

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

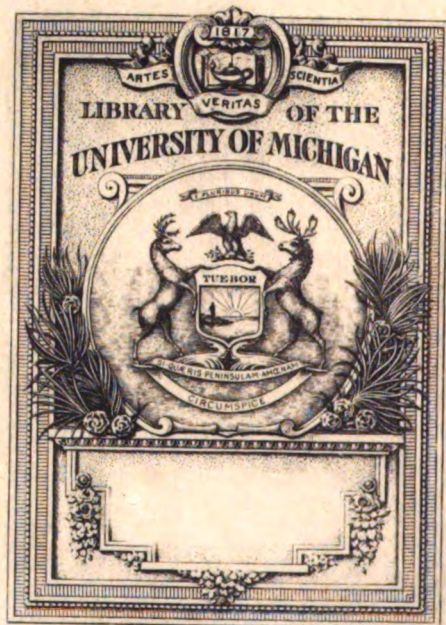
We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

B E R I C H T E
DES
VII. INTERNATIONALEN
ORIENTALISTEN-CONGRESSES.

VERHANDLUNGEN
DES
VII. INTERNATIONALEN
ORIENTALISTEN-CONGRESSES

GEHALTEN IN WIEN IM JAHRE 1886.

SEMITISCHE SECTION.

MIT DREI LICHTDRUCKTAFELN.

WIEN, 1888.

ALFRED HÖLDER

K. K. HOF- UND UNIVERSITÄTS-BUCHHÄNDLER.

1, ROTHENTHURMSTRASSE 18.

Druck von Adolf Holzhausen,
k. k. Hof- und Universitäts-Buchdrucker in Wien.

International congresses of Orientalists.

BERICHTE

DES

VII. INTERNATIONALEN

ORIENTALISTEN-CONGRESSES

GEHALTEN IN WIEN IM JAHRE 1886.

WIEN, 1889.

ALFRED HÖLDER

K. K. HOF- UND UNIVERSITÄTS-BUCHHÄNDLER.

I., ROTHENTHURMSTRASSE 15.

PJ
20
.A73
1886

Reference - Stachs

Havr.

4-11-31

22168

5pts. im 1v.

Einladungsschreiben.

In seiner Schlussitzung vom 15. September 1883 hat der in Leyden tagende sechste internationale Orientalisten-Congress bestimmt, dass der siebente Congress im Jahre 1886 in Wien stattfinden soll, und gleichzeitig die Unterzeichneten mit der Aufgabe betraut, die nöthigen Vorbereitungen zu treffen.

In Ausführung des uns ertheilten Mandates boehren wir uns, mit Genehmigung der hohen k. k. österreichischen Regierung die förmliche Einladung zur Theilnahme an dem hier in Wien vom 27. September bis zum 2. October d. J. abzuhaltenden

siebenten internationalen Orientalisten-Congress

ergehen zu lassen.

Seine k. und k. Hoheit der durchlauchtigste Herr Erzherzog Rainer hat das Protectorat des Congresses anzunehmen geruht.

Die Mitgliedschaft des Congresses und damit das Anrecht auf die Publicationen desselben wird durch Einzahlung von sieben Gulden ö. W. erworben.

Anmeldungen und Einzahlungen, welche man möglichst bald einzusenden und nicht über den 1. August zu verschieben bittet, sind an das 'Organisations-Comité des siebenten internationalen Orientalisten-Congresses' in Wien (Universität) zu richten. Die Theilnehmer werden ferner ersucht, ihre genaue Adresse beizufügen und zu erklären, ob sie auf dem Congress erscheinen werden.

Die Mitgliederkarten werden den Theilnehmern seinerzeit zugesandt werden, eventuell auch die Anweisungen für die österreichisch-ungarischen Bahnen und Dampfschiffe, bei welchen das Comité Preisermässigungen zu erlangen sich bemühen wird.

Alle jene Gelehrten, welche auf dem Congresse Vorträge zu halten, Mittheilungen oder Fragen an denselben zu richten oder sonst in irgend einer Weise die Zwecke desselben zu fördern beabsichtigen, werden ersucht, nicht später als bis zum 1. August d. J. dem „Organisations-Comité“ (Wien, Universität) Nachricht darüber zukommen zu lassen.

Schliesslich werden alle Orientalisten, denen der Inhalt dieses Einladungsschreibens erst aus zweiter Hand bekannt werden sollte, gebeten, gütigst einen Irrthum in der Adresse oder ein zufälliges Versehen seitens des Comité's voraussetzen und die Einladung als auch an sie gerichtet betrachten zu wollen.

Wien, am 23. März 1886.

Das Organisations-Comité
des
siebenten internationalen Orientalisten-Congresses:

Alfred Freiherr v. Kremer (Döbling, Hirschengasse 41).
Georg Bühler (Döbling, Hermannsgasse 14).
Joseph Karabacek (III., Seidelgasse 17).
Friedrich Müller (III., Marxergasse 24a).
Dav. Heinr. Müller (Döbling, Annagasse 11).
Leo Reinisch (VIII., Josefstädterstrasse 30).

Mitglieder-Liste.

Protector.

Se. kais. und königl. Hoheit der durchlauchtigste Herr Erzherzog
Rainer.

Ehrenmitglieder.

Se. Majestät der Kaiser von Brasilien Dom Pedro de Alcântara.
Se. Majestät der König von Schweden und Norwegen Oscar II.
Se. kais. und königl. Hoheit Erzherzog Carl Ludwig.
Se. Hoheit der Khedive von Aegypten Muhammed Tewfik.
Se. königl. Hoheit Herzog Philipp von Coburg.
Se. Eminenz Fürsterzbischof von Wien, Cardinal Dr. Cölestin Ganglbauer.
Der Bürgermeister der Reichshaupt- und Residenzstadt Wien, Eduard Uhl.
Se. Excellenz der Curator-Stellvertreter der kais. Akademie der Wissenschaften Anton Ritter von Schmerling.
Se. Excellenz der Präsident der kais. Akademie der Wissenschaften Alfred Ritter von Arneth.
Se. Magnificenz der Rector magnificus der k. k. Universität Wien, Hofrath Professor Dr. R. Zimmermann.

Ehrenpräsident des Congresses.

Der k. k. Minister für Cultus und Unterricht Se. Excellenz Dr. P. Gautsch von Frankenthurn.

Präsident des Congresses.

A. Freiherr von Kremor, k. k. Handelsminister a. D.

1*

Das Organisations-Comité.

A. Freiherr von Kremer, k. k. Handelsminister a. D.
Prof. Dr. Georg Bühler.
Prof. Dr. Josef Karabacek.
Prof. Dr. Friedrich Müller.
Prof. Dr. Dav. Heinr. Müller.
Prof. Dr. Leo Reinisch.
A. von Scala, k. k. Sectionsrath, Director des Orientalischen
Museums.

Das weitere Comité.

Büdinger M., Dr., Prof. an der Universität.
Burkhard C., Dr., Gymnasialdirector.
Güdemann M., Dr., Rabbiner.
Hammer von Nemesbány Ant., Excellenz Freiherr von, k. k. Ge-
heimrath etc.
Hechler, Rev. H. W., Caplan bei der englischen Botschaft.
Holzhausen A., Hof- und Universitäts-Buchdrucker.
Holzinger R., Ritter von, k. k. Consul, Vicedirector der k. und k.
orient. Akademie.
Hultsch E., Dr., Privatdocent an der Universität.
Krall J., Dr., Privatdocent an der Universität.
Lotz W., Dr., Prof. an der evang.-theol. Facultät.
Neumann W., Dr., Prof. an der Universität.
Pollak J. E., Dr., emerit. Leibarzt S. M. des Schah's Nasr Eddin
von Persien.
Sax C., Ritter von, k. k. Generalconsul, k. und k. Sectionsrath, Prof.
an der k. und k. orient. Akademie.
Schlechta-Wssehrd O., Freiherr von, k. u. k. a. o. Gesandter und be-
vollmächtigter Minister etc.
Seligmann F. R., Dr., em. Universitätsprofessor, Wien.
Tomaschek W., Dr., Prof. an der Universität.
Wahrmund A., Dr., Prof. an der k. und k. orient. Akademie.
Zschokke H., Dr., Prof. an der k. k. Universität, k. k. Hofrath etc.

Die Delegirten der Regierungen und der gelehrten Körperschaften.

1. Autriche-Hongrie.

- a)* Das k. und k. Ministerium des Aeussern: Regierungsrath Dr. Michael Freiherr von Pidoll, Director der k. und k. Orient. Akademie, Consul Heinrich Ritter Holzinger von Weidich, Vicedirector der k. und k. Orient. Akademie.
- b)* Die königl. Akademie der Wissenschaften in Budapest: die Professoren P. Hunfalvy, Vámbéry und Goldziher.
- c)* Die theol. Facultät in Salzburg: Prof. Dr. Mathias Kaserer.
- d)* Die theol. Facultät in Olmütz: Prof. Dr. Johann Pánek.
- e)* Die theologische Facultät in Graz: Prof. Dr. Franz Fraidl.
- f)* Die theologische Facultät in Agram.
- g)* Das Cistercienserstift Hohenfurth in Böhmen: Prof. Dr. Leo Schneedorfer.
- h)* Das Benedictinerstift Seitenstetten in Nieder-Österreich.
- i)* Das Chorherrenstift Herzogenburg in Nieder-Österreich: Frigidian Schmolk, Bibliothekar.
- k)* Das Chorherrenstift Klosterneuburg in Nieder-Österreich.
- l)* Das Franziskanerkloster in Salzburg: P. Friedrich Raffl.
- m)* Die anthropologisch-ethnographische Abtheilung des k. k. naturhistorischen Hof-Museums: Dr. Michael Haberlandt.

2. Allemagne.

- a)* G. von der Gabelentz, Prof. an der Universität Leipzig.
- b)* Deutscher Palästina-Verein: Prof. H. Guthe.
- c)* Prof. Eisenlohr von der badischen Regierung.
- d)* Th. Nöldeke, Prof. und J. Dümichen, Prof., Universität Strassburg.
- e)* Baiern: Kuhn, Prof., München; Spiegel, Prof., Erlangen; Jolly, Prof., Würzburg.
- f)* Der akademische orientalische Verein zu Berlin: S. Eppenstein.
- g)* Württemberg: Roth, R. v., Prof., und Socin Alb., Prof., Universität Tübingen.

3. Amérique.

Union Theological Seminary of New-York: Reverend Charles A. Briggs. D. D.

4. Chine.

M. Tschong Kitong, Secrétaire de la délégation de Chine à Paris.

5. France.

a) M. C. Schefer, membre de l'Institut.

b) Ministère de l'instruction publique, des beaux arts et des cultes, représenté par: M. Emile Guimet, directeur du Musée National des religions, M. Léon de Milloué, conservateur du Musée National des religions.

c) La Société académique indo-chinoise de France: M. de Croizier.

d) Grandjean J. M., délégué de la ville de Lyon.

6. Grande Bretagne.

a) Secretary of State for India: Dr. R. Rost.

b) Society of the Biblical Archaeology in London: Arthur Cates and W. H. Rylands.

c) Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland: Dr. R. Cust, C. Bendall Esq., Dr. Th. Duka, M. G. A. Grierson Esq., Prof. Terrien de Lacouperie.

d) Royal Geographical Society: Dr. R. Cust.

e) University College Aberystwith: Prof. Dr. H. Ethé.

f) Palestino Exploration: Dr. Christian Ginsburg.

g) Philological Society: Prof. Terrien de Lacouperie.

7. Grèce.

Papageorgios Spyridion C., Dr., prof.

8. Inde britannique.

a) Gouvernement India: G. A. Grierson Esq., Dr. A. R. Hoernle.

b) Asiatic Society of Bengal: Dr. R. Hoernle.

9. Italie.

a) Giacomo Lignana prof. et Ignazio Guidi prof.

b) La Congrégation des S. P. Mékhitaristes de St. Lazare à Venise: Le R. P. Carékin.

10. Pays-Bas.

a) Dr. M. J. de Goeje, professeur à l'Université de Leide, Dr. C. P. Tiele, prof. à l'Université de Leide, et Dr. W. Pleyte, conservateur au Musée des Antiquités de Leide.

b) l'Institut Royal pour les lettres, la géographie et l'ethnographie des Indes Néerlandaises: Mr. le Dr. G. Schlegel, Mr. le Dr. C. Snouck-Hurgronje.

- c) Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.
11. Roumanie.
B. P. Hasdeu, prof.
12. Russe.
a) Société impériale archéologique russe: le baron Victor Rosen.
b) F. Knauer, Dr., prof. à l'Université de Kiew.
13. Suède et Norvège.
Le Comte Carlo Landberg et J. Lieblein, prof. à l'Université de Christiania.
14. Turquie: Égypte.
Chef de la délégation: Yacoub Pacha Artin. — Franz Pacha. —
Membres: 1) Cheikh Hamza Fathalla, premier Inspecteur de l'enseignement de la langue arabe au Ministère de l'instruction publique; 2) Mahmoud Effendi Raschâd, Inspecteur et traducteur au même Ministère. — Adjoints: 3) Hefni Effendi, attaché au Parquet du tribunal d'Appel indigène; 4) Taha Effendi Moussa, Officier à l'École préparatoire.

I. Autriche-Hongrie.

- Aïdyn, P. Arsenius, Dr., Generalabt der Mechitharisten-Congregation, Wien.
- Arneth Alfred Ritt. v., Excellenz, Geh. Rath, Präsident der kais. Akademie der Wissenschaften, Wien.
- Auer Joh., Dr., kais. Rath, k. k. Gymnasialprofessor i. P., II., Carmeliter-Pfarrhof 11, Wien.
- Bach A., Freiherr v., Excellenz, Geh. Rath, k. k. Botschafter, Minister a. D. etc., II., Praterstrasse, Wien.
- 5 Bickell G., Dr., Prof. an der Universität, Landhausstrasse, Innsbruck.
- Bloch J., Dr., Reichraths-Abgeordneter, II., Obere Donaustrasse 65, Wien.
- Bergmann E., Ritt. v., Dr., Custos der kunsthist. Sammlungen des Allerh. Kaiserhauses, Wien.
- Brücke E., Ritt. v., Dr., k. k. Hofrath, Universitäts-Professor, Wien.
- Bucher Bruno, k. k. Regierungsrath, Vicedirector des k. k. österr. Museums für Kunst und Industrie, Wien.
- 10 Büdinger Max, Dr., Prof. an der Universität, Wien.
- Bühler Georg, Dr., Prof. an der Universität, Wien.
- Burkhard C., Dr., k. k. Gymnasialdirector, I., Hegelgasse 3, Wien.

- Cartellieri W., Dr., VIII., Langgasse 52, Wien.
Chorherrenstift Klosterneuburg, Nieder-Österreich.
- 15 Dedekind A., Dr., Conservator am Orientalischen Museum, Wien.
Dvořák R., Dr., Universitäts-Docent, Prag.
Dzieduszycki, Graf, Jezupol, Galizien.
Ehrenfeld A., Dr., I., Schellinggasse 7, Wien.
Epstein A., I., Grillparzerstrasse 11, Wien.
- 20 Feigl H., Amanuensis an der k. k. Universitäts-Bibliothek, Wien.
Fleischl v. Marxow E., Dr., Prof. an der Universität, Wien.
Fleischl v. Marxow Frau Ida, I., Habsburgergasse 5, Wien.
Fraidl Fr., Dr., Prof. an der Universität, Graz.
Frasch Fr., stud. orient., IX., Alserstrasse 36, Wien.
- 25 Geyer R., Dr., Amanuensis an der k. k. Hofbibliothek, Wien.
Glaser E., Forschungsreisender, Prag.
Glaser K., Dr., Gymnasialprofessor, Triest.
Goldziher J., Dr., Budapest.
Göppert R., geistl. Director des Bezirksspitals Sechshauss bei Wien.
- 30 Graf Th., I., Gaucermannsgasse 2, Wien.
Grienberger R., Dr., I., Grünangergasse 1, Wien.
Groppe Josef, Dr. phil., Baden bei Wien.
Grünert M., Dr., Prof. an der deutschen Universität, Prag.
Güdemann M., Dr., Rabbiner, II., Ferdinandsstrasse, Wien.
- 35 Haberlandt M., Dr., Custos-Assistent am k. k. naturhistorischen Hofmuseum, Wien.
Halberstamm S. J., Bielitz.
Hammer-Nemesbány Ant., Freih. v., Excellenz, k. k. wirkl. Geh.
Rath, emer. Hofdolmetsch für orientalische Sprachen, Hohe Warte
50, Döbling.
Hanusz J., Dr., Privat-Docent an der Universität, Wien.
Hein W., Dr., I., Zelinkagasse 13, Wien.
- 40 Heinzel R., Dr., Univ.-Prof., VII., Kirchengasse 3, Wien.
Heller Joh., Dr., Spiritual des theol. Convictes, Innsbruck.
Hintner V., Dr., Prof. am akadem. Gymnasium, Wien.
Hoffmann K. B., Dr., Prof. an der Universität, Graz.
Holzhausen sen., k. k. Hof- und Universitätsbuchdrucker, VII., Breitengasse 8, Wien.
- 45 Holzhausen jun., VII., Breitengasse 8, Wien.
Hönigl Dominik, Abt des Benedictiner-Stiftes Seitenstetten, Nieder-Österreich.

- Hultsch E., Dr., Privatdocent an der Universität, Wien.
Hunfalvy P., Dr., Hofrath, Prof. an der Universität, Budapest.
Jehliſchka H., Zögling der k. und k. orient. Akademie, Wien.
- 50 Jülg B., Dr., Regierungsrath, Prof. an der Universität, Innsbruck.
Kátori S., Prof., Pressburg.
Kanyurszky G., Dr., Prof. an der Universität, Budapest.
Karabacek J., Dr., Prof. an der Universität, Wien.
Kaserer M., Dr., Prof., Salzburg.
- 55 Kirste J., Dr., Privat-Dozent an der Universität, Wien.
Koller H., Zögling der k. und k. orient. Akademie, Wien.
Konegen C., Opernring, Wien.
Krall J., Dr., Privat-Dozent an der Universität, Wien.
Kremer Alfred, Freih. v., k. k. Handelsminister a. D., Döbling bei Wien.
- 60 Kremer-Auenrode H., Ritt. v., Dr., Univ.-Prof., Prag.
Krumhaar J., Ritt. v., Hofrath, Wien.
Kuczynski E., Ritt. v., k. k. Consul, Orient. Museum, Wien.
Kühnert F., Dr., Wien.
Lassota W., Ritt. v., Stanislau, Galizien.
- 65 Lotz W., Dr., Prof. an der evang.-theol. Facultät, Wien.
Ludwig A., Dr., Prof. an der Universität, Prag.
Luschin v. Ebengreuth, Dr., Prof. an der Universität, Graz.
Meringer R., Dr., Privat-Dozent an der Universität, Wien.
Merle Béla, Zögling der k. und k. orient. Akademie, Wien.
- 70 Moser F., Abt des Stiftes St. Florian, Ober-Österreich.
Müller D. H., Dr., Prof. an der Universität, Wien.
Müller F., Dr., Prof. an der Universität, Wien.
Neumann W., Dr., Prof. an der Universität, Wien.
Oberziner L., Dr., VII., Burggasse 33, Wien.
- 75 Paulitschke Philipp, Dr., Prof. am k. k. Gymnasium zu Hernals bei Wien.
Pekotsch L., Präfect der k. und k. orient. Akademie, k. k. Theresianum, Wien.
Pollak J. E., Dr., Wien.
Probst F., stud. jur., Wien.
Raffl F., Dr., Lector der Theologie im Franziskanerkloster zu Salzburg.
- 80 Reinisch L., Dr., Prof. an der Universität, Wien.
Reinisch Frau Louise.

- Rouillet Louis, Präfect an der k. und k. orient. Akademie, Theresianum, Wien.
- Sax C., Ritt. v., k. und k. Sectionsrath, Wien.
- Scala A. v., k. k. Sectionsrath, Director des Orient. Museums, Wien.
- 85 Schäffer J., Freih. v., ausserordentl. Gesandter und bevollmächtigter Minister, Wien.
- Schenkl K., Dr., k. k. Hofrath, Prof. an der Universität, Wien.
- Schipper J., Dr., Prof. an der Universität und Decan der philos. Facultät, Wien.
- Schlechta-Wssehrd O. M., Freih. v., k. u. k. a. o. Gesandter und bevollmächtigter Minister, Hof-Dolmetsch f. d. orient. Sprachen, Wien.
- Schmid Augustus, Oberst i. P., III., Metternichgasse, Wien.
- 90 Schmidt F., Freih. v., Oberbaurath und Dombaumeister, Wien.
- Schmolk P., Frigidian, Bibliothekar des Stiftes Herzogenburg.
- Schnabl Karl, Cooperator der Probsteikirche St. Salvator (Votivkirche), Wien.
- Schneedorfer Leo, Dr., Prof. an der Universität, Prag.
- Schram R., Dr., Privat-Docent an der Universität, Wien.
- 95 Schuchardt H., Dr., Universitätsprofessor, Graz.
- Seligmann F. R., Dr., em. Universitätsprofessor, Wien.
- Sieger R., Dr., Wien.
- Sklenář J., Dr., Privat-Docent an der Universität, Wien.
- Sokolowsky M., Dr., Prof., Krakau.
- 100 Stein M. A., Dr., Privat-Docent an der Universität, Budapest.
- Straszewski, Ritt. v., Dr., Prof. an der Universität, Krakau.
- Theologische Facultät, Agram.
- Theologische Facultät, Olmütz.
- Thumajan P. Joh., Dr., Generalsecretär der Meehitharisten-Congregation, Wien.
- 105 Tomaschek Wilh., Dr., Prof. an der Universität, Wien.
- Ungar J. J., Dr., Rabbinor, Iglau.
- Vámbéry H., Dr., Prof. an der Universität, Budapest.
- Velics Anton, Dr., Üllöerstrasse 2, Budapest.
- Vincenti C. v., Wien.
- 110 Wahrmond Dr. A., Prof. an der k. und k. orient. Akademie, Wien.
- Walcher L., Ritter von Moltheim, Dr., k. k. Ministerialrath, Generalconsul a. D., Wien.
- Wessely Karl, Dr., Prof. am k. k. Gymnasium zu Hernals bei Wien.
- Winternitz M., Dr., Wien.

Zhishman J., Ritt. v., Dr., k. k. Hofrath, Prof. an der Universität, Wien.

115 Zimmermann R., Dr., k. k. Hofrath, Professor und Rector Magnificus der k. k. Universität, Wien.

Zschokke H., Dr., k. k. Hofrath, Prof. an der Universität, Wien.

II. Allemagne.

Abel L., München.

Bezold C., Dr., Doctent an der Universität, München.

Budde K., Dr., Prof. an der Universität, Bonn.

120 Cassel P., Dr., Prof. an der Universität, Berlin.

Delitzsch Friedr., Dr., Prof. an der Universität, Leipzig.

Dillmann A., Dr., Prof. an der Universität, Berlin.

Dümichen J., Dr., Prof. an der Universität, Strassburg.

Ebers G., Dr., Prof. an der Universität, Leipzig.

125 Eisenlohr, Dr., Prof. an der Universität, Heidelberg.

Euting J., Dr., Prof. an der Universität, Strassburg.

Fleischer H. L., Dr., Geh. Rath, Prof. an der Universität, Leipzig.

Fritze L., Dr., Cöpenick bei Berlin.

Gabelentz von der G., Dr., Prof. an der Universität, Leipzig.

130 Geiger W., Dr., Privat-Doctent an der Universität, München.

Giessener Universitätsbibliothek.

Gildemeister J., Dr., Prof. an der Universität, Bonn.

Grill Ephorus, Dr., Maulbronn.

Grube W., Dr., Berlin.

135 Guthe H., Prof. an der Universität, Leipzig.

Hardy E., Dr., Privat-Doctent an der Universität, Freiburg i. B.

Hillebrand, Dr., Prof. an der Universität, Breslau.

Hommel F., Dr., Prof. an der Universität, München.

Hübschmann H., Dr., Prof. an der Universität, Strassburg.

140 Jacobi H., Dr., Prof. an der Universität, Kiel.

Jeremias A., Dr., Grimmaischer Steinweg 10, Leipzig.

Jolly, Dr., Prof. an der Universität, Würzburg.

Karlowicz J., Dr., Dresden.

Kaulen, Dr., Prof. an der Universität, Bonn.

145 Kautzsch E., Dr., Prof. an der Universität, Tübingen.

Kielhorn F., Dr., Prof. an der Universität, Göttingen.

Klamroth, Dr., Harvesthude bei Hamburg.

Krehl L., Dr., Geh. Hofrath, Prof. an der Universität, Leipzig.

- Kuhn E., Dr., Prof. an der Universität, München.
- 150 Lang C., Dr.,urtscheid, Aachen.
Lefmann S., Dr., Prof. an der Universität, Heidelberg.
Lchmann C. F., Dr., Poeseldorf, Hamburg.
Leumann E., Prof., Strassburg.
Lincke, Dr., Dresden.
- 155 Luschan v., Dr., Berlin.
Luschan v., Frau E., ebenda.
Merx A., Dr., Prof. an der Universität, Heidelberg.
Nöldeke Th., Dr., Prof. an der Universität, Strassburg.
Prym E., Dr., Prof. an der Universität, Bonn.
- 160 Roth R. v., Dr., Prof. an der Universität, Oberbibliothekar, Tübingen.
Rühl F., Dr., Prof. an der Universität, Königsberg.
Sachau E., Dr., Prof. an der Universität, Berlin.
Schnellenbach, Dr., Berlin.
Schrader E., Dr., Prof. an der Universität, Berlin.
- 165 Socin Alb., Dr., Prof. an der Universität, Tübingen.
Solf W., Dr., Assistent an der königlichen Universitätsbibliothek in
Kiel.
Spiegel, Dr., Prof. an der Universität, Erlangen.
Stieda, Dr., Prof. an der Universität, Königsberg.
Strauss von Torney V., Excellenz, wirkl. Gch. Rath, Dresden.
- 170 Thorbecke H., Dr., Prof. an der Universität, Halle.
Vogelreuter F., Hamburg.
Weber A., Dr., Prof. an der Universität, Berlin.
Wiedemann A., Dr., Bonn.
Wilhelm E., Dr., Prof. an der Universität, Jena.
- 175 Windisch E., Dr., Prof. an der Universität, Leipzig.

III. Belgique.

- Chauvin V., prof. à l'Université, Liège.
Delgeur L., Dr., Anvers.
Gheyn J. van den, Rév. Père S. J., prof. à l'Université, Louvain.
Forget J., prof. au Collège du Saint Esprit, Louvain.
- 180 Harlez C. de, Dr., prof. à l'Université, Louvain.
Lamy E. J., Dr., prof. à l'Université, Louvain.
Michel C., Dr., prof. à l'Université, Gand.

IV. Danemark.

Buhl, Dr., prof. à l'Université, Copenhague.

Lange H. O., à la bibliothèque royale, Copenhague.

185 Mehren A. F. v., Dr., prof. à l'Université, Copenhague.

Schmid V., Dr., prof. à l'Université, Copenhague.

V. Espagne.

Saarvedra Ed., 22 Valverde, Madrid.

VI. France.

Amiaud A., maître de conférences à l'École des Hautes Études, Paris.

Barbier de Meynard, prof., Paris.

190 Barth A., Paris.

Beauregard G. M. O., Paris.

Bellin Gaspard de, Magistrat, Lyon.

Bergaigne A., membre de l'Institut, prof. à la Faculté des lettres, Paris.

Bœll P., Paris.

195 Bonaparte Roland, le Prince, Paris.

Carrière A., prof. à l'École spéciale des langues orientales vivantes,
Paris.

Clermont-Ganneau Ch., correspondant de l'Institut, Paris.

Cordier H., prof. à l'École des langues orientales vivantes, Paris.

Cordier Madame, Paris.

200 Croizier M. de, président de la Société Indo-Chinoise.

Darmesteter J., prof. au Collège de France, Paris.

Derenbourg H., prof. à l'École spéciale des langues orientales vivan-
tes, Paris.

Drouin E., Paris.

Duchâteau Julien, Paris.

205 Duval R., Dr., Paris.

Feer L., à la Bibliothèque nationale, Paris.

Garrez G., Paris.

Grandjean J. M., élève de sanscrit à la Faculté des lettres, Lyon.

Groff W., Paris.

210 Guieysse P., maître de conférences à l'École des Hautes Études, Paris.

Guimet E., directeur du Musée Guimet, Lyon.

Halévy J., Paris.

- Lambrecht E., secrétaire de l'Ecole des langues orientales vivantes, Paris.
- Lancy Barré de, consul général, Paris.
- 215 Léger L., prof. au Collège de France, Paris.
- Legrand J. A., Dr., Paris.
- Lesouëf A., membre de la Société des Études japonaises, Paris.
- Marre A., Paris.
- Maspero G., membre de l'Institut, prof., Paris.
- 220 Milloué L. de, conservateur au Musée Guimet, Lyon.
- Oppert J., Dr., membre de l'Institut, prof., Paris.
- Preux J., secrétaire et bibliothécaire du comité de législation étrangère, Paris.
- Revillout E., conservateur des Musées Nationaux, Paris.
- Robiou F., prof. de littérature, Rennes.
- 225 Rochemonteix Marquis de, Paris.
- Rodet Léon, Paris.
- Rosny L. de, prof. à l'École spéciale des langues orientales vivantes, fondateur des Congrès des Orientalistes, Paris.
- Saurin A., prof., Castellane.
- Schefer Ch., membre de l'Institut, administrateur de l'École spéciale des langues orientales vivantes, Paris.
- 230 Schefer Ch., élève de l'École des langues orientales vivantes, Paris.
- Senart E., membre de l'Institut, Paris.
- Specht E., Paris.
- Virey Ph., Paris.
- Voguë Marquis de, membre de l'Institut, Paris.

VII. Grande Bretagne.

- 235 Ball Revd. prof., C. J., London.
- Baronian Revd. S., Armenian Vicarage, Manchester.
- Bendall C., British Museum, London.
- Budge E. A. W., British Museum, London.
- Bullinger Revd., Dr. E., London.
- 240 Casartelli Dr., L. C., Manchester.
- Cates Arthur, London.
- Cates Madame A., London.
- Clarke H., London.
- Codrington Dr. O., London.

- 245 Cowell prof., E. B., Cambridge.
Cust Dr. R., London.
Cust Mrs., London.
Cust Miss Anna Maria, London.
Davidson Revd., prof., New College, Edinburgh.
- 250 Duka Th., Dr., London S. W.
Edwards Miss Amélia B., Gloucestershire.
Ellis A. G., British Museum, London W. C.
Ethé prof., Dr. H., Univers. College of Wales, Aberystwith.
Ethé Madame, Aberystwith.
- 255 Franks A. W., conservator, British Museum, London.
Ginsburg Revd., Dr. C., London.
Grimal de Guiraudon Th. Capt., London.
Grote A., London.
Gwynne Revd. R., London.
- 260 Hechler Revd. prof. W. H., I., Elisabethstrasse 14, Wien.
Loewe L., Broadstairs, Kent.
Macdonell Dr. A. A., Oxford.
Millard Revd. E., British and Foreign Bible Society, Wien.
Millard H. E., Wien.
- 265 Monier-Williams Sir Monier, Boden prof. of Sanscrit in the University of Oxford.
Müller Max, prof., Dr., 7 Norham Gardens, Oxford.
Neubauer Dr. Adolf, Oxford.
Pilter W. F., Ewell, Surrey.
Pinches Th. G., British Museum, London.
- 270 Platts J. T., Oxford.
Rost Dr. R., Chief Librarian, India Office, London.
Rylands W. H., Sec. Soc. Bibl. Arch., London.
Sayce A. H., prof., Oxford.
Schmid, Oberst, gegenwärtig in Wien, Metternichgasse 11.
- 275 Le Strange Guy, London.
Strassmaier J. N., S. J., London.
Temple Captain R. C., London.
Terrien de Lacouperie, prof., London.
Tomkins H. G., Weston super Mare.
- 280 Trübner & Co., London.
Wright Dr. C. H. H., Dublin.
Wright Prof. W., Cambridge.

VIII. Grèce.

Papageorgios Spyridion C., Dr., prof., Korfu.

IX. Italie.

- Ascoli Graziadio, prof., Milano.
- 285 Bozzo Cav. Stef. Vitt., Palermo.
- Cara César A. de S. J., Florence.
- Carékin le rév. père, St. Lazare des Mékhitaristes, Venise.
- Ciasca Agostino, Rev. P., Rome.
- Colizza J., Dr., Mignano per Galluccio.
- 290 Dei Giunio, Dr., prof., Directeur du cabinet du ministre de l'instruction publique, Rome.
- Fiaschi Tito R., prof. Istituto superiore, Florence.
- Gay Th., Dr., Rome.
- Guidi J., prof., Rome.
- Kraus Alexander, Florence.
- 295 Lasinio Fausto, prof., Florence.
- Lignana Commendatore, prof. du sanscrit, Rome.
- Meucci F., direttore del museo degli strumenti antichi d'astronomia e di fisica, Florence.
- Modona Leonello Dr., sous-bibliothécaire de la bibliothèque royale de Parme.
- Perreau C. P., bibliothécaire de la bibliothèque royale, Parme.
- 300 Pullé F. le Comte, prof. du sanscrit, Padua.
- Schiaparelli C., prof., Rome.
- Schiaparelli E., Dr., Directeur du Musée Égypt., Florence.
- Tarantini Giovanni, Prelato Domestico di S. S., Brindisi.
- Tarantini G., Brindisi.
- 305 Teza E., prof. à l'Université, Pisa.
- Turrini G., prof., Bologna.

X. Pays-Bas.

- Arntz J., prof., Culembourg.
- Bähler S. H. A., pasteur, église réf., Groningen.
- Goeje M. J. de, Dr., prof. à l'Université, Leide.
- 310 Ham van den F. J., Groningen.
- Hensbroek P. A. Boele van.

- Houtsma M. Ts., Dr., bibliothécaire à l'Université, Leide.
Kuenen A., Dr., prof. à l'Université, Leide.
Land J. P. N., Dr., prof. à l'Université, Leide.
315 Leemans, directeur des musées, Leide.
Mortanges Pahud de, château Vechtoever Maarssen.
Oordt van A. P. M., Leide.
Oort H., Dr., prof. à l'Université, Leide.
Pleyte C. M., Musée d'ethnographie, Leide.
320 Pleyte W., Dr., conservateur, Leide.
Schlegel G., Dr., prof. à l'Université, Leide.
Schlegel Madame, Leide.
Schneider J. P. S., prof. à Delft.
Snouck-Hurgronje Chr., Dr., Leide.
325 Speijer J. S., Dr., Amsterdam.
Stoppelaar F. de, Leide.
Tiele C. P., Dr., prof. à l'Université, Leide.
Weijelnik E., Dr., Oudeschoot.
Wildeboer G., Dr., prof. à l'Université, Groningen.

XI. Portugal.

- 330 Vasconcellos Abreu, G. de, Prof., Lisboa.

XII. Roumanie.

Hasden Ch. P., prof., Bukarest.

XIII. Russie.

- Bersohn M., Archäolog, Warschau.
Bibliothek, kais. öffentl., Petersburg.
Bibliothek der kais. Universität, Petersburg.
335 Bondi J. H., Dr., Bobroisk, Gouvernement Minsk.
Bonnell E., Cons. d'état, bibliothécaire de la Bibliothèque impériale,
St. Petersburg.
Chwolson D. A., Ex. Cons. d'état, prof. à l'Université, St. Petersburg.
Courtenay, Baudoin de, Prof., Dorpat.
Dillon E. v., Dr., prof. à l'Université, Charkow.
340 Donner O., prof., Helsingfors.
Ezoff v., Cons. d'état, St. Petersburg.

- Golenischeff W. S., prof., St. Petersburg.
Gottwald J., Cons. d'état, directeur de la typographie de l'Université,
Kasan.
Harkavy A., Dr., bibliothécaire à la Bibliothèque impériale, St. Petersburg.
- 345 Hirschband A., Dr., Warschau.
Knauer F., Dr., prof. à l'Université, Kiew.
Krollenberg Madame N. v., St. Petersburg.
Lamanski W., Dr., prof. à l'Université, St. Petersburg.
Lebedjeff Madame O., Excellence, Kasan.
- 350 Minajeff J., prof. à l'Université, St. Petersburg.
Nicolson W., St. Petersburg.
Patkanoff Cons. d'état, Dr. prof. à l'Université, St. Petersburg.
Przedziecki Constantin le Comte, Warschau.
Riabinin M., Charkow.
- 355 Rosen V. Baron v., Dr., prof. à l'Université, St. Petersburg.
Salemann C., bibliothécaire à la Bibliothèque impériale, St. Petersburg.
- Schroeder Leop. v., Dr., Dorpat.
Smirnof W., Dr., prof. à l'Université, St. Petersburg.
Société Archéologique à St. Petersburg.
- 360 Strandmann E., Dr., prof. à l'Université, Helsingfors.
Tiesenhausen V. v., Cons. d'état, St. Petersburg.
Wassiljeff W., Dr., prof. à l'Université, St. Petersburg.

XIV. Suède et Norvège.

- Landberg Carlo, le Comte, Château Tutzing ou Stuttgart.
Landberg Madame, la Comtesse, Château Tutzing ou Stuttgart.
- 365 Lieblein J., Dr., prof. à l'Université, Christiania.
Lieblein S., étudiant à l'Université, Christiania.
Piehl Karl, Dr., prof. à l'Université, Upsala.
Steinnordh J., Dr., Linköping.
Tegnér Es., prof., Lund.

XV. Suisse.

- 370 Baumgartner A., Genève.
Berchem Max de, Dr., Château de Crans, Canton de Vaud.
Gautier L., Dr., prof., Lausanne.
Kaegi A., Dr., prof. à l'Université, Zürich.

Müller E., Dr., Bern.

375 Naville E., Malagny près de Genève.

XVI. Turquie.

Devgantz S. D. S., Van (Arménie).

Ebuzzia Ahmed Tefwik, Constantinople.

Fraschery Ch. Samy-Bey, Constantinople.

Mordtmann J. H., Dr., dragoman de l'Ambassade allemande, Constantinople.

XVII. Afrique.

380 Artin Pacha, Sous-secrétaire d'État au ministère de l'instruction publique, Caire.

Basset René, prof. d'arabe à l'École supérieure des lettres, Alger.

Franz Pacha, Caire.

Hefni Effendi, attaché au Parquet du Tribunal d'Appel indigène.

Rachad Mahmoud Effendi, inspecteur et traducteur au Ministère de l'instruction publique, Caire.

385 Scheikh Fathalla Hamza, premier inspecteur de l'enseignement de la langue arabe au Ministère de l'instruction publique, Caire.

Spiro J., Dr., prof. au Collège Sadiki, Tunis.

Taha Effendi Moussa, Officier à l'École préparatoire, Caire.

Vollers, Dr., directeur de la Bibliothèque Khédiviale, Caire.

XVIII. Amérique.

Briggs C. A. D. D., New-York.

390 Brown F., professor Union Theological Seminary, New-York.

Haupt P., Dr., prof. Johns Hopkins University, Baltimore.

Hayes Ward William, Rev. New-York.

Leland C. G., New-York.

O'Connor Revd. John F. X., S. J. Woodstock College, Woodstock, United States.

395 Peters John P., Philadelphia.

Smith, S. A., student at the University of Leipzig.

Thatcher O. J., New-York.

Whitehouse C., New-York.

Whitney W. D., prof. Yale College, New Haven, Mass. U. S.

XIX. Asie.

- 400 Baumgartner C., Batavia.
Bhagvânâlâl Indrâji, Dr., Walkeshwar, Bombay.
Bhândârkar R. G., Dr., prof. Deccan College, Puna.
Constable Archibald, Lucknow.
Coudsi Elie A., au Consulat des Pays-Bas, Damas.
- 405 Drivedi Man. N., professor Samaldas College, Bhaunagar.
Frankfurter O., Dr., Bangkok, Siam.
Führer A. A., Dr., Curator of the Provincial Museum, Lucknow.
Gerson da Cunha J., Dr., Bombay.
Grierson G. A., India.
- 410 Hammeed Ullah M., India.
Hoernle R., Dr., Principal Mudressa, Calcutta.
Inoujé T., Dr. ès belles lettres, Japan.
Kâthavâte Abaje V., professor Gujerat College, Ahmedabad.
Leitner G. W., Dr., principal Government College, Lahore.
- 415 Leitner Mrs., Lahore.
Leitner Mr., Lahore.
Lorange R., Dr., Beirut.
Macauliffe M., B. C. S., India.
Minocheherji Dastur Jamaspji M. A., Ph. Dr., Bombay.
- 420 Nyâyaratna Maheshchandra, C. I. E., Principal Sanscrit College, Calcutta.
Rice Lewis, C. I. E., India.
Tagore, Rajah Sir Mohun Sourindro Mus. Doct. F. R. S. L., M. R. A. S., Pathuriaghata Rajbati, Calcutta.
Torio, Vicomte, Général à la délégation du Japon.
Tscheng Kitong, Secrétaire de la délégation de la Chine à Paris.
-

Allgemeine Bestimmungen.

1. Die officiellen Sprachen des Congresses sind: deutsch, französisch, englisch und italienisch. Demungeachtet kann man sich auch des Lateinischen bedienen.

Das Comité behält sich vor, von Fall zu Fall über die Zulassung von Abhandlungen in einer orientalischen Sprache zu den Acten des Congresses zu entscheiden.

2. Es werden zwei allgemeine Sitzungen stattfinden: eine Eröffnungs- und eine Schluss-Sitzung (27. September und 2. October).

3. Der Congress wird sich in fünf Sectionen theilen, deren erste aus zwei Unterabtheilungen besteht:

I. Semitische Section.

a) Arabisch und Literatur des Islam.

b) Die übrigen semitischen Sprachen, Keilschriften u. s. w.

II. Arische Section.

III. Afrikanisch-Egyptische Section.

IV. Mittel- und Ostasiatische Section.

V. Malaisch-Polynesische Section.

4. Jede Section wählt aus ihrer Mitte einen Präsidenten, zwei Vice-Präsidenten und zwei Secretäre. Wenn eine Section nur 15 Mitglieder zählt, wird das Bureau aus einem Präsidenten, einem Vice-Präsidenten und einem Secretär bestehen.

5. Jede Section bestimmt ihre Tagesordnung.

6. Die Secretäre der Sectionen haben die Verpflichtung, an jenen Tagen, an welchen die Sectionen Sitzungen abgehalten haben, einen Auszug der Verhandlungen und die Tagesordnung der nächsten Sitzung dem Bureau des Congresses zu übergeben und zwar so rechtzeitig, dass der ‚Congress-Anzeiger‘ noch am selben Abend gedruckt und am Morgen des nächsten Tages unter die Mitglieder vertheilt werden kann.

Alle Mitglieder, welche dem Congress wissenschaftliche Mittheilungen vorlegen, werden ersucht, denselben einen kurzen Auszug beizuschliessen.

7. Das Organisations-Comité übernimmt die Veröffentlichung der Verhandlungen des Congresses. Es bestimmt, ob und in welcher

Ausdehnung die dem Congressse oder den Sectionen gemachten Mittheilungen, sowie die überreichten Abhandlungen in die Verhandlungen des Congresses aufzunehmen sind.

8. Behufs rascher Versendung der Verhandlungen des Congresses, sowie behufs Vermeidung von Irrthümern werden die Mitglieder gebeten, ihre genaue Adresse in der Kanzlei des Congresses zu hinterlegen und sofort bei der Ankunft in Wien ihre Karten daselbst behufs Eintragung in das Verzeichniss der anwesenden Mitglieder abzugeben.

9. Die dem Congressse überreichten Bücher und Druckwerke werden in das Eigenthum der Universität übergehen.

10. Jedes Mitglied, welches in der Eröffnungssitzung das Wort zu ergreifen wünscht, wird ersucht, sich in die in der Kanzlei aufliegende Rednerliste einzuschreiben und gleichzeitig den Gegenstand seiner Ansprache bekannt zu geben.

Die Sitzungen des Congresses finden im neuen Universitätsgebäude statt, wo die Congresskanzlei in den Räumen des Orientalischen Institutes sich befindet.

Am 26. September Abends findet eine gesellige Vereinigung statt. Der Ort ist in der Kanzlei des Congresses zu erfahren.

Zur Beihilfe für die Geschäfte der Congresskanzlei stehen dem Organisations-Comité zur Seite die Herren: Cartellieri, Dedekind, Geyer, Gropper, Hein, Holzhausen jun., Jehlitschka, Kirste, Meringer, Merle, Probst, Sieger und Winternitz, von denen Herr Dedekind die Leitung der Kanzlei in Händen hat.

Mittheilung.

Die feierliche Eröffnungssitzung des Congresses wird am 27. September 1886 um 10 $\frac{1}{2}$ Uhr Vormittags im grossen Festsaal der Universität (I., Franzensring 5) stattfinden.

Programm der Sitzungen.

Montag, 27. September. Um 10 $\frac{1}{2}$ Uhr: Eröffnungssitzung. Ueberreichung der Geschenke. Hierauf Eröffnung der arabischen

(I^a), semitischen (I^b), arischen (II), afrikanisch-ägyptischen Section (III) und der vereinigten IV. und V. Section. Nachmittags von 2—4 Uhr: Sitzungen der semitischen (I^b) und arischen Section (II).

Dinstag, 28. September. Von 9¹/₂ Uhr bis Mittag: Sitzungen sämtlicher Sectionen.

Mittwoch, 29. September. Von 9¹/₂—11¹/₂ Uhr: Sitzungen der semitischen (I^b), arischen (II), afrikanisch-ägyptischen (III) und der vereinigten IV. und V. Section.

Donnerstag, 30. September. Von 9¹/₂—12¹/₂ Uhr: Sitzungen der semitischen (I^a), arischen (II) und der vereinigten IV. und V. Section.

Freitag, 1. October. Von 9¹/₂—12 Uhr: Sitzungen der semitischen (I^b) und arischen (II) Section.

Samstag, 2. October. Von 9¹/₂—11 Uhr: Sitzungen der semitischen (I^a), arischen (II) und ägyptisch-afrikanischen (III) Section.
Von 1—2 Uhr Schlusssitzung des Congresses.

Program der Festlichkeiten.

Sonntag, 26. September. Abends: Gesellige Vereinigung im Grand Hôtel.

Montag, 27. September. Soirée bei Sr. Excellenz dem Herrn Minister für Cultus und Unterricht um 9 Uhr.

Mittwoch, 29. September. 3 Uhr Nachmittags: Besichtigung des Rathhauses. Abends: Soirée bei Sr. k. k. Hoheit dem durchlauchtigsten Herrn Erzherzog Rainer.

Donnerstag, 30. September. Um 6 Uhr Abends: Festmahl im Grand Hôtel.

Freitag, 1. October. Nachmittags: Gemeinschaftlicher Ausflug auf den Kahlenberg mit dem Dampfschiff und der Zahnradbahn.

Im Professorenzimmer der philosophischen Facultät wird eine reichhaltige Ausstellung mustergiltiger Druckwerke vom k. k. Hof- und Universitätsbuchdrucker A. Holzhausen, ferner eine von der Bibelgesellschaft aufgestellte Sammlung von Bibeln in allen Sprachen zur Besichtigung freistehen, sowie in der k. k. Hofbibliothek eine Collection seltener orientalischer Drucke und Manuscripte.

Die Museen Wiens sind den Congressmitgliedern täglich geöffnet.

Liste der bis Beginn des Congresses angemeldeten Vorträge.

Name	Gegenstand	Section
Ball C. J., London	The formal element in Hebrew Lyric	I ^b
Beauregard G. M. O., Paris	Étude égyptienne	III
Bendall C., London	Exhibition of an Indian manuscript with arrowhead characters, of some corresponding inscriptions and of some squeezes of inscriptions from Mewar and notes thereon	II
Bezold, München	Prolegomena zu einer assyrischen Grammatik	I ^b
Bhândárkar R. G., Puna	Principal results of my last two years studies in Sanskrit manuscripts and literature, with particular reference to the sacrificial ritual and the Pancharâtra system	II
Bickell, Innsbruck	Ueber Qalilag und Damrag	I ^b
Bonaparte Roland Prince, Paris	Sur la linguistique de la Nouvelle Guinée	V
Bonnell E., St. Petersburg	Ueber die Verwandtschaft der ältesten Bevölkerung Vorderasiens mit den Iberern Spaniens	I ^b
Cartellieri W., Wien	Ueber Subandhu und Bâna	II
Chwolson D. A., St. Petersburg	Ueber die nordöstlich von Kokand (Fergana) gefundenen syrisch-nestorianischen Grabchriften	I ^b
Cust R., London	Unsere gegenwärtige Kenntniss der Sprachen Oceaniens	V

Name	Gegenstand	Section
Delitzsch Fr., Leipzig	Ueber die sumerische Frage	I ^b
Devqantz S. D. S., Van	Sur les antiquités et la langue provinciale de Van	I ^b
Dillon E., St. Petersburg	Ueber die Heimat und das Alter des Zendavesta	II
Eisenlohr A., Heidelberg	Altägyptische Gerichtsverhandlungen über Diebstähle in Königsgräbern	III
Ethé H. Aberystwith	Ueber Firdousis Yusûf und Zalikhâ	I ^a
Edwards A. B., Gloucestershire	Vortrag über Egyptologie	III
Feer M. L., Paris	Sur l'étymologie, l'histoire et l'orthogra- phie du mot Tibet	IV
Feigl H., Wien	Die Determination in den semitischen Sprachen	I ^b
Führer A., Lucknow	Archaeological notes on Sahet-Mahet, the old Srāvastī	II
Ginsburg C. D., London	On a newly discovered fragment of the Jerusalem Targum on Isaiah	I ^b
Glaser E., Prag	Seit 1882 in Arabien gemachte Reisen mit besonderer Berücksichtigung der epigra- phischen Resultate	I ^a
Glaser K., Triest	Ueber die altindischen Bezeichnungen für die Edelsteine	II
Grierson G., India	Ueber Hindî-Dichter, insbesondere Tulsidas	II
Grünert M. Prag	Die Allitteration im Altarabischen	I ^a

Name	Gegenstand	Section
Guimet M., Lyon	Vestiges des anciens Dravidiens	II
Halévy J., Paris	1° L'accadisme et les inscriptions archaïques de la Babylonie 2° La langue des Hittites	I ^b
Hanusz J., Wien	Beiträge zur armenischen Dialectologie	II
Harlez B. C. de, Louvain	Ueber ein chinesisches Thema	IV
Hasdeu C. P., Bukarest	Sur les éléments turcs en roumain	IV
Hechler W. H., Wien	Versuch einer vergleichenden graphischen Darstellung der biblischen, assyrischen, babylonischen etc. Geschichte	I ^b
Hefny E., Kairo	Ueber die in Aegypten üblichen volksthüm- lichen Dialecte	I ^a
Hein W., Wien	Omar des Zweiten Finanzpolitik	I ^a
Heller J., Innsbruck	Ueber die syrisch-chinesische Inschrift von Sigan-fu (Nestorianische Tafel	I ^b
Hoernle R., Indien	Vorlegung einiger alten Manuscripte, Um- schrift, Uebersetzung und Erklärung des Bakhali-Manuscriptes	II
Hommel Fr., München	Ueber den arabischen Barlaam und Josaphat	I ^a
Hunfalvy P., Budapest	Wo mag sich die rumänische Sprache ge- bildet haben?	II
Bhagvânâlâl Indrâji, Bombay	Two Chalukya inscriptions from Gujarat	II
Jacobi, Kiel	Ueber den Jainismus und die Verehrung Krischna's	II

Name	Gegenstand	Section
Kamori S., Pressburg	Ueber die Grundprincipien der Vergleichung der arischen, semitischen und altaisch-iranischen Sprachen	IV
Karabacek J., Wien	Paläographische Ergebnisse aus den arabischen Papyrus Erzherzog Rainer	I ^a
Krall J., Wien	Ueber Ψεθομπαρίχ (I Mos. 41, 45), den egyptischen Namen Josephs	III
Kremer A. v., Wien	Ueber das Budget der Jahreseinnahmen unter Harun Rasid nach einer neu aufgefundenen amtlichen Urkunde	I ^a
Kuhn E., München	Die Verwandtschaftsverhältnisse der indischen Dialecte in Hindukusch	II
Lacouperie T. de, London	On the languages of China before the Chinese	IV
Lassota W. v., Stanislau	Ueber die natürlichen Ursachen des Culturstillstandes in den alten morgenländischen Staaten	I ^a
Leland C. G., London	On the origin of the Gipsies	II
Lieblein J., Christiania	Eine Pun-phönikische Handelscolonie in Egypten	III
Lignana, Rom	I Navagvâh e i Daśagvâh del Rîgveda	II
Marre A., Paris	Vocabulaire suahili, malgache et malais, donnant la clef des langues de l'Afrique orientale, de Madagascar et de la Malaisie	V
Milloué L. de, Lyon	Étude sur le mytho de Vṛishabha, le premier Tirthamkara des Jainas	II
Mordtmann J. H., Constantinopel	Die Ueberlieferung der arabischen Autoren über die neu-himyarischen Dialecte	I ^b

Name	Gegenstand	Section
Müller D. H., Wien	Zur Geschichte der semitischen Zischlaute	I ^b
Müller E., Bern	Ueber Ursprung und Verwandtschaftsverhältnisse des Singalesischen	II
Papageorgios S., Korfu	Ueber die Kutzovalachen von Epirus und Thessalien und ihre Sprachen	II
Rachâd Efendi, Kairo	Ueber das Unterrichtswesen in Aegypten von der arabischen Eroberung an bis auf die Gegenwart	I ^a
Smith S. A., Leipzig	Uebereinige unveröffentlichte Texte Assurbanipals	I ^b
Stein M. A., Wien	Hindu Kusch and Pâmir in early Iranian geography	II
Straszewski, Krakau	Ueber die Entwicklung der philosophischen Ideen bei den Indern und Chinesen	II
Strassmaier J. N., London	Ueber einige Inschriften des Königs Nabonidus	I ^b
Tomkins G. G., Weston super Mare	On the Karbanit mentioned by Assurbanipal	I ^b
Vambéry H., Budapest	Zwei moderne central-asiatische Dichter	IV
Whitehouse C., London	On the Semitic traditions, relating to the Fayoum districts	III
Winternitz M., Wien	Ueber die Srâddhas und den Todtencult bei den Indogermanen	II

Liste der Mitglieder, welche am Congress theilnahmen.

Abel	Dvořák	
Aïdyn Arsenius	Edwards	
Arneth, Ritter von, Exc.	Ehrenfeld	40
Artin Jacoub Pacha	Eisenlohr	
5 Auer	Epstein	
Bach, Freiherr von, Exc.	Ethé	
Ball	Euting	
Beauregard	Fathalla Hamza	45
Bendall	Feer	
10 Berchem	Feigl	
Bergmann, Ritter von	Fleischl von Marxow E.	
Bezold	Fleischl von Marxow, Frau Ida	
Bhandarkar	Fraidl	50
Bickell	Franz Pacha	
15 Bloch	Frasch	
Bondi	Fritze	
Briggs	Gabelentz, von der	
Brücke	Gay	55
Bucher	Geiger	
20 Büdinger	Geyer	
Buhl	Ginsburg	
Bühler	Glaser E.	
Bullinger	Glaser K.	60
Burkhard	Goeje	
25 Cartellieri	Goldziher	
Chwolson	Göppert	
Codrington	Graf	
Colizza	Grandjean	65
Cordier	Grienberger	
30 Cust R.	Grierson	
Cust, Mrs.	Grill	
Cust, Miss	Grimal de Guiraudon	
Dedekind	Gropper	70
Dei	Grünert	
35 Derenbourg	Güdemann	
Dümichen	Guidi	
Duka	Guimet	

75	Guthe	Konegen	
	Haberlandt	Krall	
	Halberstamm	Kremer A., Freiherr von	115
	Ham van der	Kremer-Auenrode, Ritter von	
	Hameed Ullah	Krumhaar, Ritter von	
80	Hammer-Nemesbány, Freih. von,	Kuczynski, Ritter von	
	Exc.	Kuhn	
	Hanusz	Kühnert	120
	Hasdeu	Lacouperie	
	Hefni Effendi	Lambrecht	
	Hein	Landberg C., le comte	
85	Heller	Landberg, Mme la comtesse	
	Hintner	Leland	125
	Hirschband	Lesouëf	
	Hoernle	Leumann	
	Hoffmann	Lieblein sen.	
90	Holzhausen sen.	Lieblein jun.	
	Holzhausen jun.	Lignana	130
	Hommel	Lincke	
	Hönlgl Dominik	Lorange	
	Hübschmann	Lotz	
95	Hultzsch	Ludwig	
	Hunfalvy	Luschan	135
	Inovyé	Luschin	
	Jacobi	Macauliffe	
	Jehlitschka	Macdonell	
100	Jeremias	Meringer	
	Jolly	Merle	140
	Kaegi	Meucci	
	Kámori	Michel	
	Karabacek	Millard	
105	Karlowicz	Milloné	
	Kaserer	Müller D. H.	145
	Kautzsch	Müller Eduard	
	Kielhorn	Müller F.	
	Kirste	Naville	
110	Klamroth	Neubauer	
	Knauer	Neumann	150
	Koller	Nöldeke	

	Oberzinner	Schneedorfer	
	Oordt van	Schram	
	Oppert J.	Schuchardt	
155	Pánek	Seligmann	
	Papageorgios	Sieger	195
	Patkanoff	Sklenaf	
	Paulitschke	Smith	
	Pekotsch	Snouck-Hurgronje	
160	Platts	Sokolowsky	
	Pleyte C. M.	Solf	200
	Pollak	Spiegel	
	Pleyte W.	Stein	
	Preux	Stoppelaar	
165	Probst	Strange	
	Prym	Strassmaier	205
	Rachad Mahmoud Effendi	Taha Effendi Moussa	
	Raffl	Temple	
	Reinisch L.	Teza	
170	Reinisch, Frau Louise	Thatcher	
	Rosen, Baron von	Thumajan	210
	Rosny	Tiele	
	Rost	Tomaschek	
	Roth	Torio	
175	Rouillet	Tscheng-Ki-Tong	
	Rühl	Vámbéry	215
	Sax, Ritter von	Vincenti	
	Scala, Ritter von	Vogelreuter	
	Schäffer, Freiherr von	Wahrmund	
180	Schefer	Walcher, Ritter von	
	Schenkl	Weber	220
	Schipper	Wessely	
	Schlechta Wasehrd, Freiherr von	Whitehouse	
	Schlegel E.	Wilhelm	
185	Schlegel G.	Windisch	
	Schmid A.	Winternitz	225
	Schmidt F., Freiherr von	Zhishman, Ritter von	
	Schmidt Valdemar	Zimmermann R.	
	Schmolk	Zschokke	
190	Schnabel		

Unser Mitglied, Dr. Jülg, Professor an der Universität Innsbruck, gründlicher Kenner der central-asiatischen Sprachen, namentlich des Mongolischen und Kalmückischen, wurde zu unserem grössten Bedauern durch einen plötzlichen Tod (14. August 1886) der Wissenschaft und seinen Freunden entzissen.

Die Eröffnungssitzung des Congresses.

Die feierliche Eröffnungssitzung des Congresses fand am Montag den 27. September 1886 um 10¹/₂ Uhr Vormittags durch den Protector, Se. k. und k. Hoheit, den durchlauchtigsten Herrn Erzherzog Rainer in dem Festsale der neuen k. k. Universität statt.

Der Saal war mit exotischen Pflanzen geschmückt, welche vom k. k. Obersthofmeisteramte beigestellt worden waren. Auch haben die kostbaren, zum Theil sehr alten Teppiche des Herrn Theodor Graf zur Ausschmückung des Saales in hohem Masse beigetragen.

Vor der Rednertribüne befand sich der Tisch des Präsidiums. In der Mitte nahm Se. k. und k. Hoheit Erzherzog Rainer Platz. An seiner Rechten sass der k. k. Minister für Cultus und Unterricht, an seiner Linken der Präsident des Congresses Alfred Freiherr von Kremer, k. k. Minister a. D. Die übrigen Herren des engeren Comités schlossen sich den Vorgenannten rechts und links an. Vor dem Tische des Bureaus befanden sich zunächst die Plätze der Ehrengäste, der Ehrenmitglieder und Delegirten, woran sich die übrigen Mitglieder des Congresses reihten.

Der Herr Erzherzog eröffnete den Congress mit folgender Ansprache, welche von der Versammlung stehend angehört wurde:

Meine Herren Congressmitglieder!

Mit lebhafter Befriedigung begrüsse ich die hier versammelten Mitglieder des siebenten internationalen Orientalisten-Congresses. Die wissenschaftlichen Studien, welchen Sie sich widmen und welche Ihnen so viel zu verdanken haben, begegnen in dieser Residenz, die mit dem Orient seit alter Zeit in regen Beziehungen steht, der allseitigen Werthschätzung und Anerkennung, und gerne folge ich mit voller Aufmerksamkeit deren weiterer Entwicklung.

Möge auch dieser Congress, wie die vorhergegangenen, einen bleibenden Fortschritt bezeichnen, Ihnen zum Ruhme, der Wissen-

schaft zur erfreulichen Bereicherung. Dies ist der aufrichtige Wunsch, mit dem ich Ihre Arbeiten begleite. Ich erkläre den Congress hie-mit für eröffnet.

Der Ehrenpräsident, Se. Excellenz Herr Dr. P. Gautsch von Frankenthurn, Minister für Cultus und Unterricht, begrüßte den Congress im Namen der Regierung und hielt nachstehende Rede:

Sehr geehrte Herren!

Der Beschluss, welchen Sie im Jahre 1883 zu Leyden fassten, den siebenten internationalen Orientalisten-Congress in Wien abzuhalten, hat die k. k. Regierung mit lebhafter Genugthuung erfüllt, und ich freue mich, heute die Ehre zu haben, eine so glänzende Versammlung hervorragender Vertreter der Wissenschaft namens der k. k. Regierung zu begrüßen.

Gewiss nicht mit Unrecht haben Sie, meine verehrten Herren, die Kaiserstadt an der Donau als den Ort Ihrer diesjährigen wissenschaftlichen Vereinigung gewählt. Knüpfen doch Lage und Geschichte hier in gleichem Masse an den Orient an, und finden Sie doch hier vielerlei, das speciell Ihr Interesse fesseln dürfte.

Während in anderen Staaten Erweiterung der Handelsbeziehungen und Colonisation die Erforschung des Orients und das Studium desselben anregten oder die Anfänge dessen, was wir orientalische Studien im eigentlichen Sinne nennen, auf dem Gebiete des Bibelstudiums wahrzunehmen sind und so im Laufe der Jahrhunderte jene wissenschaftlichen Resultate erreicht wurden, die unsere aufrichtige Bewunderung ebenso verdienen, wie sie uns als unerreichte Vorbilder zum Nachstreben aneifern, suchte Oesterreich in erster Linie dem praktisch-politischen Bedürfnisse Genüge zu thun.

So entstand bei der Internuntiat in Constantinopel das ‚Sprachknaben-Institut‘, an dessen Stelle die grosse Kaiserin Maria Theresia unmittelbar nach der Activirung der geheimen Haus-, Hof- und Staatskanzlei infolge Vortrages des Ministers Fürsten Wenzel Anton v. Kaunitz die ‚Akademie für morgenländische Sprachen‘ in Wien setzte, welche im Jahre 1754 eröffnet wurde.

Wohl wurde schon zwei Jahrhunderte früher, im Jahre 1555, zu Wien die erste syrische Grammatik, welche auf deutschem Boden erschien, gedruckt, deren Verfasser Johann Albert Widmanstad die Berufung des Wilhelmus Postellus aus Paris erwirkte, und hatte

Franz Mesynien v. Meninski in der Zeit von 1680 bis 1690 zu Wien seinen *Thesaurus linguarum orientalium* zusammengetragen, aber eine feste Stätte fand das Studium der orientalischen Sprachen erst in der neu gegründeten kaiserlichen Anstalt, die wir noch heute als Orientalische Akademie kennen. Diese Anstalt war es, welche zur Feier ihres 50jährigen Bestandes eine neue Ausgabe von Meninski's grossem arabisch - persisch - türkischen Wörterbuche unternahm und glücklich vollendete.

Zahlreiche und hervorragende Schüler bildete die Orientalische Akademie, unter diesen auch Gelehrte ruhmvollen Angedenkens! Hier sei blos der Name des Freiherrn Joseph v. Hammer-Purgstall genannt, der neben seiner Geschichte des osmanischen Reiches und anderen zahlreichen trefflichen Werken auch der Herausgeber der ersten und einzigen österreichischen orientalischen Zeitschrift, der *„Fundgruben des Orients“*, war.

Wenn durch jene Institution, die zunächst für die Bedürfnisse des öffentlichen Dienstes bestimmt war, die orientalischen Studien aufmerksame Pflege und reiche Förderung erhielten, so blieben die österreichischen Universitäten, insbesondere seit dem Jahre 1850, auf diesem Gebiete nicht zurück, ja gerade von Oesterreich aus ist in jüngerer Zeit eine Richtung eingeschlagen worden, die durch das Erfassen der herrschenden Ideen des Islam zu einem klaren Gesamt-Ueberblicke seiner Cultur-Erscheinungen zu gelangen bestrebt ist.

Eine ganze Reihe tüchtiger Männer, deren Namen Sie, meine verehrten Herren, kennen, ringt bei uns mit Ihnen — nicht um die Palme des Erfolges — sondern um den Ehrentitel eines berufenen Mitarbeiters auf dem weiten Gebiete der Wissenschaft.

Sehr geehrte Herren! Gross und schwierig sind die Aufgaben, die Sie sich gesetzt, reich aber auch die Fülle von Arbeit, die bereits gethan. Gerade Ihre internationale Vereinigung wird Ihnen selbst und allen denjenigen, welche der Geschichte der Entwicklung der Wissenschaften in ihren grossen Zügen folgen, die sichere Gewähr der weiteren Förderung der orientalischen Studien bieten. Die wissenschaftlichen Leistungen des menschlichen Geistes sind ja das Gemeingut aller Völker; auf diesem Austausche der geistigen Güter beruht die Entwicklung der Wissenschaft, aber auch die Entwicklung der Menschheit.

Mögen die Arbeiten des siebenten internationalen Orientalisten-Congresses vom besten Erfolge begleitet sein!

Der Präsident A. Freiherr v. Kremer, k. k. Minister a. D., bestieg hierauf die Tribüne und hielt folgenden Vortrag:

Messieurs et Mesdames,

Avant tout nous avons à remplir un devoir qui nous est bien cher : c'est celui d'exprimer à Son Altesse Impériale et Royale Monseigneur l'Archiduc Rénier toute notre gratitude pour l'extrême bienveillance qu'il nous a témoignée en daignant accepter le protectorat de ce Congrès.

Sans cet appui qui jamais ne nous a fait défaut, le Comité organisateur n'eût pu mener à aussi bonne fin la tâche que vous lui avez imposée lorsqu'à Leide, il y a trois ans, vous avez fait un accueil si sympathique à la proposition de choisir Vienne pour siège du VIIe Congrès des orientalistes.

Nous tenons également à dire au Gouvernement Impérial et Royal combien nous lui savons gré d'avoir bien voulu nous seconder, puisque nous lui devons d'être à même de vous recevoir, Messieurs, d'une manière à la fois digne de vous et de Vienne.

Nous nous estimons heureux et nous apprécions hautement l'honneur de voir un nombre si considérable de savants orientalistes réunis ici, dans la capitale de cet empire, aux bords du Danube, de ce fleuve qui forme une si importante voie de communication entre l'Occident et l'Orient.

Cette grande rivière n'est-elle pas l'image du cours de votre science?

Source chétive à son origine, elle grossit peu à peu pour devenir bientôt une puissante artère unissant les contrées les plus éloignées, un vrai bien commun à tous dont tous profitent et auquel chacun contribue du sien.

Car il est bien certain que dans la grande foire des nations chaque peuple, et quelquefois même la fraction la plus étrangère à notre civilisation, apporte toujours son denier d'épargne d'anciennes idées et de traditions originales qui, découvertes et étudiées, peuvent fournir à la science des éléments précieux.

La civilisation considérée dans son ensemble n'est pas l'œuvre d'un seul peuple; elle est le fruit de l'échange paisible des idées, aussi bien que des marchandises, échange qui, il est vrai, ne se fait trop souvent qu'après des luttes violentes.

Si des navigateurs phéniciens, marchands et pirates en même temps, n'eussent fondé leurs colonies; s'ils n'avaient pas étendu leurs

courses de tout côté, emportant avec eux et propageant leur alphabet, cette première grande invention d'une philologie encore inconsciente, quels détours aurait dû faire la civilisation, combien de temps aurait été perdu, avant de trouver le moyen de fixer le langage par l'écriture et de conserver la tradition?

Et plus tard, cette éblouissante civilisation de l'empire romain, comment aurait-elle pu relier si intimement l'Asie et l'Europe, si les guerres d'Alexandre le Grand n'avaient pas aplani par les armes tous les obstacles, unissant ainsi les peuples par la force du vainqueur?

Il y eut alors un immense échange de nouveaux éléments et d'idées, comparable seulement à ce qui se passe dans notre siècle et sous nos yeux, un échange sur la plus grande échelle et dans tout le domaine intellectuel et matériel.

Or, les événements accomplis en Orient depuis les deux derniers siècles, si nous les embrassons d'un coup d'œil dans leur ensemble, nous font l'impression d'une nouvelle édition revue, corrigée et considérablement augmentée des campagnes du grand général macédonien.

D'abord l'Orient fut soumis par la supériorité des armes européennes et il dut subir l'influence de la civilisation occidentale; de vastes contrées furent placées sous la domination européenne et où cela ne fut pas le cas, les nations de l'Europe et de l'Amérique exercent une grande influence matérielle et morale plus grande encore.

Partout les mœurs et les langues de l'Europe avancent, menacent la civilisation indigène et s'imposent avec une suffisance pas toujours assez justifiée.

Des malaises, des irritations de la part des plus faibles sont inévitables en pareil cas, puisque tout peuple aime ses antiques croyances, les rêves de son enfance, et les basses classes, plus encore que la société élevée, sont partout sous ce rapport éminemment conservatrices. Rien d'étonnant donc si de temps en temps le dépit des masses et même des colères populaires se déclarent; car malheureusement les Orientaux ne nous connaissent pas assez, et l'Europe ne les comprend encore qu'imparfaitement.

Mais nous sommes en bon chemin de nous apprécier mieux. Ce but sera atteint au fur et à mesure que nous pourrons mieux nous rendre compte du génie oriental, et que l'Orient s'habituerait mieux à notre tour d'esprit, à notre manière d'envisager le monde, à nos méthodes d'études savantes.

Or, c'est précisément dans cet ordre d'idées que vos travaux ont une importance dont, à l'heure qu'il est, toute l'étendue et les derniers résultats se laissent à peine entrevoir.

Jetons un coup d'œil sur le passé pour nous faire une idée de l'avenir.

Oubliées depuis l'antiquité, les écritures sacrées des anciens Égyptiens nous ont été traduites, nous lisons les inscriptions de leurs temples, des palais de leurs rois, de leurs tombeaux et même leurs correspondances officielles et privées, comme aussi leurs livres d'école et leur littérature populaire et amusante.

Nous sommes à même de tracer l'origine d'idées, des doctrines et de coutumes en vigueur, il y a trois mille ans, dans la vallée du Nil, et dont les dernières vibrations se font sentir encore de nos jours.

Les inscriptions cunéiformes nous ont été interprétées, nous lisons les édits des glorieux Achéménides, ainsi que des antiques rois de Babylone et de Ninive; nous avons retrouvé même leurs résidences royales et nous pouvons contrôler, avec des documents contemporains ou antérieurs à lui, Hérodote, le père de l'histoire hellénique et orientale.

Presqu'en même temps un nouvel essor se manifesta dans l'étude des langues sémitiques. La critique des textes bibliques éclaira toujours mieux l'antiquité hébraïque et les origines du christianisme.

Des découvertes importantes dans le domaine de l'archéologie sémitique encourageaient toujours davantage les recherches.

Des dialectes bibliques on ne tarda pas à passer aux autres langues de l'Asie, et un grand pas en avant fut fait.

Tandis que jusque là nos regards ne franchissaient pas les étroites limites du monde gréco-romain, on commença dès lors à étudier l'Orient ancien et moderne; on ne s'occupa plus exclusivement des mythologies de la Grèce et de Rome, mais on approfondit aussi les systèmes religieux et philosophiques de l'Égypte, de la Perse, de l'Inde et de la Chine, ainsi que les grandioses conceptions des anciens Sémites. Et en même temps s'effacèrent sous le coup des découvertes successives des orientalistes, et presque sans résistance, les anciennes théories erronées; Hérodote qu'on avait discrédité auparavant, comme peu critique, eut son éclatante réhabilitation.

La linguistique, l'histoire, l'archéologie et l'ethnographie trouvèrent un vaste champ ouvert à leurs recherches.

L'étude du sanscrit qu'on commença vers la fin du siècle passé, fournit la preuve de la proche affinité des langues que nous appelons

ariennes ou indo-européennes. Par ce fait on ne gagna pas seulement des aperçus tout nouveaux, mais cette découverte eut une portée pour ainsi dire universelle, parce qu'elle démontra clairement l'origine commune de tous les peuples appartenant à cette race; on acquit la conviction que malgré les grandes distances qui séparent leurs sièges actuels, malgré leurs civilisations si diverses, ils sont tous issus d'une même souche.

Au fur et à mesure que la connaissance de ce fait se répandit parmi ces peuples, l'effet s'en produisit et contribua beaucoup à atténuer les préjugés.

Dans l'Inde cette influence salutaire se fait décidément sentir et favorise le goût de l'étude des langues européennes et notamment de l'anglais.

Mais faisant abstraction du côté pratique, l'étude du sanscrit eut une portée scientifique beaucoup plus grande encore. On mit en lumière une littérature des plus anciennes et des plus fécondes de l'Asie, où se trouvait enfoui le travail intellectuel de nombreuses générations de profonds penseurs, d'esprits philosophiques, de moralistes élevés, et d'une vraie poésie populaire.

Les anciens dialectes furent tour à tour l'objet d'études et l'attention se dirigea bientôt sur les autres langues de l'Inde, en partie modernes.

On ne négligea pas de s'occuper également de l'Asie centrale et de l'Extrême-Orient.

Le chinois, si difficile que dans le siècle passé encore, à l'exception de quelques missionnaires, aucun savant européen ne le comprit, fut l'objet de travaux sérieux et nous introduisit dans un milieu politique et social dont les traditions écrites datent des temps les plus reculés. On eut alors connaissance d'une riche littérature qui, déjà depuis le Xe siècle, se servait de l'imprimerie.

Sa valeur et son importance sont rehaussées encore par le fait qu'une nation de quatre cents millions, pleine de force et de vie, la soutient.

Les études japonaises, des langues de l'Asie centrale, du mandchou, du mongol, des vieux dialectes turcs et finalement celles sur le tibétain, si important pour la connaissance du buddhisme, sont loin d'être épuisées et laissent prévoir encore de riches moissons.

D'autre part les langues africaines, remontant en partie à une haute antiquité, attirent de plus en plus l'attention des linguistes.

Et ici, cette esquisse rapide a déjà dépassé les limites de l'Orient antique dont les portes sont gardées par deux immuables sentinelles : l'Égyptien et le Chinois, représentant les deux races les plus anciennes, dont l'une appartient depuis longtemps au passé, tandis que l'autre vit parmi nous en toute plénitude de force.

Traversons maintenant les halles du moyen âge asiatique où l'Arabe, le Persan et le Turc sont de garde : trois nations qui, d'abord par leurs luttes, plus tard par leur union et finalement par leurs nouvelles rivalités, ont exercé une influence capitale sur le sort de l'Orient moderne.

Nous abordons cette période qu'on peut appeler celle du moyen âge de l'Orient, qui seulement depuis peu commence à céder la place à l'âge moderne.

Tous les pays où règne l'islamisme y appartiennent. Ici les influences réciproques de l'Occident chrétien et de l'Orient musulman se font voir d'une manière bien différente et plus saillante.

D'abord les guerres de Byzance et des califes multiplièrent les contacts, hostiles le plus souvent.

Mais entre-temps, par des ambassades et par des commerçants, des rapports s'établirent. La curiosité aussi bien que la science en profitèrent. Les Arabes contentèrent toutes les deux, en faisant traduire par des chrétiens syriens ou grecs les œuvres de l'antiquité classique, et par des Persans ou Indiens convertis les restes des littératures de la Perse et de l'Inde.

Avec l'époque des grandes conquêtes arabes, les rapports s'accrurent rapidement, et lorsque, en Espagne aussi bien qu'en Sicile, la civilisation arabe eut atteint son plus grand éclat, son prestige prit une force irrésistible dans tout l'Occident, plongé dans une profonde ignorance.

Les magnifiques vêtements des grands seigneurs d'alors furent importés des fabriques arabes, comme vous le prouve le manteau de couronnement des Empereurs d'Allemagne (*pallium imperiale*), avec ses inscriptions arabes brodées en or, que vous pouvez admirer ici au Trésor impérial.¹⁾

Un nombre considérable de termes techniques d'arts et métiers, de marine et de commerce empruntés à l'arabe et admis dans nos langues, témoigne de l'intensité des rapports d'alors.

¹⁾ Bock, Die Kleinodien des heiligen römischen Reiches deutscher Nation. Wien, 1864. S. 29—31.

Avec les guerres en Espagne et les croisades les relations devenaient toujours plus fréquentes.

Nos ancêtres ne rapportaient pas seulement de leurs guerres en Orient les habitudes de luxe, mais aussi bien des choses d'utilité générale. Ainsi une ancienne tradition populaire de la Basse-Autriche se rattachant aux ruines pittoresques d'un vieux manoir féodal appelé Merkenstein et situé près de Baden, à quelques heures d'ici, nous raconte qu'un des seigneurs de ce château, le Chevalier de Marquardstein (Merkenstein), fut le premier qui rapporta du Levant le safran, plante dont le nom tout arabe (*sa'farân*) indique clairement sa provenance, et qui, au moyen âge, était fort recherchée à raison de ses propriétés tinctoriales aussi bien que pour son odeur et son arôme particulier.¹⁾

On attribue au même Chevalier de Marquardstein deux marionniers sauvages qu'on pouvait voir encore, il y a peu d'années, près de son château. C'est à Merkenstein aussi qu'aurait été planté le premier noisetier de Turquie, par un comte Rubigallus (Rothenbahn).

Il serait facile de multiplier ces exemples, mais il suffit de dire que les idées, les modes et les goûts de l'Orient, ses arts et métiers même pénétraient alors de tout côté en Europe.

Bientôt l'arabe devint l'objet de travaux savants, et plus tard, avec le réveil des études classiques et bibliques, cette tendance s'accrut de plus en plus.

Le persan et le turc firent leur entrée plus tard. La prépondérance de ces deux langues correspond à une époque plus récente de la vie littéraire et politique de l'Orient musulman. Ce n'est qu'avec la décadence de l'élément arabe que le persan et ensuite le turc s'imposent, développant peu à peu leur propre type national.

¹⁾ Geschichte der Wiener-Stadt und der Vorstädte, von M. Bermann. Wien, 1866. S. 234. — Badener Bote, Organ für Communal-Interessen, Neuigkeiten und Unterhaltung, 14. October 1877, Nr. 42 : Eines der schönsten Ziele der Ausflüge in die nahe Umgebung ist die Ruine Merkenstein. Dieselbe entstand im XII. Jahrhundert und wurde von dem ritterlichen Geschlechte der Marquardstein erbaut. Dieses glänzte zur Zeit der Babenberger als eines der reichsten und edelsten; es zog, treu seinen Markgrafen, in alle Fehden und Schlachten zu Hilfe und focht unter deren Banner in den Kreuzzügen. Da war es, wo Ritter Walther von Marquardstein sein Vaterland mit einer überaus nützlichen Pflanze versah: er brachte nämlich den Safran nach Oesterreich.

L'Orient avait dû subir de grands bouleversements politiques et aux états arabes du Levant, épuisés et désorganisés, l'élément persan et turc s'était substitué partout.

La naissance d'un puissant empire ottoman fit immédiatement sentir ses conséquences; en place de petits royaumes on vit surgir tout-à-coup, armée de pied en cap, une puissance forte et unie, au début irrésistible, pour ainsi dire, parce qu'elle eut à sa disposition une armée régulière qui était plus forte et mieux organisée que celle des puissances européennes.

Les États héréditaires de la Maison d'Autriche et les possessions de la République de Venise étaient exposés en première ligne aux agressions turques. Elles eurent pour conséquence l'occupation de la plus grande partie de la Hongrie, pendant plus d'un siècle et demi, et l'assaut de Vienne, deux fois entrepris par les armées ottomanes.

L'impression que ces événements firent sur les habitants de Vienne, fut tellement forte que, jusqu'à présent, le souvenir de ces terribles journées ne s'est pas effacé.

Ici, à cette place même où s'élève la nouvelle Université, on s'est battu avec le dernier acharnement.

Les collines qui séparent la ville du Kahlenberg au nord, et où l'artillerie turque avait établi des batteries, portent toujours encore le nom de 'Türkenschanze'; et tout près de là, au village de Sievering, on voit encore devant une maison de paysan trois énormes boulets de pierre restés là depuis le siège en 1683, comme nous l'apprend une inscription contemporaine.

L'étude du turc, pour la connaissance duquel le persan est indispensable, fut donc d'une nécessité évidente. Bientôt la cour impériale entra en rapports diplomatiques avec les sultans ottomans; on échangea des ambassades et un internonce impérial prit son siège à Constantinople. Le Gouvernement impérial eut besoin d'interprètes capables et fidèles. C'est dans ce but que la grande Impératrice Marie Thérèse institua l'Académie orientale (1754). Cet établissement a fourni à l'État un nombre considérable de fonctionnaires distingués, en même temps qu'il rendait des services notables à la connaissance de l'Orient, de ses peuples et de leurs langues. Des publications de textes turcs, des livres élémentaires et d'autres écrits témoignent du zèle et de l'érudition des auteurs, tous élèves de l'Académie orientale. L'*Histoire de l'Empire ottoman* en est le monument le plus important.

Le persan ne fut pas négligé, comme le prouvent des éditions de textes en cette langue.

C'est alors que la première impulsion fut donnée à ce culte des ouvrages poétiques de la Perse qui a eu sa part d'influence sur la littérature allemande en général.

Ces études nous ont valu la reproduction de tant d'admirables fleurs du parnasse de la Perse, et les traditions de cette belle école ne sont pas éteintes chez nous. C'est ici, que les poésies de Djami, de Djelal ed-din Roumi, de Hafiz, d'Ibn Yémin et de Saadi traversèrent tour à tour des interprètes dont on ne sait ce qu'il faut admirer le plus : l'élégance du langage et le bon goût ou la fidélité.

D'autres entreprises littéraires fort utiles à la connaissance de l'Orient sortirent d'ici, comme les *„Mines de l'Orient“*, premier recueil international; puis une revue beaucoup plus vaste, mais vouant une attention spéciale aux littératures de l'Orient, savoir : les *„Wiener Jahrbücher der Litteratur“* qui pendant assez longtemps occupèrent le premier rang parmi les publications de ce genre.

C'est ainsi que l'étude de l'Orient trouva à Vienne un culte dévoué et intelligent.

Je crains avoir déjà abusé de votre attention, Messieurs, mais je tiens à faire voir que, par son passé glorieux, Vienne est bien digne de vous recevoir dans ses murs. Je vous demande donc la permission, avant de finir, de grouper encore un petit nombre de faits peu connus, mais fort caractéristiques pour le rôle de Vienne et de l'Autriche-Hongrie comme intermédiaires entre l'Occident et l'Orient.

Certes la position géographique y fut pour beaucoup, pourtant aussi l'activité des hommes d'État et des diplomates se combina heureusement avec le travail silencieux mais infatigable des savants, des commerçants et des voyageurs lesquels rapportaient de l'Orient à leur patrie maints présents précieux qui font encore nos délices.

Ce fut Vienne qui la première reçut de Constantinople, dans la seconde moitié du XVIe siècle, le marronnier sauvage (*Aesculus hippocastanus* L.).¹⁾ Cet arbre facile à acclimater devint bientôt la gloire du *Prater* et se répandit en peu de temps sur toute l'Europe. Vienne reçut également par la voie de Constantinople le laurier-cerise observé par le savant voyageur et botaniste Pierre Belon, pour la pre-

¹⁾ Hehn, *Kulturpflanzen und Haustiere*, 2. Auflage. Berlin, 1874. S. 345.
— *The life and the letters of Ogier Ghiselin de Busbecq*, by Th. Thornton Forster and Blackburne Daniell. London, 1881, 2 voll. I, p. 415, note 1.

mière fois, vers la fin du XVIe siècle, à Trébizonde, d'où cet arbuste fut introduit à Vienne par les soins de Clusius,¹⁾ tandis que l'odorante *Acacia farnesiana* dont le nom italien : *gaggia di Costantinopoli* indique la provenance, nous a été donnée par l'entremise de l'Italie.²⁾ A la cour de Constantinople il régna durant un certain temps une vraie passion pour l'horticulture et les fleurs, et grâce à elle encore d'autres plantes furent introduites à Vienne, parmi lesquelles il convient de nommer en premier lieu la tulipe qui fut, pour quelque temps, dans la capitale ottomane, l'objet d'une véritable manie florale.³⁾

L'envoyé de Ferdinand Ier, alors roi des Romains, le savant Flamand Ogier Ghiselin de Busbecq fut le premier qui apporta la tulipe à Vienne d'où cette fleur fit bien vite le tour de l'Europe.⁴⁾ Le même nous fit cadeau du lilas (*Syringa vulgaris*), arbuste qui depuis lors est devenu familier à nos jardins.

Mais toute une série de fleurs et de plantes décoratives sont dues aux rapports avec la Turquie, comme le *Hybiscus syriacus* aux fleurs rivales de la rose; l'hyacinthe orientale (*Hyacinthus orientalis*), remarquable par son odeur aromatique, originaire de Bagdad et d'Alep, d'où elle passa à Venise; la fritillaire (*Fritillaria imperialis*, *Kaiserkrone*), originaire de la Perse, dont les Européens firent la connaissance dans les magnifiques jardins de Constantinople; la renoncule (*Ranunculus asiaticus*), fleur de prédilection de Mohammed IV, qu'il fit chercher en toutes ses variétés dans les provinces de son immense empire pour les réunir dans les jardins de sa résidence.⁵⁾

Pas aussi gracieux mais plus utiles sont quelques autres emprunts faits à l'Orient. La race porcine nommée en Hongrie *mongolitz* ou *mangalitza* semble être, comme le nom l'indique, de provenance asiatique; de même que le blé sarrazin, appelé également boucaïl ou bouquette (du flamand *boekwyt*), *Heidenkorn* en allemand, espèce de blé qui fut introduit, à ce qu'il paraît, par les tribus turques ou mongoles dans les contrées de la Mer Noire, d'où il parvint par la voie

¹⁾ Charles de l'Écluse, né à Arras en Belgique en 1526, mort à Leide en 1609.

²⁾ Hehn, p. 447.

³⁾ Hammer, Geschichte des osmanischen Reiches.

⁴⁾ The life and the letters of Ogier Ghiselin de Busbecq, by Ch. Thornton Forster etc. Vol. I, p. 61, note 1.

⁵⁾ Hehn, p. 446. The life of Ogier Ghiselin de Busbecq, by Ch. Thornton etc. Vol. I, p. 3.

de mer à Venise et à Anvers, tandis que de l'autre côté il remonta le cours du Danube, comme le prouve son nom hongrois : *tatárka*.

En ce qui concerne le maïs (*Zea mais* L.) on se demande s'il est un don de l'Extrême-Occident, du nouveau monde, fait à l'Europe et à l'Orient, ou s'il nous vient de l'Asie.

Ce qu'il y a de positif c'est que les Vénitiens ont été les premiers à le cultiver en Europe, et qu'ils se firent les intermédiaires de sa propagation. Mais la Hongrie ainsi que la Basse-Autriche ont reçu le maïs de l'Orient par la voie du Danube comme le prouve le nom de *Kukurutz*, en usage dans le patois allemand de la Basse-Autriche, en slave et en hongrois *kukoritza*; quant au nom turc *misir boghdaï* il fait voir que les Turcs tenaient cette plante de l'étranger.

En Suisse, en Tyrol, en Carinthie et en Styrie on la nomme *Türken* ou *Türkenkorn* et c'est de Venise que le maïs est venu dans ces pays. Mais, dans le Tyrol méridional, il y a parmi les paysans allemands de la vallée de l'Adige une tradition bien curieuse d'après laquelle l'introduction du maïs serait le fait de l'empereur Joseph II.

D'après la légende tyrolienne ce grand souverain, aussi réformateur que philanthrope, voulait doter son pays d'une nouvelle plante nourricière : le maïs qui jusqu'alors ne se trouvait qu'en Turquie. Dans ce but il fit un arrangement avec le Grand-Seigneur dont il obtint un boisseau de maïs en échange d'une mesure égale de glands que le Sultan voulait semer dans son pays, qui, supposait-on, ne possédait pas de chênes.¹⁾

¹⁾ Aus dem deutschen Südtirol. Mythen, Sagen, Legenden, Schwänke u. s. w. des Volkes an der deutschen Sprachgrenze; gesammelt von A. Menghin. Meran, 1884, S. 95, 96 : Kaiser Josef II. und der Sultan. Kaiser Josef II. wollte eine neue Culturpflanze in seinem Reiche einführen, nämlich den bisher nur in der Türkei wachsenden Türken (Mais). Er trat desshalb mit dem türkischen Sultan in Unterhandlung wegen Samen dieser Pflanze. Der Sultan verlangte dafür einige Staar Eicheln ebenfalls zum Samen. In der Türkei gab es eben keine Eichelbäume. Kaiser Josef war damit einverstanden, mochte aber nicht gerne haben, dass die Türken Eichelbäume hätten. Er sann desshalb auf Mittel, die Anpflanzung der Eicheln in der Türkei zu verhindern. Da fiel ihm ein : wie wär's, wenn du die Eicheln kochen liessst? — Der Türke kennt das ja nicht, ob die Eicheln roh sind und also keimen oder gesotten.

Dem geschah auch so und der Sultan war der Betrogene, während Oesterreich um eine ausgezeichnete Culturpflanze reicher wurde.

Als nun Kaiser Josef einmal bei einem Pater zur Beichte ging und diesem beichtete, dass er den Sultan so betrogen habe, sagte der Beichtvater

Tous les échanges ne furent pas aussi féconds en bons résultats ; il suffit de rappeler ici les armes à feu et la poudre.¹⁾

Plus heureux et plus satisfaisants pour les deux parties furent les rapports littéraires et scientifiques.

Lorsque l'imprimerie fut introduite en Orient elle rencontra une forte opposition de la part des Ulémas. Le premier livre imprimé en arabe sortit de la presse du patriarchat grec d'Alep en 1706, et à Constantinople l'imprimerie commença à fonctionner onze ans plus tard sous la direction d'un Hongrois nommé Ibrahim, mais jamais elle n'eut sur les masses la même influence qu'en Occident. Il fallait beaucoup de temps pour que les Orientaux s'habituaient aux livres imprimés. Avec méfiance et une pieuse indignation les savants musulmans regardèrent d'abord les livres sortis des presses européennes, et beaucoup de temps s'écoula avant qu'une disposition des esprits plus favorable prît le dessus. Mais on finit par s'accoutumer à cette innovation.

Nous nous abstenons d'entrer dans les détails de cette lente révolution des opinions, mais il est incontestable que depuis peu l'Orient savant commence à rivaliser avec l'Europe en ce qui concerne l'édition des anciens textes, l'étude de l'archéologie, de l'histoire et des belles-lettres ; abstraction faite des livres traduits des langues européennes, on constate partout une grande activité littéraire.

Je me limite ici à quelques notices choisies au hasard.

Un haut fonctionnaire ottoman écrit l'histoire moderne de son pays en se basant sur des recherches faites aux archives ; un autre pacha, numismate passionné, est l'auteur d'une étude savante sur les médailles des rois perses. Un docte égyptien, décédé l'année passée, a publié un savant mémoire sur les poids et mesures arabes ; un prince

weiter nichts, aber er dachte sich, das werde ich dem Sultan mittheilen und mir auf diese Weise ein gutes Stück Geld verdienen.

Der Sultan, von dem schlaun Betrug in Kenntniss gesetzt, ward wuthentbrannt darüber und kündigte Josef II. den Krieg an, der für den Kaiser bekanntlich nicht gut ausfiel.

Der Kaiser war ob dieses verrätherischen Mönchs so aufgebracht, dass er sofort alle jene Klöster aufheben liess, welche sich nicht über eine bestimmte gemeinnützige Beschäftigung ausweisen konnten. (Unterland.)

¹⁾ Bientôt l'artillerie turque devint formidable par son gros calibre. Au siège de Constantinople un Hongrois, nommé Orban, fonda par ordre du Sultan Mohammed II une pièce de siège d'une grosseur extraordinaire et dont le premier coup coula à fond un navire vénitien.

persan, partisan fervent de l'idée nationale, par conséquent puriste zélé, faisant une guerre à outrance à chaque mot arabe, a fait imprimer ici, il y a quelques années, une histoire des dynasties de la Perse ancienne, dans laquelle il s'appuie aussi sur la numismatique parthe et sassanide.

A Constantinople, à Smyrne, à Beyrouth se publient des textes, des journaux, des revues et les villes de l'intérieur même qui, par leur position géographique, semblent moins aptes à participer au mouvement littéraire, ne demeurent pas en arrière.

Au Caire les imprimeries travaillent depuis des années ; on édite des ouvrages originaux, des textes classiques et on réimprime même des éditions européennes (Ibn alâtîr). Les indigènes commencent également à écrire en langues étrangères. Récemment encore un prince égyptien publia en anglais un ouvrage bibliographique sur la littérature de l'Égypte et du Soudan.

Aux Indes l'intérêt avec lequel les indigènes suivent les travaux européens sur ces pays est des plus vifs.

Toujours plus nombreux deviennent les cas où des savants indiens, musulmans ou Hindous, se servent de l'idiome anglais et publient des écrits en cette langue. Il n'est pas rare de voir des indigènes se rendre en Angleterre pour suivre les cours des universités de Cambridge ou d'Oxford.

Le zèle avec lequel le Japon se rallie aux idées européennes est bien connu ; il y a dix ans à peine que deux prêtres bouddhistes du Japon bravèrent les fatigues et les dangers d'un long voyage pour se rendre en Angleterre, dans le but d'étudier le sanscrit à Oxford et de perfectionner leur connaissance des livres sacrés du bouddhisme. Et au Japon les publications en langues européennes ne manquent pas.

La Chine même, si longtemps fermée aux étrangers et séparée du monde occidental, entre courageusement en lice pour prendre part aux travaux des orientalistes, contribuant ainsi puissamment à rapprocher les nations, à atténuer leurs répugnances et à adoucir leurs préjugés réciproques.

Un diplomate chinois fit insérer, il y a peu de temps, dans une grande revue allemande, un travail aussi intéressant qu'instructif sur la littérature de son pays. Peu après un officier supérieur de l'armée chinoise écrivit en français sur sa patrie et ses compatriotes un livre aussi spirituel qu'attrayant, auquel il fit suivre un volume contenant une étude remarquable sur le théâtre chinois.

C'est ainsi qu'un échange d'idées toujours plus libre s'établit entre les nations, un rapprochement toujours plus intime entre des civilisations diverses, et cet échange est une affaire de bon aloi, car personne n'y perd et tout le monde y gagne.

Les orientalistes peuvent-ils en revendiquer le mérite principal?

Je n'oserais l'affirmer : les négociants, les médecins, les missionnaires, aussi bien que les diplomates et les militaires y ont leur part; chacun y a contribué à sa manière, soit avec douceur et persuasion, soit avec force et commandement. Mais ce qui est incontestable c'est que sans vous on n'aurait pu enregistrer des résultats aussi satisfaisants. Et si les représentants des études classiques et des sciences exactes, avec un orgueil bien légitime, réclament pour eux l'honneur des grands progrès de l'instruction générale, les orientalistes aussi peuvent dire qu'ils ont fait beaucoup pour l'émancipation intellectuelle des peuples de l'Orient.

Voici donc le programme le plus élevé de vos travaux futurs précisé : faire sortir des enceintes de nos bibliothèques, de nos Académies, de nos Universités l'esprit de la recherche et de l'investigation impartiales, d'une saine critique, l'amour de la vérité et du progrès, pour les répandre parmi les peuples de l'Orient auxquels nous rendrons ainsi ce que nous leur devons.

Dans cette pensée les Congrès internationaux des orientalistes ont à remplir une tâche intéressante; les représentants des divers peuples de l'Orient y sont assis, comme collaborateurs et collègues, aux côtés des savants de l'Europe; ici les questions ardues, les problèmes difficiles se discutent; les opinions différentes sont débattues; c'est ici encore qu'on plante les jalons des travaux futurs.

De cette façon les anciennes préventions s'évanouissent; on apprend à se connaître comme membres d'une seule grande famille, et celle-ci s'appelle l'humanité.

C'est sous l'empire de ces convictions et de ces espérances que je forme le vœu bien sincère que cette assemblée soit de bon augure pour le progrès heureux de vos travaux et de la science en général; que les semences que vous jetez germent et grandissent pour donner un jour des récoltes opulentes.

Hierauf ertheilte der Präsident dem Bürgermeister der Reichshaupt- und Residenzstadt Wien, Herrn Eduard Uhl das Wort und begrüßte derselbe den Congress wie folgt:

Im Namen der Reichshaupt- und Residenzstadt Wien habe ich die Ehre, Sie, meine hochgeehrten Herren, willkommen zu heissen.

Wir sind hochofrent, einen Kreis so hervorragender Gelehrter in unseren Mauern zu beherbergen und bringen Ihnen die wärmsten Sympathien entgegen, weil wir die Bedeutung Ihrer Studien für die historische Forschung sowie für die Hebung des internationalen Verkehrs in vollstem Masse würdigen.

Mögen Sie sich in unserer Mitte recht wohl und behaglich fühlen und versichert sein, dass wir Ihren Berathungen aus vollstem Herzen den besten Erfolg wünschen.

Seien Sie nochmals herzlichst willkommen.

Graf Landberg, Delegirter von Schweden und Norwegen, ergriff das Wort:

Messieurs et Mesdames,

S. M. le Roi de Suède et de Norvège, Oscar II, mon Auguste Maître a accueilli avec plaisir la demande que vous Lui avez adressée de daigner accepter d'être membre honoraire de ce Congrès. Sa Majesté a bien voulu me charger d'exprimer ici même Ses remerciements de cette aimable attention de votre part. Sa Majesté porte le plus vif intérêt aux études orientales, la vraie source de toute histoire, de toute civilisation, et Elle fait les vœux les plus sincères pour que ces études continuent à prospérer, et particulièrement pour que les délibérations de cette docte assemblée soient couronnées de succès.

Après ce royal message, permettez-moi, Messieurs, d'ajouter quelques mots de ma part. La Maison royale de Suède et de Norvège ressemble à l'Auguste Maison des Habsbourg en ceci que les sciences et les lettres y ont fixé leur demeure; elles y sont cultivées et favorisées d'une façon toute individuelle et spéciale. Notre Roi, auteur distingué et orateur hors ligne, a approfondi les annales des siècles passés. Savant piocheur dans son cabinet de travail, gracieux poète lorsqu'il pince sa lyre dont il sait tirer les plus harmonieux accords, il est toujours l'appui et le conseil de celui qui cherche, qui pousse en avant. Il a bien voulu nous accorder la haute protection, et dans le message que j'ai eu l'honneur de Vous apporter il y a l'expression d'une âme noble, remplie de sentiments dévoués à notre œuvre, à nos aspirations.

Der Präsident erwiderte folgendermassen:

Je remercie M. le Comte Landberg pour les paroles qu'il vient de prononcer et je le prie de vouloir bien être auprès de S. M. le Roi de Suède et de Norvège l'interprète de nos sentiments les plus respectueux et de remercier au nom du Congrès S. M. pour l'honneur insigne qu'il a daigné nous faire en permettant que son nom soit inscrit sur la liste des membres honoraires.

Se. Excellenz Yacoub Artin Pacha erhielt hierauf das Wort und sprach wie folgt:

Altesse Impériale et Royale, Monseigneur,

Permettez-moi, au nom de l'Égypte, de remercier Votre Altesse Impériale et Royale de l'honneur qu'Elle nous a fait de nous convoquer à ce Congrès.

Son Altesse le Khédive, mon Auguste Maître, qui a daigné nous charger de représenter l'Égypte dans le sein de cette docte assemblée, a tenu à honneur de s'inscrire Lui-même parmi les membres honoraires de ce Congrès, preuve éclatante de l'intérêt qu'il porte au développement des études orientales.

Messieurs,

Les travaux multiples qui ont été entrepris par les savants orientalistes de tous les pays de l'Europe, ont eu une part considérable dans le mouvement de renaissance qu'on peut constater en Égypte et dans l'antique mosquée de l'Azhar. Ce mouvement s'est accentué surtout, depuis la vigoureuse impulsion donnée à l'instruction en Égypte par le grand Méhémet Aly.

De nombreux matériaux inédits attendent encore le travail des orientalistes arabisants, pour les étudier, les commenter, et les classer avec méthode.

A mesure que chacun, en Occident comme en Orient, apportera à cette œuvre l'appoint de son travail, les origines, le développement et les transformations de la magnifique civilisation arabe pourront être étudiés plus à fond et être plus parfaitement connus.

Alors, Messieurs, les barrières que l'ignorance des siècles passés avait élevées de part et d'autre entre les civilisations orientale et occidentale, disparaîtront, et tous ensemble, occidentaux et orientaux, nous pourrons travailler dans le même sens et vers le même but à notre commune civilisation.

Chaque peuple a son génie, dont le développement et les créations profitent tôt ou tard à la race humaine tout entière.

Le fanatisme est une phase de ce développement; mais par son acuité même, il est remplacé, après un temps plus ou moins long, par la réflexion, l'étude et la critique. Plus tard, la méthode synthétisant les résultats de ces travaux divers, les fait tous concourir au bien-être et au progrès de races et de peuples qui, jusqu'alors, paraissaient être entièrement dissemblables et même irréconciliables par leur génie et leurs tendances.

Vos travaux, Messieurs, ont commencé, si je puis m'exprimer ainsi, ce travail d'amalgamation de civilisations diverses.

Par vos congrès, on peut le dire, vous mettez matériellement en contact le vieux monde avec le nouveau.

De vos études, Messieurs, et de ces contacts périodiques sortira, n'en doutez pas, car c'est là votre mission, une civilisation plus parfaite que celles qui se disputent jusqu'à présent l'humanité.

Der Vorsitzende bat So. Excellenz Yacoub Artin Pascha, Sr. Hoheit dem Khedive den ehrerbietigsten Dank der Versammlung aussprechen zu wollen, sowohl für die Annahme der Wahl zum Ehrenmitgliede, als für die Entsendung der ägyptischen Delegation und für die zahlreichen werthvollen, dem Congresse übersendeten orientalischen Druckwerke.

Herr Charles Schefer, Delegirter Frankreichs, sprach hierauf Folgendes:

Je prie Votre Altesse Impériale et Royale de daigner agréer l'hommage du volume de „Nouveaux mélanges orientaux“ publiés par MM. les professeurs de l'École des langues orientales vivantes à l'occasion du VIIe congrès des Orientalistes.

Herr Cust (London) sprach Folgendes:

Your Royal and Imperial Highness, — In the name of the delegates from England and British India, I rise to express the pleasure which we feel in finding ourselves in this beautiful and imperial city, and in the hall of this celebrated University; and, in token of our homage, I beg to present to the Congress printed translations of one well-known book (the Bible) in one hundred and four languages, spoken by more than two hundred millions of men in Asia, Africa, America, and Occania, prepared at the expense of the English

people, but with the aid of scholars from Germany, Russia, Austria, and Holland.

Hierauf überreichten mehrere Delegirte und Congressmitglieder Geschenke an Büchern, deren Verzeichniss weiter unten folgt.

Der Präsident Freiherr v. Kremer dankte vorerst den Delegirten der fremden Länder und gelehrten Gesellschaften dafür, dass sie so zahlreich erschienen. Er sieht in ihrer Anwesenheit ein werthvolles Unterpfand des Wohlwollens der Regierungen und der gelehrten Gesellschaften, denen die orientalischen Studien schon so viel zu verdanken haben und drückt die Hoffnung aus, dass auch in Zukunft dieselbe erleuchtete Unterstützung den wissenschaftlichen Bestrebungen des Congresses erhalten bleiben möge. Er bedauerte die Unmöglichkeit, alle Festgeschenke und die Namen der Spender einzeln aufzuführen zu können und bittet hiefür den wärmsten Dank im Namen des Congresses Allen zusammen aussprechen zu dürfen.

Von der grossen Anzahl der auf den Tisch des Präsidiums niedergelegten Werke glaubt er aber ganz besonders folgende erwähnen zu sollen: Den von Professor Dr. Josef Karabacek vorgelegten Band der in Lichtdruck vervielfältigten Papyrus-Urkunden, deren Originale sich in der Sammlung Sr. k. und k. Hoheit des durchlauchtigsten Herrn Erzherzogs Rainer befinden. Dieser Band ist der Anfang eines grossen Werkes, des ‚Corpus papyrorum‘, das ein würdiges Denkmal sein werde der erleuchteten Fürsorge, die Se. kaiserliche Hoheit diesen Studien angedeihen lässt. Die gleichfalls von Professor Karabacek überreichten ‚Mittheilungen aus den Sammlungen der Papyrus Erzherzog Rainer‘ sind der erfreuliche Anfang der wissenschaftlichen Bearbeitung der Papyrus aus dem Faijum.

Mit den aus Anlass dieses Congresses in Druck gelegten ‚Nouveaux mélanges‘ habe Herr Ch. Schefer dem Congress eine jener Ueberraschungen bereitet, worin er, wie bekannt, unübertrefflich ist.

Der Präsident dankt schliesslich nochmals für alle Gaben und Beweise des Wohlwollens und ersucht die Mitglieder, sofort nach Schluss der Gesamt-Sitzung sich in Sectionen zu constituiren.

Hierauf wird die Sitzung um 12 Uhr Mittags geschlossen.

Semitische Section (I^a).

Montag den 27. September: Eröffnung dieser Section durch Baron A. v. Kremer.

Es werden gewählt zum Präsidenten: M. Ch. Schefer; zu Vicepräsidenten: Prof. Dr. M. J. de Goeje und Graf Carlo Landberg; zu Secretären: Dr. Chr. Snouck-Hurgronje und Dr. I. Goldziher.

Dienstag den 28. September.

Der Präsident der Section M. Ch. Schefer eröffnet um 9¹/₂ Uhr Vormittags die Sitzung mit warmen Begrüßungsworten und dankt für die ihm erwiesene Ehre.

Da Herr Dr. Goldziher (Post) das Amt eines Secretärs weiter zu führen verhindert ist, fällt die Wahl des zweiten Secretärs auf Prof. Grünert. Dr. C. Snouck-Hurgronje, der zuerst gegen die Annahme seiner Wahl Beschwerden erhoben hatte, fügte sich dem jetzt deutlich ausgesprochenen Wunsche der Versammlung.

Prof. Karabacek ladet die Mitglieder der Section I a und b zur Besichtigung der Papyrussammlung des Erzherzogs Rainer im österreichischen Museum auf Mittwoch 11 Uhr Vormittags ein.

Freiherr von Kremer hält seinen Vortrag: „Ueber das Budget der Jahreseinnahmen unter Harun Rasid nach einer neu aufgefundenen amtlichen Urkunde.“¹⁾

Dr. Goldziher über: „Materialien zur Kenntniss der Almohadenbewegung in Nordafrika.“ — In zwei einleitenden Abschnitten wird über das Verhältniss der nordafrikanischen Berbevölker zur muham-

¹⁾ Vgl. Verhandlungen, Sem. Sect., S. 1 ff.

medanischen Eroberung gehandelt und einerseits die Bedeutung des Chârigitenthums, andererseits die in Mischsecten zur Erscheinung kommende Reaction des Berberthums gegen den Arabismus und den Islam besprochen. In der sogenannten Beregwâta-Secte, welche statt des Allah-Namens den Gottesnamen Bâkaâ benützt, lebt ein alt-berberischer Gottesname (Bacax, der aus römischen Inschriften bekannt ist) bis ins IV. Jahrhundert d. H. fort, so wie in dieser und ähnlichen Bewegungen die Institutionen des Berberthums in latenter Weise auch durch andere Erscheinungen reagiren. Erst das Aufkommen berberischer Dynastien ermöglicht es dem Islam, in das Berberthum tiefer einzudringen und in dieser Beziehung bezeichnet das Auftreten des aus den Schulen des Ostens heimkehrenden Mas-mûdi-Berbers Muhammed ibn Tûmach (Anfang des VI. Jahrhunderts) einen bedeutenden Wendepunkt. Aus einer ursprünglich theologischen Reform erwuchs politischer Umsturz, die Begründung der Dynastie der Almohaden. Die Anfänge dieses Reiches, besonders nach der Richtung der theologischen Reform, welche an ihrer Wiege stand, werden an der Hand der schriftstellerischen Werke des Mahdî der Almohaden, welche in arabischer Sprache in einem Manuscript der Pariser Nationalbibliothek erhalten sind, mit Hinzuziehung der historischen Berichte beleuchtet. Die Authentie jener Werke wird durch den Nachweis der Uebereinstimmung dieser Sammlung mit den Berichten der Historiker, besonders das Vorhandensein der wichtigsten Tractate des Mahdî, wie 1) die Schrift ‚A‘azz mâ juṭlab‘, 2) das ‚tauhîd‘, 3) ‚aḳîdat al-imâma‘, 4) die ‚murîda‘ nachgewiesen. 1) ist eine Einleitung in die theologische Methodologie; 2) ist das Symbol, ein kurzgefasstes Glaubensbekenntniss der Muwahhîdin, das aber bei seinem aḳ‘aristischen Grundtone auch pantheistische Elemente enthält. 3) ist das Mahdî-Bekenntniss, das zweite Symbol der Almohaden. 4) ist der Abriss eines almohadischen Katechismus. Diese Stücke werden im Urtext und Uebersetzung mit erklärenden Noten mitgetheilt. — Die letzten Abschnitte beschäftigen sich mit der Darlegung des theologischen Systems des Mahdî ibn Tûmach, mit dem Stande dieser Wissenschaften unter den Herrschern aus der Dynastie des ‘Abd al-mu‘min, mit den praktischen Reformen im öffentlichen Leben unter den Almohaden, endlich mit der Darstellung des Verfalles der Mahdî-Idee am Ausgange des Almohadenreiches. — Einige Textmittheilungen aus dem Geschichtswerke des Ibn Ṣâhib al-ṣalât (Oxforder Handschr.) beschliessen die Abhandlung.

Prof. Guidi über: ‚Alcune osservazioni di lessicografia araba.‘¹⁾
An der Debatte betheiligt sich Graf Landberg, welcher glaubt, dass die von Guidi erwähnten Fehler in den arabischen Wörterbüchern, insbesondere in dem von Fêjrûzâbâdi, den schlechten Ausgaben, die wir davon bis jetzt haben, zuzuschreiben sind. In dieser Beziehung findet man sehr wichtige Bemerkungen in الجاسوس على القاموس von Ahmed Fâris. Die Varianten, die Prof. Guidi als Fehler ansieht, sind nur verschiedene Aussprachen, festen Regeln folgend, die noch heutzutage beobachtet werden können.

Prof. Ethé spricht ‚Ueber Firdousi's Yusuf und Zalikhâ.‘²⁾
Dr. Pollak und Prof. Nöldeke betheiligen sich an der Debatte.

Hifni Efendi Ahmed hält einen arabischen Vortrag: ‚Ueber die in Aegypten üblichen volksthümlichen Dialecte.‘³⁾

Nächste Sitzung: Donnerstag den 30. September, 9 $\frac{1}{2}$ Uhr Vormittags.

Donnerstag den 30. September.

Zweite Sitzung: Vormittags 9 $\frac{1}{2}$ Uhr.

Der Präsident ertheilt das Wort Herrn Dr. C. Snouck-Hurgronje zum Vortrage einiger einleitender Bemerkungen zu seiner der Section im Namen des königl. niederl.-ostind. Institutes in einigen Exemplaren vorgelegten Schrift ‚Mekkanische Sprichwörter und Redensarten.‘⁴⁾

Dr. Hein bespricht ‚Omar des Zweiten Finanzpolitik‘.

Yacoub Artin Pascha legt der Versammlung mit einigen einleitenden Worten die handschriftliche ‚Notice sur les travaux de l'Institut Égyptien depuis sa fondation‘, par M. Vidal Bey, Secrétaire général de l'Institut, vor.⁵⁾

Prof. Grünert hält seinen Vortrag über die ‚Alliteration des Altarabischen.‘⁶⁾

¹⁾ Vgl. Verhandlungen, Sem. Sect., S. 83.

²⁾ Vgl. Verhandlungen, Sem. Sect., S. 19.

³⁾ Vgl. Verhandlungen, Sem. Sect., S. 69, von rechts.

⁴⁾ Vgl. Verhandlungen, Sem. Sect., S. 109.

⁵⁾ Vgl. Verhandlungen, Sem. Sect., S. 89.

⁶⁾ Vgl. Verhandlungen, Sem. Sect., S. 183.

Prof. Hommel spricht über den ‚Arabischen Barlaam und Josaphat‘.¹⁾

Rachâd Efendi hält seinen Vortrag ‚Ueber das Unterrichtswesen in Aegypten von der arabischen Eroberung an bis auf die Gegenwart‘.

Schech Fathallah hält einen arabischen Vortrag über den grossen Einfluss, den die arabische Sprache auf die allgemeine Bildung ausgeübt hat.

Samstag den 2. October.

Vierte Sitzung: 9 $\frac{1}{2}$ —11 Uhr.

Der Präsident eröffnet die Sitzung und legt im Namen des Herrn Hamidullah aus Poonah eine Chutbah vor.

Baron Schlechta-Wasschrd hält einen Vortrag über Jusuf und Zulaikha.²⁾

Prof. de Goeje liest einen Brief des Geh. Rathes Prof. Dr. Fleischer vor, in welchem dieser seinen herzlichen Dank ausspricht für die Theilnahme der semitischen Section an seiner goldenen Hochzeit.

Prof. Karabacek theilt ‚Paläographische Ergebnisse aus dem arabischen Papyrus Erzherzog Rainer‘ mit. Der Präsident gibt dem lebhaften Danke der Versammlung Ausdruck. Der Schêch Fathallah führt in beredter Sprache aus, wie wünschenswerth die Uebersetzung dieser paläographischen Resultate in die arabische Sprache sei.

Der Präsident dankt für das in ihn gesetzte Vertrauen und schliesst die Sitzung.

¹⁾ Vgl. Verhandlungen, Sem. Sect., S. 115.

²⁾ Vgl. Verhandlungen, Sem. Sect., S. 36.

Semitische Section (I^b).

Montag den 27. September: Eröffnung dieser Section durch Prof. D. H. Müller.

Zum Präsidenten wird gewählt: Prof. C. P. Tiele; zu Vicepräsidenten: Prof. J. Guidi und Prof. Euting; zu Secretären: Prof. M. Lotz und Dr. Bezold.

Erste Sitzung: Montag den 27. September, Nachmittags 2—4 Uhr.

1. Herr Dr. Bezold trägt Prolegomena zu einer babylonisch-assyrischen Grammatik vor.¹⁾ An der Discussion betheiligen sich die Herren Prof. D. H. Müller und Prof. Chwolson.

2. Vorlesung des Herrn C. J. Ball über: „The formal element in Hebrew Lyric.“²⁾

After alleging reasons against *a priori* prejudices, which might condemn such an investigation beforehand, Mr. Ball endeavoured to establish, by examining the poetical pieces scattered throughout the historical books of the Old Testament (especially Num. XXI; Judg. V; 2 Sam. I, 17 sqq.), that the ancient Hebrew Prosody was rigorously accentual and syllabic. Detailed analyses of the pieces in question were submitted to the Congress. The following may be given as a specimen.

*„Bou Héibon, tibbanéh!
Tikkónen 'ir Sihón!
Kí 'éi yaç'áh me Héibon,
Labbáh miqqiryath Sihón;
'A'klah 'A'r Mo'áb,
Ba'lé bamóth 'Arnón!*

¹⁾ Vgl. Verhandlungen, Sem. Sect., S. 73.

²⁾ Der Vortrag ist inzwischen in London (Messrs Harrison et Sons) publicirt worden.

'O! lakú, Mo'áb!
'Abáda, 'ám Kamóš!
Nathán bandu pletim.
Wábnóháu baibúh,
Lamálk 'mori Sihón.' (Num. XXI, 27—30.)

An der Discussion nehmen Theil die Herren Prof. Bickell,
D. H. Müller, Chwolson, Euting, Ginsburg.

Mittwoch den 29. September.

Zweite Sitzung: Vormittags 9¹/₂—11¹/₂ Uhr.

Vortrag des Herrn Prof. D. H. Müller: „Zur Geschichte der semitischen Zischlaute.“¹⁾ An der Debatte betheiligen sich die Professoren Nöldeke, Bickell, Kátori und Oppert.

Herr S. A. Smith spricht über einige unveröffentlichte Texte Assurbanipals.²⁾ An der Debatte betheiligt sich Herr Oppert.

Herr Prof. Nöldeke lenkt die Aufmerksamkeit der Fachgenossen auf das soeben erschienene „Manuel de la langue Tigraï“ von J. Schreiber.

Herr Prof. D. H. Müller verliest ein Schreiben des Marquis M. de Vogüé:

J'ai le regret de ne pouvoir me rendre au Congrès des Orientalistes qui se tient à Vienne. Obligé de partir dans quelques jours pour Madère, où j'ai laissé un enfant malade, je dois me consacrer tout entier à ce devoir de famille. Je le regrette d'autant plus, que, chargé par la Commission du „Corpus“ de préparer le volume relatif aux inscriptions araméennes, j'aurais certainement puisé, au milieu des savants les plus compétents d'Europe, de précieuses indications. Je vous serai reconnaissant de vouloir bien rappeler, à la section compétente, que l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres recevra avec gratitude toute communication d'inscriptions araméennes inédites que l'on voudrait bien lui adresser.

Herr J. Strassmaier macht einige Mittheilungen über die von ihm copirten Inschriften Nabonida, welche er demnächst zu veröffentlichen gedenkt, und bittet um Angabe etwaiger Wünsche der Fachgenossen in Betreff der Edition. Auf Antrag des Herrn Oppert

¹⁾ Vgl. Verhandlungen, Sem. Sect., S. 229.

²⁾ Vgl. Verhandlungen, Sem. Sect., S. 257.

beschliesst die Section, dem Organisationscomité den Wunsch auszusprechen, dass die von Strassmaier copirten Nabonid-Texte, eventuell wenigstens theilweise, in den Acten des Congresses veröffentlicht werden mögen. An der Debatte betheiligen sich noch die Herren Bezold und Oppert. Ersterer ersucht Herrn Strassmaier, die Contracte nicht nach Regierungsjahren, sondern nach den bislang üblichen Signaturen im britischen Museum citiren zu wollen und bittet, nachdem daraufhin Rev. Strassmaier über eine zu Gunsten der ‚Regierungsjahre‘ vorgenommene Aenderung der Museums-Signaturen referirt, um Beigabe einer Concordanz über die verschiedenen Nummerierungssysteme.

Vortrag des Herrn Ginsburg: ‚On a newly discovered fragment of the Jerusalem Targum on Isaiah.‘

Freitag den 1. October.

Dritte Sitzung: Vormittags 9¹/₂—12 Uhr.

Der Präsident schlägt vor, keine Discussionen mehr stattfinden zu lassen, weil es sonst nicht möglich sein werde, die vielen noch ausstehenden Vorträge unterzubringen. Die Versammlung stimmt dem Vorschlage zu.

Herr Dr. H. Feigl hält einen Vortrag über: ‚Die Determination in den semitischen Sprachen.‘

Herr Prof. Nöldeke stellt im Vereine mit Herrn Prof. Dr. D. H. Müller den Antrag: ‚Die Section spricht die Meinung aus, dass eine kritische Ausgabe des Talmud in einem oder in zwei Bänden ein wissenschaftliches Desideratum ist, und empfiehlt den Abdruck der Ausgabe des Tractates Makkôth durch Herrn Dr. Friedmann (von der eine Probe vorgelegt wird) in den Acten des Congresses.‘ Nach einigen Bemerkungen der Herren Professoren Chwolson und Müller wird der Antrag angenommen.

Herr Prof. Dr. D. H. Müller stellt in seinem und Staatsrathes Patkanoffs Namen den Antrag: ‚Die Section wolle beschliessen, die kaiserlich russische Regierung ist vom Congress zu ersuchen, die methodische Sammlung der Keilinschriften im russischen Transkaukasien zu veranlassen und wissenschaftliche Unternehmungen, welche auf die Sammlung dieser Inschriften im türkischen Armenien gerichtet sind, zu unterstützen.‘ Der Antrag findet allgemeine Zustimmung.

Herr Prof. Dr. Chwolson spricht über die nordöstlich von Kokand (Fergana) gefundenen syrisch-nestorianischen Grabschriften.

Herr Prof. Dr. Oppert spricht über juristische Keilschrifttexte.

Rev. H. W. Heehler erläutert seine vergleichende graphische Darstellung der biblischen assyrischen, ägyptischen u. s. w. Geschichte und legt mehrere Ziegelsteine mit Keilinschriften sowie einige Abgüsse von solchen vor.

Herr Prof. Dr. Hommel drückt die Hoffnung aus, dass die vorstehenden Tabellen im praktischen Gebrauche Eingang finden werden, und gibt einige Erläuterungen zu den zum Theil sumerischen, von Gudea (im 3. Jahrtausend v. Chr.) herrührenden Inschriften. Einige Bemerkungen dazu macht noch Herr Prof. Oppert.

Herr Prof. Heller behandelt die syrisch-chinesische Inschrift von Sigan-fu (Nestorianische Tafel).

Herr Dr. Jeremias lenkt die Aufmerksamkeit der Fachgenossen auf das grosse assyrische Wörterbuch von Friedrich Delitzsch, welches im November zu erscheinen anfangen wird, und legt einige Exemplare des Prospectes vor.

Den letzten Vortrag hielt Prof. Dr. G. Bickell aus Innsbruck über Textberichtigungen zu der, im 6. Jahrhundert n. Chr. aus dem Pehlvi veranstalteten, syrischen Uebersetzung des indischen, ursprünglich buddhistischen, lehrhaften Fabelwerkes Kalilag und Damnag. Bickell hatte 1874 diese syrische Uebersetzung nach einer Copie der einzigen, zu Mardin befindlichen, Handschrift herausgegeben und später, durch die Güte des jetzigen syrisch-katholischen Erzbischofs von Edessa, Mgr. Ephraem Rabulas (früher Aloysius) Raḥmānī, eine Vergleichung seines Abdruckes mit der Mardiner Handschrift erhalten, welche seine Conjecturen vielfach bestätigte, aber auch manchen Stellen erst die richtige Emendation brachte. Nach einem Rückblick auf den Ursprung, die Umänderungen, die Verbreitung und Bedeutung jenes wichtigen Werkes gab daher Bickell mehrere Proben, wie die für dessen Wiederherstellung in erster Linie massgebende syrische Uebersetzung jetzt durch Mgr. Raḥmānī's Vergleichung an bedeutsamen Stellen richtiger verstanden werden kann. Er beabsichtigte, diesen Vortrag hier drucken zu lassen und ihm ein vollständiges Verzeichniss der durch Mgr. Raḥmānī festgestellten Textemendationen beizugeben. Da er aber unterdessen erfuhr, dass Dr. E. Sachau drei Copien der Mardiner Handschrift in der königl. Bibliothek zu Berlin niedergelegt hat, und ein junger

Orientalist, L. Blumenthal, deren Lesarten soeben für seine Habilitationsschrift bearbeitet, hat er es für zweckmässiger gehalten, die Resultate der Rahmân'schen Vergleichung Herrn Blumenthal zur Verfügung zu stellen, um eine unbequeme Zersplitterung des kritischen Materials zu vermeiden. Nachdem er demgemäss auf Abdruck des Emendationen-Verzeichnisses an dieser Stelle verzichtet hat, scheint ihm auch die Veröffentlichung des Vortrages selbst nicht mehr ein Bedürfniss, da derselbe theils den Fachmännern schon Bekanntes zusammenfasste, theils auf die Bedeutung und Wichtigkeit jenes Verzeichnisses durch ausgewählte Beispiele hinwies, gleichsam eine Einleitung zu demselben bildete.

Hierauf schliesst der Herr Präsident diese letzte Sitzung der Section, nachdem auf Antrag des Herrn Goldziher die Versammlung dem Präsidenten und dem ganzen Bureau ihren Dank votirt hat.

Arische Section (II).

Montag den 27. September: Eröffnung der arischen Section.

Zum Präsidenten wird gewählt: Prof. R. v. Roth; zu Vicepräsidenten: Prof. A. Weber und Prof. C. Lignana; zu Secretären: Prof. Ch. Michel und Dr. J. Hanusz.

Erste Sitzung: Montag den 27. September, Nachmittags 2 bis 4 Uhr.

Herr Grierson unterbreitet einen Vorschlag zur systematischen Aufzeichnung der indischen Dialecte und Sammlung der darin existirenden Handschriften und sagt:

In laying on the table a copy of 'Bihâr Peasant Life', and a complete set of the 'Grammars of the dialects and subdialects of the Province of Bihâr', I would ask to be excused for drawing attention to the fact that they are a first attempt at a systematic survey of the language actually spoken in a given tract of British India.

A glance at any one of these books will show how radically the real language, — the mother-tongue of all classes, rich and poor, educated and uneducated alike — in Bihâr, differs from the so-called Hindî and Hindustânî languages, which have hitherto been the only languages of Northern India known to students.

I would now urge the necessity there is of making a systematic attempt at finding out what are the actual languages spoken at the present day throughout India, and what relics there are of their past history.

Firstly, the actual state of affairs at the present day. We have the Neo-Aryan languages of India at present roughly classified into Marâthî, Gujarâtî, Panjâbî, Sindhi, Hindî, Bangâlî, Asâmi, Oriyâ, Kâshmîrî and Singhâlî, to which by a process of fission Bihârî has

lately been added as a younger sister. As having, in a manner, attended at the birth of the last named, I naturally take an interest in her condition, but that does not prevent my seeing that what is the case with her is in great measure the case throughout all India, and specially in Hindustān. That is, that the literary or Government language of any tract is widely different from the language actually spoken by the people. In some cases this is only a question of dialect, but in others the polite language learned by Europeans, and by natives who wish to converse with Europeans, is totally distinct both in origin and in construction from that used by the same natives in their homes. In the course of future years, no doubt, through the agency of railways and the printing press, the literary language will in many cases become the norm of home-conversation, but at present that is not the case. The fact is, and it is one that should be faced, that nowhere in Hindustān is the language of the village the same as the language of the court and of the school. This is true to a certain extent all over the world, but in India the difference between the two languages is peculiarly great. Before a poor man can sue his neighbour in the court he has to learn a foreign language, or to trust to interpreters, who fleece him at every step; and before a boy can learn the rule of three he has to learn the foreign language in which it is taught. In some parts of Hindustān this difficulty exists in greater degrees than in others, but it is always more or less present.

As the tracts ruled by each Government are very large, a multiplicity of court languages would be a manifest inconvenience, but that is no reason why the European official should not learn the vernacular *patois* or language (I care not what it is called) of the district committed to his care. This has hitherto been a practical impossibility to the average official for whose aid no grammars or dictionaries existed, and for this purpose, I undertook the preparation of the Bihari grammars, which have, I believe, been found useful. The Magistrate need no longer have recourse to an interpreter, and can now, after a minimum expenditure of labour, converse with a witness in the latter's mother tongue.

So much for the practical side of the question. I believe that similar vocabularies and sets of grammars for the whole of India would be not only equally practically useful, but would also be of assistance to students of philology in Europe, and to missionaries.

The Hindustāni¹⁾ hitherto studied, though a useful *lingua franca*, is but a camp jargon, and Ūrdū and Hindi, which are founded on it, are mere inventions of the closet, and nowhere vernaculars. They are hence nothing but misleading to the European student.

Secondly, the relics there are of the past history of the languages of India.

Here I must confine myself to Hindustān, for I do not pretend to have any acquaintance with the older literatures of other Indian languages. In my paper on the Mediæval literature of Hindustān which I propose to read at this Congress, I hope to be able to show that from the 13th century down to the present day, there is a rich mine of literature awaiting the labour of the student. This literature is of every variety, Commentaries on Sanskrit works, Histories (with dates), Epic poems, collections of sonnets, huge anthologies, treatises on medicine, mathematics and grammar, in short, every subject with which we are familiar in Sanskrit, and others besides. These books were all written in the vernacular, and their authors meant them to be understood by the unlearned, and thus they reflect the progress of the languages of India from the era of the Prākṛit writings down to this century. What a mass of ore awaiting the furnace of European science!

I believe, therefore, that the time is ripe for commencing a *deliberate, systematic survey of the languages of India, nearer and further, not only as they exist at the present moment, but as far back as MSS. can take us.*

¹⁾ I use these terms here in the sense in which natives use them in the part of India where my lot has been cast. By Hindustāni, I mean that useful *lingua franca*, understood by every one all over Northern India, borrowing something from each of many languages, but nowhere a vernacular. By Ūrdū, I mean that form of Hindustāni which has been elaborated by Musalmān pedants in their books, which is overloaded with Arabic and Persian words, and understood only by learned Muhammadans. Similarly, by Hindi, I mean the Pandit-ridden form of Hindustāni which is overloaded with Sanskrit words, and understood only by learned Hindūs. Ūrdū differs from Hindi not only in its vocabulary, but in its idioms, and, above all, in the collocation of its words. This last, and not the vocabulary, is considered by Hindū scholars the true discriminating test. This Hindi is often called Jābānī by natives.

In talking to Europeans, natives will sometimes use Hindi for the language of Śūr Dās, and Tul'st Dās, but they rarely do so amongst themselves, preferring the terms Braj, Baiswārī, and so on.

Such a task is beyond the power of private enterprize, but I am persuaded that the Government which has carried out the statistical survey of India, and which has such literary powers at its command as those which conceived the idea of and carried out the great Gazetteer of India would not shrink from such a survey as I now refer to, if it were proposed with all the weight of authority which belongs to this Congress.

An der Discussion nehmen Theil Dr. Hoernle und Professor G. Bühler.

Herr C. Bendall zeigt ein von ihm im Jahre 1884 in Nepal gekauftes Palmblättermanuscript und macht dazu folgende Mittheilung:

The chief interest of this document is its remarkable writing, which belonged to a variety of Indian Character hitherto unnoticed. A few weeks after his acquisition of the MS., Mr. Bendall found in the Calcutta Museum an unread inscription on the pedestal of a figure of Buddha from Bihar, which proved to be another example of the same character. Photographs and squeezes of this were passed round, and a lithographic table of the alphabet was distributed. The character may be styled arrow-headed or point-headed from the inverted triangular ornament with the apex uppermost, which surmounts each vertical stroke. Another archaic feature is the addition of wedge-like strokes, usually to the right-hand side for several letters, as a kind of determinative mark. This occurs even more frequently here than in the Horiuzi MS., where it has been specially noted by Dr. Bühler. Another archaism is the apparent absence of distinction, especially remarkable in a grammatical treatise, between *ṛi* medial and *ra*, so that the words *vr̥ta* and *vrata* would be written alike. A number of other archaisms and peculiarities were pointed out and attention was briefly called to the contents of the MS., which is a fragment of a commentary or supercommentary (*tippanika*) on the Chāndra-vyākaraṇa, a grammar specially adopted by the Buddhists. Mr. Bendall suggested that the writing represented one of the last alphabets represented in the Lalita-vistara as learned by the Buddha.

An der Discussion nehmen Theil Prof. R. von Roth und Prof. E. Kuhn.

Prof. E. Kuhn glaubt eine gewisse Aehnlichkeit zwischen diesem neuen Alphabete und der mit Tinte geschriebenen Form des

Kamboja-Alphabetes (Burnouf et Lassen, Essai sur le Pâli, pl. III) constatiren zu dürfen, lehnt aber weitere Folgerungen aus dieser Aehnlichkeit ab, da dieselbe ursprünglich durch gleichartiges Schreibmaterial bedingt zu sein scheint.

Dr. Pollak kündigt die Vorbereitung eines deutsch-persischen Wörterbuches an.

Prof. Dr. G. Bühler legt vor: 1. Specimen des Atharvaveda-bhâshya von Ś. P. Pandit; 2. Liṅgânusâsana des Vâmanâcârya von Dr. P. Peterson; 3. einen Vortrag des Dr. Bhagvanlâl Indrâji: 'On two Chalukya-Inscriptions'. Den drei Verfassern wird der Dank der Section votirt.

Prof. Jolly überreicht eine Ankündigung seiner Ausgabe des Manu.

Dr. R. G. Bhândârkar hält einen Vortrag über die Resultate seiner Forschungen nach Sanscrit-Manuscripten. Dieselben waren:

1. Jinadatta, the author of the Vivekavilâsa, quoted by Mâdhava in his account of the Bauddha and Jaina Darśanas flourished about the middle of the 13th century. Amarachandra, the author of the Kâvyakalpalatâ, was his pupil and Arisimha was the contemporary of the latter. They both lived in the time of Visaladeva.

2. The discovery of transcripts of six Saṁhitâs of the Nârada-pañcharâtra in Pâṭaṇ.

3. Kṛishṇa, the hero of the Kavirahasya, was a prince of the Râshṭrakûṭa family of the Dekkan.

4. Tribhuvanapâla succeeded to the Pâṭaṇ throne in 1298 Saṁvat and reigned for four years.

5. The Vichâraśreṇi gives wrong dates and wrong information.

6. Yaśovarman of Kanoj died between 807 and 811 of the era of Vikrama.

7. The Nalodaya was composed by Ravideva and not by Kâlidâsa.

8. A complete copy of Jayanta's Kâvyaprakâśadîpikâ was obtained at Ahmedabad. Jayanta wrote it in the Saṁvat year 1350 during the reign of Śâraṅgadeva. His fathers name was Bhâradvâja who was the family-priest of the minister of Śâraṅgadeva.

9. Discovery of a second transcript of a part of the Vikramâṅkacharita.

10. Discovery of a poem in fifteen cantos entitled Surathotsava by Someśvaradeva. The plot of the poem is the same as that of the Saptasatî or Devimâhâtmya. In the last canto the poet gives

the history of his family from which it appears that his predecessors were family-priests of the Chaulukyas of Anahilapattana.

11. Mahīdhara composed a commentary on the Kātyāyanaśulvasūtra in Samvat 1646.

12. Trikāṇḍamaṇḍana, the author of the Āpastambadhvanitārthakārikās, is quoted by Hemādri who wrote his works on Dharma before 1271 A. D. Trikāṇḍamaṇḍana quotes many authors of Sūtras, commentaries on them and Prayogas. Upavarsha is mentioned as the author of a Sūtra and Bhavanāga as the author of a commentary on the Sūtra of Āśvalāyana or of a Prayoga. He also mentions Nārāyaṇa the author of the Vṛitti on the Śrautasūtra of Āśvalāyana, Karka, Dhūrtasvāmin, Siddhāntin, Vṛiddhāchārya and others. The title Svāmin given to Mīmāṃsakas is indicative of the period in which they lived. It occurs in inscriptions of the 7th century.

13. The Sūtra of Baudhāyana is later than that of Āśvalāyana, Āpastamba &c. because it contains later developments of sacrificial rites.

14. Śrīdharaśārya's Smṛityarthasāra is quoted by Hemādri together with a criticism on it by the author of the Smṛitichandrikā.

15. Madanapāla wrote one of his works in 1431 Vikrama.

16. Bhaṭṭojīdikshita flourished about the middle of the 17th century.

17. Discovery of a transcript of the Dānavākyaṭīkā by Vi-dyāpati who wrote it at the request of Dhīramati, queen of Nara-siṃhadeva, king of Mithilā, who must have been on the throne about 1230 A. D.

18. Jonarāja's commentary on the Kirātārjunīya was composed in Śaka 1370.

19. A commentary on the Prabodhachandrodaya entitled Chandrikā was written by a nephew of the minister of Kṛṣṇarāya, king of Vijayanagar.

20. Madanakīrti, Harihara and Someśvaradeva were contemporaries.

21. Chapters I—V of the Kāśikā were written by Jayāditya and VI—VIII by Vāmana.

22. Rāmachandraśārya, the author of the Prakriyākaumudī, lived about 1450 A. D.

23. Rāmānuja's system is the same as that of the Pāñcharātras. The latter was a system of Vāsudeva-worship which originated be-

fore Pānini. The author was a Kshatriya as those of Buddhism and Jainism were.

24. Spandaśāstra different from Mādhava's Śaivadarśana and is the basis of the Pratyabhijñāśāstra. Utpala, the author of the Spandapradīpikā, different from the author of the Pratyabhijñāśūtra.

25. The author of the Tārīkarakshā the same as that of the Vyākhyā on it.

26. The method of converting a Laukika into a Śaka date given in a Kaśmīr astronomical manuscript.

27. The Kiraṇāvalī by Dādābhāi was written in Śaka 1641.

28. Jainism not a sect of Buddhism. Some of its doctrines are of the nature of a compromise between the Sāṃkhya and the Vedānta on the one side and the Vaiśeṣika system on the other.

29. Āśādhara wrote his commentary on the Dharmāmṛita in 1300 of Vikrama and his Trishasṭismṛiti in 1292 of Vikrama, the reigning prince in Mālavā being Jaitugideva, son of Devapāla of the Pramāra race. The author emigrated to Mālavā from the Sāmbhar lake country after it had been conquered by Shāhabuddīn Ghori, the founder of the Mahomedan empire in India.

30. The Padmapurāṇa of Ravishēṇa was written in 1204 of the era of Mahāvīra i. e. 716 Vikrama or 610 A. D.

31. Jinasena who wrote his Hariyamāsa in 705 Śaka mentions in his introduction to the Ādipurāṇa Siddhasena, Akalaṅka and others.

32. Praśasti at the end of the Uttarapurāṇa written by Guṇabhadra in which his pupil Lokasena is mentioned as having consecrated the Purāṇa in 820 Śaka while Akālavārsha was on the throne. Amoghavarsha mentioned as a devotee of Jinasena. Both princes belonged to the Rāshtrakūṭa dynasty of the Dekkan.

33. The Jainas had no written literature till about 139 A. D. The sect through founded about the time of Buddha was very unimportant till about the 3rd century of the Christian era.

In connection with the above Dr. Bhāṇḍārkar exhibited the second part of an ancient palm-leaf MS. containing a Jaina work, called Āṅgavijja.¹⁾

An der Discussion nimmt Theil Prof. G. Bühler. — Dem politischen Agenten und den Fürsten von Kaṭhiawād, sowie der

¹⁾ Ueber die Einzelheiten des Vortrages und die Beschreibung der Manuscripte siehe seine 'Reports for the Search of Sanskrit MSS. 1883/84', Bombay 1888.

Bombay-Regierung wird der Dank der Section für die Entsendung des Prof. Bhāṇḍārkar ausgesprochen. (Das betreffende Schreiben wurde am 7. October 1886 durch das Comité nach Bombay abgesendet.)

Prof. Weber berichtete über eine vor Kurzem durch die freundliche Vermittelung des zur Zeit in Benares weilenden Prof. Dr. K. Garbe erhaltene, im Jahre 1885 daselbst erschienene Ausgabe der Durjanāsyacapeṭikā ‚Maulschelle für die Bösen‘ des Rājavallabha, die sich als ein Auszug aus der Khalavaktracapetīkā (von gleicher Bedeutung) desselben Autors ergibt, und als Datum: kha-khâ'nka bhû-mite varshe Vikramādityabhūpateḥ, d. i. Sāṇvat 1900, A. D. 1844, trägt. Es findet hierdurch die vom Referenten in seiner Abhandlung: ‚Zwei Parteischriften zu Gunsten der Maga, respective Çākadvīpiya-Brāhmaṇa‘ in den Monatsberichten der Berliner Akademie der Wissenschaften 1880, p. 69 vorgeschlagene Correctur des in der dort benützten Handschrift der Khalavaktracapetīkā vorliegenden Datums: kha-khâ-'ñkābhu-mite (eben in: kha-khâ-'ñka-bhû-mite) und die daraus resultirende Vermuthung über die ganz moderne Uebersetzung des Werkchens, ihre volle Bestätigung.

Auch hier sind wie dort am Schlusse die Namen einer Anzahl von Paṇḍits aufgeführt, welche sich damit als dem Inhalt des Schriftchens vollständig beipflichtend bekunden. Die Zahl derselben beträgt respective hier nicht 13,¹⁾ sondern 21, und zwar sind bekannt (bis auf einen) alle die dortigen Namen, und vier Namen gehören anscheinend einer noch jetzt in Benares lebenden Persönlichkeit an.

Nach Prof. Garbe hat es im Uebrigen hiermit eine eigene Bowandtniss. Es ist nämlich zur Zeit in Indien geradezu Sitte, sich den Inhalt einer neuen Schrift durch Freunde und Bekannte beglaubigen zu lassen, um derselben dadurch von vorneherein eine gewisse Bedeutung zu sichern, mit anderen Worten: Reclame für sie zu machen. Irgend welches Gewicht sei schon den so zu Stande kommenden Beglaubigungen in keiner Weise beizulegen. Man gehe dabei mit der grössten Leichtfertigkeit zu Werke, lehne einen dergleichen Freundschaftsdienst nie ab, unterschreibe wohl gar, ohne von dem Inhalt der Schrift auch nur irgend welche Notiz genommen

¹⁾ Ueber einige derselben siehe auch ZDMG. 27, 186 (Indische Briefe 3, 235).

zu haben. Auf eine wirkliche Anerkennung der Ansprüche der Maga, respective Çākadvīpiya-Brāhmaṇa, Seitens der übrigen Brahmanen, oder gar auf die factische Berechtigung derselben, sei somit aus der hier vorliegenden beglaubigenden Unterschrift kein irgend welcher Schluss zu ziehen.

Als Resultat der bis jetzt über die Maga vorliegenden Daten scheint sich nach Allem die Richtigkeit der Annahme des Referenten (siehe dessen Abhandlung über die Magavyakti in den Monatsberichten der Berliner Akademie 1879, pp. 458, 466) herauszustellen, dass dieselben auf einer alten, etwa in die ersten Jahrhunderte unserer Zeit zurückreichenden Mission des Mithra-Cultes beruhen, deren Träger sich von vorneherein mit den Brāhmaṇa direct amalgamirt haben — im Gegensatze zu den ja erst viel später, auf Grund der Verfolgung durch die Moslims, nach Indien gewanderten Parsi, welche sich stets in selbständiger Abgeschlossenheit hielten, was übrigens nicht ausschliesst, dass sich gelegentlich, vermuthlich ziemlich zu Anfang ihrer Ansiedelung, einige Brāhmaṇa ihnen ihrerseits direct angeschlossen haben (die Tradition nennt als solche die Namen: Baiopendet, Djesalpendet und Schopalpendet).

Auffällig bleibt es nun immerhin, dass das Bewusstsein der fremden Abstammung der Çākadvīpiya-Brāhmaṇa sich so lange Zeit, durch etwa 16—18 Jahrhunderte hindurch, so fest erhalten hat! Es scheint respective fast, als ob durch den Einfluss der separatistischen Bestrebungen Kaiser Akbar's, (falls nämlich Kṛishnadāsa Miçra, der Verfasser der Magavyakti, identisch ist mit dem Kṛishṇadāsa, der unter Kaiser Akbar seine Pārasīprakāśa verfasste) diese Traditionen wieder mehr in den Vordergrund getreten sind. Und zwar werden zur Zeit die darauf gegründeten Ansprüche der Maga, die nicht bloss auf Gleichstellung mit den übrigen Brāhmaṇa, sondern sogar auf Vorrang vor ihnen gerichtet sind, in den vorliegenden Parteischriften zu Gunsten derselben mit um so grösserer Schärfe (cf. den Titel allein schon!) geltend gemacht, je geringer die Achtung zu sein scheint, der sie sich factisch erfreuen! Dem Professor Garbe zufolge gehören sie zu den armseligsten und geringst geschätzten Gliedern der Brāhmaṇa-Kaste.

Prof. E. Windisch erinnert daran, dass gestern vor hundert Jahren H. H. Wilson geboren wurde. Die Section erhebt sich zum Andenken.

Dienstag den 28. September.

Zweite Sitzung: Vormittags 9¹/₂—12¹/₂ Uhr.

R. Hoernle legt einige alte Manuscripte vor und erklärt speciell die Bakhshali-Handschrift. An der Discussion nehmen Theil die Prof. R. v. Roth, G. Bühler, A. Weber und A. Ludwig.

Prof. Weber schlug vor das Wort für eins nicht *āpa*, sondern *rāpa* zu lesen, welcher Ausdruck sich dafür (neben *çānya* für Null) bereits in dem letzten Capitel von Piṅgala's Chandahsūtra vorfindet (siehe Indische Studien 8, 166, 444).

Prof. C. G. Lignana liest seinen Vortrag: ‚I Navagvāḥ e i Daśagvāḥ del Ṛigveda.

Esaminati i passi del Ṛigveda, nei quali si fa menzione dei Navagvāḥ e dei Daśagvāḥ, e determinata la natura di queste rappresentazioni Vediche, se ne cerca la connessione nei poemi Omerici, e seguatamente nel culto di alcune divinità Italiche, finora non intese, e che occorrono nei frammenti della epigrafi dei Marsi, e dei Volschi.

Prof. P. Hunfalvy liest seinen Vortrag: ‚Wo mag sich die rumänische Sprache gebildet haben?‘ An der Discussion nehmen Theil die Prof. C. P. Hasdeu und A. Ludwig.

M. Hasdeu : Je demande la permission d'interrompre M. Hunfalvy pour lui poser une question qui pourrait l'intéresser même en sa qualité de Hongrois. En français, le cheval châtré s'appelle *hongre*, d'où *hongrer* l'action de châtrer un cheval. C'est qu'au Moyen-âge et même déjà avant le IVe siècle, selon le témoignage d'Ammien Marcellin, cet art était pratiqué sur la rive gauche du bas Danube. Si quelqu'un s'avisait de contester l'existence, au Moyen-âge, des Hongrois dans la Hongrie actuelle, on pourrait bien lui opposer le mot français *hongre*, vallon *honc*. Or dans tous les dialectes allemands, le cheval châtré s'appelle *Wallach* c'est-à-dire ‚Roumain‘. Pourrait-on expliquer ce terme, si les Roumains n'avaient pas vécu au Moyen-âge sur la même rive gauche du bas Danube que les Hongrois?

M. Hunfalvy : Certes, le mot français *hongre* prouve l'existence des Hongrois, mais il ne prouve pas l'époque, à laquelle leur existence dans la Hongrie actuelle a commencé, si nous ne constatons, quand ce mot apparaît pour la première fois en français. Je ne connais pas l'ancienneté du mot *Wallach* en allemand, c'est-à-dire je ne sais pas le temps quand il commence à paraître chez les Allemands. M. Hasdeu sans doute le sait, eh bien, qu'il nous le dise. Quant

à moi j'ose présupposer que les Allemands avant la croisade de l'empereur Frédéric II n'ont pas connu ce mot; car c'est à cette occasion qu'ils ont fait connaissance pour la première fois avec les Wallachs au delà du Danube, dans la Bulgarie actuelle.

M. Hasdeu : Il peut bien ne pas se trouver dans les anciens textes du haut-allemand, et pourtant il doit être relativement très ancien dans la bouche du peuple, car d'un côté, il s'est répandu jusque dans les langues scandinaves : en suédois *vallack* ,hongre'; d'un autre côté, il a pénétré dans le lithuanien : *võlâkas* ,hongre'; enfin, il se trouve dans tous les dialectes slaves du nord : en bohême, en polonais, en sorabe, en russe etc., partout considéré depuis des siècles comme un ancien terme populaire tout-à-fait indigène, nulle part comme néologisme ou comme mot d'emprunt.

M. Hunfalvy : Un mot étranger qui depuis le XVIe ou XVIIe siècle se trouve dans une langue actuelle semble être tout-à-fait indigène. Sans savoir précisément le temps de sa première apparition dans telle langue, il ne nous prouve rien pour les siècles antérieurs.

M. A. Ludwig : Je présenterai aussi, en passant, une objection à la théorie de M. Hunfalvy. Si les Roumains étaient venus d'au-delà du Danube, il est naturel que leurs anciennes capitales se trouveraient au sud, plus près de ce fleuve, tandis que, au contraire, nous les voyons toutes au nord, près des Carpathes, et ce n'est que plus tard que les Roumains rapprochent leurs résidences du Danube.

M. Hunfalvy : Ces capitales-là n'étaient pas fondées par les Roumains, mais par les Slaves, ainsi que leurs noms l'attestent.

M. Hasdeu : Je me permets une nouvelle question. Dans quel dialecte slave, M. Hunfalvy a-t-il trouvé les mots *Campu-lung* et *Argeș*, noms des anciennes capitales roumaines?

M. Hunfalvy : Inutile de les chercher dans un dialecte slave, parceque je m'en doute fort si ces noms aient existé avant 1247, quand Béla IV roi de la Hongrie, fit aux chevaliers hospitaliers de Jérusalem la donation de la Sévérie, ou de la *Petite Walachie* en deçà du fleuve Abuta, et de toute la *Coumanie*, ou de la *Grande Walachie* au delà du même fleuve jusqu'au Danube et à la mer Noire, en se réservant la souveraineté. En outre je sais, que bien après 1247 il y avait en Argeș des évêques catholiques, lorsqu'on ne songeait pas encore à un évêque oriental dans ces provinces.

Cap. R. C. Temple macht eine Mittheilung über seine Ausgabe des ‚Dictionary of hindustani proverbs, by the late S. W. Fallon‘. An der Discussion nimmt Theil Prof. A. Weber.

Prof. Weber sprach seine Freude über diese Publication aus als der Anfang zur Erfüllung der Wünsche, welchen die Section auf dem letzten Congresse zu Leyden im Anschluss an einen Vortrag und eine Resolution des Rev. J. Long Ausdruck gegeben habe (siehe Actes du sixième Congrès 1, 169 fg. 236 fg.).

Dr. K. Glaser spricht über die altindischen Bezeichnungen für die Edelsteine. An der Discussion nimmt Theil Prof. R. v. Roth.

Herr Dr. Glaser sagt: Wegen der geographischen Verhältnisse Indiens, infolge deren Nationen verschiedener Rassen sich im Laufe der Jahrhunderte begegnen mussten, wegen der mannigfaltigen localen Gliederung, welche die tropische Zone, Landstriche mit gemäßigtem Klima und unwirthliche Schneefelder aufweisen kann und wegen der grossen Ausdehnung seines Gebietes kann Indien ‚eine eigene Welt für sich‘ genannt werden. Lassen, Ind. Alt. I., 77.

Der Reichthum der Erzeugnisse in allen drei Reichen der Naturgeschichte hat in allen Perioden der Weltgeschichte sowohl den Kaufmann, wie den Eroberer mächtig nach diesem Lande gezogen und es zu einem Mittelpunkt des Welthandels gemacht: der Ruhm des Reichthums seiner Flora ist ein unvergänglicher. Es durften aber kaum bei irgend welchem Volke die Naturgegenstände von solcher Wichtigkeit im Leben und im Bewusstsein der Volksmasse sein, wie gerade bei den Indern; man denke an die Seelenwanderung.

Frühzeitig dachten daher die Gelehrten daran, entweder einzelne Reiche der indischen Naturgeschichte, oder einzelne Partien aus einem der drei Reiche genauer zu behandeln, in Bezug auf den letzten Punkt erinnere man sich an die ausführliche Monographie über die ‚Geschichte des Elephanten‘ in Schlegel's Indischer Bibliothek 1820, I. 129—232. Die indische Flora ist oft und ausführlich behandelt worden. Die Inder selbst haben Lexica der naturgeschichtlichen Ausdrücke geschrieben; man denke an Rājānighaṇṭu.

Dass sich das Bedürfniss aufdrängt, die vielen verschiedenen Namen für die einzelnen Naturgegenstände zu wissen, ist aus dem Bestreben Lassen's zu erkennen, in der Besprechung der indischen Naturerzeugnisse (Ind. Alterth. I., 237—322), wenigstens die wich-

tigsten Namen und Synonyma für dieselben zu geben. Die vielen Unrichtigkeiten, welche selbst neuere Werke, wie Forbes Watson's 'Index to names of eastern plants and products,' London 1868 zeigen, dass eine die Nomenclatur aller drei Reiche umfassende, auf Grund der neuesten Werke aus der indischen Literatur durchgeführte Bearbeitung in mehrfacher Beziehung von Interesse sein könnte. Es muss aber eingestanden werden, dass ein Indologe aus eigenem Antriebe kaum eine solche Arbeit übernehmen würde, wenn nicht umfangreiche Sammlungen ihn zu dieser Arbeit hinleiteten.

Als eine solche Anregung betrachtet der Referent das 467 Seiten umfassende Manuscript, welches sich im Nachlasse des in Prag am 9. Mai 1883 verstorbenen Vaniček befand. Es enthält Bezeichnungen für Theologie, Kosmologie, Sternkunde, Zeit, Erdoberfläche, Zoologie und Botanik, ausgehoben aus dem grossen und kleinen Petersburger Sanscritlexicon (das kleine wurde nur bis zum III. Bande benutzt); es begann mit den Bezeichnungen für Gott und schloss mit den Namen für *Wrightia antidysenterica*, und sollte eine Art indischen Lexicons für die Naturkunde sein, wie sie in früheren Jahrhunderten Lexicographen zu liefern pflegten. In dieser Form war es völlig unbrauchbar. Referent zeigte das Manuscript Herrn Prof. Ludwig in Prag, und theilte ihm die Absicht mit, den in die specielle Zoologie und Botanik eingreifenden Theil revidiren und die Nomenclatur für die Mineralogie neu aus den Lexicis ausheben zu wollen, und fand die Zustimmung des Prager Gelehrten. Es wird jedes Wort mit Citaten belegt.

Eine solche Sammlung würde an Werth gewinnen, wenn nachgeforscht würde, welche von den altindischen Benennungen sich in die mittel- und neindischen Sprachen verpflanzt haben.

Jeder Artikel soll die lateinische Benennung an der Spitze tragen; hierauf kommen die indischen in den verschiedenen Perioden, und schliesslich die deutsche, englische und russische.

Als Referent die Revision und Ergänzung der altindischen Nomenclatur nach zweijähriger Arbeit vollendete, wandte er sich an den damals noch in Petersburg weilenden Prof. Jagić mit der Bitte um Angabe der besten Werke über die russische Nomenclatur der Naturgeschichte. Nach genommener Rücksprache mit den Professoren der Naturgeschichte an der Petersburger Universität schickte Herr Prof. Jagić dem Referenten den ihm als das beste Werk für die Botanik bezeichneten *Botaničeskij slovarъ* von Annenkovъ, St. Peters-

burg 1878 ein, für welche Freundlichkeit dem Herrn Prof. Jagić hiemit der verbindlichste Dank ausgesprochen wird.

Zur grossen Freude bemerkte Referent, dass die Einrichtung des genannten botanischen Lexicons ganz analog dem für die indische Nomenclatur beabsichtigten Plane durchgeführt ist. Beispiele würden zu weit führen; nur soviel sei bemerkt, dass bei jeder Pflanze zunächst der lateinische Name vorangeht; hierauf folgen zahlreiche russische Namen mit Angabe der Orte, wo sie üblich, oder der Werke, aus denen sie entlehnt sind. An diese reihen sich die polnischen, böhmischen, serbischen und wendischen Namen; diesen werden in meinem Werke die mittel- und neuindischen entsprechen; jeden Artikel beschliessen die deutschen, französischen und englischen Benennungen, in der indischen Nomenclatur schlossen die deutschen, englischen und russischen. In meiner Bearbeitung fehlen noch die mittel- und neuindischen und die Bezeichnungen aus den modernen Sprachen.

Drei Specimina ‚Elephant‘, ‚Mimose‘ und ‚Gold‘ wurden in der vom Referenten im Jahre 1885 bei C. Konegen in Wien herausgegebenen Biographie Vaniček's veröffentlicht, und von dem in Gotha erscheinenden ‚Deutschen Literaturblatt‘ (Nr. 17 vom Jahre 1886) als ‚werthvolle Mittheilungen‘ bezeichnet.

Aus der von mir zusammengestellten Nomenclatur der Mineralogie erlaube ich mir speciell den ‚Diamanten‘ vorzulegen:

¹ *abhedya* (adj. nicht spaltbar) n*. Râj. XIII. 174. m*. Pal. — ² *avika* (Schaf) n*. Râj. — ³ *açani-grâvan* (Donnerkeil-Stein). Ind. Spr. 6850. — ⁴ *açira* (Feuer, Sonne) n*. Râj. XIII. 174. — ⁵ *indrâyudha* (*indratâo*, Indra's Waffe, Regenbogen). Râj. XIII. 174. — ⁶ *kuliça* (Donnerkeil) Râj. XIII. 174; Ind. Spr. 1832. — ⁷ *dadhî-cyasthi* (*dadhyañc* + *asthi* *Dadhyañc*-Knochen; *Dadhyañc* nom. prop. eines mythischen Wesens, eines Sohnes des Atharvan) n*. Râj. — ⁸ *dr̥dhân-ga* (adj. einen festen Körper habend) n*. Râj. — ⁹ *dr̥dha* (adj. fest) n*. Râj. XIII. 175; ist bei Böht. Roth. kürzere Fassung des Sanscrit-Lexicon in der Bedeutung: ‚eine Art *râpaka*‘ angegeben. — ¹⁰ *pavi* (Donnerkeil) m*. Râj. XIII. 174. — ¹¹ *bhârgavaka* (der Venus geweiht) n*. Râj. XIII. 174. — ¹² *bhârgava-priya* (Venus-Freund) *Çabdâarth.* bei Wils. — ¹³ *bahudhâra* (vielkantig) n*. Râj. XIII. 174. — ¹⁴ *bhidura* (zerspaltend, Donnerkeil). Râj. XIII. 174. — ¹⁵ *mañivara* (das beste unter den Juwelen) n*. Bhâvapr. I. 267. — ¹⁶ *mañindra* (der Fürst unter den Juwelen; wohl Diamant). Pañcar. I. 7, 33;

vgl. *manirāja* Pañcar. I. 7, 49. — ¹⁷ *ratna* * (Edelstein). Rāj. XIII. 174. — ¹⁸ *ratna-mukhya* (vgl. 16). Hem. 1065. — ¹⁹ *loha-jū* Erzb besiegend, *Ṣabddārth.* bei Wils. — ²⁰ *varāraka*. Hem. 1065. — ²¹ *vajra* (hart wie der Donnerkeil). Rāj. XIII. 174; Ak. III. 4, 25; Hem. 1065; Med.; Viçva. Shad. Br. in Ind. Stud. I. 40; Manu XI. 37. — ²² *vajra-maṇi* (Donnerkeil-Juwel). Ind. Spr. 2950, 3321. — ²³ *vajra-sāra* (adj. hart wie der Donnerkeil) m. M. Bh. V. 3576. — ²⁴ *hīra*. Rāj. XIII. 174. Hem. II. 479; Med. r. 109; Pañcar. I. 4, 65. — ²⁵ *hīraka* m. n*. Ak. III. 4, 25; Trik. II. 9, 31; Hem. 1065; Pañcar. I. 1, 79.

Rājanighaṇṭu kennt nur 14 Namen; die Ausgabe des Rājanighaṇṭu von Benares 1883 bietet im Vergleich zu Garbe's Ausgabe des XIII. varga nichts Neues.

Mittwoch den 29. September.

Dritte Sitzung: Vormittags 9¹/₂—12¹/₂ Uhr.

Herr Prof. R. von Roth überreicht der Section eine neue Uebersetzung des Manu von Prof. G. Bühler.

Herr Prof. G. Bühler legt die Arbeit des Dr. Dillon vor, unter dem Titel: ‚Vaterland und Zeitalter des Awestā.‘

Herr Prof. E. Leumann macht einige Bemerkungen über den von Dr. Bhāṇḍārkar vorgelegten Jainatext Angavijjā.

Prof. Jacobi sprach über Jainismus und Kṛishṇacult. Ausgehend von der Thatsache, dass der Buddha und Mahāvira sich hauptsächlich die Gründung und Festigung des Mönchsordens angelegen sein liessen, ohne für die Gemeindecordnung und die religiösen Bedürfnisse der Laien eingehend Sorge zu tragen, erörterte er die Frage, wie die Stellung der Laien im Laufe der Zeit eine andere, eine solche wurde, dass aus dem ursprünglichen Mönchsorden eine Volks-, ja eine Weltreligion werden konnte. Denn ohne eine festgegliederte und darum zuverlässige Laiengemeinde muss jeder Orden weltflüchtiger Mönche baldigem Untergange entgegengehen. Die den Mönchen angemessenen philosophischen Speculationen und ascetischen Uebungen können nicht auch den Inhalt der Laienreligion bilden, noch bildet die Ehrfurcht vor der Mönche reinem Wandel und Kenntniss der höchsten Wahrheiten ein genügend festes Band der Einigung der Laien. Sie bedürfen eines einigenden Cultus, der wiederum ohne eigene Mythologie nicht denkbar ist. Beides besitzen nun die Jaina

seit etwa zwei Jahrtausenden. In ihren prächtigen Tempeln verehren sie ihre 24 Propheten oder Tirthakara, deren sagenhafte Lebensgeschichte mit Legenden über andere grosse Männer zu einer grotesken, rein phantastischen Weltgeschichte verwoben sind. Wie gelangten die Jaina in diesen Besitz? Aus den Bestandtheilen und der Zusammensetzung dessen, was man Mythologie der Jaina nennen kann, lassen sich Rückschlüsse auf die Entstehung derselben machen. Denn von den 63 grossen Männern der Jaina-Mythologie verdanken nicht weniger als 27 dem Krishnacult ihr Sein; nach dem Muster von Vasudeva Kṛishṇa und Jarāsandha sind ja 9 Vasudeva, Vāsudeva und Prativāsudeva erdichtet worden. Die letzte Dreizahl spiegelt die gemein-indische Krishṇalegende fast in allen Einzelheiten wieder. Sie wird mit Arisṭhanemi, dem 22. Tirthakara, in Verbindung gesetzt. Dieser ist der letzte der fingirten Propheten, da sein Nachfolger Pârçva wahrscheinlich eine historische Person ist. Die Kṛishṇasage ist also von den Jaina adoptirt und zwar schon frühe, denn einzelne Partien derselben, sowie Bezugnahme auf sie finden sich in den heiligen Schriften, z. B. dem Antakṛitāṅga. Nun berichtet Megasthenes, dass der Cultus des Kṛishṇa (Heracles) und der des Çiva (Dionysos) die beiden hauptsächlichen Volksreligionen seiner Zeit waren, der erstere in der Ebene speciell bei den Çûrasena, der letztere in den gebirgigen Theilen des Landes verbreitet. Von Haus aus war Kṛishṇa, wie seine Legende in jeder Form erkennen lässt, ein Heros, der von allen Angehörigen seines Stammes und noch weit darüber hinaus göttlich verehrt wurde. Es ist natürlich, dass die Brâhmaṇa's und Çramaṇa's, welche reinere Begriffe über die höchste Gottheit erworben hatten, diese mit dem auch von ihnen seit ihrer Kindheit Tagen verehrten Stammes- und Volksgotte in Verbindung setzten, wie es in der Bhagavadgîtâ geschieht, und so der rohen Volksreligion einen ideelleren Hintergrund, sich selbst Anhang zu bereiten bemüht waren. Diese Bemühungen hatten, wie wir wissen, auf die Dauer Erfolg. In ähnlicher Weise müssen wir uns das Verhalten der Jainamönche zum Krishnacult denken. Als sich dieselben im westlichen Indien bis nach Guzerat ausbreiteten, was wahrscheinlich unter Ārya Mahâgiri und Suhastin im dritten Jahrhunderte v. Chr. geschah, gelangten sie in das Gebiet der volksthümlichen Kṛishṇaverehrung. Wollten sie nun die Laien zur Unterstützung ihres Ordens gewinnen, so mussten sie ihnen die Verehrung ihres Stammgottes lassen, diesen aber zu einem der ihrigen stempeln. Sie thaten dies,

indem sie Arishṭanemi für einen Stammes- und Zeitgenossen Kṛishṇa's, letzteren für einen treuen Verehrer des ersteren ausgaben. Aber so hoch sie auch Kṛishṇa stellten, tief unter den Tīrthakara steht er dennoch. Wegen seiner Sünden muss er, von dem Pfeile des personificirten Alters (Jarā) getroffen, in die Hölle fahren, um dereinst in einer fernen Weltperiode als der Tīrthakara Amama wiedergeboren zu werden. In dieser Form konnte der Kṛishṇacult mit und neben dem Jainismus bestehen, seine Anhänger sich auch zu letzterem bekennen und ihn als höchste Wahrheit, als Weg zum ewigen Heile gelten lassen.

Diese Aufnahme der Kṛishṇalegende gab nun den Anstoss und das Mittel zur Ausbildung der Jaina-Mythologie. Denn durch die Verbindung mit ihr wurde der letzte in der langen Reihe der nach dem Muster der Manu's erfundenen Propheten aus einer blassen Fiction zu einer lebensvollen und populären Figur, und durch Verneunfältigung der Hauptpersonen der Kṛishṇalegenden wurden die leeren Zeiträume der jainistischen Weltgeschichte etwas ausgefüllt. Diese Jaina-Mythologie muss der Hauptsache nach schon ziemlich frühe ihren Abschluss gefunden haben, denn die Tradition schreibt die Composition dieser Legenden einem Kālaka zu, der nach seiner Stellung in der Aufzählung der Kirchenväter im Rishimandālastotra etwa um den Anfang unserer Zeitrechnung gelebt haben muss.

An der Discussion nehmen Theil Prof. A. Weber und Herr G. A. Grierson.

Prof. Weber sprach sich dahin aus, dass die Bildung des Jainaglaubens unter dem Einfluss des heroischen Stadiums der Kṛishṇa-Legende, respective des Kṛishṇa-Dienstes stattgefunden habe, welcher zu der Zeit, respective in der Gegend beim Volke im Vordergrund gestanden haben müsse, so dass die Jaina-Priester genöthigt waren, diesen Glauben in ihre eigenen Lehrsätze zu incorporiren, um damit das Volk für diese zu gewinnen, ganz ähnlich, wie die Ausbreitung der Lehre der Avesta in einer Zeit vor sich gegangen sei, in welcher der Mithra-Dienst so volksthümlich war, dass die Anhänger Zarathustras aus gleichem Grunde die Gestalt des Mithra in ihr System aufnehmen mussten. Der Ursprung des Kṛishṇa-Mythus, besonders auch seine Beziehung zu dem Namen Vāsudeva, sei noch in Dunkelheit gehüllt (cf. Ind. Studien 2, 410). Professor Weber machte im Uebrigen darauf aufmerksam, dass schon Pāṇini (4, 3, 98) von Verehrern des Vāsudeva und des Arjuna (!) spreche.

Herr G. A. Grierson spricht über Hindi-Dichter, insbesondere Tulsidas.

Prof. G. Bühler legt der Section zur Unterschrift eine Resolution vor, bezüglich der Sammlung des Materials zur neuindischen Dialectologie. An der Discussion nehmen Theil Prof. A. Weber und C. G. Leland.

Prof. Weber unterstützt die Resolution, mit besonderem Hinweis auf den grossen Gewinn, der für die Prakrit-Studien, speciell für das Studium der Jaina-Legende aus solchen Sammlungen zu erwarten sei.

Die folgende Resolution wurde am 3. November 1886 an die Regierung von Indien eingesendet:

Read. — A note by Messrs. Grierson and Hoernle, supported by Messrs. Barth, Bendall, Cowell, Cust, Max Müller, Sir Monier Monier-Williams, Messrs. Rost, Sayce and Senart, proposing a deliberate systematic survey of the languages of India, nearer and further, not only as they exist at the present time, but as far back as MSS. can take us.

Proposed by Dr. G. Bühler, Seconded by Professor A. Weber, and carried by acclamation: — 'That this Section strongly urge upon the Government of India that the present is a suitable time for the commencement of this most important work.

'Just now there happens to be in India a number of scholars who have made the Vernaculars of that country their special study.

'The search for Vernacular MSS. could be conveniently united with that of Sanskrit ones, now being conducted by officers of Government, who might be requested to spend a fixed proportion of their funds on Vernacular MSS.

'The Survey of the Vernaculars as they exist at present could be carried out by the subordinate officers of the Education Departments with the least possible expenditure of trouble and money. They should be in each Presidency or Province under the supervision of one or more skilled specialists, who would, no doubt, in many cases, give their services voluntarily.'

Prof. R. von Roth überreicht ein französisches Gedicht von Bellin, gedichtet zu Ehren des Orientalisten-Congresses.

Herr L. de Milloué liest seinen Vortrag über den Vrishabha-Mythus.

Donnerstag den 30. September.

Vierte Sitzung: Vormittags 9 $\frac{1}{2}$ —12 $\frac{1}{4}$ Uhr.

Herr Capt. Temple macht eine Mittheilung über den Werth der ‚Hir Rānjhā von Wāris Shāh‘ als einem Denkmale der Panjābi-Sprache.

Herr J. M. Grandjean spricht über den Ursprung der tonlosen Explosivlaute in den indogermanischen Sprachen.

Prof. R. von Roth spricht über Veda-Exegese und einen eigenthümlichen Fall von Abfall der Casusendungen aus euphonischen Gründen. An der Discussion nehmen Theil die Professoren G. Bühler, A. Weber, A. Ludwig und R. von Roth.

Prof. Weber bemerkt, dass der ‚supām suluk‘ der indischen Grammatiker auch in der Avesta wie in der Prākrit-Literatur eine grosse Rolle spiele.

Prof. H. Schuchardt überreicht im Auftrage des Prof. G. Ascoli in Mailand dessen neue Schrift ‚Due recenti lettere glottologiche e una poscritta nuova‘. Zugleich vermittelt er das Bedauern Ascoli's, dass er dem ihm und Joh. Schmidt auf dem Berliner Congressse ertheilten Auftrag bezüglich des Vorschlages zu einem Transcriptions-system nicht habe nachkommen können. Hiezu sprechen die Professoren R. von Roth und A. Weber.

Prof. Weber wies auf die grossen Schwierigkeiten, ja die Unmöglichkeit hin, zu einer Verständigung über ein gemeinschaftliches System der Transcription zu gelangen, und beantragt daher, den beim Berliner Congress Seitens der Section den Herren Ascoli und Joh. Schmidt ertheilten diesbezüglichen Auftrag zu cassiren.

Prof. G. Bühler legt einige von Dr. G. Leitner eingesendete Photographien vor, sowie ein Specimen von Mr. J. Fleet's drittem Bande des ‚Corpus inscriptionum Indicarum‘ nebst den Tafeln zu diesem Werke.

Herr Capt. Temple bemerkt hiezu:

With reference to what has fallen from Dr. Bühler about Mr. Fleet's work regarding the Guptas, I would like to bring further to the notice of this section the fact that the Government of India has felt itself obliged to discontinue his appointment as Epigraphist.

It seems to me personally that this is a great pity and I trust I have the feeling of this section with me in proposing a resolution that a representation be made to the Government of India as to the great value to research generally of the existence of such an officer as Epigraphist to the government.

As to the services of Mr. Fleet while in this office towards the improvement of our knowledge of Indian history and as to his great position as a Sanskrit scholar I need hardly say anything to those assembled here who know his work so well that I trust I have the concurrence of this section in hoping that should the Government of India lend a favorable ear to our advice and revive the post of Epigraphist it will bear in mind the eminent and successful services he has already rendered it.

Prof. Weber trat dem Vorschlage bei, indem er zugleich seiner lebhaften Bewunderung für Alles, was in den letzten Jahren auf dem Gebiete der indischen Inschriftenkunde geschehen sei, Ausdruck gab.

Hierauf wird folgende Resolution der Arischen Section des Congresses vorgelegt:

With reference to the remarks of Dr. Bühler and Capt. Temple regarding the importance of continuing epigraphic researches in India it was

Proposed by Dr. Kielhorn and seconded by Prof. Weber and Mr. Bendall and resolved

That this section begs strongly to recommend to the notice of the Right Honble the Secretary of State for India the importance to students of Oriental History and Philology, both European and Indian, of the existence of such an office as that of the Epigraphist to the Government of India and that it earnestly hopes for its speedy revival.

In passing this Resolution the section trusts that the excellent results obtained and the high merits displayed by Mr. Fleet, while holding the post, will not be overlooked.

(Mit Schreiben des Secretary of State vom 26. Jänner 1887 wurde die Bitte der Section aus finanziellen Gründen abschlägig beschieden.)

Dr. A. Stein spricht über ‚Hindu-Kush und Pamir in der iranischen Geographie‘.

Prof. E. Kuhn spricht über die indischen Dialecte des Hindukûs-Gebietes. Dieselben bilden nach ihrem Wortschatz wie nach ihrem Lautsystem eine besondere Gruppe innerhalb der modernen arischen Sprachen Indiens und zerfallen ihrerseits in eine östliche und eine westliche Gruppe, die unter andern durch die verschiedene Behandlung der alten Consonantenverbindungen charakterisirt sind. Zu der westlichen Gruppe gehört auch die Zigeunersprache, welche in ihrem Wortschatz bald zu diesem, bald zu jenem Dialect specielle Beziehungen aufweist und demnach wohl auf eine Mischung mehrerer Dialecte zurückzuführen ist.

An der Discussion nehmen Theil: G. A. Grierson, Prof. Hunfalvy, Dr. Burkhard und C. G. Leland.

Anknüpfend an die von Prof. E. Kuhn am Schlusse seines Vortrages ,über die Verwandtschaftsverhältnisse der indischen Dialecte in Hindu-Kush' gemachte Bemerkung ,es wäre wünschenswerth, dass Prof. Bühler eine Kâçmirî-Grammatik veröffentliche', erklärt Dr. Burkhard: ,er beschäftige sich seit einiger Zeit mit der Kâçmirî-sprache und arbeite eben an einem Glossar; Prof. Bühler habe ihm mit grösster Bereitwilligkeit seine sämmtlichen kâçmirischen Manuscripte zur Verfügung gestellt, und so sei er gesonnen sich, soweit es eben seine leider sehr beschränkte Zeit gestatte, weiter mit dem Kâçmirischen zu beschäftigen'.

Dr. J. Hanusz übermittelt die Einladung des hochw. Generalabtes der Wiener Mochitaristen-Congregation P. Dr. Ajdynian zur Besichtigung der Handschriften-Sammlung, sowie der Bibliothek der Congregation.

Herr C. G. Leland liest seinen Vortrag über den Ursprung der Zigeuner. An der Discussion nehmen Theil: Dr. R. Cust, M. Macauliffe, Capt. Temple, G. A. Grierson, Prof. A. Weber und Prof. E. Kuhn.

Dr. Cust gibt Folgendes als den Inhalt seiner Bemerkungen: Mr. Leland the celebrated Romany Scholar remarked in his paper, that he had heard that there were tribes still existing in the Panjab, who spoke the Romany as their mother-tongue. I remarked that I was intimately acquainted with the people of the Panjab, and had carefully studied the linguistic details of the last Census 1882, and I could not in any way support Mr. Leland's theory. It was possible that wandering tribes used an argot, or fictitious thieves' jargon among themselves, but none spoke a language such as the Romany as their mother-tongue.

Prof. E. Kuhn will nicht in Abrede stellen, dass ausgewanderte Jats das Ihrige zur definitiven Ausbildung des zigeunerischen Volkstums beigetragen haben, vermag aber von einem Einflusse derselben auf die Sprache der Zigeuner keine sicheren Spuren zu entdecken.

Mr. Macauliffe with reference to Mr. Leland's paper said he thought there were grounds for believing the Gipsies were the Indian Nats who practise jugglery, and are, perhaps, the most migratory in their habits of all Indian tribes.

He had met a gang of Nats at the Fairs of Sakhi Sarwar on the Biluch frontier. They said they had come from Southern India, and in reply to this enquiries where they would be on the occasion of the next yearly fair, they replied that God only knew, as they travelled everywhere regardless of religion and nationality. Though professing to have come from Southern India, there is very little doubt that they knew no home. Their speech appeared to be a mixture of Indian dialects, and their habits forbade their dwelling long in any one locality. In their visits to Kábul and Persia they would no doubt adopt Kabuli and Persian words; and in their sojournings further to the west, they would adopt the vocables of the countries through which they passed, the basis of their speech remaining the same, viz, an Indian conglomerate. Mr. Leland's researches showed that a large number of gipsy words were Indian, and several were Persian. These would, of course, have been brought to Europe by some Indian tribe which would have followed the Musulman troops ever the liberal patrons of oriental acrobats and jugglers, and would have accompanied the Turks into Spain and Austria in their invasions.

The Pernis are another very adventurous tribe, and are quite capable of extending their migrations to Europe. They too would have been patronized by the Turkish Armies even to a far larger extent than the Nats, and could easily have found their way to the west, but where as among the Nats the men are the jugglers and acrobats, among the Pernis physical feats of skill are performed by the women. Several parts of their performance resemble the Pyrrhic dance of the ancient Greeks. The women like the gipsies are not remarkable for their chastity; but it is doubtful whether they ever, pretended to tell fortunes; and theft is not generally associated with their names.

Another probable origin of the gipsies is the race of Indian Doms. These too are a very migratory, unsettled people who in respect of fortune-telling, child-stealing, thieving, and wandering, bear a great analogy to the gipsies. It seems, however, so far doubtful whether their Hindú prejudices and a certain timidity of nature would have allowed of their migrations to Europe in sufficient numbers to establish such large ubiquitous gangs of gipsies as are to be found at present in the West.

On the whole, so far as his present information and experience of Indian tribes went, Mr. Macauliffe considered the Nats had a good claim to be considered the ancestors of the European gipsies. The enquiry was interesting, and, as Mr. Leland said, some one acquainted with India who possessed sufficient leisure may be able to lead the curious enquiry to a certain and satisfactory result.

Freitag den 1. October.

Fünfte Sitzung: Vormittags 9¹/₂—11¹/₂ Uhr.

Dr. R. Rost überreicht die ersten beiden Druckbogen des ‚Descriptive Catalogue of the Sanskrit MSS. in the Library of the India Office‘, und nachdem er die Gründe auseinandergesetzt, warum dieses umfangreiche Werk erst jetzt zum Druck gelangt sei, sprach er die Hoffnung aus, über den rüstigen Fortgang desselben beim nächsten Congress berichten zu können.

Herr E. Guimet überreicht den Vortrag des Herrn Senâthi-Râjâ ‚Vestiges des anciens Dravidiens‘.

Dr. W. Cartellieri ¹⁾ liest seinen Vortrag über Subandhu und Bâna. An der Discussion nimmt Theil Prof. F. Kielhorn.

Prof. F. Müller erklärt einige Stellen aus dem Avesta. An der Discussion nehmen Theil Prof. R. von Roth und Dr. Stein.

Dr. M. A. Stein (Budapest) bemerkt in Bezug auf die von Prof. Fr. Müller vorgeschlagene Lesung von *remô* statt *remô*, Yaçna XXIX, 1, dass diese Aenderung durch das Metrum doch nicht mit Sicherheit gefordert erscheint, da sich aus den Gâthâs noch weitere Belege für einen Sandhi anführen liessen, wie er zwischen *remô* und dem folgenden *âhishyâ* angenommen werden könnte. Falls letzterer besteht, fällt der Einwand gegen die zweisilbige Geltung von *remô*.

¹⁾ Dr. Cartellieri's Vortrag wurde im I. Bande der Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes veröffentlicht.

Dr. Stein bestreitet ferner, unter Hinweis auf *hisku*, die Nothwendigkeit der Aenderung von *(â)hishyâ* in **(â)hushyâ*, auch wenn die von Prof. Müller vorgeschlagene Bedeutung ‚Dürre‘ für das Wort acceptirt wird.

Herr M. Macauliffe spricht über die Entdeckung einer Handschrift, welche über Baba Nanak, den Gründer der Sikh-Religion, Aufschluss gewährt.

Dr. J. Hanusz spricht über die polnisch-armenische Mundart von Kutý in Galizien und behandelt speciell die Lautlehre derselben.¹⁾

In der Abwesenheit des Dr. J. Thumajan überreicht Dr. J. Hanusz dessen für den Congress bestimmten Vortrag: ‚Die Geschichte der classisch-armenischen Schriftsprache.‘

Im Auftrage des Hochwürdigen Generalabtes Dr. A. Ajdynian überreicht Dr. J. Hanusz einige Druckwerke der hiesigen Mechitaristen-Congregation.

Samstag den 2. October.

Sechste Sitzung: Vormittags 9—10 $\frac{1}{2}$ Uhr.

Dr. M. Winternitz liest seinen Vortrag: ‚Ueber die Śrāddhas und den Todtencult bei den Indogermanen.‘ An der Discussion nimmt Theil Prof. Knauer.

Prof. Weber theilt mit, dass Prof. Romeo Seligmann jetzt die Uebersetzung von Abu Mansur Muwaffar's ‚Liber fundamentorum pharmacologiae‘, dessen Text von ihm schon 1859 mit sehr eingehenden und höchst werthvollen Prolegomena veröffentlicht worden ist, vollendet und druckfertig habe, und fügt hieran einige Bemerkungen über die hohe Bedeutung dieses Werkes sowohl nach seiner sprachlichen Seite hin (als eines der ältesten Denkmäler des modernen Persischen, da es ja noch einige Jahrzehnte älter sei, als das Shâh Nameh), als auch vor Allem für die Geschichte der indischen Medicin, deren Ansprüche hierdurch, der gegenheiligen Vermuthung von Haas gegenüber fest fundamentirt seien.

Prof. C. P. Hasdeu hält seinen Vortrag über die türkischen Elemente im Rumänischen:

La Roumanie peut être bien fière d'être par deux fois l'objet des discussions au sein du Congrès des Orientalistes, et c'est à juste

¹⁾ Der Vortrag des Herrn Dr. Hanusz ist veröffentlicht in Band I—III der Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes.

titre, car l'Occident finit à Vienne, mais c'est à Bucarest que débute l'Orient; entre Vienne et Bucarest oscille une zone de fluctuation.

Tout d'abord, M. Hunfalvy s'était proposé de prouver devant vous que le berceau de la nationalité roumaine est dans les Balkans et que c'est à peine vers la fin du Moyen-âge que cette nationalité commence à s'établir au Sud du Danube. Je regrette que M. Hunfalvy ne nous ait lu que l'introduction d'une longue monographie destinée à figurer *in extenso* dans le Bulletin du Congrès. Je regrette plus vivement encore de ne pouvoir partager la théorie de mon vénérable ami, théorie déjà soutenue autrefois par Sulzer et Rösler, sur les rapports de filiation entre la branche daco-roumaine et la branche macédo-roumaine de la gent thraco-latine. Au cours même de la lecture du mémoire de M. Hunfalvy, je me suis permis de poser à l'auteur une objection, un problème à résoudre en la matière, et M. le professeur Alfred Ludwig lui a, de son côté, présenté une seconde observation. Les deux questions tendaient à ébranler les fondements mêmes de la théorie exposée. M. Hunfalvy n'a répondu ni à l'une ni à l'autre. Quand on veut, cependant, démontrer qu'il n'y a pas eu de Roumains dans la Dacie Trajane durant la longue période du Moyen-âge, quand on soutient que leur nationalité s'est formée en Bulgarie et non dans les Carpathes, quand on prétend, enfin — ainsi que le font les champions de la théorie dite röslerienne — renverser un credo séculaire, il faut absolument, ce me semble, être prêt à combattre victorieusement et à tout instant les moindres objections qui peuvent surgir. Les éluder ou passer outre c'est commode assurément, mais c'est commode comme la fuite en pleine bataille.

M. Hunfalvy a toutefois parfaitement raison de reconnaître que les Roumains en général ont toujours mené au Moyen-âge une vie pastorale, et il touche entièrement juste en disant que ce n'est que par l'étude de la langue que l'on peut arriver à une solution sérieuse concernant l'histoire des Roumains, les textes à cet égard faisant défaut ou étant insuffisants. Mais s'il est vrai que les Roumains étaient pasteurs, il n'est pas moins certain que les bergers roumains ne montent jamais du Sud au Nord; tout au contraire, ils descendent systématiquement du Nord au Sud à la recherche de meilleurs pâturages. C'est ainsi que depuis longtemps ils ont pénétré jusqu'au fond de la Grèce d'où ils ne remontent plus. C'est là une tendance naturelle aux bergers de tous les temps et de tous les lieux. Voilà un principe qui contrarie singulièrement la théorie de M. Hunfalvy. D'autre

part, s'il est vrai que le verdict de langue soit, seul, souverain, il n'est pas moins incontestable que : des deux dialectes, celui qui n'a jamais changé de place, fixé dans les mêmes conditions climatiques et de voisinage, se développe le mieux, tandis que le dialecte qui se déplace subit nécessairement des dérangements de toutes sortes. Or, le dialecte daco-roumain est de beaucoup plus normal, plus organique, plus conséquent dans son développement, qui se produit parallèlement à l'italien, que le macédo-roumain qui nous apparaît, en tout, comme entravé et arrêté dans sa marche. Voilà encore un principe inconciliable avec la théorie de M. Hunfalvy.

C'est, du reste, le daco-roumain seul, ou roumain proprement dit, qui nous intéresse pour le moment, et encore n'est-ce qu'au point de vue des éléments turcs qu'il contient. Je laisse donc tout à fait de côté la thèse de M. Hunfalvy, thèse diamétralement opposée aux vues que j'ai depuis longtemps exposées dans mon *Histoire critique des Roumains*, et je me hâte d'entrer en matière.

Par *'éléments turcs en roumain'* on entend les *'mots turcs'*, car sous le rapport phonétique et morphologique, sous celui de la syntaxe et de la sémasiologie, le turec, pas plus que le néo-grec, le magyar et le slave, n'a absolument exercé aucune action sur le roumain, exception faite tout au plus de l'introduction de quelques suffixes comme —*gîl*, —*lik*, etc. Il s'agit donc des mots turcs en roumain, et pas d'autre chose. Ces mots, ces éléments purement lexiques ont été successivement recueillis par :

Rösler, *Die griechischen und türkischen Bestandtheile im Rumänischen*, Wien, 1865;

Cihac, *Éléments turcs*, dans le 2e volume de son *Dictionnaire d'étymologie daco-roumaine*, Francfort, 1879;

Miklosich, *Die türkischen Elemente in den südost- und ost-europäischen Sprachen*, Wien, 1884.

Le plus récent travail de ce genre est celui de mon excellent élève à l'Université de Bucarest, M. Shăinăno, qui a bien voulu me le dédier : *Elemente turcesci in limba română*, Bucarest, 1885.

Tous ces ouvrages, plus ou moins complets, ont en commun les mêmes défauts. Je crois qu'il importe beaucoup de les signaler dans cette notice, vu que ces défauts ont rapport à la méthode, et que ce n'est que par la méthode que la linguistique s'est élevée au rang d'une science presque positive.

Dans toute langue l'étymologie d'un mot emprunté à l'étranger est instructive surtout au point de vue de l'histoire politique ou culturelle et de la psychologie du peuple auquel le mot est prêté. Il en résulte le devoir impérieux de fixer d'une manière positive, d'un côté, la chronologie et la géographie d'un tel mot — c'est-à-dire l'époque et le lieu de son introduction — d'autre part, son degré de circulation pour savoir s'il est devenu d'un emploi général ou seulement provincial, sporadique ou strictement littéraire, et enfin les modifications de sens, les différentes nouvelles applications sémasiologiques qu'il a subies dans sa nouvelle patrie. Quand on nous donne, par exemple, un mot slave en roumain, la science n'y gagne absolument rien si l'on n'indique pas la provenance ancienne ou moderne de ce mot, en constatant qu'il est paléo-slave, bulgare, serbe, polonais ou russe, qu'il a subi tel ou tel changement de signification, qu'il a remplacé tel ou tel mot indigène ou a comblé tel ou tel vide.

Tout cela, chronologie et géographie des mots, l'indication de leurs vicissitudes sémasiologiques et leur circulation relative, manque presque entièrement dans tous les traités sur les éléments turcs en roumain.

On compte jusqu'à 1500 mots turcs dans la langue roumaine. Mais pour la plupart, et c'est la très grande majorité, ils n'appartiennent pas au langage du peuple, qui ne les a jamais employés que comme termes turcs non naturalisés, soit par politesse ou par bon ton, alors que le pays était lui-même une province ottomane et que les anciens *Domni* étaient réduits au rang de *bey*s. Il en est beaucoup d'autres que l'on ne rencontre qu'au XVIIIe siècle, dans quelques textes relatifs à la Turquie. Doit-on les considérer comme des mots roumains d'origine turque? Dans ce cas, il faudrait admettre comme mots français toute la terminologie bédouine que l'on trouve éparpillée dans des écrits plus ou moins spéciaux sur l'Algérie.

Parmi les autres éléments turcs en roumain, ceux qui sont devenus vraiment populaires, il en est bon nombre qui, étudiés comme fond et non seulement comme matière, nous paraissent phonétiquement et morphologiquement turcs, et cependant sont tout à fait roumains, ou même romans, par leur signification. En voici un exemple. Le mot roumain *abraş* ou *tabraş* (cheval arzel) est exactement le turc *ebraş* d'origine arabe. Mais en roumain il signifie aussi, et même principalement, quelqu'un ou quelque chose de *mauvais augure*, de *malheureux*, de *malencontreux*, signification qu'il n'a nulle part ni en turc

ni en arabe. En France, les cavaliers superstitieux ne montent jamais des chevaux arzelés un jour de combat, ils les croient infortunés' (Rolland, Faune popul. IV, 162). En Italie, il caval arzeglio è disastroso' (Böhmer, Roman. Stud. I, 277). En Espagne, le terme argel s'applique en même temps au cheval balzan et à un être infortuné. Ainsi le mot roumain *abraş* est turc par sa matière, oui, mais il est décidément roman par son fond, par la notion figurée qu'il exprime.

Enfin, le défaut capital de tous les travaux publiés jusqu'à présent sur les éléments turcs en roumain, c'est de ne pas faire de distinction entre turc et turc. De prime abord on pourrait facilement croire que ces éléments appartiennent en totalité à l'osmanli, c'est-à-dire au turc *κατ' ἐξοχήν*, tandis qu'au contraire il en est beaucoup qui sont bien antérieurs à l'apparition des Osmanlis dans la péninsule balcanique. Le mot *cioban* (berger), par exemple, est turc, d'origine persane; il est certain, cependant, que ce n'est pas par les Osmanlis qu'il s'est fauflé dans le roumain, mais bien par les nomades tartares du Moyen-âge qui l'ont également donné au petit-russien et au polonais, tandis que par l'intermédiaire du roumain il est passé dans le serbe, dans le bulgare et de là plus loin. A côté de *cioban*, le roumain a conservé deux synonymes latins : *pëcurar* = *pecuarium* et *păstor* = *pastorem*. Ce sont les guerriers Osmanlis, guerriers et non bergers, qui, à leur entrée en Europe, ont fait connaissance avec les bergers roumains.

Un autre exemple beaucoup plus intéressant. Le mot roumain *cociobă* (bicoque, chaumière) que M. Cihac voulait à tout prix faire dériver du slave, est de point en point le *djagataï köci-oba*, ayant le même sens et qui ne se trouve pas du tout dans l'osmanli.

Depuis les Huns et les Avars, un grand nombre de tribus touraniennes, les unes appartenant à la branche finnoise, les autres à la branche turque, se sont successivement emparé des pays qui forment la Roumanie d'aujourd'hui. Si les Roumains, c'est-à-dire les Daco-Roumains, habitaient alors ces pays, comme je le crois, moi, mais comme ne veut pas le croire M. Hunfalvy, il devrait en rester quelques traces dans la langue roumaine. Les Pétchénegues et surtout les Comans, qui parlaient des dialectes turcs, ont séjourné en Roumanie durant plusieurs siècles. Le dialecte des Pétchénegues nous est, malheureusement, presque inconnu. Quant aux Comans, au contraire, nous possédons, sur leur dialecte, un véritable trésor découvert

autrefois par Klaproth et dont M. le Comte G. Kuun a donné une excellente édition critique : *Codex Cumanicus Bibliothecae ad templum Divi Marci Venetiarum* (Pest, 1880) et *Additamentum ad Codicem Cumanicum*, 1883.

Y a-t-il des mots comans dans le daco-roumain? S'il y en a, ce n'est pas au delà du Danube qu'ils ont été empruntés, car les Comans n'y ont jamais fait en masses compactes que de bruyantes incursions; c'est au nord du grand fleuve qu'ils étaient solidement établis pendant les XIe et XIIe siècles. Au XIIIe siècle ils commencent à disparaître. C'est donc d'une époque antérieure que doivent dater les éléments comans dans le roumain, s'il y en a.

Je citerai un seul exemple, un seul, mais tellement positif, tellement caractéristique qu'il serait impossible d'en contester l'évidence. Le mot *aslam* n'existe plus en roumain. Au XVIe siècle et même au XVIIe il n'était pas rare. Voici quelques textes :

Dans le Psautier manuscrit de Șcheia, datant du milieu du XVIe siècle (Bibliothèque de l'Académie Roumaine) XIV, 5, on lit :

... argintul său nu dede într' <i>as-</i> <i>lamu</i>		... pecuniam suam non dedit ad usuram

Le même passage dans l'ancien Psautier manuscrit, offert par M. Démètre Stourdza à l'Académie Roumaine, porte : ,pénegii săi nu-i dă într'*aslam* . . . '

De même le Psautier slavo-roumain de l'archevêque Dosithée, Jassy 1680, dit : ,arginții săi nu-i dede într'*aslam* ' en face du contexte slave : ,srebra svoego ne dastû vû lichvâ . . . '.

Dans le Psautier manuscrit d'Arsène de Bisséricani (Bibl. de l'Acad. Roum.) ce mot nous apparaît trois fois :

Ps. LIV: Nu se mai înpuținéză din calta ei <i>aslamul</i> și înșelăciunta . . .		... Non deficit de plateis ejus usu- ra et dolus
Ps. LXXI: de <i>aslamuri</i> și de ne- dereptăți va izbăvi . . .		... ex usura et iniquitate redi- met
Ps. CXVIII: plăcâ inima mîa întru mărturiile tale, iară nu într' <i>aslam</i> . . .		... inclina cor meum in testimo- nia tua et non in avaritiam . . .

Dans l'Homiliaire de l'archevêque Barlaam, Jassy 1643, le mot *aslam* figure deux fois :

Matth. XXV, 27: și dec'am venit eu, aș lua al mieu cu <i>aslam</i> . . .		... et veniens ego, recepissem utique quod meum est cum usu- ra . . .

Dans un autre passage, f. 16 b, avec le même sens : ,nede-reptâtîle, *aslamurîle*, asuprélele’

Aslam signifie donc ,usure’. Or, ouvrez le Codex cumanicus du comte Kuun à la page 85 et vous y trouverez : ,*astelan*, usura’; à la page 101 : ,*astlanci*, revendedor’.

La racine *as* ,gagner’ et même le thème *ast* ,gain, avantage’ existent dans plusieurs dialectes asiatiques de la famille turque (Vám-béry, Etym. Wörterb. d. turko-tat. Spr., 19); mais le mot *astlan* ,usure’ ne se trouve ni dans l’osmanli, ni en ouïgour ou en djagataï, ni dans aucune autre langue altaïque connue; il est exclusivement coman. Sa présence dans le roumain est très significative, et ce n’est certes pas d’après la théorie de M. Hunfalvy que l’on peut s’en rendre compte.

La notion de l’usure est purement juridique. Ce n’est que par la persistance d’une influence législative ou administrative qu’une langue peut prêter à une autre un terme pour exprimer une notion analogue. C’est ainsi que le latin judiciaire du Moyen-âge a donné aux Magyars *uzsora* ,usure’; c’est ainsi que les Roumains et les Slaves méridionaux ont reçu par le droit byzantin le mot *kamata* = *κάματα*; c’est ainsi que, sous la domination des Goths, les anciens Slaves ont nommé l’usure *lichva* = goth. *leihvan*. Le mot *aslam* ,usure’ indique un rapport très intime entre les Roumains et les Comans, à l’époque de la prépondérance politique de ces derniers sur la rive gauche du Danube.

Je conclus donc en insistant ici sur la nécessité de soumettre à une nouvelle étude, basée sur d’autres principes que par le passé, les éléments turcs dans la langue roumaine. Je ne dis rien des éléments grecs, slaves et magyars, qui ont été étudiés jusqu’ici d’une manière encore moins satisfaisante. Ce n’est que par des recherches vraiment scientifiques sur les éléments d’emprunt dans le roumain, recherches dégagées de toute préoccupation diplomatique et de toute tendance soi-disant patriotique, que l’on parviendra à éclaircir beaucoup de points obscurs ou controuvés de l’histoire roumaine et à jeter une vive lumière sur la psychologie populaire des Latins d’Orient. Tout ce qui n’est pas turc, grec, slave ou magyar, tout ce qui ne provient pas de quelque autre source, de moindre importance, sera reconnu comme appartenant aux origines mêmes de la nationalité roumaine, origines partie italiques et partie thraciques.

Prof. M. Straszewski liest seinen Vortrag: 'Ueber die Entwicklung der philosophischen Ideen bei den Indern und Chinesen.'

Im Auftrage des Dr. S. Papageorgios erklärt Dr. J. Hanusz, dass derselbe seinen Vortrag über die Kutzowallachen zurückzieht.

Prof. R. G. Bhândárkar recitirt ein Gelegenheitsgedicht in der Sanskrit-Sprache:

पौरस्त्वानां जनानां निरतिशयमपि स्वात्मतो भेदभावां
 भाषाविद्याकलानामधिगमविषये संततं सप्रयत्नाः ।
 येनान्योन्यं समेताः समुचितवचनैर्बोधयन्त्येवमेते
 सोऽयं सोऽर्थभावो जगति विजयते मानुषत्वानुबन्धी ॥ १ ॥
 नानादिदेशसंस्थानप्रचितबुधजनान्संगतान्वीनिपुर्था-
 मास्त्रेयाभूभुतोऽस्मां नृपमुकुटमणे रावधान्यां समीक्ष्य ।
 वेदेहस्त्राश्वमेधे पुरवरमिच्छित्तामाश्रितं पुस्तकसंघं
 ब्रह्मज्ञानानुवीणां सकलसुरनरैर्विन्दितानां स्मरामि ॥ २ ॥
 अश्वसो भवति ब्रूवरूपः
 घाञ्चवल्क्य इव वेबररोटी ।
 शाकलः क्लृप्तमवेत्क्लिप्तहागो
 यः कहोऽह इति सोऽत्र च योसिः ॥ ३ ॥
 मार्गी वाचकवीवेडा पुरंध्री प्रतिभाति मे ।
 सन्धावलीकनं यस्या जीवस्त्रासम्भनं महत् ॥ ४ ॥
 अन्धान्बुद्धिगरोऽस्त्राकुबिमुखाकन्ये च तांस्तानुवीन्
 सर्वे तत्त्वविदः श्रुतिस्मृतिपरा ज्ञानैकवज्रस्पृहाः ।
 शङ्के तिष्ठयुगप्रभावजनितं गाढं तमः सर्वतो
 दूरीकर्तुमुपस्थितः सकलैः सोऽयं मुनीनां गणः ॥ ५ ॥
 समतीत्य वराकोहं निरिवनवार्ध्वीन्सभामिमां प्राप्तः ।
 प्रेम्णाः पार्श्विर्बद्धा वयं च देशाश्च नो भवेयुरिति ॥ ६ ॥
 आर्यावर्तनिवासिषु तद्विद्यादर्शितादरान्भवतः ।
 सीहार्दं याचेहं विशुद्धरूपं तथा च मयि ॥ ७ ॥
 राट्प्राणां स्नेहभावाय विग्रहस्तु शमाय च ।
 कल्पतामीदृशी संसन्नजानां च भूतये ॥ ८ ॥

Prof. A. Ludwig dankt dem Präsidium der Section mit folgenden Worten:

Es ist mir der ehrenvolle Auftrag geworden, dem Präsidium den Dank der Section auszusprechen.

Die arische Section des Internationalen Congresses der Orientalisten ist einmüthig, den Mitgliedern des Präsidiums zu danken für die unermüdliche, unparteiische und sachgemässe Leitung der Verhandlungen, und sieht eben darin nur eine kurze Episode in dem unbestreitbaren allgemein anerkannten Präsidium derselben auf dem Gebiete der arischen Forschungen, eines Präsidiums, das seit einer Generation dauernd ihnen von Niemand mit Aussicht auf Erfolg, auf Ehre oder Vortheil für sich wird bestritten werden können.

Prof. A. Weber bedankt sich im Namen des Präsidiums.

Auf Vorschlag des Prof. G. Bühler wird der Dank der Section auch den Schriftführern votirt, worauf Prof. A. Weber die Sitzungen der arischen Section für geschlossen erklärt.

Afrikanisch-egyptische Section (III).

Montag den 27. September: Eröffnung der afrikanisch-egyptischen Section durch Prof. L. Reinisch.

Zum Präsidenten wird gewählt: Eduard Naville; Herr Prof. Dümichen wird zum Vicepräsidenten vorgeschlagen, schlägt aber die Wahl wegen der Kürze seines Aufenthaltes in Wien aus; darauf fällt die Wahl auf Herrn Prof. Dr. Lieblein. Zum Secretär wird Dr. A. Lincke gewählt.

Erste Sitzung: Dienstag den 28. September, Vormittags 9 $\frac{1}{2}$ bis 12 $\frac{1}{2}$ Uhr.

Es legen Bücher vor die Herren:

Prof. Reinisch, „Die Bilinsprache“ II. Theil.

Giov. Colizza „Lingua ‘Afar‘ (Vienna 1887).

Es tragen vor die Herren:

M. Beauregard über „Le collier de mérite pour l'aménagement des herbes fourragères“.

Prof. Eisenlohr: „Ueber eine Reihe ägyptischer Papyrusrollen, welche von der Beraubung von Königsgräbern handeln“.

Prof. Lieblein: „Ueber das Wort „nahas“, das er mit dem äthiopischen Titel „negus“, „König“ zu identificiren versucht“. An der Debatte theilnehmen sich die Herren Prof. Eisenlohr, Dümichen, Reinisch, Baron v. Bach, Dr. Krall und Redner selbst.

[Dieser Vortrag weiter ausgeführt in: Handel und Schifffahrt auf dem rothen Meere in alten Zeiten, Christiania 1887.]

M. Cope Whitehouse: „Ueber die Niederlassung der Söhne Jakobs im Fayum, besonders nach Genesis cap. 39“.

Dr. Pleyte: ‚Ueber ägyptische Kunstdenkmäler im Museum zu Leyden‘.

Capt. Grimal de Guiraudon: ‚Sur le système des langues nègres en Afrique et sur les Puls et quelques autres peuplades de l'Afrique occidentale‘.

Mittwoch den 29. September.

Zweite Sitzung: Vormittags 9¹/₂ Uhr.

Es tragen vor:

Miss A. Edwards: ‚On the dispersion of the monuments found in newly discovered cimeteries‘. (Lauter Beifall.) M. Cope Whitehouse nimmt an der Discussion Theil.

M. Guimet macht eine kurze Mittheilung im Namen des M. Léfébure über ‚Chiromancie‘.

Prof. Dümichen legt Inschriften, vier von ihm entworfene Karten von Memphis und den dabei liegenden Nekropolen vor und spricht über einen räthselhaften Text in Dendera. An der Discussion betheiligen sich Herr Prof. Eisenlohr und der Redner.

Dr. Krall legt im Namen der Museumsverwaltung allen Mitgliedern das I. und II. Heft der ‚Mittheilungen aus der Sammlung des Papyrus Erzherzog Rainer‘ vor. Er spricht sodann über den ägyptischen Namen Josephs, Psontomphanech. An der Discussion betheiligen sich M. Cope Whitehouse, Ritter v. Bergmann, Rev. W. H. Hechler und Redner selbst.

Der Präsident spricht den Dank der Versammlung an Se. kais. Hoheit Erzherzog Rainer aus.

Prof. Lieblein spricht über: ‚Eine Pun-phönikische Handels-colonie in Egypten‘.

M. Cope Whitehouse gibt eine Mittheilung: ‚Sur la topographie des Pyramides‘.

M. Naville legt der Versammlung die drei Bände seiner Ausgabe des ‚Ägyptischen Todtenbuches der 18. bis 20. Dynastie‘ vor, mit welcher er vom Congress zu London beauftragt worden war; er knüpft daran einen ausführlichen Bericht über den Umfang und die Methode seiner Arbeit.

Auf Antrag des Herrn Dr. Pleyte erklärt die Section im Namen der Wissenschaft Herrn Naville ihren Dank für sein Werk.

Nachdem M. Cope Whitehouse dem Präsidenten für die Führung der Verhandlungen seinen Dank ausgesprochen hat, erklärt Herr Naville die Sitzungen der Section für geschlossen.

Samedi, 2 octobre.

Séance extraordinaire, avant-midi 9 heures et $\frac{1}{2}$.

Président: M. Naville.

La section africaine a visité la magnifique collection de papyrus du Fayoum appartenant à S. A. I. et R. l'archiduc Rénier. Dans cette collection se trouvent environ 500 papyrus en écriture dite ,méroïtique' qu'on n'est pas encore parvenu à déchiffrer.

La section émet le vœu que M. le Dr. Krall soit chargé d'entreprendre la publication des papyrus ,méroïtiques' avant ceux qui appartiennent à d'autres langues égyptiennes, de manière à ce qu'au prochain congrès cette publication soit à la disposition des savants qui voudront travailler au déchiffrement.

La section demande qu'on porte à l'ordre du jour du prochain congrès la question de l'adoption d'une transcription unique de l'égyptien.

Sectionen IV und V (vereinigt).

Montag den 27. September: Erste Sitzung. Eröffnung der Sectionen.

Nach einer kurzen Ansprache des Prof. F. Müller, welcher angesichts der geringen Anzahl der Mitglieder eine Vereinigung der beiden Sectionen vorschlägt, wird das Bureau constituirt und wird zum Präsidenten der Section IV gewählt: Prof. Dr. G. Schlegel; zum Secretär: Prof. Cordier; zum Präsidenten der Section V: Prof. Dr. G. von der Gabelentz; zum Secretär: Dr. Cust.

Dienstag den 28. September, 9¹/₂ Uhr Vormittags. Zweite Sitzung.

Der Vortrag des Herrn Dr. Cust: „Unsere gegenwärtige Kenntniss der Sprachen Oceanians“ wird von Dr. Rost gelesen. An der sich daran knüpfenden Debatte nehmen Theil die Herren Prof. F. Müller, G. von der Gabelentz und Kuhn.

Prof. von der Gabelentz dankte zunächst dem Vortragenden persönlich und wies dann auf die eigenartigen Probleme hin, die uns gerade auf diesem Sprachgebiete erwachsen. Eine grosse Sprachenfamilie Völker verschiedener Rassen in sich vereinigend: hier die Malaien und ihre näheren Verwandten von Madagaskar bis Formosa, den Philippinen und Celebes, dort die Polynesiier weit über das Meer zerstreut und doch fast nur Dialecte derselben Sprache redend, endlich die Negroiden, die Negritos, die Melanesier und mindestens ein Theil der Papuas von Neu-Guinea und dann die Mikronesier, deren Sprachen bei aller grammatischen und lexikalischen Verwandtschaft mit den malaisch-polynesischen doch in Bau und Sprachschatz

weit auseinandergehen. Als Beispiele werden die Pronominalformen des Annatom, der Vocalismus, die Conjugation und die Possessivbildungen des Mafoor angeführt. Dass eine melanesische Sprache Infixe haben könne, haben wir erst von der Duke of York-Sprache gelernt, und dann hat es Kern in matteren Spuren am Fidschi nachgewiesen. Es ist wohl zu vermuthen, dass die schwarzen, kraushaarigen Vorfahren dieser Völker Sprachen geredet haben, die sich den malaisch-polynesischen gegenüber selbständig verhielten, dass sie dann, vielleicht in sehr verschiedenem Masse, vielleicht stellenweise bis zum gänzlichen Aufgeben des heimischen Idioms von den braunen Seefahrern sprachlich beeinflusst wurden; wird uns doch erzählt, wie gern sie heutzutage ihre Muttersprachen mit allen den Fehlern verunstalten, die sie aus dem Munde der Weissen hören. Ist diese Vermuthung richtig, so darf man weiter annehmen, dass Reste jener alten ungemischten Sprache sich noch in den heutigen melanesischen Sprachen auffinden lassen. Nur verspreche man sich davon nicht zu viel. Erstens ist der malaische Wortschatz noch lange nicht in seiner Ganzheit zugänglich, und die Erfahrung scheint zu beweisen, dass jeder Fortschritt auf dieser Seite zur Entdeckung weiterer verwandtschaftlicher Anklänge auf melanesischem Gebiete führe. Zweitens ist die Möglichkeit nicht ganz ausgeschlossen, dass jene postulirten rein-negritischen Sprachen unter sich sehr verschieden gewesen seien. Drittens konnten auch sehr wohl die braunen Menschen von den Schwarzen so Manches lehnsweise in ihre Sprachen aufnehmen. Codrington verstößt sich sogar zu der Hypothese, der malaisch-polynesischen Sprachstamm sei auf malaischem Boden erwachsen, gelbe Asiaten hätten die Sprache der schwarzen Insulaner angenommen. Wäre dies richtig, so würde man schwer begreifen, warum gerade die malaischen Sprachen die volleren, anscheinend reineren Lautformen aufweisen.

M. Feer spricht über die Etymologie, Geschichte und Orthographie des Wortes ‚Tibet‘.

Mittwoch den 29. September, 9^{1/2} Uhr Vormittags. Dritte Sitzung.

Prof. Terrien de Lacouperie legt mehrere aus Formosa stammende Manuscripte in chinesischer Sprache mit einer formosanischen in lateinischer Schrift geschriebenen Uebersetzung vor und erläutert

dieselben. Er spricht dann über ein Lolo-Manuscript auf Seide und zeigt der Versammlung mehrere Inschriften, geschrieben in der Sprache der Mo-so. Zum Schlusse legt er die Proben seines Kataloges der chinesischen Münzen des British Museum vor, welcher auf sechs Quartbände berechnet ist, sowie seines Werkes über die Anfänge der Schrift in Tibet und in den angrenzenden Ländern.

Donnerstag den 30. September, 9 $\frac{1}{2}$ Uhr Vormittags. Vierte Sitzung.

Prof. Dr. Heller spricht über die von ihm bearbeitete syrisch-chinesische Inschrift von Si-ngan-fu.

Gegen die Erklärung des Herrn Vortragenden von 法史 *fap-ssì* als Annalist der ‚Kirche‘ von China machte Herr Prof. von der Gabelentz die Einwendung, dass *fap* immer nur Gesetz, Religion u. s. w. heisse, und nie im Sinne von ‚Religionsgesellschaft, Kirche‘ gebraucht werde.

Eine viel umstrittene Stelle der chinesischen Inschrift kommt in Columne VII, 17—34 vor. Hier übersetzt Alex. Wylie die Worte 17—21: 我三一分身 *ngò sam yit fèn šin* auf folgende Weise: Our Trinity being divided in nature etc. Diese Uebersetzung scheint nicht richtig.

In der That erklärte Herr Prof. G. Schlegel von Leiden, unter Beistimmung des Herrn Prof. von der Gabelentz und des Herrn Gesandtschafts-Secretärs Tscheng Ki Tong, dass Wylies Uebersetzung unrichtig sei, und gab eine neue bessere Erklärung.

Prof. Samuel Kámori aus Pressburg überreicht eine von ihm verfasste Broschüre ‚Ueber die Grundprincipien der Vergleichung der arischen, semitischen und altaisch-iranischen Sprachen‘.

Prof. Terrien de Lacouperie liest eine Abhandlung ‚Ueber die Sprachen von China vor der Besiedelung des Landes durch die Chinesen‘. An der daran sich schliessenden Discussion theilnehmen sich Prof. von der Gabelentz, Schlegel und Cordier. Speciell Prof. von der Gabelentz bemerkt Folgendes:

Der Name 黎民 *lí mìn*, das schwarzhaarige Volk, mit dem sich die Chinesen in ihren ältesten Urkunden bezeichnen, scheint auf Nachbarvölker mit hellerem Haare hinzudeuten. Dass es solche gegeben habe, dürfte nach den Erfahrungen neuerer Reisender in

Yünnân (z. B. Colquhoun's) nicht mehr zu bezweifeln sein. — Die Karen behaupten aus dem Süden des heutigen China zu stammen, und irre ich nicht, so befinden sich unter den von Edkins (The Miao-Tsi Tribes) gesammelten Vocabularien auch solche von Sprachen, die dem Karen verwandtschaftlich nahestehen.

Freitag den 1. October, 9¹/₂ Uhr Vormittags. Fünfte Sitzung.

Die noch angemeldeten Vorträge, deren Verfasser zum Congresse nicht erschienen sind (Bonnell, Harlez, F. Duchâteau) werden vorgelegt und dann die Section geschlossen.

Das Bankett.

Das Bankett, welches das Organisations-Comité den Mitgliedern des Orientalisten-Congresses in dem Saale des Grand Hôtel gab, fand am 30. September statt. Etwa 220 Festgäste hatten an fünf grossen Tafeln Platz genommen. Am grossen Mitteltische sass der Unterrichtsminister v. Gautsch, zu seiner Rechten der Vice-Bürgermeister Steudel und zur Linken der Congress-Präsident Baron v. Kremer, gegenüber Artin und Franz Pascha. Die Delegirten schlossen sich zu beiden Seiten an. In der Vorhalle spielte die Capelle des Infanterie-Regiments Freiherr v. Bauer. Die Reihe der officiellen Toaste eröffnete Baron Kremer mit folgendem Trinkspruch auf den Kaiser:

Messieurs et mesdames,

Plus que partout ailleurs ici en Autriche nous considérons comme un devoir patriotique de ne pas laisser passer une occasion solennelle sans donner expression à nos sentiments de profond dévouement pour S. M. l'Empereur. Pour nous l'idée monarchique est l'objet d'un culte patriotique, car cette idée est le principe le plus fort qui unit les peuples divers qui habitent cette monarchie; cette idée est pour nous en quelque sorte le palladium de l'État, le symbole de son unité et de sa force. C'est donc au Souverain que s'adressent toujours nos vœux les plus sincères; c'est Lui qui est pour nous le suprême protecteur de toute activité, soit intellectuelle soit matérielle, c'est Lui dont la puissante initiative se fait sentir partout.

Nos études aussi ont largement profité de ces bienfaits et rien ne saurait mieux nous rappeler cette influence bienfaisante du Souverain que ce magnifique palais de la science et des hautes études : la nouvelle université où nous avons trouvé un accueil si hospitalier.

C'est en ces sentiments que je vous engage de vider les verres à la santé de S. M. l'Empereur!

Unterrichtsminister v. Gautsch erhob sodann sein Glas auf die Festgäste und sprach Folgendes:

Es hat den Anschein, als ob anstatt der classischen Studien, welche bisher die geistige Richtung beherrschten, eine neue Richtung sich Bahn breche, die wie ein Lichtstrahl auf die Zeit fällt, das Studium der Orient-Wissenschaften. Wir wissen noch nicht, welche Zukunft diesem Studium vorbehalten ist und welche Wirkung es auf unsere Weltanschauung ausüben wird. Ich habe Ihnen, meine hochverehrten Herren, bei einem andern Anlasse als Vertreter der Regierung gesagt, mit wie lebhafter Genugthuung diese den Congress begrüsst, und sage es Ihnen nunmehr auch als Bewohner Wiens, wie sehr es mich freut, dass Wien einer jener Orte geworden ist, wo die Männer der orientalischen Wissenschaften sich vereinigt haben. Ich danke Ihnen für Ihre Gegenwart im Namen der Regierung und bitte Sie, die Dolmetsche dieser Gefühle des Dankes im Auslande zu sein. Ich erhebe mein Glas auf die Mitglieder des VII. Orientalisten-Congresses. Sie leben hoch! (Stürmischer Beifall.)

Der Leydener Professor Dr. Goeje brachte sodann auf den Erzherzog Rainer einen Trinkspruch aus, der so lautete:

Meine Herren!

Man ist geneigt, jeden neuen Congress mit seinem Vorgänger zu vergleichen, und es liegt in dieser Vergleichung nichts Bedenkliches, so lange man nur nicht durch den Glanz des Gegenwärtigen dem Vergangenen ungerecht wird. Von meiner Seite ist dies dem Leydener Congress gegenüber gewiss nicht zu befürchten, und ich dürfte daher wohl an erster Stelle berechtigt sein, die Vorzüge des VII. Orientalisten-Congresses zu rühmen. Ich will nur den einen, allerdings wichtigsten, hervorheben, dass der hochbegabte edle Fürst, der sein Interesse an unseren Studien schon wiederholt gezeigt hat, das Protectorat angenommen und hiedurch das Gelingen des Congresses verbürgt hat. Was Se. kais. kön. Hoheit für die Förderung der Wissenschaft gethan, brauche ich hier nicht des Näheren auseinanderzusetzen. Quid opus ert verbis, ubi tot rerum testimonia adsunt? Dass Se. kais. kön. Hoheit den Werth des Papyrus-Fundes

sogleich erkannte und die Erhaltung dieses kostbaren Schatzes für die Wissenschaft ermöglicht hat, gibt ihm für immer den höchsten Anspruch auf die Dankbarkeit der ganzen wissenschaftlichen Welt. Dieser Dankbarkeit lade ich Sie ein Ausdruck zu geben in dem herzlichen Wunsch: „Es lebe Se. kais. kön. Hoheit der durchlauchtigste Erzherzog Rainer, der Protector des Congresses, hoch!“

Hierauf trat M. Schefer mit einem Trinkspruch auf die Ehrenmitglieder des Congresses auf:

Je vous demande, Messieurs, la permission de porter un toast auquel, j'en suis assuré, vous vous joindrez avec un vif sentiment de respect et de reconnaissance. Je vous propose la santé des membres honoraires du congrès : ils en ont rehaussé le succès par l'éclat de leur rang, et l'accueil favorable qu'ils réservent à nos travaux est pour nous une récompense et un encouragement. S. M. l'empereur du Brésil, que les corps savants de l'Europe s'honorent de compter parmi leurs membres, a bien voulu donner son adhésion et son exemple a été suivi par S. M. le roi de Suède et de Norvège qui, cette année même, a fourni au monde savant une preuve éclatante de l'intérêt qu'Elle porte aux études orientales. Le congrès placé sous la protection de son A. I. et R. l'Archiduc Rénier a été aussi l'objet de l'intérêt d'un autre prince de la maison Impériale, de S. A. I. et R. Mgr l'Archiduc Charles Louis dont le goût éclairé s'étend sur les productions si belles et si variées de l'art oriental. S. A. le Khédive d'Égypte, en envoyant à Vienne une délégation à la tête de laquelle il a placé de hauts fonctionnaires de l'administration, nous donne un témoignage éclatant de son désir de développer en Égypte le goût des fortes études littéraires. S. A. R. Mgr le duc Philippe de Cobourg, le savant et heureux possesseur de la plus belle collection de monnaies musulmanes des États de la Monarchie autrichienne, a voulu, de son côté, nous faire connaître l'intérêt que lui offrent nos travaux.

J'associerai enfin dans nos souhaits S. Em. le cardinal archevêque de Vienne qui s'est souvenu que l'un de ses illustres prédécesseurs a dirigé pendant quelques années l'académie orientale de Vienne, S. E. M. le Chevalier de Schmerling, vice-curateur de l'Académie Impériale de Vienne et son président, M. le Chevalier d'Arneth, dont les remarquables travaux historiques sont connus de nous tous : enfin M. le Bourgmestre de cette capitale et le rector magnificus de l'Université Impériale et Royale. Vous m'approuverez, j'ose l'espérer, d'avoir

cité ces noms illustres et vous vous associerez au toast que j'ai l'honneur de porter aux 'Membres honoraires du VIIe Congrès des orientalistes'.

Einen weiteren Toast brachte Prof. Dr. F. Müller (Wien) auf die Regierung und den Unterrichtsminister als Ehrenpräsident des Congresses aus. Es hatte dieser Toast folgenden Wortlaut:

Hochverehrte Herren und Damen!

Ich habe einen guten Freund, der ein ausgezeichnete Redner ist und in Folge dessen sich gern sprechen hört. Es gibt für meinen Freund kein grösseres Vergnügen als eine Festrede zu halten oder an der Spitze einer Deputation eine illustre Persönlichkeit zu apostrophiren. — Da traf es sich einmal, dass mein Freund als Wortführer einer Corporation zu einem Würdenträger entsendet wurde, um diesem gelegentlich einer ihm zu Theil gewordenen hohen Auszeichnung die Glückwünsche der betreffenden Körperschaft zu überbringen. Mein Freund hatte eine schöne Festrede ausgearbeitet, von welcher er einen besonderen Effect sich versprach. In festlicher Stimmung, die Festrede auf der Zunge, trat er bei dem Gefeierten ein, als dieser hastigen Schrittes ihm entgegenkam mit der freundlichen Bitte es nur recht kurz zu machen, da der Wagen, der ihn zur Audienz bei Sr. Majestät bringen sollte, schon unten warte. Sie können sich den Schmerz meines Freundes denken! — Denn für einen redelustigen Professor soll es keinen grösseren Schmerz geben, als an einer verschluckten Festrede zu laboriren. (Allgemeine Heiterkeit.)

Ich bin nun zwar kein Redner und in Folge dessen so redelustig, dass ich mir eine unterdrückte Festrede besonders zu Gemüthe nehmen würde, und ich glaube auch vor einem solchen Missgeschicke, wie es meinen Freund betroffen, heute schon aus dem Grunde bewahrt zu sein, weil wir beim fröhlichen Mahle sitzen und ich einigermassen der Aufmerksamkeit der verehrten Anwesenden sicher bin, da ich über ein zeitgemässes, interessantes Thema sprechen werde.

Ich will nämlich über die orientalische Frage sprechen. (Bravorufe.)

Trotz den zahlreichen Bravorufen, die mich ermuntern, bemerke ich dennoch auf einigen Gesichtern eine Ueberraschung, wahrscheinlich darüber, dass ich es wage über Politik, die mit Recht beim fröhlichen Mahle verpönt ist, mich auszulassen. Doch ich kann

Ihnen im vorhinein die Versicherung geben, dass ich weder die bulgarische Frage, noch eine andere der sogenannten 'brennenden' Fragen berühren werde, und dass keiner der gefürchteten Namen, welche mit der orientalischen Frage verknüpft sind, über meine Lippen kommen wird.

Jene orientalische Frage, von welcher ich sprechen will, ist von der grossen orientalischen Frage der Zeitungen ganz verschieden. Während die orientalische Frage der Zeitungen gleich einer Seeschlange auftaucht um ungelöst zu verschwinden und dann wieder einmal aufzutauchen, ist meine orientalische Frage bereits gelöst (Bravorufe); während die orientalische Frage der Zeitungen auf die Zerstückelung des Orients es abgesehen hat, strebt meine orientalische Frage eine Vereinigung desselben an (Bravo), während jene gewiss einmal mit Blut und Eisen ihre Lösung finden wird, wurde diese mit echt orientalischer Freundlichkeit und Geschicklichkeit gelöst und was das Schönste an der Sache ist: Derjenige, welcher die orientalische Frage gelöst hat, hat nicht nur nichts genommen, sondern im Gegentheil viel — sehr viel gegeben. (Heiterkeit.)

Und dieses Kunststück, die höchst verwickelte orientalische Frage zur Zufriedenheit aller Betheiligten zu lösen, hat der verehrte Ehrenpräsident des Congresses, Se. Excellenz der Herr Unterrichtsminister Dr. v. Gautsch zu Stande gebracht.

Se. Excellenz hat durch uns, das Organisations-Comité, einen Congress zusammenberufen, welcher nicht nur von den Grossmächten beschickt wurde, sondern zu dem die Grossmächte selbst erschienen sind. Wie die heutige Sitzung zeigt, wurden alle Vorlagen beifällig genehmigt, keine derselben wurde zurückgewiesen. (Heiterkeit.)

Se. Excellenz hat aber auch für die Zukunft gesorgt, indem er durch Schaffung des von ihm reich dotirten Orientalischen Institutes an unserer Hochschule, den Jüngern orientalischen Wissens Mittel und Gelegenheit bieten wollte sich mit den verschiedenen Fächern dieser wissenschaftlichen Richtung eingehend zu beschäftigen.

Angesichts dieser edlen Fürsorge der hohen Regierung und der hochherzigen Unterstützung, welche sie den orientalischen Wissenschaften hat zu Theil werden lassen, drängt es mich im Namen der Mitglieder des Organisations-Comités, Sr. Excellenz dem Herrn Unterrichtsminister, unserem verehrten Ehrenpräsidenten als Vertreter der hohen Regierung den schuldigen Tribut unseres Dankes und unsere

tiefste Verehrung darzubringen. Ich lade Sie daher, verehrte Anwesende, ein mit mir das Glas zu erheben und einzustimmen in den Ruf: Se. Excellenz der Herr Unterrichtsminister Dr. v. Gautsch lebe hoch! (Hochrufe.)

Sodann brachte Mr. Cust (London) in englischer Sprache einen Toast auf Wien aus, der folgendermassen lautete:

'I beg to propose the toast of "The prosperity of the Renowned City of Vienna" — famous in history since the time of the Crusades; famous for its university and hospitals; famous for its learned men and beautiful women.'

Nach Mr. Cust toastirte, in Stellvertretung des Herrn Bürgermeisters Uhl, Vicebürgermeister Steudel auf die orientalischen Wissenschaften. Der Trinkspruch lautete:

Hochverehrte Damen und Herren!

Es gereicht mir zur besonderen Ehre in Vertretung des Herrn Bürgermeisters, der durch Unwohlsein verhindert ist in Ihrer Mitte zu erscheinen, auf den Trinkspruch, welcher soeben zu Ehren der Stadt Wien ausgebracht wurde, mit dem Ausdrucke des Dankes das Wort zu ergreifen.

Ein erhebendes Gefühl erfasst mich, wenn ich in diesem Augenblicke der hervorragenden Leistungen gedenke, welche die Wissenschaft in unserem Jahrhunderte auf dem Gebiete der Orientalistik zu Tage gefördert hat.

Gleich mir erschen auch meine Mitbürger in der Mission, welche Sie, hochgeehrte Herren, übernommen haben, ein Werk von eminenter Bedeutung für die Geschichte der menschlichen Cultur, und Wien ist stolz darauf Zeuge dieser Forschung zu sein, die bestimmt ist, dem Adel der Menschheit in ihrem Geistesleben Ausdruck zu geben. Im Mittelpunkte eines Staates, der schon vor Jahrhunderten die Wichtigkeit der orientalischen Sprachen für das praktische Staatsleben erkannt, und für das Studium derselben keine Opfer gescheut hat, ersieht die Reichshauptstadt in Ihnen die Mitarbeiter an jener hohen Sendung, die Oesterreich im Osten zu erfüllen berufen ist. — Mit Stolz blicken wir auf jene Männer, die in der Metropole des Reiches als Gelehrte auf dem Gebiete der Orientalistik thätig sind, und deren Namen in der Geschichte der

Wissenschaft Zeugniß geben von der Mitwirkung Oesterreichs an der grossen internationalen Forschungsarbeit. — Das gleiche Gefühl der Hochachtung und Verehrung bringt die Stadt Wien auch jenen Mitgliedern des Congresses entgegen, welche als Repräsentanten verschiedener Nationen und Völker an diesem vielbedeutenden internationalen Friedenswerke theilnehmen, das von dem wissenschaftlichen Streben unserer Tage ein glänzendes Zeugniß gibt. Gestatten Sie mir der allgemeinen Stimmung der Stadt, deren Bürgerschaft ich verrete, in den Worten Ausdruck zu geben:

Die Wissenschaft der Sie dienen, und die berufen ist der Welt die reine und geklärte Wahrheit zu überliefern, sie blühe und gedeihe zum Wohle der Völker von Ost und West!

Hoch lobe Ihre Wissenschaft!

Darauf sprach Graf Carlo Landberg, der Delegirte von Schweden, nachstehende Worte:

Un jour, pendant mes pérégrinations chez les Bédouins de la Syrie, je me trouvais dans une tente du désert. A côté de moi était assise une jeune femme bédouine, aux yeux de gazelle, aux tresses couleur de nuit, qui m'apprêtait le repas du soir. On parlait amour et poésie. „Qu'entends-tu, lui demandai-je, par le mot femme?“ — „La femme, répondit-elle, est comme la rose de la Rûta de Damas : elle t'enivre de son parfum, mais elle veille sur toi pendant ton sommeil, et lorsque tu te réveilles, tu la trouves assise à côté de toi demandant à tes yeux ce que tu désires.“ Oui, c'est bien là la femme, cette rose des vergers de Damas, qui nous donne l'enivrement de son amour pour que nous résistions à l'ardu labeur dans la jachère de la science. Comme la gazelle du désert s'en va tous les matins, avec le soleil levant, s'abreuver à l'eau de la petite rivière, notre gazelle à nous a voulu nous accompagner au Kautser viennois pour vider avec nous la coupe de l'amitié, pour admirer avec nous nos confrères d'une science consommée et pour exciter les jeunes érudits, qui n'ont pas encore dressé leur tente au milieu de la tribu, à cette razzia scientifique à laquelle nous nous livrons sans cesse. Je bois à la santé des dames membres du Congrès.

Hierauf sprach Chinas Delegirter Tscheng Ki Tong über die Völkervereinigung auf dem Congress Folgendes:

Meine Herren!

Es ist zum ersten Male, dass die chinesische Regierung unmittelbar an einem Orientalisten-Congresse theilnimmt, und ich bin glücklich, der erste chinesische Delegirte zu sein, welcher sich in der Mitte der Gelehrten des Occidents befindet. Gestatten Sie mir, Ihnen zu sagen, dass der Zweck, den ich mit der Veröffentlichung meiner Werke, die Sie kennen, zu erreichen beabsichtigte, sich im vollständigen Einklange mit dem des Congresses befindet. Das Bestreben zur Herstellung internationaler Beziehungen scheint mir eines der charakteristischen Merkmale der Zeit zu sein, in der wir leben. Alle Völker des Weltalls statten sich Besuche ab; sie studiren sich gegenseitig, anfänglich aus Neugierde, dann aus Interesse, theilen sich ihre gegenseitigen Eindrücke mit, ihre Verwunderungen und ihre Bewunderungen. Wenn es bis nun nicht gelungen ist, aus diesen ersten Beziehungen die Vortheile zu ziehen, welche von vielen hervorragenden Geistern vorausgesehen wurden, so dürfen wir zum mindesten hoffen, dass dieselben nicht ohne Einfluss auf den Gang des Fortschrittes bleiben werden.

Meine Anwesenheit unter Ihnen ist ein Beweis für das eben Gesagte. Sich selbst kennen zu lernen war der Lieblingssatz der Philosophen des Alterthums. Die Weisheit aller Völker bestand in der Anwendung dieser Lehre, wie schwer dieselbe auch sei. Ich weiss nicht, ob die Kunst des sich Erkennens seit Confucius und Sokrates Fortschritte gemacht hat, und ob dieselbe heute noch Schüler hat. Ich gestehe, dass es im Taumel des modernen Lebens unmöglich ist, sich mit sich selbst mit jener Aufmerksamkeit zu beschäftigen, welche diese grossen Weisen verlangen. Viel nützlicher und viel nothwendiger ist es, das 'Ich' des nächsten Nachbars — und wer ist heute nicht nächster Nachbar? — kennen zu lernen. Ich setze voraus, dass alle Völker sich über diese neue Auslegung der Philosophie des Alterthums geeinigt haben, da sie nicht nur Handelsartikel, sondern auch Ideen austauschen, das heisst jedes von ihnen dem andern die Grundelemente seiner eigenen Civilisation mittheilt. Niemals hat das Wort 'universell' grössere Ambitionen erhoben als jetzt, denn es aspirirt, das Universum für eine harmonische Sprache zu erobern, welche alle Menschen sprechen.

Wenn sich dieses Wunder erfüllte, würde man bald das Zauberwort vernehmen, dass die Geschichte vom babylonischen Thurme keine Geltung mehr hat. Es ist nicht meine Absicht, mich zu

moquieren. Ich weiss aus langer Erfahrung nur zu gut, welches Interesse die Menschen daran haben, sich zu verstehen, bevor sie sich kennen. Sie haben, meine Herren, gewiss beobachtet, dass die Veranlassung der Kriege, welche die Welt heimsuchen, weit öfter in Wortstreiten als in eigentlichen Thaten zu suchen ist. Es liegt aber vielleicht das Geheimniss des Friedens in dem Satze, dass man, um einander zu kennen, einander erst verstehen müsse, und das ist ja das Programm Ihrer Arbeit. Ich wünsche daher Ihnen Allen den besten Erfolg. Mögen Sie in die Welt, in der wir Alle wie Diogenes umherirren, das Licht und den Frieden bringen. Ich erhebe mein Glas auf das Wohl aller Orientalisten!

Hierauf toastirte Hofrath Zschokke auf die Verdienste der orientalischen Wissenschaften, indem er sprach:

Mit grosser Freude und Genugthuung erlaube ich mir zu constatiren, dass auf dem VII. Internationalen Orientalisten-Congresse sämmtliche theologische Facultäten der österreichisch-ungarischen Monarchie vertreten sind, und mit Recht: hängt ja die Theologie, wie kaum eine andere Wissenschaft, durch hundert Fäden mit den orientalischen Studien zusammen. Abgesehen von den Ländern des Orientes, welche den Schauplatz der heiligen Geschichte beider Testamente bilden, ist das Studium der orientalischen Sprachen, namentlich des semitischen Zweiges, für den Theologen von grösster Wichtigkeit. Der grösste Theil der alt-testamentlichen Bücher ist im Hebräischen verfasst, zu dessen genauer Kenntniss das Studium der übrigen verwandten Dialecte unerlässlich ist. Ueberdies haben die syrischen Kirchenväter im Syrischen Grossartiges geleistet und das Arabische ist auch in religionsgeschichtlicher Beziehung von grösster Wichtigkeit. Die Assyriologie und Aegyptologie hat durch Entzifferung der Baudenkmäler und Urkunden aus uralter Zeit derartige Resultate erzielt, dass wir Theologen diesen Forschern grossen Dank schulden. Doch die Theologie will nicht blos die fertigen Resultate entgegennehmen, sondern selbst thätig eingreifen, und gewiss haben manche Theologen auf diesem Gebiete Namhaftes geleistet. Die Theologie begrüsst daher den neuen Aufschwung dieses wissenschaftlichen Gebietes mit grösster Freude, ja sie hat an der Förderung desselben das grösste Interesse. Möge das schöne Band der Harmonie, welches die Theologie und die orientalischen Studien umschlingt, auch in Zukunft fortbestehen, und noch mehr sich festigen. Je mehr Licht

aus den Fundgruben des Orientes sich verbreitet, um so sicherer wird dem Buche der Bücher jene Achtung und Verehrung ungeschmälert erhalten bleiben, welche das Alterthum ihm gezollt hat und die es auch mit Recht verdient.

Beseelt von dem innigen Wunsche, dass die orientalischen Studien von Jahr zu Jahr immer mehr erblühen, die schönsten Triumphe feiern und wir ohne Unterschied der Nation und Confession im friedlichen Wettstreite auf diesem gemeinsamen Boden noch recht oft uns begegnen mögen, erhebe ich das Glas und bringe im Namen der theologischen Facultäten allen Freunden, Vertretern und Förderern der orientalischen Studien ein herzliches Hoch!

Hierauf widmete Prof. Dr. Neumann (Wien) der ‚Deutschen Morgenländischen Gesellschaft‘ und dem ‚Deutschen Palästina-Verein‘ folgenden Trinkspruch:

Fasse ich die bisherigen Trinksprüche zusammen, so ist ihr Inhalt etwa folgender: Nachdem zwischen dem Orientalisten-Congresse und den Mächten, die in diesem Reiche und in dieser Stadt walten, Gruss und Gegengruss ausgetauscht worden, haben sich einige Voredner zu jener Macht gewendet, welche eigentlich den Orientalisten-Congress bewogen hat, heuer Wien zu seinem Vororte zu wählen. Denn nicht allein deswegen, weil Wien die schöne Kaiserstadt an der sogenannten ‚blauen‘ Donau ist, sondern weil in ihr sich bedeutende Stätten der Wissenschaft, der orientalischen Wissenschaft insbesondere, befinden, ist er nach Wien gekommen. Daher war es richtig, dass die Wissenschaft und deren Vertreter aus den verschiedensten Nationen in Sprüchen gefeiert worden. Denn wie ein Souverain es thut, so hat auch sie ihre Vertreter hieher gesandt, zwei wissenschaftliche Vereine aber haben sich entschlossen, nicht ihre Vertreter zu senden, sondern selbst in corpore zu erscheinen und ihre General-Versammlung im Anschlusse an den grossen Internationalen Orientalisten-Congress zu feiern, zwei deutsche Vereine, von denen viele Mitglieder zu den schönsten Zierden dieses Congresses gehören: ich meine die Deutsche Morgenländische Gesellschaft und den Deutschen Palästina-Verein.

Der Orientalisten-Congress begrüsst diese beiden gelehrten Gesellschaften, deren eine universell wie der Congress das Gesamtgebiet der Orientalistik in ausgezeichneter Weise beherrscht, während die andere ein enges geographisches Gebiet bearbeitet, durch philo-

logische, geographische, naturhistorische und ethnographische Forschung beleuchtet, ein kleines Land, aber eben jenes, an das wir in erster Linie denken, wenn wir sagen: *ex Oriente lux!*

Der Orientalisten-Congress begrüsst die beiden Gesellschaften als Zierden deutscher Wissenschaft; die festgewurzelte, angestammte Deutsche Morgenländische Gesellschaft und den jungen, aufstrebenden Deutschen Palästina-Verein. Er wünscht dem alten Verein die Erhaltung der bisherigen Lebenskraft, dem jungen aber Muth und Ausdauer; beiden aber die Sympathie die er selbst ihnen entgegenträgt, Sympathien überall dort, wo man deutsches Wesen kennt und ehrt, nicht dort allein, wo die deutsche Zunge klingt, auch dort, wo der Gelehrte neben seiner Muttersprache das Deutsche kennt, weil er die deutsche Forschung achtet, weil er die Früchte deutscher Arbeit nicht entbehren kann und will.

In diesem Sinne fordere ich Sie auf etc.

Sodann sprach Herr J. Oppert (Paris) schliesslich einen Toast zu Ehren des Organisations-Comité's :

Messieurs, la modestie est un ornement, mais on va plus loin sans elle (ohne ihr). Ainsi s'exprime un proverbe pratique, disons même, un peu cyniquement pratique. J'espère que tout le monde sera de mon avis, si je corrige ici une omission qui doit son existence à la non-observation de cet adage si utilement expliqué ailleurs. On boit à la santé de beaucoup de monde, de beaucoup de choses; hauts personnages, grandes institutions ont figuré, et avec pleine raison, dans la table des matières de cette chrestomathie de littérature bacchique. On boit à la santé de tout le monde, excepté à ceux qui nous ont donné à manger. Ce ne sont pas précisément les cuisiniers dont je parle, mais ceux qui ont fait la cuisine morale. Je bois au Comité d'organisation du congrès qui par ses efforts de tous les instants, son intelligente prévision de tout obstacle, sa sollicitude circonspecte a fait de ce congrès un vrai succès. Il est facile de faire figurer son nom sur une liste des membres d'un comité organisateur, il est plus malaisé de remplir ces fonctions de manière à contenter les membres de ce même congrès. Si l'on n'a pas pris part à ces sortes de travaux, on se rend difficilement compte de tout le mérite, de toute l'intelligence, de tout le tact, de toute la connaissance des hommes et des choses qu'il faut déployer dans ces emplois peu rétribués. Si l'on paie ces fonctionnaires spontanés, c'est souvent

par l'ingratitude, ou, pour le moins, par les reproches qu'on leur adresse, si tout n'a pas marché selon l'attente et l'exigence d'un participant quelconque; et bien du monde regarde les organisateurs de ces réunions comme des justifiables qu'il peut juger et même condamner de par un droit qu'il a acheté en entrant. La question matérielle est très importante, mais les choses d'ordre moral ne le sont pas moins. Il faut rendre à chacun ce qui lui revient, et ménager à tous instants les caprices et les susceptibilités plus ou moins prévues, plus ou moins justifiées. C'est à ces questions personnelles souvent futiles, que peut sombrer la bonne harmonie qui doit régner partout. Or, nous pouvons rendre ce témoignage au comité d'organisation, qui s'est oublié lui-même sur la liste des toasts, qu'il s'est acquitté de sa tâche délicate avec honneur et succès, et c'est tout dire. Je bois donc à la santé de tous les membres de ce comité, à chacun particulièrement et personnellement, en leur assurant que nous emportons dans nos foyers le meilleur souvenir de leur activité et de leur hospitalité!

Gegen 11 Uhr war das Bankett zu Ende.

Sitzung der vereinigten Sections-Präsidiën und Delegirten.

Präsident: Baron Kremer.

Graf Landberg verliest nachstehende Depesche Seiner Majestät Oscar II. König von Schweden und Norwegen: ‚Wenn der Congress Stockholm als nächsten Versammlungsort beschliesst, würde es mir sehr angenehm sein. Oscar.‘

Es wird hierauf unter dem Ausdruck des ehrerbietigsten Dankes gegen Seine Majestät Oscar II. einstimmig beschlossen, den nächsten Internationalen Orientalisten-Congress in Stockholm tagen zu lassen und Seiner Majestät Oscar II. die Wahl des Comité's, sowie die Anberaumung des Termins zur Abhaltung des Congresses anheimzustellen.

Herr Naville trägt im Namen der III. (afrikanischen) Section den Wunsch vor, es möchten vor allen anderen Papyris des Fayumer Fundes bis zur Abhaltung des nächsten Congresses die meroïtischen Papyri zugänglich gemacht werden.

Prof. Dr. D. H. Müller wiederholt den schon auf dem Leydener Congress ausgesprochenen Wunsch, die Regierung von Grossbritannien und Irland sei zu ersuchen, hinsichtlich der Entlehnung von Manuscripten des Britischen Museums Erleichterungen eintreten zu lassen.

Desgleichen beantragt de Goeje:

‚Da es gewiss der Wille Seiner Majestät des Kaisers ist, dass die Benützung der handschriftlichen Schätze der Hofbibliothek den Gelehrten nicht nur in Oesterreich, sondern auch in anderen Ländern Europas gestattet werde, bis jetzt aber mehr als einmal eine Bitte um eine Handschrift abgeschlagen wurde und dadurch wissenschaft-

liche Arbeiten aufgegeben werden mussten, so beschliesse der Congress sich an Seine Majestät den Kaiser zu wenden mit der unterthänigsten Bitte, dass künftighin, den Intentionen Seiner Majestät gemäss, die Benützung der Handschriften ausserhalb der Bibliothek den Gelehrten erleichtert werde, nach dem Beispiele der meisten Bibliotheken Europas.'

Schluss der Sitzung um 12 Uhr.

Schluss-Sitzung.

(2. October 1886.)

Um 1 Uhr erschien Seine k. k. Hoheit Erzherzog Rainer im Festsaale der Universität und nahm mit dem Organisations-Comité am Präsidententische Platz. Der Präsident Freiherr v. Kremer eröffnet die feierliche Schluss-Sitzung.

Vorerst bringt er zur Kenntniss der Versammlung, dass ein Schreiben Seiner Excellenz des Ehrenpräsidenten Dr. P. Gautsch von Frankenthurn eingelaufen sei, womit derselbe sein Nichterscheinen entschuldigt, indem er, verhindert durch Amtsgeschäfte, der Sitzung nicht beiwohnen kann.

Der Präsident macht ferner die Mittheilung, dass seit Eröffnung des Congresses weitere Druckwerke als Geschenke eingelaufen sind. Er crachtet sich ermächtigt im Namen des Congresses den Dank an die Einsender auszusprechen.

Ferner bringt der Vorsitzende folgende in den Sectionen gefasste Anträge in der Form von wissenschaftlichen Wünschen zur Kenntniss der Versammlung:

1. Die semitische Section (I^b) spricht die Meinung aus, dass eine kritische Ausgabe eines Tractates des babylonischen Talmud ein wissenschaftliches Desideratum ist und empfiehlt den Abdruck der Ausgabe eines Tractates durch Herrn Dr. Friedmann in den Acten des Congresses;

2. Die kaiserliche russische Regierung sei zu ersuchen, die methodische Sammlung der Keilinschriften im russischen Transkaukasien zu veranlassen und wissenschaftliche Unternehmungen, welche auf die Sammlung dieser Inschriften im türkischen Armenien gerichtet sind, zu unterstützen.

Der Präsident eröffnet nunmehr der Versammlung, dass in der Sitzung der vereinigten Präsidenten der Sectionen der einstimmige

Beschluss gefasst worden sei, auf Einladung Seiner Majestät des Königs von Schweden und Norwegen, Stockholm als Versammlungsort des VIII. Internationalen Orientalisten-Congresses vorzuschlagen und zwar für das Jahr 1889.

Die Versammlung genehmigt einstimmig diesen Vorschlag.

Der Congress genehmigt ferner den auf Anregung der semitischen Section gestellten Antrag, das Organisations-Comité zu beauftragen, die schon einmal gemachten Schritte wegen des Ausleihens der orientalischen Handschriften des British Museum zu erneuern, sowie geeigneten Ortes eine Eingabe zu machen, um die Schwierigkeiten zu beseitigen, welche der Versendung und der Ausleihung der Manuscripte der kaiserlichen Hofbibliothek in Wien entgegenstehen.

Auf Wunsch der afrikanisch-egyptischen Section (III) wird dem Herrn Dr. E. Naville der wärmste Dank des Congresses ausgesprochen für die ausgezeichnete Weise, in welcher er sich der ihm vom Londoner Congress übertragenen Aufgabe der kritischen Textausgabe des 'Todtenbuch der alten Egypter' unterzogen und entledigt hat.

Der Präsident bringt schliesslich ein Schreiben des Delegirten für Schweden und Norwegen, Grafen C. Landberg zur Verlesung, womit derselbe erklärt, dass er das von ihm erworbene Manuscript des Ibn Chordâdbeh, ein unbestrittenes Unicum, der kaiserlichen Hofbibliothek zum Geschenke anbietet.

Der Präsident erklärt, dass er sich beeilen werde, von dieser Mittheilung die betreffende Behörde in Kenntniss zu setzen.

Der Präsident verlässt hierauf den Präsidentenstuhl, besteigt die Rednertribüne und hält folgende Ansprache:

Messieurs et Mesdames,

Nous sommes sur le point de clôre notre séance et de nous séparer, pour nous retrouver en trois ans, et comme je l'espère, au grand complet à Stockholm.

Avant de nous dire adieu, réglons d'abord les lourdes dettes de gratitude que nous avons contractées.

C'est en premier lieu S. A. I. et R. l'Archiduc Protecteur dont nous n'oublierons jamais les grands mérites pour le congrès et pour les études orientales; son affabilité et sa bienveillance nous laissent un souvenir précieux à tout jamais.

Nous nous rappellerons également l'appui bienveillant du Gouvernement impérial et royal représenté au congrès par Son Excellence

le ministre de l'Instruction publique, président honoraire du congrès, et nous n'oublierons non plus la courtoisie exquise des représentants de la Municipalité de la capitale, ni l'hospitalité qui nous a été offerte par l'Université de Vienne, dont les salles nous ont été ouvertes pour nos conférences.

Je tiens encore à remercier tous ceux qui ont pris part aux travaux du congrès comme M. les Présidents, Vice-Présidents et Secrétaires des sections, enfin vous tous qui êtes venus ici pour illustrer cette réunion scientifique par votre présence.

C'est grâce à vous que ce congrès, malgré les difficultés inévitables en ces choses, a atteint son but et ne restera pas sans bons résultats. Un travail considérable a été fait dans les sections, mais je vous demande la permission de m'en référer au compte-rendu général qui sera publié au plus tôt.

Les congrès internationaux des savants sont, on peut le dire sans être censé d'exagération, d'une utilité incontestable et ils répondent à un besoin très réel.

Le mérite principal qu'ils ont à mes yeux est celui de sauvegarder le caractère cosmopolite de la science dans une époque où, par suite du développement du sentiment individuel des nations, si caractéristique pour notre siècle, il y avait lieu de craindre qu'un certain esprit exclusif ne compromît l'unité des études congénères et la solidarité des intérêts scientifiques.

Les temps où le latin fut la langue commune des érudits et du monde littéraire sont passés pour toujours, et je suis le dernier à le déplore; partout les sciences ont été popularisées et partout les langues nationales se sont substituées au latin. Et par ce fait les résultats des recherches scientifiques ont été mis à la portée de tout le monde.

Sans doute ce fut un grand progrès!

Mais d'autre part il y avait à craindre que, sous l'empire des idées modernes et du sentiment national fortement développé, les nations ne transportassent sur le domaine scientifique leurs griefs du jour et que chaque nation ne se renfermât chez elle ignorant hautainement ce qu'il y a de bon chez ses voisins.

Certes l'amour de la patrie et de sa nation est un devoir sacré pour tous, mais en matière scientifique, tout cher que soit à chacun son pays et sa langue, il est bon de se souvenir toujours du grand mot du poète romain : *Homo sum : humani nihil a me alienum puto.*

Le monde savant n'a jamais oublié entièrement ce principe, mais il ne l'a pas appliqué toujours avec la même persistance.

Ce furent les congrès scientifiques internationaux qui sont venus à temps pour en donner l'illustration pratique. Et ce n'est pas un petit mérite : car quelle tâche pourrait être plus méritoire et plus opportune que celle de fortifier le sentiment de la solidarité des intérêts scientifiques et de rechercher tout ce qui unit les nations dans une époque où les questions qui les divisent et les séparent ne sont que trop nombreuses. C'est une grande satisfaction pour les orientalistes de pouvoir dire qu'ils n'ont pas tardé à suivre cette route.

Nous en sommes redevables à l'initiative d'un petit groupe d'hommes éminents qui nous ont devancés en organisant les congrès antérieurs. Ce furent eux qui, les premiers, leur ont donné la direction générale et qui, en même temps, ont eu le courage et l'adresse d'assurer leur retour périodique. Nous, qui venons après eux et qui ne pouvons que suivre leurs traces, nous, qui jouissons des fruits des travaux de nos prédécesseurs, nous sommes tous unanimes dans le même sentiment de sincère appréciation de leur heureuse initiative dont nous avons pu reconnaître depuis tout le mérite.

Vos congrès auront donc leur raison d'être en tant que les causes qui les ont produits resteront en vigueur.

Je ne doute pas que ce sera le cas pour longtemps encore.

Ainsi, selon toute probabilité, vous avez devant vous un avenir long et assuré.

Permettez-moi donc, au moment de terminer nos conférences, de vous exprimer mes souhaits pour l'avenir en me servant de la formule consacrée en Orient en pareille occasion : Pour mille années!

Hierauf besteigt Scheich Hamzah Fathallah die Rednertribüne und trägt ein Gelegenheitsgedicht auf den Congress in arabischer Sprache vor, welches folgendermassen lautet:

هذه قصيدة حضرة الأستاذ الفاضل الشيخ حجة فتح الله التي اختتم بها
الحفلة الأخيرة من حفلات المجمع العلمي الشرقي بفينيا

بسم الله الرحمن الرحيم

أخيلى ألتقا يا عز أوبة ذى بعد واشهى الهوى وُضِّل يكون على صد
فغيم ذريت الدمع وتبحك عسجدا لنأبى وكحلت المحاجر بالشهد

وان اغترابى عنك ليس بضائرى
ففيه تجشمت المكاره يافعا
وطول مقام الحى فى الحى مخلق
فلا تزيّن العذل يثنى عزيمتى
اذا قدّر الرّجن ارغام حُسدى
وقد عرفت قومى الأولى تعرفيئهم
عذيرى من تأنيب لاح على العلى
فان طلابيها على محتّهم
ومضمر شوقى لا يعود لغيرها
وعزى فيها ليس ينبو حسامه
وجودى لها وقف كوجدى بنيلاها
ولو لم يهّم قبلى بها ذو فتوة
ولم اقضها حق التقاضى وان غدت
فقد شغفت بى منذ عهد تمانى
اجدك هل تدري ان سرت ليلة
على متن فلك شامخات شراها
تخوض بنا بحرا خضما عبابه
وتحمر فيه مزبدا فكأنهم
وتسرى فيبكو اثرها من خلاله
كان نوى الريح فى جنباتها
جدت لها ذاك السرى حينما اهدت
ومن يك توفيق الانام امامه
اما ان عزى كاد يضى فرنده
ولكنه التوفيق لم يلف غيره
الم تراه احيى باقطار ملكها
وارسلنا وفدا الى المجمع الذى
بحيث فييتا العام مطلع شمسه
وللامبراطور فرنسو يوسف الـ
باحيا علوم الشرق خير عناية
وقد قلّد الاجياد منهم مئة

وليس لحر عن مرادى من بُد
ولم آل فى ئيليه مكتنلا جهدى
لبرّد البها ان ساء خلق البرد
واعراض هذا الغى عن ذلك الرشد
فلومى اذن ما ان يعيد ولا يبدى
مضائى بفضل الله فى بغية المجد
تنصع لى يا عز فى زى ذى و
يوقى به نذرى ويوفى به وعدى
وان كان تشببى ببثنة او دعد
اذما نبا عن صوبه المرهف الهندى
وما كفوها متى وجودى ولا وجدى
بهذى الدنا يوما لهثت بها وخذى
بهالة بذر التّم او هامة الأسد
كما هام قلبى فى هواها من المهّد
كساجيها الديجوج مغرّك الجعدى
بخار كما غيم تقشع عن طود
تشابه فى آفاقه الجزر بالمد
تخال اجاج اليم يخض عن زبد
كما يقدح الصّفوان وارية الرند
زئير بخيس الجوّ من اسد ورد
بتوفيق مولانا من الغور والنجد
فلا بد ان يهدى ولا بد ان يهدى
كهاما لان البعد طال به عهدى
لعودة مجد كان فى مصر من مجد
معالم غادت عندنا احمد العود
له تلج الاقطار بالمدح والحمد
يلوح بها العرفان من افق السعد
جليك بها عن سالف الاب والجد
بها يشتري الحمد المؤتل بالنقد
تصوغ له حسن الثناء الى الخلد

لِيُنْجَى مَعَ الْأَنْجَالِ لَا سَيِّمًا الَّذِي
 وَقَدْ لَبَّتِ الْاِقْطَارَ لِلْعِلْمِ دَعْوَةً
 فَأَوْفَدَتْ الْأَعْيَانِ مِنْ كُلِّ مَضَقَعٍ
 وَقَامَتْ عَلَى سَوْقٍ بِسَوْقٍ عَكَظُهُ
 فَنَادَيْتَهُمْ فِيهِ وَنَادَيْتُهُمْ إِلَّا
 وَاهْدَى لَكُمْ نَظْمًا وَنَثْرًا وَشَاهِمًا
 فَعَضُّوا عَنِ التَّقْصِيرِ وَالسَّهْوِ فِيهِمَا
 وَإِنْ رَاقَكُمْ عَذْبُ الْمَوَارِدِ مِنْهُمَا
 عِلْمُ اللَّغَى يُحَرِّيرِي ثَمْدًا فَإِنَّ
 وَعَمَّ الْبَرَايَا دُونَ ادْرَاكِ غُورِهِ
 وَلِلْعَرَبِ فِي الْأَصْدَافِ مِنْهُ قُرَائِدُ
 أَجَلٍ إِنَّهَا كَمْ قَدْ زَهَا مِنْ فَنُونِهَا
 وَلَا حَتَّ عَلَى الدُّنْيَا زَكَاةَ عِلْمِهَا
 وَلَكِنْ عَرَاهَا مَا دَوَّى مِنْهُ غَضَنُهَا
 عَلَى أَنَّهَا لَمْ تَعْدِمِ الْيَوْمَ نَاصِرًا
 إِلَّا أَنَّهُ تَوَفَّقَ مَضْرُوحًا مَحْمَدًا
 وَقَدْ كُنْتُ مِنْ عَهْدِ الشَّيْبَةِ مَوْلَعًا
 وَجَعْتُ فِيهَا أَيْ سَفَرَفَقْدُهُ
 جَنَيْتُ بِهِ مِنْ رَوْضِهَا أَطِيبَ الْجَنَى
 وَدَوْنَكُمْ التَّفْصِيلُ نَثْرًا لِتَعْلَمُوا
 وَشُكْرًا لَكُمْ وَلِيُثْمَرَ كُلُّ وَافِدٍ
 اذْرْتَمَ عَلَى سَمْعِي بِسَمَرِ بَيَانِكُمْ
 فَمَا اسْتَهْوَتْ الْأَقْدَاحُ بِالرَّاحِ عِنْدَكُمْ
 تَدْوَمُ عِلْمُ الشَّرْقِ مِنْكُمْ قَرِيبَةً
 وَقَدْ قُلْتُ فِي مَدْحِ الْمَلِكِ مَوْرَخًا

سنة ١٨٨٦

١٢٢ ٨٤٠ ٦٣١ ١٥٦ ٩٠ ٤٧

وَنَادَيْتُ يَا أَهْلَ الْمَشَارِقِ ارْتَحُوا

بِيُوسُفَ عِلْمِ الشَّرْقِ فِي أَحْسَنِ السَّعْدِ

سنة ١٣٠٣

١٥٨ ١٤٠ ٦٣١ ٩٠ ١١٩ ١٦٥

تَمَّتْ

Es nahm sodann Prof. Dr. v. Roth aus Tübingen das Wort und sagte:

Herr Präsident! Gestatten Sie mir, dass ich das Wort nehme, um Namens dieser vielsprachigen Versammlung in der Sprache dieser Stadt einen kurzen Dank und Abschied zu sagen.

Es wird Niemand unter uns sein, der nicht durch den glänzenden Verlauf des Congresses mit seinen verschwenderisch uns gewidmeten Empfängen und Festen auf's Höchste befriedigt, ja überrascht wäre. Wir haben erfahren, dass wir in einer Kaiserstadt sind.

Lassen Sie mich zuerst dieser Stadt selbst den verdienten Dank abstatten. Der Abend in ihrem Hause, dem grossartigsten aller Rathhäuser, verbunden mit der persönlichen Liebenswürdigkeit ihrer Vertreter wird uns allen in angenehmster Erinnerung bleiben.

Der nächste Dank richtet sich an Seine Excellenz den Herrn Minister für Cultus und Unterricht, der es nicht verschmäht hat uns manche Stunde seiner kostbaren Zeit zu widmen, und an Sie, Herr Präsident, sowie die Mitglieder des Comités und an alle die Herren, welche mitgewirkt haben die unzähligen Dinge auszudenken, zu besprechen und zu beschaffen, die nothwendig sind, um eine solche Versammlung zu empfangen. Wie vortrefflich Alles ausgedacht und ausgeführt war, brauche ich nicht erst zu rühmen — *facta loquuntur!*

Den dritten und höchsten Dank aber widmen wir in Ehrfurcht dem hohen Protector dieses Congresses, dessen persönliche Theilnahme, dessen huldvolles warmes Interesse an uns und unseren Arbeiten dem ganzen Congresse seinen eigenthümlichen Reiz und die Weihe gegeben hat.

Lassen Sie uns, verehrte Herren Collegen, den Abschiedsgruss an Wien in den aus dem Herzen kommenden Ruf zusammenfassen: Seine kaiserliche und königliche Hoheit, der durchlauchtigste Herr Erzherzog Rainer, lebe hoch!

Die Versammlung stimmt in das auf den durchlauchtigsten Erzherzog-Protector ausgebrachte Hoch mit Begeisterung ein.

Hierauf sprach der Präsident:

Die Worte des Dankes, die soeben gesprochen worden, nehme ich für das Organisations-Comité mit besonderer Freude entgegen; und nur insoferne ich auch hierin inbegriffen bin, gestatte ich mir das offene Eingeständniss, dass ich zwar auf das Innigste durch Ihre

gütige Anerkennung gerührt bin, aber nur eine Pflicht erfüllt habe, die ich mir zur besonderen Ehre anrechne. Es wird zu meinen schönsten Erinnerungen zählen, einer Versammlung so hervorragender Gelehrten als Präsident angehört zu haben. Nur den Wunsch füge ich bei: möge die Erinnerung, die Sie von hier mitnehmen ebenso angenehm sein wie die, welche Sie hier zurücklassen.

Als der Präsident Freiherr v. Kremer seine Worte beendet hatte, erhob sich Seine kaiserliche und königliche Hoheit Erzherzog Rainer als Protector des Congresses und hielt folgende Ansprache:

Meine Herren Congressmitglieder!

Mit wahrer Theilnahme bin ich den Verhandlungen des Orientalisten-Congresses gefolgt. Die fruchtbringenden Arbeiten der Sectionen, die sich örtlich über drei Welttheile, zeitlich über viele Jahrtausende erstrecken, haben vor unseren Augen die hohe Bedeutung der orientalischen Studien klargelegt. Die Vertreter der verschiedenen occidentalen und orientalischen Völker haben nicht nur wissenschaftliche Erkenntnisse hier gesammelt, sondern auch durch persönlichen Umgang einander kennen und verstehen gelernt. Sie werden in Ihre Heimat die Ueberzeugung mitbringen, dass bei aller Wahrung der Eigenthümlichkeiten Ihres Volkes und bei aller Achtung vor den alten Traditionen die Völker durch gegenseitige Berührung nur gewinnen können. Kehren Sie glücklich in Ihre Heimat zurück und bewahren Sie eine freundliche Erinnerung der Kaiserstadt an der Donau.

Ich erkläre den Congress hiemit für geschlossen.

Hiemit wird der VII. Internationale Orientalisten-Congress um 2 Uhr geschlossen.

Verzeichniss der dem Congresse geschenkten Bücher.

Von Seiner Hoheit dem Chedive von Egypten.

Eine sehr kostbare Sammlung von arabischen Drucken, 112 Bände umfassend.

Von der Bibelgesellschaft (Vertreter E. Millard in Wien).

Eine Sammlung von Bibelübersetzungen in hundert Sprachen.

Arsen V. Ajdynean.

Kritische Grammatik der vulgär-armenischen Sprache. Wien, 1866.

Grammatik der classischen armenischen Sprache. Wien, 1885.

Leone d'Albano.

Le couvent du dragon vert, comédie japonaise. Paris, 1873.

Ernst Ritter von Bergmann.

Hieratische und hieratisch-demotische Texte der Sammlung egyptischer Alterthümer des Allerhöchsten Kaiserhauses. Mit 18 photographischen Tafeln. Wien, 1886.

Gustav Bickell.

Koheleth's Untersuchung über den Werth des Daseins. Innsbruck, 1886.

J. S. Bloch.

Einblicke in die Geschichte der Entstehung der Talmudischen Literatur. Wien, 1884.

Heinrich Buxbaum.

Geschichte der israelitischen öffentlichen Gemeinde-Primär-Hauptschule und des Herrmann Todesco'schen Stiftungsgebäudes in Pressburg. Pressburg, 1884.

P. de Cara.

Notizia dei lavori di Egittologia e lingue semitiche.

Paulus Cassel.

Zoroaster, sein Name und seine Zeit. Berlin, 1886.

Zophnat Paneach, Aegyptische Deutungen. Erstes Fragment. Berlin, 1886.

D. Chwolson.

Syrische Grabinschriften aus Semirjetschie. St. Petersburg, 1886.

G. Colizza.

Grammatik der Afar-Sprache. Wien, 1887.

Julien Duchâteau.

Journal des Orientalistes Nr. 1—7, Janvier à Juillet 1875.

Notice nécrologique sur Charles de Labarthe, secrétaire de l'Athénée Oriental à Paris. Paris, 1871.

Sur l'origine de l'écriture japonaise et sumérienne, par J. Duchâteau. Paris, 1873.

Notice sur les Aïno, par J. Duchâteau. Paris, 1874.

Le premier Congrès international des Orientalistes, par Julien Duchâteau. Paris, 1874.

Congrès international des Orientalistes; compte-rendu de la première session. Paris, 1875.

L'ethnographie, 1e série, n° 1, 1878 (Journal d'ethnographie universelle).

August Eisenlohr.

Corpus papyrorum Aegypti I. Band, 1. Heft von Eisenlohr und Revillout. Mit vielen photographischen Tafeln hieratischer Texte.

A. Farinelli.

The death of Count Ugolino, translated into Sanskrit Slokas. Florence, 1886.

Sigmund Fraenkel.

Die aramäischen Fremdwörter im Arabischen. Leyden, 1886.

H. Gamazof.

Collections scientifiques de l'institut des langues orientales du ministère des affaires étrangères.

- I. Manuscrits arabes, décrits par le Baron Victor Rosen. St. Petersburg, 1877.
- II. Monnaies des Khalifes etc. St. Petersburg, 1877.
- III. Manuscrits persans. St. Petersburg, 1886.
- IV. Monnaies de différentes dynasties musulmanes, 2e fascicule. St. Petersburg, 1881.

K. Glaser.

- Indijska Talija I Urvaši. II Málaviká in Agnimitra. Triest, 1885.
- Párvati's Hochzeit. Triest, 1886.
- A. Vaniček. Wien, 1885.
- Uebersetzung von R̥igveda I. 143.

M. J. de Goeje.

- Mémoires d'histoire et de géographie orientales. Leyden, 1886.

Goilaw.

- Vier Hefte eines deutsch-armenischen Wörterbuches. Wien, 1884 bis 1886.

George A. Grierson.

- Bihar peasant life.
- Eight grammars of dialects and subdialects of the Bihari language.

William N. Groff.

- Lettre à M. Revillout sur le nom de Jacob et de Joseph en égyptien. Paris, 1885.

Guidi.

- Testi orientali inediti sopra i sette Dormienti di Efeso. Roma, 1885.
- Mosè di Aghel e Simeone abbate. Roma, 1886.
- La lettera di Filosseno. Roma, 1886.

Emile Guimet.

- Le Musée Guimet à Paris. Paris. Ernest Leroux, éditeur, rue Buonaparte 28; 1886.
- Note sur la réunion des ouvriers de l'ameublement à Paris. Lue dans la séance du 13 mars 1883. Lyon, 1883.
- L. de Milloué, Catalogue du Musée Guimet. Première partie : Inde, Chine et Japon, précédée d'un aperçu sur les religions de l'Extrême Orient et suivie d'un Index alphabétique des noms des divinités et des principaux termes techniques. Nouv. ed. Av. pl. Lyon, 1883. 8°.

L. de Milloué, Étude sur le mythe de Vriṣabha, le premier tīr-
thaṃkara des Jainas (Extrait des Annales du Musée Guimet).
Paris, 1886.

Ignaz Halász.

Lapponica I. Sprachtexte im schwedisch-lappischen Dialecte der
Lule- und Pite-Lappmark.

S. J. Halberstamm.

Commentar zum Sepher Jezira von R. Jehuda b. Barsilai aus Bar-
celona.

J. Hanusz.

Sur la langue des Arméniens polonais. Cracovie, 1886.

Einige slavische Namen armenischer und türkischer Herkunft.
Berlin, 1886.

Die indische Cultur im vedischen Zeitalter. Warschau, 1885.

Rev. Hechler.

Vienna Weekly News. Vienna, 1886.

Rudolf Hoernle.

A comparative Dictionary of the Bihari Language. Part I. By
A. F. R. Hoernle and George A. Grierson.

Internationale Zeitschrift für allgemeine Sprachwissenschaft. Programm
und die beiden ersten Bände. Leipzig, 1884.

Julius Jolly.

Nārada Smṛiti. 2 Hefte. Calcutta, 1885.

Manutikāsaṅgraha. Calcutta, 1885.

Kaiserlich russische archäologische Gesellschaft.

Memoiren (Zapiski) Band I, Band II, 1.

Trudy, Band 9—11, 13, 14, 16, 17.

Zapiski I, 1, 2.

S. Kamory.

Wissenschaftliche Vorträge über vergleichende Sprachwissenschaft.

1. Heft. Wien und Pressburg, 1882.

Vallástan. Pest, 1862.

Ó testamentomi apokrifus könyvek. Budapest. 1877.

Arab gyöngyök. Budapest, 1874.

Arab gyémántok. Budapest, 1874.

Biblia azaz Szentírás. Pesten, 1870. Prachtexemplar.

J. Karabacek.

Mittheilungen aus der Sammlung der Papyrus Erzherzog Rainer.

Klinkert.

Drie Maleische Gedichten of de Sjairs. Leyden, 1886.

Friedrich Knauer.

Das Gobhilagrihyasutra.

Carlo Comte de Landberg.

Primeurs arabes. Leyden, 1886.

Le premier Congrès international des Orientalistes.

Extrait de la philosophie positive. Novembre-Décembre (Broschüre in grünem Umschlag).

Idem par le Baron Textor de Ravisi. Nantes, 1873.

Idem Comptes-rendu. Tome I. II. III., Paris, 1873.

E. Mahler.

Astronomische Untersuchungen über in hebräischen Schriften erwähnte Finsternisse.

Untersuchung einer im Buche ‚Nahum‘ auf den Untergang Ninivehs bezogenen Finsterniss.

Die Irrationalitäten der Rabbinen.

Zur talmudischen Mathematik.

A. F. Mehren.

Om Oprindelsen til det i den orientalske Filosofi of tere forekommende Navn Hay ben Yaqzân. Kjøbenhavn, 1886.

Vues théosophiques d'Avicenne. Louvain, 1886.

Mémoires sur les Carmathes du Bahrain et les Fatimides.

F. Meucci.

Il globo celeste arabico del secolo XI.

E. Naville.

Das ägyptische Todtenbuch.

Leopold Pekotsch.

Heimat oder Silistria. Schauspiel in vier Acten von Kemal Bey;

aus dem Türkischen übersetzt und herausgegeben von Leopold
Pekotsch. Wien, 1887.

Pietro Perreau.

Rabbi Immanuel b. Selomo. Corfu, 1884.

Commenti sopra i Salmi, Esther, Ruth, etc.

Oceano delle abbreviature ed appendice. Parma, 1883—86.

Scritti diversi.

W. M. Flinders Petrie.

Third memoir of the Egypt exploration fund. Naukratis; part I.
1884—85. London, 1886.

C. Pfoundes.

Notes on the history of Old Japan.

Portraits d'Orientalistes, gravures et heliotypie.

N. Posdnejev.

Kalmückische Mürchen. St. Petersburg, 1886.

Aug. Friedr. Pott.

Allgemeine Sprachwissenschaft und Carl Abels ägyptische Sprach-
studien. Leipzig, 1886.

Protap Chandra Roy.

An appeal to the world on the rescue of ancient Indian literature
and the diffusion of old Aryan thought etc.

Râm Dâs Sen.

Aitihâsika Rahasya, part I and III.

A lecture on the modern Buddhistic researches. Calcutta, 1874.

An adress to the V intern. Oriental. Congress 1881.

Bhârat Rahasya.

Ein Werk über kostbare Steine.

Abhidhânachintamani des Hemachandra.

Paul Regnaud.

Essais de linguistique évolutionniste. Paris, 1886.

Royal Asiatic Society.

Journal of the China Branch. Shanghai, 1886. Vol. XVIII, vol. XIX,
part 1, vol. XX and vol. XXI, n^o I and 2, 1886.

H. Salemann.

Lexicon persicum.

Materialien zur Kenntniss der Jagnaubi, gesammelt von Kuhn und Akimbetef, bearbeitet von Salemann.

P. Basile Sarkissian.

Étude sur la vallée de l'Araxe et ses trois villes anciennes. Venise, 1886.

Ein Schatzstück des Museums für Völkerkunde in Berlin.

C. Schefer.

Nouveaux mélanges orientaux. Mémoires, textes et traductions publiés par les professeurs de l'École spéciale des langues orientales vivantes à l'occasion du septième Congrès International des Orientalistes, réuni à Vienne (Septembre 1886). Paris. Imprimerie Nationale, 1886.

C. F. Seybold.

Ibn al Anbârî's Asrâr-al 'Arabiya. Leyden, 1886.

C. Snouck-Hurgronje.

Mekkanische Sprichwörter und Redensarten. Gesammelt und erläutert von Dr. C. Snouck-Hurgronje. Haag, 1886.

Journal de la Société Finno-Ougrienne.

Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja. Helsingissae, 1886.

J. S. Speyer.

Sanskrit Syntax by Dr. J. S. Speyer, with an introduction by Dr. H. Kern. Leyden, 1886.

M. Straszewski.

Powstanie i rozwój pesymizmu w Indyach. Kraków, 1884.

R. C. Temple.

Draft. The Epigraphist to the Government of India.

Draft. Hindustani Proverbs.

W. de Tiesenhausen.

Notice sur une collection de monnaies orientales de Stroganoff. St. Petersburg, 1880.

Recueil de matériaux pour l'histoire de la horde d'or. St. Petersburg, 1884.

Monnaies des khalifes orientaux. St. Petersburg, 1873.

Tscheng-Ki-Tong.

Les Chinois, peints par eux-mêmes.

Le théâtre des Chinois. Paris, 1886.

William F. Warren.

Paradise found, the cradle of the human race at the north pole.
7th edition. Boston, 1886.

H. Zschokke.

Bericht über die Festfeier aus Anlass der Eröffnung des Neubaues der k. k. Universität, und die feierliche Installation des *Rectors* der Wiener Universität für das Studienjahr 1884/85 am 11. und 12. October. Wien. Selbstverlag der k. k. Universität.

Bericht über das Studienjahr 1884/85 an der Wiener k. k. Universität; erstattet von Dr. Herrmann Zschokke d. Z. Prorector der k. k. Universität. Wien. Selbstverlag der k. k. Universität.

X 19

Verlag von **Alfred Hölder**, k. k. Hof- und Universitäts-Buchhändler,
Wien. I., Rothenthurmstrasse 15.

Zeitschrift, Wiener, für die Kunde des Morgenlandes. Herausgegeben und redigirt von G. Bühler, J. Karabacek, D. H. Müller, F. Müller, L. Reinisch, Leitern des Orientalischen Institutes der Universität. Preis eines Bandes von vier Heften M. 10.—

Colizza, Giovanni, Lingua 'Afar nel nord-est dell' Africa. Grammatica, testi e vocabolario. M. 6.—

Müller, Dr. Friedrich, Professor an der Universität, Mitglied der kais. Akademie der Wissenschaften, Mitglied und d. Z. Vice-Präsident der Anthropologischen Gesellschaft in Wien u. s. w.. **Grundriss der Sprachwissenschaft.** Drei Bände. M. 47.40.
Gebd. in 5 Halbfranzbände M. 53.40.

Hieraus einzeln:

- Band I.** 1. Abtheilung. Einleitung in die Sprachwissenschaft. M. 3.60.
1. 2. Die Sprachen der wollhaarigen Rassen. M. 5.60.
1. complet M. 9.20, gebd. M. 10.40.
II. Die Sprachen der schlichthaarigen Rassen. — 1. Abtheilung. Die Sprachen der australischen, der hyperboreischen und der amerikanischen Rasse. M. 9.—, gebd. M. 10.20.
II. 2. Abtheilung. Die Sprachen der malayischen und der hochasiatischen (mongolischen) Rasse. M. 8.80, gebd. M. 10.—.
III. Die Sprachen der lockenhaarigen Rassen. — 1. Abtheilung. Die Sprachen der Nuba- und der Dravida-Rasse. M. 5.—, gebd. M. 6.20.
III. 2. Abtheilung. Die Sprachen der mittelländischen Rasse. M. 15.40, gebd. M. 16.60.
IV. 1. Abtheilung. Nachträge zum Grundriss aus den Jahren 1877—1887. M. 5.60.

— **Allgemeine Ethnographie.** Zweite umgearbeitete und bedeutend vermehrte Auflage. In Leinwand gebunden M. 12.—.
Elegant in Leinwand gebunden M. 14.—.

Reinisch, Leo, Die Bilin-Sprache. II. Band: Wörterbuch der Bilin-Sprache. Mit Unterstützung der kais. Akademie der Wissenschaften in Wien. M. 20.—.

Schreiber, J., Prêtre de la Congrégation de la Mission dite des Lazaristes fondée par St. Vincent de Paul. **Manuel de la langue tigräi,** parlée au centre et dans le nord de l'Abyssinie. M. 6.—.

Winternitz, Dr. M., आपस्तम्बीयं गृह्यसूत्रम्. The Âpastambiya Grihyasûtra with extracts from the commentaries of Haradatta and Sudarśanârîya. Under the patronage of the Imp. Academy of Vienna. M. 5.—.

Verlag von **Alfred Hölder**, k. k. Hof- und Universitäts-Buchhändler,
Wien. I., Rothenthurmstrasse 15.

7

ME

VERHANDLUNGEN
DES
VII. INTERNATIONALEN
ORIENTALISTEN-CONGRESSES.

SEMITISCHE SECTION.

Druck von Adolf Holzhausen,
k. k. Hof- und Universitäts-Buchdrucker in Wien.

International congress of Orientalists. 7th, Vienna, 1886.

VERHANDLUNGEN

DES

VII. INTERNATIONALEN

ORIENTALISTEN-CONGRESSES

GEHALTEN IN WIEN IM JAHRE 1886.

SEMITISCHE SECTION.

MIT DREI LICHTDRUCKTAFELN.

WIEN, 1888.

ALFRED HÖLDER

K. K. HOF- UND UNIVERSITÄTS-BUCHHÄNDLER.

I., ROTHENTHURMSTRASSE 15.

U
P
Al
Ne
Ar
Di
Le
Di
Zur
Erl
Assy
Baby
ب

I n h a l t.

	Seite
Ueber das Budget der Einnahmen unter der Regierung des Hārūn alrašīd nach einer neu aufgefundenen Urkunde (mit drei Tafeln), von A. von Kremer	1
Firdausīs Yūsuf und Zalikhā, von Hermann Ethé	19
Uebersetzungsproben aus Firdussi's religiös-romantischem Epos „Jussuf und Suleicha“, von Baron O. Schlechta-Wssehrd	47
Prolegomena zu einer babylonisch-assyrischen Grammatik, von Dr. C. Be- zold	73
Alcune osservazioni di lessicografia araba, di Ignazio Guidi	83
Notice sur les travaux de l'Institut Égyptien depuis sa fondation, par M. Vidal Bey, secrétaire général de l'Institut	89
Arabische Sprichwörter und Redensarten, von Dr. C. Snouck Hurgronje	109
Die älteste arabische Barlaam-Version, von Fritz Hommel	115
Les inscriptions juridiques de l'Assyrie et de la Chaldée, par Jules Oppert	167
Die Alliteration im Alt-Arabischen, von Dr. Max Grünert	183
Zur Geschichte der semitischen Zischlaute. Eine sprachvergleichende und schriftgeschichtliche Untersuchung, von D. H. Müller	229
Erläuterung zu den von Rev. W. H. Hechler dem Congress vorgelegten Backsteinen aus Telloh in Süd-Babylonien, von Fritz Hommel	249
Assyrian Letters of the Time of Asurbanipal, by S. Alden Smith	257
Von rechts:	
Babylonischer Talmud Tractat Makkoth. Kritische Edition von M. Fried- mann	1
كتاب مميزات لغات العرب	69

Ueber
das Budget der Einnahmen unter der Regierung
des Hârûn alraşîd

nach einer neu aufgefundenen Urkunde.

Von

A. von Kremer.

(Mit drei Tafeln.)

Es waren bisher drei Verzeichnisse der Einnahmen des Schatzamtes in Bagdad unter den ersten Abbasiden bekannt.¹⁾

Es sind dies die Berichte, welche uns von Ibn Haldûn, ẖodâmah und Ibn Hôrdâdbeh erhalten sind.

Für das Alter und die Zeitbestimmung der von Ibn Haldûn gegebenen Zusammenstellung habe ich seiner Zeit die Nachweise geliefert und gezeigt, dass die Ziffern, die er gibt, aus der Zeit vom Jahre 158—170 H. stammen.²⁾

Was ẖodâmahs Steuerliste anbelangt, so fällt sie nach seiner Angabe in die Zeit vom Jahre 204—237 H.

Ibn Hôrdâdbehs Liste hingegen bezieht sich auf die Zeit zwischen 231—260 H.

Eine vierte in Waşşâfs Geschichte enthaltene Steuerliste, auf die zuerst Josef von Hammer aufmerksam machte, die er aber nicht benützen konnte, weil sie in schwer lesbarem Diwânî-Zug geschrieben ist, habe ich in der Culturgeschichte näher besprochen.³⁾

¹⁾ Für die Zeit der Omajjaden gibt Ibn Wâđîh ed. Houtsma, S. 277, Nachricht, aber die Zahlen scheinen übertrieben und machen nicht den Eindruck aus authentischer Quelle zu stammen.

²⁾ Culturgeschichte des Orients unter den Chalifen I, S. 267.

³⁾ Ibidem S. 270, Note. Vgl. Hammer, Ueber die Länderverwaltung unter dem Chalifate, Berlin 1835, S. VI und VII: „Nach vieler zur Entziffe-

Nun bin ich in der angenehmen Lage eine fünfte Steuerrolle vorlegen zu können, und zwar die beste und verlässlichste die wir besitzen, denn sie ist eine Abschrift aus den Registern des Schatzamtes, die angefertigt ward, um dem damaligen ersten Minister Iahjā Ibn Ḥālid, dem Barmakiden zur Kenntnissnahme vorgelegt zu werden.

Dieses merkwürdige Schriftstück, das zugleich einen weiteren Beweis für die Richtigkeit der Zeitbestimmung der Steuerliste des Ibn Ḥaldūn und deren Echtheit liefert, war bisher gänzlich unbeachtet geblieben, denn es steckt in einem zwar sehr alten, aber kaum dem Namen nach bekannten, wie ich glaube nur in sehr wenigen Abschriften erhaltenen Werke, nämlich der Geschichte der Wezīre von Gahsijārī:

كتاب الوزراء والكتاب لابی عبد الله محمد بن عبدوس الجهمشيارى

Der Verfasser dieses Werkes, der im Jahre 331 H. starb,¹⁾ schrieb eine ausführliche Geschichte der höchsten Staatsbeamten vom Beginn der Chalifenherrschaft bis auf seine Zeit und zwar nach der Aufeinanderfolge der Herrscher geordnet.

Die Omajjaden-Chalifen behandelt er sehr kurz, wohl aus politischen Gründen, denn er war selbst Beamter im Dienste der Abbasiden, hingegen ist er um so ausführlicher für die Zeit

rung dieser Rechnungsschrift fruchtlos angewandter Mühe hat sich der Verfasser nach Constantinopel um Rath und Hilfe gewendet und sich bei seinen dortigen gelehrten Freunden, namentlich bei dem gelehrten Oberstlandrichter Rumilis, Abdulkadir Beg und bei dem vielkundigen Reichshistoriographen, Herausgeber der Staatszeitung, Esaad Efendi, Rathes erholt, aber von beiden, die sowohl für ihn als für die dermalige Schriftkunde zu Constantinopel nicht erfreuliche Auskunft erhalten, dass weder die beiden geehrten und gelehrten Herren, noch die Rectoren und Professoren der Medresen, weder die Prediger und Doctoren der Moscheen, noch die Secretäre des Diwans und der Kammer diesen Ausweis in genügender Weise zu entziffern im Stande seien.“

¹⁾ Die Handschrift, die ich benützte, gehört der k. k. Orientalischen Akademie in Wien und ist nach der Schrift zu urtheilen, im VI. Jahrhundert H. geschrieben. Die Aussprache des Namens des Autors gebe ich nach der Vocalisation der Handschrift. Ich lasse als Tafel I ein Facsimile des Textes folgen, enthaltend die Schlussrecapitulation der gesammten Jahreseinnahmen.

der herrschenden Dynastie und dies um so mehr je näher sie seiner Zeit stehen. Besonders über die Zeit des Hārūn Rašīd verbreitet er sich höchst eingehend.

Hier kommt er nun auch auf die Finanzen zu sprechen und sagt hierbei Folgendes: „Er habe in der Geschichte der Abbasiden, deren Verfasser Abulfaḍl Moḥammed Ibn Aḥmed Ibn ‘Abdalḥamid ist, welches Buch er in der Originalschrift des Verfassers las, eine Notiz gefunden, worin dieser erzählt, er habe von Abulḳāsim Ga‘far Ibn Moḥammed Ibn Ḥafṣ einen Auszug aus den Acten des Steueramtes erhalten, welcher das übersichtliche Budget der Steuereinnahmen zur Zeit des Chalifen Hārūn Rašīd enthielt, und zwar sei der Verfasser dieses Auszuges Abulwazīr ‘Omar Ibn Moṭarrif gewesen, der die Zusammenstellung machte, um sie dem damaligen Grosswezīr Jahjā Ibn Ḥalīd, dem Barmakiden, vorzulegen.

Für die Zuverlässigkeit dieser Angaben finden wir einige recht gute Beweise im Texte selbst. Das Buch über die Geschichte der Abbasiden von Abulfaḍl Moḥammed Ibn Aḥmed Ibn ‘Abdalḥamid, dem Secretär الكاتب, wird schon im Fihrist, S. 107, angeführt; Abulwazīr ‘Omar Ibn Moṭarrif, der unter den drei Regierungen des Mahdi, Hādi und Hārūn Rašīd diente und unter dem vorletzten der obersten Staatskanzlei für die östlichen Provinzen vorstand, dann aber die Stelle eines Staatssecretärs bekleidete und unter Rašīd ein Budget der sämtlichen Steuereinnahmen in Baarem und in Naturallieferungen zusammenstellte, wird ebenfalls im Fihrist, S. 127, Z. 10, genannt.

Der von ihm angefertigte Auszug aus den Büchern des Schatzamtes hat also einen unzweifelhaft authentischen Charakter und hievon finden wir nun wörtlich genaue Abschrift in dem oben angeführten Buche des Gahsijārī, aus dem ich den Text hier folgen lasse:¹⁾

¹⁾ Bei dem Abdrucke des Textes behalte ich die Orthographie und Vocalbezeichnung des Originals unverändert bei. So schreibt unser MS. *mandīl*, wie die allgemein übliche Aussprache lautet und nicht *mindīl*, wie Grammatiker und Lexikographen wollen.

وجدتُ في كتاب عمله ابو الفضل محمد بن احمد بن عبد الحميد الكاتب
 في اخبار خلفاء بني العباس بخط ابي الفضل يقول انفذ الى ابو القسم
 جعفر بن محمد بن حفص رقعةً انتسخها من دواوين الخراج للكاتب ذكر
 فيها ان ابا الوزير عمر بن مطرف الكاتب من اهل مرو¹⁾ انه كان يتقلد
 ديوان المشرق للمهدى وهو ولي عهد ثم كتب له في خلافته ولموسى
 ولهرون وانه عمل في ايام الرشيد تقديراً عرضه على يحيى بن خالد لما
 يُكْمَل الى بيت المال بالحضرة من جميع النواحي من المال والأمتعة
 نُسخته

اثمان غلات السواد

سبعة وثمانون الف الف وسبع مائة الف وثمانون الف درهم

ابواب المال بالسواد

اربعة عشر الف الف وثمانى مائة الف درهم الحُلل الجرائية²⁾ مايتا حلة
 الطين للحتم مايتان واربعون رطلاً

تُسْكُر

احد عشر الف الف وستماية الف درهم

تُورُ دجلة

عشرون الف الف وثمانى مائة الف درهم

حُلْوَان

اربعة الف الف وثمانى مائة الف درهم

الاهواز

خسة وعشرون الف الف السكّر ثلثون الف رطل

فارس

سبعة وعشرون الف الف درهم ماء الزبيب الأسود عشرون الف رطل
 الرمان والسفرجل مائة الف وخسون الف ماء الورد ثلثون الف قارورة

¹⁾ Es ist vielleicht die Copula nach مرو ausgefallen und demnach zu lesen: من اهل مرو وانه. Doch nothwendig ist die Emendation nicht.

²⁾ In der Steuerliste bei Wassáf: الحلل الجرائية من اعمال البصرة.

الأنبيات خمسة عشر الف رطل الطين¹⁾ السيرافى خمسون الف رطل
الزبيب بالكّر الهاشمى ثلاثة اكرار

كرمان

اربعة الف الف ومائتا الف درهم المتاع اليمنى والحصى²⁾ خمس مائة
ثوب التمر عشرون الف رطل الكمون مائة رطل

مكران

اربع مائة الف درهم

السند وما يليها

احد عشر الف الف وخمس مائة الف درهم الطعام بالقفيز الكيرخ الف
الف قفيز الغيلة ثلاثة أفيكة الثياب الحشيشية الفا ثوب القوط اربعة
الف قوطة العود الهندى مائة وخمسون متاً ومن سائر اصناف العود
ماية وخمسون متاً النعال الفا زوّج وذلك سوى القرنفل والجوزبوا

سجستان

اربعة الف الف وستماية الف درهم الثياب المعينة ثلثماية ثوب
الغانيز عشرون الف رطل

خراسان

ثمانية وعشرون الف الف درهم نُقْرُ الفضة الأمانة³⁾ الفا نُقْرَةُ البرازين
اربعة آلاف برزون الرقيق الف راس المئاع سبعة وعشرون الف ثوب
الإهليلج ثلثماية رطل

جرجان

اثنا عشر الف الف درهم الأبريسم الف منا

قومس

الف الف وخمس مائة الف درهم نُقْرُ الفضة الأمانة الفا نُقْرَةُ الأكسية
سبعون كساء الرمان اربعون الف رمانة

¹⁾ Richtig zu lesen: الطيب, wie in Waṣṣāf.

²⁾ الحصى l. الخصى.

³⁾ Der Ausdruck نُقْرُ الفضة الأمانة ist ungewöhnlich; أمين ist von امين gebildet wie كبير من كبرى; es kann bedeuten: reinstes Silber oder auch mit Beziehung auf نُقْر: vollwichtige Silberbarren.

طَبْرَسْتَان وَالرَّوْيَان وَدَنْبَاوَنْد

ستة الف الف وثلثمائة الف درهم الْفُرْشُ الطَّبْرِيُّ ستمائة قطعة
الأكسية مايتا بِسَاءَ الثياب خمس مائة ثوب المناديل ثلثمائة مُنْدِيل
الجامات ستمائة جام

الرَّقَى

اثنا عشر الف الف درهم الرِّمَان مائة الف رَمَانَة الخوخ الف رَطْل

اصْفَهَان

سوى حَتَشَى ورساتيق عيسى راد يمر
احد عشر الف الف درهم العسل عشرون الف . طل الشمع عشرون
الف رطل

همدان ودستبى

احد عشر الف الف وثمانى مائة الف درهم رَبِّ الرِّيباس الف منا
العسل الاروندى عشرون الف رطل

ماهى البصرة والكوفة

عشرون الف الف وسبع مائة الف درهم

شهرزور وما يليها

اربعة وعشرون الف الف درهم

المُؤَصِّل وما يليها

اربعة وعشرون الف الف درهم العسل الابيض عشرون الف رطل

الجزيرة والديارات^{١)} والغرات

اربعة وثلثون الف الف درهم

أذربيجان

اربعة الف الف درهم

مُوقَان وَكَرَخ

ثلثمائة الف درهم

^{١)} d. i. Dijâr Mođar, Dijâr Rabf'ah und Dijâr Bnkr.

جِيلَان

من الرقيق مائة رأس

المر والطيلسان

من العسل اثنا عشر زقا ومن البزاة عشرة بزاة ومن الأكسية عشرون
كساة

أُرْمِينِيَّة

ثلاثة عشر الف الف درهم البُسْطُ المحفورة عشرون بساطا الرقم خمس
مائة وثمانون قطعة المالح المنبوز ما هي عشرة الف رطل الطرينج عشرة
الف رطل البزاة ثلثون بازاً البغال مائتا بغل

قَنْسَرُون والعواصم

اربع مائة الف وتسعون¹⁾ الف دينار

حص

ثلثمائة الف وعشرون الف دينار الزبيب الف راحلة

دِمَشْق

اربع مائة الف وعشرون الف دينار

الأردن

ستة وتسعون الف دينار

فُلُسْطِين

ثلثمائة الف وعشرة آلاف دينار ومن جميع اجناد الشام من الزبيب
ثلثمائة الف رطل

مصر سوى تنيس ودمياط والاسمون

فان هذه وقفت للنفقات

الف²⁾ الف وتسع مائة وعشرون الف دينار

¹⁾ Statt سبعون ist, wie die Addition beweist, zu lesen: تسعون.

²⁾ Wie die Gesamtsumme der Steuern in Gold zeigt, ist im Texte zu lesen: الف الف statt الف الف, wie auch richtig in der Steuerliste des Ibn Haldūn steht.

برقة

الف الف درهم

أفريقية

ثلاثة عشر الف الف درهم ومن البُسْط مائة وعشرون بساطاً

اليمن

سوى الثياب

ثمانى مائة الف وسبعون الف دينار

مكة والمدينة

ثلثماية الف دينار

فذلك العَيْنُ خمسة الف الف^{١)} دينار قِيَمَتْهَا حساب اثنين وعشرين درهماً بدينار

مائة الف الف وخسة وعشرون الف الف وخس مائة واثنان وثلثون الف درهم

ارب مائة الف الف واربعة الف الف وسبع مائة الف وثمانية^{٢)} الف درهم يكون^{٣)} الورق مع قيمة العَيْن

خمس مائة الف الف وثلثين الف الف وثلثماية الف واثنى عشر الف درهم

^{١)} Hier hat ein Copist sich seine Aufgabe bequem gemacht und nur die runde Summe gegeben, der ursprüngliche Text lautete: خمسة الف الف وسبع مائة الف وستة الف. Dass so gelesen werden muss, ist zweifellos, denn nur 5,706.000 Dinâr geben zu 22 Dirham gerechnet, die Gesamtsumme von 125,532.000.

^{٢)} Statt ثمانية ist ثمانين zu lesen, wie ebenfalls durch die Addition erwiesen wird, denn die Gesamtsumme aller Steuern, in Dirham (wobei die Dinârs in Dirham umgerechnet sind) ist 530,312.000. Machen wir die Probe, indem wir die beiden Beträge für die Steuerzahlungen in Gold Dir. 125,532.000 addiren zu den Zahlungen in Silber „ 404,780.000 so ergibt sich Dir. 530,312.000 als Gesamtsumme aller Steuerzahlungen der Provinzen an das Schatzamt in Bagdad, jedoch ohne Einrechnung des Werthes der in natura geleisteten Steuern.

^{٣)} Ueber das Wort يكون im technischen Sinne vergleiche man meine Beiträge zur arabischen Lexikographie (Sitzungsber. der Wiener Akad. der Wissensch., Bd. CV, II, S. 474).

Zur besseren Uebersicht stelle ich nun im Folgenden die einzelnen Posten in Uebersetzung zusammen, wobei ich die Länder der Goldwährung von jenen der Silberwährung trenne:

Sawād: Geldwerth der als Steuer abgelieferten

Feldfrüchte Dir. 87,780.000

Andere Zahlungen vom Sawād. . . . „ 14,800.000

Naturallieferungen: Nagrānkleider 200

Stück; Siegelerde: 240 Riṭl.

Kaskar „ 11,600.000

Tigrisbezirke „ 20,800.000

Ḥolwān „ 4,800.000

Ahwāz „ 25,000.000

Naturallieferung: Zucker: 30.000 Riṭl.

Fāris „ 27,000.000

Naturallieferungen: Wasser von schwar-

zen Rosinen 20.000 Riṭl, Granatäpfel,

Quitten 150.000 Stück, Rosenwasser

30.000 Flasch., Mangoconserven 15.000

Riṭl, Parfümerien aus Sirāf 50.000 Riṭl,

Rosinen 3 Korr (korr hāsimī).

Kermān „ 4,200.000

Naturallieferungen: Fabrikate, südara-

bische (jamaṇī und ḥabīṣī), Gewänder

500 Stück; Datteln 20.000 Riṭl, Küm-

mel 100 Riṭl.

Mokrān „ 400.000

Sind und die Nebenländer „ 11,500.000

Naturallieferungen: Getreide, Kairahscheff-

fel¹⁾ 1,000.000; Elephanten 3 Stück,

Pflanzenstoffkleider 2000 Stück, Len-

dentücher 4000 Stück, indisches Aloe-

holz 150 Minen, von anderen wohl-

¹⁾ Kairah-Scheffel, d. i. Scheffel, wie sie in der Stadt (in Guzerat) üblich waren, die auf Sanskrit: Kheṭaka, jetzt aber Kheḍā oder Kaira heisst. Dieser ḡ-Laut klingt in der Aussprache wie ein dumpfes r. (Nach einer freundlichen Mittheilung meines akademischen Collegen, Prof. Bühler.)

riechenden Hölzern 150 Minen, Sandalen 2000 Paar; alles dieses ausser den Gewürznelken und Muskatnüssen.		
Sigistân	Dir.	4,600.000
Naturallieferungen: Gemusterte Kleidertoffe: 300 Stück, raffinirter Zucker: 20.000 Riṭl.		
Chorâsân	„	28,000.000
Naturallieferungen: Silberbarren, vollwichtige: 2000 Stück, Saumpferde: 4000 Stück, Sklaven 1000 Stück, Fabrikate: 27.000 Stück Kleidertoffe, Myrobolan: 300 Riṭl.		
Gorgân	„	12,000.000
Naturallieferung: Rohseide: 1000 Minen.		
Ḳumîs	„	1,500.000
Naturallieferungen: Silberbarren, vollwichtige: 2000 Stück, Oberkleider 70 Stück, Granatäpfel 40.000 Stück.		
Tabaristân, Rujân, Danbâwand	„	6,300.000
Naturallieferungen: Tabarî-Teppichstoffe: 600 Stück, Oberkleider: 200 Stück, Unterkleider: 500 Stück, Kopftücher: 300 Stück, Becher: 600 Stück.		
Raj	„	12,000.000
Naturallieferungen: Granatäpfel: 100.000 Stück, Pflirsiche: 1000 Riṭl.		
Isfahân, mit Ausschluss von und der Dörfer von 'Isâ Râd ¹⁾	„	11,000.000
Naturallieferungen: Honig: 20.000 Riṭl, Wachs 20.000 Riṭl.		
Hamadân und Dastabâ	„	11,800.000
Naturallieferungen: Ribes-Syrop: 1000 Minen, Arwand-Honig: 20.000 Riṭl.		

¹⁾ Die beiden Namen sind nicht gut geschrieben.

Dinawar und Nihâwand (Mâh-albaşrah und Mâh-alkufah)	Dir.	20,700.000
Šahrazur und Umgebung	"	24,000.000
Maušil und Umgebung	"	24,000.000
Naturallieferung: Weisser Honig 20.000 Riṭl.		
Gazirah, Dijâr (Moḡar, Bakr und Rabi'ah) und Euphratgebiet	"	34,000.000
Aḡdarbaigân	"	4,000.000
Muḡân und Karag	"	300.000
Gilân: Naturallieferung: ¹⁾ Sklaven: 100 Stück.		
Babr und Tailašân: ²⁾		
Naturallieferungen: Honig: 12 Schläuche, Falken: 10 Stück, Oberkleider: 20 Stück.		
Armenien	"	13,000.000
Naturallieferungen: Gestreifte Teppiche: 20 Stück, Raḡm-Stoff: 580 Stück, marinirte Aalfische: 10.000 Riṭl, gedörrte Fische: 10.000 Riṭl, Falken: 30 Stück, Maulthiere: 200 Stück.		
Barḡah	"	1,000.000
Ifrikijjah	"	13,000.000
Naturallieferung: Teppiche 120 Stück.		
Ḳinnasrîn und Militärgrenze ³⁾	Din.	470.000
Hims	"	320.000
Naturallieferung: 1000 Kameellasten Rosinen.		
Damascus	"	420.000
Ordonn	"	96.000
Falaštin	"	310.000
Naturallieferung von allen syrischen Militärbezirken: Rosinen 300.000 Riṭl.		

¹⁾ Bei Ibn Haldûn ist der Steuerbetrag noch fünf Millionen Dirham.

²⁾ Ueber Babr und Tailašân vgl. Nöldeke, Geschichte der Perser und Araber nach Ṭabarî, S. 481, Note 1; auch Sprenger, Postrouten, S. 54.

³⁾ Auf Ibn Haldûns Liste erscheint die Militärgrenze ('awâšim) noch nicht, weil deren Errichtung erst unter Hâran alrašîd stattfand. Auch der Steuerbetrag ist hier grösser.

Aegypten mit Ausnahme von Tinnis, Dimjât und Ašmûn, deren Einkommen zur Bestrei- tung der Auslagen zurückbehalten wird	Dîn.	2,920.000
Jemen ausser den als Naturallieferung abge- führten Kleiderstoffen	„	870.000
Mekka und Medina	„	300.000

Schlussübersicht.

Summe in Gold: 5,706.000 Dînar, d. i. in Silber gerechnet
zu 22 Dirham für 1 Dînar: Dirham 125,532.000.

Summe der Steuern in Silbermünze: 404,780.000 Dirham.
Gesamtsumme in Dirham 530,312.000.

Vergleichen wir nun diese Gesamtziffern mit der Summe der Steuerleistungen in Silbermünze (Dirham), so ergibt sich aus der Summierung der Einzelposten ein Gesamtbetrag von 429,080.000 Dirham. Es ist daher offenbar die eine oder andere Post durch einen Schreibfehler zu hoch angesetzt worden. Durch einen Vergleich der Liste Ibn Ḥaldûns zeigt es sich in der That, dass bei einigen Posten unseres Verzeichnisses zu hohe Beträge angesetzt worden sind. Ibn Ḥaldûn gibt als Steuerleistung von Sigistân 4,000.000, unsere Liste aber hat 4,600.000, also um 600,000 Dirham zu viel; aber auch die Steuerleistung der Stadt Šahrazûr ist in unserer Liste zu hoch angegeben mit 24,000.000, indem der Schreiber, offenbar aus Versehen, den Steuerbetrag der unmittelbar nächstfolgenden Post auch für Šahrazûr einschrieb, während Ibn Ḥaldûn die richtige Ziffer, nämlich: 6,000.000 Dirham gibt.

Diese beiden Irrthümer geben, wenn richtig gestellt, eine Verminderung der Gesamtziffer um 18,600.000. Ausserdem kommt noch eine Berichtigung hinzu bei der Post: Dinawar und Nihâwend (ماهى البصرة والكوفة), die in unserer Urkunde auf 20,700.000 Dirham angesetzt ist, aber wie bei Ibn Ḥaldûn richtig zu stellen ist auf nur 10,700.000 Dirham.¹⁾

¹⁾ Bei Ibn Ḥaldûn ist die Lesart مايين zu verbessern in ماهى.

Es vermindert sich also unsere Gesamtziffer: 429,080.000 Dirham um 18,600.000, dann 10,000.000, also zusammen um 28,600.000 Dirham und es verbleibt also 400,480.000 Dirham.

Gegen die Gesamtsumme der Silberzahlungen von 404,780.000 zeigt sich also ein Abgang von 4,300.000 Dirham; derselbe dürfte dadurch seine Erklärung finden, dass in unserer Urkunde eine Post durch Versehen eines Abschreibers ausgefallen ist. Wahrscheinlich ist dies die Post für die Provinz Māsabadān, die zweifellos in unsere Liste gehört, denn das im Ganzen identische Verzeichniss bei Ibn Ḥaldūn führt diese Provinz ausdrücklich an mit einer Steuerzahlung von vier Millionen Dirham. Und dass Māsabadān auch noch später auf der Liste der steuerpflichtigen Provinzen stand, dafür liefert das Verzeichniss des Ḳodāmāh den Beweis, der diese Provinz ebenso wie Ibn Ḥaldūn anführt.

Was die in der Schlussübersicht für die Zahlungen in Gold gegebene Ziffer von 5,706.000 Dīnār betrifft, so stimmt dieselbe ganz genau mit der Summe der Einzelposten.

Das Gesagte genügt wohl, um zu zeigen, dass wir in der von Gahsijārī erhaltenen Urkunde, so wie in der von Ibn Ḥaldūn überlieferten Steuerrolle zwei durchaus authentische, wenn auch durch Fehler der Abschreiber hie und da entstellte Abschriften aus den amtlichen Registern des Schatzamtes in Bagdad besitzen.

Es könnte nun die Frage gestellt werden, ob denn die in der Schlussübersicht gegebenen Totalsummen verlässlich seien.

Ich kann auf diese Frage mit voller Sicherheit Antwort geben und ziehe hiefür die Ziffern der von dem persischen Geschichtschreiber Waṣṣāf gegebenen Steuerliste zum Vergleiche heran.¹⁾

Dieselbe gibt nämlich an erster Stelle das Einkommen des Staates unter der Regierung des Hārūn alrašīd.

¹⁾ Ich benütze hiefür das vortreffliche Exemplar der kais. Hofbibliothek Nr. 959 des Kataloges. Wie eine Anmerkung auf S. 369 zeigt, ward die Abschrift nach dem Autograph des Verfassers gemacht. Das MS. ward für die Bibliothek des Sultans Mohammed II., des Eroberers von Constantinopel angefertigt.

Hier wird nun die Ziffer der in Gold entrichteten Steuern auf 5,706.000 Dinâr angegeben, also ganz übereinstimmend mit unserem Steuerverzeichniss; ebenso kehrt die Bemerkung wieder, dass der Dinâr zu 22 Dirham umzurechnen sei und dass also obige Summe umgerechnet 125,533.000 Dirham betrage, welche Ziffer, wenn wir den Schreibfehler 33.000 in 32.000 berichtigen, mit der von Gahsijâri gegebenen Ziffer übereinstimmt. Ebenso gibt Waṣṣâf die Gesamtziffer der in Silber eingehenden Steuern an mit Dir. 404,700.000 und obige „ 125,532.000 hiezu gerechnet, gibt Dir. 530,232.000 welche Ziffer mit der in Gahsijâri's Buch gegebenen Totalsumme von 530,312.000 bis auf eine Differenz von 80.000 Dirham übereinstimmt, welche Differenz dadurch entstanden ist, dass der Schreiber die Ziffer für 80.000 vernachlässigte und 404,700.000 schrieb statt richtig: 404,780.000 Dirham, wie Gahsijâri's Liste wirklich zeigt.

Wir besitzen also zwei auf gänzlich verschiedenem Wege und in verschiedener Form erhaltene Abschriften des Budgets der Einnahmen zur Zeit des Hârûn alraṣîd und beide stimmen in allem Wesentlichen überein.

Da aber diese zweite Urkunde bisher unbeachtet geblieben, zum Theil auch durch Schreibfehler entstellt und ausserdem in der schwer zu lesenden Diwâni-Zahlenschrift abgefasst ist, so füge ich nicht nur ein genaues Facsimile¹⁾ bei, sondern lasse hier auch die nöthigen Erklärungen folgen, indem ich zuerst die Umschreibung in die gewöhnlichen arabischen Ziffern gebe, ohne irgend eine Verbesserung an dem Texte selbst vorzunehmen:

ما يحمل في كل سنة الى بيت المال لحضرة الرشيد هرون بن محمد
 الخليفة خلد الله خلافته
 الدراهم
 ١٣٠٣٠٠٠١٣ درهماً

¹⁾ Tafel II und III.

يكون قيمة العين	يكون درهم
٥٧٠٦٠٠٠	٤٠٤٧٠٠٠٠
دينار ٢٢ درهماً	
درهم ١٢٥٠٣٣٠٠٠	

Zur Erklärung ist vorerst darauf hinzuweisen, dass das Staatseinkommen nach den zwei Währungen Silber und Gold getrennt angegeben wird, also geradeso wie bei Ibn Ḥaldūn und bei Gahsijārī. Der Steuerbetrag in Gold erscheint mit der Ziffer von 5,706.000 Dinār und bei der Umrechnung des Dinārs zu 22 Dirham wird der Betrag der in Gold einfließenden Steuern angegeben mit 125,533.000 Dirham.¹⁾

Gehen wir nun zur Betrachtung der Ziffer der Einnahmen in Silber über, so finden wir in der Liste des Waṣṣāf den Gesamtbetrag angesetzt mit 404,700.000 Dirham; in der Liste des Gahsijārī mit 404,780.000. Also auch diese Ziffern sind identisch in den beiden Verzeichnissen, denn die Differenz von 80.000 Dirham kommt nicht in Betracht.

Es bleibt nur in dem Verzeichnisse des Waṣṣāf die erste Ziffergruppe zu erklären, nämlich die Zahl: ١٣٠٣٠٠١٣ oder in Worte umschrieben:

الف الف وثلاثون الف وثلثمائة الف وثلاثة عشر درهماً

Diese Gruppe kann an erster Stelle angeführt, nichts anderes sein als die Gesamtziffer der sämtlichen Einnahmen und sie setzt sich demnach zusammen aus den beiden unten angeführten Posten von Dir. 125,533.000

„ 404,700.000
Dir. 530,233.000

Es zeigt sich also, dass bei der obigen Ziffergruppe am Anfange das Diwānī-Zeichen für 500, nämlich ٥٠٠, durch Nachlässigkeit des Kopisten ausgelassen ist und dass die ganze Gruppe richtig gestellt zu lesen ist wie folgt: ٥٣٠٢٣٣٠٠٠

Mit der Gesamtsumme der Einnahmen bei Gahsijārī verglichen, zeigt sich also auch hier bis auf die oben bemerkte

¹⁾ Mit Berichtigung des Fehlers: Dir. 125,632.000.

Differenz von 80.000 Dirham die vollste Uebereinstimmung: denn

Gahsijâri: 530,312.000

Wassâf: 530,232.000

Differenz: 80.000

Und diese Differenz von 80.000 Dirham ist, wie ein Blick auf Gahsijâri's Schlusstabelle zeigt, dadurch entstanden, dass der Schreiber bei Angabe der Baarzahlen in Silber statt richtig 404,780.000 zu schreiben, das Zeichen für 80.000 vernachlässigte und einfach 404,700.000 schrieb.

Ich lasse nun den richtig gestellten Text des Budgets der Einnahmen bei Wassâf folgen:

ما تحمل في كل سنة الى بيت المال لحضرة الرشيد هرون بن محمد
الخليفة خلد الله خلافته

الدراهم

٥٣٠٣١٢٠٠٠٠

يكون

قيمة العين

٥٧٠٦٠٠٠ دينار

يكون

٤٠٤٧٨٠٠٠٠ درهم

دينار ٢٢ درهماً

١٢٥٥٣٢٠٠٠

درهم

Ich gebe nun ebenfalls mit der Umschrift der Diwânî-Ziffern in gewöhnliche arabische Ziffern das Verzeichniss der Natural-lieferungen der Provinzen nach Wassâf, wobei sich trotz mancher Differenzen mit der Liste des Gahsijâri doch im Ganzen und Grossen deren Uebereinstimmung zweifellos erkennen lässt.

الاصناف

يحمل من الاعمال المسماة

العسل

موصل ٢٠٠٠٠ رطل - همدان ودستبي ١٣٠٠٠ رطل جيلان ٢٠٠٠٠ رطل

- اصفهان ٢٠٠٠٠ رطل

الزبيب^{١)}

حص ١٠٠٠ راحلة - اجناد الشام ٣٠٠ ٠٠٠ رطل فارس ١٠٠٠ رطل

الرمّان والسفرجل

الرى رماناً ١٠٠ ٠٠٠ قطعة - فارس رماناً وسفرجلاً ١٥٠ ٠٠٠ قطعة

السكر

من الاهواز ٣٠ ٠٠٠ رطل

الشمع

من اصفهان ٢٠ ٠٠٠ رطل

المالح والطرينج

من ارمنية ٢٠ ٠٠٠ رطل

ربّ الربياس

من همدان ودستبى ١٠٠٠ من

الانبجات

من فارس ٢٠ ٠٠٠ رطل

الخوخ

٠٠٠ ٢) من الرى ١٠٠٠ رطل

التمر

من كرمان ٢٠ ٠٠٠ رطل

الكمّون

من كرمان ١٠٠ رطل

الطعام

من السند بوزن الكوفة^{٣)} ١٠٠٠ ٠٠٠ وقر

الطيب السيرافى

من فارس ٥٠ ٠٠٠ رطل

الطين

للتختم من السواد ٢٩٢ رطل

ماء الورد

^{١)} Vielleicht ist es richtiger zu lesen: الزيت.

^{٢)} Das Wort ist undeutlich.

^{٣)} MS. الكرفه die richtige Lesart ist die in der Liste des Gahsijār gegebene.

من فارس ٣٠.٠٠٠ قارورة

العود

اصنافاً سوى القرنفل وجوزبوا ٣٠٠ ر

هند ١٥٠

سند ١٥٠

البسط وزلايئة الرومية

ارمنية ٢٠ بساط

جيلان ٢٠ كساء

افريقية ١٢٠ بساط

ومنها ٥٣٠ قطعة من الروم

الثياب على اختلافها ٦٧٠٠ قطعة

الحلل التجارية من اعمال البصرة ٢٠٠ حلة الثياب الحشيشية

الفي ثوب

المعين الحرير (٢) ٥٠٠ ثوب - القوطة منها ٤٠٠٠ قطعة

النعال

زوج ٢٢٠٠

الفيلة

من السند وما يليها ٣ افيلة

الفرس

من جيلان ٢٠٠ راس

البزاة

٤٠ بازياً - جيلان ١٠ بازياً - ارمنية ٣٠ بازياً

Das Verzeichniss der Zahlungen der einzelnen Provinzen hat Waṣṣāf nicht aufgenommen, aber das bisher Gegebene ist mehr als genügend um zu beweisen, dass seine Liste unmittelbar aus den Archiven von Bagdad stammt, ebenso wie die des Gahšijārī. Diese auf so merkwürdige Weise erhaltenen Urkunden sind aber deshalb um so wichtiger, da wie bekannt, die Archive von Bagdad in dem Bürgerkriege zwischen Amīn und Ma'mun verbrannten und die späteren Rechnungsacten, wie Ḳodāmah berichtet, erst vom Jahre 204 H. begannen.

Für die Finanzgeschichte des Chalifates und die Statistik der Provinzen sind also die beiden vorgelegten Urkunden die ältesten und einzigen verlässlichen Quellen.

ألف ألف وتسع مائة وعشرون ألف دينار
بسرقة
ألف ألف درهم
لأفريقية
مئتي ألف درهم
والمشيط
ألف مائة
سبعمائة
مائتا ألف وتسعون ألف دينار
مئة ومائة
ملهاة ألف
فذلك المئتين خمسة آلاف دينار
حساب المئتين وعشرين درهما بدينار
مائتا ألف ألف ومائة وعشرون ألف ألف ومائة وأثنان
وثلاثون ألف درهم
أربع مائة ألف ألف وأربع مائة ألف وسبع مائة ألف
وثمان مائة ألف درهم
يكون الورق مائة ألف
خمس مائة ألف ومائة ألف ومائة ألف وأربع مائة ألف

Lichtdruck von Albert & Jaffé.

Lichtdruck von Albert & Jaffé.

Lichtdruck von Albert & Jaffe

Firdausis Yûsuf und Zalîkhâ.

Von

Hermann Ethé.

Es lag ursprünglich in der Absicht der Universität Oxford, die mich vor drei Jahren mit der Herausgabe von Firdausis romantischem Epos Yûsuf und Zalîkhâ für die *Anecdota Oxoniensia* beauftragt, diese erste kritische Edition eines der ältesten und in jeder Beziehung interessantesten Meisterwerke der persischen Litteratur, das bisher noch immer als apokryph gegolten, im Druck vollendet dem Wiener Congress vorzulegen; — aber verschiedene Umstände haben — zu meinem Bedauern, aber jedenfalls nicht zum Nachtheil der Ausgabe selbst — die Ausführung dieses Planes verzögert. Erstens war es die Ueberbürdung der Clarendon Press mit anderen orientalischen Publicationen, unter anderen mit meinem eigenen, noch immer nicht vollendeten, persischen Handschriften-Katalog der Bodleiana, die eine rasche Förderung des Druckes von Yûsuf und Zalîkhâ als völlig unthunlich erscheinen liess, und zweitens ward meine schon ziemlich weit gediehene Arbeit durch den im October vorigen Jahres erfolgten Ankauf einer neuen Handschrift des Firdausischen Gedichtes für das Britische Museum, deren nähere Untersuchung ich aber erst in den Osterferien dieses Jahres zu beginnen im Stande war, wenigstens in ihren Grundlagen wieder illusorisch gemacht. Denn die neue Handschrift erwies sich, trotz einer fast beispiellosen Verworrenheit in der Aufeinanderfolge der Verse und mancher ganz fehlerhafter Reime

2*

als so bedeutsam für die Textkritik, dass ich meine Arbeit einer vollständigen Neugestaltung unterziehen musste, und so kann ich denn heute an dieser Stelle Ihnen statt des gehofften Druckes nur eine kurze Uebersicht über die wichtigsten mit Firdausis Yûsuf verknüpften Fragen geben.

Unter den romantischen Epenstoffen, die von den Persern bis in die neueste Zeit hinein immer wieder und wieder dichterisch behandelt worden sind, nimmt die biblische Geschichte von Josef oder richtiger gesagt, die jüdisch-koranische Legende von Yûsuf — was die Anzahl poetischer Bearbeitungen betrifft — die dritte Stelle ein. Die erste behauptet unbestritten der Beduinenroman von Lailâ und Majnûn, der 20 persischen Epen (dem ersten von Nizâmî A. H. 584, dem letzten von Sayyid Muḥammad Nâṣirkhân Bahâdur mit dem takhalluṣ Nâṣir um A. H. 1229) Stoff und Namen geliefert; ihm unmittelbar auf den Fersen folgt die altpersische Sage von Khusrau und Schîrîn, resp. Farhâd und Schîrîn mit 18 Bearbeitungen, ebenfalls mit Nizâmî A. H. 576 beginnend und mit dem Epos des A. H. 1204 gestorbenen Ṣâdiḳ Nâmî endend; und als dritter im Bunde gesellt sich dazu der jüdisch-arabische Yûsuf, das morgenländische Ideal männlicher Schönheit und männlicher Vollkommenheit, dessen Verherrlichung 15 persische Mathnawîs und zwei Prosa-romane gewidmet sind. Ich habe im Anhang A die ausführlichen, aus allen mir zugänglichen tadhkiras, sowie aus den bisher veröffentlichten persischen Katalogen gesammelten Listen der verschiedenen Bearbeitungen dieser drei Epenstoffe, sowie der beiden ihnen an Bedeutung zunächst stehenden, nämlich der von Wâmiḳ und 'Adhrâ (sieben Mathnawîs) und von Bah-râmgûr (Haft Paikar, Haft Manzar, Haft Akhtar und Hascht Bihisht in ebenfalls sieben Mathnawîs) mit kurzen biographischen und anderweitigen Notizen gegeben, und wende mich daher gleich zu dem eigentlichen Gegenstande meines Vortrags, dem Firdausischen Yûsuf.

Der früheste Bericht über die Existenz eines zweiten Epos des unsterblichen Sängers von Tûs, das er nach Vollendung seines Königsbuches im hohen Alter gedichtet, findet sich, soweit

meine bisherigen Forschungen reichen, in der bekannten, mit dem Namen des Baisunghar gezierten und A. H. 829 verfassten Vorrede zum Schâhnâma. Weitere Erwähnungen desselben Gedichtes sind dann nur noch im H. Khalfa VI, 519, und in einer Reihe ganz moderner persischer tadhkiras enthalten, nämlich des Riyâd-uschschu'arâ (verfasst A. H. 1161, Brit. Mus. Add. 16,729 f. 332^a), des Âtaschkada (verfasst zwischen A. H. 1174 und 1193, Bodl. Libr. Ouseley Add. 183, f. 53^a), des Khulâsat-ulkalâm (verfasst A. H. 1198, Bodl. Libr. Elliott 184, f. 123^b, wo auch Auszüge gegeben sind) und des Khulâsat-ulafkâr (begonnen A. H. 1206, Bodl. Libr. Elliott 181, f. 195^a). Es ist jedenfalls höchst auffällig, dass volle vier Jahrhunderte lang, vom Todesjahr Firdausis A. H. 411 bis zur Abfassungszeit der Baisunghar'schen Vorrede A. H. 829, sich nirgends der geringste Hinweis auf ein solches Gedicht findet. 'Aufi, der älteste Literarhistoriker Persiens (um A. H. 600), der gerade den frühesten Perioden seiner vaterländischen Dichtkunst so liebevolle Aufmerksamkeit geschenkt, kennt es augenscheinlich nicht, und auch in dem älteren der beiden oben erwähnten Prosaromane über Yûsufs Abenteuer, dem انيسى المريدين وشمس المجالس, von dem A. H. 481 gestorbenen Schaikh-ulislâm Khwâjah 'Abdallâh Anşârî, ist keine einzige Anspielung auf eine bereits existirende Bearbeitung desselben Stoffes zu finden. Der von den meisten Orientalisten bisher gehegte Zweifel an der Echtheit dieses Firdausischen Yûsuf ist daher ganz erklärlich, und ich selber habe längere Zeit meine ernstlichen Bedenken gehabt, zumal die beiden berühmtesten unter den späteren Bearbeitern dieses Stoffes, Jâmi (A. H. 888) und Nâzim aus Harât (A. H. 1058—1072) des Firdausi mit keinem Worte gedenken. Wenn ich trotzdem jetzt für die Echtheit einzustehen bereit bin, so sind die bestimmenden Gründe dafür mannigfacher Art. Dass der Styl und die poetische Handhabung des Stoffes, wie auch das Riyâd-uschschu'arâ und das Âtaschkada ausdrücklich betonen, des grossen Meisters würdig sind, wenngleich, wie das letztere hinzufügt, sein Genius etwas durch Alter und Gram geschwächt erscheint, und dass

die äusserst feine Charakterzeichnung, das liebevolle Ausmalen kleiner origineller Züge, wie sie sich im ganzen Gedicht bemerkbar machen, auf einen Dichter ersten Ranges hinweisen und sich, ausser bei Firdausî, nur noch bei dem — hier natürlich nicht in Frage kommenden — Nizâmî in gleichem Masse vorfinden, will ich nicht einmal als besonders bemerkenswerth hervorheben, da das subjective Gefühl in solchen Punkten nicht immer einer scharfen, nüchternen Kritik Stand zu halten vermag; mehr ins Gewicht fallend ist jedenfalls der Umstand, dass sich im Yûsuf nicht selten überraschende Parallelen mit einzelnen Stellen des Schâhnâma zeigen, z. B. in der Schilderung von Rahels frühem Hinscheiden bei der Geburt Benjamins und der ergreifenden Todtenklage Leas, die selbst im Wortlaut lebhaft an die berühmte Elegie Firdausis über den Tod seines Sohnes erinnert. Was die Sprache anlangt, so ist sie freilich nicht ein so ungemischtes Persisch wie im Königsbuche, — das erklärt sich schon aus der Verschiedenheit des Stoffes selbst, besonders wenn man bedenkt, dass Firdausî in der Verherrlichung des altpersischen Heroenthums mit Absicht und Bewusstsein Purist war, dagegen bei einem rein koranischen Gegenstande eine ganz beträchtliche Menge rein arabischer Worte und Redeweisen absolut nicht umgehen konnte — sie ist aber trotzdem bedeutend weniger mit Fremdwörtern versetzt, als z. B. die gleichzeitigen Lieder des Nâsir bin Khusrau, des Asadî und 'Unsurî, und so steht auch in dieser Beziehung der Autorschaft Firdausis nichts im Wege. Ein nicht uninteressanter Punkt ist ferner das Metrum des Gedichtes — es ist nämlich, wie das Schâhnâma, im Mutaḳârib geschrieben, und der Verfasser des Âtaschkada macht die feinsinnige Bemerkung, dass der Dichter zu tadeln sei, weil er ein Versmass gewählt, das sich nur für heroische Stoffe eigne. Nun existirt wirklich in der ganzen persischen Litteratur, soweit ich sie kenne, von Fakhr-uddîn As'ad Jurjânîs Wis und Râmîn (A. H. 434—447) an bis auf Shaukats Yûsuf und Zalîkhâ (A. H. 1233) kein romantisches Epos, kein poetischer Liebesroman in Mutaḳârib, und wenn Firdausis Yûsuf wirklich von einem späteren Dichter verfasst wäre, so würde

sich derselbe dieser seit Wis und Râmîn herrschend gewordenen Mode entschieden angeschlossen und nicht durch einen Fehler in der äusseren Form von vorneherein den Tadel der Kunstrichter herausgefordert haben. Auch würde ein solcher sich kaum die Gelegenheit haben entschlüpfen lassen, die Liebe zwischen Yûsuf und Zalikhâ in şûfischer Richtung auszuheben, wie es Jâmî und seine Nachfolger gethan, und von solchen mystischen Anklängen findet sich in unserem Yûsuf durchaus nichts.

Von diesen Gründen allgemeiner Art für die Echtheit des Firdausischen Epos gehe ich nun zu den speciellen über, und hier muss ich zunächst über den Bestand und die Beschaffenheit der mir für meine Ausgabe zu Gebote stehenden Handschriften Bericht ablegen. Als Henry Morley, einer der tüchtigsten Kenner des Persischen, die England je gehabt, der uns zuerst ein eingehendes Studium der persischen Historiker ermöglicht, in den vierziger Jahren seine Absicht kundgab, eine kritische Ausgabe des Yûsuf zu veranstalten, — aus der leider nie etwas geworden ist — da waren nur vier Handschriften des Gedichtes bekannt: 1. Morley's eigene, die sich jetzt im Britischen Museum befindet (Add. 24, 093) und A. H. 1055 geschrieben ist, mit Ausnahme der unten zu besprechenden Bland'schen die vollständigste von allen; 2. die Copie der Royal Asiatic Society (Ms. Cat. 214), die ursprünglich am Anfang und Ende defect war, jetzt aber mit Hilfe der Morley'schen vervollständigt worden ist; 3. die Handschrift Bland's, die er bei der Auction von Major Macan's Bibliothek erstanden, dieselbe, die, wie ich im Eingange bemerkt, das Brit. Mus. vorigen Herbst, und zwar von Col. Baumgartner, angekauft hat (jetzt Or. 2930), datirt A. H. 1244; und 4. eine im Fort William in Bengalen befindliche, aus der die Bland'sche copirt erscheint. Von diesen vier habe ich nun die ersten drei (von mir mit *M*, *A* und *B* bezeichnet) zu meiner Verfügung gehabt, dazu aber noch zwei von Morley nicht gekannte Handschriften der Bodleiana, nämlich Walker Or. 64 (mit *W* bezeichnet), datirt A. H. 1140 und يعقوب ويوسف benannt, und Elliott 414 (mit *E* bezeichnet), datirt A. H. 1232, die ich selbst bei

der Ausarbeitung meines persischen Handschriften-Kataloges entdeckt habe — sie war in den Handlisten als Jâmi's Yûsuf aufgeführt und zwischen die übrigen Copien dieses späteren Werkes eingereiht. Ausserdem konnte ich zur weiteren Collation zwei im Orient lithographirte Ausgaben benutzen, die wenigstens den Werth zweier weiterer Handschriften haben, die der Naval Kishor Press zu Lahore (mit *N* bezeichnet), die in zwei Abdrücken, A. H. 1287 und 1298, erschienen und von mir im Brit. Mus. durchgesehen worden ist, und die Teheraner (mit *T* bezeichnet), A. H. 1299 von Mirzâ Muḥammad Ḥusainkhân Adib mit dem takhalluṣ Furuḡhî edirt, die ich der Güte des Mr. Sidney Churchill in Teheran verdanke. Somit fehlen mir nur die Handschrift des Fort William, die durch die von ihr abstammende Bland'sche ersetzt wird, und die in Sprenger's 'Cat. Oudh' kurz beschriebene, die, wie Dr. Rost mir mitgetheilt, wahrscheinlich überhaupt nicht mehr existirt.

Von diesen fünf Handschriften und zwei Drucken repräsentiren *M* und *W* die längere, *A*, *E*, *N* und *T* die um einige 1000 Verse kürzere Redaction des Gedichtes, nur dass nicht selten in *E* und einige Male auch in *T* mehr oder minder umfangreiche Zusätze aus der ersteren sich finden, und andererseits auch wieder einzelne Verse der letzteren in der längeren Redaction gänzlich fehlen. Eine völlig eigenartige Stellung zwischen beiden Gruppen nimmt *B* ein, deren Wiedererscheinen auf dem Büchermarkt nach langer Verschollenheit mich denn auch, wie oben angedeutet, zu einer völligen Neubearbeitung meines Textes veranlasst hat. Diese Handschrift, die, nach den zahlreichen Reimfehlern zu schliessen, von einem Ignoranten copirt ist und deren verworrene Versanordnung sich wahrscheinlich daraus erklären lässt, dass in dem Original, aus dem sie geflossen, sei es nun das Manuscript des Fort William, sei es ein noch älteres, die Blätter falsch gebunden gewesen, vereint in sich im Grossen und Ganzen den Bestand der beiden Gruppen, einige vereinzelte Verse, die durch neu hinzugekommene ersetzt sind, und zwei Capitel der längeren Redaction ausgenommen. Dafür findet sich aber in *B* wieder ein Abschnitt, der allen anderen fehlt,

und gerade dieser ist für die ganze Frage über die Autorschaft Firdausis meiner Meinung nach ausschlaggebend, da hier unmöglich an eine Fälschung gedacht werden kann. Dieser Abschnitt ist betitelt *گفتار اندر یاد کردن سبب این قصه*, Ueber die Veranlassung zur Abfassung dieser Geschichte' und berichtet zunächst über zwei noch frühere poetische Bearbeitungen der Yûsuflegende in Persisch, die eine von Abulmuwayyad aus Balkh, die andere von Bakhtiyârî, der in Ahwâz auf Wunsch des Fürsten von 'Irâk (میر عراق) die zwölfte Sûre, die dem Herrscher so wohlgefallen, zur Grundlage eines epischen Gedichtes gemacht. Abulmuwayyad war ein Dichter der späteren Sâmanidenzeit; er wird allein von 'Aufi (Sprenger'sche Sammlung zu Berlin, 318, f. 83* und meine Abhandlung, 'Rûdagis Vorläufer und Zeitgenossen' in den 'Morgenländischen Forschungen', Leipzig 1875, p. 54) genannt, und findet sich in keiner einzigen der zahlreichen späteren tadhkiras. Selbst 'Aufi gibt von ihm nur ein einziges bait. Wenn man bedenkt, dass 'Aufi's tadhkirah selbst im Orient stets zu den grössten Seltenheiten gehört hat, so kann man unmöglich annehmen, dass ein späterer Dichter, der unter Firdausis Namen schreiben wollte, sich diesen obskuren Poeten als angeblichen Vorläufer ausgesucht haben sollte. Nur ein wirklicher Zeitgenosse oder einer, der unmittelbar nach Abulmuwayyad lebte, konnte Kunde von einer Yûsufbearbeitung desselben haben. Das gleiche gilt von Bakhtiyârî, der nicht einmal bei 'Aufi erwähnt ist. Da als sein Gönner der Fürst von 'Irâk genannt wird, so muss er ein Hofdichter der Bûyiden gewesen sein, und zwar, nach Dr. Rieu's scharfsinniger und unzweifelhaft richtiger Conjectur, die er mir gütigst mitgetheilt, des 'Izz-uddîn Bakhtiyâr, der seinem Vater Mu'izz-uddaulah bin Buwaih (A. H. 356) in der Regierung folgte und im Kampf gegen seinen Oheim 'Aqud-uddaulah (A. H. 367) fiel. Damit stimmt auch die ausdrückliche Erwähnung von Ahwâz oder Khûzistân, das von Mu'izz-uddaulah erobert worden war, siehe Kâmil VIII, 425; Ibn Khallikân I, 250; Ḥabîb-ussiyar II, Juz 4, p. 50 und den Cat. of Oriental Coins in the Brit. Mus. II, London 1876.

In dem betreffenden Abschnitt von *B* heisst es dann weiter, dass Firdausî eines Tages vor dem تاج زمانه اجل, der kein anderer als der Khalif Alḡādir-billāh (A. H. 381—442) sein kann, Verse aus diesem Gedicht Bakhtiyārîs recitirt und von ihm den Auftrag erhalten habe, denselben Vorwurf episch zu behandeln, damit der Hof des Khalifen nicht hinter dem des Fürsten von 'Irāk an dichterischem Glanze zurückstehe. Das stimmt ziemlich genau mit Baisunghar's Angabe, dass Firdausî das Epos geschrieben, um sich beim Khalifen in Gunst zu setzen, und ebenso erledigt sich Turner Macan's Bemerkung in der Vorrede zur Shāhnāma-Ausgabe, dass nach einer Handschrift des Yūsuf (augenscheinlich unsere *B*) das Gedicht auf Antrieb des Emîrs von 'Irāk verfasst sei. Es ist das eben ein durch flüchtiges Lesen des gerade behandelten Abschnittes hervorgerufenes Missverständniss, resp. eine Verwechslung des Bakhtiyārî mit Firdausî.

Da nun des Khalifen in diesem Abschnitt schon rühmend gedacht ist, so hat der Copist den in der längeren Redaction sich findenden speciellen Lobpreis desselben در صفت پادشاه اسلام, der übrigens nur etwas über ein Dutzend Verse umfasst, als unnöthig weggelassen — wie umgekehrt wiederum die längere Redaction sich mit diesem Lobpreis begnügt und die Vorgeschichte als überflüssig über Bord geworfen hat. In der kürzeren Redaction fehlen diese Einleitungscapitel sammt und sonders, und nach dem üblichen Lobe Gottes, des Propheten etc. beginnt sofort die eigentliche Handlung, die nicht, wie in Jāmi und Nāzim von der Geburt Yūsufs ihren Ausgang nimmt, sondern mit einer ausführlichen Geschichte Isaaks, Jacobs und Esaus anhebt. Dagegen haben alle Handschriften und Drucke das Capitel گفتار اندر سبب حال خود, das ich wegen seiner unverkennbaren Anspielung auf das Schāhnāma als letzten Beweisgrund für die Echtheit des Gedichtes namhaft machen will. Der Verfasser sagt darin, dass er bisher die fabelhaften Thaten alter Könige besungen, nun aber im hohen Alter einen heiligeren Gegenstand wählen und an die Stelle trügerischer Märchen das wahre Prophetenwort setzen wolle. Ich habe in Anhang *B* den vollständigen Text dieser drei eben besprochenen Abschnitte bei-

gefügt, zusammen mit einer Vergleichungstabelle (Anhang C) für die Versanordnung in den verschiedenen Manuscripten und Lithographien, soweit es sich um diese wichtigen Vorreden handelt.

Aus dem bisher Gesagten ergibt sich nun auch als ganz naturgemäss, dass ich meiner Ausgabe die längere Redaction, vervollständigt durch Codex *B*, zu Grunde gelegt habe. Während in den meisten Fällen wohl die kürzere Fassung eines orientalischen Gedichtes oder Romanes als die ursprünglichere angesehen werden muss, in die später, wie z. B. in das Schâhnâma selbst, Zusätze aller Art, sogar weit ausgespinnene Episoden, hineingeschoben worden sind, scheint hier die Sache entschieden umgekehrt zu liegen. Es ist ja hier auch nicht so sehr die eigentliche Erzählung, die in den beiden Handschriftengruppen verkürzt oder erweitert erscheint, es ist ganz speciell der einleitende Theil, der in der kürzeren Redaction als unwesentlich und von keinem Interesse für den orientalischen Leser weggelassen ist, sich aber, wie ich gezeigt, aus *M*, *W* und *B* vollständig wieder herstellen lässt und wieder hergestellt werden muss, da er, wie ich hoffe bewiesen zu haben, von echt Firdausischem Gepräge ist. Die Abfassung des Epos muss zwischen A. H. 400, das Vollendungsjahr des Schâhnâma, und 411, Firdausis Todesjahr, fallen, der Dichter es also zwischen seinem achtzigsten und neunzigsten Lebensjahre geschrieben haben, da er kurz nach A. H. 320 geboren ist. Dass es volle vier Jahrhunderte verschollen geblieben, — vorausgesetzt natürlich, dass weitere Forschungen nicht noch ältere Zeugnisse als das Baisunghars ans Licht fördern, was sehr leicht möglich ist — erklärt sich wohl am leichtesten aus den Stürmen, die bald nach Firdausis Tod über das arabische Khalifat zu Baghdâd, wo wahrscheinlich das Original des Yûsuf deponirt gewesen, sowie über die Dynastien der Bûyiden und in weiterem Verlauf auch über die der Ghaznawiden hereinbrachen. Die dem persischen Nationalgefühl schmeichelnden Heroengeschichten des Schâhnâma und seiner zahllosen Nachbildungen und Ergänzungen fanden auch in diesen Kriegsläufen immer noch Verehrer und Freunde; nach der einfachen Liebesgeschichte des Yûsuf und der Zalikhâ

aus jüdisch-arabischen Quellen war keine Nachfrage, und sie blieb vergessen in irgend einem Bibliothekswinkel liegen, bis endlich eine glückliche Hand sie wieder aufgestöbert. Ist doch von demselben Schicksal auch das Epos Wāmīk und 'Adhrā von 'Unsurī, dem gefeierten Dichterkönig am Hofe Sultān Maḥ-mūd's betroffen worden und bis auf den heutigen Tag verschollen geblieben.

Alle weiteren Fragen, die sich an die Behandlung des Stoffes selbst knüpfen, besonders auch die nach Firdausis Quellen, sowie die Parallelen, die sich zwischen diesem Gedichte und den späteren des Jāmī, Nāzīm und Anderer ergeben, gedenke ich, soweit es überhaupt möglich sein wird, in der Vorrede zu meiner Oxforder Ausgabe zu erörtern, auf deren Erscheinen, mit Hilfe Gottes und der Clarendon Press, meine verehrten Fachgenossen nun hoffentlich nicht mehr allzulange zu warten haben werden.

Nachschrift.

Im Laufe des obigen Vortrages machte der Präsident der arabischen Section, M. Ch. Schefer, die interessante Mittheilung, dass er selbst noch eine ziemlich alte Abschrift des Yūsuf in seiner Privatsammlung besitze. Von dieser hat, wie sich dann weiter ergab, Herr Baron von Schlechta-Wssehrd, der auch einige vollendet schöne Uebersetzungsproben aus dem Yūsuf vortrug, vor einigen Jahren für die k. k. Hofbibliothek zu Wien eine genaue Abschrift anfertigen lassen, die ich nach flüchtiger Durchsicht als der kürzeren Redaction angehörig und mit dem Teheraner Druck identisch erkannt habe.

Anhang A.

Listen der persischen Bearbeitungen von Lailā und Maj-nūn, Khusrau und Schīrīn, Yūsuf und Zalikhā, Wāmīk und 'Adhrā und der Liebesabenteuer Bahrām-gūrs.

I.

Lailâ und Majnûn.

1. Von Nizâmî, verfasst A. H. 584.
2. Von Amîr Khusrau (مجنون و لیلی), verfasst A. H. 698.
3. Von Muḥammad bin 'Abdallâh Nischâpûrî mit dem takhalluṣ Kâtibî (geboren zu Tarschîz, gestorben A. H. 838 oder 839), siehe Rieu, Brit. Mus. Cat. II, 637; Dorn, Petersburger Cat. p. 366.
4. Von Jâmi, verfasst A. H. 889.
5. Von Amîr Nizâm-uddîn Aḥmad Suhailî (gestorben A. H. 907), gleichfalls A. H. 889 verfasst und dem Sulṭân Ḥusain Mirzâ gewidmet, siehe Âtaschkada, Bodl. Libr. Ouseley Add. 183, f. 10^b, und Fraser 91 ebendasselbst.
6. Von Maulânâ Maktabî aus Schîrâz, verfasst A. H. 895, siehe Sprenger, Cat. Oudh, p. 480; Aumer, Münchener Cat. p. 33; Âtaschkada, f. 172^a, und Saffnah in der Bodl. Libr. Elliott 400, f. 15^a.
7. Von Hâtifî, dem Neffen Jâmis (gestorben A. H. 927).
8. Von Hilâlî (getödtet A. H. 939), siehe Rieu II, 656 und 875^a.
9. Von Mirzâ Kâsim Kâsimî Gûnâbâdî (gestorben nach A. H. 967), gewidmet dem Schâh Isma'il (A. H. 909—930), siehe Rieu II, 660 und 661; Ilâhî's Khazina-i-Ganj in Sprenger, Cat. Oudh, pp. 83 und 534; Âtaschkada, f. 46^a, und Khulâṣat-ulkalâm in der Bodl. Libr. Elliott 184, f. 207^b.
10. Von Muḥammad Kâsimkhân Badakhschânî, einem Amîr Humâyûn's mit dem takhalluṣ Maujî (gestorben zu Âgra A. H. 979), siehe Makhzan-ulgharâ'ib in der Bodl. Libr. Elliott 395, f. 399^b.
11. Von Schaikh oder Maulânâ Rahâ'î, der unter Akbar nach Indien kam und nach A. H. 982 starb, siehe Bodl. Libr. Elliott 218.
12. Von Kamâl-uddîn (nach dem Khulâṣat-ulkalâm, Elliott 183, f. 473^a Jamâl-uddîn) Ḥusain Ḍamîrî, der als Sohn eines Gärtners zuerst den takhalluṣ Bâghbân führte, später von Schâh

Ṭahmâsp (A. H. 930—984) den Namen Damirî erhielt und im Anfang der Regierung von Sultân Muḥammad (A. H. 985 bis 994) starb, siehe Âtaschkada, f. 105^b; Makhzan-ulgharâ'ib, f. 247^a und Sprenger, Cat. Oudh, p. 27 (Taḳî Kâschî, Nr. 301).

13. Von Khwâjah Hidâyat-ullâh aus Rai, der von der Regierung des Schâh Ṭahmâsp bis zu der von Schâh 'Abbâs I. lebte, siehe Makhzan-ulgharâ'ib, f. 511^a.

14. Von Mir Ma'sûm Şafawî Nâmî, der in Akbars Diensten stand; sein Epos über Lailâ und Majnûn hat den Titel پری صورت, siehe Sprenger, Cat. Oudh, p. 37 (Taḳî Kâschî, Nr. 486).

15. Von Mir Muḥammad Amîn, bekannt als Mir Jumlah, mit dem takhalluṣ Rûḥ-ulamin, einem Sayyid aus Işfahân, der A. H. 1010 nach dem Dekhan ging, in die Dienste des Muḥammad Ḳulî Ḳuṭbshâh (A. H. 988—1020) trat und diesem sein Epos widmete. A. H. 1027 ward er Jahângîrs Vertrauter und starb A. H. 1047, siehe Rieu II, 675.

16. Von Hindû, unter Schâhjahan (A. H. 1037—1067), Bodl. Libr. Elliott 259.

17. Von Scharîfâi Kâschî, dem Sohn des Schamsâ oder Schamschâ aus Shirâz und jüngerem Bruder des Isma'il Munşîf und des Muḳîm oder Muḳîmâ, in deren Gesellschaft er unter Schâhjahan's Regierung nach Indien kam, siehe Makhzan-ulgharâ'ib, f. 371^a.

18. Von Mirzâ Muḥammad Şâdiḳ Nâmî (gestorben A. H. 1204), siehe Rieu I, 196 und II, 813. Titel: مجنون و لیلی.

19. Von Mirzâ Muḥammadkhân bin Mûsâkhân Naşîbî aus Kirmânschâh, der unter Naşîr-uddîn Ḥaidar von Persien nach Lucknow kam und unter Amjad 'Alî starb; sein Epos ist verfasst A. H. 1227, siehe Sprenger, Cat. Oudh, p. 511.

20. Von Sayyid Muḥammad Nâşîrkhân Bahâdur, mit dem takhalluṣ Nâşîr, der um A. H. 1229 in Lucknow angestellt war, siehe Sprenger, Cat. Oudh, p. 172, l. 10.

Dazu 21. noch ein Epos لیلی و مجنون im Gûrândialect, siehe Rieu II, 733.

II.

Khusrau und Schîrin, resp. Farhâd und Schîrin.

1. Von Nizâmî, verfasst A. H. 576.
2. Von Amîr Khusrau, verfasst A. H. 698. Titel: شیرین و خسرو.
3. Von Khwâjah Schihâb-uddîn 'Abdallâh Marwârîd, mit dem takhalluṣ Bayânî, dem Sohne des Khwâjah Muḥammad Kirmânî (gestorben zu Harât A. H. 922), siehe Âtaschkada, f. 70^b; Safinah, f. 19^b, und Rieu III, 1094^a.
4. Von Hâtifî, شیرین و خسرو (gestorben A. H. 927).
5. Von Mirzâ Kâsim Kâsimî Gûnâbâdî, siehe I, 9. Sein Epos ist dem Sâm Mirzâ gewidmet.
6. Von Mullâ Waḥschî Bâfiḳî (gestorben in Yazd A. H. 991). Titel: شیرین و فرهاد oder فرهاد و شیرین, siehe Âtaschkada, f. 71^b und Makhzan-ulgharâ'ib, f. 478^b. Nach letzterem ward das Epos unvollendet hinterlassen.
7. Von Sayyid Muḥammad 'Urtî aus Schîrâz (gestorben A. H. 991), unvollständig. Nach Rieu II, 667^b ist es فرهاد و شیرین, nach der Safinah, f. 98^a شیرین و خسرو betitelt. Âtaschkada, f. 167^b nennt es kurzweg خسرو و شیرین.
8. Von Mir 'Aḳîl Kautharî aus Hamadân, verfasst A. H. 1015 und Schâh 'Abbâs I. gewidmet. Titel: شیرین و فرهاد oder شیرین و فرهاد, siehe Rieu II, 673; Âtaschkada, f. 151^a, wo es wiederum einfach خسرو و شیرین betitelt ist; Makhzan-ulgharâ'ib, f. 367^b, und Sprenger, Cat. Oudh, p. 93 (Naṣrâbâdî's tadhkirah).
9. Von Khwâjah Hidâyat-ullâh aus Rai, siehe I, 13. Titel: شیرین و خسرو.
10. Von Mir Muḥsin aus Rai, der unter Akbar nach Indien kam und A. H. 1020 in Benares starb. Titel: شیرین و خسرو, siehe Makhzan-ulgharâ'ib, f. 397^b.
11. Von Nawwâb Âṣafkhân Ja'far, mit seinem ursprünglichen Namen Mirzâ Kîwâm-uddîn Muḥammad, der unter Akbar nach Indien kam und unter Jahângîr A. H. 1021 starb. Sein Epos, das theils فرهاد و شیرین, theils خسرو و شیرین genannt wird, existirt in zwei Redactionen, von denen die ältere oder ursprüng-

lichere schon vor A. H. 995 verfasst ist, siehe Elliott 129 und Fraser 70 in der Bodl. Libr. Die zweite, jüngere Redaction enthält eine Widmung an Jahângîr, siehe Elliott 258 und Ouseley 88 in der Bodl. Libr., ferner Khulâsat-ulkalâm Elliott 183, f. 118^a, und Safinah, f. 169^b.

12. Von Khwâjah Schâpûr aus Rai oder Teheran, der zuerst den takhalluṣ Firîbî führte; Verwandter des vorigen, Sohn des Khwâjah Khwâjagî und Neffe sowohl des Scharif Hijrî aus Rai, der unter Schâh Tahmâsp Wazîr von Yazd war, als auch des Dichters Umîdî (gestorben A. H. 925 oder 930). Er starb unter Jahângîr ungefähr zur selben Zeit als Âṣafkhân Ja'far. Sein Epos heisst شیرین و خسرو, siehe Safinah, f. 64^b. Eine Episode daraus: داستان کوه کوفتن فرهاد findet sich in einem Diwân in Elliott 101 der Bodl. Libr. f. 131^b. Er war ein Freund von Taqî Auhadî.

13. Von Mullâ Ziwarî, der im Anfang von Jahângîrs Regierung (A. H. 1014—1037) starb. Titel: شیرین و خسرو, siehe Safinah, f. 149^b.

14. Von Mirzâ Malik Maschriḳî aus Isfahân, der unter Schâh Şafî (A. H. 1038—1052) lebte. Sein dem Schâh gewidmetes Epos ist unvollendet geblieben, siehe Rieu II, 683.

15. Von Hindû unter Schâhjahân, siehe I, 16, nach einer Notiz des Dichters selbst in seinem لیلی و مجنون, Elliott 259, f. 112^b, l. 15 in der Bodl. Libr.

16. Von Maulânâ Khidrî aus Khwânsâr, Sohn des Maulânâ Tâjir, etwa zur Zeit 'Âlamgîrs. Titel: فرهاد و شیرین, siehe Makhzan-ulgharâ'ib, f. 131^a.

17. Von Mirzâ Muḥammad Şâdiḳ Nâmi (gestorben A. H. 1204), siehe I, 18; Elliott 199 in der Bodl. Libr., und Âtaschkada, f. 238^b.

18. Von Mirzâ Kûćak Wişâl aus Schîrâz, dessen Sohn noch 1854 in Bombay lebte. Titel: فرهاد و شیرین, siehe Sprenger, Cat. Oudh, p. 590.

Dazu 19. noch ein Epos خسرو و شیرین im Gûrândialect, siehe Rieu II, 733.

III.

Yûsuf und Zalikhâ.

1. Von Abulmuwayyad aus Balkh, unter den späteren Sāmāniden.
2. Von Bakhtiyârî, unter 'Izz-uddîn Bakhtiyâr von 'Irâk (A. H. 356—367).
3. Von Firdausi aus Tûs (A. H. 400—411).
4. Von Ustâd Schihâb-uddîn 'Am'aḵ aus Bukhârâ (gestorben A. H. 543 oder 544), unter Sultân Sanjar. Sein يوسف و زليخا kann in zwei Metren gelesen werden, siehe Âtaschkada, f. 188^b, und Makhzan-ulgharâ'ib, f. 263^a.
5. Von Maulânâ Mas'ûd aus Harât, siehe Muntakhab-ulasch-'âr (verfasst A. H. 1161), Elliott 247 in der Bodl. Libr., f. 165^b, wahrscheinlich identisch mit Maulânâ Rukn-uddîn Mas'ûd bin Muḥammad Imâmzâda, der schon von 'Aufi (also um A. H. 600) erwähnt wird und nach dem Makhzan-ulgharâ'ib, f. 378^b, eine unvollständige قصه يوسف hinterlassen hat.
6. Von Jâmi, verfasst A. H. 888.
7. Von Maḥmûdbeg Sâlim, der in Diensten des Schâh Tahmâsp (A. H. 930—984) stand, siehe Muntakhab-ulasch-'âr, f. 90^b, und Makhzan-ulgharâ'ib, f. 178^b.
8. Von Muḥammad Ḳâsimkhân Badakhschânî Maujî, dem Amir Humâyûn's, siehe I, 10 und Nafâ'is-ulmaâthir in Sprenger, Cat. Oudh, p. 54.
9. Von Mir Ma'sûm Şafawî Nâmî, siehe I, 14 und Makhzan-ulgharâ'ib, f. 448^b. Nach Taḳî Kâshî, Nr. 486 in Sprenger, Cat. Oudh, p. 37, hatte sein Epos den Titel: حسن و ناز.
10. Von Taḳî-uddîn Auḥadî mit dem takhalluṣ Taḳî aus Iṣfahân, dem Verfasser der bekannten, aber in keiner europäischen Bibliothek sich findenden tadhkirah, geboren A. H. 973. Er lebte zu Âgra unter Jahângîr. Sein Epos ist betitelt: يعقوب و يوسف, siehe Naṣrâbâdî in Sprenger, Cat. Oudh, p. 95, Note, oder auch يوسف و يعقوب, siehe ebendasselbst p. 95, und Safinah, f. 129^b.

11. Von Muḳim oder Muḳimâ, Bruder des Scharifâi Kâschif und des Isma'il Munṣif, unter Schâhjahan, siehe I, 17; Âtaschkada, f. 172^a; Makhzan-ulgharâ'ib, f. 411^b, und Sprenger, Cat. Oudh, p. 91.

12. Von Mullâ Farrukh Ḥusain Nâzim aus Harât, dem Sohn des Riḏâi Sabzwârî, unter Schâh 'Abbâs II. Er schrieb sein Epos auf Wunsch des 'Abbâs Ḳulikhân Schâmlû, Gouverneurs von Harât, zwischen A. H. 1058 und 1072; er starb A. H. 1081, siehe Khulâṣat-ulafkâr, Elliott 181 in der Bodl. Libr., f. 308^a; Âtaschkada, f. 89^a; Khulâṣat-ulkalâm, Elliott 184, f. 428^b; Makhzan-ulgharâ'ib, f. 463^b; Rieu II, 692; Sprenger, Cat. Oudh, pp. 151 und 515, und Elliott 363 in der Bodl. Libr.

13. Von Muḥammad Ibrâhim Khalîl-allâh, gewöhnlich Khalifah Ibrâhim genannt, geboren zu Delhi A. H. 1087 und 1160 noch am Leben. Sein Epos ist betitelt: احسن القصص, siehe Khulâṣat-ulkalâm, Elliott 183, f. 16^b.

14. Von Ḥâjî Luṭf 'Alibeg, mit dem takhalluṣ Ḥadhur, dem Verfasser des Âtaschkada, geboren A. H. 1134, den 20. Rabi' II. Seine früheren takhalluṣe waren Wâlih und Nakhat. Sein Yûsuf ist verfasst A. H. 1176, siehe Âtaschkada, f. 246^b, und Makhzan-ulgharâ'ib, f. 50^b.

15. Von Schaukat, dem Gouverneur von Schirâz, unter Fath 'Alî Schâh (A. H. 1212—1250), verfasst um A. H. 1233, siehe Rieu II, 727. Dazu zwei Prosabearbeitungen desselben Stoffes mit didaktisch-mystischer Tendenz, nämlich:

16. Von Schaikh-ulislâm Khwâjah 'Abdallâh Anṣârî (gestorben A. H. 481), unter dem Titel: انيس المريدین وشمس المجالس, in 14 majlis, für seine Freunde und Schüler geschrieben, um ihnen gute Lehren und höhere ṣûfische Anleitung zu geben. Eingestreut sind unzählige Koranverse, Traditionen und Sprüche weiser Schaikhs. India Office Libr. 1458.

17. Von Schaikh Mu'in bin Ḥâjî Muḥammad alfarâhî aus Harât, bekannt als Schaikh Mu'in almiskîn (gestorben A. H. 907). Es hat den Titel: احسن القصص und ist gleich dem vorigen durchzogen von Koranversen, Ueberlieferungen, theologischen und mystischen Erläuterungen, Nuktas, Laṭifas etc. Bodl. Libr. Elliott 409; und

18. Eine Nachahmung des Styls, der ganzen Darstellungsweise und der Tendenz von Yûsuf und Zalikhâ in dem mathnawî آدم و پری, 'Adam und die Peri' von 'Ahdî aus Sâwah, Bruder des Maḳṣadî und Zeitgenossen des Taḳî Kâschî (um A. H. 993), siehe Sprenger, Cat. Oudh, p. 30, Nr. 365.

IV.

Wâmiḳ und 'Adhrâ.

1. Von 'Unṣurî, dem Dichterkönige am Hofe Sulṭân Maḥmûd's von Ghazna, gestorben unter Ibrâhîm bin Mas'ûd A. H. 431 oder 441, siehe Âtaschkada, f. 177^b, und Makhzan-ulgharâ'ib, f. 262^b.

2. Von Faṣîḥî Jurjânî, der am Hofe des Kaikâ'us in Ṭabaristân (A. H. 441—462) lebte, siehe Rieu II, 813^b und III, 1094.

3. Von Kamâl-uddîn Ḍamirî, der im Anfang von Sulṭân Muḥammad's Regierung (A. H. 985—994) starb, siehe I, 12 und Âtaschkada, f. 105^b; Safinah, f. 39^a; Makhzan-ulgharâ'ib, f. 247^a; Khulâṣat-ulkalâm, Elliott 183, f. 473^a, und Rieu III, 1094^b.

4. Von Schu'aib aus Jûschḳân bei Iṣfahân, ohne Zeitangabe, siehe Âtaschkada, f. 105^a.

5. Von Maulânâ Muḥammad 'Alî aus Astarâbâd mit dem takhalluṣ Ḳismatî, der zur Zeit Akbar's im Dekhan starb, siehe Makhzan-ulgharâ'ib, f. 341^b.

6. Von Mirzâ Muḥammad Ṣâdiḳ Nâmî (gestorben A. H. 1204), siehe I, 18; II, 17; und Ouseley 146 in der Bodl. Libr.

7. Von Ḥâjî Muḥammad Ḥusain Schirâzî, unter Fatḥ 'Alî Schâh (A. H. 1212—1250), siehe Rieu II, 721.

V.

Haft Paikar und Nachahmungen.

(Die Liebesabenteuer Bahrâmgûrs.)

1. Von Nizâmî, verfasst A. H. 593. Titel: هفت پیکر.

2. Von Amîr Khusrau, verfasst A. H. 701. Titel: هشت بهشت, 'die acht Paradiese'.

3. Von Hâtifi (gestorben A. H. 927). Titel: هفت منظر, 'die sieben Pavillons', siehe Rieu II, 653, und Sprenger, Cat. Oudh, p. 422.

4. Von Khwâjah Hidâyat-ullâh aus Rai, siehe I, 13 und II, 9. Titel: هفت پیکر.

5. Von Mir Ma'sûm Şafawî Nâmî, siehe I, 14 und III, 9. Titel: هفت پیکر.

6. Von Scharifâi Kâschif, siehe I, 17, und Sprenger, Cat. Oudh, p. 91. Titel: هفت پیکر.

7. Von 'Aischî, verfasst A. H. 1070. Titel: هفت اختر, 'die sieben Planeten', siehe Sprenger, Cat. Oudh, p. 363.

Anhang B.

Die persischen Texte der Vorreden zu Firdausis Yûsuf und Zalikhâ.

I.

Die Vorgeschichte des Gedichtes.

(*B* [Bland's Handschr.] vv. 163—241; *M* [Morley's Ms.] vv. 193, 194, 203—208; *W* [Walker 64] vv. 192, 193, 202—207; *E* [Elliott 414] vv. 111—118.)

ازین قصہ نیکوتر اندر جهان نرفتست هیچ آشکار و نهان
 فراوان شکفتی بدین اندرست همه حکم جبار^{۱)} دادآورست
 مرا این قصہ را پارسی کرده اند بدودر معانی بگسترده اند^{۲)}
 باندازہ دانش و طبع خویشی نہ کمتر از آن گفته اند ونہ بیش
 گفتار اندر یاد کردن سبب این قصہ
 دو شاعر کہ این قصہ را گفته اند بہر جای معروف و نہفتہ^{۳)} اند
 یکی بو المویّد کہ از بلخ بود بدانشی همی خویشستن را ستود

^{۱)} *M W*: بیزدان. — ^{۲)} *E* hat diesen Vers in der ersten Person, weil dort jede weitere Andeutung auf frühere Bearbeitungen fortgelassen ist, und zwar so: من این را بیان پارسی کرده ام — بدودر در . . . بگسترده ام

^{۳)} So wohl statt des نہفتہ in *B* zu lesen.

نخست او بدین در سخن بافتست
 پس از وی سخن بافت این داستان
 نهاده و را بختیاری لقب
 بچاره بر مهتران بر شـدی
 چنان دان که یکره فتاد اتفاق
 شنیدم که آن روز نوروز بود
 خداوند قرخ امیر عـراق
 جهانگیر و قطب دل بحر جاه
 هنرمند سرهنک با آفرین
 که بختی سبک همایون و فیروز باد
 بدان روز بر گاه چون خسروان
 بزرگان گیتی کمر بسته پاک
 سرایندگان رود برداشته
 همیدون صف شاعران آخته
 یکی بختیاری بُد از شاعران
 عبادت یکی آفرین خوانده بود
 همه شاعران نیکوی یافتند
 بائین شهنشه عطا دادشان
 ز نوروز چون روز بگذشت چند
 یکی روز نزدیک میر عـراق
 همی خواند مقری باواز خوش
 خداوند فرهنگ فرزانه هوش
 خوش آمد همی سورة یوسفش
 همی خواستی کان بدین داستان
 بنطق لطیف و به لفظ دری
 بدان تا نبایدش تفسیر جست
 چو سرهنک قرخ پی کاردان
 چنان بد زتوفیق حکم خدای
 شهنشاه را دید آمد بروی

بگفتست چون بانک دریافتست
 یکی مرد بُد خوب روی وجوان
 کشای بر اشعار هر جای لب
 بخواندی ثنا و عطا بستدی
 باهواز شد نزد میر عـراق
 یکی روز بس کشور افروز بود
 که تختی سپهرست و اسپش براق
 نگهدار دولت ستون سپاه
 سپهدار سلطان روی زمین
 شبی تا قیامت همه روز باد
 مر اورا خرد پیر و دولت جوان
 بر تخت وی پاک بوسیده خاک
 نوای خوش از چرخ بگذاشته
 بخوانده ثناها و پرداخته
 دلش یاد جوی و زبان مدح خوان
 بامید آن بر عطا مانده بود
 چو در خدمت میر بشتافتند
 کسی کرد رخ سرخ و دل شادمان
 بفال همایون و بخت بلند
 که از خسروان برده دارد سباق
 مگر سورة یوسف خوبوش
 نهاده بمقری دل و چشم و گوش
 بدان بود مائل دل منصفش
 چنین داستانها کند باستان
 نموده درو صنعت شاعران
 بداند معانیش هر کسی درست
 همی راند این با دل اندر نهان
 که این بختیاری بُد اندر سرای
 بخواندش سبک میر فرهنگ جوی

بدو گفت اگر طبع داری بدان
 بگو قصه یوسف از بهر ما
 بلغظ خوش پاک و نغز در
 سبک بختیاری زمین بوسه داد
 بگویم من این داستانرا درست
 فراز آورم از میان و کنار
 درین قصه نغز پیدا کنم
 بگفت این و این قصه آغاز کرد
 بیبوست چونانکه طبعش نمود
 بگفتار آن در بسی رنج بر
 کزان بودش آغاز و فرمان میر
 هر آن شه که از بنده بار نخست
 شود بنده دلشاد و امیدوار
 بامید آن تا بنان^{۱)} اوقتد
 دل بختیاری بامید ایمن
 در آن ایزدی نامه نغز ناک
 شنیدم من آن داستان سر بسر
 قضارا یکی روز اخبار آن
 بنزدیک تاج زمانه اجل
 زمن این حکایت بواجب شنید
 مرا گفت خواهم که اکنون تو نیز
 هم از بهر این قصه ساز آوری
 سخن را بدانش مرتب کنی
 نکوئی چنان کان دگر شاعران
 توانی سپردن ره داستان
 که مارا بدان رفبت است وهوا
 درو چابکی کرده شاعر
 چنین گفت کای^{۲)} کنج^{۳)} فرهنگ و داد
 نباشم درین خدمت میر سُست
 سخنهای چون گوهر شاهوار
 مرآن را چو دُر مهیا کنم
 در جست و جوی سخن باز کرد
 که آن خدمتی سخت شایسته بود
 بسی سعی دید و بسی دم شمرد
 ازیرا فدا کرد فکر و ضمیمه
 یکی کار جوید بامر درست
 در آن کار گردد تن و جان سپار
 به نیکی و ناز جهان اوقتد
 بدان شاعری بر نوشت آستین
 بینداخت هر تیر کش بود پاک
 ز نیک و بدش آگهم در بدر
 همی راندمش بی غرض بر زبان
 موفق سپهر وفا و محمل^{۴)}
 پس آنکه سوی من یکی بنگرید
 بباشی بگفتار و شغلی بنیاز^{۵)}
 زهر گوشه معنی فراز آوری
 ز شیب و عوارش مهذب کنی
 نیابند زحف^{۶)} و تعدی در آن

^{۱)} Verbessert aus dem fehlerhaften **که** der Handschrift. — ^{۲)} Im Ma.
 ist ein unpassendes **و فرهنگ**. — ^{۳)} Corrigirt aus **بناز** der Handschrift,
 das keinen Reim giebt. — ^{۴)} Hier im Sinne von **قدرت**, **منزلت**, **مرتبه**,
 wie in Bostân, ed. Graf, p. 233, ll. 10 und 19. — ^{۵)} Hier im Sinne von
زود schnell, wie auch an einzelnen Stellen des Schâhnâma. — ^{۶)} **زحف** =
 نقصان, siehe Bostân, ed. Graf, p. 370, ll. 5 und 13.

اگر^{۱)} باشدش نظم و ترکیب نغز
 سخنهای دلگیر هر جایگاه
 نه ناقص نه غامض نه یازیده سُست
 برم نزد دستور میر عــــراق
 بدان تا کُرش رای باشد یکی
 بداند ترا آن سپهر سپاه
 ازو مر ترا این کفایت بــــود
 چو بشنیدم این گفت وگوی اجل
 چنین گفتمش که جهان کرم
 خرد را مدار و سخن را سوار
 تن و جان من زیر فرمان تُست
 بود آفرمان حشمت من رهی
 بخواهی زمن بنده مهربان
 بامر تو ای در جهان بی نظیر
 بکوشم^{۲)} باندازه دستگاه
 به پیوندم اندر خور طبع خویش
 بجز طبع توفیق باید^{۳)} نخست
 زتوفیق باشد همه طبع^{۴)} نیز
 اگر باشدم یاور^{۵)} زاسمــــان
 بتوفیق یزدان توان راند رای
 معانی پسندیده وهوش و مغز
 قوافیش چون پای بر پایگاه^{۶)}
 حزن و لطیف و روان و درست
 که گردانش خیلند و ایران و شاق
 بخوانند نزدیک او اندکی
 که چون داری اندر سخن دستگاه
 که این مایه بهتر عنایت بود
 دلم را شد اکثر امید اقل
 بچود و نوال و نهاد و نعم
 پناه جهان زافت روزگار
 روان در تن من ثناخوان تُست
 که بر من بدین کار فرمان دهی
 یکی آفرین با یکی داستان
 بگویم من این قصه دلپذیر
 کنم بر فزود سخن ران نگاه^{۷)}
 نشاید سخن گفتن از طبع بیش^{۸)}
 زتوفیق باید^{۹)} همه کار جست
 بجز طبع گفتار و کردار چیر^{۱۰)}
 خودم طبع یاری کند بیگمان
 زمن جهد و توفیق نیک از خدای

۱) E: که گر. — ۲) In B lautet dieser Vers gegen Sinn und Reim so: سخنهای دلگیر بر جایگاه قوافیش چون نای بر جایگاه — ۳) So E, M und W. B hat wieder بگویم. — ۴) M und W: پایگاه statt نگاه. — ۵) E: میشی, Schaf; W wieder خویش gegen Sinn und Reim. — ۶) E: ایزد. — ۷) M und W: شاید بتوفیق und کام statt باید. In E steht آید statt باید im zweiten Hemistich. — ۸) B: کار. — ۹) B hat ein sinnloses اگر یاری باشد. — ۱۰) E: و خیز hier.

II.

Der Lobpreis des Khalifen.

(M vv. 100—114; W vv. 99—113.)

در صفت پادشاه اسلام گوید

بزرگا خدیوا^{۱)} توانا توئی —————
 بآغاز وانجام دانا توئی —————
 گر از اوج گویم چو کیخسروست —————
 که هر لحظه تائید و فرش توئیست —————
 گر از داد گویم شه^{۲)} کامران —————
 فزون آید از شصت نوشیروان —————
 اگر گویم از معرفت و زبصر^{۳)} —————
 درین باب قولم نیاید بسر —————
 گر از دور مر مرد را بنگرد —————
 هنرها و عیبش^{۴)} پدید آورد —————
 بداند مراورا نهاد و سرشت —————
 اگر هست نیکو و گر هست زشت —————
 اگر گویم از بخشش دست شاه —————
 شوم سخت عاجز درین جایگاه —————
 که بخشیدن دست وی چون هواست —————
 بدریا و کان در و زر عیار —————
 بُد ایمن از بخشش شهریار —————
 همی تا بود گردش سال و ماه —————
 همی تا سرشت جهانرا نهاد —————
 بود زانش و آب و زخاک و باد —————
 همی تا سرشت جهانرا نهاد —————
 مَبَراد^{۵)} پیروزی از شهریار —————
 فلک خاصتش باد و دادار یار —————
 بتن در دلش روشن و شاد باد —————
 سه چیزش بسه چیز آباد باد —————
 تن وی بصحت کف وی بشام —————
 دل وی بدان بخشش دوستکام —————
 بتائید سلطان اقلیم —————
 دل شاه باد ایمن از بیم^{۶)} —————

III.

Anspielungen auf das Schāhnāma und Verwünschung seiner früheren poetischen Richtung von Seiten des Dichters, aus dem Capitel: گفتار اندر سبب حال خود.

a) M vv. 209—216; W vv. 208—215; A (Ms. der Royal Asiatic Society) E und N (Naval Kishor Ausgabe) vv. 23—38; T (Teheraner Lithographie) vv. 23—41; B vv. 67—77 und 79—84.

من از هر دری گفته دارم بسی —————
 شنیدند گفتار من هر کسی —————
 سخنهای شاهان بآرای و داد —————
 بسخت و بُسُست و به بند و کشاد —————

هنرهای W: ^{۱)} — در نظر W: ^{۲)} بشد. — خدایا W: ^{۳)} عیبش. — ^{۴)} ^{۵)} ^{۶)} ^{۷)} ^{۸)} ^{۹)} ^{۱۰)} ^{۱۱)} ^{۱۲)} ^{۱۳)} ^{۱۴)} ^{۱۵)} ^{۱۶)} ^{۱۷)} ^{۱۸)} ^{۱۹)} ^{۲۰)} ^{۲۱)} ^{۲۲)} ^{۲۳)} ^{۲۴)} ^{۲۵)} ^{۲۶)} ^{۲۷)} ^{۲۸)} ^{۲۹)} ^{۳۰)} ^{۳۱)} ^{۳۲)} ^{۳۳)} ^{۳۴)} ^{۳۵)} ^{۳۶)} ^{۳۷)} ^{۳۸)} ^{۳۹)} ^{۴۰)} ^{۴۱)} ^{۴۲)} ^{۴۳)} ^{۴۴)} ^{۴۵)} ^{۴۶)} ^{۴۷)} ^{۴۸)} ^{۴۹)} ^{۵۰)} ^{۵۱)} ^{۵۲)} ^{۵۳)} ^{۵۴)} ^{۵۵)} ^{۵۶)} ^{۵۷)} ^{۵۸)} ^{۵۹)} ^{۶۰)} ^{۶۱)} ^{۶۲)} ^{۶۳)} ^{۶۴)} ^{۶۵)} ^{۶۶)} ^{۶۷)} ^{۶۸)} ^{۶۹)} ^{۷۰)} ^{۷۱)} ^{۷۲)} ^{۷۳)} ^{۷۴)} ^{۷۵)} ^{۷۶)} ^{۷۷)} ^{۷۸)} ^{۷۹)} ^{۸۰)} ^{۸۱)} ^{۸۲)} ^{۸۳)} ^{۸۴)} ^{۸۵)} ^{۸۶)} ^{۸۷)} ^{۸۸)} ^{۸۹)} ^{۹۰)} ^{۹۱)} ^{۹۲)} ^{۹۳)} ^{۹۴)} ^{۹۵)} ^{۹۶)} ^{۹۷)} ^{۹۸)} ^{۹۹)} ^{۱۰۰)} ^{۱۰۱)} ^{۱۰۲)} ^{۱۰۳)} ^{۱۰۴)} ^{۱۰۵)} ^{۱۰۶)} ^{۱۰۷)} ^{۱۰۸)} ^{۱۰۹)} ^{۱۱۰)} ^{۱۱۱)} ^{۱۱۲)} ^{۱۱۳)} ^{۱۱۴)} ^{۱۱۵)} ^{۱۱۶)} ^{۱۱۷)} ^{۱۱۸)} ^{۱۱۹)} ^{۱۲۰)} ^{۱۲۱)} ^{۱۲۲)} ^{۱۲۳)} ^{۱۲۴)} ^{۱۲۵)} ^{۱۲۶)} ^{۱۲۷)} ^{۱۲۸)} ^{۱۲۹)} ^{۱۳۰)} ^{۱۳۱)} ^{۱۳۲)} ^{۱۳۳)} ^{۱۳۴)} ^{۱۳۵)} ^{۱۳۶)} ^{۱۳۷)} ^{۱۳۸)} ^{۱۳۹)} ^{۱۴۰)} ^{۱۴۱)} ^{۱۴۲)} ^{۱۴۳)} ^{۱۴۴)} ^{۱۴۵)} ^{۱۴۶)} ^{۱۴۷)} ^{۱۴۸)} ^{۱۴۹)} ^{۱۵۰)} ^{۱۵۱)} ^{۱۵۲)} ^{۱۵۳)} ^{۱۵۴)} ^{۱۵۵)} ^{۱۵۶)} ^{۱۵۷)} ^{۱۵۸)} ^{۱۵۹)} ^{۱۶۰)} ^{۱۶۱)} ^{۱۶۲)} ^{۱۶۳)} ^{۱۶۴)} ^{۱۶۵)} ^{۱۶۶)} ^{۱۶۷)} ^{۱۶۸)} ^{۱۶۹)} ^{۱۷۰)} ^{۱۷۱)} ^{۱۷۲)} ^{۱۷۳)} ^{۱۷۴)} ^{۱۷۵)} ^{۱۷۶)} ^{۱۷۷)} ^{۱۷۸)} ^{۱۷۹)} ^{۱۸۰)} ^{۱۸۱)} ^{۱۸۲)} ^{۱۸۳)} ^{۱۸۴)} ^{۱۸۵)} ^{۱۸۶)} ^{۱۸۷)} ^{۱۸۸)} ^{۱۸۹)} ^{۱۹۰)} ^{۱۹۱)} ^{۱۹۲)} ^{۱۹۳)} ^{۱۹۴)} ^{۱۹۵)} ^{۱۹۶)} ^{۱۹۷)} ^{۱۹۸)} ^{۱۹۹)} ^{۲۰۰)} ^{۲۰۱)} ^{۲۰۲)} ^{۲۰۳)} ^{۲۰۴)} ^{۲۰۵)} ^{۲۰۶)} ^{۲۰۷)} ^{۲۰۸)} ^{۲۰۹)} ^{۲۱۰)} ^{۲۱۱)} ^{۲۱۲)} ^{۲۱۳)} ^{۲۱۴)} ^{۲۱۵)} ^{۲۱۶)} ^{۲۱۷)} ^{۲۱۸)} ^{۲۱۹)} ^{۲۲۰)} ^{۲۲۱)} ^{۲۲۲)} ^{۲۲۳)} ^{۲۲۴)} ^{۲۲۵)} ^{۲۲۶)} ^{۲۲۷)} ^{۲۲۸)} ^{۲۲۹)} ^{۲۳۰)} ^{۲۳۱)} ^{۲۳۲)} ^{۲۳۳)} ^{۲۳۴)} ^{۲۳۵)} ^{۲۳۶)} ^{۲۳۷)} ^{۲۳۸)} ^{۲۳۹)} ^{۲۴۰)} ^{۲۴۱)} ^{۲۴۲)} ^{۲۴۳)} ^{۲۴۴)} ^{۲۴۵)} ^{۲۴۶)} ^{۲۴۷)} ^{۲۴۸)} ^{۲۴۹)} ^{۲۵۰)} ^{۲۵۱)} ^{۲۵۲)} ^{۲۵۳)} ^{۲۵۴)} ^{۲۵۵)} ^{۲۵۶)} ^{۲۵۷)} ^{۲۵۸)} ^{۲۵۹)} ^{۲۶۰)} ^{۲۶۱)} ^{۲۶۲)} ^{۲۶۳)} ^{۲۶۴)} ^{۲۶۵)} ^{۲۶۶)} ^{۲۶۷)} ^{۲۶۸)} ^{۲۶۹)} ^{۲۷۰)} ^{۲۷۱)} ^{۲۷۲)} ^{۲۷۳)} ^{۲۷۴)} ^{۲۷۵)} ^{۲۷۶)} ^{۲۷۷)} ^{۲۷۸)} ^{۲۷۹)} ^{۲۸۰)} ^{۲۸۱)} ^{۲۸۲)} ^{۲۸۳)} ^{۲۸۴)} ^{۲۸۵)} ^{۲۸۶)} ^{۲۸۷)} ^{۲۸۸)} ^{۲۸۹)} ^{۲۹۰)} ^{۲۹۱)} ^{۲۹۲)} ^{۲۹۳)} ^{۲۹۴)} ^{۲۹۵)} ^{۲۹۶)} ^{۲۹۷)} ^{۲۹۸)} ^{۲۹۹)} ^{۳۰۰)} ^{۳۰۱)} ^{۳۰۲)} ^{۳۰۳)} ^{۳۰۴)} ^{۳۰۵)} ^{۳۰۶)} ^{۳۰۷)} ^{۳۰۸)} ^{۳۰۹)} ^{۳۱۰)} ^{۳۱۱)} ^{۳۱۲)} ^{۳۱۳)} ^{۳۱۴)} ^{۳۱۵)} ^{۳۱۶)} ^{۳۱۷)} ^{۳۱۸)} ^{۳۱۹)} ^{۳۲۰)} ^{۳۲۱)} ^{۳۲۲)} ^{۳۲۳)} ^{۳۲۴)} ^{۳۲۵)} ^{۳۲۶)} ^{۳۲۷)} ^{۳۲۸)} ^{۳۲۹)} ^{۳۳۰)} ^{۳۳۱)} ^{۳۳۲)} ^{۳۳۳)} ^{۳۳۴)} ^{۳۳۵)} ^{۳۳۶)} ^{۳۳۷)} ^{۳۳۸)} ^{۳۳۹)} ^{۳۴۰)} ^{۳۴۱)} ^{۳۴۲)} ^{۳۴۳)} ^{۳۴۴)} ^{۳۴۵)} ^{۳۴۶)} ^{۳۴۷)} ^{۳۴۸)} ^{۳۴۹)} ^{۳۵۰)} ^{۳۵۱)} ^{۳۵۲)} ^{۳۵۳)} ^{۳۵۴)} ^{۳۵۵)} ^{۳۵۶)} ^{۳۵۷)} ^{۳۵۸)} ^{۳۵۹)} ^{۳۶۰)} ^{۳۶۱)} ^{۳۶۲)} ^{۳۶۳)} ^{۳۶۴)} ^{۳۶۵)} ^{۳۶۶)} ^{۳۶۷)} ^{۳۶۸)} ^{۳۶۹)} ^{۳۷۰)} ^{۳۷۱)} ^{۳۷۲)} ^{۳۷۳)} ^{۳۷۴)} ^{۳۷۵)} ^{۳۷۶)} ^{۳۷۷)} ^{۳۷۸)} ^{۳۷۹)} ^{۳۸۰)} ^{۳۸۱)} ^{۳۸۲)} ^{۳۸۳)} ^{۳۸۴)} ^{۳۸۵)} ^{۳۸۶)} ^{۳۸۷)} ^{۳۸۸)} ^{۳۸۹)} ^{۳۹۰)} ^{۳۹۱)} ^{۳۹۲)} ^{۳۹۳)} ^{۳۹۴)} ^{۳۹۵)} ^{۳۹۶)} ^{۳۹۷)} ^{۳۹۸)} ^{۳۹۹)} ^{۴۰۰)} ^{۴۰۱)} ^{۴۰۲)} ^{۴۰۳)} ^{۴۰۴)} ^{۴۰۵)} ^{۴۰۶)} ^{۴۰۷)} ^{۴۰۸)} ^{۴۰۹)} ^{۴۱۰)} ^{۴۱۱)} ^{۴۱۲)} ^{۴۱۳)} ^{۴۱۴)} ^{۴۱۵)} ^{۴۱۶)} ^{۴۱۷)} ^{۴۱۸)} ^{۴۱۹)} ^{۴۲۰)} ^{۴۲۱)} ^{۴۲۲)} ^{۴۲۳)} ^{۴۲۴)} ^{۴۲۵)} ^{۴۲۶)} ^{۴۲۷)} ^{۴۲۸)} ^{۴۲۹)} ^{۴۳۰)} ^{۴۳۱)} ^{۴۳۲)} ^{۴۳۳)} ^{۴۳۴)} ^{۴۳۵)} ^{۴۳۶)} ^{۴۳۷)} ^{۴۳۸)} ^{۴۳۹)} ^{۴۴۰)} ^{۴۴۱)} ^{۴۴۲)} ^{۴۴۳)} ^{۴۴۴)} ^{۴۴۵)} ^{۴۴۶)} ^{۴۴۷)} ^{۴۴۸)} ^{۴۴۹)} ^{۴۵۰)} ^{۴۵۱)} ^{۴۵۲)} ^{۴۵۳)} ^{۴۵۴)} ^{۴۵۵)} ^{۴۵۶)} ^{۴۵۷)} ^{۴۵۸)} ^{۴۵۹)} ^{۴۶۰)} ^{۴۶۱)} ^{۴۶۲)} ^{۴۶۳)} ^{۴۶۴)} ^{۴۶۵)} ^{۴۶۶)} ^{۴۶۷)} ^{۴۶۸)} ^{۴۶۹)} ^{۴۷۰)} ^{۴۷۱)} ^{۴۷۲)} ^{۴۷۳)} ^{۴۷۴)} ^{۴۷۵)} ^{۴۷۶)} ^{۴۷۷)} ^{۴۷۸)} ^{۴۷۹)} ^{۴۸۰)} ^{۴۸۱)} ^{۴۸۲)} ^{۴۸۳)} ^{۴۸۴)} ^{۴۸۵)} ^{۴۸۶)} ^{۴۸۷)} ^{۴۸۸)} ^{۴۸۹)} ^{۴۹۰)} ^{۴۹۱)} ^{۴۹۲)} ^{۴۹۳)} ^{۴۹۴)} ^{۴۹۵)} ^{۴۹۶)} ^{۴۹۷)} ^{۴۹۸)} ^{۴۹۹)} ^{۵۰۰)} ^{۵۰۱)} ^{۵۰۲)} ^{۵۰۳)} ^{۵۰۴)} ^{۵۰۵)} ^{۵۰۶)} ^{۵۰۷)} ^{۵۰۸)} ^{۵۰۹)} ^{۵۱۰)} ^{۵۱۱)} ^{۵۱۲)} ^{۵۱۳)} ^{۵۱۴)} ^{۵۱۵)} ^{۵۱۶)} ^{۵۱۷)} ^{۵۱۸)} ^{۵۱۹)} ^{۵۲۰)} ^{۵۲۱)} ^{۵۲۲)} ^{۵۲۳)} ^{۵۲۴)} ^{۵۲۵)} ^{۵۲۶)} ^{۵۲۷)} ^{۵۲۸)} ^{۵۲۹)} ^{۵۳۰)} ^{۵۳۱)} ^{۵۳۲)} ^{۵۳۳)} ^{۵۳۴)} ^{۵۳۵)} ^{۵۳۶)} ^{۵۳۷)} ^{۵۳۸)} ^{۵۳۹)} ^{۵۴۰)} ^{۵۴۱)} ^{۵۴۲)} ^{۵۴۳)} ^{۵۴۴)} ^{۵۴۵)} ^{۵۴۶)} ^{۵۴۷)} ^{۵۴۸)} ^{۵۴۹)} ^{۵۵۰)} ^{۵۵۱)} ^{۵۵۲)} ^{۵۵۳)} ^{۵۵۴)} ^{۵۵۵)} ^{۵۵۶)} ^{۵۵۷)} ^{۵۵۸)} ^{۵۵۹)} ^{۵۶۰)} ^{۵۶۱)} ^{۵۶۲)} ^{۵۶۳)} ^{۵۶۴)} ^{۵۶۵)} ^{۵۶۶)} ^{۵۶۷)} ^{۵۶۸)} ^{۵۶۹)} ^{۵۷۰)} ^{۵۷۱)} ^{۵۷۲)} ^{۵۷۳)} ^{۵۷۴)} ^{۵۷۵)} ^{۵۷۶)} ^{۵۷۷)} ^{۵۷۸)} ^{۵۷۹)} ^{۵۸۰)} ^{۵۸۱)} ^{۵۸۲)} ^{۵۸۳)} ^{۵۸۴)} ^{۵۸۵)} ^{۵۸۶)} ^{۵۸۷)} ^{۵۸۸)} ^{۵۸۹)} ^{۵۹۰)} ^{۵۹۱)} ^{۵۹۲)} ^{۵۹۳)} ^{۵۹۴)} ^{۵۹۵)} ^{۵۹۶)} ^{۵۹۷)} ^{۵۹۸)} ^{۵۹۹)} ^{۶۰۰)} ^{۶۰۱)} ^{۶۰۲)} ^{۶۰۳)} ^{۶۰۴)} ^{۶۰۵)} ^{۶۰۶)} ^{۶۰۷)} ^{۶۰۸)} ^{۶۰۹)} ^{۶۱۰)} ^{۶۱۱)} ^{۶۱۲)} ^{۶۱۳)} ^{۶۱۴)} ^{۶۱۵)} ^{۶۱۶)} ^{۶۱۷)} ^{۶۱۸)} ^{۶۱۹)} ^{۶۲۰)} ^{۶۲۱)} ^{۶۲۲)} ^{۶۲۳)} ^{۶۲۴)} ^{۶۲۵)} ^{۶۲۶)} ^{۶۲۷)} ^{۶۲۸)} ^{۶۲۹)} ^{۶۳۰)} ^{۶۳۱)} ^{۶۳۲)} ^{۶۳۳)} ^{۶۳۴)} ^{۶۳۵)} ^{۶۳۶)} ^{۶۳۷)} ^{۶۳۸)} ^{۶۳۹)} ^{۶۴۰)} ^{۶۴۱)} ^{۶۴۲)} ^{۶۴۳)} ^{۶۴۴)} ^{۶۴۵)} ^{۶۴۶)} ^{۶۴۷)} ^{۶۴۸)} ^{۶۴۹)} ^{۶۵۰)} ^{۶۵۱)} ^{۶۵۲)} ^{۶۵۳)} ^{۶۵۴)} ^{۶۵۵)} ^{۶۵۶)} ^{۶۵۷)} ^{۶۵۸)} ^{۶۵۹)} ^{۶۶۰)} ^{۶۶۱)} ^{۶۶۲)} ^{۶۶۳)} ^{۶۶۴)} ^{۶۶۵)} ^{۶۶۶)} ^{۶۶۷)} ^{۶۶۸)} ^{۶۶۹)} ^{۶۷۰)} ^{۶۷۱)} ^{۶۷۲)} ^{۶۷۳)} ^{۶۷۴)} ^{۶۷۵)} ^{۶۷۶)} ^{۶۷۷)} ^{۶۷۸)} ^{۶۷۹)} ^{۶۸۰)} ^{۶۸۱)} ^{۶۸۲)} ^{۶۸۳)} ^{۶۸۴)} ^{۶۸۵)} ^{۶۸۶)} ^{۶۸۷)} ^{۶۸۸)} ^{۶۸۹)} ^{۶۹۰)} ^{۶۹۱)} ^{۶۹۲)} ^{۶۹۳)} ^{۶۹۴)} ^{۶۹۵)} ^{۶۹۶)} ^{۶۹۷)} ^{۶۹۸)} ^{۶۹۹)} ^{۷۰۰)} ^{۷۰۱)} ^{۷۰۲)} ^{۷۰۳)} ^{۷۰۴)} ^{۷۰۵)} ^{۷۰۶)} ^{۷۰۷)} ^{۷۰۸)} ^{۷۰۹)} ^{۷۱۰)} ^{۷۱۱)} ^{۷۱۲)} ^{۷۱۳)} ^{۷۱۴)} ^{۷۱۵)} ^{۷۱۶)} ^{۷۱۷)} ^{۷۱۸)} ^{۷۱۹)} ^{۷۲۰)} ^{۷۲۱)} ^{۷۲۲)} ^{۷۲۳)} ^{۷۲۴)} ^{۷۲۵)} ^{۷۲۶)} ^{۷۲۷)} ^{۷۲۸)} ^{۷۲۹)} ^{۷۳۰)} ^{۷۳۱)} ^{۷۳۲)} ^{۷۳۳)} ^{۷۳۴)} ^{۷۳۵)} ^{۷۳۶)} ^{۷۳۷)} ^{۷۳۸)} ^{۷۳۹)} ^{۷۴۰)} ^{۷۴۱)} ^{۷۴۲)} ^{۷۴۳)} ^{۷۴۴)} ^{۷۴۵)} ^{۷۴۶)} ^{۷۴۷)} ^{۷۴۸)} ^{۷۴۹)} ^{۷۵۰)} ^{۷۵۱)} ^{۷۵۲)} ^{۷۵۳)} ^{۷۵۴)} ^{۷۵۵)} ^{۷۵۶)} ^{۷۵۷)} ^{۷۵۸)} ^{۷۵۹)} ^{۷۶۰)} ^{۷۶۱)} ^{۷۶۲)} ^{۷۶۳)} ^{۷۶۴)} ^{۷۶۵)} ^{۷۶۶)} ^{۷۶۷)} ^{۷۶۸)} ^{۷۶۹)} ^{۷۷۰)} ^{۷۷۱)} ^{۷۷۲)} ^{۷۷۳)} ^{۷۷۴)} ^{۷۷۵)} ^{۷۷۶)} ^{۷۷۷)} ^{۷۷۸)} ^{۷۷۹)} ^{۷۸۰)} ^{۷۸۱)} ^{۷۸۲)} ^{۷۸۳)} ^{۷۸۴)} ^{۷۸۵)} ^{۷۸۶)} ^{۷۸۷)} ^{۷۸۸)} ^{۷۸۹)} ^{۷۹۰)} ^{۷۹۱)} ^{۷۹۲)} ^{۷۹۳)} ^{۷۹۴)} ^{۷۹۵)} ^{۷۹۶)} ^{۷۹۷)} ^{۷۹۸)} ^{۷۹۹)} ^{۸۰۰)} ^{۸۰۱)} ^{۸۰۲)} ^{۸۰۳)} ^{۸۰۴)} ^{۸۰۵)} ^{۸۰۶)} ^{۸۰۷)} ^{۸۰۸)} ^{۸۰۹)} ^{۸۱۰)} ^{۸۱۱)} ^{۸۱۲)} ^{۸۱۳)} ^{۸۱۴)} ^{۸۱۵)} ^{۸۱۶)} ^{۸۱۷)} ^{۸۱۸)} ^{۸۱۹)} ^{۸۲۰)} ^{۸۲۱)} ^{۸۲۲)} ^{۸۲۳)} ^{۸۲۴)} ^{۸۲۵)} ^{۸۲۶)} ^{۸۲۷)} ^{۸۲۸)} ^{۸۲۹)} ^{۸۳۰)} ^{۸۳۱)} ^{۸۳۲)} ^{۸۳۳)} ^{۸۳۴)} ^{۸۳۵)} ^{۸۳۶)} ^{۸۳۷)} ^{۸۳۸)} ^{۸۳۹)} ^{۸۴۰)} ^{۸۴۱)} ^{۸۴۲)} ^{۸۴۳)} ^{۸۴۴)} ^{۸۴۵)} ^{۸۴۶)} ^{۸۴۷)} ^{۸۴۸)} ^{۸۴۹)} ^{۸۵۰)} ^{۸۵۱)} ^{۸۵۲)} ^{۸۵۳)} ^{۸۵۴)} ^{۸۵۵)} ^{۸۵۶)} ^{۸۵۷)} ^{۸۵۸)} ^{۸۵۹)} ^{۸۶۰)} ^{۸۶۱)} ^{۸۶۲)} ^{۸۶۳)} ^{۸۶۴)} ^{۸۶۵)} ^{۸۶۶)} ^{۸۶۷)} ^{۸۶۸)} ^{۸۶۹)} ^{۸۷۰)} ^{۸۷۱)} ^{۸۷۲)} ^{۸۷۳)} ^{۸۷۴)} ^{۸۷۵)} ^{۸۷۶)} ^{۸۷۷)} ^{۸۷۸)} ^{۸۷۹)} ^{۸۸۰)} ^{۸۸۱)} ^{۸۸۲)} ^{۸۸۳)} ^{۸۸۴)} ^{۸۸۵)} ^{۸۸۶)} ^{۸۸۷)} ^{۸۸۸)} ^{۸۸۹)} ^{۸۹۰)} ^{۸۹۱)} ^{۸۹۲)} ^{۸۹۳)} ^{۸۹۴)} ^{۸۹۵)} ^{۸۹۶)} ^{۸۹۷)} ^{۸۹۸)} ^{۸۹۹)} ^{۹۰۰)} ^{۹۰۱)} ^{۹۰۲)} ^{۹۰۳)} ^{۹۰۴)} ^{۹۰۵)} ^{۹۰۶)} ^{۹۰۷)} ^{۹۰۸)} ^{۹۰۹)} ^{۹۱۰)} ^{۹۱۱)} ^{۹۱۲)} ^{۹۱۳)} ^{۹۱۴)} ^{۹۱۵)} ^{۹۱۶)} ^{۹۱۷)} ^{۹۱۸)} ^{۹۱۹)} ^{۹۲۰)} ^{۹۲۱)} ^{۹۲۲)} ^{۹۲۳)} ^{۹۲۴)} ^{۹۲۵)} ^{۹۲۶)} ^{۹۲۷)} ^{۹۲۸)} ^{۹۲۹)} ^{۹۳۰)} ^{۹۳۱)} ^{۹۳۲)} ^{۹۳۳)} ^{۹۳۴)} ^{۹۳۵)} ^{۹۳۶)} ^{۹۳۷)} ^{۹۳۸)} ^{۹۳۹)} ^{۹۴۰)} ^{۹۴۱)} ^{۹۴۲)} ^{۹۴۳)} ^{۹۴۴)} ^{۹۴۵)} ^{۹۴۶)} ^{۹۴۷)} ^{۹۴۸)} ^{۹۴۹)} ^{۹۵۰)} ^{۹۵۱)} ^{۹۵۲)} ^{۹۵}

بسی کوهر داستان سفته ام بسی نامهٔ دوستان^{۱)} گفته ام
 به بزم وبرزه ویکین ویمهر یکی از زمین و یکی از سپهر
 سپردم بسی راه نخستگان زدم پردهٔ مهر پیوستگان
 زآزار^{۲)} ایشان زمهر^{۳)} و درود بسی گفته ام سرگذشت و سرود
 بنظم آوریدم بسی داستان از افسانه و گفتهٔ باستان
 همیدون بسی رانده ام گفتگوی زخوبان شکرلب و ماه روی
 زهر گونهٔ نظم آراستم بگفتم درو هرچه خود خواستم
 اگرچه از آن یافتی دل مـز^{۴)} همی کاشتم تخم رنج و بـز
 از آن تخم کشتن پشیمان شدم زبانرا دلرا کرهٔ بـر زدم^{۵)}
 نگویم کنون^{۶)} نامهای دروغ سخنرا ز گفتار ندم فروغ
 نکارم کنون تخم شورهٔ کـی^{۷)} که آمد سپیدی بجای سیاه
 دلم سیر گشت از فریدون گـرد مرا زان چه کوتخت^{۸)} ضحاک بُرد
 گرفتم دل از ملکت یقـبـاد همان تخت کاووس کی برد باد
 ندانم چه خواهد بدن^{۹)} جز عذاب زکیخسرو وجنک افراسیاب
 برین می سزد گر بخندد^{۱۰)} خرد زمن خود کجا کی پسندد خرد
 که یک نیمه از عمر خود کم کنم جهانی پر از نام^{۱۱)} رستم کنم
 دلم گشت سیر^{۱۲)} و گرفتم ملال هم از گیو و طوس وهم^{۱۳)} از پور زال

b) T vv. 54—56; A, N und E vv. 49 und 50; B vv. 37—39; M und W: v. 230.

نگویم دگر داستان ملـوـک دلم سیر شد زاستان ملـوـک
 نگویم سخنهای بیموده هیـچ به بیموده گفتن نکیرم بسیـچ
 که آن داستانها دروغست پاک دوصد زان نیرزدیکی مشـت^{۱۴)} خاک
 بگویم کنون داستانهای مـهـر نگردانم از نامهٔ مـهـر^{۱۵)} چـهـر

^{۱)} E: نامه و داستان. — ^{۲)} B: بآزار. — ^{۳)} B: ومهر. — ^{۴)} So M, W u. B, nur dass B statt hat: A, E, N und T: (E از این). — ^{۵)} N: داشتیم. — ^{۶)} M und W: از آن تخم کشی در زمین کاشتم زبانرا دلرا کره داشتیم. — ^{۷)} B: شوره و کنا. — ^{۸)} A, N, E und T: رنج. — ^{۹)} B: بد این. — ^{۱۰)} B: بخندد. — ^{۱۱)} E: هم از نام کاوس هم. — ^{۱۲)} B: سیر گشت. — ^{۱۳)} E: از جنک. — ^{۱۴)} B: ذره. — ^{۱۵)} B: قهر, wobei dann nothwendig gelesen werden muss.

c) *M* und *W*: vv. 232—237; *B*: vv. 43—48; *A*, *N* und *E*: vv. 52—55;
T vv. 58—61.

زپیغمبران گفت باید سخن که جز راستی شان بُد بین و بن
 نگفتند بیهوده‌ای دروغ سخن را ندادند رنگ و فروغ^{۱)}
 همه راست بودند و گفتند راست بگفتار شان بر همه کس خواست
 اگرچند پیغمبران راستند ز تو نیز هم^{۲)} راستی خواستند
 برین قصه خواهم کنون راستی که دروی نیاید کم و کاستی
 منت گفت خواهم یکی داستان^{۳)} ولیکن نه از گفته باستان^{۴)}
 بل از گفته راستان آفرین^{۵)} که زبید مراورا زجان^{۶)} آفرین

Anhang C.

Vergleichende Tabelle der Vers-Anordnung in den Vorreden
 nach den verschiedenen Handschriften und Drucken.

<i>M</i>	<i>W</i>	<i>B</i>	<i>A</i> u. <i>N</i>	<i>E</i>	<i>T</i>
1—4	1—4	1—4	1—4	1—4	1—4
fehlt	fehlt	5 (neu)	fehlt	fehlt	fehlt
5	5	8	5	5	5
6	6	7	6	6	6
7	7	6	7	7	7
8	8	9	8	8	8
9	9	10	9	9	9
fehlen	fehlen	11—13(neu)	fehlen	fehlen	fehlen
10	10	14	10	10	10
11	11	49	11	11	11
12—33	12—33	fehlen	In <i>A</i> aus <i>M</i> hinzugefügt	fehlen	fehlen
fehlt	fehlt	50	12	12	12

^{۱)} *B*: هر یک فروغ. — ^{۲)} *B*: جهانرا همی. — ^{۳)} *E*: همی کویم اکنون. *A*, *T* und *N*: بگوئیم اکنون. — ^{۴)} *E*: ولیکن نه آشفته وباستان. — ^{۵)} *A*, *E*, *T*, *N* und *B*: جهان. *M* und *W*: که از گفته رب داد آفرین. — ^{۶)} *A*, *E*, *N* und *T*: زیب. *B* hat im ersten Hemistich داد آفرین.

<i>M</i>	<i>W</i>	<i>B</i>	<i>A u. N</i>	<i>E</i>	<i>T</i>
34	34	51	13	13	13
fehlt	fehlt	52 (neu)	fehlt	fehlt	fehlt
35—39	35—39	53—57	14—18	14—18	14—18
40—45	40—45	58—63	fehlen	fehlen	fehlen
fehlen	fehlen	fehlen	19 u. 20	19 u. 20	19 u. 20
46	46	64	21	21	21
fehlt	fehlt	65 (neu)	fehlt	fehlt	fehlt
47	47	66	22	22	22
48	fehlt	fehlt	fehlt	fehlt	fehlt
49—131	48—130	fehlen	fehlen	fehlen	fehlen
132 (= 39)	131	57	18	18	18
133 (= 47)	132	66	22	22	22
134	133	134	fehlt	fehlt	fehlt
135	134	135	62	62	68
136	135	136	fehlt	fehlt	fehlt
137	136	137	63	63	69
138	137	fehlt	fehlt	fehlt	fehlt
139—141	138—140	138—140	64—66	64—66	70—72
fehlt	fehlt	141	fehlt	fehlt	fehlt
142 u. 143	141 u. 142	142 u. 143	67 u. 68	67 u. 68	73 u. 74
144—146	143—145	144—146	fehlen	fehlen	fehlen
147 u. 148	146 u. 147	147 u. 148	69 u. 70	69 u. 70	76 u. 75
149	148	149	fehlt	fehlt	fehlt
150 u. 151	149 u. 150	150 u. 151	71 u. 72	71 u. 72	77 u. 78
152	151	85	fehlt	fehlt	fehlt
153	152	86	73	73	79
fehlt	fehlt	87	74	74	80
154	153	88	75	75	81
155	154	89	fehlt	fehlt	fehlt
fehlt	fehlt	90 (neu)	fehlt	fehlt	fehlt
156	155	91	76	76	82
157	156	92	fehlt	fehlt	fehlt
158 u. 159	157 u. 158	93 u. 94	77 u. 78	77 u. 78	83 u. 84
fehlt	fehlt	95	79	79	85
160—162	159—161	96—98	80—82	80—82	86—88
163—165	162—164	99—101	83—85	83—85	89—91
166	165	102	fehlt	fehlt	fehlt
167—170	166—169	103—106	86—89	86—89	92—95
171	182	107	90	90	96
172—181	170—179	108—117	91—100	91—100	97—106
182 u. 183	180 u. 181	152 u. 153	101 u. 102	101 u. 102	107 u. 108

<i>M</i>	<i>W</i>	<i>B</i>	<i>A u. N</i>	<i>E</i>	<i>T</i>
184 u. 185	183 u. 184	154 u. 155	103 u. 104	103 u. 104	109 u. 110
186	185	156	fehlt	105	111
187—192	186—191	157—162	105—110	106—111	112—117
193 u. 194	192 u. 193	163 u. 164	fehlen	fehlen	fehlen
fehlt	fehlt	165	fehlt	112	fehlt
fehlt	fehlt	166 (neu)	fehlt	fehlt	fehlt
195—202	194—201	fehlen	fehlen	fehlen	fehlen
fehlen	fehlen	167-221 ^(neu)	fehlen	fehlen	fehlen
fehlt	fehlt	222	fehlt	113	fehlt
fehlt	fehlt	223	fehlt	114	fehlt
fehlen	fehlen	224-235 ^(neu)	fehlen	fehlen	fehlen
203—205	202—204	236—238	fehlen	115—117	fehlen
206	205	239	fehlt	fehlt	fehlt
207 u. 208	206 u. 207	240 u. 241	fehlen	118 u. 119	fehlen
209	208	67	23	23	23
fehlt	fehlt	68	24	24	24
210	209	70	25	25	25
fehlt	fehlt	69	26	26	26
211	210	71	fehlt	fehlt	27
fehlt	fehlt	73	fehlt	fehlt	28
fehlt	fehlt	fehlt	fehlt	fehlt	29 (neu)
212	211	72	27	27	30
fehlt	fehlt	fehlt	28	28	31
213—216	212—215	74—77	29—32	29—32	32—35
fehlen	fehlen	79—84	33—38	33—38	36—41
fehlen	fehlen	78 u. 15	fehlen	fehlen	42 u. 43
217	216	17	fehlt	fehlt	fehlt
218	217	16	39	39	44
219	218	18	fehlt	fehlt	fehlt
fehlt	fehlt	19 (neu)	fehlt	fehlt	fehlt
220 u. 221	224 u. 219	20 u. 21	fehlen	fehlen	fehlen
fehlt	fehlt	23	40	40	45
fehlt	fehlt	24 (neu)	fehlt	fehlt	fehlt
222 u. 223	220 u. 221	25 u. 29	fehlen	fehlen	fehlen
224	222	26	41	41	46
fehlen	fehlen	27 u. 28	42 u. 43	42 u. 43	47 u. 48
fehlt	fehlt	30 (neu)	fehlt	fehlt	fehlt
225	223	31	44	44	49
226	225	32	fehlt	fehlt	fehlt
227—229	226—228	33—35	45—47	45—47	50—52
fehlt	fehlt	36	48	48	53

<i>M</i>	<i>W</i>	<i>B</i>	<i>A u. N</i>	<i>E</i>	<i>T</i>
fehlt	fehlt	fehlt	49	49	54
fehlt	fehlt	37	fehlt	fehlt	55
230	229	38	fehlt	fehlt	fehlt
fehlt	fehlt	39	50	50	56
fehlen	fehlen	40 u. 41 (neu)	fehlen	fehlen	fehlen
231 u. 232	230 u. 231	42 u. 43	51 u. 52	51 u. 52	57 u. 58
233—235	232—234	44—46	fehlen	fehlen	fehlen
fehlt	fehlt	fehlt	53	53	59
236 u. 237	235 u. 236	47 u. 48	54 u. 55	54 u. 55	60 u. 61
238 u. 239	237 u. 238	118 u. 119	fehlen	fehlen	fehlen
240	239	120	56	56	62
241 u. 242	240 u. 241	121 u. 122	fehlen	fehlen	fehlen
fehlen	fehlen	123 u. 124 (neu)	fehlen	fehlen	fehlen
243 u. 244	242 u. 243	125 u. 126	fehlen	fehlen	fehlen
245—247	244—246	127—129	57—59	57—59	63—65
fehlt	fehlt	130	60	60	66
248	247	131	fehlt	fehlt	fehlt
fehlt	fehlt	132	61	61	67
fehlt	fehlt	133 (neu)	fehlt	fehlt	fehlt
249 u. 250	248 u. 249	242 u. 243	111 u. 112	120 u. 121	118 u. 119
251	250	244	fehlt	fehlt	fehlt

Uebersetzungsproben aus Firdussi's religiös-romantischem Epos ‚Jussuf und Suleicha‘.

Von

Baron O. Schlehta-Wssehrd.

In einer der letzten Congress-Sitzungen hat sich Herr Professor Ethé in sehr interessanter Weise über Firdussi's religiös-romantisches Epos ‚Jussuf und Suleicha‘ ausgesprochen und in nicht zu bezweifelnder Weise nachgewiesen, dass es der berühmte Verfasser des ‚Schahnameh‘ und kein Anderer ist, welchem wir auch jene, zwar andere Ziele verfolgende, aber desshalb, in ihrer Art, nicht minder werthvolle, poetische Leistung verdanken.

Es fällt mir nicht bei, den erschöpfenden Aufklärungen des gelehrten Herrn Vorredners in Bezug auf den Ursprung dieses Gedichtes selbst Weiteres hinzufügen zu wollen. Wohl aber schien es mir passend, einige Uebersetzungsproben aus diesem letzteren hier mitzutheilen, zumal, während das ‚Schahnameh‘ — dank Schack's trefflichen Uebertragungen — seit lange, so zu sagen, ein Gemeingut der deutschen Nation bildet, jene zweite Schöpfung des grossen Persers, sonderbarerweise, bisher in Europa recht eigentlich eine terra incognita geblieben ist. Die hier folgenden Probemuster dürften daher wenigstens auf den Werth einer ‚haute nouveauté‘ berechtigten Anspruch machen können.

Noch bemerke ich, dass mein Bestreben dahin ging, nicht etwa eine sogenannte ‚freie Uebersetzung‘ oder ‚Nachbildung‘

zu liefern, sondern mich, nach Schack's Vorbilde, dem Originale, in Sinn und Ausdruck, so enge anzupassen als dieses bei derlei Arbeiten überhaupt durchführbar erscheint.

Einleitung.

Im Namen des Gebieters beider Welten,
Des göttlichen Behüters beider Welten,
Des Starken, Stäten, Alleleb'd'gen, Grossen,
Der ohne Weib und Sprossen und Genossen,
Der helle Funken in den Kieselstein,
Und in die Wolke schloss den Regen ein,
Der Licht und Dunkel an einander reiht,
Den Raum erschuf und die Unendlichkeit,
Der frische Keime lockt aus morschen Resten
Und Früchte zaubert aus verdorrtten Aesten,
Der Alles, was gestorben ist, belebt
Und Alles, was lebendig ist, begräbt!
Mond, Sonne, Sterne und das Himmelszelt,
Luft, Feuer, Erde, Wasser, alle Welt,
Bezeugen laut die Wesenheit des Einen,
Und nur ein Schurke wag't's, sie zu verneinen!

Firdussi's Widerruf.

Nun aber hört, Ihr Alle, die vernünftig:
Nur ‚Gottgesandter‘ Loblied sing ich künftig!
Zwar, früher, sang ich andre Lieder auch,
Und mir zu horchen war der Menschen Brauch;
Von Königen, von weisen und gerechten,
Und ihren Zeiten sang ich, gut und schlechten,
Von Lagern und Gelagen, Hass und Liebe,
Des Himmels und der Erde Doppeltriebe;
Auch Frauen, reizend wie des Mondes Licht
Und zuckermundig, pries ich im Gedicht,
Und, wie sie bald uns freuen, bald uns quälen,
In schmucken Versen wusst ich's zu erzählen
Und sonst noch Manches aus vergessnen Tagen
Und grauer Vorzeit inhaltreichen Sagen.
Ja wohl, ich reimte mannigfach und viel
Und schrieb und sang, was eben mir gefiel,
Weil mich bestach ein Kitzel der Natur;
Allein — weh mir — ich säte Reue nur,

Ja, Reue nur, und erntete nur Pein!
 Nun aber zieh ich Herz und Zunge ein,
 Entsag auf immer eitler Träumerei,
 Der Faselkunst profaner Reimerei
 Und Saat der Reue sä' ich nimmer, nimmer,
 Seit meines Haares Dunkel ward zu Schimmer!
 Was schert mich Feridun?! Was kümmerts mich,
 Dass den Sohak er schlug, den Wütherich?!
 Wann Kei Kobad den Thron bestieg und wann
 Des Kawus Reich zerstob, was liegt daran?!
 Wesshalb — ich frag's — beschrieb ich so genau
 Den Hader Afrasiabs mit Kei Chosrau?!
 Und, war's nicht purer Widersinn — ich frage —
 Dass ich die bessre Hälfte meiner Tage
 Vergeudete in Arbeit und Beschwerde —
 Warum? Damit Rustem berühmter werde?!
 O, nimmer wieder sing ich Königsruhm,
 Bin übersatt Palast und Königsthum,
 Bin übersatt die Störer meiner Ruh,
 Den Giw und Tus und Puri-Sal dazu.
 Was fruchten auch zweihundert solcher nicht'ger
 Heroenfabeln?! Strassenstaub ist wicht'ger! —

Weisses Haar.

Weh mir! Von Lilien eine Garbe wuchs
 Wo früher Schatten warf der dunkle Buchs;
 Statt schwarzem Moschus, den sie mir geraubt,
 Goss blassen Kampfer mir Natur aufs Haupt;
 Ein weisser Falke kam geflogen jäh —
 Seit lange fühlt ich, bebend, seine Näh' —
 Der strich ein Weilchen, lauernd, über mir,
 Dann stiess er flugs auf meine Raben¹⁾ hier,
 Riss sie in Stücke und bezog ihr Nest,
 Das er auch seither nimmermehr verlässt.
 Erst schien es mir, der Tod der Raben sei
 Das letzte Ziel des räuberischen Weih; —
 Bald aber ward mir klar, was es bedeute:
 Mich selbst erkor der Arge sich zur Beute!

¹⁾ Mein schwarzes Haar.

Umkehr.

Desshalb geziemts, auf Besserung zu denken,
 Den Sinn vom Tand der Erde abzulenken
 Und fürderhin auf Wegen der Gescheiten
 Statt, wie bisher, der Thörichten zu schreiten.
 Ja wohl, statt, wie bisher, gewundnen Pfaden,
 Will ich der Strasse folgen, der geraden,
 Statt hohlen Redeschwalles, wie bisher,
 Statt Fabeln eitlen Schalles, wie bisher,
 In Zukunft nur ‚Profeten-Hymnen‘ singen —
 Denn diese nur sind wahr vor allen Dingen —
 Will Jacob und sein Kind, die, unverschuldet,
 So tiefen Schmerz, so herbes Leid erduldet,
 Im Liede preisen! O wie lieblich klingt
 Diess heil'ge Lied, und wie's zum Herzen dringt!
 Warum auch nicht?! da aus dem edlen, schönen,
 Ja Gottes eigne Worte¹⁾ wiedertönen!

**Wesshalb die Legende vom egyptischen Josef in den Koran
 aufgenommen wurde.**

Wie ich vernommen von gelehrten Geistern
 Und in der Redekunst bewährten Meistern,
 Gefiel es eines Tages dem Profeten,
 In Ali's, seines Eidams, Haus zu treten.
 Im traulichen Vereine sassen da
 Er, Ali, dessen Gattin Fatima,
 Und Hassan und Hossein, die lieben Enkel,
 Gemüthlich reitend auf Mohammeds Schenkel,
 Der sie liebteste und im Arme wiegte,
 Woran auch Ali weidlich sich vergnügte,
 Denn ihrer Aller Herzen beste Freuden
 Und Trost und Labsal waren jene Beiden.
 Da, plötzlich, trat zu ihnen Gabriel
 Und sprach zu dem Profeten: ‚Auf Befehl
 Des Herrn erschein' ich, so dich zu bescheiden:
 Hier, deine Herzensenkel, diese beiden,

¹⁾ Die Erzählung vom egyptischen Josef befindet sich bekanntlich im Koran, und dieser gilt den Mohammedanern als unmittelbare Offenbarung Gottes.

Nach Gottes Fügung und urew'ger Wahl,
 Sind sie bestimmt zu Marter und zu Qual;
 Hossein verblutet unterm Säbelstreiche,
 Und Gift macht Hassans süßen Leib zur Leiche.⁴ —
 Entsetzt hört der Profet, was Jener spricht;
 Ein Thränenschauer nässt sein Angesicht,
 Und, bebend, frägt er: „Sage wer es ist,
 Der sich dereinst so arger That vermisst,
 So grausam heimsucht diese süßen Beiden
 Und preis sie giebt so namenlosen Leiden?“ —
 „Dein eig'nes Volk, das dir so tief verbunden, —
 Versetzt der Engel — schlägt dir diese Wunden.“ —
 „Wie — fällt Mohammed ein — die Nation,
 Für die ich Anwalt bin an Gottes Thron,
 Vergüsse also schmäählich ihr Versprechen,
 Erkühnte sich, die Treue mir zu brechen
 Und wagte, frevelnd, ohne zu erröthen
 Vor Gott und mir, diess holde Paar zu tödten?“ —
 „Darob“ — erwiedert Gabriel, der hehre,
 Dem Gottgesandten, der Araber Ehre —
 „Darob erstaune nicht; hat sich doch einst
 Noch Schlimmeres begeben als du meinst;
 Wie, oder hätte nie dein Ohr vernommen
 Von jenen Söhnen Jacobs, jenes Frommen,
 Und nie gehört, wie grausam sie es trieben
 Mit Josef, ihrem Bruderlein, dem lieben?!
 Wenn Brüder solcher Unthat sich nicht schämen,
 Dass Völker undankbar, kanns Wunder nehmen?!
 Er sprach, und in Mohammed's Herzensschrein
 Schrieb er den Text der „Sure Josef“ ein,
 Die ihm verkündigt ward von Gott, dem Wahren,
 „Der Menschen Bestem“¹⁾ sie zu offenbaren.

Josef's Träume.

Erster Traum.

Schwarz war der Himmel und noch fern der Tag
 Als Josef, schlummernd, neben Jacob lag.
 Da neckte ihn ein sonderbarer Traum:
 Im Freien war's, auf grünem Wiesenraum!

¹⁾ d. i. dem Profeten Mohammed.

Dort stand er selbst; und auch die andern Zehn,
Die Brüder, sah er dort im Grünen steh'n.
Grashalme, schlanke, ragten weit und breit,
Aufrecht wie Krieger, Mann an Mann gereiht,
Doch zehn von ihnen fielen ihm zu Füßen
Und grüssten knieend ihn, wie Sklaven grüssen.

Da wachte Josef auf; doch, ob erwacht,
Im Geiste hielt er fest das Bild der Nacht;
Und, als nun Jacob, gleichfalls aufgeschreckt,
Ihn zärtlich frug, was ihn so früh erweckt,
Der Knabe ihm beschrieb, was er geseh'n,
Und Aufschluss heischte, wie es zu versteh'n,
Da sprach der Patriarch: „Der Traum ist klar
Und seines Sinns Bedeutung offenbar:
Die ältern Brüder werden vor dir klein,
Und du wirst jener Grossen Grösster sein.
Du aber, wenn dir Leib und Leben lieb,
Von diesem Traume Niemand Kenntniss gib,
Da jene Zehn, sobald sie ihn erführen,
Dir, ohne Zweifel, Hass und Rache schwüren.“

Er sprach's. Doch, ach, noch eh das Mohrenheer
Der Nacht hinabsank in des Westens Meer
Und, strahlend wie der Liebsten Angesicht,
Dem Orient entstieg das Morgenlicht,
Da hatte auch schon Josef, ohne Säumniss,
Den andern Zehn verrathen das Geheimniss.

Die aber hatten kaum davon gehört
Als sie, zu neuer Eifersucht empört,
In toller Hast, die lieben Anverwandten,
Gleichzeitig alle Zehn, zu Jacob rannten
Und, alle Zehn, als wär's mit Einer Zunge,
Lospolterten: „Er lügt, der freche Junge!
Sein Traum ist eitel Trug und Prahlerei
Und klar der Zweck nur, dem er folgt hiebei;
Gebieten will er uns, den ältern Brüdern,
Sich selber höher schrauben, uns erniedern,
Nach der Profetenschaft steht sein Gelüsten,
Daher diess Selbstvergöttern und Sichbrüsten;
Ja, wahrlich, Grössenwahnsinn plagt den Thoren!
O hätt' ihn Rachel lieber nicht geboren!“

So tobten sie. Doch, kaum verging ein Jahr
Als das Geschehene vergessen war

Und dem Gedächtnisse so ganz verschwunden
Als hätt' es überhaupt nie stattgefunden.

Zweiter Traum.

Doch, nächsten Jahrs — der Morgen graute kaum —
Da träumte Josef einen zweiten Traum:
Holz sammelnd, gingen er und seine Brüder
In eines Waldes Dickicht auf und nieder
Und Jeder hatte einen Strick zur Hand,
Mit dem er dürres Reis zu Bündeln band.
Doch, siehe, als die Bündel fertig stunden,
Da blähten sie sich auf, gleich Schilden, runden,
Und trieben, jeder, hundert Blüthengarben,
Wie Moschus duftig, bunt wie Tulpenfarben,
Und alle legten Josef sich zu Füßen
Und grüssten knieend ihn, wie Slaven grüssen.
Da fuhr er auf, und wieder, ungesäumt,
That er dem Vater kund, was er geträumt.
Der aber bat ihn, dringend, abermals,
Zu schweigen und, vor allem, keinesfalls
Vor jenen Zehn des Traumes zu erwähnen,
Dass sie davon nicht etwa Anlass nähmen
Zu neuen Klagen und an Thaten dächten,
Die beiden, ihm und Josef, Unheil brächten.

Allein umsonst! Kaum riss der Flor der Nacht
Und wies der Morgen seiner Wangen Pracht
Als Josef, wie das erste Mal, so wieder
Hinüberlief zu jedem seiner Brüder
Und Jedem, nach der Reihe, von den Zehn
Ausführlich schilderte, was er gesch'n.
Die aber reizte das verheissungsvolle,
Sinnreiche Traumbild nur zu höher'm Grolle;
Noch heisser flammte ihres Hasses Gluth,
Noch wilder schäumte ihres Zornes Fluth,
Und mühsam nur enthielten sich die Rohen,
Des Bruders Leben offen zu bedrohen.

Dritter Traum.

Und wieder schwand ein Jahr, und Josef war
Noch holder aufgeblüht in diesem Jahr,
Ja, auch an Einsicht war beinah ein Mann er
Und, wo um ‚Geist‘ gespielt ward, da gewann er.

Und wieder lag der Hochgebenedeite
 In tiefem Schlafe an des Vaters Seite
 Als Jener oben, dessen Schöpferruf
 Die Wirklichkeiten und die Träume schuf,
 Als drittes Traumbild, in der Himmelsferne
 Ihm Sonne, Mond, und eilf der hellsten Sterne
 Erscheinen liess, die, sämmtlich, sich verbeugten
 Und, Slaven ähnlich, Ehrfurcht ihm bezeugten.

Da überlief ein Schauer ihn. In Hast
 Entriss er sich der allzukurzen Rast,
 Und, sieh, auch Jacob, ein Gebet im Munde,
 Fuhr auf vom Lager in derselben Stunde
 Und rief ihn an: „Was ist geschehen, sprich,
 Was hat's gegeben, was erweckte Dich,
 Woher die Angst, das Zittern deiner Glieder;
 Wie, oder schreckte dich ein Traumbild wieder?“

Der aber sprach, noch bebend und halblaut,
 „Die Träume, Vater, die ich jüngst geschaut,
 Wahr sind sie, beide wahr, und, dass sie wahr,
 Mein Traum von heute macht es offenbar;
 Doch sagen kann ich dir, was ich geträumt
 Erst wenn das Sonnenlicht die Berge säumt,
 Denn, ach, ein Traum war's, theurerster Papa,¹⁾
 Wie noch kein Auge seinesgleichen sah,
 Zu schön, zu hehr, bei Nachtzeit ihn zu sagen;
 Nein, solchen Traum zu künden muss es tagen!“

Und wirklich schwieg er bis die Purpurblüthe
 Des Morgenroths empor am Himmel glühte;
 Dann aber flüsterte er so: „O Vater,
 Du weisester der Führer und Berather,
 Bei Ihm, der alle Weisheit hat erdacht,
 Nun höre, was ich träumte diese Nacht:
 Die Sonne sah ich und den Mond daneben,
 Nebst hellen Sternen, eilf, am Himmel schweben;
 Sie alle aber fielen mir zu Füßen
 Und grüssten knieend mich, wie Slaven grüssen!“

So sprach das Kind, und Freude überkam
 Die Seele Jacobs; seine Wange nahm
 Der Rosen Farbe an, und Stolz und Lust
 Durchbrausten, wie ein Kriegsheer, seine Brust;

¹⁾ So wörtlich im Originale: باب = Papa.

Dem Kleinen aber, der ihn sanft umschlang
Und nach des Traums Erklärung in ihn drang,
Erwiderte er, lächelnd, „jederzeit
Sei Väterchen zu solchem Dienst bereit,
Doch nur, wenn auch das Söhnlein ihm verspräche,
Dass es nicht wieder sein Gelöbniss bräche,
Und Niemand, ausser ihnen, auf der Erde
Des Traums und seiner Deutung inne werde‘
„Und namentlich“ — so schloss er — „jenen Zehn
Verschweige unbedingt, was du geseh’n,
Dass nicht ihr Herz von neuem sich empöre,
Die ganze Schaar sich wider dich verschwöre,
Zu schwarzen Thaten gürtete ihre Lende
Und etwa gar dich in’s Verderben sende.“

Und, als nun Josef reinen Mund verhiess,
Wie es der Vater ihn geloben liess,
Fuhr dieser also fort: „Die hellen Sterne,
Die dich begrüßten aus der Himmelsferne,
Sind deine Brüder, jene eilf, o Bester,
Und Sonn’ und Mond, ich bin’s und deine Schwester.
Wir, alle dreizehn, werden einst, o Sohn,
Als Slaven huldigen vor deinem Thron,
Denn vieler Grossen Grösster wirst du sein,
Gewalt und Macht wird dir der Herr verleih’n,
Durch seltne Wissenschaft wird er dich ehren,
Verborgner Träume dunklen Sinn dich lehren,
Dich segnen, wie er segnete, o Kind,
Die Ahnen deines Volks, die nicht mehr sind,
Den Isak und den Abraham, die Frommen,
Die, ihr zum Heile, in die Welt gekommen,
Dich würdigen des höchsten aller Preise,
Denn Er ist der Allmächtige, Allweise.“

So deutete der Vater Josefs Traum.
Allein der Kindische vernahm ihn kaum
Als er, von heller Lust fast ausser sich,
Mit Windeshast aus dem Gemach entwich,
Im Freudendrange, der ihn übermannte,
Zu Bruder Simeon hinüber rannte
Und, wider Jacobs Rath und weise Meinung,
Ihm, haarklein, beichtete die Nachterscheinung.

Werth des Schweigens.

Was, ungesprochen, ein Demant, ein echter,
 Wird, ausgesprochen, oft als Kehrriecht schlechter;
 Des ungesprochenen Wortes König bist du,
 Dem ausgesprochenen unterthänig bist du,
 Und, ausgesprochen, übers Haupt dir fliegt
 Was, ungesprochen, dir zu Füßen liegt.
 Wie sprach doch jener Magier-Greis so wahr:
 ‚Selbst Thieren bringt Geschwätzigkeit Gefahr,
 Denn, zwitscherte der Vogel minder schön,
 Kein Menschenohr verlockte sein Getön,
 Kein Vogler würde ihn zu haschen trachten,
 Nicht lebenslang im Küfig müsst' er schmachten.‘

Josef wird in den Brunnen geworfen.

(Nachdem die Brüder Josef in's Feld hinausgelockt und in aller Weise miss-
 handelt haben, beschliessen sie, ihm den Kopf abzuschlagen. Vergebens fleht
 er sie, der Reihe nach, um Schonung. Sie beharren auf ihrem Vorsatze,)

Nur Juda rief: ‚Zu solcher Schandthat giebt
 Sich Niemand her, der Recht und Glauben liebt,
 Und niemals, hört es, werd' ich mich entschliessen,
 Das Blut des Mitgebornen zu vergiessen,
 Zumal des Knaben, dessen Angesicht
 So deutlich von erhabner Zukunft spricht.
 Zudem, kaum hätten wir ihn umgebracht,
 Glaubst mir, aufzögen Wolken, schwarz wie Nacht,
 Statt Hagels, Steine auf uns niederwetternd,
 Urplötzlich sammt und sonders uns zerschmetternd.
 Darum, besteht ihr, dass er sterbe, sei's,
 Dann aber hört ein Mittel, das ich weiss,
 Zugleich hinwegzuschaffen den Verhassten
 Und euch der Schuld des Mordes zu entlasten.
 Denn, Brüder, wisst: Von hier nicht allzuferne
 Gähnt, schwarzen Mund's, der Schlund einer Cisterne;
 In diese senken wir hinab den Jungen;
 So seid ihr seiner los und nicht gezwungen,
 Selbst Hand an ihn zu legen. In der Grube
 Verröthelt bald den letzten Hauch der Bube.‘

So Juda's Rath! Beistimmten ihm die Andern,
Erhoben schleunig sich, um fortzuwandern,
Und zogen weiter auf den Wüstenbahnen,
Bis sie zuletzt an jenen Brunnen kamen.

Als Josef's Auge die Cisterne sah,
Da barst sein Herz aus jähem Schreck beinah;
Ein Seufzer drang aus seiner Brust, ein tiefer,
Und, übermannt von Wehmuth, schluchzend, rief er:
„Ade, mein Väterchen, ade! Nun muss
Ich aus der Welt, nimm meinen letzten Gruss;
Dein liebes Antlitz seh ich nimmermehr,
Muss von dir scheiden ohne Wiederkehr,
Dasein und Jugend, beides muss ich lassen;
O Vater, in Ergebung lern' es fassen!
Du armer Vater! spielend glaubst du mich
Im Kreise der Geschwister, brüderlich,
Doch irrst du, Väterchen; nicht Scherz und Spiel,
Ein Brunnen-Schlund war meines Ausflugs Ziel;
Hier, auf des Brunnens Grunde, mich erfrage,
Hier triffst du mich — doch erst am jüngsten Tage!
Weh mir, die eignen Brüder sind's, weh mir,
Die, tückisch, mich hinweggelockt von dir;
Mein Leben zu beschirmen, gleich dem ihren,
Sie schwuren dirs mit feierlichen Schwüren,
Nun aber brechen sie den Eid, den klaren,
Und rauben mir, was sie gelobt zu wahren.
Weh mir, dass ich getraut dem falschen Schwur,
Den Argen folgte nach der fremden Flur!
Doch — leicht erwehrt man sich der Wassernoth,
Wenn sie von aussen unser Heim bedroht;
Wie aber gegen Fluthen sich verschliessen,
Die aus des eignen Hauses Boden schiessen,
Wie mir's orging?! Im eignen Heim und Hause
Erstand, der mich verdarb, der Feind, der grause!“
Doch unerweichbar blieb der Brüder Sinn;
Zum Brunnen schleppten sie den Armen hin
Und, ohne Scham, mit seinen Händen, beiden,
Griff Simeon nach ihm, ihn zu entkleiden.
Doch Josef wand und sträubte sich wie Schlangen;
Ausstieß er einen Angstschrei, einen langen,
Und rief: „Lass mir das Kleid! was fällt dir ein?!
Nicht unbedeckt will ich begraben sein;

Die Bräuche achte, die Vernunft uns gab,
 Nicht unbekleidet stosse mich ins Grab,
 Und, da sein Bahrtuch jeder Todte hat,
 Wohlan, lass mir das Kleid an Bahrtuchs statt;
 Vor Gott erröthe, vor dir selbst, o Mann,
 Und thu dem Vater nicht die Schande an,
 Sein Schoskind unbekleidet zu begraben!
 Lass mir das Kleid; als Bahrtuch will ich's haben!
 Doch Jenen kümmerte sein Flehen nicht,
 Hohnlachend, schlug er ihm ins Angesicht,
 Als gält's zu kühlen seinen ganzen Groll;
 Auch alle Andern hieben zu wie toll,
 Und Juda nur empfand ein menschlich Rühren;
 Doch, klugen Sinn's, liess er sich nicht verführen,
 Des Herzens Regung offen kund zu geben,
 Denn, ach, ihm bangte um das eigne Leben. —
 So streifte Simeon, ohne Widerstand,
 Von Josefs Schultern nieder das Gewand.
 Doch nun — o Wunder — als die Hülle sank
 Und sichtbar wurde jener Leib so blank,
 Verbreitete sich plötzlich eine Helle
 Aufwärts bis an des Sphärenthrones Schwelle,
 Die sieben Himmel und die Welt, die ganze,
 Ringsum durchfluthend mit dem Wunderglanze. —
 Der Knabe aber betete: „Allmilder,
 Der du auf Nachtgrund malst der Sterne Bilder,
 Die Wesen schirmst, so deine Hände schufen,
 Und Jener Bitten horchst, die zu dir rufen!
 Mit Jacob, deinem greisen Knechte, nicht,
 Allgüt'ger, geh zu strenge ins Gericht,
 Weil, als ich Abschied nehmend, ihn verliess,
 Er mich, zum Schutze, an die Brüder wies,
 Die Thörichten zu Räthen mir erkor,
 Die Schwächlinge mir beizusteh'n beschwor,
 Die Tückischen zu Helfern mir bestellte,
 Allgüt'ger, nicht dem Vater es entgelte!
 Schon damals ahnt' ich ja, was heute klar:
 Dass jene Anempfehlung sündig war,
 Denn, was du schufst, o Herr, ob Gross, ob Klein,
 Nur Deinem Schutz darf es empfohlen sein,
 Weil Du allein Allhelfer und Allnützer,
 Und Allbewahrer bist und Allbeschützer!

Ja, sündig war und irrig Jacobs Wahl
Als er der Brüder Schutze mich empfahl!
Ich aber, Herr, mich selber dir empfehl ich
Und dich, nur dich, zum Hort und Schützer wähl ich;
In Himmelshöh'n, in tiefster Brunnenspalte,
Dein bin ich, Dein! Erhalter, mich erhalte!

Und wieder stürzten Thränen ihm so dicht
Und blutig übers fahle Angesicht,
Dass, mitergriffen, in der blauen Ferne,
Aus Rührung überfloss das Aug' der Sterne.

Doch ungehört verhallte sein Geschrei
Und keiner jener Harten stand ihm bei;
Im Gegentheil! Dem Brunnen näher zerrten
Den hehren Dulder sie, den mitleidswerthen,
Ihn, jühlings und kopfüber, in die Kluft
Hinabzuschleudern, in die finstre Gruft.

Nur Juda zeigte wieder edlen Muth;
Ins Antlitz stieg's ihm dunkelroth wie Gluth,
Ein grimmer Leu, ein trunkner Elephant,
Stürzt er auf Josef zu, und, wuthentbrannt,
,Bewahre! so nicht' — herrscht er an die Bösen —
,Bewahre; so nicht ists gemeint gewesen;
Da schlägt doch lieber gleich ihm ab den Kopf!
Noch besser wär's als dass der arme Tropf
Hirn, Hals und sonst die zarten Glieder alle
Zerschmetterte im fürchterlichen Falle.
Doch nimmer duld' ich so entmenschte Weise;
Darum, hinunter senkt ihn, leise, leise,
Und, ist er unten, sei er Gott befohlen,
Der mag dann selber seine Seele holen;
Was kümmert's euch? nicht ihr habt es zu tragen;
War's doch nicht eure Hand, die ihn erschlagen!' —
Und so geschah's! Man rief nach einem Seile;
Um Josefs Hüften schlangen sie's in Eile,
Und, wie der Mond versinkt, gemach, gemach,
Sank er auch in die Tiefe, nach und nach.

Doch, weh, kaum war er in des Brunnens Mitte
Als Lewi's tück'sche Hand mit flinkem Schnitte
Das Seil zerschneidet, dass er rasch vergehe,
Zu Staub zerbröckelnd durch des Sturzes Jähe.

Jetzt aber dröhnt des Weltenherrn Befehl
Ins Ohr dem Himmelsboten Gabriel:

‚Sich' dorten meinen Knecht in der Cisterne!
 Er stürzt! Ins Wasser!') stürzt er! Halt' es ferne!
 Zum Troste dem Erschreckten, auf der Stelle,
 Mit Aetherlicht den dunklen Schacht erhelle,
 Ein trocknes Plätzchen auf dem nassen Grund
 Bereit' ihm, Wohlduft hauche in den Schlund,
 Dem Müden einen Teppich, weicher, bunter
 Als Edens Wiesenteppich, breite unter,
 Mit Früchten, wie des Paradieses Tische
 Sie schmücken, den Verschmachtenden erfrische,
 Ein Kleid aus Himmelstoff dem Nackten spende,
 Dann künd' ihm: Deine Prüfung naht dem Ende;
 Drei Tage noch verharre wo du bist,
 Mit Fassung trage diese kurze Frist;
 Dann aus des Brunnens Tiefe dich befrei' ich,
 Monarchenranges Höhe dir verleihe' ich,
 Ein Diadem, dem Monde gleich erhaben,
 Und Nachruhm auf der Erde sollst du haben,
 Ja, Nachruhm des Gerechtesten, des Besten,
 Dein soll er sein, im Osten und im Westen,
 Und als ein König und Profet daneben,
 Du, meines Glaubens Krone, sollst du leben.
 Vom Vater anvertraut der Brüder Pflege,
 Was war dein Los? Durst, Hunger, Schimpf und Schläge,
 Doch, kaum vertrautest du dich selber Mir,
 O sich, da winken Thron und Krone dir,
 Ja, Thron und Krone! Denn Egyptens Thron,
 Egyptens Krone geb' ich dir zum Lohn,
 Und deine Brüder geb' ich dir zu Slaven
 Und was dich sonst noch freuen mag, den braven.' —
 Noch war des Ew'gen Machtwort nicht verklungen
 Als schon der Engel sich hinabgeschwungen
 Und — eh noch jenes Seil, von Lewi's Hand
 Getrennt, zerriss — in der Cisterne stand,
 Das Kind umfasste und das unverletzte,
 Sanft niedergleitend, auf den Boden setzte;
 Dann, wie's der Meister ihm zur Pflicht gemacht,
 Mit Aetherlicht erfüllte er den Schacht;
 Zugleich entstieg dem Grunde, blank und rein,
 Wie keiner je, ein wunderbarer Stein;

1) Nach der Bibel war die Cisterne bekanntlich trocken.

Auf diesen bettete er Josef leise
Und sprach ihm Trost zu, väterlicher Weise.

u. s. w.

Das Attentat.

(Drei Jahre lang hatte Suleicha sich vergebens um Josefs Gegenliebe beworben und schon stellen sich Anzeichen der Verzweiflung und drohenden Wahnsinns bei ihr ein als sie den Besuch ihrer alten Amme und mütterlichen Freundin erhält, welcher sie ihren Kummer mittheilt, sie um Rath und Hilfe anflehend.)

Die Amme hört's, doch wundert sie sich nicht;
Sie wusste ja, dass Josefs Angesicht
Sogar der Sonne Eifersucht erregte.
Dann aber sann sie nach und überlegte,
Welch Heiltrank wohl für solche Krankheit tauge,
Und sprach hierauf: ‚Suleicha, du mein Auge,
In allen Winkeln spähte mein Verstand,
Und nun vernimm die Auskunft, die er fand:
Zwei Mittel schlag' ich vor. Dank diesen zweien
Wirst du dich rasch von deiner Noth befreien.
Das erste heisst: Gedulde noch ein Jahr;
Das zweite lautet: Nicht am Gelde spar',
Dieweil Geduld und Geld in allen Dingen
Am Ende jeden Widerstand bezwingen.'
Sie spricht's und, als Suleicha, ganz entzückt,
Ihr reichen Vorschuss in die Hände drückt,
Beruft sie ungesäumt des Landes Meister,
Baukünstler, Techniker, bewährte Geister,
Vertheilt, grossmüthig, das erhaltne Gold,
Verspricht noch weitern, hohen Ehrensold
Und lädt sie ein, ihr im Palast ein Zimmer
Zu zimmern, ein Gemach voll Pracht und Schimmer,
Nach Läng' und Breite fünfzig Fuss an Mass
Und innen ganz belegt mit Spiegelglas,
Und zwar mit Spiegeln, von des Meisters Hand
So haarscharf eng verbunden, Rand an Rand,
Dass nirgends eine Spalte oder Lücke,
Als ob sie Gott erschuf aus Einem Stücke.
Gesagt, gethan! Man fing zu zimmern an
Und schaffte rüstig nach demselben Plan,

Demselben Masse und derselben Weise
Wie es befohlen hatten jene Greise,
So zwar, dass, ehe noch verrauscht das Jahr,
Die Wunderhalle fix und fertig war.
Dann zu Suleicha sprach die Amme: „Du,
Der allzeit Schwestern seien Glück und Ruh!
Nun komm mit mir und schau dir an die Halle,
Darin das Steinherz Josefs kommt zu Falle.“

Rasch wie der Windhauch flog Suleicha hin,
Sah rings umher und heiter ward ihr Sinn,
Da überall, wohin ihr Auge blickte,
Ihr eignes Huldbild ihr entgegen nickte
Und ihr die eignen Formen, eignen Mienen
Im Widerschein noch reizender erschienen.

Und wieder sprach die Amme, die bewährte:
„Nun aber, Herrin, theure, hochverehrte,
Zieh an ein Kleid aus Florstoff, dünn wie Haare,
Dass man den Körper durch den Stoff gewahre,
Und, so bekleidet, hier im Glasgemache,
Allein mit Josef unterm selben Dache,
An seiner Seite, schmachtend, niedersitze,
Ins Aug' ihm schleudre deiner Augen Blitze,
Und, wahrlich, wär' der Bursche vollgestaut
Mit Zucht und Tugend, wie mit Fleisch die Haut,
Und so mit Gottesfurcht und Scham durchtränkt
Wie keines Denkers Denkkraft es erdenkt,
Glaub' mir, hinwirft er Gottesfurcht und Scheu,
Wird glühen, brennen, lodern immer neu,
Dein Sehnen stillen und dein Herz entzücken,
Mit frischen Rosen deine Wüste schmücken.“

Hierauf, an einem Tage kluger Wahl —
Beim Pharao verweilte der Gemal
Und sonst auch war kein Späherauge wach —
Trat neuerdings das Paar ins Glasgemach.

Hier schmückt die holde Frau sich abermals,
Verklärt vom Licht des eignen Schönheitsstrahls;
Vom Nacken lässt sie Prachtgeschmeide funkeln
Aus hellem Demant und Rubinen, dunkeln,
Gestein und Perle strahlt im Amulette,
Das ihr am Halse schwankt an goldner Kette,
Zwei Ringe zieren ihre Hand! Dir däuchte,
Dass Sol und Jupiter vom Himmel leuchte,

Und selbst der Füsschen Knöchel schmücken reiche
Juwelenreife, Sichelmonden gleiche.
Weitärmlich war das Kleidchen, das sie trug,
Sonst aber knapp, ja, wahrlich, knapp genug,
Und an den Leib geschmiegt so dicht und enge
Wie Hauch des Reifs ans Glas bei Winterstrenge.
Auch hatte ja die Schelmin solche Tracht
Mit Absicht ausgewählt und Vorbedacht,
Damit dem Liebsten ihrer Reize Fülle
Vom Scheitel bis zur Sohle sich enthülle.

So hüpfte sie umher im Glasgemache,
Liebäugelnd mit der Diele, mit dem Dache,
Liebäugelnd, rechts und links, nach allen Seiten
Mit ihres eignen Leibes Herrlichkeiten,
Des holden Leibes, sonder Hüll und Banden,
Wie er hervorging aus des Schöpfers Handen.

Traun, schritte sie vorbei an einer Leiche,
Ihr blosser Duft belebte neu die bleiche,
Und, säh' ein Engel sie in seinen Träumen,
Ans Herz ihr stürzt' er aus den Himmelsräumen!

Dann, schwelgend in der Schönheit Hochgefühl,
Liess sie sich nieder auf kristallnem Pfühl;
Die Amme aber schlich hinaus verstohlen,
Josef, den Herzensdieb, herbeizuholen.

Von ihr geleitet, tritt der Gottgesandte
Ins Spiegelzimmer, das ihm unbekannte,
Indessen Jene eine stille Ecke,
Jenseits der Pforte, auswählt zum Verstecke.
Verdutzt, geblendet, sieht er neben sich
Ein Wesen, das den Himmels-Jungfern glich,
Ein Antlitz, sonnengleich, so rund, so voll,
Darob aus Neid das Herz der Sonne schwoll,
Ein Augenpaar, ein schmachtendes, ein feuchtes,
Wie Kohle schwarz, ja fast noch schwärzer, däucht es,
Ein Näschen, fein gestreckt und matt wie Kreide,
Doch auch geschwungen wie des Säbels Schneide,
Zwei Wangen, weisser als ein Lilienbeet,
Mit Fliederblüthen, rosigen, durchsät,
Von Locken eine Fülle, krausen, dunkeln,
Darin Juwelen wie Gestirne funkeln,
Zwei Lippen, dass man schwankte, ob Rubinen,
Ob Kandiszucker sie verwandter schienen,

Denn süß wie Kandiszucker war die eine,
Die and're purpurroth wie jene Steine,
Ein Muttermal am obern Lippenrand —
Erblickts ein Mönch, verliert er den Verstand —
Ein Kinn — ein Apfel schien es, ohne Lüge,
Wenn erst die Sonnenscheibe Aepfel trüge —
Darin ein Grübchen, reicher an Gefahr
Als es für Josef die Cisterne war,
Ein Doppelkinn darunter, prall und rund,
Manch schweren Herzleids süßen Anfangsgrund,
Zwei Ohren, einen Hals, doch kaum erkannt,
So deckt sie Onyx, Perle und Demant,
Noch tiefer eine Brust, so silberweiss,
Dass Silber sie beneidet um den Preis,
Zugleich, wie Bergkristall, so hart und hell
Und doch so weich wie Luchs- und Zobelfell,
Zwei Kirschen drauf — Granaten würd' ich sagen,
Könnt eine Ceder je Granaten tragen —
Noch tiefer, hermelingleich, Falt' an Falte,
Von Moschus- und von Ambraduft umwallte,
Zehn Fingerchen, so blank und zart gespitzt
Als hätte Gott aus Kampfer sie geschnitzt,
Und Füßchen, zwei, die mattem Glase gleichen,
Die Sohlen, zart durchwirkt mit grauen Zeichen,
Kurz, ein Idol vom Scheitel bis zur Zeh',
Ein Schöpfungs-Kunststück, halb Huri, halb Fee,
Ein Rohr, das wandelnd geht, ein Bild, das spricht,
Den Lenz in Frauenform, ein Gotteslicht.

Doch, weh, entschleierte das holde Weib
Zur vollen Nacktheit seinen Götterleib,
Ein Fluch für die Vernunft, Urquell der Schmerzen,
Ein Seelen-Diebstahl wär's, ein Mord der Herzen!

Josef, der reine, prallt erschreckt zurück
Und rasch zu Boden senkt er seinen Blick.
Umsonst! auch aus dem Estrich, aus der Schwelle
Strahlt wieder jener Schönheitsmond, der helle.
Da dreht er sich, erröthend, nach der Wand,
Wo aber ebenfalls Suleicha stand;
Wie er sich wende und wohin er schau,
Tritt auf ihn zu das Bild der süßen Frau;
Da blickt er aufwärts nach des Saales Decke;
Doth hier auch nickt ihr Bild aus jeder Ecke,

Rechts, links, vorn, hinten, oben, unten, immer
Umleuchtet ihn Suleichas Schönheitsschimmer,
Als ob das menschliche Geschlecht, das ganze,
In dieses Weib verkörpert, ihn umtanze.

Da hält er inne, weil sein Kopf sich dreht,
Und leise murmelt er ein Stossgebet,
Dieweil Suleichas Herz im Busen laut
Vor Wonne pocht, da sie den Liebsten schaut;
Aufspringt sie, glühend, Tulpen gleich, aus Lust,
Fliegt ihm entgegen, reisst ihn an die Brust,
Drückt fest und fester an ihr Herz den Süssen,
Bedeckt ihm Wangen, Stirn und Aug' mit Küssen
Und zieht ihn, schmeichelnd, nach dem Pfühl zurück.
Indem sie lispelt: „Josef, du mein Glück,
O du, der Frieden mir und Ruhe stahl,
Seit ich ins Aug' dir sah zum ersten Mal,
Dein bin ich, dein, ja dir, trotz aller Welt,
Verkauft als Slavinn, wenn auch nicht für Geld,
Und, stillst du meiner Seele Drang und Sucht,
Und bringst zur Reife meiner Wünsche Frucht,
Auf einen Thron, hoch wie der Mond, dich heb' ich,
Als Magd die Sonne dir zu eigen geb' ich!
Wo ist ein Zweiter, der mit neunzehn Jahren,
Wie du, du Glückskind, solche Gunst erfahren?“

In Josef's Brust, wie gift'ger Nebel, schwillt
Empor die Gier. Vernunft wirft hin den Schild;
Mannheit, wie eine Flamme, eine rasche,
Loht auf und brennt sein Schamgefühl zu Asche.
Schon nestelt er, von wilder Gluth erfasst,

.....
Da plötzlich scheint's als ob aus einer Ecke
Des Saals ein Arm sich ihm entgegenstrecke,
Auf dessen Hand geschrieben diese Worte:
„Das Auge Gottes wacht an jedem Orte.“
Der Jüngling liest die Schrift; doch, lustbefangen,

.....
.....
.....
Doch nun, o Wunder, steigt dieselbe Hand
Am selben Arme wieder aus der Wand;
Allein die Schrift auf ihrem Rücken hiess:
„Für Sünder ist kein Raum im Paradies.“

Und wieder liest sie Josef; doch vergebens!
 Ihn bannt die Lust, trotz allen Widerstrebens,
 Vergebens kämpft er mit dem Drang, dem bösen,

.....
 Doch nun erbarmt sich sein des Weltalls Meister.
 Ein Wink! und der vertrauteste der Geister,¹⁾
 Vermummt in Jacobs rührende Gestalt,
 Erscheint im Saale, macht vor Josef halt,
 Und spricht zu ihm: ,O Sohn, du Schatz und Blüthe
 Der Einsicht, vor der Hölle Pfuhl dich hüte!
 Die Ehre deines Vaters gibst du preis
 Und zu erröthen zwingst du mich, den Greis,
 Doch, eh ich deinethalb erröthe, hör' es,
 Noch lieber fluch ich dir, bei Gott, ich schwör es.'

Diess wirkt! Der Vaterstimme theurer Laut,
 Die lieben Züge, die er wieder schaut,
 Erfüllen Josefs Herz mit Scham und Reue
 Und, rasch ermannt, stürzt er hinaus ins Freie.

So, dank des Allerbarmers Huld und Huth,
 Ward er gerettet aus der ew'gen Gluth,
 Ward keiner der Verworfenen, Verlor'nen,
 blieb Einer der Erwählten und Erkor'nen.

Josefs Rechtfertigung.

Doch, während Josef so, dem Netz der Sünde
 Entschlüpfend, fortschoss, flüchtig gleich dem Winde,
 War ihm Suleicha nachgeeilt. Sie fasst
 Am Kleide ihn, in toller Liebeshast;
 Es reisst! Ein Fetzen bleibt ihr in der Hand —
 Da, plötzlich, — o des Zufalls Laune! — stand,
 Als hätt' auch ihn ein Windstoss hergeweht,
 Im Saale der Regent.²⁾ Aus Schreck vergeht
 Die Frau beinah'; doch fasst sie sich geschwind
 Und, list'gen Sinnes wie die Weiber sind,
 ,Mit diesem Burschen, theurer Herr Gemal,'
 — So kreischt sie — ,traft ihr eine saubre Wahl!
 Wie eine Mutter hab ich ihn gepflegt,
 Ja mütterlich gehütschelt und gehegt,

¹⁾ d. i. der Erzengel Gabriel.

²⁾ Nämlich: Putiphar, Suleichas Gemal.

Und nun — o hört — zur Sünde mich versuchte
Der Undankbare, Schändliche, Verruchte.
Im Schlummer lag ich, Augen und Gefühl
Betäubt; da schlich er sich an meinen Pfühl
Und griff nach mir, so heiss, der freche Junge,
Wie nach dem Wachs der Kerzenflamme Zunge!
So war's — und nun, nun räche mich, Regent,
Wo nicht, sind wir geschieden und getrennt;
Jetzt auf der Stelle strafe diesen Frechen,
Der mich versucht, die Treue dir zu brechen,
Zu Peitschenhieben, Fesseln und Gefängniß
Verdamme ihn und zu jeglicher Bedrängniß. —
Betroffen hörts der Fürst; ihm wallt das Blut,
Auf Josef schiesst er einen Blick der Wuth
Und herrscht ihn an: „Gewissenloser Wicht,
Bist du von Sinnen und bedenkst du nicht,
Dass hierlands ich der Herr bin, dich zu richten,
Durch Schwerthieb oder Strang dich zu vernichten?“
Der aber spricht zurück: „Bei Gott, dem Horrn,
Hier diese Hand blieb jenem Frevel fern;
Nicht ich hab' mich der Herrin zugesellt,
Nein, sie, die Herrin, hat mir nachgestellt,
Ja sie, die Herrin, plante diese Sünde,
Verlockte mich in dieses Unheils Gründe,
Rief selbst, voll Arglist, mich hierher — und nun
Schiebt sie mir Armen zu ihr böses Thun!
Doch hab ich einen Zeugen ihrer Tücke,
Und zwar in nächster Näh, zu meinem Glücke;
Dort, jenes Wickelkind in seiner Wiege
Mein Zeuge sei's! Befrag es ob ich lüge.“
„Sinnloser Thor“ — fällt ihm der Fürst ins Wort —
„Ist dir aus Schrecken das Gehirn verdorrt,
Wie, Bursche, oder höhntest du mich gern
Und triebest kecken Spott mit deinem Herrn,
Dass du ein Wiegenkind beschwörst als Zeugen
Und so dir schmeichelst, meinen Zorn zu beugen?“
Das Kind, das weder Urtheil hat noch Sprache,
Wie soll es Zeuge sein in deiner Sache?“
„Der Gott“ erwidert Josef, „der die Geister
Erschuf, der Welt und sieben Himmel Meister,
Hat auch die Macht, zur Steuer wider Böse,
Dass er dem Säuglinge die Zunge löse;

Befrag ihn immerhin, und dann mit Ehren
Entlaste des Verdachtes mich, des schweren.' —

Ans Wiegenbett tritt der Regent heran,
Zum kaum gebornen Kind der reife Mann,
Und ruft ihm zu: 'O Säugling, höre mich
Und, wenn du reden kannst, belehre mich:
Von diesen beiden wer hat falsch gesprochen,
Die Frau, der Bursch, wer hat die That verbrochen?'

Da schliesst — o siehe Gottes Allgewalt —
Das Wiegenkind die Lippen auf und lallt:
'Entstammt das Tuchstück in Sulleichas Hand
Dem Vordertheil aus jenes Mann's Gewand,
Trägt Er die Schuld; doch, stammt es aus dem Rücken,
Lass keinen Argwohn deine Seele drücken;
Befreit ist Josef von Verdacht und Schmach,
Und List und Trug was jene Holde sprach.'

Erstaunt vernimmt der Hausherr diesen Spruch,
Neugierig greift er nach dem Stückchen Tuch,
Prüft es genau, und bald ist's ihm gewiss:
Im Rückentheil des Rockes klafft der Riss.
Da fasst ein Schwindel ihn; erst wird ihm flau
Und seinem Auge scheint die Sonne grau;
Dann aber bricht er los und schimpft und schilt
Und, was zuvörderst nur der Gattin gilt,
Ausdehnt er's, ob der Niedertracht der Einen,
Aufs ganze Frauenvolk, im Allgemeinen;
'Fluch' — ruft er — 'Fluch den Weibern, Fluch und Schande
Der grundsatzlosen, liederlichen Bande,
Die alles Unheil in die Welt uns brachten,
Denn Lug und Trug ist all ihr Thun und Trachten!' —

Suleichen bangt's, sie überkommt's wie Scham,
Dass sie so freventlich sich übernahm;
Doch hebt sie flugs in andrer Tonart an
Und schreit: 'Merkst du denn nicht, du blöder Mann,
Dass dieser Bursche hier ein Hexenmeister,
Der, was ihn freut vollbringt durch seine Geister?'
In trocknes Land verwandelt er die Fluth,
In kühle Fluth des Feuers heisse Gluth,
Und, dass der Säugling solchen Unsinn schwätzt,
Durch schwarze Künste hat er's durchgesetzt;
Doch eher wird mein Demantschmuck zu Kies
Eh durch den Gaukler ich mich täuschen liess'!

Du freilich, hoher Herr, wie allbekannt,
 Hast Herz und Sinn seit lang mir abgewandt
 Und diesem bösen Zaubrer dich verbunden,
 Ihn trefflicher als alle Welt gefunden;
 Ich aber duld' es nicht, dass solch ein Knabe,
 Den ich erzog, den Ruf mir untergrabe,
 Und, schein' er dir ein Guter oder Schlimmer,
 Mir ist er fremd, von nun an, und für immer!“ —

Verlegen horcht ihr der Regent. Ein Schwanken
 Ergreift ihn, tief versinkt er in Gedanken,
 Unschlüssig, wie der Zwiespalt zu entscheiden
 Und welcher Theil im Rechte sei von beiden;
 Nicht Josef will er schädigen; beileibe,
 Doch auch nicht Unrecht geben seinem Weibe,
 Dass nicht der Gattin und Regentin Schande
 Zur Fabel werde im Egypterlande;
 Auch Josef säh' er gerne alles nach,
 Zumal der Säugling ihm zu Gunsten sprach,
 Allein, was thun?! Sein Stolz, des Hauses Ehre
 Gebieten, dass er wider ihn sich kehre.
 „Schamloser Wicht!“ — herrscht er ihm, grimmig, zu —
 „Ehrbarer Frauen Namen schändest du,
 Hast auf der Lüge Irrweg dich verrannt
 Und fielst in Netze, die du selbst gespannt;
 Und doch, und doch, verzeih ich deiner Jugend,
 Lenkst du, bereuend, wieder ein zur Tugend,
 Wenn aber nicht — dann stirbst du, und dein Namen
 Wird ausgetilgt aus der Lebend'gen Rahmen.“

u. s. w.

Die Pomeranzen.

(Vergebens hatte der Regent [Putiphar] versucht, seine Frau schuldlos erscheinen zu lassen. Seine und Suleichas zankende Stimmen waren durch die Thüren des Spiegelsaals gedrungen. Die Dienerschaft des Palastes schöpfte Argwohn)

Und nur zu bald ward das Geheimniss kund
 Und schwirrte durch die Welt, von Mund zu Mund.
 „Suleicha, des Regenten Frau!“ — so hiess es —
 „War ein Juwel; doch unecht sich erwies es;
 Hingab die Arge sich dem eignen Knechte,
 So Leib als Seele schändete die Schlechte;

Ja wohl, den Slaven liebt sie — o der Schande —
 Zur Fabel ward sie im Egypterlande
 Und, sonst ein Musterbild an Zucht und Adel,
 Hat nun ihr Adel sich verkehrt in Tadel,
 Ein böser Geist hat sie verlockt, Verstand,
 Besinnung, Geist und Herz ihr umgewandt,
 Dass sie, der Schmuck, die Zierde aller Kreise,
 Den Knecht sich auserkor in solcher Weise
 Und, ohne Rücksicht auf des Gatten Ehre,
 Sich selber preis gab und sein Haus, das lehre.
 So zischelte die Menge schadenfroh,
 Und namentlich die Frauen sprachen so. —
 Auch zu Suleicha drang die böse Kunde;
 In Safrangelb verwandelte zur Stunde
 Sich ihrer Wangen helle Rosenfarbe,
 In fahles Stroh die frische Blumengarbe;
 Aus Zorn und Angst, wie eine böse Schlange,
 Aufbäumte sich die Zitternde, die Bange,
 Und sann auf Rache. Aber welche wählen?! —
 Nun, wie sie wählte, lasst es euch erzählen:
 Eilboten sendet sie, auf allen Pfaden,
 Der Stadt ehrbarste Damen einzuladen,
 Entbietet gnädig sie in den Palast
 Und ladet huldvoll sämtliche zu Gast.
 O reizendes Gewühl, o holde Schaar,
 Schön wie der Mond, ja schöner noch sogar!
 Den schlanken Wuchs von Schleiern überdeckt,
 Davon ein jeder einen Schatz versteckt,
 In Röckchen, doppelfarbigen, aus Seide,
 Halb rosenroth, halb weiss wie Moschusweide,
 Stolzirten sie einher. Fürwahr, wenn Feen
 Sie schauten, würden sie aus Neid vergeh'n!
 Dabei — versteht sich — war im ganzen Kreise
 Nicht Eine die, wenngleich nur leise, leise,
 An Schmelz der Haut und Zierlichkeit der Lende
 Sich selbst nicht schöner als die Hausfrau fände.
 Suleicha, gastfrei und voll edler Sitte,
 Nimmt selber Platz in der Gelad'nen Mitte
 Und, höflich drängend, dass man sich bediene,
 Legt sie vor Jede eine Apfelsine,
 Auch, sie zu schälen, reicht sie einer Jeden
 Ein Messer, und fährt ruhig fort zu reden. —

Indessen, im Gemache nebenbei,
 Hold wie des Paradieses Flur im Mai,
 Aus Edens Bildersaal ein Meisterstück,
 Harrt Josef, schlaun entzogen jedem Blick.

Jetzt aber, als die Kosenden am Tische
 Die Messer setzen an die Frucht, die frische,
 Jetzt winkt Suleicha — und, auf ihr Geheiss,
 Tritt rasch der Jüngling in der Frauen Kreis,
 Die Wangen strahlender als Siegsstandarten.

Sprachlos und kaum der Sinne mächtig, starrten
 Die Damen hin, und solcher Schönheitsglanz
 Umleuchtet ihn, dass sie, geblendet ganz,
 Hand und Orange nicht mehr unterscheiden,
 Statt in die Frucht, sich in die Finger schneiden
 Ja selbst — so schwelgt ihr Auge im Betrachten —
 Den Schmerz nicht fühlen, noch des Blutes achten. —

Da zeigt Suleicha auf die rothen Wellen,
 Die reichlich aus den wunden Fingern quellen,
 Und, während Jene stumm die Köpfchen senken,
 Der eignen Schwäche reuevoll gedenken,
 Und Jede sich, noch zweifelnd, frägt, ob ihnen
 Ein Engel oder Adamssohn erschienen.
 ‚Ein Engel, meint ihr, sei der Junge hier‘ —
 Ruft sie frohlockend — ‚und ihr tragt es schier!
 Nun aber stellt auch ein die bösen Reden
 Und seinethalb hört auf mich zu befehlen,
 Denn, seht, nur Ein Mal habt ihr ihn erblickt,
 Und schon sind Herz und Hände euch zerstückt;
 Ich aber seh' ihn täglich und seit Jahren
 Und sollte meines Herzens Ruh bewahren,
 Nicht lieben ihn, vor dessen Wangenglut
 In Asche schmelzen Glaube, Scham und Muth,
 Nicht lieben ihn, ihn, dessen Jugendddüften
 Kein Leichnam widerstände in den Gräften?!‘

Schluss des Buches.

Als Jacob nun, wie's in der Sage heisst,
 Dem Schöpfer rückgegeben seinen Geist,
 Regierte Josef sechzig Jahre noch
 Als grosser König, starken Armes. Doch
 Für ihn auch schlug die Stunde, die gewisse,
 In der ihm kund ward, dass er scheiden müsse.

Er und sein Weib, am selben Tag verschieden,
Im selben Grabe ruhen sie im Frieden.
Dann herrschten Andere noch lange Zeit
Und übten Tugend und Gerechtigkeit,
Ein Weilchen schwelgend in des Throns Genusse;
Doch sie auch stiegen in die Gruft am Schlusse,
Und Jeder, Jeder hat zuletzt erblickt
Des Todes schaurig finsternes Edict,
Denn also fügt's des Ew'gen Will' und Laune
Seit Adam bis zur Weltgerichts-Posaune.

Prolegomena zu einer babylonisch-assyrischen Grammatik.

Von

Dr. C. Bezold.

Ich beginne mit der Erörterung von Fragen über den Zweck, Umfang und die Einrichtung einer von mir aus dem Rahmen eines Collegienheftes herausgearbeiteten neuen babylonisch-assyrischen Sprachlehre, über die Methode der in derselben geführten Untersuchungen und das Verhältniss der Schrift zu ihren Vorgängern. In zwei Punkten darf ich wohl gewiss voraussetzen, dass man mir rückhaltslos beistimmen wird, ich meine hinsichtlich der Berechtigung eines solchen Unternehmens, relativ und absolut betrachtet. Eine ‚Grammatik‘ der assyrischen Sprache im gewöhnlichen Sinne des Wortes lässt sich ja zur Zeit gewiss noch nicht geben, sondern wohl lediglich ‚eine Aufzählung aller für die Feststellung der Grammatik nur einigermaßen wichtigen Formen, die in den verschiedenen Texten angetroffen werden‘.¹⁾ Immerhin aber scheint mir jetzt, nachdem in der Publication des grossen englischen Inschriftenwerkes ein gewisser Ruhepunkt eingetreten ist, nachdem über manche der wichtigeren historischen Texte Specialarbeiten erschienen und die sogenannten Syllabare, soweit sie das Semitisch-Assyrische betreffen, grossentheils zugänglich gemacht, die zugänglichen fast alle mehr oder minder genau durchforscht sind, nachdem

¹⁾ P. Schröder, Die phöniciſche Sprache, S. V.

ferner, Dank den Bemühungen Pater Strassmaier's ein genauerer Einblick in die fast unzähligen Kaufcontracte ermöglicht, Dank denen M. de Sarzec's über die Texte Altbabyloniens neues Licht verbreitet ist, nachdem endlich — und dieser letzte Punkt dürfte von besonderer Wichtigkeit sein — die Unruhe der ersten Entzifferungsarbeit einem emsigen, aber ruhigeren, fast stillen Ausbauen Platz gemacht hat und eine Reihe junger Kräfte ihr Bestes daran setzen möchte, philologische Vertiefung mit gegenseitiger Controle zu paaren, — ich sage: immerhin scheint mir jetzt der Zeitpunkt einer Zusammenfassung des grammatischen Materials nicht mehr verfrüht zu sein.

Auch relativ, gegenüber den früheren derartigen Arbeiten, befinden wir uns aus den angeführten Gründen in verhältnissmässig günstiger Lage. Seit unseres allverehrten Altmeisters J. Oppert bahnbrechenden grammatischen Untersuchungen in der ‚Expédition‘ und der ersten Auflage seiner ‚Grammaire assyrienne‘, seit dann Eb. Schrader der deutschen Gelehrtenwelt die Mittel an die Hand gab, auch die grammatischen Deductionen der älteren Assyriologen zu controliren und endlich Paul Haupt die assyrische Formenlehre begründete, sind nach und nach eine ganze Menge von Fragen an uns herangetreten, theilweise wohl auch der Lösung nahe und näher geführt worden, ohne dass der Nichtassyriologe in den Stand gesetzt wäre, sich über das grammatische Gesamtgefüge hinreichend zu informiren. Diese Lücke auszufüllen gilt es mir in erster Linie. Erst in zweiter will zugleich auch dem Anfänger gedient sein, der sich mit den hauptsächlichsten semitischen Sprachen einigermaßen vertraut zu machen wünscht und dabei das Assyrische zwar keineswegs in den Vordergrund drängen, aber doch auch nicht völlig ausschliessen will.

Ich möchte mir nun im Folgenden erlauben, in der Form kategorischer Sätze meine An- und Absichten hinsichtlich der Methode und Einrichtung eines solchen Buches mitzutheilen, wobei ich mit der Bitte um gütige Nachsicht die weitere verbinde, diese Sätze als Einzelfragen betrachten zu wollen, für

deren frühere oder spätere Beantwortung ich zu aufrichtigem Dank verpflichtet wäre.

Grundbedingungen sind mir Vollständigkeit des benutzten und Sicherheit des gebotenen Materials.

In Betreff des publicirten Materials empfiehlt sich bis auf weiteres die in meiner ‚Babylonisch-assyrischen Literatur‘ befolgte Scheidung der historischen, d. i. hier mehr oder weniger genau datirbaren Texte von den nichthistorischen, innerhalb der historischen Inschriften thunlichst chronologische Anordnung im einzelnen. Insbesondere ist das Augenmerk auf das jeweilig erstmalige Auftreten einer Form, z. B. gewisser Längenbezeichnungen, von Mimation, Statusconstructus- und präfixreichen Verbalbildungen und vom Ueberhandnehmen der phonetischen Schreibweise über die historische gerichtet; dabei wird in praktischer Hinsicht der Grundsatz befolgt, innerhalb der Gruppe von Inschriften eines und desselben Königs wörtlich gleichlautende Stellen niemals unter doppelten Citaten anzuführen, wie bisher fast durchwegs in gewissen Fällen geschehen: ein Beispiel aus Assurnasirpal Monolith rev. 28 ff. allein oder aus Layard, inscr. 84, E allein oder aus beiden nebeneinander belegt, erweckt immer den Eindruck, als habe man es hier mit zwei verschiedenen Texten zu thun, was thatsächlich durchaus nicht der Fall ist. Das nicht-historische Material ist bis auf weiteres encyclopädisch geordnet, die poetischen Stücke voran, die national-grammatischen zuletzt. Ausgeschlossen ist grundsätzlich kein Bestandtheil der Literatur. Jede grammatisch vereinzelt dastehende Form, sofern sie sicher steht, ist als grammatisches Hapaxlegomenon mit einem Kreuzchen versehen, wie z. B. zur Zeit *kákabu* ‚Stern‘ mit ausdrücklich bezeichnetem langen Vocal nach dem ersten Radical. Von unpublicirtem Material werden nur ausnahmsweise wichtige Schreibweisen erwähnt, aber niemals ohne Beifügung der genauen, alle Controle ermöglichenden Transcription des ganzen um sie gruppirten Satzes oder Satzfragmentes in einer Note.

Die Sicherheit der Deutung der einzelnen Formen und Kategorien ist im Allgemeinen auf die Verlässigkeit der Textpublicationen, die Menge der beigebrachten Beispiele und die

relative Vollständigkeit unseres Verständnisses derselben basirt. Natürlich gelten nur im Originaltext und zwar mit den Originalcharakteren (hieratischen, neubabylonischen etc., und nicht etwa in sogenannter neuassyrischer Transcription) wiedergegebene Inschriften, die durch Collationen oder aus inneren Gründen die Anzeichen der Correctheit tragen, als absolut brauchbar. Aus dem Zusammenhange unedirter Inschriften gelöste Worte oder Phrasen (man denke an das in meiner Zeitschrift 1886, 69 beleuchtete *kirubu*) sowie Belege, deren Form zwar festzustehen scheint, deren Bedeutung aber annoch dunkel, wie z. B. *šurbû* in der bekannten Serientüberschrift der Beschwörungsformeln und so viele Worte mancher der sogenannten Izdubarlegenden sind irgendwie, etwa durch den Einschluss in Klammern gekennzeichnet. Trotz alledem ist freilich hier dem Ermessen des Einzelnen vieles anheimgestellt, und Irrthümer in allen Fällen vor der Hand kaum ganz zu vermeiden.

Auf der Grundlage dieser beiden Stützpunkte, auf der Vollständigkeit und grösstmöglichen Verlässigkeit des Materials, erhebt sich das grammatische Gebäude in der Weise, dass dasselbe als fertiger, feststehender Bau seine Genesis zwar nicht verkennen, aber doch niemals in den Vordergrund treten lässt. Ich betrachte mit anderen Worten die babylonisch-assyrische Sprache von vornherein als eine solche, deren Schriftelemente im wesentlichen entziffert sind, als eine semitische Mundart, die sich in gewissen Eigenthümlichkeiten mit den bisher bekannten nordsemitischen, in anderen mit den südsemitischen berührt, und nicht etwa genetisch als eine so gut wie noch unentzifferte Schriftsprache, deren Lautbestandtheile erst festzustellen sind. Im letzteren Falle müssten wir zunächst jeden einzelnen Vocal und Consonanten an der Hand der dreisprachigen Inschriften durchnehmen, wie ich dies für die Consonanten in der Vorrede zu meiner Ausgabe der Achämeniden-Inschriften versucht habe; wir müssten auf Grund der Reflexe persischer, griechischer, hebräischer und ägyptischer Eigennamen das Wesen der Sprache und die Eigenart des Schriftsystems untersuchen und würden dadurch keine anderen Resultate als die längst bekannten erzielen, andererseits

aber gezwungen sein, das grammatische System völlig zu vernachlässigen, was aus praktischen Gründen unzulässig erscheint.

Ich gedachte vielmehr zunächst einleitungsweise eine Betrachtung der Quellen, Hilfsmittel und Methode bei der Erlernung der Sprache vorzuschicken, daran eine kurze Entzifferungsgeschichte derselben zu knüpfen, ferner die geographischen und historischen Grenzen der Sprachen zu ziehen und die Bedeutung, den Umfang und die Eigenart ihrer Literatur zu würdigen, endlich die Verwandtschaftsgrade des Assyrischen mit den übrigen semitischen Idiomen, die einzelnen Characteristica, dialectische Varietäten, etwaige schulmässige Fixirung der Sprache u. s. f. zu beleuchten.

Daran schliesst sich als erster Haupttheil die Schrift- und Lautlehre, beginnend mit der Darlegung der Form, des Wesens und der Entstehung der babylonisch-assyrischen Schrift. Hierbei bedingt die Aufzeigung der Thatsache der Uebertragung des ursprünglich wohl nicht semitischen Schriftsystems auf eine semitische Sprache eine ausführliche Auseinandersetzung ‚über die Zweckmässigkeit und Unzweckmässigkeit‘ dieses Systems für das Babylonisch-Assyrische, woran sich eine Reihe von ‚praktischen Winken und Regeln zur Lesung der Keilschrift‘ schlossen. Eine kurze Betrachtung des Zahlen- und Ziffernsystems beschliesst die Schriftlehre.

Die Lautlehre, in der sich unsere annoch mangelhafte Kenntniss des Assyrischen besonders fühlbar machte, ist mir trotz der äussersten Beschränkung zu bedeutendem Umfang angewachsen; gegenüber den zweieinhalb Druckseiten, welche darauf Professor Lyon in seinem jüngst erschienenen ‚Assyrian Manual‘ verwendet hat, dürfte sie etwa vier Druckbogen beanspruchen. Natürlich leidet sie ganz besonders darunter, dass wir nur sehr spärliche und vereinzelte indirecte Andeutungen über die traditionelle Aussprache besitzen. Als Hauptsätze ergaben sich, dass das Babylonisch-Assyrische der Denkmäler eine weitentwickelte Sprache ist. Der Lautbestand beschränkt sich auf 24 in der Schrift wirklich unterschiedene Elemente, drei

kurze, ebensoviel lange Vocale und 18 Consonanten. Weder die Existenz der Halbvocale *î* und *ȳ* noch die einer Affrication der *בִּרְכַּמַּת* ist bis jetzt ausreichend zu beweisen, von Diphthongen keine Spur vorhanden. Sogenannter hamzirtter Vocal im Inlaut, der frühe verloren sein kann, wird angedeutet. Die Verdoppelung der Consonanten liesse sich in der Schrift wiedergeben, ohne dass die Doppelschreibung immer diese Function bedeuten muss. — Wie sich zeigt, müssen wir uns hier wie in der ganzen Darstellung der Lautverhältnisse gar häufig mit Regeln in negativer Fassung zurechtfinden, von denen ich dem ersten Theil des die Vocale behandelnden Abschnittes hier beispielsweise zwei weitere entnehme, nämlich 1. die assyrischen Schreiber bringen fast nie da einen langen Vocal zum Ausdruck, wo wir einen kurzen erwarten, und 2. es lässt sich nicht beweisen, dass das Babylonisch-Assyrische Formen wie *فَعَلَ* besessen hat.

Während ich in den Kapiteln vom Ausdruck der Laute (wie auch fast in der ganzen Formenlehre) alle sprachvergleichenden Reflexionen in Zusatzform bringen konnte, musste sich natürlich der Abschnitt über die Entstehung der babylonisch-assyrischen Vocale, über die Reinerhaltung der langen, über lange Vocale in geschlossener Silbe, Monophthongisirung ursprünglicher Diphthonge, über die sechs Arten von Veränderungen ursprünglich kurzer Vocale und über Abfall und Neubildungen von Vocalen vornehmlich sprachvergleichend gestalten.

In derselben Weise wie das der Vocale gelangt sodann das Consonantensystem zur Besprechung, das mit einer Ausnahme dasjenige der älteren sogenannten nordsemitischen Dialecte ist und keinen Grund zu der Annahme bietet, dass sich das Assyrische durch bedeutend abweichende Aussprache der Consonanten von denen der übrigen semitischen Sprachen unterschieden habe. Die erwähnte Ausnahme bilden die beiden Kehlhauchlaute, durch welche die Sprache ähnlich wie das Mandäische und verschiedene andere aramäische Dialecte, in gewisser Hinsicht ja auch das Aethiopische, einen eigenthümlichen Lautcharakter erhalten hat.

Selbstverständlich bestrebte ich mich auch hierbei immer möglichst, dem bisher noch nirgends scharf genug betonten Unterschiede Rechnung zu tragen, „der besteht zwischen dem empirisch aus der Vergleichung der einzelnen Silbenzeichen gefundenen Lautbestand der assyrischen Schriftsprache der Denkmäler und dem sprachwissenschaftlich ponirten Lautbestand, welcher aus der Vergleichung der einzelnen Laute mit den entsprechenden der Schwestersprachen und der Zurückführung der Laute auf ihre Vorfahren resultirt“.¹⁾

Wiederum auf sprachvergleichender Grundlage, aber mit Ausschluss aller Lautveränderungen lexikographischer Art, die ausserhalb des babylonisch-assyrischen Sprachgebietes vor sich gegangen sein mögen, beruht die Darstellung des consonantischen Lautwandels, von welcher ich beispielsweise zur Veranschaulichung der Fassungsweise der einzelnen in Betracht kommenden Regeln die Hauptsätze (unter Weglassung aller Citate von Belegen und Vorarbeiten) hier zusammenstelle:

1. Die dentale Tenuis assimiliert sich theilweise einem ihr vocallos unmittelbar vorhergehenden emphatischen, wahrscheinlich auch dem medialen Gaumenlaut sowie auch den Nasalen *m* und *n* und wird zum emphatischen, respective medialen Dental. — Der vocallose mediale Dental assimiliert sich folgender dentaler Tenuis. Letzterer Satz ist aus graphischen Gründen nicht stricte zu beweisen, aber wahrscheinlich durch syr. *ettā*, *ittā* ‚Kirche‘, *‘ebatt* ‚du thatest‘ u. s. f.

2. Vocallosem Dental oder Zischlaut unmittelbar folgendes *š* geht in *s* über, dem sich der Dental oder Zischlaut assimiliert.²⁾

3. Wenn auf einen vocallosen Zischlaut unmittelbar ein Dental folgt, so sind zweierlei Fälle möglich, ohne dass bis jetzt festgestellt werden kann, wann der eine oder der andere den Vortritt hat: entweder assimiliert sich der Dental dem Zischlaut, wobei wie sub 2 *š* in *s* übergeht, oder der Zischlaut geht in *l* über.

¹⁾ Oesterr. Monatsschr. f. d. Orient, 1886, S. 132.

²⁾ Eine Analogie bietet Spitta, Gramm. S. 11, a, d.

4. Die Lippenlaute assimiliren sich ganz oder theilweise unmittelbar folgendem Zischlaut oder Nasal. Wenn die Form *issuru* ‚Vogel‘ auf babylonisch-assyrischem Sprachgebiete entstanden ist, so scheint in diesem vereinzelt Falle regressive Assimilation vorzuliegen.

5. Betreffs des Lautwandels der assyrischen Liquidae kann man bis jetzt ebensowenig von Lautgesetzen sprechen wie bei den übrigen semitischen Sprachen. Wir versuchen desshalb nach dem Vorgange Nöldeke's in seiner mandäischen Grammatik die hierhergehörigen Lautveränderungen einfach aufzuzählen:

- a) ein unmittelbar vor einem *b* stehendes *n* wird, wie so ziemlich in allen genauer bekannten semitischen Sprachen, in der Aussprache stets zu *m* geworden sein. Die Schrift bezeichnet diesen Uebergang aber nicht immer¹⁾;
- b) durch eine Art von Assimilation wird *md* zu *nd* in folgenden Beispielen (folgen die Beispiele); in ähnlicher Weise wird in gewissen Fällen *mš* zu *nš* und bisweilen umgekehrt;
- c) *n* wird als erster Wurzelradical einem unmittelbar folgenden Consonanten fast stets assimiliert. Auch vor dem *tu* der nominalen Femininendung verliert *n* in manchen Fällen seinen Laut. Der Imperativ Qal der Verba primae ; verliert das *n* infolge associativer Neubildungen nach den Stämmen primae *n*;
- d) wie das Mandäische, zum Theil auch das Amharische, so liebt es auch das Assyrische, gewisse Doppelconsonanten durch *n* mit dem einfachen Consonanten zu ersetzen. Endlich

6. Auslautendes quiescirendes *n* fällt ab, und der vorhergehende Vocal wird gedehnt; *n* mit Schwa mobile zwischen zwei Vocalen wird in vielen Fällen ‚aufgelöst‘, und die Vocale werden contrahirt; vocalloses *n* von einem Consonanten und *n* nach einem vocallosen Consonanten wird elidirt, respective assimiliert, und der entsprechende Vocal gedehnt. *h* unterliegt keiner Veränderung.

¹⁾ Nöldeke, a. a. O., S. 50.

Ein Kapitel über die Betonung, welches eigentlich den Abschluss der Lautlehre bilden sollte, halte ich bis zur Stunde für ein Ding der Unmöglichkeit.

Nur in kurzen Worten will ich schliesslich noch der ziemlich umfänglichen Darstellung der babylonisch-assyrischen Formenlehre gedenken: dieselbe berechtigt uns in keiner Weise, in irgend wesentlichen Punkten von dem bisherigen Schema der modernen semitischen Sprachlehren abzuweichen. Auch im Assyrischen führen wir die Wortstämme auf Wurzeln zurück, denen wir, sei es den einfachsten Bildungen dreier Radicale, sei es andererseits mehrradicaligen die sogenannten Primitivnomina und die nachweisbaren sogenannten Secundärbildungen verbaler Natur beigesellen. Beginnend mit den durch die Eigenart der Literatur nur spärlichst vorhandenen, isolirt stehenden Interjectionen treten wir von da an die theilweise complicirte Häufung deiktischer Bildungselemente in den von der Trilateralität abnormen Pronominibus. Diese bilden uns gleichsam die Vorstufen zu den regelmässigen Nominalbildungen, die ihrerseits auch im Babylonisch-Assyrischen so ziemlich alle Elemente zur Bildung der nach ihnen behandelten Verba aufweisen. Die Zahlwörter und die Adverbien mit den Unterabtheilungen der Präpositionen und Conjunctionen beschliessen das Ganze. Als schwache Wurzeln gelten überall nur die, welche mit *;* anlauten oder *κ* unter ihren Radicalen haben, sei dieses nun consonantischer oder vocalischer Natur. Sogenannte Wurzelnuancen bei starken und Wurzelvariationen bei schwachen Wurzeln sind in das Gebiet der babylonisch-assyrischen Lexikographie oder der vergleichenden semitischen Grammatik verwiesen.

Die besprochene Laut- und Formenlehre, deren Beispiele ich etwa zu zwei Drittel selbst gesammelt habe, ist seit längerer Zeit zu einem gewissen Abschlusse gediehen. Hingegen bleibt in der Syntax, die von verschiedenen Punkten zugleich in Angriff genommen wurde und an Umfang der Formenlehre kaum nachstehen dürfte, noch viel zu thun übrig. Ich hoffe indessen, wenn anders die Kräfte ausreichen, noch Ende kommenden Jahres mit

dem Druck des Ganzen beginnen zu können und wiederhole die Bitte an die verehrten Fachgenossen, mir eigene Beobachtungen, Einzelfragen u. dgl. früher oder später, sei es in der Form von Privatmittheilungen oder im ‚Sprechsaal‘ meiner Zeitschrift, zugehen zu lassen, deren neuestes Heft als kleine, unbedeutende Gabe unserer Versammlung überreicht worden ist.

Alcune osservazioni di lessicografia araba.

Di

Ignazio Guidi.

Gli studii lessicografici degli Arabi, sebbene non sempre conformi ai principii della odierna scienza filologica, sono pur tuttavia mirabili, ed hanno tracciato una linea ben distinta fra l'arabo classico e il posteriore. Uno splendido saggio di questi studii lessicografici si ha nel *Şahâh*, che tutti sanno di quanta stima abbia sempre goduto presso gli Arabi. Cercarono completare e correggere l'opera del *Ġauharî*, i lessicografi posteriori, e nominatamente *aş-Şagâni*; il quale oltre il celebre dizionario *العباب*, scrisse una *تكملة (فى الصحاح)*. Altiero per indole e ingiusto nelle sue critiche, *aş-Şagâni* invece di correggere i pretesi errori altrui, fu facilmente condotto a commetterne egli stesso.¹⁾ Gli errori di *aş-Şagâni* passarono in gran parte nel *Kâmûs* di *Fîrûzâbâdi*, e così trovarono adito nei lessici recenti, come il *محيط المحيط* del *Bustâni*, il *Golius*, il *Freytag*, ecc.²⁾

L'occasione a commettere simili errori era talvolta nell'imperfezione della scrittura, e talvolta nella uguale pronuncia di alcune lettere. Voglio dire che alcune lettere pronunciate in seguito e presso talune tribù come altre loro affini, hanno fatto

¹⁾ Così *az-Zubaidî* nel *كتاب الاستدراك*, talvolta corregge a torto *Sibawaihi* (*Sibûye*).

²⁾ Sono dolente di non aver potuto consultare il *جاسوسى* di *Fâris aş-Sidyâq*, che per giudizio del Sign. Conte Landberg, sarebbe importante per il soggetto di cui ragiono.

si che parecchie parole figurassero in doppio nei lessici. Come se p. es. in un vocabolario italiano, la parola ,casa' figurasse regolarmente sotto il *C*, e poi (per cagione della pronuncia toscana) sotto l' *H* ,hasa'.

I filologi arabi hanno già notate parecchie parole, che sono registrate in antichi lessici, quantunque non siano di fatto se non errori di ortografia¹⁾. Reputo che di somiglianti errori ne restino tuttora nel *Kâmûs* e quindi in *Bustânî*, in *Freytag* ecc. Per esempio: l'espressione *اسود قاحم* registrata nel *Kâmûs* e ripetuta negli altri lessici, mi sembra errore ortografico invece del noto *اسود قاحم*, come *قرزم* sta invece di *فرزم* (*فرزوم*, *فرزوم*, *περζωμ*) e viceversa *قرسطون* invece di *فرسطون*. La doppia forma *حيزبون* e *حيزبور* riposa sopra una falsa lettura, poichè chi ha pratica di antichi codici sa che *ر* e (*ز*) *ن* si scambiano facilissimamente.²⁾ La vera forma è solamente *حيزبون* (*Harîr. Maq. VII*, init., in rima con *زبون*); l'altra che *aş-Şagâni* dà come *لغة* della prima, è una falsa lettura di essa. La doppia forma *بروق* e *برزق* è dovuta allo scambio facile di *ز* (*ر*) e *و* e lo stesso *Kâmûs* avverte che la forma vera è *بروق*. Nel *Kâmûs*, in *Bustânî*, ecc. si legge *جلق رأسه يجلقه جلقا جلق*, nel *Goliûs* e nel *Freytag*: *جلق* *rasit* (*caput*). La sola forma per questo significato è *جلق*; or non è raro nei mss. che il *ح* posto sotto un altro *ح* (*ح*), sia così piccolo che quasi si confonda con un punto, onde il *ح* appare simile al *ج*; da ciò è nato, io credo, il *جلق* per *جلق*, come in alcuni codici sta l'evidente errore di *جج* per *جج*.³⁾ L'imperfezione della scrittura dà origine a strani equivoci nella letteratura araba, ed un curioso aneddoto a ciò relativo si legge nel *Muzhir II*, 198. Come già ho notato altrove, *Yâqût* (III, 868) menzione il castello

¹⁾ Cfr. *Suyûfî*, *Muzhir II*, 181 (*التصنيف*); per il capitolo che riguarda *Gauharî*, v. il *kitâb al-wisâh*, di 'Abd ar-Rahm. b. 'Abd al-Azîz, §. Un simile errore par che fosse in origine la forma *ايبلى*; cfr. *Fraenkel*, *Aram. Fremdw.* 270, *Hizânat al-'adab III*, 241.

²⁾ Da una nota in margine al *Tâğ al-'arûs* s. v., si scorge che in alcuni codici leggevasi *الحيزبون*, e ciò conferma meglio quello che dico.

³⁾ Cfr. il *Muḥîṭ* di *Bustânî* s. v. Parecchi casi simili di scambio fra *ح* e *ج* sono noverati dagli antichi filologi arabi, come si può vedere nel *Muzhir I*, 257.

presso Merw, e poi (IV, 118) l'altro castello قربا pure presso Merw, il quale, come sono persuaso, non esiste punto, ma è una lettura erronea di فرتى, فرسى. Il poeta al-Kumait¹⁾ ricorda in un verso la città di Beikend; Bekri (s. قنديد) legge questo nome, per uno scambio facile nella scrittura dei codici arabi, قنديد, e ne fa una città — Kindid — che, per quanto sappia, non ha mai esistito. Il poeta anteislamico Husail b. 'Arfafa, da as-Siğistânî è chiamato Husain, confondendo ل e ن di simile scrittura, e sostituendo facilmente il nome più comune.²⁾ E negli indici d'Ibn al-Aṭīr e di altre opere, quanti nomi non occorrono due o più volte, l'una sotto la vera loro forma, e le altre sotto una forma immaginaria, dovuta ad errore di ortografia!³⁾

Vengo ora ad accennare qualcosa in riguardo del secondo punto. La primitiva lingua semitica dovette avere una grande ricchezza di suoni, conservatasi soprattutto nell'antico arabo che distingue: ت e ث, د e ذ, ح e خ, ع e غ ecc. Le altre lingue sorelle, qual più qual meno, hanno perduto tanta ricchezza,⁴⁾ ma è probabile che anco nell'arabo sia accaduta qualche cosa di simile fin da antico, come vediamo accadere nel volgare,

¹⁾ Tabar. II, 1189.

²⁾ Hizānat IV, 74.

³⁾ Per questi errori o per indicazioni insufficienti, si accresce anco maggiormente il numero già sterminato delle persone menzionate dagli autori arabi, nelle storie sia politiche, sia letterarie. P. es. nell'indice del Fihrist (p. 241) si menziona un 'Abd al-Malik b. 'Abd al-'Aziz, fra le fonti di Zubair b. Bakkâr, e poi il celebre 'Abd el-Malik b. al-Mâğisûn; ora dal kit. al-Ağân, (XX, 3) appare che erano una sola persona, cf. I. Ḥallikân, n° 387.

⁴⁾ È probabile che la povertà dei suoni nell'antico ebraico, arameo, ecc. non sia sempre reale, ma ci appaia così per difetto di scrittura; מ sarà stato pronunziato ora خ ed ora ح; פ ora ع ed ora غ ecc. Ma in altri casi si può credere che non fosse così; p. es. la pronuncia difficile del ח fu presto abbandonata dagli Abissini, che lo confusero con ص (ח = θ) e dagli Ebrei (ח = ח e ח), mentre gli Aramei l'indebolirono fino a un פ (in dati casi un ל), analogamente a quanto è avvenuto per la difficile pronuncia di ق, sostituito, nominatamente nella Siria, da un ع o un أ. (Cfr. جَلَّة e جَلَّة, قرناس و قرناس. Cf. 𐤒𐤒𐤒 = فرقور = فرقون = فرعون, Bezold, Schatzhöhle, 77.) Notevole è del resto che mentre per lo più la sibilante sostituisce la muta, nell'Amarico (Gondar, ecc.) il م sostituisce il خ. Specialmente per quello che riguarda le gutturali, è noto quanto alcune lingue e dialetti semitici hanno perduto della primitiva ricchezza.

ove ث diviene ت, س, د, ecc. Onde è che le tracce di ciò si rinvencono anche nei lessici della lingua classica, dove per conseguenza alcune parole occorrono due volte. Frequente specialmente in parole non originarie arabe, è lo scambio di ث و س; ¹⁾ ثَفْرُق è la pronuncia semplificata di ثَفْرُق, come زرق lo è di ذرق ecc.²⁾ Ma un caso meno osservato, se non m'inganno, è quello delle parole colle lettere ج, ق, ك. Secondo le regole dei مخارج, queste lettere dovrebbero essere distinte una dall'altra, ma in fatto non è così. È noto che in alcune parti di Arabia, in Egitto ecc. ecc., il ق si pronuncia, come g; questa pronuncia, uguale o simile a quella di cui ragiona Ibn Haldûn,³⁾ è certamente antica e seguita da molte tribù arabe; ne consegue che ق era simile per la pronuncia a quella originaria di ج. Pertanto queste lettere ج, ق, ك, ma specialmente ج, ق, erano somiglianti una all'altra;⁴⁾ onde è probabile che qualche parola figuri più volte ora, con una ed ora coll'altra di queste lettere. Reco qualche esempio, ma non parlo di forme onomatopoeiche, come طقطق e تغتغ e simili, nelle quali la doppia forma ortografica è spiegabile d'altronde. La parola جبر (جَبَس) ha un sinonimo in قَبز, ma questo, senza radice propria o derivati, omissa da Ġauharî e da altri antichi lessicografi,⁵⁾ sembra un'altra scrittura, non un'altra pronuncia o una diversa parola da جبر. Aş-Şagâni e il Kâmûs recano جثا e جثى nel senso di *collegit*, senso analogo a quello di قثا, قثى, la quale ultima radice manca affatto in Ġauharî. Per il significato di *remigare, navem impellere*, la forma originale è

¹⁾ Talvolta l'indebolimento è anche maggiore بَصَق (cf. بَصَق e بَصَق) sebbene la forma più buona è sempre بَصَق, e così عَسَق e poi (ma non in Ġauharî) عَزَق ecc. Cfr. Ĥarîr Durrat, ed. Thorbecke, I, 2.

²⁾ Scambi analoghi come di جذوة = جثوة, già sono stati notati dai filologi arabi antichi.

³⁾ Ed. Bûl. I, 288, De Sacy, Anthol. gramm. ar. 413.

⁴⁾ Quindi l'esatta corrispondenza di قَصْرِيَّة e قَصْرِيَّة (cf. Fraenkel, Ar. Fremdw. 77) come viceversa جاثليق = جاثليق. V. anco Nöldeke, Mand. Gramm. 38, seg.

⁵⁾ Cfr. Lisân al-'Arab. s. v., copiato nel Tâğ al-'Ar.; la parola invero sarebbe già notata da Abû 'Amr (as-Šaibânî).

Altre volte queste doppie forme sembrano essere meno sospette e si trovano anco nei lessici più antichi. Tali sono p. es. جلف, قلم e جلم, حلق و حدج, خفق و خفج, دمی و دمیج و جلف و جلف, باق و باج ecc. In questi casi abbiamo forse delle antichissime forme parallele, ma è possibile che, almeno in parte, lo scambio ortografico di ق و ج sia già abbastanza antico. E che anco i lessici più antichi non siano esenti da forme e significati falsi, si scorge dalle correzioni dei تصحیف che in essi occorrono, fatte dai filologi posteriori. Qui aggiungerò l'esempio di un errore la cui origine risale al كتاب العين. Gli antichi filologi erano imbarazzati nello spiegare la parola الاندرين, nel noto verso di 'Amr b. Kultûm

وَلَا تُبْقِي خُورَ الْأُنْدَرِيْنَا

Il contesto sembrava poter ammettere il significato di ,brigata o riunione di giovani insieme convenuti per bere vino' giacchè

²⁾ La parola *علق vaurien*, comune nella lingua non classica, potrebbe

²⁾ La parola **عَلَق** *vaurien*, comune nella lingua non classica, potrebbe ritenersi per uguale a **عَلِي**; ma cfr. De Goeje, *Bibl. Geogr. Ar.* Gloss. s. v.

di tali convegni si fa menzione frequentemente negli antichi poeti. Quindi già nel Kitâb al-'ain si leggeva¹⁾ **الاندرى ويجمع**. Il Kâmûs sopprime il **يقال** e dice senz'altro che **اندرون** significa: **فتيان**; **شتى** **يجتمعون للشرب**; così la parola passa in Bustânî che scrive **الأندرون** **ايضا فتيان شتى** **يجتمعون للشرب**; in Golius: *Viri multi diversique congregati ad bibendum*; in Freytag: *Iuvenes diversi congregati ad bibendum*; in Wahrmund: *Junge Leute (bei einer Lustpartie)*. E così una falsa congettura, è divenuta un vocabolo regolarmente registrato nei dizionarii arabi.

La lessicografia araba dovrebbe con cura tener ragione di questi fatti, dei quali ho recato alcuni esempi, e sceverare le vere forme genuine da quelle che probabilmente non sono tali. E parimente non dovrebbero confondere insieme e riguardare come una sola cosa parecchie radici, le quali, sebbene identiche nella forma, sono distinte nel significato e nell'etimologia. Per es. la radice **نذر** nel' significato di **علم القوم بالعدو** non dovrebbe confondersi, quasi fosse una cosa sola, con **نذر** *vovît*, **نذر** *rotum*, che, nell'attuale sua forma e significato, proviene probabilmente dall' arameo **נדר**, ed il cui **ז** corrisponde all' aspirazione di **ז** come in **תליז** = **תלמיד**; ancorchè si ammetta una primitiva parentela delle radici **נדר**, **נדר**, **נדר** ecc.

¹⁾ Yâqût I, 373.

Notice sur les travaux de l'Institut Égyptien depuis sa fondation.

Par

M. Vidal Bey,

Secrétaire général de l'Institut.

L'Institut Égyptien a été fondé à Alexandrie, en 1859, par un comité d'organisation composé de :

MM. Kœnig Bey, secrétaire des commandements de S. A. le Vice-Roi Saïd Pacha;

H. Thurburn;

Mariette, directeur des monuments historiques;

B. Schnepf, médecin sanitaire de France à Alexandrie.

Sa première séance eut lieu le 6 mai. On adopta le titre d'Institut Égyptien pour rappeler, sans avoir la prétention de s'y assimiler, l'illustre Institut d'Égypte qui, fondé 60 ans auparavant, a laissé comme fruits de sa courte existence, tant de travaux importants et durables.

Une note historique sur l'Institut d'Égypte a été lue le 24 mai 1867 par M. de Régny.

L'Institut Égyptien a transporté son siège au Caire en 1880. L'histoire de ses travaux est fidèlement tracée par l'énumération des questions dont il s'est occupé depuis son origine jusqu'à ce jour. Cette énumération est présentée dans les pages qui suivent sous forme systématique. Les tables des matières des divers bulletins la donnent sous forme chronologique. La plupart des communications ont été reproduites dans les bulletins.

I. Égyptologie.

1° Période pharaonique.

1	1	Observations sur deux momies. — Présentation des bijoux trouvés à Drah Aboul Neggah dans le tombeau de la reine Aah-hotep (Mariette, 3 juin 1859).
2	2	Sur la prétendue longévité des anciens Égyptiens (Schneppe et Mariette, 20 septembre 1861,
3	3	Chabas, 22 décembre 1862).
4	4	Sur la période des rois Hycsos (M. Vassalli, 26 juin 1863).
5	5	Sur l'ethnologie des populations du lac Menzaleh, et sur des momies de la XI ^e dynastie (Mariette Bey, 29 septembre 1864).
6	6	Compte-rendu d'un voyage archéologique en Égypte (Lepsius, 23 mars 1865. et
7	7	11 mai 1866).
8	8	Interprétation d'un mot hiéroglyphique (Lepsius, 10 décembre 1869).
9	9	Conclusions ethnographiques à l'occasion de deux statues découvertes au Fayoum (Mariette Bey, 7 juin 1872).
10	10	Indications sur l'état des fouilles (Mariette Bey, 19 mai 1870,
11	11	21 mai 1870,
12	12	27 mai 1870).
13	13	Questions archéologiques (Mariette Bey, 16 mai 1871).
14	14	Textes hiéroglyphiques relatifs aux pyramides (M. Brugsch Bey, 18 avril 1874).
15	15	Fouilles et découvertes à Karnak (Mariette Bey, 14 juin 1874).
16	16	Sur la ville de Cadech (Gaillardot Bey, 22 juin 1874).
17	17	Sur une figurine de chameau trouvée à Abydos. — Fouilles à Abydos et à Sakkarah (Mariette Pacha, 10 décembre 1875).
18	18	Sur deux pyramides récemment ouvertes près de Sakkarah (M. Brugsch Bey, 4 mars 1881).
19	19	Fouilles près de Sakkarah (M. Maspero, 27 mai 1881).
20	20	Trouvaille de Deir el Bahari (M. Maspero, 18 novembre 1881).

- 21 21 Compte-rendu d'un voyage d'inspection (M. Maspero, 28 avril 1882).
- 22 22 Sur la religion des anciens Égyptiens (M. Maspero, 10 novembre 1882).
- 23 23 Sur l'ancien art égyptien (M. Lefébure, 11 mai 1883).
- 24 24 Compte-rendu d'un voyage d'inspection (M. Maspero, 11 mai 1883).
- 25 25 Opinions des anciens Égyptiens sur la vie future (M. Maspero, 8 février 1884).
- 26 26 Compte-rendu d'un voyage d'inspection (M. Maspero, 30 mai 1884).
- 27 27 Compte-rendu d'un voyage d'inspection (M. Maspero, 10 avril 1885).
- 28 28 Sur la métrique des anciens Égyptiens (M. Grébaut, 1 mai 1885).
- 29 29 Compte-rendu d'un voyage d'inspection (M. Maspero, 2 avril 1886).
- 30 30 Inventaire des objets classés dans le musée de Boulaq pendant l'année 1885.
- 31 31 Procès-verbal de l'ouverture de momies royales (M. Maspero, 4 juin 1886).
- 32 32 Emaux et verres colorés fabriqués par les anciens Égyptiens (Mariette Pacha, 20 février 1880).
- 33 33 Sur les vases Canopes (M. Abbate Bey, 21 mai 1880,
- 34 34 » Mariette Pacha, 4 juin 1880).

2e Époque grecque et romaine.

- 35 1 Sur une sirène sculptée sur un sarcophage de Memphis (M. Vassalli, 30 décembre 1864).
- 36 2 Lampes funéraires trouvées près d'Alexandrie (Dr. Schnepf, 7 et
- 37 3 21 février 1882).
- 38 4 Restes de constructions romaines du camp de César (M. Ceccaldi, 1 mars 1862).
- 39 5 Sur un petit temple dorique à Ramleh (MM. Baume et
- 40 6 Gilly, 20 mars 1868).
- 41 7 Sur l'antique Alexandrie (Mahmoud Bey, 11 août 1868,
- 42 8 13 novembre 1868,

- 43 9 5 février 1869 et
 44 10 9 avril 1869).
 45 11 Sur trois inscriptions grecques (M. Néroutzos Bey, 10 novembre 1871).
 46 12 Noms de magistrats éponymes inscrits sur des anses d'amphores (M. Néroutzos Bey, 1 décembre 1871).
 47 13 Inscriptions latines trouvées à Alexandrie (M. Gilly, 29 décembre 1871).
 48 14 Inscriptions grecques et latines (M. Néroutzos Bey, 30 mai 1873).
 49 15 Inscription grecque (M. Néroutzos Bey, 14 juin 1874).
 50 16 Fouilles à Alexandrie (M. Néroutzos Bey, 15 mars 1875 et
 51 17 30 avril 1875).
 52 18 Inscription funéraire latine (M. Néroutzos Bey, 19 novembre 1875).
 53 19 Deux inscriptions commémoratives de l'érection des obélisques devant le Césaréum d'Alexandrie (M. Néroutzos Bey, 4 janvier 1878).
 54 20 Inscription grecque (M. Néroutzos Bey, 28 décembre 1872).
 55 21 Cinq inscriptions grecques (M. Néroutzos Bey, 5 décembre 1873).
 56 22 Inscriptions sur des amphores (M. Néroutzos Bey, 20 février 1874).
 57 23 Deux inscriptions latines (M. Néroutzos Bey, 6 mars 1874).

3e Époque musulmane.

- 58 1 Sur un dirhem de l'an 432 de l'hégire (M. Sauvaire, 10 novembre 1871).
 59 2 Sur un dinâr merdaside (M. Sauvaire, 15 avril 1873).
 60 3 Inscriptions coufiques trouvées à Assouan (M. Sauvaire, 28 décembre 1872).
 61 4 Deux inscriptions coufiques (M. Sauvaire, 19 décembre 1873).
 62 5 Deux inscriptions coufiques (M. Sauvaire, 6 mars 1874).
 63 6 Sur trois papyrus polyglottes du musée de Boulaq (Mariette Pacha, 20 février 1880).
 64 7 Sur quelques papyrus postérieurs à l'ère chrétienne (Rogers Bey, 30 avril 1880).

- 65 8 Sur quelques papyrus du musée de Boulaq (M. Kabis Bey, 21 mai 1880).
- 66 9 Inscriptions coufiques (Rogers Bey, 9 décembre 1881).
- 67 10 Sur deux monnaies musulmanes (Rogers Bey, 17 février 1882).
- 68 11 Découverte de tombeaux de princes Abassides (Rogers Bey, 25 mai 1883).
- 69 12 Sur la porte Bab-Zoueyleh et la mosquée voisine (M. Artin Bey, 16 novembre 1883).
- 70 13 Bab-el-Zoueyleh et la dynastie turcomane de Zeil Kadr (S. E. Artin Pacha, 4 juin 1885).
- 71 14 Description de lampes de mosquées (S. E. Artin Pacha, 7 mai 1886).
- 72 15 Sur la prison de St Louis à Mansourah (S. E. Artin Pacha, 18 juin 1886).
- 73 16 Mémoire sur le blason chez les Arabes (Rogers Bey, 24 décembre 1880).
- 74 17 Sur des tombes arabes à Assouân (A. Kay, 14 juin 1874).

II. Langue et littérature coptes.

- 75 1 Introduction à l'étude de la langue copte (M. Kabis, 2 novembre 1860 et
- 76 2 30 mars 1861).
- 77 3 Introduction des lettres grecques dans l'écriture égyptienne (M. Kabis, 3 mai 1861,
- 78 4 16 mai 1861).
- 79 5 Œuvres littéraires coptes sous la domination musulmane (M. Amélineau, 4 décembre 1885).
- 80 6 St Pacôme et la vie cénobitique en Égypte (M. Amélineau, 2 avril 1886).

III. Archéologie en général.

- 81 1 Statues et statuettes trouvées à Aradus en Syrie (Gailardot Bey, 19 décembre 1873).
- 82 2 Sur des figures Cnidiennes (M. Néroutzos Bey, 19 mai 1876).
- 83 3 Deux inscriptions byzantines de Cilicie (M. Néroutzos Bey, 4 janvier 1878).

- 84 4 Sur les silex taillés (Lepsius, 20 décembre 1869,
- 85 5 Gaillardot Bey, 8 avril 1870 et
- 86 6 » 13 décembre 1872.
- 87 7 Mariette Bey, 19 mai 1870,
- 88 8 » 7 juin 1872,
- 89 9 » 5 décembre 1873,
- 90 10 M. De la Noue, 27 avril 1872,
- 91 11 Lubbock, 3 avril 1874).
- 92 12 Ateliers de silex taillés dans le Ouadi Sannour et le
Ouadi Ouarag (M. Schweinfurth, 6 mars 1885).

IV. Géographie, explorations et voyages.

- 93 1 Aperçu topographique et commercial de la grande
péninsule du Sennaar (Figari Bey, 27 décembre 1861).
- 94 2 Compte-rendu d'un voyage sur le fleuve Blanc et ses
principaux affluents (Antinori, 27 décembre 1861).
- 95 3 Explorations dans le Soudan par le Dr Peney (M. Ab-
bate Bey).
- 96 4 Mémoire sur le Soudan (M. Garnier, 7 mars 1867).
- 97 5 Système hydrographique de l'Afrique centrale (Dr Ory,
17 avril 1868).
- 98 6 Carte des sources du Nil Blanc et de ses affluents
(M. Manuel, 6 octobre 1869,
- 99 7 30 décembre 1870,
- 100 8 16 mai 1871).
- 101 9 Sur l'emplacement de Méroé (Lepsius, 10 décembre 1869).
- 102 10 Observations pendant un voyage sur la côte à l'O. de
l'Égypte (M. Schweinfurth, 27 avril 1883).
- 103 11 Voyage dans le désert occidental (Rohlf, 5 décembre
1873).
- 104 12 Voyage aux oasis (Rohlf, et
- 105 13 M. Zittel, 6 novembre 1874).
- 106 14 Sur les ruines de Crocodilopolis (M. Schweinfurth,
2 avril 1886).
- 107 15 Emplacement de l'ancienne ville de Damiette (R. P. Jul-
lien, 4 juin 1886).
- 108 16 Sur une digue dans le Ouadi Gerraoni, près d'Hé-
louan (M. Schweinfurth, et

- 109 17 R. P. Jullien, 10 avril 1885).
- 110 18 Sur l'ancienne branche Sébennitique (Mahmoud Bey, 14 juin 1874).
- 111 19 Sur le kalaat el Hossen, près de Tripoli en Syrie (M. Blanche, 7 août 1874).
- 112 20 Voyage dans le Soudan (Nachtigal, 2 avril 1875).
- 113 21 Sur le fleuve Jube (M. Long Bey, 19 mai 1876).
- 114 22 Notice sur El Wisch (M. Adrien Bey, 8 février 1884).
- 115 23 Sur le lac Mœris (M. Cope Whitehouse, 5 mars 1886).
- 116 24 Exploration du désert oriental (M. Schweinfurth, 6 mars 1885).

V. Géologie et minéralogie.

- 117 1 Géologie de la Syrie (Gaillardot, 10 novembre 1871).
- 118 2 Questions géologiques (M. De la Noue, 27 avril 1872).
- 119 3 Description géologique d'El Ouedj (Gaillardot, 13 décembre 1872).
- 120 4 Sur la probabilité de trouver de la houille en Égypte (Gaillardot, 13 décembre 1872).
- 121 5 Gisements de pétrole à Gebel Zeit et à Tor (Cordier, 5 août 1859).
- 122 6 Sur une prétendue pierre élastique (M. Gastinel, 26 juillet 1861).
- 123 7 Sur une erreur de la minéralogie de Dufrénoy, relative à Haiiy (M. Vidal, 30 décembre 1870).
- 124 8 Sur les bois pétrifiés (Gaillardot, 3 octobre 1873,
- 125 9 22 juin 1874,
- 126 10 6 novembre 1874).
- 127 11 Géologie de l'Égypte (M. Zittel, 5 décembre 1873,
- 128 12 3 avril 1874,
- 129 13 6 novembre 1874).
- 130 14 Sur des empreintes de pattes d'oiseau trouvées près de Ramleh (Calvert, 15 mars 1875).
- 131 15 Découverte de fossiles appartenant aux époques paléozoïques (M. Schweinfurth, 6 novembre 1866).
- 132 16 Sur les gisements de pétrole de Gebel Zeit (M. Barois, 7 mai 1886).
- 133 17 Sur de prétendues pierres tombées du ciel dans le Soudan (Gaillardot, 19 mai 1876).

- 134 18 Sur les mines d'or du pays de Madian (M. Burton, 9 mai 1877).
 135 19 Sur l'origine du pétrole de Gebel Zeit (M. Schweinfurth, 13 janvier 1877).
 136 20 Sur un combustible qui aurait été trouvé près de Zeilah (M. Moustapha Bey Magdaly, 8 août 1873, 22 octobre 1873).
 137 21
 138 22 Fer météorique du pays des Monbottous (M. Schweinfurth, 16 novembre 1883).

VI. Botanique.

- 139 1 Notice sur l'Elaodendron Argan (M. Lattis, 27 février 1863).
 140 2 Difficulté d'acclimater en Égypte les plantes aromatiques (Gaillardot Bey, 29 novembre 1872).
 141 3 Modifications dans la flore de l'Égypte depuis l'époque pharaonique (M. Schweinfurth, 19 décembre 1873, Gaillardot, 20 février 1874, 6 mars 1874).
 142 4
 143 5 » 6 mars 1874).
 144 6 Flore du désert (M. Ascherson, 18 avril 1874).
 145 7 Sur la flore égyptienne à l'époque pharaonique (M. Schweinfurth, 3 mars 1882, 14 janvier 1884).
 146 8 » 14 janvier 1884).
 147 9 Dernières découvertes botaniques dans les anciens tombeaux (M. Schweinfurth, 4 juin 1885).
 148 10 Sur la vraie rose de Jéricho (M. Schweinfurth, 6 mars 1885).
 149 11 Sur la faculté germinative du blé dit de *momies* (Dr. Schnepf, 15 juillet 1859, Mariette, 18 novembre 1859, 30 mars 1861).
 150 12
 151 13 » 30 mars 1861.
 152 14 Figari Bey, 30 novembre 1861).
 153 15 Discussion sur le même sujet, 14 janvier 1884.

VII. Agriculture et industries agricoles.

- 154 1 Sur le rouissage du chanvre et du lin (21 octobre 1859 et 4 novembre 1859).
 155 2

156	3	Sur la culture et la conservation des blés d'Égypte (9 septembre,
157	4	16 septembre,
158	5	7 octobre et
159	6	21 octobre 1859,
160	7	16 mars,
161	8	6 avril,
162	9	27 juillet et
163	10	19 octobre 1860,
164	11	30 novembre et
165	12	15 décembre 1861,
166	13	24 janvier 1862).
167	14	Sur des insectes qui ont dévasté les récoltes de la Haute-Égypte (M. Gastinel, 4 avril 1862).
168	15	Sur les céréales récoltées en 1863 au jardin d'acclima- tation (M. Gastinel, 1 juillet 1864).
169	16	Sur l'agriculture en Égypte (M. Gastinel, 29 décembre 1864).
170	17	Sur le <i>Hadena gossypivora</i> (M. de Vecchi, 25 mai 1883).
171	18	De la culture du coton en Égypte (Grégoire, 4 no- vembre 1859).
172	19	Des engrais en Égypte (M. Gastinel, 21 mars 1873).
173	20	Sur l'introduction de la culture du coton (M. de Régný, 19 mai 1876).
174	21	Sur l'emploi des tourteaux de graines de coton (M. Gas- tinel Bey, 19 mai 1876).
175	22	Sur l'état de l'agriculture en Égypte (M. de Vecchi, 11 mai 1883).
176	23	Sur le sol de l'Égypte (M. Gay Lussac, 4 juin 1885).
177	24	Monographie du café (M. Gastinel, 1 novembre 1872).
178	25	Opiums de la Haute-Égypte (M. Gastinel, 7 sept. 1860).

VIII. Zoologie, zootechnie, art vétérinaire, etc.

179	1	Culture du ver à soie en Égypte (Grégoire, 4 no- vembre 1859).
180	2	Découverte de la cochenille en Égypte (M. Samari- tani, 24 janvier et
181	3	9 avril 1869).

- 182 4 Sur la rage (15 et
183 5 27 décembre 1861,
184 6 10 janvier 1862).
185 7 Hydrophobie en dehors de la rage (M. Abbate Bey, 4 avril
1862).
186 8 Venin des serpents d'Égypte (M. Panceri, 18 avril 1874).
187 9 Sur la rage en Égypte (M. Piot, 18 juin 1886).
188 10 Sur un prétendu remède contre la rage (Gaillardot Bey,
189 11 M. Sonsino, 22 octobre 1875).
190 12 Statistiques animales de Darwin (M. Régný Bey, 6 no-
vembre 1874).
191 13 Diverses observations zoologiques (M. Panceri, 12 dé-
cembre 1873).
192 14 Sur la Bilharzia Hæmatobia (M. Sonsino, 22 octobre
1875).
193 15 Sur la Filaria sanguinis hominis (M. Sonsino, 19 mai
1876).
194 16 Organisation et développement de l'oxyurus uromasti-
cola (M. Osman Bey, 6 février 1885).
195 17 De la pisciculture en Égypte (2 mars 1860,
196 18 5 juin 1863).
197 19 Sur les moyens d'atténuer le virus de la peste bovine
(M. Piot, 5 décembre 1884).
198 20 Historique des études helminthologiques en Égypte
(M. Sonsino, 1 mai 1885).
199 21 Du parasitisme dans l'étiologie des maladies (M. Piot,
1 mai 1885).
200 22 Alimentation des bestiaux par le bersim (M. Piot,
10 avril 1885).
201 23 Total actuel de la race chevaline en Égypte (Habib
Bey, 12 juillet 1861).
202 24 Sur le type des chevaux arabes en Égypte (M. Lattis,
1 mai 1863).
203 25 Sur l'albumine des œufs de poule en Égypte (Provin,
7 décembre 1860).
204 26 Sur les mesures prises en cas d'épizootie en Égypte
et en France (Dr Colucci Bey, 3 octobre 1863).

IX. Anthropologie.

- 205 1 Sur les effets physiologiques du Hachich (S. E. Abbate Pacha, 14 décembre 1883).
- 206 2 Dangers de la morphinomanie (S. E. Abbate Pacha, 9 mai 1884).
- 207 3 Hypnotisme et enivrants (M. Rossi Bey, 20 juin 1884).
- 208 4 Sur le Faata el Mandeb et les suggestions hypnotiques (S. E. Abbate Pacha, 4 décembre 1885).
- 209 5 Discussions sur des pygmées présentés par M. Schweinfurth (12 décembre 1873 et 20 février 1874).
- 210 6
- 211 7 Sur un fœtus monstrueux (Dr Anelli, 20 février 1874).
- 212 8 Sur les Akkas (Gaillardot Bey, 30 avril 1875).
- 213 9 Sur deux petites filles réunies par le sternum (M. Abbate, 13 mai 1870).
- 214 10 Asymétrie cardiaque chez les indigènes (M. Abbate Bey, 27 juin 1882).
- 215 11 Sur les populations de l'Égypte (Figari Bey, 19 mai 1865).
- 216 12 Unité du genre humain démontrée par l'histoire du peuple juif (Dr Rossi Bey, 23 février 1883).

X. Médecine.

- 217 1 Guérisons, sans opérations, de hernies étranglées (Dr Ori et Dr Ogilvie, 16 décembre 1859,
- 218 2
- 219 3 Dr Ogilvie, 3 février 1860,
- 220 4 Schnepf, 6 avril 1860).
- 221 5 De l'opinion erronée qu'il est plus difficile de diagnostiquer et de traiter les maladies des enfants que celles des adultes (Dr Pensa, 3 mai 1861).
- 222 6 Sur une maladie cutanée des nègres (Dr. Schnepf, 21 septembre 1860).
- 223 7 De certaines hémorrhagies liées aux conditions atmosphériques (Dr Abbate, 16 mai 1861).
- 224 8 Des fièvres typhiques, et de l'apparition du typhus exanthématique en Égypte (Schnepf, 14 juin 1861).
- 225 9 Sur un cas de *fungus hæmatoides* (Dr Abbate, 25 juillet 1862).

- 226 10 Sur le bouton d'Alep (Dr Polak, 28 août 1863).
- 227 11 Sur un cas d'*atrofia pigmentosa della retina* (Dr Mazzei, 4 mars 1870).
- 228 12 Sur l'ophtalmie d'Égypte et sa prétendue spécificité (Dr Abbate, 26 juillet 1861).
- 229 13 Présentation d'un calcul urinaire extrait par la taille périnéale (Dr Estienne, 15 novembre 1861).
- 230 14 Sur un cas d'*ulcus rotundum perforans ventriculi* (Dr Zemiche, 3 octobre 1863).
- 231 15 Sur les maladies qui ont dominé au Caire pendant l'hiver 1861 (Dr Gatteschi, 13 juin 1862).
- 232 16 Sur les conditions de salubrité des prisons (Dr Colucci Bey, 22 août 1862).
- 233 17 Observation contraire au traitement chirurgical de l'éléphantiasis (Dr Colucci Bey, 3 février 1860).
- 234 18 Des maladies prédominantes parmi les populations indigènes de l'Égypte (Schnepf, 10 janvier 1862).
- 235 19 Sur une épidémie de fièvre malaria à Ismaïliah (S. E. Colucci Pacha, 4 janvier 1878).
- 236 20 Questions hygiéniques intéressant la ville du Caire (S. E. Abbate Pacha, 27 mai 1881).
- 237 21 Sur les maladies prédominantes dans la colonie grecque d'Alexandrie (Dr Dikaïos, 20 avril 1860).
- 238 22 De la constitution médicale de la ville d'Alexandrie pendant l'année 1861 (Dr Pensa, 22 février,
- 239 23 5 mars et
- 240 24 30 mars 1861).
- 241 25 Sur la nécessité d'une géographie médicale en Égypte (Dr Rossi Bey, 26 juin 1863).
- 242 26 Conditions morbides dans la Basse-Égypte (Dr Abbate Bey, 26 juin 1863).
- 243 27 Topographie médicale d'Ismaïliah (Dr Anelli, 3 juillet 1868).
- 244 28 Sur un mode de traitement des cavernes pulmonaires (S. E. Abbate Pacha, 10 avril 1885).
- 245 29 Rapport sur le choléra qui a sévi au Caire en 1850 et 1855 (Dr Colucci Bey, 16 décembre 1859).
- 246 30 Sur le choléra dans la rade d'Alexandrie (Dr Illy, 19 janvier 1866).

- 247 31 Mémoire sur le choléra (Dr Warenhorst, 9 février 1866).
- 248 32 Mesures sanitaires prises contre le choléra (Dr Colucci Bey, 8 mai 1868).
- 249 33 Étiologie et scinéiologie de l'épidémie cholérique de 1883 (Dr Dacorogna Bey, 9 mai 1884).
- 250 34 Épidémie cholérique de 1883 (Dr Rossi Bey, 7 mai 1884).
- 251 35 Résumé des travaux de M. Pasteur (M. Piot, 5 février 1886).
- 252 36 Des dangers auxquels la santé publique est exposée à cause du commerce et du transport des chiffons (S. E. Abbate Pacha, 5 février 1886).

XI. Pharmacie et chimie.

- 253 1 Sur une écorce employée comme matière tannante et fébrifuge sur les bords du Fleuve Blanc (4 avril 1862).
- 254 2 Sur les eaux sulfuro-alcalines d'Hélouan, près du Caire (M. Gastinel Bey, 1 juillet 1859 et 27 mai 1881).
- 255 3
- 256 4 Sur les eaux salines froides d'Aïn-Syra, près du Caire (M. Gastinel Bey, 12 avril 1861).
- 257 5 Sur les nitres d'Égypte (M. Gastinel Bey, 17 septembre 1869).
- 258 6 Sur la coloration verte des eaux du Nil au commencement de la crue (Schnepp, 9 août 1861).
- 259 7 Propriétés antipériodiques de l'arséniate de caféine et de l'acide tanno-arsénieux (M. Gastinel Bey, 16 novembre 1860).
- 260 8 Emploi de l'arsénic dans quelques cas de fièvres intermittentes (Schnepp, 16 novembre 1860).
- 261 9 Sur l'emploi de l'acide gallique comme hémostatique (Dr Aïdé, 17 avril 1863).
- 262 10 Dosage du glucose dans les urines de diabétiques (M. Gastinel Bey, 30 avril 1880).
- 263 11 Sur la Kelline (M. Gastinel Bey, 24 décembre 1880).

XII. Physique et météorologie.

- 264 1 Relations entre les sensations sonores et les sensations lumineuses (Dr Abbate, 17 février 1882).

- 265 2 Observations météorologiques (Dr Schnepf, 8 février 1861).
- 266 3 Discussions sur les observations météorologiques en Égypte (28 décembre 1872 et 5 décembre 1873).
- 267 4 5 décembre 1873).
- 268 5 Discussion sur les nilomètres (24 janvier 1862).
- 269 6 Études sur le bassin du Nil (M. Delamotte, 16 janvier 1880).
- 270 7 Sur diverses questions de physique terrestre (M. d'Abbadie, 20 mars 1885).

XIII. Mécanique et sciences mathématiques.

- 271 1 Problème relatif à la marche du cavalier au jeu d'échecs (De Chambure, 5 mars 1861).
- 272 2 Sur le meilleur système de chaussées à employer en Égypte (M. Mongel Bey, 13 août 1869).
- 273 3 Sur l'établissement d'un chemin de fer aérien (M. Panciera, 13 mai 1870).
- 274 4 Sur les poids et mesures usités en Égypte (Mahmoud Bey, 7 juin 1872).
- 275 5 Sur les craintes d'ensablement et de dépôts de sel dans le canal de Suez (M. de Lesseps, 7 juin 1872).
- 276 6 Sur le canal de Panama (M. de Lesseps, 19 avril 1881 et 17 février 1882).
- 277 7 17 février 1882).
- 278 8 Notice sur l'Alexandrie souterraine (M. Bernard, 21 mars 1873).
- 279 9 Balance dynamométrique de M. Raffard (M. Guigon Bey, 17 février 1882).
- 280 10 Emploi de la balance Raffard comme dynamomètre (M. Ventre Bey, 8 janvier 1886).
- 281 11 Appareil avertisseur d'incendie (M. Ibrahim Moustapha, 5 décembre 1884).
- 282 12 Sur l'éclipse totale de soleil observée à Dongola, le 18 juillet 1860 (Mahmoud Bey, 21 décembre 1860).
- 283 13 L'âge et le but des pyramides lus dans Sirius (Mahmoud Bey, 31 mai 1862).
- 284 14 Sur les étoiles filantes (M. Vito Eugenio, 3 octobre 1873).

- 285 15 Sur la radiation des étoiles (M. Abbate Bey, 30 avril 1880).
- 286 16 Utilisation de la chaleur solaire (M. Guigon Bey, 27 mai 1881).
- 287 17 Sur la résolution des équations numériques (M. Vidal Bey, 13 février 1880).
- 288 18 Sur les courbes du 4e degré à point double (M. Vidal Bey, 11 février 1881).
- 289 19 Utilité dans certains cas de la représentation de polynomes algébriques par des déterminants (M. Vidal Bey, 18 novembre 1881).
- 290 20 Relations entre le théorème de Sturm et celui de M. Maleyx (M. Vidal Bey, 10 novembre 1882).
- 291 21 Sur l'enseignement des mathématiques (M. Vidal Bey, 23 février 1883).
- 292 22 Sur le réseau pentagonal d'Élie de Beaumont (M. Vidal Bey, 4 avril 1884).
- 293 23 Des courbes du 4e degré à 3 points doubles (M. Vidal Bey, 7 novembre 1884 et
- 294 24 6 février 1885).
- 295 25 Exposition élémentaire et uniforme des théories relatives aux quantités dites négatives, imaginaires et quaternions (M. Vidal Bey, 4 mai 1886).

XIV. Instruction publique.

- 296 1 Sur l'état actuel de l'instruction publique en Égypte (M. Rossi Bey, 29 juin 1860).
- 297 2 Sur l'éducation des femmes en Égypte (M. Leoncavallo Bey, 4 décembre 1863).
- 298 3 Instruction publique en Cochinchine (M. Vidal Bey, 27 janvier 1882).
- 299 4 Instruction publique en Égypte (M. Rossi Bey, 27 janvier 1882).
- 300 5 Instruction publique au Japon (M. Vidal Bey, 16 novembre 1883).
- 301 6 Instruction publique au Canada (M. Vidal Bey, 28 décembre 1883).
- 302 7 Instruction publique dans la République Argentine (M. Vidal Bey, 28 décembre 1883).

- 303 8 Compte-rendu de l'exposition didactique de Turin
(M. Bonola, 5 décembre 1884).
- 304 9 Note sur l'instruction et l'éducation (M. Mougel Bey,
6 mars 1885).
- 305 10 De l'enseignement secondaire dans divers états de
l'Allemagne et en France (M. Vidal Bey, 20 octobre 1885).

XV. Droit.

- 306 1 Mémoire sur la législation musulmane (Gatteschi, 1862).
- 307 2 Sur le droit international privé et public en Égypte
(Gatteschi, 21 mars 1862).
- 308 3 Sur l'opportunité d'un seul tribunal européen pour les
affaires civiles et commerciales en Égypte (Calabi, 17 juillet
1862).
- 309 4 Sur les moyens d'établir une municipalité à Alexan-
drie (M. Colucci Bey, 26 septembre 1862,
- 310 5 Gatteschi, 10 octobre 1862).
- 311 6 Sur l'ancienne législation des Égyptiens (Gatteschi,
26 juin 1863).
- 312 7 Sur l'institution de banques de crédit foncier en Égypte
(Gatteschi, 18 septembre 1863).
- 313 8 Sur les capitulations (Gatteschi, 18 mars et
- 314 9 29 septembre 1864).
- 315 10 Sur la justice mixte en Égypte (M. Gilly, 5 août 1864).
- 316 11 Sur la propriété foncière en Égypte (M. Colucci Bey,
2 novembre 1866,
- 317 12 Gatteschi, 21 décembre 1866 et
- 318 13 11 janvier 1867)
- 319 14 Sur les hypothèques suivant le droit musulman (Gat-
teschi, 30 avril 1869).
- 320 15 Analyse de l'ouvrage de Van Berg sur le droit musul-
man (Gatteschi, 29 décembre 1871).
- 321 16 Sur la réforme judiciaire en Égypte (Gatteschi, 20 fé-
vrier 1873).
- 322 17 De la succession au trône en Orient (M. Leonecavallo,
27 juin 1873).
- 323 18 État actuel de l'enseignement du droit en Égypte (M.
Vidal, 20 février 1874).

- 324 19 Sur les droits de propriété dont les Européens pou-
vaient jouir en Égypte au siècle dernier (M. Vidal Bey,
30 avril 1880).
- 325 20 Sur des améliorations matérielles qu'il serait utile d'ap-
porter aux codes égyptiens (M. Vidal Bey, 30 avril 1880).
- 326 21 Sur les écoles de droit d'Alger et du Caire (M. Vidal
Bey, 21 mai 1880).
- 327 22 Sur l'école de droit du Japon (M. Vidal Bey, 3 dé-
cembre 1880 et
- 328 23 9 décembre 1881).
- 329 24 Sur l'exécution à donner aux jugements rendus à
l'étranger (M. Vidal Bey, 3 décembre 1881).
- 330 25 Sur le nouveau code pénal suédois (M. Vidal Bey,
4 mars 1881).
- 331 26 Sur la propriété territoriale (M. Artin Bey, 1 dé-
cembre 1882).
- 332 27 Sur l'origine des docks et warrants (M. Vidal Bey,
26 janvier 1883).
- 333 28 Comparaison entre les codes de commerce pour les
tribunaux mixtes et les tribunaux indigènes (M. Vidal
Bey, 14 décembre 1883).
- 334 29 Transformations successives du droit de propriété en
Égypte (M. Borelli Bey, 20 juin 1884).
- 335 30 Sur l'exécution des jugements rendus à l'étranger (M.
Vidal Bey, 9 janvier 1885).
- 336 31 Sur l'enseignement du droit en Espagne et au Caire
(M. Vidal Bey, 1 mai 1885).
- 337 32 L'hypothèque judiciaire en Égypte, ses inconvénients
et moyens de les corriger (M. Vidal Bey, 6 novembre
1885).
- 338 33 Erreurs et lacunes dans la traduction officielle du
Statut personnel (M. Vidal Bey, 8 janvier 1886).
- 339 34 Proposition d'un système d'immatriculation de la pro-
priété foncière (M. Vidal Bey, 5 mars 1886).
- 340 35 Des simplifications que l'on pourrait introduire dans
la procédure (M. Vidal Bey, 18 juin 1886).

XVI. Économie politique et statistique.

- 341 1 Sur les applications que l'économie politique peut trouver en Égypte (M. Horn, 12 mai 1864).
- 342 2 Le fellah et l'individualisme au point de vue du progrès agricole en Égypte (M. Lattis, 12 décembre 1862).
- 343 3 Mémoire sur le mouvement de la population en Égypte pendant l'année 1857—1858 (Dr Schnepf, 17 février 1860).
- 344 4 Sur la mortalité en Égypte pendant les années 1858 et 1859 (Dr Schnepf, 20 avril 1860).
- 345 5 Statistique relative à la population égyptienne (M. Colucci Bey, 25 janvier 1861).
- 346 6 Mouvement de la population (M. de Régnv Bey, 25 avril 1873).
- 347 7 Accroissement de la population en Égypte (M. Boinet, 8 janvier 1886).
- 348 8 Statistique de l'Instruction publique en Égypte (30 avril 1875).

XVII. Sujets divers.

- 349 1 Biographie de Moïse ben Maïmoun (M. Cohn, 1 juillet 1864).
- 350 2 Etat actuel de la colonne de Pompée (M. Montaut, 21 février 1868;
- 351 3 D'Arnaud Bey, 20 mars 1868).
- 352 4 Etat des obélisques de Cléopâtre (M. Colucci Bey, 3 juillet 1868).
- 353 5 Sur le culte de St Jean Baptiste (M. Bernard, 7 juin 1867 et
- 354 6 14 juin 1867).
- 355 7 Sur le prochain concile (M. Bernard, 3 septembre 1869).
- 356 8 Expédition d'Ibrahim Pacha contre les Druses du Haou-ran (Gaillardot Bey, 30 mai 1873).
- 357 9 Expédition des troupes américaines contre les Modocs (Gaillardot Bey, 30 mai 1873).

- 358 10 Sur le lieu de sépulture de Brocchi à Kartoum (M. Colucci Bey, 27 juin 1873).
- 359 11 Théories sur les pyramides (M. Dufeu, 6 mars 1874).
- 360 12 Sur la physiologie de la mémoire (M. Bimsenstein, 11 août 1875).
- 361 13 Éloge funèbre de Mariette Pacha (M. Ismaïl Bey, 11 février 1881).
- 362 14 Notice sur M. de Sauley (Gaillardot Bey, 4 mars 1881).
- 363 15 Sur la statue de Memnon (M. Abbate Bey, 31 mars 1882).
- 364 16 Notice sur M. Calvert (Rogers Bey, 10 novembre 1882)
- 365 17 Notice sur Pruner Bey (M. Abbate Bey, 10 novembre 1882).
- 366 18 Particularités de l'art culinaire chez les Romains (M. Bernard, 1 décembre 1882).
- 367 19 Sur le phénix égyptien (S. E. Abbate Pacha, 26 janvier 1883).
- 368 20 Existence du chien en Egypte dans une haute antiquité (M. Bernard, 26 janvier 1883).
- 369 21 Contes populaires arabes (S. E. Artin Pacha, 26 janvier 1883,
- 370 22 14 décembre 1883,
- 371 23 7 novembre 1884,
- 372 24 20 octobre 1885).
- 373 25 De la langue des barbarins (M. Samaritani, 27 avril 1883).
- 374 26 Apparences d'un substratum chinois dans les langues et les anciens cultes de l'Europe (M. Samaritani, 4 juin 1885).
- 375 27 Sur la sortie d'Égypte des Hébreux (M. Bernard, 14 janvier 1884).

Notes statistiques de l'Institut Égyptien.

Nombre des membres actifs de l'Institut Égyptien depuis sa création 1879 à 1885		Français	Italiens	Allemands	Égyptiens	Anglais	Grecs	Américains	Total des membres actifs
		41	23	12	8	5	2	2	93
Mémoires et communications faites à l'Institut Égyptien et publiés dans ses bulletins depuis 1859 — 1885 :									
Chapitre I. Égyptologie : 1° Époque pharaonique									
2°	grecque et romaine	25	3	6	—	—	—	—	34
3°	musulmane	4	3	—	4	—	12	—	23
		6	—	—	5	6	—	—	17
Total du chapitre I. Égyptologie									
		35	6	6	9	6	12	—	74
II. Langue et littérature copte									
		2	—	—	4	—	—	—	6
		7	—	3	—	—	2	—	12
III. Archéologie									
		8	4	9	1	—	—	2	24
IV. Géographie, explorations, voyages, etc.									
		12	—	6	2	2	—	—	22
V. Géologie, minéralogie									
		6	2	7	—	—	—	—	15
VI. Botanique									
		23	2	—	—	—	—	—	25
VII. Agriculture et industrie agricole									
		8	16	—	2	—	—	—	26
VIII. Zoologie, zootechnie, art vétérinaire									
		1	9	2	—	—	—	—	12
IX. Anthropologie									
		7	24	4	1	—	1	—	36
X. Médecine									
		11	—	—	—	—	—	—	11
XI. Pharmacie, chimie									
		6	1	—	—	—	—	—	7
XII. Physique, météorologie									
		19	3	3	—	—	—	—	25
XIII. Mécanique, sciences mathématiques									
		6	4	—	—	—	—	—	10
XIV. Instruction publique									
		19	15	—	—	—	—	—	35
XV. Droit									
		4	3	—	—	1	—	—	8
XVI. Économie politique, statistique									
		12	8	1	5	1	—	—	27
XVII. Divers									
		186	97	41	24	10	15	2	376
Total des communications divisé par nationalité									
Total général des communications									

Arabische Sprichwörter und Redensarten.

Von

Dr. C. Snouck Hurgronje.

Als Burckhardt vor 70 Jahren eine Sammlung ägyptisch-arabischer Sprichwörter veranstaltete, gründete er sich auf die Arbeit eines Qairiners, Namens Scharaf èd-dîn ibn Asad, welcher ungefähr ein Jahrhundert früher eine grosse Anzahl volkstümlicher Sprichwörter in ein Heft zusammengeschrieben hatte. Schon daraus ersieht man, dass der Sinn für die Beobachtung volkstümlichen Denkens und Sprechens den Orientalen nicht so gänzlich abgeht, wie manche Orientalisten behauptet haben. Es wird freilich noch lange dauern, bis die muslimischen Orientalen die Aufgaben der neueren Linguistik und Ethnographie in ihrer Bedeutung erkannt haben; eine ziemlich gründliche Umwandlung ihrer ganzen Weltanschauung muss erst dem Verständniss für diese, auch in Europa verhältnissmässig jungen Bestrebungen die Wege ebnen. Auch bei uns hat man lange Zeit wichtige Daten über Dialecte und Volksgebräuche aufgezeichnet, noch bevor man wusste, welcher Gewinn sich daraus für die Wissenschaft ergeben würde; die unbestimmte Neugierde ging hier wie dort der ihrer Ziele bewussten Forschung voran.

Die Geringschätzung, mit welcher die pedantischen arabischen Schulgelehrten den Versuchen Scharaf èd-dîns und seiner Vorgänger und Nachfolger begegnet haben, ist Schuld daran, dass die arabische Presse uns bisher so wenig derartiges übermittelt hat; aber auch handschriftlich finden solche Proben nicht-

officieller Wissenschaft nur mässige Verbreitung. Sie dienen hauptsächlich zur Erheiterung in geselligen Kreisen und zum Anknüpfungspunkt für Discussionen, wobei Einer den Andern an Witz, Scharfsinn und Weltklugheit zu überbieten sucht.

Es ist kein Zufall, dass solche gebildete Muslime, welche sich für das Leben und Treiben des *profanum vulgus* interessiren, ihre Aufmerksamkeit in erster Linie den Sprichwörtern und Redensarten ihrer Landsleute zuwenden. Im arabischen Orient hat sich in denselben, ja in viel höherem Grade als bei den westlichen Völkern, die populäre Lebensanschauung mit all ihren Schattirungen ausgeprägt. Wer eine leidlich vollständige Sammlung der Sprichwörter und Redensarten einer arabisch redenden Gegend besitzt, verfügt überdies über einen beträchtlichen Theil der lebenden Sprache. Diese Erscheinung ist im Charakter der muslimisch-arabischen Cultur begründet. Jedem Europäer, der mit derselben näher bekannt wird, fällt es auf, wie dort im Staate und in der Gesellschaft das Individuum hinter die Gesamtheit zurücktritt; im Denken, Sprechen und Handeln der Einzelnen bemerkt er eine staunenswerthe Gleichförmigkeit, das Fehlen jeder tiefer gehenden Divergenz. Der Consensus (das *igmtā'*) hat nicht nur die Religionslehren festgestellt, er hat auch bestimmt, wie man seinen Hass und seine Liebe, seinen Zorn, seine Ergebenheit, sein Erstaunen und seine Gleichgiltigkeit äussern, wie man essen, trinken, sich zu Tische setzen soll; in allen Dingen gilt das Sprichwort: ‚die Abweichung vom Althergebrachten ist Feindschaft‘.

Abgesehen von der schulmässigen Bildung, kann man sagen, dass der Europäer zum Ausdrucke seiner Gedanken nur die Grundlage einer gewissen vulgären Grammatik, eine Anzahl üblicher Wortverbindungen und Sätze und einige stehende Redensarten seiner Umgebung entnimmt; die eigentlichen Sprichwörter spielen dabei nur eine untergeordnete Rolle. Der Araber dagegen findet für einen beträchtlichen Procentsatz seiner Gedanken und Empfindungen ganz bestimmte Ausdrücke vor, deren Gebrauch dem Herangewachsenen zur Natur geworden ist, und wobei es nur unbedeutende Abweichungen in der Form zu con-

statiren gibt. Dass diese Bemerkung in gleicher Weise von den Geberden der Araber gilt, hat neulich Dr. Goldziher dargethan. Natürlich zeigen sich in den verschiedenen Ländern arabischer Zunge im Sprachgebrauche nicht weniger als in den Sprachformen locale Unterschiede; die Uebereinstimmung ist aber im Wesentlichen überwiegend und innerhalb des Gebietes jedes Idioms sind die individuellen Abweichungen äusserst gering. Die vorzüglichsten Kenner der modernen Araber von Burckhardt bis auf Landberg haben diese Thatsache in ihrer Bedeutung erkannt, und sachgemäss die Resultate ihrer linguistischen und ethnographischen Beobachtungen in der Form von Bemerkungen zu den von ihnen gesammelten neuarabischen Sprichwörtern und Redensarten mitgetheilt.

Wie die Dinge stehen, kann man von arabischen Gelehrten einstweilen kaum verlangen, dass sie bei ihren Arbeiten auf diesem Gebiete die weitgehenden Anforderungen der neueren (europäischen) Sprach- und Volkskunde berücksichtigen. Es reicht mir jedoch zur Freude, constatiren zu können, dass unsere Zeit wenigstens für Aegypten würdige Nachfolger des Scharaf 'ed-din aufzuweisen hat, welche ihre Ziele schon viel weiter stecken als Jener im Anfange des XVIII. Jahrhunderts. Auf meiner Rückreise aus Arabien hatte ich das Glück, den jungen ägyptischen Gelehrten Abd 'er-rahm Efendi Ahmèd kennen zu lernen, welcher nach Absolvirung seiner Studien im Azhar und im qairiner Dâr el-'ulûm, zuerst von der ägyptischen Regierung eine Stellung als Docent erhielt, sodann vom Khedive mit dem arabischen Sprachunterricht der jetzt in der Schweiz studirenden Prinzen betraut wurde. Dieser ebenso tüchtige als lebensfrohe Sohn Aegyptens hat zu den Füßen der wissenschaftlichen Grössen Qairo's gesessen; zu gleicher Zeit hat er sich aber für das Leben und Treiben seiner Landsleute so allseitig interessirt, dass seine Lehrer manchmal glaubten, ihm von der Befassung mit solchen unnützen, profanen Sachen abrathen zu müssen. Geziemende Ehrfurcht vor der überlieferten Weisheit dieser 'ulamâ ging bei ihm mit der Ueberzeugung Hand in Hand, dass man auch den populären Anschauungen von den politischen, socialen

und häuslichen Verhältnissen seiner Heimat, manch erspriessliche Belehrung entnehmen könne; auch verhinderte ihn die Pietät gegen Sibawaih und Firūzabādī nicht, auf dem Markte und in den geselligen Kreisen der Söhne Aegyptens aller Stände die jetzige Sprache seines Vaterlandes zu studiren. Ohne im geringsten zu ahnen, dass er mit solcher Arbeit je europäische Gelehrte zu Danke verpflichten könne, hat er mit einigen Gleichgesinnten seine Mussestunden dazu benutzt, den sentenziösen Theil seiner Muttersprache zu codificiren. Seine Stellung an dem Dār ʿel-ʿulūm in Qairo gewährte ihm die Gelegenheit, Schüler aus allen Provinzen Aegyptens über die Redensarten ihrer Heimat zu befragen, und die Ergebnisse dieser Forschung einer vielseitigen Controle zu unterziehen. Als er nun durch eine gänzlich unerwartete Fügung genöthigt wurde, auf einige Zeit nach dem unheimlichen Europa überzusiedeln, war das Resultat seiner noch unvollendeten Arbeit eine Sammlung von ungefähr 1500 Sprichwörtern und Redensarten. Kaum hatte ich meinem ägyptischen Freunde erklärt, welch' lebhaftes Interesse die europäischen Orientalisten für solche Dinge hegen, da liess er sich seine in Qairo zurückgelassenen Collectaneen übersenden und stellte mir dieselben unbedingt zur Verfügung; ausserdem war er so freundlich, mir während eines Aufenthalts in der Schweiz die ausführlichen sachlichen und sprachlichen Erläuterungen dazu zu geben. Wenn man dies alles in Betracht zieht, wäre es äusserst unhöflich, jetzt ängstlich zu fragen, ob nicht vielleicht ein europäischer Linguist oder Ethnograph in dieser oder jener Beziehung nach einer andern Forschungsmethode verfahren wäre als der Aegypter. Ich betrachte es als meine Pflicht, die Sammlung des genannten Gelehrten, sobald ich Zeit dazu erübrigen kann, den europäischen Orientalisten zur Verwerthung zu übergeben, und ergreife hier einstweilen freudig die Gelegenheit, ihm öffentlich meinen Dank auszusprechen, welcher, wie ich glaube, von vielen Fachgenossen getheilt werden wird.

Wollte ich alle Sprichwörter und Redensarten, welche ich während meines Aufenthalts in Arabien gehört habe, zusammenzählen, so würde auch deren Zahl vielleicht die 1500 erreichen;

eine solche Sammlung hätte aber aus verschiedenen Gründen nur geringen Werth. Zunächst würde jeder Arabist darunter ziemlich viele sogenannte litterarische Sprichwörter wiederfinden; denn die Litteratur übt thatsächlich bis zu unserer Zeit in den gebildeten Kreisen der Städter einen viel bedeutenderen Einfluss auf den Sprachgebrauch aus, als solche Orientreisende wohl zu meinen pflegen, welche nur mit den äusseren Rändern der muhammedanischen Gesellschaft bekannt geworden sind. Unter den ausserhalb der Litteratur stehenden Proverbien aber würde der Leser, der die von europäischen Gelehrten schon früher veröffentlichten Sammlungen studirt hat, Hunderten von alten Bekannten begegnen, ohne dass es mir dabei immer möglich wäre, mit Bestimmtheit zu behaupten, dass ich diese Redensart nur von Syrern, jene nur von Aegyptern oder Maghribinern gehört habe. In einer so gemischten Gesellschaft wie die der heiligen Stadt und ihrer ‚Vorhalle‘, wäre die strenge Beobachtung des *„suum cuique“* in Bezug auf den Sprachgebrauch nur dann möglich, wenn sich Jemand längere Zeit fast ausschliesslich mit linguistischen Untersuchungen beschäftigen könnte. Für mich handelte es sich aber in erster Linie darum, mich mit dem häuslichen und gesellschaftlichen Leben der Muslime vertraut zu machen; die Worte und deren Form und Gebrauch waren mir Mittel, freilich sehr wichtige und unentbehrliche Mittel zum Zwecke. So schwer es unter solchen Umständen wird, in der babylonischen Sprachverwirrung der aus allen Weltgegenden nach der heiligen Stadt zusammenströmenden Menge das flüchtig Beobachtete richtig zu determiniren, so leicht ist es andererseits, bei einem längeren Aufenthalte in Mekka einheimisch-mekkanische Sitte und Sprache von dem Fremdartigen abzusondern. Das gesellschaftliche Leben der eigentlichen Bewohner Mekkas hat sich freilich unter dem Einflusse der Aegypter, Syrer, Maghribiner, später auch der Türken und Inder, und in unserem Jahrhundert in erhöhtem Grade unter dem Einflusse der Bewohner der ostindischen Inselwelt entwickelt und fortwährend modificirt; ebenso zeigt der Dialect der heiligen Stadt die Spuren der Einwirkung jeder von den genannten Nationalitäten. Zur

Zersetzung ist es dabei aber nicht gekommen; die mekkanischen Sitten und die Sprache haben stets einen eigenen, scharf ausgeprägten Charakter bewahrt. Dies verdankt Mekka hauptsächlich den zahlreichen Scherifenfamilien, welche schon von den Anfängen der muslimischen Periode an, den Mittelpunkt und den Kern der mekkanischen Gesellschaft bildeten.

Es wäre mir sehr lieb gewesen, wenn ich der Versammlung einen grösseren Theil meiner Studien über diese Gesellschaft hätte vorlegen können; das Sprachliche wäre darin als bedeutender Factor des geistigen Lebens verwerthet worden. Leider war es aber bisher unmöglich, diese Arbeit zu vollenden. Zudem liesse sich das rein Linguistische in einem solchen grösseren Werke schwierig behandeln, während es andererseits vortheilhaft sein wird, in demselben auf eine kleinere, sprachliche und ethnographische Einzelheiten behandelnde Arbeit verweisen zu können. Darum habe ich mich entschlossen, dem Beispiele meiner trefflichen Vorgänger zu folgen, und in der Form von Erklärungen einiger mekkanischer Sprichwörter und Redensarten vorläufig einen Beitrag zur Kenntniss der heutigen mekkanischen Gesellschaft zu liefern. Wie schon angedeutet, wurden die eigentlich litterarischen Dicta dabei ausgeschlossen und von den vulgären nur solche aufgeführt, welche wenigstens in der Form oder in der Auffassung und Anwendung etwas specifisch Mekkanisches an sich haben. Die Gesamtzahl wurde dadurch auf 77 reducirt.

Das Niederländisch-Ostindische Institut hat die Herausgabe meiner Arbeit übernommen und mich damit beauftragt, einige Exemplare derselben dieser Section unseres Congresses zu überreichen. Mit den allgemeinen Bemerkungen, welche ich soeben ausgesprochen habe, wollte ich also weder eine wissenschaftliche Frage erörtern noch eine gelehrte Discussion veranlassen, sondern die kleine Festgabe mit ein paar Worten bei Ihnen einführen, um den mir vom Institut ertheilten Auftrag zu erfüllen. Die Gelegenheit, auf einen ausgezeichneten orientalischen Mitarbeiter auf diesem Gebiete die Aufmerksamkeit zu lenken, durfte ich dabei nicht unbenutzt lassen.

Die älteste arabische Barlaam-Version.

Von

Fritz Hommel.

Indem ich heute den schon 1853 kurz von Dr. O. Blau beschriebenen merkwürdigen, seither in den Besitz der Deutsch-Morgenländischen Gesellschaft gekommenen Barlaamtext dem Congress vorzulegen die Ehre habe, ist es vor allem meine Pflicht, die bereits im Titel meines Vortrages ausgesprochene nähere Präcisirung (älteste arabische Version des Barlaam und Josaphat) kurz zu begründen. Wir werden sehen, dass wir damit nicht nur die älteste bisher bekannt gewordene Gestalt des arabischen Barlaam, sondern zugleich auch eine der ersten Umbildungen dieses Romans seit seiner Weiterwanderung aus Indien, alles in allem einen der interessantesten Texte der arabischen Litteratur vor uns haben.

Der bisher bekannte Barlaam und Josaphat ist der ursprünglich griechisch geschriebene¹⁾ christliche Roman, der schon seit dem XII. Jahrhundert in lateinischen Uebersetzungen vorliegt und seitdem in vielen weiteren Uebertragungen — ich nenne hier nur die mittelhochdeutsche poetische Bearbeitung des Rudolf von Ems²⁾ — im Abendlande verbreitet wurde; davon

¹⁾ Herausgegeben von Boissonade in den *Anecdota græca* (Paris 1829 ff.), Bd. IV (1832), p. 1—365; wiederholt von Migne in *Joh. Damasceni opera*, vol. III (= *Curs. patrol.*, ser. græca, vol. 96).

²⁾ Vgl. die Ausgabe von Franz Pfeiffer (*Dicht. des dtsch. Mitt.*, Bd. 3), Leipzig 1843, und die neuhochdeutsche Uebersetzung zweier Stücke von

existiren von orientalischen Uebersetzungen eine in mehreren Handschriften in Paris vertretene arabische, direct aus dem Griechischen geflossene, von der ich heute nicht weiter handeln werde, und eine nach dieser arabischen angefertigte äthiopische. Ueber diesen christlichen Roman findet man nach allen Seiten hin in dem kürzlich erschienenen ausgezeichneten Buch Zotenberg's¹⁾ erwünschtesten Aufschluss; besonders hebe ich hier den Zotenberg vollständig gelungenen Nachweis hervor, dass dieser griechische Roman nicht wie man bisher annahm, den heil. Johannes Damascenus, geb. 676,²⁾ zum Autor hat. In diesem Roman heisst der Königssohn Ἰωάσαφ (يواسف, äth. ይዋሳፍ; Jewâsef) und der ihn bekehrende Mönch Βαρλαάμ (برلام, äth. ባራሌም; Baralâm).

Im Jahre 1860 nun erkannte der berühmte Sagenforscher Felix Liebrecht in diesem christlichen Barlaam und Josaphat einen Reflex von Buddha's Jugendgeschichte;³⁾ vgl. A. Weber in der ZDMG., Bd. 24 (1870), S. 480 (als gelegentliche Bemerkung am Schlusse seiner Recension über Beal's Travels of Buddhist pilgrims), wozu auf der gleichen Seite Ernst Kuhn an Weber die Mittheilung lieferte, dass schon der französische Arabist Reinaud 1849 im Juwâsif des Fihrist, respective Jûdâsf des Mas'ûdî ein ursprüngliches Budsattf (بودستف), d. i. Bodhisattva (Beiname Buddha's), eine bei der oft unpunktirten ara-

Rudolf Schreiber in 'Uebersetzungsproben aus m.-h.-d. Dichtern' (Ansbacher Gymnasialprogramm vom Herbst 1869), S. 11—23; ich benütze die Gelegenheit, diesem meinem früheren Lehrer (jetzt Director in Augsburg), der in seltener Weise den Sinn für litterargeschichtliche Forschung in seinen Schülern zu wecken wusste, hier öffentlich meinen pietätvollen Dank auszusprechen.

¹⁾ Notice sur le livre de Barlaam et Josaphat accompagnée d'extraits du texte grec et des versions arabe et éthiopienne. Paris (Maisonneuve) 1886; 166 S. in gr. 8°.

²⁾ Lebte und blühte im Anfang des VIII. Jahrhunderts zu Damascus unter den Omaisjaden; die Vertheidigung des Christenthums gegen den Islam ist jedoch kaum von ihm, vgl. Zotenberg, a. a. O., S. 75 oben.

³⁾ Der christliche Roman spielt ja in Indien, und Josaphat ist in ihm ein indischer Königssohn. Schon im Jahre 1851 hatte Steinschneider in der ZDMG., Bd. 5 (Ueber eine arab. Bearbeitung des B. u. J.), gemeint war die

bischen Schrift der alten Handschriften leicht erklärliche Veränderung (nämlich ursprüngliches ڤ in ځ) erkannt habe.

Bald darauf erschien die treffliche Ausgabe des Fihrist, jener unschätzbaren arabischen Litteraturgeschichte aus dem IV. Jahrhundert der Higra, von Joh. Rüdiger und Aug. Müller (Bd. 1, Text, 1871; Bd. 2, Anmm. und Indices, 1872). Es wird erwünscht sein, wenn ich hier die verschiedenen Stellen des Fihrist, wo von Juwâsif (beziehungsweise Budâsif) oder von Büchern, welche von ihm handeln, die Rede ist, übersichtlich zusammenstelle.

S. 118 des Textes findet sich der Abschnitt اخبار عبد الله بن المقفع; dieser Ibn Muḳaffa' († c. 760 n. Chr., also um die Mitte des II. Jahrhunderts der Higra), ein Perser von Geburt (sein ursprünglicher Name war Rôzbeh), lebte am Hofe des Abbasidenchalifen al-Manṣûr und übersetzte eine ganze Reihe von Pehlevischriften in's Arabische. Der Fihrist nennt a. a. O.

a) *Chodâi-namah* في السيرة (d. i. سيرة الملوك, vgl. Nöldeke, Gesch. d. Pers. u. Arab. nach Tabari, S. XIV ff.), noch in umfangreichen Auszügen erhalten in Tabari's Geschichtswerk, Abschnitt Sassanidenzeit.

b) *Âin-namah* في الاصر (vgl. Nöldeke, a. a. O., S. XXI, Anm. 2).

c) *Kitâb Kalilah wa-Dimna* (noch erhalten, vgl. de Sacy's Ausgabe und Wolff's Uebersetzung).

d) *Kitâb Mazdak* (Nöldeke, a. a. O., S. 461, Anm. 2).

e) *Kitâb at-tâg fi sîrat Anushîrvân* (vgl. Nöldeke, p. XXI, Anm. 2).

f) *Kitâb al-âdâb al-kabîr* (vgl. Nöldeke, p. XXI, Anm. 2).

g) *Kitâb al-adab aṣ-ṣaghîr*.

h) كتاب اليتيمة في الرسائل.

aus dem Griechischen geflossene) die Frage an die Indologen gestellt (a. a. O., S. 90 oben): „Gibt es irgend ein indisches Werk, welchem die Geschichte des Prinzen und Derwisch, wie sie in der arabischen Bearbeitung vorliegt, nachgebildet sein könnte, so dass etwa gar der griechische Barlaam nur eine christliche Bearbeitung des indischen Thoma's wäre?“

Einen anderen Uebersetzer aus dem Pehlevi lernen wir p. ۳۰۰ des Fihrist kennen, nämlich Gabala ibn Sâlim (übersetzte in der zweiten Hälfte des II. Jahrhunderts der H. für Hishâm ibn al-Kalbi, vgl. Nöldeke, a. a. O., S. 475); von ihm werden hier die arabischen Uebersetzungen des رستم واسفنديار und بهرام شوبين angeführt, ferner ohne ausdrückliche Angabe des Uebersetzers ein Kâr-nâmag fi sirat Anushirvân, ein Kitâb at-tâg, ein Kitâb Chodâi-namah u. a., von denen vielleicht einige mit den oben als von Ibn Muḳaffa' übersetzt angegebenen identisch sind. Dieser Passus hatte die Ueberschrift: ‚Namen der Bücher, welche die Perser verfasst haben‘; daran schliesst sich nun ein neuer Abschnitt mit der Ueberschrift: ‚Namen der Bücher Indiens (الهند) unterhaltenden Inhalts‘, und zwar

a) *Kalila* und *Dimna*, übersetzt aus dem Pehlevi von Ibn Muḳaffa' (siehe oben). Dann weiter ‚und zu ihren Büchern gehört auch‘ (aber nicht mehr mit Angabe des Uebersetzers, also vielleicht auch theilweise noch von Ibn Muḳaffa' oder von andern Zeitgenossen, aber natürlich gleichfalls sämmtlich aus dem Pehlevi übersetzt):

b) und c) das grosse und kleine Sindbad-buch.

d) *Kitâb al-Budd* (d. i. Buddha-buch, s. unten).

e) *Kitâb Bûdâsif* (geschr. درواسف, Var. درباسف) **wa-Bilauhar** (geschr. بلوهر, oder Balva-har?).

f) *Kitâb Bûdâsif* allein (مُعَرَّد).

g) Buch der feinen Bildung Indiens und China's (كتاب ادب الهند والصين).

o) Buch des indischen Königs, des Mörders und des Schwimmers (كتاب ملك الهند القتال والسباح).

r) Buch Bîdpâ über die Weisheit (بيدپا فی الحكمة); vgl. oben Nr. a).

Auf S. ۱۱۹ und ۱۶۳ des Fihrist werden zum Theil dieselben, zum Theil andere aus dem Pehlevi in's Arabische übersetzte Bücher genannt, welche ein gewisser Abân ibn 'Abd al-Ḥumaid ibn al-Lâḥiḳ ar-Raḳâshi († 200 der II., auch blos Abân al-Lâḥiḳ genannt, so p. ۱۱۹) poetisch (und wahrscheinlich muḥammedanisirend) umgearbeitet hat. Es werden S. ۱۱۹ als solche

Umarbeitungen (die also Prosatübersetzungen aus dem Pehlevi aus dem II. Jahrhundert der H., demnach von Zeitgenossen des Ibn Muḳaffa' und Gabala ibn Sâlim oder von ihnen selbst, voraussetzen) aufgeführt:

- a) *Kalila wa-Dimna* (üb. von Ibn Muḳaffa').
- b) *Sîrat Ardeschir* (vgl. Nöldeke, a. a. O., S. XVI, A. 2).
- c) *Sîrat Anushirvân* („Lebensbeschreibung des Anush.“ vgl.

Ibn Muḳaffa', e).

d) *Kitâb Bilauhar wa-Bûdâsif* (geschr. بلوهر وبرداسف, Var. وبرداسف).

e) *Kitâb rasâ'il* (vgl. oben Ibn Muḳaffa', h?) und f) *Kitâb hilm al-Hind* („der Weisheit Indiens“, vgl. oben „Bücher Indiens“ g?) womit die Aufzählung p. ١٢٣ zu vergleichen:

- a) *Kalila wa-Dimna*.
- b) *Kitâb Bilauhar* (geschr. الزهر, sic) *wa-Bûdâsif* (geschr.

برداسف).

c) *Kitâb Sindbâd* (vgl. oben „Bücher Indiens“, b und c).

d) *Kitâb Mazdak* (vgl. oben Ibn Muḳaffa', d).

e) „Das Buch vom Fasten und Meditiren“ (كتاب الصيام والاعتكاف).

Dass der Budâsif dieser Bücher wirklich Buddha war, wird durch den Fihrist allein, nämlich durch zwei Stellen auf p. ٣٤٥ und ٣٤٧ bis zur Evidenz erwiesen: auf S. ٣٤٥ heisst es im Absatz „Glaubensregeln des Buddhismus“ (مذاهب السُّنِّيَّة), vgl. zu *sumanîjat* aus indisch *çramana*, A. v. Kremer, *Culturg. des Or.*, II, S. 466, Anm. 2): „es sprach der Prophet der Sumanîja, Bûdâsif“ (geschr. براسف, Var. يواسف, also *Juwâsif*! vgl. Fihrist II, S. 180) und S. ٣٤٧ in dem Abschnitt, der die Ueberschrift الكلام على البُدَّ, die Rede über den Buddha, trägt, heisst es unter anderem: ¹⁾ „dies ist das Bild des Bûdâsif, des Weisen“.

Eines dieser Pehlevibücher, beziehungsweise in arabischer Uebersetzung, war jedenfalls die Vorlage jenes christlichen grie-

¹⁾ Es ist von verschiedenen Anschauungen über das Wesen des Budd (= Buddha, dann übertragen auch Bild, Idol, pers. بُدَّ) die Rede.

chischen Romanes, was dadurch zur Sicherheit erhoben wird, als die Verlesung von Budäsif (so auch gelegentlich bei anderen arabischen Schriftstellern, wie Ibn Badrûn, S. 10, Mas'ûdî II, 111, IV, 44. 45 und 49, vgl. Fihrist II, S. 180) zu Juwâsif (Ἰωάσαφ) nur durch das arabische, nicht aber das Pehlevi-Alphabet zu erklären ist; auch Baralam oder Barla'am (Βαρλαάμ, d. i. برلام) erklärt sich mit Leichtigkeit durch eine spätere Verschreibung aus ursprünglichem بلوهر, indem in Handschriften ja oft ein incorrectes م für ein schlechtgeschriebenes Schluss-m (م), ein etwas zu gross gerathenes ه für لا und vollends häufig ein دلو für بر¹⁾ von Abschreibern gehalten werden kann. An den syrischen Namen Bar-lâhâ, der nur ähnlich klingt aber im Uebrigen gar nichts mit der Barlaam- und Josaphat- (beziehungsweise Buddha-) Legende zu thun hat, ist auf keinen Fall, weder für Bilauhar (was vielleicht ursprünglich ganz anders vocalisirt war, vielleicht Balvahar oder Bilvihar) noch für das aus ersterem corruptirte Baralam zu denken.²⁾

Einen dieser ältesten, direct aus dem Pehlevi übersetzten arabischen Bilauhar- und Budäsiftexte nun bin ich heute in der glücklichen Lage dem Congress vorzulegen. Es ist das die arabische Barlaam-Uebersetzung, von welcher 1853, in der ZDMG., Bd. 7, S. 400—403, O. Blau ein Inhaltsverzeichniss³⁾ nebst Text und Uebersetzung einer der Parabeln gab, und von welcher leider die eigentliche Ueberschrift fehlt, indem es statt dessen nur heisst: ‚Auszug aus dem Buch eines der ausgezeichneten Weisen Indiens‘. Im Jahre 1863 kam die betreffende Handschrift (ein Sammelband) in den Besitz der Bibliothek der Deutsch-Morgendischen Gesellschaft zu Halle (vgl. das Geschenkverzeichniss d. ZDMG., Bd. 18, 1864, S. 394, an einem Ort, wo es nur zu

¹⁾ Vgl. auch oben die Variante الزهر (الرهر) für بلوهر!

²⁾ Gegen Zotenberg, a. a. O., S. 83.

³⁾ Dort muss es in dem Satz, S. 21 kommt er zu einem weisen Asceten auf der Insel Serendib (Ceylon), der Bilauhar hiess statt ‚kommt er‘ vielmehr heissen ‚gelangt die Kunde von ihm [scil. dem Königssohn]‘, ein verhängnissvoller Irrthum, der Zotenberg (der gleich allen Anderen diesen Text nur aus Blau's Auszug kannte) zu ganz falschen Schlüssen verleiten musste.

leicht unbeachtet bleiben musste). Es ist das grosse Verdienst meines hochverehrten Collegen und ehemaligen Lehrers, des Münchener Indologen Ernst Kuhn (vgl. auch schon oben), die eminente Wichtigkeit dieses seit jener Beschreibung Blau's ganz verschollen gewesenen Textes für die Geschichte der Barlaamsage erkannt zu haben; im Jahre 1878 machte dieser scharfsinnige Gelehrte in einer Notiz in der ZDMG. (Bd. 32, S. 584) auf die gleicher Weise im Fihrist wie in der Blau'schen Handschrift vorkommende Namensform Bilauhar statt Barlaam aufmerksam und vermuthete für letztere (die Blau'sche Barlaam-Recension), ein näheres Verhältniss zum indischen Ausgangspunkt als es bei dem christlichen Roman der Fall ist.¹⁾ Fünf Jahre später, im Sommer 1883, veranlasste mich derselbe Gelehrte, mir die Handschrift, die sich nun auf Kuhn's Anfrage hin als in Halle befindlich herausstellte,²⁾ kommen zu lassen und für ihn zu übersetzen. Leider unterblieb bis jetzt die von Kuhn damals geplante grössere Arbeit über die Wanderung der Barlaam-Legende von Indien in's Abendland, und er scheint

¹⁾ Es wird Manchem willkommen sein, wenn ich Kuhn's Worte, so weit sie sich auf dies Verhältniss beziehen, vollständig hier mittheile: „Die ZDMG. XXIV, p. 480 nachgewiesene Identität der Namensform Joasaph mit einer bei den Arabern üblichen, aus dem arabischen Alphabet erklärbaren Entstellung des indischen *bodhisattva* macht den Durchgang durch eine arabische Version wahrscheinlich (hiezumal eine jetzt gegenstandslose Anm.). Die christlich-arabischen Versionen fördern uns nun allerdings nicht, da sie sämmtlich auf den griechischen Text zurückgehen; aber der Fihrist, p. 305 (vgl. p. 119) erwähnt unter den in's Arabische übersetzten indischen Büchern neben einem Buche, das von Joasaph allein handelt, ein Buch Bilauhar und Joasaph, dessen Bedeutung noch nicht genügend beachtet zu sein scheint. Identisch oder mindestens nahe verwandt mit diesem ist nämlich offenbar der von Blau, ZDMG. VII, 400—403 besprochene Text einer damals im Besitze des Herrn von Wildenbruch befindlichen Handschrift, der sich selbst als „Auszug aus dem Buche eines der ausgezeichneten Weisen Indiens“ bezeichnet und durch den weisen Asketen auf der Insel Serendib, wie durch den Elephanten statt des Einhorns in der Parabel vom Mann im Brunnen directer auf indischen Ursprung hindeutet als die anderen Texte. Wie wichtig eine genauere Untersuchung dieser Handschrift wäre, liegt danach am Tage.“

²⁾ Vgl. die Hinweisung der Redaction (S. 768 von Bd. 32, 1878, der Zeitschr.) auf das Geschenkverzeichnis vom Jahre 1863 in Bd. 18, dann bald darauf den Katalog der Bibl. d. DMG., II (Handschr., erschienen 1881), S. 15

sie seit Erscheinen von Zotenberg's Buch (1886, beziehungsweise schon 1885 in den *Notices et Extraits des manuscrits de la Bibliothèque Nationale*, tome 28, 1re partie) ganz aufgegeben zu haben, und nur noch eine ausführlichere Recension über dies Buch (und wie ich wünschen würde, auch diesen meinen Aufsatz) schreiben zu wollen.

Kuhn's Erwartung über die Blau'sche Handschrift wurde nicht getäuscht, ja noch übertroffen: noch während ich im Abschreiben und der Anfertigung einer provisorischen Uebersetzung begriffen war, wurde mir immer klarer, dass hier ein direct aus dem Pehlevi übersetzter arabischer Text vorliege, der sich in Stil und Ausdrucksweise auf's engste mit dem gleichfalls aus dem Pehlevi übersetzten uns noch vorliegenden Kalila und Dimna (Fabeln des Bidpai) berührt;¹⁾ ferner ergab sich mir mit vollständiger Sicherheit, dass die bekannte hebräische Bearbeitung in gereimter Prosa²⁾ von Ibn Chisdai (blühte Anfang des XIII. Jahrhunderts in Spanien), Prinz und Derwisch (בן דרמלך והנזיר) nicht den christlich-arabischen (aus dem Griechischen übersetzten) Barlaam zur Vorlage haben kann, was man bisher annahm, sondern unseren direct aus dem Pehlevi stammenden Text, wodurch natürlich diese hebräische Bearbeitung, die wohl eine neue (vocalisirte oder besser mit wörtlicher Uebersetzung versehene) Ausgabe verdiente, einen ganz anderen Werth erhält und nun plötzlich eine hohe Bedeutung in der Geschichte der Barlaamlegende gewinnt. Die Angabe nach der Vorrede Ibn Chisdai's, dass das Buch aus dem Griechischen in's Arabische

(G. Arabisch, Nr. 9, Sammelhandschrift, S. 3—58; die Lücke nach S. 58 umfasst, wie man aus der Blätteranzahl der Lagen zu je 10 Blätter berechnen kann, ein Blatt und vielleicht noch eine Lage, wonach die Angabe des Katalogs zu berichtigen).

¹⁾ Indem ich unten den vollständigen Text mittheile, ist es den Fachgenossen ermöglicht, diese Wahrnehmung auf Einzelheiten hin selbst zu prüfen; eine Vergleichung der Stücke aus Ibn Muḳaffa's Königsbuch in dem von Nöldeke herausgegebenen Abschnitt des Tabari wird, so viel ich schon jetzt sehe, dies Ergebniss nur bestätigen.

²⁾ Prinz und Derwisch oder die Makamen Ibn Chisdais [in's Deutsche übersetzt] von W. A. Meisel, Stettin (Effenbart) 1847; zweite durchaus umgearbeitete Auflage, Pest (Druck von Joh. Herz) 1860.

übersetzt sei, hat ebensowenig Werth wie die der äthiopischen Uebersetzung, wo es heisst, dass ihre arabische doch aus dem Griechischen stammende Vorlage aus dem Indischen übersetzt sei; denn es ist gerade umgekehrt: die Vorlage Ibn Chisdai's war ein aus dem Pehlevi übersetzter arabischer Text, die des Aethiopen der christlich-arabische aus dem Griechischen übertragene.

Wie aus den oben mitgetheilten Auszügen aus dem Fihrist hervorgeht, gab es nun mehrere wohl von einander nicht sehr verschiedene aus dem Pehlevi in's Arabische übersetzte Barlaambücher. Das eine (wohl ausführlichste) hatte den Titel: ‚Buch des Blvhr (Vocalisation zunächst unbestimmt gelassen) und Bûdâsf; wie man aus dem Titel wird schliessen dürfen, war es dieses, welches dem Verfasser des christlichen Romanes, der Johannes oder Jachjâ hiess und Mönch vom Kloster Saba war, vorgelegen haben wird. Nach Zotenberg allerdings, der auf's scharfsinnigste und eingehendste aus Sprachgebrauch und dogmengeschichtlichen Erwägungen erwies, dass nicht Johannes Damascenus der Verfasser sei,¹⁾ wäre der griechische Roman schon ein Jahrhundert vor Johannes Damascenus entstanden — eine wie mir scheint ganz unmögliche Annahme. Der Stoff, so frei er auch vom griechisch schreibenden Schriftsteller bearbeitet worden ist, schliesst sich andererseits den Hauptpunkten nach doch noch eng genug an das ursprüngliche Pehlevi-Original an (wie wir jetzt aus der ja nah verwandten Blau'schen Handschrift und Ibn Chisdai ersehen können), so dass die Möglichkeit einer anderen als schriftstellerischen Entlehnung absolut

¹⁾ Ob nicht noch näherer Erwägung werth ist, was Steinschneider schon im Jahre 1851 (ZDMG., V, S. 90) schrieb: ‚Als Verfasser des griechischen Barlaam und Josaphat wird bekanntlich Janus Damascenus, Presbyter Hierosolymitanus genannt, wogegen schon Warton in der Einleitung zu seiner englischen Litteraturgeschichte sich für einen jüngeren arabisch-christlichen Verfasser aussprach. Allein die Gewissheit einer aus dem Griechischen geflossenen arabischen Bearbeitung lässt mich die Vermuthung wagen, der Verfasser des griechischen Barlaam sei der als Sammler und Uebersetzer griechischer Werke bekannte, um 857 gestorbene Jahjâ Ibn Maseweh, dessen medicinische Schriften den Namen Janus Damascenus an der Stirn tragen, weswegen ihm wohl de Rossi Damaskus als Vaterstadt zuweist?‘

ausgeschlossen ist; eine solche Entlehnung ist aber vor Anfang der Abbasidenzeit litterargeschichtlich rein undenkbar. Alle anderen Gründe, welche Zotenberg für eine Abfassung des christlichen Romanes früher als Johannes Damascenus anführt, müssen davor zurückstehen; im Gegentheil, sie sprechen zum Theil sogar für Abfassung erst im VIII. oder IX. Jahrhundert, beziehungsweise freie Bearbeitung nach der arabischen aus dem Pehlevi stammenden Vorlage, da die nach Zotenberg so gut in die Zeit des Chosroes Anuschirvan sich fügende Situation sich ebenso gut daraus erklärt, dass der ursprüngliche Pehlevitext wahrscheinlich zu der Zeit dieses Perserkönigs entstanden sein wird.¹⁾ Und was endlich die dogmatischen Anschauungen im christlichen Barlaam anlangt, welche für Zotenberg eine Abfassung vor 634 v. Chr. zu fordern scheinen (siehe Zotenberg, a. a. O., S. 51—57), so lässt sich ebenso gut denken, dass für den im IX. Jahrhundert (wie ich annehme) schreibenden Verfasser irgend ein dogmatisches Werk jener von Zotenberg bezeichneten Periode das theologische Vorbild war, nach welchem er den dem mittelpersisch-arabischen Buch entnommenen Stoff umgegossen. Die Parabel vom Säemann fand der christliche Bearbeiter ganz gewiss schon im Kitâb Blvhr wa-Bûdâsf vor,²⁾ wo hinein sie (was durchaus nichts wunderbares hat) durch den arabischen Uebersetzer, der möglicherweise sogar ein Christ war, gekommen sein wird; Christen gab es ja dazumal genug am Abbasidenhofe zu Bagdad.

Ob das in's Arabische übersetzte Pehlevibuch Bûdâsf und Blvhr dasselbe ist wie das, welches im Fihrist den Titel Blvhr und Bûdâsf trägt (beachte, dass letztere Folge die des griechischen Romanes ist, erstere die des Titels: ‚Königssohn und

¹⁾ Wenn übrigens Zotenberg, a. a. O., S. 57 in der Stelle des christlichen Romans ‚Du côté de continent (l'Inde) confine à la Perse, contrée qui, depuis longtemps, était couverte des ténèbres de l'idolâtrie‘ etc. etc., den Ausdruck *contrée* und was folgt, auf Persien bezieht, so kann ich ihm hier nicht beistimmen, da dem Zusammenhang nach hier nur Indien selbst gemeint sein kann.

²⁾ Gegen Zotenberg, a. a. O., S. 88, ‚la parabole du semeur (die übrigens auch Ibn Chisdai hat) seule suffit pour en établir l'origine chrétienne‘.

Asket' bei Ibn Chisdai), ist schwer zu sagen; dass es aber verschiedene (wenn auch wohl wenig von einander abweichende) derartige Werke schon in der Pehlevi-Literatur gegeben, beweist die Aufführung des ‚Buches von Bûdâsf‘ (ohne Blvhr zu nennen, vgl. das im Fihrist beigelegte مفرد) unmittelbar nach dem ‚Buch von Bûdâsf und Blvhr‘. Ein ähnliches Werk muss den einfachen Titel: ‚Königssohn und Asket‘ (beziehungsweise Prinz und Derwisch) getragen haben, und dieses war, wie ich glaube, die sowohl Ibn Chisdai vorliegende Recension als auch die uns in der Blau'schen Handschrift noch (bis auf wenige Schlussseiten) erhaltene. Zum Glück hat uns Ibn Chisdai ganz genau den Titel und das Vorwort seiner arabischen Vorlage erhalten (von Meisel nicht mittübersetzt), welches Vorwort wörtlich lautet:

So spricht der Uebersetzer aus der griechischen (siehe darüber oben, und lies statt dessen: mittelpersischen) in die arabische Sprache: ‚Nach dem Lob an Gott und dem Dank für seine Güte und dem Preise und der Erhebung seines Namens, der gepriesen ist über alles gepriesene und das beste alles zu denkenden, sage ich [arab. etwa // وبعد ف..... اجد الله], dass ich dieses Buch, das genannt wird بن دملخ دمنير [also arab. ابنُ الملِكِ والناسِكِ, d. i. ‚Königssohn und Asket‘] gefunden habe, und eingieng in seine Pforten und Gemächer; ich stieg zur Höhe seiner Sinnreden und stieg nieder in die Tiefen seiner Geheimnisse, zu verstehen alle Gedanken und das Wort geredet nach seiner Art. Ich erkannte das Endziel jedes Gleichnisses, und den damit verbundenen Nutzen, und ich sah, dass alle gemischt sind und zwischen ihnen kein Unterschied ist, so dass der Leser verwirrt und die Sache unklar wird. Ich fügte hinzu die Zahl der Pforten und den Inhalt einer jeden, und habe zu Anfang des Buches alle Pforten, wie sie sind, geordnet, um zu erleichtern dem Suchenden eine Sache zu finden in einer der Pforten‘. (Folgt nun das Verzeichniss der 35 Pforten, woran sich dann ‚Es spricht der Verfasser: zur Zeit der grauen Alten da herrscht in einem ind'schen Land ein König voller Unverstand etc. etc.‘ (Meisel, S. 13 ff., 2. Aufl., S. 15 ff.) anschliesst.

Was nun den Blau'schen Text anlangt, der der eigentliche Gegenstand dieses Aufsatzes ist, und der gleich nachher, genau wie er in der einzigen Handschrift verzeichnet steht, abgedruckt werden wird, so ist vor allem zu bemerken, dass darin stets nur vom ‚Königssohn‘ (der nie mit Namen genannt wird), meist nur vom ‚Asketen‘ (obgleich dafür gelegentlich Bilauhar, mit einer an Formen wie *سَمَوَال*, *سَمَوَر* u. a., natürlich erst secundär angeglichenen Vocalisation, steht) die Rede ist, wesshalb ich eben auch hier als ursprünglichen Titel *كتاب ابن الملك والناسك* vermuthe. Bevor ich nun den Fachgenossen diesen Text vorlege (eine vollständige Uebersetzung hoffe ich in einer späteren Arbeit zu geben), sei es mir gestattet, das Blau'sche Inhaltsverzeichnis (vgl. ZDMG., VII, S. 400 und 402 f.) etwas vollständiger und genauer zu wiederholen und die entsprechenden Kapitel des Ibn Chisdai'schen ‚Prinz und Derwisch‘ (nach Meisel's Uebersetzung) in ihrer Entsprechung nebenbei zu notiren.

Im Namen Gottes des Barmherzigen,
des Allerbarmers.

Auszug aus dem Buche eines
der ausgezeichneten Weisen Indiens,¹⁾ und es ist dasselbe ein Buch voll bereiteter Andeutungen, lieblicher Ausdrücke und schöner Gedanken. Es möge Gott uns dasselbe zum Nutzen gereichen lassen, Amen.

Es erwähnte sein Verfasser, dass im
Lande Indien ein grosser König war.

Ibn Chisdai: ‚Vorwort²⁾
des Verfassers‘.

¹⁾ Siehe über das Fehlen des eigentlichen Titels schon früher. Inwiefern hier wirklich ein Auszug vorliegt, lässt sich natürlich nicht mehr feststellen. Jedenfalls sind die meisten Stücke (so wohl besonders die Fabeln) unverändert dem ausgezogenen Originale entnommen, und ist die Sprache und Diction dabei kaum alterirt worden.

²⁾ Dieser Ausdruck ist unpassend, da hiermit bereits die eigentliche Geschichte beginnt. Es ist vielmehr die Schilderung der Situation; allerdings beginnt dann da, wo Ibn Chisdai die Ueberschrift: ‚erste Pforte‘ hat, erst die Handlung selbst.

Und weil er die Welt so sehr liebte, und sich so mit ihr befasste, dass er darüber das Denken an die Ewigkeit vergass, und sein Königreich über alles setzte, so geschah es, dass Keiner in der Welt war, der ihn zu verletzen wagte. Er hielt fern die Gläubigen und zog heran die Götzendiener.

Da fragte er eines Tages nach einem seiner Unterthanen, dessen Rath er früher anzugehen pflegte; da wurde ihm gesagt, dass er längst mit der Welt abgeschlossen habe etc. etc.

S. 6. Es sprach der Asket, ich habe in meiner Jugend ein Wort vernommen, das in meine Seele fiel etc. etc.¹⁾

S. 11. Und was anlangt dein Wort, o König, dass ich meine Genossen zu Grunde gerichtet und verlassen hätte etc.

S. 13 (unten). Ueberschrift: Geschichte der Geburt des Königssohns.

Und es wurde geboren dem König in diesen Tagen ein Knäblein, da erfreute er sich sehr darob etc. etc.

S. 14 (unten). Er sprach, und es hatte der König einen Vezîr, der seinen Befehl [dem Prinzen jede Berührung mit dem Leid dieser Welt durch sorgfältige Abschliessung unmöglich zu machen] zu seiner Zufriedenheit ausführte etc. etc.

Ibn Chisdai: 1. Pforte.
(„Die Anklage des Derwisch.“)

Ibn Chisdai: 2. Pforte.
(„Die Vertheidigung.“)

Ibn Chisdai: 3. Pforte.
(Fortsetzung.)

Ibn Chisdai: 4. Pforte.
(„Des Prinzen Kindheit.“)

Ibn Chisdai: 5. Pforte.
(„Der Rath.“)

¹⁾ In diesem Abschnitt werden unter anderen folgende Krankheiten erwähnt: والطاعون والذئبة والخناق والآكلة والبرسام; dem entspricht bei Ibn Chisdai (als sklavische Uebersetzung des arabischen Originals): „Al-dabca und Al-taon, Al-akla und Al-barsom“. Zwei weitere arabische Ausdrücke der Art finden sich bei Ibn Chisdai in dem gleichen Capitel („Schmerz und Weh, wie Diarrhoe, Al-sahir und Al-nusir“) einige Seiten weiter (1. Aufl., S. 28, 2. Aufl., S. 40), wo die betreffende Stelle in unserem arabischen Auszug fehlt

S. 17 (unten). Ueberschrift: Eintritt des Königssohns in die Mannbarkeit.

Er sprach. Und es wuchs der Königssohn prächtig heran an Körper und Geist und ward sehr klug, und merkte, dass sie ihn abhielten vom Ausgehen und Schauen und Aufhören etc. etc.

S. 21. Da gelangte die Kunde von ihm (dem Königssohne) zu einem weisen Asketen auf der Insel Sarandib (Ceylon), dessen Name war Bilauhar. Der sprach: Wohlan ich will ausziehen etc. etc.

S. 22. Da sprach zu ihm (dem Königssohne) Bilauhar [nachdem er als Kaufmann verkleidet eingetreten war]: Ich sehe, dass du mir mehr Ehre erwiesen als es die Leute deines Königreichs thaten. Der Königssohn antwortete: ich hoffe mir viel von dir. Da sprach er (der Asket): Du Erinnerst mich an die Parabel vom König, der die zwei Armen hochschätzte wegen seines Glaubens.

Ueberschrift: Die erste der Parabeln des Bilauhar, des Asketen, des Weisen [und nun folgt die Parabel vom König und den beiden Armen, die sich dann (S. 24 unten) in der (neue Ueberschrift), Parabel von den vier schönen und hässlichen Kästen' fortsetzt.] Schluss: Da stand der Königssohn aufrecht (اَتَّصَبَ قَائِمًا) und sprach: Ich habe schon als sicher erkannt das Finden des von mir Gesuchten; so sage mir denn noch mehr davon.

Ibn Chisdai: 6. Pforte.
(,Die Haft.')

Ibn Chisdai: 7. Pforte.
(,Die Waare.')

Ibn Chisdai: 8. Pforte.
(,Die Kästchen.')

[Fehlt in unserem Auszug] . . .

S. 26. Ueberschrift: Parabel vom Säemann.

Es sprach der Asket: Es gieng ein Säemann aus mit seinem guten Samen, dass er ihn säe, und nachdem er damit seine Hand gefüllt und ihn ausgesät, da fiel ein Theil davon auf den Rand des Weges, und die Vögel etc. etc.

Schluss: Es sprach der Königsohn: Ich hoffe, dass was du bei mir aussäest, gedeihe und aufwachse und gut werde; so gib mir denn eine Parabel von der Welt und der Sorglosigkeit ihrer Bewohner und worauf dieselben sich gründen.

S. 28. Ueberschrift: Parabel von dem Elefanten und dem Manne [übersetzt von Blau, ZDMG., VII, S. 401 f.].

S. 30. Ueberschrift: Die Geschichte von dem Manne, der drei Freunde hatte.

[Fehlt in unserem Auszug an dieser Stelle, und steht dort erst (wie es scheint, sehr verkürzt) auf S. 50 unten und 51 oben.]

Ibn Chisdai: 9. Pforte.
(,Falsche Furcht', das ist die Parabel vom Vogel, der das Fischlein mit der Angel verschlingt.)

Ibn Chisdai: 10. Pforte.
(,Der Säemann.')

Fehlt bei Ibn Chisdai.¹⁾

Ibn Chisdai: 11. Pforte.
(,Die drei Freunde.')

Ibn Chisdai: 12. Pforte.
(,Die Noth', das ist die Parabel vom fliehenden König, der in's Wasser geräth

¹⁾ Steht aber in Kalila und Dimna, übersetzt von Wolff, S. XXXVI ff. (de Sacy, S. vo unten), in der Einleitung (über Barzujeh); ebenso findet sich diese Parabel im christlichen Barlaamroman (Zotenberg, S. 85), stand also gewiss im Pehlevi-Original des ,Blvhr und Būdāsf'.

S. 32. Ueberschrift: Geschichte vom fremden König (vgl. dazu die merkwürdige Parallele aus einem späteren arabischen Werk, Zotenberg, a. a. O., S. 90 f.).

S. 33. Es sprach der Königssohn: Ich begehre nun nichts mehr in der Welt, so gib mir denn Kunde vom Zustande der Ewigkeit etc. etc.

[Dieser Abschnitt wird hier unterbrochen durch das Stück ‚die Asketen‘ (incl. Parabel von den Hunden und dem Aas): S. 33 unten bis S. 35 oben.]

S. 35 (vom Arzt) entspricht dann wieder der 14. Pforte bei Ibn Chisdai (Schluss).

Dann folgt S. 35 unten bis S. 37 oben (also im Wesentlichen S. 36) ein Abschnitt, welcher also lautet: ‚Da sprach der Königssohn: Ist denn das, wozu ihr mich auffordert, etwas über das die Leute den Sieg davon tragen mit ihrem Verstand, so dass sie es erwählt haben vor allem andern? Da sprach der Asket: Diese Sache ist grösser, als dass sie sei von der Sache der Leute der Erde, oder als dass diese mit ihrer Einsicht sie leiten könnten. Und wenn sie von der Art (eigentlich Einsicht) der Leute der Welt wäre, so hätte sie ja auch aufgefordert zu deren Thun und ihrem Putz, nämlich ihrem Essen und Trinken und Kleiden und Versammlung und Feldbau und Spiel

und sein letztes Kind schlachten will.¹⁾

Ibn Chisdai: 13. Pforte.
(‚Der Narrenkönig.‘)

Ibn Chisdai: 14. Pforte.
(‚Hier und dort.‘)

[Ibn Chisdai: 23. Pforte.
,Die Asketen.‘]

Ibn Chisdai: 14. Pforte,
Schluss.

Ibn Chisdai, wo? [Anklänge finden sich am Anfang der 15. Pforte ‚die Weisheit‘, aber auch am Anfang der 19. Pforte (‚die Propheten‘); eine directe Entsprechung fand ich bis jetzt nicht.]

¹⁾ Vgl. oben S. 118 den Titel des Pehlevibuches: ‚Buch des indischen Königs, des Mörders und des Schwimmers‘ (كتاب ملك الهند القتال والسباح).

und Lüsten, aber sie ist eine fremde Sache bei ihnen und sie direct widerlegend. Und er sprach: Ist denn noch einer der dazu auffordert ausser euch? Er sprach: Ja, die Gläubigen¹⁾ der übrigen Religionsgemeinschaften (oder Völker). Es sprach der Königssohn: Was stellt euch denn dieser Sache näher als andere? Er sprach: Das Princip (der Grund) der Aufforderung zum Wahren allein. [Nun wird der Unterschied zwischen ihnen und diesen andern kurz geschildert, und dann heisst es S. 37 oben:] Und unsere Weise zeugt für uns von der Uebereinstimmung mit dem Wahren, und ihre Weise zeugt gegen sie durch die Nichtübereinstimmung damit.

Er sprach: Was ist's denn mit den Propheten (etc. etc.). In diesem Abschnitt (S. 38 oben) neue Ueberschrift: ‚Parabel von dem Vogel, der den Propheten vergleichbar ist.‘

S. 40. Ueberschrift: ‚Parabel von den beiden Sonnen der Herzen und der Augen.‘

S. 42, Mitte. Ueberschrift: ‚Geschichte vom glücklichen König mit seinem weisen Vezir.‘ Noch zu diesem Abschnitt (vom König und seinem Vezir) gehörend, aber (S. 47) mit neuer Ueberschrift versehen: ‚Geschichte des Schwimmers und seines Genossen.‘²⁾

Ibn Chisdai: 19. Pforte.
(,Die Propheten.‘)

Ibn Chisdai: 15. Pforte.
(,Die Weisheit.‘)

Ibn Chisdai: 16. Pforte.
(Die nächtliche Wanderung.‘)

¹⁾ أَهْلُ الْأَدْيَانِ مِنْ سَائِرِ الْأُمَمِ

²⁾ Letzteres fehlt bei Ibn Chisdai, dafür steht die zweite Hälfte der 16. Pforte ‚nächtliche Wanderung‘ in unserem arabischen Auszug erst auf S. 53/4.

S. 48, Mitte: Es sprach der Königsohn und ich habe bereits beschlossen mit dir zu fliehen diese Nacht [worauf dann die Einwände des Asketen folgen]. Dann schliesst sich S. 49 (mit neuer Ueberschrift) die ,Geschichte vom Sperling und vom Jäger' an.

S. 50 unten bis S. 51 Mitte: Und was anlangt dein Wort: ,Wir essen und trinken und kleiden uns wie sie,' so ist unser Essen ein nothgedrungenes Essen gleich dem Essen des Fleisches der Leichen und gleich dem König, den sein Feind in einer Höhle über dem Ufer des Meeres einschloss, ihn und seine Frauen und Kinder, und (wo) ihnen lang wurde ihr Aufenthalt und sie nicht herauskommen konnten und keinen Proviant mehr hatten. Da starb eines von ihnen, und sie waren nahe dem Untergang und thaten dies auch (nämlich die Leiche essen). Siehst du sie nun essen die Speise der Noth oder des Vergnügens? [Folgen noch einige Zeilen.]

S. 51, Mitte: Es sprach der Königsohn: Was die Götzenbilder anlangt, so habe ich (von jeher) nicht unterlassen, sie zu verabscheuen (etc. etc.).

Ibn Chisdai: 21. Pforte.¹⁾ (,Das Vögelein.')

Ibn Chisdai: 12. Pforte (siehe schon oben).

Ibn Chisdai: 22. Pforte. (,Gott.')

¹⁾ Hier der Entschluss zu fliehen nur gestreift (,drum rathe nun, wie komm ich fort in Frieden bald von diesem Ort'), ausführlicher aber in der 17. Pforte (Anfang und Schluss, dazwischen eine Parabel vom Hund eingefügt)! Die 18. Pforte Ibn Chisdai's ,die Liebe' (Parabel von der Werbung des Reichen um die Bettlerstochter) und die 20. ,Tod und Leben' (rein abstract und ohne Parabel) fehlen in unserem arabischen Auszug.

S. 52, oben: Er sprach: Du hast mir den Schaden gezeigt, der im Glauben an die Bilder liegt (etc. etc.). [Eine Parabel fehlt; beachte ferner, dass hier (S. 53 oben) vom Paradies und der Hölle („Garten und Feuer“) die Rede ist, und ein Dichtercitat¹⁾ eingeflochten wird, was beides mir auf späteren Einschub hinzudeuten scheint.]

S. 53, Mitte: Es sprach der Königsohn so komm nun wieder zu sprechen auf die Weltentsagung u. s. w. [Daran schliesst sich dann nach wenigen Zeilen ein längeres Stück ähnlichen Inhalts, das bei Ibn Chisdai schon in der Pforte „die nächtliche Wanderung“ eingeflochten ist: S. 53, unten bis S. 54 inclusive.]

Ibn Chisdai: 23. Pforte
(siehe schon oben bei
,14. Pforte‘).

Ibn Chisdai: 24. Pforte.
(„Der Hahn“, Anfang
(Einleitung).

Ibn Chisdai: 25. Pforte.
(„Die Erde“, Anfang.

Während bis zur 14. Pforte beide Recensionen fast durchweg in der Anordnung übereinstimmen, und von da ab bis zur 25. Pforte Ibn Chisdai's die Uebereinstimmung wenigstens durch Umstellungen noch ziemlich hergestellt wird, so gehen die beiden von Pforte 26—35 (beziehungsweise von S. 55 unseres arabischen Auszugs) ab nicht mehr miteinander; doch muss bemerkt werden, dass gerade hier bei Ibn Chisdai sehr Vieles, wenn nicht das Meiste den Eindruck von Zusätzen (theils eigener Erfindung, theils aus verschiedenen anderen Quellen entlehnt) macht. Pforte 32—35 heben sich ohnedies schon durch das

¹⁾ رُبَّ حَدِيثٍ بَاطِلٍ مَعْقُولٍ, wie manche eitle Neuigkeit gibt es, die mit dem Verstand erfasst wird.

Aufgeben des Prosareimes von den übrigen Kapiteln ab.¹⁾ Es sind von Pforte 26 ab fast lauter Lebens- und Weisheitsregeln, didactischer und metaphysischer Art und nur selten durch kurze Parabeln unterbrochen (wie Pforte 31 ‚der Weber‘), die Ibn Chisdai den schon im Scheiden begriffenen Derwisch dem Königssohn noch mit auf den Weg geben lässt. Dann wird am Ende von Pforte 35 ganz kurz, ohne weitere Nebenumstände, der bewegte Abschied des Derwisch erzählt und damit schliesst Ibn Chisdai's Buch.

Ganz anders in unserem arabischen Auszug, wo sich unmittelbar auf S. 53 f. (siehe oben, wo auch die Parallelen aus Ibn Chisdai notirt sind) der Abschied des Bilauhar, und was damit zusammenhängt, anschliesst, — im allgemeinen dem Fortgang der Erzählung im christlichen Barlaamroman entsprechend. Vgl. S. 55 oben: ‚Er sprach es, und nicht hörte Bilauhar, der Weise, auf, zu kommen und zu gehen (d. h. aus- und einzugehen) zum Königssohn vier Monate lang, ihn ermahrend und lehrend. Sodann sprach Bilauhar zum Königssohn, es sei ihm und seinen Genossen ein Fest, das schon vor der Thür sei und er wolle ausziehen an die Seite seiner Genossen, es mit ihnen zu feiern.‘ Bilauhar bringt den Prinzen von seinem daraufhin geäusserten Plan, auch mit zu ziehen, ab, da sonst zu befürchten sei, dass sein Vater, der König, noch mehr gegen die Gläubigen (اهل الدين) und die Asketen wüthte. Der Prinz erkundigt sich sodann nach dem Versammlungsort der Asketen (Antw. فى برية خصبية) und nach ihrer Lebensweise; er will sodann dem Bilauhar Geld (مألا) mitgeben für seine Genossen (S. 56 oben), was dieser aber ablehnt, sodann Gewänder (S. 56 Mitte), aber ebenfalls vergeblich; als Bilauhar sein äusseres Gewand zurückschlägt und dem Prinzen seinen vom Asketendienst abgemergelten Leib (eine über dünne Muskeln ausgespannte schwarze Haut, S. 57 oben) sehen lässt, drängt der Prinz noch mehr in ihn, doch neue Kleider anzunehmen, bis endlich der Asket sich überreden lässt,

¹⁾ Pforte 26—31 steht in der 1. Auflage von Meisel's Uebersetzung S. 233—274 (2. Aufl., S. 264—302), Pforte 32—35, S. 275—288 (beziehungsweise S. 303—311), also verhältnissmässig der weitaus kleinste Theil des Ganzen.

dem Prinzen sein Pilgerkleid als Andenken zu hinterlassen, und dafür von ihm ein getragenes annimmt. ‚Und er machte mit ihm aus, dass er zu ihm zurückkehre vor Ablauf eines Jahres, wenn er nicht stürbe oder gewaltsam zurückgehalten würde. Da sagte er es ihm zu und nahm Abschied und wünschte ihm alles Gute und gieng von dannen.‘

‚Und [so geht es S. 57 unten weiter] der Königsohn nahm heimlich den Asketendienst auf sich, und er pflegte seine Kleider Nachts auszuziehen und jenes Kleid anzuziehen und darin zu beten bis zum Morgen. Und es hatte der, welchen der König betraut hatte mit der Aufsicht über seinen Sohn, nicht gern gesehen das Eintreten Bilauhar's zum Königsohn, da bereitete er einen Anschlag und machte dem König davon Mittheilung, [S. 58:] und der König wurde voll Zornes und Schmerzes. Sodann aber mässigte er sich wieder (رَجَعَ نَفْسَهُ بِالْأُتَاةِ) wegen dessen, was er durch List für seinen Sohn erhoffte.‘ Er liess nämlich einen Zeichendeuter und Zauberer herbeirufen, der ihm rathen sollte. Dieser kam und schlug vor, entweder den Bilauhar einzufangen und ihn zu zwingen seine Ansichten vor dem Prinzen zu widerrufen, oder wenn dies nicht gelinge, so wolle er selbst durch seine Zauberkunst die Gestalt des Bilauhar annehmen und als solcher dem Prinzen bekennen, dass er sich getäuscht mit seiner Lehre vom Verlassen des Weltdienstes. ‚Denn (damit bricht unser Auszug leider ab) das wird seine (des Prinzen) Heilung sein, auch wenn du nicht siehst (d. i. es nicht einsiehst?). Da erliess der König den Auftrag‘

Auf dem fehlenden Blatt (oder Blättern) wird nun noch berichtet gewesen sein, wie der König den Bilauhar hat holen lassen wollen, aber nicht gefunden, statt seiner andere Asketen gefangen genommen und hat peinigen lassen, und wie dann des Zauberers zweiter Rath ausgeführt, und der falsche Bilauhar (nämlich der Zauberer selbst) dem Prinzen vorgeführt worden, wie dann weiter, statt dass der falsche Asket den Prinzen irre zu machen vermöchte, umgekehrt letzterer den Zauberer zum Asketenthum bekehrt, wie auch ein zweiter Zauberer (im christlichen Roman Theudas, d. i. wie vermuthet wird, indisch Deva-

datta), der den Prinzen durch Zaubererscheinungen schöner Weiber verführen will, zur gleichen inneren Umwandlung durch ihn gebracht wird, und wie dann endlich der König seinem Sohne die Hälfte des Königreichs gibt, in der Hoffnung ihn dadurch weltlichen Sinnes wieder zu machen, wie der Prinz es annimmt, aber, kaum dass der Vater gestorben, einem andern übergibt, um sich ganz in die Wüste zurückzuziehen, dort endlich auch den Bilauhar wiederfindet und nun in fortgesetzter Askese und Busstübung zum wahren Buddha wird.

Wenn dies Alles etwa noch ausführlich in unserem Auszug erzählt war, was ganz gut denkbar ist, dann mag in der Blauschen Handschrift etwa ein Blatt und noch eine Lage (d. i. noch weitere 10 Blätter, also zusammen 22 Seiten) verloren gegangen sein. Wir müssen dankbar sein, dass uns eine günstige Schickung noch den weitaus grösseren und wichtigeren Theil dieses Unicum erhalten hat und geben nun hiemit den Text selbst in unverändertem Abdruck nach der Handschrift, indem wir sogar die Zeilenabtheilung des Originales anzeigen.

Tabelle zur Veranschaulichung des genealogischen Verhältnisses der verschiedenen Rezensionen.¹⁾

VI. Jahrh. (zu Chosroes Zeit)	Lalita-vistara oder eine ähnliche Schrift ²⁾	... Sanskrit (oder Pali?)
	... ,Bôdäsf und Bilvihara'; ,Bôdäsf'; Budd' (Buddha)	... Pehlevi.
	und ähnliche (wohl nur wenig von einander abweichende) Buddhäbthcher, sämtlich in mittelpersischer Sprache	
VIII. Jahrh., 2. Hälfte ³⁾ (unter Manšūr und Harūn)	كتاب بلوهر و يوسف; [daraus der Auszug, Ms. Halle]	... Arabisch.
IX. Jahrh. (unter Ma'mūn oder später)	Die christliche Bearbeitung (griech.) Βαρλαάμ xai 'Ιωάννα.	
Mittelalter	Sämtliche occident. Ueber- setzungen (lat., altfranz., mittelhochd. etc.)	Latein., altfr. etc., arabisch, hebräisch.
XVI. Jahrh.	... Aethiopische Uebersetzung	... Aethiopisch.

¹⁾ Die noch vorhandenen sind durchgeschossen gedruckt.²⁾ Diese Frage ist nun von den Indologen, nach sorgfältiger gegenseitiger Vergleichung der in Betracht kommenden indischen Quellen, unseres arabischen Auszugs (Ms. Halle) des Ibn Chisdai und der christlichen Bearbeitung auf's neue zu untersuchen.³⁾ Es sei hier nochmals daran erinnert, dass der Kirchenvater Johannes Damascenus (geb. 676, gest. c. 760), der unter den Omajjadenkalifen in Damascus blühte und seine letzte Lebenszeit im Kloster von Saba zugebracht haben soll, schon deshalb nicht als Verfasser des christlichen Barlaamromanes in Betracht kommen kann, weil seine Wirkamkeit noch vor die Uebersetzerthätigkeit aus dem Pehlevi in's Arabische (am Abbasidenhofe) fällt. Ueber Max Müller's Aufstellung, als sei Johannes Damascenus Sohn des Sergius und noch unter Manšūr am Abbasidenhofe litterarisch thätig gewesen (Essays, III, 8. 329), siehe den Nachtrag am Schluss des arabischen Textes.

[كتاب آبن الملِك والناسِك]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	(schwarz)	4
مُخْتَصَرٌ مِنْ كِتَابِ أَحَدِ حُكَمَاءِ	(gold)	
الْهِنْدِ الْفَاضِلِينَ وَهُوَ كِتَابُ	(gold)	
بَلِيغِ الْإِشَارَةِ مُسْتَعْدَبِ الْعِبَارَاتِ	(roth)	
خَسَنَ الْمَعَانِي نَفَعَنَا اللَّهُ بِهِ أَمِين	(blau)	5

ذَكَرَ مُصَنِّعُهُ أَنَّهُ كَانَ بِأَرْضِ الْهِنْدِ مَلِكٌ كَبِيرٌ | وَلِشِدَّةِ مَحَبَّتِهِ فِي
الدُّنْيَا * وَاشْتِعَالِهِ مِنْ ذِكْرِ الْآخِرَةِ * وَشَغَفِهِ | عَلَى مُلْكِهِ * أَنَّهُ لَا يَكُونُ
فِي الدُّنْيَا مَنْ يَطْعُنُ عَلَيْهِ * | أَبْعَدَ أَهْلَ الدِّينِ * وَقَرَّبَ أَهْلَ الْاَوْتَانِ *
فَسَأَلَ يَوْمًا عَنْ رَجُلٍ مِنْ أَهْلِ مَمْلَكَتِهِ كَانَ يَسْتَشْعِينُ بِرَأْيِهِ * فَقِيلَ لَهُ
5 قَدْ زُهِدَ | (5) فِي الدُّنْيَا وَخَرَجَ مِنْ أَهْلِهِ وَمَالِهِ وَلِجَأَ بِالنَّاسِكِ * فَعَظُمَ | 10
ذَلِكَ عَلَيْهِ * وَأُرْسِلَ فِي طَلَبِهِ * فَلَمَّا أَحْضَرَ إِلَيْهِ وَرَأَاهُ فِي | خَالِ أَهْلِ
النُّسَكِ شَتَمَهُ * وَقَالَ بَيْنَمَا كُنْتُ عِنْدِي مِنْ كُبْرَاهُ | أَهْلِ مَمْلَكَتِي *
أَهَنْتُ نَفْسَكَ * وَفَارَقْتُ أَهْلَكَ * وَطَلَبْتُ | الْبَاطِلَ * فَقَالَ النَّاسِكُ أَتَيْهَا
الْمَلِكُ إِنَّهُ وَإِنْ لَمْ يَكُنْ لِي عَلَيْكَ | حَقٌّ فَإِنَّ مِنَ الْوَاجِبِ أَنْ تَسْمَعَ قَوْلِي
بِغَيْرِ غَضَبٍ * ثُمَّ تَأَمَّرْ بِهَا | يَبْدُو لَكَ * فَإِنَّ الْعُضْبَ عَدُوَّ الْعَقْلِ * يُحَوِّلُ 15
بَيْنَ صَاحِبِهِ | وَبَيْنَ أَنْ يَسْمَعَ وَيَفْهَمَ * فَقَالَ الْمَلِكُ قُلْ * قَالَ النَّاسِكُ |
هَلِ الدُّنْبُ الَّذِي تُنْكِرُهُ عَلَيَّ هُوَ رَاجِعٌ إِلَى نَفْسِي * أَمْ إِلَيْكَ * قَالَ إِلَى
نَفْسِكَ وَإِلَيَّ * فَلَيْسَ كُلُّ مَنْ أَرَادَ أَنْ يُهْلِكَ نَفْسَهُ | يُتَّبَعِي لِي أَنْ أَخْلِي
(أَخْلَى roth corrigirt) بَيْنَهُ وَبَيْنَ ذَلِكَ * فَإِنِّي أَعِدُّ إِهْلَاكَ | لِنَفْسِهِ بِإِهْلَاكِهِ

- لِغَيْرِهِ * لِأَتَى وَلِيُّهُ وَالْحَاكِمَ لَهُ وَعَلَيْهِ * | فَأَنَا أَحْكُمُ عَلَيْكَ لِتُغْفِرَكَ * وَأَخَذَ
 6 لَهَا مِنْكَ * إِذْ أَفْسَدْتُ | (6) نَفْسًا مِنْ رَجِيَّتِي وَهِيَ نَفْسُكَ * مَعَهَا
 أَدْخَلْتُ عَلَى أَهْلِكَ مِنْ | الصُّيُوعَةِ وَالْغَمِّ * فَقَالَ النَّاسُكَ إِنِّي لَا أَرَاكَ لَا
 تَأْخُذْنِي | إِلَّا بِحُجَّتِهِ * وَالْحَقَّةَ لَا تُشَبِّتُ إِلَّا مِنْدَقَاضٍ * وَأَنْتَ وَإِنْ لَمْ
 8 تُخَفِّرْكَ | الْآنَ مِنَ النَّاسِ قَاضٍ * فَإِنَّ عِنْدَكَ قَاضِيَيْنِ * وَأَنَا بِأَخْبَرِهِمَا |
 رَاضٍ * قَالَ وَمَنْ هُمَا * قَالَ النَّاسُكَ أَمَّا الَّذِي أَرْضَى بِقَضَائِهِ | فَعَقْلُكَ *
 وَأَمَّا الَّذِي أَسْتَعْفِي مِنْهُ فَعُضْبُكَ * قَالَ الْمَلِكُ | قُلْ مَا بَدَأَ لَكَ وَأَصْدَقْتَنِي
 بِخَبْرِكَ * وَمَتَى تَأْنِ هَذَا زَايِكَ * | وَمَنْ أَغَانَكَ عَلَيْهِ * قَالَ النَّاسُكَ أَمَّا
 خَبْرِي فَإِنِّي كُنْتُ سَبِغْتُ | فِي خِدَائَةِ سَيِّئِ كَلِمَةٍ وَقَعْتُ فِي نَفْسِي
 10 فَصَارَتْ كَالْحَبَّةِ | الْمَرْزُوعَةِ * فَنَبَيْتُ وَلَمْ تُزَلْ تَنْمُو حَتَّى صَارَتْ شَجَرَتُهَا |
 إِلَى مَا تَرَى * وَذَلِكَ إِنِّي سَبِغْتُ قَائِلًا يَقُولُ يُخَسِبُ الْجَاهِلُ | الْأَمْرَ الَّذِي
 هُوَ الشَّيْءُ لَا شَيْءَ * وَالْأَمْرَ الَّذِي لَا شَيْءَ شَيْئًا * | وَإِنْ مَنْ لَمْ يَرْفَعْ الْأَمْرَ الَّذِي
 لَا شَيْءَ * لَمْ يُنَلِّ الْأَمْرَ الَّذِي هُوَ | (7) لَا شَيْءَ (roth aber-, d. h. ausgestrichen:) * لَمْ
 يُنَلِّ الْأَمْرَ الَّذِي هُوَ الشَّيْءُ * وَمَنْ لَمْ يُنْظِرِ الْأَمْرَ الَّذِي | هُوَ الشَّيْءُ * لَمْ تُطِبْ
 15 نَفْسُهُ بِتَرْكِ الَّذِي هُوَ لَا شَيْءَ * وَالشَّيْءُ هُوَ | الْآخِرَةُ * وَالَّذِي لَا شَيْءَ هُوَ
 الدُّنْيَا * فَكَانَ لِهُذِهِ الْكَلِمَةِ عِنْدِي | مَوْعِدٌ لَكِنْ كَانَتْ الْأَهْوَاءُ تُغْلِبُ عَلَيْهَا *
 وَعَلَى الْإِنْتِفَاعِ بِهَا * | وَالنَّظَرُ فِيهَا إِلَى أَنْ ظَهَرَتْ لِي الدُّنْيَا الَّتِي كُنْتُ
 بِجَهْلِي أَظُنُّ | أَنَّهَا شَيْئًا أَنَّهَا لَا شَيْءَ * مِنْ غَيْرِ أَنْ أَسْأَلَهَا * إِذَا رَتَبْتَنِي أَنْ
 حَيَاتُهَا | مَوْتُ * وَغَنَاءُهَا فَقْرٌ * وَفَرَحُهَا حُزْنٌ * وَشَبَعُهَا جُوعٌ * وَصِحَّتُهَا |
 20 سَقَمٌ (sic) * وَقُوَّتُهَا ضَعْفٌ * وَغَزَا ذُلٌّ * وَلَذَّتْهَا أَلَمٌ * وَكَيْفَ لَا تَكُونُ | حَيَاتُهَا
 مَوْتًا وَمَصِيرُ الْحَيِّ فِيهَا إِلَى الْمَوْتِ * وَكَيْفَ لَا يَكُونُ غِنَاءُهَا | فَقْرًا وَلَيْسَ
 يُصِيبُ أَحَدٌ مِنْهَا شَيْئًا إِلَّا اِحْتِيَاجٌ إِلَى شَيْءٍ آخَرَ يُصَالِحُهُ | كَمَا يَحْتَاجُ
 صَاحِبُ الدَّابَّةِ إِلَى عُلْفِهَا وَقَتِيمِهَا وَمِرْبَطِهَا وَالْأَتِهَا * | ثُمَّ يَحْتَاجُ لِصَلَاحِ
 كُلِّ شَيْءٍ مِنْ ذَلِكَ إِلَى شَيْءٍ آخَرَ * فَمَتَى تَنْقَضِي | أَفَاقَهُ مَنْ لَا يُصِيبُ مِنْ
 25 أَهْلِ وَلَا مَالٍ وَلَا خَاجَةٍ إِلَّا وَدَعَا (das unter der Zeile) ذَلِكَ | (8) إِلَى خَاجَاتِ
 وَكَيْفَ لَا يَكُونُ فَرَحُهَا حُزْنًا وَهِيَ مُرْصَدَةٌ | لِكُلِّ مَنْ أَصَابَ مِنْهَا سُرُوءًا بِأَنْ

- تَعْقِبُهُ حُزْنًا * وَلَيْسَ يَأْمَنُ صَاحِبُهَا إِذَا رَأَى فِي أَمْرِ مِنَ الْأُمُورِ مَسْرَةً *
 أَنْ يَرَى فِي ذَلِكَ الْأَمْرِ بَعْثًا مَضَرَّةً * إِذَا كَانَ وَلَا بَدَّ مِنْ مُقَارَفَةِ الْأَهْلِ
 وَالْوَلَدِ وَالْمَالِ * وَكَانَ فِرَاقُ ذَلِكَ | اضْطِرَارًا بِجِهَاتٍ شَرًّا كَثِيرًا * فَمَا أَحَقَّ
 هَذِهِ الْأَشْيَاءَ الْمَذْكُورَةَ | بِأَنْ يَتَرَكَّهَا الْعَاقِلُ اخْتِيَارًا * قَبْلَ وَقُوعِ شَيْءٍ مِنْ
 الْجِهَاتِ الْمَذْكُورَةِ | التَّبَى هِيَ أَكْثَرُ وَقُوعًا * وَلَا يَأْسُفُ عَلَيْهَا إِنْ كَانَتْ 5
 حَصَلَتْ | لَهُ * وَإِلَّا فَإِنْ لَمْ تَكُنْ حَصَلَتْ لَهُ فَلَا يَطْلُبُهَا وَلَا يُؤْتِرُهَا * |
 وَكَيْفَ لَا يَكُونُ شَبْعُهَا جُوعًا وَهِيَ تُضْطَرُّ فِي الْجَسَدِ * | فَإِنْ لَمْ يَجِدْ مَا
 يُطْعِمُهَا بِهِ أَكَلَتْ جَسَدَهُ * وَإِنْ شَعَلَهَا | عَنْ أَكْلِ جَسَدِهِ (sic) تُعَذِّبُهُ مِنَ
 الطَّعَامِ وَالشَّرَابِ كَأَنَّ ذَلِكَ | قُوَّةٌ عَلَى الْعَوْدَةِ بِمِثْلِ ذَلِكَ التَّضَرُّعِ * وَعَادَةُ
 الشَّبَعِ زِيَادَتُهُ (sic) | فِي الْجُوعِ * وَكَيْفَ لَا تَكُونُ صِحَّتُهَا سَقَمًا * وَصِحَّتُهَا 10
 9 بِاعْتِدَالِ (9) | أَخْلَاطِهَا الْمُجْتَمِعَةِ * وَهَذِهِ الْأَخْلَاطُ مُتَضَادَّةٌ بِكَيْفِيَّاتِهَا * وَأَقْرَبُهَا |
 مِنَ الْحَيَاةِ الدَّمِ (sic) * وَأَظْهَرُ مَا يَكُونُ الدَّمُ أَقْرَبُ مَا يَكُونُ لِمَوْتِ | الْعَجَاجِ
 وَالطَّافُونَ * وَالذَّبْحُ وَالْحَنَاقُ * وَالْأَكْلَةُ وَالْبِرْسَامُ * وَكَيْفَ لَا تَكُونُ قُوَّتُهَا
 ضَعْفًا وَهِيَ مَازَّةٌ إِلَى الْإِنْخِلَالِ بِلَا بَدَّ * وَكَيْفَ لَا يَكُونُ عِزُّهَا ذَلًّا وَلَمْ تُرَى (sic)
 فِيهَا مِرًّا آلا أَنْشَأَ إِلَى عَزَلٍ * وَآى | ذَلُّ أَشَدَّ مِنَ الْعَزْلِ مِنَ الْعِزِّ * وَكَيْفَ 15
 لَا تَكُونُ لَذَّتُهَا أَلْبًا وَإِنَّمَا | هِيَ دَفْعُ أَلَمٍ * وَتَقْطَعُ فِي أَقْصَرِ الْأَزْمِنَةِ *
 وَيُعَقِّبُهَا ذَلِكَ الْأَلَمُ | الَّذِي دَفَعَتْهَا بَعْثُهُ * وَإِذَا اغْتَبَرْنَا ذَلِكَ بِأَعْمَارِ الْمُلُوكِ
 وَأَعْقَابِهِمْ | وَجَدْنَا آيَاتَ عِزِّهِمْ قَصِيرَةً بِالنُّسْبَةِ إِلَى آيَاتِ ذُلِّهِمْ وَذَلِّ أَعْقَابِهِمْ *
 فَلِعَمْرِي إِنَّ أَحَقَّ النَّاسِ بِذَمِّ الدُّنْيَا مَنْ أُعْطِيَ مِنْهَا حَقًّا * لِأَنَّهُ | يَتَوَقَّعُ
 مِنْهَا فِي كُلِّ يَوْمٍ أَنْ تَعُدَّوْهُ عَلَى مَالِهِ وَأَهْلِهِ وَوَلَدِهِ * | أَوْ عِزِّهِ أَوْ بَدَنِهِ أَوْ
 نَفْسِهِ * وَكَيْفَ لَا أَدَمُ الدُّنْيَا وَهِيَ تَأْخُذُ مَا | تُعْطَى * وَتُوْرِثُ التَّبْعَةَ (sic) *
 10 * وَتَسْلُبُ مَنْ تَكْسُوهُ وَتُوْرِثُهُ (وتُوْرِثُهُ roth) الْعُضْبَةَ * | (10) وَتَضَعُ مَنْ
 تُرْفَعُ * وَتُوْرِثُهُ الْحَسْرَةَ * وَتَقْطَعُ مُوَاضِلَةَ عَاشِقِهَا | وَتَعْقِبُهُ النَّدَمُ * وَتَعْرِى
 مَنْ طَامَعَهَا وَتُعْقِبُهُ الشَّقْوَةُ * وَتَدْمُو | بِتَلَطُّفِهَا إِلَى الْوُقُوعِ فِي فَتْحِهَا *
 وَتُوْرِثُ التَّعَبَ وَالْحَيْرَةَ فِي | الْخَلَاصِ مِنْهَا * فَهِيَ الصَّاحِبَةُ الْخَوْنُ * وَالطَّرِيقُ 25
 الْمُهْلِكُ * وَالْمَرْكُوبُ | الْعَثُورُ * وَالسَّفِينَةُ الْخَلِيقَةُ * وَالْبَيْتُ كَثِيرُ الْأَهْلَى |

- وَالْجِنَانُ الزَّائِدَةُ الْوُحُوشُ * الْمَلْزُومَةُ الَّتِي لَا تُزَلُّ أَحَدًا * وَالْمَحْبُوبَةُ |
 الَّتِي لَا تُحِبُّ أَحَدًا * اللَّامِيَّةُ بِصَاحِبِهَا بَيْنَئِهَا هِيَ تَطْعَمُهُ إِذْ جَعَلَتْهُ |
 مَأْكُولًا * وَيَبْنِيهَا هِيَ تُسْتَحْدِمُ لَهُ إِذْ جَعَلَتْهُ خَادِمًا * تُصَيِّجُهُ | ثُمَّ تَصْحَكُ
 مِنْهُ تُشْتَمُّ ثُمَّ تُشَبِّهُتُ (sic) بِهِ * تُبْكِيهِ ثُمَّ تُبْجِي عَلَيْهِ * | وَيَبْنِيهَا هِيَ
 5 تُبْسِطُ نَفْسَهُ بِالْعَطِيَّةِ إِذْ بَسَطَتْهَا بِالسَّأَلَةِ وَالْمُسْكِنَةِ * | تُعْقِدُ النَّجَاجَ عَلَى
 رَأْسِهِ ثُمَّ تَذْفِنُ رَأْسَهُ فِي التُّرَابِ * تُحْلِي | الْأَيْدِي وَالْأَرْجُلَ بِالذَّهَبِ ثُمَّ
 تُغْلَمُ بِالْحَبِيدِ * تُجْلِسُ الْمَرْءَ عَلَى | السَّرِيرِ الْيَوْمَ وَتُجْلِسُهُ فِي السَّجَنِ
 غَدًا * تُفَرِّشُ لَهُ الدِّيبَاجَ بُكْرَةً | (11) وَتَفَرِّشُ لَهُ التُّرَابَ عَشِيَّةً * تُجَمِّعُ لَهُ 11
 الْأَفْئَانِي وَالْمُضْجِكِينَ | وَالْمَابِحِينَ * ثُمَّ تُجَمِّعُ عَلَيْهِ الْمَوَائِجَ وَالْبَايِصِينَ
 10 وَالنَّادِبِينَ * | تُحَبِّبُ إِلَى أَهْلِهِ قَرْنَهُ * ثُمَّ تُحَبِّبُ لَهُمْ بَعْدَهُ * تُطَوِّبُ رِيحَهُ |
 الْيَوْمَ وَتُتِنُّهُ غَدًا * تَمْلَأُ نَفْسَهُ مِنْ أَمَالِهَا وَنَفْسَهُ مِنْ يَجْعِهَا | فِي الصَّبَاحِ *
 وَتُحْلِي نَفْسَهُ وَنَفْسَهُ فِي الْمَسَاءِ * تُرْضَى بِكُلِّ مَنٍ | كَلِّ بَدَلًا * وَتُسَدُّ
 بِالْأَزْدَالِ مَكَانَ الْأَفَاضِلِ * تُثَقِّلُ قَوْمًا مَنٍ | الْجَذْبِ إِلَى الْحَصْبِ * وَمِنَ
 الرَّاحَةِ إِلَى التَّعَبِ * وَمِنَ الْجُوعِ إِلَى | الشَّبَعِ * حَتَّى إِذَا عَوَدَتْهُمْ ذَلِكَ
 15 انْقَلَبَتْ عَلَيْهِمْ فَسَلَبَتْهُمْ | الْحَصْبِ (sic) وَحَالَتْ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ لَبَنِ الْعَيْشِ
 وَقَدْ نَزَعَتْ مِنْهُمْ | الْقُوَّةَ عَلَى خُشُونَتِهِ * فَعَادُوا إِلَى أَتْعَبِ التَّعَبِ *
 فَأَمَّا قَوْلُكَ | أَيُّهَا الْمَلِكُ فِي إِضَاعَتِي لِأَهْلِي وَتَرْكِي لَهُمْ * فَإِنِّي لَمْ أَضِيعَهُمْ
 وَلَمْ | أَتْرُكْهُمْ * بَلْ وَصَلْتُهُمْ * وَأَنْتُ طَعْتُ إِلَيْهِمْ * لِأَنِّي كُنْتُ أَنْظُرُ بَعْينٍ |
 مَسْجُورَةٍ لَا أَعْرِفُ بِهَا الْأَهْلَ مِنَ الْغُرَبَاءِ * وَلَا الْأَعْدَاءَ مِنَ الْأَحْبَاءِ * | (12) فَلَمَّا 12
 20 صَارَتْ لِي عَيْنٌ بِصِيرَةٍ نَظَرْتُ فَإِذَا الَّذِينَ أَحْسَبُهُمْ | أَهْلًا وَاصْخَابًا وَإِخْوَانًا
 إِنَّمَا هُمْ سَبَاعٌ غَادِيَّةٌ * لَيْسَ لَهَا هَمٌّ إِلَّا | أَنْ تَأْكُلَنِي * أَوْ تَأْكُلَ بِي *
 وَاخْتِلَافُهُمْ عَلَى قَدَرِ تَغَاضُلِهِمْ | فِي الْقُوَّةِ * فَمِنْهُمْ كَالْأَسَدِ فِي الْبَطْشِ *
 وَمِنْهُمْ كَالذِّئْبِ فِي | الْحُطْفِ * وَمِنْهُمْ كَالْكَلْبِ فِي الْهَرِيرِ ثَارَةً *
 وَالْبَصْبَصَةِ ثَارَةً * | وَمِنْهُمْ كَالثَّغْلِبِ فِي الْحِيلِ وَالسَّرِيقَةِ * وَالْقَصْدِ وَاحِدٌ *
 25 وَالطَّرْقِ | مُحْتَلِفُهُ وَلَوْ نَظَرْتُ (sic) أَيُّهَا الْمَلِكُ فِي أَمْرِكَ لَرَأَيْتُ أَنَّ أَهْلَكَ |
 وَأَهْلَ طَاعَتِكَ أَشَدَّ عَلَيْكَ مِنَ الْغُرَبَاءِ وَالْبُعْدَاءِ * وَأَمَّا أَنَا | الْآنَ فَإِنِّي إِلَى

أَهْلًا وَإِخْوَانًا وَأَوْلِيَاءَ (1) * يُحِبُّونَنِي وَأُحِبُّهُمْ * لِمَا | لَا يَقْعُدُ * فَلَا تُنْقَطِعُ
 الْمَصَبَةُ بَيْنَنَا * وَيَعْمَلُونَ لِي وَأَعْمَلُ لَهُمْ | بِأَجْرَةٍ لَا تُنْقَدُ * فَلَا يَزَالُ الْعَمَلُ
 قَائِمًا * وَكَلْنَا نَطْلُبُ مَا يُمَكِّنُ | أَنْ نَأْخُذَهُ جَمِيعًا * وَلَيْسَ يَمْتَنِعُ أَنْ يُخَوِّرَ
 كُلَّ وَاحِدٍ مِنَّا فِي حَالٍ مَا يُخَوِّرُهُ الْآخَرُ * وَعَلَى نَحْوِ مَا يُخَوِّرُهُ بِالطَّرِيقِ |
 13 (13) اتَّبَى يُخَوِّرُهُ بِهَا فَلَا مُنَافَسَةَ بَيْنَنَا وَلَا تَحَاسُدَ * وَهَوْلَاءَ هُمْ | أَهْلُ 5
 الدِّينِ الَّذِينَ وَاضَلْتَهُمْ * وَالتَّمَسُّتِ السَّلَامَةَ لِنَفْسِي | مِثْلَهُمْ * وَالَّذِينَ
 رَفَضْتَهُمْ وَقَطَعْتَهُمْ فَأُولَئِكَ هُمْ أَهْلُ الدُّنْيَا | اتَّبَى هِيَ لَا شَيْءَ * وَقَدْ عَرَفْتَ
 نِسْبَتَهَا وَفَعَالَهَا * فَإِنْ كُنْتَ تُرِيدُ | أَنْ أَصِفَ لَكَ الشَّيْءَ فَاسْتَعِدَّ لِسَمَاعِهِ *
 فَقَالَ الْمَلِكُ | لِلْحَكِيمِ لَمْ تَبْصُرْ شَيْئًا * وَلَمْ تُظَفِّرْ إِلَّا بِالشَّقَاءِ الْعَاجِلِ *
 وَالْأَمَلِ الْبَاطِلِ * | وَالْجُرْمَانِ النَّازِلِ * فَأَخْرَجَ مِنْ مَمْلَكَتِي فَإِنَّكَ فَاسِدٌ * | 10

(blau) خُبِرَ مَوْلِدُ آبْنِ الْمَلِكِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ

وَوُلِدَ لِلْمَلِكِ فِي تِلْكَ الْإَيَّامِ غُلَامٌ فَابْتَنَاهُ بِهِ كَثِيرًا * لِأَنَّهُ | كَانَ مُؤَيَّسًا مِنْ
 أَنْ يَكُونَ لَهُ وَلَدٌ ذَكَرٌ * فَجَمَعَ الْمُتَحَبِّينَ | وَالْعُلَمَاءَ لِعَمَلِ مَوْلِدِ لَهُ * فَذَكَّرُوا
 أَنَّهُمْ قَدْ وَجَدُوا أَنَّ | هَذَا الْمَوْلُودَ سَيَبْلُغُ مِنْ عُلُوِّ الْمَرْتَبَةِ مَا لَمْ يَبْلُغْهُ
 14 مَلِكٌ مِنْ مُلُوكِ | (14) مِنْ مُلُوكِ (sic) الْأَرْضِ * فَقَالَ عَالِمٌ مِنْهُمْ مَا أَطَرَّ الشَّرَفُ 15
 الَّذِي | يَبْلُغُهُ هَذَا الْغُلَامُ مِنْ جَنَسِ الشَّرَفِ الَّذِي يَتَحَصَّلُ فِي الدُّنْيَا |
 فَأَظَنَّهُ (1) مَا سَيَكُونُ إِمَامًا فِي النَّبَسِكِ وَدُوْ ذُرْجَةِ عَالِيَةِ فِي | الدِّينِ مِنْ
 ذُرْجَاتِ الْآخِرَةِ * قَالَ فَتَتَنَعَّصُ سُرُورُ الْمَلِكِ | بِالْغُلَامِ * ثُمَّ أَمَرَ فَأُخْلِيَتْ لَهُ
 مَدِينَتُهُ * وَتَخَيَّرَ لِحَدَمَتِهِ | وَتَرْبِيَتِهِ الثِّقَاتِ الصُّونَةَ * وَتَقَدَّمَ لَهُمْ وَأَوْصَاهُمْ
 أَنْ لَا | يَذْكُرُوا فِيهَا بَيْنَهُمْ مَوْتًا وَلَا آخِرَةً * وَلَا دِينًا وَلَا نُسْكَأَ * | وَلَا زُؤَالَ 20
 وَلَا مَعَاذًا * وَإِنْ نَظَرُوا مِنْ عَرَضٍ لَهُ مِنْهُمْ شَكْوَى أَوْ عِلَّةٌ | فَيُخْجَلُوا بِأَخْرَاجِهِ
 مِنْ بَيْنِهِمْ * حَتَّى يَنْقَطِعَ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ ذِكْرُ | الْأَشْيَاءِ الَّتِي نَهَاهُمْ عَنْ ذِكْرِهَا *
 فَإِذَا بَلَغَ الْغُلَامُ أَنَّ | يَفْهَمُ الْكَلَامَ لَمْ يُعْرِضُوا عَلَى أَلْسِنَتِهِمْ بِشَيْءٍ مِنْ
 ذَلِكَ * قَالَ وَكَانَ | لِلْمَلِكِ وَزِيرٌ قَدْ كَفَاهُ أَمْرُهُ * وَكَانَ أُجِبَاءَ الْمَلِكِ يُخْشِدُونَهُ |

1) Ueber das stehen drei rothe Punkte; es gehört offenbar weg.

- فَخَرَجَ لِلصَّيْدِ فَوَجَدَ زَيْمًا فَسَأَلَهُ فَأَخْبَرَهُ أَنَّ وَحْشًا أَضَاهَهُ * | (15) وَقَالَ 15
 لِلزَّوْزِيرِ اصْطَمْنِي إِلَيْكَ لِتَجِدَ مِنِّي مَنَافِعَهُ * فَأَمَرَ بِحِمْلِهِ | إِلَى مَنَزِلِهِ * وَكَانَ
 الزَّوْزِيرُ مُؤْمِنًا يَكْتُمُ إِيمَانَهُ لِحِكْمَةٍ * ثُمَّ وَشَا | الْحَسَدَةَ بِالزَّوْزِيرِ عِنْدَ الْمَلِكِ *
 بَأَنَّهُ يَطْمَعُ فِي الْمُلْكِ * وَقَالُوا | اخْتَبِرْ هَذَا بَأَنَّ تَذَكَّرَ لَهُ أَنَّكَ تَرِيدُ
 5 النَّسِكَ وَتَرَكَّ الْمُلْكَ * | لِيَرَى تَرْفِيقَهُ لَكَ فِي ذَلِكَ * وَهَذَا فَعَلُوهُ لِأَنَّهُمْ
 كَانُوا يَعْلَمُونَ رَأَى الزَّوْزِيرِ فِي النَّسِكَ * وَتَرَكَ الدُّنْيَا * قَالَ فَلَمَّا دَخَلَ
 الزَّوْزِيرُ عَلَى الْمَلِكِ فَقَالَ أَتَيْهَا الزَّوْزِيرُ قَدْ عَرَفْتَ جَرِيصِي * | عَلَى الدُّنْيَا مَتَدُّ
 كُنْتُ رَجُلًا * وَقَدْ تَذَبَّرْتُ فِيهَا مَضَى فَلَمْ أَجِدْ | فِي يَدِي مِنْهُ شَيْئًا *
 وَالَّذِي يَقَى هُوَ مِثْلُ الَّذِي مَضَى * وَقَدْ | يُخْرِجُ مِنْ يَدِي * فَأَنَا أُرِيدُ أَنْ
 10 أَعْمَلَ لِلْآخِرَةِ مَا كُنْتُ أَعْمَلُ لِلدُّنْيَا | وَلَا أَجِدُ لَذَلِكَ حِيلَةً إِلَّا أَنْ أَتَرَكَ
 هَذَا الْمُلْكَ وَأَهْلَهُ * وَالْحَقُّ | بِالنَّسَاكِ فَمَا ذَايْكَ (sic) * قَالَ الزَّوْزِيرُ أَتَيْهَا الْمَلِكُ
 إِنَّ الْبَاقِيَ وَإِنْ | كَانَ مَرْجُوعًا غَيْرَ مُوجُودٍ فَهُوَ أَهْلٌ أَنْ يُطْلَبَ * وَإِنَّ الْغَائِبِي
 (16) وَإِنْ كَانَ مُوجُودًا لِأَهْلٍ أَنْ يُرْفَضَ * فَظَهَرَ فِي وَجْهِهِ ثِقَلٌ | الْقَوْلِ عَلَيْهِ * 16
 فَعَادَ الزَّوْزِيرُ إِلَى مَنَزِلِهِ وَهُوَ خَائِفٌ لَا يَعْلَمُ | مَا يَعْمَلُ * فَاجْتَمَعَ بِالزَّيْمِ
 15 وَرَفَقَهُ مَا جَرَى * فَقَالَ الزَّيْمُ | أَطْلَنَ أَنَّ الْمَلِكَ قَدْ طَلَنَ أَنْ قُضِدَكَ أَنْ
 تُخْلِفُهُ فِي مَمْلَكَتِهِ * | فَإِذَا أَصْبَحْتَ فَاطْرَحْ حُلِيَّتَكَ هَذِهِ | وَالْبَيْسَ لِبَاسِ
 النَّسَاكِ | وَاخْلُقْ رَأْسَكَ * وَامْضِ ظَاهِرًا إِلَى دَارِ الْمَلِكِ * فَإِنَّ النَّاسَ
 سَيَرَتْنَا | عُونَ (sic) | لِذَلِكَ وَيُوصِلُونُ خُبْرَ خَالِكَ إِلَى الْمَلِكِ * فَإِنَّهُ | يَسْتَنْدَمِيكَ
 وَيَسْأَلُكَ عَنْ صُنْعِكَ * فَقُلْ هُوَ مَا دَعَوْتَنِي | إِلَيْهِ فَإِنَّ مَنْ أَشَارَ عَلَى صَاحِبِهِ
 20 وَمَالِكِهِ بِشَيْءٍ فَهُوَ حَقِيقٌ | أَنْ لَا يَتَخَلَّفَ عَنْ مُشَارَكَتِهِ فِيهِ * فَأَتَاهُمْ بِنَا
 فَإِنَّ مَا دَعَوْتَنِي | إِلَيْهِ أَرَأَهُ هُوَ الْأَرَشُدُ الْأَفْضَلُ مِمَّا نَحْنُ فِيهِ * قَالَ فَفَعَلَ
 الزَّوْزِيرُ | كَمَا أَمَرَهُ الزَّيْمُ * فَتَحَلَّلَ مَا كَانَ فِي نَفْسِ الْمَلِكِ عَلَيْهِ مِنْ
 الْعُضْبِ * | قَالَ ثُمَّ إِنَّ الْمَلِكَ غَاظَهُ مَوْضِعُ النَّسَاكِ وَمَنَزِلَتُهُمْ فِي قُلُوبِ |
 (17) النَّاسِ * فَأَمَرَ بِتَقْيِيمِهِمْ مِنْ جَمِيعِ بِلَادِهِ | وَتَوَقَّدَهُمْ بِالْقَتْلِ | إِنَّ لَمْ يَفْعَلُوا * 17
 25 فَأَخَذُوا فِي الْهَرَبِ وَالِاسْتِخْفَاءِ * قَالَ وَخَرَجَ | الْمَلِكُ يُخَصِّدُ قُرَاى شُخْصَيْنِ
 مِنْ بُعْدٍ فَاسْتَحْضَرَهُمَا | إِذَا هُمَا نَاسِكَانِ * فَقَالَ لَهُمَا لِمَ أَخْرَجْتُمَا الْخُرُوجَ
 sic

قَالَ نَحْنُ | ضَعْفَاءَ لَا ذَاتَهُ لَنَا وَلَا زَادَ * فَقَالَ إِنَّهُ مَنْ خَافَ مِنَ الْمَوْتِ |
 لِيُسْرِعَ بِغَيْرِ زَادٍ * قَالَ إِنَّا لَا نَخَافُ مِنَ الْمَوْتِ لِكِنَّا نَنْتَظِرُهُ | وَنُسَرِّ بِهِ *
 فَأَمَّا مَا تُسَرِّ بِهِ أَهْلُ الْأَرْضِ فَقَدْ خَرَجْنَا مِنْهُ * وَلَسْنَا نَعُودُ إِلَيْهِ * قَالَ
 أَفَلَيْسَ هُرُونُكُمْ⁽¹⁾ قُرْعَا مِنَ الْمَوْتِ * فَقَالَا لَا إِنَّمَا هَرَبْنَا كَرَاهِيَتَهُ أَنْ نُعِينَكَ
 عَلَى | أَنْفُسِنَا * فَأَمَرَ الْمَلِكُ بِهِمَا فَأُحْرِقَا * وَنَادَى بِأَخْرَاقِ جَمِيعِ | مَنْ وَجَدَ 5
 مِنَ النَّسَاكِ فِي مَمْلَكَتِهِ * رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا |

أَوَّلُ إِذْرَاكِ آيِنِ الْمَلِكِ (gelb)

18 قَالَ وَتُبَّتْ بَيْنَ الْمَلِكِ أَحْسَنَ الثَّنَاتِ فِي جَسَمِهِ * | (18) وَأَقْلَعَ فِي أَدْبِهِ *
 وَنَجَّحَ فِي عِلْمِهِ * وَفُطِنَ بِخَصَرِهِمْ إِيَّاهُ عَنِ الْخُرُوجِ | وَالنَّظَرِ وَالْأُسْتِمَاعِ * وَقَالَ
 لَعَلَّهُمْ أَكَلُمَ بِمَا يُصَلِّحُنِي * فَلَمَّا | زَادَ بِالسِّنِّ وَالنَّجْرَةِ عَقْلًا * قَالَ مَا أَرَى 10
 لَهُمْ عَلَى فَضْلًا | وَلَا يَنْبَغِي أَنْ أَقْلِدَهُمْ أَمْرِي * وَأَدْعُ التَّعْظِيمَ لِنَفْسِي *
 بَلْ يَنْبَغِي | أَنْ أَكْشِفَ رَأْيَهُمْ وَأُشَارِكَهُمْ^(juss.) فِيهِ * وَارَادَ أَنْ يَسْأَلَ أَبَاهُ | عَنْ
 حَضَرِهِمْ إِيَّاهُ * ثُمَّ قَالَ مَا هَذَا الْأَمْرُ إِلَّا مِنْ قَبْلِهِ فَمَا | يُطْلَعُنِي عَلَيْهِ *
 لَكِنْ يَنْبَغِي أَنْ أَعْرِفَ ذَلِكَ مِمَّنْ تُسْتَمِيلُهُ | الرِّقْبَةُ وَيَرْهَبُهُ الْوَعِيدُ *
 فَمَالَ إِلَى وَاحِدٍ كَانَ يَأْنُسُ إِلَيْهِ | فزَادَ فِي الْإِسْتِئْثَانِ لَهُ وَالتَّخَصُّصِ بِهِ * 15
 وَقَالَ لَهُ إِنَّ الْمَلِكُ^(sic) | يَتَرَدَّدُ إِلَى عِنْدِي كَمَا تَرَاهُ * وَإِنَّ الْمَلِكَ ضَائِرٌ إِلَيَّ
 وَاتَّكَ سَتُكُونُ أَسْعَدُ⁽¹⁾ | حَالًا إِنْ أَطَعْتَنِي * وَأَسْوَأُ حَالًا إِنْ خَالَفْتَنِي * إِمَّا
 عَاجِلًا وَإِمَّا آجِلًا * فَعَرَفَ مِنْهُ الصِّدْقَ وَوَثِقَ | مِنْهُ بِالْوَفَاءِ * فَأَقْضَى الْكَلَامَ
 بَيْنَهُمَا إِلَى أَنْ عَرَفَهُ بِجَمِيعِ | (19) مَا كَانَ فَشَكَرَهُ * فَلَمَّا كَانَ وَقْتُ دُخُولِ 19
 أَبِيهِ عَلَيْهِ | قَالَ لَهُ يَا أَبَتِي قَدْ عَرَفْتَ اخْتِلَافَ خَالِي * وَضِيقَ نَفْسِي 20
 بِهَذَا | الْحَصْرِ * وَاتَّكَ لَمَّا كُنْتَ عَلَى هَذَا الْبِشَالِ لَمْ تُكُنْ عَلَى هَذَا الْحَالِ |
 وَلَا دُمْتَ عَلَيْهِ * إِذِ التَّعْظِيمُ عَلَى مَا تَرَاهُ مُسْتَحْبَبًا * فَعَلِمَ أَبُوهُ | إِنَّ حَبْسَهُ
 لَا يَزِيدُهُ إِلَّا إِفْرَاءً * قَالَ يَا بَنِي | أَرَدْتُ أَنْ أَتَحَيَّ^(sic) (أَتَحَيَّ) | عَنْكَ الْأَذَى فَلَا
 تَسْمَعْ وَلَا تَرَى إِلَّا مَا يَسُرُّكَ * ثُمَّ أَمَرَ الْمَلِكُ | أَصْحَابَهُ أَنْ يَرْكَبُوا فِي
 أَحْسَنِ زَيٍّ * وَيُخَوِّعُوا عَنْ طَرِيقِهِ كُلَّ | مَنْظَرٍ سَوٍ * وَأَنْ يَجْمَعُوا بَيْنَ يَدَيْهِ 25

- الْإِغَانَى الْجِسَانُ فَلَمَّا | تَرَدَّدَ فِي رُكُوبِهِ وَكُنْثَرُ^{sic} (= وَكُنْثَرُ) مِنْهُ ذَلِكَ اسْتَدْبَتْ
 الْكُلَّةُ | عَلَى النَّاسِ فِي تَنْجِيَةِ الْمَرْضَى * وَالزَّمَنُ مِنْ طَرِيقِهِ * فَعَفَلُوا |
 يَوْمًا عَنْ رَجُلَيْنِ مِنَ الْمُتَصَدِّقِينَ . أَخَذَ هُمَا مُورَمَ مُرْهَلٍ * امْصَفَرَّ بِشَيْعِ^{sic}
 الْمُنْظَرِ * شَدِيدِ الْأَنِينِ * وَالْآخِرُ أَعْمَى يَنْهَشُ | قَائِدُهُ لِيُنَجِّيَهُ بِسُرْعَةٍ مِنْ
 5 طَرِيقِهِ * فَلَمَّا رَأَاهُمَا بَنُ الْمَلِكِ | (20) إِقْشَعَرَ مِنْهُمَا * فَسَأَلَ هَلْ هَذَا 20
 مُمَكِّنٌ فِي أَحَدٍ مِنَ النَّاسِ * فَيَرَّ هَذَيْنِ | أَقْبِيلَ لَهُ نَعَمْ * فَمَضَى مُخْزُونًا
 بَاغِضًا بَاغِضًا لِلْعَيْشِ^{zweimal} * اِمْسَحَقًا بِالْمَلِكِ * ثُمَّ رَأَى بَعْدَ ذَلِكَ شَيْخًا كَبِيرًا
 قَدْ أَحْنَأَ | الْبِكْرِ^{sic} * وَأَبْيَضَ شَعْرُهُ * وَأَسْوَدَ لَوْنُهُ * وَضَعْفَ قُوَّاهُ * فَقَالَ |
 مَا هَذَا فَقِيلَ لَهُ الْهَرَمُ * فَقَالَ وَفِي كَمْ يَبْلُغُهُ الْمَرَّةُ فَقِيلَ لَهُ | فِي مَائَةِ^{sic}
 10 سَنَةٍ * وَتَحْوِهَا * فَقَالَ وَمَا وَزَا ذَلِكَ * قِيلَ لَهُ الْمَوْتُ | فَقَالَ مَا أَسْرَعَ الْيَوْمُ
 فِي الشَّهْرِ * وَالشَّهْرُ فِي السَّنَةِ * وَالسَّنَةُ | فِي الْعُمُرِ * إِنَّ الْأَمْرَ لَعَمْرُ مَا
 لُتَشْتَغِلَ بِهِ * وَأَنْصَرَفَ وَهُوَ يَكْرَرُ | هَذَا الْقَوْلَ * فَأَنْصَرَفَتْ نَفْسُهُ عَنِ^{sic}
 الدُّنْيَا وَشَهَوَاتِهَا * وَاجْتَمَعَ بِذَلِكَ الرَّجُلِ الْبَدِي كَانَ يَأْنِسُ إِلَيْهِ * وَتَحْتَضِرُ
 بِهِ * وَقَالَ لَهُ هَلْ تَعْرِفُ أَحَدًا مِنَ النَّاسِ شَانَهُ فَيَرَّ شَانَنَا * فَقَالَ | لَهُ
 15 نَعَمْ النَّسَاكُ الَّذِينَ يَرْفُضُونَ الدُّنْيَا * وَيَطْلُبُونَ الْآخِرَةَ * وَلَهُمْ عِلْمٌ وَكَلَامٌ *
 فَيَرَّ أَنْ النَّاسَ عَادَوْهُمْ * وَتَغَاهَمُ الْمَلِكُ | (21) أَبُوكَ وَأَحْرَقَهُم بِالنَّارِ * 21
 قَالَ * فَصَارَ بَنُ الْمَلِكِ كَطَالِبٍ | ضَالَّةً * قَالَ وَأَشْهَرُ خَبْرُهُ فِي الْأَفَاقِ
 بِالْجَمَالِ وَالْكَمَالِ * وَالْعِلْمِ | وَالْأَدَبِ وَالْعِلْمِ * وَالزُّهْدِ^{sic} فِي الدُّنْيَا * فَبَلَغَ
 خَبْرَهُ إِلَى نَاسِكٍ | حَكِيمٍ بِجَزِيرَةِ سَرْتَدِيبِ * يُقَالُ لَهُ يَلُوهَرُ فَقَالَ لِأَخْرَجَنَ |
 20 هَذَا الْحَقِّ مِنْ بَيْنِ أَوْلِيكَ الْمَوْتَى * ثُمَّ سَارَ إِلَيْهِ * فَلَمَّا وَصَلَ | إِلَى
 الْمَدِينَةِ آتَى فِيهَا بَنُ الْمَلِكِ طَرَعَ شَكْلَ النَّسَاكِ * وَلَبَسَ | لِبَاسَ الْبِجَارِ *
 وَتَرَدَّدَ إِلَى بَابِ بَنِ الْمَلِكِ إِلَى أَنْ عَرَفَ الْحُجَابَ | وَتَلَطَّفَ * إِلَى أَنْ اجْتَمَعَ
 بِذَلِكَ الرَّجُلِ الْخَاصِّ بِابْنِ الْمَلِكِ | فِي خُلُوةٍ * فَقَالَ لَهُ إِبْنُ رَجُلٍ قَرِيبٍ *
 مِنْ سَرْتَدِيبِ * قَدِمْتُ | بِسُلْعَةٍ غَرِيبَةٍ شَرِيفَةٍ * جَدًّا * وَنَتَفَعْتُهَا أَتَهَا
 25 تَبَرُّي الْمَرْضَى * | وَتَبَصَّرُ الْأَعْمَى * وَتُقَوِّي الضَّعْفَاءَ * وَلَمْ أَحِذْ أَحَدًا أَحَقَّ
 بِهَا | مِنْ بَنِ الْمَلِكِ لِجَمَالِهِ وَكَمَالِهِ * فَقَالَ لَهُ إِنَّكَ تَصِفُ أَمْرًا عَجِيبًا *

22 ومَقْلَكَ مَا أَرَى بِهِ بَأْسًا * وَكَلَامَكَ حَسَنٌ * لَكِنْ (22) لَا يَنْبَغِي لِي أَنْ
أَذْكُرَ خَبْرَكَ حَتَّى أَرَى سُلْعَتَكَ فَقَالَ | أَنَا مَعَ تِجَارَتِي طَمِيبٌ وَأَرَى بَصْرَكَ
ضَعِيفًا وَسَلْعَتِي لَهَا | إِشْرَاقٌ يُذْهِبُ بِالْأَبْصَارِ الضَّعِيفَةِ وَبُنَ الْمَلِكِ حَدِيثٌ |
السَّيِّئِ قُوَّتِي الْبَصْرَ أَرَى أَنَّهُ أَهْلٌ لِدَوْلِكَ فَدَخَلَ الْحَاجِبُ | وَأَخْبَرَ بَنَ الْمَلِكِ
بِهِ فَحَدَّثَتْهُ نَفْسُهُ أَنَّهُ قَدْ أَصَابَ حَاجَتَهُ | مِنْ عِلْمِ النَّسِكِ وَأَمَرَهُ بِإِذْخَالِهِ 5
عَلَيْهِ سِرًّا فَحَمَلَ الْحَكِيمُ | بِلَوْهَرٍ مَعَهُ سَقَطًا فِيهِ كُتِبَ وَقَالَ بَضَائِعِي فِي
هَذَا السَّقَطِ | قَالَ فَلَمَّا دَخَلَ بِلَوْهَرُ وَخَرَجَ ذَلِكَ الْحَاجِبُ ثَلَاثًا بَنَ الْمَلِكِ
أَحْسَنَ مُلْتَقَى * وَأَكْرَمَهُ وَعَظَّمَهُ فَقَالَ لَهُ بِلَوْهَرُ يَا بَنَ الْمَلِكِ إِرَافُكَ قَدْ
زِدْنِي مِنْ الْكِرَامَةِ عَلَى أَهْلِ مَمْلَكَتِكَ | قَالَ لِعَظِيمِ (sic) مَا رَجَوْتُهُ مِنْكَ *
فَقَالَ مَمْلَكَتُكَ مَعِيَ يَا بَنَ الْمَلِكِ | مِثْلُ الْمَلِكِ الْمُعَظَّمِ الرَّجُلَيْنِ الْمُسْكِينَيْنِ 10
لِأَجْلِ دِينِهِ *

(grün) أَوَّلُ أَمْثَالِ بِلَوْهَرِ النَّاسِكِ الْحَكِيمِ .:

23 (23) قَالَ بَنَ الْمَلِكِ وَكَيْفَ ذَلِكَ * قَالَ النَّاسِكُ ذَكِّرُوا أَنَّهُ كَانَ | مَلِكٌ يُحِبُّ
الْحَيَرَ وَيَقْتَتِبُ مِنْ أَهْلِ الصَّلَاحِ وَالْفَضْلِ * فَبَيْنَمَا | هُوَ يَسِيرُ يَوْمًا مَعَ
أَصْحَابِهِ إِذْ مَرَّ بِرَجُلَيْنِ يَمْشِيَانِ خَافِيَيْنِ * | وَلِبَاسُهُمَا الْخُلْقَانُ * وَعَلَيْهِمَا 15
أَثَرُ الْمَرِّ وَالْفَضْلِ * فَلَمَّا رَأَاهُمَا | تَرَجَّلَ عَنْ مَرْكُوبِهِ وَعَانَقَهُمَا * وَأَكْرَمَهُمَا فَعَزَّ
ذَلِكَ | عَلَى أَصْحَابِهِ * وَكَانَ لِلْمَلِكِ أَحَدٌ جَاهِلٌ لَا يَعْرِفُ مَقْدَارَ | أَهْلِ (sic) النَّسِكِ
وَالْعِبَادَةِ * إِلَّا أَنَّهُ (sic) كَانَ دُونَ أَخِيهِ وَلَيْسَ | لَهُ أَمْرٌ * فَذَهَبَ أَصْحَابُ الْمَلِكِ
الْفَاضِلُ إِلَيْهِ وَقَالُوا إِنَّ | الْمَلِكِ قَدْ أَزْرَى بِنَفْسِهِ * وَفَضَحَ أَهْلُ مَمْلَكَتِهِ *
إِذْ تَرَجَّلَ | لِلنَّاسِكَيْنِ دُمِيمَيْنِ * فَعَاتَبَهُ لِيْلًا يَعُودُ لِبَيْتِهِ (sic) * فَفَعَلَ فَلَمَّا | 20
فَضًا كَلَامُهُ أَجَابَهُ بَعْضُ الْجَوَابِ * وَانْصَرَفَ وَهُوَ لَا يَدْرِي | أَسَاحَطَ أَمْ رَاضٍ *
فَلَمَّا كَانَ بَعْدَ أَيَّامٍ أَمَرَ الْمَلِكُ | الْفَاضِلُ مُنَادِيًا الْمَوْتِ أَنْ يُنَادِيَ بِبَابِ
24 دَارِ أَخِيهِ * | (24) وَأَنْ يُضْرَبَ بِطَبْلِ الْمَوْتِ عَلَى بَابِ دَارِهِ * وَكَانَتْ تِلْكَ |
سَمْتُهُمْ فِيمَنْ أَرَادُوا قَتْلَهُ * فَقَامَتِ الْمُنَاحَاتُ فِي بَيْتِ أَخِي | الْمَلِكِ *
فَلَبَسَ الْكَفَّانَ وَمَضَى بِأَخِيهِ إِلَى بَابِ أَخِيهِ | الْمَلِكِ الْفَاضِلِ * فَلَمَّا دَخَلَ 25

عَلَيْهِ وَقَعَ إِلَى الْأَرْضِ * وَنَادَى بِالْوَيْلِ | وَرَفَعَ يَدَيْهِ بِالضَّرْعِ * فَقَالَ لَهُ
 الْمَلِكُ مِمَّا جَزَعَكَ أَيُّهَا | السَّغِيه * قَالَ أَتَلُومُنِي عَلَى جَزَعِي وَأَنْتَ تُنَادِينِي
 بِالْمَوْتِ * | قَالَ أَجْزَعْتُ مِنْ مُنَادِيَا يُنَادِي بِأَمْرِي وَأَنَا أَخُوكَ * وَقَدْ | تَعْلَمُ
 أَنَّ لَيْسَ لَكَ | إِلَهٌ دُونَ يَوْجِبُ الْقَتْلَ * فَكَيْفَ تَلُومُنِي | عَلَى جَزَعِي مِنْ
 5 مُنَادِي رَجُلٍ جِئْتَ لِقَاتِهِ * وَوَقَعْتَ إِلَى الْأَرْضِ | جَزَعًا مِمَّا تُدْعَرْتُ بِهِ
 الْمَوْتُ الَّذِي قَدْ نُودِيَتْ بِهِ * مُنْذُ وَلِدْتُ فَأَذْهَبْ فَإِنَّمَا اسْتَزَلَّكَ وَزَّرَأَلِي
 وَسَيَظْهَرُ خَطَاهُمْ *

(roth) مُثَلُّ أَرْبَعَةِ ضُنَادِيْقِ الْحَسَانِ وَالْقَبَاحِ

- (25) قَالَ النَّاسُكَ ثُمَّ أَمَرَ الْمَلِكُ فُصِّلَتْ لَهُ أَرْبَعَةُ ثَوَابِيْتِ | أَحْشَبَ * | 25
 10 وَطَلَا اثْنَيْنِ مِنْهُمَا بِمَاءِ الذَّهَبِ * وَاثْنَيْنِ بِالْقَارِ * | ثُمَّ مَلَأَ ثَابُوتِي الْقَارِ دُهْبًا
 وَجَوْهَرًا * وَمَلَأَ ثَابُوتِي الذَّهَبِ | جَيِّفًا مُمْتَنِّهِ * ثُمَّ جَعَّ وَزَّرَأَهُ | وَأَعْرَضَ عَلَيْهِم
 الثَّوَابِيْتِ | وَأَمَرَهُمْ بِتَقْوِيْبِهَا * فَقَالُوا أَمَا فِي طَاهِرٍ رَأَيْنَا فَلَا تُنَمِّنْ لَنَا |
 بُوتِي الذَّهَبِ لِفَضْلِهَا * وَلَا تُنَمِّنْ لِثَابُوتِي الْقَارِ | لِجِسْتِهَا * فَأَمَرَ بِفَتْحِ
 ثَابُوتِي الْقَارِ فَاسْتَنَارَ الْبَيْتُ بِالْجَوَاهِرِ * | فَقَالَ هَذَا مُثَلُّ الرُّجُلَيْنِ الَّذِينَ
 15 أَزْدَرَيْتُمُ بِهِمَا لِطَاهِرٍ | لِبَيْسِهِمَا الَّذِي * وَتَقَشَّفَ هَيَا كُلُّهُمَا * وَهُمَا مَمْلُوءَانِ
 بِرَّاءٍ وَحُكْمِهِ * | وَجِيعَ الْفَضَائِلِ الَّتِي هِيَ أَنْفُسُ مِنْ هَذِهِ الْجَوَاهِرِ قُدْرًا *
 ثُمَّ | أَمَرَ بِفَتْحِ ثَابُوتِي الذَّهَبِ فَفَاحَتْ مِنْهُمَا الرُّوَائِحُ الْمُنْتَبَهَةِ * | وَانْكَشَعَتِ
 الْأَشْبَابُ الْمُوَحِّشَةُ الْمُعَيَّرَةُ * | أَلْبَشَعَهُ الْكَرِيهَةُ * | فَاسْتَبَشَعُوا الْمَنْظَرَ *
 وَنَادَوْا مِنْ قُبْحِ الرَّائِحَةِ * فَقَالَ | (26) هَذَا مُثَلُّ الْمُتَزَيِّنِينَ بِطَاهِرِ الْجَلِيَّةِ 26
 20 الْمُتَفَخِّرِينَ بِهَذِهِ الْأَجْسَامِ | الْعَانِيَةِ الْمُسْتَخِيلَةِ وَبَاطِنِهِمْ مَمْلُوءًا جَهْلًا وَشَرًّا
 وَجِيعَ | الرَّذَائِلِ الَّتِي هِيَ أَبْشَعُ وَأَقْدَرُ مِنْ هَذِهِ الْجِيْفِ * فَقَالُوا | قَدْ تَيَقَّظْنَا
 وَانْعَظْنَا * فَهَذَا مَثَلُكَ يَا بَنَ الْمَلِكِ فِيمَا لَقِيْتَنِي | بِهِ مِنْ إِكْرَامِكَ فَأَنْتَ نَصَبَ
 بَنَ الْمَلِكِ قَانِمًا * وَقَالَ الْآنَ | قَدْ أَتَيْتُنْتَ بِوَجْدَانِ مُطْلُوبِي * فَرِذْنِي
 مِنْ ذَلِكَ

مَثَلُ الزَّارِعِ (roth)

قال الناسكُ إِنَّ الزَّارِعَ خَرَجَ بِبَذْرِهِ الطَّيِّبِ لِيُبَذِّرَهُ | فَلَمَّا مَلَأَ مِنْهُ كَفَّهُ
وَبَذَرَهُ فَوَقَعَ بَعْضُهُ عَلَى خَاقَةِ الطَّرِيقِ | فَلَمْ يَلْبَثْ أَنْ حَطَفَهُ الطَّيْرُ وَوَقَعَ
بَعْضُهُ عَلَى صَعَا قَدْ | أَصَابَهُ نَدَا وَطِينٌ فَتَبَتْ فَلَمَّا صَارَتْ عُرُوقُهُ إِلَى يُبْسَى
الصَّعَا | مَاتَ وَوَقَعَ بَعْضُهُ فِي أَرْضِ ذَاتِ شَوْكِ فَلَمَّا كَادَ أَنْ | يُثْمِرَ حُتْمُهُ 5
27 الشَّوْكُ فَأَمَاتَهُ وَوَقَعَ أَقْلُهُ فِي أَرْضِ طَيِّبَةٍ | (27) مُنْقَاةٌ فَسَلِمَ وَزَكَا وَطَابَ *
فَالزَّارِعُ خَابِلُ الْكَلِمَةِ * وَالْبَذْرُ الطَّيِّبُ صَوَابُ الْكَلَامِ * وَمَا وَقَعَ إِلَى خَاقَةِ
الطَّرِيقِ فَحَطَفَهُ الطَّيْرُ فَذَلِكَ مَا لَمْ يُجَاوِزِ السَّمْعَ * حَتَّى مَرَّةً صَفْحًا * وَمَا
وَقَعَ عَلَى لَصْفًا ثُمَّ يَبْسَى جِينَ بُلْعَتٍ عُرُوقُهُ الصَّعَا فَذَلِكَ مَا | اسْتَحْلَاهُ
صَاحِبُهُ لَمَّا فَرَزَ (?) قَرَعَ سَمْعَهُ * وَلَمْ يُعْقِدْ عَلَيْهِ نَيْتَهُ * | وَمَا ثَبَتَ وَكَادَ يُثْمِرَ 10
ثُمَّ أَهْلَكَهُ الشَّوْكُ فَهُوَ مَا وَعَاهُ | صَاحِبُهُ * حَتَّى إِذَا كَانَ عِنْدَ الْعَمَلِ الَّذِي
هُوَ ثَمَرُهُ حُتْمَتُهُ | الشَّهَوَاتُ وَالْهَوْمُ فَاهْلَكْتُهُ * وَأَمَّا الَّذِي سَلِمَ وَزَكَا |
وَطَابَ * فَمَا أَقْبَلَهُ السَّمْعُ وَالْبَصَرُ (sic) * وَوَعَاهُ الْفَهْمُ وَالْجَفْظُ * | وَأَمَضَاهُ عَزَمُ
الْفِكْرِ وَالرَّأْيِ * وَلَمْ يُشَارِكْهُ فِي ذَلِكَ | مُشَارِكُ * قَالَ بَنُ الْمَلِكِ إِنِّي أَرْجُو
أَنْ يَكُونَ مَا تُبَذِّرُهُ | عِنْدِي مِمَّا يَسْلُمُ * وَيَزْكَى وَيُطِيبُ * فَاصْرَبْ إِلَى 15
مَثَلِ | الدُّنْيَا وَغُرُورِ (sic) أَهْلِهَا * وَمَا هُمْ عَلَيْهِ .:

مَثَلُ الْفِيلِ وَالرَّجُلِ (roth) (28)

28

قال الناسكُ زَعُمُوا أَنَّ رَجُلًا خَرَجَ فِي مَعَاذَةٍ فَبَيَّئَمَا هُوَ | يَسْعَى إِذْ حَلَّ
عَلَيْهِ فِيلٌ مُغْتَلِمٌ * فَهَرَبَ وَتَبَعَهُ الْفِيلُ | فَوَجَدَ بَيْرًا فَتَدَلَّى فِيهَا * وَتَعَلَّقَ
بِغُصْنَيْنِ لَا يَتَيَّنُّ عَلَى حَا | قَتَبِهَا * وَثَبَّتَ رِجْلَيْهِ عَلَى شَيْءٍ فِي جَانِبِ 20
الْبَيْرِ * فَلَمَّا | تَبَيَّنَ الْغُصْنَيْنِ رَأَى عِنْدَهُمَا جُرُؤَيْنِ أَسْوَدَ وَأَبْيَضَ *
يَقْرِضَانِهِمَا | دَائِمًا * وَنَظَرَ إِلَى مَا ثَبَّتَ عَلَيْهِ قَدَمَاهُ | فَإِذَا هُوَ بِأَرْبَعِ أَفْأَمِي * |
وَنَظَرَ إِلَى قَعْرِ الْبَيْرِ فَإِذَا هُوَ بِتَتَيْنِ فَافْرِقَاهُ * يُرِيدُ التَّغَامَهُ | ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ إِلَى
الْغُصْنَيْنِ فَإِذَا فِي أَعْلَاهُمَا شَيْءٌ مِنْ عَسَلٍ | النَّحْلِ * فَتَطْعَمَ مِنْ ذَلِكَ الْعَسَلِ

فَالْهَاءُ مَا وَجَدَهُ مِنْ خَلَاوَةِ الْعَسَلِ | عَنِ الْإِهْتِمَامِ بِالْغُصْنَيْنِ الَّذِينَ هُوَ
 مُتَعَلِّقٌ بِهِمَا * وَقَدْ رَأَى | إِسْرَاعَ الْجُرْذَيْنِ فِي قَطْعِهِمَا * وَبِالْحَيَّةِ الْأَرْبَعِ الَّتِي
 اعْتَمَدَتْ | رِجْلَاهُ عَلَيْهِنَّ * وَلَا يَذْهَبُ مَتَى نَهْتَا جُ بِهٍ وَاحِدَةً مِنْهُنَّ * |
 29) وَبِالْتَّيْنِ الْغَايِرِ فَأَنَّ الَّذِي لَا يَذْهَبُ كَيْفَ مُصِيرُهُ عِنْدَ | وَقُوعِهِ فِي 29
 5 لَهَوَاتِهِ * وَبِالتَّحْلِ وَالزَّنَابِيرِ الَّتِي تُلْدَعُهُ * | عِنْدَ أَكْلِهِ مِنْ ذَلِكَ الْعَسَلِ *
 فَالْبُتْرُ هِيَ الدُّنْيَا الْمَمْلُوءَةُ بِلَايَا * | وَالْغُصْنَانِ هُمَا الْعُمُرُ * الْجُرْذَانِ هُمَا
 اللَّيْلُ (sic) وَالنَّهَارُ * | وَإِسْرَاعُهُمَا فِي قَطْعِ الْغُصْنَيْنِ هُوَ إِسْرَاعُ الْأَيَّامِ وَاللَّيَالِي
 فِي | قَطْعِ الْعُمُرِ * وَالْأَفَاعِي هِيَ الْأَخْلَاطُ الْأَرْبَعَةُ الَّتِي مَتَى هَاجَ | أَخَذَهَا
 قَتْلُ * وَالتَّيْنِ هُوَ الْمَوْتُ الرَّاصِدُ * وَالتَّحْلُ وَالزَّنَابِيرُ | هِيَ الْمَصَائِبُ
 10 وَبِلَايَا وَالْعَسَلُ * هُوَ غُرُورُ النَّاسِ فِي الدُّنْيَا | بِقِلِيلٍ مَا يَنَالُونَهُ فِيهَا مِنْ
 لَذَّةِ الْعَيْشِ الْمَمْزُوجِ بِالْمَحْزَنِ | وَالْمَشَقَّاتِ * شَبَهَ الْعَسَلِ الْمَمْزُوجِ
 بِلسَعِ الزَّنَابِيرِ وَالتَّحْلِ * قَالَ بَنُ الْمَلِكِ الْمَثَلُ عَجِيبٌ * وَالشَّيْءُ خَقٌ *
 فَوَزَنِي مَثَلًا | لِلدُّنْيَا مَعَ صَاحِبِهَا الْمَغْرُورِ فِيهَا * بِمَا لَا يَنْفَعُهُ | الْمُتَهَاوِنُ
 بِمَا يَعُودُ عَلَيْهِ مِنَ النَّفْعِ .:

30

(30) (grün) خَبَرَ الرَّجُلِ الَّذِي لَهُ ثَلَاثَةُ أَصْدِقَاءَ .:

15

قَالَ النَّاسِكُ (sic) ذُكِّرُوا أَنَّ رَجُلًا كَانَ لَهُ ثَلَاثَةُ أَقْرَبَاءَ * | فَأَمَّا أَحَدُهُمْ فَإِنَّهُ كَانَ
 يُوَثِّرُهُ وَيُعَزِّزُهُ بِنَفْسِهِ فِي الدُّنْيَا * وَأَمَّا الثَّانِي فَدُونَ الْأَوَّلِ إِلَّا أَنَّهُ
 كَانَ نُجْبَةً وَلَا يَفْعَلُ (sic) عَنْهُ * وَأَمَّا الثَّالِثُ فَمَحْقُورٌ مَعْزُولٌ عَنْهُ لَا يَشْتَغِلُ
 بِهِ إِلَّا | قَلِيلًا * فَتَزَلَّتْ بِالرَّجُلِ نَازِلُهُ اخْتِاجَ فِيهَا إِلَى قَرْنَابِهِ * وَأَتَتْهُ |
 20 رُسُلُ الْمَلِكِ لِيَذْهَبُوا بِهِ * فَأَتَى إِلَى قَرِينِهِ الْأَوَّلِ * وَقَالَ لَهُ | قَدْ عَلِمْتُ (sic)
 أَيَّامِي إِيَّاكَ وَبَذَلِي نَفْسِي لِجَلَّتْ * وَهَذَا | يَوْمٌ حَاجَتِي فَمَاذَا لِي عِنْدَكَ *
 فَقَالَ لَهُ إِنَّ لِي اخْتِاجًا لِيُشْغِلُونِي عَنْكَ * وَهُمْ الْيَوْمَ أَوَّلِي بِي مِنْكَ * غَيْرَ
 إِتَى كَاسِيكَ ثَوْبَيْنِ | لَا تَنْتَفِعُ بِهِمَا * قَالَ ثُمَّ إِنَّ أُنَى إِلَى صَاحِبِهِ الثَّانِي
 فَقَالَ | لَهُ قَدْ كُنْتُ أَسَدَّ حَاجَتِكَ * وَأَسْعَى فِي مَرْضَاتِكَ * | وَقَدْ اخْتِجْتُ
 25 إِلَيْكَ فَمَاذَا لِي عِنْدَكَ * فَقَالَ لَهُ إِنَّ أَمْرًا (31) نَفْسِي لِيُشْغِلَنِي عَنْكَ 31

الْيَوْمَ * وَكَيْدُ انْقَطَعَ مَا بَيْنَنَا * وَطَرِيقَكَ اَعْيُرْ طَرِيقِي * غَيْرُ اِنِّي اَشْتَعُكَ
 خُطُوبَاتٍ يَسِيرَةٍ وَانْصَرَفَ اِلَى مَا هُوَ اَعْنَى لِي مِنْكَ * فَالْتَمَعْتُ اِلَى قَرِينِهِ
 الثَّالِثِ فَقَالَ اِلَهْ اِنِّي يَا اُخِي لَمْسُجِي ^{sic} مِنْكَ * لَكِنْ الْحَاجَةُ قَدْ اضْطَرَّتْنِي اِ
 لَيْكَ * فَمَا اِلَى عِنْدَكَ * قَالَ عِنْدِي الْمُحَافَظَةُ عَلَيْكَ * وَاللَّزُومُ لَكَ *
 وَقَلَّةُ الْعُقْلَةِ عَنْكَ * وَاَنَا صَاحِبُكَ الَّذِي لَا يَتَّخِذُكَ وَلَا يُسَلِّمُكَ * فَلَآ 5
 يُهَيِّمُكَ قَلَّةُ مَا اَسْلَمْتُ عِنْدِي * اِفَاتَى قَدْ كُنْتُ اَحْفَظُ ذَلِكَ وَأَوْقَرُهُ عَلَيْكَ *
 ثُمَّ اَرْضَ اِلَيْكَ بِهِ * وَمَا اَذْخَرْتُ عِنْدِي مِنْ مَالِكَ الْعَلِيلِ فَلكَ اَضْعَافُ اِ
 مَا وَضَعْتُ عِنْدِي * وَاَنَا اَرْجُو اَنْ يَكُونَ فِي ذَلِكَ رِضَى الْمَلِكِ اَعْلَيْكَ *
 فَقَالَ الرَّجُلُ مَا اَدْرِي عَلَى اَيِّ الْأَمْرَيْنِ ^{sic} (über der Zeile) اَتُخَسَّرُ * اَعْلَى
 اِذْنَاتِي قَرِينِ السُّوءِ * اَمْ عَلَى اِقْصَاتِي قَرِينِ الصِّدْقِ .: اِذَا فَالْقَرِينُ الْأَوَّلُ 10
 32 المال * والثَّانِي الْأَهْلُ * والثَّالِثُ الْعَمَلُ الصَّالِحُ * (32) قَالَ بَنُ الْمَلِكِ
 هَذَا هُوَ الْحَقُّ فَرَدَّنِي مِنْهُ .:

(roth) خُبْرُ الْمَلِكِ الْعَرِيبِ

قَالَ النَّاسِكُ زَعَمُوا اَنَّ أَهْلَ مَدِينَةٍ كَانُوا يَمْلِكُونَ اَعْلَيْهِمُ الرَّجُلُ الْعَرِيبُ
 مِنْهُمْ * الْجَاهِلُ بِأَمْرِهِمْ * وَبَعْدَ سَنَةٍ اِتَّخَرَجُوهُ عَرِيَانًا * فَيَصِيرُ مَا مَضَى 15
 مِنْ أُمُورِ مَلِكِهِ اَوْبَالًا عَلَيْهِ * وَوَاحِدٌ مِنْهُمْ لَمَّا رَأَى غُرْبَتَهُ مِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ اِ
 لَمْ يَسْتَأْنِسْ إِلَيْهِمْ * وَطَلَبَ اَنْ يَجِدَ رَجُلًا مِنْ أَهْلِ اَرْضِهِ اَوْ مِنْ كُحْبَرَةٍ
 بِأُمُورِهِمْ وَعَوَائِدِهِمْ * فَلَمْ يَزَلْ مُتَطَلِّبًا اِذْكَ حَتَّى وَجَدَ مَنْ أَقْصَى إِلَيْهِ
 سِرَّهُمْ وَأَشَارَ عَلَيْهِ اَنْ يَقْدِمَ مَعًا فِي يَدَيْهِ مَهْمَا اسْتَطَاعَ * حَتَّى إِذَا خَرَجَ
 وَجَدَهُ اِفْعَلُ ذَلِكَ فَكَانَ ^{sic} رَبُّ الْعَاقِبَةِ اِلَى سَلَامِهِ * فَأَنْتَ يَا بَنُ الْمَلِكِ اِ 20
 بِمَنْزِلَةِ ذَلِكَ الرَّجُلِ الْعَرِيبِ الَّذِي لَمْ يَسْتَأْنِسْ بِالْغُرْبَا مِنْهُ * وَاَنَا الرَّجُلُ
 الَّذِي طَلَبْتُ وَعِنْدِي لَكَ الدَّلَالَةُ وَالْمَعُونَةُ * (33) قَالَ بَنُ الْمَلِكِ اِنِّي
 فِي الدُّنْيَا زَاهِدٌ فَاحْبِرْنِي عَنْ أَمْرِ الْآخِرَةِ * قَالَ النَّاسِكُ اِنَّ الرُّهْدَ فِي
 الدُّنْيَا مِثْلُ شَاخِ الرِّقَبَةِ فِي الْآخِرَةِ * وَمَنْ رَغِبَ فِي الْآخِرَةِ طَلَبَهَا * وَمَنْ
 طَلَبَهَا أَصَابَ بَابَهَا * وَمَنْ أَصَابَ بَابَهَا دَخَلَ مَلَكُوتَهَا * وَمَنْ اَدْخَلَ 25

- مَلَكُوتُهَا فَازَ بِخَيْرَاتِهَا * وَكَيْفَ لَا تَزْهَدُ فِي الدُّنْيَا وَأَنْتَ تَرَى أُمُورَهَا
صَائِرَةً إِلَى هَذَا الْجَسَدِ الَّذِي لَا أَمْتِنَاعَ فِيهِ * فَالْحَرِّ يَذِيبُهُ * وَالْبَرْدُ يُجَبِّدُ *
* وَالْمَاءُ يُغْرِقُهُ * وَالنَّارُ تُحْرِقُهُ * وَالْهَوَاءُ تُفْسِدُهُ ^{sic} * وَالْوَحْشُ يُفْتَرِسُهُ *
وَالْحَدِيدُ يَقْطَعُهُ * وَمُضَادُّهُ الصُّلْبُ (الصُّلْبُ مَعَ) مِنَ الْأَجْسَامِ تُكَبِّرُهُ *
6 وَالْأَمْرَاضُ وَالْأَوْجَاعُ مُعْجُونَةٌ فِيهِ * وَلَا طَمَعُ فِي دَوَامِ صِحَّتِهِ * وَسَلَامَتِهِ * وَهُوَ
مَعَ ذَلِكَ مُقَارِنُ الْحَرِّ وَالْبَرْدِ * وَالْمَرَضِ وَالْخَوْفِ * وَالْجُوعِ * وَالْعَطَشِ * وَالْمَوْتِ *
قَالَ بَنُ الْمَلِكِ هَلِ الْبَذِينَ كَانَ أَبِي قَدْ | نَعَاهُمْ وَأَخْرَقَهُمْ * هُمْ أَصْحَابُكَ قَالَ
نَعَمْ * قَالَ إِنَّهُ بُلَغْنِي أَنَّ | (34) أَنَّ (sic) النَّاسَ قَدْ اجْتَمَعُوا عَلَيْهِم بِالْعَدَاوَةِ 34
وَسَوَّ الثَّنَاءِ * قَالَ أَمَّا | الْعَدَاوَةُ فَتَنَعَمْ * وَأَمَّا سَوَّ الثَّنَاءِ فَمَا عَسَى أَنْ
10 يُقَالَ فِيمَنْ يَصْدَقُ | وَلَا يَكْذِبُ * وَيَعْلَمُ وَلَا يَجْهَلُ * وَيَكْتَفِي بِأَقْلِبِ الْأَشْيَاءِ *
وَيُتَجَرَّدُ مِنْ مَالِهِ وَأَهْلِهِ * فَلَا يُؤْزِي نَفْسَهُ وَلَا النَّاسَ * وَلَا يَخَافُونَهُ عَلَى |
أَنْفُسِهِمْ وَلَا عَلَى أَهْلِهِمْ وَلَا مَالِهِمْ * قَالَ فَكَيْفَ اتَّفَقَ النَّاسُ | عَلَى عَدَاوَتِهِمْ
وَهُمْ فِيهَا بَيْنُهُمْ مُتَخَلِّفُونَ * قَالَ كَمَا اجْتَمَعَتْ | بِلَابٍ عَلَى حَيْفٍ تَنْهَشُهَا
وَيَعْصُهَا يَنْهَشُ بَعْضًا * وَبَهْرًا عَلَيْهِ وَهَى مُتَخَلِّفَةُ الْأَشْخَاصِ وَالْأَلْوَانِ *
15 وَيَنْهَشُهَا هِيَ تَقْتَتِلُ | عَلَى الْجِيْفَةِ * إِذْ مَرَّ بِهِنَ رَجُلٌ فَتَرَكَ بَعْضَهُنَّ بَعْضًا
وَطَلَبْنَ | الرَّجُلَ جَمِيعًا مُتَعَاوِنَاتٍ عَلَيْهِ * وَلَيْسَ لَهُ فِي حَيْفَتَهُنَّ إِرَادَةٌ
لَكِنْ اسْتَوْجَشَ مِنْهُ لِعُرْبَتِهِ مِنْهُنَّ * وَاسْتَأْنَسَ | بَعْضُهُنَّ بِبَعْضٍ فَالْجِيْفَةُ ^{roth}
هِيَ مَتَاعُ الدُّنْيَا * وَأَصْنَافُ الْكِلَابِ الَّتِي | تَقْتَتِلُ عَلَيْهَا هِيَ أَصْنَافُ النَّاسِ
الَّذِينَ لَا هَمَّ لَهُمْ إِلَّا الدُّنْيَا | (35) وَالرَّجُلُ الَّذِي اجْتَمَعَتْ عَلَيْهِ الْكِلَابُ 35
20 وَلَا حَاجَةَ لَهُ فِي الْجِيْفَةِ | هُوَ النَّاسِكُ الَّذِي لَا يَنْزَعُ فِي الدُّنْيَا أَحَدًا *
وَلَا يَمْنَعُ ذَلِكَ | النَّاسَ لِعُرْبَتِهِ مِنْهُمْ * وَآيَةُ حُجَّةٍ أَبْلَغُ مِنْ تَعَاوُنِ الْمُتَخَلِّفَةِ ^{sic} |
عَلَى عَدَاوَةِ مَنْ لَا حُجَّةَ عَلَيْهِ مِنْدُ الْعَارِفِينَ * قَالَ بَنُ الْمَلِكِ | أَقْبَدَ لِحَاجَتِكَ
وَدَاوَنِي بِمَدَاوَاتِكَ * قَالَ النَّاسِكُ إِنَّ الطَّيِّبَ | الْحَاقِقَ إِذَا رَأَى حَسَدًا قَدْ
أَتَهَكَّتُهُ الشَّهَوَاتُ الْأَخْلَاطُ | الْغَاسِدَةُ * وَأَرَادَ أَنْ يَقْوِيهِ وَيُسَبِّتَهُ * لَمْ
25 يَبْذُهُ بِالطَّعَامِ | الَّذِي مِنْهُ يَكُونُ اللَّحْمُ * وَالْقَوَّةُ لِعَلْمِهِ بِأَنَّ إِحْخَالَ الطَّعَامِ |
الْقَوِيَّ عَلَى الْأَخْلَاطِ الْغَاسِدَةِ وَنَالَ عَلَى الْجَسَدِ * لِكِنَّهُ | يُدَاوِيهِ بِمَا يَنْقَسُ

أَخْلَاطُهُ الْغَاسِذَةُ * وَيُنْقَى عُرْوُهُ | وَنَعْدُ ذَلِكَ يُعَدِّيهِ بِمَا يُصَاحُّهُ مِنَ الطَّعَامِ
وَالشَّرَابِ * | وَجِيئُذْ يَقْوَى عَلَى حَالِ الثَّقِيلِ * فَقَالَ بَنُ الْمَلِكِ أَفْهَذَا |
36 الَّذِي تَدْعُونَنِي إِلَيْهِ شَيْءٌ تَظْفَرُ بِهِ النَّاسُ بِعُقُولِهِمْ * | (36) حَتَّى اخْتَارُوهُ
عَلَى مَا سِوَاهُ * فَقَالَ النَّاسِكُ إِنَّ هَذَا الْأَمْرَ ^{sic}أَعْظَمُ | مِنْ أَنْ يَكُونَ مِنْ أَمْرِ
أَهْلِ الْأَرْضِ * أَوْ بِرَأْيِهِمْ يَذْتَرُونَهُ * وَلَوْ كَانَ | مِنْ رَأْيِ أَهْلِ الدُّنْيَا لَدَعَى 5
إِلَى عَمَلِهَا وَزَيَّنَتْهَا * مِنْ أَهْلِهَا وَشَرِبَهَا * وَلِبَاسُهَا وَاجْتِمَاعِهَا * وَعِمَارَتُهَا
وَلَهْوُهَا وَشَهَوَاتِهَا * لَكِنَّهُ أَمْرٌ غَرِيبٌ | فِيهَا نَاقِضٌ عَلَيْهَا * قَالَ فَهَلْ أَخَذَ
يَدْعُو إِلَى هَذَا غَيْرُكُمْ * قَالَ نَعَمْ | أَهْلُ الْأَذْيَانِ مِنْ سَائِرِ الْأُمَمِ * قَالَ بَنُ
الْمَلِكِ فَمَا جَعَلَ كُمْ ^{sic}بِهَذَا الْأَمْرِ | أَوَّلَى مِنْ غَيْرِكُمْ * قَالَ أَصْلُ دَعْوَةِ ^{sic}الْحَقِّ
وَاجِدُهُ * لَكِنْ يُغْرِقُ | بَيْنُنَا وَبَيْنَ غَيْرِنَا أَنَّ هَذِهِ الدَّعْوَةُ لَمْ تَزَلْ تَأْتِي 10
وَتُظْهَرُ فِي | الْأَرْضِ مَعَ أَنْبِيَاءِ اللَّهِ وَرُسُلِهِ فِي الْقُرُونِ الْمَاضِيَةِ * عَلَى
الْأَسْبَةِ | مُتَّفِقَةً * وَلِكُلِّ دَعْوَةٍ هُدًى وَأَمْرٌ صَحِيحٌ * فَيَحْوِلُونَهُ الْأُمَمُ | عَنْ جِهَتِهِ *
وَيَتْرَكُونَ قَصْدَ سَبِيلِهِ * وَبَيَّنُّوا مُتَعَلِّقِينَ بِأَسْمِهِ * | يَدْعُونَ بِمَعْرِفَتِهِ *
فَهَذَا الَّذِي يُغْرِقُ بَيْنُنَا وَبَيْنَهُمْ * وَلَسْنَا | نُخَالِفُ أَحَدًا فِي شَيْءٍ إِلَّا وَلَنَا
37 عَلَيْهِ الْحُجَّةُ مِنْ بَقِيَّةِ مَا فِي يَدَيْهِ | (37) مِنَ الْكُتُبِ * وَمَا تُجْرَى عَلَى 15
لِسَانِهِ مِنَ الصَّغْهَةِ * وَسِيرَتُنَا تَشْهَدُ | لَنَا بِمُوَافَقَةِ الْحَقِّ * وَسِيرَتُهُمْ تَشْهَدُ
عَلَيْهِمْ بِالْمُخَالَفَةِ * | قَالَ فَمَا بِأَلِ الْأَنْبِيَاءِ وَالرُّسُلِ يَأْتُونَ ثُمَّ يَنْقُطِعُونَ
حَتَّى تُدْرَسَ | أَثَارُهُمْ وَتُجْهَلَ عُلُومُهُمْ * قَالَ أَلَمْ تَرَ صَاحِبَ الْبُسْتَانِ كَيْفَ |
يُنْصَبُ فِيهِ ضُرُوبُ الْعُرُوسِ ثُمَّ يُسْتَجِدُّ شَتْوِيَّتَهُ كُلَّهَا * | وَلَا يَدْخُلُهُ تِلْكَ
الْمُدَّةُ ^{sic}(إِلَّا قَلِيلًا) * فَإِذَا جَاءَ زَمَنُ الرَّبِيعِ جِيئُذْ | يَدْخُلُهُ * وَيَقْصُدُ النَّاجِيَةَ 20
الَّتِي فِيهَا حَاجَتُهُ * وَكَذَلِكَ الْأَنْبِيَاءُ وَالرُّسُلُ | إِنَّمَا تُجَى لِلْبَغْيَةِ الْهَامُورِينَ
بِهَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ * | وَلِكُلِّ زَمَانٍ بَغْيُهُ * فَالزَّهْرُ فِي زَمَانٍ * وَالشَّمْرُ
فِي زَمَانٍ آخَرَ * | قَالَ فَيُقْصَدُونَ أَهْلَ بَغْيَتِهِمْ فَقَطْ * أَمْ يَعْمُونَ بِدَعْوَتِهِمْ |
مَنْ يُجِيبُهُمْ وَمَنْ لَا يُجِيبُهُمْ وَمَنْ لَا يُجِيبُهُمْ * كَأَنَّهُمْ لَا يَعْرِفُونَ | أَهْلَ
إِجَابَتِهِمْ * وَأَهْلَ طَاعَتِهِمْ وَوَلَايَتِهِمْ * قَالَ النَّاسِكُ ^{sic}أَسْمَعَ بِمَثَلِ 25
أُضْرِبُهُ لَكَ |

يُقَالُ إِنَّ بَعْضَ سَوَاحِلِ الْبَحْرِ طَائِرٌ يَبْيَضُ بَيْضًا كَثِيرًا * وَيَأْتِي زَمَانٌ
يَتَعَدَّرُ عَلَيْهِ فِيهِ سَكَنُ ذَلِكَ السَّاحِلِ * أَلَمْ يَجِدْ بُدًّا مِنْ اتِّجَاعِ أَرْضِ
أُخْرَى * حَتَّى يَنْقَضِيَ ذَلِكَ الزَّمَانُ¹⁾ * فَيَأْخُذُ بَيْضَهُ (!) يُغْرِقُهُ فِي أَغْشَاشِ
الطُّيُورِ * وَأَوْتَارِهَا بَيْضَهُ * يَبْضُ خِلَالِ بَيْضِ كُلِّ صَنْغٍ مِنَ الطُّيْرِ * فَيُخَضِّنُ
الطُّيُورَ | بَيْضَهُ مَعَ بَيْضِهَا * وَتَخْرُجُ فِرَاحُهُ²⁾ مَعَ فِرَاحِهَا * حَتَّى إِذَا كَانَ
زَمَنٌ | عَوْدَتِهِ مَرَّ عَلَى تِلْكَ الْأَوْتَارِ وَالْأَغْشَاشِ بِاللَّيْلِ فَيُصَوِّتُ | فَيَسْمَعُ فِرَاحَهُ
وَفَيْرُهُ صَوْتَهُ * فَأَمَّا فِرَاحُهُ¹⁾ فَتَجْتَمِعُ إِلَيْهِ إِذَا | سَمِعَتْ صَوْتَهُ * وَأَمَّا فِرَاحُ
الطُّيُورِ²⁾ فَلَا تَجِبِيهِ * وَكَذَلِكَ الْأَنْبِيَاءُ | وَالرُّسُلُ إِنَّمَا لُجِبَ دَعْوَتُهُمُ الْعَامَّةُ
مَنْ كَانَ مِنْهُمْ * قَالَ فَإِذَا | رَعِمَتْ أَنَّ كَلَامَ الرُّسُلِ لَيْسَ هُوَ مِثْلُ كَلَامِ النَّاسِ
أَفْهَوْا | كَلَامَ اللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ أَمْ فَيْرُهُ * قَالَ أَلَمْ تَرَ النَّاسَ لَمَّا | أَرَادُوا أَنَّ |
(39) يُفْهَمُوا بَعْضَ الدَّوَابِّ وَالطُّيُورِ مَا يُرِيدُونَ مِنْ تَقَدُّمِهَا | وَتَأَخُّرِهَا * 39
وَاقْبَالِهَا وَإِدْبَارِهَا * لَمْ يَجِدُوا الدَّوَابَّ وَالطُّيُورَ¹⁾ تُحْتَمِلُ كَلَامَهُمْ عَلَى هَيْئَتِهِ *
فَوَضَعُوا لَهَا مَا تُطِيقُ (!) حَلَهُ | مِنَ الزُّجَرِ وَالْإِشَارَاتِ مَا بُلَغُوا بِهِ حَاجَتَهُمْ
15 مِنْهَا * وَكَذَلِكَ لَمَّا | كَانُوا النَّاسُ²⁾ يُعْجِزُونَ عَنْ حَلِّ كَلَامِ اللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ |
كَهَيْئَتِهِ عَلَى كَمَالِهِ وَصِفَتِهِ * فَصَارَ²⁾ مَا يُرَاجَعُونَ بِهِ مِنَ | الْأَصْوَابِ الَّتِي
بِهَا يَسْمَعُونَ الْأَصْوَابَ مِنْ كَلَامِ الْحِكْمَةِ | بِالْأَلْسِنَةِ اللَّحْمِيَّةِ كَصَوْتِ الصَّغِيرِ
وَالزُّجَرِ الَّتِي احْتَمَلَتْهُ | الدَّوَابُّ مِنَ النَّاسِ * وَكَذَلِكَ رُوحُ الْحِكْمَةِ مُحَبَّبٌ
فِي تِلْكَ الْأَصْوَابِ | وَكَمَا أَنَّ الْكَلَامَ إِذَا كَانَ فِيهِ حِكْمَةٌ اللَّهُ يُشَرِّفُ لِشَرَفِهَا * |
20 كَذَلِكَ الْأَجْسَادُ تُشَرِّفُ بِالْأَرْوَاحِ * وَكَمَا أَنَّ الْأَجْسَادَ إِذَا حُلَّتْ مِنَ الْأَرْوَاحِ
لَا نَفْعَ بِهَا * كَذَلِكَ الْكَلَامُ إِذَا حُلَّ | مِنَ الْحِكْمَةِ الَّتِي هِيَ بِمَنْزِلَةِ الْأَرْوَاحِ لَا
يُنْتَفَعُ بِهِ * قَالَ فَمَا بَالُ هَذِهِ | (40) الْحِكْمَةِ الَّتِي وَضَعْتَ مِنْ قُوَّتِهَا وَفَضْلِهَا
مَا وَضَعْتَ لَا يَنْتَفِعُ بِهَا | النَّاسُ جَمِيعًا |

1) In فِرَاحُ ist das obere Fatha roth!

2) Es stand zuerst فَصَارُوا da, dann wurde das و und | leise durchstrichen.

sic

(grün) مثل شمس القلوب والعيون

- قال الناسك إن نور الحكمة كشمسين يطلعان جميعاً * على من واجه
نورها من جميع الخلق * من أعمى وبصير * فالشمس الظاهرة إذا طلعت^{sic}
على الأبصار الظاهرة فرقت الناس على ثلاث منازل * فمنهم الصحيح
البصر الذي ينفعه الضو^{sic} ويقوى على النظر فيه * ومنهم الأعمى الغريب⁵
من الضو الذي لا يجدي عليه طلوع الشمس شيئاً * ومنهم المريض
البصر الذي لا يعد في العميان ولا الأصحا^{sic} الأبصار * وهذا ينفع بالضو
بقدر إضراره * ويستضر بالضو بقدر ضعف عينيه * وكذلك شمس
الحكمة التي هي شمس القلوب إذا أشرقت على القلوب فرقت بين
- 41 أهلها على ثلاث منازل * منزلة أهل البصيرة (41) الذين يفعلون¹⁰
بالحكمة * ويكرمون أهلها * بإيثارها واعتقادها والعمل بمقتضاها *
ويعلمون آياتهم في علم ما لم يعلموا منها * وعمل ما يعلمون منها *
ومنزلة أهل العمى الذين نسبوا قلوبهم إلى الحكمة شبيهة العين العمياء^{grün}
إلى الشمس * ومنزلة أهل مرض القلوب الذين يقصر علمهم^{roth} ويضعف
فهمهم ويتشبع فيه الجند والزدي والحق والباطل * والفرق بين هاتين¹⁵
الشمسين أن الباطن أكثر من هي طالعة بجللها عيان عنها وفي كل
منزلة من منازل البصر الباطن من الاختلاف ما بين اخبات اللؤلؤ *
فهى وإن جعها أسم وأجد فإن بينها تفاوت كثير * قال^{roth} بن الملوك فهل
لأهل التقصير نجاه * قال إن في التحلص من الجهالة والضلالة عتق *
وفي التعلق ببعض الحكمة نجاه * والجزاء غير ساقط منه شيء وإن قل²⁰
قال ثرى يسع أبى من هذا الكلام شيئاً * قال ما أظنه ينصت له *
42 قال وكيف (42) ترك الحكماء ذلك ولم يكلموه في ذلك الأمر العظيم *
ونصحوه قال لعلمهم بموضع كلامهم * حتى إن رتبا كان بعض الحكماء *
يعاشر الرجل الجاهل طول عمره وهو يرى منه المودة * ولا يفرق^{sic}
بينهما إلا الاعتقاد * وهو مع ذلك متوجع له ولا يرى أن يقضى إليه²⁵

بِأَسْرَارِ الْحِكْمَةِ إِنَّ لَمْ يَرَهُ أَهْلًا * | كَمَا أَصَابَ الْمَلِكُ الْمُعْتَبِطُ مَعَ وَزِيرِهِ
الْحَكِيمِ * |

(grün) خَبِرَ الْمَلِكُ الْمُعْتَبِطُ مَعَ وَزِيرِهِ الْحَكِيمِ ∴ |

- إِنَّهُ بَلَّغْنَا عَنْ مَلِكٍ كَانَ مُضْلِحًا * وَكَانَ لَهُ وَزِيرٌ يُعِينُهُ عَلَى الصَّلَاحِ * |
5 وَكَانَ الْوَزِيرُ قَدْ سَمِعَ كَلَامَ الْحِكْمَةِ وَفَهِمَهُ وَأَجَابَهُ * وَأَنْقَطَعَ | إِلَى أَهْلِهِ *
وَكَانَ الْمَلِكُ لَا يَكْتُمُهُ شَيْئًا * وَكَذَلِكَ الْوَزِيرُ | لَمْ يَكُنْ يَكْتُمُهُ شَيْئًا إِلَّا أَمْرَ
الِدِينِ وَالْحِكْمَةِ * وَتَعَاشَرَا | كَذَلِكَ دَهْرًا طَوِيلًا * وَالْوَزِيرُ كُلَّمَا رَأَى الْمَلِكَ (sic)
يَسْجُدُ لِأَصْنَامِهِ | (43) وَيَهْدِي لَهَا وَيَسِيرُ بِسِيرَةٍ ضَلَّالَتِهَا يَهْتَمُّ وَيَعْتَمُّ * 43
وَيُشَاوِرُ | أَصْحَابَهُ فِي كَلَامِهِ فِي ذَلِكَ فَيَقُولُونَ لَهُ أَأَنْتَ أَخْبِرُ | بِصَاحِبِكَ *
10 فَإِنَّ رَأْيَهُ مَوْضِعًا لِلْكَلَامِ فَكَلَّمَهُ * وَإِلَّا فَإِيَّاكَ | أَنْ تَبْعُهُ عَلَى الدِّينِ وَأَهْلِهِ *
فَإِنَّ السُّلْطَانَ يُغْتَرِّ بِهِ * | قَالَ وَإِنَّ الْمَلِكَ قَالَ لِلْوَزِيرِ فِي بَعْضِ اللَّيَالِي
فِي ¹ | بَعْدَ هَذِهِ النَّاسِ وَكَانَ قَدْ صَارَ فِي ذَلِكَ الْآيَامِ مَطَرٌ شَدِيدٌ هَلْ لَكَ فِي ² |
أَنْ | لَسِيرٍ فِي الْمَدِينَةِ فَمُنْظَرٌ فِي أَحْوَالِ النَّاسِ وَآثَارِ الْأُمَطَارِ الَّتِي أَصَابَتْنَا
فِي هَذِهِ الْآيَامِ * فَقَالَ نَعَمْ إِنَّ أَحْبَبَّتْ فُطَاةً فِي نَوَاحِي | الْمَدِينَةِ *
15 فَمَرًّا فِي بَعْضِ طَرِيقِهِمْ عَلَى مَرْزَلِهِ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ * قَدْ | صَارَتْ ثَلَاثًا كَثِيرًا *
فَمُنْظَرُ الْمَلِكِ ضَوْءَ نَارٍ يَبْدُو مِنْ جَانِبِهَا * | فَقَالَ لِلْوَزِيرِ أَنْزِلْ بِنَا نَمْشِي
حَتَّى نُنْظَرَ إِلَى هَذِهِ النَّارِ مِنْ | اقْرَبِ * وَنَعْلَمَ عِلْمَهَا * فَلَمَّا أَنْتَهَيَا إِلَيْهَا
وَجَدَا فِيهَا ثَقْبًا شَبِيهَا بِالْعَارِ * | وَقَدْ ثَقَبَهُ مَسْكِينٌ مِنَ الْمُتَصَدِّقِينَ فَاتَّخَذَهُ
مَسْكَنًا لَهُ وَلَوَجَّحَتْهُ * | (44) وَسَمِعَا صَوْتَ غَنَاءٍ * فَمُظَرَّا مِنْ حَيْثُ لَا 44
يُبْصِرُهُمَا مَنْ فِي الْعَارِ * | فَإِذَا هُمَا بِرَجُلٍ مُسَوِّءٍ الْجِلْقَةِ مُتَكَبِّيًا عَلَى مَا قَدْ
20 هَيَّأَ لَهُ مِنَ الزُّبَالَةِ * | وَعَلَيْهِ ثِيَابٌ مِنْ خَرَقِ الْمَزَابِلِ * وَيَبِينُ يَدَيْهِ بِسُرٍ
خَرْفٍ مِنَ الْمَرْمِيَةِ * | عَلَى تِلْكَ الْمَرْزَلَةِ * فِيهِ شَرَابٌ وَيَبْدِي عَظَمٌ مِنْ
عِظَامِ تِلْكَ الْمَوْتَى | الْمُلَقَّاهِ * وَقَدْ شَدَّ عَلَيْهِ جِلْدًا مِنْ تِلْكَ الْجُلُودِ الْمَيِّتَةِ *
شَبَّهَ الطَّنْبُورِ * | وَأَمْرَاتُهُ قَائِمَةٌ بَيْنَ يَدَيْهِ وَهِيَ فِي خِلْقَتِهِ وَلِبَاسِهِ *
1) ausgestrichen? — 2) Ueber der Zeile (über لك und unter هُذَوِ).

تُسْقِيهِ | وَاذَا دَعَتْهُ دَعَتَهُ سَيِّدُ الرِّجَالِ * وَاذَا دَعَاها سَيِّدَةُ النِّسَاءِ * وَيُسْقِيهِمَا
 مِنَ السُّرُورِ وَالضَّبْحِكِ * وَالطَّرَبِ وَالتَّعَاشُقِ * مَا لَا يَوْصُفُ * | فَتُعْجَبُ
 الْمَلِكُ مِنْ خَالِهَا وَمَا هُنَا فِيهِ مِنَ اللَّذَّةِ وَأَنْصَرَفَا * وَهُوَ لَا يُنْقَضِي
 تَعْجَبُهُ مِنْ ذَلِكَ بِمَا رَأَاهَا * ثُمَّ قَالَ لَوَظِيرِهِ مَا أَعْلَمُ أَنَّهُ | أَصَابَنَا مِنَ السُّرُورِ
 وَاللَّذَّةِ مِثْلَمَا رَأَيْنَا عِنْدَ هَوْلَةِ الْمَسْكِينَيْنِ * | وَأَظْلَمَهُمَا يُفْعَلَانِ هَكَذَا كُلَّ 5
 لَيْلَةٍ * فَاعْتَنَمَ الْوَزِيرُ الْكَلَامَ | مِنَ الْمَلِكِ * فَقَالَ أَيُّهَا الْمَلِكُ إِنِّي أَخَافُ أَنْ
 45 نَكُونَ مِنَ الْغُرُورِ | (45) مِثْلَمَا هُمْ فِيهِ * قَالَ وَكَيْفَ ذَلِكَ * قَالَ أَنْ يَكُونَ
 مُلْكِي عِنْدَ مَنْ | يَعْرِفُ الْمُلُكُوتَ الدَّائِمَ * مِثْلَ هَذِهِ الْمَنْزِلَةِ فِي أَغْنَيْنَا * |
 وَتَكُونُ مَسَاكِنُكَ عِنْدَ مَنْ يَرْجُو مَسَاكِينَ السَّعَادَةِ الْبَاقِيَةِ (!) | مِثْلَ هَذَا الْغَارِ
 فِي أَغْنَيْنَا * وَيَكُونُ تَعْجَبُهُمْ بِمَا أَنتَ فِيهِ مِنَ الْجَمَالِ | وَالْكَمَالِ مِثْلَ 10
 الْمُجَابِنَا بِمَا هَذَيْنِ الْمَسْكِينَيْنِ يَظُنَّاهُ بِأَنْفُسِهِمَا * | قَالَ الْمَلِكُ وَمَنْ هُمْ
 أَصْحَابُ هَذِهِ الصِّغَةِ وَمَا الَّذِي يَصِفُونَهُ | مِنَ الْمُلُكُوتِ الدَّائِمِ * قَالَ الْوَزِيرُ
 هُمْ الَّذِينَ يَعْرِفُونَ اللَّهَ | وَيَطْلُبُونَ الْآخِرَةَ * ذَارَ السُّرُورَ الَّذِي لَا خَزْنَ مَعَهُ
 وَلَا يَتَّبِعُهُ * | وَالذَّمَّةُ (!) الَّتِي لَا تُصَبُّ (2) فِيهَا * وَالنُّورَ الَّذِي لَا ظِلْمَةَ تَعْقِبُهُ *
 وَالْعِلْمَ | الَّذِي لَا جَهْلَ مَعَهُ * وَالْمَحَبَّةَ الَّتِي لَا بُغْضَ مَعَهَا * | وَالرِّضَى 15
 وَالْأَمْنَ | الَّذِينَ لَيْسَ مَعَهُمَا سُخْطٌ وَلَا خَوْفٌ * وَالْحَسَنَ وَالطَّيِّبَ الَّذِينَ |
 لَا قَبِيحَ مَعَهُمَا * وَلَا نَتْنٌ * | وَالصَّحَّةَ وَالْحَيَاةَ الَّتِي لَا يُعْقِبُهُمَا | سَقَمٌ وَلَا
 46 مَوْتُ * | وَالسَّلَامَةَ الْخَالِصَةَ مِنْ جَمِيعِ الشُّرُورِ * وَثَمَامَ | (46) جَمِيعِ الْخَيْرِ * قَالَ
 الْمَلِكُ فَهَلْ يَذْكُرُونَ أَنَّ | لِهَذِهِ الدَّارِ مَطْلَبًا | أَوْ إِلَيْهَا سَبِيلًا قَالَ نَعَمْ لَا
 يَشْكُونَ أَنَّ مَنْ طَلَبَهَا دَخَلَهَا * قَالَ فَلِمَ (!) لَا أَخْبَرْتَنِي بِهَذَا قَبْلَ الْيَوْمِ * 20
 قَالَ الْوَزِيرُ لِأَنَّ السُّلْطَانَ يَعْصِي عَنْ | هَذَا وَيَصِمُّ وَيَذْفَعُهُ الْعَمَى وَالصَّمَمُ
 إِلَى الْعَصَبِ وَالْحَبِيَّةِ وَنَحْوِ | بَيْتِنَا وَبَيْنَ الْفِكْرِ وَالتَّدَبُّرِ اشْتِغَالَ قَلْبِهِ
 بِالْهُمُومِ الْمُتَفَرِّقَةِ | الْقَرِيبَةِ وَالْبَعِيدَةِ وَاشْتِغَالَ سَمْعِهِ بِالْأَحَادِيثِ وَالْأَقَاوِيلِ |
 الْمُلْهِيَةِ الْمُنْسِيَةِ وَاشْتِغَالَ بَصَرِهِ بِالْأَلْوَانِ وَالْأَشْكَالِ الْمُطْعِيَةِ | قَالَ الْمَلِكُ
 لَئِنْ كَانَ هَذَا حَقًّا فَلَيْسَ يَتَّبِعُنِي لَنَا أَنْ نَعْمَلَ لِنَلْنَا | وَنَهَارَنَا وَلَا 25

تعجب steht roth نُصَبَ Ueber (2) —. الراحة steht roth والدَّعَةُ Ueber (1)

نُسْتَعْمَلُ أَسْمَاعَنَا وَأَبْصَارَنَا إِلَّا فِيهِ وَلَيْتَ كَانَ | شَيْئًا فَيَجِبُ أَنْ نَعْمَلَ
 شُغْلُنَا فِي طَلَبِ عَلَيْهِ حَتَّى نَعْلَمَ أَحَقًّا (!) هُوَ | أَمْ بَاطِلٌ وَارَى بِشَمَانِكَ لِقَايَ
 هَذَا الْأَمْرَ مَا كَانَ جَيِّلاً وَإِنِّي | كُنْتُ بِمَوَدَّتِكَ وَائْتِقَا وَلَعْدَرِكَ مُصَدِّقًا *
 قَالَ الْوَزِيرُ إِنَّ | هَذَا الْأَمْرَ مُتَقَارِبٌ مَا بَيْنَ | أَوَّلِهِ وَآخِرِهِ وَمَارِفِهِ وَجَاهِلِهِ |
 5 (47) إِذَا اتَّفَقَا عَلَى تَرْكِ فُرَايَضِهِ وَالْعَمَلِ لِلدُّنْيَا الَّتِي هِيَ عُدْوَةٌ | الْآخِرَةِ * 47
 فَأَقْبَلْتُ لَمْ أَغْلِبْكَ هَذِهِ الْمَدَّةَ زَأْفَهُ بِكَ * وَخَوْفًا مِنْكَ * | كَمَا أَقَامَ السَّابِغُ
 عَلَى صَاحِبِهِ الْجَاهِلِ بِالسَّبَاحَةِ لَمَّا وَقَعَا فِي الْعَمْرِ * |

خَبَرُ السَّابِغِ وَصَاحِبِهِ (grün)

قَالَ فُكَيْفَ كَانَ ذَلِكَ * قَالَ إِنَّهُ بَلَّغْنَا (!) أَنْ | صَاحِبَيْنِ كَانَا مُتَصَافِيَيْنِ
 10 أَحَدُهُمَا سَابِغٌ * وَالْآخَرُ لَا عِلْمَ لَهُ بِالسَّبَاحَةِ | وَلَا جُرْأَةً لَهُ عَلَى الْمَاءِ *
 فَوَقَعَا فِي الْعَمْرِ فَجَعَلَ السَّابِغُ يَعْوَمُ | لِيَخْرُجَ | مِنَ الْعَرَقِ * وَالتَّغْتَلِ إِلَى
 صَاحِبِهِ فَوَجَدَهُ يَنْغَمِسُ فِي الْمَاءِ ثُمَّ | يَطْلُعُ * فَلَمَّا رَأَى جَهَائِلَتَهُ بِالسَّبَاحَةِ (!)
 وَقَلَّةِ فَنَابَهُ عَنْ نَفْسِهِ * | حَتَّتَهُ الْمُحَافَظَةُ عَلَى أَنْ أَقْبَلَ عَلَيْهِ وَلَمْ يَسْتَجِرْ
 أَنْ يَذْنُو مِنْهُ | مُحَافَةً أَنْ يَتَعَلَّقَ بِهِ فَيَغْرَقَا جَمِيعًا * فَجَعَلَ يَرِيهِ كَيْفَ يَعْمَلُ |
 15 يَبْدِيهِ لِيَهْدِيهِ * فَتَحَرَّكَ يَدِيهِ مِثْلَهُ فَرَجَا جِيئِيذٍ أَنْ يُخْلِصَهُ * | فَتَرَرَّ نَفْسُهُ
 فِي الدُّنْيَا مِنْهُ حَتَّى أَمْكَنَهُ مِنْ يَدِهِ * ثُمَّ سَبَحَ | (48) بِهِ حَتَّى خَرَجَا جَمِيعًا 48
 وَجِيئًا وَكَذَلِكَ أَتَيْهَا الْمَلِكُ فَرَزَتْ | يَنْغَمِسُ | فِي هَذَا لَكَ مَعَ عَلْمِي بِقُوَّتِكَ
 وَضَعْفِي فَلَمَّا رَأَيْتُ الْفُرْصَةَ قَدْ | أَمْكَنْتُ كَلَمَتِكَ بِذَلِكَ أَفْتَأْدُنِ إِلَى أَنْ
 أَذْكُرَكَ بِهَذَا | الْكَلَامِ قَالَ نَعَمْ دَائِمًا فَعَمَلَ الْوَزِيرُ ذَلِكَ فَكَانَتْ الْعَاقِبَةُ
 20 لِلنَّجَاحِ * | قَالَ بَنُ الْمَلِكِ مَا أَنَا شَافِلٌ نَفْسِي بِشَيْءٍ عَنْ هَذِهِ السَّبِيلِ
 وَلَقَدْ | عَزَمْتُ عَلَى الْهَرَبِ مَعَكَ لَيْلًا * قَالَ النَّاسِكُ وَكَيْفَ [ذَلِكَ] نُسْتَطِيعُ |
 الدَّهَابَ مَجِيءًا وَأَنَا لَيْسَ لِي ذَابَةٌ تُحِبِّلَنِي وَلَا أَمْلِكُ (!) دُهْبًا وَلَا فَضَّهُ | وَلَا
 أَذْخِرُ فِدَاءً وَلَا مَسْكَنًا وَلَا أَسْتَقِرُّ بِبَلَدَةٍ إِلَّا قَلِيلًا | وَكَيْفَ تُقْبِرُ عَلَى صُحْبَةِ
 مَنْ هُمْ كَالْأَمْوَاتِ قَالَ بَنُ الْمَلِكِ كَيْفَ | تَجْعَلُهُمْ أَمْوَانًا قَالَ لِأَنَّهُمْ أَمَاتُوا
 25 أَنْفُسَهُمْ الْبَهِيمِيَّةَ فَهُمْ | يَرْتَاخُونَ بِالْمَوْتِ الطَّبِيعِيِّ * قَالَ بَنُ الْمَلِكِ وَمَبَادُ

الْأَصْنَامُ يَزْعُمُونَ | أَتَهُمْ قَدْ جَسَرُوا عَلَى الْمَوْتِ كَالنَّسَاكِ وَهُمْ يَأْكُلُونَ
وَيَشْرَبُونَ | كَمَا تَأْكُلُ النَّسَاكِ وَتَشْرَبُ فَمَا حُجَّتُكَ عَلَيْهِمْ فِي ذَلِكَ |

(49) (roth) حَبْرُ الْعُصْفُورِ وَالصَّيَّادِ

49

قال النَّاسُكُ ذَكُرُوا أَنَّ رَجُلًا كَانَ لَهُ بُسْتَانٌ يَقُومُ عَلَيْهِ فَدْخَلَهُ يَوْمًا مُتَعَهِّدًا
لَهُ * فَاِبْصُرْ عُصْفُورًا عَلَى شَجَرَةٍ | وَهُوَ يُفْسِدُ ثَمَرَهَا * فَنَصَبَ لَهُ فِصَادَةً 5
فَلَمَّا هَمَّ بِذَنْبِهِ قَالَ لَهُ | لَيْسَ فِي شَيْءٍ يُشْبِعُكَ فَهَلْ لَكَ فِي شَيْءٍ
خَيْرٍ مِمَّا هَمَمْتَ بِهِ * | قال وما ذَلِكَ قال تُخَلِّي سَبِيلِي وَأَعْلِمَكَ ثَلَاثَ
كَلِمَاتٍ * | إِنَّ | حَفِظْتَهُنَّ كُنَّ خَيْرًا لَكَ مِمَّا تَمْلِكُ * قال الرَّجُلُ قَدْ فَعَلْتُ (!) |
فَاخْبِرْنِي بِهِنَّ * قال حَتَّى تُخْلِفَ لِي أَنَّكَ تَطْلُبُنِي * فَفَعَلَ | قال تَأَيَسَّ (!)
مِمَّا فَاتَكَ * ولا تَطْلُبْ مَا لَا تُدْرِكُ * ولا تُصَبِّقْ بِمَا لَا يَكُونُ * فَاطْلَعَهُ 10
فَطَارَ وَوَقَفَ عَلَى عُصْبٍ * وقال لِلرَّجُلِ لَوْ | عَلِمْتَ مَا فَاتَكَ مَتَى لَعَلِمْتَ
أَنَّكَ قَدْ فُجِعْتَ (!) فِي شَيْءٍ عَظِيمٍ * قال | وما ذَلِكَ قال لَوْ كُنْتَ دُخِخْتَنِي
لَوْجَدْتُ فِي حَوْصَلَتِي دُرَّةً مِثْلَ | بَيْضَةِ الْإِوْزَةِ * فَكُنْتَ تُسْتَعْنِي بِثَمَنِهَا
50 دَهْرَكَ * فَلَمَّا سَمِعَ | (50) الرَّجُلُ ذَلِكَ نَدِمَ عَلَى إِطْلَاقِهِ * وقال لَهُ | لِيَجِدْعَهُ دَعْ
عَنْكَ * مَا مَضَى | وَتَعَاهَدَ صَحْبَتِي وَلَا تُتْرَكَ مَكَائِكَ * فَقَدَّ صَارَ لِكُلِّ مِثْنًا 15
عَلَى | الْآخِرِ حَقٌّ * فقال الْعُصْفُورُ مَا أَرَاكَ أَيُّهَا الْجَاهِلُ حَفِظْتَ الْكَلِمَاتِ *
فَلَيْسَ تُحَفِظُنِي | إِنَّ وَقَعْتُ فِي يَدَيْكَ * فَهَا أَنْتَ مُتَفَجِّعٌ مِنِّي | عَلَى الْغَائِبِ *
طَالِبٌ مِنْ رَجْعَتِي إِلَيْكَ مَا لَا تُدْرِكُ * مُصَبِّقٌ | بِمَا لَا يُنْكَرُ * لِأَنَّ
حَوْصَلَتِي أَصْغَرُ مَا فِي * وَالْبَيْضَةُ أَكْبَرُ | أَكْبَرُ مِنِّي * وَأَمْتَكُمْ هَذِهِ | يَا بَنَ 20
الْمَلِكِ صَنَعُوا أَصْنَامَهُمْ | بِأَيْدِيهِمْ * وَزَعَمُوا أَنَّهَا خَلَقْتَهُمْ * وَحَفِظُوهَا مُحَافَةً
أَنْ تُسْرِقَ | وَقَالُوا إِنَّهَا هِيَ الَّتِي تُحَفِظُهُمْ * وَأَنْتَعَمُوا عَلَيْهَا مَكَاسِبَهُمْ وَزَعَمُوا
أَنَّهَا تَرْزُقُهُمْ فَلَبَّوْا مَا لَا يَدْرِكُ * وَصَدَّقُوا مَا لَا يَكُونُ * وَأَمَّا | قَوْلُكَ إِنَّا
نَأْكُلُ وَنَشْرَبُ وَلَنْبَسَ مِثْلَهُمْ * فَأَكَلْنَا أَكْلًا (!) | مُضْطَرَّ * كَأَكْلِ لَحْمِ الْمَوْتَى *
وَالْمَلِكِ الَّذِي خَصَرَهُ عَذْوُهُ فِي | مَعَارِزِهِ عَلَى شَاطِئِ الْبَحْرِ لَهُ وَلِنِسَائِهِ
51 وَأَوْلَادِهِ * فَطَالَ مَقَامُهُمْ | (51) وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ مَخْرَجٌ * ولا مَعَهُمْ زَادٌ * فَمَاتَ 23

- أَحَدَهُمْ وَأَشْرَفُوا عَلَى الْهَلَاكِ فَفَعَلُوا ذَلِكَ * أَنْزَاهُمْ أَكَلُوا أَكَلَ ضَرَرٍ أَوْ شَهْوَةٍ |
 قَالَ بَلْ أَكَلَ ضَرَرٌ شَدِيدٌ * قَالَ فَهَذَا هُوَ الْفَرْقُ بَيْنَ أَكَلِنَا | وَأَكَلِهِمْ * فَتَحْنُ
 نَأْكُلُ لِدَفْعِ الضَّرُورَةِ * وَكَارِهِينَ * وَهُمْ يَأْكُلُونَ | مُشْتَهِيَيْنَ غَيْرَ مُضْطَرِّينَ *
 قَالَ بَنِ الْمَلِكِ أَمَّا الْأَصْنَامُ فَيَأْتِي لَمْ | أَزَلْ (sic) لَهَا كَارَهَا * أَيْسَا مِنْ خَيْرِهَا *
 5 فَأَخْبَرَنِي مَا أَوَّلَ الَّذِي تَدْعُونَنِي * | إِلَيْهِ مِنَ الدِّينِ * فَاجَابَهُ أَمْرَانِ وَهُمَا
 مَعْرِفَةُ اللَّهِ وَالْعَمَلُ بِمَا يُرْضِيهِ | قَالَ تَخِيفُ أَعْرِفُهُ قَالَ يُنْبِغِي أَنْ تَعْرِفُهُ
 بِالْوَحْدَةِ وَالْقُدْرَةِ وَالْمَعْدِلَةِ | وَالْعَظَمَةِ وَالْعِلْمِ بِكُلِّ شَيْءٍ. وَالْعُلُوَّ عَلَى كُلِّ
 شَيْءٍ. * قَالَ وَمَا الدَّلِيلُ | عَلَى ذَلِكَ * قَالَ الْحَكِيمُ أَلَا تُرَى أَنَّكَ إِذَا رَأَيْتَ
 صِنَاعَهُ لَعَرَفْتَ | أَنَّ لَهَا صَانِعًا * وَإِنْ كَانَ عَنْكَ غَائِبًا * فَكَذَلِكَ تَعْرِفُهُ بِمَا
 10 ثَرَاهُ | مِنْ هَذِهِ الْمُصْنُوعَاتِ * السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ * وَالشَّمْسِ وَالْقَمَرِ * وَالْكَوَاكِبِ |
 وَدَوْرَانِ الْأَفْلَاقِ * وَجَرَى الْمَاءِ * وَحَرَكَهُ الرِّيحُ * وَالنَّارِ * وَتَذْيِيرُ (52) سَائِرِ 52
 الْمَخْلُوقَاتِ | أَنَّ لَهَا خَالِقًا وَقَادِرًا حَكِيمًا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ * | قَالَ فَمَا
 يُرْضِيهِ مِنَّا قَالَ أَنْ يَأْتِيَ كُلَّ وَاحِدٍ إِلَى غَيْرِهِ بِمَا يُحِبُّ أَنْ | يَأْتِيَ إِلَيْهِ
 مِنْهُ وَيَكْفَى عَنْهُ مَا يُحِبُّ هُوَ أَنْ يَكْفَى عَنْهُ فَإِنْ | فِي ذَلِكَ عَدْلًا وَفِي الْعَدْلِ
 15 لِلَّهِ الْعَادِلِ رِضَى * قَالَ أَمَّا الْآنَ | فَقَدْ مَرَّتَنِي النِّقْصُ فِي دِينِ الْأَصْنَامِ
 وَفِي الْمَقَامِ عَلَى غَيْرِ الصَّوَابِ * فَقَالَ إِنَّهُ لَا يَسْعَى الْقَامَةُ عَلَى غَيْرِ دِينِ
 اللَّهِ قَالَ وَمَا | الَّذِي يَمْنَعُنِي مِنَ الْإِقَامَةِ عَلَى غَيْرِهِ وَيُضَيِّقُ عَلَى ذَلِكَ *
 قَالَ الْجَهْلُ | وَالْعِلْمُ* قال وما ضيقُ الجهلِ * وما سعةُ العلمِ * فقال العلمُ |
 غِنَى * والغنى سعةُ * والجهلُ فاقةُ * والفاقةُ ضيقُ * قال وما الذي |
 20 يُحَقِّقُ ذَلِكَ * قَالَ أَلَا تُرَى أَنَّ صَدْرَكَ يَضِيقُ بِمَا تَجْهَلُ * بِمَا يُسْأَلُ |
 عَنْهُ * وَإِنَّكَ لَا تَرْجُو الْفَرْجَ إِلَّا فِي دَرْكِ الْعِلْمِ بِذَلِكَ * قَالَ قَدْ | رَأَيْتُ مَنْ
 يَرْجُو الْفَرْجَ فِيمَا لَا فَرْجَ فِيهِ * وَلَسْتُ أَمِنَ أَنْ أَكُونَ | مِنْهُمْ * قَالَ هَلْ
 أَرَاكَ وَعَرَفْتُكَ بِهَذَا الرَّأْيِ (sic) وَخَوْفُكَ مَنَزِلَةَ أَهْلِهِ | (53) غَيْرَ أَهْلِهِ * قَالَ مَا 53
 خَوْفِيهِ إِلَّا ذَلِكَ * قَالَ قَدْ سَبَعْتَ بِذِكْرِ الْجَنَّةِ | وَالنَّارِ وَلَوْ أَنَّ لَهَا مَعْنَى
 25 وَضَعَ لِشَيْءٍ حَقِيقَتِي لَمْ يَكُنْ لَهَا اسْمًا * | قَالَ لَوْ يَشَاءُ النَّاطِقُ أَنْ يُخْرِجَ (sic)
 الْمُنْطِقَ عَلَى غَيْرِ مَعْنَى لَفَعَلَ | قَالَ الشَّاعِرُ: رَبِّ حَدِيثٍ بَاطِلٍ مَعْقُولٍ

- قَالَ فَإِنَّ كَلَفْتَنِي تُصَدِّقُ كُلَّ مَعْقُول فَقَدْ كَلَفْتَنِي تُصَدِّقُ | الكَذَّابِينَ *
 قَالَ إِنَّهَا أَكَلَفَكَ التَّصَدِّيقَ بِمَعَانِي | الْأَسْمَاءَ الْمُفْرَدَةَ غَيْرَ الْمُؤَلَّفَةِ بِتَأْلِيفِ
 الكَذَّابِينَ * قَالَ بَنُ الْمَلِكِ | لَقَدْ اضْطَرَّتَنِي إِلَى الْإِيمَانِ بِاللَّهِ * وَمَا جَاءَ
 مِنْ عِنْدِهِ مِنَ الثَّوَابِ | وَالْعِقَابِ * فَعُدَّ إِلَى التَّزْهِيدِ فِي الدُّنْيَا * قَالَ
 النَّاسِكُ لَيْسَ | كُلُّ أَحَدٍ يَسْتَحِقُّ الرُّهْدَ فِيهَا لِأَنَّهَا سَجْنُ الْأَبْرَارِ * وَجَنَانُ |
 الْفُجَّارِ * وَكَيْفَ لَا يُرْهَدُ فِيهَا الْعَارِفُ أَنَّ لِعَيْمِ الْآخِرَةِ لَا يُنَالُ | إِلَّا
 بِالْأَنْجَالِ مِنَ الْإِرْتِبَاطِ بِالدُّنْيَا * لِأَنَّهُمَا دَارَانِ مُتَضَادَّتَانِ | بِعِمَارَةِ أَحَدِهِمَا
 54 خَرَابُ الْآخَرَى * وَمِنْ سَعَةِ الْآخِرَةِ وَكَرَمِهَا أَنَّهَا | (54) أَنَّهَا سَهْلٌ مَسْلُكُهَا *
 مُفْتَحَةٌ أَبْوَابُهَا * لِكُلِّ مَنْ سَعَى فِي سَبِيلِهَا * | وَمِنْ ضَيْقِ الدُّنْيَا وَلَوْهَا
 أَنَّهَا مُمْتَنَعَةٌ عَلَى أَكْثَرِ طُلَّابِهَا | وَأَهْلُهَا أَشَقَى بِهَا مِنْ أَهْلِ الرِّفْقِ لَهَا * 10
 وَبِمَا تَوَسَّلَ إِلَيْهَا | عَبْدُهَا بِالرِّيَادَةِ فِي ضِدِّهَا * فَهِيَ تَشْبَهُ مَقَاظَ مَعْطِشَةٍ |
 مَمْلُوءَةٍ سَبَاغًا ضَارِبَةً * وَلُصُوصًا عَادِيَةً * وَشَيَاطِينَ مَرْدَةٍ * وَوَعْلَانِ | خَاطِفَةٍ *
 وَسُومٍ مُخْرِقَةٍ * مَاوَاهَا شَمٌّ قَاتِلٌ * وَنَبَاتُهَا شَجَرُ الْمَوْتِ * | فِي وَسْطِهَا
 بُسْتَانٌ عَلَيْهِ خَاطَطٌ لَا يَرَامُ * وَبَابٌ وَثِيقٌ * وَفِيهِ شَجَرٌ | مُثْمِرٌ * وَمَاؤُهُ ظَلٌّ *
 وَمَنْ وَرَاهُ تَلَكَّ الْمَعَاطِشِ مِنْ | إِحْدَى جِهَتَيْهَا | الْجُحُوبِ وَالرِّيفِ * وَالْأُنْسِ * 15
 وَمِنْ جِهَتِهَا الْآخَرَى | بَحْرُ السَّمِّ يَهْبُ | عَلَيْهِ سُومُ النَّارِ * وَلَا يُخْرَجُ مِنْ
 تِلْكَ الْمَقَاظَةِ فِي غَيْرِ هَاتَيْنِ | الطَّرِيقَيْنِ فَهَذِهِ الْمَقَاظَةُ مَمْلُوءَةٌ هَذِهِ الدُّنْيَا *
 وَمَا فِيهَا مِنَ | النَّصَبِ وَالتَّعَبِ * وَالْبُسْتَانِ الَّذِي فِي وَسْطِهَا هُوَ قَلِيلٌ
 مَا | فِيهَا مِنَ اللَّذَاتِ الْمَمْرُوجَةِ بِالْمَكْنِ وَالْمَشَقَّاتِ * وَالرِّيفِ وَالْجُحُوبِ |
 55 (55) مِنْ إِحْدَى جِهَتَيْهَا مُنْقَلَبُ الْأَبْرَارِ (1) فِي الْمَعَادِ * وَبَحْرُ السَّمِّ مُنْقَلَبُ | 20
 الْفُجَّارِ فِي الْآخِرَةِ * قَالَ وَلَمْ يَزَلْ يَلْوْهُرُ الْحَكِيمُ يَتَرَدَّدُ إِلَى بَنِ الْمَلِكِ
 أَرْبَعَةَ (1) شُهُورٍ يَعْطُهُ وَيُعَلِّمُهُ * ثُمَّ قَالَ يَلْوْهُرُ لِابْنِ الْمَلِكِ | إِنَّ لَهُ وَلَاحِقَابِهِ
 مِمَّا قَدْ خَضَرَ وَإِنَّهُ يُرِيدُ أَنْ يُخْرَجَ إِلَى عِنْدِ | أَصْحَابِهِ لِيَخْضَرَهُ مَعَهُمْ * قَالَ
 بَنُ الْمَلِكِ أَنَا أَخْرَجُ مَعَكَ * قَالَ يَلْوْهُرُ | إِنَّ خُرُوجَكَ مَعِيَ مِمَّا يُخْرِصُ
 الْمَلِكَ عَلَى وَعَلَى أَصْحَابِي | وَيَبْعَثُهُ عَلَى مَضَرَّةِ أَهْلِ النَّسَكِ * فَكَرِهَ سُورُونَا 25
 بِكَ وَسُورُونَكَ | بِنَا * وَتَمْقِطُغُ أَنْتَ مِنْ خَاجَتِكَ الَّتِي أَنْتَ بِالْغُفَا فِي

- السُّرُورِ | بِإِذْنِ اللَّهِ بِاللُّطْفِ * وَتَقَاوُكَ عِنْدَ الْمَلِكِ ثَقَفَهُ عَنْ أَهْلِ | الدِّينِ *
- هُوَ عِبَادَةٌ لَكَ وَلَسْنَا نَكْرَهُ الْمَوْتَ لَكِنَّا نَكْرَهُ أَنْ | نُعِينُ (!) عَلَى أَنْفُسِنَا * قَالَ
- أَيُّنَ نَجْتَمِعُوا قَالَ فِي بَرِّيَّةٍ خَصِيبَةٍ * | قَالَ مَا طَعَامُكُمْ مِنْ أَى شَيْءٍ * قَالَ
- مِنْ ثِبَاتِهَا وَيَقُولُهَا * مِمَّا لَا | مَلِكَ لِيَأْخُذَ فِيهِ * فَأَمَّا أَنْ يَكُونَ لَنَا بَسَاتِينُ
- 6 أَوْ زَرْعٍ أَوْ بَقَرٍ (56) أَوْ غَنَمٍ فَلَا * قَالَ خُذْ فِي مِرْزُوقِكَ مَالًا لِأَصْحَابِكَ * قَالَ 56
- كَيْفَ | يُضِلُّ أَصْحَابِي بِالْمَالِ فَمَنْسَى الْوَاغِدُ أَنَا إِلَيْهِمْ أَنْ أَتَيْتُهُمْ مُسْتَوْفِرًا |
- لَهُمْ مِنَ الدُّنْيَا الَّتِي قَدْ كَانُوا جَاهِدُوهَا حَتَّى ظَهَرُوا عَلَيْهَا | فَأَتَيْتُهُمْ عَدُوًّا
- وَأَجِدْتُ لَهُمْ شَهْوَةً فَمَا حَاجَتُهُمْ إِلَى الْاجْتِمَاعِ | وَعَدُوٌّ يُذَكِّرُهُمْ بِإِطْلِ الدُّنْيَا *
- فَإِنْ عَادُوا إِلَيْهَا عَادُوا | إِلَى الْفَقْرِ وَالْهَلَكَةِ * وَإِنْ لَمْ يَعُودُوا إِلَيْهَا
- 10 فَهَلِ الذَّهَبُ وَالْجَوَاهِرُ إِلَّا مِنْ جِلَّةِ أَنْوَاعِ الْجَبَارَةِ الَّتِي لَا حَاجَةَ لَنَا بِهَا
- فِي بَرِّيَّتِنَا * قَالَ | فَمَنْ أَيُّنَ لَكُمْ الْكِسْوَةُ * قَالَ هِيَ شَدِيدَةٌ عَلَيْنَا فَإِذَا
- وَجَدْنَا | ثَوْبًا رَجَوْنَا أَنَّهُ آجِرٌ حَاجَتُنَا مِنَ الدُّنْيَا * وَكَلَفَتُنَا عَلَى أَهْلِهَا * قَالَ
- فَنَحْذِرُ الْكِسْوَةَ تَتَوَرَّعُوهَا * قَالَ لَسْنَا نَجِدُ الثَّوْبَ | حَتَّى يَبْلَا * وَلَا نَتَعَجَّلُهُ
- فَنُدْجِرُهُ لِيَوْمٍ لَا نُدْرِي أَنَّنَا نَبْلُغُهُ * | أَمْ لَا * قَالَ فَمَنْ أَيُّنَ لَكَ هَذِهِ الْكِسْوَةُ *
- 16 قَالَ هَذَا قَشْرًا يَسْتَأْنِسُ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ اتَّخَذْتُهُ وَصَلَّةً إِلَيْكَ * فَسَأَلَهُ
- أَنْ | (57) أَنْ يُرِيَهُ بِسَوْتِهِ فَتَزَرَغَ الْقَشْرُ عَنْ جِلْدَتِهِ سَوْدَاءَ مَمْدُودَةٍ | عَلَى 57
- فَضَبَّ نَاجِلَةً فَرَقَ لَنَا رَأَى عَلَى جَسَدِهِ مِنْ أَثَرِ الْعِبَادَةِ | وَقَالَ لَهُ أَقْبِلْ (!)
- مَتَى بِسَوْتِهِ لِيَجْسِدَكَ * قَالَ كَيْفَ أَقْبِلُ | لِنُعْصِيَ مَا قَدَلْتُهُ عَنْ أَصْحَابِي
- شَفَعْتُ عَلَيْهِمْ وَلَوْ كَانَ خَيْرًا أَتَرْتَهُمْ (!) بِهِ * قَالَ فَادْفَعْ إِلَى ثِيَابِكَ هَذِهِ وَخُذْ
- 20 عَوْضَهَا | فَإِنِّي أَحَبُّ أَنْ يَكُونَ عِنْدِي مِنْكَ هَذَا * قَالَ اسْتَعْبُدْ لِي * |
- جَدِيدًا بِبَالِي * مِمَّا يَبْسُطُ أَمَالِي بِقَدْرِ مَا يَبْنِيهِمَا مِنَ الْبَقَاءِ فَلْيَكُنْ (!) | مَا
- تُعْطِينِي إِتْيَاهُ شَبِيحًا بِهِ فِي الْبَلَاءِ * فَاسْتَدْعَى لَهُ بِثَوْبٍ مِنْ ثِيَابِهِ | وَأَخَذَ
- ثَوْبَهُ وَغَاذَهُ أَنْ يَرْجِعَ إِلَيْهِ قَبْلَ الْحَوْلِ إِنَّ لَمْ يَمُتْ أَوْ يَغْلِبْ * فَاجَابَ
- وَوَدَّعَهُ وَدَعَى لَهُ وَأَنْصَرَفَ * وَأَقْبَلَ بَنُ الْمَلِكِ | عَلَى الْعِبَادَةِ بِالسِّرِّ * فَكَانَ
- يَحْلَعُ ثِيَابَهُ لَيْلًا * وَيَلْبَسُ ذَلِكَ الثَّوْبَ | وَيُصَلِّي فِيهِ إِلَى الصَّبَاحِ * وَكَانَ
- 25 أَمِيرُ الْمَلِكِ عَلَى وَلَدِهِ أَنْكَرًا دُخُولَ بِلْوَهْرَ عَلَى ابْنِ الْمَلِكِ فَاصْطَلَعَ جِيلَةً

58 وَعَرَفَ الْمَلِكُ | (58) بِذَلِكَ فَأَمَثَلًا الْمَلِكُ غَضَبًا وَجَزًا * ثُمَّ رَاجَعَ نَفْسَهُ
 بِالْإِنْتَاةِ | إِنَّا رَجَاءَ بِالْجِيلَةِ لِابْنِهِ * فَأَحْضَرَ مُعْتَبِرًا سَاجِرًا وَقَالَ الَّذِي | نَهَانَا
 الْأَمْرَ الَّذِي لَمْ نُزَلْ نُحَذِرُهُ وَنَحَافُهُ فِي وَلَدِنَا * فَمَا | الرَّأْيُ * فَقَالَ السَّاجِرُ
 أَوَّلُ الرَّأْيِ طَلَبُ هَذَا الرَّجُلِ يَغْنَى | بِلَوْهَر * فَإِنَّ طَفَرْنَا بِهِ صَرْنَتْهُ بِحَبَبَتِنَا
 عَلَى أَهْلِ النَّسَكِ * بِمَا | أَحْرَمُوا أَنْفُسَهُمْ مِنَ الرِّزْقِ الَّذِي أَقْرَمَهُمُ اللَّهُ 6
 بِهِ * لِيَتَأَلَّوْا | مِنْهُ وَيُشْكِرُوهُ عَلَيْهِ * وَمَا قَطَعُوهُ مِنَ النَّسْلِ الَّذِي لَا | تُعَمَّرُ
 الْأَرْضُ إِلَّا بِهِ * وَيَمْتَدُّ الْحَمْدُ لِلَّهِ * فَإِنَّ بَلَّغْنَا بِذَلِكَ مَا يَسْتَعْبِيلُ | بِهِ بَنُ
 الْمَلِكِ وَيَعْرِفُ بِهِ خَطَاءَ * فَقَدْ طَفَرْنَا بِالْمَقْصُودِ وَإِلَّا | عُتِبْنَا * ثُمَّ لَبَسْتُ
 لَكُمْ صُورَةَ النَّاسِكِ * وَظَهَرْتُ لَكُمْ | فِيهَا * حَتَّى لَا يَتَكَبَّرَ بَنُ (1) الْمَلِكِ مِنْ
 عَهْدِ صَاحِبِهِ شَيْئًا * ثُمَّ كَلَّمْتُهُ | عَلَى لِسَانِ نَفْسِهِ بِتَكْذِيبِهِ وَاقْتِرَافِهِ 10
 بِضَلَالَتِهِ فِيمَا ادَّعَا | مِنْ تَرْكِ عِمَارَةِ الدُّنْيَا * فَإِنَّ ذَوَاءَهُ (1) ذَلِكَ * وَإِلَّا رَأَيْتَ فَأَنْتَعِدَا
 الْمَلِكِ [أَمْرًا ?]

(Hier bricht die Handschrift mitten im Satze ab.)

Nachtrag.

Erst nach Fertigstellung des Manuscriptes dieser Arbeit gelang es mir den betreffenden Band von Max Müller's Essays zu bekommen, worin er über die Wanderung der Märchen' und speciell über Kalila und Dimna, wie auch über Barlaam und Josaphat handelt. Es ist das ein Freitag den 3. Mai 1870 in der Royal Institution in London. gehaltener, äusserst interessanter und anziehender Vortrag (abgedruckt Chips from a Germ. Workshop, vol. III, deutsch in den Essays, Bd. III, Leipzig 1872, Nr. XV, S. 303—333 und die Noten 530—546, dann nochmals englisch wiederholt in den Selected Essays, vol. I, London 1881, p. 500 bis 547). Wer sich über die indische Buddhalegende in ihrer Beziehung zu dem christlichen Barlaam-Roman näher und in geniessbarer Form unterrichten will (ich musste die Einzelheiten natürlich voraussetzen), dem sei hiemit aufs wärmste die

betreffende Partie des genannten Aufsatzes des geistvollen Indologen und Sprachforschers empfohlen (a. a. O., S. 322—333 nebst den dazugehörigen Noten).

Bei dieser Gelegenheit muss ich aber auf eine Verwechslung hinweisen, die auf S. 322 (p. 532 f. von Vol. I der *Selected Essays*) dem berühmten Gelehrten begegnet ist: es heisst dort, dass Johannes Damascenus wie schon sein Vater Sergius unter dem Chalifen Manṣūr (753—774 n. Chr.) gelebt und in hohen Posten gewirkt hätten, andererseits, dass der gleiche Johannes um 726 dem byzantinischen Kaiser Leo III., dem Isaurier, in Sachen des Bilderstreites entgegen getreten sei. In der That bezieht sich aber nur letzteres auf den 676 n. Chr. geborenen Kirchenvater Johannes Damascenus, der 726 schon 50 Jahre alt war, gar nicht am Abassidenhofe (was schon chronologisch kaum möglich), sondern an dem der Omajjaden in Damascus blühte und hochbetagt (im Kloster Saba bei Jerusalem?) c. 756 n. Chr. starb.

Dagegen gab es einen nestorianischen Arzt und gelehrten Kenner des Griechischen, Syrischen und Arabischen, Johannes, Sohn des Georg Mesoë (arabisirt Masawaihi, dann auch Maserḡis, Masargawaihi und ganz fälschlich Sergius genannt und ebenfalls nestorianischer Arzt), der unter Hārūn al-Rashid, besonders aber unter Ma'mūn (813—833) schrieb und übersetzte und 857 (243 d. H.) starb; er ist der oben S. 123, Anm. 1 genannte Jahja ibn Maseweih Steinschneiders, 'dessen medicinische Schriften den Namen Janus Damascenus an der Stirn tragen', und der auch mir als Verfasser des griechischen Barlaam¹⁾ immer wahrscheinlicher wird. Sein Vater Maserḡius (d. i. Mesoë Georgius) wird

¹⁾ Beziehungsweise als Vermittler des arabisirten Stoffes (vgl. S. 137 (كتاب بلوهر وپواسف) an einen (uns dann ganz unbekannten) griechisch schreibenden Mönch. Denn es kann nicht zufällig sein, dass die medicinischen Schriften dieses Jachjā oder Johannes (vgl. auch Fihrist rgr f.) mit dem Namen Janus Damascenus verknüpft sind (S. 123, Anm. 1), wie das ja ebenso mit dem griechischen Barlaam der Fall ist. Vgl. auch noch Aug. Müller, Islām, Bd. I, S. 511. In Fihrist rgr ist das seltsame الله ما شاء [ابن] gewiss nur arabisirtes ابن ميشى und dies = 'Sohn des Mesoë' (nicht etwa 'Sohn des Manasse', Fihrist II, S. 129 unten).

unter Manşûr gewirkt haben, und dann ist der von Ibn al-Kuţî unter die Omajjaden Marwân und 'Omar ibn al-'Azîz (letzterer 717—719) gesetzte Masergius (Fihrist II, S. 143) wohl ein älterer dieses Namens, der aber natürlich auch oft mit dem Masergius, Vater des Johannes (so vielleicht auch, was seine Thätigkeit und den Beinamen al-Başrî anlangt, an der Fihrist II, 143 angeführten arabischen Stelle) verwechselt worden sein wird.

Wenn, und damit schliesse ich, Max Müller a. a. O., S. 538, Note 42 (Select. Ess., I, p. 541, Note 2) die Abhängigkeit des christlichen Romanes vom Lalita vistara fast nur durch literarische Vermittlung (also nicht bloß mündlichen Bericht) zu erklären sich gezwungen sieht (vgl. „möchte man fast glauben, Johannes Damascenus habe sogar den Text des Lalita-Vistara vor sich gehabt“), so wird er jetzt, hoffe ich, um so eher die von mir nachgewiesene literarische Vermittlung (Pehlevi und Arabisch) als das einleuchtendste, ja allein mögliche, annehmen.

Zur Wiedergabe des arabischen Textes (oben, S. 138—162) ist noch zu bemerken, dass fast stets **فَالْ** (beziehungsweise **فَعَالٌ**), hie und da auch andere Satzanfänge (wie **وَالْمَا**, **فَلَمَّا**) roth geschrieben sind, was ich nicht besonders anmerken zu müssen glaubte, ebensowenig, wie die in der Handschrift über **ر** und **س** befindlichen gazma-ähnlichen Häkchen (vgl. Wright, Grammar, I, p. 4, oben) beim Druck berücksichtigt wurden. Auch habe ich für unnöthig gehalten, statt des uns geläufigen **يَكُونُ** mit der Handschrift **يَكُونُ** (und so in den meisten Fällen, wo **û** und **î** steht) setzen zu lassen; ähnlich steht für **ى** (am Schluss) stets **ي** im Manuscript. Mit Ausnahme der eben aufgezählten Punkte ist aber der Abdruck, wie schon S. 136 gesagt wurde, eine genaue Wiedergabe der einzigen Handschrift, wobei ich Auffallendes (sei es nun irrig oder sonst bemerkenswerth) in vielen

Fällen durch sic oder (!) ausgezeichnet habe.¹⁾ Leider sind trotz sorgfältigster Correctur (und nochmaliger Vergleichung mit der Handschrift) noch einige Druckfehler stehen geblieben: S. 138, Z. 8 lies الدُّنْيَا; S. 139, Z. 18 غَيْرَ أَنْ; Z. 19 setze (sic) zu غِنَاءِهَا; Z. 23 ist آتِيهَا beabsichtigt; S. 140, Z. 6 (sic) zu يَطْلُبُهَا; Z. 14 (sic) zu مَآزَةٍ (es ist مَآزِنَةٌ gemeint); Z. 17 بِأَغْمَارٍ; Z. 19 (sic) zu فَلَعَمْرِي; Z. 24 (sic) zu فَحَاجِهَا; Z. 26 الْكَثِيرُ (war leider Nachlässigkeit meiner Abschrift); S. 141, Z. 11 أَمَالِهَا; S. 142, Z. 17 (sic) zu وَذُو; S. 143, Z. 26 steht über ر in فاستحضر nicht etwa das dem ر gewöhnlich übergesetzte diakritische Zeichen, sondern wirklich Gazma in der Handschrift (gemeint ist aber natürlich ersteres, und zu lesen فاستحضر); S. 144, Z. 4 (sic) zu كَرَاهِيَةٍ; Z. 17 أَسْعَدَ خَالًا إِنْ; S. 145, Z. 9 ثُمَّ يَبْلُغُهُ; Z. 11 السَّنَةِ (statt الستة); Z. 12 نَفْسُهُ (das sic bezieht sich auf den Accusativ); Z. 16 وَأَخْرَجَهُمْ; Z. 17 وَأَشْهَرَهُ; Z. 24 (sic) zu بَسْلَعَةٍ (das gewöhnliche ist سَلْعَةٍ); S. 146, Z. 3 إِشْرَاقٍ; Z. 19 الْمَلِكِ; Z. 21 بَعْضُ; Z. 23 (sic) zu بَطْبُلٍ (natürlich بَطْبُلٌ gemeint); S. 147, Z. 6 wohl استذلّك beabsichtigt; Z. 8 صُنَادِيْقٍ; Z. 10 ff. Ms. bald تَابُوْتِي, bald تَابُوْتِي; Z. 21 هِيَ; Z. 22 إِكْرَامِكَ; S. 148, Z. 6 wohl مُنْقَاةٌ beabsichtigt; Z. 9 الصَّغَا; S. 149, Z. 1 الَّذِينَ (dagegen S. 147, Z. 14 الَّذِينَ); Z. 15 أَصْدِقَاءَ (nicht ٠); Z. 23 (sic) zu إِنَّ. Von S. 150—162 werde ich die Nachlese, die, wie ich hoffe, hier viel kleiner ausfallen wird, erst in den Anmerkungen meiner Uebersetzung bringen.

¹⁾ Sowie eine genauere wörtliche Wiedergabe des hebräischen Textes des Ibn Chisdai vorliegen wird, eine Aufgabe, der sich einer meiner Schüler, Herr Weisslowits aus Ungarn, zu unterziehen begonnen hat, wird erst die solide Grundlage zu einer kritischen Verbesserung des arabischen Textes gegeben sein; die daraus sich ergebenden Correcturen werde ich dann anmerkungsweise in der deutschen Uebersetzung, welche ich später von unserm arabischen Texte veröffentlichen will, mittheilen.

Les inscriptions juridiques de l'Assyrie et de la Chaldée.

Par

Jules Oppert.

Il n'y a pas de documents plus instructifs pour nous renseigner sur l'état des peuples éteints que les textes qui traitent de leur législation, de leurs usages religieux et civils. L'état de la société se reflète tout entier dans la forme dont ils ont revêtu leurs notions du droit et de la justice, sous laquelle ils ont envisagé les rapports des membres de la famille, des époux et la situation des esclaves. Nous avons la bonne chance de pouvoir disposer pour l'antiquité assyrienne de documents précieux qui révèlent des faits tout nouveaux dans cet ordre d'idées; ils éclairent d'une lumière aussi vive qu'inattendue l'état des civilisations de la Mésopotamie que naguères on pouvait estimer pour toujours perdues pour nous et nos contemporains.

Nous possédons, en effet, des documents juridiques de la Chaldée et de l'Assyrie dès les temps les plus reculés, à partir du XXIVe siècle jusqu'à l'époque des Romains. Il est vrai, nous ne marquons ici que les points extrêmes connus jusqu'à ce jour: les textes chaldéens du 3e millénium avant l'ère chrétienne ne furent certes pas les plus anciens documents de cette catégorie, et après la dynastie des Hammurabi et des Rim-Sin, ou Erivaku (l'Arioch de la Genèse) se trouve une lacune de plus de onze ou douze siècles pendant laquelle les inscriptions nous

font absolument défaut. A partir du VIIIe siècle, et surtout pendant une époque de cinquante ans du septième, les documents abondent à Ninive; mais ils sont d'une quantité presque incroyable depuis l'époque de Nabuchodonosor. A partir de là, jusqu'à la fin de l'empire des Perses, des milliers de documents nous sont parvenus; par exemple le règne de Nabonid est si largement représenté que nous possédons de textes datés de presque tous les mois; le nombre et l'abondance des inscriptions nous fournit même des données pour fixer la place et le nombre des années embolismiques. A partir d'Alexandre, nous disposons des textes des Séleucides et des Arsacides : le dernier document cunéiforme connu et appartenant à la classe qui nous occupe, date du temps de Domitien (81).

Les actes les plus anciens, appartenant à la dynastie chaldéenne remontent au XXVe ou XXIVe siècle : ils sont datés des règnes de Hammurabi dont nous plaçons les 55 années de règne de 2394 à 2339 avant l'ère chrétienne. Ce sont généralement des actes de vente de terrains, lesquels actes sont soumis à un contrôle du juge. Le caractère de ces documents est encore empreint d'un esprit religieux très marqué; l'exécution des conventions est toujours placée sous la protection du nom mystique des dieux et du roi. Ces textes que nous devons surtout aux fouilles entreprises à Warka, le *Uruk* des Assyriens, ou l'Orchoé des auteurs classiques, nous permettent de remonter à une époque très ancienne, bien au-delà de laquelle se placent les origines des peuples juif et grec. Les noms sont déjà sémitiques en grande partie, et nous démontrent l'importance des fils d'Assur ayant mis à leur profit la civilisation et les lois du peuple de Sumer.

Le P. Strassmaier a eu le mérite d'éditer un grand nombre de ces documents curieux, et a rendu leur étude relativement facile, en y ajoutant un glossaire et une concordance très utiles. Nous reviendrons ailleurs sur l'étude de ces textes importants.

Une longue interruption de onze siècles environ nous rend impossible de suivre le développement des textes juridiques. Ce n'est qu'à la fin du XIIIe siècle que nous nous trouvons en présence des bornes en basalte, contenant des titres de pro-

priété : la première pierre de ce genre a été rapportée à Paris par le voyageur Michaux, il y a plus de cent ans, et est conservée à la Bibliothèque nationale sous le titre du Caillou de Michaux. J'ai interprété ce document pour la première fois en 1856, et j'ai donné depuis différentes versions corrigées dans les 'Documents juridiques' et les 'Records of the Past'. Les textes de cette nature fort peu nombreux établissent des cessions de terrains à titre gracieux ou à titre onéreux, et la plus grande partie de ces inscriptions assez longues s'occupe des malédictions encourues par ceux qui arracheraient les bornes formées par les monuments eux-mêmes.

Après une solution de continuité durant plusieurs siècles, nous retrouvons à Ninive, et en Assyrie en général, de nombreux textes datés par les éponymies, à partir des règnes de Teglath-phalasar et de Sorgon, et descendant jusqu'aux dernières années d'Assurbanabal. Ces documents dont j'ai, après plusieurs années de travail, pu arrêter le sens en 1873,¹⁾ sont en grande partie des jugements confirmant des ventes. Ceux-ci ont une rédaction presque uniforme. Ils commencent par les noms des vendeurs qui apposent leur cachet. Puis, vient l'énonciation de la chose aliénée, et si c'est un immeuble, l'énonciation des voisins est jointe à celle du contenu et de la nature de l'emplacement. Ensuite, il est dit qu'un tel a acquis la chose, que le prix énoncé est payé, que l'objet a passé dans la propriété de l'acheteur; la pièce se termine par l'assurance de l'inviolabilité du contrat, et par la menace contre tout homme qui voudrait, même au titre d'un retrait lignageux, contester la validité du marché. Une forte amende est prononcée contre tout réclamant. A la fin se trouve, soit avant, soit après la date, le nom de témoins au plutôt des membres d'un tribunal échevinal, présidé par un magistrat, nommé *milu* (écrit *aba*).

Dans ces derniers temps seulement, j'ai reconnu, après de longs doutes, cette formule d'inviolabilité que je prenais pour une clause rendant illusoire, à cause des conditions trop oné-

¹⁾ Congrès des Orientalistes à Paris, t. II, p. 226.

reuses, mais légalement possibles. Au contraire, l'amende lourde doit être acquittée, et néanmoins l'impétrant n'aura pas la chose réclamée.¹⁾

Nous donnons comme spécimen un texte déjà traduit, mais en traduction émendée et corrigée. On s'étonnera, comme je l'ai déjà exprimé, de la grande lucidité du sens : c'est justement à cause de cette simplicité apparente, que la vraie idée a longtemps échappé à ceux qui se sont aventurés dans l'interprétation de ces documents.²⁾

Voici un échantillon (v. Documents juridiques, p. 188 ss.), daté de décembre 673 a. J.-Ch. (R. III, 50, n° 4).

,Cachet de Nabu-irib, propriétaire du champ vendu. (Suivent les empreintes des cachets.)

,Un champ, ensemencé par 35 homers (2100 cabs), champ de blé, du cab à neuf sur un empan cube, situé dans la ville de Saïri, borné par Irsisi, borné par le champ de Samas-sum-uşur, borné par le champ de Samas-sallim, borné par les parcs à animaux (*muşagilatē*).

,Et Samas-sallim l'a acquis, pour le prix de cinq mines d'argent.

,Le prix a été définitivement fixé, le champ a été payé et est entré dans la possession (de l'acheteur), la résiliation du contrat ne peut plus être admise.

,Qui que ce soit, à quelque époque que ce soit, qui contestera la vente, soit Nabu-irib, soit ses fils, soit ses frères, et intentera une action contre Samas-sallim, contre ses fils, contre les fils de ses fils, pour demander la résiliation du contrat, paiera 10 mines d'argent, une mine d'or, dans le trésor de la

¹⁾ Voir la préface de M. Revillout à la thèse de M. Paturet, et où les éditeurs ont bien voulu joindre ma nouvelle traduction du contrat du fils de Nitocris. Les mots *la ilakki* ne sont pas à traduire : *non vendiderit*, mais *non acquirit*.

²⁾ Pour se convaincre de la réalité de nos observations, on n'a qu'à comparer la traduction du même texte par M. Sayce et par moi, dans les *Records of the Past*, t. I, p. 139 et t. VII, p. 113. Il est difficile de se convaincre qu'il s'agit du même original, et il est certes malaisé de comprendre la traduction de M. Sayce, qui transformait les vendeurs en témoins.

déesse Istar qui habite Ninive : en dehors de cela, il remboursera à l'acheteur le décuple du prix de vente : il pourra introduire l'action, mais il n'acquerra pas la chose.

,Par devant : Madië, Bin-sum-édir, Nabu-sum-idin, Muse-zib-il, Habastë, Bel-kas-dur, Irsisi, Kannunnaï, Bahë, Nabu-sakin, président.

,Au mois de Tebet, le 25°, de l'éponymie de Sar-nûri.'

Les formules contenues dans ces textes se retrouvent dans presque tous les autres documents assyriens, et un seul peut servir de modèle à cette classe de jugements. Une autre catégorie est formée par des reconnaissances de dettes, ou plutôt des jugements ordonnant des paiements, comme celui-ci (Doc. jurid., p. 186) :

,Cinq sixièmes de mines d'argent, créance de Nabu-akhë-iddin sur Musidnu; celui-ci remboursera la somme à Nabu-akhë-iddin dans le mois d'Elul suivant, sans que ce mois sera compté. Les intérêts pourront s'accroître au double du capital.

Suivent les noms des sept témoins.

,Dans la ville de Lubi, le 25 Elul, de la 4° année d'Assarhaddon, roi d'Assyrie (676).'

Ce document, daté de l'année du roi, et non pas de l'éponymie, a une tournure plutôt babylonienne; il est plus facile à comprendre que les plus courtes inscriptions ninivites, où, souvent, il n'est pas clair qui est le débiteur et qui le créancier, justement à cause de l'extrême concision de l'exposé. Nous citons par exemple (Doc. jurid., p. 187) :

,Deux talents de cuivre pur, pour consacrer à Istar, déesse d'Arbèles, qui sont dus à Mannu-ki-Arbail par Samas-akhë-irib. Il les paiera au mois d'Ab; s'il ne le donne pas, ils pourront s'accroître jusqu'au triple.

,Le 11 Sivan, de l'éponymie de Bambaï (675 av. J.-Ch.).

,Par devant : Istar-bab-essis; Kû, fils de Sarru-iqbi; Damiq-appi-sarri; Nabu-belya.'

Si le caractère distinctif de ces documents ninivites est leur uniformité, il en est autrement des textes de Babylone, bien plus nombreux et plus variés. Ceux-ci forment un ensemble de

décisions les plus variées, jugements contradictoires, actes homologués par des juges royaux, jugements échevinaux, contrats et quittances. Il est très malaisé de choisir parmi les milliers de textes qui sont déjà découverts et dont le nombre s'accroît toujours. Nous en expliquerons quelques-uns qui ont déjà fait l'objet de traductions plus ou moins réussies. La grande difficulté que présentent ces documents est de se rendre compte de l'espèce, et d'apprécier justement le rôle de chaque personnage dans le procès. Il faut se demander toujours comment les faits se sont passés, et ce problème est parfois très difficile à résoudre. En même temps, la définition des termes propres est très laborieuse à dégager; le guide le plus sûr, c'est la nomenclature du Talmud qui peut nous éclairer toutes les fois que les termes babyloniens ont passé dans le droit rabbinique. Mais cette source ne tarit, elle aussi, que trop souvent. Quelle est, par exemple, la signification d'un mot *suḥindu* qui se trouve, une seule fois, dans un document du Louvre, et qui forme l'objet d'une contestation dont le vrai sens a échappé aux deux savants qui s'en sont occupés? Nous y voyons une somme confiée à un séquestre pour être employée à des dépenses qui pouvaient résulter de la mauvaise condition de la chose vendue, et incomber au premier propriétaire. M. Strassmaier l'a publié le premier dans les Transactions de la Société d'Archéologie biblique, t. VII, p. 408.¹⁾ Voici le texte rectifié :

1. *11 mana 18 ṭu kašpi suḥindu*

Undecim minae XVIII drachmae argenti sunt sequestrum

2. *kaniktuv riḥit ṣīmi bitī*

sigillo designatum, pars reliqua pretii domus

¹⁾ Nous avons comparé avec l'original cette copie qui contient quelques erreurs. Quant au sens, M. Strassmaier ne l'a pas bien saisi; il a pris tous les prétérits pour des futurs, ce qui, au point de vue sinon du droit, mais de la vraisemblance, est inadmissible. M. V. Revillout (Droit de la Chaldée, p. 411) a déjà écarté ce qu'il appelle les prophéties de M. Strassmaier, mais on ne peut être de son avis sur le fait d'un achat par intermédiaire; il n'y a pas de banquier auquel on remet de l'argent pour des chèques: la théorie des prétendus chèques repose sur une fausse lecture.

3. *sa Bel-rimanni ablisu sa Musezib-Bel*
Bel-rimanni, filii Musezib-Bel
4. *mar Da-Marduk sa Bel-akhē-iddin ablisu sa*
de tribu Da-Marduk, quam Bel-akhē-iddin, filius
5. *Murduk-zir-ibni mar Egibi*
Marduk-zir-ibni, de tribu Egibi,
6. *maḫiri ibusuwa kašpa aan 11 mana 18 tu kašpi*
emtionem acquisivit : argentum, id est, XI minas, XVIII drachmes argenti
7. *ina pani Nabu-akhē-iddin mar Egibi tesutuv*
in manus Nabu-akhē-iddin, de tribu Egibi ad usum
8. *avil isū sa bīli ipkidu.¹⁾ adi eli sa Nabu-akhē-iddin*
viri usuri domo deposuit. Usque ad tempus quo Nabu-akhē-iddin
9. *avil maḫiranu bitī sāsu²⁾ mītuv avil isū*
emtor domus illius mortuus est, vir utens
10. *ina eli suḫīndi suativ lu ibbasū*
sequestro isto non exstitit.
11. *Eninnima 4 ta sanāti arki*
Nuperrime post IV annos, post
12. *mitutu sa Bel-akhē-iddin u Nabu-akhē-iddin*
mortem (virorum) Bel-akhē-iddin et Nabu-akhē-iddin,
13. *sa suḫīndu ina panisu paqdatu Bel-rimanni, ana*
cui sequestrum concreditum erat, Bel-rimanni, ob
14. *[turra] suḫīndisu [ana] Itti-Marduk-balaṭ ablisu*
redditionem sequestri ad Itti-Marduk-balat, filium
15. *sa Nabu-akhē-iddin illikamma³⁾ sa la avil [rasū ibbasū]*
Nabu-akhē-iddin venit quippe quod vir utens non exstitisset.
16. *[au sū] suḫīndu ul yutirva la iddin [su]*
sed ille sequestrum non reddidit, neque dedit illud.
17. *[ana eli] aviluti rabuti u dayani iksudu avil . . .*
Apud optimates et iudices congressi sunt; iudices
18. *ana Zirya aslaku E-saggil iqbu*
Zirya chartophylaci Pyramidis dixerunt
19. *umma rasutu sa dannat ina eli suḫīndu ibassī.*
ita : „Num sumptus legitimus ex sequestro factus est?“

¹⁾ M. Strassmaier lit *ipkidu*.

²⁾ Non pas *sa ablisu matu*, comme chez M. S.

³⁾ Le mot *illikamma* est très distinct, non pas, comme S. *mu as sa la*.

20. *Zirya ib'a 'u¹⁾ (?) va kī rasutusa dannat²⁾ u avil [isū]*
 Zirya quæsit et quum sumptum legitimum et virum [utentem]
21. *sanamma ina ali ibassū la idi suhindu sāsu*
 aliumvis eo exstitisse non cognoverit, sequestrum illud
22. *ina kunukkusu Itti-Marduk-balaṭ ina maḥar Kiribtu*
 secundum titulum sigillatum Itti-Marduk-balat coram Kiribtu
23. *avil Kišū³⁾ Edir-Bel avil Kišū Marduk-aḥ-uṣur*
 viro Kišū, Edir-Bel viro Kišū, Marduk-akh-uṣur,
24. *u Mudu-dayani yutirva ana Bel-rimanni*
 et Sum-kin, iudicibus restituit et viro Bel-rimanni
25. *iddin Da-Marduk ṭupsar mar Epes-el*
 dedit. Da-Marduk, tabellio, de tribu Epes-el.
26. *al bitī⁴⁾ sarri Babilu Ululu yum 5 kam sanat 17 kam*
 In urbe domus regis Babylonis, mense Elul, die Vte, anni XVII^{mi}
27. *Nabu-naïd sar Babilu.*
 Nabonidi, regis Babylonis.

Au bord, les cachets de Kiribtu, Edir-Bel, Marduk-aḥ-uṣur et Mudu (Sum-kin).

Voici la traduction française :

Onze mines, 18 drachmes d'argent sont la somme réservée (*suhindu*), le reliquat du prix d'une maison appartenant à Bel-rimanni, fils de Musezib-Bel, tribu de Da Marduk, et que Bel-akhē-iddin, fils de Marduk-zir-ibni, tribu Egibi, avait acquise par achat. Il avait déposé cet argent, à savoir, 11 mines, 18 drachmes d'argent, entre les mains de Nabu-akhē-iddin, de la tribu d'Egibi pour défrayer éventuellement le locataire de la maison. Jusqu'à ce que Bel-akhē-iddin, l'acheteur de la maison, mourut, il n'y avait pas eu de locataire qui usât de la somme réservée. Dernièrement, quatre ans plus tard, après la mort de Bel-akhē-iddin et de Nabu-akhē-iddin à qui cette somme réservée avait été confiée, Bel-rimanni s'adressa, au sujet de la restitution de cette somme réservée, à Itti-Marduk-balat, fils de Nabu-akhē-iddin,

¹⁾ On pourrait lire *imū*, mais le *igbū* de M. S. ne s'y trouve pas.

²⁾ Le texte paraît avoir les deux fois *dannat*, non *elat*.

³⁾ *Kišū* pourrait être la prononciation de 'homme grand'.

⁴⁾ Il y a *bit*, et non pas *e* dans le texte, comme le donne Strassmaier.

parce qu'il n'y avait eu personne qui l'eût employée : mais Itti-Marduk-balat ne restitua pas la somme réservée, et ne la donna pas. Il vint trouver les chefs et les juges, et ceux-ci parlèrent ainsi à Zirya, l'archiviste (*aslaku*) d'E-saggil : 'L'emploi imputable à la somme réservée, a-t-il été effectué?' Et Zirya fit des recherches et comme il ne reconnut pas que l'emploi imputable eût été fait, et que quelqu'autre locataire n'avait pas existé, quant à cette somme réservée, conformément à la convention : Itti-Marduk-balat, en présence de Kiribtu le Kizu, Edin-Bel, le Kizū, Nergal-akh-ušur et Sum-ukin, les juges, la restitua et la donna à Bel-rimanni.

'Da-Marduk, le scribe, de la tribu des Epis-el. Dans la maison du roi, le 5 Elul de la 17e année de Nabonid, roi de Babylone.'

Ce texte est, en dehors de l'espèce curieuse, intéressant et instructif au sujet de la conservation des actes. Nous voyons que la garde des jugements et conventions se faisait de manière à ce qu'à un moment donné le fonctionnaire chargé des archives pût fournir les renseignements voulus. Il ressort également que le dépôt des pièces était ordonné par une loi, et pratiqué dans le plus antique sanctuaire de Babylone, le E-saggil, la Pyramide. Itti-Marduk-balat devait faire administrer la preuve de l'emploi du *šuhindu* par la production d'une pièce déposée dans les archives; le conservateur de cette collection ne trouvant aucune trace d'un locataire ayant eu remis la somme réservée, le fils du séquestre fut condamné à la rembourser au vendeur qui lors de la vente n'avait pas reçu le prix intégral de la maison cédée.

Tel est, selon nous, le sens de ce curieux document qui ne contient pas de vente par intermédiaire. La vente, au contraire, est conclue directement entre les deux contractants, avec la clause du *šuhindu*, c'est-à-dire de la somme réservée applicable à la réparation des défauts qui pouvaient entraver le locataire, institué par l'acheteur, dans la jouissance de sa location; elle devait ainsi garantir à l'acquéreur ou à son représentant le droit du *uti licere*.

Nous mettons cette clause en rapport avec une condition expresse qui impose au locataire de renouveler les charpentes et de réparer des lézardes qui pourraient s'y trouver; nous la rencontrons dans beaucoup d'actes de louage :

gusri yusannā u badqa asurrē iṣabbat
trabes mutabit et fissuras parietum reparabit.¹⁾

On peut croire que partout où cette stipulation n'était pas faite, la réparation des lieux était à la charge du bailleur, et que l'acheteur avait le droit, s'il louait la chose vendue, de recourir au vendeur.

Parmi tant de textes, nous choisissons un acte curieux, intéressant l'institution de l'esclavage et concernant un étranger, évidemment un juif, nommé Bariki-ili. On apprendra son histoire par le document lui-même (Strassmaier, n° 42).

1. [*Bariki*]-*jili ardu puṭuru sa (sal) Gagā binitṣu sa*
[] Barachel servus redimendus argento Gagā filiae
2. [] *sa ina sanat 35 kam Nabu-kudurri-uṣur sur Babilu*
quem anno XXXV^{mo} Nabuchodonosori, regis Babylonis,
3. [*ultu Aḫi*]-*nūru ablisu sa Nabu-nadin-aḫ ana sussan mana*
ab Akhi-nuri, filio Nabu-nadin-akh, pro triente minae,
8 ṭu kašpi
VIII drachmis
4. [*ibu*]-*su. ana eninni irgumu umma : mar banī lu zir²⁾*
emtionem acquisiverat. Nuperrime actionem tulit dicens : 'Ingenuus sum,
Belrimanni
ex stirpe Belrimanni,
5. *avil taslisu sa qatē Samas-mudammīq hablisusa Nabu-nadin-aḫ*
conjunctorem manuum viri Samas-mudammīq, filii Nabu-nadin-akh,
6. *u (sal) Qudasu binitṣu sa Aḫi-nūri anaku. ina maḥar*
et mulieris Qudasu, filiae Akhi-nuri, ego.⁴ Coram
7. *sangu aviluti rabuti u dayanē sa Nabu-naḫḫ sar Babilu*
sacerdote, optimatibus et iudicibus Nabonidi, regis Babylonis

¹⁾ Nous avons déjà donné le sens de cette phrase que M. Pinches a traduite : 'The agreement they confirm, a deposit for the amount the letter takes' (Transact. Soc. Bibl. archæol., v. VI, p. 490).

²⁾ Au lieu de la lecture imprimée *lu-nu?*

8. *dini idbubuva dibbisunu ismū rikašu sa arduta*
litem perorarunt, et (illi) disceptationes eorum audierunt et obligationem
servitutis,
9. *sa Bariki-ili su ultu sanat 35 kam Nabu-kudurri-uṣur*
quippe quod Barachel inde ab anno XXXV^{mo} Nabuchodonosori
sar Babilu
regis Babylonis,
10. *adi sanat 7 kam Nabu-naïd sar Babilu ana kašpi nadnu*
usque ad annum VII^{mm} Nabonidi, regis Babylonis, pro pecunia venditus
ana maskanu
esset, pro pignore
11. *saknu ana nudunnē (sal) Nubtā binitšu sa*
constitutus, dotis instar mulieri Nupta, filiae
12. *(sal) Gagā nadnu. arki (sal) Nubtā taknukusu maḥar¹⁾*
Gagae donatus esset. Postea Nubtā abalienavit eum
13. *itti iṣruba bitu u avelutti ana Zamama-nadin*
contra reditum domus et servos viro Zamama-nadin
14. *ablisu u Iddinna mutisu taddinus istaššūva*
filio suo et viro Iddinna marito suo dedit. Legeruntque
15. *ana Bariki-ili iqbū umma : Targum umma mar banī*
viro Barachel dixerunt ita : ,Actionem tulisti dicens : ingenuus
16. *anaku mar-banutka kullim-annāsu Bariki-ili anniti*
ego sum; ingenuitatem tuam demonstra nobis'. Barachel ista
17. *ubbul umma 2 ḥaa (ḥalaqi ultu bit belya addiva) ṣabē maduti*
retractavit ita : Bis fugam ex domo domini mei cepi : homines multi
(praesentes erant;)
18. *u annamir apluḫva aqbi umma mar-banī anaku*
et conspectus sum. Metui et dixi ita : Ingenuus sum ego.
19. *mar-banutaï la isi ardu puṭuru kašpi sa Gagā anaku*
Ingenuitas mea non est, servus redimendus argento mulieris Gagae ego.
20. *(sal) Nubtā bintisu tattannani (sal) Nubtā*
Nubtā, filia eius, pro dote me accepit, Nubtā
21. *taknukanni ana Zamama-nadin abilsu u Iddinnā mutisu*
abalienavit me viroque Zamama-nadin filio suo et Iddinna marito
22. *taddinanniva arki mitutu sa(sal) Gagā (sal) Nubtā*
permutatione me dedit. Post mortem Gagā et Nubtā

¹⁾ Le texte ne semble pas être bien copié.

23. *ana Itti-Marduk-balaṭ abilsu sa Nabu-aḫē-iddin, mar Egibi*
viro Itti-Marduk-balat, filio Nabu-akhē-iddin, de tribu Egibi,
ana kašpi
pro nummis
24. *[nadna]k ardu anaku alkava ina libbi[ya purussā suknā]*
venditus sum. Servus sum. Ite nunc, de me sententiam ferte'.
25. *aviluti rabuti u dayanē mukinnutšu ismū*
Optimates et iudices testimonia audierunt
26. *[Bariki-jelkī ardu-buṭurūtu yutiru va ina usuz sa Samas-*
servum que Barachelem in servitutem redimendam restituerunt, in ab-
mudammīq
sentia Samas-mudammīq
27. *[ablisu sa Nabū-nadin-aḫ] u Qudasu binitšu sa Ahi-nuri,*
filii Nabu-nadin-akh et Qudasu filii Akhi-nuri,
nadinan
venditorum.
28. *ana saṭani [puruššī] suativ Musezib avil [sangu]*
judicarunt. Pro scriptura [sententiae] hujus. Musezib, sacerdos,
29. *Nergal-aḫē-iddin dayanē*
. Nergal-akhē-iddin, iudices
30. *[mar] kak es an al bit sarri Babilu Arahsavna yum*
. tabellio, de tribu Epis-el. In urbe regiae regis Babylonis, mense
17 kan
Marchesvan die XVII^{mo},
31. *[sanat 7 kam] Nabu-naïd sar Babilu.*
anni VII^{mi} (?) Nabonidi, regis Babylonis.

TRADUCTION.

,Barachiel est un esclave qui peut se racheter avec de l'argent, que Gagā, fille de . . . , en l'an 35 de Nabuchodonosor, roi de Babylone, avait acquis d'Akhi-nūri, fils de Nabu-nadin-akh, moyennant $\frac{1}{3}$ de mine et 8 drachmes (28 drachmes).

,Dernièrement il réclama ainsi disant : 'Je suis un homme issu d'un ancêtre (appartenant à une tribu) libre, de la caste de Bel-rimanni, et c'est moi qui a enchaîné ensemble (*avil taslisu*, pour la cérémonie de mariage) les mains de Samas-mudammīq, fils de Nabu-nadin-akh et de Qudasu, fille d'Akhī-nuri.' Les

parties firent leurs plaintes devant le Grand-prêtre, les magistrats et les juges de Nabonid, roi de Babylone, et ceux-ci écoutèrent leur plaidoiries; ils reconnurent l'obligation du servage de Barachiel. Celui-ci, depuis l'an 35 de Nabuchodonosor, roi de Babylone, jusqu'à l'an 7 de Nabonid, roi de Babylone, avait été vendu pour de l'argent, mis en gage, et avait été constitué comme bien dotal pour Nubta, fille de Gagā. Puis, Nubta l'avait aliéné par contrat scellé, l'avait donné en échange à Zamama-nadin, son fils, et à Iddina, son mari, contre le rapport de la maison et des esclaves. Ils lurent ces pièces et parlèrent ainsi à Barachiel : ,Tu réclames et tu dis : Je suis un homme né libre; démontre-nous ta qualité d'homme libre.' Barachiel se retracta en parlant ainsi : ,J'ai tenté de m'enfuir deux fois de la maison de mon maître; mais il y avait beaucoup de monde, et je fus vu. Alors j'eus peur et je dis : ,Je suis un fils d'ancêtre.' Ma qualité de fils d'ancêtre n'existe pas, je suis un esclave qui peut se racheter par de l'argent, ayant appartenu à Gagā. Nubtā, sa fille, m'a reçu en bien dotal, Nubtā m'a aliéné par contrat scellé, et m'a cédé à Zamama-nadin, son fils, et Iddinā, son mari. Après la mort de Gagā et de Nubtā, j'ai été vendu pour de l'argent à Itti-Marduk-balat, fils de Nabu-akhē-iddin, de la tribu d'Egibi. Je suis un esclave. Allez et rendez votre sentence.' Le Grand-prêtre, les magistrats et les juges entendirent les témoins, et réintégrèrent (Barachiel), selon sa qualité d'esclave rachetable en passant outre sur l'absence de Samas-mudammiq, fils de Nabu-nadin-akh, et de Qudasu, fille d'Akhi-nūri, les vendeurs de l'esclave.

,Pour l'écriture de cette sentence :

,Musezib, grand prêtre et Nergal-akh-iddin et — —; juges (nom effacé) Da-Marduk, scribe de la tribu d'Epes-el.

,Dans la ville du palais du roi de Babylone, le 17 Marcheswan, l'an 7(?) de Nabonid, roi de Babylone.'

. Cette inscription contient un cas curieux, mais dont l'agencement était assez difficile à dégager. Le personnage principal est un esclave, certainement d'origine juive : le nom de *Bariki-ili* semble l'indiquer, car le verbe *barāku* n'est pas assyrien mais hébreu. On pourrait bien nous objecter que le signe du pluriel

suivant, le signe de ,dieu', excluerait l'origine que nous attribuons à ce personnage, mais cela n'est pas une raison peremptoire. Le signe du pluriel manque dans les variantes des mêmes noms finissant en *il*, et ensuite, le son *ili* peut avoir été rendu par le signe du pluriel par erreur, au lieu du singulier au second cas. Le nom de Babylone lui-même qui, lui, contenait originairement un pluriel, n'est-il pas écrit quelquefois *Bab-il*, *Bab-ilu*, *Bab-ilav*, à côté de *Bab-ili*, ,porte des dieux', représenté par *kā-an-ra*, *kā-an-an*, *kā-an-mis*? Quoi qu'il en soit, ce *Bariki-ili*, qui correspond à l'hébreu בִּרְכָאֵל, Barachel, père d'Elihu (Job, 32, 2, 6) est dans une situation qui cadre bien avec celle d'un Juif amené par Nabuchodonosor. Il apparaît dans l'an 35 de ce roi, 570 a. J.-Ch., 17 ans après la destruction de Jérusalem: il est donc la position d'un *ardu puturu kašpa*, d'un serf qui peut lui-même se racheter par de l'argent, quand son pécule lui permet de se libérer. Mais il semble qu'il n'ait pu profiter de cette faculté, car pendant vingt-deux ans, de 570 à 548, il est traité comme une chose, transmis, vendu, mis en gage, jusqu'à ce qu'il échoit à ce même Itti-Marduk-balat, que nous avons rencontré dans le document du *suḥindu*, comme responsable des actes de son père, Nabū-akhē-iddin, fils de Sulā. Ce dernier avait disparu depuis la 12e année de Nabonid (544), après nous avoir laissé des traces à partir de 590 a. J.-Ch.

C'est contre Itti-Marduk-balat¹⁾ que Barachiel fait valoir sa réclamation. Cela n'est pas dit expressément, mais la chose ressort de la fin du texte; il avait appartenu à Akhi-nūri qui l'avait vendu à Gagā, laquelle l'avait cédé comme bien dotal à sa fille Nubtā. La mère et la fille étaient mortes, et la cession momentanée de l'esclave à son fils et à son mari, semble avoir été résolue par la disparition de la cédante. C'est de la maison du maître, c'est-à-dire d'Itti-Marduk-balat que s'échappe Barachiel; il est pris, intente une fausse action, mais avoue son état

¹⁾ Ce personnage disparaît vers le commencement du règne de Darius (521), il existe encore lors du siège de Babylone, sous le faux Nabuchodonosor, auquel l'inscription de Bisontoun attribue comme véritable nom celui de Nidintabel.

véritable aux juges, après quoi il est réintégré dans la position qu'il avait indûment quittée.¹⁾ Il s'était fait passer pour un homme libre, ayant même exercé des fonctions nuptiales lors du mariage de la fille de son premier maître Akhi-nuri parce que les époux étaient morts; mais cette allégation fut réfutée par les dépositions des personnes appelées en témoignage.

La cérémonie que Barachiel prétendait avoir accomplie, c'était d'avoir été le *flamen*, le personnage qui reliait les mains de mariés, fonction qui certainement était réservée exclusivement à l'homme libre. Les hommes de cette condition appartenaient à des castes nobles, à des familles de prêtres des différentes divinités, à des gens de métiers, mais surtout à ces tribus qui tiraient leur nom d'un personnage ancien. Telles étaient les tribus d'Egibi,²⁾ Nur-Sin, Sin-imitti, Nabunnaï, Dabibi et des centaines d'autres. Chacun de ces anciens s'appelait *banū*, 'père', et un homme appartenant à ces tribus patronymiques, s'intitulait *mar-banī*, 'issu d'un ancêtre'.

Les documents après Nabuchodonosor ont une teneur plus uniforme; sous ce règne semble déjà s'être créée une quantité de formulaires que nous retrouvons jusqu'aux temps plus rapprochés de nous. Sous les Séleucides on conservait encore ses formules, modifiées un peu sous les Arsacides qui succédèrent

¹⁾ M. V. Revillout a analysé (p. 363 ss.) ce texte, mais sa traduction est inadmissible sous tous les rapports. L'espèce n'est pas comprise : il ne s'agit, entre autres, pas d'un *libertus*, mais d'un *ingenuus*.

²⁾ Le nom d'Egibi a été cité par M. Delitzsch, dans un étrange travail paru dans le 'Daheim', 1884, n° 49 et 50, portant le titre : 'Ein Gang durch das alte Babylon'. L'auteur montre dans la ville la 'maison d'Egibi', et traduit même ces mots en assyrien, *bit Egibi*, expression qui ne se trouve nulle part dans les documents. Cette 'maison d'Egibi' serait une maison de banque! Egibi serait identique à Jacob qui pourtant dans les textes assyriens se nomme autrement. Et puisqu'Egibi est Jacob, la 'maison d'Egibi' est une maison de banque israélite dont le chef serait venu sous Sargon à Babylone, et aurait fondé dans la cité chaldéenne une maison de banque juive! Egibi est un nom patronymique babylonien, absolument étranger à Jacob qui peut-être est plus moderne : la 'maison d'Egibi' n'a jamais existé. Quelques personnages de cette tribu qui compte aussi parmi ses descendants des débiteurs insolvables, semblent avoir été très riches, et avoir exercé, de père en fils pendant un siècle, le métier de publicains et de trésoriers royaux.

aux rois de Syrie dans la domination sur la Mésopotamie. C'est jusque dans l'ère chrétienne que descendent les derniers vestiges des documents babyloniens, écrits en caractères cunéiformes : il est probable que les tendances helléniques des Arsacides ne réussirent pas à supplanter complètement les anciennes traditions, qui ne cédèrent définitivement qu'à l'esprit énergiquement national et exclusif des Sassanides.

Die Alliteration im Alt-Arabischen.

Von

Dr. Max Grünert.

Einleitung. — I. Definition und Begriffsentwicklung. — II. Die Literatur über das 'Itbá'. — III. Alphabetisches Verzeichniss der Alliterations-Formeln.

Abkürzungen: SM. = Sujûti, Muzhir. M. = Bistâni, Muḥit-'al-Muḥit.

Einleitung.

Was die arabische Poesie in directen Gegensatz zur arabischen Prosa bringt, das ist die sogenannte gebundene Form, die sich äussert einerseits in Silbenquantität, Tonfall und Reim (das eigentliche شعر), andererseits in Gliederparallelismus und Reim (سجع oder Reimprosa).

Dazu käme noch die Widerspiegelung innerer Gedankenkraft durch äussere Mittel — aber letzteres theilt die Poesie mit der Prosa; und nicht allein die kunstmässige Prosa, auch die Volkssprache nimmt daran einen beträchtlichen Antheil, ja es ist die Frage, ob nicht gerade dieses Moment zunächst der kräftigen Volkssprache zuzurechnen sei, oder sollte die Fülle der im Alt-Arabischen entwickelten 'Mubálaga-Formen' allein der Schriftsprache zuzumessen sein, die z. B. für Segen und Fluch in abstracto nur دُعَا bietet?

Alle Mittel der Verstärkung eines Begriffes im Alt-Arabischen können unter dem Terminus technicus توكيد zusammengefasst werden.

Die Verstärkung eines Wortbegriffes an sich (d. i. durch innere Mittel) findet ihren Ausdruck in der مُبَالِغَة (فَعِيل, فَعَال etc.,

s. SM. II, 129, 4 ff.), jede andere Verstärkung kann im Alt-Arabischen nur auf dem Wege der Postposition stattfinden.

Der schlichte, aber gut gewählte Terminus technicus توكيد erscheint nach den arabischen Philologen als ein Terminus technicus für ein zweifaches Beziehungs-Verhältniss; entweder bezieht sich dieses توكيد auf die äussere oder Wort-Sphäre (لفظى) oder auf die innere oder Begriffs-Sphäre (معنوى).

Im ersten Falle wird ein Begriff durch einen anderen nachgesetzten verstärkt im Wiederholungs-Verhältniss (تكرير) oder im Synonym-Verhältniss: جلس زيدا زيدا; oder im Synonym-Verhältniss: جلس زيدا. قعد زيدا.

Im zweiten Falle wird die Begriffs-Sphäre verstärkt durch die Nachsetzung von نفس, عين oder durch die Nachsetzung der Ausdrücke für ‚Alles‘.

Zu dem توكيد لفظى nun rechnen die arabischen Grammatiker und Rhetoriker auch eine Erscheinung, die sie eben so schlicht اتباع, das Folgenlassen‘ nennen, eine sprachlich interessante Erscheinung, die viele Berührungspunkte mit der ‚Alliteration‘ anderer Sprachen gemein hat.

Mit diesem اتباع wollen sich die folgenden Blätter des Näheren beschäftigen.

1. Aus den wenig concisen und sich mehrfach widersprechenden Definitionen der arabischen Philologen (das أو, das وقيل وقال غيرهم und spielen auch hier eine grosse Rolle!) lässt sich soviel mit Sicherheit entnehmen, dass das اتباع in der Erweiterung der Begriffs-Sphäre eines Wortes durch die ‚unbezeichnete‘ Verbindung mit einem zweiten, für sich bedeutungslosen, aber in Form und Reim¹⁾ dem ersten entsprechenden Worte besteht und den Zweck hat, als rhetorischer Schmuck und Sinnverstärkung des vorangehenden Wortes zu dienen.

2. Das zweite Wort einer solchen formelhaften Verbindung, das wir Alliterations-Element nennen wollen, beginnt

¹⁾ Davon weichen nur ab Nr. 70, 91, 132, 211.

mit einem in einem gewissen lautlichen Verhältnisse zu dem Anfangslaut des ersten stehenden Consonanten, obwohl sich ein bestimmtes Gesetz nicht nachweisen lässt.

3. Was die Bedeutung dieses Alliterations-Elementes anbelangt, so unterscheiden die Araber selbst drei Arten:

a) das Alliterations-Element ergibt eine deutliche, sofort erkennbare Bedeutung, z. B. هَنِيئًا مَرِيئًا, wohl bekomme's!'

b) das Alliterations-Element hat an sich keinerlei Bedeutung und kann also für sich nicht allein stehen, z. B. شَيْطَان لَيْطَان, Satan!'; خَسَن بَسَن, sehr schön'.

c) das Alliterations-Element hat eine gesuchte und (aus dem vorhergehenden Worte) zwangsweise abgeleitete (متكلف) Bedeutung, z. B. خُبَيْثٌ بُيَيْثٌ, urgemein'.

4. Die beiden letzten Arten des اتباع haben die arabischen Philologen zum Gegenstande reichhaltiger Erörterung gemacht. Die vergeblichen Erklärungsversuche, das Etymon des Alliterations-Elementes in der Sprache zu ergründen, deuten aber nur auf eine alte, weithin verbreitete sprachliche Erscheinung. Es ist wunderlich zu lesen, welche Anstrengung die Araber z. B. bei der Erklärung der Alliterations-Elemente in den Formeln اخَا بِازٍ, شَعْرُ بَعْرٍ, شِدْرٌ مَذْرٌ, أَفْ تَفْ, شَيْطَانٌ لَيْطَانٌ, خَسَنٌ بَسَنٌ (1) u. s. w. machen; ich habe die Ansichten der Araber, so weit thunlich, sorgfältig registriert — auch Irrungen haben ihr Interesse. — Freilich sind auf diese Weise manche Wurzeln in das arabische Wörterbuch eingeschmuggelt worden, und wie schwierig das Verständniss dieser Alliterations-Elemente schon den Arabern gewesen, zeigt nebenbei auch die Versetzung des Alliterations-Elementes, sowie das gelegentlich der Erklärung desselben einigemal auftretende لا أدري.

1) Im Widerspruche mit der Erklärung von أَكْتَعُونَ etc. als اتباع zu أَجْمَعُونَ (46, 6 ff.) fasst Zamahšarī (nach Sibawaihi, Kitāb II, 46 ff.) in seinem Mufaṣṣal 70, 1 ff. die (indeclinablen) Formeln auf a und i als مَرْتَبَاتٍ auf und stellt sie mit Verkennung des wahren Sachverhaltes in eine Linie mit أَحَدٌ عَشَرَ (wie auch M. an vielen Stellen); die Auflösung solcher Verbindungen als copulative Formeln (70, 15 ff.) dient dann Zwecken des إعراب.

Diese beiden letzten Arten des إتباع sind für uns von ganz besonderem Interesse. Dass man bei einzelnen Formeln, wie حوث بوث, حيص بيص, خاز باز so ängstlich den 'Trab festzusetzen suchte, muss natürlich als doctrinäre Grille gelten.

5. Im Grossen und Ganzen entsprechen diese beiden Arten des إتباع den deutschen reimenden Formeln ‚Saus und Braus‘, ‚weit und breit‘ u. s. w.; der deutschen und lateinischen Alliteration (beziehungsweise Assonanz) vollkommen gleich ist das إتباع der Araber allerdings nicht, obwohl der Idee und der Intention der Begriffsverstärkung nach deutsche Alliterations-Formeln wie ‚blitzblau‘, ‚lichterloh‘, ‚windelweich‘ u. s. w. getrost in eine Parallele mit dem Arabischen gesetzt werden können, ja noch mehr: eine arabische Verbindung, wie لئيل لائل, راحلة رحيل, شغل شافل u. s. w. (s. SM. II, 130 f.) oder wie das عَزْجَة وَعَرْجَة, sehr geizig‘ entspricht genau der deutschen Alliteration und das in seiner Form alliterierend abgefasste alt-niederdeutsche Hildebrandslied findet sein Gegenstück in der Epistola sinica et sinica des Hariri;¹⁾ auch dasjenige arab. إتباع, wo die gleiche Wortform nur durch den divergirenden Anfangs-Vocal sich unterscheidet (also eine Art Assonanz), wie in عَرْجَة وَعَرْجَة (s. Nr. 101) ist hier von Belang; in einem gewissen Sinne kann das إتباع sogar als eine Reduplication aufgefasst werden. Dass das Alliterations-Element vielfach onomatopoeisch aufgefasst werden muss, erhellt z. B. aus خاش ماش ‚Sack und Pack‘, قاش ماش ‚Gerümpel‘ u. s. w.

6. Betrachten wir das innere Gedanken-Verhältniss beider Theile des إتباع, so ist es, wenn das Alliterations-Element erklärt werden kann, das Verhältniss zweier Synonyma im engeren und weiteren Sinne.

Was die Wiedergabe des Terminus إتباع anbelangt, so trifft die Bezeichnung ‚Wortassimilation‘ nur die äussere Seite des Terminus; Hammer, Die Namen der Araber, S. 70, Anm. 1

¹⁾ Vgl. auch Bibl. arabico-sicula 206, 13 f.: مِنْ كُلِّ شَيْئٍ مِنْ شَانِهِ; vgl. ferner v. Mehren, Rhetorik der Araber 160, wie überhaupt das تَجْنِيسُ (die Paronomasie) manche Berührungspunkte mit dem إتباع gemein hat; beachte auch Imru'ul-kais, Mu'all. 53.

(wo 20 durch Druckfehler total entstellte Beispiele des اتباع [hier *el-etbâa*!] angeführt werden) gebraucht den Ausdruck ‚Tautologien oder Füllwörter‘; Howell, Arab. Gram. (Glossary): اتباع, alliterative sequent‘; Trumpp, Beiträge zur Erklärung des Muf., S. 721, imitatives Sequens‘, doch S. 813 f. ‚Alliteration‘; Goldziher, Beiträge zur G. d. Spr. III, S. 4, ‚Lautharmonie‘.

7. Die älteste Form des اتباع war gewiss das Asyndeton; die Araber sagen es ausdrücklich, dass das Fehlen des و zwischen beiden Elementen ein Charakteristikon des اتباع ist und dieses von dem توكيد im engeren Sinne unterscheidet; auch das Fehlen des Artikels scheint eine Rolle zu spielen, vgl. Hariri, Durra, ed. Thorbecke, Einleitung 28.

Erst später scheinen die formelhaften, ebenfalls zum اتباع gerechneten Verbindungen mit و entstanden zu sein; aus den Beispielen (و)تف آف oder آف تف, فى حور و بور, u. s. w. erhellt noch deutlich das unsichere Schwanken.

Hier allerdings ist das Verhältniss des Alliterations-Elementes zum vorhergehenden Worte das des Synonymen (و copulat.) oder des Gegensatzes (و advers.').

8. Den Ursprung scheint das اتباع in der alten Volkssprache (der Kur'an hat Nr. 145) zu haben, die in ihrer Kraft und Fülle solchen Wucherbildungen sehr günstig ist; nicht weniger als 38 dieser اتباع-Formeln sind Schimpfwörter, neun Bezeichnungen für grosse Fülle, viele sind Bezeichnungen für Geiz, gross, klein, nichts, wenig, auch obscöne Ausdrücke kommen vor, wie überhaupt das arab. اتباع eine Fundgrube für völkerpsychologische Analoga und interessante Beobachtungen für manchen Zug des arabischen Volkslebens bietet; manches von diesem interessanten Sprachgute mag der عامة, die hier vielfach in die Schriftsprache hineinreicht, angehören, manches

¹⁾ Demgemäss zerfiel das grosse Gebiet der اتباع-Formeln: 1. in eigentliche 'Itbâ'-Formeln, 2. 'Itbâ'-Formeln mit و, 3. in verwandte Reim-Formeln, eine Zusammenstellung lautanklingender Synonyma, nach welcher Eintheilung im alphabetischen Verzeichniss den einzelnen Nummern der entsprechende Platz leicht zuzuweisen ist; zu der dritten Kategorie vgl. noch سَفِيهٌ فَهِيهٌ Kur'an 53, 49; Sujûfi, 'Itkân 305, 18 f.; — م. und 'Ibn Hišâm, Muğnî II, 399 u. s. w.

den Dialecten, sowie hier Improvisation und individuelle Gebrauchsanwendung eine gewisse Rolle spielen.

Auch das arabische Sprichwort ist in seiner kurzen, oft adversativen Ausdrucksweise vielfach nichts anderes als ein zu einem Satze erweitertes اتباع.¹⁾

9. Was die grammatikalische Form des Alliterations-Elementes anbelangt, so findet sich in den von mir gesammelten Beispielen, die durch den Tonfall mundgerechte Form فاعِل in 43, die Form فاعِل in 29, die Form فَعِل in 22 Fällen; dann kommen فَعْل, فُعِل und فُعْل u. s. w.

10. Rücksichtlich des Anfangs-Consonanten des Alliterations-Elementes ist die Beobachtung nicht uninteressant, dass die Lippenlaute überwiegen; so erhellt aus meiner Sammlung, dass als Anfangs-Consonant vorkommt م in 25, ب in 35, ن in 25, ت in 11, ش in 11, ل in 33 Fällen.

Besonders interessant erschienen mir die Fälle, wo das Alliterations-Element mit ا beginnt nach einem mit ع anlautenden Worte; ebenso ت nach ض; ت und د; ت nach ب.

11. Gewöhnlich ist das Alliterations-Element eingliedrig; in mehreren Fällen jedoch auch zweigliedrig, s. SM. I, 202, 19—21: ويقال حسن بسن قسن ولا بارك الله فيه ولا تارك ولا دارك [انتهى] وقد استغيد من المثالين الآخرين أن الاتباع قد يأتي بلفظين [انتهى] وقد استغيد من المثالين الآخرين أن الاتباع قد يأتي بلفظ واحد بعد المتبوع كما يأتي بلفظ واحد; ein einziges Beispiel eines dreigliedrigen Elementes bietet Nr. 13, b.

Ich schliesse; mit dem in dieser Abhandlung Gegebenen soll die Untersuchung über das اتباع durchaus nicht abgeschlossen sein; eine Reihe von Resultaten dürfte sich schärferer Beobachtung nicht entziehen — hier sollte nur eine Basis für dieselben gewonnen werden. Was ich gebe, ist nebst einer Einleitung ein Abschnitt über die Definition und Begriffsentwicklung des اتباع, worin ich als philologische Vorfragen die Ansichten der Araber registrirte; ein zweiter Abschnitt behandelt die Literatur über das اتباع; ein dritter gibt, im Allgemeinen

¹⁾ Wie überhaupt der Araber es liebt, Begriffsbestimmungen und Eintheilungs-Modalitäten auch lautlich zu voranschaulichen; s. M. s. v. بهر: وتقول العرب الازواج ثلثة زوج بهر زوج دهر زوج مهر . . .

auf Grundlage von Sujûṭî's Muzhir, 224 Beispiele (vielfach belegt durch Prosa- und Dichterstellen) des eingliedrigen Alliterations-Elementes und 19 Beispiele des zweigliedrigen; selbstredend will diese Beispiel-Sammlung auf absolute Vollständigkeit keinen Anspruch machen, ist doch jede lexikalische Monographie gleichsam ein mit wenigen Zeilen beschriebenes, rubricirtes Blatt, das noch Raum für viele Zusätze bietet.

Die Untersuchung des اتباع im Persischen und Türkischen (in welch' letzterer Sprache sich übrigens diese Erscheinung doppelt verzweigt) und die Beantwortung der Frage, ob hier ein Abhängigkeits-Verhältniss zum Arabischen vorliegt, ferner ein Streifzug in das Gebiet des Modern-Arabischen¹⁾ und eventuell der übrigen semitischen Sprachen (speciell des Syrischen und Hebräischen [vgl. חֲבִירָא וְכִדְרָא]) — dies lag ausserhalb des Rahmens dieser Arbeit!

I. Definition und Begriffsentwicklung.²⁾

(Philologische Vorfagen: die Ansichten der Araber über das 'Itbâ'.)

1. Die Definition des 'Ibn Fâris: SM. I, 199, 21—22: قَالَ ابن فارس في فقه اللغة للعرب الاتباع وهو أن تتبع الكلمة الكلمة على وزنها أو³⁾ رويها اشباعاً وتأكيذاً

2. Eine genauere Definition gibt derselbe 'Ibn Fâris in seinem كتاب الاتباع: SM. I, 200, 1—5: وَقَالَ ابن فارس في خطبة: 5—1 SM. I, 200, 1: هذا كتاب الاتباع والمزاوجة وكلاهما على وجهين أحدهما أن تكون كلمتان متواليّتان على روي واحد والوجه الآخر أن يختلف الرويان ثم يكون بعد ذلك على وجهين أحدهما أن تكون الكلمة الثانية ذات معنى والثاني أن تكون الثانية غير واضحة المعنى ولا بيّنة الاشتقاق إلا أنها كالاتباع لما قبلها (انتهى)

¹⁾ C. Landberg, Proverbes et dictons du peuple arabe, Vol. I, 215.

²⁾ Ueber das 'Itbâ' als Term. techn. eines lautlichen Processes, s. meine Abhandlung über 'die 'Imâla'. Wien. 1876.

³⁾ Ta'âlibî in seinem فقه اللغة 183, 21 f.: هو من سُنن العرب وذلك: أن تتبع الكلمة الكلمة على وزنها ورويها (sic) اشباعاً وتوكيداً آتسافاً (sic)

demgemäss erhalten wir das Schema:

الاتباع

1. das روى ist gleichartig, 2. das روى ist verschieden.

1. das Alliterat.-Elem. er- 2. das Alliterat.-Elem. ist
gibt für sich allein für sich allein ohne
einen Sinn. Sinn und Bedeutung.

3. Die Definition des 'al-Kâh: SM. I, 200, 25: وقال القالى
فى أماليه الاتباع على ضربين ضرب يكون فيه الثانى بمعنى الاول
فيؤتى به توكيدا لان لفظه مخالف للاول وضرب فيه معنى الثانى غير
... folgen als Beispiele die Nummern:
210, 12, 120, 84 c), 151, 189, 1. — Ferner SM. I, 201, 13 f. (ge-
legentlich der Erklärung von حسن بسن s. Nr. 27): لأجل الاتباع
اذ مذهبهم فيه أن يكون أواخر الكلم على لفظ واحد مثل القوافى والسجع

4. Die Definition nach dem 'Muḥiṭ-'al-Muḥiṭ: s. v. وكد:
ومن التوكيد اللفظى الإتياع وهو ثلاثة اضرب لانه إما ان يكون للثانى
معنى ظاهر نحو هنيئاً مريئاً أو لا يكون له معنى اصلاً بل ضم الى
الاول لتزيين الكلام لفظاً وتقويته معنى وان لم يكن له حال الافراد
معنى كقولك حسن بسن وشيطان ليطان. أو يكون له معنى متكلف
غير ظاهر نحو خبيث نبيث¹⁾

الاتباع

1. das Alliterations-Element ergibt einen deutlichen Sinn;
2. das Alliterations-Element ist für sich allein bedeutungslos und dient nur zum Aufputz des vorangehenden Wortes und zur Sinnverstärkung desselben;
3. das Alliterations-Element ergibt nur durch erzwungene Deutung einen Sinn.

5. 'Al-Kisā'î bei 'Abû 'Ubaid im Garib-'al-ḥadîṭ führt, gelegentlich der Erklärung von حار يار (s. Nr. 220) folgende Etymologie des Term. techn. اتباع an: SM. I, 200, 8—9: وانما سُمى
اتباعاً لان الكلمة الثانية انما هى تابعة للاولى على وجه التوكيد لها
وليس يتكلم بالثانية منفردة فلهذا قيل اتباع

¹⁾ Vgl. Howell, Arab. Gram., Allahabad 1883. I, 393.

7. Dass das Alliterations-Element nichts weiter als ein Synonymum zum vorangehenden Worte sei, findet sich hin und wieder als ständige Ansicht mancher arabischer Philologen: SM. I, 200, 16—17: قَالَ التاج السبكي قى شرح منهاج البيضاوى ظن: بعض الناس أن التابع من قبيل المترادف لشبهه به; allein zwischen dem اتباع und dem ترادف erkennt السبكي doch einen wesentlichen Unterschied: SM. I, 200, 18—20: والحق الفرق بينهما فان المترادفين يفيدان فائدة واحدة من غير تفاوت والتابع لا يفيد وحده شيئاً بل شرط كونه مفيداً تقدم الاول عليه كذا قاله الامام فخر الدين وقال: SM. I, 200, 20 f.: الآمدى: auf die Bemerkung des الآمدى التابع لا يفيد معنى أصلاً ولهذا قال ابن دريد سألت أبا حاتم SM. I, 200, 21 ff.: قال السبكي والتحقيق أن التابع يفيد التقوية فان العرب: لا تضعه سدى وجهل أبى حاتم بمعناه لا يضر بل مقتضى قوله إنه لا يدرى معناه أن له معنى وهو لا يعرفه; vgl. dazu noch SM. I, 204, 25 f.: وقال قوم الاتباع للكلمة التى يختص بها معنى ينفرد بها من غير: والفرق بين ان يكون اتباعاً: شق; und M. s. v. وان يكون بمعنى ما قبله هو انه على الاول لا يقصد معناه فيكون لتقوية الكلام. وعلى الثانى يُقصد فيكون كالتركرر:

Digitized by Google

الالفاظ مع ما قبلها ولهذا المعنى كررت بعض حروفها فى مثل حَسَن بَسَن كما فعل بَاتَعَ مع أَجَعَ ومن جعلها قسما على حدة حَجَّتْ مفارقتها اَتَعَ لجرانها على المعرفة والنكرة بخلاف تلك وانها غير مفتقرة الى تأكيد قبلها بخلاف اَتَعَ قَالَ والذي عندى أن هذه الالفاظ تدخل فى باب التأكيد بالتكرار نحو رأيت زيدا زيدا ورأيت رجلا رجلا وانما غير منها حرف واحد لما يجيئون فى أكثر كلامهم بالتكرار ويدل على ذلك انه انما كرر فى أَجَعَ واَتَعَ العين وهنا كررت العين واللام نحو حسن vgl. بسن وشيطان ليطان وقال قوم هذه الالفاظ تسمى تأكيدا واتباعا' noch H. 296, 6: vgl. 6.

9. Was die Araber von dem اتباع als Verschönerungsmittel halten, liegt kurz in den Worten (des 'Ibn Fâris): SM. I, 199, 22 f.: وروى أن بعض العرب سئل عن ذلك فقال هو شىء. يُكْد به كلامنا; وقال ثعلب فى أماليه قال ابن الاعرابى سألت ebenso SM. I, 201, 5 f.: العرب أتى شىء معنى شيطان ليطان فقالوا شىء. تند به كلامنا نشدة

10. Dass die Perser in ihrer Sprache gleichfalls die Erscheinung des اتباع aufweisen können, haben schon die Araber erkannt: SM. I, 199, 24 (nach 'Ibn Fâris): وقد شاركت العجم العرب erkannt: SM. I, 199, 24 (nach 'Ibn Fâris): وقد شاركت العجم العرب = Ta'alibî, fikh-'al-luğa 183, 24; vgl. dazu Splieth, *Grammaticæ persicæ præcepta* . . . , p. 40 und Vullers, *Institutiones ling. pers.*, 2. Aufl., 266.

II. Die Literatur über das 'Itbâ'.

1. Für die arabische Philologie ist die grundlegende Arbeit über das اتباع die Schrift des 'Ibn Fâris († 390), welche den Titel ¹⁾ führt: ²⁾ فتاوى فقيه العرب للاتباع والمزوجة; diese wahrscheinlich verloren gegangene Schrift behandelte die Beispiele dieser beiden rhetorischen Figuren' in alphabetischer Reihenfolge; vgl. SM. I, 199, 24 f.: وقد آلف ابن فارس [المذكور] تأليفا مستقلا فى هذا النوع وقد رأيت مرتبا على حروف المعجم 200, 1; das andere sub 6. c) citirte Werkchen desselben Ver-

¹⁾ Flügel, *Die grammat. Schulen der Araber*, 248 und Anm. 1. — Ueber فتاوى فقيه العرب vgl. nebenbei SM. I, 297, 23 und 298, 18 ff. und 23.

²⁾ Ueber das مزاوجة vgl. M. s. v. زوج und von Mehren, *Die Rhetorik der Araber*, 103 f.

fassers: إلماع الاتباع scheint ein Auszug dieses grösseren, beide Spracheigenthümlichkeiten behandelnden Werkes zu sein.¹⁾

2. Auf Grundlage der Arbeit des 'Ibn Fâris verfasste Sujûṭî seine ergänzende Schrift: إلماع فى الاتباع; vgl. SM. I, 199, وفاته أكثر مما ذكره وقد اختصرت تأليفه وزدت عليه ما فاته فى: 25 f. تأليف لطيف سميت إلماع فى الاتباع

3. Sujûṭî selbst behandelt in seiner ausgezeichneten Weise das Thema إلتباع in seinem ‚Muzhir fi 'ulûm 'al-luġa‘²⁾ in zwei Abschnitten (SM.); der erste: SM. I, 199, 20—201, 16 bespricht unter dem Titel النوع الثامن والعشرون معرفة إلتباع die diesbezüglichen philologischen Vorfragen; der zweite: SM. I, 201, 17—204, 26 gibt unter der Ueberschrift إلتباع من أمثلة إلتباع weit über 100 Beispiele für das إلتباع.

4. 'Abd-'ar-Raḥmân 'al-Hamadânî behandelt das Thema إلتباع in seinem ‚Kitâb-'al-'alfâz-'al-kitâbîjja‘³⁾ (H.), p. 295 f. (باب إلتباع).

5. Ta'âlibî widmet gleichfalls ein Capitel (فصل فى إلتباع) diesem Thema in seinem ‚Kitâb fiḥ-'al-luġa‘⁴⁾ (TF.), p. 183, 21—24.

6. Die von Sujûṭî in seinem ‚Muzhir‘ für das إلتباع benutzten Quellen sind:

a) die Ġamhara des 'Ibn Duraid⁵⁾: SM. I, 201, 18—202, 8; derselben sind die folgenden Nummern (des alph. Verzeichnisses) entnommen: 205, 189, 27, 118, 90, 17, 183, 151, 85, 88, 154, 220, 15, 103, 200, 12, 166, 193, 203, 130, 117, 67, 40, 144, 140 (diese Nummern: لا تغرد!) 171, 215, 120, 207, 181, 61, 4, 141, 64, 36, 43; dazu gehört noch eine Bemerkung zu Nr. 36, die aus einem anderen Kapitel der Ġamhara⁶⁾ entlehnt ist: SM. I, 202,

¹⁾ Darnach und mit Rücksicht auf das in der I. 2. gegebenen Definition Bemerkte ist wohl richtig zu stellen, was Goldziher, Beiträge zur Geschichte der Sprachgelehrsamkeit III, 5, Anm. 1) sagt.

²⁾ Edit. Bûlâk, zwei Bände, 1282.

³⁾ Edit. Beyrouth, 1884.

⁴⁾ Cairo, Lithograph. 1284 (zweiter Theil).

⁵⁾ (قال ابن دريد فى الجمهرة) باب جمهرة من إلتباع يقال

⁶⁾ (وقال فى موضع آخر من الجمهرة)

9 f.: ferner als Nachtrag ¹⁾: SM. I, 202, 21—26 die Nummern 55, 33, 42, 39, 8, 14; ferner SM. I, 204, 5 die Nr. 124;

b) 'Abû 'Ubaid's ,al-ğarib 'al-muṣannif' ²⁾: SM. I, 202, 11—21; die Nummern 94 a), b), c), 47, 50, a), c), 1, 172, 110, 195, 33 b), 24, 196, 176, 184, 169, 73, 127, 7, 159, 20, 187, 41 und B) 2 und 7;

c) 'Ibn Fâris' ,Kitâb 'ilmâ' 'al-'Itbâ' ³⁾: SM. I, 202, 26—203, 11; daraus die Nummern 53, 60, 148, 126, 54, 138, 114, 137, 39 b), 144 b), 147, 149, 217, 177, 48, B) 11, 167, 163, 145, 26, 213, 71, 116, 10, B) 4, 180, 66, 152, 146, 46, 192, 65, 52, 69, 111, 9, 182, 58, 77, 11 a), 218, 97, 164, 157, 89;

d) die Taḍkira des Šaiḅ Tâğ-'ad-din ben Maktûm ⁴⁾: SM. I, 203, 11—14; daraus die Nummern 198, 134, 29, 78, 150, 45, 25, 49, 28, 3, 75, 178;

e) die 'Amâlî des Ta'lab ⁵⁾: SM. I, 203, 14—21; daraus Nr. 82, 122, B) 8, 32, B) 9, 143, 209, 6, 175, 139, 214, 106, B) 6, B) 12, 93;

f) die 'Amâlî des 'al-Kâfî ⁶⁾: SM. I, 203, 21—25; daraus die Nummern 140, 23, 18, 117 b), 132, 91, 63, 59, 128, 168, B) 13, 156, 108, 68, 170;

g) der ,Diwân 'al-'adab' des 'Al-Fârâbî ⁷⁾: SM. I, 203, 25—204, 3; daraus Nr. 165, 57, 166, 175, B) 16, 34, 19;

h) der ,Šaḥâḥ' des Ġauharî ⁸⁾: SM. I, 204, 4 f.; daraus Nr. 24, 135; ferner SM. I, 204, 6—12, die Nummern 107, 96, 4, 133, 81, 84 a), b), c), 76, 123, 191;

i) das ,Muḥtaṣar 'al-'ain' ⁹⁾: SM. I, 204, 6; daraus Nr. 104.

Das ,Muzhir' des Sujûṭî hat also etwa 170 Beispiele; die übrigen sind gelegentlich bei der Lecture gesammelt.

¹⁾ (فى الجمهرة ايضا).

²⁾ (وعقد أبو عبيد) فى الغرب المصنف بابا للاتباع (فمما ذكر فيه)...

³⁾ (وفى كتاب الماع الاتباع لابن فارس).

⁴⁾ (وفى تذكرة الشيخ تاج الدين بن مكتوم بخطه).

⁵⁾ (وفى أمالى ثعلب).

⁶⁾ (وفى أمالى القالى).

⁷⁾ (وفى ديوان الادب للفارابى).

⁸⁾ (وفى الصحاح).

⁹⁾ (وفى مختصر العين).

7. Ueber die Literatur der ‚Alliteration‘ ausserhalb des Arabischen, vergleiche man die Arbeit Wölfflin's: ‚Ueber die alliterierenden Verbindungen der lateinischen Sprache‘, München, 1881 (Sitzungsberichte der phil.-philol. und hist. Classe der k. b. Akademie der Wissensch., Bd. II, Heft 1), woselbst S. 27 die einschlägige Literatur zusammengestellt ist. — Seither konnte ich noch verzeichnen: 1) Th. Heinze, Die Alliteration im Munde des deutschen Volkes. Schulprogramm von Anklam; 2) W. Ebrard, Die Alliteration in der lateinischen Sprache. Schulprogramm von Bayreuth; 3) Ed. Kranich, Die Alliteration bei P. Papinius Statius. 1. Th. Programm des Landes-Realgymn. zu Mähr.-Neustadt; 4) H. Habenicht, Die Alliteration bei Horaz. Programm des Staats-Obergymn. in Eger.

III. Alphabetisches (nach dem 1. Wurzellaute des Alliterations-Elementes) geordnetes Verzeichniss der Alliterations-Formeln.

A) Die Formeln mit einfachem Alliterations-Elemente.

1. حزين متردد يذهب ويحجي. من شدة الحزن
هو أسوان أنوان, traurig und betrübt. — SM. I, 201, 4:
202, 13; حزين; fehlt in M.
2. اتباع كما يقال. م.: كثير أثير
in Hülle und Fülle. — M.: كثير بثير
; H. 295, 9; vgl. Nr. 15 und 18,
23; vgl. Harîrî, Mak. 644, 9.
3. شديد أديد, heftig und hitzig. — SM. I, 203, 13 f.;
H. 295, 13; fehlt in M.
4. غريض أريض, schlecht (d. i. schlicht) und recht. —
SM. I, 202, 5 (غريض ist Druckfehler!):
وشى. غريض أريض: 204, 7 f.; الأريض الحسن
وأريض غريض: M.: اتباع له وبعضهم يفرد
; اتباع اوسمين; also umgekehrte Stellung;
H. 295, 15; vgl. Harîrî, Mak. 150, 3 f. (wo
أريض und غريض reimen).

5. أَلْحَقِ الْجَيْشَ بِالْإِسْ ,zum Anfang auch das Ende! (wer A sagt, muss auch B sagen). — M., als وقولهم بالشئ بالشئ أى اذا جاءك شئ من ناحية فافعل مثله او أتبع احد المتصاحبين بالآخر s. v. كما يقال أتبع الدلو بالرشاء [وهو المشهور] أَلْحَقِ الْآخِرَ بِالْأَوَّلِ kürzer: أسس.
6. كَصَيْصٍ وَأَصْبَحَ ,Beengung und Beklemmung (Furcht und Schrecken). — SM. I, 203, 17 (كصيص ist Druckfehler!) وله من فرقه أى انقباض: وُدُغَر; fehlt in M.
- 7^a. هُوَ أَشْرُ أَفْرُ } ,sehr übermüthig; hurtig und munter'. —
und } SM. I, 202, 18; M.: ورجل أَشْرَانُ أَفْرَانُ بِطَرُ: وهو اتباع
- 7^b. أَشْرَانُ أَفْرَانُ }
8^a. يَوْمَ مَكَ أَكْ } ,glühend heiss'. — SM. I, 202, 25 f.: شديد
und }
8^b. عَمِيكَ أَمِيكَ } ,الحتر; fehlt in M.
9. ذَهَبَ الضَّلَالُ وَالْأَلَالُ ,Irrthum und Lüge (eitel Spiegelfechterei). — SM. I, 203, 9; dagegen M.: الْأَلَالُ الْبَاطِلُ وَالضَّلَالُ بِنِ الْأَلَالِ اتَّبَاعُ.
10. لَحْمٌ غَرِيضٌ أُنَيْضُ ,ganz frisch (frisch und roh, frostig frisch). — SM. I, 203, 6; fehlt in M.; zu غريض vgl. Ḥariri, Mak. 150, 3 und Nr. 4.
- 11^a. رَجُلٌ عَيْمَانٌ أَيْمَانُ ,verwitwet und verwaist, verloren und verlassen'. — SM. I, 203, 10; فاقد الصبر: M.: ذَهَبَتْ إِبْلُهُ وَمَاتَتْ امْرَأَتُهُ.
- 11^b. مَا لَهُ أَمٌّ وَعَامٌ M. als هَلَكْتَ امْرَأَتُهُ وَمَاشِيَتُهُ حَتَّى: يُقَالُ يَنْيِمُ وَيَعِيْمُ أَيْ يَشْتَهِي النِّسَاءَ وَاللَّبْنَ فَهُوَ أَيْمَانُ إِلَى النِّسَاءِ وَعَيْمَانُ إِلَى اللَّبَنِ [وَهِيَ أَيْمَى] وَعَيْمَى; also umgekehrt; s. Nr. 109; 'Anbārī, 'addād 213, 18 f.
12. ضَّئِيلٌ بَنْيَلُ ,klein und schwächlich, armselig, ärmlich und erbärmlich'. — SM. I, 201, 1; فالبنيلى يقال M. als 202, 1; بمعنى الضئيل.
13. طَلَّقَهَا بَتَّةً بَتْلَةً ,ganz und gar, unwiderruflich'. — M.: طَلَّقَتْ قَاطِعَةً أَوْ مَقْطُوعَةً أَيْ لَا رَجْعَةَ فِيهَا Ḥariri, Mak. 605, 4.

14. **تَرَكَمَ هَتَا بَتَا**, zerbrochen und zerrissen'. — SM. I, 202, 26; كسرهم; fehlt in M.
15. **كَثِيرٌ بَثِيرٌ**, in Hülle und Fülle'. — SM. I, 201, 25: M.: وكثير بثير وبذير يوصف به الكثرة; اتباع; H. 295, 9; vgl. Nr. 2 und 18; 23.
16. **دُكِرَ عُجْرَةٌ وَبُجْرَةٌ**, 'Offenes und Geheimes' (= Alles). — M.: عيوبه وامره كله وفي الاساس تقول القيت اليه عُجْرَى وَبُجْرَى اذا اطلعته على معائبك لثقتك به. واصل العُجْرَ العُقْدَ النائية في العُصْب s. v.: والبُجْرَ العُقْدَ النائية في البطن خاصة Har- rîrî, Mak. 325, 5 und 336, 7 ff.
17. **شَحِيحٌ بَحِيحٌ**, 'filzig' (geizig und heiser). — SM. I, 201, 22 f.: بالبا من البحة ونحيج بالنون من نَحْ 22 f.: البَحِيحُ يَأْتِي إِتْبَاعًا لِلشَّحِيحِ يقال: M.: بحمله 'Anbârî, 'addâd 270, 2; s. Nr. 186.
18. **كَثِيرٌ بُجِيرٌ**, in Hülle und Fülle'. — SM. I, 203, 22 البُجِيرُ يَذْكُرُ إِتْبَاعًا (بحير ist Druckfehler); M.: لكنثير يقال . . . s. Nr. 2 u. 15, 23 u. B) 1.
19. **مَكَانٌ غَمِيرٌ بَحِيرٌ**, 'dicht bewohnt'. — SM. I, 204, 3: اتباع له; fehlt in M.; vielleicht zu lesen: ببحير?
20. **عَيْنٌ جُدْرَةٌ بِدْرَةٌ**, 'glotzend'. — SM. I, 202, 18 f.: عظيمة; fehlt in M.
21. **رَجُلٌ أَحَدٌ أَبَدٌ**, 'ganz allein' oder 'einzig (in seiner Art)'. — M. als يفرأ: يقال.
22. **شُدْرٌ بِدْرٌ** s. Nr. 16 unter B) und Nr. 158.
23. **كَثِيرٌ بِذِيرٌ**, in Hülle und Fülle'. — SM. I, 203, 22 (s. Nr. 15); M.: قال الفترة كثير بذير مثل M.: كثير بثير لغه او لثغة H. 295, 9; s. Nr. 2, 15, 18, 103.
24. **رَجُلٌ حَازِقٌ بَازِقٌ**, 'sehr geschickt'. — SM. I, 202, 15; 204, 4: ويقال M.: فلان في صنعته . . . وهو اتباع له فلان في صنعته . . . على سبيل الاتباع كما اتباع: بذق s. v. في قولهم حَسَنٌ بَسَنٌ.

25. مخرنطم مبرنطم ,zornentbrannt' oder ,stolz und aufgeblasen'. — SM. I, 203, 13; fehlt in M.
26. من خبته وبته ,nach Kraft und Macht', ,nach bestem Wissen und Gewissen', ,so gut (so viel) er kann (konnte)'. — SM. I, 203, 5: وجاء وتقول العرب ايت به من M.: بالمال
 حسك وبسك اى من حيث شئت او من جهدك وطاقتك. وقيل الحس الاستقصاء والبس قال ابو عمرو: بسى s. v. والرفق فى الطلب ويقال جاء به من خبته وبته اى من جهدك وطاقته. ولا طلبته من حسى وبسى اى جهدى وطاقتى. قال الكسائى يقال جى به من حسك وبسك اى ايت به على كل حال من حيث شئت Ta'lab, kitâb-'al-faṣḥ 25, 1 und Anm. 41.
27. قال الكسائى: ,sehr schön'. — SM. I, 200, 7: حسن بسن حار من الحرارة وبار اتباع كقولهم عطشان نطشان وجائع نائع وحسن بسن ومثله كثير فى الكلام; zur Erklärung von بسن 1) SM. I, 201, 20 ff.: قال ابن زريد سألت أبا حاتم عن بسن فقال وقال الأمدى: 200, 20 ff. 2) لا أدري ما هو التابع لا يفيد معنى أصلا ولهذا قال ابن زريد سألت أبا حاتم عن معنى قولهم بسن فقال لا أدري ما هو قال السبكي والتحقيق أن التابع يفيد التقوية فان العرب لا تضعه سدى وجهل أبى حاتم بمعناه لا يضر بل مقتضى قوله إنه لا يدري معناه أن له معنى وهو لا قال القالى فى أماليه 201, 6—14 3) ;يعرفه فى قولهم حسن بسن يجوز أن تكون النون فى بسن زائدة كما زادوها فى قولهم امرأة خلبن من الخلابة وناقاة علجن من التعلج وهو الغلط فكان الاصل فى بسن بسى وبس مصدر بسست

السويق أبسه بشا فوضع البس في موضع
المبسوس كقولهم درهم ضرب الأمير أى مضروبه
ثم حذفت إحدى السينين تخفيفا وزيد فيه
النون وبنى على مثال حسن فمعناه حسن
كامل الحسن قال وأحسن من هذا أن تكون
النون بدلا من حرف التضعيف كما يبذل ذلك
ياء لأن الياء والنون كلاهما من حروف الزيادة
ومن حروف البدل وآثروا هنا النون على الياء
لأجل الاتباع إذ مذهبهم فيه أن يكون أواخر
الكلم على لفظ واحد مثل القوافى والسجع
204, 16; s. Begriffsbestimmung 8; 5) 204,
وهو خَسَنٌ. — M.: (ohne ! و). 204, 24 (6);
بَسَنٌ: يقع اتباعاً لحَسَنٍ بسن. s. v. بَسَنٌ اتباع
يقال فلان خَسَنٌ بَسَنٌ على سبيل التأكيد
— 'Anbâri, 'aḏḏâd 247, 11; H. 295, 10;
Mubarrad, Kâmil 338, 4; s. Nr. 119 und
B) 2.

28. هَشَى بِشَى ,erfreut und entzückt'. — SM. I, 203, 13;
 بششى s. v. وانا به أى فَرَحَ مسرور: M.:
 ورجل أى طليق الوجه طيب
 Mak. 314. Comm.
29. خَصَى بَصَى ,Eunuch, impotent'. — SM. I, 203, 12 f.; M.:
 وَخَصَا وَخَصَا بَصَاً أى استقصى فى الخصاء وَخَصَا
 الله وَخَصَا وَلَخَا وَيَقَالُ خَصَى بَصَى
- 30^a. مَضَا وَبَضَا } Lippengeschmatze' (onomatop.). — M.: وما:
 and } عَلمَكَ اهلَكَ اَلَا وهو أن يُسأل عن
 30^b. مِضَا وَبِضَا } الحاجة فيتمطق بشفتيه.
31. ما عنده خَصَصٌ ولا (dann): شىء: يقال M. als: ,gar Nichts'. — M. als
 بَصَصٌ الخَصَصُ الشىء وهو مختَصَرٌ بالنفى
32. فَظٌ بَظٌ ,dick und fett'. — SM. I, 203, 15 (ist
 البَظُ اتباع M.: وأنه لفظ بظ: Druckfehler!)

- لفظ: s. v. للفظ يقال هو فظ بظ اى غليظ
ورجل فظ بظ اتباع
- 33^a. 33^a. derb und fest (prall)!. — SM. I, 202, 22 f.
وَحْمَهُ . . . اذا كان: (ist Druckfehler حظا)
M.: كثيرا ولا يفرد بظا هكذا يقول الاصمعي
مكتنز.
- 33^b. 33^a. = 33^a. — M.: وَطِيتِ المرأة وَطِيتِ: (mit!) حظيت; jedoch SM. I, 202, 15; eine Vermischung der Wurzeln حظو und حظو (geachtet und geehrt!).
- 33^c. 33^a. = 33^a. — M. als على اتباع: فرس حظ بظ
- 33^d. 33^a. = 33^a. — M. als على اتباع: امرأة حظية بظية
- 33^e. 33^a. = 33^a. (oder حظى, s. zu 33^b). — H. 295, 15.
34. 34. شَعَرٌ بُعِرَ, dahin und dorthin (zerstreut)!. — SM. I, 204, 3: . . . تنفرت ابله s. zu Nr. 22; M.: بالبنا على الفتح والنصب محلا على الحال اى تفرقوا . . . اى فى: شجر s. v. فى كل وجه كل وجه. وهما اسمان جعلا اسما واحدا وبُنِيا على الفتح خمسة عشر. واصلهما من شجر الكلب اى رفع رجله. او من شجرت بنى فلان من موضع كذا اى اخرجتهم منه. او من اشتجر العدد اذا كثر وانتشر. او من بُعِرَ اذا كان عطشا لان فى كل منهما تفرقا. او هو اتباع كما فى شذر منذر; Sibawaihi, Kitāb II, 50 f.; Zam., Mufaṣṣal 70, 2; 71, 2; Arab. prov. 502, 15; Hariri, Mak. 685, 12 und Comm.
35. 35. جاء بالسُقَر والبُقَر, offenkundige Lüge!. — M. s. v. سقر (und وجاء . . . وبنات غير فى رواية الميداني: (سقر und اسم لما لا يُعرَف اى جاء بالكذب الصريح بالسُقَر والبُقَر; dazu die Varianten: بقر s. v.

(nach 'al-Mutarrizî) بالشُّعْر والبُّعْر; بالصُّقَارَى والبُّقَارَى und überhaupt die ausführliche Auseinandersetzung da-selbst; Ḥarirî, Mak. 399, 3.

36. جَلَّ وَبَلَّ Allen gemeinsam, Jedem freistehend'. — SM. I, 200, 13—16 (nach 'Abû 'Ubad ist ومن ذلك قول: (اتباع حياك الله وبياك العباس في زمزى هى لشارب جَلَّ وَبَلَّ فيقال انه ايضا اتباع وليس هو عندى كذلك لمكان الواو وأخبرنى الاصمعى عن المعتمر بن سليمان انه قال بَلَّ هو مُباح بلُغة جَمِيْر قال ويقال بَلَّ شفاء من قولهم قد بَلَّ الرجل من مرضه وأبَلَّ اذا برأ فأما قولهم فالبَلَّ المُباح زعموا: 202, 6 وقال فى موضع آخر من الجمهرة: 202, 9 f. وأما قولهم فقال قوم من أهل اللغة بَلَّ اتباع، وقال قوم بل البَلَّ المُباح لُغة يمانية 204, 25 (es زاد ابن خالويه وقيل بَلَّ شفاء والبَلَّ الشفاء: M.: — (و) تأكيد wegen des و). والمُباح. ويقال هو جَلَّ وَبَلَّ اى حلال ومُباح أو هو اتباع. ومنه قول العباس بن عبد المطلب فى زمزى لا أجَلُّها لمغتسل وهى لشارب جَلَّ وَبَلَّ اى مُباح وقيل شفاء وقيل هو اتباع.
37. الهَلْع الحريص: يقال M. als fressgierig'. — ذُنِبَ هَلْعٌ بَلْعٌ
38. سَيْئَةٌ: M.: امرأة شَنْطِيَّانٍ بَنْطِيَّانٍ الخُلُقِ صَحَابَةٍ.
- 39^a. 1) حَوْتُ بَوْتُ 1) 'irgendwoher'; 2) 'in Masse'. — SM. I, 202, 24 f.: وَجى به من حوث بوث بتثليث حركة الثاء اى من حيث كان، وجاء فلان بحوث 2) بحوث وبوث 2) وبوث اى بالشىء الكثير
- 39^b. وتركت 2: SM. I, 203, 2, حَوْتُا بَوْتُا خيلنا أرض بنى فلان أثارتها

- 39^c. حَوْتُ بُوْتُ
خَيْتُ بَيْتُ
جَيْتُ بَيْتُ
حَابُ بَابُ
خَوْنَا بُوْنَا } ,überallhin zerstreut'. —
M.: وتركهم اى متفرقين . والاخيرة . M.:
منونهُ اعرابنا على الاتباع كما فى قولهم ذهب
دمه جَضْرًا مَضْرًا . واللوائى قبلها مَبْنِيَّاتٌ على
الفتح بعد الواو والياء وعلى الكسر بعد الالف
; فرقمهم ويدددهم : بَيْت . s. v. ; متفرقين : بوْتُ . s. v.
Zamahšari, Mufaṣṣal 70, 3; 71, 7 f.; Docy,
Supplément.
- 40^a. وَأَنَّهُ فِى حَيْرٍ بَيْرٍ
und
40^b. فِى حَيْرٍ بَيْرٍ } ,ohne Beschäftigung'; ,ohne Ertrag'. —
M.: وَانْه فِى حَوْرٍ وَبَوْرٍ اى : حور . s. v. ; كَحَوْرٍ بَوْرٍ :
(Beachte das Schwanken des Asyndeton!) . فِى غَيْرِ صَنْعَةٍ وَلَا اِتَاوَةَ آوٍ فِى ضَلَالٍ
- 40^c. رَجُلٌ حَائِرٌ بَائِرٌ ,kopfverloren'. — SM. I, 202, 2; M. s. v.
اتباع اى لَا يَتَّبِعْ لَشَى، وَلَا : حَيْر ، بَوْر ، حور
; يَأْتَمُرْ رَشْدًا وَلَا يَطْبِعْ مَرْشِدًا
und s. v. حَيْر noch :
* وَغَادَرْتَنى حَائِرًا بَائِرًا * اكابد الفقر واستجانه *
41. خَاَزٍ بَاَزٍ ,Sumsum' (als Onomatop. oder = Fliege).
— SM. I, 202, 19; M. s. v.
وَالْخَاَزُ بَاَزٌ بِكَسْرِ الْجَزْءَيْنِ وَالْجَزْءَاَزُ مَعْرَبًا : خَوْز
وَخَاَزٌ بَاَزٌ وَخَاَزٌ بَاَزٌ وَخَاَزٌ بَاَزٌ وَخَاَزٌ بَاَزٌ
ذَبَابٌ يَكُونُ فِى الْاَرْضِ أَوْ يَطِيرُ عَلَى الشَّجَرِ أَوْ
هى حكاية اصواته . ومنه قول ابى الطيب
[308, 22]
ومن الناس من يجوز عليه
شعرآء كأنها الخاَزُ بَاَزُ
vgl. Sibawaihi, Kitāb II, 47; Zahabšari,
Mufaṣṣal 70, 3; 71, 8 ff. (noch خَاَزٌ بَاَزُ und drei alte Verse).
42. خَيْصٌ بَيْصٌ ,Irr- und Wirrsal'. — SM. I, 202, 23 f.:

وَوَقَعَ فلان فى وفى ولا يفرد اذا وقع
 فى ضيق أو فيها لا يتخلص منه
 البَيْئُ الشَّدَّةَ والضيق ويكسر وقولهم وقعوا M.:
 فى خَيْمٍ بَيْمٍ وَخَيْمٍ بَيْمٍ وَخَيْمٍ بَيْمٍ وَخَيْمٍ
 بَيْمٍ وفى حَاجٍ بَاجٍ فى اختلاط لا محيص لهم
 عنه . وجعلتم الأرض عليه خَيْمٍ بَيْمٍ وَخَيْمًا
 بَيْمًا ضَيَّقْتُمُوهَا عليه حتى لا يتصرف فيها
 فى: M. s. v. الحى: ein Vers mit Elision des
 vgl. Sibawaihi, Kitāb II, 47; Zamahšarī,
 Mufaṣṣal 70, 1. 15; Freytag, Arab. prov.
 82, 17; 220, 21; Fleischer, kl. Schriften I,
 1, 167; — die Formel ist auch Name des
 bekannten Dichters (vgl. auch Jākūt I,
 126, 16).

43. خَيَّاكَ اللَّهُ وَبَيَّاكَ ,Gott gewähre Dir, was immer du wün-
 schest! — SM. I, 200, 10f.: 'Abū 'Ubaid
 im ,Garīb 'al-ḥadīṭ: وأما حديث آدم عم حين
 قتل ابنه فمكث مائة سنة لا يضحك ثم قيل
 له خَيَّاكَ اللَّهُ وَبَيَّاكَ قال وما بَيَّاكَ قيل أضحكك
 فان بعض الناس يقول فى بَيَّاكَ انه إتباع وهو
 عندى على ما جاء تفسيرة فى الحديث انه
 ليس بإتباع وذلك أن الاتباع لا يكاد يكون
 بالواو وهذا بالواو
 فأما وقولهم خَيَّاكَ اللَّهُ وَبَيَّاكَ: 202, 7
 فبَيَّاكَ أضحكك زعموا وقال قوم قَرَّبَكَ وأنشدوا
 لما تبييننا أبا تميم
 أعطى عطاء الماجد الكريم
 وقولهم خَيَّاكَ اللَّهُ وَبَيَّاكَ قيل معنى خَيَّاكَ: M.:
 ملكك وَبَيَّاكَ اعتمدك بالتحية أو جاء بك أو
 قَرَّبَكَ أو بَوَّأَكَ منزلًا أو أضحكك أو اتباع لحَيَّاكَ
 وقيل ليس بإتباع وذلك ان الاتباع لا يكاد
 يكون بالواو وهذا بالواو

- 44^a. هَيَّ بْن بَيَّ
und
44^b. هَيَّانُ بْنُ بَيَّانُ } ,der Dingsda' (in meiner Heimat [Erzgebirge] sagt man scherzweise: ,der Niemand-Franz von Sonnenberg!'). — M. s. v. Nr. 9 und 50^b.
45. طِبْنُ ثِبْنٍ ,witzig und verständig'. — SM. I, 203, 13; fehlt in M.
46. أَفْ تُفْ ,winzig und wenig' oder ,pfui Schande!' — SM. I, 203, 8 (mit !و); M. s. v. أَفْ: وَأَقْبُ تُفْ ضِدُّ بَيْجٍ يَقَالُ هَذَانِ اللَّفْظَانِ عِنْدَ ذِمِّ أَحَدٍ وَانْكَارِ فَعْلِهِ. وَالْأَفُّ وَسَخُ الْأُذُنِ وَالتُّفُّ وَسَخُ الظُّفْرِ يُضْرَبُ بِهِمَا الْمِثْلُ فِي الْحَقَارَةِ. وَقِيلَ الْأَفُّ مَعْنَاهُ الْقِلَّةُ وَالتُّفُّ اتِّبَاعٌ s. v. تَغْفُ: mit !و Hariri, Mak. 142, 10 (أَفٌّ وَتُفٌّ).
47. أَحْمَقُ فَأَكُّ تَأَكُّ ,Einfaltspinsel'. — SM. I, 202, 12; M.: اتِّبَاعٌ وَبَعْضُهُمْ يُفَرِّدُهُ وَيَقُولُ أَحَقُّ تَأَكُّ وَمَا كُنْتُ وَيَقُولُ هُوَ عَلَى الْإِتِّبَاعِ: فَكَكَ s. v. تَأَكَّا s. Nr. 113 und B) 12.
48. شَيْءٌ خَالِدٌ تَالِدٌ ,für immer und ewig; ganz zu eigen'. — SM. I, 203, 4; fehlt in M.
49. هُلْعَةٌ تُلْعَةٌ ,sehr ungeduldig'. — SM. I, 203, 13; fehlt in M.
- 50^a. ضَالٌّ تَالٌ ,unstät und irrend'; ,confus'. — SM. I, 202, 13; M. s. v. ضَلُّ: اتِّبَاعٌ; s. v. تَلُّ: اتِّبَاعٌ.
- 50^b. هُوَ الضَّلَالُ بْنُ التَّلَالِ ,ganz gewöhnlicher Mensch'. — M. s. v. تَلُّ: تَلُّ s. v. لَا يُعْرَفُ وَلَا يُعْرَفُ أَبَوُهُ: ضَلُّ: اتِّبَاعٌ s. Nr. 9 u. 44; vgl. Hariri, Mak. 357, 3: ضَلُّ ابْنِ ضَلٍّ und Comm. (mit einem nach 'Asma'i recitirten Verse).
- 50^c. جَاءَ بِالضَّلَالَةِ وَالتَّلَالَةِ ,unstätes Wesen'; ,Confusion'. — SM. I,

- 202, 13; M. s. v. ضلل: اتباع; s. v. تلل: وجاءنا بالضلالة والتلالة اتباع
zu الضل والضل Bemerkte.
51. سنام سامك تامك ,hoch und spitzig'. — SM. I, 203, 8 f.:
عال. وهو من قبيل الانباع; M.: مرتفع
52. متاع دابق تائق ,ganz werthlos' (Gerümpel). — M.: لا ثمن
له رخصا وكسادا
53. رجل حياب ثياب ,trügerisch'. — SM. I, 202, 27; fehlt in M.
54. أرب جرب ,Schmerz leidend'. — SM. I, 203, 1: متوجع;
fehlt in M.
55. شغب جغب ,Störenfried'. — SM. I, 202, 22: يقولون
الجغب اتباع; M.: وخغب اتباع لا يفرد
لشغب. يقال رجل اى مهيج للنشر
مفسد. ولا يفرد بنفسه
56. عقرى خلقي ,stark menstruierend'. — M. s. v. مقرر:
وينونان اى عقرها الله تعالى وخلقها آوتعقر
قومها وتحلقهم بشوئها. آو العقرى الحائض
s. v. حلق steht ein ausführlicher Bericht;
Varianten: خمشى عقرى خلقي;
مقرى وخلقي; عقرى خلقي (mit او!)
57. قشب خشب ,Thunichtgut, Nichtsnutz'. — SM. I, 203,
26 f.: اذا كان لا خير فيه. اتباع له
M. s. v. خشب: ebenso.
58. ملجم خلجم ,gross und stark'; ,stark und dick'. —
SM. I, 203, 10: للطويل الضخم; fehlt in M.
59. خاسر دابر } ,verloren, verlustig'.
und } SM. I, 203, 23; fehlt in M.; s. Nr. 63.
- 59^b. خسر دبر } ,Verlust, Schade'.
60. وأنه لمجرب مدرب ,geprüft und erprobt; gedrillt'. — SM. I,
202, 27; fehlt in M.

61. لا بَارَكَ اللهُ فِيهِ وَلَا دَارَكَ ,kein Glück und Segen! — SM. I, 202, 4 f.; M.: اتباع; s. unter B).
62. مَائِقٌ دَائِقٌ ,erzdumm'. — H. 295, 12; s. Nr. 51; vgl. Hariri, Mak. 267, 2.
- 63^a. خَاسِرٌ دَامِرٌ } = Nr. 59; — SM. I, 203, 23; fehlt in M.;
und } bemerkenswerth ist der Lautwechsel von
63^b. حُسْرٌ دُمْرٌ } م. und ب.
- 64^a. خَفِيفٌ ذَفِيفٌ ,fink und hurtig'. — SM. I, 202, 6: سريع; M.: اتباعٌ .
- 64^b. خُفَافٌ ذُفَافٌ M.: اتباع.
65. لِسَانٌ طَلَقَ ذُلُقَ } ,scharf, spitzig'. — SM. I, 203, 8; M. s. v.
طَلَقَ ذُلُقَ } ذلق: ist das Allitera-
طَلَقَ ذُلُقَ } tions-Element versetzt und noch die Va-
طَلَقَ ذُلُقَ } riante انْفَلَقَ geführt; vgl. Hariri,
Mak. 221, 1 und Comm.
66. شَائِعٌ ذَائِعٌ ,weit und breit (bekannt)'. — SM. I, 203, 7; fehlt in M.
67. مَائِقٌ ذَائِقٌ ,erzdumm'. — SM. I, 202, 2; fehlt in M.; s. Nr. 62 (ذ und د).
68. سَبْخَلٌ رُبْخَلٌ ,dick und fett'. — SM. I, 203, 25: ضخم; M. s. v. السَّبْخَلَةُ الجارية الطويلة: سبخل. ومنه قول ابى الطيب المتنبي
[8, 19]
* رُبْخَلَةٍ اسودَّ مُقْبَلُهَا * سَبْخَلَةٍ ابيضَ مُجَرَّدُهَا *
s. v. جارية رُبْخَلَةٍ ضخمة جيدة الخلق: ربخل.
طويلة
69. نَذْلٌ رَذْلٌ ,niedrig und gemein'. — SM. I, 203, 9: وهو [وخصل فسل دون]; fehlt in M.; s. Nr. 111.
لثيم راضع ,ganz verworfen'. — M. und Mubarrad, Kâmil 338, 3.
70. رَجُلٌ قَبْضَةٌ رُقْضَةٌ ,unfertig, der Alles anfängt und Nichts

- fertig bringt'. — M. s. v. رَفَضَ und قَبَضَ: يتمشك بالشئ، ثم يتركه.
71. أَعْمَشُ أَرْمَشُ, 'blöd und triefäugig'. — SM. I, 203, 6; fehlt in M.
72. كُنَّا أَهْلَ ثَمَّةٍ وَرَمَّةٍ [Ḥadîṭ], 'Schlichtung und Richtung'. — M. als اهل اصلحه ومرمته: قولهم: رَمَّةٌ وَرَمَّةٌ [das ist sein Zusatz: وهو ثَمَّةٌ وَرَمَّةٌ]; Um und Auf' [اى جَيِّدَةٌ وَرَدِيئَةٌ وَقَالَ اعرابى جَعِيعٌ بى الدهر عن ثَمَّةٍ وَرَمَّةٍ اى عن قليله وكثيره. وقولهم ما له ثَمٌّ وَلَا رَمٌّ [er hat gar Nichts'] ولا يملك ثَمًّا وَلَا رَمًّا قال ابن السكيت فالثَمُّ قماش اساقبيهم وآنيتهم والرَمُّ مَرَمَةٌ s. v. رَمَمَ ist bemerkt, dass in dem Ḥadîṭ die Traditionslehrer mit Damma lesen, nach 'Abû 'Ubaid aber Fatḥa vorzuziehen sei und: والثَمُّ من الاصلاح والرَمُّ من الاكل.
73. ما له رَمٌّ وَلَا رَمٌّ, 'gar Nichts'. — SM. I, 202, 17 f.: ما له رَمٌّ وَلَا رَمٌّ مالى منه خَمٌّ وَلَا رَمٌّ اى: رَمَمَ; M. s. v. شئ. ferner: ما له خَمٌّ وَلَا رَمٌّ اى ليس له شئ; بُذِّدَ وما له خَمٌّ وَلَا سَمٌّ: حَمَمَ; s. v. وَيَضْمَانُ [لغة] اى هَمٌّ أَوْ لَا قَلِيلَ وَلَا سَمٌّ; s. v. سَمَمَ ist dieses Alliterations-Element versetzt.
74. جَاءَ بِالْطَّمِّ وَالرِّمِّ, 'Trockenes und Nasses; in Hülle und Fülle'. — M. als يقال: آو بالبحر والثرى آو بالبرى. آو بالرطب واليابس. طمم: s. v. آو بالتراب والماء. آو بالمال الكثير nur die letzte Erklärung; 'Anbârî, 'addâd 95, 15.
75. سَهَّوْا زَهْوًا, 'aus freien Stücken'. — SM. I, 203, 14:

- ومنه يقال افعله M.: وأعطيت المال
 أى عفوًا بلا تقاضي.
76. وناقاة: SM. I, 204, 11; frei weidend. — مَسْيَاغٌ مَرْيَاغٌ
; fehlt in M.; تنهب فى المرمى وترجع بنفسها
 in M.
77. fest ansässig (erbgesehen). — SM. I, 203, 10; بالمكان و...; fehlt in M.
 خيم وريم
78. erzdumm. — SM. I, 203, 13; fehlt in M.
 فُئِم سُدْم
79. reuig und zerknirscht. — s. Nr. 187. —
 قيل هو اتباع للتأكيد ويقال سادم نادم. M.:
 ايضا. ومنه قول الحريرى فى المقامة الرحبية
 [119, 5]
 قُل لِّوَالٍ غَادَرْتُهُ بَعْدَ بَيْنِي
 نَادِمًا سَادِمًا يَعْصُرُ الْيَدَيْنِ
 'Anbāri, 'addād 115, 20.
80. وفى الحديث: M.: ohne Lug und Trug. — لا إغلال ولا إسلال
; Ba-lāduri, fut. 36.
- 81^a. مكان بُلُغْعٌ سَلُغْعٌ, wüste und leer, öde und leer. — SM. I,
 204, 8 – 10: وهى الاراضى القفار التى لا شىء;
 81^b. بها قيل هو سَلُغْعٌ اتباع لبُلُغْعٌ لا يُغَرِّدُ وقيل بَلَاغْعٌ سَلَاغْعٌ
 البُلُغْعُ: M. die Variante: هو المكان الحزن
 يقع تأكيدا لصلُغْعٍ يقال مكان صَلُغْعٌ بَلُغْعٌ
 أى خالٍ قفر ويقال صَلُغْعٌ بَلُغْعٌ بدون النون
 also mit ن, ص und Versetzung des Al-
 literations-Elementes; s. v. صَلُغْعٌ: صَلُغْعٌ
 يقال طريق صَلُغْعٌ بَلُغْعٌ على: und; بَلُغْعٌ اتباع
 سَلُغْعٌ: jedoch s. v. الاتباع أى خالٍ قفر
 السَلُغْعُ المكان الحزن أو هو اتباع لبُلُغْعٍ ولا
 يغرد. يقال مكان بُلُغْعٌ سَلُغْعٌ وامكنه بلاقع
 سلاقع أى قفر لا شىء بها. ولا يقال سلقع
 وسلاقع فقط.

82. مَلِيه سَلِيه, nett und hübsch'. — SM. I, 203, 15 als
مَلِيه = مَلِيح, also wahrscheinlich nur
dialektisch.
83. يَوْمًا حَمِيطًا وَيَوْمًا
سَمِيطًا, überaus heiss' (gebraten und gebrüht,
gesotten und gebraten). — M.: اطعمنا,
als يقال.
- 84^a. ضَائِع سَائِع, vergebene Müh'! 'hin ist hin!' oder 'ver-
schwenderisch'. — SM. I, 204, 10; M.:
اتباع; H. 295, 13.
- 84^b. مِضْيَاع مِشْيَاع, Verschwender'. — SM. I, 204, 10: ورجل
للمال; M. dasselbe.
- 84^c. مِضْيَع مِشْيَع, verschwenderisch'. — SM. I, 201, 2:
ورجل: سوع. M. s. v. والاساعة هي الاضاعة
مِضْيَاع مِشْيَاع للمال وهو مِضْيَع مِشْيَع اى
مُهْجَل له مَفْرَط به. وهو مَسْوَع له. اى مَسْوَع
له. واصل المعنى فى هذه المأذة الهلاك
المِضْيَاع المِضْيَع. يقال: ضيع. s. v. والنزوال
رجل مِضْيَاع للمال اى مِضْيَع له. ورجل مِضْيَع
اى فشت ضياعه وكثرت
85. حَزْبَان سَوَّان, traurig und betrübt'. — SM. I, 201, 24;
fehlt in M.; vielleicht ist حَزْنَان zu lesen
und statt des سَوَّان: أَشْوَان?
86. رَجُلٌ ضَرَسٌ شَرَسٌ, leicht reizbar'. — M.: بَمَعْنَى.
87. أَرَى وَشَرَى, Honig und Koloquinte'. — M.: يقال
لفلان طعمان اى عَسَلٌ وَحَنْظَلٌ.
88. عَمِيٌّ شَرِيٌّ, schlecht und elend' (Waare). — SM. I,
201, 24; من شَرَى المال اى رَدِيئُهُ; fehlt
in M.
89. حَزِنَ شَزِنَ, traurig und niedergeschlagen' oder 'rauh
und unzugänglich'. — SM. I, 203, 11:
وَمَرَّ صَعْبٌ; fehlt in M.
90. قَبِيحٌ شَقِيحٌ, hässlich, abscheulich'. — SM. I, 201, 21 f.:

من شقم البسر اذا تغيرت خضرته لبحمر او
ليصفر وهو أقبح ما يكون حينئذ
ferner 204, 24 (als Beispiel ohne و!); M.:
اتباع آو بمعنى
(قُبْحًا ... وشَقْمًا).

- 91^a. وَتَجَّ شَقْنٌ | ,sehr wenig'. — SM. I, 203, 22 f.: قليل;
und | M.: شَقْنٌ شَقْنٌ وشَقْنٌ وشَقْنٌ اى قليل .
91^b. وَتَجَّ شَقْنٌ | ,وعن ابى عبيد قليل شقن اتباع له مثل وتَجَّ
91^c. قليل شقن | ,وَعَرٍ (وكلاهما بمعنى قليل) s. Nr. 211.
92. فَلَانْ حَظَرُ شَقْرٍ | ,wohlmeinend, gut rathend'. — M.: يصلح
للمشاورة.
93. صَيَّرَ شَقْرٍ | ,wohlgestaltet; fein, elegant'. — SM. I,
203, 21: ويقال رجل اذا كان حسن
حسن: شور: M. s. v. الصورة حسن الثياب
صور: ebenso s. v. الصورة والشارة
94^a. عَوَّى شَقْرٍ | ,stotternd und stammelnd' oder ,schwach
und elend'. — SM. I, 202, 11 f.: وبعضهم
اتباع: M.: يقول شوقى
94^b. جَاءَ بِالْعَى وَالشَّقَى | s. 94^a. — SM. I, 202, 12; M. als قال:
والشَّقَى اتباع للعَى
94^c. ما أعياء وأشياء | ,wie schwach und elend!' — SM. I, 202,
12: ومنه يقال ما أعياء وما أشواء: M.: وأشواء: 12:
اى ما أضعفه. وَيَقَالُ ما أعياء وأشياء ايضا
95. حَبَّ صَبَّ | ,verschlagen und verschmitzt'. — SM. I,
199, 23: اى جربز: M.: وهو
مراوغ: TF. 183, 24 (ist vor صب) Druckfehler).
96. أَحْرَسَ أَضْرَسَ | ,ganz stumm'. — SM. I, 204, 7: ورجل
اتباعٌ للتوكيد اى شديد: M.: اتباع له
الحرس: H. 295, 14 (ist Druckfehler).
97. زَمِنَ ضَمِنَ | ,siech und elend'. — SM. I, 203, 11; fehlt
in M.

98. لَبَّ طَبَّ, 'ganz sich einer Sache widmend'. — M.: اتباع; s. Nr. 126.
99. لَبَنٌ خَائِرٌ طَائِرٌ, 'geronnen, dick'. — M. als يقال.
100. هُوَ جَبَسَى مَبَسَى, 'verworfen, gemein' (vulg. 'hundsgemein'). — M.: لَبِيمٌ.
101. عَرَجَةٌ وَعُرْجَةٌ, 'Neigung, Sympathie' (eigentl. Standort). — M.: . . . ما لى عليه, als مقام: يقال; dazu Makâm. des Hariri 381, 8; 398, 1. (Alliteration in der Vocal-Färbung); s. Nr. 106.
102. رُبُوضٌ بِلَا عُرُوضٍ, 'ohne Hinderniss'. — M.: بلا حاجة عرضت له. هكذا فى الفيروزآبادى والذى فى الصحاح والعباب ركوزٌ بِلَا عُرُوضٍ.
103. رَجُلٌ كَفَرَيْنَ عَفْرَيْنَ, 'sehr gemein'. — SM. I, 204, 6; خبيث; fehlt in M.; s. Nr. 193.
104. رَجُلٌ حَكِشٌ عَكِشٌ, 'streitsüchtig'. — M.: ملتو على حضه.
105. ثَعْرِيحٌ وَلَا ثَعْوِيحٌ, 'kein Bleiben und Verweilen'. — SM. I, 203, 19; وما عنده . . . على أصحابه . . . اى: اقامة; fehlt in M.; s. Nr. 101.
106. حَوَاسٍ عَوَاسٍ, 'Nachtschwärmer'. — SM. I, 204, 6 f.: اتباع; M.: إنه لحَوَاسٍ عَوَاسٍ اى طلاب بالليل اغ: حوس: mit s. v.
107. ضَمَقَ عَمَقَ, 'engherzig (geizig)' oder 'unnütz'. — SM. I, 203, 25; M. s. v. عوق: mit doppeltem Alliterations-Elemente, s. unter B).
108. مَا لَهُ أَمٌّ وَعَامٌّ, s. Nr. 11^b.
109. بِذِيرٍ غَفِيرٍ, 'in Hülle und Fülle'. — SM. I, 201, 25 f.: وكثير بثير و. . . . يوصف به الكثرة; fehlt in M.; s. Nr. 23.
110. ثَلَّ وَغَلَّ, 'ein Fluch-Ausdruck'. — SM. I, 202, 14: ما له أَلَّ وَغَلَّ على M.: ما له . . . يدعو عليه (sic!) المجهول دعاء عليه.

111. خَسِل فُسِل ,verworfen und gemein'. — SM. I, 203, 9: [وهو نذل رذل] و.... دون: fehlt in M.; s. Nr. 69.
112. يقال: فلان كريم النكير ,durch und durch edel'. — M. als صُلْتَان فُلْتَان والفقير جدًا; s. Nr. 201.
113. تَات فَات s. Nr. 47 und Nr. 12 unter B).
114. نَشِيط: 1, SM. I, 203, sehr schnell'. — fehlt in M.
115. غير مصروفين اى بالداهية ,Unglück'. — M.: جاء بِفُلْتِي: فُلْتِي; وِفُلْتِي اتباع فُلْتِي وَفُلْتِي فُلْتِي اى بالداهية. والاول مبنئ كَشْدَر مَدْر والثانى معرب كادخلوا رجلاً رجلاً.
116. ولا: kein Entkommen! — SM. I, 203, 6: مَحِيس مَفِيس; fehlt in M.; Ḥariri, Mak. 446, 3 im Comm. ما قولهم مَحِيس مَفِيس مَحِيس مَفِيس اى ما عنه مَحِيس وما استطعت ان افيس منه اى احيد.
- 117^a. اتباع: M.: و.... وقالوا فارد: SM. I, 202, 2: واجد قاجد }
und ,allein' oder ,einzig'.
- 117^b. وحيد فحيد } SM. I, 203, 22; fehlt in M.
118. و.... من: schön'. — SM. I, 201, 21: مَلِج فَزِج القرح وهو الابرار; H. 295, 13.
119. حَسَن قَسَن ,sehr schön'. — SM. I, 201, 14—16: وقولهم حسن قسن عمل فيه ما عمل فى قسن والقسن تتبع الشئ. وطلبه وتطلبه فكانه حسن (nach 'al-Kāfi); مقسوس اى متبوع مطلوب; fehlt in M.; s. Nr. 27 u. B) 2.
120. جديد قشيب ,ganz neu' (vulg. ,funkelnagelneu'). — SM. I, 201, 2: والقشيب هو الجديد: 2; fehlt in M.; vgl. noch SM. I, 202, 4; vgl. Ḥariri, Mak. 231, 5; 565, 8; 'Anbāri, 'addād 233, 10.

121. هلمعة بن قلمعة ,unbekannter, gewöhnlicher Mensch'. — SM. II, 129, 12; s. Nr. 44 und 50.
122. عابس كابس ,ernst und dräuend'. — SM. I, 203, 15; M.: اتباع.
123. شفة باثعة كاثعة ,blutstrotzend'. — SM. I, 204, 11 f.: ميتلئة شفة كاثعة باثعة. M.: اي; محمرة من الدم , also mit Versetzung des Alliterations-Elementes.
124. عجوز شهلة كهلة ,altes Weib' (vulg. alte Schachtel, Vettel'). — SM. I, 204, 5: اتباع له لا يفرد; M.: وقال فى البارع وقتل ما يقولون للمرأة كهلة مفردة الا ان يقولوا شهلة كهلة.
125. من الحور بعد الكور ,vor dem Schaden nach dem Nutzen' (etwa: erst hui, dann pfui!). — M.: وفى الحديث نعوذ بالله قيل اى من النقصان بعد الزيادة; Hāriri, Mak. 248, 1 (und Comm.); 432, 4 f.
126. طب لب ,geschickt und geübt'. — SM. I, 202, 27: حاذق; M.: اتباع, aber mit Versetzung des Alliterations-Elementes; s. Nr. 98:
127. ما له سبد ولا لب ,nicht Haar und nicht Wolle' = ,gar Nichts'. — SM. I, 202, 18; M.: والسبد القليل من الشعر. ومن امثالهم ما اى لا قليل ولا كثير. يستعملونه فى النفى العام لبذ; vgl. auch s. v. لبذ; vgl. Hāriri, Mak. 104, 2 und Comm.
128. فذم لذم ,erzdumm'. — SM. I, 203, 23 f.: بليد; M. s. v. لدم mit doppeltem Alliterations-Elemente, s. B) Nr. 5.
129. عزب لزب ,alter) Junggeselle'. — M.: اتباع.
130. كثر ل ,ganz zusammengeschrumpft' oder ,filzig'. — SM. I, 202, 2; M.: اتباع; H. 295, 14.

131. اتباع M.: ,Alter, Alte‘; ,dekrepid‘. — M.: عجوز لزوز
132. sehr geizig, filzig‘. — SM. I, 203, 22: يقال لَجَبْ لَجَبْ; M.: die Variante: بخيل; (Ein Beispiel eigentlicher [ل am Anfange] ,Alliteration‘.)
133. ,boshaft‘ oder ,übellaunig‘. — SM. I, 204, 8: عَسِر متشدد; M. s. v. كظ hat die gleiche Erklärung, doch, wie auch s. v. لظ (اتباع) mit Versetzung des Alliterat.-Elementes.
134. ,scherzend‘ oder ,dem Spiele ergeben‘. — SM. I, 203, 12; fehlt in M. دُعب لعب
135. ,gierig‘. — SM. I, 204, 4 f.: اتباع اى حريص; رجل وِعَقَ لِعَقَ (Hic ist Druckfehler); M.: وهو حريص. اتباع له
136. ,hungrig und abgemattet‘. — SM. I, 199, 23; fehlt in M.; TF. 183, 23. ساغب لاغب
137. ,Schwachkopf‘; ,Leichtflügel‘. — SM. I, 203, 2: وأحق خفيف; fehlt in M., doch s. v. هفت كاللغات: هفت.
138. ,ruhig‘ oder ,unthätig‘. — SM. I, 203, 1: خفوت لفوت; وامرأة ساكنة
139. ,der an Allem herumdreht‘ (vulg., Nergler‘). — SM. I, 203, 18: وانه اذا كان; ويعفت فى كل شىء ويلفته اى يدقه ويكسره; fehlt in M. مَعِفَت مَلِفَت
140. ,hässlich; abscheulich‘. — SM. I, 202, 2 und 203, 22; M.: اتباع او بمعنى: لقم s. v. لقم; dazu vergl. man die verwandten s. v. شقم angeführten, mit dem Zusatz versehenen Ausdrücke: 1) قُبِع الرجل وشَقْم 2) وجاء بالقباحة

- قُبْحًا وَشُئْحًا (4)؛ قُبْحًا لَهُ وَشُئْحًا (3)؛ والشقاحة
 قعد مقبوحًا مشقوقًا.
141. ثَقُفَ لَقْفَ ,scharfsinnig (sehr aufmerksam)'. — SM. I, 202, 5 f.: جيد الالتفاف; M.: ثَقُفَ لَقْفَ رجل ثَقُفَ لَقْفَ: لَقْفَ s. v. خفيف سريع
 اى خفيف حاذق.
142. شَقِيَّ لَقِيَّ ,schlecht und verworfen'. — M.: اتباع; H. 295, 14.
143. شَكِسَى لِكِسَى ,böswillig'; ,wenig zugänglich'. — SM. I, 203, 16; M.: وانه ل..... اى عسير
 اى عسير قليل انقياد
- 144^a. سَجَّ لَجَّ ,hässlich; unanständig'. — SM. I, 202, 2; M.: اتباع. اى قبيح جدًا.
- 144^b. هُوَ سَمِيحٌ لَمِيحٌ = 144^a. — SM. I, 203, 2; M.: اتباع. اى قبيح جدًا.
145. هُمَزَةٌ لُمَزَةٌ ,Verläumder'. — SM. I, 203, 5; vgl. II, 84, 13; 129, 7; 'Ibn Hišâm, Muġnî II, 265; Ta'lab, Kitâb-'al-faših 39, 2; vgl. ferner Mehren, Rhetorik 159 (als Paronomasie). M. gibt die verschiedenen Erklärungen beider Wörter, die zu problematisch sind, als dass man nicht die Tendenz, den Qur'ân (denn hier, 104, 1, kommt die Formel vor) von dem Gebrauche eines اتباع-Elementes loszusprechen, durchblicken könnte; vgl. Baiḍâwî zu dieser Stelle.
146. صُمَعَةٌ لُمَعَةٌ ,scharfsinnig'. — SM. I, 203, 8: ذَتَى; fehlt in M.
147. لَبَنٌ سَمِيحٌ لَمِيحٌ ,süss und fettig'. — SM. I, 203, 2 f.; حَلَوٌ
 دَسَمٌ حَلَوٌ; M.: دَسَمٌ; s. Nachtrag.
148. خَائِبٌ لَائِبٌ ,enttäuscht'. — SM. I, 202, 27; fehlt in M.
149. حَوَاجَةٌ وَلَا لَوَاجَةٌ ,Bedürfniss'. — SM. I, 203, 3: وما لى فيه;

وتقول ما لى فيه ولا حُوجَّاء ولا كُوجَّاء. M.: مصغرتين اى حاجة. واللوجَّاء واللويجَّاء هنا بمعنى الحاجة او اتباع للحوجَّاء والحويجَّاء. وتقال ما فى صدرى حوجَّاء ولا لوجَّاء اى مريّة ولا شكّ. وكلمته فما ردّ حوجَّاء ولا لوجَّاء اى كلمة قبيحة ولا حسنة كما تقول كلمته فما ردّ على بيضاء ولا سوداء.

150. عَوَزُ لَوْزُ, armer Schlucker. — SM. I, 203, 13; محتاج: لوز. s. v. وانه ل. اتباع: عوز. M. s. v.
151. شَيْطَانٌ لَيْطَانٌ, ein Satan! — SM. I, 201, 3; لصوق لازم: 201, وللشر من قولهم لا ط حبه بقلبي اى لصق قال ابن (Ta'lab in seinen 'Amâh: 5 f.: الاعرابى سألت العرب أتى شىء معنى شيطان 201, ليطان فقالوا شىء نُتِدُ به كلامنا نشدّه لَطَ الشىء بقلبه يليب M.: 204, 22; 23; ليطاً حَتَب اليه وألصق. والله تعالى فلأنا لعنه. H. 295, 11; ومنه شيطان ليطان آو هو اتباع 'Anbârî, 'addâd 247, 11.
- 152^a. هَائِعٌ لَائِعٌ } ,feige. — SM. I, 203, 7; vgl. auch 231, und } 2 v. u.: جبان; M.: [جزوع] جبان ضعيف [جزوع] J
- 152^b. هَائِعٌ لَائِعٌ } Harîrî, Mak. 470, 1.
153. رَجِيحٌ هَيَّاعٌ لَيَّاعٌ, schnell. — M.: سريعة.
- 154^a. سَيِّغٌ لَيِّغٌ } ,lieblich (durch die Kehle gehend). — SM. I, 201, 24 f.: وهو الذى يسىغ سهلا فى: und لويغ M. s. v. والخلق Harîrî, Mak. 309, Comm. zu 4 f.
- 154^b. سَائِغٌ لَائِغٌ }
155. رَجُلٌ عَوَقٌ لَوَقٌ, hungrig. — M.: جائع.
156. ضَيِّقٌ لَيِّقٌ, engherzig; filzig. — SM. I, 203, 24; fehlt in M.
157. هَيِّنٌ لَيِّنٌ, sehr leicht, leichtiglich. — SM. I, 203, 11; M.: اتباع und die Variante: هَيِّنٌ لَيِّنٌ اتباع.

158. شُبْنَرٌ مَبْنَرٌ, nach allen Seiten zerstreut; zerfetzt und zerrissen'. — s. Nr. 22.
159. هَبْرٌ مَبْرٌ, Schwätzer, Falscher'. — SM. I, 202, 18: ... وانه ل. fehlt in M.
160. طَعَامٌ مَرِيٌّ, gesund und wohlbekommend'. — M.: حميد المَغْبَةِ بَيْنَ الْمَرَأَةِ; mit Versetzung des Alliterations-Elementes.
- 160^b. دَعَا لِلشَّارِبِ وَالْأَكْلِ, wohl bekomm's! — M.: أَكَلْتَهُ هُنَا. vgl. Qur'ân, Sûr. 4, 3; s. v. اَيُّ بَلَا مَشَقَّةَ
161. هَرْجٌ وَمَرْجٌ, Wirrwarr; Zank und Streit'. — M.: الْمَرْجُ ... وانما يُسَكَّنُ مع الْهَرْجِ مَزَاجَةً. تقول العرب بينهم هَرْجٌ وَمَرْجٌ اى اختلاطًا وفتنة Baidâwî zu Sûr. 2, 10. وتهويش واضطراب
162. فَرْيَةٌ بَلَا مَرْيَةٍ, zweifelsohne'. — M. als يقال: بلا شَكٍّ; Hariri, Mak. 233, 8.
163. هُوَ عَزِيزٌ مَزِيزٌ, vortrefflich, ausgezeichnet'. — SM. I, 203, 5; M.: اتباع.
164. خَاوِنٌ مَازِنٌ, verdorben, stinkend' (Fleisch)? — SM. I, 203, 11; fehlt in M.
165. أَذُنٌ حَشْرَةٌ مَشْرَةٌ, zart und hübsch'. — SM. I, 203, 26: قال النمر بن حشر: لطيفة حسنة تولب.
لَهَا أَذُنٌ حَشْرَةٌ مَشْرَةٌ
كَاعْلِيْطٍ مَرْحٍ إِذَا مَا صَغِيرٍ
s. v. مشر steht derselbe Vers als von [يصف فرسًا] امرؤ القيس.
166. جَضْرٌ مَضْرٌ, ungerochen, ungestüht'. — SM. I, 202, 1; — 203, 27: ذهب دمه جَضْرًا مَضْرًا اتباع: 1; وقولهم ذهب دمه جَضْرًا مَضْرًا: M.: له اى باطلا وَحَضْرًا مَضْرًا اى هَذَرًا. وَاخَذَهُ جَضْرًا مَضْرًا وَحَضْرًا مَضْرًا اى بَلَا ثَمَنِ أَوْ غَضًا طَرِيقًا. وهو لك s. v. جَضْرًا مَضْرًا وَحَضْرًا مَضْرًا اى هَنِيئًا مَرِيًّا

mit dem Zusatze: يَحْلَطُ بقولها: يَحْلَطُ
يَلَطُ عن اختلاط النساء بالرجل ونحو ذلك
 (م und اب s. Nr. 166).

175. بَلْغٌ مَلْغٌ, erzdumm‘ oder ‚gemein und zotig‘. — SM. I, 203, 17 f.: وإنه لاحمق. SM. I, 203, 27—204, 2: ويقال أحمق بَلْغٌ مَلْغٌ اتباع: 2: له وقد يغرد. قال رؤبة والملغ يلكئ بالكلام الا M. s. v. ملغ. فافرد الملغ فدل انه ليس باتباع رجل اى خبيث لثيم: ملغ und بَلْغٌ
176. رجل سَهْدٌ مَهْدٌ, sehr nett‘. — SM. I, 202, 16: حسن: M.: يقال شئ. سَهْدٌ مَهْدٌ مزوجة واتباعا اى حَسَنٌ
177. فرس عَوَجٌ مَوَجٌ, weit ausschreitend‘. — SM. I, 203, 4: واسع الخطو; fehlt in M.
178. خاش ماش, Sack und Pack‘. — SM. I, 203, 14: وهو خاش ماش وخاش ماش قماش: M.: البيت وسقط متاعه. يقال بقى فى البيت خاش ماش اى امتعة لا خير فيها
179. قاش ماش, Geräthe (Gerümpel)‘. — M. s. v. قوش: also gewiss onomatop. قاش ماش كانه سَقَى باسم صوته
180. الهَيَاطُ والهَيَاطُ, Wetteifer‘ oder ‚Wirrwarr, Drunter und Drüber‘. — SM. I, 203, 7: أى وكثر وما زال فى هَيَاطٍ ومَيَاطٍ: M. s. v. هيط: العلاج; dazu Ḥarīrī, Mak. 38, 11 und Comm.; s. v. ميط: يقال القوم فى هَيَاطٍ ومَيَاطٍ (folgt das im Comm. zu Ḥarīrī Bemerkte); s. v. وما زال فى هَيْطٍ ومَيْطٍ. اى: هيط steht noch: صِجَاجٌ وَشَبْرٌ وَجَلْبَةٌ
181. ما له عَالٌ ولا مَالٌ, gar Nichts‘. — SM. I, 202, 4; M.: شئ.
182. ناقة حَائِلٌ مَائِلٌ, nicht empfangend‘? — SM. I, 203, 9; fehlt in M.

183. و..... كانه ,urgemein'. — SM. I, 201, 23; خبيث نبيث :خبث M. s. v. ;ينبث شره اى يستخرجه
فلان على سبيل الاتباع كما :يقال als
النبيث اتباع :نبث s. v. ;يقال فقير فقير
للخبث يقال هو خبيث نبيث . اى شرير
H. 295, 12; s. B) 14.
184. ,keine Bewegung; ungelenk'. — SM. I, 202, 16 f.; وما به اى ما يتحرك :
جرأك :نبض und حبض
185. قال أوس :1, H. 296, 1; ,glatt und weich'. —
سجيج نجيج بن خجر
سجيج نجيج اخو ما قبط
نعبا يكدت بالغائب
186. ,filzig' (geizig und keuchend). — M.: اتباع ;
H. 295, 13; 'Anbâri, 'addâd 270, 2 f. —
s. Nr. 17 (eine feine psychologische Be-
zeichnung des Geizes).
187. ,reuig und zerknirscht'. — SM. I, 202, 19;
رجل سذمان نذمان M. s. v. سدم mit Versetzung des Allite-
rations-Elementes und اتباع s.
Nr. 79.
188. ,geachtet und geschätzt'. — H. 295, 12.
حسيب نسيب
189. ,sehr durstig' oder ,aufgeregt'. — SM. I, 200, 7; — 201, 3 f.: قلىق — 201, 19 f.:
204, — ومن قولهم ما به نطيش اى حركة
13 (in einer Fائدة nach الدهان
M. نطش s. v. ;اتباع له لا يغرد عطش s. v.
H. 295, 10 f.; TF. 183, 23; Mubar-
rad, Kâmil 338, 4.
190. ,sehr rein' (etwa ,blütenweiss'). — M.
بياض ماطع ناطع
اتباع :نطع s. v. ;خالص :يقال als
191. ,verworfen, gemein'. — SM. I, 204, 12;
رجل خطىء نطىء
M.: رذل

192. اتّباع ,sehr schwach'. — SM. I, 203, 8; M. : اتّباع.
- 193^a. عَفْرِيَتْ بُغْرِيَتْ ,hässlich; Teufel; Monstrum' etc. — SM. I, 202, 1; M. s. v. عفر: zu a) اتّباع; zu b) وَفَى
und
- 193^b. عَفْرِيَّة بُغْرِيَّة الحديث ان الله تعالى يبغض العفريّة النغريّة
الذى لا يرزأ فى اهل ولا مال. والنغريّة اتّباع
s. v. نغر stehen als اتّباع noch die Va-
rianten: 1) رجل عُفَارِيَّة نُغَارِيَّة
عَفْرِيَتْسَة 4) عَفْرُ نَغْرُ 3) عَفْرُ نَغْرُ 2) مارِد
عَفْرِيَتْسَة; vgl. Hariri 99, 1 und Comm.; 'An-
bâri, 'addâd 247, 10 ff.; s. Nr. 104.
194. لا: نَفْسُ und عَفْسُ ,unnütz'. — M. s. v. عَفْسُ
هو عَفْسُ نَفْسُ خَيْرُ فِيهِ
195. عَافِطَة ولا نَافِطَة ,kein Schaf und keine Ziege'. — SM. I,
202, 14 f.: فالعافطة العنز تعطف
وقولهم: عطف. M. s. v. تعطف والنافطة اتّباع
ماله اى نعمة ولا عنز اى شىء. أو العافطة
الأمّة الراعية والنافطة الشاة. وهذا كقولهم ما
له ثاغية ولا رافية اى لا شاة تشغو ولا ناقة
النافطة الماعزة أو اتّباع للعافطة: نطف. s. v. ترغو
196. تَافَة نَافَة ,armselig; verächtlich'. — SM. I, 202, 16:
وشىء. . . . اى حقير
- 197^a. ماله شَعْدٌ ولا تُعْدُ ,gar Nichts'. —
und
- 197^b. مابه شَعْدٌ ولا تُعْدُ ,kein Tadel und Fehl
(an ihm)'. —
198. حَقَرَتْ نَقَرَتْ ,verächtlich' (رجل). — SM. I, 203, 12;
يقال حَقَرْتُ ونَقَرْتُ اى صرت حقيرا وهو M.:
(mit) من باب الاتّباع
199. اعوز بالله: Unglück und Verlust'. — M.:
من العَفْرُ والنَّعْرُ اى زهاب المال
- 200^a. حَقِيرٌ نَقِيرٌ ,armselig; verächtlich, gemein'. — SM. I,
und 201, 26—202, 1: حَقِيرٌ نَقِيرٌ
200^b. اسْتَبَتِ الْوَبْرَةَ وَالْأَرْبَ فَقَالَتْ الْوَبْرَةُ لِلْأَرْبِ حَقَرْتُ نَقَرْتُ

عجز واذنان وسائرک اصلتان فقلت الارنب
 M. ; للوبرة يدیتان وصدّر وسائرک حقّر نقر،
 s. v. يقال فلان حقیر نقیر من قبیل : حقّر. H. 295,
 11; vgl. Ḥariri, Mak. 309, 5 und Comm.;
 s. Nr. 112.

201. فقیر نقیر ,ganz arm'. — M.: اتباع; s. Nr. 112.
202. فلان لا یفقه ولا لا یفهم : يقال ینفه .
 er versteht (absolut) Nichts'. — M. als
203. فقه نقه ,gescheidt'. — SM. I, 201, 1; fehlt in M.
204. لا تُبلّغ غایتہ : يقال مأل لا یُسہی ولا لکثرته یُسہی .
 unermesslich'. — M. als
205. جائع نائع ,ganz ausgehungert'. — SM. I, 200, 7; —
 201, 18 f.: ('Ibn Duraid in der Gamhara:)
 يقال هذا جائع نائع والنائع المتمايل . قال
 * متآود مثل القضيب النائع *
 M. s. v. النائع اسم فاعل والعطشان . : النائع .
 وجائع نائع اتباع . آو نائع متمايل جوعاً . وقوم
 النوع العطش يقولون : نوع s. v. ; جِئَاعٌ نِئَاعٌ
 رماء الله بالجوع والنوع . واذا دعوا عليه قالوا
 جوعاً ونوعاً H. 295, 10; TF. 183, 23; Mu-
 barrad, Kāmil 338, 4.
206. رجل مال نأل ,wohlhabend und freigebig'. — M.:
 متمول مُعْطٍ .
207. خائب هائب ,enttäuscht'? — SM. I, 202, 4; fehlt in M.;
 doch ist s. v. خيبٌ das مُثْلُ الخيبِ :
 angeführt; vgl. Ḥariri, Mak. 662, 6.
208. قولهم في خياب ,Verlust' oder ,Betrug'. — M. als
 بن هياب s. Nr. 44. في خسار
209. سَمَلَعٌ هَمَلَعٌ ,unersättlicher Wolf' — SM. I, 203, 16 f.
 (انقلع : steht im Druck an zweiter Stelle):
 ويقال للخب الخبيث انه ل... وهو من نعت

السَّمَلَعُ الذَّنْبُ. ويقال: سَمَلَعٌ M. s. v. ; الذَّنْبُ
للخبيث اذك

210. رجل قَسِيمٌ وَسِيمٌ ,sehr schön (von Antlitz)'. — SM. I, 201, 1:
;وكلاهما بمعنى الجميل fehlt in M.

- 211^a. قليلٌ وَفَرٌ } ,sehr wenig'. — M. als اتباعاً: يقال: s.
und } Nr. 91.

- 211^b. وَتَجٌ وَفَرٌ }

212. شَعْرٌ مَعْرٌ وَفَرٌ ,sehr dünn' (vulg. schütter). — M.: اتباع.

213. رجل نَاعِسٌ وَاعِسٌ ,schlaftrunken (Schlafmütze)'. — SM. I,
203, 5 f.; fehlt in M.

214. سَغِلٌ وَفُلٌ ,Zwerg' oder ,Vagabund'. — SM. I, 203,
18 f.: ; وانه fehlt in M.

215. فَقِيرٌ وَقِيرٌ ,sehr arm'. — SM. I, 202, 3 f.; والوقرة
وفقير وقير: وقير M. s. v. ; هزمة فى العظم
تشبيه بصغار الشاة أو اتباع. أو الوقير الذى
296, 2 f.: — 295, 11; ; اوقره الذين
وقال غيره

فَقِيرًا وَقِيرًا أَخَا عَزْزِيَّةٍ
بَعِيدًا مِنَ الْخَيْرِ صَغُرَ الْيَدَيْنِ

Harîrî, Mak. 309, 4 f.

216. اِزْرَةٌ عَكَ وَتٌ ,Ausdauer, Beharrlichkeit'? — M. s. v.
اسبيل طرفى ازاره: ائتنزر : وتك und عتك
وضم سائرة. وانشد ابن الاعرابى

ازرته تجده عَكَ وَتًا
مشيته فى الدار هاك رَتًا

217. خَلَاجَةٌ وَلَاجَةٌ ,sehr unruhig'. — SM. I, 203, 3 (رجل);
;يقال رجل خُرْجَةٌ وَلَجَةٌ M. s. v. anders: ولج
فurther: بن خُرْجَاج كناية عن كثرة الطواف also ,Landstreicher'; ebenso s. v.
يقال رجل خُرْجَةٌ وَلَجَةٌ اى كثير الخروج: خرج
رجل خُرْجَاج وَلَاجٌ اى كثير الظرف: und والولوج

- هذا أبو: Hariri, Mak. 380, 3 f.; والاحتتيال
und Comm. الدراج ولأج ابن خراج
218. مَهِينٌ وَهِينٌ, verächtlich, schlecht'. — SM. I, 203, 11
(رجل); fehlt in M.
219. خَرَابٌ يَبَابٌ, verwüstet und verlassen'. — SM. I, 199,
23; M.: ليس باتباع. M.: يقال خراب يَبَابٌ وليس باتباع. M.: وقيل هو للاتباع
TF. 183, 24; Jākūt I, 119, 18.
- 220^a. حَارٌّ يَارٌ } ,sehr heiss, glühend heiss'. — SM. I, 200,
und 6 f.: ('Abû 'Ubaid nach 'al-Kisâ'i): حَارٌّ مِنْ
220^b. حَرَانٌ يَرَانٌ } الحرارة ويار اتباع; 201, 25; M.: اتباع (vgl.
daselbst den ganzen Artikel).

B) Die Formeln mit doppeltem Alliterations-Elemente.

1. كَثِيرٌ بِحِيرٌ عَمِيرٌ, in Hülle und Fülle'. — M.: اتباع; s. A) 18.
2. حَسَنٌ بَسَنٌ قَسَنٌ, sehr schön'. — SM. I, 202, 19 f.; s. Nr. 27 und 119.
3. خُصَاءُ اللَّهِ وَبُصَاءُ وَلُصَاءُ s. Nr. 29.
4. عَمَى بَقَى نَدَى, überaus zart und fein'. — SM. I, 203, 6 f.: وهو.....; fehlt in M.
5. لَا بَارَكَ اللَّهُ فِيهِ وَلَا تَارَكَ وَلَا دَارَكَ, kein Glück und Segen! — SM. I, 202, 20; M.: اتباع; s. Nr. 61.
6. رَجُلٌ فُدْمٌ ثُدْمٌ لُدْمٌ, erzdumm'. — M.: اتباع; s. Nr. 128.
7. حَارٌّ جَارٌ يَارٌ, glühend heiss'. — SM. I, 203, 19 f., als
ويقال هذا جَرٌ M. s. v. اتباع: يقال
الشيء حَارٌّ جَارٌّ عَلَى سَبِيلِ الْإِتْبَاعِ. قَالَ أَبُو
مُبَيْدَةَ وَكَثُرَ كَلَامُهُمْ حَارٌّ يَارٌ بِأَلْيَاءِ الْمُتَنَاءِ
8. رَقْمًا دَقْمًا شَنْغَمًا ein Fluch: 'Demüthigung und Verachtung
(über dich)!' — SM. I, 203, 15; M. s. v.

أرمية الله (1) دغم s. v. رافيم دافيم اتباع :رغم
 رافيم رافيم اتباع (2) تعالى وأدغمه اتباع
 دال في الراء رفا له دفما سفما وهما (3)
 لوكدان لرغما بذ واو لأن المؤكد نفس المؤكد
 هذا يعطى عليه لأن انعطف يقتضى المغايرة
 رمما له وبلنغما أو يقل سنغما :سنغم s. v.
 und umgekehrt n v ينسين المهجلة اتباع
 ورغما له دفما سفما لوكدان :سنغم s. v. :سنغم
 لرغما بلا واو

9. أبدا سمدًا سمدًا für immer und ewig. — SM I, 203, 15f;
 وهو لك fehlt in M.
10. حُمُشَى عَقْرَى حَلَقَى s. Nr. 56.
11. شَى شَدَّ فَذْ بَذَّ allein: einzig: wunderbar. — SM I, 203, 4;
 رحل دُرُّ دُرُّ لَى فَرُّ فَرُّ بَذَّ M. s. v.
12. تاتى فاتى ماج alterschwach: dekrepd. — SM I, 203,
 ومن ده أ... ينبعث من الكبير: 20;
 M. n v :معنى النبعث وقد يوصف به الرجل
 u n w, n. Nr. 47 وقونه لهُقُ :sur: تكك
 (mit Verweisung des Alliterat Element: n.
 Nr. 113.
13. أَجْمَعُونَ أَكْتَعُونَ M I, 203, 24;
 أْبْصَعُونَ — 24, 15. 17f In einer
 ... ferner Zeile 21: M n v.
 وحآو كتهم جهون كتعون بصعون يتبع
 بنعون ويسد كتهن جه نفع نفع ونقيصة
 كثر جه كته بصع كته تبتدأ جهين لا
 ونضع كلمة يؤكدهم :صح ٢ :تجلى ٢ عن ترم
 بر بعد جه ومعضمه يقوه :بعض لمعضمة
 قس وبس برعنى يذل حدث حتى نهج
 صح وءشنى جه نصه :بعض يقوه جهون
 بصعون ورئت نسوة جه نفع وهو يؤكد
 ٢ :تجلى ٢ :تجلى ٢ يتفقه على نهج

- کتع; — Zamahšarî, 'al-Mufaššal 46, 6 f.
(und den Comm. des 'Ibn Ja'îs); H. 295,
14 (أجمع أكتع); Mubarrad, Kâmil 338, 4.
14. حَبِيثٌ لَبِيثٌ نَبِيثٌ ,überaus hässlich und gemein'. — M.:
اتباع; s. Nr. 183.
15. ضَيِّقٌ لَيِّقٌ عَيِّقٌ ,engherzig (geizig) oder ,unnütz'. — M.:
اتباع; s. Nr. 108.
16. شَذَرُ مَذَرُ بَذَرُ ,überallhin zerstreut'. — SM. I, 204, 2 f.:
ويقال ذهب إبله إذا تفرقت في كل
وجه وكذا تفرقت إبله شغربغر ومذر اتباع له
تفرقوا شَذَرُ مَذَرُ أي ذهبوا في شذر. M. s. v.
كل وجه. وهما اسمان جُعلا اسما واحدا وُثِنَا
على الفتح خمسة عشر ومحلها نصب على
الحال. ومذر اتباع. وقيل ميمه بدل من الباء
وهو من البذر. وقيل انه من مَذَرَت البيضة
إذا فسدت لان الفساد من اسباب التفرق
[sic!]; ebenso s. v. بذر (die Erklärung des
مَذَرَت البيضة [بذر] oder مذر [مذر]
ist von المطرزي); vgl. noch s. v. مذر; Za-
mahšarî, Mufaššal 70, 2; 71, 4 f.; Ḥarîrî,
Mak. 121, 4 und Comm.
17. فلان ساقط بن ماقط ,ein Sclavensohn!'. — SM. I, 249, 18 ff.;
بن لاقط M. s. vv.
18. لا يشارى ولا يمارى ,nicht streiten und hadern und zanken!'
ولا يدارى — M. s. v. شرى (als Ḥadit); vgl. s. v. درأ.

Nachtrag.

1. (221.) ضَحْرَةٌ نَحْرَةٌ ,haarklar' (Nachricht). — M. auch mit
Nunation; Zamahšarî, Mufaššal 70, 1. 18 ff.;
vgl. unten 1 (19).

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

1911

1. The first part of the paper is devoted to a discussion of the general principles of the theory of the structure of the atom. It is shown that the structure of the atom is determined by the laws of quantum mechanics, and that the laws of quantum mechanics are in agreement with the experimental facts.

2. The second part of the paper is devoted to a discussion of the application of the theory of the structure of the atom to the study of the properties of the elements. It is shown that the theory of the structure of the atom can be used to explain the periodicity of the elements, and that it can be used to predict the properties of the elements.

3. The third part of the paper is devoted to a discussion of the application of the theory of the structure of the atom to the study of the properties of the compounds. It is shown that the theory of the structure of the atom can be used to explain the properties of the compounds, and that it can be used to predict the properties of the compounds.

—

4. The fourth part of the paper is devoted to a discussion of the application of the theory of the structure of the atom to the study of the properties of the molecules. It is shown that the theory of the structure of the atom can be used to explain the properties of the molecules, and that it can be used to predict the properties of the molecules.

5. The fifth part of the paper is devoted to a discussion of the application of the theory of the structure of the atom to the study of the properties of the solids. It is shown that the theory of the structure of the atom can be used to explain the properties of the solids, and that it can be used to predict the properties of the solids.

6. The sixth part of the paper is devoted to a discussion of the application of the theory of the structure of the atom to the study of the properties of the liquids. It is shown that the theory of the structure of the atom can be used to explain the properties of the liquids, and that it can be used to predict the properties of the liquids.

7. The seventh part of the paper is devoted to a discussion of the application of the theory of the structure of the atom to the study of the properties of the gases. It is shown that the theory of the structure of the atom can be used to explain the properties of the gases, and that it can be used to predict the properties of the gases.

—

Zur Geschichte der semitischen Zischlaute.

Eine sprachvergleichende und schriftgeschichtliche Untersuchung

von

D. H. Müller.

Diese Untersuchung wird sich nicht mit allen semitischen Zischlauten beschäftigen, sondern auf die drei *s*-Laute beschränken, welche in dem hebräischen Alphabete durch *ש*, *ז* und *ס* ausgedrückt werden und die wir der Unterscheidung halber durch *š*, *s* und *ś* wiedergeben wollen. Durch eine Reihe lautlicher und graphischer Vorgänge ist die Geschichte dieser drei Laute in einer Weise verwickelt und verworren, dass es als ein grosses Wagniss angesehen werden muss, die Entwirrung dieses Problems zu versuchen. Trotzdem und ungeachtet des orakelhaften Ausspruches P. de Lagarde's, dass „nur der Verfasser eines hebräischen Wurzelwörterbuches ein Urtheil über das Verhältniss der semitischen Zischlaute zu einander hat“, sowie seiner Warnung an die Lösung dieser Frage heranzutreten „bevor nicht aus den arabischen (Original-)Grammatiken alles Einschlägige über den Gebrauch der Dialecte gesammelt, und bevor nicht festgestellt ist, wie sich die Schriftsprache zu den Dialecten verhält“¹⁾ — glaubte ich nach langem Zaudern dennoch den Ver-

¹⁾ Nachrichten von der k. Ges. d. Wissenschaften zu Göttingen 1881, S. 385. Wenn Herr de Lagarde daselbst (386) fortfährt und sagt: „Vorläufig ist mein Ergebnis das, dass regelrecht *ס* einem *ش* entspricht, und dass es mit allen Wörtern, in denen diese Gleichung sich nicht als gültig erweist, eine von Fall zu Fall zu erörternde besondere Bewandtnis hat. Mehr zu

such einer Geschichte dieser Laute wagen zu sollen. Ich thue dies in der Ueberzeugung, dass das uns vorliegende Material vollkommen genügt, um daraus die Entwicklungsgeschichte dieser Laute zu reconstruiren und dass diese Reconstruction durch vereinzelte Erscheinungen in Vulgärdialecten keine wesentliche Veränderung erfahren dürfte. Die Uebereinstimmung des Hebräischen und Aramäischen einer- und des Arabischen, Sabäischen und Aethiopischen andererseits, die analogen Erscheinungen im Babylonisch-Assyrischen, die graphischen Beobachtungen der inschriftlichen Denkmäler der Phönikier, Sabäer, Nabatäer und Palmyrener, die Wanderung der Lehnwörter von einer semitischen Sprache in die andere, die zeitlich und örtlich so verschiedenartige Bildung der südsemitischen Alphabete — dies Alles sind Thatsachen, die, gehörig gruppiert und mit kritischem Auge geprüft, wohl geeignet sind, uns die Spuren der Entwicklungsgeschichte dieser Laute klarzulegen.

Die Untersuchung beansprucht keineswegs ein lautliches Interesse allein, sie hofft auch durch Feststellung der lautlichen und graphischen Thatsachen eine sicherere Basis für die Beurtheilung der culturhistorischen Beziehungen der semitischen Völker unter einander zu schaffen, als die bisher vorhandene.

Die erste Frage, die wir uns vorlegen müssen, ist die, ob diese drei Laute, besonders aber *š* und *s*, der semitischen Ursprache angehören, oder ob sie erst aus der Spaltung eines einheitlichen Lautes *w* nach der Sprachtrennung entstanden sind. Bei der Beantwortung dieser Frage müssen wir sowohl die lautlichen Vorgänge als auch die graphischen Erscheinungen, welche die erwähnten Laute betreffen, zu Rath ziehen, und da

sagen verbietet der mir jetzt zugemessene Raum, und verbietet mein Septuagintadruck, so muss ich der Behauptung auf's Entschiedenste widersprechen und den Mangel der Begründung sehr bedauern. So lange uns die Gründe nicht bekannt gegeben werden, ist daran festzuhalten, dass einem *ת* ein *ש*, einem *ס* aber ein *ס* entspricht. Nur dem aramäischen *ס*, welches aus *ת* entstanden ist, kann *ש* entsprechen. Von dieser secundären lautlichen Entwicklung scheint Herr de Lagarde irregeleitet worden zu sein. Dass seine Folgerung in Bezug auf das hebr. *סלס* (das er wegen des arab. *بلس* für ein Fremdwort erklären will) hinfällig wird, versteht sich von selbst.

fällt uns zunächst ein merkwürdiges längst erkanntes Lautgesetz auf.

Es ist eine eigenthümliche Erscheinung der semitischen Sprachen, dass die nördliche Gruppe (das Hebräische und Aramäische) in denjenigen Wurzeln *š* (*ʃ*) hat, wo die südliche Gruppe (das Arabische, Sabäische und Aethiopische) *s* (*ʃ*) aufweist, und umgekehrt dort *s* (*ʃ*) erscheint, wo in der anderen Gruppe *š* (*ʃ*) vorkommt. Dagegen bleibt der Laut *š* (*ʃ*) in beiden Gruppen unverändert.¹⁾ Von rein lautlichem Standpunkt lässt sich eine Abschwächung des *š*-Lautes in *s* oder eine Steigerung des *s* in *š* wohl erklären, aber der regelmässige Wechsel beider Laute in beiden Gruppen ist ein Problem, bei dem eine lautphysiologische Lösung ausgeschlossen zu sein scheint; man muss vielmehr zu einer psychologischen Erklärung seine Zuflucht nehmen. Es liegt hier eine Spracherscheinung vor, die durch Gegensätzlichkeit hervorgerufen worden ist. Die ursprünglich einander ähnlichen, aber im Grunde doch verschiedenen Laute sind in beiden Gruppen auf verschiedene Art differenzirt worden. Das Gefühl, dass gewisse Wurzeln mit dem einen, andere mit dem anderen Zischlaute gesprochen werden müssen, war in beiden Völkergruppen lebendig und die Steigerung des *s*-Lautes einer Gruppe zu einem *š*-Laut in der andern, die an und für sich zulässig und lautphysiologisch erklärlich ist, musste nach dem Gesetze der Differenzirung bewirken, dass der *š*-Laut der ersten Gruppe in der zweiten zu einem *s* herabsank.

Mag die Erklärung dieser Thatsache richtig sein oder nicht, die Thatsache selbst steht fest und ist, wie wir weiter unten sehen werden, nicht ohne Analogie in den semitischen Sprachen.

Auf Grund dieser Thatsache sind wir berechtigt, ja sogar gezwungen anzunehmen, dass die semitische Ursprache alle drei oben bezeichneten Zischlaute besessen hat;²⁾ denn sonst wäre

¹⁾ Vgl. besonders die zahlreichen Beispiele für dieses Lautgesetz bei F. Hommel, *Zwei Jagdinschriften Assurbanipals*, S. 34 ff.

²⁾ Th. Nöldeke ist meines Wissens der erste, der diese Thatsache (*Orient und Occident* I, 763) constatirte.

das constante Verbleiben eines dieser Laute in beiden Gruppen und der regelmässige Wechsel der beiden anderen unmöglich zu erklären.

Von diesen drei Lauten müssen diejenigen zwei, welche miteinander in beiden Gruppen wechselten, einander näher gestanden haben, als jeder dieser beiden Laute dem dritten *š*-Laut, der seine feste Stellung im Nord- wie im Südsemitischen behauptet hat. Diese Annahme findet ihre volle Bestätigung in der Geschichte der Schrift. Das sogenannte phönikische Alphabet hat für beide Laute *š* und *s* nur Ein Zeichen, während für das *š* (𐤑) ein eigenes Zeichen vorhanden ist. Wir haben also hierin ein ganz bestimmtes historisches Zeugnis, dass zur Zeit der Erfindung des phönikischen Alphabets die lautliche Differenz zwischen *š* und *s* eine sehr geringe, jedenfalls aber eine geringere war, als zwischen einem dieser Laute und dem 𐤑.

Aber nicht nur das phönikische Alphabet, sondern auch die Keilschrift legt Zeugnis ab für die enge Verwandtschaft der beiden Laute *š* und *s*, da die Silbenzeichen 𐤒, 𐤓, 𐤔, 𐤕, 𐤖 (ša, šu, šī, še, iš) sowohl die Radicale *Šin* als *Sin* bezeichnen, während 𐤗, 𐤘, 𐤙, 𐤚 (sa, su, si, is) den 𐤑-Laut wiedergeben. In der Keilschrift sind also thatsächlich *Šin* und *Sin* zusammengefallen. Es scheint aber auch auf dem Sprachgebiet der semitischen Keilschrift der 𐤑-Laut in einen gewissen Gegensatz zu dem *š*-Laut getreten zu sein, da die beiden Dialecte der semitischen Keilschriftsprache, das Babylonische und Assyrische, eine ganz analoge Erscheinung darbieten wie das Nord- und Südsemitische. Eine Prüfung der Transcription der keilinschriftlichen Namen und Lehnwörter in hebräischer Schrift hat ergeben, dass im Babylonischen und in ältester Zeit auch im Assyrischen dem hebräischen *š* in der Sprache der Keilschrift *š* und dem 𐤑 der Laut *s* entsprochen hat, während in späterer Zeit assyrisches *š* durch hebräisches 𐤑 und umgekehrt *s* durch *š* wiedergegeben wurde.¹⁾ Mit anderen Worten: Nachdem in der Keilschrift schon in uralter Zeit

¹⁾ Vgl. Schrader in der Zeitschrift für Keilschriftforschung, Bd. I, S. 1 ff.

die Laute $\var�$ und $\var�$ in einen Laut \mathfrak{z} ¹⁾ zusammengefallen waren vollzog sich in späterer Zeit auf dem Gebiete des Assyrischen die merkwürdige Wandlung, dass wurzelhaftes $\var�$ zu \mathfrak{z} und umgekehrt wurzelhaftes \mathfrak{z} zu $\var�$ geworden ist. Wir finden also dieselbe eigenthümliche Erscheinung des regelmässigen Wechsels zweier s -Laute, der schon in historischer Zeit gleichsam vor unseren Augen sich vollzogen hat, wie jene, die wir für die ursemitische Zeit aus dem Wechsel der s -Laute im Nord- und Südsemitischen erschlossen haben.²⁾

Meine Untersuchung dieser Erscheinungen führte mich auf die Frage, wie diese lautlichen Wandlungen in der weiteren Entwicklung der semitischen Schrift zum Ausdrucke gelangt sind, und da stellte sich wieder ein seltsames schriftgeschichtliches Problem dem Forschenden entgegen. Während das nordarabische Alphabet ش und س (\mathfrak{z} hebräischem $\var�$, s hebräischem $\var�$ und \mathfrak{z} entsprechend) hat, finden sich in den sabäo-äthiopischen Alphabeten \mathfrak{z} (\mathfrak{z}), äquivalent dem hebr. $\var�$, und \mathfrak{s} (\mathfrak{s}), äquivalent hebr. $\var�$ und \mathfrak{z} . Nur das Sabäische hat auch ein s (\mathfrak{s}), welches neben dem \mathfrak{s} als Aequivalent des hebräischen $\var�$ auftritt. Diese Thatsachen sind lauter graphische Räthsel:

1. Ist es höchst auffallend, dass das Nordarabische, dessen Alphabet aus dem Aramäischen (Nabatäischen) herübergenommen wurde, wo $\var�$ und \mathfrak{z} ($\text{ـ}^{\text{ه}}$ und $\text{ـ}^{\text{ز}}$) vorhanden waren, nicht auch das \mathfrak{z} entlehnt, sondern dieses durch س ausgedrückt hat.

2. Das Arabische besitzt den Laut \mathfrak{z} und hat im Aramäischen ein Zeichen hierfür vorgefunden. Anstatt nun, wie man natürlicherweise erwarten müsste, dieses Zeichen sich anzueignen und eventuell daraus durch Differenzirung ein Zeichen für s zu bilden, verwendet es dasselbe zum Ausdruck für s und

¹⁾ Dass beide Laute \mathfrak{z} gesprochen worden sind, beweist unter Anderem die Schreibung des babylonischen Namens Nirgal-sar-ušur, Nirgal, schirme den König, im Hebräischen נרגל-שראזר (Jerem. 39, 3), wo also *sar* (= hebr. שר) durch $\var�$ ausgedrückt wird.

²⁾ Wie mich Prof. D. Kaufmann aufmerksam macht, sprechen die litauischen Juden das hebräische $\var�$ wie s und das $\var�$ wie \mathfrak{z} , z. B. בראשית *bērēšit* und קצת *'osé* etc., also wieder ein ganz analoger Wechsel des s -Lautes.

š und differenziert erst durch drei darübersetzte Punkte einen Buchstaben für š (ش).

3. Warum hat das sabäo-äthiopische Alphabet im Gegensatz zum nordarabischen einen anderen Weg eingeschlagen, indem es das *Samech* auch für das *Šin* verwendete und dort, wo es ein *Šin* bildete (im Sabäischen), dies thatsächlich aus dem *Šin* differenzierte?

4. Da es durch die Vergleichung des äthiopischen Alphabets mit dem sabäischen feststeht, dass das Zeichen für w (X) erst ziemlich spät, das heisst nach der Trennung der beiden südsemitischen (sabäo-äthiopischen) Alphabete, gebildet wurde, so ist es mindestens sehr sonderbar, dass das Bewusstsein von der Verschiedenheit der Laute s und w erst so spät erwacht und eigentlich nie ganz zum Durchbruch gekommen ist, da die meisten Wörter mit wurzelhaftem s im Sabäischen mit š geschrieben werden.¹⁾ In allen anderen Sprachen hat das Gegentheil stattgefunden, dass mit der Zeit die beiden Laute š und s zusammengefallen sind, so im Arabischen, Aramäischen und zum Theil auch im Späthebräischen.

Diese graphischen Eigenthümlichkeiten bieten uns aber gerade die Mittel, historisch die Entwicklung dieser Laute zu verfolgen, und geben bestimmte Daten dieses Umwandlungsprocesses.

Man war gewohnt anzunehmen, dass der Wechsel des s-Lautes im Nord- und Südsemitischen nur bei ursemitischen Wurzeln stattgefunden habe, und erkannte an dem Unterbleiben dieses Lautwechsels stets das Lehnwort.²⁾

Diese Annahme hat auch bis zu einem gewissen Grad ihre Berechtigung. Beobachtet man aber die Lehnwörter genau, so wird man finden, dass sie in vielen Fällen den Lautgesetzen unterworfen sind, in anderen aber aus denselben heraustreten.

¹⁾ Gegen die Annahme, dass jenes Zeichen langsam von dem ח verdrängt worden ist, sprechen gewichtige graphische Gründe, die weiter unten noch angedeutet werden sollen.

²⁾ Vgl. S. Fraenkel, Die aramäischen Fremdwörter im Arabischen, p. XIV.

Diese merkwürdige Thatsache ist auch schon S. Fraenkel aufgefallen, der aber in solchen Fällen, wo der Lautwechsel in Fremdwörtern eintritt, öfters volksetymologische Einwirkungen zu erkennen glaubt. Dieser Erklärungsgrund ist im besten Falle bei sehr wenigen Wörtern möglich, aber kaum sehr wahrscheinlich; die meisten Wörter schliessen diese Erklärung aus.

Eine genaue Prüfung dieser Erscheinung erweckte in mir den Gedanken, den ich schon bei früheren Gelegenheiten andeutungsweise ausgesprochen habe, dass man durch sorgfältige Beobachtung der lautlichen Vorgänge bei den Lehnwörtern in den Beziehungen der Nord- und Südsemiten zu einander verschiedene Epochen, oder, sagen wir — Schichten unterscheiden kann.

In der ältesten Zeit gelten für die Lehnwörter dieselben Gesetze, wie für die gemeinsemitischen Radices, d. h. einem nordsemitischen *š* entspricht im Südsemitischen ein *s*, und umgekehrt.

Die Beispiele sind freilich nicht zahlreich, sie sind aber vollkommen sicher. Hierher gehören die Wörter שָׁבָא, 'Saba' und שָׁבִיא (Gen. 10, 26), die beide Völker Südarabiens bezeichnen. In den Inschriften wird ersteres סבא (𐤱𐤁𐤀), letzteres סבִיא (𐤱𐤁𐤀) geschrieben. Es kann aber kein Zweifel sein, dass das ס im Sabäischen hier, wie in vielen anderen Fällen, für wurzelhaftes *š* steht, das also von den Phönikiern — durch deren Vermittlung die Hebräer die Völkertafel erhalten haben werden — oder von den Hebräern durch *š* wiedergegeben worden ist.

Als sabäische Entlehnung aus קסט (𐤱𐤁𐤀) = *κόστος* darf wohl auch קשט in der Mischnah angesehen werden. Es ist gewiss ein sehr altes Lehnwort, das nur zufällig nicht in althebräischen Texten vorkommt.

Die Stadt Damascus gehört ohne Zweifel zu den ältesten Städten Syriens und wird den Südsemiten schon ziemlich früh bekannt gewesen sein. Im Hebräischen wird der Name דַּמָּשֶׁק (also = *Damask*) geschrieben. Bei den Arabern heisst sie دمشق (*Dimašk*) mit regelrechtem Wechsel von *s* in *š*.

Aus dem Hebräischen sind zahlreiche Wörter, welche auf Religion und Cultus Bezug haben, in Arabien eingedrungen.

Sie sind nicht erst von Muhammed dorthin verpflanzt worden, wie man bislang anzunehmen geneigt war, sondern wahrscheinlich durch jüdische Kaufleute, die längs der Handelsstrasse zwischen Gaza und den sabäischen und minäischen Reichen sich niedergelassen hatten, nach Arabien gekommen. Es ist charakteristisch, dass sich das hebräische Wort שָׂטָן, 'Satan' (im Arabischen شَيْطَان *šajtān*) als eine dieser ältesten Entlehnungen erweist. Auch anderwärts pflegt der Teufel noch vor dem lieben Herrgott einzuwandern. Der Lautwechsel *s* in *š* ist auch hier ein Beweis für das hohe Alter der Entlehnung.

Gar zahlreich sind die aramäischen Lehnwörter im Arabischen und nur gering die Anzahl der Wörter, die in älterer Zeit aus dem Arabischen ins Aramäische entlehnt worden sind. Eines dieser Wörter scheint سَيَّارَة, 'Karavane' zu sein,¹⁾ welches im Palmyrenischen שִׁירָא (De Vogüé, *Syrie Centrale*, p. 8) lautet = سَيَّارَة, jüd. שִׁירָא. Das arabische *s* ist durch ein nordsemitisches *š* wiedergegeben.

Zweifelhaft ist es, ob folgende Wörter zu den alten Entlehnungen gezählt werden dürfen. Wenn wirklich جَيْش aus aram. גֵּיִש, syr. ܕܝܫ entlehnt ist, so könnte das *š* in *gaiš* nur dadurch erklärt werden, dass es zu einer Zeit übernommen worden ist, wo es im Aramäischen mit ܫ gesprochen wurde. Die Annahme einer 'volksetymologischen' Anlehnung an die Wurzel جِيش²⁾ will mir nicht recht zusagen.

Die Echtheit des Wortes عَرِيش, 'Weinlaube' gegenüber עֵרִיש, hebr. עֵרֶש hält Fraenkel³⁾ durch die Lautverschiebung geschützt. Ebenso hält er gegenüber Guidi das arab. شِيد aus lautlichen Gründen (hebr. שִׁיר) für echt. Beide zuletzt angeführte Wörter können nach dem Gesagten sehr wohl alte Lehnwörter sein.

Während bei Lehnwörtern der ältesten Epoche der Lautwechsel in vollem Umfange stattfindet, tritt in der mittleren

¹⁾ Wie Fraenkel, *Die aram. Fremdwörter*, S. 180, Note, mit Recht vermuthet.

²⁾ Fraenkel, *a. a. O.*, S. 238.

³⁾ *a. a. O.*, S. 156.

Epoche insofern eine Aenderung ein, dass allerdings noch dem nordsemitischen \mathfrak{z} im Südsemitischen ein s entspricht, dagegen aber nordsemitisches s auch im Südsemitischen s bleibt.

Die Ursache dieser Umwandlung liegt klar zu Tage. Das nordsemitische \mathfrak{z} hat sich im Verlaufe der Zeit dem \mathfrak{s} genähert und ist zum Theil mit demselben zusammengefallen, es musste also wie das \mathfrak{s} im Südsemitischen durch s und nicht durch \mathfrak{z} wiedergegeben werden. Für diese Periode steht uns ein reiches Material zur Verfügung. Das meiste hierher Gehörige hat Fraenkel in seinem schon wiederholt angeführten Buch gesammelt. Ich stelle hier die sichersten Beispiele zusammen und füge in Klammern die Seitenzahl des Buches bei.

سارية und 'Säule', אשירא, آسیה (7); 'Tünche', שינא, سیاع, 'Balken', שירא, סירא (11); 'Seidengewand', שירא, סירא (40); 'Kleid', شلوار, pers. قدام, 'Perlen aus Silber', صملا, قدام (47); 'Ring', קרנא, Ring (57); 'Hammer', פטיש, فطيس (85); 'Spieß', שפוד, سقود (85); 'Leuchte', נברשתא, نبراس (90); 'Lampe, Leuchter', שרא, سراج (90); 'Stempel', רשנא, رؤسم (137) und 'Katz', שוקא, ستار (91); 'trockene Dattel', קטבא, قسب (146); 'Taxe', שרא, שרא (189); 'Zins', שרא, שרא (189); 'Tau', טנא, מרס (229); 'Mauer', מנא, سور (237); 'Zeile, Reihe', שורה, سورة (238); 'Kirche, Synagoge', כנישה, كنيسة (243); 'Spion', חפנא, جاسوس (243); 'Klopfer', קפנא, نقوس (276); 'Diaconus', רשנא, السعانيين (277); 'Sattel', שרא, سراج (277).

¹⁾ Vgl. daneben שרא, 'Sattler' (Mischnah).

²⁾ Daneben שרא, 'Helm' (240).

³⁾ Vgl. daneben die jüngeren Bildungen رؤسم und رشم in gleicher Bedeutung.

⁴⁾ Neben der Vulgärform מרש.

⁵⁾ Fraenkel: Es ist auch volksetymologisch an جسي (berühren) angelehnt worden.

⁶⁾ Vgl. daneben קט, 'Stoppel' (137).

⁷⁾ Das \mathfrak{z} in *lamula* erklärt sich durch Dissimilierung wie in شمس neben nordsem. שמש.

⁸⁾ Eine jüngere Entlehnung ist dagegen نقش (194).

⁹⁾ Nachzutragen sind wohl auch سب, 'preisen, loben', hebr. und aram.

Aus dieser stattlichen Anzahl von ziemlich sicheren Lehnwörtern, die zum grössten Theil direct aus dem Aramäischen in's Arabische, theilweise aber auch aus dem Persischen durch aramäische Vermittlung übernommen worden sind, geht mit Sicherheit hervor, dass das Lautgesetz: nordsemitisches *š* wird im Südsemitischen *s* in dieser Zeit selbst in Lehnwörtern streng beobachtet worden ist. Die Versuche Fraenkel's, die Lautwandlung in einzelnen Fällen durch volksetymologische Anlehnung an südsemitische Wurzeln zu erklären, sind an und für sich nicht sehr glücklich, reichen aber keineswegs aus, diese sichere Thatsache zu erschüttern.

Dasselbe Gesetz lässt sich bei der Herübernahme von Eigennamen und Wörtern des Cultus beobachten, z. B. מִשָּׁח, سليمان שלמה¹⁾, أَلَيْسَ أَلَيْسَ, سَمُوֹל שמואל, מוֹסִי שמעאל, سَكِينَة سכינה, مَسِيح משיח, سَيَّلُون سילה, فَتَسْرِين مלפזין, اسْمَعِل (2. درس درش, الاسباط und سبط שכם, سبت שבת).

Dagegen wird in dieser Zeit aus den schon oben angeführten Gründen nordsem. *s* (ש) nicht *š*, sondern bleibt *s* (ס). Die Belege für diese Thatsache sind allerdings nicht zahlreich, scheinen aber sicher zu sein. Zunächst ist der Name اسرائيل יִשְׂרָאֵל anzuführen, welcher gewissermassen einen Gegensatz zu שָׁטָן bildet. Daneben ist besonders arab. سَيِّكِين, Messer' zu nennen, welches unzweifelhaft aus aram. שַׁמְכָן entlehnt worden ist. Hebr. שָׁקַן weist aber auf eine Wurzel שָׁק zurück (Fraenkel 84). Das Gleiche ist der Fall bei مسمار, Nagel, Pflöck', welchem im Hebr. מַשְׁמָרִית neben der aramäisirenden Form מַשְׁמָרִים entsprechen (89), endlich auch in جَرَس, Weinfass' neben hebr. חֶרֶסֶת und חֶרֶשׁ (168).

שכח. Das äthiopische ስሙስ ist ebenfalls Lehnwort. Ferner سَمْسَم, Se-sam', talm. שמשאמ, assyr. šamašamu.

¹⁾ Vgl. dagegen يُوُشَع, Name eines Mönches bei Bekri, Geogr. Wörterbuch, 371 und يَشُومِي bei Jäcüt II, 646, 13.

²⁾ Damit hängt wohl der Name des إدريس zusammen, der dem biblischen إدریس gleichgestellt wird. Vgl. die jüdischen Sagen über Hanōh und dazu Tabari I, 174 وَخَنُوحُ وَهُوَ أَوَّلُ مَنْ خَطَّ بِالْقَلَمِ وَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى إِلَى جَمِيعِ أَهْلِ خَنُوحَ ثَلَاثِينَ صَحِيفَةً، وَقَدْ زَعَمَ بَعْضُهُمْ أَنَّ اللَّهَ بَعَثَ إِدْرِيسَ إِلَى جَمِيعِ أَهْلِ الْأَرْضِ فِي زَمَانِهِ وَجَعَلَ لَهُ عِلْمَ الْمَاضِيْنَ وَالْحَاضِرِ.

Die Thatsache, dass die Südsemiten in verhältnissmässig später Zeit den nordsemitischen Laut *š* im Gehör anders aufgefasst und durch die Schrift fixirt haben als die Nordsemiten, ist meines Erachtens durch die oben angeführten Beispiele vollständig erwiesen. Sie ist gewissermassen ein Nachspiel des alten Lautwechsels in gemeinsemitischen Wurzeln, den sie zum Theil erklärt. Dadurch werden aber die graphischen Räthsel der nord-arabischen Schrift gelöst.

Die Araber, welche ihre Schrift von Aramäern entlehnt haben,¹⁾ fanden bei diesen zwei Zeichen vor, das *w* und das *u*; ein besonderes Zeichen für *w* fanden sie nicht mehr, weil der ursemitische Laut *s* fast ganz mit dem *š* zusammengefallen war.²⁾

Da ihnen das aram. *w*, wie wir gesehen haben, gleich *s* geklungen hat — sie hätten ja sonst dasselbe in Lehnwörtern durch *š* wiedergeben müssen — so haben sie es als solches verwerthet und in ihr Alphabet als *س* aufgenommen.

Was die Stellung des *š* (*u*) in den beiden Gruppen betrifft, so hat dieselbe sich ebenfalls verschieden gestaltet. In der nordsemitischen Gruppe hat es sich in seinem ursprünglichen Werthe erhalten, und das aus dem *w* sich aussondernde *s* (*w*) demselben assimilirt, bis es ganz darin aufging. Das Gegentheil fand in der südsemitischen Gruppe statt. Dort scheint das *u* seine Existenz schon frühzeitig eingebüsst und dem aus dem *w* sich aussondernden *س* genähert zu haben, bis es ganz mit demselben zusammenfiel.³⁾ Dass innerhalb einer jeden der beiden Gruppen verschiedene Abstufungen noch zu beobachten sind, versteht sich von selbst.

¹⁾ Vgl. J. Karabacek, Palaeogr. Ergebn. a. d. arab. Papyr. Erz. Rainer.

²⁾ Das *w* hat sich allerdings in Wörtern mit ursprünglichem *w* im Palmyrenischen zum Theil noch erhalten. Vgl. *שניא*, *multae'*, *ששא*, *Bett'*, *שש*, 10, *ששין*, 20, (Nöldeke, ZMDG. XXIV, 95) und im Palmyrenischen *ששין*, *ששין* (hebr. *ששין*), *ששין* (hebr. *ששין*); *ששין*, *ששין* (Sachau, ZDMG. XXXVII, 567). Daneben aber kommen *ששין*, *ששין* (hebr. *ששין*) vor. Auch im Nabatäischen wird 10 *ששין* und 20 *ששין* mit *w* geschrieben. Es scheint aber, wie Nöldeke schon mit Recht bemerkt hat, nur eine Reminiscenz an einen alten Sprachstand gewesen zu sein.

³⁾ Dieser Vorgang mag vielleicht in einem verkehrten Verhältniss zu dem regelmässigen Lautwechsel des *š* und *s* in beiden Gruppen stehen.

Wir sind in der Lage für das Facit unserer Untersuchung, um bei der arithmetischen Ausdrucksweise zu bleiben, die Probe zu machen. Die nabatäischen Inschriften sind die wichtigsten Documente für die Zeit der Bildung des arabischen Alphabets, weil bekanntermassen das letztere sich aus den nabatäischen Buchstaben entwickelt hat, und weil in diesen aramäischen, von einer arabischen Bevölkerung gesetzten Inschriften so recht die tastenden Versuche das arabische Alphabet zu bilden beobachtet werden können. Man sieht hier schon den Weg vorgezeichnet, den die arabische Schrift nehmen musste, wenn man die Wiedergabe der dem Arabischen eigenthümlichen Laute in arabischen Lehnwörtern und Eigennamen beobachtet. So steht ע für ع und غ, ח für ح und خ, צ für ص und ض, ס für ש und ט, ת für ת und ث.¹⁾ Die arabischen Eigennamen und Lehnwörter, die im Arabischen mit س geschrieben werden müssen, schreiben die Nabatäer mit ש, nie mit ס, obwohl sie das ס in echtaramäischen und griechischen Wörtern anwenden.

Hierher gehören die Eigennamen: אשור (= أوس), שכניה (= أوس), שלי (= سلم oder سلام), שלי (= سلم), שלי (= سلم), שלי (= سلم), שלי (= سلم) etc.²⁾; ferner die arabischen Wörter: נשיב = نسيب, אראש = أرأس. Aber nicht nur arabische Wörter mit wurzelhaftem ש werden im Nabatäischen mit ש geschrieben, sondern auch solche mit wurzelhaftem ס, z. B. שעיר אלהי (= سَعِيد) und שער אלהי (= سَعْد آله), die gewiss mit hebr. שער zusammenzustellen sind. Wir haben also den stricten Beweis, dass die Nordaraber zur Zeit, als sie ihr Alphabet zu bilden begonnen haben, den Laut ס bereits eingebüsst hatten.

¹⁾ Nöldeke in Euting, Nabatäische Inschriften, S. 79. Dass diese Art zu differenzieren nicht die allein zulässige ist, beweist das Sabäische, wo □ = ש nicht aus א (= ש), sondern aus □ (= ש) und umgekehrt א (= ש) aus א und nicht aus □ differenziert worden ist. Durch die enge Berührung mit nordsemitischen Elementen gestaltete sich die Differenzierung im Nordarabischen nach sprachvergleichenden Principien, während sie im Süden nach rein lautlichen Grundsätzen durchgeführt wurde.

²⁾ Dagegen קסנתן, weil es nordsemitisch ist und, wie schon aus assyr. ka-uš erschlossen werden kann, mit wurzelhaftem ס geschrieben werden muss. Vgl. Schrader, Keilsch. u. A. T. S. 613.

Es darf uns also nicht wundern, dass sie das aram. ט nicht in ihr Alphabet übernommen, weil in ihrer Sprache für dieses Zeichen kein adäquater Laut mehr vorhanden war. Das ש haben sie als س herübergenommen, weil das aram. ש ihnen als س hörbar war, und bildeten daraus durch Differenzirung ein ش. In arabischen Wörtern, welche in den nabatäischen Inschriften vorkommen, vertritt allerdings auch das ש den Laut ش, wie חושב חושבו und שולו שול, ذو الشرى دوسرا. Dass aber das arabische Alphabet bei der Differenzirung des s-Lautes nicht in gleicher Weise verfahren ist, wie bei ع und غ, ص und ض, ط und ظ, wo der neugeschaffene Laut durch einen Punkt kenntlich gemacht worden ist, beweist auf graphischem Wege dasselbe, was wir durch Beobachtung der Wiedergabe der aramäischen Wörter im Arabischen auf lautlichem Wege bereits erschlossen haben.

In der jüngsten Epoche, wo Aramäer in engen Beziehungen zu Arabern standen und beide Völker vielfach in Städten gemeinschaftlich wohnten und in beiden Sprachen mit einander verkehrten, musste jeder Unterschied in der Aussprache gewisser Laute verschwinden. Diejenigen Lehnwörter, welche in dieser Zeit von Aramäern zu Arabern gekommen sind, zeigen auch keine lautliche Veränderung mehr. Daher: Turteltaube, טרטר, شغنين; (Fraenkel 118); Grünspecht, שרקק, شرقق; (ibid.); eine Fischart, שיבוסא, شبوط; (122); Karst, מנדש, منكاش; jäten, נחש, نتشى; קש, קש; Mistkorb, משסל, (137); schlechte Dattel, שיצי, شيص; (146); Vitriol, מסנא, شحيرة; (185); Seiherr, מסל, مشعل; (167); die Münze wägen, שקל, شامونة; (197); ein Gewicht, מסנא, (203); Strick, אשל, اشل; (229); Capitän, אשתים, اشتيام; (222); Lothmass, ממשל, (255); Ader, ממשל, شريان; (261); Augensalbe, (262); Name einer Hostie, ממשל, برشان; (278) etc. Die meisten dieser Wörter sind nachweisbar ziemlich jungen Ursprunges. Allerdings finden sich darunter, auch solche, die

1) Daneben سابوط mit Lautwechsel, also schon in früherer Zeit entlehnt.

2) Dies kann allerdings auch eine alte Entlehnung sein. Das ש lässt sich wie in שמש durch Assimilierung erklären.

schon bei älteren Dichtern vorkommen, z. B. منقوش und نقش (194), ferner شاغور, 'Wasserleitung' bei Hassân ibn Tâbit (78) und einige andere; ich glaube aber nicht, dass die wenigen Ausnahmen die von mir festgestellte Thatsache wesentlich alteriren könnten.

Bei der Entlehnung von Wörtern in älterer Zeit konnte es wohl auch geschehen sein, dass einige *termini technici* von Leuten eingeführt worden sind, die beider Sprachen mächtig waren und eine gewisse litterarische Bildung besessen hatten. Dass in solchen Fällen das entlehnte Wort genau schriftgemäss wiedergegeben wird, dürfte weiter kein Wunder nehmen. Die aufgestellten Lautgesetze gelten nur für Wörter, die auf volksthümlichem Wege in mündlichem Verkehre, nicht aber auf gelehrtem Wege übernommen worden sind.

Zu solchen gelehrten Entlehnungen rechne ich auch die Wiedergabe biblischer Namen, die im Volke nicht bekannt waren, bei arabischen Schriftstellern und Historikern, wie Tabarî, Ibn Wâdih al Ja'qûbî (ed. Houtsma) und Anderen, z. B. שלח شالח, ארפכשד אرفخشד, מן ושלח מתושלח, אנוש אנוש, שש שיט. Eben so wird מישון durch ¹⁾ميشون (²⁾مشك durch ²⁾مشك wiedergegeben. Die Schreibung اشوز بن سام geht auf אשור zurück. Ferner ist zu vergleichen ³⁾ماش (⁴⁾בלמשצר, בלשצר קרש קירש u. s. w.

Während wir die Bildung des nordarabischen Alphabets, die sich schon in historischer Zeit vollzieht, genau verfolgen

¹⁾ Tabarî I, 200. Vgl. auch Jâcût s. v.

²⁾ So ist zu lesen Tab. 211, 19, wenn man وتوبيل بن يافت وهوشل mit Gen. 10, 2 והבל ומשך וחידם vergleicht. Der Herausgeber hat wohl وهوشل nur deswegen stehen lassen, weil er über die Codd. des Tabarî nicht hinausgehen wollte.

³⁾ Tabarî I, 213, 1 und 216, 1.

⁴⁾ Ibid. 216, 10.

⁵⁾ Ibid. 219. In der Wiedergabe der Namen יתכן, יקנן scheint mir Houtsma (Ja'qûbî I, 26) richtiger verfahren zu sein als Barth (Tabarî I, 345). Demnach war auch Tab. I, 220, 14 معلون شمشا (nicht شمسا) zu schreiben = מזלן שמשא, wie schon der Herausgeber bemerkt. In solchen Wörtern ist ohne weiteres die biblische Schreibung herzustellen, wenn es die Codd. nur irgendwie gestatten. Vgl. noch Ja'qûbî, I, 29 und Oesterr. Monatschrift f. d. Orient 1884, S. 229.

können, reicht die Entstehung des sabäisch-äthiopischen Alphabets und seine Trennung von dem phönikischen in uralte Zeit zurück. Es fehlen uns auch eine Reihe von Mittelgliedern zwischen den beiden Alphabeten; denn so sicher und fest es auch steht, dass diese Schrift von der phönikischen derivirt worden ist, so können die regelmässigen runden und abgeeckten, ja fast geometrischen Formen des Sabäischen nur nach einer langen Periode und durch viele Uebergänge aus dem unregelmässigen phönikischen Alphabet sich entwickelt haben.

Die Geschichte dieser Entwicklung in Bezug auf die Laute *š*, *s* und *ś* können wir aus wenigen lautlichen und graphischen That-sachen vermuthungsweise erschliessen. Diese That-sachen sind:

1. Dem nordsem. *š* entspricht in ursemitischen Wörtern sab.-äth. *š* (*ś*) z. B. *šim* ,machen‘ *šifš* (*šim*), *šana* ,hassen‘ *šhš* (*šana*), *šar* ,hervorbrechen‘ *šxš* (*šar*).

2. Dem nordsem. *š* entspricht im Sab.-äth. *ḥ* z. B. *ḥal* ,fragen‘, *ḥar* ,übrig‘, *ḥab* ,Ruthe‘, *ḥif* ,Gefangenschaft‘, *ḥar* ,Frieden‘, *ḥam* ,Namen‘, *ḥim* ,Himmel‘, *ḥam* ,hören‘, *ḥar* ,trinken‘.

3. Aber nicht nur in ursemitischen Wurzeln, sondern auch in entlehnten Eigennamen und Wörtern tritt dieser Lautwechsel ein. (Vgl. *ḥar* ,Schwabe‘, *ḥar* ,Schlaf‘ und *ḥar* ,Kesselt‘).

4. Das Zeichen *ḥ* vertritt im Sabäischen nicht nur den ihm ursprünglich fremden Laut *s* (*š*), sondern auch den gemein-semitischen Laut *ś* wie in *ḥar*, hebr. *šar* und *ḥar*, hebr. *šar*.

5. Im Aethiopischen, wo durch Berührung mit fremden Völkern und Sprachelementen die semitischen Laute vielfach gelitten haben, reichten die beiden Zeichen *ḥ* und *ḥ* vollkommen aus, ja sie wurden sogar in späterer Zeit miteinander öfters verwechselt, was auf eine weitere lautliche Depravation hindeutet; im Sabäischen dagegen tritt neben dem *ḥ* noch das Zeichen *š* auf, welches, wie Prätorius zuerst erkannt hat, den Werth eines *š* hat, und nur dieses, nicht aber den ursemitischen Samechlaut wiederzugeben scheint.

6. Eine genaue Prüfung der sogenannten Safa-Inschriften, wie der von Halévy als altarabisch, von mir als thamudäisch

bezeichneten Denkmäler, ergibt, dass die Alphabete dieser Inschriften Mittelglieder zwischen dem phönikischen und sabäischen Alphabete bilden. Die vorhandenen Inschriften müssen deswegen nicht älter sein als die ältesten sabäischen Denkmäler, die Schriftcharaktere sind es aber gewiss.¹⁾ Diese beiden Alphabete haben ebenfalls nur zwei Zeichen **𐤄** und **𐤅** für die drei semitischen Laute, so zwar, dass **𐤄** nur den *š*-Laut, **𐤅** dagegen das *ś* und *s* (**𐤄**) wiedergibt.

Aus diesen Thatsachen geht hervor, dass das phönikische Alphabet in uralter Zeit durch arabische Stämme, welche den Handel zwischen dem Norden und dem Süden vermittelten, nach Südarabien gekommen ist. Noch bevor das Alphabet nach Südarabien gekommen war, haben die beiden Zeichen **𐤄** und **𐤅** bestimmte, von den im phönikischen Alphabet innegehabten unterschiedene Lautwerthe erhalten. Das **𐤄** hat, wenn man den Resultaten der Halévy'schen Untersuchung ganz trauen darf, noch in den Safa-Inschriften, wie im Phönikischen den Werth des *š* und *ś*.²⁾ Daneben tritt schon das **𐤅** nicht nur für *ś* (𐤅𐤃𐤀, 𐤅𐤁𐤃𐤀), sondern auch für *s* ein. In den sogenannten thamudäischen oder protoarabischen Inschriften hat das **𐤄** schon ausschliesslich den Werth von *ś*, das **𐤅** vertritt überall regelmässig das *s*.³⁾

Die Ursache dieser Umwandlung liegt meines Erachtens darin, dass die südsemitischen Sprachen schon frühzeitig ihren *š*-Laut eingebüsst haben, wie wir dies im Nordarabischen ja auch beobachten konnten. Dass die Einbusse keine plötzliche war und in manchen Dialecten langsamer vor sich ging als in anderen, darf als naturgemäss vorausgesetzt werden. Allen südsemitischen Sprachen scheint jedoch das Streben gemeinsam gewesen zu sein, das *ś* dem *s* möglichst nahe zu bringen. Das

¹⁾ Den vollen Beweis hierfür werde ich an anderer Stelle erbringen.

²⁾ Denn nur bei dieser Annahme erklärt sich die Schreibung 𐤅𐤃𐤀, 𐤅𐤁𐤃𐤀 neben 𐤃𐤃𐤀, 𐤁𐤃𐤀. (Vgl. Halévy, *Essai sur les Inscriptions du Safa*, p. 300.)

³⁾ Vgl. نفس 𐤃𐤃, سنة 𐤃𐤃, خمس 𐤅𐤃𐤀, شعبة 𐤅𐤃𐤀, عشرين 𐤅𐤃𐤀. 𐤅𐤃𐤀, daneben auch 𐤅𐤃𐤀, 𐤅𐤃𐤀.

Zeichen für *š* (𐤑) konnte ihnen in Folge dessen das *s* ausdrücken, während das *w* nur den *š*-Laut wiedergab.

Diese Wandlung im Werth der Zeichen *w* und 𐤑 hat also nachgewiesener Massen stattgefunden noch bevor das Alphabet auf sabäischem Boden Wurzel gefasst hat. Im Sabäischen waren aber um diese Zeit die beiden Laute *s* und *š* noch nicht ganz zusammengefallen und das Bewusstsein der lautlichen Verschiedenheit erzeugte durch Differenzirung aus 𐤑 (*w*) ein Zeichen für *w*, d. i. 𐤒. Es konnte aber nicht mehr ganz durchdringen, da einerseits das einmal eingeführte Zeichen schwer zu verdrängen war, andererseits gewiss auch im Sabäischen die Annäherung beider Laute *s* und *š* aneinander die strenge Auseinanderhaltung sehr erschweren musste.

Wie man sieht, fusst die ganze Untersuchung auf der Voraussetzung, dass in der semitischen Ursprache drei *s*-Laute vorhanden waren. Meines Erachtens reicht die einfache Thatsache des regelmässigen Lautwechsels *š*, *s* im Nord- und Südsemitischen vollkommen aus, die Existenz der drei Laute in ursemitischer Zeit zu begründen. Mit Rücksicht auf die erst jüngst von G. Hoffmann wieder aufgenommene alte Hypothese, dass aus dem altsemitischen Laut *w* im Südsemitisch-Arabischen *š*, *s* (ش, س), im Nordsemitisch-Aramäischen *š*, *s* (ܫ, ܣ) geworden ist, halte ich es für geboten, unter Hinweis auf das, was ich schon in der Wiener Zeitschrift f. d. Kunde d. Morgenlandes I, 335 gesagt habe, hier noch eine Bemerkung darüber zu machen. Augenscheinlich hat sich Hoffmann nur von den graphischen Erscheinungen der phönikischen, arabischen und syrischen Alphabete leiten und verleiten lassen, wobei er aber das syrische Alphabet als Typus des aramäischen hinstellt, was an und für sich nicht zu rechtfertigen ist. Das Biblisch-Aramäische, die nabatäischen und palmyrenischen Inschriften zeigen, dass die Verwendung des *š* im Syrischen für *s* einer jüngern Periode angehört. Als Typus des Südsemitischen hat er das Arabische hingestellt und dabei das Sabäische ganz übersehen, wo ja ein Zeichen für *w* wieder auftritt. Es fehlt also dieser Hypothese nicht nur jede lautphysiologische, sondern auch jede schriftgeschichtliche Basis.

Es scheint mir zum Schlusse nicht überflüssig, die Geschichte dieser drei Laute, wie sie sich mir als Resultat meiner Untersuchung ergeben hat, in kurzen Thesen zu recapituliren. Dies wird die Uebersichtlichkeit erhöhen und die Controle möglich machen.

1. Die semitische Ursprache besass drei *s*-Laute, deren genaue Aussprache wir heute nicht mehr zu erschliessen vermögen. Wir wollen die unbekannten Grössen durch *š*, *s* und *ś* ausdrücken.

2. Von diesen drei Lauten standen *š* und *s* einander näher als je einer dieser Laute dem *ś*.

3. Die Keilschrift hat in Folge dessen ein Zeichen für *š* und *s* und ein anderes für *ś*. Hier sind also *š* und *s* zusammengefallen und wurden beide *š* ausgesprochen.

4. In gleicher Weise hat das phönikische Alphabet ein Zeichen für *š* und *s* und ein anderes für *ś*. Hier sind jedoch die beiden Zeichen nicht zusammengefallen, wie man dies z. B. aus עשר neben עשר sehen kann.

5. Eine genaue Trennung der beiden Laute *š* und *s* in der Schrift hat das Hebräische und Biblisch-aramäische durchgeführt, indem es ש für *š* und ש for *s* gebrauchte.

6. Im Gegensatze zum Assyrisch-Babylonischen, wo das *s* zu *š* geworden ist, zeigen sich im Hebräischen und Phönikischen schon die Spuren einer Umwandlung des *s* in *ś*. Sie dringt in den jüngeren aramäischen Dialecten vollkommen durch. Es war ein wichtiger lautlicher Schritt geschehen; der Zwillingslaut des *š* trennt sich von diesem und näherte sich dem *ś*.

7. Den graphischen Ausdruck hierfür bieten die jüngeren aramäischen Dialecte und das Syrische. ܫ ܫ drücken nur *š* aus, während ܫ sowohl *s* als auch *ś* wiedergeben.

8. In den südsemitischen Sprachen erscheinen die drei Zischlaute ebenfalls, und zwar das *š* (aber zum Theil schon als *s*) in denselben Wurzeln wie im Nordsemitischen, während die beiden Laute *š* und *s* in der gemeinsemitischen Wurzel mit einander regelmässig wechseln. Einem nordsemitischen *š* entspricht im Südsemitischen *s* und umgekehrt.

9. Aber nicht nur in gemeinsemitischen Wurzeln hat dieser Lautwechsel stattgefunden, sondern auch in Lehnwörtern, die in alter Zeit und auf volksthümlichem Wege übernommen worden sind, woraus sich die merkwürdige Thatsache ergibt, dass die nordsemitischen *s*-Laute den Südsemiten im Gehör anders geklungen haben als dem Nordsemiten und umgekehrt.

10. In ältester Zeit gelten für die Lehnwörter dieselben Lautgesetze wie für gemeinsemitische Radices.

11. In einer jüngeren Epoche wird wohl nordsem. *ṣ* durch südsem. *س* ausgedrückt, aber nicht mehr nordsem. *ṣ* durch südsem. *ش*, weil das nordsem. *ṣ* sich inzwischen sehr dem *š* genähert hatte.

12. In jüngster Zeit und auf gelehrtem Wege entlehnte nordsemitische Wörter mit *ṣ* behalten dieses *ش* auch im Südsemitischen.

13. Wie in der Behandlung der beiden Zischlaute *s* und *š* in ältester Zeit, so gehen auch die nord- und südsemitischen Sprachen in der Behandlung der beiden Laute *s* und *š* in späterer Zeit auseinander. In der nordsemitischen Gruppe nähert sich das *s* dem *š*, bis es ganz in demselben aufgeht; in der südsemitischen Gruppe dagegen schwindet der *š*-Laut immer mehr und fällt schliesslich — allerdings mit dialectischen Abweichungen — mit dem *s* zusammen.

14. Die südsemitischen Alphabete, das sabäo-äthiopische und nordarabische, sind zu verschiedenen Zeiten und auf verschiedenen Wegen nach Arabien gekommen, ersteres in uralter Zeit (man darf wohl hierfür das XV. Jahrhundert v. Ch. oder ein noch früheres ansetzen), letzteres in den ersten Jahrhunderten n. Ch.

15. Das in alter Zeit überkommene Alphabet nahm das phönikische Zeichen für *š* auch als *s* herüber und bediente sich des Samechlautes um sowohl *s* als *š* auszudrücken, mit Ausnahme des Sabäischen, wo später ein Zeichen für *ṣ* gebildet worden ist. Dagegen konnten die Nordaraber, die inzwischen den *š*-Laut eingebüsst hatten, dem Aramäischen das Samech nicht entlehnen, und das Zeichen für den aramäischen Laut *š* (𐤑)

musste bei ihnen nach dem Lautgesetz *s* (س) ausdrücken. Durch Differenzirung bildeten sie daraus das *š* (ش).

Die Wichtigkeit der Zischlaute für die vergleichende Darstellung der semitischen Sprachen ist längst erkannt. Ganz besonders haben sich die drei hier besprochenen Laute einer streng methodischen Behandlung schwer zugänglich erwiesen. Ich glaube durch diese Untersuchung manches zur Erkenntnis ihrer Natur und ihrer lautlichen und schriftgeschichtlichen Gesetze beigetragen zu haben, und hoffe, dass die hier niedergelegten Beobachtungen zu weiterem Forschen und Erkennen anregen und führen werden.

Erläuterung zu den von Rev. W. H. Hechler dem
Congress vorgelegten Backsteinen aus Telloh in
Süd-Babylonien.

Von

Fritz Hommel.

Von den sieben verschiedenen hier Ihnen vor Augen liegenden chaldäischen Backsteinstempeln hebt sich sofort einer vor allen andern erkennbar ab, nämlich ein Stein mit aramäisch-griechischer Legende (c. III. Jahrh. v. Chr.):

הררנרנאח

ΑΑΑΔΝΑΔΙΝΑΧΗΣ.

Da über diesen der Art der Zusammensetzung nach echt babylonischen Namen, beziehungsweise die ihn nennende bilingue Legende, schon vom Grafen de Vogüé¹⁾ und Prof. Eb. Schrader²⁾ gehandelt wurde,³⁾ so kann ich gleich zu den übrigen Steinen übergehen, welche sämtlich Legenden des uralten Gudäa, Priesterkönigs von Sirgulla, in sumerischer Sprache enthalten und demnach kaum jünger als circa 3100 Jahre v. Chr. sein

¹⁾ Comptes-rendus de l'Académie des inscriptions et belles-lettres Paris 1884, p. 201.

²⁾ Hebraica, vol. II (Chicago 1885/6), p. 1—3: A South Babylonian Aramaic-Greek Bilingual.

³⁾ Vgl. dazu jetzt auch noch die Publication zweier Backsteine, welche den ganz gleichen Stempel tragen, bei de Sarzec und Heuzey, Découvertes en Chaldée, pl. 37, Nr. 11 und 12.

dürften.¹⁾ Auch in der Sammlung de Sarzec im Louvre in Paris befinden sich von fast allen diesen Gudia-Backsteinen Exemplare, veröffentlicht auf der grossen Doppeltafel 37 der ‚Découvertes‘ (enthalten in der kürzlich erschienenen 2. Lieferung), weshalb diesen meinen Erläuterungen die lithographische Wiedergabe von nur einem Steine beigegeben werden soll, der, wie es scheint, in Paris nicht vorhanden, jedenfalls aber noch nicht publicirt ist; die Legende desselben (ich bezeichne ihn mit Gudia, Hechler Nr. 1) hat folgenden Wortlaut:

Lateinische Transcription:

(dingir) Ba-u²⁾

gal-šag-ga

durra an-na

nin-a-ni

Gu-di-a

gadda-ti-si

Sir-gul-la (ki) -gi

i Ur-azag-ga-
-ka-ni

mu-na-ru.

Transcription in neuassyrl. Schrift:

𐎶𐎵 𐎶𐎵 𐎶𐎵 (sic)

𐎶𐎵 𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵 𐎶𐎵𐎶𐎵

𐎶𐎵 𐎶𐎵 𐎶𐎵

𐎶𐎵 𐎶𐎵 𐎶𐎵

𐎶𐎵 𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵 𐎶𐎵

𐎶𐎵 𐎶𐎵 𐎶𐎵

𐎶𐎵𐎶𐎵 𐎶𐎵𐎶𐎵 𐎶𐎵 𐎶𐎵𐎶𐎵 𐎶𐎵

𐎶𐎵𐎶𐎵 𐎶𐎵𐎶𐎵 𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵

𐎶𐎵𐎶𐎵 𐎶𐎵

𐎶𐎵 𐎶𐎵 𐎶𐎵

d. i. ‚der Göttin Ba'u, der heiligen Frau, der Tochter des Himmels, seiner Herrin, hat Gudia, Priesterkönig von Sirgulla, das Haus seiner Stadt Ur-azagga erbaut‘.

¹⁾ Vgl. die ausführlichen Auseinandersetzungen darüber in meiner Geschichte Babyloniens und Assyriens (Berlin 1885 ff.).

²⁾ 𐎶𐎵𐎶𐎵 (gi) für 𐎶𐎵𐎶𐎵 (u) ist gewiss nur ein Versehen des Schreibers, da sonst stets, auch bei Gudia, Ba-u erscheint.

Commentar: Ba'u von Ur-azagga, die grosse der Göttin Gasigdugga nächstverwandte Urwassergottheit, hebr. Bohu. Nach ihr hiess einer der Vorgänger Gudia's in der Priesterkönigwürde von Sirgulla ‚Diener der Ba'u‘, Ur-Ba'u (geschr.   ), welcher fast mit denselben Worten wie oben in seiner Statuen Inschrift (de Sarzec, pl. 8), col. 4, Abs. 3—7 der Göttin gedenkt: *dingir Ba-u gál-šag-ga durra-an-na-ra i-Ur-azag-ga-ka-ni mu-nu-ru*, worin *-ra* die oben bei Gudia nicht besonders ausgedrückte Dativpostposition ist. Den Genitiv von Ba'u lesen wir auf dem bekannten Siegelcylinder Dungi's von Ur (Gesch. Bab. u. Ass., S. 336 f.) in *Ur-ba-bi-gi*, d. i. also *Bavî-gi* (Vocalharmonie, urspr. *Ba'û-gi*, *Bavû-gi*), den Dativ *Bavu-r* (geschrieben *Ba-bur*) auf einem in meinem Besitz befindlichen Siegelcylinder mit der bekannten Darstellung des Kampfes des Gišdubarra oder Namrašit und folgender Legende: (d. i. *Ur-giš-Uš-galla* als Name einer Privatperson)   (d. i. ‚dem Gotte Ín-Ba'u‘, womit vielleicht der Gott Ea oder sonst eine der männlichen Wassergottheiten gemeint ist). Die Schreibung *dingir Ba-u* ist phonetisch, das entsprechende Ideogramm ist , weshalb auch der berühmte König von Ur und Vater des oben genannten Dungi,   nicht etwa, wie auch vorgeschlagen wurde Ur-Gurra, sondern Ur-Ba'u zu lesen ist. Dass   (*Ba'u*) und   (*Ba-u*) identisch, beziehungsweise letzteres nur phonetische Schreibung des ersteren ist, wird durch verschiedene zwingende Gründe nahegelegt; ich mache für heute nur auf folgendes aufmerksam:

a) \rightarrow (<i>Ba u</i>) die ‚Mutter Ea’s‘ 4. Rawl. 1, 36/7^b. b) Helferin der Kranken (besonders solcher an Blindheit und Augenweh leidenden) 4. Rawl. 29, Nr. 4. c) Trägt den Beinamen ‚die mit reinen (<i>azagga</i>) Händen‘.	a) <i>Ba-u</i> ‚die grosse Mutter‘, Haupt, Keilschrifttexte, Nr. 11, XXVI. b) Gegen Kopf-, Herz- und Augenweh zugleich mit <i>Nin-gha-kuddu</i> und <i>Gula</i> angerufen (ebendasselbst). c) Ihre specielle Stadt <i>Ur-azaggu</i>, d. i. ‚reine Stadt‘; vgl.

d) Das Ideogramm wird von den National-Lexicographien ausdrücklich als ‚Himmel‘ (*ziku* = *šamû*) erklärt (2. Rawl. 50, 27).

auch den Personennamen *Azag-Ba-u* (semitisch: *Ba'u-illit*) und den Namen des Schiffes der *Ba-u: ma-lid-azagga* (2. Rawl. 62, 45).

d) Ihr Beiname ‚Tochter des Himmels‘ (siehe oben).

Zu *gal* in *gal-šag-ga* ist zu bemerken, dass, während mit der Lesung *rag* ‚weit sein, weit‘ heisst, es in der Lesung *gal* (dann neusumerisch *šal*, beziehungsweise *jal* in französischer Aussprache) ‚Weib‘ bedeutet haben wird; vgl. auch ZDMG. Bd. 32, S. 177 (2. Rawl. 48, 21). *Ĝadda-ti-si* ursprünglich ‚Griffelführer‘, dann der gewöhnliche Ausdruck für ‚Priesterkönig‘, späterhin auch ‚Unterkönig, Vicekönig, Verwalter‘.

Das Zeichen hatte im Altsumerischen die Werthe *gur* und *gul*; der assyrische Silbenwerth *bur* ist erst neusumerischen Ursprungs.

Ueber die Genitivpartikel *ka* (in ihrem Unterschied von *gi*) hat Amiaud, Z. f. K., Bd. I, S. 236 ff. scharfsinnig und treffend gehandelt; danach sind Pinches' Bemerkungen über *ka* Babyl. and Oriental Record, vol. I, p. 10 zu verbessern.

muna-ru eigentlich ‚es bauend‘ mit dem sächlichen Objectspräfix *mun-*, welches selbst wieder (lautgesetzlich, vgl. Z. f. K., Bd. I, S. 169 f.) erst aus *ban-* entstanden; diese Form steht je nach dem Zusammenhang, sowohl für die dritte als auch (jedoch seltener) erste Person singularis. Die neusumerische Aussprache von *muna-ru* wäre *muna-du*.

Ausser der mit *Ba-u* beginnenden Backsteinstempel-Legende haben wir nun noch hier vor uns:

2. eine, die mit (*dingir*) *Nin-dâr-a* beginnt (Hechler, Nr. 2 = de Sarzec, pl. 37, Nr. 4, und 1. Rawl. 1, pl. 5, Nr. XXIII, 1),

3. eine, die mit (*dingir*) *Ghanna* beginnt (Hechler, Nr. 3 = de Sarzec, pl. 37, Nr. 3, nur wie es scheint in der vorletzten,

bei Hechler leider sehr verwischten Zeile eine Variante in der Anordnung der Zeichen darbietend),

4—6. drei verschiedene Redactionen der mit *dingir Nin-gir-su* beginnenden ihres häufigen Vorkommens halber als Standard-Stempel zu bezeichnenden Legende (Hechler, Nr. 4, beziehungsweise *Ningirsu a* = de Sarzec, pl. 37, Nr. 7; Hechler, Nr. 5, beziehungsweise *Ningirsu b*; Hechler, Nr. 6, beziehungsweise *Ningirsu c* = de Sarzec, pl. 37, Nr. 6).

Von diesen ist die von mir mit *a* bezeichnete in kleinerer Schrift, aber zweispaltig:

<i>Dingir Nin-gir-su</i>	<i>nin ul-i gad mu-</i>
<i>ur-sag lag-ga</i>	<i>na-ud-du</i>
<i>dingir In-lil-là-ra</i>	<i>i 50 dingir Im-mi-</i>
<i>Gu-dí-a</i>	<i>gu-bar-bar-ra-ni</i>
<i>gadda-tí-si</i>	<i>mu-na-ru</i>
<i>Sir-gùl-la-ki-gi</i>	<i>ki-bi mu-</i>
	<i>-na-gî</i>

b und *c* dagegen unterscheiden sich von *a* dadurch, dass in beiden *dingir In-lil-là* | *nugal-a-ni* (des Gottes In-lilla, seinem König) statt *dingir In-lil-là-ra* (des Gottes Inlilla) steht, und dass ferner in beiden der Ausdruck *ki-bi mu-na-gî* ‚an seinen Ort hat er ihn zurückgebracht‘, d. h. ‚er hat ihn (den Tempel) restaurirt‘ am Schlusse fehlt, *c* endlich von *a* und *b* noch weiter dadurch, dass auch die Zeile *nin-ul-i gad mu-na-ud-du* ‚als von Alters her hat er die Proclamation erlassen‘ hier ausgelassen ist und dass statt *mu-na-rù* (so richtig de Sarzec, pl. 37, Nr. 6) irrig *mu-na* steht. Die Uebersetzung lautet:

‚Dem Gotte Nin-Girsu (d. i. Herrn der Stadt Girsu) | dem mächtigen Helden | des Gottes Inlilla, | [seinem König] | (hat) Gudia | der Priesterkönig | von Sirgulla, | als von Alters her Pro- | clamation erlassend, | das Haus der Zahl Fünfzig seines | Gottes Immi-gu-bar-bar-ra | erbaut, | an seinen Ort ihn zu- | rückgebracht.

Genau so wie hier übersetzt wurde (also das in eckige Klammern eingeschlossene mitenthaltend und demnach *a*, *b*

und *c* combinirend) lautet eine noch vollständigere Redaction, die z. B. de Sarzec, *Découvertes*, pl. 29, Nr. 2 (vgl. die theilweise Abbildung *Babylon.-Assyr. Gesch.*, S. 321) wie auch Lenormant, *Choix*, Nr. 4 vorliegt, ebenso auch in mehreren Exemplaren im British Museum (z. B. S + 2393/4 im Glaskasten).

An Stelle eines eingehenderen Commentares sei nur bemerkt, dass der Name ‚Gott *Im-mi-gu-bar-bar-ra'* (geschrieben *-ud-ud-ra*) nur ein Synonym für *Nin-Girsu* zu sein scheint, und letzterer wiederum die gleiche Gottheit darstellt, wie sonst *Nin-darra* (𒀭𒀭𒂊𒀭𒂊𒀭𒂊), der ebenfalls stets der Held (anderwärts wie *Nin-Girsu* auch Sohn) des Gottes *Inlilla* oder *Bel* heisst.

Wir haben nun nur noch die zwei mit *Nin-dàr-a* (𒀭𒀭𒂊𒀭𒂊𒀭𒂊) und *Ghanna* beginnenden Inschriften zu betrachten (Hechler, *Gudia*, Nr. 2 und 3). Die erstere lautet in Transcription und Uebersetzung folgendermassen:

dingir Nin-dàr-a
nugal in
nugal-a-ni
Gu-dí-a
gadda-tí-si
Sir-gul-la-ki-gi
i Gir-su-ki
 -ka-ni
mu-na-rù

Nin-daja
 dem gebietenden König,
 seinem Könige,
 hat *Gudia*
 Priesterkönig
 von *Sirgulla*
 das Haus seiner
 Girsu-stadt
 erbaut.

Die zweite (in zwei Columnen):

𒀭𒀭𒂊𒀭𒂊𒀭𒂊𒀭𒂊
nin in
nin in-dub-ba

nin-a-ni
Gu-dí-a

nin ul-í gadda mu-
 -na-ud-du
Ghanna-ki urra ki-
 -ag-gà-ni-a
i ud-mà-Ghanna-ki
 -tagga

gadda-ti-si
Sir-gul-la-ki
 -gi

kur i al gul-
-la-ni¹⁾
mu-na-ru

d. i. der Göttin Ghanna, der gebietenden Herrin, der Herrin von *in-dub-ba*, seiner Herrin, hat Gudia, der Priesterkönig von Sirgulla, als von altersher eine Proclamation erlassend, in Ghanna-ki, der Stadt seiner Liebe, das Haus (d. i. den Tempel) *Ud-ma* (Schiff)-Ghanna-ki-tagga, den Berg (vgl. die hohen chaldäischen Stufentempel) seines erhabenen Hauses, erbaut.

Aus der Bezeichnung *nugal in* bei *Nin-dār-a*, und *nin-in* bei *Ghanna* sieht man, dass diese beiden Gottheiten zur Zeit Gudia's offenbar in nähere Beziehung zu einander gesetzt wurden. In der That finden wir auch in den längeren Inschriften Gudia's, z. B. Statue *B*, bei den grösseren Götteraufzählungen *Ghanna* und *Nin-dār-a* (beachte die Vorausstellung der Göttin) als ein Paar dem zweiten Paar *Gasigdugga* und *Ba'u* (auch mit der Stellung *Ba'u* und *Gasigdugga*), letztere beide ursprünglich aus einer weiblichen Gottheit differencirt, vorangehend.

Ueber *Nin-dār-a* (der in Girsu-ki seinen Tempel hatte) und seine wahrscheinliche Identität mit *Nin-dar*, der sonst bei Gudia Ningirsu (d. i. Herr von Girsu) heisst, vergleiche man einstweilen das von mir Bd. I meiner ‚Semit. Völk. und Sprachen, S. 386 bemerkte. Was hier am meisten interessirt, ist die Erwähnung der Stadt Ghanna-ki, d. i. des späteren Niniveh, als des Ortes, wo Gudia der Urwassergottheit *Ghanna* (der Tochter des Gottes Ea), ein Heiligthum erbaute. Die Lesung *Ghanna* für $\rightarrow \text{𐎶𐎵𐎶}$, d. i. das Zeichen *ab* oder *is* ‚Behausung‘ mit eingesetztem als phonetischer Deuter dienendem Zeichen *ga* (ursprünglich *gan*, *ganna*) ‚Fisch‘ war von mir ursprünglich nur vermuthet,²⁾ wird aber jetzt durch verschiedene Umstände mehr und mehr bestätigt. Vor allem gehört hieher die Verlängerung

¹⁾ De Sarzec, pl. 37, Nr. 3 *kur i al- | -gul-la-ni* abgesetzt; das Zeichen *gul* ist $\rightarrow \text{𐎶𐎵𐎶}$.

²⁾ Vgl. Zeitschr. f. Keilschrift, Bd. II, S. 179 und Anm. 2.

mit *-na*, welche ich in der grossen Cylinderschrift A Gudia's gefunden habe (col. 4, Absatz 4): *urrá-ni Ghanna-ki-ku idda* (Fluss) *Ghan-ki-na* (lies *Ghan-na*)-*gi ma* (Schiff) *ní-uš* ,hin zu seiner Stadt Ghanna (-ki) des Flusses (d. i. gelegen am Fluss) von Ghanna(-ki) hat er ein Schiff dirigirt', wo die Parallelstelle (Col. 2, Abs. 5) *urrá-ni Ghanna(-ki)-ku idda Ghanna(-ki) du-a ma mu-ni-ri* ,zu seiner Stadt Gh. hat er, den Fluss von Gh. (d. i. den Tigris) befahrend ein Schiff gesandt' bietet; zur Setzung des Determinativs vor die Verlängerungssilbe vgl. man die allbekannten Beispiele *Unug(-ki)-ga*, d. i. *Unugga* (Uruk, Erech), *Ni-si-in(-ki)-na*, d. i. *Nisinna* u. a. mehr. Die grosse Göttin von *Ghanna-ki* wurde später zur Istar von Niniveh (im Gegensatz zu der von Arbela) gemacht. Eine spätere schon mehr neusumerische Form dieses Gottheitnamens ist *Ghammu* (spr. *Chavvu*) im Königsnamen *Ghammu-ragaš* (geschr. *dingir Gha-am-mu-um-ra-bi*), die rein neusumerische Form, die letzte Stufe der lautlichen Entwicklung darstellend, aber *mummu* (gespr. *vuvvu*), z. B. in *Mummu-Ti'amat* des Welterschöpfungsberichtes; auch ins Griechische ist das Wort übergegangen, vergleiche das erst seit Hesiod auftauchende Wort $\chi\alpha\sigma$ -ς, das trotz der scheinbar gut griechischen Etymologie im Sprachgebrauch doch stets als kosmogonischen Lehnbegriff sich gibt.

Auch die Schlussbezeichnung *kur i al-gul-la-ni* hat in den grösseren Inschriften Gudia's eine Parallele, vgl. Cyl. A, Col. 3, Abs. 19 *kur-a al-gul-la Ghanna-ki-ku* ,hin zu dem (Tempel-) Berg der Erhabenheit von Ghanna-ki'.

Zum Schluss danke ich, wohl damit zugleich aus dem Herzen der Fachgenossen sowohl wie aller anwesenden Orientalisten und Freunde des Orients redend, meinem verehrten lieben Freunde Rev. Hechler für die schöne Ueberraschung, die er durch das Ausstellen dieser werthvollen Denkmäler uralter Vorzeit uns und damit der Wissenschaft bereitet hat.

Assyrian Letters of the Time of Asurbanipal.

By

S. Alden Smith.

These documents are of the highest importance to us and it is to be regretted that they have remained so long time unedited. Only a few were published by George Smith and then later a number were edited by Mr. Pinches; both of these scholars have, however, often not given the Assyrian text, which rendered their publications worthless to students. Within a short time, the writer has published in his *Keilschrifttexte Asurbanipals*, Heft II and III, 33 letters and despatches and in *PSBA* 35 documents of the same character. The value of these inscriptions may be summed up as follows. 1. Historical. The struggle among the Babylonians for their independence is described to us in the historical inscriptions, but these letters from different generals and other officers of the Assyrian king give us much circumstantiality of detail, which not only aids us in better understanding the annals, but also brings to light points of history which have escaped the notice of the annalist. 2. Manners and customs. The many references in the diplomatic correspondence enable us to see how very similar life in the Orient was then to what it is to-day. The method of government, the relation of the Assyrian king to his officials and his people, the treachery that prevailed in Eastern Court life, are all revealed to us in this official correspondence as nowhere else. Much is

also incidentally told about the religion, temple service and gods, that the people revered. 3. Linguistic importance. As might be naturally expected, a study of these inscriptions has added much to our knowledge of the Assyrian language. Many new forms occur, which are of such importance, that we can learn from what root a well known word is to be derived. A large number of absolutely new words must, for the present, remain unexplained. If the reader will take the trouble to go carefully through the notes to the letters which I have published and note the unknown words, he will be convinced how much work may be done on this class of Assyrian inscriptions. It is possible here to call attention to only a few. There are a large number of official titles. *Am. si-ru-bu-tu*, K. 82, PSBA., June 1887; *am. rab mu*, K. 81, Nov. 1887; *am. šu-u-i*, K. 113, *am. kalê*, K. 492, *am. asû*, K. 504, *am. ip-tu-gu-tu-ra*, K. 506, Jan. 1888. As specimens of other words, compare *ni-kuṭ-tu*, K. 82, *a-da-nu*, K. 83, l. 15, *di-lil-šu-nu*, *is-su-ri* (cf. K. 525, l. 6 and 10, Asurb., Heft III), *pi-laṣ-ku šu-u-tu* etc., K. 691, PSBA., June 1887; *taṣ-pi-ir-ti*, *da-at-tu*, *pag-lu*, *mu-uk*, K. 80, *i-šag-gan-ga*, K. 81, *ki-ir-si*, K. 89, *u-ra-a-te*, *pi-ir-ra-a-ni*, *as-ṭi-e-ri*, K. 498, *i-šir(?)tu-u*, PSBA., Nov. 1887. The number of such words to be found in my article, PSBA., Jan. 1887 are too numerous to be mentioned as well as those in Asurb., Heft III, e. g. in such letters as K. 183 (*us-sa-at-mi-nu*, *mi-ri-šu-tu*, *ik-ki-ni*, *ša-ne*) and K. 525 (*te-gir-te*, *mad-dag-giš* [cf. K. 582], *šal-še-ni*, *ra-bu-še-ni*, *šu-na-šu-nu*). The two letters given below will serve as specimens. Unknown words will also be found here. The translation and explanation can doubtless be improved, after this class of documents has been more thoroughly studied and this the writer most certainly hopes.

K. 14.

Transcription.

A-na šarri be-li-ia
ardu-ka Ag-gul-la-nu
lu-u šul-mu a-na šarri

Translation.

To the king, my lord,
 thy servant, Aggullanu.
 Peace to the king,

be-li-ia Nabû u Marduk

a-na šarri bêli-ia lik-ru-bu

i-ti-ma-li ûmu III kan

Ašûr Bêlît ina šul-me

it-tu-ši-u ina ša-li-in-ti

e-tar-bu-u-ni

ila-ni gab-bu am-mar

ultu Ašûr u-šu-u-ni

ina šul-me ina šub-ti-šu-nu

it-tu-uš-bu

*lib-bu . . . ša šarri bêli-ia lu
tabu*

. I C šanâtê

.

.

.

. karpāt ḥa-ri-a-ti

. me paššûru šarri

u-ma-al-lu-u-ni

u-ma-a ba-aṭ-lu

iš-ka-nu-u-ni

ša a-na šarri be-li-ia

aš-pu-ra-an-ni

šarru be-li la-a iš-al

u-ma-a ša Tisriti

la-a karânu ḡu-ra-ri

la-a karpāt ḥa-ri-a-te

inu pan Ašûr u-ma-al-li-u

la-a am. pab karâni la-a

*am. šânu-u-šu la-a am. dupsar-
ru-šu*

šêpâ ana šêpâ ba-aṭ-lu

i-ša-ku-nu

šarru be-li lu-u-di.

my lord. May Nebo and Mero-
dach

to the king, my lord, be gra- 5
cious.

Yesterday, the third day,
Asur, Beltis in peace
went forth, in the abiding place
they entered.

All the gods I saw, 10
from Asur they went forth,
in peace in their dwellings
they dwell.

May the heart of the king, my
lord rejoice.

. a hundred years 15

.

.

.

. Ḥariate vessels

. the bowl of the king 20
they filled.

Now it has ceased.

They have arranged
what to the king, my lord
I send. 25

The king, my lord did not ask.

Now, which (is) the month Tisrit,
neither wine compressed,
nor the Ḥariate vessels
before Asur they filled. 30

Neither the master of wine, nor
his second, nor his scribe

feet to feet cessation
made.

May the king, my lord, know. 35

Remarks.

This text has been published before by Mr. Pinches in the Transactions vol. VI, p. 239 ff. When I copied this tablet two years ago, Mr. Pinches told me his intention of republishing this among other texts, in which he had found mistakes in his first publications. Therefore I have kept my copy, desiring to give him the opportunity of republishing it. I publish it now feeling quite sure that, after this lapse of time, Mr. Pinches will not consider me guilty of any unfairness. He has himself made most of the corrections to his copy above referred to and these are given in Bezold's *Literaturgeschichte*, p. 236. For my part I should be glad to welcome still a republication of the text by Mr. Pinches, for I am quite willing to admit that his skill and practise in copying the cuneiform character may enable him to make improvements upon my copy. I have no intention of criticising Mr. Pinches for it would be unfair to criticise any publication made so long ago, unless its author should still maintain its correctness. My references to his article are made in a general way, because I have not a copy of it before me.

L. 8. *it-tu-ḡi-u*. The root of this word is ארר. The form is I, 2. — *ša-li-in-ti*. This word is probably a noun from the root ללן; the hebrew verb ללן, ללן is very common. Mr. Pinches explains the word as a shaphel form from this root.

L. 12. *šub-ti-šu-nu*. I think this is the correct reading. The stem of the word is ושב "to dwell".

L. 13. *it-tu-uš-bu*. This seems to me to be the most probable text. The word is I, 2 from the stem ושב "to dwell".

L. 19. *karpāt ḥa-ri-a-te*. This latter name seems to me to be the name of the vessel; this is what we should expect to follow the determinative. Mr. Pinches compares the hebrew חר and translates "jugs of barley wine", cf. l. 29.

L. 20. *paššûru*. This seems to me to be quite certainly the correct text; the sign is much too large for , which Mr. Pinches (Bezold's Lit., p. 236) suggests. With the other readings given in Lit., as will be seen, I agree.

L. 21. *u-ma-al-lu-u-ni*. This word is to be derived from the root מלא "to be full, to fill".

L. 22. *u-ma-a*. I think this is the word so common in these documents for "now, to day". It is not to be read *šam-ma-a* and does not appear to me to mean "sum". — *ba-aṭ-lu*. The root is בטל "to cease". The word occurs again l. 33 below.

L. 28. *ṣu-ra-ri*. Pinches' explanation of this word is perhaps correct. He compares the hebrew צָרַר "to compress". I know nothing better to suggest.

L. 35. *lu-u-di*. This is the correct transcription and not *lu-u-šallim* as Mr. Pinches transcribed. Cf. my remarks PSBA., June 1887, p. 245.

S. 1028.

Transcription.

A-na šarri be-li-ia
ardaka U-ba-ru
am. ša-ku Bābīli
Nabû u Marduk
a-na šarri lik-ru-bu
a-du-u ū-mu-us-su
Marduk u Zir-pa-ni-tum
a-na balaṭ napšâte
ša šarri be-li-ia u-ṣal-la
a-na Bābīli
e-te-ru-bu Bābīli
iḫ-te-ṣi-nu-in-ni
u ū-mu-us-su
šarru i-ka-ra-bi
um-ma ša ḥu-ub-tu
u šal-lat ša Bābīli
u-tir-ru
u ul-tu Sippar
a-di bāb nāpu mar-rat
am. ra-ša-ni ša Kal-du
šarru i-ka-ra-bu
um-ma ša Bābīli

Translation.

To the king, my lord,
thy servant Ubaru,
the governor of Babylon.
May Nebo and Merodach
to the king be gracious. 5
Now daily (?)
to Merodach and Zirpanit
to preserve the life
of the king, my lord, I pray.
Into Babylon 10
I entered, the Babylonians
protected me
and daily (?)
the king was merciful
thus: From the booty 15
and plunder of Babylon
I returned
and from Sippar
to the entrance of the gulf
the *Rašani* of Chaldee. 20
The king has been gracious
thus: Whoever Babylon

<i>u-še-ši-bi</i>	I caused to dwell,	
<i>mâtâtê gab-bi</i>	all countries	
<i>a-na pa-ni</i>	before	25
<i>šarri be-li-ia</i>	the king, my lord,	
<i>ha-mu-u.</i>	are not faithless(?).	

Remarks.

This is one of the most perfectly preserved tablets in our collection of Assyrian letters. There is hardly a doubt about the reading of any character. It has never been quoted in the Assyrian literature, but Dr. Bezold states that he copied it. Cf. *Literaturgeschichte*, p. 323. This letter, in comparison with some others is not very difficult, although there are some words that cannot yet be explained.

L. 3. *am. ša-ku*. This word is to be derived from the root שקה "to be high", although the scribe has here written כ instead of ק.

L. 5. *lik-ru-bu*. It seems necessary to call attention to the root of this word again, since Herr D. Feuchtwang has confounded it with קרב "to draw near". See ZA II, p. 347 ff. This word is from the root כרב "to be gracious". The common Assyrian word *ikribu* "prayer" belongs also to this stem. The words *i-kar-ra-bi*, l. 14 and *i-kar-ra-bu*, l. 21 are to be placed here. Pater Strassmaier and F. Delitzsch, as well as Mr. Pinches also make this distinction between the roots קרב and כרב. Cf. further my remarks in *Keilschrifttexte Asurbanipals*, Heft II, p. 39 ff.

L. 6. *û-mu-us-su*. The meaning "daily" for this word is not absolutely certain, but is highly probable.

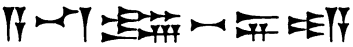
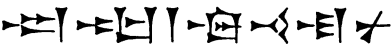

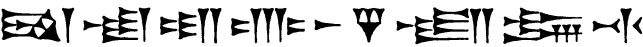
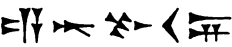

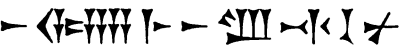
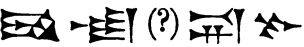

L. 7. *Zir-pa-ni-tum*. This is the correct reading and not *Zar-pa-ni-tum*, as Delitzsch in his *Assyrisches Wörterbuch* still reads. Cf. *Asurb.*, Heft III.

L. 12. *iḥ-te-ši-nu-in-ni*. The root is חצן. Cf. *Asurb.*, Heft III, p. 16 *taḥ-ši-in*.

L. 20. *am. ra-ša-ni*. This title like many others in the Assyrian letters is altogether unknown.

L. 27. *ha-mu-u*. This word is probably the same as *ha-ma-ku-u*, which occurs in K. 83, l. 28 a text which I have published PSBA., June 1887, p. 250 ff. I have never met it elsewhere and cannot explain it.

K. 14.

-

5

10

15

Three lines wanting.

-
20

Digitized by Google

والشرح طويل ومتى بُذِلَتِ الْهِمَمُ وَتُضَافَرَ الْبَحْثُ تُدَاعَتِ الْفَوَائِدُ وَكَمِلَتِ
 النَّتَائِجُ وَأُخْكِمَتِ الْأَسُسُ وَمُهَذَّاتِ الْأَصُولِ فَلَا يَبْقَى إِلَّا تَنَاوُلُهَا وَالْعَمَلُ بِهَا
 فِي سَائِرِ الْبَقَاعِ الْمَأْهُولَةِ بِالنَّاطِقِينَ بِلُغَةِ الْعَرَبِ
 وَلَعَمْرِي إِنْ تَمَهَّدَ هَذِهِ الْأَصُولُ يَكُونُ خُطْوَةٌ وَاسِعَةٌ لِعِلْمِ التَّارِيخِ نَحْوِ
 الْكَمَالِ وَأَشْكُرُ اللَّهَ عَلَى التَّوْفِيقِ فَهُوَ وَلِيُّهُ وَكَفَى بِهِ هَادِيَا

تم

والغريش وذو العنان الركوب والغلو الضبيس لا يُمنع سرخكم ولا يعضد
 طلككم ولا يحبس ذركم ما لم تُضمرُوا الرماق وتاكلوا الرباق من أقر فله الوفاء
 بالعهد والتممة ومن أبى فعليه الرثوة المحض اللبن الذي لم يشب
 بغيره والمحض ما أخذ زبدته والمدق ما خلط بماه والرامي المالكة والدثر
 الحصب والتمد الماء القليل وودائع الشرك ذفين الجاهلية ووضائع الملك
 ما يودى على الأملاك من الصدقة والزكاة والإطاط المنع والإخاذ الميل
 عن الحق والغريضة الهرمة والعارض المريض والغريش حديثة العهد
 بالنتاج وذو العنان الركوب الذي استحق أن يُلجم ويتركب والغلو المهر
 الصغير والضبيس الذي لم يُدلل والسرع الماشية والطمح شجر طيب
 الرائحة والمراد بالدثر الماشية والرمق التفاق وأكل الرباط عبارة عن نقص
 المواثيق والرثوة الزيادة عن المفروض

(المسألة السابعة) وكتب عليه الصلاة والسلام الى همدان احدى قبائل
 اليمن أيضا (بسم الله الرحمن الرحيم كتاب من محمد رسول الله لاهل مخلاف
 خارب وياهم وأهل خباب الضب وحفاف الرمل من همدان مع وافدها ذى
 المشعار مالك بن نبط ومن أسلم من قومه على ان لهم فرائها وهاطها
 وعزازها يأكلون علفها ويروون عفاها لنا من دفتهم وصراهم ما سلموا
 بالميثاق والأمانة ولهم من الصدقة الثلب والناب والفصيل والعارض
 الداجن والكبش الحورى وعليهم فيها الصالغ والقارح) الفراغ زبوات الارض
 والبهاط مطمئناتها والعزاز بالفتح ما خشن منها والعلاف جمع علف والغاء
 ما لا ملك فيه لأخذ والمراد بالدف الغنم وبالصرام النحل والثلب
 الضعيف من ذكور الابل والناب الضعيف من إناثها والعارض المسن من
 البقر والداجن الذى يألف البيوت والكبش الحورى هو ما يؤخذ من
 جذبه النطع الآخر والبالغ ما نخل فى السنة السادسة من البقر والغنم
 والقارح ما دخل فى الخامسة من الخيل

(خاتمة)

المطالب التسعة التى حصرنا فيها القول فى هذه الرسالة هى أمهات
 مظاهر الاختلافات وأصول مواطن افتراق اللغات وما ذكرناه فيها من
 المسائل أنما هو من قبيل التنبيه وفتح باب القول والا فالمدى فسيح

تُرَكَّتْ ضَائِي تَوَدُّ الذُّئْبَ رَاعِيَهَا * اذْ كُلَّ يَوْمٍ تُرَانِي مُذِيَّةً يَسْبِي

اما دُوسِيَا او متكلما بلغة دوس قوم أبى هريرة وهم بطن من الأزد
(المسألة الثالثة) ذكر المفسرون فى قوله تعالى رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ
قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ أَنَّ الْفَاتِحَ فى لغة اليمن القاضى
(المسألة الرابعة) كان عليه الصلاة والسلام مخاطب كل قوم بلغتهم فكتب
فى صدر كتاب لوائل بن حُجْر أحد ملوك حير (الى الأقبال العباهلة
والأزواع المشابيپ) القيل فى لغة اليمن الذى يقول ما يشاء فينفذ
أو هو دون الملك الأعلى فيكون كالوزير فى الاسلام كما فى فقه اللغة
ومثله بَهْمَنُ عند الفُرس والعباهلة هم الذين استقر ملكهم والأزواع
السادات والمشابيب الأذكياء

(المسألة الخامسة) مى كتابه صلى الله عليه وسلم لوائل بن حُجْر (فى
التبعية شاء لا مَقْوَرَةُ الألياط ولا ضِنَاكُ وَأَنْطُوا الشَّبِجَةُ وفى الشَّيْبُوبُ الحُمْسُ
وَمَنْ زَنِى مِمَّ بِكَرٍ فاضَّعوه مائه واستَوْفَضوه عاها وَمَنْ زَنِى مِمَّ ثَيْبٍ
فَضَّرَجوه بالأضاميم ولا تُوصيم فى الدين ولا فَمَتَه فى فرائض الله وكل
مُسْكِرٍ حَرَامٍ ووالل بن حُجْر يترقل على الأقبال) التبعية أربعون شاة
وَمَقْوَرَةُ الألياط مسترخية الجلود والضِنَاكُ الممتلئة لَحْمًا وَأَنْطُوا الشَّبِجَةُ
أعطوا المتوسطة والشَّيْبُوبُ الرُكَّاز وَمِمَّ لغة فى من والصقع بالقاف الضرب
والاستيفاض النغى والتَضَرُّجُ بالأضاميم الرمى بالحجارة والتوصيم المحاباة
والغمة السُّتْرُ والترقل التَّراسُ

(المسألة السادسة) كتب عليه الصلاة والسلام لنُهدٍ إحدى قبائل اليمن
(اللهم بارك لهم فى مُحَضِّها وَمُحَضِّها وَمَذْبَحُها وَابْعَثْ رَاعِيَهَا فى الدَّثْرِ
وَأُفْجِرْ لهم التَّمد وبارك لهم فى المال والولد من أقام الصلاة كان مسئما
ومن آتى الزكاة كان مُحْسِنًا وَمَنْ شَهِدَ أَنْ لا إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ كان مُحْلَصًا لكم
يا بَنِي نُهْدٍ ودائع الشرك ووضائع الملك لا تُلْطَطُ فى الزكاة ولا تُلْجَدُ فى
الحياة ولا تُثْثَقَلُ من الصلاة وَكُتِبَ لكم فى الوظيفة الفريضة ولكم العارضُ

(الأزد ثمانية بطون غسان وخزاعة وبارق والأوس والخزرج ودوس وعتيك
وفاقق اه منه

المُحَبَّبُطِيُّ قَالَ الْمُتَكَاكِيُّ قُلْتُ مَا الْمُتَكَاكِيُّ قَالَ الْمُتَأَرْفُ قُلْتُ مَا الْمُتَأَرْفُ
قَالَ أَنْتَ أَجْقُ وَمَعْنَى الْجَمِيعِ الْقَصِيرُ الْمُتَدَانِي

ومنها سَتَرُ المَرَادِ عن غير المخاطب من الحاضرين فيقوم ذلك مقام لغة أجنبية
وعلماء اللغة مع كل هذه الغوائد لم يَعْتَنُوا بالمترادف كما اعتنوا بغيره
وقد رأيت للمُرجانيّ فيه تأليفا لا يتجاوزُ الكُرَاسَةَ وَأَنْتَ تعلم أن هذا
لا يُبَلِّغُ غَلَّةَ الصادى وقد وضع صاحب القاموس رسالة في أسماء العسل
خاصة سماها (كُرَقِيقُ الْأَسَلِ لِتَضْفِيقِ الْعَسَلِ) ذكر أن له ثمانين اسما
وما أحلى صنيعه لو أنه عامٌ وكتابا آخر سماه (الروض المسلول فيما له
اسمان الى الوف) والى هذا تشتت حاجة الطالبين وفيه الكفاية للراغبين
غير أننا ما زلنا نسمع به ولا ندري متى نراه فان لم نُعْثِرْ به بعد تمام
التفتيش والبحث فى الخزائن الشهيرة وضعنا كتابا فى ذلك المعنى
يشتمل على كل ما ذكر فى لسان العرب والقاموس وشروحه من المترادف
على وجه لا تشدّ معه كلمة واحدة وقد عقدت العزم على ذلك مع جماعة
من أولى الأدب العاشقين للغة العرب فنسأل الله التوفيق لهذا العمل
الدقيق وكتاب المُرجانيّ الذى رأيته لم يُعْزُ فيه كل لفظ لاهله وما أظن
المُجَدِّدَ آلا ناهجا منهم المرجانيّ

ولنذكر الآن بعض مسائل من هذا الباب نجعلها نموذجا لمن يريد أن
يشارك معنا فى هذا القصد الجليل

(المسألة الاولى) روى ابن جنى أن أعرابيا دخل على ملك من ملوك
حير وأطال الوقوف بين يديه فقال له الملك (ثَبِّ) أى اجلس بلغة
حير فوثب الاعرابى وكان على مكان عال فتكسر فسأل الملك عن ذلك
فأخبر بلغة العرب فقال ليس عندنا عربيت من دخل ظفار حجر أى
فليتكم بلغة حير

(المسألة الثانية) روى أن أبا هريرة لما قدم من دُوس عام حُبَيْرَ لَقِيَ النَّبِيَّ
صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وقد وقعت من يده السكين فقال له ناولنى
السكين فالتفت أبو هريرة يَمْنَةً وَيُسْرَةً ولم يفهم ما المراد بهذا اللفظ
فكرر له القول ثانية وثالثة وهو يفعل كذلك ثم قال أَلَمْذِيَّةٌ تريد وأشار
اليها فقبل له نعم فقال أَوَلَيْسَ عِنْدَكُمْ سَكِينَا ثُمَّ قَالَ وَاللَّهِ لَمْ أَكُنْ
سَمِعْتُهَا إِلَّا يَوْمَئِذٍ وَعَلَى هَذَا يَكُونُ الْقَائِلُ

وقد ترتب على حدوث المترادف في اللغة عدة فوائد لم تكن قبل تأليفها فيها

منها امكان تفسير ما لم يُفهم وهو المعروف عند متأخرى المنطقة بالتعريف اللفظي كأن تقول البر هو القمح والعسجد هو الذهب والنجين هو الفضة ولو لا ذلك لما تأتى تفسير القرآن الشريف ولا شرح الاحاديث ولا حل أشعار العرب ولا كشف الغطاء عن مآثور الفصحاء ولا ضبط مواد اللغة بوجه تام

ومنها التقلب في أساليب الإنشاء وإبراز المعنى الواحد في عدة صور حسب مناسبات المقام ولو لا ذلك لما أمكن إنشاء الشعر ولا السجع فان الشعر لم يخرج عن كونه عبارة عادية تُبدل فيها الالفاظ التى لا توافق الوزن والقافية بألفاظ توافقهما

ومنها ستر العيوب اللسانية فيمكن لمن لا يُحسن النطق بالراء مثلا أن يتنقى الكلمات التى فيها الراء ويُبدلها بمُرادفاتِها كما كان يفعل واصل بن عطاء رأس المعتزلة فانه كان يُلغ بالراء ولكن لم تُكذ تُعرف لُغته الا صغيرا لأبداله كل لفظ فيه راء برديفه واتفق أن بعض الناس أراد تعجيزه فدفع اليه ورقة ليقرأها له مكتوبا فيها (أمر أمير الامراء أن تُخف بئر في الصحراء ليشرب منها الشارد والوارد) فقرأ فى الحال (حكم حاكم الحكام أن تُبحث عين في البادية لِيَسْتَقَى منها الحادى والبادى) فعلم أن يمه لا يُعبر وئوره لا يُسبر

ومنها الإغراب فى المقال والتبريز فى النزال على أهل الجدال كما حكى عن مُجد الدين الشيرازى صاحب القاموس أن علماء الروم أول ما قابلوه ائتمنوه بالسؤال من قول على كرم الله وجهه لكاتبه (ألصق زوانفك بالجبوب وحذ المزبر بشناترك واجعل حنذورتيك الى قيهلى حتى لا أنغى نغية الآ أودعها بحماسة جُجلانك) فقال على الفور معناه (الزرق مضطرك بالصلة وحذ البصطر بأبخسك واجعل حنثيكي الى أتعابى حتى لا أئبسئ نبسئ الا وميئها فى لمظة رباطك) فعجب الحاضرون من سرعة الجواب بما هو أغرب من السؤال والمعنى (الزرق مقعدتك بالارض وحذ القلم بأصابعك واجعل عيئيك الى وجيى حتى لا أتكنم كلمة الا حفظتها فى حبة قلبك) وفى الجمهرة قال أبو زيد قلت لامرابى ما

المنادى المضاف للياء بست لغات يجوز أن تقول يا ربّي بالسكون ويا ربّي بالفتح ويا ربّا ويا ربّ بحذف الياء وكسر الباء ويا ربّ بالحذف والفتح ويا ربّ بالحذف والضمّ ويذكرون للمعنى الواحد لفظيّن أو ثلاثا أو أكثر الى مائة وألف ويسمونها مترادفة عليه وللفظ الواحد معنيّين أو ثلاثا أو أكثر الى سبعين أو فوقها ويسمونها مشتركة فيه ولو حَقَّقْتَ الأمرَ لَوَجَدْتَ اللّغات التسع التي في (حيث) مُوَزَّعةً على تسع قبائل والأوجه الست في نحو يا ربّ مجتمعة من ستة أحياء وهلم جرا لا يريد العلماء بما فعلوه آلا حَصَرَ اللغة وضبط الأوجه التي يجوز لمن يريد التكلّم بها اتّباعها بحيث يُعَدُّ مُصِيبًا متى جرى في مُنْهَجٍ من تلك المناهج البأثورة ومُحْطًا متى خرج عنها ولم يكن من غرضهم تمييز اللغات بعضها من بعض وضبط نحلة كل قوم على جذبتها كما هو غرضنا الآن لأنّ مُقْصِدنا هذا وإن كان مُهِمًا بالنسبة للتاريخ وأصلا من أصوله الضرورية لكنّه يُعَدُّ ثانويًا بالنسبة لها قصدوه هم من ضبط انتشار اللغة ولم شَعْبُها وجمع متفرّقاتها واستمرار وجود جلالتها سالمة من الخلل بريئة من العِلل ومن هذا الوجه الثاني جاء أكثر ما نجد من المترادف

يروى أن أعرابية من لم تُفْسِد لغة قومها بالاختلاط يقال لها أمّ الهَيْثَم نزلت العراق وعلماؤه يومئذ مشهورون في اثبات اللغة وضبطها والتنازع مُخْتَبِمْ بين الكوفيين والبصريين فقال جماعة من العلماء لنُذْهَبْ الى هذه الاعرابية ونسأل منها عما شَجَرَ بيننا فذهبوا اليها فقبل أنها عليه فلما دخلوا عليها قال لها أبو عبيدة عمّ كانت عِلَّتْكَ فقالت (كُنْتُ وَهَى لِلدَّكَّةِ فَشَهِدْتُ مَأْذَبَةً فَأَكَلْتُ جُبْجُبَةً مِنْ صَفِيفٍ هَلَعَةٍ فَأَعَثَّرْتُ بِي رُحَّةٌ فَقَالَ لَهَا يَا أُمّ الْهَيْثَمِ أَيْ شَيْءٍ تَقُولِينَ فَقَالَتْ أُولَئِكَاسْ كَلَامَانِ مَا كَلِمَتُكُمْ إِلَّا الْكَلَامُ الْعَرَبِيُّ الْفَصِيحُ) الدَّكَّةُ الدَّسَمُ وَالْمَأْذَبَةُ طَعَامٌ يُصْنَعُ لِدَعْوَةِ أَوْ فُرْسٍ وَالْجُبْجُبَةُ الْكَرْشُ يُجْعَلُ فِيهِ اللَّحْمُ الْمَقْطَعُ أَوْ الشَّحْمُ يَذَابُ وَيُجْعَلُ فِي كَرَشٍ وَالصَّفِيفُ مَا صَفَّ عَلَى الْجَمْرِ لِيَنْشَوِيَ وَالْهَلَعَةُ الْإِنْتِشَى مِنْ أَوْلَادِ الْمَعَزِ وَالرُّحَّةُ وَجَعٌ يَأْخُذُ فِي الظَّهْرِ لَا يَتَحَرَّكُ الْإِنْسَانُ مِنْ شِدَّتِهِ فَإِنْ قَلَتْ يُوْخِذُ مِمَّا ذَكَرْنَا وَاضْعَى اللّغات هم البشر فالجواب أن في المسألة خلافا والذي رجحه مُحَقِّقُو الْمُتَقَدِّمِينَ وقطع به المتأخرون هو هذا على أن ما ذكر لا ينافي كَوْنُ الْوَاضِعِ هو الله تعالى لحواز الوضع لقبائل الأمم كالأُمم نفسها

(المطلب التاسع)

(فى المترادف)

كثيرا ما يجد الناظر فى كتب متن اللغة طوائف من الالفاظ تُترادف كل طائفة منها على معنى واحد كالأسد والذئب والهزير والعصفور والرباب والصيغ والحمير والراح والقرقف والسيف والحسام والعضب والصارم والقضيب والصمصامة والمنصل والمشرفى والعسل والضرب والدوب والشوب والوديس والارى والطرم والشهد ولكن اذا أُعِنَ نظره يتبين له أن لا تُرادف فى الحقيقة لأن العرب شعوب وقبائل ولكل شعب ألفاظ محصورة وضعها واضعهم ليتفاضوا بها أفراضهم ولا ضرورة فى تقاضى الافراض الى وضع أزيد من لفظ واحد لكل معنى فالذين يُسمون السبع أسدا لا يُسمونه ليثا والذين يقولون مُدَيَّة لا يقولون سبينا اذ لمس الحاجة الى ذلك فالحق أن الترادف فى اللغات ليس طبيعيا ولا وجود له متى وجهنا النظر الى كل قبيلة على جذبتها وأما هو أمر يحدث عند النظر الى كافة القبائل وعموم الشعوب

وحدوث الترادف فى اللغة العربية كان على وجهين

(الوجه الاول) أن قبائل العرب كانوا يجتمعون كل عام فى مواسم عامة كسوق عكاظ وذى المجاز ومجنة ويتناشدون الاشعار ويتسألون الاخبار فكان يسمع كل واحد منهم لغات الآخرين ويستعمل منها ما شاء فضلا عن اجتماعهم فى مواقف الحروب وتلاقيهم فى الأسفار فكانت تتجدد لهم كلمات كثيرة وتُنشر على ألسنة الشعراء والخطباء منهم

(الوجه الثانى) أن العلماء فى الصدر الاول لما رأوا اختلاط العجم بالعرب وخافوا على اللغة أن يفسد أمرها جمعوها وضبطوها لتكون لغة متميزة عن لغات العجم لا تخشى عليها اشتباة أو انقراض ولما كان نقل لغة كل حي على جذبتها موجبا للتكرار وطول العمل نقلوها مجملة فما كان متفقاً عليه بين جميع الاحياء ذكروه على وجهه وما كانوا مُتفرقين فيه عُدُّوا أوجه الخلاف بلانِسبة لقائليه فى الاكثر ومع النسبة فى الأقل فتراهم يقولون أن فى لفظ (حيث) تسع لغات بناءها على الضم أو الفتح أو الكسر وعلى كل فالحرف الثانى اما ياء أو واو أو ألف ويقولون أن فى

لم ينقلوا لنا الهيئات التي كان عليها نُطْقُ العرب ولم يضعوا لها في الكتابة اشارات تدلّ عليها وللأفرنج في كتابتهم اشارات تدلّ على بعض الهيئات ولكنها ليست كافية أيضا في الغرض المقصود ويمكن استنباط الهيئات التي كان عليها نُطْقُ العرب من الهيئات التي عليها نطق العوام اليوم فاذا رأينا في لهجة قوم من العامة خصائص كثيرة من خصائص لغة قبيلة من العرب حكمنا أولا بأن أولئك القوم ينتسبون لتلك القبيلة كما تقدّم وثانيا بأن هيئة نُطقهم الموجودة الآن لا بد أن تكون مورثة عنهم وحينئذ يُمكننا أن ننسب الى المورث ما تحقّقناه في الوارث ولنذكر من المسائل ما عثرنا على نسبة بعض الهيئات فيه للعرب حتى يتيّسر لنا الوقوف على فيرة

(المسألة الاولى) نقل العلماء أنّ بنى قُضاعة كانوا اذا تكلموا لا تكاد تظهر حروفهم ولا تتميز كلماتهم ومثّدوا ذلك من المعاييب وسَمَوْهُ عُغْمَةً قُضاعة ومن قُرَى مديريّة الشرقية قريتا ثلّ رُوّزْن وميثّ جَل يُعْغِمُ أهلها في الكلام

(المسألة الثانية) لغة تميم وأسَد وقيس وعامة نجد امالة الفتحة والالف الى الكسرة والياء فتحصل بذلك حركة بين الفتحة والكسرة كالحركة الأفرنجيّة التي تحدث بالحرف ك والحجازيون لا يميلون الا نادرا والامالة نادرة في لغة بنى سويف وبعض الفيوم والمحلة وسائر البلاد التي يتكلم أهلها بالقاف الصريحّة وكثيرة في لغة بقيّة العوام في الديار المصريّة فأهل القاهرة مثلا يميلون ألف التثنية في نحو حُسْنين وكتابين وفرسين والمحلّيون لا يميلونها بل يضعون مكانها الياء الخالصة فيقولون حُسْنَيْن وفرسَيْن بفتح النون في الاول والسين في الثاني

وبين سُكّان بلادنا اختلاف عظيم في هيئة النطق فأهل دِمياط وما يجاورها من القُرَى وأهل القُشْن وما حولها يَرَكُزُون رَكْزَةً خفيفة على الحرف الساكن في نحو مُصْطَفَى ومُرْتَضَى ومُنْتَهَى ونحو مُجَزَّرَة ومُنْتَشَفَة ومُخْرَظَة وأهل شُبين القناطر من مديريّة القليوبية والقريئين من المنوفية يتراخون في أواخر الكلمات وأهل المَرَج من القليوبية يرققون الرّاءات مطلقا وأهل دَمَنْهَوْر وما يجاورها يرققونها في مثل (رايح) و(يوم الرابع) وأهل البحر الصغير يُسَمِعُون بالنطق ولكن مع التمييز

(المطلب الثامن)

(فى هيئة التلقظ)

للقبائل المختلفة هيئات مختلفة فى التلقظ بالكلمات والنطق بالعبارات فالعبارة الواحدة المركبة من كلمات معينة وان كانت متحدة مائة تختلف هيئة تبعاً لعادات الناطقين بها وذلك عامٌ فى اللغة لعربية الصحبة واللغة العرفية بل وفى سائر اللغات

وكثيراً ما يختلف معنى العبارة باختلاف النطق بها ألا ترى أن الجملة المحذوف منها همزة الاستفهام كقولك (طلع الهلال) لا يتبين كونها استفهامية أو خبرية إلا بهيئة النطق يروى أن أبا هريرة سمع النبى صلى الله عليه وسلم يقول من قال لا اله الا الله فقد دخل الجنة فذهب يبشر المسلمين ذات الشمال وذات اليمين فلقبه عمر بن الخطاب وهو على تلك الحالة فدفعه الى خلفه فوقع على آسته فذهب الى النبى صلى الله عليه وسلم وأخبره الخبر فاستحضر عمر وكلمه فى ذلك فقال يا رسول الله إن الناس اذا سمعوا ذلك يتكلمون فخلهم يعملون فاستحسن كلامه وقال خلهم يعملون فانظر الى جملة خلهم يعملون فانها فى كلامه صلى الله عليه وسلم فيرها فى كلام عمر رضى الله عنه من حيث المعنى المراد وان كانت هى من حيث اللفظ

وكثيراً ما تلتبس معانى الاحاديث والاعبار والكلمات المأثورة عن مشاهير الملوك والعلماء والظرفاء ويذهب المفسرون فيها كل مذهب لعدم الوقوف على الهيئة التى صدرت من المتكلم بها ولو نُقِلَت الهيئة مع الجملة لما حصل لبس فى معناها ولهذا قال بعض المحققين ان نقل الاخبار فى الحوادث التاريخية بالطريقة التى عليها المؤرخون لا يفيد القطع ولا يحكم على اليقين وإنما يفيد الظن فقط ومن ثم رجع الناس الآن استعمال التليفون على استعمال التلغراف كما رجحوا النقل بالجنوفاً على النقل بالكتابة ولولا ما يستلزمه الاول من النفقات لعُطِلَ الثانى بالمرّة

والاختلاف فى الهيئة يكون بالشدة والرخاوة والسرعة والبطء والتخميم والترقيق والوصل والتقطيع والامالة وعدمها ونحو ذلك ونقلة اللغة العربية

فى أول البيت والحرم بالراء نقص فيه ولغة تميم هى المستعمله عند العامة

(المسألة الثانية) لغة تميم وان كانت أقل اشتهارا من لغة الحجاز ألا أنها كثيرة الاستعمال فى ذاتها وعليها فيجب طرح همزة الوصل من فعل الامر فيقال رُدَّ وُعُصَّ وُسُدَّ وهلم جرا لأنها انما اجْتُلبت للنطق بالسكان ولاساكن مع الادغام فلا حاجة اليها وحكى الكسائى أنه سمع من عبد القيس أُرِدَّ وأُعُصَّ وإِفِرَّ بهمزة الوصل

(المسألة الثالثة) الاشهر فى هَلَمْ أن تلزم حالة واحدة سواء أَسُنَدت لمذكر أو لمؤنث وسواء كان مفردا أو مثنى أو جمعا فيقال هَلَمْ يا زيد أو يا زيدان أو يا زيدون وهَلَمْ يا هند أو يا هندان أو يا هندات وتلك لغة الحجاز وبها جاء التنزيل قال تعالى هَلَمْ شَهِدَاكُمْ وقال هَلَمْ الينا وهى حينئذ مُدْغمة دائما لِثَقُلِها بالتركيب ومن ثَمَّ التزموا فى آخرها الفتح زعموا أنها فى الاصل مركبة من هاء التنبيه وَلَمْ أى ضَمَّ نفسك اليها ولغة نجد من بنى تميم أنها تتغير بحسب من هى مُسْتَدَّة اليه وحينئذ يدخلها الفك تقول على لغتهم هَلَمْ يا زيد وهَلْجى يا هند وهَلْما يا زيدان أو يا هندان وهَلْما يا رجال وهَلْمَنْ يا نساء واذا أَسُنَدت لمفرد جاز الفتح والكسر كما حكاه الجرُمى عنهم واذا اتصل بها هاء غائب نحو هَلْمَه تُفْتَحُ خْتَمًا

(المسألة الرابعة) المشهور المستعمل فك الادغام اذا اتصل آخر الكلمة بضمير الرفع البارز نحو خَلَلْتُ وَضَلَلْتُ وَشَدَدْنَا وَرَدَدْنَا وَعَدَدْتُمْ وَبَرَرْتُمْ وذلك لأنه يجب تسكين آخر الفعل اذا اتصل بضمير الرفع البارز لدفع كراهة توالى أربع متحركات فيها هو كالكلمة الواحدة ولا يمكن التسكين إلا بالفك ولغة بكر بن وائل ابقاء الادغام قال سيبويه زعم الخليل أن ناسا من بكر بن وائل يقولون رَدَدْنَا وَمَدَدْنَا وَرَدَدْتُ أى رَدَدْنَا وَمَدَدْنَا وَرَدَدْتُ قال وكأنهم قدروا الادغام قبل الضمير فأبقوا اللفظ على حاله أقول على هذا يحصل لبس فى الكلام اذ لا يُعْرَفُ انَّ نا فى رَدَدْنَا مثلا فاعل أو مفعول ولكن المدار فى ذلك على القرائن

آخر الكلمة سواء كانت مرفوعة أو منصوبة أو مجرورة فيقال على لغتهم (جاء خالذو) و(مررت بخالذي) و(أنت فاضلو) و(أكرم بك من فاضلي) ولم أسمع من عوام بلادنا من يستعمل هذه اللغة الأقلية من أهل المطرية وما يجاورها من القرى التي على شواطئ بحيرة المنزلة (المسألة الحادية عشرة) لغة سَعْد تضعيف الحرف الاخير من الكلمة الموقوف عليها فيقولون (هذا خالذ) و (أنت فاضل) بشرط أن لا يكون الحرف الاخير همزة وأن لا يكون ما قبله ساكنا فلا يضعف في نحو (هذا زشأ) و(هذا بكر) وليس لهذه الطريقة السعدية أتباع في مصر (المسألة الثانية عشرة) لغة بَأَحْرَث حذف اللام والالف من على الجارة اذا وليها ساكن فيقولون (رَبَّيْتُ عُلُقُوسَ) و(رأيت كَأَنِّي أُشْشِي عُلَمَاءَ) وهذه اللغة لا يكاد يستعمل سواها عند العوام فيقولون أَقْعُدْ عُلُقُوسِي وَصَلْ عَالِنَبِيَّ

(المطلب السابع)

(في الادغام والفك)

لا كلام لنا في الادغام والفك المتفق عليها عند عامة العرب وإنما كلامنا في الادغام والفك المأثورين عن بعض القبائل ولنذكر من ذلك بعض مسائل (المسألة الاولى) لغة أهل الحجاز فك المثلين في الفعل المضارع المضعف المجزوم بالسكون وفي فعل الامر المبني عليه قال تعالى وَمَنْ يَرْثُكُمْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ وَقَالَ أَقْضُصْ مِنْ صَوْتِكَ وَلغة تميم الادغام فتقول مَنْ يَرْتَدَّ وَه قَرَى وتقول غَضَّ قَالَ شَاعِرُهُمْ

فَغَضَّ الطَّرْفَ إِنَّكَ مِنْ نُمَيْرٍ * فَلَا تُعْبَأُ بِلُغَتِ وَلَا بِلَابِ

نعم اذا اتصل بالفعل واو جمع أو ياء مخاطبة أو نون تأكيد وجب الادغام عند الجميع نحو رَدُّوا وَرَدَّى وَرَدَّتْ فعلى لغة تميم يقال مَرَّبَزِيدَ وَلَا تُمَرَّبِزْهُ وَشَدَّ قَوَاكَ لِلطَّاعَةِ وَلَا تُشَدِّهَا لِمَعْصِيَةٍ وَعَلَى لغة الحجاز يقال اَمَرَّرْ بَزِيدَ وَلَا تُمَرَّرْهُ وَاشَدَّدْ قَوَاكَ لِلطَّاعَةِ وَلَا تُشَدِّدْهَا لِمَعْصِيَةٍ قَالَ عَلَى كَرَّمَ اللَّهُ وَجْهَهُ

أَشَدَّدُ خِيَايِمَكَ لِلْمَوْتِ * فَإِنَّ الْمَوْتَ لَا حِيَا

وهذا البيت من الهزج ودخله الخزم بأربعة أحرف والخزم بالزاي زيادة

وضُرِّخْد اسم بلدة بالشام تنسب اليها الحُمُر الجيدة والحفَى الصديق
التصوح والبَحْفَد طرف الثوب

(المسألة السادسة) المشهور فى أولى التى يشار بها للجمع المَد قال تعالى
حكاية عن لوط عليه السلام هؤلاء بُنَاتِي وقال أولئك على هُدًى مِن رَبِّهِمْ
وقيسٌ وربيعَةٌ وأسدٌ وأهل نجد من بنى تميم يُقْصِرُونَهَا واللام انما
تُلْحَقُهَا مقصورة لا ممدودة فلا يقال أولائك ويقال أولالك قال الشاعر

أولائك قَوْمِي لم يَكُونُوا أَشَابُهُ * وهل يَعِظُ الضَّيِّلُ آلَ أولائكِ

والاشابة من القوم أخلاطهم

(المسألة السابعة) المشهور فى اللَّذَيْنِ واللَّتَيْنِ بقاء النون دائما ويُحَرَّبُ
بن كعب وبعض ربيعة يحذفونها فى حالة الرفع وعليه قول الفرزدق فى
هجاء جرير

أَبْنَى كَلْبٍ إِنَّ عَمَى اللَّذَا * قَتَلَا الْمُلُوكَ وَفَتَكَا الْأَفْلَا

وقول الاخطل

هُمَا اللَّتَاؤُ وَلَذَتْ تَمِيمٌ * لَقِيلَ فُحْرٌ لَهُمُو ضَمِيمٌ

(المسألة الثامنة) تميم وقيس يُثَبِّتُونَ النون فى اللَّذَيْنِ واللَّتَيْنِ ولكنهم
يشدّدونها فيقولون (اللَّذَانِ واللَّتَانِ) وقرئ واللَّذَانِ يَأْتِيَانَهَا مِنْكُمْ ولا
يُخْتَصُّ ذلك بحالة الرفع بل يكون فى النصب والجر وقد قرئ رَبَّنَا أَرْنَا
اللَّذَيْنِ أَضْلَانَا والمعنى فى هذا التشديد تعويض الحرف المحذوف وهو
الياء فى الذى والتى اذ كان مقتضى القياس أن يقال فى تثنيتهما
اللَّذِيَانِ واللَّتِيَانِ كما يقال القاضِيَانِ والمعتدِيَانِ وقيل تأكيد الفرق
بين تثنية المُعَرَّبِ وتثنية المبنى

(المسألة التاسعة) المشهور فى الوقف على الاسم المنون أن يستكن
آخره اذا كان مرفوعا أو مجرورا ويُقَلَّبُ تنوينه ألفا إذا كان منصوبا فيقال
جاء خالْدٌ ومررت بخالْدٍ ورأيت خالدا ولغة ربيعة حذف التنوين والوقف
بالسكون فى جميع الاحوال فيقولون رأيت خالْدٌ ولغة ربيعة هذه هى
المستعملة فى جميع البلاد العربِيَّة الآن

(المسألة العاشرة) لغة الأزد إبدال التنوين فى الوقف من جنس حركة

دَرَسَ الْمَنَا بُمْتَالِجِ فَأَبَانَ * فَتَقَادَمَتْ بِالْجُبْسِ وَالسُّوبَانِ

أى المنازل ومताल وأبان اسما موضعين كالجبس والسوبان ولغة بنى عامر أنه يكون بجملة حروف فيقولون (سَلْ مَنَّكَ) أى مما بدا لك وعلى لغة بنى عامر استعمال الاعراب فى مصر وكما يكون للمرَّحَم أن يستعمل لغة من ينتظر أو لغة من لا ينتظر كذلك يكون للقاطع فمن الاول قولهم فى يا أبا الحَكَم يا أبا الحَكَا كما قدما ومن الثانى قول الشاعر

تَضَلَّ مِنْهُ إِبْلِى بِالْهَوَجَلِ * فِى لَجَّةٍ أَمْسَيْتُ فَلَأْنَا عَنْ قُلِّ

أى من فلان اذ لو جرى على لغة من ينتظر لقال عن فلا وقول الشاعر

* دَرَسَ الْمَنَا بُمْتَالِجِ فَأَبَانَ * يَصْلُحُ عَلَى كِلْتَا اللَّغَتَيْنِ

والْقُطْعَةُ لغة كثير من البلاد المصرية الآن كالمحلة الكبرى وما حولها وجزيرة بنى نصر وأبيار وكثير من مديرتى البحيرة وبنى سويف يقولون (النهار طلا) أى طلع و(النور ظها) أى ظهر و(خذت الننا) أى النار وهلم جَرَا (المسألة الخامسة) المشهور فى نون من الجارة أن تبقى دائما سواء وليها متحرك أو ساكن ألا أنها تكون ساكنة اذا وليها متحرك ومكسورة اذا وليها ساكن غير أل ومفتوحة اذا وليتها أل مثالها فى المواضع الثلاثة (من ابتداء الساعة الاولى من يوم الجمعة ما رأيت أحدا من الناس) الاولى مكسورة والثانية ساكنة والثالثة مفتوحة وخثعم وزبيد من قبائل اليمن يحذفون النون اذا وليها ساكن فيقولون (خرجت بالدار) و(جئت مامسجد) وقال شاعرهم

لَقَدْ ظَفَرَ الزَّوَارُ أَقْفِيَّةَ الْعِدَا * بِمَا جَاوَزَ الْأَمَالَ مِلَّاسِرَ وَالْقَتْلِ

وهى مستعملة عند العامة فى مصر وغير مصر وكثير من الشعراء تابعهم فى ذلك قال الهموسى

وَتَجَادَبَ الْخُلَصَاءُ كَأَسَابٍ بِهَا * مِلَّائِسٍ أَعْدَبَ مِنْ سُلَافَةِ صَرْحِدِ

وَمَطَارِفًا مِلْوَدٍ يُلْتَجِفُونَهَا * يُرْجَى الْحَقُّ عَلَى الْحَقِّ بِحَقْدِ

فيقولون (مِنْ زَمَانٍ مَا تَطَرُّكُشْ) و(أَنَا مَعْتَمِدٌ عَلَيْكُشْ) و(اسْتَجَرْتُ بِكُشْ) ومنهم مَنْ يُثَبِّتُهَا فِي الْوَصْلِ أَيْضًا مَعَ أَنَّهُ لَا لَيْسَ وَتَسْمَى هَذِهِ الشَّيْنِ شَيْنِ الْكُشْكُشَةِ وَقَدْ تَقَدَّمَ فِي الْمَطْلَبِ الْأَوَّلِ قَوْلُ آخَرٍ فِي تَفْسِيرِ الْكُشْكُشَةِ

وكان هذه اللغة أصل زيادة الشين في لغة العوام سواء بعد كاف أو غيرها فيقولون (مَأْتِكُنِيْشْ فَأَتَى مَا كَلَمْتُكُشْ وَدَا مَا پَنْفَعُشْ) ويمكن أن تكون مقطعة من كلمة شيء فاصل (ما پَنْفَعُشْ) مثلا ما ينفع شيئا من النفع ثم صار الى ما سمعت ولا تزداد هذه الشين عند العامة الا في النفي كما رأيت أو في الاستفهام كقولك (فلان سافرش) أى هل سافر فلان وأكثر من يزيدها في الاستفهام هم أهل دميّاط وما جاورها من بلاد مدريتي الغربية والدقهلية

(المسألة الثانية) تقدم أن الكسكسة ابدال كاف خطاب المذكر سينا وقال القراء هي إلحاق كاف المذكر سينا في لغة ربيعة ومضر فيقولون في رأيتك (رَأَيْتُكُشْ) فرقا بين خطابي المذكر والمؤنث عند الوقف وجُلّ الوصل عليه فيمن يكسكس في الوصل ونقل الحريرى أنها لبكر لا لربيعة ومضر وفسرها بزيادة سين مهملة بعد كاف المؤنثة لا كاف المذكر وفي القاموس أنها لتميم لا لبكر وفسرها كما فسر الحريرى

(المسألة الثالثة) ذكر العلماء في معاييب اللغات التَّخَانِجِيَّةَ بفتح اللامين في لغة الشَّعْرَ وَمَمَانَ وهي حذف في بعض الحروف اللينة فيقولون في ماشاء الله (مَشَا اللَّهُ) وعليها أكثر العوام بمصر

(السألة الرابعة) وعدوا أيضا منها القُطْعَةُ بضم القاف في لغة طيى وهي قطع اللفظ قبل تمامه يقولون (يا أبا الحكا) يريدون يا أبا الحكم ويقولون (لَمْ يَسْمَا) يريدون لَمْ يَسْمَعْ والقطعة تشارك الترخيم في أنها حذف آخر الكلمة ألا أن الحذف في الترخيم وارد على آخر الاسم المنادى وهنا وارد على كل كلمة حرفا كانت أو فعلا أو اسما منادى أو غير منادى والمحذوف في الترخيم حرف واحد أو حرفان أولهما لين زائد ساكن مكمل أربعة فصاعدا مثل يَاسْلَمُ وَيَامَنْصُ وَيَامَسْكُ في سَلْمَانٍ وَمَنْصُورٍ وَمَسْكِينٍ وهنا يكون حرفا واحدا أو حرفين بدون الشروط المتقدمة كقول الشاعر

قال وصان ولغة تميم التصحيح اذا كانت العين ياء فتقول مَبْيُوع مَذْيُون ولا يُعرف غير هذه اللغة عند عوام ديارنا وأما اذا كانت واوا فالكثير عندهم الاعلال فيقال مَصُون ومَقُول ونذر مصوون ومصووغ على التمام (المسألة الرابعة) المشهور تحقيق الهمزة الساكنة من نحو رأس وفأس وكأس وثأر وثير وطرر ولؤم وشؤم وتميم ثَقْلِبُها من جنس حركة ما قبلها فتقول راس وبيير وشؤم وكأن جميع السكان عندنا تميميون اذ لم يسمع لهم همزات فى مثل هذه الكلمات

(المسألة الخامسة) المشهور بقاء الالف من المقصور على حالها عند الاضافة نحو هذا فتاكى وذا فتاكى وهذيل ثَقْلِبُها ياء اذا أضيف الاسم ليا المتكلم فيقولون عَصَى مع فُتَى قال شاعرهم

سَبَقُوا هَوَى وَأَعْنَقُوا لِهَوَاهُمُو * فَتَحَرَّمُوا وَلَكَلِ جَنْبِ مَضْرَعِ

وسائر سكان مصر يقلبون ألف التثنية ياء عند الاضافة ليا فيقولون رَجُلَى وَفَيْئَى أى رَجُلَاى وَفَيْئَاى فلعل ذلك توسع منهم فى لغة هذيل (المسألة السادسة) المشهور فى الوقف على الالف المتطرفة أن تبقى على أصلها ولغة فزارة وبعض قبيل قَلْبُها ياء فيقولون فى الهُدَى (الهُدَى) (المسألة السابعة) مِن تميم مَن يقلب هذه الالف فى الوقف واوا فيقول (الهُدَى) ومنهم من يقلبها همزة فيقول (الهُدَا) وعلى ذلك قول عوام المصريين فى لا (لَا) والحاصل أن فى الوقف على الالف أربع لغات بقاءها على حالها وقلبها ياء وقلبها واوا وقلبها همزة

(المطلب السادس)

(فى الزيادة والنقص)

الغرض من الزيادة والنقص هنا زيادة حروف الكلمة أو نقصها فى بعض لغات العرب عما استقر لها فى المشهور الذائع ولنذكر من ذلك عدة مسائل

(المسألة الاولى) المشهور فى لغة العرب الوقف على كاف خطاب المؤثثة بصورة الوقف على كاف خطاب المذكر فيقال (نظَرْتُكَ) للذكر والانثى وربيعة ومضر يزيدون شيئا بعد كاف المؤثثة للفرق بين الخطابين

ومحل الخلاف بين الحجازيين والتميميّين إذا لم تُنكر أمسى أو تُعرَف
بال أو بالاضافة أو تجمع وإلا أعربت اتّفاقا نحو كل غدٍ صائرُ أمسا وكان الامسى
طيّبا أو أمسنا وكقول الشاعر

مَرَّتْ بِنَا أَوَّلَ مِنْ أُمُوسٍ * ثُمَيْسُ فِينَا مِثْلُةَ الْعُرُوسِ

(المسألة الرابعة) المشهور فى لفظ الذين البناء سواء تسلّط عليها عاملُ
رفع أو نصب أو جرّ قال تعالى أولئك الذين هدى الله ولغته هذيل أو
عُقَيْل (شك من التثنية) اعرابها اعراب جمع المذكر السالم قال شاعرهم

نَحْنُ اللَّذُونَ صَبَّحُوا الصَّبَاحَا * يَوْمَ التَّحْيِيلِ غَارَةٌ بِأَحْاحَا

(المطلب الخامس)

(فى التصحيح والاعلال وما يشبههما)

التصحيح والاعلال معنيان متضادان فالأول ابقاء حرف العلة على ما هو
عليه واعطاء الكلمة وزنها الذى تستحقّه والثانى قلبه حرفا آخر من
حروف العلة فتخرج الكلمة ظاهرا عن وزنها الذى تستحقّه مثال الأول
اسْتَقْوُ ومثال الثانى اسْتَقَامَ وسنتكلّم فى هذا المطلب على التصحيح
والاعلال المسموعين على خلاف المشهور وعلم مصدرهما (المسألة
الاولى) المشهور فى الافعال الماضية الثلاثية التى من باب عِلِم مثل
رَضِىَ وَرَقِىَ وَعَرِىَ التصحيح ولغة طيىء اعلالها فتقلب الياء ألفا وتقلب
الكسرة لاجل ذلك فتحة فتقول رَضِىَ وَرَقِىَ وَعَرِىَ وهذه اللغة مستعملة
فى مديرتى الدقهلية والغربية كثيرا الا أنّهم يكسرون أول الفعل
فيقولون لَقِىَ وَجِىَ وَرَضْتُ وَعَمْتُ وغيرهم يقولون رَضِيتُ وَعَمِيتُ
وهلم جرا

(المسألة الثانية) المشهور فى الياء والواو من مثل يَبِضَات وهَبِئَات
وخبيرات وجوزات وغورات ومَوَاتِب الإسكان ولغة هذيل تحريكها بالفتح
فتقول على لغتهم يَبِضَات وهَبِئَات وخبيرات وجوزات وغورات ومَوَاتِب
كما تقول فى نحو لِحَنَات وسَجَدَات عند الجميع

(المسألة الثالثة) لغة الحجازيين فى اسم المفعول من الثلاثى المعتل
العين الاعلال مطلقا نحو مَبِيع ومَبْدِين من باع ودان ومقول ومصون من

صَلَّتْهَا نَحْو (لَارْجُلُ فِي الدَارِ يَا زَيْدُ) وَ(هَذَا يَوْمٌ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صَدَقَهُمْ)
 وَ(رَأَيْتُ خَمْسَةَ عَشَرَ يَشْتَغِلُونَ صَبَاحَ مَسَاءٍ) وَ(ثُمَّ لَنْزِقَنَّ مِنْ كُلِّ شَيْعَةٍ
 أَتَيْهَهُمْ أَشَدُّ عَلَى الرَّجُلِ عِتِيًّا) وَيَعْرَبُ فِي غَيْرِ ذَلِكَ نَحْو (جَانِي رَجُلٍ يَسْتَمِي
 زَيْدًا فِي صَبَاحِ هَذَا الْيَوْمِ وَمَعَهُ خَمْسَةُ رِجَالٍ وَزَهَبُوا فِي الْمَسَاءِ فَلَا أَدْرِي
 أَيُّهَا أَغْضَبْتُ وَلَا أَيُّهَا أَرْضَيْتُ) وَقَسَمَ يَبْنِي فِي جَمِيعِ التَّرَاكِيِبِ عِنْدَ جَهْوَ
 الْعَرَبِ وَيَعْرَبُ عِنْدَ بَعْضِ مَنْهُمْ أَوْ يَعْرَبُ فِي جَمِيعِ التَّرَاكِيِبِ عِنْدَ الْجُمْهُورِ
 وَيَبْنِي عِنْدَ الْبَعْضِ وَهَذَا الْقِسْمُ مَا نَزِيدُ الْكَلَامَ عَلَيْهِ فِي هَذِهِ الْمَسَائِلِ
 (الْمَسْأَلَةُ الْأُولَى) الْمَشْهُورُ فِي لَفْظِ لَكُنِ الظَّرْفِيَّةُ الْبِنَاءُ وَبَنُو قَيْسِ بْنِ
 ثَعْلَبَةَ يُعَرِّبُونَهَا وَعَلَى لَغَتِهِمْ قَرِي (مِنْ لَكُنْهِ) وَهِيَ تَسْتَعْمَلُ ظَرْفَ زَمَانٍ
 وَظَرْفَ مَكَانٍ كَعِنْدَ الْآلِهَا لَمْ تَتِمَّكُنْ تَمَّكُنْ عِنْدَ تَقُولُ هَذَا الْقَوْلُ عِنْدِي
 صَوَابٌ وَلَا تَقُولُ هُوَ لَكُنِّي صَوَابٌ

(الْمَسْأَلَةُ الثَّانِيَّةُ) الْمَشْهُورُ فِي الْأَعْلَامِ الَّتِي عَلَى وَزْنِ فُعَالٍ وَلَيْسَ آخِرُهَا راء
 مِثْلَ حَذَامٍ وَقَطَامٍ الْبِنَاءُ عَلَى الْكُسْرِ وَتِلْكَ لُغَةُ أَهْلِ الْحِجَازِ وَتَمِيمٌ تَعْرِبُهَا
 وَتَمْنَعُهَا الصَّرْفَ لِلْعِلْمِيَّةِ وَالْعَدْلَ فَتَقُولُ عَلَى الْمَشْهُورِ

إِذَا قَالَتْ حَذَامٌ فَصَدَّقُوهَا * فَإِنَّ الْقَوْلَ مَا قَالَتْ حَذَامٌ

وَعَلَى غَيْرِ الْمَشْهُورِ تَرْفَعُ وَأَمَّا الَّتِي آخِرُهَا راءٍ مِثْلَ وَبَارٍ اسْمُ قَوْمٍ عَادٍ وَقَطَارٍ اسْمُ
 مَدِينَةٍ بِالْيَمَنِ فَتَبْنِي عَلَى الْكُسْرِ اتَّفَاقًا
 (الْمَسْأَلَةُ الثَّالِثَةُ) الْمَشْهُورُ فِي لَفْظِ أَمْسِ الْبِنَاءُ عَلَى الْكُسْرِ وَتِلْكَ لُغَةُ
 الْحِجَازِيِّينَ وَالتَّمِيمِيِّينَ يَعْرِبُونَهَا اْعْرَابٌ مَا لَا يَنْصَرِفُ وَعَلَى اللُّغَةِ الْأُولَى
 وَرَدَ قَوْلُ أَشَقَّابِ كُجْرَانُ

مَنْعَ الْبَقَاءِ تَقَلَّبُ الشَّمْسِي * وَطُلُوعُهَا مِنْ حَيْثُ لَا تُمَسِّي
 وَشُرُوقُهَا حَرَّاءُ صَافِيَةً * وَغُرُوبُهَا صَفْرَاءُ كَالْوَرْدِ
 الْيَوْمَ أَجْهَلُ مَا يُجْبَى بِهِ * وَمَضَى بِفَضْلِ قَضَائِهِ أَمْسِ

وَعَلَى اللُّغَةِ الثَّانِيَّةِ وَرَدَ قَوْلُ مَنْ قَالَ

لَقَدْ رَأَيْتُ عَجَبًا مَذَّأَمَسَا * عَجَازًا مِثْلَ السَّعَالِي حُجَسَا
 يَأْكُلْنَ مَا فِي رَحْلِهِنَّ هَمَسَا * لَا تَرُكُ اللَّهُ لَهُنَّ ضِرْسَا

واذا وليها ساكن فمن يفتح العين يستصحب الفتح ومن يسكنها يكسرها
للتخلص. وَفُتْمٌ بفتح الغين وسكون النون حَيٌّ من ثَغْلِبِ بن وائل وأكثر
العامّة في ديارنا على هذه اللغة الا أنهم يكسرون الميم فيقولون (تَعَالِ
مِغْ صاحبك) ومنهم من يفتح العين ويألفها ألفا فيقول (مِعاَهُمْ مِعاَهُمْ
عَلَيْهِمْ عَلَيْهِمْ) كناية عن الرجل الإمعة

(المسألة الثامنة) المشهور في شين عشرة التسكين وهي لغة الحجاز
قال تعالى فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ نَجْمًا ومن تميم مَنْ يفتحها فيقول
عَشْرَةٌ ومنهم مَنْ يكسرها فيقول عَشْرَةٌ وعليه قراءة أبي جعفر يزيد بن
القَعْقَاعِ فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا ولم تُثَقِّلْ عنه هذه القراءة في
الكتب المشهورة وانما نسبت اليه في الْمُحْتَسِبِ للاعشى ومنهم من
يسكن العين من عشر اذا تَرَكَّبَتْ مع غيرها فيقول أَخَذَ عَشْرَ فَرَارٍ من
توالى المتحرّكات ففيها أربع لغات كلّها لتميم الا الاولى فلأهل الحجاز
والاولى فاشية عندنا في القاهرة وما حولها والثانية في أكثر مديريات

الوجه البحرى والثالثة والرابعة في الصعيد الاعلى وبين الاعراب
(المسألة التاسعة) المشهور في الوثر أنه بفتح الواو للفرّ ضد الشَّقْعِ
ويكسرها للثَّخُلِ أى الثَّأْرِ وهي لغة أهل الحجاز وعلى العكس من هذا
التفصيل لغة أهل العالية وبنو تميم يكسرونها مطلقا

(المطلب الرابع)

(فيما يتردّد بين الاعراب والبناء)

انّ من الالفاظ ما هو مبنى دائما ومنها ما هو معرب دائما ومنها ما
يبنى ويعرب فالاول كالحروف بأسرها وكالافعال بأسرها ما عدا المضارع
العارى من نون التوكيد ونون النسوة والضمائر وأسماء الاشارات وأسماء
الاستفهام وأسماء الافعال والاسماء الموصولة وأسماء الشروط والثانى
كالاسماء المتمكنة اذا لم تُنَادَ ولم تدخل عليها لا التى لنفى الجنس
ولم تُرَكَّبْ ولم تكن ظرفا مضافا الى جملة مثال ذلك الارض والسماء والشمس
والقمر والثالث ينقسم الى قسمين قسم يعرب فى بعض التراكيب
ويبنى فى بعضها الآخر فيبنى الاسم اذا تَرَكَّبَ مع لا أو وقع مُنَادًى أو
كان ظرفا مضافا لجملة أو مركبا أو أيّا الموصولة المضافة المحذوف ضدر

تُعْطَى الْفُقَرَاءُ وَتَأْخُذُ بِيَدِ الضَّعْفَاءِ (نَعْلَمُ أَنَّكَ تَعْطَى الْفُقَرَاءَ وَتَأْخُذُ بِيَدِ الضَّعْفَاءِ) وَبَهْرَاءُ بَطْنٍ مِنْ تَمِيمٍ قَالَ شَاعِرُهُمْ

لَوْ قُلْتُ مَا فِي قَوْمِهَا لَمْ تَيْتُمْ * يُفْضَلُهَا فِي حَسَبٍ وَمَيْسَمٍ

أَيُّ لَمْ تَأْتُمْ لَوْ قُلْتُ ذَلِكَ وَهَذَا الْكُسْرُ يَسْمَى عِنْدَ الْعُلَمَاءِ ثَلَاثَةً بَهْرَاءُ وَلِلشَّعْبِيِّ مَعَ لَيْلَى الْأَخْيَلِيَّةِ فِي كُسْرٍ نُونِ الْمُضَارَعَةِ نَادِرَةٌ مَشْهُورَةٌ وَلُغَةٌ بِهْرَاءُ هَذِهِ شَائِعَةٌ فِي الدِّيَارِ الْمِصْرِيَّةِ بَيْنَ سَكَّانِ الْمَدَرِ أَكْثَرَ مِنْ سَكَّانِ الْوُبَرِ

(المسألة الخامسة) المشهور في كاف الخطاب المتلوة بالميم الضم قال تعالى لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُمْ خَرِصٌ عَلَىكُمْ وَبَنُو كَلْبٍ يَكْسِرُونَهَا إِذَا سَبَقَتْ بِكُسْرَةٍ أَوْيَاءُ فَيَقُولُونَ (جِئْتُ مِنْ دِيَارِكُمْ) وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَيَسْمَى ذَلِكَ بِوَكْمٍ بَنَى كَلْبٌ

(المسألة السادسة) المشهور في هاء الغيبة المتلوة بالميم أن تبنى على الضم ما لم يقع قبلها كسرة أَوْيَاءُ فَتَكْسَرُ قَالَ تَعَالَى سِوَاءُ عَلَيْهِمْ أَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ وَبَنُو كَلْبٍ يَكْسِرُونَهَا مُطْلَقًا فَيَقُولُونَ (لَمْ نَكُنْ مِنْهُمْ وَإِنَّمَا أَقْمَأُ بَيْنَهُمْ وَأَخَذْنَا عَنْهُمْ) وَيَسْمَى ذَلِكَ بِوَكْمٍ بَنَى كَلْبٌ وَلَا أَثَرُ لِلْوَكْمِ وَالْوَكْمُ عِنْدَ أَهْلِ بِلَادِنَا كَانَهَا لَمْ يَكُنْ بَيْنَهُمْ أَحَدٌ مِنْ بَنَى كَلْبٌ

(المسألة السابعة) المشهور في مع البناء على الفتح قال تعالى حِكَايَةَ عَنْ نُوحٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَا بَنِيَّ ارْكَبْ مَعَنَا وَلُغَةٌ زَبِيعَةٌ وَقُنْمْ بِنَاوَاهَا عَلَى السَّكُونِ فَيَقُولُونَ (غَدَامَعُ أَبِيهِ وَرَاحَ مَعَنَا) وَعَلَى هَذَا صَحَّ الْجَنَاسُ فِي قَوْلِي

رَأَى الْوَأَشَى ثَبَارِيحِي * فَقَالَ الصَّبُّ قَدْ جُنَا

وَلَوْ أَبْصَرَ وَخَنَاتٍ * تُضَى اللَّيْلُ إِنَّ جُنَا

وَوَجْهًا لَا تَرَى لِلْبَدِّ * رَإِنْ أَبْصَرْتَهُ مَعْنَى

لَا تُضَى فِي الْهَوَى ضَبًّا * وَأَمْسَى هَالَهَا مَعْنَى

الْحِجَازِيَيْنِ يَجُوزُونَ كُسْرَ حُرُوفِ الْمُضَارَعَةِ جَمِيعًا فِي ثَلَاثَةِ مَوَاضِعَ وَمَا عَدَا الْيَاءَ فِي ثَلَاثَةِ أَيْضًا فَالْثَلَاثَةُ الْأُولَى مُضَارِعُ أَبِي وَحَبٍّ وَلَحَوْ وَجَلٍّ مِنْ كُلِّ ثَلَاثَتِي وَآوَقِ الْغَاءِ عَلَى فَعْلٍ بِكُسْرِ الْعَيْنِ وَالثَّلَاثَةُ الثَّانِيَّةُ مُضَارِعُ الثَّلَاثَتِي الْمَبْنِيَّةِ لِلْفَاعِلِ عَلَى فَعْلٍ بِكُسْرِ الْعَيْنِ نَحْوُ عَلِمَ وَخَالَ وَشَقِيَ وَعَصَرَ وَمُضَارِعُ مَا أَوَّلَهُ هَمْزَةٌ وَصَلْ مَكْسُورَةٌ نَحْوُ اسْتَعْفَرَ وَمُضَارِعُ مَا أَوَّلَهُ تَاءٌ زَائِدَةٌ نَحْوُ تَكَلَّمَ وَتَغَافَلَ وَتَدَحَّرَجَ مِنْهُ

(المطلب الثالث)

(فى أوجه البناء والبنية)

هى أربعة أيضا الضم والفتح والكسر والسكون وحركات البناء والبنية وسكونهما لا تتغير أبدا وعلى حسب ما سُمع اللفظ يجب النطق به فما سمع بالفتح لا يجوز ضمّه وما سمع بالكسر لا يجوز سكونه وهلم جرا وقد ضبط جميع ذلك علماء الصرف واللغة ويمكن تقسيم ذلك الى قسمين أيضا قسّم عليه جمهور العرب وقسم اختصّ به بعض القبائل وهذا محل كلامنا فلنذكر شيئا مما تحقق لنا انتسابه من ذلك

(المسألة الاولى) المشهور فى أما التى للتفصيل كسر الهمزة قال تعالى (فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً) ولغة تميم وقُيَيس وأسد فتح الهمزة فتكون صورتها كَأَمَّا الشرطية قال شاعرهم

يَا لَيْتَمَا أَمَّنَّا شَأَلَتْ نَعَامَتُهَا * أَمَّا إِلَى جَنَّةٍ أَمَّا إِلَى نَارٍ

روى بفتح الهمزة فى الموضعين ولا تفتحها العامة الا نادرا والاستعمال الغالب الكسر وأكثر منه الاعتياض عنها بحرف (يا) كقولهم (العدد يا جَوْز يا فُرْد) أى إتما زوج وإتما فرد

(المسألة الثانية) المشهور فى مثل يا أَيُّهَا الناس بناء الهاء على الفتح ووصلها بالف تظهر عند الوقف ولغة بنى مالك من بنى أسد ضمّها فيقولون (يا أَيُّهُ الناس ويا أَيُّهُ الرجل) الا اذا تلاها اسم اشارة فتفتح اتفاقا كَمَا أَيُّهُذا

(المسألة الثالثة) المشهور فتح ياء المتكلم اذا أضيف اليها جمع مذكر سالم نحو ضاربى وطالبى وفى التنزيل ما أَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وما أَنتم بِمُصْرِخِيَّ وفى الحديث أَوْخَرَجِيَّ هم ولغة بنى يربوع كسرهما فيقولون ضاربى وطالبى وقرى وما أَنتم بِمُصْرِخِيَّ وينو يربوع حتى من تميم أبوهم يربوع بن خَنْظَلَة بن مالك ومنهم مُتَمِّم بن نُؤيرة الصحابى

(المسألة الرابعة) المشهور أَن أَخْرَفَ المضاربة دأبها مفتوحة ما لم يكن الفعل رباعيا فتضمّ ولغة بَهْرَاء كسرهما مطلقا^(١) فيقولون فى نحو نَعْلَمُ أَنَّكَ

(١) هذا مقتضى اطلاق كثير لكن نص الرضى على ان جميع العرب ما عدا

فذهبا الى أبى مهدى فوجداه يصلى فلما قضى صلاته التفت اليهما وقال ما خطبكما قالا جئنا نسالك عن شيء من كلام العرب فقال هاتيا قالا كيف تقول ليس الطيب الا المسك فقال تأمراني بالكذب على كبرستى فقال خلف ليس الشراب الا العسل فأدرك اليزيدى مقصوده فقال له ليس ملاك الأمر الاطاعة الله فقال هذا كلام لا دخل فيه ليس ملاك الأمر الاطاعة الله بالنصب فأعادها اليزيدى عليه بالرفع فقال ليس هذا لحنى ولا لحن قومى فكتبا ما سمعا منه ثم أتيا أبا المنتجع فقال له خلف كيف تقول ليس الطيب الا المسك فقالها ورفع فجهدا به أن ينصب فأبى الا الرفع ثم رجعا الى ابن العلاء وأخبراه الخبر وعيسى عنده لم يبرح فأخرج عيسى خاتمه من يده وقال له ولك الخاتم بهذا والله فُتت الناس

(المسألة التاسعة) المعروف أن المثنى يعرب بالالف رفعا وبالياء نصبا وجرا ولغة بأحرث وخُثعم وكنانة أعرابه بالالف مطلقا فيقولون (إن أخواك يُقْبَلان يداك وما يئِن حاجباك) وعليها قول من قال

* قد بُلغا في المَجْد غَايَتها *

وليس في مصر مى يُلْزَم المثنى الالف بل كلهم يلزمونه الياء فيقولون (حضر هنا رجلين ومعهما فرسين) ولا أعلم لهم وجها في هذا النصب اللهم ألا أن يكون ذلك توسعا منهم في لغة هذيل كما سيأتى في المطلب الخامس أو جريا على امالة تميم وأسد وقيس وتجد كما سيأتى في المطلب الثامن

والقاعدة العامة عند بأحرث وخُثعم وكنانة هولا أن كل ياء بعد فتحة تُقْلَب ألفا فيقولون فى (جئت اليك لان زيدا لَمَّا مررت عليه لم اجد احدا لديه) جئت الاك لان زيدا لَمَّا مررت علاه لم اجد احدا لداه قال الشاعر

* طارُوا عَلَاهَنَ فطَرُ عَلَاهَا *

أى عليهن وعليها فيكون حكم الى وعلى ولدى عندهم حينما تدخل على الضمير حكمها عند دخولها على الظاهر

وفى قوله تعالى وما امرنا الا واحدة وفى قول الاخر

وما خَذَلْ قُوْبى فَأَخْضَعَ لِلْعِدَا * ولكن اذا اذْعَوْهُمْوْهُمْوْهُمْوْ

وفى قول مزاجم بن الحرث

وقالوا تُعَرِّفُهَا الْمَنَازِلَ مِنْ بَنى * وما كُلُّ مَنْ وَاثى بِنى انا عارف

قال العلماء فى قول الفرزدق

فَأَضْبَحُوا قَدْ أَعَادَ اللَّهُ نِعْمَتَهُمْ * اذْهُمْ قُرَيْشٌ وَاذْ مَا مَثَلُهُمْ أَحَدُ

(بنصب مثل) انه اراد أن يحاكى الحجازيين فى لغتهم فغلط اذ نصب الخبر المتقدم وهم لا يفعلون ذلك

(المسألة السادسة) ينصب الخبر بعد إن النافية فى لغة أهل العالية سُبْعٌ من بعضهم ان أحد خيرا من أحد الا بالعافية ومن بعض آخران ذلك نافعك ولا ضارك وقال شاعرهم

اِنَّ هُوَ مُسْتَوِيًّا عَلَى أَحَدٍ * أَلَا عَلَى أَضْعَفِ الْمَجَانِينِ

وقرأ سعيد بن جبير (ان الذين تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ عِبَادًا أَمْثَالَكُمْ) بإن النافية ونصب عباد وأمثال والقرء السبعة يقرؤون (ان الذين تدعون من دون الله عباداً أمثالكم) بأن الموكدة ورفع عباد وأمثال (المسألة السابعة) بنو أسد يصرفون ما لا ينصرف وانما يقع منهم ذلك فيما علته منعه الوصفية وزيادة الالف والنون فيقولون (لَسْتُ بِسَكْرَانٍ) بالتنوين ويلحقون المونث التاء فيقولون سكرانة

(المسألة الثامنة) الحجازيون ينصبون خبر ليس مطلقا وبنو تميم يرفعونه اذا اقترن بالآخِلْ لها على ما قال الاصمعى كنا عند أبى عمرو بن العلاء يوما فجا عيسى بن عمر الثقفى فقال يا أبا عمرو ما شئ بلغنى منك تجيزه قال وما هو قال بلغنى أنك تجيز ليس الطيب الا المسك بالرفع فقال أبو عمرو نمت وأدلى الناس ليس فى الارض حجازى الا وهو يَنْصَب ولا تميمى الا وهو يرفع ثم قال لليزيدى ولجلف الاحر اذهبا الى أبى مهدى ولقناه الرفع فانه لا يرفع ولا بى المنتجع ولقناه النصب فانه لا ينصب

ولغة غير عُقِيل نُصِبَ اسمها بها كقوله تعالى لَعَلَّ اللَّهَ يُخْدِتْ بَعْدَ ذَلِكَ أُمُورًا

(المسألة الثالثة) لغة تميم نُصِبَ تمييز كم الخبرية مفردا ولغة غيرهم وجوب جرّة وجواز افراده وجهه فعلى لغة غير تميم تقول كم درهم أنفقت كم عبيد ملكت وعلى لغة تميم تقول كم درهما أنفقت وكم عبدا ملكت وعليها ورد قول غالب التميمي يمجو جريرا

كَمْ عَمَّةٌ لَكَ يَا جَرِيرُ وَخَالَةٌ * فَدَعَاءٌ قَدْ خَلَبَتْ عَلَى عِشَارِي

وبعضهم خرج النصب على ان كم استفهامية والاستفهام للتهكم ولا ضرورة الى هذا التحريك ما دام يروى عن تميم

(المسألة الرابعة) تمتنع حكاية العلم عند تميم والحجازيون يميزونها فتقول على لغة الحجازيين (مَنْ زَيْدًا) بالنصب لمن قال رأيت زيدا و (مَنْ زَيْدًا) بالجر لمن قال مررت بزید وبجب على لغة تميم أن تقول (من زيد) بالرفع في المثالين ويشترط في جواز حكاية العلم عند الحجازيين أن لا يُقَرَّنَ بتابع وأن لا تقرن من الاستفهامية بعاطف فلا يجوز باتفاق الحجازيين وغيرهم أن تقول مَنْ زَيْدًا الفاضل لمن قال رأيت زيدا ولا أن تقول ومن زيدا لمن قال ذلك وأما النكرة فيجوز إعرابها باجتماع الحجازيين وغيرهم في الوقف فتقول لمن قال جاء رجل (مَنْ) ولعن قال رأيت رجلا (مَنْ) ولعن قال مررت برجل (مَنْ) وفي التأنيث (مَنْ) وفي تثنية المذكر (مَنْ) وفي تثنية المؤنث (مَنْ) وفي الجمع للذكور (مَنْ) وفي الجمع للاناث (مَنْ)

(المسألة الخامسة) يرتفع الخبر بعد ما عند تميم والحجازيون ينصبونه وبلغتهم جاء التنزيل قال تعالى ما هذا بشرا وقال ما هن أمهاتهم ولبعضهم

وَمُهَظَّفُ الْأَعْطَافِ قُلْتُ لَهُ أَتَنْسَبُ * فَأَجَابَ مَا قُتِلَ الْمُهَجَّبُ حَرَامٌ

وانما ينصب الخبر عندهم اذا لم يقترن الاسم بان الزائدة ولم ينتقص نفى الخبر بالآ ولم يتقدم هو ولا معموله فلهذا وجب الرفع في قول الشاعر

بَنَى عُدَانَهُ مَا إِنَّ أَتْتُمُو دُهَبَ * وَلَا صَرِيْفَ وَلَكِنْ أَنْتُمْ الْكَزْفُ

النون ومن العرب من يعكس هذا الابدال فيبدل هاء التأنيث تاء في الوقف كما يفعل بها في الوصل سمع بعضهم يقول يا أهل سورة البقرة فقال مجيب ما أحفظ منها ولا آيت على هذا قول أهل الشام في الوقف (تعلمت الفلسفت) وقرأت الكتب الادبيات) ونحو ذلك والفصيح المشهور الوقف بالتاء في جمع الموث السالم وبالهاء في المفرد

(المطلب الثاني)

(في أوجه الاعراب)

أوجه الاعراب هي الرفع والنصب والحذف والجزم ولكل منها مواضع معينة لا يكون في غيرها وعلم النحو هو الكافل ببيان ذلك غير أن منها ما هو مستفيض بين قبائل العرب شائع بين جاهيرهم ومنها ما هو قليل يختص ببعض القبائل دون البعض الآخر وكلامنا انما هو في هذا فلنذكر منه ما عثرنا على نسبته لبعض القبائل تاركين ما لم نعرف له قائلا وان كان كثيرا حتى نتبين قائله ونعرف مصدره

(المسألة الاولى) تستعمل متى استعمال من في لغة هذيل فيجربون بها نقل عن بعض الهذليين (أخرجها متى كته) أى منه قال شاعرهم يصف السحاب

شَرَيْنَ بَمَا الْبَحْرِ ثُمَّ تَرَفَعَتْ * مَتَى لَجَّ خَضِرُ لَهْنٍ ثَبِيحِ

أى من لج خضر لها تصويت مع سرعة وغير هذيل يستعمل متى اسم استفهام أو اسم شرط مثال الاول متى نُصِرُ الله ومثال الثانى

مَتَى جِئْتَهُ تَعْشُو إِلَى ضَوْءِ نَارِهِ * تَجِدُ خَيْرَ نَارٍ عِنْدَهَا خَيْرُ مَوْقِدِ

(المسألة الثانية) لغة عُقَيْل جَرَّ اسم لعل بها قال شاعرهم

لَعَلَّ اللَّهَ فَضْلَكُمْ عَلَيْنَا * بِشَيْءٍ أَنْ أَمْكُمُ شَرِيحُ

والشريم المرأة المفضاة وقال الآخر

وَدَاعَ دَعَا يَا مَنْ يُجِيبُ إِلَى التَّدَى * فَلَمَّا يُجِيبُهُ لِلْبَدَاءِ مُجِيبُ
فَقُلْتُ اذْغِ أُخْرَى وَارْفَعْ الصَّوْتُ جَهْرَةً * لَعَلَّ أَبِي الْبَغْوَارِ مِنْكَ قَرِيبُ

قال فكرهت أن أجيبه على لغة قومي كيلا أواجهه بالمكر فقلت بئر
يا أمير المؤمنين ففطن لما قصدته وأعجب به ثم قال ما تقول في قول
الشاعر (أظلم إن مصابكم رجلا)

أترفع رجلا أم تنصبه فقلت بل الوجه النصب يا أمير المؤمنين فقال
ولم ذلك فقلت ان مصابكم مصدر بمعنى اصابتكم فأخذ اليزيدي في
معارضتي فقلت هو بمنزلة قولك ان ضريك زيدا ظلم فالرجل مفعول
مصابكم وهو منصوب به والدليل عليه أن الكلام معلق الى أن تقول
ظلم فيتم فاستحسنه الواثق وقال هل لك من ولد فقلت نعم بنية يا أمير
المؤمنين قال ما قالت لك عند مسيرك فقلت أنشدت قول الاعشى

أيا أبتا لا ثرم عندنا * فأنّا بخير إذا لم ثرم
أرانا إذا أضمرتك البسلا * دُئجى وتقطع منا الرجم

قال فما قلت لها قال قلت قول جرير

ثقي بالله ليس له شريك * ومن عند الخليفة بالتجاح

قال على التجاح ان شاء الله تعالى ثم أمر لى بالف دينار وردنى مكروا
قال المبرد فلما عاد الى البصرة قال لى كيف رأيت يا أبا العباس ردنا
لله مائة فعوضنا ألفا

وأهل مديرية الدقهلية وبعض الغربية يبدلون هذا الابدال ولكن لا فى
كل المواضع بل يبدلون الباء الساكنة اذا تلاها نون فيقولون (يا امنى
الجمنه وقعت على التمن) أى يا ابنى الجبنة وقعت على الثمن وقسم
ديرو من مديرية أسيوط يبدلون الميم ياء فى بعض الكلمات فيقولون
(اقعد بكانك) أى مكانك ولا يبعد عندى أن تكون الباء فى لفظة بكّة
مبدلة من الميم فى لفظة مكّة أو بالعكس جريا على لغة مازن هذه
ازلا ضرورة لنا الى القول بان الواضع وضع مادتين مستقلتين لمعنى
واحد ما دام لنا مئذوحة عنه

(المسألة الثانية عشرة) تبدل التاء هاء فى الوقف عند طيى سجع من
بعضهم (دفن البناء من المكرواه) أى البنات والمكرومات وفى مديرية
المنوفية عدة قرى تبدل هذا الابدال فتقول (يا به) تريد يابنت باسقاط

فيقولون (النات بالثات) أى الناس بالناس وهذا الابدال يستمى بالوئم ولعلته منشأ قول العوام فى عثمان وتعلب وتعبان (عثمان وتعلب وتعبان) بأن يكونوا حرفوا أولا الثاء المثلثة سينا ثم أبدلوا السين تاء على لغة اليمن

(المسألة العاشرة) تبدل العين الساكنة نونا اذا جاورت الطاء فى لغة سعد بن بكر وهذيل والازد وقيس والانصار يقولون (أنطاء درهما) أى أعطاه وقد قرئى (أنا أنطيناك الكوثر) وروى فى الدعاء (لا مانع لها أنطيت) وفى حديث عطية السعدي (فإن اليد العليا هى المنطية واليد السفلى هى المنطاة) يعنى المُنطية والمُعطاة ويستمى هذا الابدال بالاستنطاه وهو شائع فى لغة الاعراب بصحارى مصر

(المسألة الحادية عشرة) تبدل الميم باء والباء ميما^١ فى لغة مازن يقولون (يات المعير) أى مات البعير و(مان المدر فى السباء) أى بان البدر فى السماء

ومتما يحسن ايراده هنا ما رواه المبرد أن بعض أهل النمة قصد أبا عثمان المازنى إمام الصرقيين فى زمانه ليقرا عليه كتاب سيبويه وبذل له مائة دينار فى تدريسه آياه فامتنع أبو عثمان من ذلك قال فقلت له جُعِلَتْ فداك أترد هذه المنفعة مع فاقتك وشدة إضاقتك فقال ان هذا الكتاب يشتمل على ثلثمائة وكذا وكذا آية من كتاب الله عز وجل ولست أرى أن أمكن منها ذمتيا غيرة على كتاب الله وحيته له قال فاتفق أن غنت جارية بحضرة الواثق بالله بقول العرجى

أُظْلِمَ إِنِّ مُصَابِكُمْ رَجُلًا * أَهْدَى السَّلامَ تُجِيَّهُ ظُلْمُ

فاختلف من كان بالحضرة فى اعراب رجلا فمنهم من نصبه وجعله اسم إن ومنهم من رفعه على انه خبرها والمجارية مصرة على أن شيخها أبا عثمان المازنى لقنها آياه بالنصب فأمر الواثق باشخاصه قال أبو عثمان فلما مثلت بين يديه قال مَن الرجل قلت من بنى مازن قال أى الموازن أوازن تميم أم مازن قيس أم مازن ربيعة قلت من مازن ربيعة فكلمنى بكلام قومى وقال (با اسمك) لانهم يقلبون الميم باء والباء ميما

^١ قيد بعضهم ذلك بأوائل الكلمات اه منه

وقد توسع فى ذلك سكان البوادرى فى الديار المصرية اذ يبدلون الهمزة المتوسطة عينا فيقولون (اسعل الله) أى اسأله

(المسألة الخامسة) تبدل لام التعريف ميما فى لغة جَئِر فيقولون (طاب امهواء وصفا أَسَجَوْ) أى طاب الهواء وصفا الجو ومن ذلك قوله عليه الصلاة والسلام يخاطب بعض الجُمَيْرِيِّين ليس من امْهَر امصيام فى امسْفَر ويستى هذا الابدال طُطْمانية جيمر ويمكن أن يخرج عليها قول العوام فى الديار المصرية كلها ألا مديرية الشرقية (امبارح) يعنون البارح وهو أقرب يوم مضى وأهل مديرية الشرقية يقولون (البارح) كما يقول جمهور العرب (المسألة السادسة) تبدل كاف المؤنثة شيئا فى لغة ربيعة عند الوقف على الكلمة ومنهم من يبدل هذا الابدال فى الوصل فيقولون (مُنْشِرْ وعليش) أى منك وعليك وقد روى قول الشاعر يخاطب الظبية

فَعَيْنُكَ عَيْنَاهَا وَجِيدُكَ جِيدُهَا * وَلَكِنَّ عَظْمَ السَّاقِ مِنْكَ ذَقِيقُ

بإبدال كافات الخطاب شينات هكذا

فَعَيْنُشِرْ عَيْنَاهَا وَجِيدُشِرْ جِيدُهَا * وَلَكِنَّ عَظْمَ السَّاقِ مِنْشِرْ ذَقِيقُ وحكى بعضهم أنه سمع أعرابية تقول لجارتها (ارجعى وراعى فان مولاشر يناريشير) أى ورائك ومولاك ينارايك ويستى هذا الابدال كُشْكُشة ربيعة وفائدة هذا الابدال الفرق بين خطاب المذكر والمؤنث عند الوقف ولا فائدة له عند الوصل

(المسألة السابعة) تبدل كاف المذكر شيئا فى لغة ربيعة ومُضَر فيقولون (مُنْشِرْ وَعَلَيْشِرْ) أى منك وعليك ويقولون (عرفتُشِرْ لما أن نظرتُشِرْ) أى عرفتك لما أن نظرتك ويستى هذا الابدال كسكسة ربيعة ومضر وفائدتها كفاضة الكشكشة وسيأتى للكشكشة والكسكسة تفسير آخر

(المسألة الثامنة) تبدل الكاف مطلقا شيئا فى لغة اليمن سَمْع أحدهم فى عرفة يقول (لبيشِرْ اللهم لبيشِرْ) أى لبيك ويستى هذا الابدال شنشنة اليمن وكأن هذه الشنشنة أصل لغة شرويدة وزُكَلون وما حولها من مديرية الشرقية حيث يبدلون الكاف فى نحو كلب وكشك ويَمُون شيئا أو حرفا يقرب مى الشين

(المسألة التاسعة) تبدل السين المهملة تاء فوقية فى لغة اليمن أيضا

يَا رَبِّ اَنْ كُنْتُ قَبْلَتْ حَجَّتِي * فلا يزال ساجٍ يَأْتِيكَ بِسَجٍ

أى حجتى وبى والساج السريع من الدواب وقال الحماسى

خَالِي عَوَيْفٌ وَأَبُو عَلْبَسٍ * الْمُطْعَمَانِ الضَيْفُ فِي الْعَشِي

أى على والعشى وقال أبو عمرو قلت لرجل من حنظلة مَمَّنْ أَنْتَ فَقَالَ
فَقِيمٌ فَقُلْتُ مَنْ أَيْهِمْ فَقَالَ مَرْجٌ أَيْ فُقَيْمِي وَمَرْقٍ فَنَاصَحٌ مِنْ ذَلِكَ أَنَّهُمْ
يَبْدُلُونَ الْبَاءَ جِيمًا سِوَاهُ كَانَتْ مَتَحَرِّكَةً أَوْ سَاكِنَةً مَخْفِةً أَوْ مُشَدَّدةً وَسِوَاهُ
وَقَعْتُ قَبْلَهَا الْعَيْنُ أَوْ لَمْ تَقَعْ فَلُغَةٌ قُضَاعَةٌ فِي هَذَا الْإِبْدَالِ بَعْضُ لُغَةٍ
فُقَيْمٍ وَفَقِيمٌ هَذِهِ هِيَ فَقِيمٌ دَارُهُ لَا فَقِيمٌ كَنَانَةُ نِسَاءِ الشُّهُورِ فِي الْجَاهِلِيَّةِ
أَيْ الَّذِينَ كَانُوا يُؤَخَّرُونَ حَرَمَةَ الْأَشْهُرِ الْحَرَمِ إِلَى غَيْرِهَا مِنَ الشُّهُورِ وَفِيهِمْ
نَزَلَ قَوْلُهُ تَعَالَى إِنَّهَا النَّسَى: زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ وَالنَّسَبَةِ إِلَى فَقِيمٍ كَنَانَةُ
فُقَيْمِي وَإِلَى فَقِيمٍ دَارُهُ فُقَيْمِي وَمِنْ الْعَرَبِ مَنْ يَعْكُسُ هَذَا الْإِبْدَالَ قَالَ
الشَّاعِرُ

إِذَا لَمْ يَكُنْ فَيَكُنْ ظِلٌّ وَلَا جُنَى * فَأَبْعَدَكُنَّ اللَّهُ مِنْ شَيْئَرَاتِ

أى شَجَرَاتِ

(المسألة الثالثة) تبدل الحاء عينا فى لغة هذيل فيقولون (اللَّعْمُ الْأَعْمَرُ
أَعْسَنُ مِنَ اللَّعْمِ الْأَبْيَضِ) أَيْ اللَّحْمُ الْأَحْمَرُ أَحْسَنُ مِنَ اللَّحْمِ الْأَبْيَضِ وَيَقُولُونَ
(عَلِمْتُ الْغِيَاةَ لِكُلِّ عَيْ) أَيْ حَلَّتِ الْحَيَاةُ لِكُلِّ حَقٍّ وَعَلَى لُغَتِهِمْ قَرَأَ ابْنُ
مَسْعُودٍ عَتَى حِينَ فَارَسَلَ إِلَيْهِ عَمْرُؤُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ الْقُرْآنَ لَمْ يَنْزَلْ
عَلَى لُغَةٍ هَذِيلَ فَأَقْرَأَ النَّاسَ بِلُغَةِ قُرَيْشٍ وَيَسْتَمَى هَذَا الْإِبْدَالُ عِنْدَ
الْعُلَمَاءِ فَخْفَحَةُ هَذِيلَ وَهَذِيلَ حَتَّى مِنْ مُضَرٍّ أَبُوهُمْ هَذِيلُ بْنُ مُدْرِكَةَ بْنِ
الْيَاسِ بْنِ مَضَرَ

(المسألة الرابعة) تبدل الهمزة المبدؤ بها عينا فى لغة تميم وقيس
فيقولون (عَتَكَ فَاضِلٌ) أَيْ أَتَكَ وَ(عَنْتَ كَرِيمٌ) أَيْ أَنْتَ وَ(عِزُّكَ أَكْرَمُكَ) أَيْ
إِزْنٌ وَيَسْتَمَى هَذَا الْإِبْدَالُ عُنْعُنَةً تَمِيمٌ وَقَيْسٌ وَتَمِيمٌ شَعْبٌ عَظِيمٌ أَبُوهُمْ
تَمِيمٌ بْنُ مَرْثَدَ بْنِ أَدَّ بْنِ طَابَخَةَ وَقَيْسٌ قَبِيلَةٌ أَبُوهَا قَيْسٌ عَيْلَانُ وَاسْمُهُ
النَّاسُ وَاسْمُ أَخِيهِ الْيَاسُ وَالنَّاسُ وَالْيَاسُ وَلَكِنَّ مُضَرَ لَصَلْبُهُ عَلَى مَا اعْتَمَدَ
النَّسَابُونَ وَالْقَيْسَانِ مِنْ طَيْءٍ قَيْسُ بْنُ عَتَابٍ وَقَيْسُ بْنُ هَذْمَةَ بْنِ عَتَابٍ

(المطلب الاول)

(فى الابدال)

الابدال هو وضع حرف مكان آخر وينقسم الى قسمين ابدال قىاسى وابدال سماعى

(فالاوّل) مثل ابدال حرف المَدّ الزائد الواقع ثالثا فى المفرد همزا فى تكسيرة على صيغة منتهى الجموع كقلادة وقلائد وصحيفة وصحائف وعجوة وعجائز ومثل ابدال الهمزة الساكنة الثانية فى الكلمة من جنس حركة ما قبلها نحو أَمَنْتُ أومن إيماناً الاصل أَمَنْتُ أُوْمِنُ إيماناً وجلة الحروف التى يُبْدَلُ بعضها من بعض ابدالاً قىاسياً تسعة الهمزة والالف والواو والياء والتاء والطاء ولدال والميم والهاء ويجعها ابن مالك بقوله (هدأت موطناً) وهذا النوع من الابدال لا مناص للمتكلم باللغة العربية من استعماله لكن فى المواضع التى عُيِّنَتْ له فى علم الصرف بحيث يُعَدّ مخطئاً اذا نطق بالاصل كأن يقول (قلايد وصحايف وعجاييز) و(أأمنت أومن إيماناً)

(والثانى) وهو الابدال السماعى مثل ابدال الهمزة المبدؤ بها فى الكلمة عيناً فى لغة تميم وقيس يقولون فى إِنْكَ عِتْكَ وفى أَتَتْ عَتَتْ ولاضابط للحروف التى يبدل بعضها من بعض فى هذا النوع وليس للمتكلم باللغة العربية أن يستعمل هذا النوع من الابدال الا اذا أراد أن يحكى أصحابه (أى أصحاب هذا النوع) فمن شاء الجرى على لغة تميم وقيس مثلاً قال عِتْكَ وعنت ومن شاء متابعة جمهور العرب قال انك وأنت والمقصود لنا بالكلام فى هذه الرسالة هو النوع الثانى لانه هو الذى يختص قوماً دون قوم فلنذكر منه جملة مسائل

(المسألة الاولى) تبدل الياء الواقعة بعد عين جيماً فى لغة قضاعة فيقولون (الرايح خرج مَعي) أى الراى خرج معى و(السامج يَدْعى انه أفضل من يعى) أى السامج يَدْعى أنه أفضل من يعى وعلماء اللغة يسمون ذلك معجبة قضاعة وقضاعة حتى باليمن ينتمون لعمر بن مالك بن حير الملقب بقضاعة ومعنى قضاعة فى الاصل القُهد ومنهم القاضى القضاعى وهو أبو عبد الله محمد بن سلامة من مشاهير المحدثين

(المسألة الثانية) تبدل الياء مطلقاً جيماً فى لغة قَعِيم أنشد أبو زيد

ولا يخفى ان الحصول عليهما يحتاج لشغل شاغل وتعب متواصل ونصب متوال وسعة من الاموال وتفرغ من الاعمال وانقطاع الى الكرّ في هذا المجال بهمر ارجعة الدفانر واستنزاف المحابر وجوّب الاقطار وتسمع الاخبار واقتباس الطرائف من معاشرة الطوائف

ولكن لما كان ورود هذا الخاطر حديثا عندي وبُعْثْنِي الوقت الذي فيه ينعقد الاحتفال السابع للجمعية العلمية المشرقية ولم أر من المفيد السكوت حتى أتمم البحث فيه على ما تشتهيئه نفسى ويرتاح اليه ضميرى كان من المناسب أن أعجل بالفائدة فالتّم بالموضوع اجمالا وأدخل فى التفصيل بقدر ما أستطيع الآن وأعد بتحقيق الامل واتمام العمل بعد استحسان المشروع والاقرار على الموضوع وألتمس من أعضاء الجمعية أن يأخذوا على عاتقهم من هذا العمل القسم المتعلق بمميزات اللغات العامية الخارجة عن الديار المصرية وأنا كفيل بالقيام بحصر مميزات اللغات العامية المصرية على تعددها وتبددها وبحصر مميزات اللغات العربية الصحيحة بأسرها ومقارنة الاولى بما يوافقها من الثانية واستنباط الارتباطات والعلاقات بين هذا الجيل القائل والجيل الذى فتحت فى عهده أرض مصر ان شاء الله تعالى

فلأكتفب الآن بالكلام على ما يتعلّق بالباب الاول من البابين اللذين هما أس مشروعا لان هذا الباب هو الذى به يتم الانتاج ومنه يُخْرَج الى المراد فضلا من استفاضة الجهل به وصعوبة الوقوف عليه لمريده بخلاف الباب الثانى فان أكثر عوام بلادنا تعرف ما يختص منه بالقطر المصرى لتعودهم بالفعل على استماع اللهجات المختلفة من الطوائف المتعددة التى منها تتألف الامة المصرية ومتى تصدى له المجدّ العارف بعادات البلاد زمانا نال منه الامنية فى أمد وجيز على ان كتاب الافرنج تناولوه بأقلامهم ودونوا منه قسما ليس بالقليل ولا أعلم أن أحدا عنى بالباب الاول فآلف فيه كتابا أو ألقى فى مسائله خطبا أو عقد له فى كتاب بابا وأيضا فما لا يدرك كله لا يترك كله وما فاتنا كثرة لا يفوتنا قلّه وهذا الباب الذى حصرنا القول فيه يمكن تقسيمه الى تسعة مطالب يدخل تحت كل مطلب منه طائفة من المسائل المتحدّة فى أمر مشترك بينها

أو يقربون منها مهما أمكنهم وربما أفادوا أولئك الغرباء بعض اصطلاحات قليلة فيظنونها مبلغ العلم ومنتهى الظفر فيودعونهم — بطون الدفاتر ويعلقون عليها الشروح ويحكمون بأن اصطلاح سكتان الجهة الفلانية كيت وكيت وما هو الا اصطلاح قليل منهم على فرض ضبطه ونقله كما هو عمن سمعوه منهم

ومتى استوفى الباحث هذين البابين فليس عليه ألا أن يقارن كل شئ بما يماثله أو بما يقاربه ويخرج كل خاصة من خواص اللغة العامية على خاصة من خواص اللغة الصحيحة فان كانت جميع خواص لغة القوم المبحوث عنهم موافقة لخواص لغة قبيلة من قبائل العرب في الكل أو الاكثر حكم بأن بعض هذه القبيلة أعقب أولئك القوم أو استخدمهم أو نزل بهم مع رفعة الجاه التي تدعو الى تقليد أعمال صاحبها أو خالطهم على أتى وجه من الوجوه الممكنة وان كانت موافقة لخواص لغتي قبيلتين أو لغات عدة قبائل حكم بنسبة أولئك القوم لهما معا أو لهم اما على الترتيب بأن يطرأ عليهم جماعة من احدى القبائل بعد ما انتسبوا لجماعة أخرى من قبيلة أخرى باحد الواجه المتقدمة واما على المصاحبة بأن ينزل بهم في وقت واحد جماعات من قبائل مختلفة وحكم بأن النسبة لهم على التساوى أو على الكثرة والقلّة حسب تساوى تلك الخواص أو كثرتها بالنسبة لقبيلة وقلتها بالنسبة لأخرى

وبتفرّع على ما تقدّم اماكن معرفة انتساب أقوام متفرّقين في جهات عديدة الى قبيلة واحدة فاذا اشترك قوم من الشام وقوم من المغرب في جملة خواص لقبيلة واحدة بحيث تكفى تلك الخواص للتمييز حكم بأنهم من أصل واحد ولسبب من الاسباب الكونية قضى الزمان بتفرّقهم وتشتّتهم في النواحي وههنا تنبّه الخواطر للسؤال عن علّة تلك الحادثة وتستنشع بنقص التاريخ من هذه الجهة فتتشوّف الى تكميله بالبحث عن أسباب هذا التبدّد ولا بد أن تعثر ولو بعد حين على مطلبها فتقضى حاجة في نفسها ومن جدّ وجَد

فقد تبين لك بما ذكرناه أن هذين البابين هما أساس هذا الموضوع (الاستدلال بطريقة الكلام) فمن أدرك الوطر منهما فقد أدرك أربه من الموضوع وظفر منه بما يبتغيه

أحيائهم ولتوضيح ذلك نقول ان اللغة العربية وإن كانت فى ذاتها لغة واحدة مغايرة للغة الفرنسييس والانجليز والالمان وبقية الامم إلا أنها تتعدد بالنسبة للاختلافات التى توجد فى ألسنة المتكلمين بها فلهذه هذيل غير لغة عقيل وكلاهما غير لغة قيس وكل منها غير لغة أسد والاربع تتميز عن لغة تميم ويغاير الجميع لغة الحجاز وهلم جراً فالأتحاد والتعدد من جهتين مختلفتين فلا تناقض فى الكلام ويمكن تشبيه ذلك بأفراد بنى آدم فانهم يتحدون جميعا فى الحيوانية الناطقية بحيث يُطلق على كل فرد منهم لفظ انسان ولكنهم يختلفون بمميزات أخرى مثل الطول والقصر والسمن والكافة والبياض والسمرة على ان ذلك أمر موجود فى كل اللغات كما قدمنا فالخبير بلغة الفرنسييس مثلا يمكنه أن يميز الباريسى من المارسيلى والاثنيين من المونبيللى بمجرد ما يسمع كلامهم مع ان كلا منهم يتكلم باللغة الفرنساوية

ويضمّن الباب الثانى ذكر الفروق التى توجد فى اللغة العامية ويحصل بها امتياز قوم عن قوم وهذه الفروق كما لا يخفى على من يلقى سمعه اليها عظيمة جداً فلهجة أهل مصر تخالف لهجة أهل الشام بحيث يُعرف بذلك المصرى فى الشام ولو كان متزيباً بزى أهل الشام والشامى فى مصر ولو كان متزيباً بزى أهل مصر وكلا المتحدثين يباين لهجة المغاربة وتغاير اللهجات الثلاث لهجة سكان الحجاز ولهجة السودان لا توافق واحدة مما ذكر بل اذا أخذنا لهجة واحدة من هذه اللهجات كللهجة المصريين مثلاً نجدها متنوعة تنوعاً عظيماً وإن كانت معدودة واحدة فى مقابلة لغة المغاربة أو السودان أو الشاميين إذ كل مديرية من المديريات الاربع عشرة التى فى مصر لها طريقة مخصوصة فى الكلام وكثيراً ما تكون المديرية الواحدة مشتملة على جملة طرق كل قسم منها يمتاز بطريقة بل قد يكون لكل بلد طريقة خاصة فى تأدية العبارات

وأكثر الناس تحقناً من هذا المعنى السائحون فى أقطار الارض الضاربون فى أنحائها بشرط معايشة عوام كل جهة ينزلون بها بخلاف الذين يقضون أزمناً سياحتهم اعتكافاً فى الفنادق وداخل أسوار العجلات أو هياماً فى البرارى والغابات أو مصاحبة لامراء البلد الذى هم فيه وأولئك لا يتقيدون بلغة شعبهم بل يتكلمون بلغة نزلاتهم مضارعة لهم

من الارض التى يفتحونها سنة الله التى فطر الناس عليها وقرىش آيام فتوح مصر كانت أشرف العرب نسبا وأكثرها كُشُبا وأوفرها قوة وأعزها نفرا وكان لها فى الدولة الاسلامية النفوذ الأقوى والسطوة العليا لقرباتها من صاحب الدين عليه الصلاة والسلام فلا جرم أن سكنت أخصب البقاع وامتازت بأحسن الاصقاع

وانما يكون مثل هذا الحكم يقينيا إذا أُيدَ بخصائص اخرى وعُضدَ بمميزات لغوية فى كلا العهدين عهد دخول العرب أرض مصر والعهد الحاضر والا كان ظنيا فقط وههنا وقفت على الضالة المنشودة وتيقنت امكان فتح الكنوز المرصودة بأن تُطبَّق جميع مواد الاختلاف الشائعة فى اللغات العامية على ما يماثلها من لغات العرب الصحيحة وينسب كل من يتكلم بطريقة الى أصحابها وحينئذ يمكن لأصحاب الانساب المجهولة فى مصر والشام والغرب والسودان والعراق وسائر الممالك التى افتتحتها العرب أن يعلموا الى من ينتسبون ومن يرتبطون سواء فى ذلك ارتباط النسب وارتباط الولاء والمخالفة ويمكن ايضا للقبائل المتفرقة فى أقطار مختلفة اذا كانت طريقة كلامهم متحدة أن يعلموا أن لهم أصلا واحدا يجمعهم ويؤول اليه انتمائهم

ولعمرك ليس هذا بقليل عند من يُقدَّر الامور حق قدرها ويعنيه استخراج الدقائق التاريخية بل هو أمر يتنافس فيه المتنافسون ويسعى الى تحصيله المجتهدون وما الاستدلال بهذه الطريقة (طريقة الكلام) بأدنى خطرا ولا أقل أهمية من الاستدلال بالاحجار الصامتة والدفائن العتيقة وانى لا عجب كيف لم يتناول هذا الموضوع جهابذة العلماء ومشاهير المتقدمين مع ما لهم من سعة الاطلاع ورسوخ القدم أو كيف لم يهتم المتأخرون باذاعة ما كُتب والحذو عليه ان كان قد كتب شئ فى هذا المعنى

ولعجب على من يريد أن يخوض عباب هذا الموضوع ويوفيه حقه من البحث ليصل الى النتائج التى نوهنا بذكرها أن يشبع القول فى بايين عظيمين هما دعامتا هذا الموضوع اللتان لا يقوم بناؤه الا بهما يضمن الباب الاول ذكر الاشياء التى انفردت بالتكلم بها شعوب مخصوصة من العرب وامتازت بذلك لغتهم عن اللغة الشائعة بين

فى خلافة سيدنا عمر بن الخطاب رضى الله عنه فقلت ههنا تنحل المسألة ويظهر السر الخفى ويتجلى للعيان السبب فى اختلاف طريقة الكلام فى الاجيال المتتالية من ذلك العهد الى هذا الوقت الحاضر فأخذت مادة من مواد الاختلاف وألقيتها تحت منظار البحث ووضعتها موضع التأمل حتى اذا ظهر خافيتها تكون نموذجا لباقي المواد وتلك المادة هى طريقة النطق بالقاف فأهل بنى سويف ينطقون بها قافا صريحة كالقاف التى ينطق بها القراء والعلماء وأهل المنيا ينطقون بها مشوبة بالكاف مثل ما ينطق بالجيم عوام أهل القاهرة أى كنطق الافرنج بحرف G اذا تلاه A أو O أو U ثم عرضت هذا الاختلاف فى تلك المادة على المنقول عن قبائل العرب فوجدته موافقا حذو النعل بالنعل للاختلاف بين قريش وغيرهم حيث كانت قريش تنطق بها قافا خالصة وغيرها يشوبها بالكاف فأوقفتنى تلك المقارنة على أن العرب الذين استوطنوا أرض بنى سويف مدة الفتح وبعده كانوا قرشيين والذين استوطنوا أرض المنيا كانوا من غير قريش

وعلى هذا فيمكن أن ننسب الى قريش اما بالنسب أو الولاء أو المخالطة كل من ينطق من أهل مصر بالقاف الصريحة كسكان مديرية الفيوم وبعض مديرية الجيزة وأهل أسيوط ورشيد وضواحيها والمحلة الكبرى والبرلس وبلبيس من الشرقية والخصوص من القليوبية وأن نحكم على كل من يتكلم بالقاف المشوبة بأنه ليس من قريش كأهل الصعيد ومديرتى الشرقية والبحيرة اقليلا وبعض مديرية المنوفية وجميع سكان بوادى مصر

وأكد لى صحة ذلك الحكم ما كان ولا يزال كائنا من عموم الخصب والنماء على جميع الاراضى التى يسكنها المتكلمون بالقاف الصريحة دون الاراضى التى يسكنها المتكلمون بالقاف المشوبة فان منها ما هو صحار قحلاء لا ترى العين فيها الا الرمل والخصى ومنها ما هو سهول سبخة لا تصلح الا لزراعة بعض الاصناف ويتوقف استنباتها على مشاق زائدة وتكاليف باهظة ومنها ما لا يزرع فى العام الا مرة واحدة ومنها ما هو على خلاف ذلك وأنت تعلم أنه مركز فى طباع الامم الفاتحة حُب الاستثمار بالمنافع والميل الى الاختصاص بأحسن ما يمكن وضع اليد عليه

أما الفائدة الذاتية فهي التى لاجلها ساق المتكلم حديثه وبالضرورة يكون شامرا باستفادة السامع له وتلك هى فائدة الخبر أو لازم فائدة الخبر أو ما يخرج عنهما الى الافتراض المبينة فى علم المعانى وأما الفائدة العرضية فهي المفهومة من هيئة النطق وقد لا يشعر المتكلم باستفادة السامع لها مثال ذلك رجل يقول (ما البدر طالعا) فانت بمجرد استماع هذه الجملة تفهم ان القمر لم يخرج من تحت الافق وأن المتكلم بهذه الجملة حجازى الاصل أو له ارتباط بأهل الحجاز لانهم هم الذين ينصبون الخبر بعد ما والذى يعاشر عوام بلادنا زمانا يمكنه اذا سمع كلام انسان لم يره قط أن يعرف أنه من سكان الصعيد الاعلى أو الادنى أو الفيوم أو الشرقية أو البحيرة بل يمكنه أن يعرف من أى قسم هو من أقسام الشرقية مثلا بل يمكنه اذا كان واقفا على اللغات المستعملة فيها حق الوقوف أن يميز بين البلد الذى هو منه

وليس هذا بأمر خاص باللغة العربية أو بالبلاد الشرقية بل هو عام فى سائر اللغات وكل البلدان يعلم ذلك من نصب نفسه للبحث والتنقيب عن غوامض اللغات وتمييز حقائقها

وأول ما انقذ بضميرى هذا المخاطر رأيت فى أحد الاندية قوما يتكلمون بعضهم من مديرية المنيا وبعضهم من مديرية بنى سويف فتسمعت كلامهم فاذا هم على تقارب ديارهم وتجاور مواطنهم متباعدون فى اللهجة متباينون فى طريقة الكلام أتى تباين فقلت يا سبحان الله كيف يكون هذا التباين والاختلاط موجود والتقارب حاصل فلا بد أن يكون لذلك سر خفى وسبب واقعى انبنى عليه هذا التخالف العجيب رغما عن مصادمة الاختلاط والتجاور ثم قلت لا شك أن هذا الجيل القائم لم يأت بدعا فى اللغة ولم ينطق بشئ غير ما سمعه من الجيل الذى قبله كما هو مشاهد فى تساوى لهجة الشيوخ والصبيان فبالضرورة هذا الجيل ورث طريقة الكلام من سلفه ثم نقلت النظر الى الجيل السابق المتصل بالجيل القائم وبحثت عن سبب اختلافه أيضا فتبين لى بقياس الغالب على الشاهد أن سببه إرث اللغة عن الجيل الذى قبله أيضا ولم أزل أنقل النظر من جيل الى جيل راجعا الى جهة الماضى حتى انتهيت الى الجيل الذى دخلت العربية فيه أرض مصر وذلك أيام ما فتحها المسلمون

كتاب مميزات لغات العرب

* (بسم الله الرحمن الرحيم) *

اما بعد جد موقق من شاء الى ما شاء والصلاة والسلام على جميع الانبياء فان اللغة العربية من الفوائد خزان لا تنفذ وكنوز لا تفتنى وبدور لا تحجب وميونا لا تنضب ورياضا لا تذوى ولكن لا يصل اليها الا من فاض بحرها وولى وجهه شطرها وسبر كنه أفوارها وجاس خلال ديارها وجاب نجادها ووهادها وراد مروجها وورد مناهلها وكم فى زواياها خبايا مستكنة يعثر عليها الباحثون وخفايا مستورة لا يقف عليها الا المنقبون وكم بكهوفها البعيدة المنتهى وفى شعابها العديدة التشعب من معادن نفيسة وجواهر كريمة تظهر لطالبها متى عمل على استخراجها ووجه اليها عوامل البحث بمعاول الفكر يؤتمها دليل من التبصر يحمل مصباحا من التنبيه يضى غياهبها ومغناطيسا من التدبّر يرشدها الى مقاصدها وما لم يُعان الطالب هذه الاعمال تبقى تلك النفائس كامنة فى مناجها ساكنة فى مواطنها لا تتمتع العيون بحسن روائها ولا تجد النفوس سبيلا الى اقتنائها ولقد هدتنى ممارسة هذه اللغة الشريفة الى أصل عظيم فى استنباط التواريخ واكتشاف مجهولاتها وأوقفتنى على طريق قويم يُشلك منه الى ابراز كثير من أسرارها الغامضة وحلّ جلة من طلاسمها المستعصية ألا وهو (الاستدلال بطريقة الكلام)

ولبيان ذلك نقول ان الذى يسمع انسانا يتكلم بعبارة من العبارات يستفيد منها فائدتين فى آن واحد فائدة ذاتية وفائدة عرضية

هذه رسالة

في مميزات لغات قبائل العرب وتخرج ما يمكن من اللغات
العامة عليها وفائدة علم التاريخ من ذلك

تأليف

حفي افندى ناصف

أحد عمال النيابة العمومية بحكمة الاستئناف الاهلية
المصرية وسكرتير الوفد المصري إلى جمعية العلوم المشرقية
في وينا سنة ١٨٨٩ ميلادية

© 2007 The Authors
Journal compilation © 2007 Blackwell Publishing Ltd

- בוכים¹. אמרו לו הללו כושיים שמשתחווים לעצבים ומקטרים לעבודת כוכבים ושבין
במח והשקט². ואנו בית הרום רגלי אלהינו שרוף * באש. ולא נבכה. אמר להן לכך
אני מצחק. ומה לעוברי רצונו כך. לעושי רצונו על אחת כמה וכמה³;
שוב פעם אחת היו עולין לירושלים. כיון שהגיעו להר הצופים קרעו בגדיהם.
כיון שהגיעו להר הבית ראו שועל שיצא מבית קרשי הקדשים⁴. התחילו הן בוכין ור' ע⁵
מצחק. אמרו לו מפני מה אתה מצחק. אמר להם מפני מה אתם בוכים. אמרו לו
מקום שכתוב בו והור הקרב יומת (נפדרי א' נ"א) ועכשיו שועלים הלכו בו (אכה ה' י"ח)
ולא נבכה⁶. אמר להן לכך אני מצחק⁷. דכתיב ואעירה לי עדים נאמנים את אוריה
הבהן ואת זכריה בן ירכיהו (ישעיה ה' ב')⁸. וכי מה ענין אוריה אצל זכריה. אוריה במקדש
ראשון זכריה במקדש שני⁹. אלא תלה הכתוב נבואתו של זכריה בנבואתו של אוריה.¹⁰
באוריה כתיב לכן בגללכם ציון שדה תחרש (מכה ג' י"ב). בזכריה כתיב עוד ישבו וקנים
וחקנות ברחובות ירושלים (זכריה ח' ד')¹¹. עד שלא נתקיימה נבואתו של אוריה הייתי
מתירא שלא תתקיים נבואתו של זכריה¹². עכשיו שנתקיימה נבואתו של אוריה¹³ בידע
שנבואתו של זכריה מתקיימת¹⁴. בלשון הזה אמרו לו עקיבא ניהמנתו עקיבא ניהמנתו
(ספרי דברים ט' ט"ג)¹⁵;

¹ בד"ס ליתא אתם ובע"י א"ל למה אתם בוכים ובילקוט א"ל וספני מה וכו' : ² בד"ס מקום שגרים הללו
משתחווים לאילילים ומקטרים לעצבים וישבין במח ושלחה והשקט. ובע"י עכו"ם הללו וכו' ושלחה והשקט. ובילקוט
א"ל ולא נבכה אל מקום שכתוב הללו משתחווים לאילילים ומקטרים לעצבים וישבין בשלחה ובהשקט : ³ בד"ס
ואנו מקום רגלי אלהינו נשרף וכו' ובילקוט ואנו הרואים מקום רגלי אלהינו נשרף : ⁴ בד"ס ובשאר נוסחאות ג'
בכולא משחק. תי' הילקוט א"ל ולכך אני משחק א"כ למכשפים לעושי רצונו עכו"כ ותיין גדרים ג' ב' :
⁵ בילקוט עכו"כ כיון שהגיעו וכו' : ⁶ בד"ס ובילקוט צופים ובע"י להר צופים הויכא רל"ג כלל לזה המאמר
בהגהות הד"ס : ⁷ בד"ס הגיעו וכו' ובילקוט הגיעו לירושלים וכו' יוצא וכו'. בע"י שהיה יוצא : ⁸ בד"ס ובע"י
עקיבא ספני מה וכו' ובילקוט עקיבא למה אתה וכו' : ⁹ בד"ס ובילקוט וספני : ¹⁰ בד"ס אפשר מקום וכו' נתקיים
בו שועלים וכו' י"ג מקדש שכתוב בו בהגהות שם ושלחה ולא נבכה ל"ג שם. ובע"י עכשיו נתקיים בו על הר
ציון ששטם וגו' ובילקוט כני' הד"ס אלא דג' נתקיים בו לעינינו על הר ציון וגו' : ¹¹ בילקוט ולכך : ¹² בילקוט
שנאמר וכו' : ¹³ בע"י הלא אוריה וכו'. ובד"ס ובילקוט ל"ג וכי מה וכו' אלא ג' הלא אוריה וכו'. ואוריה הוא
שנוכר בירמיה כ"ו כ' : ¹⁴ נאמר שם בירמיה כ"ו י"ח סיכה המדושת היה נבא וגו' ציון שדה תחרש וגו' וספרי
שם וגם איש היה מתנבא בשם ה' אוריה בן שטעיהו וגו' על העיר הזאת ועל הארץ הזאת וגו'. והיתה נבואתו
כאחת של סיכה : ¹⁵ בד"ס תלה הכתוב נבואתו של אוריה דכתיב לכן בגללכם וגו'. בנבואת זכריה כתוב עוד
וגו'. י"ג נבואת זכריה בנבואת אוריה וכו' וכן לקמן בהגהות שם : ¹⁶ בד"ס ובע"י שטא לא תתקיים. בד"ס
נבואת זכריה : ¹⁷ בד"ס ועכשיו שנתקיי' נבואת אוריה : ¹⁸ בד"ס הני' שטח אני וסובטח שנתקיים נבואת זכריה.
ובילקוט ל"ג עד שלא נתקיימה וכו' אלא ג' ואורי שנתקיימה נבואתו של אוריה שטח וסובטח אני שנתקיים גם
נבואתו של זכריה : ¹⁹ בד"ס עקיבא ניהמנתו ניהמנתו. ובילקוט וכלשון הזה אמרו לו עקיבא ניהמנתו ובע"י
וכלשון הזה וכו'. וענין במה שרמתי לעיל צד ס"ה אות ה' למדרש תהלים. ובר"ה כ"ה א' גרס ליה בר'
יהושע בלשון הזה אמר לו עקיבא ניהמנתו ניהמנתו. ובספרי כולא בשינוי ע"ש וספרי עקיבא עקיבא ניהמנתו :

ראשי תיבות ושמות הספרים והמחברים שהובאו בזה הספר :

הערה. ראשי התיבות שנישמו כאן רובן הם בלא אותיות המשמשות בראשי
התיבות. דרך משל. ב"ד בית דין. והנה כבר אפשר שיבא בב"ר לב"ד מב"ר. וכיוצא
בזה הרבה :

א"א אי אסתר : אב"א אי בעית אימא : א"ד איכא דאמרי. איכא דתני : א"ה אי הכי : אה"נ אין
הבי נמי : אח"י אחר וכן : אח"כ אחר כך : א"י ארץ ישראל : א"כ אם כן : א"ל אמר לו : אמר

חזר ישעיהו והעמיק על שתיים. שנאמר כה, אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה: (ישעיה נ"ו א')

אמר רבי יוסי בר חנינא ארבע נידוות נזר משה רבינו על ישראל באו ארבעה
נביאים וביטלו^א. משה אמר ושכון ישראל כשה בדר עין יעקב (דברים ל"ג כ"ח) בא
עמוס וביטלה. שמואל^ב חדל נא מי יקום יעקב וגו' (עמוס ד' ה') וכתוב נחם ד' על זאת
10 וגו' (שם שם י'). משה אמר ובנינו יהם לא תרניע (דברים כ"ח ס"ח) בא ירמיה ואמר^ג
הלוך להרניעו ישראל (ירמיה ל"א א'). משה אמר פוקד עון אבות על בנים (שמות כ' ה') בא
יחזקאל וביטלה. הנפש החוטאת היא תמות (יחזקאל ל"ד ד')^ד. משה אמר ואבדתם בנים
(ויקרא כ"ו ל"ח) בא ישעיה ואמר^ה יהיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול וגו' (ישעיה כ"ז י"ג):^ה

וּבְכָר¹⁸ הַיּוֹם רַ"י וְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן עֲזַרְיָה וְרַבִּי יְהוֹשֻעַ וְרַבִּי עֲקִיבָא מַהֲלִיבִין בְּדֶרֶךְ.²⁰
וּשְׁמַעוֹ קוֹל הַמוֹנֶה שֶׁל רוּמֵי מַפְלָסָה כִּיחֻק מֵאָה וְעֶשְׂרִים מִלִּי. הִתְחִילוּ הֵם בּוֹכִין וְרַבִּי עֲקִיבָא מִשְׁחָק. אָמְרוּ לוֹ מִסְּנֵי מָה אַתָּה מִשְׁחָק. אָמַר לָהֶם וְאַתֶּם מִסְּנֵי מָה אַתֶּם

[illegible][illegible]

למקרא הוה' היה בוכה. אמר מאן דעביד להו לכולהו הוא דלא ימוס. דא חדא מינייהו ימוס. אמרו ליה מי כתיב עושה כל אלה. עושה אלה כתיב. אפילו בחדא מינייהו. דאי לא תימא הכי. כתיב קרא אחרינא. אל תמטאו בכל אלה (וקרא י"ח כ"ד). בכל אלה הוא דלא תמטא. דא בחדא מינייהו תמטא. אלא לאו באחת מכל אלה. הכא נמי באחת מאלה:

בא ישעיהו והעמידן על שש. דכתיב הולך צדקות. ודובר מישרים. מואם בכצע מעשקות. נוער כפיו מתמך בשוחר. אומם אונו משמוע דמים. ועוצם עיניו מראות כרע (ישעיה ל"ג ט"ו): הולך צדקות. זה אברהם אבינו דכתיב כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו' (בראשית י"ח י"ט): ודובר מישרים. זה שאינו מקניט את חבריו בדבריהם: מואם בכצע מעשקות. כנון ר' ישמעאל בן אלישע: נוער כפיו מתמך בשוחר. כנון רבי ישמעאל בר' יוסי: אומם אונו משמוע דמים. דלא שמע ביולותא דצורבא מרבנן ושתיק. כנון ר"א ברבי שמעון: ועוצם עיניו מראות כרע. כררבי חייא בר אבא. דאמר רבי חייא בר אבא זה שאינו מסתכל בנשים בשעה שעומדות על הכביסה: וכתיב הוא מרומים ישכון וגו':

בא מיכה והעמידן על שלש. דכתיב: הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך. כי אם עשות משפט. ואהבת חסד. והצנע לכת עם ה' אלהיך (מיכה ו' ח'): עשות משפט. זה הדין. אהבת חסד. זו נמילות חסדים. והצנע לכת. זו הצאת המת והכנסת כלה.

בד"ס וכשהיה ר"ג טעם לסטון זה וכו' בילקוט: * בע"י דעביד כולוהו וכו' דא דעביד דא וכו'. ובילקוט אמר אי עבר כולוהו הוא דחיי דעבר דא מנייהו לא חיי וכו' בד"ס ג' נוסחא זו היא בסנהדרין פ"א א' דקאי שם אסקרא צדיק הוא חיה יחיה אבל הכא נוסחאנו עדימא: * בד"ס א"ל ר' עקיבא מי כתיב עושה כל אלה לא ימוס לעולם ועד ועושה אלה וכו' ועיין לקטן: * בע"י ג' נוסחא הכי אמר ליה רבי עקיבא אלא משה אל תמטאו וכו' בילקוט הוא ג' כ' על פי זה דסנהדרין שם הריבה נוסחאות כן בהנחות הד"ס עי"ש. וכלומר דאלת"ה דבחדא מינייהו כתיב קרא אחרינא דהי אפי' לשון כל אינו סבור דבכולוהו וכו' דהוה צדיק לסיכב עשה כל אלה: * כ"ה בילקוט מיכה ה' ד' אלא באחת וליחא סלח לאו. ו' הכי נמי באחת מכל אלה. ובע"י הגי' אל תמטאו בכל אלה ככולוהו אין בחדא מינייהו לא אלא בכל אלה באחת מאלה הכא נמי עשה אלה אחת מאלה. ובסנהדרין שם הכי נמי ככולוהו אין וכו' אלא באחת מכל אלה הכא נמי באחת מכל אלה. וכו' הנוגע בכל אלה הוא דמטא הא בחדא מינייהו לא אלא באחד וכו'. ואית דלא נטו הנוגע ואית דנ' בכל אלה אין בהנחות שם. ובספרים ה' נמי הנוגע בכל אלה הוא דמטא בחדא מינייהו לא אלא לאו באחת מכל אלה הכא נמי באחת מכל אלה אין וכו' ונחלק בין בכולן בין במקצתן. ובמדרש תהלים שם ג' לכולא הייב וכשהיה ר"ג קרא הסקרא הוה היה בוכה ואמר מי יוכל לעשות כל אלה וכשהיה רבי עקיבא קרא בסוקים הללו וכו' אמר ליה ראה מה כתיב בשרצים וכו' הייב אומר כשם שאלה שכתוב בשרצים כאילו נוגע בכולן כך עושה מצות וכו' אמר ליה ר"ג נחמתי עקיבא נחמתי. ואולי שעיקרו כך היא וטעם הכי מיתי להלן בנמא עני דוה ליה. וע"ע בתו"כ סוף פק ג'. וראה דרד"ש אל תמטאו בכל אלה דהיינו בכולוהו במאכלות מטאות ובשרצים ובנשים חיבה ובעריות. ועיקרו של ענין עיין סנהדרין ק"א א' לבל חוק א"ל למי שטשייר אפי' חוק אחד וכו': * בתנחומא פ' שופטים כא ישעיהו העמיד על שש שנאמר הולך צדקות וגו' ובתיב בתריה הוא שופטים ישכון מצידו שלעם ששנובו וגו'. וסוף זה הוא לקטן אלא שנתוספו כאן איזה תוספות: * א' אל תהוספות מתעורבות מדרשים. וכולא האי קרא מדרש באברהם כב"ר ס"ח הוועק בילקוט ישעיה שם: * בספרים מקנים פני חבירו ברבים מלקוט מקנים בר חבירו. ובד"ס ברבים בדברים ובתנחות שם ה' שיהא תעורבות ב' נוסחא ר"ג פני חבירו בדברים ר"ג שאינו מלבין וכו'. ולפ"ז נוסחא א' שאינו מלבין פני חבירו ברבים ונחמא ב' שאינו מקנים את חבירו בדברים. ונחמא זו ספספת יתר עם לשון המקרא וכן הנהיג וכן נראה נוסחת המהרש"א: * עיין לעיל אד ס"ד אות י"ו ועובדיה כסותוב שם עי"ש: * כהא דלעיל שם: * וב"ה ה' ה' כנון ר"א בר"ש דלא שטע וכו' וכו' בע"י. ובהרבה נוסחאות ליתא כלל לאו כנון ר"א בר"ש. ובילקוט כנון ר' אלעזר בר שמוע דאורי הוא ס"ס. ועובדיה דרבי אלעזר בר שמוע כב"ס פ"ד ב' עי"ש. וקרי ליה לאו דמים שחלבין פני חבירו כאילו שוק דמים: * כב"ב ג' נ"ו ב' ובילקוט כנון רחב"א דאמר רחב"א א"ר יוחנן זה העצם עיניו מן הגשים בשעה וכו' ובילקוט ישעיה שם הביא הא דרב"ב כסו שהוא שם ולמנינו ואח"כ ג' ד"א עצם עיניו מראות כרע זה העצם עיניו כשעומדות בנות ישראל על הכביסה וכו' בד"ס ול"ג כדרחב"א דאמר רחב"א אלא נים זה העצם עיניו מן הגשים וכו' ר"ג כדרחב"א דאמר זה וכו' בהנחות שם: * בד"ס ליתא להאי סימא וכן ליתא בילקוט. ובאמת הוא מעינות דרדשת רבי שפלאי כסו שהיא בתנחומא שרמתי לעיל: * בתנחומא ובילקוט שנאמר: * וכו' בד"ס ובע"י שלפנינו ובמקרא לכת עם אלהיך: * כ"ה בד"ס ותי' וילקוט. ובספרים זה ג"ח: * וכו' ה'

של אדם: אמר רב המנונא מאי קראי תורה צוה לנו משה מורשה (דברים ל"ג ד') תורה.
בנימטריא *שית מאה וחד סרי דוי'. אנכי ולא יהיה לך מפי הנבורה שמענו. (יסמן א'
דמשמ"ק ס"ק):

בא רוד והעמידן על אחת עשרה דכתיב מומד לדוד ה' מי יגור באהלך מי ישכן
5 בדר קרשך. הולך תמים. ופועל צדק. דובר אמת בלבבו. לא רגל על לשונו. לא
עשה לרעהו רעה. וחרפה לא נשא על קרובו. נבזה בעיניו נמאם. ואת יראי ה' יכבד.
נשבע לרעה ולא ימיר. כספו לא נתן בנשך. ושומר על נקי לא לקח. עושה אלה לא
ימוט לעולם (תהלים מזמור ט"ו): הולך תמים. זה אברהם. דכתיב התהלך לפני יהיה תמים
(בראשית י"ז א'): פועל צדק. כגון אבא חלקיהו: דובר אמת בלבבו. כגון רב ספרא:
10 לא רגל על לשונו. זה יעקב אבינו. דכתיב אולי ימושני אבי והייתי בעיניו במחשת
(שם כ"ז י"ב): לא עשה לרעהו רעה. זה שלא ירד לאומנות חבריו: וחרפה לא נשא
על קרובו. זה המקרב את קרוביו: נבזה בעיניו נמאם. זה חזקיהו המלך. שנרד עצמות
אביו במטה של חבלים: ואת יראי ה' יכבד. זה יהושפט מלך יהודה. שבשעה שהיה
רואה תלמיד חכם. היה עומד מבסאו ומחבקו ומנשקו. וקורא לו אבי אבי. רבי רבי.
15 מרי מרי: נשבע לרעה ולא ימיר. כר' יוחנן. דא"ר יוחנן אהא בתענית עד שאבא
לביתי: כספו לא נתן בנשך. אמילו ברכית עובד כוכבים: ושומר על נקי לא לקח.
כגון רבי ישמעאל בר' יוסי: כתיב עושה אלה לא ימוט לעולם. כשהיה ר"ג מגיע

י' בד"ס ורס"ח כנגד איברים שבאדם וכו' בהרבה נוסחאות: י' בד"ס אמר מי חסדא מאי קראה: י' בד"ס
תורה בנימטריא הכי הוה הני שית וכו'. ובע"י בנימטריא הכי הוה תורה שית מאה וחד סרי דוי' וכו' על
משנה אנכי ולא וכו'. ובמטריא הג' הכי הוה ספי כשה שית מאה וחד סרי אנכי ולא וכו': ע"י היות ח'
סוף א' ועין במטריא רבתי פכ"ב ובס"ע שם את י'. וע"ע בתנחומא פ' ויחל ובתנחומא דרבה פ' קח
בעיני תרי"ג: י' בד"ס ובע"י ליתא. ופי' המסין ד' דוד. הו' הוא משת ספי' וצריך להיות דס"ק. ש'
ישעיה. פ' סיכה ק' חבקוק. פ"ק דאז ס' אחר הו' פ' עמוס ק' חבקוק ועין לקטן בנמרא. והצרכו
לסימן לפי שצריך בה מסדר הנמרא דרבה דברים. ובתנחומא שופטים דרשה רבי שמלאי בעקרה דהם נים
אמר רבי שמלאי שש מאות ושלש עשרה מצות נאמרו למשה בסיני בא דוד והעמידן וכו'. ואיך כולא
הו' נוספת ונמרא: נתימאס כגון דרש בזה המסור והוא מעורב סב' מדרשים שונים המדרש הא' עיקר
כמו שהיה במדרש תהלים הולך תמים זה אברהם וכו' ע"י"ש ועין לקטן: שצדק הוא תחור אל פועל
ובפועל כחור יום איירי ובעין אבא חלקיה שהיה שכי' יום כספוס בתענית כ"ג ב': ר' זבן אמרין בב"ב
פ"א א' לעני' נמר בלבו כגון ר"ס דקיים בנפשיה דובר אמת בלבבו ופירש המפרש לריב"ן והרשב"ם
בב"ב מעובדא שהובאה בשאלות פ' ויחי דהוה קר"ש וא"ל הוה גברא הב לי עסקן בכך וכך משת
וסבר דמסוס סיעוט דמים הוה שחוק והעלה לו דמים מרובים ולאחר תפלתו לא רצה לקבל אלא במיעוט משת
הראשונות משום דנמר בלבו להקנותו בכך. ובעל סדר הדורות מביא הא דחליצין צ"ד ב' דרבא ה' ספרא פגעו
במר ושרתא וכו'. בד"ס הג' כדרב ספרא: י' בד"ס ובילקוט סיכה כגון יעקב. במדרש תהלים שם דובר אמת
זה יעקב שני' תתן אמת ליעקב לא רגל על לשונו זה בנימין שהיה יודע במכירתו של יוסף ולא נילה לאביו.
ולפום נוסחתו יש לפרש שאמר והבאתי עלי קללה וגו' והיה יכול לנלות שאמר היא שהשיאתו לכך אי גבי
שכבר בזה עשו את הנבירה: כ"ה בילקוט ובספרים ליתא מלת זה. ובעין זו בפנהדרין פ"א א' ועין בב"ב
כ"א ב': כ"ה בירושלמי ברכות פ"ה סה"א ב"ד יש לו קרוב וכו' אם היה עני כומר בו וכו' הובא בדברים רבה
פ"ב ובמדרש תהלים מזמור ד'. ובעין זו בשמות רבה ותנחומא פ' ששנים בפ' את העני עמך: כ"ה בד"ס זה
חזקיהו מלך יהודה וכו' על משה וכו' בילקוט ובע"י וכו' בפנהדרין פ"א א' ועין ספחים ג"ו א' ולפי שלא
הוציאו בדרגש ומישה נאה נקט לשון גירר ועין רש"י שם: כ"ה בד"ס כשהיה שרואה ובע"י שבשעה שרואה:
י' בד"ס ובתנחומא פ"ג ב' ליתא אבי אבי והמגידים בספרים ובע"י אבי רבי וכו' ובילקוט וקרא לו סרי
מרי. ובמדרש תהלים פ"ג ב' דבר אחר נבזה בעיניו נמאם זה חזקיהו מלך יהודה שנרד עצמות אביו על משה של
חבלים. ואת יראי ה' יכבד זה יהושפט מלך יהודה שבשעה שרואה ת"ח וכו' וקורא רבי רבי מורי מורי. נשבע
לרעהו זה כגון וכו' ד"א זה אלישע וכו' ד"א זה אליהו וכו'. כספו לא נתן זה עובדיה וכו' ד"א כספו זה
שטאי והלל שלא למדו בדמים. ושומר על נקי זה שמואל וכו': כ"ה בספרים בנפ' תענית י"ב א' דאין זה קבלת
תענית וכו' לאכול שאין בגדרו כלום ה"ו עבד הכי לשמושיה נפשיה מבי נשיאה ואמ"ה ולא ימיר אלא מקיים
את דבריו. בד"ס כדר"י ובילקוט כי הא דר' יוחנן אמר וכו': כ"ה בד"ס ובמטריא ואמ"ה לגי וכו' בילקוט. ובע"י
אפי' רבית עכו"ם ועין ב"ס ע' ב' שדרשו מרבה הוה בגושך וכו' בריבית נכרי: כ"ה בספרים בתנחומא פ"ג
שהיה אריסו מביא לו משילו ולא רצה להיות לו דין עין שם. בריסב"א הג' וכו' יעקב אבינו רבי יעקב אבינו
עובדא נמי בתנחומא שם: כ"ה בד"ס ובע"י וכו' ובילקוט ליתא כלל:

דרש רבי שמלאי שש מאות ושלש עשרה מצות נאמרו לו למשה. שלש מאות וששים וחמש לאוין כמנין ימות החמה.¹⁵ ומאתים וארבעים ושמונה עשה כנגד איברי¹⁶

Digitized by Google

בר יצחק' הא מני רבי יצחק היא. דאמר מלקות בחייבי כריתות ליכא. דתנא ר' יצחק
אומר חייבי כריתות בכלל היו ולמה יצאת כרת באחותו לדון בכרת ולא במלקות.
רב אשי אמר אפילו תימא רבנן. זה עיקר דודנו בידי אדם. וזה עיקר דודנו ביד שמים:
אמר רב אדא בר אהבה אמר רב הלכה כר' חנניה בן נמליאל. אמר רב
6 יוסף' מאן סליק לעילא ואתא ואמר'. אמר ליה אביי. אלא הא דאמר רבי יהושע בן
לוי. שלשה דברים עשו ב"ד של משה והסכימו ב"ד של מעלה על ידם. מאן סליק
לעילא ואתא ואמר'. אלא קראי קא דרשינן. ה"נ קראי קא דרשינן:

גופא א"ר יהושע בן לוי שלשה דברים עשו ב"ד של משה והסכימו בית דין של
מעלה על ידם. אלו הן. מקרא מגילה". ושאלת שלום בשם". והבאת מעשר". מקרא
10 מגילה. דכתיב קימו וקבלו היהודים (אמר ט' כ"ו). קיימו למעלה מה שקבלו למטה".
ושאלת שלום בשם". דכתיב והגה בועז בא מבית לחם ויאמר לקוצרים ה' עמכם
(דף כ' ד'). ואומר ה' עמך נבור החיל (שופטים ו' י"ג). מאי ואומר. וכי תימא בועז הוא דעבד
מרעיתיה. ומשמאי לא אסכימו על ידו. ת"ש ואומר ה' עמך נבור החיל". הבאת מעשר.
דכתיב וכפרן הדבר הרבו בני ישראל ראשית דגן תירוש ויצהר ודבש וכל תבואת שדה
ומעשר הכל ונר' (דף כ"ג ל"א ה'). וכתיב" הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי סוף
15 בכיתי ובחנתי נא כזאת אמר ה' צבאות אם לא אפתח לכם את ארובות השמים והריקותי
לכם ברכה עד כלי די (מלאכי ג' י'): מאי עד כלי די. אמר רמי בר רב יוד אמר רב עד
שיבילו שפתותיכם מלומר די":

שונת יש גרסין דאמר ר' אידי בר אבין אמרי וכו' וי"נ א"ר אבא בר אהבה ר"נ כדחאם ועין לקסן. בד"ס
ואי ס"ר כיון שלקו נפשו מיד כיתין אידי ואידי וכו' ותיבא דאמר אריב"ח א"ר' הלוקין עליו וכו' אמר ר'
אדא בר אבהו וכו' ואי ס"ר כיון שלקו וכו'. ולפ"ו תרי לישני ניהו דחא בשם ר"א בר אבהו דחא בשם
רבא וקישומו הסופרים הכא ובמגילה וסתוך כך נתבלבלו הגוטהא. אולם הגוטהא ר' אדא מקיימת עפ"י יזב
ה' אבא מ"ס וכו' ר' אידי בר אבין נעשית מ"ת ראב"א:

וה"נ בד"ס ובריב"ב"א ובמגילה שם אמר ר"נ אבל בד"ס שם א"ר' בר יצחק. ובספרים ר"נ בר יצחק
אומר והמגילה בר יצחק: ילעיל צד ל"ה. בד"ס גרס לומר לך לטרת ניתנו ולא למלקות. בספרים לדון ובמגילה
שם לדונה ובד"ס שם לדונה ובתנאית שם לומר לך לדון בכרת ולא לדון במלקות. הגהתי לדון ועין לעיל
שם: בד"ס זה דודנו בהיכרת. ובמגילה שם זה עיקר דודנו בהיכרת ובד"ס שם ביד שמים ובריב"ב"א עיקר דודנו
בידי שמים בשרת: בד"ס א"ל: בד"ס ליתא ואמר: בד"ס ליתא: עין לקסן. בריב"ב"א והסכימו
עליהם בית דין של מעלה: בד"ס הכי נמי מאן וכו' ואתא: ר' כיון שסבאו להם מקרא קרי לה הסכמת בית
דין של מעלה ובדרך פשוט אמרו על כך דבר שסבאו לו מקרא ובירושלמי דמגילה פ"א פ"ה וקנים וכו' זה
מגשעין על הדבר הזה עד שהאיר הקב"ה את עיניהם וכו' ותיבא בזה בב"ר פס"ו האיר הקב"ה עיניו של ר'
יוסי וסבאו לו מקרא. ובדברים רבה פ"ח לא בשמים הוא שלא נשתהיך היטב בשמים. ואמר בירושלמי דריש
מגילה היתה ככתב מיד ה' וכו' מיד ה' זו רוח הקודש וכו' ופירשה ר' יוסף גוסיא בנבחים פ"ב א' קרא אשכח
ודרש וכו'. ועין ב"ב א' ובספיקתא רבה פ"ב כמ"ע אות נ"ב. ועין ב"ב א' ובספיקתא רבה
פ"ב וע"ע שם פ"ב ובמ"ע אות ו'. ובב"ס פ"ו א' ופ"ה ב' דברי פיוסם הם ובמין קר הא דק"ד שם: וכו' ו
בע"י ובספרים הוסיפו נ"ב מלות אלו הן בססנרות: וכו' בע"י ובד"ס וכן הוסיפו בספרים מלת בשם
בססנרות: בד"ס והבאת מעשר ושאלת שלום בשם: עין ביר' דמגילה בטה שרמתי לעיל ובבבלי ו' א'
14 וכן הגיה בב"ח וכו' בע"י ובד"ס ובספרים. ובספרים ליתא בשם: כל זה מן מאי ואומר וכו' לד"ס
עין בהנהגת שם ובע"י גרים לה וכן הביא דריב"ב"א גירסא זו. ועיקרו בסוף משנה דברכות ועי"ש פ"ג
א': כ"ה בע"י ובד"ס ובספרים. ובספרים דכתיב הביאו את כל וגו' השאר ליתא. וה' הספרים דריב"ב"א
שחזקה היתה להביא אל בית האוצר ושלא יהיה להם פוטת הנאה לתת לכהן ולוי שיצאו. ושנתתינו בשם
ירק ואילן עין גרים נ"ה א'. ועין רשב"ן דברים פ"ב ו' וי"ד כ"ב: וכו' וישלש סוף ברכות א"ר יהושע
דרומי ג' דברים וכו' ואלו הן חרבה של יריחו ומגילת אסתר ושאלת שלום בשם וכו' ר' אבון בשם ר' יהושע
בן לוי אף שפסדו ועי"ש. ועין בירושלמי דשביעית ריש פ"ו דס"ל לה' אלעזר ששאלין קבלו עליהן את
המעשרות וכו'. ואפשר דריב"ל נמי סבר הכי. וברור רבה פ"ד גרים לה בשם ר' תנחומא בשם רבנן ג' דברים
גזרו וכו' שפסדו מנין וכו' שסמך בר אבא בש"ר יוחנן אמר כיון שגלו נפשו וכו' ועי"ש. וע"ע בתנחומא
דריש בשם ריב"ל שלשה דברים וכו' אחד בימי עזרא בשעה שעלו מבבל בקש הקב"ה להחזיר להם את
המעשרות וכו' ועי"ש וכו' בשמיה חדשה לפ' ויהי ובתנחומא תהלים ג' אמהר ר' סימון בשם רבי יהושע
עי"ש. ואעפ"כ הגהתי לפ' שכן היתה בגוטהאית ישנות ובבבלי הביט דברי ריב"ל בדרך אור מטה שמשו
בשמו בא". בד"ס סתף הסדר ופסדו מעשרות ואח"כ שאלת שלום ועין לעיל: בספרים אמר רבי בר רב

אותו. ולא עוד אלא אפילו קלה בתחלה י'. מלקין אותו. שנאמר והבהו וגו' ונקלה שם
 שם^ט ולא שקלה כבר בבית דין^י (תוספתא פ"ה):

משנה ט.

כל חייבי כריתות שלקו נפטרו ידי כריתתם. שנאמר ונקלה אחיך
 לעיניך^א (דברים כ"ה ג') כשלקה הרי הוא כאחך. דברי רבי חנניה בן גמליאל^ב.
 ואמר רבי חנניה בן גמליאל^ג מה אם העובר עבירה אחת נוטל נפשו^ד
 עליה^ה. העושה מצוה אחת. על אחת כמה וכמה שתנתן לו נפשו. ר"ש
 אומר^ו ממקומו הוא למד^ז שנאמר ונכרתו הנפשות העושות וגו' (ויקא
 כג' י"ח כ"ט) ואומר^ח אשר יעשה אותם האדם וחי בהם (שם שם ה') הא כל היושב
 ולא עבר עבירה. נותנין לו שכר כעושה מצוה^ט: ר"ש בר רבי אומר^י
 הרי הוא אומר רק חזק לכלתי אכול את הדם כי הדם הוא הנפש וגו'^{יא}
 (דברים י"ב כ"ג)^{יב}. ומה אם הדם שנפשו של אדם קצה ממנו^{יג} הפורש
 ממנו מקבל שכר^{יד}. גול ועריות שנפשו של אדם מתאוה להן ומחמדתן^{טו}.
 הפורש מהן על אחת כמה וכמה שיזכה לו ולדורותיו ולדורות דורותיו
 עד סוף כל הדורות^{טז}: ר' חנניא בן עקשיא אומר רצה הקב"ה לזכות
 את ישראל. לפיכך הרבה להם תורה ומצות^{יז}. שנאמר ה' חפץ למען^{יח}
 צדקו יגדיל תורה ויאדיר (ישעיה כ"ב כ"א):

א"ר יוחנן חלוקין עליו חבריו על רבי חנניה בן גמליאל. אמר רב ארא בר
 אהבה אמרי בי רב. תנינן אין בין שבת ליום הכפורים אלא שזה ודונו בידי אדם וזה
 ודונו בהכרת (משנה מגילה פ"א ב' ב') ואם איתא. אידי ואידי בירי אדם הוא^{יט}. א"ר נחמן

כשנפטרו ריגו להלקות: מלת וגו' ליתא בנוסחאות ישנות ובתוספתא: וכו' ברטב"א. ובספרי ולא שלקה
 ובר"ם ולא שיקלה כבר. ויילקו ולא שנקלה כבר. ובכל אלו הנוסחאות ליתגידו מלת כב"ד וברט"א ליתא מלת כבר
 עיין בהגהות הר"ם: ושם היא בשינוי קצת עי"ש: כב"ד"ם מיד כריתת וכו' עיין בהגהות שכן בנוסחאות עתיקות.
 בירושלמי ובכת"א קאנפ' ובר"ם משלקה. ויילקוש מיד כריתת וכו' כיון שלקה הרי הוא אחיך. וכן כב"ם
 ובשאר נוסחאות ה"ה אחיך עיין בספרי פ' רס"ו. ובמגילה ז' ב' מיד כריתת וכו' כיון שלקה ה"ה כאחך.
 כב"ם הני' ר' חנינא בן גמליאל עיין בספרי שם: כב"ד"ם אמר רחב"ג וכו' בששניות ובנוסחאות ישנות.
 ויילקוש ויירושלמי ליתא כלל אלא גרים דברי רחב"ג ומה אם העובר וכו'. ובכת"א הג"ל כתוב בגליון הוא
 היה אומר וזה: כב"ד"ם נפשו נשלח עליו ויירושלמי ובכת"א הג"ל נשלח עליה ויילקוש נישלח לו ו"ג סטט
 עיין בהגהות הר"ם: כב"ד"ם ר' ישמעאל אומר וכו' בע"י ויילקוש ר' שמאל הוא פ"ט אבל בכל הנוסחאות
 ובספרי תצא רס"ו ר' שמעון: כב"ד"ם במקומו ובספרי שם במקומו הוא כוכר. וס' במקומו שנאמר בו כרת:
 י"ב כב"ם שר טעשה כעשה וכו'. בע"י היושב ואינו עובר עבירה. ובספרי הא למדת כל היושב ואינו עובר.
 תפיקא ליה בדקרי טעיה מעיות עשייה ובקידושין ל"ט ב' פירשו שבא דבר עבירה לידו תציל. עיין בספרי
 שם ובירושלמי קידושין ס"א ה"י: י"ז'ג ו"ש בר' יהודה הגהות הר"ם: כב"ד"ם בנקרא ליתא את וסחקהו בספרי
 ובשאר הנוסחאות ליתא: כב"ד"ם תהא מטנ וכו' בירושלמי ובכת"א: דכתיב ביה למען יטב לך ולבנך
 אחיך. שם כ"ה: כב"ם וסחקהו ובענינה י"א ב' סחקהו וסחקהו לך. והוא כשם שנאמר בעשרת הדיברות
 דיתרו והאחזקן לא תחמד ולא תתאוה. וגול כל חמור מטנ במשפט וכן ערית כל חמור נשים במשפט: כב"ד"ם
 וכן בספרי ליתא ולדורות דורותיו. ונ"ל רב' נוסחאות הם דמאן דגרים לה לא גרים עד סוף כל הדורות. והיינו
 אביהם דורות. שהוא הקץ וספרי הדורות שלפניו של אדם כדנתן בעדיות פ"ט כ"ט. וס' עושה חסד ואלפים
 היינו באוהבים ושומרים כל מצות ה': י"ז וכול כל אחד ואחד לזכות באות מהם עיין קידושין ל"ט ב'. כב"ם
 ר' חנינא וכו' ויירושלמי ובכת"א ר' חנינא וכו' המקום כ"ה: כב"ד"ם אמר רב בר הנה א"י וכו'. אפי'
 י"ע ור' ישמעאל רס"ל לעיל י"ג צד ל"ה דהייבי כריתות ודייבי מיתות בכלל מלקות חלוקין עליו בהא דנפטר
 מיד כריתת ריטב"א. עיין בתוספתא פ"ה הוא הדין בביתא בירי שמים: י"ט כששנה ככרת ובנוסחא
 בדיכרת: כב"ד"ם אמר רבא אמרי בי רב חנינא וכו' וכו' במגילה שם אלא שבד"ם ובהגהות שם נוסחאות

המכה מכה בידו: תנו רבנן אין מעמידין חונן אלא חסדי כח ויתיר מדע.
 רבי יהודה אומר אפילו חסרי מדע ויתירי כח: אמר רבא כוחיה דרבי יהודה מסתברא.
 דכתיב לא יוסיף פן יוסיף (שם שם נ') אי אמרת בשלמא חסרי מדע: היינו דצריך
 לאזהורי. אלא אי אמרת יתירי מדע. מי צריך לאזהורי ורבנן. אין מורין אלא למור:
 תנא⁷ כשהוא מגביה. מגביה בשתי ידיו. וכשהוא מכה. מכה בידו אחת. כשהוא
 מגביה מגביה בשתי ידיו. דמדלי טובא. וכשהוא מכה מכה בידו אחת. כי היכי דתימי
 מרזיא:

הקורא קורא כו': תנו רבנן הגדול שבדיינין קורא. השני מונה. והשלישי אומר
 הבהו. בזמן שמכה מרובה. מאריך. בזמן שמכה מועטת. מקצר: וזא אן תנן תוור
 לתחלת המקרא. מצוה לצמצם ואי לא צמצם חוור לתחלת המקרא:

תנו רבנן⁸ מכה רבה (שם שם נ') אין לי אלא מכה רבה. מכה מועטת מנין. ת"ל
 לא יוסיף (שם) אם כן מה תלמוד. לומר מכה רבה. לימר על הראשונות שהן מכה רבה
 (ספרי כי תצא פ' רפ"ו):

נתקלקל וכו': תנו רבנן אחד האיש ואחר האשה בריעי ולא במים. דברי רבי
 מאיר. רבי יהודה אומר האיש בריעי והאשה במים. וחכ"א אחד האיש ואחר האשה בין
 בריעי בין במים (תוספתא פ"ה): והתניא רבי יהודה אומר אחד האיש ואחר האשה בריעי.
 אמר רב נחמן בר יצחק שניהם שוין בריעי:

אמר שמואל כפתוהו ורץ מבית דין פטור. מאי מעמא. ונקלה (שם) והא נקלה:
 מיתבי קלה בין בראשונה בין בשניה פוטרין אותו. נפסקה רצועה בשניה פוטרין
 אותו בראשונה אין פוטרין אותו. אמאי להוי כרץ. התם רץ הבא לא רץ:
 ת"ר אמרוהו לכשילקה יקלה. פוטרין אותו. לכשיצא מבית דין יקלה. מלקין

האחרונים ע"י הילכות ודרשו ואפילו מלשון לא נוכל אנכי מכא דאיוב י"ב שפילו במה שכתבו למצן שבע
 שהטבות משולשות הרצועה כונסלת לארבעה:

עין במשנה: כ"ד"ס ר"א יתירי כח חסרי מדע וכ"ה בתוספתא שני' ויבילקוט נבי גרם הכי. ואיכא
 דגרסי ביה אפילו ואיכא דלא גרסי ובגמטאות ישנות ליתא אפילו עין בהנהגת הד"ס. וגומרת הספרי לדיב"ן
 אפילו יתירי כח ואפילו חסרי מדע. וכל' דאין להקפיד בכך. ובתו' שני' פ' דל"י יתירי כח דאין בעינן
 חסרי מדע מני דלא בעינן יתירי מדע: כ"ד"ס אמר רב: כספרי דאפילו חסרי מדע: כ"ד"ס לא איצטרך
 לאזהרה. ויבילקוט א"א בשלמא חסרי מדע היינו דאיצטרך לאזהרה. האשר נקט: בגמטאות ישנות לכוזר
 בהנהגת הד"ס. ויבילקוט למזרחין ועין בריש ספרי ובגמטו כ"ד"ס שם אות ד': כ"ד"ס ת"ר וכ"ה בילקוט.
 ויבילקוט ובד"ס סדר המאמרים בהיפך ממה שלפנינו דבתחלה סדרו להא ואח"כ הא דלעיל ת"ר אין בעידין
 וכו': כ"ה בד"ס ויבילקוט אלא שביבילקוט הגי' דמריא. ובספרי חסר מן כשהוא מגביה וכו' דמריא: כ"ה
 בערך ערך דה. ופי' טרדא ככה. ויבילקוט דאחא מרזיא ובד"ס דאחי מרדא. ול"כ כי היכי. ובספרי דלחיה
 מרדיה: כ"ה בד"ס ויבילקוט מאריך מכה מועטת מקצר. ובכ"ק ל"ב ב' ובכריתות י"א א' מיתיה לה והתניא גרס
 בכריתות גדול הדיינין מקרא שני וכו' ועין בתוספתא פ"ה: כ"ד"ס מסכת הוסיף לו רצועה וכו' ת"ר: והתם
 גרס ת"ל על אלה א"ב וכו' הנהיג הגר"א לפגנו כך. והתם ספרי מלמד שאף הראשונה מכה רבה. שהתורה
 קראה לראשונות מכה רבה. לפי שהן שלש על השא. ועין במ"ע שם ועין בספרי ובירושב"א: כ"ה התם סלול
 ולא כפיס ליתא וכו' ליתא בגמטאות ישנות ובספרי גרס לה. ובד"ס חכ"א שניהם שוין אחד האיש וכו'.
 ועין בספרי תצא רפ"ו: וכי פליגי במים הוא דפליגי. וגי' הכפשי א"ר יצחק הכי קאמר שניהם שוין וכו':
 כ"ה בשבועות כ"ה א' הגי' כסתיהו על העמוד: כ"ה בילקוט ובד"ס אלא שבד"ס ג' מ"ס ששים ונקלה הא
 נקלה ובספרי ליתא מן מ"ס וכו': נתקלקל ונקלה: פ"י שאמרוהו לב' מלקות ונתקלקל: "פאטרי הב'
 אלא נפטר כאבוד הא' ולוקה אוסר הב'. כן מירשה הר"ס בה' מנהגין פ"ו וכן מוכח מן התוספתא פ"ה
 והספרי דירושב"א מירשו בדרך אחרת. וגי' הד"ס בראשונה מלקין אותו: כ"ה תוספתא בגמטאות הרציתא אפי'
 כאבוד הב'. וגי' הד"ס ואפי' ה"ג ניהי כרץ: כ"ה בילקוט הגי' אין מלקין אותו. ובד"ס הגי' לכשילקה יקלה
 מלקין אותו וכו' בתוספתא שלפנינו וכו' בה"ס ה' מנהגין פ"ה. בספרי הגי' לכשילקה קלה וכו' בספרי
 ויבילקוט: כ"ה לכשיצא להלקות. כן פי' הר"ס שם. בספרי ויבילקוט הגי' קלה וגי' הד"ס יקלה:

ואמר רב ששת משום רבי אלעזר בן עזריה כל המבזה את המועדים כמילי עבד עכו"ם דכתיב אלהי מסכה לא תעשה לך (שם ל"ד י"ז) וסמך ליה את חג המצות תשמור (שם ס"ז י"ח):*

ושתי רצועות וכו': תנא של חמור. כדדריש הווא גלילא'ה. עליה דרב חסדא.
ידע שזר קוניה וחמור אבוס בעליו ישראל לא ידע וגו' (ישיעא א' ג'), אמר הקב"ה יבא מי
שמבד אבוס בעליו ויפרע ממי שאינו מבד אבוס בעליו:

יְדִה טַפַּח וְכו': אָמַר אֲבִי שָׁמַע מִיָּנָה כָּל חָד וְחָד לְפָנָיו נְבִיא עֲבָדֶיךָ לַיהוָה. אָמַר רַבָּא אִם כֵּן נָפִישׁ לֹחַ רְצוּעוֹת מוֹבָא. אֲלֵא אָמַר רַבָּא אֲבָקְתָא אֵית לַיהוָה. כִּי בְעֵי מִיקְטֵר בִּידָא. כִּי בְעֵי מַרְפָּא בַּהּ.

מלקין אותו וכו':¹⁸ מנא הני מילי, א"ר כהנא דאמר קרא והפילו השופט והכהו²⁰ לפניו כדי רשעתו במספר (דברים כ"ה ב'). רשעה אחת מלפניו, שתי רשעים מאחוריו: אין מלקין אותו וכו':¹⁹ אמר רב חסדא אמר רבי יוחנן, מנין לרצועה שהיא מוכפלת, שנאמר והפילו (שם שם ב'), ודא מיבעי ליה לנוסיה, א"כ לכתוב קרא ושיהיה מאי והפילו, ש"מ תרתי:

[illegible]

משנה ז'

עבר עבירה שיש בה שני לאוין. אמדוהו אומד אחד. לוקה ופטור.
ואם לאו. לוקה ומתרפא וחוזר ולוקה:
והתניא אין אומדין אומד אחד לשני לאוין (תוספתא ס"ה). אמר רב ששת לא קשא.
הא דאמדוהו לארבעים וחרא². הא דאמדוהו לארבעים ותרתי¹:

משנה ח'

כיצד מלקין אותו. כופת שתי ידיו על העמוד הילך והילך⁵. וחזן
הכנסת אוחו בכנריו. אם נקרעו נקרעו ואם נפרמו נפרמו⁶. עד שהוא
מגלה את לבו⁷. והאבן נתונה מאחרי⁸. חזן הכנסת עומד עליו⁹. ורצועה
בידו של עגל¹⁰. כפולה אחד לשנים. ושנים לארבעה¹¹. ושתי רצועות
עולות ויורדות בה¹². ידה מפת. ורחבה מפת. וראשה מגעת על פי
כריסו¹³. ומכה אותו שליש מלפניו ושתי ידות מלאחרי¹⁴. ואינו מכה
אותו לא עומד ולא יושב. אלא מוטה. שנאמר והפילו השופט (דברים
כ"ה ב'). והמכה מכה בידו אחת בכל כחו¹⁵. והקורא קורא אם לא
תשמור לעשות וגו' והפלא ה' את מכותך ואת מכות וגו' (שם כ"ח ג' ו"ט).
וחוזר לתחלת המקרא¹⁶. ואם מת תחת ידו פטור¹⁷. הוסיף לו רצועה
אחת ומת¹⁸. הרי זה נולה על ידו¹⁹: נתקלקל בין ברעי בין במים
פטור²⁰. רבי יהודה אומר האיש ברעי. והאשה במים:

לפי נסתנו ולג' הרישב"א דגס במסא דברייא ומשלוק חזר ואמדוהו וכו' כל שלקה אין חזרין להחמיר
עליו. אמנם להקל באותו היום חזרין משלקה וראו שאינו יכול לקבל. וליוסא אחרא ולא לקה עדיין חזרין בין
להקל ובין להחמיר עליו. ולהר"ם בה' פנהדרין ס"ז שיטה אחת ונראה דגרים במסא דברייא חייב. עיי"ש:
שם הוא כשיני קצת. בד"ס אומדין אותו וכו' בתוספתא: דאין כאן אפי' שלש יתר על ל"ט בד'
לוקה ומתרפא וחזר ולוקה: דאיכא שיעור שראוי להשתלש: "כ"ה בירושלמי ובכת"י קאנט" ובר"ס ה'
פנהדרין ס"ז וברישב"א. ובר"ס כות ידיו. ובספרים ובמשניות כופת: "בר"ס אם נפרעו נפרעו וכו'. פרישה
היא קריעה של התפירה: "בר"ס עד שנגלה וכו' ובירושלמי עד שהוא מנלה את לבו: במשניות והאבן
נתון. בירושלמי ובכת"י טאחוריו: "בר"ס ובירושלמי ובכת"י ובילקוט עליה. ואין להכריע שלשון אזה
לחזר ולשון חכמים לחזר: "בר"ס ובירושלמי ובכת"י של עגל בידו וכו' בר"ס: "כ"ה בכל הגטאות
הב"ה הגיה אחת לשנים ושנים לארבע וכו' ברישב"א ולשון הר"ם שם כפולה לשנים ושנים לארבעה:
"כ"ה בר"ס ובכל הגטאות. ובספרים רצועות של חמור וכבר הונה בנלין: "בר"ס ובילקוט ומגעת עד פי
וכו' וכו' בספרים. ובירושלמי ובכת"י ומגעת על פי וכו' ולשון הר"ם וארכה כדי שחזא מגעת עד פי כריס.
ולשון הרישב"א ומגעת לארכה לפי כריס של אדם ולכן לא נתן התנא בארכה שיעור מסרים: "בירושלמי ומכה
שליש. בד"ס ובירושלמי ובכת"י טאחוריו. ועיין בספרי תצא פי' רס"ו: "עיין ספרי שם: "בר"ס ובכל כח
וכ"ה בילקוט. בכת"י הג"ל באחת ידה. ולהלן בגמרא המכה טכא: "כ"ה בר"ס ובירושלמי ובכת"י וברוב
הגטאות. ובספרים כתוב חזר לתחלת המקרא ושטרסם את דברי הברית וגו' וחזתם והוא רחום יכפר שן וגו'
וחזר לתחלת המקרא. והדבר טובי שהוא תוספת מנלין ומגירוהו במשניות דבס"א ל"ג ליה עיי"ש בחי"ט
ועיין במדרש"א. ואולי נתקם בנלין עס"א המנהגים בעי"כ עיין בהנה או"ח סס"ו חר"ו. ובמשניות נאסלי
וחזר ושטרסם את דברי וגו' וחזתם בהוא רחום וגו'. עיין בהנהגות הר"ם. והוא הגיה ותיקן. כדי לאחד
ההוספה עם לשון המשנה: "עיין לעיל צד י"ה. ובב"ק ס"ד א' נרסינן אסדוהו וספ וכו' ואולי בצ"ל ונשתבשה
מלת אסדוהו למלת ואם. ובספרים אס סתובד"ס אם מת על ידו: "כ"ה בר"ס ובירושלמי ובב"ק ל"ב ב'.
ובספרים ובכ"י קאנט" עד רצועה. ופי' הוסיף על האומד: "בירושלמי ובכת"י הג"ל על ידיו: "בר"ס
ובין במים:

משנה ו'.

כמה מלקין אותו? ארבעים חסר אחת. שנאמר במספר ארבעים (דברים כ"ה ב' ת') מנין שהוא סמוך לארבעים? רבי יהודה אומר ארבעים שלימות. והיכן הוא לוקה את היתירה? בין כתפיו: אין אומדין אותו אלא במכות ראויות להשתלש: אמדוהו לקבל ארבעים. ולוקה מקצת. ^{כב} ואמדו שאין יכול לקבל ארבעים? פטור: אמדוהו לקבל שמונה עשרה. ⁵ ומשלקה אמדו שיכול הוא לקבל ארבעים? פטור: מאי טעמא. אי כתיב ארבעים במספר. הוה אמינא ארבעים במניינא. השתא דכתיב במספר ארבעים. מנין שהוא סוכם את הארבעים? אמר רבא כמה טפשי שאר אינשי. דקיימי מקמי ספר תורה ולא קיימי מקמי נברא רבה. דאילו בס'ית כתיב ארבעים. ואתו רבנן בצרו חדא: ¹⁰ רבי יהודה אומר ארבעים שלימות וכו': אמר ר' יצחק מאי טעמא דרבי יהודה. דכתיב מה המכות האלה בין ירך ואמר אשר הכתי בית מאדבי (זכיה י"ג ו'). ורבנן. הווא בתינוקות של בית רבן הוא דכתיב: אין אומדין אלא במכות הראויות וכו': לקה אין. לא לקה לא. ורמינהו. אמדוהו לקבל ארבעים. וחזרו ואמדו שאין יכול לקבל ארבעים. פטור. אמדוהו ¹⁵ לקבל שמונה עשרה. וחזרו ואמדוהו שיכול לקבל ארבעים. פטור. אמר רב ששת לא קשיא. הא דאמדוהו לזימ. הא דאמדוהו למחר ולזימ אחראי:

ד' ועיין ברש"י על התורה וכו' ואימדו זה מדברי קבלה. ולשון הר"ם שם אעפ"י שהוא נזק א' עשאה הכתוב ככ' נזקין. ונראה שכן היתה נירסתו בנמרא. אמנם בכבודות ל"ג א' נרטינן תלמא צבי ואיל כתיבי חד לכר' יצחק ור' אושעיא וכו'. ופירשו ר"ה סמוך לשמירתו דהיינו הא דפוגמי דילן שהם כב' נזקין כצבי ואיל עיין ברישב"א וחי' שני"ן ובתוספות. ועיין הלין קט"ו ב':

¹ בד"ס וכסה וכו' בילקוט תצא: ² בד"ס מנין שהוא סוכם את הארבעים. וכו"ה בטפשי וכדאיתא בנמרא לקטן וב"ה ברישב"א אמנם ברוב הגטסאות הוא כמו שלפנינו ובספרי תצא סי' רס"ו מנין סמוך לש' ובילקוט שם מנין שהוא סמוך את הארבעים: ³ ב"ה בד"ס ובירושלמי ובכת"י קאנטי ובספרי וילקוט שם. ובספרים שלימות הוא לוקה: ⁴ בד"ס ליתא את היתירה וכן ליתא בספרי שם. ובירושלמי ובכת"י ואיכן: ⁵ בד"ס כנגד כתפיו ⁶ בפשטה ובירושלמי ובכת"י ובד"ס הראויות וכו' לקטן בנמרא ובכריתות י"א א' הראיין. ובס' הר"ם ואין אומדין וכו' הראויות: ⁷ בד"ס לוקה מקצת ואמדו אין. ובירושלמי ובכת"י הג"ל לקה מקצת ואמדו אינו וכו' בפשטה. אלא שכתוב שם אין. וכן בגטסאות ישנות ואמדו ברי"ש עיין בהגהות הר"ם. בספרי שאין יכול לקבל פטור: ⁸ בפשטה ובד"ס ובירושלמי ובכת"י משלקה אמדו יכול וכו': ⁹ בד"ס ארבעים במספר ארבעים בטנין. בילקוט תצא ט"ס דתנא קמא וכו' הוה אמינא ט' בטנין: ¹⁰ בילקוט שם שהוא סמוך את הארבעים ובילקוט זכריה י"ג כגטסותנו. ועיין לשון רש"י עה"ת. וסמך זה הוא סודר שנהלק כסדה י"א בסודר דר"א בריה"ג: ¹¹ בד"ס ובילקוט חגי אינשי: ¹² בילקוט דמקמיה מ"ת קיימי ומקמי נברא רבה לא קיימי. ובד"ס טקמי ספר קיימי טקמי נברא רבה לא קיימי: ¹³ בד"ס תורה אמרה ארבעים יכנו ואתו רבנן בצרו לה חדא. ובילקוט התורה אמרה וכו' ובצרו לה חדא. ועיין קידושין ל"ג ב': ¹⁴ בד"ס ליתא אמר ר' יצחק. ובילקוט דתבא ודוכריה דהברים מקושעין עי"ש: ¹⁵ ובין ירך היינו בין כתפיו. ואי נרטינן בפשטה את היתירה. צריך לומר דלפנין אותו אות יתירה וכו' לזה המקרא: ¹⁶ לקה מקצת הוא דפסור: ¹⁷ הב"ח הניה ואמדוהו ואמדו: ¹⁸ מלת פטור ליתא בד"ס: ¹⁹ בד"ס ואמדוהו ואמדו יכול וכו' ועיין ברישב"א דברים בפסא טטו כגטסותין משלקה אמדוהו שיכול לקבל: ²⁰ בד"ס וליטא אחריתא ובירשב"א וליטא אחריתא. ובגטסאות הישנות וליטא אחריתא ובעין הא דב"ס י"ו א' עי"ש. והגיהו בה וליטא חדא או אחריתא עיין בהגהות הר"ם. סי' אם אמדוהו ללקח במוחו היום אין חחרין מאוסה הראשון להקל עליו משום ילולתא דבי דינא אלא א"כ לקה מקצת ופוכח שאינו יכול לקבל. אבל להחמיר עליו אין חחרין. ואם אמדוהו לאחר זמן חחרין מאוסה הראשון להקל עליו בלא הכחה אבל אין חחרין להחמיר עליו. וטעמיהן באמדוהו לאותו היום ובכריתא באמדוהו לאחריו. כ"ה

הבערה לא מחייב, והוא מחייב ליה משום בישולו. אפי' הבערה. ועי'ל ניד הבשה של נבילה. והני ר' חייא לוקה שנים על אכילתו ושלש על בישולו. ואי איתא שלש על אכילתו הוא חייב. אלא אפי' הבערה ועי'ל עצי אשירה. ואודרתיה מהבא ולא ידבק בידך ור' (דברים י"ג י"ח). א"ל רב אחא בריה דרבא לרב אשי' ולילקי נמי משום 8 לא תביא תועבה אל ביתך (שם י"ז) אלא הבא במאי עסקין כגון שבשלו בעצי הקדש. ואודרתיה מהבא ואשירה תשרפון באש לא תעשון כן לה' אלהיכם (שם י"ג ג' ה')

סימן שנבאי שני': מתקוף לה רב הושעיא. וליחשוב נמי הוורע בנחל איתן. ואודרתיה מהבא אשר לא יעבר בו ולא יורע (דברים כ"א ד'): מתקוף לה רב חננא. וליחשוב נמי המזבח את השם בהליכתו. ואודרתיה מהבא ואבדתם את שמם ור' לא תעשון כן לה' אלהיכם (שם י"ג ג' ה'): מתקוף לה רבי אבהו. וליחשוב נמי הקוצץ את בהרתו. ואודרתיה מהבא השמר בנגע הצרעת (שם כ"ד ה'): מתקוף לה אביי. וליחשוב נמי המזבח החושן מעל האפוד. והמסיר בדי ארון. ואודרתיה מהבא לא יסור (שם כ"ה ט') ולא יחז החושן (שם כ"ח כ"ח): מתקוף לה רב אשי. וליחשוב נמי החורש בעצי אשירה. ואודרתיה מהבא ולא ידבק בידך מאומה ור' (דברים י"ג י"ח): מתקוף לה רבנא. 15 וליחשוב נמי הקוצץ אילנות טובות. ואודרתיה מהבא כי ממנו תאכל ואתו לא תסרו (שם כ' י"ט): א"ל רבי עירא לרבי מני. וליחשוב נמי כגון דאמר שבעה שלא אחרש ביום טוב. התם לא קא חלה שבעה. מושבע ועומד מדר מיני הוא. א"ל כגון דאמר שבעה שלא אחרש בין בחול בין ביום טוב. דמצי דחלה עליה שבעה בחול חלה עליה נמי ביום טוב. מדי דאיתיה בשאילה לא קתני. ולא. ור' הקדש. בבכורי. 20 ור' מרי. כגור שמשון. נזיר שמשון בר איטמוי למתים הוא. אלא האי תנא איסור כולל לית ליה:

אמר רבי הושעיא המרביע שור פסולי המוקדשים לוקה: אמר רבי יצחק המנהיג בשור פסולי המוקדשים לוקה. שררי נוף אחד הוא ועשאו הכתוב כשני נפיים:

1 בד"ם ובספרש לא ליחייב. וברישב"א חס איתא דאין חילוק טלאות ביה"ש אהבשה לא ליחייב. ור' לא ליחייב דהא חייא ליה לצדקה עין ברישב"א ובגמרות דה"פ: 2 בד"ם דהא מחייב משום בישול. ובספרש משום טביל: 3 בד"ם א"ל אפי' ור' ור' בספרש שם. ור' דלוקה משום אכילת נבילה: 4 בד"ם ליתא ואי איתא ור' ור' ליתא כגמרותא יסנת ובספרש איתא ואי איתא ג' על אכילתו מיבעי ליה: 5 גני' חרישב"א אלא הב' ע' שבשלו בעצי אשירה: 6 בספרש ט"ח א' ור' א"ל ר' בריה דרבא לאביי: 7 בד"ם אלא אפי' הבשה ועי'ל עצי הקדש ור' בספרש שם: 8 עין ספרי ראה פי' ס"א ובתוספתא בפרקין פ"ח: 9 בד"ם ליתא ליספסא. ש' דהשעיא. ב' אבהו. א"ל אביי. ש' אשי. ג' רבינא ו' עירא. וכולהו אסתרין קאי דליחשוב עד טובא: 10 בד"ם ר' ארשעיא ולילקי נמי משום וורע ור': 11 בד"ם גרים בדר' חגיתא הא דהמיה ובר' אבדו הא דהמזבח ובראבי הא דקוצץ. ור' תלמי נמי משום מחק. ובגון שהיה חס חק בקרקע ומזבח בתישור: 12 בספרש כתב ולא וסוקו דה"פ: 13 בד"ם ולילקי נמי משום קוצץ בהרתו בהליכתו. ולחגיה כן חגיגא פירך ובגון שהיה לו בהרת על גב היכל וקצצה בתישור: 14 בד"ם מסיים ובר' אבין א"ר אלעאי. דהשער לאו הוא כדלעיל דר' לוי: 15 בד"ם תלמי נמי משום המזבח. האני נמי לחגיה כן חגיגא פירך שכר אשור שהיה כ"ג חרש והוא לבוש חשן האפוד והיורז בהרי דחרש: 16 ולקחן לכלי מתישור דכל שעה שחורש בגן חגיג טחין עובר. ורשב"א: 17 בספרש ולא יסור וסוקו דה"פ. ועין יוסא ע"ב א': 18 בד"ם ולילקי נמי משום חרש והוא ור' ור' בספרש תלמי נמי: 19 בד"ם ולילקי נמי משום קוצץ אילנות טובות בהליכתו: 20 בד"ם ר' עירא לרב מי ואמר לה ר' מני לר' עירא ולילקי נמי: 21 בד"ם א"ל מי קא חילל עליה שבעה ור' בספרש: 22 בד"ם חילל נמי ביום טוב: 23 בד"ם א"ל במדי דאיתיה בשאילה לא קסידי. שיכול לשאל ליהב הוא עקד עקריא ולא עבר על לאו כלל. רשב"א. ועין שבעה כ"ד ב': 24 בד"ם חרי' קדשים: 25 בד"ם בבכור הקדשות מרחם. ועין שבעה שם: 26 ובני איתיה בשאילה: 27 ע"י טלח דליתיה בשאילה: 28 בד"ם נזיר שמשון ש' אבדו לאיסורי ועין ברי' ר' ב' ולא חילל עליה שבעה ביום טוב. ובר' הגי' באפוד כולל לא קסידי. ובגון איתקפת דלעיל על כרח' צ"ל תנא שיער שלא בא לטעם אלא מדי דשכח: 29 בד"ם אמר רב ארשעיא ור' לוקה שררי נוף אחד הוא ועשאו הכתוב כשני נפיים ור' בספרש חסות. ובספרש לוקה שנים והוא פ"ע מן בגמרות ועין ברי' ר' ב' כלאים פ"ט דה"א מפני שהיתה קדש ועשית קדש וחלל מערבין זה בזה ונמצאת בהמה זו כבהמה טמאה עם המזורה המערבין כאחד דה' הוא אוסר ואם כל בהמה טמאה אשר לא יקריבו ור' (ויקרא כ"ו י"א) שם השמועה לפדו שאני מדבר אלא בפסולי המוקדשין (בתר' ב' דקדשי פרישה

ומצא בית יד אונקלי שלו. מחו רב אחא בריה דרב איקא עילי ואפוקי. רב אשי
אומר אפילו לא שהה אלא כדי לפשוט וללבוש חייב:

יש חורש תלם וכו': א"ר ינאי בחבורה נמנו ונמרו החופה בכלאים לוקה.
אמר ליה רבי יוחנן לאו משנתנו היא זו? יש חורש תלם אחד וחייב עליו משום שמונה
לאין החורש בשור ובחמור והן מוקדשין וכלאים בכרם. האי חורש דמחייב משום כלאים
היכי משכחת לה. לאו דמיכס בהריה דאזיל. א"ל אי לאו דלאי לך חספא מי משכחת
מרננתא תותה? אמר ליה ריש לקיש לר' יוחנן אי לאו דקילסך נברא רבה. דהא אמינא.
מתני מני רבי עקיבא דאמר המקיים כלאים לוקה: מאי רבי עקיבא. דתניא.
המנכש והמחפה בכלאים לוקה. רבי עקיבא אומר אף המקיים (תוספתא כלאים ס"א). מאי
מעמא דר' עקיבא. דתניא. שדך לא תורע כלאים (ויקרא י"ט י"ט) אין לי אלא זורע. 10
מקיים מנין. ת"ל כלאים שדך לא (תו"כ פ' קדושין פרק ד'):

אמר ליה עולא לרב נחמן ויליך נמי משום זורע ביום טוב. אמר ליה תנא
ושירי. א"ל תנא קתני שמונה. ואת אמרת תנא ושירי. אלא אמר רבה"ש חילוק
מלאכות בשבת. ואין חילוק מלאכות ביום טוב. א"ל ערא תרא. איתביה אביי ואין
חילוק מלאכות ביום טוב. והתניא המבשל גיד בחלב ביום טוב ואכלו לוקה חמש. 15
לוקה משום אוכל גיד. ולוקה משום מבשל ביום טוב שלא לצורך. ולוקה משום מבשל
בבשר בחלב. ולוקה משום אוכל בשר בחלב. ולוקה משום הבערה. ואם איתא משום

כ"ה בספר ובר"ף והיה כן ה"ח וכן הגיהו בגליון. ובתוספתא שבתות י"ז א' גרס אלא סכנים וכן
הוא ברא"ש. ויבליקש שם אלא כל שאילו סכנים ומצא וכן הוא בד"ס דהתם ג' מצא ומכנים. ובספרים אר"י
פושט ולבש לובש טטש או אמר וכו': ג' טטש. ולפרש הא דר' כיבי תא: דבשתייה נמי חייב ועין בת'י
שבתות שם. בד"ס ליתא מלת חייב: בד"ס המספה. ועין סגנון זה ביבמות צ"ב ב': בספרים אמר להן
הגיהו בגליון ובר"ס א"ל ר' יוחנן הלא משנתנו וכו' וביבמות שם בעין זה א"ל ר"י רבי לא משנתנו: בד"ס
לאו דקסמי ואזיל וכו' בת' שני' ג' בד"ס מי אשכח מרגניתא תותיה וכן ביבמות שם תותיה. ותשתבש ר"י
נזשיה בסגנון זה בב"ס י"ז ג' נדר ר' חייא בר אבא ושם איתא לא משכחת וכו' תותיה. וכן בירושלמי סוף
מסכתא לר"ח בר הוא א"ל בבליא מן דגלית לך חספא אשכח מרגניתא את אמות ולא מרגניתא הוא:
ועין זה ביבמות שם. בד"ס ובספרים היה חוספאין לה לטתני כ"ע: בד"ס המקיים בכלאים לוקה אבל
רבנן לא: בספרים ישנים דתנן וכתב הספר לר"ב ל"ג דתנן דברייתא היא ולא משנה: בד"ס הגי' עבר
כלא תעשה וכו' בתוספתא שם דהתם תנא חורע המנכש עובר וכו' אף המקיים עובר כל"ת. ובתוספתא
דפרקין שנינו המקיים בכלאים עובר כל"ת אבל אינו לוקה את הארבעים לפי שאין בהן מעשה ע"ש. והכא
דלקי שסקים ע"י מעשה ועין בתוספתא ע"ז ס"ד א' וגי' הערך שדך חף ועדך נכש כגירסתנו. ועין בסו"ק
ב' ואיכא למי' התם דכולא רבי עקיבא הוא והכי קאמר שר"ע אומר וכו'. ועין בירושלמי דכלאים ריש
ס"ח ובספרי כי תנא ס' ר"ל: ג' בד"ס דרבי. ועין בהגהות שם ועין בע"ז ובסו"ק שם: וכו' במ"ק שם
וכן נראה ג' המספר ובע"ז הגי' ת"ל לא כלאים וכו' בת"כ ושם סיים לא אפתי אלא משום כלאים וכו' וכו'
ת"ל כלאים ובספרים הגי' ת"ל בהספד לא תרביע כלאים שדך לא תורע כלאים ועין בספר וברש"י שם.
שפלת כלאים נשדך נג' לטשה כלאים שדך לא תורע מדלא כתיב ושדך אחיית לית חד כלאים לטקים ועין
בירושלמי דכלאים ריש ס"ח: בד"ס א"ל ר' עירא לר' מני ואמר לה ר' מני לך עירא נלקי וכו':
סוכה ג"ד א' תענית י"ג ב' יבמות ג"א ב' וע"ג א' וס"ד ב' וכתובות ס"א א' קידושין ס"ז א' וס' א'
גיד ל"ח ב' משה ס"ז א' וב"ק ס"ג ב' וס"ב ב'. ושירי נמי כשביעית משום זורע: גי' דרשב"א תנא
תני שם את אמת וכו' וכו' בנחמאית ישנות עין הגהות הר"ס ועין קידושין ס"ז ב' תוספתא מנחת י"ח ב'
בד"ה מנין: בד"ס אלא אמר רבי וכו' וה"ח הגיה אפר ליה רבא ובספרים אמר רבא. ועין ספדים ס"ח א'
ושם סוכה דצ"ל רבה ועין בהגהות הר"ס: בד"ס לטבת וכו' ל"ח א' ולי' מלת יש וכו' בספדים שם.
שם עשה ב' מלאכות אינו לוקה אלא אחת: כ"ס הרא. ואת תהיה כוז אני מודה כן פרש"י דרוב זה בספחים
ג"כ סוף ב' ועין בערך שדך עד ד' וברש"י נטין ס"ח סוף א': כ"כ הגהה בגליון ובספרים דהתם ובריתא
היא דתני לה תנא קטנה דר"י כביצה ב"ב א': כ"כ כביצה שם ובספחים ס"ז ב' ובד"ס גיד הגשה ביום טוב
בחלב ובספרים גיד בחלב: כ"כ בספחים וביצה שם לוקה משום מבשל גיד ביום טוב ולוקה משום אוכל גיד ושלח
שלא לצורך ליתא בנחמאית ישנות עין הגהות הר"ס: כ"כ כביצה שם ובספרים משום מבשל גיד
בחלב: כ"כ בד"ס ג' לכולא הכי לוקה משום מבשל גיד ביום טוב ולוקה משום מבשל בשר בחלב ולוקה משום
מבעיר ולוקה משום אוכל בשר בחלב ולוקה משום אוכל גיד. וכו' ג' המספר:

מלכיא. רב פפא אמר מתניתין ומתניתא רב מלכיא. שמעתתא רב מלכיא. וסימך
מתניתא מלכתא. מאי בנייהו. איכא בנייהו שפחות. רב ביבי בר אבי קפיד אמיל
אריכרא דכוסילתא. רב אשי אמר כל מקום שיש שם מכה. מכתו מוכחת עליו.

משנה ה'.

גזיר שיהי שותה יין כל היום¹ אין חייב אלא אחת.² אמרו לו אל
5 תשתה. אל תשתה. והוא שותה. חייב על כל אחת ואחת: היה מטמא
למתיים כל היום³ אינו חייב אלא אחת. אמרו לו אל תטמא. אל תטמא.
והוא מטמא. חייב על כל אחת ואחת: היה מגלח כל היום אינו חייב
אלא אחת. אמרו לו אל תגלח. אל תגלח. והוא מגלח. חייב על כל
אחת ואחת.¹⁰ היה לבוש בכלאים כל היום⁴ אינו חייב אלא אחת.
10 אמרו לו אל תלבש. אל תלבש. והוא פושט ולובש. חייב על כל אחת
ואחת: *יש חורש תלם א' וחייב עליו משום שמונה לאוין.¹² החורש כ'⁵
בשור וחמור.¹³ והן מוקדשין.¹⁴ וכלאים בכרם.¹⁵ ובשביעית.¹⁶ ויום טוב.
ובהן. ונייר. בבית המומאה.¹⁷ חנניה בן חכינאי אומר אף הלושב
כלאים.¹⁸ אמרו לו אינו השם.¹⁹ אמר להם אף הנזיר לא הוא השם.²⁰
15 אמר רב ביבי אמר ר' יוסי²¹ לא פושט ולובש ממש. אלא אמילו מכנים

י' כל' אלו ב' הלכות ר' מלכיא אמר. ואתנן בהו סיטנא כרי שלא להחליף ר' מלכיא בר' מלכיא: ² שפוד
הוא שמעתתא דר' אשי שפודא הוא לר' מלכיא. שפחות הוא מתניתין והוא שם לר' מלכיא. ונזות הוא
שמעתתא דר' חלבו אמר רב הונא הוא לר' מלכיא. בלדות הוא מתניתא דר' שם והוא לר' מלכיא. אפי' מקלה
הוא שמעתתא דר' מלכיא דאמר. ובינה הוא מתניתין והוא לר' מלכיא. וקאמר רב פפא שכל מתניתין שהם
שפחות תבינה וכן מתניתא דהיינו בלדות הם לר' מלכיא אבל השמעתתא שהם שפוד ונזות ואפי' מקלה איכא
בהם לר' מלכיא: ³ רב פפא נתן סימן לדבריו מתניתא מלכתא ופלי' ר' מלכיא אמר: ⁴ פ' כיון שתתן סימן
במתניתא מוכח דליתא בנייהו אלא שפחות שהמתניתא היא לר' מלכיא וא"כ שפחות לא ר' מלכיא אפיה אלא
ר' מלכיא אבל בשמעתתא לא הקפיד רב פפא ולא נתן בהם סימן וא"כ אפי' מקלה תהיה לר' מלכיא כדרי' ח
בריה דר' איקא ולא נשאר לר' מלכיא כ"א שפוד ונזות. ויש שמירשו איכא בנייהו שפחות לאסוקי עד' מלכיא
וכיון דנ' להא נ' להא על כרחך עייל אפי' מקלה לר' מלכיא עיין בספרש וברשב"א: ⁵ הקפיד על מקום הקדש
הדם. ובסילתא הוא שם כלי הקדש ויבדא הוא השריטה עיין בערך ערך כסיל ועיין ברשב"א. ואשם: ⁶ שאינה
אלא שריטה קטנה קפיד שלא ליתן עליה אפי' מקלה להעמיד הדם: ⁷ כ"ה ברא"ש וכן הגיה הב"ה. ובספרים
מוכיח עליו. ובר"ה כל מקום מכה מכתו מוכחת עליו. ובילקוש ר"א אמר מכתו מוכחת עליו ועיין בהגהות הר"ם:
⁸ במשניות ובירושלמי ובכת' קאנא' ובנחמאחא ישנות שותה ביין: ⁹ בירושלמי אינו חייב וכו' בר"ה ר"א: ¹⁰ ש:
בירושלמי מישטא וכן לקמן תישטא: ¹¹ כולא משנה זו בגזיר מ"ב א' וסדר המשנה שם יין גילח מוטעה
ועי' ש"ס ל"ח ב' ובתוספתא דגזיר פ"ד וקידושין ע"ו ב' וחלקי פ"ב ב' ועיין דרש"ל נזיר מ"ג ה"ה ותוספתא
דמכות פ"ה: ¹² בספרש לובש כלאים. ואינו קאי על נזיר אלא מי שהיה לבוש: ¹³ עיין ספרים פ"ו א': ¹⁴ בירושלמי
ובחמור וכו' במשניות ולקמן בגמרא: ¹⁵ בבכורה ובגן ספר חמור ויש ספרים חסד דברק הביט ועכ"פ לא
חשיב אלא לאו א' משום עבודה במקדשין והר' ב' לאוין ועיין במ' הר"ם ובספרש ובתוספתא דפרקין דהספדים
וברשב"א: ¹⁶ נחמאחא הישנות ובמשניות ובירושלמי הגי' בכלאים בכרם. וספרש לה בגמרא מוטעה להו בירושלמי
חייב משום דרע ופ' וכלאים שהם בכרם והיינו כלאי דרעים בכרם דחייב תהיה משום כלאי דרעים ומשום כלאי
סרס והו' ד' לאוין עיין במ' הר"ם ובתוספתא דפרקין דהספדים וספרש שם וברשב"א ובירושלמי כלאים פ"ה
ה"א ובספר חמור פ' ה"ל: ¹⁷ בירושלמי ובר"ה: ¹⁸ נחמאחא הישנות ובמשניות ובירושלמי חייב משום חרישה וספרש
בשביעית לוקח ואית דספרש משום חמור בורעים עיין ירושלמי שם ובבבלי בריש סוטה קמן. ודחין ה' לאוין:
¹⁹ וכן ער' ג' לאוין וכו' כגון שהוא נזיר. בר"ם וכן בספרים שם הגי' אביה המוטעה ובירושלמי ואף בית
החמורא וכו' כגון כות' נראה שהוא פ"ם וכו' ל אביה המוטעה: ²⁰ קאנא' הלושב כלאים ונחמא
נכונה היא: ²¹ אין לאו זה משום חרישתו: ²² בספרש הגי' אף הגזיר אינו השם וכו' בר"ם. ובמשניות אף לא
הגזיר הוא השם וכו' בירושלמי ובנחמאחא הישנות. וספרש נזיר וכו' ה"ה כן דרש מוטעה לאו משום חרישה הוא
ות"ק אולם א' חשיב וכלם זה בבית המוטעה הוא: ²³ בילקוש תצא תתקל' ב' ובר"ה ר"א ש"א א"ר אמי ובר"ס
אשי הוא פ"ם:

תני תנא קמיה דרב חסדא אחד המקין ואחד הניקף לוקה (ת"כ סט).¹ אמר ליה מאן ראכיל תמרי בארבלא לקי. דאמר לך מני. רבי יהודה היא. דאמר לא שאן בו מעשה לזקין עליו. רבא אומר במקף לעצמו דברי הכל. רב אשי אומר במסייע דברי הכל:

5 והמשחית פאת זקנו: תנו רבנן פאת זקנו. סוף זקנו. ואיהו סוף זקנו. שכולת זקנו (ת"כ סט):²

והמשרט שריטה אחת וכו': ת"ר ושרט (תקרא י"ט כ"ח). יכול אפילו שרט על ביתו שנפלי ועל סמינתו שמבעה בים. ת"ל לנפש (סט). אינו חייב אלא על דמא בלבד. ומנין למשרט חמש שריפות על מת אחד שהוא חייב על כל אחת ואחת.³ 10 ת"ל ושרט. לחייב על כל שריטה ושריטה. רבי יוסי אומר מנין למשרט שריטה אחת על ה' מתים שהוא חייב על כל אחת ואחת. ת"ל לנפש. לחייב על כל נפש ומש (ת"כ סט).⁴ והא אפיקתיה לביתו שנפל ולסמינתו שמבעה בים. *קסבר רבי יוסי שריטה כא ונדידה אחת היא. וכתיב התם למת (דברים י"ד א'):⁵

אמר שמואל המשרט בכלי חייב: מיתבי שריטה ונדידה אחת היא. אלא ששריטה ביד ונדידה בכלי. הוא דאמר כרבי יוסי:⁶ 15

תני תנא קמיה דרבי יוחנן⁷ על מת בן ביד בין בכלי חייב. על עבודת כוכבים ביד חייב בבלי פסור (תוספתא פ"ד).⁸ והא איפכא כתיב ויתגדרו כמשפסם בחרבות וברמחים (מלכים א' י"ח כ"ח). אלא אימא ביד פסור בבלי חייב:⁹

וחייב על הראש¹⁰: מחי רב ששת בין מירקי רשא:¹¹

20 ועל הזקן שתיים מכאן ושתיים מכאן ואחת מלמטה¹²: מחי רב ששת בין מירקי דיקנא:¹³

רבי אליעזר אומר אם נמלך וכו':¹⁴ קסבר חד לאו הוא:¹⁵

הוא בשינוי קצת. כד"ס ואיהו סוף ראשו אלו שתי צדעיו אילך ואילך ואיזויה הקפה זה המטה צדעיו וכו' ופירשנו:

¹ כעין זה בתוספתא דמכות פ"ד: *כעין זו לה' חסדא במנהרין פ"ט ב' ופרש"י שם המשרט הכא האמל המרים בבכרה. מ' הא לאו שאין בו מעשה הוא ולא לילקי. א"ל ר' חסדא וכו' וכי מסני שהוא נהנה במעשה זו היא לוקה כלא שום מעשה א"כ מי שאוכל ביו"ט פירות שליטת חבירו באדנו יום הוא לוקה לפי שנהנה וכו' אלא מעשה אכל תמרי בארבי (פ' ספינה) ה"ג לילקי. ובילקוט אלא מעשה דאכל תמרי בארבלא. ויהי נראה שהוא לשון נחמא ונוסחאנו עיקר: *כד"ס א"ל תתרגם טעניתך כר' יהודה דאמר וכו' ובילקוט תתרגם טעניתך כר' דאמר וכו': *לעיל צד פ"א: *תקם"ל דחייב ב' משום סוף תיקף ועיין בתוספתא שם: *ובמעשה כל דהוא לקי: *שם הוא בשינוי. כד"ס שבילת של זקן: *כד"ס אפי' על ביתו ובת"כ איתא לה: *כד"ס לחייב על המת. ובת"כ לא אמרתי שריטה אלא שהוא על המת: *כד"ס ומניין שאם שרט ד' ה' שריפות וכו' ובת"כ מניין לה' שריפות וכו' שהוא חייב על כל שריטה ושריטה: *על כל נפש ומש. וב"ח הגיה ארז אחד ובת"כ על כל מת ומת: *כד"ס ובת"כ על כל מת ומת. ועיין עוד בתוספתא פ"ד: *ולא פיר דשריטה ביד ונדידה בכלי וקאמר דאמת הוא בין ביד בין בכלי ושם פסורש למת ואייתי לה לנפש לחייב על כל נפש ומש. בילקוט אמת הוא וע"ע קידושין ל"ה סוף ב': *ברייחא הוא וכו' וכן בתוספתא: *כד"ס שטואל פיר לה יוסי דאמר שריטה ונדידה אחת היא: *וכ"ה בילקוט. ובר"ף ור"א"ש קסיה דר' חנמן ובד"ס קסיה דר' גמלי ועיין בהנחות שם: *כד"ס ובילקוט למת בין ביד וכו': *והתם חגי לה איפכא. עיין לקטן. כד"ס ובילקוט לע"ז: *כד"ס א"ל הגי' אלא אימא על ע"ז ביד פסור וכו' וכו' בילקוט אלא שהוא קסות. אבל בתוספתא שנו המתגדר על המסות ביד פסור ובכלי חייב לע"ז בין ביד ובין בכלי חייב בעיין בחזקת דר. וע"כ ג"ל דה"ס אלא אימא על מת ביד פסור בכלי חייב דס"ל כרבנן ששריטה ביד ונדידה בכלי אבל בע"ז הוא משום לא תעבדם חזק דרך עבודתה ביד לקי. ועיין ברשב"א: *עין בהערות במשנה: *הב"ח הגיה מירקי דרישא וכו' ברא"ש. ובר"ף בי מירקי רישא וכו' מחי ר' יהודה בי מירקי ראש: *עין בהערות במשנה רש נחשין חייב על הזקן חמש שתיים מכאן וכו' עיין ברשב"א: *ברא"ש דריקנא וכו' הגיה הב"ח וכו' בי מירקי ובד"ס בי מירקי דריקניה. ונ"ל דצ"ל דראשיה דריקניה שהראו כן בעצמם: *עין בהערות במשנה: *כד"ס אלא קסבר וכו':

יסול לא יאזיב אלא על בין העינים בלבד. מנין לרבות כל הראשי. תלמוד לומר
 סראשם. לרבות כל הראשי: ואין לי אלא בכהנים שריבה בהן הכתוב מצות יתירות.
 ישראל מנין. נאמר כאן קרחה ונאמר להלן קרחה. מה להלן חייב על כל קרחה וקרחה
 וחייב על הראש כבין העינים. אף כאן חייב על כל קרחה וקרחה וחייב על הראש כבין
 העינים. ומה להלן על מת. אף כאן על מת (ת"כ ס' אסור ס"א): הגי' ד' דה' קריחות ה"ד.⁵
 אילימא בזה אחר זה ובחמש התראות. פשיטא. אלא בחדא התראה. מי מחייב. והתנן
 נזיר שהיה שותה יין כל היום אינו חייב אלא אחת. אמרו לו אל תשתה. אל תשתה.
 ודנא שותה. חייב על כל אחת ואחת (לקמן משנה ה' ט'). לא צריכא. דסך חמש אצבעותיו
 נשא. ואותבינהו בבית אחת בה' מקומות. דהויה ליה התראה לכל חדא וחדא:

וכמה שיעור קרחה. רב הונא אומר כדי שיראה מראשו. ר' יוחנן אומר משום
 ר"א ברכי שמעון כנרים: כתנאי כמה שיעור קרחה. כנרים. אחרים אומרים כדי שיראה
 מראשו: אמר רב יודיה בר חביבא פליגי בה תלתא תנאי. חד אומר כנרים. וחד
 אומר כדי שיראה מראשו. וחד אומר כשתי שערות. ואיכא דמפיק שתי שערות ומעייל
 בכערשה. וסומך בורת כנרים ומחיה בכערשה (נגעים ט"ו משנה ה').

תנא הגומל מלא פי הונו בשבת חייב: וכמה מלא פי הונו. אמר רב יודיה שתיים.¹⁵
 והתניא לקרחה שתיים. אימא וכן לקרחה שתיים: תניא נמי הכי הגומל מלא פי הונו
 בשבת חייב. וכמה מלא פי הונו שתיים. רבי אליעזר אומר אחת. ומורים חכמים לרבי
 אליעזר במלקט לבנות מתוך שחורות אפילו אחת שהוא חייב (תוספתא סכת ט"ו). ודבר
 זה אפילו בחול אסור. משום שנאמר לא ילבש גבר שמלת אשה (דברים כ"ב ה'):²²

וחמקיף פאת ראשו וכו': ת"ר פאת ראשו. סוף ראשו. ואיזהו סוף ראשו. זה
 המשוה צרעיו לאחריו אונו ולפרכתו (ת"כ ס' קדושין ט"ו):²³

¹ בד"ס כל הראש כבין העינים. ובקידושין ליתא מלת בלבד: ² בקידושין על הראש כבין העינים: ³ בד"ס
 כהנים וכו' בקידושין: ⁴ בד"ס ת"ל קרחה קרחה לנזיר נאמר כאן וכו' וכו' בת"כ: ⁵ בד"ס מה כאן לחייב
 על כל קרחה וקרחה ועל הראש וכו' אף להלן וכו' ועל הראש וכו' וכו' בקידושין ועיין בהנחת הד"ס. ועיין
 כהנים שריבה בהן וכו' עיין יבמות ה' א' ושם נספח: ⁶ ושם הוא בשינוי קצת עיי"ש וטובא דבראשם וכו' איתא
 לה נמי בספר ראה סוף ס' צ"ו: ⁷ בד"ס בה' התראות דה' פעמים: ⁸ כ"ה א' הספד הרמב"ן וכו' אלא
 בחד ויטא ובחדא התראה וכו' בילקוט אסור ובנוסחאות ישנות אלא בבית אחת ובחדא התראה וכו' בתוס'
 שני"ף ועיין בהנחת הד"ס. ופי' היסב"א רבבת אחת היינו בזה אחר זה בלי הספק. וי"נ אלא בזה אחר זה
 ובתראה אחת וכן נראה ג' התוספות: ⁹ בד"ס מחייב חמש ול"ג מי. וכן בנוסחאות הישנות ליתא מי. אלא נרים
 בחדא התראה מחייב ולפינו ג' הספרים לריב"ן: ¹⁰ בד"ס נזיר השותה יין כל היום כולו אינו חייב אלא אחת.
 ואידך ליתא: ¹¹ בד"ס אלא במאי עסקין כנן דמינהו להכש אצבעתיה נשא וכו' בילקוט שם. ופי' נשא סם
 כששיר את השער עיין נזיר ט' א' וב"ק ס"ו א' ובערך ערך נש: ¹² כ"ה בד"ס ובילקוט וכן נראה ג' הספרים
 עיין בהנחת הד"ס ובתו' שני"ף ואותבינהו בה' מקומות ובספרים בבית אחת דהויה ליה וכו': ¹³ מקום קרחה. כך
 ספודש בתוספתא. וכו' אמר ר"ה ובריי"ף ר"ה אסור. וי"ג א"ר כהנא בהנחת הד"ס: ¹⁴ בד"ס ר"י משום ר"א
 בר"ש אסור. ובריי"ף משום ר' אלעזר בן שמעון וי"ג ר' אליעזר וי"ג משום ראב"ש ראב"ש כנרים בהנחת הד"ס:
¹⁵ כך היא ג' הראש. והב"ח הגיה רשב"א (אולי צ"ל ראב"ש) כנרים ובנוסחאות ישנות כמה שיעור קרחה
 אחרים אומרים וכו'. ובילקוט אסור שמיש כל זה ונרים וכמה שיעור קרחה פליגי בה תלתא וכו': ¹⁶ כ"ה ג'
 הספרים וגי' הילקוט תלתא אמרתי וכו' חלמא אמרתי במערבא. וי"ג א"ר אמר רב חביבא וי"ג אסור ר"י
 אסור בר חביבא: ¹⁷ בד"ס דמפיק כנרים ועייל כערשה וכו' בנוסחאות ישנות עיין בהנחת הד"ס ונוסחתו היא
 נוסחת הספרים לריב"ן הרישב"א: ¹⁸ ויבא ב' הנוסחאות ופי' הסימן לנוסחתו דכשם שלענין נגעים השעירות
 כנרים וכערשה ככו כן לענין קרחה ומפיק ב' שערות ולנוסחאות הישנות פי' הסימן שדוקא כנגעים החזרו אלו
 השחים ביחד ולא החזרו שתי שערות עם אחד כהם אע"ג דהתם נמי שתי שערות עיקרן מלבין סימן מוטא
 כדתנן בנגעים פ"ד מ"ד. אבל לענין קרחה אינו כן אלא נזכרו אלו השחים ביחד אלא או ב' שערות וזכורים
 או ב' שערות וכערשה ועיין ברשב"א: ¹⁹ וכו' כ"ה בשבת צ"ד ב' ובד"ס תנו רבנן ובנוסחאות הישנות הגי' גיבא
 וכו' בספרים וי"ג תניא וכו' ולא נזיטין תנא אבל בספרים שלנו הגי' איפסא וי"ג תנא וכו' ולא נזיטין תניא
 עיין בהנחת הד"ס: ²⁰ פרש"י בשבת שם הוא תניא בההיא ברייתא בסיסא ולקריה וכו' מכלל דפי' הונו לאו
 ב' שערות נינהו: ²¹ בד"ס אפילו אחת: ²² שם הוא בשינוי עיי"ש. בד"ס סתך שחורות ושחורות מתוך לבנות
 וכו' בתוספתא שם ונסחת הספרים והרישב"א כנוסחתנו ונוסחת תו' שני"ף במלקט שחורות מתוך לבנות: ²³ בד"ס
 ולבנות מתוך שחורות אפי' בחול וכו': ²⁴ כולא בשבת שם ועיין נזיר ג"א וספרי כ' פי' כי תצא פי' רצ"ו: ²⁵ שם

דעילינהו במיבלייהו. וקסבר מתנות שלא הורמו כמי שהורמו דמיין. וסבר ר' יוסי מתנות שלא הורמו כמי שהורמו דמי. והתני רבי שמעון בן יהודה אומר משום רבי יוסי לא נחלקו בית שמאי ובית הלל על פירות שלא נגמרה מלאכתן ועברו בירושלים. שיפדה מעשר שני שלהן ויאכל בכל מקום. ועל מה נחלקו. על פירות שנגמרה מלאכתן ועברו בירושלים. שבית שמאי אומרים יחזיר מעשר שני שלהם ויאכל בירושלים. וב"ה אומרים יפדה ויאכל בכל מקום (מעשר שני ט"ז ט"ו). ואי סלקא דעתך מתנות שלא הורמו כמי שהורמו דמיין דא קלמיהו מחיצות. אמר רבא מחיצה לאכול דאורייתא מחיצה לקלוט דרבנן. וכי גזור רבנן כי איתיה בעיניה. במבליה לא גזור רבנן. רבינא אמר כגון דנקיט ליה בקניא. ותפשוט בעיא דרב פפא:

משנה ג'

הקורח קרחה בראשו. והמקיף פאת ראשו. והמשחית פאת זקנו. והשורש שריטה אחת על המת חייב. שרט שריטה אחת על חמשה מתים. או חמש שריטות על מת אחד. חייב על כל אחת ואחת. וחייב על הראש שתיים. אחת מכאן ואחת מכאן. ועל הזקן שתיים מכאן ושתיים מכאן ואחת מלמטה. רבי אליעזר אומר אם נישלו כולן כאחת אינו חייב אלא אחת. ואינו חייב עד שיטלנו בתער. רבי אליעזר אומר אפילו לקמו במלקט או ברהימי חייב.

תנו רבנן לא יקרוהו (וקרא ב"א ה') יכול אפילו קרח ארבע וחמש קריחות לא ידא חייב אלא אחת. תלמוד לומר קרחה (שם) לחייב על כל קרחה וקרחה. בראשם (שם) מה ת"ל. לפי שנאמר לא תתורדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת (דברים י"ד א').

יבד"ם אלא כגון. בספר הגי' דעילה במיבליה: והא קמ"ל דהוה כמ"ש שראה פני החוטא משום דמתנת שלא הורמו וכו'. ועיין קידושין ג"ח ב' גורם ט"ה א' ב"ב קכ"ב ב' חילין ק"ל ב' וקל"א א' ובכורות י"א א': "בד"ם ליתא מן וסבר וכו': "כך הנה בגליל. ובספרים והתניא חזירא דפסנה היא אלא שנתסמו בה דברים לפרשה לפי שהיא קטועה וישא ולכן כתבו המעתיקים דתניא לפי שאינה מסכסכת עם נוסחת המשנה: טלות ועברו בירושלים ליתגיהו במשנה שם אלא ברישא דעלה קאי. ובד"ם שעברו בירושלים וראו: "שעברו בירושלים ליתא שם. בד"ם על מה וכו': "במשנה יחזור. בד"ם חזר מ"ש שלהם לירושלים ויאכל: "חמאי יפדה ויאכל בכו"ם הא כבר היו בירושלים: "כ"ה בטעמאות וב"ם ג"ז ב' וסנהדרין ק"ג א' ובד"ם. ובספרים רבה: "כל שנכנס אסור לאוכלו חוץ לחומה היא דאורייתא ולכן מחזירין אף במתנות שלא הורמו: "שאמר למדותו משכנעם דרבנן: "בד"ם לאכול דאורייתא לקלוט ולפדות דרבנן. וברישב"א הגי' אמר רבא מחיצה לקלוט מדרבנן מחיצה לאכול דאורייתא וכי גזור בדעל מעשר לירושלים בעיניה אבל כי לא על אלא במבליה וכו' ובת"י שני"ץ לקלוט דרבנן לאכול דאורייתא וכו': "הא דאמי לאשטעין הא בגבולין לוקה וכו' לאו בעייליה ואספיקה אלא כגון וכו' ואשטעין דהוה כמי שנכנס לפנים ולוקה עלה משום חוץ לחומה וחפשוש וכו' דלעיל צד ט"ז. "חיקא כ"א ה' בריס י"ד א': "חיקא ט"ז כ"ו: "חיקא שם וכו' א' ה' "חיקא שם ושם. בד"ם ליתא מלת חייב. בכת"י קאנמ' שירשה וכן לקמן אבל להלן שריטות. ברי"ף על סת. ובתב' הספרים שם וכו': "דל"ג כאן אחת דמיתר: "עין בתוספתא ס"ד תת"כ קדושים ס"ו ואמר ס"א וספרי ראה סוף ט' צ"ו: "כ"ה ברי"ף ורא"ש וברישב"א. ובד"ם ובמספרים ריב"ן ושבותות ב' ב' חייב. ובספרים ליתא חייב. בירושלמי ובכת"י הגי' סיכן וסיכן וכן להלן. ועיין בתוספתא ובת"י שם: "כ"ה בד"ם ובירושלמי ובראשונים ושבתות ג' ב' ולקמן בגמרא. ובספרים על הזקן. בד"ם ובירושלמי ובכת"י הגי' מלמטן. ועיין בתוספתא ובת"י שם: "ברי"ף ורא"ש ובירושלמי ובתוספתא ישנות (עין הגהות הד"ם) ובת"י קדושים ובתוספתא ר' אלעזר ובת"י ר' לעזר. בכת"י ובמסגרות נשלו כולו ובירושלמי נשלו כולו וכו' לקמן בגמרא. ובת"י ובתוספתא: "דרי"ף גרים נמי ר' אליעזר ואינן גרים ר' אלעזר. גי' הירושלמי הכת"י ליקט. ובכת"י הגי' במלקט או ברישני וברא"ש במלקט ורהימי וכו' לקמן בגמרא. ועיין גירס' ב' והתם נמי ג' ר' אליעזר ובת"י קדושים והי' ר' אלעזר ות"י ש' בתוספתא. ורהימי ט"ה ג' כלי ברזל משרש השער וחולש אותו מעקרו וטלש עץ מלקחיים: "במספרים וברישב"א ג' ת"ר לא יקרוהו קרחה. בקידושין ל"ו א' גרים לה בדתגיא: "בקידושין לחייב על כל אחת ואחת:

שנמטא שפודין אותו אפילו בירושלים. ת"ל כי לא תוכל שאתו (דברים י"ד כ"ד) ואין שאת אלא אכילה: שנאמר וישא משאת מאת פניו (בראשית ט"ז ל"ד):

א"ר ביבי א"ר אסי מנין למעשר שני מהור שפודין אותו אפילו בפסיעה אחת חוץ לחומה. שנאמר כי לא תוכל שאתו (דברים י"ד כ"ד). האי מבכי ליה לכדר' אליעזר. א"ב לימא קרא לא תוכל לאוכלו. מאי שאתו. ואימא כולו להכי הוא דאתא. א"ב לימא קרא לא תוכל ליטולי. מאי שאתו. ש"מ תרתי:

י"ב רב חנינא ורב הושעיא אפיתחא בירושלים וקא מבקיא להו. פשימא הוא בחוק ומשאו בפנים קלמורו מחיצות. הוא בפנים ומשאו בחוק מהו. תנא להו ההוא סבא ברבי רבי שמעון בן יוחי כי ירחק ממך המקום (שם) במילואך: בעי רב סמא נקט ליה בקניא מאי. תיקו:

אמר ר' אסי אמר ר' יוחנן מעשר שני מאימתי חייבין עליו. משראה פני החומה. מ"ט. דאמר קרא כי אם לפני ה' אלהיך תאכלנו (שם י"ג י"ח). וכתוב לא תוכל לאכול בשעריך (שם ט"ו). כל היכא דקרינן ביה לפני ה' אלהיך תאכלנו. קרינן ביה לא תוכל לאכול בשעריך. וכל היכא דלא קרינן ביה לפני ה' אלהיך תאכלנו. לא קרינן ביה לא תוכל לאכול בשעריך: מיתבי רבי יוסי אומר כהן שעלתה בידו תאנה של מבל. אמר תאנה זו תרומתה בעוקצה. מעשר ראשון בצפורה. ומעשר שני בדרומה. והיא שנת מעשר שני והוא בירושלים. או מעשר עני והוא בגבולין. אכלה * לוקה אחת. וזו שאכלה לוקה שתיים שאילו מתחלה * אכלה אינו לוקה אלא אחת * (תוספתא ט"ד). מעמא דאיתי בירושלים. הא בגבולין וזו לוקה שלש וכהן שתיים * ואע"ג דלאו רואה פני חומה. דעילי ואפקי. אי הכי מאי למימרא. הכא במאי עסקין כגון

ב"ד"ס לט"ש שטא ועין ירושלמי דמ"ט פ"ג ה"ח: * לא נקט הטקא לשון שאת אלא לכלול בו לשון אכילה: * וביחד טמא וטריטור דברים שפודין להתאכל כענין אכילה האש שנקראת משאה: * ב"ד"ס לא גרים אלא וז"ל אש ובילקוט ראה א"ר אשי: * בילקוט שם תלמוד לומר. שהוא מיוחד שהרי אין הפרש בין מרובה למעט כמו ששנינו בספרי שם אלא הכי דרשו וכי ירבה סוף הדרך וכו' לא תוכל שאתו וכו' נמשך גם למטה: * בגליון הזה ר' אלעזר ועין לעיל פ"ג כ"ב: * ב"ד"ס א"ב ניתבט ובילקוט שם ליתבט קרא: * ב"ד"ס ספרי שטע טינה: * בילקוט א"ב ליתבט: * כ"ה במספר לרבין ובילקוט ראה ושם ר' חנניה ועין בהגהת הד"ס. ובד"ס וקא בפתחא בירושלים מיבעי לה פשימא. ובספרים וקא מבקיא לה אפיתחא בירושלים מהו: * ב"ד"ס ובילקוט אלא הוא בפנים: * תנא להו ברייתא דאיתגיא ברבי רשב"י ובילקוט ג' סבא דבי רשב"י ובד"ס סבא בר' שמעון בן יוחי והוא שיבוש ובתוספתא ליתא כלל אלא גרים מהו א"ל כי ירחק וכו': * ב"ד"ס ובילקוט אמר קרא כי ירחק: * כ"ה בתוספתא העדיות ובד"ס ועין בהגהת שם ובספרי טמילאך ובקטן טמילאך וז"ל סוף לחודיה עין בתוספתא. וז' סוף כמו שאתה במילואך דהיינו במשואך על כחפך אמר רחמנא. וכין שנכנס לפניו אעפ"י שערין משאו מברחין לאו ירחק מקום הוא: * כ"ה הוא כמו במילואך דהיינו משאו על כחפו או לא: * אם אכלו חוץ לחומה: * ב"ד"ס ובילקוט משראה. אבל לא ראה פני החומה אינו לוקה דלא עבר אלא אעשה: * ב"ד"ס ליתא: * כ"ה ב"ד"ס ובילקוט וכן הנה בגליון ובספרים לפני ה' אלהיך תאכלנו שנה בשנה והוא מקרא דבכור שם ט"ו: * ובספרים כי לא תוכל וסחקהו. ודברי הירושכ"א תמוהים עיי"ש: * כ"ה ליתא מן וכל היכא וכו' ובילקוט תה"ד ותצ"ל איתא אלא שבס' הא' הנוסחא דקרא ביה וכו' קרי ביה וכו' דלא קרא ביה וכו' לא קרי ביה ובס' ב' הנוסחא בכורא קרינא. וכן בתוספתא המפרש לרבין קרינא: * כ"ה במספר ובד"ס. ובספרים לדרומה וברישב"א לצפונה לדרומה: * כ"ה של מבל היה שנת מעשר שני בירושלים ושנת מעשר עני בגבולין ואמר תאנה זו וכו' בדרומה אכלה וכו' ועין זו היא בתוספתא. וברישב"א היא שנת מעשר שני בירושלים וכו': * אע"ג שייחד מקום לשתנות לוקה אית לוי שלא ייחד מקום לתרומת מעשר והוא דרומה מבל לנבי הרומת מעשר: * שמונה תרומה ושמונה מבל לתרומת מעשר: * כ"ה בתוספתא ובספרים בחוליה: * שמונה מבל. דשם מבל אחת היא: * ושם הוא כשינוי עיי"ש: * שמונה מעשר שני חוץ לירושלים דע"כ האי דיוקא אית לאשמעין דלא לא מאי למימרא ועין במספר וז' ס"א. וז' המפרש סממא דמ"ט בירושלים דמ"ט עני בגבולין הא מ"ט בגבולין לוקה שלש. ובד"ס סממא דשנת מעשר בירושלים הוא דאית לוקה אלא אחת הא בגבולין לוקה שתיים. ובספרים הא בגבולין לוקה שלש. וברישב"א סממא דאכל מ"ט זה בירושלים הא אלו אכלו בגבולין וזו לוקה שלש וכן שתיים. ועיי"ל בהגהת: * בספרים דאע"ג. ובד"ס ואע"ג דלא חזי פני בירושלים וברישב"א ואע"ג דלא ראה פני החומה כלל: * במספר דעיליה ואפקיה ובד"ס הכא במאי עסקין דעיליה ואפקיה. וז' הדר עיליה ואשמעין הא בגבולין לוקה גמי שמונה מעשר שני חוץ לחומה:

קדושה ראשונה קדושה לשעתה וקדושה לעתיד לבא. אפי' בכור נמי. אי קסבר קדושה ראשונה קדושה לשעתה ולא קדושה לעתיד לבא. אפילו מעשר נמי לא תבעי לך. אמר רבינא לעולם קסבר קדושה ראשונה קדושה לשעתה וקדושה לעתיד לבא. והבא בבכור שמוקד דמו קודם חורבן הבית וחורבן הבית ועדיין בשור קיים. ומקשינן בשור לרמי. מה דמו במזבח. אף בשור במזבח. ומקיש מעשר לכבוד. וכי דבר הלמד בהקדש חוזר ומלמד בהקדש. מעשר דגן חולין הוא. והגיהא למאן דאמר בתר למד אולין. אלא למאן דאמר בתר למד אולין מאי איכא למימר. דם ובשר חרא מילתא היא:

קדשי קדשים וכו': תנינא חרא וימנא מעשר שני והקדש שלא נפדו (לעיל משנה א'). אמר רבי יוסי בר חנינא סיפא במעשר שני מהו ונברא מהו וקא אכיל ליה חוץ לחומה. רישא במעשר שני סמא ונברא סמא וקא אכיל ליה בירושלים בלי פרייה. ומני' דמחייב עליה משום סומא. דתניא ר"ש אומר לא בערתי סמני בסמא (דברים כ"ו י"ד) בין שאני סמא והוא מהו. בין שאני מהו והוא סמא. והיכן מהוה על אכילה. איני יודע (ספרי ראה פ' ע"ג וזבא פ' ש"ג). סומא הנוף בהדיא כתיב נפש אשר תגע בו וסמאדו הערב ולא יאכל מן הקדשים וכו' (ויקרא כ"ב י'). אלא סומאדו עצמו מנין. תלמוד לומר לא תוכל לאכול בשעריך (דברים י"ב י"ז). ולהלן הוא אומר בשעריך תאכלנו וסמאדו (שם ט"ו כ"ב) ותניא דבי רבי ישמעאל אפילו סמא וסמאדו אוכלין בקערה אחת ואין חוששין (ספרי ראה פ' ע"א וע"ה). וקאמר רחמנא דאי סמא דשראי לך התם. הבא לא תוכל. ומני' דבר פריית הוא. דאמר ר"א מנין למעשר שני

בד"ס אי קסבר קדושה לשעתה וכו'. הרי קדשי קדשים ועל כרחך אקדושה ראשונה קאי וחלי מעשר דסנן זה ברין מעשר דחורבן בית ראשון: ¹ לית ולקרב וליכול וכתנן בעדות פ"ח משנה ו' א"ר יהושע שמעתי שפסוקין ואעפ"י שאין בית ואוכלין וכו' קדשים קלים ומעשר שני אעפ"י שאין חומה שוקדושה ראשונה קדושה לשעתה וקדושה לעל. והובא בשבועות פ"ו א' ומגילה י' א' וזבחים פ"ב א' עיי"ש וק"ו ב': ² בד"ס אי קסבר לא קדושה וכו': ³ כ"ה בד"ס וזבחים הנוסחאות העתיקות רס"ן וראש"י וריש"א ות"י שני"א אלא דגרסי נמי לא יוכל. כלל בזמן הזה שהרי קדושה שניה קיימת לענין תרומות ומעשרות ל"י יוסי כדתניא ביבמות פ"ב ב' וקדושת ירושלים בפילה ובמעשר נוסה כתיב ואכלת שם לפני ה' אלהיך: ⁴ כ"ה בד"ס ובילקוט ראה ובנוסחאות הראשונים. ולפני ה' קרינן ביה: ⁵ ואילו בגי' מזבח היה נאכל ועכשיו שאין כאן מזבח אינו נאכל: ⁶ דמה בכור אינו נאכל אלא בזמן שיש מזבח אף מעשר אינו נאכל אלא לפני מזבח. כך היא נוסחת הראשונים וכעין זו פירשה הדין גרסי בזהבם שם. אבל בס' תמורה הגי' וסאי קסבר וכו' וקדושה לעל ל"ש בכור וכו' מעשר בני הבאה נינהו ואי קסבר וכו' ולא קדושה לעל אפילו בכור נמי חיבבי לך לעולם קסבר וכו' ולא קדושה לעל והבא כסאי עסקינן וכו' בשינוי קצת. ועפ"י נ"י זו גרס רש"י אפי' בכור נמי חיבבי אפי' רבינא לעולם קסבר קדושה לשעתה ולא קדושה לעל והבא וכו' ופי' בדרך רחוק דאי קסבר קדושת הבית בשילה וסבעיה ליה במעשר החוץ ואינו צריך לבית אי סתאכיל בירושלים לפני ה' קרינא ביה אי לא אפילו בכור נמי כי האי נזנא חיבבי ליה כגון בכור שנוקד דמו חרב הבית ועדיין בשור קיים מהו שיאכלוהו. וע"י פסג' רבינא דהא"נ כהנ"ג דבכור איירי ובכור שפישא ליה דאיתקש בשור לדמו. וכבר האריכו הראשונים בגי' זו ודחוה. וענין קדושה ראשונה וכו' היא ג"כ תנינא ב' ב' חולין ו' א' וערכין ל"ב ב' וספלינן בין קדושת הארץ לקדושת הבית: ⁷ שאין למדן בקדשים למד מן הלמד בזבחים פ"ב ב' שבועות י' א': ⁸ ולמד מן ההקדש. ועין וזבחים פ"ה א': ⁹ ספלינא היא בזבחים ב' א' עין רש"י שם: ¹⁰ בד"ס ובילקוט בשור דם וכו'. ולא היקדושה הוא ולא הוא למד מן הלמד. וכולא מילתא בזבחים פ' שם ובתמורה כ"א שם עיי"ש: ¹¹ אעפ"י שני חוץ לחומה קבעי: ¹² וקא סלקא דעתיה דתרווייהו באוכל מעשר בלא פדיון חוץ לירושלים: ¹³ כ"ה בד"ס ובספריים דקא אכיל חוץ: ¹⁴ כ"ה בד"ס ובספריים ליתא בלי פרייה. פי' או נברא סמא דחייב עליה אם אכלו בירושלים: ¹⁵ הרי ברייתא נינהו וכלילנהו בהא דהאם סמיס ת"ל לא תוכל לאכול בשעריך מעשר רגנך וכו' והבא לא מייסח עד דמפשי להו ודור סמיס לה והכי נרמין לה נמי ביבמות ע"ג ב' ועין רש"י שם ואולי שם אפילו לאו כספרי דהבא: ¹⁶ בד"ס ליתא אלא ותרם מנול: ¹⁷ כ"ה בד"ס ובילקוט ראה תרם: ¹⁸ וכו' כספרי דראה תרם דבריתא דלעיל הוא ודור מפשי לה הבא. ובספריים הגי' דתיב לא תוכל וכו': ¹⁹ וסמא הוא בשינוי קצת: ²⁰ כ"ה בספרי לריב"ן וביבמות וכו' גרס דהא דאמר לך דהם בשעריך תאכלנו ובד"ס מאי קאמר דתמנא דהך דרשמי לך בשעריך תאכלנו. וי"ג דרשי לך נבי בכור דהם עיין בהגהות הב"ח וה"ם. ובילקוט ראה ב' האך סמאן דרשאי לך נבי בכור ובספריים האך סמא דרשי לך נבי מהו דהם: ²¹ כ"ה בספריים ובילקוט. פי' הבא נבי מעשר לא תוכל לאכול בשעריך וכו'. ובספריים לא תוכל: ²² בד"ס ובראש"ן ותניא ר' אליעזר אומר ובילקוט ראה א"ר אליעזר ובספריים ל"ו ב' דא"ר אליעזר והנה בגליון אלעזר וכו' ב"ס ו"ג א' וסנהדרין ק"ב ב' ועין בתוספתא דפ"ס פ"ב דיראה להוכיח שר' אליעזר דבריתא הוא:

יחנן בכורים מאמתי מותרין לכהנים'. ואמר ליה הראויין לקרייה משקרא עליהן.
 ושאיין ראויין לקרייה משראו פני הבית'. קשיא קרייה אקרייה. קשיא הנחה אונחה.
 קרייה אקרייה לא קשיא. הא רבי שמעון הא רבנן'. הנחה אונחה נמי לא קשיא. הא
 רבי יהודה והא רבנן. מאי רבי יהודה. דתניא רבי יהודה אומר והנחתו (דברים כ"ו י')
 זו תנופה. אתה אומר זו תנופה. או אינו אלא הנחה ממש. כשהוא אומר והנחתו (שם ס"ד)
 הרי הנחה אמור. הא מה אני מקיים והנחתו זו תנופה'. ומאן תנא דפליג עליה דרבי
 יהודה. רבי אליעזר בן יעקב היא'. דתניא ולקח הכהן הטנא מידך (שם) לימיר על
 הבכורים שמעונין תנופה דרבי ר' אליעזר בן יעקב (ספרי תבא ט' ט'). מאי טעמא דרבי
 אליעזר בן יעקב. אתיא יד יד משלמים. כתיב הכא ולקח הכהן הטנא מידך. וכתיב
 התם ידיו תביאנה את אשי ה' (ויקרא י' ל') מה כאן כהן. אף להלן כהן. מה להלן
 בעלים. אף כאן בעלים. הא כיצד מניח כהן ידיו תחת ידי בעלים ומניף?¹

יב
א

אמר רבא בר אדא² אמר ר' יצחק בכורים *מאמתי חייבין עליהן*. משיראו
 פני הבית. כמאן כי האי תנא. דתניא רבי אליעזר אומר בכורים מקצתן בחוק ומקצתן
 בפנים. שבחוק הרי הן כחולין לכל דבריהם. שבפנים הרי הן כהקדש לכל דבריהם.³
 אמר רב ששת בכורים הנחה מעכבת בהן. קרייה אין מעכבת בהן. כמאן. כי
 האי תנא. דתניא רבי יוסי אומר שלשה דברים משום שלשה זקנים. רבי ישמעאל אומר
 יכול תעלה אדם מעשר שני בזמן הזה בירושלים ויאכלנו. ודין הוא. בכור מעון הבאת
 מקום. ומעשר שני מעון הבאת מקום. מה בכור אינו אלא בפני הבית אף מעשר אינו
 אלא בפני הבית. מה לבכור שכן מעון מתן דמים ואימורין לגבי מזבח. בכורים יוכיחו.
 מה לבכורים שכן מעונים הנחה. ת"ל ואכלת לפני ה' אלהך ונ' (דברים י"ד כ"ג). מקיש
 מעשר לבכור. מה בכור אינו נאכל אלא בפני הבית. אף מעשר אינו נאכל אלא בפני
 הבית (ספרי ראה ט' ק"ו ותוספתא סנהדרין ט"ג)⁴ ואם איתא⁵ ליפרוך מה לבכורים שכן מעונין
 קרייה והנחה. אי"ר אשי נהי דעיכובא ליכא מצוה מי ליכא. ולימא מצוה וליפרוך.⁶
 אלא אמר רב אשי כיון דאיכא בכורי הגר דבעי למימר אשר נשבע ה' לאבותינו (דברים
 כ"ו ג') ולא מצי אמרי. לא פסיקא ליה. וליהדר דינא. ותיתי במה הצד. משום
 דאיכא למיפרך מה להצד השהו שבהן שכן יש בהן צד מזבח. ומאי קסבר. אי קסבר

¹ בד"ס לכהן: ² בד"ס משיקרא: ³ ברש"י משיקרא: ⁴ דמשיקרא פני הבית פני ואין הנחה מעכבת: ⁵ דלעיל
 צד מ"ד: ⁶ בד"ס ליתא נמי: ⁷ אבל הנחה אינה מעכבת דלא שינה עליה הכתיב. והגרי"א הגיה והגיה זו תנופה
 וכו' כשהוא אומר והנחתו וכו'. ועיין בספרי תבא ט' א' דיליף מהנחתו תנופה ב' דהיינו בשעת השתחוואה
 והנחה קשיאת ר"י נמי יליף לה מולקח הכהן ונ': ⁸ דלא שמענין ליה אלא תנופה קשיאת ואני והנחתו
 כמשמעה לענין הנחה: ⁹ בד"ס דתניא ראב"י אומר ולקח וכו'. וכולא סוכה מ"ו ב' וטענות מ"א ב' ועיין
 ירושלמי ביכורים פ"ב ה"ג: ¹⁰ כך הנהגה בגלילין ובספרים ליתא דתם: ¹¹ בד"ס כהן סכנים ידו תחת יד בעלים.
 וברש"י א' מניח ידו וכו' ועיין סוכה וטענות שם וקידושין ל"ו ב' וטוטה י"ט א'. ועי' ע' ביכורים פ"ב ט"ד
 ופ"ג ט"ו: ¹² בד"ס רבין בר ארא: ¹³ כ"ה ברש"י וכו'. ובד"ס הגי' חייב ובספרים סחיבין. ט' וד האוכל או
 כהן חוץ למחצות: ¹⁴ בד"ס סמיס להו ונקים שבפנים קודם ואח"כ שבחוק. וס"ל לר"א דלא קרייה ולא הנחה
 מעכבת: ¹⁵ בד"ס מ"ש לירושלים כהני': ¹⁶ בד"ס ליתא שני: ¹⁷ בד"ס איכא למיפרך מה לבכור וכו': ¹⁸ ושם
 הוא בשינוי קצת ועפ"י דתם הנחה וכו' בתמוזה כ"א א'. ובספרים מה בכור אינו אלא לפני הבית וכו' אינו
 אלא לפני הבית. ועיין ובהים פ' א' וב' דתם מיתי קרא אחרינא: ¹⁹ דקרייה מעכבת: ²⁰ בד"ס שכן מעונין
 קרייה קרייה לא מ"ס לא משום דקרייה לא מעכבא: ²¹ בד"ס נהי דעיכובא לא מעכב מצוה מי ליכא: ²² בד"ס
 וליפרך מה לביכורים שכן מעונין הנחה לעכב וקרייה. ועיין בילקוש ראה תצ"ו דתם גרים וקרייה למצוה:
²³ ותנן ביכורים פ"א מ"ד דמביא ואינו קרא ה' יהודה בברייתא בירושלמי שם פ"ל דקרא: ²⁴ להכניע. ולא
 טצי למימר שכן מעונין קרייה שהרי הגר מביא ואינו קרא: ²⁵ בכור יוכיח וחד הדין לא ראי זה כראי זה הצד
 השהו שבהן וכו': ²⁶ תיתי מעשר שני במה הצד השהו בכבוד וביכורים שאינן אלא בפני הבית: ²⁷ זה לפתן
 דמים הה להנחה לאסוקי מעשר שני שאין בו צד מזבח וכו' א' דעלהו אף שלא בפני הבית: ²⁸ דמסיקא ליה
 בכבוד ולא פסיקא ליה כפ"ש. ובד"ס מאי קסבר קדושה ראשונה. וכולא כוכבים ובתמוזה שם. ובזכבים גרים
 מאי קסבר:

גופא אמר רבא ור שאכל מן העולה לפני זריקה חזק לחמה לרבי שמעון לזקה חמש: ולילקי נמי משום חור לא יאכל כי קדש הם (שם כ"ט ל"ג) הני מילי היבא ולכהנים חזי. הבא לכהנים נמי לא חזי. ולילקי נמי משום ובשר בשדה מרפה לא תאכלו (שם כ"ב ל') כיון שיצא בשר חזק למחיצתו נאסר. הני מילי היבא דבפנים חזי.

הבא בפנים נמי לא חזי. ולילקי נמי משום דר' אליעזר. דאמר ר' אליעזר לא יאכל כי קדש הוא (שם כ"ט ל"ד) * כל שבקדש פסול. בא הכתוב ליתן לא תעשה על אבילותי. הני מילי היבא דקודם פסולו חזי. הבא קודם פסולו נמי לא חזי. ולילקי נמי כאידך דר' אליעזר. דתניא רבי אליעזר אומר כל שהוא בכליל תהיה ליתן לא תעשה על אבילותו (תרת כהנים פ' זו פרק ה') * אין הבי נמי. ורבא מדאי קרא קאמר:

אמר רב גידל אמר רב (סימן כו"א) * כהן שאכל מחמאת ואשם לפני זריקה לזקה. מאי טעמא. דאמר קרא * ואכלו אותם אשר כופר בהם (שם כ"ט ל"ג) לאחד כפרה אין. לפני כפרה לא. לאו הבא מכלל עשה לאו הוא: מתיב רבא וכל בדמה מפורסת מרפה ושומעת שסע שתי פריסות מעלת גרה בכדמה אותה תאכלו (ירמיה' י"ד) אותה תאכלו ולא בדמה סמאה ולא הבא מכלל עשה עשה (פסרי ראה פ' ק"א). אלא אי איתמר הבי איתמר. אמר רב גידל אמר רב ור שאכל מחמאת ואשם לפני זריקה פטור. מאי טעמא. דאמר קרא * ואכלו אותם אשר כפר בהם (שם כ"ט ל"ג). כל היבא דקרינן ביה ואכלו אותם אשר כפר בהם קרינן ביה חור לא יאכל (שם). וכל היבא דלא קרינן ביה ואכלו אותם אשר כפר בהם. לא קרינן ביה חור לא יאכל:

אמר ר' אלעזר אמר ר' הושעיא בכורים הנחה מעכבת בהן קרייה אין מעכבת בהן. ומי אמר ר' אלעזר הכי. הוא אמר רבי אלעזר אמר רבי הושעיא הפרש בכורים קודם לחגי' ועבר עליהן החג * ירקבו. מאי לאו? משום דלא מצי למיקרי עליהן. ואי ס"ד קרייה אין מעכבת בהן אמאי ירקבו. כדרכי זידא. דאמר ר' זורא כל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו. וכל שאינו ראוי לבילה בילה מעכבת בו: ר' אחא בר יעקב מתני לה כדכרי אסי אמר רבי יוחנן. וקשיא ליה דר' יוחנן אדרבי יוחנן. ומי אמר רבי יוחנן בכורים הנחה מעכבת בהן קרייה אין מעכבת בהן. הוא בעי מינה רב אסי מרבי

כ"ה ג' רש"י וירוש' א' ותו' שני' ובר' ס' הגי' וכל דר לא יאכל קדש דס' אסור כ"ב י' ועיין בהנחות הד"ס: * ברש"י דחזי לכהן: * בילקוש אסור תר"ו היבא דחזי לכהנים הבא לכהנים לא חזו. ובספריים הבא לכהנים וכו' והנחתיו: * וכן דרשין לה בנבחים פ"ב ב' ועיין חולין ס"ח א' ובילקוש משפטים ג' ריבון יצאנו בשר חזק לקלעים נאסר: * כ"ה בדפוסים הישנים הנהגות הד"ס. ובספריים הבא דבפנים. ובר' ס' כל היבא דחזי מנפנים קרינא ביה ובשר בשדה מרפה כל היבא דלא חזי מנפנים לא קרינא ביה ובשר בשדה מרפה וכו' בילקוש משפטים: * כ"ה בת' שני' ובר' ס'. ובספריים נמי כד"א ו' ה"ס ר' אלעזר: * כ"ה בכל הסקנות הוא סקרא ל"ד שם וכו' ברש"י דכתיב בנותר לא יאכל וכו' ובגלילין הגידו הם והוא סקרא ל"ג שם וכו' בד"ס ועיין בהנחות שם ובת' שני' הגי' הם: * בד"ס דתניא ר' אלעזר אומר וכו' בסעילה ל"ו ב' אלא דהתם הגי' ר' אליעזר ובספריים כ"ד א' הגי' דאמר ר' אלעזר ועיין בהנחות הד"ס: * בנותר רש"י: * כ"ה הוא קדש וכו' ובספריים דקודם והנחתיו: * אסקרא קאי כליל תהיה לא תאכל וקרא ו' ס"א. ובר' ס' ולילקי נמי משום אידך דר' א' וכו' כל שהוא בכל תקור בא הכתוב וכו' ובמנחות ע"ד ב' הגי' כמו הבא אלא דהתם גרים ר' אלעזר אבל בת' כ"ה ג' ר' אלעזר ועכ"ס הא דלעיל נמי ברייתא הוא: * דלוקה ול"ש לזקה חמש ולא לאיסורא קאמר דאזהרתה טהא. ובר' ס' ורבא דלוקה חמש טהא לא תוכל קאמר: * כ"ה ליתא להאי סימנא: * כ"ה בד"ס לוקה שטאמר: * כ"ה ס' קודם כפרה. ויש נוסחאות דליתא בהו לאחר כפרה אין: * כ"ה בד"ס ובנבחים ל"ד א' וכו' ג' רש"י וירוש' א' ועיין בהנחות הד"ס והגא' לה נמי בת' כ"ב שטיני פרק ג' אלא שבר' ס' הגי' ולא בהמה טהא תאכלו. ובספריים ואין בהמה אחרת תאכלו ואי ברכאמת את זה לא תאכלו למה לי. והאי כללא הוא בספריים פ"א ב' ריבנות וכו' ב' ג' ס"ח א' וע"ג ב' חזקין פ"א א' וירושלמי ביכורים פ"א ה"ה: * כ"ה ס' פטור שטאמר: * כ"ה ברש"י. ובספריים ובר' ס' לא יאכל קדש ובגלילין הגידו כי קדש הם כלשון הסקרא: * עיין לעיל ד' ס' וברושלמי ביכורים פ"א ה"ה. בריש' א' הנחה לפני ה' מעכבת. בד"ס אושעיא באל"ף: * שוקרין עליהם. בד"ס וברש"י לפני החג. וברושלמי ביכורים פ"א ה"ה אמר לה בהרי"א בשם ריב"ל עי"ש: * שטאמר ואינו קרא משנה ביכורים פ"א. בד"ס ועבר החג: * כ"ה בד"ס מאי טעמא: * כל מנחה שוראיה ליכלל בכל במנחת ק"ג ב' ובכמה מקומות: * כ"ה דר' אסי אמר בשם ר"י:

שמעון מה בא זה ללמדנו. אם לאוכלן חוץ לחומה. ק"ו ממעשר. אם לפני וריקה. ק"ו מתורה ושלמים. הא לא בא הכתוב אלא לאוכל מן הבכור אפי' לאחר וריקה שהוא לוקה: בקרב וצאנך (סו). זו חסאת ואשם. אמר רבי שמעון מה בא זה ללמדנו. אם לאוכלן חוץ לחומה. קל וחומר ממעשר. אם לפני וריקה. קל וחומר מתורה ושלמים. אם לאחר וריקה. קל וחומר מבכור. הא לא בא הכתוב אלא לאוכל מחסאת ואשם אפילו לאחר וריקה חוץ לקלעים שהוא לוקה: נדרין (סו). זו עולה. אמר ר"ש מה בא זה ללמדנו. אם לאוכלן חוץ לחומה. ק"ו ממעשר. אם לפני וריקה. קל וחומר מתורה ושלמים. אם לאחר וריקה. ק"ו מבכור. אם חוץ לקלעים. קל וחומר מחסאת ואשם. הא לא בא הכתוב *אלא לאוכל מן העולה לאחר וריקה אפילו בפנים שהוא לוקה (ספרי ראה ע"ב ע"ג ע"ד): אמר רבא דילידא אימיה כר"ש תלמיד. ואע"ג דאית להו פירכא. מאי חומרא דבכורים ממעשר שכן אסורים לזרים. אדרבה מעשר חמור שכן אסור לאוני: ומאי חומרא תורה ושלמים ממעשר שכן מעונין מתן דמים ואיסורין לנבי מובח. אדרבה מעשר חמור שכן מעונין כסף צורה: ומאי חומרא דבכור מתורה ושלמים שכן קדושתו מרחם. אדרבה תורה ושלמים חמורים שכן מעונין מתן ארבע סמיכה ונסיבם ותנופת חוה ושוק: ומאי חומרא דחסאת ואשם מבכור שכן קדש קדשים. 15 אדרבה בכור חמור שכן קדושתו מרחם: ומאי חומרא דעולה מחסאת ואשם שכן כליל. אדרבה חסאת ואשם חמירי שכן מכפרי. וכולהו חמירי מעולה דאית בהו שתי אכילות. אלא מאי דילידא אימיה כרבי שמעון. דלמאי דסבירא ליה לדרידה מסרם ליה לקרא דרשי ליה: וכי מזהירין מן הרין. הא אפילו למאן דאמר עונשין מן הרין אין מזהירין מן הרין. איסורא בעלמא. 20 והאמר רבא זר שאכל מן העולה לפני וריקה. חוץ לחומה לרבי שמעון לוקה חמש. חמשה איסורין הוו. והא אגן תנן אלו הן הלוקין. *אלא קרא יתירא היא. מכדי כתיב והבאתם שמה וגו' ואכלתם שם לפני ה' אלהיכם וגו' (דברים י"ג ו' ח'). לכתוב רחמנא לא תוכל לאוכלם. מיהדר מפרש בהו רחמנא למה לי. אלא ליחודי להו לאוי לכל חד וחד:

בד"ס אמר לאוכל וכו' לאוכל לפני וריקה וכו' אלא לא בא וכו' ועיין בספרי: בד"ס אמר לאוכל חסאת ואשם וכו' אמר לאוכל לפני וריקה וכו' מחסאת ואשם חוץ לקלעים וכו' ועיין בספרי: בד"ס אמר לאוכל עולה וכו' לאוכל לאחר וריקה וכו' אלא לאוכל עולה וכו'. וכו' רש"י לאוכל עולה אפי' בפנים ועיין בספרי וכולא שם בשינוי. ועיין כולא בילקוט ראה שם והתם גרים לה תנו רבנן תרוסת ידך וכו' ונראה דכ"ל דלכך מקשי מינה דהא ידע להו ועיין פסחים ל"ו ב' יבמות ע"ג ב' תלין ק"ב ב' דסיחיה לה בלשון דאמר מר ובטעילה מ"ו ב' תנינא: *ברישב"א דילת. סי' כל בן שתלד אמו יהיה כר"ש. ואולי קרא לאשתו אמו דרש"י סי' בדרך ארץ ועיין ברישב"א. ובספריים כתיב וכו' לא תילד וסחוק הרישב"א וכן ליתא בד"ס ובילקוט: *דבטולת אינא לסיפך כדמסקי וכו' דאית לה פירכא לטילתיה: *בד"ס גרים בכולהו חומריה. וכו' מעשר ערין. ובכורים מחמירם לאונן לר"ש ביבמות ע"ג שם רשב"א: *בד"ס מעשר ערין שכן פוען כסף צורי (הוא מ"ס) שאינו נפרה אלא בסכסוך שיש עליה צורה אבל תורה ושלמים שהטוטו אין מעונין כסף צורה: *כ"ה בד"ס ובילקוט. ובספריים ליתא מתן ארבע. בד"ס תורה ושלמים ערין: *בד"ס בכור ערין: *בד"ס ערין. לאסוקי שולא שבא בנדרה: *בד"ס שכן יש בהם ב' אכילות. וכולהו אינך דלא מכפרי כגון תורה ושלמים יש בהן אכילת מזהב ואכילת הזהבנים או הבעלים וע"כ שייך בהו הא דלא תוכל לאכול. ועיין הגי חומרת בספרי שם: *ברישב"א חולא האו דקאמר רבא דילתה אימיה כר"ש תלד. וברש"י אלא מאי היא דילידא וכו'. ולמה קילמו בכך: *ברש"י דלמאי דר"ל מסרם לקרא וכו' ובד"ס רכי הכי דר"ל לדרידה סמיס קרא וכו' ובילקוט מפרש קרא ובה קילמו סמיס את המקרא ודרשו בענין שהיה טהא בהם אלו חומרות: *עין לעיל צד ל"ו וסנהדרין נ"ד א' ובהם ק"ו ב': *ולוקה לאו דוקא אלא איסור לאו קאמר: *משום חוץ לחומה ומשום חוץ לקלעים ומשום לפני וריקה ומשום כולו כליל ומשום דוח: *ולוקה לאו דוקא: *וטני בהו בכורים ער שלא קרא ואוכלי קדשים חוץ לקלעים חוץ לחומה. ועיין בתוספות: *כ"ה בד"ס וכן גהיהו בגליון. ובספריים הובאת שם ואכלת לפני ה' אלהיך במקום וכו' והוא משבש: *בד"ס לא תוכל לאכול בשעתך: *בילקוט מהדר ומפרש בהו ל"ל. ובתו ש"נ מהדר ומפרש בכל חד חד ל"ל. ובירשב"א מהדר ומפרש כל הגי ל"ל. וברש"י מיהדר מפרש בכל חד ל"ל. ובד"ס מהדר ל"ל: *ברש"י ש"ס ליחודי לאו לכל חד חד וכו' בתו ש"נ ושם סמיס לכל חד חד הוא דאמא. ובילקוט ש"ס ליחודי להו לאוי אכל חד וחד. ובד"ס ליחודי לאוי וכו'. וליתא מלת אלא ושלח ש"ס:

מעשר עני של דמאי. כיון דממונא דא אפרושי מפרישי. ורבנן סברי כיון דמורחא ליה מילתא לא מפרישי:

כמה יאכל מן המבל וכו': אמר רב כיבי אמר רבי שמעון בן לקיש מחלוקת בחטה. אבל בקמח דברי הכל כוית. ורבי ירמיה אמר רבי שמעון בן לקיש. כמחלוקת בזו כך מחלוקת בזוי. תנן. אמר להם ר' שמעון אי אתם מודים לי באוכל נמלה כל שהוא שהוא חייב. אמרו לו מפני שהוא כברייתא. אמר להן אף חמה אחת כברייתא. חמה אין קמח לא. לדבריהם קאמר להו'. לירי אפילו קמח נמי. אלא ליריכו אוזו לי מידת דחמה אחת כברייתא. ורבנן. ברייתא נשמה חשוכה. חמה לא חשוכה: תניא כותיה דרבי ירמיה. רבי שמעון אומר כל שהוא למכות. לא אמרו כוית אלא לענין קרבן:

משנה ב'

האוכל בכורים עד שלא קרא עליהם. קדשי קדשים חוץ לקלעים. קדשים קלים ומעשר שני חוץ לחומה. והשובר את העצם בפסח המהור. היו לוקה ארבעים. אבל המותר במהור והשובר בממא אינו לוקה ארבעים: הנוטל אם על הבנים. רבי יהודה אומר לוקה ואינו משלח. וחכמים אומרים משלח ואינו לוקה. זה הכלל. כל מצות לא תעשה שיש בה קום עשה אין חייבין עליה:

אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן זו דברי ר' עקיבא סתימאה. אבל חכמים אומרים בכורים הנחה מעכבת בהן. קריאה אין מעכבת בהן. ולימא זו דברי רבי שמעון סתימאה. הא קא משמע לן דרבי עקיבא כרבי שמעון סבירא ליה: מאי ר' שמעון. דתניא ותרומת ירך (דברים י"ב י"ז) אלו בכורים. אמר רבי שמעון מה בא זה ללמדנו. אם לאוכלן חוץ לחומה. קל וחומר ממעשר הקל. ומה מעשר הקל אוכלן חוץ לחומה לוקה. בכורים לא כל שכן. הא לא בא הכתוב אלא לאוכל מבכורים עד שלא קרא עליהן שהוא לוקה: ונדרותיך (שם) זו תורה ושלמים. אמר רבי שמעון מה בא זה ללמדנו. אם לאוכלן חוץ לחומה. קל וחומר ממעשר. הא לא בא הכתוב אלא לאוכל בתורה ובשלמים לפני זריקה שהוא לוקה: ובכורות (שם). זה הבכור. אמר ר'

ב"ר' דכין וכו' וברישא"א כיון דמסוגיה הוא ובריש"א אפרושי מפרישי ליה. והוא עצמו יכול לזכה בו שיכול הוא להפקיד נכסיו היה עני: ב"ר' סברי נחשדו עמי הארץ משום מירחא דכין דמירחא וכו'. והנ"ל א הגיה דמניא ליה מילתא. פ' מירחא ליה להפקיד נכסיו ולשטור שלא יזכה בהן אחר. ובגדרים פ"ד ב' אמר נכסי לא מיפקד דמירחא דילמא וכו' בהו וכו'. ועפ"י סתניא דהתם מירשתייה עיי' ריש"א וריש"א פ' בדרך אחר: ד"ס ל"ח"ש כל שהוא למכות: ב"ר' ר"ש לדבריהם דרבנן קאמר להו: ב"ר' ארי ל' מידת בחטה שהוא כברייתא: ב"ר' אמרו לו רבנן הכא איכא נשמה הכא ליכא נשמה. ועיין חולין צ"ו א' ק' א' וק"ש א': עיין גיר ד' א' שבעות כ"א ב' וכו' א' ומעילה י"ח א'. ב"ר' א"ר שמעון וכו' אלא לקרבן: פירש"א בכורים דברים כ"ו א' גו': מדינת ביהמ"ק: מדינת ירושלים: כ"ה ב"ר' ובספרים השוברים בכת"י קאמנ' בפסח מהור ובסנהדרין פסחים פ"ד א' בפסח המהור אבל וכו': ב' בסנהדרין פסחים שם ושם פ"ג א' אבל וכו' אינו סוגן את הארבעים. ובשבעות ג' ב' אינו לוקה את הארבעים: משנה סוף חולין ושם ג' אין לוקח עליה. ב"ר' ובירושלמי ובכת"י הג"ל הגי' כל מצוה בלא תעשה שיש וכו'. ובירושלמי קום ועשה. ועיין בתוספתא פ"ה ובתוספתא דחולין פ"י: דאליבא דר"ע סתם אותה. וכעין זו טבילה ב' א' עיין רש"י שם וכו' א' ובכורות ל' א' ועיין ירושלמי ביכורים פ"א ה"ו ופ"ב ה"א. ובד"ס אמר רבה בר רב הונא: הנהגה לשני המנבח ועיין לקמן צד פ"ו: וספי השמועה אמרה ר"י: דשמעון ליה בברייתא הכי ריש שאינן נודסין סתימאה ועיין בריש"א: וירושלמי אליבא דר"ע רביה אמרה: ב"ר' וכו' סתם וכו' וכן בסלא. ובספרי אלו הביכורים וכו' מה בא הכתוב וכו': ב"ר' א' אם לאוכל ביכורים חוץ לחומה וכו' ומה מעשר שהוא קל אכל חוץ לחומה לוקה ביכורים שחמרים לכ"ש אלא לא בא אלא לאוכל בכורים וכו' ועיין בספרי: ב"ר' א' אם לאוכל תורה ושלמים חוץ וכו' אלא לא בא הכתוב אלא לאוכל תורה ושלמים וכו' ובריש"א תורה ושלמים לפני זריקה דמים ועיין בספרי:

אמר אביי אכל פומיתא לוקה ארבעה. נמלה לוקה חמש. משום שרץ השורץ על הארץ. צרעה לוקה שש. משום שרץ העוף:

אמר רב אחא המסדה את נקביו עובר משום לא תשקצו:

אמר רב ביבי בר אבבי האי מאן דשתי בקרנא דאומנא קא עבר משום לא

תשקצו:

5

אמר רבא בר רב הונא⁶ ריסק תשעה נמלים. והביא אחד חי והשלימן לכותי.

לוקה ו'. ה' משום בריה. ואחד משום כוית נבלה. רבה א"ר יוחנן אפילו שנים והוא.

רב יוסף א"ר יוחנן אפילו אחד הוא. ולא פליגי. הא ברברכי הוא בזמרי⁷:

אכל מבל ומעשר ראשון כו': אמר רב אכל מבל של מעשר עני לוקה.

כמאן. כי האי תנא. דתניא אמר ר' יוסי יכול לא ידא חייב אלא על המבל שלא הורם

ממנו כל עיקר. הורם ממנו תרומה גדולה ולא הורם ממנו מעשר ראשון. מעשר ראשון

ולא מעשר שני. ואפי' מעשר עני מנין. ת"ל לא תוכל לאכול בשעריך ונ' (דברים י"ב י"ז)

ולהלן הוא אומר ואכלו בשעריך ושבעו (שם כ"ו י"ג). מה להלן מעשר עני. אף כאן

מעשר עני (ספר ראה ע"ב). ואמר רחמנא לא תוכל⁸: אמר רב יוסף כתנאי. ר"א אומר אין

צריך לקרות את השם על מעשר עני של דמאי⁹. וחכ"א קורא את השם ואינו צריך

להפריש (משנה דמא ס"ד ט"ג). מאי לאו בהא קא מיפלגי. דמר סבר ודאי מובלוג ומר

סבר ודאי אינו מובלוג. אמר ליה אביי. אי הכי ארמיפלגי בכפיקו ליפלו בוודאי. אלא

דכולי עלמא ודאי מובלוג. והבא בהא קא מיפלגי. מר סבר לא נחשדו עמי הארץ על

¹ הוא שרץ המים: ² הוא שרץ הארץ: ³ הוא שרץ העוף. ועיין עירובין כ"ח א' וספחים כ"ד א'. ובילקוט
 ס' שמיני אמר אביי אכל פומיתא לוקה ארבע משום כל תשקצו. כל אשר אין לו סנפיר וקשקשת. ומשום לא
 תשקצו. ומשום פבשרם לא תאכלו. ובר"ם ג' לכולא הכי פומיתא לוקה ד' נמלה לוקה ה' צרעה לוקה ו'. אכל
 פומיתא לוקה ארבעה. משום לא תשקצו ומשום אשר אין לו סנפיר וקשקשת ומשום לא תאכלו. ופבשרם לא
 תאכלו. נמלה לוקה חמש. משום השרץ השורץ על הארץ שרץ הוא לא יאכל ומשום כל הולך על נחוק ומשום
 לא תשקצו את השרץ הרוסש על הארץ (והוא משובש). צרעה לוקה שש משום כל שרץ העוף. וברב אלפס
 חולין ס"ט אלו פומיות עיקר הנוסחא כעין שהוא בר"ם הדר ספרש לה ארבע דכתיב בדגים ושקץ יהיו לכם
 טבשרם לא תאכלו ונ' וכתבי אל תשקצו את נפשתיכם בכל השרץ ונ' ל"ש דים ולא שגא דבשה דרי תרי
 וכתבי בהו ולא תשקצו דרי תלתא וכתבי במשנה תורה וכל אשר אין לו סנפיר ונ' נמלה ונ' תרי בהאי קרא
 דאמרינן לא שגא דים ונ' ואידך כל השרץ השורץ על הארץ אידך כל הולך על נחוק ונ' ואידך לא תשקצו
 את נפשתיכם בכל השרץ הרוסש ונ' ועיין בר"ן שם שהביא נוסחא אחרת. ובשעריך ערך ספחא אכל פומיתא
 לוקה ד' וסינך תאל"ם. ס' ת' תאכלו ושקץ יהיו לכם פבשרם לא תאכלו זה הפסוק בדגים וכתבי בשורצים
 אל תשקצו את נפשתיכם בכל השרץ השורץ ולא תשקצו בהם הו' להו תרי. א' אל תשקצו. (ב' ו') לא תשקצו.
 וכתבי השרץ השורץ סתם ל"ש דים ול"ש ריבשה. הני ג' דרשקא בסוף דרי ביום השמיני. וא' במשנה תורה
 (והוא ס' ה'ס') בס' ראה וכל אשר אין לו סנפיר ונ'. ס' פומיתא דג ספחא הוא גורמא (עיין ערך גרמא).
 נמלה לוקה ה' כולם בס' אחרונה דרשה ביום השמיני ואלה הם לא יאכלו לא תאכלום לא תשקצו לא תשקצו
 ולא תשקצו וע"ע ברש"י וביטב"א. ועב"ס נראה שכל אלף אינם מעיקר הנוסחא אלא פירושים הם. והובאו
 בפסקת ספרים בפנינו ולה ראה ג' כ' מה' הרשב"ם בס' סטאכלת אסורות ועיין במגדל עז שם שהביא ב'
 הנוסחא: ⁴ בר"ם אמר רבא האי מאן דמסדה בנקביו עובר בלא תשקצו. וכעין זה הוא בילקוט שמיני ר'
 תקס"א אלא דתנא ג' רב אחא ונ' כל תשקצו. ושם ר' תקל"ז אמר ר' האי מאן ונ'. ואולי נחשבטן אפר
 רבא האי מאן רב אחא ואח"כ כל המנען עפ"י שבוש זה. ולשון האי מאן דלעיל ודלעיל מוכיח כן
 ועיין בהגהת הד"ס: ⁵ בר"ם דשתי סיא ונ' עובר בלא תשקצו וכ"ה בילקוט שם. ובהגהת הד"ס הביא נוסחא
 ר' אירי בר אמי: ⁶ בגלילין ונ' רבה: ⁷ כן הוא נוסחא רש"י והתוספות הוסיפו חז' שלם רש"י ס' ה' טטש
 אלא כשבלש הוא מן הדין נבילה ובר"ם הני' והביא ארית השלימן. וברש"י כ' בהלכות שם והביא ארית שלימן:
⁸ כך הנה גלילין ומסכתא הכי מדאקדמה לה' יוסף ובספרי רבא ובר"ם אמר רבא א"ר יוחנן: ⁹ כ"ה בכל
 הספרים הישנים עיין הגהת הד"ס ובספרי ליתא א"ר יוחנן: ¹⁰ ורובותא דאפילו לאו בעיקר דינא אלא רבותא
 לשאכדח נסלים גדולים כלי האי רש"י: ¹¹ ודאמר המנהגת הירושלמי ו"ג מבל מובל למעשר עני בהגהת
 הד"ס: ¹² ודאמר גורמא שוה להכי דלא תוכל לאכול עד שישי בו אפי' דבר הנאכל בשעריך. ובספרי שם האי
 סימא ליתא עי"ש ואולי היא קשורה. בר"ם ונ' ר' יוסי אומר ונ' בספרי שם וביבספת ס"ו א' ונ' הד"ס
 נישלה הימנו תרומה גדולה נישלה הימנו תרומת מעשר ועיין בתוספתא ס"ד: ¹³ במשנה אין אדם צריך לכוף
 למעשר ונ': ¹⁴ במשנה קרא שם ונ'. בר"ם וברש"י קרא ואין צריך: ¹⁵ ברש"י וכן בר"ם מובל וכן לקמן.
 וכין ודאי מובל לסיכך בדמאי צריך להוציא מיד סק מבל:

משכחת לה. אלא אונם ביטלו ולא ביטלו היכי משכחת לה. אי דקמלה. קם ליה בררבה מיניה. אמר רב שמי מחזנאה כנן שקיבל לה קידושין מאחרי. אמר רבא אי שויתיה שליח. איהו קא מבטל ליה. אי לא שויתיה שליח. כל כמיניה. ולא כלום היא. אלא אמר רב שמי מנדרדעא כנן שהדירה ברבים. הניחא למ"ד נדר שהודר רבים אין לו הפרה. אלא למ"ד יש לו הפרה מאי איכא למימר. דמדידה לה על דעת רבים. דאמר אמימר הלכתא נדר שהודר ברבים יש לו הפרה. על דעת רבים אין לו הפרה. ותו ליתא. והא איכא גזל משכון ופאה. גזל. דרחמנא אמר לא תגזול (ויקרא י"ט י"ג) וכתיב והשיב את הגזלה (שם ה' כ"ג). משכון. דרחמנא אמר לא תבא אל ביתו לעבוס עבוסו (דברים כ"ד י) וכתיב השב חשיב לו העבוס כבא השמש (שם שם י"ג) ומשכחת לה בקיימו ולא קיימו וביטלו ולא ביטלו. התם כיון דחייב בתשלומין אין לוקה ומשלם. מתקף לה רבי וירא דא איכא משכנו של נר ומת הנר. התם נברא בר תשלומין הוא. ושעבודא דנר הוא דקא פקע. והא איכא פאה. דרחמנא אמר לא תכלה פאת וגו' לעני ולנר תעזוב אותם וגו' (ויקרא כ"ג כ"ג). דמשכחת לה בקיימו ולא קיימו ביטלו ולא ביטלו. דתניא מצות פאה להפריש מן הקמה. לא הפריש מן הקמה מפריש מן העומרין. לא הפריש מן העומרין מפריש מן הכרי עד שלא מידה. מידחו מפריש ונתן לו (תוספתא פאה ט"א). כדריש ישמעאל. דאמר אף מפריש מן העיסה ונותן לו. ולרי ישמעאל נמי משכחת לה דאכל עיסה. אלא ואת ועוד אחריא ארא. אבל אונם לא. דהיכא אמרין על דעת רבים אין לו הפרה. לדבר ודשות. אבל לדבר מצוה יש לו הפרה. כי הא דההוא מקרי דרדקי. דאדריה רב אחא דהוה פשע בינוקי. ואהרריה רבינא דלא אשתבח דדייק כוותיה.

והאוכל נבלות ומריפות שקצים ורמשים וכו'. אמר רב יהודה האי מאן דאכל ביניתא דבי כרבא. מלקין ליה משום שרץ השורץ על הארץ (ויקרא ט"א ט"א). ההוא דאכל ביניתא דבי כרבא. ונגדיה רב יהודה.

¹ כנן ששחטה: ² בד"ס הגי' אלא למאן דתני ביטלו ולא ביטלו היכי משכחת לה וכו' והשאר ליתא: ³ דחייב מיתה. בד"ס הגי' היכי משכחת לה כנן דקמלה. קמלה קם ליה וכו': ⁴ בד"ס הכא במאי עסקין כנן וכו': ⁵ בפסחים רב הונה בגליון רבא. ובד"ס א"ר סבלי מה נפיש אי היא שויתיה שליח איהו דקא וכו'. וכתב בהגהות זצ"ל אמר רבא סבלי לב וסבינו לו זה המגנן ביבסות ס"א ב' ופריש"י שם כמו סבלי לב: ⁶ וכו' הכל תלוי בסנו דרי אין הקידושין כלום: ⁷ בד"ס אי לא לא כל כמיניה אלא וכו': ⁸ חסירה על עצמו. בד"ס א"ר שמי בר אשי מנדרדעא הכא במאי עסקין כנן וכו': ⁹ ושלחנא היא בנישין. ל"ה ב' תרכין כ"ג א' ובכורות ט"ו א': ¹⁰ בד"ס כנן שהדירה וברטב"ן כנן שהדירה על דעת ב"ד וברטב"א כנן שסמירה על דעת רבים: ¹¹ עיין בנישין ובכורות שם דברים הלכתא אמר למ"ד נדר שהודר ברבים וכו'. בד"ס וכו' הא דאמר אמימר: ¹² בפסחים סטן גז' וכו' במחברות הנהתי עפ"י הד"ס: ¹³ בפסחים ליתא וכתוב וכן להלן הנהתי עפ"י הד"ס: ¹⁴ במקרא כתיב את העבוס. ומקמינן לה בב"ס ל"א ב' שהיא עשה אף במשכנו שלא ברשות: ¹⁵ כנן שאיברא או שרפה: ¹⁶ נ"י. התוספות התם איתא בתשלומין. ותו לא. וברטב"א כיון דחייב בתשלומין אינו לוקה ומשלם: ¹⁷ ברש"י ותו' ובד"ס הרי משכנו וכו' וזה ליתא בתשלומין אם שרפו בחייו והיינו בנר שאין לו ירשין: ¹⁸ כששרפו: ¹⁹ בפסחים. ברטב"א ותוספות ושעבודא דנר פקע. בד"ס ג' לכולא הכי והרי משכון גזל ופאה משכון דאמר רחמנא וכו' וכתיב וכו' אמרי שאני משכון כיון דחייב בתשלומין וכו' הרי משכנו של נר ומת הנר אמרי התם וכו' דקא פקע והרי גזל דרחמנא אמר וכו' וכתיב וכו' ומשכחת לה בקיימו וכו' ולא ביטלו אמרי הכי נמי כיון דחייב בתשלומין אינו לוקה ותשלם: ²⁰ בד"ס הרי פאה: ²¹ בד"ס וכתיב לעני וגו': ²² וכנן שעשאה קמה כדלהלן. בד"ס וברש"י משכחת לה הנה ומשכחת: ²³ בפסחים דתני הונה בגליון דתניא ועיין ב"ק צ"ד א' מנדרין פ"ה א' ומורה וכו': ²⁴ הוא שם בשינוי קצת: ²⁵ פסחים כ"ד ב' בד"ס ובפסחים ליתא ונתן לו. ובב"ק ובאין מיתה לה הכי משום ר' ישמעאל אמרו אף וכו' ונתן לו ובתוספתא ליתא ואולי היא קדשה: ²⁶ כנן שאכלה לעיסה: ²⁷ ההוא לדבר מצוה היא דכל ימיו בעמוד והחור קאי: ²⁸ בד"ס כי ההוא מקרי וכו': ²⁹ כ"ה בריטב"א ובד"ס ונישין ל"ו א' ובכורות ט"ו א'. ובד"ס ובכורות אדריה. ובפסחים דהא פשע בינוקי אדריה ר"א: ³⁰ בד"ס משום דלא וכו'. ובכורות דלא אשכח הוה דייק וכו': ³¹ כ"ה בכל הגמטאות ובד"ס הגי' מניחא וכן לקמן ופריש"י תולעת הגמטאות כדכור שקורין צ"ל לא (וברטב"א הניא קני"ל וכו') שני קני"ל (לה) העירק וכל הראשונים פירשו דג שנמצא בלחות תלם המחרישה עיין בריטב"א ובשרק. ועיין חולין פ"ו א': ³² בד"ס ובילקש כל השרץ וכו' ונוסחת הרשב"א ופריש"א משום רשם הארמה: ³³ בד"ס ההוא נברא דאכל מניחא:

כבר זה היום. ועבר היום ולא אכלה. רבי יוחנן ור"ל דאמרי תרווייהו אינו לוקה. רבי
 יוחנן אומר אינו לוקה. *משום דהוי לאו שאין בו מעשה. וכל לאו שאין בו מעשה אין
 לוקין עליו. ר"ל אומר אינו לוקה. משום דהוי התראת ספק. וכל התראת ספק לא
 שמה התראה: ותרווייהו אליבא דרבי יהודה. דתנא ולא תותידו ממנו עד בקר והנותר
 ממנו עד בקר ונ"י (שם ט"ז ב') בא הבתוב ליתן עשה אחר לא תעשה לומר שאין לוקין
 עליו. דרבי רבי יהודה. רבי יעקב אומר לא מן השם הוא זה. אלא דהוי לאו שאין בו
 מעשה. וכל לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו. ר' יוחנן דייק הכי. מעמא דבא הכתוב.
 הא לא בא הכתוב לוקה. אלמא התראת ספק שמה התראה. ור"ל דייק הכי. מעמא
 דבא הכתוב. הא לא בא הכתוב לוקה. אלמא לאו שאין בו מעשה לוקין עליו: ור"ש
 בן לקיש נמי. הא ודאי התראת ספק הוא. סבר לה כאידך תנא דר' יהודה. דתנא
 הכה זה וחזר וזכה זה. קילל זה וחזר וקילל זה. הכה שניהם בבת אחת. או קילל שניהם
 בבת אחת. חייב. רבי יהודה אומר בבת אחת חייב. בזה אחר זה פטור (תוספתא יבמות ט"ז ב')
 ורבי יוחנן נמי. הא ודאי לאו שאין בו מעשה הוא. סבר לה כי הא דאמר רב אידי בר
 אבין אמר רב עמרם א"ר יצחקי א"ר יוחנן. רבי יהודה אומר *משום רבי יוסי הגלילי.
 כל לא תעשה שבתורה לאו שיש בו מעשה לוקין עליו. לאו שאין בו מעשה אין לוקין
 עליו. חוץ מן הנשבע ומימר והמקלל את חברו בשם (תוספתא מכות ט"ה ב') קשיא דרבי
 יהודה אדרבי יהודה. אי לר"ש בן לקיש. תרי תנאי אליבא דרבי יהודה. אי לרבי
 יוחנן. לא קשיא. הא דרביה. הא דרביה:

תנן התם. הנוטל אם על הבנים. רבי יהודה אומר לוקה ואינו משלח. וחכ"א
 משלח ואינו לוקה. זה הכלל. כל מצות לא תעשה שיש בה קום עשה אין חייבין עליה
 (לקמן משנה ב' חולין ט"ז ב'). א"ר יוחנן אנו אין לנו אלא זאת ועוד אחרת. א"ל רבי
 אלעזר היבא. א"ל לבי תשכחי. נפק דק ואשכח. דתנא אונס שנירש. אם ישראל הוא
 מחזיר ואינו לוקה. ואם כהן הוא לוקה ואינו מחזיר (תוספתא נטבות ט"ז ב'). הניחא למאן
 דתני קיימו ולא קיימו. אלא למאן דתני ביטלו ולא ביטלו. בשלמא נבי שילוח הקן

דכשיבטלה לוקה על הלאו. אי נמי דמתיינין ליה בשעת עבירת הלאו אמנם נטר הלאו הוא בביטול העשה. כך
 הוא נטות הפסדים הישנים ונ"י דר"ף והראשונים ופירושם. אבל רש"י נפגך בגיורתו לפרש בדרך רחוק והחזיקו
 בעלי התוספות בנטותו ושירשו בדרך קרוב מרש"י עיין בהם:

אבל משום התראת ספק לא מפור. בר"ם הזה היה לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו. וברש"י
 משום דהוא היה וכו': *קסבר לאו שאב"ם לוקין עליו. בר"ם הזה היה ספק התראת ספק וכו' וברש"י משום
 דהוא לא התראת ספק. ועיין פסחים ט"ז ב' ושבועות ג' ב' וכו' א' חמורה ג' ב' ובירושלמי פסחים ט"ה
 ה"ד רבמח סוף מ"א ונדר מ"ח ה"א ושבועות ט"ז ה"ח: *כ"ה בר"ם וכך הברייתא בתשלומה לעיל צד ז'
 ועיין שם בהערות ט"ז ט"ז: *בר"ם ור"ל קשיא התראת ספק היא. ובר"ם ור"ל הוא התראת וכו'. ויש לך ללמוד
 סכאן דשמה התראה: *דלא שמה התראה. ברש"י כי אידך: *בר"ם או שהיה שניהם וכו' שקלל. ובתוספתא
 שם בשינוי עי"ש ועיין ירושלמי יבמות סוף מ"א ובבלי יבמות ק"א א' חולין ט"ז ב' וכו' א' מ' כי
 שהוא ספק בן פ' לראשון וכן ז' לאתריה לית' ק חייב אף בזה אחר זה דהתראת ספק שמה התראה ולר"י פסור:
 *בר"ם לר"י קשיא לאו שאב"ם הוא. ושם הטאמרים פסורים תחלה מקשי לר"י הדר לר"ל: *בר"ם ס"ל
 דאי תנא ר' יהודה וזונה בהנחות כהאי תנא דר"י: *בר"ם ר' עמרם בר צדוק: *ה"ה הגיה אושר היה ר"י
 משום דה"נ: *בר"ם כל ל"ה שבתורה יש בו מעשה וכו' אין בו מעשה וכו' וכו' בס' מ"ח: *שם הוא
 בשינוי ועיין בתוספתא כריתות מ"א ועיין שבועות כ"א א' חמורה ג' א'. ונ"י רש"י וסמרי. ועיין בירושלמי
 ט"ז דשבועות וסוף מ"ד שם ובפסיקתא רבתי פס"ב: *בר"ם אי הכי קשיא וכו': *אחר אמר בשמו דהתראת
 ספק שמה התראה ודר אמר לא שמה התראה: *דלוקין על לאו שאב"ם: *דאין לוקין הוא משום דה"נ.
 ובר"ם פסחים א' לר"י ל"ק הא דידה וכו' אי לר"ל לא קשיא תרי תנאי וכו' וכו' בס' מ"ח וברש"י א.
 והירשב"א הביא בשם רש"י הגי' ה"ל ל"ק תרי תנאי וחליבא דר"י ל"ל הא דידה הוא דרביה עי"ש וברש"י
 שלמינו ליתא הכי. וע"ע זבחים ע"ח א' וכו' צ"א א': *כ"ה ברש"י ובר"ם וברש"י א. ובספרים ליתא
 מלת אנו. וכו' אין לנו שיהא פסור הטלכות תלוי בקיום העשה ביטול העשה לוקה אלא וכו': *דע אס
 חמא: *לעיל צד ט' ועיין חולין קט"א א': *יש לנו עוד אחרת:

ומשלם. אלא, לא יאמר לו תהיה לאשה במוציא שם רע, ולינמר מאונם, ומה אונם שאינו לוקה, ומשלם אמר רחמנא ולו תהיה לאשה, מוציא שם רע לא כל שכן, ולמה נאמר, אם אינו ענין למוציא שם רע, תנהו ענין לאונם, אם אינו ענין לפניו, תנהו ענין לאחריו: ואכתי מוציא שם רע מאונם נמי לא נמר, דאיכא למיפריך, מה לאונם שכן עשה מעשה, אלא, לא יאמר לו תהיה לאשה במוציא שם רע שהרי אשתו היא, למה נאמר, אם אינו ענין למוציא שם רע, תנהו ענין לאונם, ואם אינו ענין לפניו, תנהו ענין לאחריו: ואימא ואם אינו ענין לפניו מוציא שם רע, תנהו ענין לאחריו דידה דלא לקי, אין הכי נמי, ואתי אונם ונמר מיניה: במאי נמר מיניה, אי בקל וחומר, אי במה מצנינו, איכא למיפריך מה, למוציא שם רע שכן לא עשה מעשה, אלא אמר רבא מאי 10 כל ימיו (שם שם כ"ט) כל ימיו בעמוד החור, וכן כי אתא רבין א"ר יוחנן, כל ימיו בעמוד החור:

א"ל רב פפא לרבא הוא לא דמי לאיה ללאו דחסימה, א"ל משום דכתב ביה רחמנא עשה יתירא מנרע נרע, אי הכי לאו שניתק לעשה נמי, לימא משום דכתב ביה רחמנא עשה יתירא מנרע נרע, א"ל ההוא לנתוקי לאו הוא דאתא, הניחא למאן 15 דתני קיימו ולא קיימו, אלא למאן דתני ביטלו ולא ביטלו מאי איכא למימר, ימיר הוא מעבא אלא לרבי יוחנן, האמר ליה רבי יוחנן לתנא, תני קיימו ולא קיימו, דתני תנא קמיה דרבי יוחנן, כל מצות לא תעשה שיש בה קום עשה, קיים עשה שבה פסוד ביטל עשה שבה חייב, א"ל מה קא אמרת, קיים פסוד לא קיים חייב, ביטל חייב לא ביטל פסוד, תני קיימו ולא קיימו, ורבי שמעון בן לקיש אומר ביטלו ולא ביטלו, במאי קא מיפלגי, בהתראת ספק קא מיפלגי, מר סבר התראת ספק שמה התראה, 20 ומר סבר התראת ספק לא שמה התראה, ואודו למעמידה, דאיחמר שבויה שאוכל

1 עיין כתובות ט"ו א': 2 שכבר כתוב בו, בד"ס מוציא שם רע שולקו ומשלם לכ"ש אלא ל"ז אם אינו ענין לנשו וכו': 3 וילף מוציא שם רע מאונם: 4 כ"ה בד"ס, והתם ג' ואכתי מוציא שם רע מאונם לא אתי משום דאיכא למיפריך, ובספריים ליתא מלת ואכתי וכו': 5 וכולא קרא מיזער: 6 והא במוציא שם רע לאו הניחא לעשה: 7 בד"ס ואתי אונם ממוציא שם רע, בנחמאחא יטנחא ליתא מלת אין: 8 דמוציא שם רע פסוד דלוקה ומשלם: 9 כ"ה בד"ס, ובספריים איכא למיפריך כדפריקין והמנייה ע"י דרש"א, ובנחמאחא יטנחא אין בק"י איכא למיפריך כדפריקין אי במה מצנינו איכא למיפריך מה למוציא וכו', הנהה דר"ס, ובספריים אחרים אין בק"י איכא למיפריך מה למוציא שם רע שכן לא עשה מעשה אי במ"ס איכא למיפריך כדפריקין, הנהה דר"ס: 10 בד"ס תאמר בזה שעשה מעשה: 11 כ"ה בד"ס וכן נראה ג' רש"י, ובספריים ליתא מאי כל ימיו: 12 ה"ק ולו תהיה לאשה כל ימיו, ומאמר לא וכל שלחה היא מוטער, רישב"א בשם רש"י: 13 כמו שפירשו רבא וכמו שהעיד לעיל האלהים אמר: 14 עיין לעיל צד ל"ו, ברישב"א הגי' הוא לא דמי ללאו דחסימה ובד"ס הוא לא מיחד לאו כלאו דחסימה ובפי' ר"ח הוא לא דמי לאו שקדמו עשה ללאו דחסימה: 15 ברישב"א א"ל רבא וכי משום דחייב ביה עשה מינרע נרע, ובד"ס משום דאיכא עשה: 16 גי' ר"ח דרשב"א לתקניה לאי, ובד"ס אמרי הדיא לנתוקי לאו הוא דאתא דפסיד, וברש"י דיישב"א לאויה: 17 כ"ה ברש"י ובד"ס ובכל הראשונים ובספריים דאמר וכו' דאמר: 18 כ"ה נוסחת הר"ח דרשב"א וכו' בכל נוסחאות הראשונים עיין רישב"א ובספריים שנינו ע"י נוסחת רש"י הניחא למ"ד ביטלו ולא ביטלו אלא למ"ד קיימו ולא קיימו וכו', ופי' דא דאמרת ההוא לנתוקי לאו וכו' שהעשה הוא לתקן הלאו שעבר ולנתקו מן חלקו הוא, אי שסור אי אכריזן קימו לעשה פסוד מן חלקו לא קיימו לעשה לוקה שלא תיקן את הלאו, אלא אי אכריזן אי ביטלו לעשה בידים כגון בנזיר שהאכיל כלכלים הוא לוקה אבל כל זמן שלא ביטלו בידים אינו לוקה אעפ"י שלא קיים את העשה שאין הלאו נגמר אלא בבטול העשה, ואינו לוקה משום דלא דמי ללאו דחסימה, מאי איכא לשיב' הוא לאו שקדמו עשה נמי לא דמי ללאו דחסימה מה לי שקדמו העשה ומה לי שנסחארו: 19 נוסחת רש"י, ובספריים שלפנינו בשל חייב ולא (ברש"י לא) בשל פסוד, ובד"ס וכן הביא דיישב"א נוסחת רש"י, תני ביטלו ולא ביטלו, ובפי' ר"ח הגי' מאן תני כל ל"ת שקדמו עשה לוקין עליו ר"ח האמר ר"ח לתנא תני קיימו וכו': 20 פי' דברך סתמין זה את זה דקאמרת קיים פסוד ומשטע מזה הא לא קיים חייב: 21 יתירא אמרת ביטל חייב ומשטע אם לא ביטל אעפ"י שלא קיים פסוד, ובד"ס קיים עשה שבה פסוד, הא לא קיים עשה שבה חייב, תני ביטל עשה שבה חייב, הא לא ביטל עשה שבה פסוד, והנהה בהנהה ודד תני: 22 דרש"י כתב ה"ז תני בשל ולא בשל וכו' א"ל בספריים, ובד"ס א"ל ר' יוחנן תני: 23 בד"ס במאי פליגי וברישב"א וקומיטלי בהתראת ספק מר סבר וכו': 24 ברש"י ר' יוחנן סבר התראת וכו', בהתראת היא בשעת עבירת הלאו ואי לא קיים לעשה חייב: 25 ברש"י ה"ל סבר התראת וכו', ובד"ס ומר סבר לא שמה התראה, דלא מתיקין ביה אלא בבטול העשה

הוא אזהרה לתרומה הוא דאמא. ממא שנע בקדש מדאפקיה רחמנא בלשון נגיעה.
ואזהרה לאוכל מדאמא קדש למקדש: ואכתי לר"ל להבי הוא דאמא. הוא מיבע
ליה לממא שאכל בשר קדש לפני זריקת דמים. דאיתמר ממא שאכל בשר קדש לפני
זריקת דמים. ריש לקיש אומר לוקה. רבי יוחנן אומר אינו לוקה. ריש לקיש אומר לוקה.
בכל קדש לא תנע. לא שנה לפני זריקה ולא שנה לאחר זריקה. רבי יוחנן אומר אינו
לוקה. רבי יוחנן למעמיה דאמר אחאי מומאמו. וכי כתיב מומאמו לאחר
זריקה הוא דכתיב. ההיא מבכל נפקא: תניא כוותיה דריש לקיש. בכל קדש לא תנע
(שם י"ב ד'). אזהרה לאוכל. אתה אומר אזהרה לאוכל. או אינו אלא אזהרה לנגוע. ת"ל
בכל קדש לא תנע ואל המקדש וגו' (שם) מקדש קדש למקדש. מה מקדש דבר שיש בו
נפילת נשמה: אף כל דבר שיש בו נפילת נשמה. ואי בנגיעה. מי איכא נפילת נשמה?¹⁰
אלא באכילה:

אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן כל לא תעשה שקדמו עשה לוקין
עליו.¹¹ * אמרו לו. אמרת. אמר להו. לא. אמר רבא האלהים אמרה. וכתיבא ותנינא.
כתיבא. ושלחו מן המחנה (בסדר ה' ב'). וכתיב" ולא יטמאו את מחניהם (שם שם ג').
תנינא הבא למקדש ממא. אלא מאי טעמא קא הדר ביה. משום דקשיא ליה אונם.¹²
דתניא אונם שנירש. אם ישראל הוא מחויר ואינו לוקה. אם כהן הוא לוקה ואינו מחויר
(תוספתא תרומות פ"ג)¹³:

אמר מר אם ישראל הוא מחויר ואינו לוקה: אמאי לא תעשה שקדמו עשה הוא?¹⁴
ולילקי. אמר עולא לא יאמר לו תהיה לאשה באונם. ולינמר ממוציא שם רע. ומה
מוציא שם רע שלא עשה מעשה. אמר רחמנא ולו תהיה לאשה (דברים כ"ב י"א). אונם¹⁵
לא כל שכן. למה נאמר. אם אינו ענין לפניו. תנהו ענין לאחריו. שאם נירש יחזיר:
ואכתי. אונם ממוציא שם רע לא נמר. דאיכא למיפרך. מה למוציא שם רע שכן לוקה

י' כ"ה נסתת רש"י ובר"ם ריש לקיש אזהרה לנגוע בקדש מדאפקיה וכו' ובגמטאות ישנות ליתגיהו מלות
טמא שנע בקדש ועיין וזכחים ל"ג ב': כ"ה ב' ב' וזכחים שם אזהרה וכו' וכן ברש"י וברש"ב מדאמאקש.
ובספרי אזהרה איתקש וכו' והטעם מלת לאוכל ואח"כ הפניה והגיה אזהרה מדאיתקש עיין סדרש"ל
והרשב"א. ולא ילפינן אוכל מנגיעה דאין מזהירין מן הרין רש"ב א': כ"ה ב' ב' ובספרי ליתא לר"ל:
י' ב' לפני זריקה ועיין וזכחים ע"ד א': כן הגיה סדרש"א ובספרי דאמר קרא: * וטמאתו עליו ונברחה
דזיקא ו' כ' וטמאת דקרא בבשר הראוי לאכילה דהיינו לאחר זריקה פס' ח"ח. והכי תני לה במנחת כ"ה ב'
ועיקר כתיב' פ' צו פרשה ט': * וא"כ לר"ל על כרחך מטקרא אתר יליף לממא שאכל את הקדש לאחר זריקה
דבכל קדש אייתי לה לענין לפני זריקה: כ"ה ב' ברש"י ובר"ם ובשאר גמטאות ומרביתא לשון בכל דריש אף
לשני זריקה. ובספרי ההוא מבכל קדש: * דהיינו כרת. ובר"ה דבר שכתב בו נפילת נשמה וכו': * בין מטא
שאוכל קדש שהיא בברית וטמא שאוכל תרומה שהיא במיתה. ובר"ה אף קדש דבר שכתב בו נפילת נשמה.
ובר"ם וזכחים ל"ג ב' ובמפתח ע"ה א' הני' אף קדש דבר וכו' עיין ש' תנין בתל"ב פ' תרומות שם: * דלנגיעה
דתרומה אתי כדר' יוחנן לעיל: כ"ה ב' בר"ם נ"ג מי איכא. ובזכחים ל"ד א' ואי בנגיעה נ"ג מי איכא. ועיין שבעות
ז' א': * כ"ה ב' לוקה. בר"ם ובירושלמי א' כל לית שבתורה. שאין העשה תיקון הלאו וכו' ש' ספקים אח"כ את
העשה לוקה: * בני הישיבה לרבנן: * חזי בו וכדמסיק דההא קשה ליה עלה. וי"ג אמרו לו אמרת א"ל
האלהים אמרה וכו' עיין רש"ב א': * כ"ה ב' בר"ם ובירושלמי עיין ש' וברש"ב א' רבה. בר"ם אמר עולא שמוס
אמר אהיה דהיינו אהיה הלכה וכן לעיל: * כ"ה ב' רש"י ותנינא להו: * כ"ה ב' בר"ם ובספרי והטעם מלת וכו' כבהרת:
י' ברש"י אל הקדש וכו' כסננה: * ועיין בירושלמי כתובות פ"ג ז' ו' רש"י הוא בשינוי קצת ועיין תמורה ה' א'
ולקמן מ"ו א': * כ"ה ב' בר"ם. ובספרי ליתא אמר מר ושלשון רש"י נראה דל"ג ב' בלולא אלא נירש ואמאי ל"ה
וכי' אמנם נסתת הר"ם עיקר: * כ"ה ב' רש"י וכו' תהיה לאשה וכו' לא יוכל שלחה כל ימי דברים כ"ב ב' פ"ט: * אית
דנסיי חאלא מ"פ א"ר' דלוקין אמר עולא. ושלשון ר"ה נראה גם כן דנחמא אחרת הוה ליה. ועכ"פ כולן
עלין כמות דאליבא דר' יוחנן מקדש וטעין עולא דבאותם לאו שניתק לעשה הוא: * כ"ה ב' בר"ם אמר עולא שמוס
דאיכא למימר לא יאמר וכו': * כ"ה ב' בר"ם ואתי ק"ו מטמא שם רע: * שאין כאן אלא דיבור: * כ"ה ב' בר"ם אונם
עשה מעשה לא כש"כ: * כ"ה ב' בר"ם אלא למה נאמר ובספרי המנינו מלות ל"ג: * י' לפני נירושין: * כ"ה ב' בר"ם והו
לאו הניתק לעשה. ובגמטאות ישנות אם אינו ענין לאונם הנינו ענין למוציא שם רע שאם נירש יחזיר. ואונם
ילפינן בק"ו מטמא שם רע. והדר פריך אונם מטמא שם רע לא נמר. ולא נרסי מלת ואכתי. עיין בהנחת
הר"ם. וכן נירש הר"ם אמרו לו אונם וכו' וכו': * ואכתי קשה דצריך הוא בנותם אף לפני:

ואירך. והוא מיבעי ליה לחלק כרת למפטם ולסך. ואירך. סבר לה כר' אלעזר א"ר
הושעיא. דאמר רבי אלעזר אמר רבי הושעיא. כל מקום שאתה מוצא שני לארץ וסדח
אחד. חלוקין הן לקרבן. ואי בעית אימא. לא סבר לה כר' אלעזר ונפקא ליה: מאיס
אשר ישכב את אשה דוח (ויקרא כ' י"ה). ואירך. והוא מיבעי ליה לכדרבי יוחנן. דאמר
ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יוחי. מגין שאין האשה ממאה עד שיצא מדוה דרך ערותה.
שנאמר ואיש אשר ישכב את אשה דוח ונלה את ערותה וגו' (שם). מלמד שאין האשה
ממאה עד שיצא מדוה דרך ערותה:

וממא שאכל את הקדש: בשלמא הבא למקדש ממא. כתיב עונש וכתוב
אזהרה. עונש דכתיב את משכן ה' ממא ונכרתה (במדבר י"ט י"ג). אזהרה ולא ימנעו את
10 מוחניהם (שם ה' ג'). אלא ממא שאכל את הקדש. בשלמא עונש. כתיב והנפשו אשר תאכל
בשר מובח השלמים אשר לה' ומומאתו עליו ונכרתה (ויקרא י' כ'). אלא אזהרה מגין.
ריש לקיש אומר בכל קדש לא תנע (שם י"ב ד'). רבי יוחנן אומר תני ברדלא אתיא מומאתו
מומאתו. כתיב הבא ומומאתו עליו ונכרתה (שם י' כ') וכתוב התם ממא יהיה עוד מומאתו
בו (במדבר י"ט י"ג). מה להלן? עונש ואזהרה אף כאן? עונש ואזהרה: בשלמא ריש לקיש
לא אמר כרבי יוחנן. נזירה שוה לא נמיר. אלא ר' יוחנן מאי מעמא לא אמר כרבי
15 לקיש. אמר לך ההוא אזהרה לתרומה. וריש לקיש אזהרה לתרומה מנא ליה. נפקא
ליה מאיס איש מורע שרץ ודוא צרוע או זב בקדשים לא אכל (ויקרא י"ב י"ז) אי זה
דבר שרוא שוה בורע של אהרן. הוי אומר וזו תרומה. ואירך ההוא לאכילה. ודא
לנזירה: וריש לקיש האי בכל קדש לא תנע (שם י"ב ד'). להכי דוא דאתא. ההוא מיבעי
20 ליה לממא שננע בקדש. דאיתמר ממא שננע בקדש. ריש לקיש אומר לוקה. רבי יוחנן
אומר אינו לוקה. ריש לקיש אומר לוקה. בכל קדש לא תנע. רבי יוחנן אומר אין לוקה.

לענין אחתו כאביו ומאמר דאשעיהו נוסחת הספרים. ובכריתות ראה למה שכתבתי גם מנגן הלשון סיפא וריסא
מוכח כן:

א"ר ה"ע. ובר"ם ואירך אחותו דרישא מאי עבדי ליה: ¹פספס שפן המסחה דכתיב על בשר אדם
לא יסך ובסתבתו לא תעשו וגו' איש אשר יקח כהנו ואשר יתן פטנו על זר ובכרת מעבדו (שמות ל' ל"ב וז')
ואיצמריך לחלק כרת שטכיו ב' המאות אף שלא נכתב אלא כרת א' כשם שנכתב כרת אחת בעריות ודאיב
אמר' בנזק אחד על כל אחת ואחת. ולכן יצאת כרת דאחותו שאם אינו ענין לנזקו נהיה ענין למקום אחד שכל
שלא נכתב אלא כרת אחת שהוא חייב ב' המאות. ולא סבירא ליה הא דא"ר ה"ה דהושעיא דלוקטן. ויש
נדרסין בה ודלא כר' אלעזר דאמר וכו'. ויש נדרסין וכו' אלעזר והיינו לענין דחייב ב' אבל לא מטעמיה אלא
דילפי לה מאחתות דההא הרישב"א גי' זו דרואי כ"ע מודו במספס וסך דחייב ב' ואין אנו דנין אלא מהכא
נפקא. וגי' ר"ח כני' זו וקושיית הרישב"א דאי משום הא לא שייך לומר וכו' דא"ר רבי'ע מודי בבך עיין
בכריתות שם דרנב"י אמר עלה אף אגן תנינא וכו' א"כ עיקרא דסילתא דחייב ב' צריך לאשמעין: ²כ"ה
כרש"י ותוס'. ובספריים ליתא מלת לה. ובר"ם סבר לה כר' וכו' דרבי אלעאי א"ר אושיעא דא"ר אלעאי. וכן
כתו' שני אלעאי. והנהו דנרסין וכו' אלעזר לא נרסין מלות ואירך סבר לה. אלא כולא מיומא דאירך קמא
דוא: ³ה' יצחק כותיה ס"ל למספס וסך הוא הדין לחלק בעריות ומאחתות דרישא ליקו שחייב על כל אחת וא'
בנזק אחד. וכתב באחתות יצאה שלא לדנון בטלכות: ⁴לחלק בעריות: ⁵שנאמר בה ונכרתו שניהם וגו' ובכלל
היתה יצאה לחלק. ובגמון מוחלקין לא איצמריך שכבר אמר ואל אשה בנזרת מומאתה וגו' אלא ללמדך על
כולן שחייב על כל א' וא' בנזק אחד. וגי' רש"י ואיבעית אימא נפקא ליה מושיא. ועי' סחוק הב"ח מלות לא
סבר לה כר' א. ויש נדרסין לכלא הדי ואירך איבעית אימא סבר לה כר' א' א"ר הושעיא ואב"א נפקא ליה
מאויש. ולא איצמריך לאתוי תו שנסתתם היא למספס וסך ודלא כר' א' א"ר דאמר ר"א וכו' כל מקום וכו'.
ונתחא וז' ג' כ' ב"ס. וב' נוסחאות כעורבבת הן דאי גרים כבר ואירך סבר לה כר' וכו' כדלעיל את ג' לא
סצי גרים תו ואירך אב"א: ⁶ר"ה ה"ע דלא ילפי לחלק מהא: ⁷עיקרו בנזר ס"א ב' ולאמריץ אף יצא
דרך דופן וגו' ר"ח עד שיצא ממנה דרך ערותה. ולהכי אזהרה קרא לומר שאינו חייב כרת אלא אם את מקדוה
העדה ור"ה לית לה הא דרשב"א. והכי בירא מניא דשמעתא דג' אוקימתות דה' בדר"ל לענין לחלק. א' מאחתות
דסיפא. ב' מאחתות דרישא. ג' מאיש אשר ישכב וגו': ⁸בבא אל המקדש: ⁹בממא שאכל הקדש. ועיין ובהים
ל"ג ב' ¹⁰ואין אדם רן גו' ש מעצמו וכו' ¹¹משום דלא נמר גו' ¹²ענין שבעות ¹³א' רבשות ¹⁴ע"ה א'
ועיקרו כתו' ¹⁵תוריע פרק א'. ובר"ם ההוא בכל קדש לא תנע אזהרה לתרומה היא דאתא: ¹⁶מלות בקדשים
לא יאכל ליתניהו במסרים והוספס. ובר"ם ג"ל מהאי קרא איש וגו': ¹⁷ביבמות ע"ד א' תני לה ר' יוחנן
משום ר' ישמעאל:

ד' * כדאמרין מעיקרא. שאם עשו חטובה בית דין של מעלה מוחלין להן. מאי אמרת
א' וא לא עבד חטובה. לא מסיקא מלתא לכרת:

רבי יצחק אומר חייבי כריתות בכלל היו ולמה יצאת כרת באחותו. לדון בכרת ולא במלקות: ורבנן כרת באחותו למה לי. לחלק. וכדרכי יוחנן. דאמר רבי יוחנן. שאם עשאן כולם בהעלם אחר. חייב על כל אחת ואחת. ורבי יצחק לחלק מנא ליה. ⁶ נפקא ליה מואל אשה בנדרת מומאחא (וקרא י"ח י"ט) לחייב על כל אשה ואשה. ורבנן נמי תיפוק להו מהאי. אין הכי נמי. ואלא כרת ראחותו למה לי. לחייבו על אחותו ועל אחות אביו ועל אחות אמו. פשיטא. הרי נוסין מוחלקין הרי שמות מוחלקין. אלא לחייבו על אחותו שהיא אחות אביו שהיא אחות אמו. והכי משכחת לה. ברשיעא בר רשיעא. ורבי יצחק הא מנא ליה. נפקא ליה מקי. דתנן אמר ר"ע שאלתי את רבן נמליאל ורבי יהושע. באיטלי של עימאם. שהלכו ליקח בהמה למשחה בנו של ר"ג. הבא. על אחותו שהיא אחות אביו שהיא אחות אמו מהו. חייב אחת על כולן או חייב על כל אחת ואחת. אמרו לו זו לא שמענו. אבל שמענו הבא על חמש נשים נדרות בהעלם אחר. שחייב על כל אחת ואחת. ונראין הרברים קי"י (משנה כריתות פ"ט) ²⁴ ומה נדה שהיא שם אחר חייב על כל אחת ואחת. כאן ששלשה שמות לא כל שכן. ¹⁵ ואידך. ק"ו מריבא הוא. מה לנדה שכן נוסין מוחלקין. ולאידך נמי דאי ודאי ק"ו מריבא הוא. אלא נפקא ליה מאחותו דסיפא. ואידך. אחותו דסיפא למה לי. לחייבו על אחותו בת אביו ובת אמו לומר שאין עונשין מן הדין. ואידך. סבר עונשין מן הדין. ואיבעית אימא. נמר עונש מאוהרה. ואיבעית אימא. נפקא ליה מאחותו דרישא.

תעבר ועבר מייחב קרבן לאסוקי הגי דקום עשה ניהו. ועיין שבת פ"ט א' וקנ"ג ב' ובכריתות ג' א'. ועיי' קידושין ל"א א'. והוריות ה' א' ובפסרי פ' שלח ק"ב ובתו"כ דברא דחפאת פ"א:

¹ רשעמיה דר"ע משום ב' רשעיות ובכרת חייב משום שאם עשו וכו': ² בילקוט דקא אמרת וכו': ³ שהרי אפשר שיעשה חטובה. ובלקוט לא מסיקא ליה לכרת. ובר"ח מילתא דכרת: ⁴ בפסרים לדנו: ⁵ ב"ד"ס רבי ישמעאל ה"ע ורבנן. דכל שאר רבנן הכי ס"ל. ועיין יבמות ג"ה א': ⁶ שלכך נקט בהו מנינא בריש מסכת כריתות: ⁷ ב"ד"ס ג"ל סדאי קרא ואל אשה תו': ⁸ אם עבר בהן בהעלם אחר: ⁹ וכו' בכריתות ב' ב' ובפסרים ליה: ¹⁰ ב"ד"ס הכי נמי אלא וכו' ול"ג מלת אין: ¹¹ שחייב בהעלם א' על כל א' וא': ¹² ב"ד"ס ליתא הרי שפות וכו' ועיין בכריתות ב' ב': ¹³ ב"ד"ס אלא ההוא טיבעי ליה לחייבו וכו' אחות אביו ואחות אמו: ¹⁴ וטפשי לה ר' אדא בר אבהו בכריתות פ"ו א'. ובד"ס ג' א"ר אדא בר אבהו בר רשיעא ניו הבא על אמו הוליד שתי בנות חזיר ובא על אחת מהן הוליד בן ובא על אחת אמו שהיא אחות אביו ואחות אמו. והתם בכריתות גרס בר רשיעא נלא. ואמו וכו' ולא נקט ניר. ובריש כריתות נמי לא תני לכולא: ¹⁵ כנ"ל להגי' ובפסרים דתניא: ¹⁶ במשנה דכריתות ואת ר"י: ¹⁷ במשנה שם ובד"ס ניתוסף הכי דמי אי נימא כדקתני דרי נוסין ובפסרים כמ"ס: ¹⁸ ב"ד"ס ואמרת להם הבא: ¹⁹ במשנה שם ועל אחת אביו ועל אחות אמו. ופריך עלה בגמרא וטוקי לה שהיא אחות אביו וכו'. ובד"ס הוא כלשון המשנה ואח"כ ניתוסף הכי דמי אי נימא כדקתני דרי נוסין מוחלקין הרי שפות מוחלקין אלא כך שאלו הבא וכו' שהיא וכו' ושהיא וכו': ²⁰ כ"ה במשנה שם ובד"ס כפיטא אבל הכא ג' מהו חייב על כל אחת ואחת או חייב א' על כולן. ובפסרים אינו חייב על כולן אלא אחת וכו' וטלת אינו נחוקא במכריות: ²¹ שם אמרו לא שמענו: ²² שם על ה' נשיו נדרות בהעלם אחת: ²³ במשנה שם ודאינו וכו' ובמשנה שבגמרא שם ורואה אני ובמסקנתא דגמרא שם ודאינו שהדברים ק"ו. ובפסרים דברים מק"ו ובד"ס ק"ו והנהני דברים ק"ו: ²⁴ ורואה שלש ששינו המנהגים לשון המשנה ע"כ כתבו דתניא: ²⁵ כך פירשו בגמרא שם. ב"ד"ס ג' לכולא הכי ומה חסד נשים נדרות שהן שם וכו' כל אחת ואחת אחותו שהיא אחות אביו שהיא אחות אמו אינו דין שחייב על כל אחת ואחת ואידך ק"ו מריבא הוא מה להנשי נשים נדרות שכן נוסין מוחלקין תאמר באחותו שהיא אחות אביו שהיא אחות אמו שאין נוסין מוחלקין: ²⁶ ר"י: ²⁷ ה"ע: ²⁸ ה"ב' גי'ה ואידך נמי ובד"ס ואידך נמי ק"ו מריבא הוא אין ה"ג: ²⁹ ערות אחתו נלה (וקרא כ' ב' וכו'). ובד"ס אלא מנל' נפקא ליה מפרות אחותו נלה. ובגמרא שם איכא למיפרך מה לה' נדרות שכן נוסין מוחלקין אלא אמר קרא שרת אחותו נלה לחייב על אחותו שהיא אחות אביו וכו': ³⁰ כדלעיל צד י"א ובד"ס ואידך ערות אחותו מאי עבר ליה אמר לך ההוא טיבעי ליה לחייבו וכו': ³¹ ר' יצחק ובד"ס ה' יצחק סבר וכו': ³² דבאוהרה איכא קרא יתירא לך כדלעיל שם וכו' דאיכא קרא לאוהרה הוא בכלל חייבי כריתות כולן דנכרתו בהפשות וכו' ולא ה"י ק"ו דעוש אלא נלרא מילתא בעלמא ועיין בריש"א. ובכריתות ג' א' ה' יצחק סבר עונשין מן הדין ואב"א יליף עונש מאוהרה. וכו' ב"ה ב"ה. ובפסרים ואידך איבעית אימא וכו' ונקטע האי שנייה דר"י. סבר עונשין מה"ר: ³³ והי' אשר יקח את אחותו בת אביו או בת אמו (שם כ' ב' וכו') דמצו למיכתא אשר יקח את בת אביו וכו'. וילף מ"ה' יצחק שחייב על כל אחת ואחת בגוף אחד כגון אחותו שהיא אחות אביו ואחות אמו. והמסדרים פ'.

מ"ט דר' ישמעאל. רכתיב אם לא תשמור לעשות את כל דברי התורה הזאת (דברים ב"ח נ"ח)²² וכתבי והפלא ה' את מכותך (שם סג נ"ט). הפלאה זו איני יודע מה היא. כשהוא אומר והפילו השופט והכדו לפניו (שם כ"ב). הו אומר הפלאה זו מלקות היא.²³ וכתבי אם לא תשמור לעשות את כל וגו' (שם ב"ח נ"ח)²⁴. אי הכי חייבי עשה נמי.²⁵

5*

יאמר להם רוצח אני. אמרו לו אף על פי כן. יקבל מהן. שנאמר וזה דבר הרוצח (דברים י"ט ד')¹: *מעלים היו שכר ללויים. דברי רבי יהודה.² רבי מאיר אומר לא היו מעלים להן שכר³: וחזור לשררה שהיה בה. דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר⁴ לא היה חוזר לשררה שהיה בה:
 5 אמר רב כהנא מחלוקת בשש. דמר סבר לכם (במדבר ל"ה י"א) לקלישה. ומר סבר לכם. לכל צרכיכם⁵. אבל בארבעים ושתים דברי הכל היו מעלין להם שכר. א"ל רבא הא ודאי לכם לכל צרכיכם משמע. אלא אמר רבא מחלוקת בארבעים ושתים. דמר סבר ועליהם תתנו (ס"ט ס"ו) כי הנך לקלישה. ומר סבר ועליהם תתנו. כי הנך. מה הנך לכל צרכיכם. אף הני נמי לכל צרכיכם. אבל בשש. דברי הכל לא היו מעלים
 10 להן שכר:

חוזר לשררה שהיה בה כו': הני רבנן ושב אל משפחתו ואל אחות אבותיו ישוב (ויקרא כ"ה ט"א) למשפחתו הוא שב. ואינו שב למה שהחזיקו אבותיו. דברי ר"י. ר"מ אומר אף הוא שב למה שהחזיקו אבותיו. אל אחות אבותיו כאבותיו. וכן בגולה כשהוא אומר ישוב (במדבר ל"ה כ"ח) לרבות את הרוצח (תו"כ דר סו"ק ו'): מאי וכן בגולה. כרתניא. ישוב הרוצח אל ארץ אחוזתו (במדבר ל"ה כ"ח) לארץ אחוזתו הוא שב. ואינו שב
 15 למה שהחזיקו אבותיו. דברי רבי יהודה. ר"מ אומר אף הוא שב למה שהחזיקו אבותיו (ספרי פס"ק ק"ס)⁶. נמר שיבה שיבה מהתם⁷:

פרק ג'. משנה א'.

ואלו הן הלוקין¹². הבא על אחותו¹³. ועל אחות אביו¹⁴. ועל אחות אמו¹⁵. ועל אחות אשתו¹⁶. ועל אשת אחיו¹⁷. ועל אשת אחי אביו¹⁸. ועל הנדה¹⁹: אלמנה לכהן גדול²⁰. גרושה וחלוצה לכהן הדיוט²¹. ממזרת ונתניה לישראל. בת ישראל לנתין ולממזר²²: אלמנה וגרושה חייבין

¹ עיין בריש"א ובתוספות יו"ט ובד"ס ריש מחזקין סלות כיוצא בו ויש שנדחקו וקיימם ויש שסתלקם הבא החסידים לסוף משנה דלעיל סעיר לעיר כיוצא בו והב"ח הוסיפו לנמא שקלשחו כבר כיו"ב. ולכלולו אית להו פיראק ועיקר נראה דכולא איתוסף ממשנה דשביעית פ"י ט"ח ואינו מעיקר המשנה כאן וע"כ לא פירשו עלה כלל בגמרא. אבל בירושלמי נרטי לה עי"ש ותני לה נמי בתוספתא פ"ג בשינוי קצת. ובשביעית שם לעיר מקלט ובכ"ז קאנש' לעיר המקלט: ² בר"ם ובכ"ז קאנש' וב"ח מעלות היו וכו' לא היו מעלות ובירושלמי ומעלות. ופי' נוסחא זו היא שהערים היו טביאין שכר ללויים ע"י כן שהרצחים שוכרים מהם בת דירה. ולנוסחת מעלים כפשוטו שאין דרים שם בהגם: ³ בכ"ז הנ"ל ור"א: ⁴ הדקיתם לכם ערים וכו': ⁵ חזון צריכין להעלות שום שכר ללויים. ובעין דרוש זה בסוכה ע' א' וב"ק ק"ב א' ועיין ביצה כ"ח ב' וסגולה ז' ב'. ועיין לעיל צד ב' היתם קרא אחרינא דריש: ⁶ בד"ס אלא א"ר כהנא עי"ש בהגהות ובילקוט סעתי הובא בשם ר' כהנא אבל נראה שהוא קטוע עי"ש: ⁷ ברש"י ובד"ס שהחזקו וכן לקטן. פ' לשררה של אבותיו: ⁸ בד"ס שנאמר ואל אחותו וכו': ⁹ ושם גרים וכן הוא אומר בגולה ישוב לרבות וכו'. והנ"ל א הגיה וכן בגולה שנאמר. ובילקוט בדר הגי' כמו שהוא לפנינו: ¹⁰ ושם הוא בשינוי עי"ש ובילקוט סעתי שינה וסרס עי"ש: ¹¹ נמר ישוב דרוצח מן ישוב דעבר שנאמר בו אל אחות אבותיו: ¹² ברש"י בד"ס בכ"ז קאנש' ובירושלמי אלו הן וב"ח כתובות ל"א ב'. ועיין לעיל ריש פ"ב. וכתבו המפורשים דלאו דוקא אלו דתנא תנא ושייר ולא נקט כאן אלא הנדה דאית בהו לאשכחין מדי: ¹³ ויקרא י"ח פ' הוה בברית שם כ' י"ז: ¹⁴ שם י"ח י"ב ו' י"ט: ¹⁵ שם י"ח י"ב ו' י"ט: ¹⁶ שם י"ח י"ב ו' י"ט: ¹⁷ שם י"ח י"ב ו' י"ט: ¹⁸ שם י"ח י"ב ו' י"ט: ¹⁹ שם י"ח י"ב ו' י"ט: ²⁰ שם י"ח י"ב ו' י"ט: ²¹ שם י"ח י"ב ו' י"ט: ²² שם י"ח י"ב ו' י"ט: וכן הם שגרי בריש כיתות ובכתובות ריש פ"ג. ונקט כל השם אחות תחלה וחו"כ השם אשת אח. וכל הגי' במזיד בלא התראה בברית ובהתראה במלקות: ²³ שם כ"א י"ד: ²⁴ שם ש' ז'. ונקט לזו משום שם דב' שמות רש"א. וכתב הרשב"א דחלוצה דנקט אינו רק אשכחית לישנא דהיא מדרבנן ועיין בריש"א לעיל בריש פ"א: ²⁵ בבא זו לתא בירושלמי ובכ"ז הנ"ל. וכן דעת הירושלמי לא למחוק נזין ונתניה שאינם מדאורייתא. ורש"י כתב שהנכערים הם מדאורייתא בלא תחתון וכן דעת הרשב"א וכו' שגין. ועיין בכמות ע"ה ב' ובריש פ"ג דכתובות וריש פ"ד דסוטה. ועכ"ל היה צ"ל למסור שכך הוא הסדר בב"ב וכו' כפשוטו נאסר עיין בהגהות הר"ם. ועיקר נראה דבבא זו הוסיפה באשכחית לישנא דהא דמי' מוסה:

מה

הדרג באותה העיר גולה משכונה לשכונה¹⁵. ובן לוי גולה מעיר לעיר¹⁶:

20

כיוצא בו. רוצח שגלה לעיר מקלטו. ורצו אנשי העיר לכבדו.

VII. Internat. Orientalisten-Congr. Semitische Sect.

רוצח שיצא חוץ לתחום וכו': ת"ר ורוצח נואל הדם את הרוצח (במדבר ל"ה כ"ז) מצוה ביד נואל הדם. אין לו נואל הדם רשות ביד כל אדם. דבר ר"י הגלילי. ר' עקיבא אומר רשות ביד נואל הדם וכל אדם אין חייבין עליו: מאי מעמא דרבי יוסי הגלילי מי כתיב אם רצה. ורבי עקיבא מי כתיב ירוצח:

אמר מר זוטרא בר טוביה אמר רב רוצח שיצא חוץ לתחום ומצאו נואל הדם והרגו, נהרג עליו: כמאן. לא כר"י הגלילי ולא כר"ע. הוא דאמר כי האי תנא. דתניא ר' אליעזר אומר עד עמדו לפני העדה למשפט (שם כ"ז) מה ת"ל. לפי שנאמר ורוצח נואל הדם את הרוצח (שם כ"ז). יכול מיד. ת"ל עד עמדו לפני העדה למשפט: ורבי יוסי ור' עקיבא האי עד עמדו לפני העדה למשפט. מאי דרשי ביה. הווא מיביעי ליה לכדתניא. רבי עקיבא אומר מנין לסנהדרין שראו אחד שדגן את הגפוש שאין ממיתין אותו עד שיעמוד בב"ד אחר. ת"ל עד עמדו לפני העדה למשפט. עד שיעמוד בב"ד אחר (תוספתא פ"ג):

ת"ר אם יצא יצא הרוצח (שם כ"ז) אין לי אלא במזיד. בשוגג מניין. ת"ל אם יצא יצא מ"מ. והתניא וההורגו במזיד נהרג בשוגג נולה (תוספתא פ"ג). לא קשיא. הא כמאן דאמר אמרינן דברה תורה כלשון בני אדם. הא כמאן דאמר לא אמרינן דברה תורה כלשון בני אדם. אמר אביי מסתברא כמ"ד דברה תורה כלשון בני אדם. שלא ידא סופו חמור מתחלתו. מה תחלתו במזיד נהרג בשוגג נולה. אף סופו במזיד נהרג בשוגג נולה:

תני חדא. אב שדגן. בנו נעשה לו נואל הדם. ותניא אידך. אין בנו נעשה לו נואל הדם. לימא הא רבי יוסי הגלילי. הא ר"ע. ותסברא בין למ"ד מצוה בין למ"ד רשות מי שרי. והאמר רבה בר רב הונא. וכן תנא דבי רבי ישמעאל. לכל אין הבן נעשה שליח לאביו להכותו ולקללתו חוץ ממסית. שהרי אמרה תורה לא תחמול ולא תכסה עליו (דברים י"ז ט'). אלא לא קשיא. הא בבנו והא בבן בנו:

משנה ט.

א"לן שהוא עומד בתוך התחום. ונופו נוטה חוץ לתחום. או עומד חוץ לתחום. ונופו נוטה בתוך התחום. הכל הולך אחר הנוף:

¹ בד"ס מצוה בנאל הדם: כ"ה בד"ס ובילקוט טמעי וכן הגיה הב"ח ובספרים אין נואל הדם: כ"ה בד"ס ובספרים ישנים עיין לעיל במשנה וכן כתב הירש"א דני הנכונה היא אין חייבין דלסתכלה אסור ואין לו רשות עליו: ² בד"ס אם ירוצח: שאין זה בכלל כי ידם לבנו: ³ שאין מי שיצא מעיר מקלטו צריך עדים והתראה על כך רש"א ועיין זה בתוספתא פ"ג אלא דהתם ג' לה בשם ר' יוסי עיי"ש: ⁴ בד"ס ובילקוט ור"י הגלילי: ⁵ דאין עד נעשה דיין ועיין ר"ה כ"ה ב' וב"ו א' וב"ק צ' ב' וכתובות כ"א ב' וב"ב ק"ד א': ⁶ במקרא כתוב ואם: ⁷ שאם רצחו נואל הדם שאין לו דם: ⁸ ועל כרחך ביצא בשוגג איירי דאי במזיד אין לו דם. ובד"ס ובילקוט ליתא מלת וההרגו וכן בכסף משנה ליתא וכן מהקו בהגהות ר"א ויחלוא וס' הירש"א במזיד שיצא במזיד בשוגג שיצא בשוגג נולה שדגן לגלותו ואינו נהרג. ואני קיימתי נוסחת הספרים ופירשתי להי שכן היא בתוספתא וסגנון הלשון הכי עדין: ⁹ פלוגתא דר"י ה"ע היא. עיין ברכות ל"א א' יבמות ע"א א' כתובות פ"ו ב' קידושין י"ז ב' נצח פ"א ב' נדרים ג' א' ב"ס ל"א א' וב' וצ"ד ב' סנהדרין ג' ו' א' ב' פ"ד ב' פ"ה ב' וצ' ב' עבודה זרה כ"ז א' ובהם ק"ה ב' כריתות י"א א' ערכין ג' א' נדה ל"ב ב' וצ"ד א' ובירושלמי דרשנא פ"ה א' הבטת פ"ה ה"א סוטה פ"ו ה"ה ופ"ה ה"ה ונדרים פ"א ה"א. ועיין בתוספתא סוטה פ"ד א' בד"ה ה"י: ¹⁰ הרג במזיד: ¹¹ יצא במזיד. ונקט לה אביי בלשון נוטל על לשון ולשונות שדגן הם עם התוספתא והענינים שונים: ¹² גי' רש"י שדגן את הבן בנו נעשה וכו'. ובד"ס את בנו בנו נעשה עיי"ש בהגהות: ¹³ ד"ס מצוה ביד נואל הדם: ¹⁴ ד"ס רשות היא: ¹⁵ בד"ס ליתא מי שרי: ¹⁶ סנהדרין פ"ה ב'. ובילקוט ראה המאמר משוכש הדשו בספרי אשר כנפשוך זה אביך. במקרא כתיב ולא תחמול: ¹⁷ בד"ס ובספרי ליתא אלא: ¹⁸ והא דתני בנו נעשה לו נואל הדם בנו של נהרג קאמר: ¹⁹ במשניות ובכת"י קאמר לתוך התחום:

תנא מת קודם שמת כ"ג. מוליכין עצמותיו על קברי אבותיו. דכתיב ישוב הרוצח אל ארץ אחוזתו (במדבר ל"ה כ"ה) איהו ישיבה שהיא בארץ אחוזתו. הוי אומר זו קבורה: נגמר דינו ונעשה כהן בן נרושה או בן חלוצה. פליגי בה ר' אמי ור' יצחק נפחא. חד אומר מתה כהונה. וחד אומר במלה כהונה! לימא בפלוגתא דר"א ורבי יהושע קא מיפלגי. דתנן היה עומד ומקריב ע"ג המזבח. ונודע שהוא בן נרושה או בן חלוצה. 5 ר"א אומר כל קרבנות שהקריב פסולין. ורבי יהושע מבשיר (תרוסת ס"ח משנה א'). מאן דאמר מתה כר' יהושע. ומאן דאמר במלה כרבי אליעזר. *אליבא דרבי אליעזר כולי עלמא לא פליגי. כי פליגי אליבא דר' יהושע. מאן דאמר מתה כרבי יהושע. ומאן דאמר במלה. עד כאן לא קאמר ר' יהושע התם. דכתיב בדרך ה' חילו ופועל ידיו תרצה (דברים ל"ג א') אפי' חללין שבו. אבל הכא אפי' ר' יהושע מודה: 10

נגמר דינו וכך: אמר רב יהודה אמר רב שתי מעיות מעה יואב באותה שעה דכתיב וינס יואב אל אהל ה' ויחזק בקרנות המזבח (מלכים א' ב' כ"ה). מעה שאינו קולט אלא נעו. והוא תפס בקרנותיו. מעה שאינו קולט אלא מזבח בית עולמים. והוא תפס מזבח של שילה. אביי אומר בהא נמי מיטעא מעה. מעה שאינו קולט אלא כהן ועבודה בידו. והוא זר היה: 15

אמר ריש לקיש שלש מעיות עתיד שרו של רומי למעות. דכתיב מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה (ישעיה ס"ג א'). מועה שאינה קולטת אלא בצר. והוא נולה לבצרה. מועה שאינה קולטת אלא שונג. והוא מיד היה. מועה שאינה קולטת אלא אדם. והוא מלאך הוא: 20

אמר ר' אבהו ערי מקלט לא נתנו לקבורה. דכתיב ומגרשיהם יהיו לכרמיהם ולרכושם ולכל חייתם (במדבר ל"ה ג') לחיים נתנו ולא לקבורה. מיתביי שמה (שם שם כ"ה) שם תהא דירתו שם תהא מיתתו שם תהא קבורתו. רוצח שאני דגלי ביה רחמנא: 25

כשם שהעיר קולטת וכו': ורמינהו וישב בה (שם) בה ולא בתחומה (תוספתא ס"ג). אמר אביי לא קשיא. כאן לקלוט כאן לדור. לדור תיפוק ליה דאין עושין שדה מגרש ולא מגרש שדה לא מגרש עיר ולא עיר מגרש (משנה סוף ס"ט דערכין) אמר רב ששת לא נצרכה אלא למחילות: 30

¹ ואמר שם הכהן הגדול. ובי' ר"ח תנא מת הרוצח ומת כ"ג. ובד"ס מת ומת כ"ג. ומאי דתנן במשנה שם תהא קבורתו הוא קודם שמת כ"ג: ² יהיו כנגמר דינו ומת כ"ג. בר"ח ליתנייהו מלת פליגי בה וכן ליתא מלת נפחא. ועיין בהגהות הד"ס: ³ יהיה כנגמר דינו בלא כ"ג: ⁴ ולא מסתכל לסיפא: ⁵ ומשני דאליבא דר"א תרתייהו מדור דהוא כנגמר דינו בלא כ"ג: ⁶ בר"ח אלא מסום דכתיב: ⁷ כן פירשו אבהו דשמואל בבירושין ס"ו ב' ושם ג' אפי' חולין שבו ועיין פסחים ע"ב ב' ב' ע"ד כיוצא בן צריה: ⁸ רש"י הגיה במזבח של במה וכו' כד"ס וי"ג במזבח נבעון הריש"ב א' מקיים גירסת הספרים שהכל נקרא ע"ש משכן שילה כס"ש ויחוש משכן שלו וכו' רבין כסו רסין מקדש תהלים ע"ח: ⁹ בד"ס בהא נמי מעה שאינו וכו' וכו' בע"י: ¹⁰ ועיין מכלילתא דמספחים ס"ד ובס"ע שם אות ס"ב וס"ג. והא דאביי בירושלמי בפרקין אחרים מסיים דר' יוחנן עיי' שם. מלת היה ליתא בד"ס: ¹¹ מלת היה ליתא בד"ס וג' בכל הגזו שאינן קולטות: ¹² ובקצת נוסחאות ליתא מלת הוא הגהות הד"ס. ובס"י נוסחא מועה וכו' אדם הוא מלאך מועה וכו' שונג הוא מדור. וברש"י ישעיה שם אטרו רבותיו שתי מעיות עתיד שר של שעיר וכו' החשיב הא דבצרה המדור. ובהגהות הד"ס הביא בשם אה"ת והוא מלאך. רב אחא בריה רבא אמר בהא נמי מועה שאינה קולטת אלא ישראל והוא נוי. ועיין בילקוט השלח כפ' אדוני ידוע דדרוש רב אחא. כעין זו הובא ממדרש אבכיר. ואולי עיקר המאמר ב' מעיות כסו שהוא ברש"י תע"י. הא דר' אחא וכו' הם ג' ושינוי אח"כ במספרים ונעשה מישראל וכו' אדם ומלאך. ועיין בס"י ג' ב' ד' דר' ל' נוסחא אחלה ליה בין בצר לבצרה. ואולי בצרה דהתם לאו היינו דאדום אלא דמואב ירשיה ס"ח כ"ד: ¹³ אסגניתין דשם תהא קבורתו מיתתי לה: ¹⁴ בד"ס דגלי רחמנא ביה. ובילקוט מסעי דגלי ביה קרא. ושם ג' מיתביי שם תהא דירתו וכו'. והמקם הוא דקבר אסור בהנאה התמעט מקום חייתם אלא נותנים לכל עיר בית הקברות חץ משטריהם ורש"י ס"ח ה"ג. והה"ד הוא בכל עיר הלום ונקט עיר מקלט לפי שאין דם קולטות: ¹⁵ עיין בתוספתא שם: ¹⁶ כד"ס ובילקוט מסעי ותיפוק ליה. ומלת לדור לא נרמי: ¹⁷ ובתוספתא שם ס"ה וב"ב כ"ד ב' ב' שלא ידור שם ובד"ס ג' אמר רבא:

איבעיא להו במיתת כולן הוא חוזר. או דילמא במיתת אחד מהן. ת"ש נגמר דינו בלא כ"ג אינו יוצא משם לעולם (לקמן משנה ח') ואם איתא ליהדר בההך. ברליסא:

משנה ח'.

משננמר דינו מת כ"ג ה"ז אינו גולה. אם עד שלא נגמר דינו מת כ"ג ומנו אחר תחתיו ולאחר מכן נגמר דינו חוזר במיתתו של שני: נגמר דינו בלא כ"ג. וההורג כ"ג. וכ"ג שהרג. אינו יוצא משם לעולם: ואינו יוצא לא לעדות מצוה. ולא לעדות ממון. ולא לעדות נפשות. ואפי' ישראל צריכים לו. ואפי' שר צבא ישראל כיוצא בן צדריה: אינו יוצא משם לעולם. שנאמר אשר נם שמה (בסדר ל"ה כ"ה) שם תהא דירתו. שם תהא מיתתו. שם תהא קבורתו: כשם שהעיר קולמת כך תחומה קולמת: רוצח שיצא חוץ לתחום ומצאו נואל הדם. רבי יוסי הגלילי אומר מצוה ביד נואל הדם ורשות ביד כל אדם. רבי עקיבא אומר רשות ביד נואל הדם וכל אדם אין חייבין עליו:

מ"מ. אמר אביי ק"ו. ומה מי שנלה כבר יצא עכשיו. מי שלא נלה אינו דין שלא ינלה. ודלמא האי דנלה איכפר ליה. האי רלא נלה לא. מדי גלות קא מכפרא. מיתת 15 כהן הוא דמכפרא:

אם עד שלא נגמר דינו וכו': מנא הני מילי. אמר רב כהנא דאמר קרא וישב בה עד מות הכהן הגדול אשר משח אותו בשמן הקדש (בסדר ל"ה כ"ה) ובי הוא מושחו. אלא זה שנמשח בימיו. מאי הוה ליה למעבר. היה לו לבקש רחמים שיגמור דינו לזכות. ולא ביקש:

אמר אביי נקמינן נגמר דינו ומת. מוליכין את עצמותיו לשם. דכתיב לשוב 20 לשבת בארץ עד מות הכהן (שם ס"ג ב'). ואיזהו ישיבה שהיא בארץ. הו אומר זו קבורה:

ומוכח כן באינן מקומות ועיין עירובין ס"ג א' וכו'. וענין הדברים כענין ובשבו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית:

כ"ה בר"ם וברישב"א. וברש"י ליהדר בהגך. ובספרים ליהדר ביה וכבר חקקו והסגירו: אבל בראשית בשעת גמר דין יוצא במיתת כל אחד מהן: בר"ם ובירושלמי ובכ"י קאנפי' ובפי' ר"ח נגמר דינו וסת כ"ג וכו': *בירושלמי ובכ"י ה"ל ויטנו אחר. וני' הכת"י לאחר סימן נגמר דינו חוזר למיתתו של שני: בר"ם סמים אינו יוצא משם לעולם: *במשניות ובכ"י ה"ל ובר"ם ההורג אלא שבד"ם הני' ההורג בלא כ"ג וני' ר"ח ופי' שהרג כ"ג ועיין ברישב"א: *עיין סנהדרין י"ח א' וכו': בר"ם אינו יוצא: *בר"ם אסילו כל ישראל: *בר"ם ואסילו שר הצבא כיוצא וני' ר"ח ואפי' כל ישראל צריכין לו כיוצא: *ובתוספתא ס"ג יליף לה ראב"י מדכתיב שמה שמה שלשה פעמים ועיין בילקוט מסעי בשם ספרי וזאת וני' הד"ם ובילקוט מסעי ובכ"י ה"ל שנאמר שמה. וני' בכתי' חסם וכו' ושם: *עיין לקמן בנפלא ובילקוט בשם ספרי וזאת: *כ"ה בנפלאות הישנות ובמשנה ובירושלמי ובכ"י ה"ל. ובספרים חקקו מלת אין עפי' המדרש"ל ועיין תוספת יו"ט וכבר הגיה הגר"א וזילנא: *להחזירו לביתו. ועיין לעיל ב' ב': *בר"ם מיתת כ"ג: *בר"ם כל וכו' הוא מושחו לכ"ג אלא שנמשח ועי' ש בהנהגות וברש"י עה"ת דני' וכו' הוא מושחו לכהן או הכהן משה אותו אלא להביא את הנמשח ביסיו: *דאמרינן לעיל עמוד א' שהיה להן לבקש על דוחן ובתרינן יתנן באותו ספק ומסול רלא עלי' ביומא דכפודי וכו' על תלת עבירין קשיין וכו': *פרש"י בעירובין ה' א' מסרת מאבותינו מנהג מדבותינו. ובהנהגות חכם צבי כתב שהוא מסגנון לשון אביי ברכות מ"ח ב' עירובין ג"ח ב' ביצה י"ז ב' טו"ק י"ב א' ח"ג א' תענית י' א' כתובת ס"ה ב' וק"א א' קידושין ל"ג א' גיטין ל"ב ב' וס"ח ב' ג"ז ב' ת"ט ב' נדרים מ"א א' נדר ג"א ב' סוטה ל"ח א' חולין ג"ג א' (והתם נקט נמי ר' יוסף נקשינ' ובעירובין ה' ר' נחמן) עירובין י"א ב' המורה כ"ב ב' ונדה י"ז א':

דורן ולא בקשו: כי הא. דהוא נברא דאכליה אריא ברחוק תלתא פרסי מיניה דר' יהושע בן לוי. ולא אישתעי אליהו בהדיה תלתא יומי:

אמר רב יהודה אמר רב קללת חכם אפי' בתנא היא באה. מנלן מאחיתופל. שבשעה שברה דוד שיתין קפא תהומא. בעא למישטפא לעלמא. אמר מדו לכתוב שם אחספא ומישרא בתהומא דליקו אדוכתיה. ליכא דאמר ליה מדי. אמר כל היודע דבר זה ואינו אומרו יחנק בטרנו. נשא אחיתופל ק"ו בעצמו. אמר ומה לעשות שלום בין איש לאשתו אמרה התורה שמי שנכתב בקרושה ימחה על המים לכל העולם כולו לא כל שכן. א"ל שרי. כתב שם אחספא שדי אתהומא נחת וקם אדוכתיה. ואפ"ה כתיב ואחיתופל ראה כי לא נעשתה עצתו ויתבוש את החמור ויקם וילך אל ביתו ואל עירו ויצו אל ביתו ויחנק ונ' (שמואל ב' י"ז ב"ג):

א"ר אבהו קללת חכם אפילו על תנאי היא באה. מנלן מעלי. דקאמר ליה לשמואלי כה יעשה לך אלהים וכה יוסיף אם תבחר ממני דבר (שמואל א' ג' י"ז) ואף על גב דכתיב ויגד לו שמואל את כל הדברים ולא כחד ממנו (שם שם י"ח) ואפ"ה כתיב ולא הלכו בניו בדרכיו ונ' (שם שם ח' ג):

אמר רב יהודה אמר רב נידוי על תנאי אפילו מעצמו צריך הפרה. מנלן מיהודה. דכתיב אם לא הביאותיו אליך ונ' (בראשית ס"ג ט) וא"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן מאי דכתיב יחי ראובן ואל ימות ונ' וזאת ליהודה (דברים ל"ג י' ו'). כל אותן מ' שנה שהיו ישראל במדבר עצמותיו של יהודה היו מגולגלין בארון ער שעמד משה ובקש עליו רחמים. אמר לפניו. רבונו של עולם מי גרם לראובן שיורה יהודה. וזאת ליהודה. שמע ה' קול יהודה (שם). עאל איבריה לשפא. לא הוה קא מעיילי ליה למתיבתא דרקייע. ואל עמו תביאנו (שם). לא הוה קא ידע למישקל ומיטרי" בשמעתא בהדי רבנן. ידיו רב לו (שם). לא הוה ידע לפרוקי קושיא. ועור מצריו תהיה (שם):

לפי שלא התפלל שלא יאירע כזה. ויבליקוט ססעי מאי הוה להו למיעבד וכו' כי ההוא נברא דאכליה וכו':
 ב"ה אמר רב וכו' בהנך סתריהם ויבליקוט שמואל א' ג' ליתא אמר רב וכו' א"ר יהודה מניין לקללת חכם שאמר' בתנא וכו' ולפ"י צריך לשחוק מלת מנלן: דחל שחת המוכח כנגד מקום הגמסין עיין סוכה ס"ט א': עיין סוכה ג"ג א' וב' ושם הוא בשינוי קצת. ובע"י כשכרה דוד וכו' ובעי למשטפא לעלמא אמר דוד מי איכא ידעא אי שדי למיכתב שם ומישרא בתהומא וניחא. ליכא דא"ל ולא מדי אמר כל היודע לומר ואינו אומר וכו'. ויבליקוט שמואל א' ג' מהו למכתב וכו' למשרייה לתהומא דליקוט אדוכתיה וכו' היודע בדבר זה וכו' ועיין בהגהות הד"ס. ועיין בירושלמי דפ' חלק ה"ב ובסדרש שמואל ס"ו דטולא שם בענין אחר. ובירושלמי שם א"ר יוסי הוה דמלא אמרה צריך בר נש חשים על לחשיה דרבה אפי' על מנן ובסדרש שם א"ר יוסי מיכן צריך אדם לחוש על קללתו של זקן יותר אפי' על חנם. ובבלי ברכות ג"ו א' גרסינן נמי נספרי דקללת חכם אפי' בתנא הוא באה אבל בסנהדרין צ' ב' גרסינן לה נמי בשם ארי' אמר רב: עיין ספרי נשא ס"ו ובמ"ע אחר ד' הוה בשבת קפ"א א' גרסינן ס"ו ב' וחולין קפ"א א' א': עיין סוכה שם. בדר"ס שדא בתהומא. ובע"י ק"ו בעצמו ומה לעשות וכו' אמרה תורה שמי הנכתב וכו' לעשות שלום על כל העולם כולו עאכ"ו אמר שרי וכו' ושדא בתהומא וכו': בטקרא כתוב אל עירי. ובר"ס וכתב ויצו ונ': בספריים הוסיפו דקא"ל עלי ע"ס הע"י. ובר"ס ליתא ובר"ה דאמר ליה לשמואל וכן בליקוט שם ליתא: בספריים הוסיפו בסנהדרין ואפ"ה וכו' בע"י ובר"ס. ויבליקוט שם ליתא ובר"ה הא כתיב: כ"ה נספח כל הראשונים עיין בהגהות הד"ס ובספריים ליתא אפי' מעצמו: והמאמר לך כל הימים נידוי הוא רש"י כ"ה ב"ס ובגמ"ס הראשונים היו עצמותיו: כ"ה ב"ס הראשונים ובקש עליהן: כ"ה ב"ס שנאמר וזאת ליהודה ואמר שמע ונ': למקום היברום ששמו משם רש"י: כ"ה ב"ס ו"ג ומישרא ו"ג ולמישרא מ' לישא וליתן. ובספריים ומישרא: ויכולא דרשב"ג בב"ק צ"ב א' ושם ג' היו עצמותיו וכו' ובקש רחמים וכו' שיורה יהודה מיד שמע ה' וכו' קא מסקי למתיבתא וכו' לא הוה ידע מאי קאמי רבנן ולמשקל וישריה בהדי רבנן וכו' לא הוה סליק ליה שמענתא אליבא דהלכות וכו'. וע"ע טוה"ז ב' ובידשלמי דסוטה פ"א ה"ד. ועיקר בספרי ברכה שם"ה ועי"ש בשם"י עה"ת. וע"ע בליקוט מקץ. ובהא דמתיבתא דרקייעא עיין ברכות י"ח ב' ב"ס ג"ס ב' ס"ה א' וב' וס"ו א' וב"ב ע"ה א' ועבדה וזה ג' ב' גימין ו' ב' ובכ"ר ספ"ר אין יום ריוש שאין הקב"ה מחדש הלכה בב"ד של מעלה. ואליהו הנביא הוא המביא וכו' בין מתיבתא דרקייעא ומתיבתא דארעא תוספות ב"ב שם

ויכתוב יהושע את הדברים האלה בספר תורת אלהים (יהושע כ"ד כ"ה)
פליגי בה ר' יהודה ור' נחמיה. חד אומר שמנה פסוקים. וחד אומר ערי מקלט. בשלמא
למ"ד ח' פסוקים היינו דכתיב בספר תורת אלהים. אלא למ"ד ערי מקלט מאי בספר
תורת אלהים. ה"ק ויכתוב יהושע בספרו את הדברים האלה הכתובים בספר תורת
אלהים: 5

ספר שתפרו בפשתן. פליגי בה ר' יהודה ור"מ. חד אומר כשר. וחד אומר
פסול. למ"ד פסול דכתיב למען תהיה תורת ה' בפיך (שמות י"ג ט') ואיתקש כל התורה
כולה לתפילין. מה תפילין הלכה למשה מסיני לתופרין בנידין. אף כל התורה לתופרה
בנידין. ואירך. כי איתקש למותר בפיך. להלכותיו לא אתקש: אמר רב חזקוני להו
לתפילין דבי חביבי דתפירי בכיתא. ולית הלכתא כוותיה: 10

משנה ז'

אחד משוח בשמן המשחה⁷ ואחד המרובה בבגדים⁸ ואחד שעבר
ממשיחותיו מחזירין את הרוצח¹⁰. רבי יהודה אומר אף משוח מלחמה
מחזיר את הרוצח¹¹. לפיכך אימותיהן של כהנים מספקות להן מחיה
וכמות¹². כדי שלא יתפללו על בניהם שימותו¹³:

מנא הני מילי. אמר רב כהנא דאמר קרא וישב בה עד מות הכהן הגדול (נמדר
ל"ח כ"ה) וכתוב כי בעיר מקלטו ישב עד מות הכהן הגדול (שם שם כ"ה) וכתוב ואחרי
מות הכהן הגדול (שם) ור' יהודה. כתיב קרא אחרינא לשוב לשבת בארץ עד מות
הכהן (שם שם ל"ג). ואירך מדלא כתיב הגדול חד מהךך הוא:

לפיכך אימותיהן של כהנים וכו': מעמא דלא מצלו. הא מצלו מייתי.
והכתיב בצפור לנוד כדרור לעוף כן קללת חנם לא תבא (שם ל"ג ב'). אמר להו ההוא
סבא "מפירקיה דרבא שמיע לי. שהיה להן לבקש רחמים על דורן ולא בקשו": ואיכא
דמתני כדי שיתפללו על בניהם שלא ימותו. מעמא דמצלו. הא לא מצלו מייתי. סאי
הוה ליה למעבר. הכא אמרינן טוביה חמא חזינוד מנגיד¹⁴. התם אמרו שכס נסיב ומבנאי
נזירי. אמר להו ההוא סבא "מפירקיה דרבא שמיע לי. שהיה להן לבקש רחמים על

⁷ בד"ס ששנה פסוקים שבתורה וכו' בילקוש יהושע ל"ה. ועיין ב"ב ס"ו א' ונחנתא ל' א': ⁸ בד"ס את
הדברים האלה בספר וכו' בילקוש שם: ⁹ כ"ה בילקוש ס' בא וני' ר"ח אף כל התורה כולה בנידין. ובספרים
אף כל לתופרין: ¹⁰ שלא לכתוב על עור בהמה טמאה עיין שבת כ"ח ב' וק"ח א': ¹¹ ועיין סנהדרין ח' ב' ו"ט
א'. וע"ע קידושין ל"ה א': ¹² ר' חייא אחי אביו היה רש"י. ובספרים אחרים לספרי רבי חביבי. ואיכא דגרסי
לחילי דבי רב רישב"א. וספן דאתחנן הוא רבנן דפליגי עם ר' יהודה. מהבני' אותיות נחמיה דלא שמשנעי
רבנן בין ה"א לח"ת ופליגי בזה שנתחנן דהיינו בשלימות התורה. וספרי ר' מאיר שהיה סופר וסליג עם ר"י
בהלכה ספר שתפרו: ¹³ כהנים גדולים שנמשחו בשמן המשחה: ¹⁴ בד"ס ובילקוש ספרי וכו' ר' ג' מרובה בגדים
כהן שלא נמשח אלא שמששש כח' בגדי כהנה גדולה. ועיין הוריות י"ב א' דנגנו ששן המשחה מימות יאשיהו
ובירושלמי בפרקין ובהוריות ס"ג דבבית שני לא הוה להו ששן המשחה ועב"ס אף בבית ראשון אירע שהיה
שמשש כהן מרובה בבגדים לחד רישב"א ועיין נזיר ס"ו ב' והוריות י"ג א': ¹⁵ שלא נמשח אלא לזמן לפר
שארע פסול בב"ב: ¹⁶ בירושלמי ובכ"י קאנש' ליתא וכו' ס' סהיר: ¹⁷ בתוספתא ס"ג פליג עליה ר"ש ועיין
הוריות י"ב ב': ¹⁸ בד"ס הן מספקות. ובע"י הן מספקות להם מים וסוזן. וכו' ר"ח היו מספקין בגדים לרצחנים:
¹⁹ מלה כדי ליתא בע"י: ²⁰ הא תלתא: ²¹ ויש כאן ד'. ובספרים היה כתוב ונ' וספקיהו עיי' בהנהגת הד"ס:
²² ב"ח"ג ל' לסימא דאי מצלו צלחיה תתקבלא: ²³ כ"ה בד"ס. וי"ג אמר ליה וי"ג אמר ההוא: ²⁴ ולא קללת
חנם הוא רש"י: ²⁵ בד"ס ובכנסתא איכא דאמרי: ²⁶ הכא בבבל משל הוא בני בני אדם ע"י מעשה שאירע
כססור ססחים ק"ג ב' דטוביה חמא ואתא זינוד לחזיה ואסודי ביה קסיה דר"ס נגדיה לזינוד וכו' ומסיק
התם משום מציא שם רע: ²⁷ ובא"י אמרי שכס נסיב את דינה ובני באבני גטלים. עיין ערוך ערך כגא וע'
שכס וע' סבנאי ובכראשית רבה ס"ו וסבנאי קשע: ²⁸ בספרים אמר ליה רעין לעל:

הוא מדבר ע"י עצמו שנאמר זה דבר הרוצח (שם שם ד') אמרו לו הרבה שליחות עושה (תוספתא ס"ג):¹

אמר מר בשנה בא מעשה לידו. משימא. דאי כמוד בר גלות הוא. אין. הוא תניא. ר' יוסי בר' יהודה אומר בתחלה אחד שונע ואחר מויד מקדימין לעי מקלם. וב"ד שולחין ומביאין אותו משם. מי שנתחייב מיתה הרגוהו. שנאמר ושלחו זקני עירו ולקחו אותו משם ונתנו אותו ביד נואל הדם ומת (דברים י"ט ב'). מי שלא נתחייב פטרוהו. שנאמר והצילו העדה את הרוצח מיד נואל הדם (במדבר ל"ה כ"ה). מי שנתחייב גלות מחזירין אותו למקומו. שנא' והשיבו אותו העדה אל עיר מקלטו אשר נס שמה (שם שם). רבי אומר מעצמן הן גולין. כסבורין הן אחד שונע ואחר מויד קולטות. והן אינן יודעין שבשונע קולטות כמוד אין קולטות (ספרי שופטים קט"ו):²

א"ר אלעזר עיר שרובה רוצחים אינה קולטת. שנאמר ודבר באוני זקני העיר והיא את דבריו (יהושע ב' ד') ולא שהשוו דבריהן לדבריו:

וא"ר אלעזר עיר שאין בה זקנים אינה קולטת. דבעינן זקני העיר וליכא:

איתמר עיר שאין בה זקנים. רבי אמי ור' אסי. חד אומר קולטת. וחד אומר אינה קולטת. למאן דאמר אינה קולטת בעינן זקני העיר וליכא. למאן דאמר קולטת מצוה ¹⁵ בעלמא: ועיר שאין בה זקנים. ר' אמי ור' אסי. חד אמר נעשה בה בן סורר ומורה. וחד אמר אין נעשה בה בן סורר ומורה. למ"ד אין נעשה בה בן סורר ומורה בעינן זקני עירו (דברים כ"א י"ט) וליכא. למ"ד נעשה בה בן סורר ומורה מצוה בעלמא: ועיר שאין בה זקנים. ר' אמי ור' אסי. חד אמר מביאה ענלה ערופה. וחד אמר אינה מביאה ענלה ערופה. למ"ד אינה מביאה ענלה ערופה בעינן זקני העיר והיא (שם שם ג') וליכא. למאן ²⁰ דאמר מביאה ענלה ערופה בעלמא:

א"ר חמא בר חנינא³ מפני מה נאמרה פרשת רוצחים * בלשון עוה". רבתיב וידבר ה' אל יהושע לאמר דבר אל בני ישראל לאמר תנו לכם את ערי המקלט אשר דברתי אליכם וגו' (יהושע כ' א' ו'). מפני שהן של תורה": למימרא דכל דיבור לשון קשה". אין. כדכתיב דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות (בראשית ט"ב ל'). והתניא ²⁵ אז נדברו ראי ה' (מלאכי ג' ט"ו). אין נדברו אלא לשון נחת וכן הוא אומר ידבר עמים תחתני (תהלים ט"ו ד'). דבר לחוד ידבר לחוד:

(סימני רבנן מהמני וספרי)⁴. פליגי בה רבי יהודה ורבנן. חד אומר

מפני ששירם. וחד אומר מפני שהן של תורה:

¹ ושם הוא בשינוי קצת. בד"ס דברים הרואין לו. הרבה שליחות זה המקרא עושה נדרש לכמה ענינים רש"ב"א. ומכאן הביאו רמיה דל"ב במשנה סלה את. רש"ב"א: * בתמיהה. כ"ה ג' רש"י. ובד"ס בר קטלא הוא ובד"ס בילקוט שופטים וברש"ב"א: * גניחתא. ובד"ס אין והאי תנא הוא דתניא. ובילקוט שופטים הא סני ר"י בר"ה הוא דאמר בתחלה ועיין לקטן ס' י' ב' בד"ס ולקוחין אותו משם ובילקוט שם ולקוחין אותו משם שג' ושלחו זקני עירו: * בר"ס שלא נתחייב מיתה וכו' בפסרי: * שם הוא בשינוי קצת ועיין ספרי מסעי ק"ס. ופייסי לברייתא ולא למשנה משום הא דרבי. וס' מי שנתחייב מיתה הרגוהו לצדיק קאמר אם בב"ד כשהוא בדרם והתראה או שספורין אותו ביד נואל הדם ועיין ספרי כסעי ריש ס' ק"ס וקס"א: * בר"ס שרובה רוצחין וכו' בילקוט כי תצא תחק'ל ושם הגי' א"ר אלעזר: * בילקוט שם השמיט זה המאמר: * בילקוט שם המאמרים טקופעין. ובד"ס ליתנייהו מלות בה ליתנייהו מלות ענלה ערופה בתר למ"ד וכו'. ופליגי אי בעינן קרא כדכתיב רש"ב"א. ועיין מנהדרין ס"ה ב' ב' בילקוט יהושע ל' ר' אחא בר"ח ובהגדה הד"ס א"ר חנינא: * בר"ס רוצחנים בלשון עז וכו' בילקוט יהושע: * ובשאר כל ספרי יהושע לא נאמר אלא ויאמר: * בילקוט שם דכל דיבור הידבר ל"ק היא. ונפחת ר"ח וסנא לך דכל דבור ל"ק היא שנאמר וכו' ועיין בילקוט מקץ ושם טרם וקישע: * בילקוט שם. ובד"ס ליתא מלת אין. וגי' הד"ס קשה היא דכתיב ובילקוט כשה דכתיב: * בר"ח איני והתניא: * כ"ה בד"ס ובילקוט מקץ. ובספרי ליתא אלא מלת נדברו: * ובפיעל הוא לשון עז ובנפעל ובחפעל הוא לשון נחת. לשון דבר הוא נדון עם לשון משיכה וניהול אם משיכת המלות בפה או משיכת אדם לאדם. ועיין שם ס"ג א': * בד"ס ליתא: * בד"ס ובילקוט מפני ששירם. ולכן נאמר בלשון עז לפי שלא הפרישם מיד:

הקב"ה כי טוב יום בחצריך מאלף (שם ס"ד י"א). טוב לי יום אחד שאתה עוסק בתורה לפני מאלף עולות שעתיד שלמה בנך להקריב לפני על גבי המזבח:
ומכוונות להם דרכים וכו':² תניא ר' אליעזר בן יעקב אומר: מקלס היה ב כתוב על פרשת דרכים כדי שיכיר הרצח ויפנה לשם (תוספתא ס"ג): אמר רב כהנא 5 מאי קרא. תכין לך הדרך (דברים י"ט ג). עשה הכנה לדרך:

רב חמא בר חנינא פתח לה פתחא להאי פרשתא מהבא. טוב וישר ה' על כן יורה חמאים בדרך (תהלים כ"ה ח). אם לחמאים יורה ק"ו לצדיקים:

ר"ש בן לקיש פתח לה פתחא להאי פרשתא מהבא. ואשר לא צדה והאלהים אנה לידו וכו' (שמות כ"א י"ג). וזה שאמר הכתוב: כאשר יאמר משל הקדמוני מרשעים יצא 10 רשע וכו' (שמואל א' כ"ד י"ג). כמה הכתוב מדבר. בשני בני אדם שדרנו את הגפש. אחד הרג בשוגג ואחד הרג במזיד. לזה אין עדים ולזה אין עדים. הקב"ה מומינן לפונדק אחד. זה שדרג במזיד יושב תחת הסולם. וזה שדרג בשוגג יורד בסולם ונפל עליו ודרגו. זה שדרג במזיד נדרג. וזה שדרג בשוגג נולה:

אמר רבה בר רב הונא אמר רב הונא. ואמרי לה אמר רב הונא א"ר 15 אלעזר¹⁰ מן התורה ומן הגביאים ומן הכתובים בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו. מן התורה דכתיב לא תלך עמהם (במדבר כ"ב י"ג). וכתיב קום לך אתם (שם שם כ'). מן הגביאים דכתיב אני ה' אלהיך מלמדך להועיל מדריכך בדרך זו תלך (ישעיה ס"ח י"ג). מן הכתובים דכתיב אם ללצים הוא יליך ולעזרים יתן חן (משלי ג' י"ד):

אמר רב הונא רצח שנלה לעיר מקלס ומצאו נואל הדם והרגו פסור. קסבר 20 ולו אין משפט מות (דברים י"ט ד) בנואל הדם הוא דכתיב. מיתבי. ולו אין משפט מות. ברצח הכתוב מדבר. אתה אומר ברצח או אינו אלא בנואל הדם. כשהוא אומר והוא לא שונא לו מתמול שלשום (שם שם ד')¹¹ הוי אומר ברצח הכתוב מדבר. והא דאמר כי האי תנא. דתניא. ולו אין משפט מות. בנואל הדם הכתוב מדבר. אתה אומר בנואל הדם הכתוב מדבר או אינו אלא ברצח. כשהוא אומר והוא לא שונא לו מתמול 25 שלשום (שם) הרי רצח אמור. הא מה אני מקיים ולו אין משפט מות. בנואל הדם הכתוב מדבר: תנן מוסרין לו שני ת"ח שמא ידרגנו בדרך וידברו אליו. מאי לא דמתרבי ביה דאי קטיל ליה¹² בר קטלא הוא. לא. כדתניא וידברו אליו דברים ודאויים לו. אומרים לו אל תנהג בו מנהג שופכי דמים בשננה בא מעשה לידו. ר"מ אומר

¹ בד"ס עוסק בתורה מאלף וכו'. וכ"ה במדרש תהלים שם ובע"י. ובר"ח וכן אמר הקב"ה לידו טוב לי יום שאתה מתעסק בתורה בחצריך מאלף וכו' להקריב ע"ג המזבח. ועיין במדרש תהלים שם ובירושלמי ריש ברכות שהיו פוצים הדור אופרים לפני חלונותיו של דוד אימתי בית ה' נלך. ועיין שבת ל' א' שנשתמש הדיןש בזה המאמר האחרון: ² בד"ס ומסכתין וכו' ומסרין להם. ועיין לעיל במשנה: ³ בד"ס אמר ראובן: ⁴ שם הוא בשני קצת ועיין בירושלמי: ⁵ נוסחא אחרתא בגליון אמר רב הונא וכ"ה בע"י ובילקוט תהלים כ"ה. ובילקוט שופטים השנים השם ועיין ב"ב ק' ב' דהתם רב הונא דריש האי קרא. בספרי דסיפוי במתברות עשה לך כו"ה בע"י ושם ג' הכנה בדרך אבל בד"ס ובילקוט ובר"ח ליתא מלת לך. וע"ע ספרי שופטים ק"ס ומדרש תהלים כ"ה ובמדבר רבה פכ"ג ותנחומא ס' מסעי. בר"ח הגי' מקלס מקלס: ⁶ עיין במדרש תהלים שם. בילקוט תהלים לחמאים מרה כ"ס לצדיקים. ועיין במדבר רבה פכ"ג ותנחומא מסעי ובירושלמי בפרקין: ⁷ בד"ס ליתא מלת פתחא: ⁸ כ"ה ברש"י ובספריים ליתא וכן הגיה הב"ח: ⁹ עיין ילקוט שופטים ר' שכ"ג ושם ג' נמצא זה שדרג בסדור וכו' וכ"ה בילקוט שמואל שם אלא שסירס שם המאמר. ועיקרו במסכתא דמשפטים עיי"ש: ¹⁰ בד"ס אמר רבה בר בר חנה ואמרי לה א"ר אלעזר: ¹¹ בע"י ליתא מלת בה ובר"ח ג' שם מוליכין: ¹² בד"ס ליתא מלת זה וכן ליתא בשאר נוסחאות עיין בד"ס. ובד"ס ג' מניין תחת מלת דכתיב: ¹³ עיין יומא ל"ח ב' ועי"ו ג"ה א' ומנחות כ"ט ב'. ¹⁴ ונמצא בדרך בהליכתו רש"י: ¹⁵ בד"ס בנואל הדם כתיב ובר"ח בנואל הדם שנמצא הרצח הרגו הכתוב מדבר: ¹⁶ והבא מסיים נמי כי לא שנה הוא לו מתמול שלשום מה דהם ברצח קאי ה"ג ברצח קאי ועיין ברישכ"א ובגליון הגיהו כי לא שנה הוא לו ואינו נכון: ¹⁷ כ"ה בילקוט שופטים. ובספריים כי לא שנה הוא לו ועיין ברש"י וברישכ"א: ¹⁸ כ"ה בד"ס. ובספריים ליתא מלת ליה:

דרש רבי שמלאי מאי דכתיב או יבדיל משה שלש ערים בעבר הירדן מזרחא שמש (דברים י' ט"א) אמר לו הקב"ה למשה הורח שמש לרצחנים: איכא דאמרי א"ל הורחת שמש לרצחנים:

דרש רבי סימאי מאי דכתיב אודב כסף לא ישבע כסף ומי אודב בהמון לא תבואה (קהל' ה' ט') אודב כסף לא ישבע כסף, זה משה רבינו, שהיה יודע שאין שלש ערים שבעבר הירדן קולפות עד שלא נבחרו שלש בארץ כנען ואמר מצה שבאה לידי אקיימנה, ומי אודב בהמון לא תבואה, למי נאה ללמד בהמון, מי שכל תבואה שלוי, היינו דא"ר אלעזר מאי דכתיב מי ימלל נבורות ה' ישמע כל תהלתו (תהלים ק"ו ב') למי נאה למלל נבורות ה', מי שיכול להשמיע כל תהלתו, ורבנן, ואיתימא רבה בר מרי אמר, מי אודב בהמון לא תבואה, כל האודב בהמון לו תבואה, יהבו כיה רבנן עניייהו 10 ברבא בריה דרבה: (סמן, אשי ללמוד, רבינא ללמד), רב אשי אמר כל האודב ללמוד בהמון לו תבואה, היינו דא"ר יוסי בר' חנינא מאי דכתיב חרב אל הבדים ונאלו (דשה נ' ל"א), חרב על צוארי שונאיהם של ת"ח שיושבין ועוסקין בתורה בר בדר, ולא עוד אלא שמטפשי, כתיב הכא ונאלו, וכתיב התם אשר נאלו (במדבר י"ב י"א), ולא עוד אלא שחושאין, שנאמר ואשר חטאנו (שם), ואיבעית אימא מהבא נואלו שרי צועק (ישעיה י"ט ג'), 15 רבינא אמר כל האודב ללמד בהמון לו תבואה, היינו דאמר רבי הרבה תורה למדתי מרבתי, ומחבירי יותר מהם, ומתלמידי יותר מכולן:

א"ר יהושע בן לוי מאי דכתיב עומדות היו רגליו בשעריך ירושלם (תהלים קל"ב ג') מי גרם לרגליו שיצמדו במלחמה, שערי ירושלים שהיו עוסקים בתורה:

וא"ר יהושע בן לוי מאי דכתיב שיר המעלות לדוד שמחתי באומרים לי בית 20 ה' נלך (שם שם א') אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא רבש"ע שמעתי בני אדם שהיו אומרים, מתי ימות זקן זה ויבא שלמה בנו ויבנה בית הבחירה ונעלה לרגל, השמחתי, אמר לו

יטעמנא עשה כן והקב"ה הסכים על ידו, ועיין בילקוט ואחתהן הוצק מילטנא קעין זו בשם ר' יוסי בר' ח' ובדברים רבה ס"ב ב' או יבדיל בשמו עיי"ש, וע"ע בב"ר ספכ"א, חרית השמש היא קעין שנאמר וחרה לפס יראי שמי שמש צדקה מלאכי ב' כ' ובה"א אם חרה השמש עליו דמים לו שכות ב"ב ב', וכלי הירח שמש לרצחנים שהיו דמים להם: י"ש נוסחאות ר' סמאי: "בעין יעקב הגי' יודע ששלש בעבר הירדן אינן קולפות עד שנבחרו וכו' אמר מצה הבאה לידי וכו' ובילקוט ואחתהן אף על פי שידע שלא היו קולפות עד שנבחרו שלש שבארץ כנען אמר מצה הבאה וכו' ובילקוט קהלת הטעמה כסו שהיא לפנינו: יסוסא דקרא גמ זה הבל שמי שאודב בהמון תלמידיו חזין לו תבואה, גם זה הבל דאין נאה ללמד אלא למי שיש לו תבואה כדאמרינן סוף הוריות הכל צריכין למדי חסידי ועיין ב"ב קט"ח ב': "וכו"ה בעין יעקב ובספרים היה כתוב למי נאה ללמד והגיה למלל וכו' בר"ח ובילקוט קהלת ושם ג' היינו דר' אליעזר אלא דהתם איתא בדר"ם ללמוד הוא ס"ס ובהריות י"ג ב' דרשו כן ר"ב ה' נתן עיי"ש, ועיין מגילה י"ח א' דהתם מיתא לה לענין תפלה, ובעיקר ערך אדוניה וכן בר"ח גרסי למי נאה להלל בהמון מי שכל תבואה שלו ולפי ג' וזו אף הכא לענין תפלה איתאמרא: "ובד"ס ואיתימא רבה אמרי, וברש"י ואיתימא ר' מרי אמרי: "וכו"ה בעי" ובשאר הנוסחאות וכן פירש רש"י האהב ת"ח ובספרים ניתוסף האהב ללמוד ואח"כ סתקוה: "ברש"י ברבה וב"ח ובעי" הגי' ברבה בריה דרבא, ורש"י האהב ת"ח לו תבואה התורה מחזרת עליו ועל דעתו כדאמרינן בעלמא האי פאן דרדיחין רבנן הוין ליה בנין רבנן (עין שבת כ"ג ב') יהבו רבנן ענייהו ברבה שהיה אהב ת"ח ביותר והיו לו בנים ת"ח, ול"ג סלת ביה וכן בד"ס ליתא, ודריש המקרא בלשון חסידה מי הוא שאודב בהמון ולא היה לו תבואה רש"י א"א, ובקצת ספרים כל הני לא בדי, וע"ע בקרא רבה ספ"ב ובדברים רבה ס"ב ב' או יבדיל: "בהמון חברים, היסין הספור ליתא בד"ס: י"ג בד"ס שיושבין לבד לבד ועוסקין בתורה ולא עוד וכו' וכתוב התם נואלו שרי צעק ואב"א מהבא אשר נואלו ואשר חטאנו, ובעי" על שונאי ת"ח שיושבין בר בדר ועוסקין בתורה וכו' וסולת ולא עוד אלא שחושאין שנאמר נפדו שם, ובילקוט קהלת על שונאיהם של ישראל שיושבין ועוסקין בתורה לבד, והשאר השמיט ועיי"ש רמז ש"ו, ובכריתות ס"ג ב' נרשין על שונאיהם וכו' שיושבין בר בדר ועוסקין וכו', וכו' בתענית ז' א': "בהמון תלמידים, ובילקוט קהלת ללמוד תורה בהמון הוא ס"ס: "בעי" וחת מחברי: "בתענית ז' א' נרשין דאמר ר' חנינא הרבה למדתי מרבתי ומחבירי יותר מרבתי וכו' ובילקוט קהלת הגי' דאמר רבי ברכיה: "בד"ח שערי ירושלים שהיו טוענים בהלכה, ובסדרש תהלים שם שהיו עוסקים בהם תורה וכו' בילקוט שם:

וחמת רקת וכנרת וקדש ואררעי ועין חצור (יהושע י"ט ל"ה ול"ו) ותניא ערים הללו אין עושין אותן לא מירין קטנים ולא כרכים גדולים אלא עיירות בינוניות (תוספתא ס"ג) אמר רב יוסף תרתן קדש הוא. אמר רב אשי כנן מליקים ואקרא דסליקים:

נופא. ערים הללו אין עושין אותן לא מירין קטנים ולא כרכים גדולים אלא עיירות בינוניות. ואין מושיבין אותן אלא במקום מים. ואם אין שם מים מביאין להם מים. ואין מושיבין אותן אלא במקום שווקים. ואין מושיבין אותן אלא במקום אוכלוסין. נתמעמד אוכלוסיה מוסיפין עליה. נתמעמד יודיהן מביאין להם כהנים ליום וישראלים. ואין מוכרין בהן לא כלי זין ולא כלי מצודה דברי רבי נחמיה. וחכמים מתירין. ושון שאין פורסין בתוכן מצודות ואין מפשילין לתוכן חבלים כד שלא תהא רנל גואל הדם מצודה שם (תוספתא ס"ג) א"ר יצחק מאי קרא. ונס אל אחת מן הערים האל וחי ויהיה ר' ס"ב) עביר ליה מדי דתהוי ליה חיותא:

תנא תלמיד שנלה מגלין רבו עמו. שנאמר וחי (שם) עביר ליה מדי דתהוי ליה חיותא. אמר ר' ועירא מבאן שלא ישנה אדם לתלמיד שאינו הנון:

א"ר יוחנן הרב שנלה מגלין ישיבתו עמו. איניי הא א"ר יוחנן מגלין לדברי תורה 15 שהן קולטין. שנאמר את בצר במדבר וגו' (שם שם ס"ג) וכתבינן תורה וזאת התורה (שם ס"ג). לא קשיא. הא בעידנא דעסיק בה. הא בעידנא דלא עסיק בה. ואי בעית אימא מאי קולטין ממלאך המות. כי הא דרב חסדא הוה יתיב וגריס כבי רב. ולא הוה קא יכול שליחא למיקרב לנביא. ולא הוה שתיק פומיה מנידסא. סליק ויתיב אנא רבי רב. פקע ארוא ושתיק. ויביל ליה:

א"ר תנחום בר חנילאי מפני מה זכה ראובן לימנות בהצלה תחלה. מפני שהוא פתח בהצלה תחלה שנאמר וישמע ראובן ויצילוהו מידם (באשית ל"ו כ"א):

¹ במקרא כאן עוד מסוק ל"ו: וישם הוא בשינוי קצת. ועיין לקמן ובערכין ל"ג ב' גרים לא כפרים קטנים וכו' והובאה כולה כדלקמן בירושלמי בפרקין בשינוי עיי"ש. וגי' הילקוט פ' מסעי לא כרכים קטנים וכו' וביהושע לא עיירות קטנים: ² אקרא הוא מבצר עיין בעריך ערך אקרא ו' אשי פ' לדברי ר"י דקדש עיר מקלט היה הזה נמי מבצר קדש. וגריסין בערכין ל"ג ב' ר' אשי אמר לאו אמר ר' יוסף תרי קדש הזה ה"ג תרי ירושלים היה. דהיינו ירושלים ואקרא ירושלים. ובר"ס ב' ר' אשי אמר וכו' ומסע דר"א פליג אדר"א ואינו נכח: ³ בעריך ערך פ' לא מירין גדולים ולא כרכים קטנים אלא וכו'. ובספרי שופטים ק"ס ערים ולא מירים ערים ולא כרכים ערים ולא כפרים. ובפ' מסעי ק"ט מסעם כרכים וכפרים ופסטים סניד שלא היו שם אלא שווקים ובית המרחץ. ובתוספתא לא כרכים גדולים ולא מירים קטנים. ובירושלמי ולא עיירות קטנות ועיין לעיל: ⁴ בר"ס מים אחר. בירושלמי מביאין לשם מים. ובילקוט יהושע קטוע תי' הריטב"א מביאין שם מים: ⁵ בבא זו בתוספתא ליתא ובירושלמי תני לה קדם בבא דמיס וה"ג התם אין בונין אותה אלא על השוק אם אין שם שוק עושין לשם שוק: ⁶ ריש"י שיהו כפרים וישבו סמוכים להם שלא יבואו גואלי הדם טרובין על העיר בחיל. ובתוספתא מביאין אחרים ומושיבין תחתיהן: ⁷ בתוספתא מוסיפין עליהם כהנים וכו'. ובירושלמי גרים להנהו כבי נתמעט. יודיהן מביאין אחרים תחתיהם אם אין שם אוכלוסין מביאין לשם כהנים וכו': ⁸ בר"ס ריש"י הריטב"א וכל מצודה ול"ג לא ולא וכו' בילקוט ואין סמוכים בהם זין וכלי מצודה תע"ל בילקוט ואחתהן ס' או ויביל ובפ' שופטים. וכתב הריטב"א ד"ג ברין וכלי צודה ובתוספתא אין עושין אותן ברין וצודה וגו' אצירה. ובירושלמי אין עושין בתוכן לא בית הבר ולא בית הבצירה: ⁹ בתוספתא ואין מפשילין לתוכן חבלים ואין עושין בתוכן כלי זכות וכו' בירושלמי: ¹⁰ בילקוט נגלי. ובתוספתא שלא להרגיל רנל גואל הדם לשם בירושלמי בשביל (שלא) להרגיל את הרנל לשם. וכל הגי מירי שטרנגילין רנל לשם או שהם כלים מיוחדין לשפיות דמים שדחיקן משום לשני עוד לא תתן מכשול: ¹¹ בהך דמתקין לשם: ¹² בר"ס חיותא כי היכי דנחיה: ¹³ ובנחן שאין לו שם מביאין לשם א' גמי משום דלגמרא רב אחד עדיף כי היכי דלא ליפלת לישני עיין ע"ו י"ט סוף א' ¹⁴ בר"ס וברוב נוסחאות ר' דרא: ¹⁵ עיין חולין ק"ג א': ¹⁶ אין היא. ס' אין הדבר כך: ¹⁷ כן הוסיפו בספרים במחברות וכו' בילקוט ואחתהן. ובר"ס וכו' וכתבינן זאת התורה: ¹⁸ קס"ד שביט מדרשו קילשו חצן הרנו שם גואל הדם נורני עליו ריטב"א: ¹⁹ שכל זמן שטלמד לתלמידיו אין מסמיקין אותו ללך בגלות אבל אחר שהפסיק גולה הוא וישיבתו עמו. התמלח בה להיתגברו בר"ס: ²⁰ זכ"ה בר"ס ובילקוט ואחתהן. ובר"ס לא הוה יכול ליה שלאך המות לקרבא גביה. ובע"ל לא מצי שליחא דמלאכא למיקרב ליה. ובספרים גיזיהו והגנישו במחברות שליחא דמלאכא דמתא: ²¹ בר"ס ולא שתיק. ובילקוט ובעין יעקב ולא הוה סמיק פומיה: ²² כעין זו שבת ל' ב' בענין דוד המלך ובפ' ס"ו א' בענין רבה בר נחמני: ²³ דהיינו בצר לראובן: ²⁴ כעין זו כ"ר ס"ר:

ומוסרין להן שני ת"ח'. שמא יהרגנו בדרך וידברו אליהו'. רבי מאיר
אומר אף הוא מדבר ע"י עצמו¹ שנאמר וזה דבר הרוצח (דברים י"ט ד')²
רבי יוסי בר יהודה אומר³ בתחלה אחד שונג ואחד מויד מקדימין לערי
מקלט. וב"ד שולחין ומביאין אותו משם⁴. מי שנתחייב מיתה בב"ד
הרגהו⁵. ושלא נתחייב מיתה פטרוהו⁶. מי שנתחייב גלות מחזירין אותו⁷
למקומו⁸ שנאמר והשיבו אותו העדה אל עיר מקלטו וגו' (במדבר ל"ה כ"ה)⁹
תנו רבנן שלש ערים הבריל משה בעבר הירדן וכנגדן הבריל יהושע בארץ כנען.
ומכונות היו כמין שתי שורות שבכרם. חבון ביהודה כנגד בצר במדבר. שכם בהר
אפרים כנגד רמות בגלעד. קדש בהר נפתלי כנגד גולן בכשן¹⁰. ושלשת (דברים י"ט ג')
שירו משולשין. שיהא מררום לחברון כמחברון לשכם. ומחברון לשכם כמשכם לקדש¹¹
ומשכם לקדש כמקדש לצפון (חושבא ס"ג ג')¹²: בעבר הירדן תלת בארץ ישראל תלת¹³.
אמר אביי בגלעד שכיחי רוצחים¹⁴. דכתי' גלעד קרית פועלי אן עקובה מרם (יהושע ו' ח')¹⁵.
מאי עקובה מרם. א"ר אלעזר שהיו עוקבין להרוג נפשות¹⁶: ומאי שנא מרמי ניסא
ומהאי ניסא דמרחקי. ומאי שנא מציעאי דמקרי¹⁷. אמר אביי בשכם נמי שכיחי רוצחים
דכתיב וכחכי איש גרודים חבר כהנים דרך ירצחו שכמה וגו' (שם ס"ט ט')¹⁸. מאי חבר
כהנים. א"ר אלעזר שהיו מתחברין להרוג נפשות ככהנים הללו שמתחברין לחלוק
תרומות בבית הגרנות¹⁹: ותו ליכא. והא כתיב ועליהם תתנו ארבעים ושנים עיר (במדבר
ל"ה ו'). אמר אביי הללו קולמות בין לדעת בין שלא לדעת. הללו לדעת קולמות שלא
לדעת אינן קולמות²⁰: וחכורן עיר מקלט הואי²¹. והכתיב ויתנו לכלב את חבריו כאשר
דבר משה (שופטים א' ז'). אמר אביי פרוורדא²² דכתיב ואת שדה העיר ואת הצריה נתנו
לכלב בן נפנה (יהושע כ"א י"ב): וקדש עיר מקלט הואי. ודכתיב ועיר מבצר הצדים צר

י' בד"ס מוסרין לו ובשניות ובירושלמי ובכת"י קאנש' ומוסרין לו. והיינו כשכ"ד מחזירין אותו לשם:
י' שמא יבא נזיל הדם להרגו וידברו אליו: בד"ס ובכת"י הנ"ל ולקמן בנסמא ליתא סתא אף. בד"ס ג' סדר
על פי עצמו וכו' בילקוט יהושע ס' ל' ועי"ש בבבא: ביורשלים ר"י כי רבי יהודה ובכת"י הנ"ל ר"י
בר יהודה וכן בשאר נוסחאות רבי: בבכת"י הנ"ל תחלה וכו' היו מקדימין וכו' ומביאין אותו: בד"ס
ובכת"י הנ"ל ובירושלמי ליתא בב"ד: בד"ס ופי' שלא נתחייב: בבכת"י הנ"ל ליתא מי ובירושלמי ושנתחייב.
ועיין לקמן י' ב' ובספרי סע"י ק"ס ושופטים קפ"ז: בילקוט סע"י ליתא סתא שבכרם ובילקוט יהושע איתא.
ובד"ס ומכונות הן. ועיין ספרי שופטים ק"ס. וגי' ר"ח ומכונות היו חברין ביהודה וכו': י"ו ביהושע כ' מני להו:
ועיין ספרי סע"י קנ"ס וק"ס: והתם הוא בשינוי קצת ותני לה נמי ביורשלים: בתפסי: כ" בר"ח רצחנים.
שפיב זו הארץ לגדל רצחנים רפב"ן עה"ת בפ' סע"י. ובספרי סע"י ק"ס אמרו לפי דרכנו למדנו שרוב שופכי
דמים בארץ נלעדי: כ" בר"ח שנאמר נלעדי תול. וקרית היא טענין זמן כמו והקריטם לכם ערים (במדבר ל"ה י"א)
תרגמו ותוסטן שנלעדי הוא כקום זמן לסועלי און: בד"ס ובר"ח ליתא. ובעיין יעקב נמי ליתא והתם גרם
ואמר ר"א: י' פ"ס"י עוקבין ארביין ובעירך ערך עקב ס' סע"יטין ובאין בעקשין. וכין שבתחלה אחד שונג
ואחד סקדיטין לערי מקלט צריכי להו טובא. בע"י ג' עקובין: "שטדרוס לחברון וכן מקדש לצפון הוא
דחוק יותר מאלו שבין שכם לחברון ולקדש לפי ששכם באמצע. בד"ס ס"ש מהאי ומהאי ניסא. ובילקוט פ"ס
מהאי ניסא דמרחקי ופ"ס מהאי ניסא דמקרי ובילקוט יהושע ס' ל' הני' כמו שהוא לפנינו עי"ש בבבא:
י' בר"ח שכיחי רצחנים שנאמר וכו': י' ה"ח וכחכי תול וכחבר כהנים שח"ו כ"ף נמשך לכאן ולכאן. בילקוט
כל הענין מקושע עי"ש והתם ג' תרסות וכו' בע"י. ועיין בב"ר פ"ס. ועיין מנהרין ק"ב א' דשכם מקום
מוכן לפרעניות: י' אף אלו קולמות וכו' לקמן י"ג א': י' בד"ס הללו אין קולמות אלא לדעת וכו' בע"י
ובילקוט סע"י אבל ביהושע הני' כמו שלפנינו ופ"ס"י. והנהו שש ערים קולמות בין שבתחלה שם לדעת קליפה
בין שלא ברח שם לדעת קליפה שלא היה ידע שהיא קולמת. והריש"ב א' חסוף כגון שהביאו אחר לשם הוא
ישן וכוונתו כזה. ויותר נראה דסדעת וקני העיר קאמר דכתיב ודבר באונו וקני העיר וכו' יהושע כ'. ואין זה
מעבב אלא כיון שנכנס אפי' שלא סדעת וקני העיר קולמות אבל בפ"ב עיר אינן קולמות אלא סדעת וקני
העיר. וכן נראה מלשון הריש"ב ב' בהלכותיו ה' רצח פ"ח ה"פ: י' ובכ"ה בד"ס ובשאר נוסחאות וב"ה לקמן.
ובספרי הוה: י' בד"ס פרוורדא' ובב"ב קכ"ב ג' מיתת לה וכו' פרוורדא. ובעירך פרוורדא וכו' ובספרי
מיתת להרגו ירושלמי שתרנס פרוורדא אטעם לפנינו פיריל. ובספריים פרוורדא ובילקוט סע"י פרוורדא:

אומר: יש שונא גולה. יש שונא שאינו גולה. זה הכללי כל שהוא יכול לומר לדעת הרג אינו גולה. ושלא לדעת הרג זה גולה:

תנו רבנן בלא ראות (במדבר ל"ה כ"ג) פרט לסומא דברי רבי יהודה. רבי מאיר אומר בלא ראות לרבות את הסומא (ספרי מסעי ק"ט): מאי מעמא דרבי יהודה. דכתיב ואשר יבא את רעהו ביער (דברים י"ט ה') אפילו סומא. אתא בלא ראות מעמיה. ורבי מאיר בלא ראות. למעט. בבלי דעת (שם ס"ד). למעט. הוי מעוט אחר מעוט. ואין מעוט אחר מעוט אלא לרבות. ורבי יהודה בבלי דעת פרט למתבין הוא דאתא:⁵
 ר' יוסי אומר השונא נהרג וכו': הא לא אתרו ביה. מתניתין דבי יוסי בר יהודה היא. דתניא. רבי יוסי בר יהודה אומר חבר אינו צריך התראה. לפי שלא ניתנה התראה אלא להבחין בין שונא למודי:¹⁰

רבי שמעון אומר יש שונא גולה וכו': תניא כיצד אמר רבי שמעון יש שונא גולה יש שונא שאינו גולה. נפסק גולה. נשמט אינו גולה (תוספתא ס"ב ב'). והתניא ר' שמעון אומר לעולם אינו גולה עד שישמט מחצלו מיד (תוספתא שם) קשיא נפסק אנפסק. קשיא נשמט אנשמט. נשמט אנשמט לא קשיא. הא באורב ודא בשונא. נפסק אנפסק לא קשיא. הא רבי והא רבנן:¹⁵

משנה ו'.

לדיבן גולין.¹ לערי מקלט.² לשלש שבועות הירדן ולשלש שבארץ כנען.³ שנאמר את שלש הערים תתנו מעבר לירדן ואת שלש הערים תתנו בארץ כנען וגו' (במדבר ל"ה י"ד): עד שלא נבחרו שלש שבארץ ישראל לא היו שלש שבועות הירדן קולטות.⁴ שנאמר שש ערי מקלט תהיינה (שם שם י"ג) עד שיהיו ששת קולטות באחת.⁵ ומכוונות להן דרכים מזו לזו.⁶ שנאמר תבין לך הדרך ושלשת וגו' (דברים י"ט ג').⁷

¹ במשניות נאספו רבי ישמעאל ד"ס. זה ס"ס: ² בד"ס ובירושלמי ובכתיב הג' ליתא זה הכלל. וכך נראה מן הנפסד שלא פורשו לאתני מאי שכן דרך הנפסד לפרש לשון זה הכלל לאתני: ³ בד"ס כל שיכול: ⁴ בד"ס וברש"י שלא לדעת בלא וי' ועיין בתוספתא: ⁵ והוא שם כשיני. ועיין ב"ק פ"ו ב' ודברים פ"ו ב': ⁶ דכאן לא ראה אבל במקום אחר ראה: ⁷ יוסא מ"ג א' מנילה כ"ג ב' ב"ב י"ד א' מנהרתי מ"ו א' מ"ו א' וס"ו א' שבושת ד' ב' מנחת מ' ב' וס"ו א' חולין קל"ב א'. ופדה היא בתורה: ⁸ לעיל ו' ב' ואין כאן ב' מעושין. ועיין גרסיה שם ובירושלמי סכות פ"ב: ⁹ עיין לעיל במשנה ס' כ"ב ולעיל י"ד ס' י"א: ¹⁰ והם הוא כשיני קצת. וכלי נפסק החבל ודאי שלא לדעת הוא נשטט החבל מידו הרי יכול לומר שפדעת הרג: ¹¹ אמענל במענילה קאי וכו' קתני דתם היה מענל במענילה והלכה לה על הארס והגתו ה"ו גולה וי"ש אומר אינו גולה עד שיפול כל המחצול מידו. ומחצול הוא כלי שעל ידו מעניל את המענילה. ה"ג מחצולו עיין בערוך שחצול וערך שחלין ובסוף פ"ק סוף מ"א תנן ומענילן אותן במענילה ביד וברגל אבל לא במחצול: ¹² דדוקא נשטט מחצול גולה הא נפסק לא דאנוס הוא: ¹³ כ"ה נוסחת הגאונים ורש"י ודאי: ¹⁴ ואחרים תוס' והראשונים ובשטט מידו יש סקוט לחלות בשונא שלדעת הרג. ובספריים ובר"ח ויראב"ד גרסו נפסק אנפסק ל"ק הא באורב וכו' נשטט אנשמט ל"ק הא רבי וכו': ¹⁵ רבי ורבנן דלעיל משנה ב' רבי אומר גולה דעי' כחו בא ה"ג בנפסק גולה שעי' כח דחופטו נפסק המחצול ובין אורב ובין שונא גולה שבנפסק אף לחלות שלדעת הרג. והא רבנן דאמרי דאינו גולה דכח כחו הוא ובאנוס דפי' ה"ג בנפסק המחצול ונפלה המענילה אנוס הוא והאי ברייתא ר"ש אליבא דרבנן אמר לה. ויש להביא ראה מלשון תוספתא ר"ש אסרה אליבא דרבנן דהיינו ר' יהודה דתוספתא עיי' שם. והפוסקים פירשו בדרך אחר: ¹⁶ אלו שנידונו לגלות. בירושלמי לאינן גולין: ¹⁷ לאסוקי שאר פ"ב עיר של הרים (לקמן בנפסד וי"ג א') שהן קולטות מנחול הדם אבל אין גולין לשם: ¹⁸ בילקוט מסעי הני' שלש וכו' שלש. ובי"ח הני' שלש וכו' ושלש: ¹⁹ בילקוט שם שלש דבארץ כנען וכו'. אלא היו מגלן למחנה ליה כדלקמן י"ב ב' עיין בתוספתא פ"ג: ²⁰ בירושלמי שיהו שלשות וכו': ²¹ בד"ס מסותין להן דרך. ועיין בספרי שופטים ק"ט: ²² בד"ס ושלשת וגו' ליתא:

מיניה ולא שנא קטל דלאו בר מיניה נהרגי. א"ר חסדא ל"ק. כאן שדדנו דרך ירידה. כאן שדדנו דרך עלייה. דרך ירידה דישאל נלי. איהו נמי גללי. דרך עלייה דישאל פטורי הוא נהרג. א"ל רבה ולא ק"ו הוא. ומה דרך ירידה דישאל נלי. איהו נמי פני ליה בנלות. דרך עלייה דישאל פטורי. איהו נהרגי. אלא אמר רבה באומר מותר. א"ל אביי אומר מותר אנוס הוא. א"ל שאני אומר אומר מותר קרוב למיד הוא: ואודו לטעמיהו. דאיתמר כסבור בהמה ונמצא אדם. כנעני ונמצא נר תושב. רבה אומר חייב. ר' חסדא אומר פטורי. רבה אומר חייב. אומר מותר קרוב למיד הוא. רב חסדא אומר פטורי אומר מותר אנוס הוא. איתביה רבה לרב חסדא הניך מת על האשה אשר לקחת (בראשית כ' ג') מאי לאו בירי אדם. לא בידי שמים. דיקא נמי דכתיב מחטא לי (שם ס"ו). ולטעמך וחטאתי לאלהים (שם ל"ט ט') לאלהים ולא לאדם. אלא דינו מסור לאדם. ה"נ דינו מסור לאדם. איתביה ר' חסדא לרבה הניי גם צדיק תהרגו (שם כ"ד) התם כדקא מהדרי ליה עליוהי: ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא (שם ס"ו) * אשת נביא הוא דתיהדר. דלאו נביא לא תיהדר. אמר רב שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן הבי קאמר ליה ועתה השב את אשת האיש מכל מקום. ודקאמר הגוי גם צדיק תהרגו הלא הוא אמר לי אדוותי דא ונוי (שם ס"ו) * נביא הוא ומסך למד. אכסנאי שבא לעיר על עסקי אכילה ושתיה שואלין אותו. כלום שואלין אותו אשתך זו. אחותך ווי. מכאן שבן נח נהרג שהיה לו ללמוד ולא למד:

טז

משנה ה'.

הסומא אינו גולה דברי רבי יהודה. ר' מאיר אומר גולה: השונא אינו גולה. רבי יוסי אומר השונא נהרג מפני שהוא כמועד.²² רבי שמעון

ובגמר תושב קאמר דני צדק בכלל ישראל הוא. גי' הד"ס ל"ש בר מיניה ול"ש דלאו בר מיניה. ובילקוט פסעי' ג' בבבלי קטל: ג"כ בד"ס ובילקוט. ובפסחים נמי ליה בנלות: * וסלקא אדעתיה דפסח דלא סיכר בנלות דקרבן למיד הוא: * בתמיה. בד"ס הגי' א"ל רבא השתא דרך ירידה וכו' דישאל פטורי הוא נהרג: * עיין לעיל ס"ו ובהערות שם ס"ו. * ובפסחים הכא בכולא סוגיא רבא באל"ף הגייה הב"ח רבה בה"א וכן הרשב"א ג' רבה ובר"ח הגי' רבה אלא להלן ג' איתביה רבא: * נר תושב שהיה פטור שזה מותר להרגו שהיא בהמה. ואין זה מתכיר להרג את הבהמה הרג את האדם שלא נתחלף לו כאן בב' נוסף אלא באותו נקח שכתב להרגו היה אומר שמואל להרגו היה לו לעיין: * ובשאר נוסחאות כתי. ונוסחת כנעני עיקר שהיה כמותר להרגו איירי שצותה התורה לא תחיה כל נפש: * כ"ה בד"ס ובילקוט פ' דרא. ובפסחים ליתא אלא רבא אומר חייב אומר מותר וכו'. והתם נים בכולהו אמר: * רוסף היה יודע שהיא אשת איש: * דרגי נח מצוין על העריות. ורבה הוא דמהדר ליה הכי ל"ח: התוספות נרסו אלא דינו מסור לשמים ה"נ דינו מסור לשמים. ומעטא שלא היו עדים בדבר וה"נ אמר מחטא לי שלא נתפרסם הדבר אבל ודאי דאומר מותר חייב בידי אדם. וגי' ר"ח אי הכי האי דכתב וחטאתי לאלהים. בילקוט שם לתגיהו טלית דיקא נמי: * כ"ה בתוספות שני ובפסחים איתביה אביי לרבא: * וכיון שהוא קרא עצמו צדיק על כרחך דאמר מותר אנוס הוא: * כ"ה ברש"י. וגי' התוספות התם כדאמר ר' ליה. ובילקוט שם כהדרי ליה וכו' דקדרי ליה ובפסחים מהדרי עליוהי. פי' שהשיבו גם אנכי דעתי וכו' לא נעתיך לנגע אליה. אבל אם היה נגע בה היה חייב אף שהוא אומר מותר: * מילתא באנפי נפשה הוא ותייתי לה הכא אנכ דלעיל. תוספות: * בתמיה. ובר"ס שמוס דנביא הדר הא לאו נביא וכו' ועיין ב"ק ג"כ א' * כ"ה בד"ס ובטעמיהו הושנת ועס' * מהרש"ל הגיה בפסחים אלא דאמר רשב"א דאמר רשב"א עיין בהגהות הד"ס: * במקרא השב אשת ונוי: * ריע שתשאלוהו על עסקי אשתו: * להשיב לך כר. ועס עקש תחפל: * בד"ס אכסנאי שבא וכו' שואלין אותו או על עסקי אשתו שואלין אותו אחותך היא או אחתך היא. ועיין וכו' ב"ק שם. ובפסחים אכסנאי הוא שבא וכו' ובנוסחאות ישנות ליתא וכן מחקו הב"ח: * סימא דרשב"א הוא ותרביס פ"ל. וישת רש"י דבן נח נידק לכל דבר שובג כסודי שאין בני נח צריכין התראה. והרשב"א חולק עליו אלא דבסודי בלא התראה נהרג. וכדו נבי שסיכית דמים אם הרג ישראל נהרג שדד אפי' לישראל לא ניתנה דמו של רגל למחילה אלא גולה ועודם בפסק מנאל הדם אם יאז מעירו. ודעת הרשב"א שאף בזה אין ב"ד הרגין אותו אלא שאין לו עיר מקלט. ובאומר מותר נהרג דקרבן למיד הוא: * ככת"י קאנש' וירושלמי מנלה פ"ד ה"ד ה"ס אומר. ועיין בתוספתא פ' ה"ב: * ככת"י הג"ל ובפסחים וירושלמי ובפ' המצניעות להרשב"א ובתוספתא ובשאר נוסחאות ישנות ר' יוסי בר' יהודה. ועיין לקמן בנפסא דלא הו נסי הכי. ולשון התוספתא ר"ח בר' אומר יוסט מיד חו היא התראתו ועיין לעיל ר' ב':

האב גולה על ידי הבן. והאמרת יצא האב המכה את בנו (לעיל משנה ג'). דנמיר. והאמרת אע"י דנמיר מצוה קעביר. בשוליא דננרי. שוליא דננרי חיותא היא דלמריה. דנמיר אומנותא אחריתי:

והבן גולה על ידי האב וכו'. ורמינהי מכה נפש (בסדר ל"ה י"א) פרט למכה אביו (ספרי טעמי קנ"ט). אמר רב כהנא לא קשיא הא ר"ש והא רבנן. לר"ש דאמר חנק חמור מסיף. שגנת סייף ניתנה לכפרה שגנת חנק לא ניתנה לכפרה. לרבנן דאמרי סייף חמור מחנק הורג אביו שגנת סייף הוא. ושגנת סייף ניתנה לכפרה. רבא אמר פרט לעשה חבורה באביו בשוננ. ס"ד אמינא כיון דבמודר בר קסלא הוא בשוננ נמי לגילי. קמ"ל:

הכל גולין על ידי ישראל וכו'. הכל גולין על ידי ישראל לאתויי מאי. לאתויי עבר וכוותי. תנינא להא דת"ר עבר וכוותי גולה ולוקה ע"י ישראל. ישראל גולה ולוקה ע"י כותי ועבר (תוספתא ס"ב) ¹⁰: בשלמא עבר וכוותי גולה ולוקה ע"י ישראל. גולה דקסליה. ולוקה דלטייה. אלא לא ישראל גולה ולוקה ע"י כותי. בשלמא גולה דקסליה. אלא לוקה אמאי דלטייה. ונשיא בעמך לא תאיר (שמות כ"ב כ"ז) בעושה מעשה עמך. אמר רב אחא בר יעקב כנון שהעיד בו והוון. דכוותיה נבי עבר שהעיד בו והוון. עבר בר עדות הוא. אלא אמר רב אחא בריה דרב איקא הכא במאי עסקין כנון שהכחו הכאה. שאין בה שוה פרושה. דא"ר אמי א"ר יוחנן הכהו הכאה שאין בה שוה פרושה ¹⁵ לוקה. ולא מקשינן הכאה לקללה:

חוץ מעל ידי גר תושב וכו'. ¹⁸: אלמא גר תושב נכרי הוא. אימא סיפא גר תושב גולה ע"י גר תושב. אמר רב כהנא לא קשיא כאן בנר תושב שדרג גר תושב. כאן בנר תושב שדרג ישראל ²⁰:

איכא דרמי קראי אהדדי. כתיב לבני ישראל ולגר ולתושב בתוכם תהיינה שש הערים (בסדר ל"ה ט"ו). וכתיב והיו לכם הערים למקלט (שם שם ט"ז). לכם ולא לגרים. אמר רב כהנא ל"ק כאן בנר תושב שדרג ישראל. כאן בנר תושב שדרג גר תושב ²⁵: ורמינהי. לפיכך גר ונכרי שדרגו גרדינן. קתני גר דומיא דנכרי. מה נכרי. לא שנה דקטל בר מיניה ולא שנה דקטל דלאו בר מיניה נדרג. אף גר לא שנה דקטל בר

¹ לעיל משום יסר בנך וגו': ² גי' הערך ערך שוליא דננרי מ' תלמיד של חרש עצים: ³ האב מצוה עליו ללמדו אוסנת בקדושתו כ"ט א' ול' ב' ועין ב"ט ל' ב' ומכילתא יתרו ס"ב: ⁴ עיי"ש שקיעו כאן קצת. ואין לו כפרה בגלות: ⁵ סנהדרין ס"ז משנה א': ⁶ הורג אביו נידון בחנק דעושה חבורה באביו ואמר בחנק סנהדרין ס"ז משנה א' ונידון בחבורה שם ס"א א': ⁷ זכ"ה ברש"י ובילקוט טעמי. ובספרים הוסיפו הורג אביו בשוננ: ⁸ וסכה אביו היינו בעושה חבורה וכן משמעות לשון הספרי שם: ⁹ דכל לשון הכל לאתויי הוא עין ריש ערכין: ¹⁰ וסם הוא בשינוי קצת: ¹¹ כ"ה בד"ס. ובספרים גולה ע"י ישראל ולוקה גולה דקסליה וכו'. והסקל לקה שבעות ל"ה א' ובתוספתא סכות ס"ה ולקטן ס"ו א': ¹² ואין הכוונה עושה מעשה עמך. עין מכילתא משפטים ס"ט יבמות כ"ב ב' ב"ק צ"ד ב' ב"ב ס"ח ב' וס"ב א' וב"ב ד' א' וסנהדרין ס"ה א' וכו'. בד"ס אלא לוקה דלטייה: ¹³ בספרים אלא א"ר אחא וכו': ¹⁴ בתמי: ¹⁵ ואין בה דין חלופין: ¹⁶ תבנות ל"ב ב' סנהדרין ס"ה א': ¹⁷ דספור על קללתו וחיוב על הכאתו ועין סנהדרין ס"ה ב' ריבמת ק"א א': ¹⁸ בד"ס חזק מנר תושב כמו שהיו במשנה עין לעיל ס' כ"ד ולקטן: ¹⁹ בקצת ספרים בכלל ענינא עכו"ם: ²⁰ שאינו כנסרי: ²¹ לא סיכר ליה בגלות חז"ק דין מנר תושב. שאין גולה על יד ישראל. וכן אין ישראל גולה על ידו. דהא נמי לא סיכר בגלות ודינא מסור לשמים. ועין בספרי טעמי ק"ס ובס"ט שם אות ו' ושופטים ק"א. ושכאן הביא הירושב"א דאיה שעיקר הני' חזק מנר תושב וסכן גי' הרשב"ן וה"ו הלוי והראב"ד: ²² בד"ס גרס אישכא כאן וכו' שדרג גר תושב כאן וכו' שדרג ישראל וכו"ה בילקוט טעמי. ועל ולתושב דסקרא קאי. אבל אמרו ולגר הוא בכלל לכלם. ואמרו לכלם ולא לגרים בגרים תושבים הוא: ²³ לא איחפריש איכא תנא. ויראה דמיסר ברייתא הוא לענין גלות ובעין משנה בספרי טעמי ק"ס עיי"ש. ורש"י מ' אשכנז מצות שנאמר בני נח קאי ונהרגין אפי' בשוננ שאין בני נח צריכין התראה כדאסייגין בסנהדרין ג"ז א'. ועין בתוספתא ע"ז ס"ה. והנחתאות משונות י"ג עכו"ם ו"ז נכרי ו"ג נח ו"ג טתי. וכל הנחתאות עולות כאלה ובכתיב מתוקם לאיר שיעסאם כנחם נמורים:

ויתן מערנים לנפשך (משל כ"ט י"ז). הדר אמר רבא לאו מילתא היא דאמרי. אלא אמר קראי ואשר יבא את רעוה ביער (דברים י"ט ה') דאי בעי עייל ואי בעי לא עייל. ואי סלקא דעתך מצוה מי סניא דלא עייל: אמר ליה רב ארא בר אהבה לרבא כל היכא דכתיב אשרי דאי בעי הוא. אלא מעתה ואיש אשר ישמא ולא יתחמא (במדבר י"ט כ') אי בעי מיטמא אי בעי לא מיטמא. מת מצוה דלא סני דלא מיטמא הכי נמי דפסור. שאני התם ⁵ דאמר קרא *טמא יהיה (שם ס"ט י"ג) מ"מ. ההוא מיבעי ליה לכרתניא. טמא יהיה לרבות שכול יום. טומאתו בו (שם). לרבות מחוסר כפורים. א"ל אנא מעור (שם) קא אמינא:

איכא דמתני לה אדא. דתניא בחריש ובקציר תשבות (שם ל"ד כ"א) ר"ע אומר אינו צ"ל חריש של שביעית וקציר של שביעית שדרי כבר נאמר שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור (ויקרא כ"ה ד'). אלא אפילו חריש של ערב שביעית שנכנס לשביעית. וקציר ¹⁰ של שביעית שיצא למוצאי שביעית. רבי ישמעאל אומר מה חריש רשות אף קציר רשות. יצא קציר העומר שהוא מצוה: א"ל ההוא מרבנן לרבא ממאי דחרישה דרשות. דלמא חרישת עומר דמצוה. ואפ"ה אמר רחמנא תשבות. א"ל כיון דאם מצא חרוש אינו חורש. לאו מצוה. איתביה רבינא לרבא. יצא האב המכה את בנו והדרב הדורה את תלמדו שלח ב"ד. ואמאי. לימא כיון דאילו נמיר לאו מצוה. השתא נמי לאו ¹⁵ מצוה. התם אפי"נ דנמיר נמי מצוה קא עבד" דכתיב יסר בך ויניחך (משל כ"ט י"ז). הדר אמר רבא לאו מילתא היא דאמרי. קצירה דומיא דחרישה. מה חרישה מצא חרוש אינו חורש אף קצירה נמי מצא קצור אינו קוצר. ואי ס"ד מצוה" מצא קצור אינו קוצר. מצוה לקצור ולהביא:

משנה ד'.

האב נולה על ידי הבן. והבן נולה על ידי האב: ²⁰ הכל נולין על ידי ישראל. וישראל נולין על ידיהן. חוץ מגר תושב. ²¹ וגר תושב נולה על ידי גר תושב. ²²

י' וטעם לה הכי יסר בך ויניחך (יתן לך מנחה) יסר בך ויתן מערנים לנפשך וטעם ליסור אף דנמיר: ¹ כעין זה עירובין ק"ד א' ובסות כ' ב' וע"ז א' עי"ש ברש"י וב"ב ק"ז א' וזכר צ"ד א' מנחות י"ב ב' וצ"ז א' וגר' ס"ח א': ² כ"ה ב"ה ב"ה ובילקוט. ובספרים ליתא: ³ בספרים מה יסר דאי בעי וכו' ובד"ס ליתא דהגיריה בספרים שדרי מלת ואשר דריש: ⁴ ב"ה ב"ה ובילקוט וכל היכא: ⁵ כחישור ושבילה. ר"ח: ⁶ כל הגזע כסת וגו' כי מי דרז לא זיק עליו טמא יהיה עוד טמאנו בו: ⁷ נזיר ט"ה א' והתם ג' עוד טמאנו בו. פי' השמאים שהתורכו לכפרה אינם מהירים למקדש עד שיביאו כפרתן: ⁸ כ"ה ברש"י ובילקוט ובירושב"א. ובספרים מעור טומאתו והסנידוהו. פי' דהא דמבול יום הוא נגמר מעור. וכו' בספרי הקטן סוף קכ"ה עי"ש במ"ע אה"ט י"ז: ⁹ בספרים ליתא דתניא והכי איתא בר"ה ט' א' ועיין מ"ק ג' ב': ¹⁰ ב"ה ב"ה וברש"י אצ"ל חריש וקציר של שביעית וכו' בר"ה ובמ"ק שם: ¹¹ ב"ה ב"ה וברש"י הנכנס וכו' היוצא וכו' בר"ה שם. פי' שלא יחרוש בששית לצורך שביעית ולא יקציר בששית טהבהא שעלחה בשביעית. וכו' בשביעית פ"א מ"ד טהמא ועיין בירושלמי שם ריש פ"א ופי' ששית ימים ששית שבועות וכו' דעל שנת הורע קאמר נקט ימים: ¹² שביעית שם וטמאות ע"ב א' וס"ל דהקרא בשבת בראשית נאמר ולפי שבא לומר חג שבועות תעשה וגו' שהם שבועות איכסל להשיעך כגון בחריש ובקציר תשבת. וכיון דאין זה זמן חריש לא בא אלא להקיש קציר לחריש ולומר שקצירת העומר דוחה את השבת: ¹³ ב"ה ב"ה ורילא הירושלמי דעומר: ¹⁴ ברש"י א' א' מצא חרוש אינו צריך לחרוש. ובד"ס לאו מצוה היא ה"נ לאו מצוה: ¹⁵ ב"ה ב"ה מצוה היא: ¹⁶ ב"ה ב"ה מצוה היא: ¹⁷ ב"ה ב"ה אף קצירה טמא וכו'. בספרים הסנידו טמא קציר אינו קוצר: ¹⁸ שישבות בקציר של מצוה: ¹⁹ בתפיה. ב"ה ב"ה ופי' ש"ד קצירת מצוה: ²⁰ וכיון שטמא לקצור אף בטמא קציר היא דוחה את השבת. ועיין בהגהות הר"ם ובילקוט כי תשא אף קציר טמא קוצר ואי ס"ד דבקצירה דמצוה טמא קצור אינו קוצר הא מצוה לקצור ולהביא: ²¹ בירושלמי ע"ז בנו והבן ע"ז האב ועיין ספרי שושנים קפ"א: ²² במשניות וירושלמי וכו' קאנא' ובתוספתא פ"ב ובד"ס ישראל על ידיהן: ²³ שאין ישראל נולה על ידי רש"י. ובמשניות וירושלמי וכו' הג"ל ובתוספתא ולקמן בגמרא ובג"ז חרש חרש על ידי גר תושב ועיין לקמן בגמרא ועיין ספרי טעמי קנ"ט ושושנים קפ"א: ²⁴ ב"ה לקמן בגמרא ובירושלמי וכו' ב"ה ב"ה ובתוספתא אלא דנסי גר בלא ח"ו. ובספרים וגר תושב אינו נולה אלא ע"ז גר תושב:

אומר אם מכשיצאתה האבן מידו הוציא הלה את ראשו וקבלה. ה"ז פטור: ורק את האבן לחצרו והרג. אם יש רשות לניזק ליכנס לשם גולה. ואם לאו אינו גולה. שנאמר ואשר יבא את רעהו ביער (דברים י"ט ה') מה הער רשות לניזק ולמוזק ליכנס לשם? אף כל רשות לניזק ולמוזק להכנס לשם? יצא חצר בעל הבית שאין רשות לניזק ליכנס לשם? אבא שאול אומר מה חטבת עצים רשות אף כל רשות? יצא האב המכה את בנו. והרב הרודה את תלמידו? ושליח ביד:

לרשות הרבים מיד הוא? אמר רב שמואל בר יצחק בסותר את כותלוי. איבעי ליה לעיוני. בסותר את כותלו בלילה. בלילה נמי איבעי ליה לעיוני. בסותר את כותלו לאשפה. האי אשפה ה"ד. אי שכיחי בה רבים. פושע הוא. אי לא שכיחי בה רבים. אנוס הוא. א"ר ספא לא צריכא אלא לאשפה העשויה ליפנות בה בלילה. ואין עשויה ליפנות בה ביום? ואיכא דמקרי ויחבי. פושע לא הוה דהא אינה עשויה ליפנות בה ביום. אנוס נמי לא הוה דהא איכא דמקרי ויחבי?

רבי אליעזר בן יעקב אומר וכו': ת"ר ומצא (דברים י"ט ה') פרט לממצא את עצמו. מכאן אמר רבי אליעזר בן יעקב אם משיצתה האבן מידו הוציא הלה את ראשו וקבלה פטור (ספרי שופטים ק"ג): "למימרא דמצא מעיקרא משמע". ורמינהו ומצא (דקרא כ"ה כ"ו) פרט למצוי? שלא ימכור ברחוק וינאול בקרוב? ברעה וינאול בפה? (ת"י פ' ס' דר"פ ה'). אמר רבא הכא מענייניה דקרא והתם מענייניה דקרא? התם מענייניה דקרא. ומצא דומיא דהשינה ידו (ספ) מה והשינה ידו מהשתא אף ומצא נמי מהשתא. הכא מענייניה דקרא ומצא דומיא דיער. מה יער מיד דאיתיה מעיקרא אף ומצא נמי מיד דאיתיה מעיקרא?

אבא שאול אומר וכו':¹⁸ א"ל הוא מרבנן לרבא ממאי דמחטבת עצים דרשות. דלמא מחטבת עצים דסוכה ומחטבת עצים דמערכה? ואפ"ה אמר רחמנא לינליי. א"ל כיון דאם מצא חסוב לאו מצוה? השתא נמי לאו מצוה? אחיכיה רבינא לרבא ²⁵ יצא האב המכה את בנו והרב הרודה את תלמידו ושליח ב"ד? לימא כיון דאילו נמיר לאו מצוה. השתא נמי לאו מצוה? התם אע"ג דנמיר מצוה. דכתיב יסר בך ויניחך

¹ בירושלמי משיצאת וכו' הוציא. ובכת"י הנ"ל ר' ליעזר וכו' מכשיצאת וכו' הוציא הלה. וכו' משיצאת. ובמשניות הלו. ועיין בתוספתא פ"ב וב"ק ל"ב ב': "בד"ס מה יער שיש רשות וכו' בילקוט יהושע פ' ל': "במשניות ובירושלמי ובכת"י הנ"ל ובד"ס ליתא: "כ"ה ברוב הגוהאיות. ובספרי רשות לניזק ולמוזק והסניחיהו ועיין בד"ס ובספרי שופטים ק"ג: "ובילקוט יהושע שם. ועיין ב"ק ל"ב ב': "בירושלמי מחטבת העצים. וסלח אף כל רשות לית' במשניות ובירושלמי ובכת"י הנ"ל ועיין ד"ס: "בד"ס אב המכה את בנו הרודה וכו'. ועיין ספרי שופטים ק"ג: "ואמאי גולה דרשות קרוב למיד הוא: "בד"ס בר רב יצחק: "בד"ס ובתוספתא הני באשפה העשויה וכו' ולא גרס בד"ס מלות בה בכל הענין ולפ"י בספנין אותה איירי ולא באלו שנפנין לשם לצרכם ועיין בב"ק דגרים התם כנ"י הר"ס: "בד"ס דאינה עשויה וכו' אנוס וכו' דאיכא דסקרי וכו': "הוא שם בשינוי קצת ועיין בתוספתא פ"ב וב"ק ל"ג א': "סיהא מצוי שם כמ"ש בספרי ומצא כצנצא ובערכין ל' ב' ג' מדי דאיתיה מעיקרא משמע וכו' מ"ה מדי דהוה מעיקרא משמע: "שיש לו שדה: "לשלא ימכור שדה דחוקה כדי לנאול זה שהיא קרובה: "ושם ליתא פרט למצוי: "בד"ס התם מעניני דקרא והכא מעניני: "דברייטא כתיב ואשר יבא את רעהו ביער וכו' ובשרהא אומר לכתב העץ וכו' ומצא את רעהו והנה רעהו דומיא דעץ ששניהם כצנצא שם ביער. ואמרו מה יער רישא דקרא נקט. ועיין פסוק ס"ה ב' וסנהדרין פ"ו א': "בספרי הורק את האבן והנהתי: "לבערבת המזבח: "ולא חילקה הערה בין מצוה לרשות: "לחשוב: "דאין זו אלא הכשר מצוה. ובד"ס הני דאם מצא חסוב אינו חסוב לאו מצוה היא. וב"ה כ"ה. ובספרי נתערבו ב' הגוהאיות וכו' מצא חסוב אינו חסוב וכו' והסניחיהו. ובירושלמי הנ"ל מצא חסוב אינו חסוב לאו מצוה הכא נמי אינה מצוה. ובילקוט ג' לאו מצוה היא ה"ג לאו מצוה היא. וברטב"ן כיון דאם מצא חסוב אינו חסוב לאו מצוה ה"ג לאו מצוה: "בד"ס הרודה ועיין לעיל ס' ו': "ההכאה אינה אלא צורך מצוה:

שלאחריו. כאן בירידה שלפניו ושל אחריו. כאן בעליה שלפניו ושל אחריו: לימא כתנאי. היה עולה בסולם ונשטמה שליבה מתחתיו. תני חדא חייב. ותניא אידך פטור. מאי לאו ברה קא מיפלגי. דמר סבר ירידה היא. ומר סבר עליה היא. לא. דכ"ע עליה היא. ולא קשיא כאן לניזקין. כאן לנלות: איבעית אימא הא והא לנלות. ולא קשיא. הא דאתליע. הא דלא אתליע: ואיבעית אימא הא והא דלא אתליע. ולא קשיא הא דמהדרק. והא דלא מהדרק:

משנה ב'.

נשמו הברזל מקתו והרג. רבי אומר אינו נולה. וחכמים אומרים נולה: מן העץ המתבקע. רבי אומר נולה. וחכמים אומרים אינו נולה:

תניא אמר להם רבי לחכמים וכי נאמר ונשל הברזל מעצו. והלא לא נאמר אלא מן העץ (הברים י"ט ה'). ועוד נאמר עץ למטה. ונאמר עץ למעלה. מה עץ האמור למעלה מן העץ המתבקע. אף עץ האמור למטה מן העץ המתבקע: אמר רב חייא בר אשי אמר רב ושניהם מקרא אחד דרשו. ונשל הברזל מן העץ. רבי סבר יש אם למסורת. ונישל כתיב. ורבנן סברי יש אם למקרא. ונשל קרינן: ורבי יש אם למסורת סבירא ליה. האמר רב יצחק בר' יוסף אמר רבי יוחנן. רבי ורבי יהודה בן רועק ובי"ש ור"ע כוליהו סבירי להו יש אם למקרא. היינו דקאמר להו ועוד:

אמר רב פפא מאן דשרא פיסא דירקלא ואתר תמרי ואוזל תמרי וקסול. באנו למחלוקת דרבי ורבנן. פשיטא. מהו דתימא ככח כחו דמי. קמ"ל. אלא כח כחו דרבי היכי משכחת לה. כנון דשרא פיסא ומחיה לנרמא. ואויל נרמא ומחיה לכבאסא ואתר תמרי. ואוזל תמרי וקסול:

משנה ג'.

הזורק אבן לרשות הרבים והרג זה נולה. ר"א בן יעקב

פטור לפניו חייב לאחוריו ועיין בתוספתא פ"ב ובירושלמי פ"ב ה"ד: חייב בשתיקה: פטור בשתיקה. יש נוסחא אחרת. כאן בירידה שלפניו ושל אחריו. כאן בעליה שלפניו ושל אחריו. כאן בירידה שלפניו ושל אחריו. עיין בר"ם: לניזקין חייב לנלות פטור ועיין ב"ק כ"ו ב': בד"ם ליתא ולא קשיא. ובר"ח הוא דקתני חייב כנון דאתליע. וני' הד"ם ג"כ דאתליע. וכן דאתליע ולא חזו לעלות בה מעיקרא ירידה היא. ר"ח: וטעיקרא ירידה היא: 'בכתי' קאנש' מקנתו דרג: שאילו לא היה רשוי לא היה נשטם וקורב למיד הוא ואין זה ככלל ונשל הברזל תני' ר"ח: 'וכתנינו של אנקלום וישלף פירולא מן אטא: 'סנתזה בקעת מן העץ וכך פטורש בתוספתא: 'וכתנינו של יונתן וישמיט פורול מן קסא: 'זהו כח כחו וקורב לאונם הוא. ותניא בספרי שושנים ונשל הברזל מן העץ המתבקע ר' אומר מן העץ המתבקע. עיין בתוספתא פ"ב. ובילקוט יהושע סי' ל' המשנה משובשת עי"ש: 'ונשל הברזל מן העץ: 'ונדרה ידו כגרזן לברת העץ. שם: 'בילקוט שושנים השמות וגם לה כתבא ושניהם וכו': 'הכתב הנסתר בלא נקדושו יש לו אם להוליד ועל פיו אנו דורשין. וס' אם עיין בערך ערך ר' י' ריבוב הנסחאות הוא בלא וי"ד ונשל כתיב וחי' הוא כאן תפירת הדגש. שהוא כבנין הכתר שכתב הברזל מהעץ תפירת חתיכות: 'בכל היא פועל עומד: ובירושלמי פ"ב מדנין לה רבנן עם כי ישל ויתך דברים כ"ח פ' שענינו נשירה ורבי מדמי לה עם ונשל גרם רבים שם ו' א' שענינו הכאה. אלא שהמאמר שם מספרי עי"ש עיין ברסב"ן ויטב"א: 'בתמיה' ובילקוט שם ג' וסבר רבי יש אם למסורת וכו' ולהלן קישע עי"ש: 'במנהדרין ר' א' בד"ם האמר ר' יצחק בר אמי: 'דח"ק מדלא כתיב ונשל מעצו על כרחי תפריטנו במועל יוצא ואף שיש אם למקרא צא ולמד מסימט הכתוב נאמר עץ למעלה וכו': 'שהשליך צורו לרקל והפיל תפריטו דרגו: 'שהוא כעין מן העץ המתבקע: 'אף רבי מודה שאנוס הוא ומתניחן שאני שהרגו בידו כשמתבקע וכו' הוא: 'עץ התפירה רש"י. ובד"ם גירסא ובר"ח גירסא ובעירך ערך גרם גורמא פ' ענין: 'ברש"י ובד"ם סבבא ובר"ח כבבא וכו' ה בעירך ערך גרם ערך כבס פ' סמני תפריט: 'בר"ם ואחר תפריט וקסול: 'בירושלמי ובכתי' קאנש' ורק את האבן ובקעת נוסחאות ורק האבן. ד"ס. ובילקוט יהושע סי' ל' הזורק את האבן. בכתי' ה"ל גרם הכא ר"ע אומר אינו נולה. ולא נמצא לה דגמא גם אינה מסכמת עם הנמרות:

עליו והרגתו. היה משלשל בחבית ונפלה עליו והרגתו. היה יורד בסולם ונפל עליו והרגו. הרי זה גולה. אבל אם היה מושך במענילה ונפלה עליו והרגתו. היה דולה בחבית ונפסק החבל ונפלה עליו והרגתו. *היה עולה בסולם ונפל עליו והרגו. הרי זה אינו גולה. זה ¹ הכלל כל שבדרך ירידתו גולה. ושלא בדרך ירידתו אינו גולה:

מנא ה"מ. אמר שמואל דאמר קרא ופל עליו וימות (במדבר ל"ה כ"ג) עד שיפלו דרך נפילה:

תנו רבנן בשננה (שם שם א') פרט למיור. בבלי דעת (דרי' י"ט ד') פרט למתכוין: מויד פשיטא. בר קטלא הוא. אמר רבה אימא פרט לאומר מותר. א"ל אביי אי אומר מותר אנוס הוא. אמר ליה שאני אומר האומר מותר קרוב למיד הוא. בבלי דעת פרט למתכוין. פשיטא בר קטלא הוא. אמר רבה פרט למתכוין להרוג את הבהמה והרג את האדם. לכותי והרג את ישראל. לנפל והרג בן קיימא:

תנו רבנן אם כפתע (במדבר ל"ה כ"ב) פרט לקין זוית. בלא איבה (שם) פרט לשונא. הרפו (שם) שדחפו בנופו. או השליך עליו (שם) להביא ירידה שהיא צורך עליה. בלא צידה (שם) פרט למתכוין לצד זה והלכה לה לצד אחר. ואשר לא צדה (שמות כ"א י"ג) פרט למתכוין לדוק שתיים וזרק ארבע. ואשר יבא את רעהו ביער (דרי' י"ט ש ה') מה יער רשות לניזק ולמויק ליכנס לשם. אף כל רשות לניזק ולמויק ליכנס לשם: בעא מיניה רבי אבהו מרבי יוחנן היה עולה בסולם ונשמטה שליבה מתחתיו. ונפלה והרגה. מהו. כי האי גונא עליה היא. או ירידה היא. א"ל כבר נעתה בירידה שהיא צורך עליה. אתיביה. זה הכלל כל שבדרך ירידתו גולה. שלא בדרך ירידתו אינו גולה. שלא בדרך ירידתו לאתויי מאי. לאו לאתויי כה"ג. ולשמעמך כל שבדרך ירידתו לאתויי מאי. אלא לאתויי קצב. הכא נמי לאתויי קצב. דתניא קצב שהיה מקצב. תנא חרא. לפניו חייב לאחריו פטור. ותניא איך. לאחריו חייב לפניו פטור. ותניא איך. בין לפניו בין לאחריו חייב. ותניא איך. בין לפניו בין לאחריו פטור. ולא קשיא כאן בירידה שלפניו ועליה שלאחריו. כאן בעליה שלפניו וירידה

1' בכת"י קאנא מעניל. ועיין סו"ק י"א א' : 2' זכ"ה בכל הגוססות ובספרים והרגתו. ובד"ס בכל המשנה והרגו. בד"ס ג' או היה יורד : 3' שנסמטה מידו וחזרה לאחוריה. בד"ס אבל היה : 4' בד"ס ובד"ס שלא בדרך. בירושלמי ג' הורדתו ובכת"י הנ"ל שכדרך הורדתו ושלא בדרך הורדתו. וכן בילקוט יהושע ט' ל' ג' הורדתו ועי"ש שקיטע בשננה. בדברך ירידה הוא סמיק אדעתיה ובשונא איער. אבל שלא בדרך ירידה לא היה ליה לאסוקי אדעתיה והוא אנוס. ועיין בתוספתא (סרק זה לא נמצא רק בהנחתה הר' רס"ש שנקטעמאגדל) ובירושלמי : 5' כ"ה בילקוט במדבר תשס"ח ובספרים שיפול. ג' ר"ח שישל עליו : 6' עיין בילקוט שם תשס"ו בשם ספרי וזוטא : 7' לקטן ט' ב' : 8' בד"ס בשננה פרט למיד פשיטא : 9' או בב"ד או ע"י נחל הדם : 10' בספרים אלא אסר רבא. וסחק רש"י מלת אלא. וסדרש"ל וסדרש"א הגיהו רבה עפ"י התוס' דסנהדרין ס"ב א' ועיין שבת ע"ב ב'. וכן ג' הירשב"א א"ל אביי לרבה. ובקצת נוסחאות אלא אימא ובריב"א אימא. ועיין בד"ס ולקטן ט' א' ג' התוספתא אלא פרט לאומר מותר. ג' רש"י באומר מותר וכן נראה ג' ר"ח. ונראה דניסתה הוא אסר רבה באומר מותר כלי' דהאי מיד באומר מותר הוא : 11' ג' הירשב"א א"ל אביי לרבה אומר מותר וכן בד"ס ליתא מלת אי : 12' בריב"א אומר מותר. ומלת הוא ליתא בד"ס. ופירש"י סבוכ' שמונה להרוג את ישראל זהו מיד שלו. שהיה לו ללמוד עיין לקטן ט' ב'. ובריב"א א' מ' שאומר מותר להרוג את איש זה : 13' זכ"ה בד"ס. ובספרים מתכוין פשיטא והוא יתור לשון וסחקו מדרש"ל : 14' בר"ח הגי' לעיל חכא רבא. ובד"ס ג' ה' כאן רב והוא מ"ס ועיין לקטן ט' א' : 15' אינו גולה דהיה ליה לעינוי ר"ח. ועיין ב"ק כ' ע"ב דהתם שאני : 16' דלא מני ליה בגלות ועיין לקטן משנה ה' : 17' בלא מתכוין : 18' שאילי גולין : 19' בד"ס והלכה לצד. ואינו גולה דאנוס הוא : 20' עיין ב"ק כ' ב'. שאם מתכוין לדוק ב' אמות חוק ר' אסות והרג דאנוס סיכרף ליה בגלות ר"ח : 21' לקטן משנה ג' : 22' זכ"ה בד"ס ובד"ס. ובספרים כמ"ס ונשמט השליכה : 23' דהני בכתניתא דנולה : 24' בד"ס גרס נם כאן לאו לאתויי כה"ג : 25' וכו' וכמו שהביאנו בנוסחאות שונות. ובד"ס רג' חייב תני דהא : 26' בד"ס לפניו פטור לאחריו חייב : 27' לפניו חייב ולאחריו פטור :

5

10

15

80

פרק ב'. משנה א'.

אלו הן הגוליות²². ההורג נפש בשגגה²³. היה מעגל במעגילה ונפלה

31

שנאמר לא יומת על פי עד אחד (ס). מאי אחד? אילימא עד אחד ממש. מרישא שמעינן לה על פי שנים עדים (ס). אלא מאי אחד. אחד אחר? תניא נמי הכי. לא יומת על פי עד אחד (ס). להביא שנים שרואים אותו אחד מחלון זה ואחד מחלון זה ואין רואין זה את זה שאין מצטרפין. ולא עוד אלא אפילו כזה אתר זה בחלון אחד אין מצטרפין: אמר ליה רב ספא לאביי השתא ומה אחד מחלון זה ואחד מחלון זה. דהאי קא חזי כולו מעשה. והאי קא חזי כולו מעשה. אמרת לא מצטרפי. כזה אחר זה. דהאי חזי סלגא דמעשה. והאי חזי סלגא דמעשה. מיבעיא. א"ל לא נצרכה אלא לבעול את הערה: אמר רבא, אם היו רואין את המתרה או המתרה רואה אותן. מצטרפין:

ואמר רבא מתרה שאמרו אפילו מפי עצמו ואפילו מפי השד:

10 אמר רב נחמן? עדות מיוחדת כשירה בדיני ממונות. דכתיב לא יומת על פי עד אחד (ס) בדיני נפשות הוא דאין כשירה. אבל בדיני ממונות כשירה. מתקף לה רב זוטרא? אלא מעתה בדיני נפשות תציל. אלמה תנן הוא וזן נדננין? קשיא:

רבי יוסי אומר וכו': א"ל רב ספא לאביי ומי אית ליה לר' יוסי האי סברא. והתנן ר' יוסי אומר השונא נדרג מפני שהוא כמועד (לקמן ס"ב מ"ה). ומתרה. א"ל ההיא 15 רבי יוסי בר יהודה היא. דתניא רבי יוסי בר יהודה אומר חבר אין צריך התראה. לפי שלא ניתנה התראה אלא להבחין בין שונג למזיד:

דבר אחר על פי שנים עדים שלא תהא סנהדרין שומעת מפי התורנמן: הנהו לעוין דאתו לקמיה דרבא. אוקי רבא תורנמן בניניהו. הויכי עביד הכי. והתנן שלא תהא סנהדרין שומעת מפי התורנמן. רבא מידע הוה ידע מה דהו 20 אמרי. ואהדורי הוא דלא הוה ידע:

* אילעא ושוכיה קריביה דערבא הו. סבר ר' ספא למימר. נבי לזה ומלוה רחיקי? 7
נינהו. א"ל רב הונא בריה דרב יהושע לרב ספא. אי לית ליה ללוה? לאו בתר ערבא 8
אזיל מלוה:

משנה י'.

מי שננמר דינו וברח. ובא לפני אותו ב"ד. אין סותרין את דינו: 19
25 כל מקום שיעמדו שנים ויאמרו. מעידים אנו באיש פלוני²⁰ שננמר דינו

¹ בד"ס מאי ע"פ עד אחד: ² בד"ס מיוחד: ³ בד"ס ובתוספתא הן רואין: ⁴ הדין קאמר בפתח' בוסן שמקצתן רואין וכו' שהם רואים המתרה או הוא רואה אותן וכו' שיש עדים ע"פ שראה אותן. והפירו דברי רבא הבא לאשמעינן דעדות מיוחדת נמי המתרה מצטרפין ועיין בירושלמי: ⁵ פירש"י ספי ההרג. ויש לפרש ספי ההרג שאמר סתור אני עצמי למיתה ואהרגנו: ⁶ בד"ס ובר"ף וברסב"ן א"ר יהודה: ⁷ בד"ס וברסב"ן רב ספא: ⁸ כיון דבדיני ממונות עדות מיוחדת כשירה א"כ כשאמרה תורה ע"פ שני עדים וכו' יקום דבר דברים י"ט מ"ו אפי' עדות מיוחדת נמי מקיימי דבר הם. ולא אתי קרא דדברים י"ז אלא להצילו מן המיתה בעדות מיוחדת. א"כ תציל בדיני נפשות ככה"ל דפתגמתינן בב' סכות שאין רואין אלו את אלו כעדות מיוחדת: ⁹ ועיין תוספתא סנהדרין ס"ה וסנהדרין ל' א': ¹⁰ הוא כמסעך הוא לוטר שהוא סותר. ובר"ס ליתא: ¹¹ הדין גרים לה התם בירושלמי ועי' ש' בתוספתא ס"ב הוצאת הרב רפ"ש צוקערמאנדל. ועיין בתוספתא דסנהדרין ס"א. והבא ר' יוסי סתם הוא דס"ל שאינו מתרה מפי עצמו עיין בתוספתא ס"ה והוא ר"ל בן חלפתא. ועיין לעיל במשנה ס' כ' ובתוספתא דסנהדרין ראי' דלפנינו ר"ל סתם הוא: ¹² לקמן ט' ב' וסנהדרין ח' ב' מ"א א' וע"ב ב' ב' וע"ע ספרי שלח ק"ג ותוספתא סנהדרין ס"ב וסנהדרין ט' ב' וס' ב' ¹³ בעלי לשון אחרת: ¹⁴ ואינו שומע מפי המתורנמן. כד"ס רבא הוה ידע: ¹⁵ בד"ס אהדורי לא הוה ידע: ¹⁶ כ"ה בד"ס ובראשונים ובספרים הדין. בד"ס עלעאי ושוכיה. פירש"י עדי הלואה היו שהיו חתומים על השטר והראב"ד פ' שהיה הלואה בפניהם שערין לא פיעו: ¹⁷ בד"ס אי ליתיה לה ובר"ף ואי ליתיה ללוה וכו' בתוספתא אלא דנ' א': ¹⁸ בד"ס אזיל ובר"ף אזלינן ובתו אזיל. ותב בהנהגות הב' דהוה המאמר הוא דהנהו לעוין דלעיל ולכן נסדר הענין כהו. וראה דר"ס ה"ה בריה דר"י בבית דינו של רבא הוה עיין ב"ב ק"ל ב' ¹⁹ ללוה ולישא וליתן: ²⁰ בד"ס את איש פ' וכו' נישן כ"ה ב' וכו' א':

אמר רבא הוא שהעידו כולם בתוך כדי דבורי. אמר ליה רב אחא מרפטי לרבינא מכרי תוך כדי דבור היכי דמי כדי שאילת תלמיד לרבי. מאה טובא הווי. אמר ליה כל חד וחד בתוך כדי דבור של חבירו:

אמר רבי יוסי במה דברים אמורים וכו' מה יעשו שני אחים וכו':
 היכי אמרינן להו''. אמר רבא הכי אמרינן להו'. למיחוי אתיתו או לאסחודי אתיתו''. אי
 אמרי לאסחודי אתו''. נמצא אחר מהן קרוב או פסול עדותן כשלה. אי אמרי למיחוי
 אתו. מה יעשו שני אחין שראו באתר שדינן את הנפש':
 איתמר א"ר יודנה אמר שמואל הלכה כר' יוסי. ורב נתנן אומר הלכה כרבי'':

¹⁵ ידיו שנים רואין אותו מחלון זה. ושנים רואין אותו מחלון זה. ואחד מתרה בו באמצע. בזמן שמקצתן רואין אלו את אלו הרי אלו עדות אחת. ואם לאו. הרי אלו שתי עדויות¹⁶. לפיכך אם נמצאת אחת מהן זוממת הוא והן נהרגין. והשניה פטורה¹⁷. רבי יוסי אומר¹⁸ לעולם אינו נהרג¹⁹ עד שיהו שני עדיו²⁰ מתרין בו שנאמר על פי שנים עדים (דברים י"ז א): דבר אחר על פי שנים עדים. שלא תהא סנהדרין שומעת מפיו²⁰ התורגמן²¹;

י' ברי"ף ור"א"ש גרסי' אבל לא: ¹ צבת"י קאנש' שראו כחות שהרג זה וז'ה במשניות נאסרי' ברי"ם אלא ששם בשיטתו בשני' ובמהדרין כות' שני אחים אחד שראו וכו': ² קאמר דבאע' שהחזיקו כבי' שהחזיקו אבל אם לא העידו בשטר כרי דברו הרבה כחות הם: ³ ששהו שלום עילך רבי תנאי ב"ק ע"ג כ' ענין גדרים אם לא נזיר כ"ז ובכ"י קכ"ט כ"ז (ושבועות ל"ב א': ⁴ יתר מזה. ר"ה הו' חובב: ⁵ ברי"ם כל אחד ואחד. בנחמאות הקמאי רה"ף ור"א"ש הירש"ב א"רש"ע במשנתו הלוקה ל' וששה א' היא עד ר"ע אומר. ונפטר מאמר רבא כ"ז משנה זו ואח"כ מתחלה משנה א' הישנה. אבל בתוספות המידר כמו שהיה אלפניו: ⁶ שאתא כההה העדות לא שיהי קרוב ואז סתם לאו א"ת הדבר: ⁷ שאתא כ"ז אהא תא קרוב אלא צמט: ⁸ שבתקל לקרא דדיקא ליה ומוקמא בכשרותו מאחוריו. ברי"ם הגי' בשדרתו בשדרעו: ⁹ שהוא רשע וסמל שטרעו לצרועו ענין מנהרגין מ' ריבבס כ"ז א' ¹⁰ לא עצמן ע"י הדיקאן: ¹¹ נאחזן שבאלי' להעיד ובאלי' נאחזן. שמא א' קרוב ואז סתם בשלה העדות כולה. ברי"ם א"ל יקום במקשרי' דבר הבט: ¹² דרמי גיסא נאחזן בשמא אחת אם התיר בו אבל בדיני מסנות האיד נבדוק: ¹³ ג"י הירש"ב איתתא: ¹⁴ ברי"ף וברא"ש איתני ובר"ם איתאן וכן לקמן: ¹⁵ אלא כיון שא' מהם אינו מחזיק העדות עדות השאר מתקיימת: ¹⁶ ענין בב"ב ק"כ ב' לענין עדות בשטר וע"ע בתוספתא דבי"ם א' וענין א' מהם דר"ה דרבי גיסאן לה נמי בתוספתא רילן מ"ה בנחמאות כ"ז ע"פיהם ש' מאיר בטקום רבי ענין לעיל במשנה ש' כ"ז א' שהלכותיו שום מסומת ע"ש: ¹⁷ ברי"ם ה"ה וכו' ואם לאו שתי עדיות. ונקמא מינה לענין נפשא א' סדן קרוב וסמל לענין הסמ: ¹⁸ אם זו היא ששופה דכבר איתחייב ע"ה וכו' קטלה הוא: ¹⁹ שטעמיה שבידועלמי ברי"ף וצבת"י קאנש' הגי' ר"ה ויהרהו כ"ז ענין גמט: ²⁰ ג"י ה"ה וידועלמי וצבת"י ה"ל ומהרגין ר' א' ובפסאין ענין תרגיני: ²¹ במשניות וצבת"י וכו' ²² שני עירי ובר"ה פ' ב' מתנין: ²³ ברי"ם ובר"ה א' שלא תהא וכו' וצבת"י ה"ל כפמי התרגמן. וענין כפמי שושפסין ק"ה ובר"ה שני עירי רבייה' ש' ואולי א"ל מה ע"י שני עירי תהא טקרא דרבריה' ש' ברי"ם א"ל ליתא אמר דבר ענין מהרגין א"ל ב' ²⁴ ש' עדימל לא ראו זה את זה:

עליו ר' יהודה בן טבאי שאינו מורה הוראה! אלא בפני שמעון בן שטחי. וכל ימיו של ר' יהודה בן טבאי היה משתמח על קברו של אותו הער. והיה קולו נשמע. וכסבורין העם לומר קולו של דרונ הוא. אמר להם קולי שלי הוא. תדעו שדרי למחר הוא מת. ואין קולו נשמע! (תוספתא סנהדרין פ"ו): א"ל רב אחא בריה דרבא לרב אשי דלמא 6 בדינא קם בהדיה. אי נמי פיוסי פייסיה:

משנה ח'

על פי שנים עדים או שלשה עדים יומת המת (דברים י"ז ו'). אם מתקיימת העדות בשנים למה פרט הכתוב בשלשה¹⁰. אלא להקיש שלשה לשנים¹¹. מה שלשה מוּימין את השנים אף שנים מוּימין את הג'¹². ומנין אפי' מאה¹³. ת"ל עדים. ר' שמעון אומר¹⁴ מה שנים אינן נהרנין עד שידיו שניהם זוממין¹⁵ אף שלשה אינן נהרנין עד שידיו שלשתן זוממין¹⁶. ומנין אפילו מאה. ת"ל עדים: רבי עקיבא אומר לא בא השלישי אלא להחמיר עליו ולעשות דינו כיוצא באלו¹⁷. ואם כך ענש הכתוב לנמפל לעוברי עבירה כעוברי עבירה¹⁸. על אחת כמה וכמה שישלם שכר טוב לנמפל לעושי מצוה כעושי מצוה¹⁹. ומה שנים נמצא אחד מהן קרוב או פסול עדותן בטלה²⁰ אף שלשה נמצא²¹ אחד מהן קרוב או פסול עדותן בטלה. מנין אפי' מאה²². ת"ל עדים. * איך יוסי²³ במה דברים י' אמורים בדיני נפשות. אבל בדיני ממונות תתקיים העדות בשאר. רבי אומר אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות. בזמן שהתרו בהן²⁴.

היתה נ' רש"י. ובתוספתא איתא שדרי אמרה תורה וכו' ופייתי שם קרא וכו' בסבילתא משפטים פ"ב והתם כולא כשינוי עי"ש:

¹ בחגיגה הלכה וכו' בר"ם. ובילקוט הלכה כל ימיו. ובתוספתא באותה שעה קבל עליו יהודה ב"ש שלא יהא מורה הלכה: ² ב"ה בחגיגה ובילקוט. ובספרים אלא לפני ובתוספתא אלא על פי. וטכאן ואילך ליתא בתוספתא שלשנינו: ³ בחגיגה כל ימיו וכו' אותו הרוג וכן בר"ם ובילקוט הרוג: ⁴ בחגיגה כסבורין וכו' שקולו של הרוג הוא. וטלת הוא ליתא בספרים ואיתא בר"ם ובילקוט. בילקוט הגי' והיה קולו נשמע בלילה אבל בכל הנוסחאות ליתא וכן לא היתה בטסת רש"י: ⁵ ב"ה בילקוט. ובחגיגה א"ל קולי הוא. ובספרים אמר קולי שלי. ובר"ם אמר קול שלי: ⁶ ב"ה בר"ם ובילקוט. ובחגיגה שלחתי. ובספרים תדעו למה. וכלמי עצמו אמר כך: ⁷ ב"ה בחגיגה ובילקוט. ובספרים אין קולו. ואולי צ"ל ואין קול: ⁸ כך יאמר העם. ובחגיגה שם להפך היילטא פיוסי וכו' וגרים או בדינא תבעי: ⁹ זכין הובא שם ברש"י עה"ת ובילקוט שם. ובר"ם והי"ף ור"א"ש או עפ"י שלשה הוא דברים י"ש ל"ו באשניות לישנא: ¹⁰ בר"ם וברש"י ובילקוט ור"א"ש פרט לך: ¹¹ ברא"ש שנים לשלשה: ¹² ב"ה בר"ם ובילקוט והי"ף ור"א"ש. ובספרים יזוטו. ובעין יעקב ידמו. ובכת"י קאנטי' מזטים וכו' יזוטו וכן בירושלמי יזוטו: ¹³ בר"ם שאפי' הן טאה וכן לקטן ובכת"י הג"ל אפי' הן ובילקוט וברא"ש בכל אינן בבית מלת הן: ¹⁴ ברא"ש ר' ישמעאל אומר ונוסחא נאית היא אלא שבכל הנוסחאות איתא ר' שמעון: ¹⁵ ברש"י עד שיוזוטו שניהם. בכת"י וירושלמי וילקוט והי"ף שיהו וכן לקטן: ¹⁶ ברא"ש עד שיוזוטו שלשתן: ¹⁷ ב"ה בכל הנוסחאות. ובע"ז לא בא שלשה אלא להחמיר עליו לעשות. ובספרים לא בא השלישי להקל וכו' ובסנהדרין פ"א א' שלישי וכו' לעשות. ושם נקט דרשין איכא ביניהן: ¹⁸ ב"ה בכת"י קאנטי'. ובר"ם ובירושלמי אפי' כן. ובספרים ואם כן. ובסנהדרין ובע"ז אפי' כן. ובילקוט והי"ף אפי' ענש וברא"ש ואם ענש. בכת"י ובירושלמי לנימפל וכן לקטן ובילקוט למיטפל. ובסנהדרין שם את הנימפל וכן לקטן: ¹⁹ ב"ה ברא"ש. וכן בע"ז ובסנהדרין שם ובילקוט שישלם. ובספרים ישלם שבר לעושי. ואיכא נוסחי לעושה וכו' כעושה בר"ם: ²⁰ במשניות ובכת"י הג"ל מה שנים. ועיין סנהדרין שם וס' א' דר"ע הוא דאמר לה ובתוספתא פ"א תני לה טכאן תצ"ל שם מה שנים וכו' כמו שהוא בכת"י עירוש: ²¹ ברא"ש שנמצא: ²² בסנהדרין שם שאפי' ²³ במשניות נאפלי ר' יוסי אומר ולקטן ר' מאיר אומר. ועיין סנהדרין שם דנוסחא בטילה היא ד"ם: ²⁴ בספרים ואימתי בזמן וכו' וליתא בכל הנוסחאות הוזהר כך עפ"י הנוסחא דסנהדרין פ"א שניתוק שם:

והלא כבר נאמר ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו (שם שם י"ט) והרי אחיו קיים. ואם כן למה נאמר נפש בנפש? יכול משעה שקבלו עדותן יהרגו? תלמוד לומר נפש בנפש. הא אינן נהרגין עד שיגמר הדין:

תנא ברבי אומר⁵ לא הרגו נהרגין. הרגו אין נהרגין. אמר לו אביו בני לאו קל וחומר הוא. אמר לו לימדתנו רבינו שאין עונשין מן הדין. דתניא ואיש אשר יקח⁵ אחותו בת אביו או בת אמו (ויקרא כ' י"ז) אין לי אלא בת אביו שלא בת אמו. ובת אמו שלא בת אביו. בת אמו ובת אביו מניין? ת"ל ערות אחותו גלה (שם שם). עד שלא יאמר יש לי בדין. אם ענש על בת אביו שלא בת אמו. ובת אמו שלא בת אביו. בת אביו ובת אמו לא כל שכן. הא למדת שאין עונשין מן הדין. עונש שמענו אזהרה מנין. תלמוד לומר ערות אחותך בת אביך או בת אמוך (שם י"ח ט'). אין לי אלא בת אביו שלא בת אמו. ובת אמו שלא בת אביו. בת אביו ובת אמו מנין. תלמוד לומר ערות בת אשת אביך מולדת אביך אחותך היא (שם שם י"א). עד שלא יאמר יש לי מן הדין. מה אם החדר על בת אמו שלא בת אביו. ובת אביו שלא בת אמו. בת אביו ובת אמו לא כל שכן. הא למדת שאין מזהירין מן הדין (תו"כ ס' קרשים פ"א י"ב). חייבי מלקות מניין. תלמוד לומר רשע רשע: חייבי גלויות מנין. אתיא רוצח רוצח:¹⁵

תניא אין עדים וזממין נהרגין עד שיוומו שניהם. וכך אין לוקין ואין משלמין ממון עד שיוומו שניהם. הצדוקים היו אומרים אין עדים וזממין נהרגין עד שיהרג הנידון. אמר רבי יהודה בן טבאי אראה בנחמה אם לא הרגתי עד וזמם להוציא מלבן של צדוקים. שהיו אומרים אין עדים וזממין נהרגין עד שיהרג הנדון. אמר לו שמעון בן שטח אראה בנחמה אם לא שפכת דם נקי. שהרי אמרו חכמים אין עדים וזממין נהרגין עד שיוומו²⁰ שניהם. ואין לוקין²² עד שיוומו שניהם. ואין משלמין ממון עד שיוומו שניהם. מיד קבל

כ"ה בספרי שם ובד"ס וברא"ש ובילקוט שושנים וברש"י כאן וכן ברש"י הגיגה ט"ו ב'. ובספרים נפש תחת נפש וכן לקמן. בד"ס ובילקוט ליתא מלת חכמים: בד"ס ובילקוט וברא"ש ובירושלמי אם כן. וברא"ש וא"כ מה תלמוד לומר: בירושלמי יכול ששקבלו וכו' יהרגו: בד"ס ובילקוט וברא"ש ליתא מן יכול וכו' עד בנפש. ונסיך אין נהרגין. ובירושלמי שיגמר ובילקוט שיגמר ועיין בתוספתא מנהדרין פ"ו. וכוין שגמר הדין היה נפש בנפש דמהוהא שעתא נקרא קטילא הוא. תוס' י"ט: בד"ס תניא כל אומר הוא מ"ס ובילקוט ובר"ה תניא רבי אומר ובילקוט דסוף ישן ב"ה. ונרמין בחולין י"א ב' והתניא רבי אומר הוובא בילקוט שם וגם הוא תניא ר' אליעזר הקטן אומר. וראה שכן עיקר הוא נקרא ברבי בכמה מקומות. ועיין בסדר הדורות ערך ברבי וערך ר"ה הקטן. ואולי כינהו ברבי לפי ששנים היו: לא הרגו את הנידון וכו' בתמיה. והרי להכי אצטריך נפש בנפש. ועיין לעיל צד ס' ה' ר' ס' מ' ובראב"ד ה' ערות פ"ב ה"ב: וכו' בילקוט ובר"ה. ובספרים אמר אביו. ובספרי ערך ברבי הביא הנוסחא העתיקה א"ל אביו: בטקרא את אחותו: בד"ס בת אביו ובת אמו: בד"ס יש לי בדין: בד"ס אם החדר על בת אביו וכו': והוא שם בשינוי קצת. ובענין אין מזהירין וכו' עיין לקמן י"ד ב' י"ז ב' וביבמות כ"ב ב' וס"ה ב' בחכים ק"ו ב' ובריתות ה' ב'. ואפי' מאן דס"ל עונשין מן הדין מודה דאין מזהירין מן הדין. ובענין עונשין עיין לקמן י"ד א' י"ז ב' בתוספתא שביעות פ"ג וטכילתא משפטים פ"ו וס"ה ובריש ספרי ופ' חקת קכ"ו וטפות קכ"ו ובירושלמי יבמות ריש ס"ה וסנהדרין ריש פ"ט ובבבלי ספחים כ"ד א' יבמות כ"ב ב' וס"ה ב' וסנהדרין כ"ד א' תע"ג א' תע"ד א' וע"ה ופ"ו וכו' וכו' ב' בתורה פ"א א' כריתות ג' א'. ואיכא תנאי דס"ל דעונשין מן הדין עיין מנהדרין ע"ד א' וטוספתא דשביעות פ"ג וריש ספרי. ומראין הברים שטסחלקותן של תלמידי ר' יושעאל וכו' הוא תלמידי דר' אינהו הוא דס"ל דאין עונשין מן הדין: י"ג רש"י בגלגל. וספרי דאמטת' קאי שאין עונשין בהן דין הוהא עד שיגמר הדין ה"ה ס' מנין שאין עונשין ואין מזהירין מן הדין: י"ג עיין לעיל צד ה' בהערות ס' פ"ו י"ז ו"ה: י"ז פות יוסת הרצח בסדר ל"ה מ"ו. לנס ששה הרצח שם שם ו'. ועיין מנהדרין ל"ג ב' בתוספתא שם פ"ו וכו' פ"ו ב' ובר"ה ב' בתרומות ת"ל ובר"ה בתרומות איתא. ונקיש גו"ש להיביי מלקות לשאר מילי רישב"א: י"ג ב"ה בפי' ר"ה וכוין דהוא בתוספתא דמנהדרין פ"ו ובספרים השמיטו כולא ונ' תניא אמר רוב"ש. בר"ה הגי' העדים וזממין. ועיין הגיגה מ"ו ב' דגם התם תנו רבנן: בד"ס איכא נוסחי יהודה וכו' לקמן בטליל ובילקוט בכלא ר' יהודה ובתנייה ובתוספתא הכא ר"ה ובאריך יהודה: י"ג שלא יהוה אלא אחד: י"ג אפי"ג דמנהדרין הוורגת נקראת וכו' בלגית. בתוספתא לעקור מלבן של ביתוסין: י"ג ב"ה בחגיגה. ובספרים העדים וכו' אין העדים נעשים וזממין ונהרגין: י"ג ב"ה בחגיגה. ובספרים ליתא כבא דהנהיגין וכו' בד"ס ב' באן ואין משלמין: י"ג ב"ה בחגיגה. ובספרים ליתא כבא דהנהיגין וכו'

באו שנים ואמרו, בחד בשבתא נגמר דינו של פלוני, ובאו שנים ואמרו, בחד בשבתא
 עמנו הייתם אלא בערב שבת נגמר דינו של פלוני, ולא עוד אלא אפי' אמרו, בתרי
 בשבתא נגמר דינו של פלוני, אין אלו נהרגין, דבעידנא דקא מסהדי נברא בר קטלא
 הוא; וכן לענין תשלומי קנס, באו שנים ואמרו, בחד בשבתא נגב וטבח ומכר, ובאו
 שנים ואמרו, בחד בשבתא עמנו הייתם אלא בתרי בשבתא נגב וטבח ומכר, ולא עוד
 אלא אפי' אמרו, בערב שבת נגב וטבח ומכר, משלמין, דבעידנא דקא מסהדי נברא לאו
 בר תשלומין הוא; באו שנים ואמרו, בחד בשבתא נגב וטבח ומכר ונגמר דינו, ובאו שנים
 ואמרו, בחד בשבתא עמנו הייתם אלא ערב שבת נגב וטבח ומכר ונגמר דינו, ולא עוד
 אלא אפי' אמרו, בתרי בשבתא נגב וטבח ומכר ונגמר דינו, אין משלמין, דבעידנא דקא
 מסהדי נברא בר תשלומין הוא;

רבי יהודה אומר איסמטית היא זו וכו'; יא איסמטית היא זו אפי' כת
 ראשונה נמי לא, אמר ר' אבהו שקרמו ודרנו, קדמו ודרנו מאי דהוה דהוה, אלא אמר
 רבא הכי קאמר, אם אינה אלא כת אחת נהרגת, אי איכא טפי אין נהרגין, הא בלבד
 קאמר, קשיא;

ההיא אתתא דאיתיה סהדי ואישתקור¹, איתיה סהדי ואישתקור, אולה איתיה
 סהדי אחריני², אמר ריש לקיש הוחוקה זו³, אמר ליה ר' אלעזר אם היא הוחוקה כל
 ישראל מי הוחוקו; וזמנין הוה יתבי קמיה דרבי יוחנן, אתא כי האי מעשה לקמיהו,
 אמר ריש לקיש הוחוקה זו, א"ל ר' יוחנן אם הוחוקה זו כל ישראל מי הוחוקו, הדי
 חויה לך אלעזר בישות⁴, אמר ליה שמעת מלי מבר נפחא⁵, ולא אמרת לי משמיה;
 לימא ריש לקיש דאמר כרבי יהודה⁶ ורבי יוחנן דאמר כרבנן, אמר לך ריש לקיש אנא
 דאמרי לך אפי' לרבנן, עד כאן לא קא אמרי רבנן, התם דליכא דקא מהדר⁷, אבל
 הבא איכא דקא מהדרא⁸, ורבי יוחנן אמר לך אנא דאמרי אפי' לרבי יהודה, עד
 כאן לא קאמר רבי יהודה, התם דאמרינן אטו כולי הגי הוה קיימי⁹, אבל
 הבא הגי ידעי בסהדותא¹⁰ והגי לא ידעי בסהדותא;

משנה ז'

אין עדים וזממין נהרגין²² עד שיגמר הדין²³, שהרי הצדוקין אומרים
 עד שיהרג הנידון²⁴ שנאמר נפש בנפש (יבמות י"ט ב"א), אמרו להם חכמים

¹ בשעת עדותן בב"ד: ² כ"ה בד"ס וברש"י, ובספרים משלמין: ³ יכול הוא לפטור עצמו כהודאתו:
⁴ וכן הגיה הספרש"א, ובספרים אמרו בחר וכו' ובתרי בשבתא נגמר דינו: ⁵ ששכר חיובו כ"ד: ⁶ בד"ס
 איסמטית היא אפי': ⁷ כ"ה בד"ס ורשב"י, ובספרים לית קדמו ודרנו: ⁸ וטעמא שיש אחרת: ⁹ בירושלמי טקין
 לה ר' בא בר סטל בשכר נהרגה הכה הא: ¹⁰ כ"ה בד"ס, ובר"ה ההיא דמיתא, ובספרים דמיתא, הוחקשו
 בדרשות ע"י רש"י: ¹¹ כ"ה בד"ס ובר"ה, ובספרים אחריני דלא אישתקד: ¹² להביא עדי שקר: ¹³ לשמעת לה
 ולשקר, וזמנין וכתובות ל"ו ב': ¹⁴ חזר עצמו ר"ל: ¹⁵ התכל כ"ה בפנים ופתת, וזמנין וכתובות כ"ה
 ב': ¹⁶ ריש לקיש הוה קרי ליה לר"י הכי עיין סנהדרין צ"ו א' וברש"י שם, ועי' יבמות צ"ו ב' ובירושלמי
 ברכות ס"ב ח"א: ¹⁷ דכת ו הוחוקה להם כל כת שחבא, אי גמי למי התוספתא החזק שיש כאן ערער לבא
 ולהעיד: ¹⁸ שאין אדם סחור להביא המדין: ¹⁹ חזרת אחרי עדים, בד"ס הכא האכא דקמהדר: ²⁰ נפחא זו
 סמכות עם ר' רש"י הרי"ף, וכי כל אלו הכתות שבאו כולן היו עם הכה המוסת, וי"ג נביהיו הוה קיימי, וגי'
 ר"ח אפי' הגי הוה כהדי הגי והגי בהדי הגי, והלכך אמרינן איסמטית היא זו דדבר זה הוא שתחמי יקרה לכת
 מעידה כת מוסת, וכן נוסחת הספרים יש לפרשה כך, ושירוש נבי הגי נבי ההורג והגורג, והארכו בסוגיא זו
 הרי"ף ובעל הסאור הרישב"ן והרישב"א: ²¹ בד"ס הגי הוה ידעי: ²² כ"ה בסנהדרין ל"ב ב' ובספרים שושנים
 ק"צ, ובטענה שביירושלמי וכו' קאנא העדים הושתין, ובר"ס וברא"ש אין העדים נעשים ושתין עד וכו',
 ובספרים העדים ושתין: ²³ בירושלמי שייגמר, וברא"ש שייגמר הדין על מיהם: ²⁴ כ"ה בד"ס ובספרים שם וביקשו
 שושנים וברא"ש וכו' לקטן בברייתא, ובספרים ליתא הנידון, ברא"ש ליתא שהרי, בספרי הגי צדוקים:

נהרג זה או ההורג זה היה עמנו אותו היום במקום פלוני.¹ אין אלו
 זוממין. אבל אמרו להם היאך אתם מעדיין שיהיה אתם הייתם עמנו
 אותו היום במקום פלוני.² הרי אלו זוממין ונהרגין על פיהם: באו אחרים
 והיומום. באו אחרים והיומום. אפי' מאה כולם יהרגו.³ ר' יהודה אומר
 איסטמית היא זו⁴ ואינה נהרגת אלא כת הראשונה בלבד.⁵

מנא הני מילי. אמר רב אדא דאמר קרא והנה עד שקר העד (דברים י"ט י"ח)⁶
 עד שתשקר נופה של עדות: דבי ר' ישמעאל תנא לענות בו סרה (שם שם מ"ח) עד
 שתוסר נופה של עדות:

אמר רבא באו שנים ואמרו. כמורת בירה דרנ פלוני את הנפש. ובאו שנים ואמרו.
 והלא במערב בירה⁷ עמנו הייתם. חזינן. אי כדקימי במערב בירה. מיחזא חזו למורת
 בירה⁸ אין אלו זוממין. ואם לאו. הרי אלו זוממין: פשיטא. מהו דתימא ליחוש לנהורא
 בריאי. קמשמע לן:

ואמר רבא באו שנים ואמרו. כסורא בצפרא בחד בשבתא הרנ פלוני את הנפש.
 ובאו שנים ואמרו. בפניא בחד בשבתא עמנו הייתם בנהרדעא. חזינן. אי מצפרא לפניא
 מצי אויל מסורא לנהרדעא לא הוו זוממין. ואי לאו. הוו זוממין: פשיטא. מהו דתימא
 ליחוש לנמלא פרחאי. קמ"ל:

ואמר רבא באו שנים ואמרו. בחד בשבתא הרנ פלוני את הנפש. ובאו שנים
 ואמרו. עמנו הייתם בחד בשבתא⁹ אלא כתרי בשבתא הרנ פלוני את הנפש. ולא עוד
 אלא אפי' אמרו. ערב שבת הרנ פלוני את הנפש. נדרנין. דבעדינא רקא מסהרי נברא
 לאו בר קמלא הוא.¹⁰ מאי קמ"ל תנינא. לפיכך נמצאת אחת מהן זוממת דוא וזן נדרנין
 והשניה פטורה (לקמן משנה ט"ו). סיפא. מה שאין כן בנמר דין איצטריכא ליה.¹¹ אבל אם

¹ בילקוש שם עמנו היה באותו היום. ובר"ם ההורג היה עמנו במקום פ'. וכן במשניות ההורג היה עמנו.
 ובירושלמי הגורג היה או ההורג היה עמנו וכו' ברי"ף תרס היו עמנו. וברא"ש הרי הנהרג וכו' הזה היה
 עמנו במקום פלוני באותו היום. וכן ג' הרי"ף באותו היום. ובכת"י קאנש' היאך אתם טעדין שזה הרג את זה
 (וכו') במשניות נאסולי ד' (ס' שדרי ההורג היה עמנו: ² בילקוש שם שדרי הייתם. ובר"ם שדרי עמנו הייתם במקום
 פ'. ובפ"י ר"ח הלא אותו היום הייתם עמנו. וברא"ש אבל אם אמרו היאך וכו' עמנו הייתם באותו יום וכו'. ועיין
 לעיל צד א' בהערות פ' י"ג: ³ בירושלמי יורהו: ⁴ במשניות ובכ"י קאנש' אסטמית ובפ"י ר"ח איסטמית ובירושלמי
 איסטמ' ובפ"י הרשב"ם איסטמית ובר"ף נוסחאות שונות איסטמית אסטמית אסטמית. ובר"ם נסים איסטמית. ובר"ם
 איסטמ'. ובתוספתא איצטמית. ובי' הערך אסטמית. ופי' רש"י עדות סרה ופשיטא היא הרי"ף והרשב"ם פ'
 מלשון אסטמ' או סמ'ם שהוא סין עשב של צבע. וכי יורה של צבע היא שכל הנגע כה יצבע. ור"ז בעל
 המאור פירש דלכת זו אין דמו של אדם חשוב אלא כצבע האיטמית רצבעו כל הארץ בדם. הדביא הערך בשם
 תשובות הגאונים פ' קוביטית הוא זו (עיין ערך קביטמ'ט) שעמדו באיטמוא ועשו עצה. עיין ערך אסטמית. ור"ב
 המסעי חזירי עם אסטמיתא רב"ר פט"ו הוא מלשון יוני תענינו בעלי קמפה וערעור: ⁵ כ"ה במשניות ובכת"י
 קאנש'. ובירושלמי אינה נהרגת. ובר"ם נסים אלא אינה נהרגת. ובר"ם אין נהרגין אלא כת הראשונה. ובפסחים ואינו
 נהרג. ונחלקו הראשונים בפי' משנה זו. רש"י פ' שאותם המדינים הראשונים היו כל כת וכת שבאו זו אחר
 זו ויורהו כל אלו הכתות לדעת הת"ק וכן פ' הרי"ף. אמנם רבוחא קמאי והרשב"ם ור"ח פי' שכת ב' מוטת
 כת א' ות' נ' מוטת כת ב' ות' ד' מוטת כת ג' ות' ה' מוטת כת ד' ולעולם עם האדוניים האמת. ובר"ם וילקוש
 בתוספתא והעיר ע"ז הרשב"ן וע"ז בספרי שופטים ק"ב ובמ"ע פ"ו שם: ⁶ ברי"ף ובר"ח רבה ובר"ם וילקוש
 ורא"ש רבא: ⁷ כ"ה ברי"ף ובילקוש. ובר"ם עד שקר העד שקר. ובפסחים עד וז' שקר ענה. ובתנאים של יונתן
 הוא סהרו דשקר כפום מהדין: ⁸ בילקוש שקר העד שישקר. ועדותו הוא שקר אבל לא שחשבוש המאמר: ⁹ כ"ה
 ברי"ף. ובפסחים שחשבוש. עיין ספרי שופטים קפ"ט: ¹⁰ ברי"ם ואמרו במערב בירה: ¹¹ ברי"ם עמנו הייתם או חזו
 למורת בירה: ¹² נגמור את העדים ואת הגידות: ¹³ ג' הרשב"ן נמלא פסא. עיין יבמות קפ"ז א'. ובענין זו
 בירושלמי: ¹⁴ ר"ח גרם אמר רבא ובכ' מטרות דלעיל גרם רבה ומהרש"ל הוא שרגיה ואמר: ¹⁵ ברי"ם ובר"ח
 בחד בשב' עמנו הייתם. וסלת בשבתא הוא בכל הענין בפי' ר"ח בשבא: ¹⁶ שערין לא נגמר דין: ¹⁷ ברי"ם
 תנינא אם נמצאת ולקמן במשנה לשיכר אם: ¹⁸ ודמטיק לה. ובר"ם ליתא מלת סיפא: ¹⁹ כ"ה ברי"ח ובפסחים
 ליתגיהו לב' כלות:

עדים וזממין יוכיחו. וחזר הדין. לא ראי זה כראי זה. ולא ראי זה כראי זה. הצד השדה שבהן. לא שאין בו מעשה ולוקין עליו. אף כל לאו שאין בו מעשה לוקין עליו. מה להצד השדה שבהן שכן קנס. הא לא קשיא. רבי יהודה לא סבר לה כרבי עקיבא. אלא מה להצד השדה שבהן שכן יש בהן צד חמור. ורבי יהודה צד חמור לא פריך:

⁵ מעידין אנו וכו' אלא ארבעים. ורבנן האי לא תענה ברעך עד שקר (שמות כ"ט) מאי עברי ליה. ההוא מיבעי ליה לאזהרה לעדים וזממין. ורבי מאיר אזהרה לעדים וזממין מנא ליה. אמר רבי ירמיה נפקא ליה מהגשאים ישמעו ויראו ולא יזכירו עוד (דברים י"ט כ'). ורבנן. ההוא מיבעי ליה "להבירה". ורבי מאיר. הבירה מושמעו ויראו (שם) נפקא:

משנה ה'.

¹⁰ משלשין בממון ואין משלשין במכות.¹² כיצד. העידוהו שהוא חייב לחבריו מאתים וזו ונמצאו וזממין.¹³ משלשין ביניהם. אבל אם העידוהו שהוא חייב מלקות ארבעים ונמצאו וזממין. כל אחד ואחד לוקה ארבעים:¹⁵

מנא ה"מ. אמר אביי נאמר רשע בחייבי מלקות. ונאמר רשע בחייבי מיתות ¹⁵ ב"ד". מה להלן אין מיתה למחצה אף כאן אין מלקות למחצה. רבא אמר בעינן כאשר זמם לעשות לאחיו (דברים י"ט י"ט) וליכא. אי הכי ממון נמי. ממון מצטרף. מלקות לא מצטרף:

משנה ו'.

אין העדים נעשין וזממין עד שזימו את עצמן.²¹ כיצד. אמרו מעידין אנו באיש פלוני שהרג את הנפש.²² אמרו להם היאך אתם מעידין שהרי

¹ כ"ה בילקוט שם הוא מנחם הניל ובספרים חסר מן מה למס' וכו': * בילקוט שם ולוקה וכו' לוקה. ומנחם מדה זו ברכות ל"ה א'. יבמות ע"ו א'. סוטה ל"ב א'. קידושין ה' ב' וב"א א'. נדר ט' א'. סוטה כ"ט ב' היש ב"ק ושם ו' א' וב"ט ד' א' ופ"ו ב' מנהדרין ס"ו א'. ובזים ה' א'. מנחות ו' א' וס' ב' חולין ק"ד א': * בר"ח שכן תרדוהו קנס: * עין פסחים ע"ו א' וסוטה כ"ט ב' ובתובת ל"ב א' וכל' דעדים וזממין א"צ התראה וטורא ש"ר לוקה ומשלם: * הואיל ואין חומר שבשניהם שיה. ועין סוטה שם ומנהדרין ס"ו א' חולין קט"ו ב': * וב"ה ב"ה ובספרים ליתא: * כ"ה בת' ובת' שני (ומיושב קשיית האחרונים) ובספרים דרשי ביה. וכל' מאי עברי ליה דאינו לוקה עליו: * שהרי הם נענשים ככאשר זמם הצריך הכתוב להחיד וכל זמן שנענשים משום כאשר זמם אין לוקין משום לא תענה וכל שאין את יכול לקיים כהם כאשר זמם לוקין משום לא תענה. וב"ה ברש"י וירושלמי אלא שהוא משובש: * במקרא כתוב לעשות עוד. ובספרי שופטים ק"צ נבי ליה אזהרה שחכם ע"ש ב"ע אות י"ח: * שסכרין בב"ד כך נהרג פלוני מנהדרין פ"ט א': * ולא יזכירו וכו' לאזהרה: * לעיל ג' א' וכל' סחלקים תנא. לשון הכתוב עפ"י שנים עדים או שלשה חסם משלשין: * בר"ה וברא"ש שחייב וכן לקטן: * בירוש' ר"ף דא"ש ובילקוט שופטים ובר"ה ליתא אבל אם: * בר"ה את הארבעים: * והיה אם בן הכות הרשע דברים כ"ה ב': * אשר הוא רשע למות במדבר ל"ה ל"א: * בילקוט שם להצטון ועין מנהדרין י' א' ול"ג ב' ובתובת ל"ה א' וב"ק ס"ו ב' ולקטן עמוד ב' וכן דגירה שיה הוא להשנות מלקות למיתה לענינים אחרים ע"כ הקיטן הכתוב ודין אפשר משא' אפשר לענין מלקות אבל למשן לא הקיטן הכתוב: * ולהכי לא צריך גז"ש. דהכא היינו מעמא שהרי לא נתקיים כאשר זמם בשום צד: * וכן דמסון מצטרף הרי קבל מה שזממנו לעשות לו ונתקיים על ידו כאשר זמם. בילקוט שם מצטרף: * יב"ה ברש"י ובילקוט פ' שופטים. ובספרי שופטים קפ"ט אין העדים וזממין עד שזימו. וכן במשנה יירושלמי ובבבלי ובר"ף ר"ה ר"ה שזימו את עצמן. ובספ' ר"ה שזימו עצמן ובר"ה וברא"ש שזימו בעצמן ובב"ה קאמ' שזימו. ושעמא דטילתא כיון שהחמירה התורה לעשות בהם כאשר זמם משום למען ישמעו ויראו אנו תופסין את המעשה כל שמעדין שיקר בכוונה ובזדון אבל כל שאמסר לתלות בשעות וברמיות שירשו שיה ההרג או ההרג אנו חזמין: * בספרי כיצד מעדין את איש פ'. בר"ה כיצד מעדין אנו את איש פ' וכו' בילקוט שם אלא דג' מעדינו. ובספ' ר"ה מעדינו פלוגי שהרג נפש במקום פ' וכו':

משנה ד'.

מעידין אנו באיש פלוני שחייב לתכירו מאתים וזו'. ונמצאו
 זוממין. לוקין ומשלמין. שלא השם המביא לידי מכות מביא לידי
 תשלומין. דברי ר' מאיר. וחכ"א כל המשלם אינו לוקה: מעידין אנו
 באיש פלוני שהוא חייב מלקות ארבעים. ונמצאו זוממין. לוקין
 שמונים. משום לא תענה ברעך עד שקר (שבת כ"ט) ומשום ועשיתם
 לו כאשר זמם (דברים י"ט י"ט) דברי ר' מאיר. וחכ"א אין לוקין אלא ארבעים:
 *בשלמא לרבנן. כדי רשעתו (דברים כ"ה ב') כתיב. משום רשעה אחת אתה מחייבו.
 ואי אתה מחייבו משום שתי רשעיות. אלא רבי מאיר מאי מעמא. אמר עולא נמר ממציא
 שם רע. מה מציא שם רע לוקה ומשלם אף כל לוקה ומשלם. מה למציא שם רע
 שכן קנס. סבר לה כר' עקיבא. דאמר עדים זוממין קנסא הוא:

איכא דמתני להא דעולא אהא. דתניא לא תותירו ממנו עד בקר. והגותר ממנו
 עד בקר וגו' (שבת י"ב י') בא הבתוב ליתן עשה אחר ל"ת לומר שאין לוקין עליו.
 דברי ר' יהודה. ר' יעקב אומר לא מן השם הוא זה. אלא משום דה"ל לאו שאין בו
 מעשה. וכל לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו. מכלל דר' יהודה סבר לאו שאין בו
 מעשה לוקין עליו. מנא ליה. אמר עולא נמר ממציא שם רע. מה מציא שם רע לאו
 שאין בו מעשה לוקין עליו. אף כל לאו שאין בו מעשה לוקין עליו. מה למציא שם
 רע שכן לוקה ומשלם. אלא אמר ריש לקיש נמר מעדים זוממין. מה עדים זוממין לאו
 שאין בו מעשה לוקין עליו. אף כל לאו שאין בו מעשה לוקין עליו. מה לעדים זוממין
 שכן אין צריכין התאמה. מציא שם רע יוכיח. מה למציא שם רע שכן לוקה ומשלם.

יהיו ג' לוגין במקום אחד ויזין שאין תשרבין מיד עם המים הכלחין עד שלא יאשרו לכל הפחות ג' לוגין
 הם שטאים. כך הישרת הטוהב ברס"ב ה"ח ובדרב ובסתהנתא גרסינן מים והתוספות גרסי' בתווייהו יין ורש"י
 גרס' בסתהנתא יין ע"פ' התוספתא דמקואות פ"ה חבית שנשברה בים הגדול וסראה אותו מקום כסראה אותו
 היין המוכל באותו מקום כאלו לא שכל ולא עוד אלא אפי' נפל לשם כבר תרסא מטא. ופי' דר"ש בפ"ו
 דמקואות פ"ר אם היה היין מטא. ה"ח העתיק תוספתא זו בפירושו והרשב"ם פירא בה' מקואות פ"ב ה"ט
 וברא"ד שם בקצת גפרים. ויש שגרסו לתוספתא זו בגמ' עיין בר"ש שם. וכתבו רש"י והיט"א דבייתא תלמודא
 להך מילי הבא אידי דאירורו בהו רבא דר' כהנא. ואולי חסרה לשנינו שמעתיא דרב שביירושלמי בענין שלא
 תשמשנו שמישה ואנכ' הא שמשתיא מייתי אינך מסרי דרב:

בר"ם ה"ח וכתובות ל"ב ב' את איש פ. בר"ח מעידנו: *בר"ח הירושלמי ובת"י קאנא' שהוא חייב:
 *בר"ם ה"ח אלו לוקין ומשלמין: *בר"ח ומשלמין דר"ם והשאר ליתא. בבת"י קאנא' שטבאנא. בירושלמי
 ובמשנתא הסביאנו וכו'. מביאו. וכל' משם אתר לוקין ומשלם אתר משלמין. ועיין כתובות ל"ב ב' *בר"ם את איש
 פלוני: *בר"ם מכות ארבעים. וע' בתוספתא פ"א: *חכמים שאמרו כל המשלם אינו לוקה: *תוספתא פ"א וסוף פ"ד
 ולקמן י"ג ב' וכתובות ל"ז א' וב"ק פ"ג ב'. בר"ם ליתא מלת כתיב: *דברים כ"ב י"ח וי"ט ועיין כתובות
 פ"ו א': *ו' וקרא כדי רשעתו למטה ומלקות הוא דאחי: *לעיל ב' ב'. ובשמיטה תורה אה' אה' בן הכותש רשע
 לא שנת משלם ולא שנת אינו משלם. ועיין כתובות ל"ב א' וב' דלרבנן בפירוש ריבנה תורה דמשלם האיני
 לוקה ומשמיא שם רע לא נפדינן דהירוש' הוא. וע' ב"ק פ"א א' וב"ק פ"א א' *בר"ם א"ד לה אהא
 וכו' ברש"י ובר"ח רסתני לשמעתא דעולא אהא: *בספרא כתיב ולא: *הא דר"ח לקמן פ"ו א' ודליל קס"א
 ב': *בספרים ר' עקיבא. הובאה ברייתא זו מסחים פ"ד א' בשינוי קצת וסנהדרין פ"ג א'. שבעות ג' ב'. חולין
 פ"ב ב' וב' א' ותמורה ד' ב' (והם מסוק לא יאשרו דבסדר פ' י"ב בפ"ט) ובכלום הגי' ר' יעקב וכו' *ה
 בר"ם ובילקוט בא קצ' טו. וי' ה"ח פ"ה סוף ה"ח. וכן לא גר' מלת דתניא. והא דלאו שאין בו מעשה וכו' בתוספתא
 פ"ד ולעיל ב' ב' וב"ם א"א א' ובהים כ"ט ב' ובירושלמי דשבעות פ"ג טס' וסס' וסס' וסס' רבתי סס"ב:
 *בר"ם ולקין אף כל וכו' לקין: *עולא אסרה בשם ר"ל. ועולא תלמידו של ר' יוחנן היה. ואולי הא דגמר
 מוציא שם רע בשם ר"א אסרה אעפ"י שלא הוכיח. וסמך דלא מתוקנא הכי. ובילקוט בא קצ' טס' קישע
 והעתיק אסר עולא נמר מעדים זוממין וכו': *כתובות ל"ב א' ול"ג א' הירושלמי מכות פ"א ה"ט וסס' וסס' וסס' וסס'
 עונש' נק' בעי דהראה לקמן ר' ב':

על מה שכתוב בתורה תנאו בטלי. הוא איתמר האומר לחבירו על מנת שאין לך עלי אונאה. רב אומר יש לו עליו אונאה. ושמואל אומר אין לו עליו אונאה. הוא איתמר עלה אמר רב ענן לרדיו מפרשא לי מיניה דמר שמואל. על מנת שאין לך עלי אונאה. אין לו עליו אונאה. על מנת שאין בו אונאה. דרי יש בו אונאה. ה"נ. על מנת שלא תשטמנו בשביעית. אין שביעית משטמתי. ע"מ שלא תשטמנו שביעית. שביעית 5 משטמתי:

תנא¹⁰ המלוה את חבירו סתם. אינו רשאי לתובעו פחות מל' יום¹¹: סבר רבה בר בר חנא קמיה דרב¹² למימר ה"מ במלוה בשטר. ולא עבר אינש דמרח וכתב שפרא¹³ בציר מתלתין יומין. אבל מלוה על פה לא¹⁴. אמר ליה רב הכי אמר תביבי¹⁵. אחד המלוה בשטר ואחד המלוה על פה: תניא נמי הכי. המלוה את חבירו סתם אינו רשאי לתובעו פחות משלשים יום. אחד המלוה בשטר ואחד המלוה על פה (תוספתא ב"מ ס"ו): אמר ליה שמואל לרב מתנה לא תיתיב אכרעך עד דמפרשת לה להא שמעתא¹⁶. מנא הא מילתא דאמור רבנן. המלוה את חבירו סתם אינו רשאי לתובעו פחות מל' יום¹⁷. א"ל דכתיב קרבה שנת השבע שנת השמטה (דברים ט"ו ט'). ממשמע שנאמר קרבה שנת השבע¹⁸ איני יודע שהיא שנת השמטה¹⁹. מה תלמוד לומר שנת השמטה²⁰. אלא 15 לומר לך שמטה אחרת שהיא כזו²¹. ואיזו זו. זה²² המלוה את חבירו סתם שאינו רשאי לתובעו בפחות משלשים יום²³. דאמר מר שלשים יום בשנה חשוב שנה²⁴:

ואמר רב יהודה אמר רב הפוחח בית הצואר בשבת חייב חמאת²⁵. מתקין לה רב כדנא. וכי מה בין זה למנפות תבית²⁶. א"ל רבא²⁷ זה חבור וזה אינו חבור²⁸:

¹ משנה כתובת פ"ט ס"א ותוספתא קידושין פ"ג תגיר פ"ב ועיין נישון פ"ד ב' ושם נמסר. ובד"ס הגי' קסבר שמואל סתנה עט"שכ בתורה תנאו בשל חסאי ליתא: בד"ס המוטר לחבירו ע"מ שאין לו עליו אונאה: ² יעקב ב"מ נ"א א': כ"ה בר"ם ובת' שנין ובכ"ס שם. ובספרים מפרשא ליה מיניה דשמואל ובקצת ספרים לי וכן ברישכ"א: ³ שלא תתבע מטני אלא תפחיל לי: ⁴ שלא יחול בו אומר אונאה: ⁵ שהרי התנה עט"שכ בתורה: ⁶ כ"ה ברישכ"א ובת' שנין שלא תשטינו אתה בשביעית. וכל' שלא תשטינו את החוב בשביעית אלא תשלם לי: ⁷ שהשביעית לא תשטמו את החוב דרי התנה עט"שכ בתורה. וזה"ל בת' שנין וברא"ש וכו' בילקוט שם. ובר"ח ע"מ שלא תשטמנו שביעית אין שביעית משטמתי ע"מ שאין השביעית משטמתי שביעית משטמתי. ובספרים שלא תשטינו בשביעית וכו' שלא תשטינו שביעית. ועיין בירושלמי דמכות ושביעית פ"י ה"ב דתני בשם רב המלוה את חבירו ע"מ שלא תשטינו שמישה אין השביעית משטמתי. ובעי לאתרי ראה סתנא⁸ דסבאן ועד עשר שנים ודחי כדלעיל במלוה על המשכון וכו' וכו' לרב דברר שבטמון תנאו קיים עיין ירושלמי כתובות פ"ט ה"א ובבבלי ב"מ שם דבידע דמחיל תנאו קיים: ⁹ תנא אסתיתין דנקשה לי יום ולא נקשה שנה ושנים שכתבם הלוחה איירי וה"ק שהלוחה סתם שהוא לי יום והוא אומר שקבע לו זמן עשר שנים ובד"ס הגי' תנו רבנן: ¹⁰ בר"ם קדוש ל' יום: ¹¹ בר"ם ליתא קמיה דרב: ¹² כ"ה בר"ם. ובספרים דכתב שטר: ¹³ בר"ם אבל על פה: ¹⁴ דרד"י ר' חייא אחי אביו היה רש"י. והוא עשה תוספתא לסתיתין: ¹⁵ ושם הוא כשיני עיי"ש תני' דר"ח א"ל אחי מלוה בשטר ואחר מלוה ע"מ. בירושלמי גרים תני שלשים יום לא אתי (כלל) אינן כאן. סדר שלשים יום לא אתי. שמואל אמר המלוה את חבירו סתם אינו רשאי לתובעו עד שלשים יום. כל' וסתיתין נמי בסתם הלוחה איירי: ¹⁶ עיין עירובין ג"ד א' תדרים ג"ה א' גיר כ"ד ב' וכו' בת' שם אלא עמוד על רגליך. וסוטה י"ב א' וקידושין ל"ו ב'. וזהו ק"ה ב' וסתיתין ל"ח ב' וע"א. ובילקוט ראה תת"ז אין רגלי' עד דאשתת לי הא מילתא. ובד"ס דמפרשת להא מילתא. וכו' כרעך מלשון כרע המטה כל' כנסאן רישכ"א: ¹⁷ בספרים כתוב אחד המלוה בשטר ואחר המלוה ע"מ ובילקוט ובד"ס ליתא: ¹⁸ בר"ם שני השבע: ¹⁹ כ"ה בר"ם ה"ח ובילקוט. ובספרים שמישה: ²⁰ כ"ה בר"ח. ובספרים אלא סת' ל'. ובילקוט ליתא כלל: ²¹ בילקוט ובד"ס וכו' א"ל ש' לך שמישה אחרת. וסדר"ס הגיה לומר לך יש שמישה. וסדר"ס הרב יפה בירושלמי ה' יורה אפרה שם. לא הוא שנת השבע שנת השמיטה וכו' קרבה וגו' שלא תאמר כל שלשים יום אין רשאי לתבע לאחר שלשים יום בהשטמ כספיה. וכל' שכל לשון בני אדם לקרא שלשים יום אלו שנת השמטה ואחר שנה זו קרבה שנת השבע וה"ק קרבה שנת השבע אל שנת השמטה: ²² כ"ה בילקוט ובספרים ליתא זה: ²³ בר"ם אינו רשאי. בילקוט פחות: ²⁴ בילקוט ואמר סר ובד"ס ליתא כולא. ועיין ר"ה י' ב' תרה פ"ד ב'. וכל' ולכך קרי להו אינשי שנת השמיטה: ²⁵ שפוחח מה של הלוק שהיה תפור ע"י חש כדרך האומנין: ²⁶ שפוחח בשבת. שבת קט"ו א': ²⁷ כ"ה בר"ם ובשבת פ"ח ב' והם עיקר המאמר. ובספרים א"ל זה חבור: ²⁸ משטמתי תבית אינה חבורה שהיא עתיק ע"ק. כך אבל תפוח חוש הוא חבור לכל מילי:

אומדין¹ כמה אדם רוצה ליתן בכתובתה של זו'. שאם נתאלמנה אז נתגרשה² ואם מתה יירשנה בעלה³:

כיצד שמין רב חסרא אמר⁴ בבעל⁵. רב נתן בר אושעיא אמר באשה⁶. אמר רב פפא באשה ובכתובתה⁷:

משנה ג'.

מעידין אנו באיש פלוני שהוא חייב⁸ לחבירו אלף וזו על מנת ליתן לו⁹ מכאן ועד שלשים יום. והוא אומר מכאן ועד עשר שנים¹⁰. אומדים¹² כמה אדם רוצה ליתן ויהיו בידו אלף וזו¹³ בין נותנן מכאן ועד ל' יום בין נותנן מכאן ועד עשר שנים¹⁴:

אמר רב יהודה אמר שמואל המלוה את חבירו לעשר שנים שביעית משמטתו.

¹⁰ ואע"ג דהשתא לא קרינן ביה לא יגוש (דברים ט"ו כ'). סוף אתי לידי לא יגוש. מתיב רב כהנא. אומדים כמה אדם רוצה ליתן ויהיו אלף וזו בידו בין ליתן מכאן ועד ל' יום ובין ליתן מכאן ועד עשר שנים¹¹. ואי אמרת שביעית משמטתו. כוליה נמי בעי שלומי ליה. אמר רבא¹² ה"ע במלוה על המשכון ובמוסר שטרותיו לב"ד. דתנן המלוה על המשכון והמוסר שטרותיו לב"ד אין משמיטין (מסנה שביעית פ"א מ"ב):

¹⁵ איכא דאמרי. א"ר יהודה אמר שמואל המלוה את חבירו לעשר שנים אין שביעית משמטתו. ואע"ג דאתי לידי לא יגוש. השתא מידא¹³ לא קרינן ביה לא יגוש. אמר רב כהנא אף אנן נמי תנינא. אומדין כמה אדם רוצה ליתן ויהיו אלף וזו בידו בין ליתן מכאן ועד ל' יום ובין ליתן מכאן ועד עשר שנים. ואי אמרת שביעית משמטתו. כוליה נמי בעי שלומי ליה. אמר רבא¹⁴ ה"ע במלוה על המשכון ובמוסר שטרותיו לב"ד. דתנן המלוה על המשכון והמוסר שטרותיו לב"ד אין משמיטין (ספ):

ואמר רב יהודה אמר שמואל המלוה את חבירו ע"מ שלא תשמטנו שביעית. שביעית משמטתו¹⁵. לימא קסבר שמואל מתנה על מה שכתוב בתורה הוא. וכל המתנה

¹ במשנה כת' הג'ל אומדין וכך נראה ג' הריש"א וז"ל בתוספתא. ובמשנה שבירושלמי ג' אלא אומרים: ² היינו מוכת הגאטה שרוצה אדם ליתן מספק שתבא לידו: ³ או יקחנה הלוקח. בד"ס הג' נטארמלה: ⁴ רשסיד מי שלקחה מן האשה. וכן להסיד אם יקנה אותה מוכת הגאטה מהבעל. ועיין בתוספתא פ"א ובירושלמי בפתגמין ובבבלי ב"ק פ"ט א': ⁵ כ"ה ברי"ף ורש"י ובעד"ף ערך שמין. ובספרים אמר ר"ח: ⁶ כמה יתן אדם לבעל בזכות ספיקו. שהעדים להסיד את הבעל באו: ⁷ כ"ה ברי"ף ורש"י. ובספרים אומר. וי' רש"י ר' נתן סתם. וכל' כמה יתן אדם לאשה בזכות ספיקו. שכן משמעות לשון המשנה מדלא נקט בכתובה זו. והבדל יש בין מוכת הגאטה של האשה למוכת הגאטה של בעל. שלבעל צד אחד שאם תמות יירשנה ולאשה ב' צדדים שאם נתאלמנה או נתגרשה ובכך שמין שזו היא שרה של כתובה זו: ⁸ בד"ס הג' בכתובתה. וכל' באשה שמין כר"ג. ואנני באשה ובכתובתה לומר שאף בכך שמין אם האשה בריאה או חולה וכיוצא בזה. שכן משמעות המשנה מדקדקו בכתובתה של זו ולא תני בכתובתה ותו לא. כך נראה מ' סתמא זו עפ"י התוספתא והירושלמי. והגאונים והראשונים האיצו בסתמא זו עיין בהם: ⁹ בד"ס את איש פ' שחייב. וברי"ף מעידין את איש. וברסב"ן על איש: ¹⁰ בד"ס לת' לו. ובסוגיות וברי"ף א' ליתנו. ובירושלמי ליתנם מיכן. וברי"ף ליתנם סתמא: ¹¹ ברי"ף והחטו. ובר"ס סתמא ועד עשר שנים והוא אומר בתוך שלשים יום ונטמאו זוטמין: ¹² בירושלמי אומר: ¹³ בירושלמי יהיו אלף וזו בידו: ¹⁴ ביר' בין ליתנה מיכן וכו' בין ליתנם מיכן. ובר"ס בין ליתנן לו סתמא ועד שלשים ובין סתמא וכו'. וברי"ף בין נותנן וכו'. וברסב"ן בין ליתנם וכו' או ליתנם סתמא ועד עשר. וע"ע לקטן בנמרא. ובמשנה כת' קאנא' סתמא כל משנה זו כפ"ס: ¹⁵ והכי אמר לא יגוש בזמנו שכבר קרא שמיטה קודם לכן רש"י. בילקוט ראה תתצ"ו ליתא מלת סוף: ¹⁶ עיי' בהערות על המשנה ובר"ס הג' יהיו בידו וכו' וכן להלן: ¹⁷ ג' ר"ח רבה וכן להלן: ¹⁸ שם הג' אינן משמיטין. ועיין בספר פ' ראה ק"נ ובירושלמי מכות ה"א ושביעית פ"א ה"ב ונישין ל"א א': ¹⁹ בד"ס ליתא למלת השתא מידא: ²⁰ כ"ה בד"ס ובר"א וברא"ש ובילקוט ראה תתצ"ו. ובספרים האומר לחבירו ע"מ שלא תשמטנו שביעית שביעית משמטת:

למימר ה"מ היכא דאית ליה לרדיה נכמי. דמינו דאיהו לא נודבין אינהו נמי לא מידובנו. אבל היכא דלית ליה לרדיה אע"ג דאית להו לרדיהו מזובנו. ולימרו ליהי אי אנת הוה לך מי הוה מידובנת אנן נמי לא מידובנינן. אלא סבר רב המנוא למימר ה"מ היכא דאית ליה או לרדיה או לרדיהו. אבל היכא דלית ליה לא לרדיה ולא לרדיהו מזובנו. א"ל רבא ונמכר בנגבתו (שמה כ"ב ב') אמר רחמנא. בנגבתו ולא בזממו: 5 משום ר"ע אמרו וכו'. מאי מעמא דר"ע. קסבר קנמא הוא. וקנמ אין משלם ע"ס עצמי. אמר רבא תדע שדרי לא עשו מעשה ונהרנים. אמר רב נחמן תדע שדרי ממך ביד בעלזי ומשלמים. מאי ינהוי. דלא עשו מעשה. היינו דרבה. אימא וכן אמר ר"נ:

אמר רב יהודה אמר רב עד זומם משלם לפי חלקו. מאי משלם לפי חלקו.

אילימא דהאי משלם פלגא והאי משלם פלגא. תנינא. משלשין בממון ואין משלשין במכות 10 (לקמן משנה ה'). אלא כנון דאתווס חר מינייהו דמשלם פלגא דידה. ומי משלם. והא תניא אין עד זומם משלם ממך עד שיוזמו שניהם (תוספתא פנהדרין פ"ו). אמר רבא באומר עדות שקר העדתני. כל כמיניה. כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד. אלא באומר העדנו והוזמנו בב"ד פלוני. כמאן דלא כר"ע. דאי כר"ע הא אמר אינו משלם ע"ס עצמי. אלא באומר העדנו והוזמנו בב"ד פלוני וחוייבנו ממון. ס"ד אמינא כיון דלחבריה לא 15 מצי מחיב ליה איהו נמי לא מחיב. קא משמע לן:

משנה ב'.

מעידין אנו את איש פלוני²¹ שנירש את אשתו ולא נתן לה כתובתה²². והלא בין היום בין למחר²³ סופו ליתן לה כתובתה²⁴.

י"ב"ה ברישב"א וכול' אותו שהעידו עליו שנכב יש לו נכסים: 2 בד"ס לא מזובנו וברש"י לא היה מזובנו: 3 בספרים א"ל רבא וליטרו ליה וטחוקו טהר"ם לובלין. ובר"ס ליתא כולא עד א"ל רבא דלהלן חראה שהוא קשות. ויראה שצ"ל א"ל רבא ונמכר וכו' ונמכרו כמאן דבדי רבא ואח"כ הקשו וליטרו ליה דהנהו בדברי רב המנוא וסדרו אח"כ הכל כאותן אתי. אלא שקשעו המעתיקים. ויש שקשעו הכל ותרמו מאי מעמא אמר רבא בנגבו ולא בוסמו ילקוט שספטים שפ"ג וכן בגי' ר"ח ס"ס אמר רבא דאמר קרא אם אין לו ונמכר בנגבתו בנגבה נמכר ולא בוסמו: 4 אלא הדי אתמר. כך הניה מד"ס ואין צריך: 5 ברייתא בקידושין י"ח א' ובירושלמי פוסה ס"ג. ובר"ס ב' אמר רבא בנגבתו ולא בוסמו. תעין בסדר ההורות ערך המנוא דשובא הדי ור' המנוא מאחזר הוא. והרשב"ם בהלכות עדות פ"כ ה"ח סי' בבא זו שהעידו עליו שנמכר בעבד עבדי הווסו. והביא דר"ן ברב אלסם זה הדי' בשם יש ספרשים: 6 דסודה בקנס פסוד כתובות פ"א א' וב"ק פ"ד ב' ע"ה א' וב"ס ג' ב' תעין לקמן ד' ב'. וב"ק ה' א' ה' רב"ה ובר"ס רבא וכן להלן היינו דרבה. וברישב"א ד' ב' טב דרבה נרסין טרסקיית ליה מקמי ר"נ: 7 כ"ה בר"ח וברישב"א וב"ה ברש"י עיי"ש. ובר"ס ליתא כלל. ובספרים ומשלמים והוסיפו בהנהו (והנהו) ומשלמים: 8 וב"ה ברש"י ור"ח ורשב"ן ובר"ס. ובספרים בעלים: 9 ומשלמים טחון רש"י. וע"כ אינו אלא קנס: 10 האי טחון ביד בעלזי רש"י. ויש ספרים שהוסיפו טחון ביד בעלים מאי ניהו: 11 כ"ה לקמן ובש"י ר"ח. ובספרים בטלקות: 12 וישם הוא בשניה קצת תעין חגיגה פ"ו ב' וישם הגי' אין משלשין עד שיוזמו וכו' ה"ה בר"ס. ובר"ח לעולם אין משלשין עד וכו': 13 ויש נרסין העדנו. רישב"א. הדין לעצמו שלא היה באותו היום באותו מקום רישב"א. ויש ספרים שאח"כ ההווס שניהם משלם השני לפי חלקו בתורת הטהר תוספות. וי"ס דאתווס חד והשני אומר עדות שקר העדתי דכדכא נותא משלשין. פני ירושע: 14 בתפסה: 15 תוספתא פנהדרין פ"ו וירושלמי שם פ"ו ה"ה וכו' ב' ושוכות ל"א ב' וכתובות י"ח ב' וב"ב ק"ה א'. ויראה לי ששיבוש נפל בספרים וצ"ל אלא באומר עדות שקר העדתי אמר רבא כל כמיניה וכו' וענין הא דכתובות עיי"ש וסגנון לשון התלמוד מוכיח כך ואחיא כולה כפשוטה. אלא באומר עדות שקר. כל' דרב לאו בעד זומם אמר אלא בעד שקר וע"ז פריך רבא דבעד שקר נמי לא מתקטא: 16 ותאנן על עצמו ומשלם: 17 כ"ה בר"ס. ובספרים אף אינו משלם וכו' ואינו נכון דלא בעי לאתויי לישנא דר"ע: 18 בקצת ספרים חייבנו וכו' ר"ח חייבנו. ואיכא נוסחי העדנו שקר והוזמנו וכו' רישב"א. ובין שכבר הרישעו בב"ד מהאי שעתא הדי שטתא ולא קנמא: 19 ר"ח איהו נמי לא משלם קט"ל: 20 בתוספות ובמשניות ובירושלמי באיש פלוני. ובר"ח סקיינו את איש. ובר"ס בפלוני. ובמשנה כת' קאמאברניא מעידין אנו באיש שנירש פלוני הוא מ"ס: 21 גי' הדי' כתובה. והווסו שלא נירש: 22 כ"ה במשנה שביירושלמי ובר"ח. ובספרים ובין למחר ובמשניות ובין מחר: 23 ולא הפסידוהו בעדותם את הכתובה כיון שסוסי לתנה לה:

[illegible]

תלמוד בבלי מכות פרק א' משנה א'.

(דף כ. א.)

כ **א** כיצד העדים נעשים וזממין? מעידין אנו¹ באיש פלוני שהוא בן גרושה או בן חלוצה.² אין אומרים יעשה זה³ בן גרושה או בן חלוצה תחתיו. אלא לוקה ארבעים⁴: מעידין אנו באיש פלוני⁵ שהוא חייב לגלות.⁶ אין אומרים יגלה זה תחתיו. אלא לוקה ארבעים⁷:
הא כיצד? אין העדים נעשים וזממין מיבעי ליה. ועוד כדקתני לקמן הוא.⁸ אבל אמרו להם היאך אתם מעידין שהרי באותו היום אתם הייתם עמנו⁹ במקום פלוני. הרי אלו וזממין (פסנה ו')¹⁰. תנא התם קאי¹¹. כל הווממין מקרימין לאותה מיתה¹² חוץ מזממי בת כהן ובעלה (פסנה סוף מנהדרין). שאין מקרימין לאותה מיתה אלא למיתה אחרת¹³. יש עדים וזממין אחרים שאין עושין בהן דין הומה כל עיקר אלא מלקות ארבעים¹⁴.
כיצד. מעידין אנו באיש פלוני שהוא בן גרושה או בן חלוצה. אין אומרים יעשה זה בן גרושה או בן חלוצה תחתיו אלא לוקה את הארבעים:
מנהני מילי. א"ר יהושע בן לוי¹⁵ ראמר קרא תעשיהם לו כאשר זמם (דברים יט. יט) לו. ולא לזרעו. וליפסלוהו לדיריה ולא ליפסלו לזרעיה. בעינן כאשר זמם לעשות. וליכא: בר פרא¹⁶ אמר ק"ו. ומה המחללי¹⁷ אינו מתחלל. הבא לחלל¹⁸ ולא חילל. אינו דין שלא

¹ דברים י"ט פ"ו עד ב': ² ברכיני חננאל וברשב"א מעידנו: ³ אית דגרסי: על איש ואית דגרסי: את איש. דקדוקי סופרים: ⁴ בן כהן שנשא גרושה: ⁵ ב"ד"ס או חלוצה וברשב"א ור"א ש' וכן חלוצה. ועיין לקמן פ"ג טשנה א' וקידושין ע"ח א' דהלוצה אינה דאורייתא. ואית דאמרי דלא תפיס לה הכא אלא באשנתי לישן רישב"א. ואית דאמרי דאפילו הכי לוקין רשב"א ה' עדות פ"ב ה"ח: ⁶ במשנה שבידשלמי יעשה בנפול. וחזם לשון יחיד ע"פ לשון המקרא ועשיהם לו כאשר זמם רישב"א: ⁷ ב"ד"ס את הארבעים וברא"ש סופג את הארבעים. ולקח הוא לשון חכמים תמורת נכה כלשון תורה. וספג תמורת ספק. ועיין בתוספתא דמכות פ"א דחשיב גמי נזין וספוג ולגני דרשב"א אף עבר: ⁸ עיין לעיל פ"ג נ': ⁹ אית דג' שחייב גלות ואית דג' שהוא חייב גלות ד"ס. וגי' ר"ח שחייב גלות ונכסאיו חזמין. וכלי' שידועים ברור שהרג כשזנג. אי גמי שהעיד שנתחייב גלות בב"ד אחר רישב"א: ¹⁰ ב"ד"ס ובגמ' את הארבעים: ¹¹ ברש"י האי כיצד וברשב"א וד"ס האי אין העדים: ¹² כ"ה ברשב"א וחס' שנג' וגי' רש"י דקציני לקמן אבל. ובספרים מוקדני: ¹³ גי' רש"י והלא הייתם עמנו אותו היום במקום פלוני וכו' האך אתם מעידין באיש פלוני שהרי עמנו הייתם וכו' ועיין לקמן טשנה ו' ובהערה שם: ¹⁴ בספרים טכלל דאלו אין חזמין. והא טככים עס הגי' מוקדני לקמן אבל ומוקדני מר"ם מלובלין ע"פ רש"י ותוספות. וסגליון טככים הוא: ¹⁵ באלו הן הגהות פ' בתרא דמנהדרין ותשובת השאלה כיצד העדים וכו' הוא באמת להלן פ"ו אין העדים נעשים וזממין וכו' אלא שהסדיר תחלה אלו שנשנתה בהם תורת הוסה דמיא להא דמנהדרין: ¹⁶ ואחיה מיתה שבא לחייב בה קודמת להם במקום שאמרי. ר"י בתוספות ורישב"א: ¹⁷ שהיא בשרשה והם בהנך עיין מנהדרין ז' א' ספרי טככים פ"י ק"צ ותוספתא מנהדרין פ"ב וספ"ד. וגי' ר"ח ובעלה יש עדים חזמין וכו'. ואולי דרובא מגליון טככים: ¹⁸ ב"ד"ס אלא למטה בעלמא וגי' ר"ח מלקות בעלמא: ¹⁹ בספר אמר ריב"ל א"ר שמשון בן לקיש וכו' ליתא והסנידהו בספרים ע"פ הילקוט דליתא שם. ועיין בירושלמי ויראה דהתם גמי ריב"ל אמרה אלא שהלשון שם מפורסם ומשובש. וב' נוסחאות הן הרא אריב"ל ואידך ארשב"ל: ²⁰ בירושלמי בר פרא וכו' בר קפרא הוא שבוש: ²¹ כהן המחלל את זרעו באשה האמורה לו: ²² ער שבא לחלל ע"פ ערוחו:

Von der Absicht, Indices anzufügen, musste vorderhand Umgang genommen werden.

Inwieweit es dem Verfasser gelungen ist, die ihm übertragene ehrende Aufgabe zu erledigen, überlässt er getrosten Muthes den Fachmännern zur Beurtheilung und hofft auf deren wohlwollende Nachsicht.

Wien, im Mai 1888.

Der Verfasser.

Vorwort.

Auf Antrag der Herren Professoren Th. Nöldeke und D. H. Müller hat die semitische Section des VII. intern. Orientalisten-Congresses in Wien die Meinung ausgesprochen, dass eine kritische Ausgabe des Talmud ein wissenschaftliches Desideratum sei, und der Abdruck eines Tractates nach der kritischen Bearbeitung des Herrn M. Friedmann für die Acten des Congresses zu empfehlen wäre.

Mit vorliegender Bearbeitung des Tractates Makkoth übergibt der Verfasser der Oeffentlichkeit eine Probe-Ausgabe eines Talmudtractates, die als Grundlage eines Meinungsaustausches, wie und in welcher Weise eine kritische Ausgabe des Talmud auszuführen sei, dienen möge. Für die Herstellung des Textes wurden die vorhandenen Ausgaben und die alten Commentare, denen noch kein Druckwerk vorgelegen, besonders aber die *Variæ lectiones* von Raphael Rabinovicz in München benützt. Der Text selbst wurde durch Ausgänge, sowie durch Satztheilung mittelst Punkten — wie dies in den liturgischen Büchern üblich ist — übersichtlich geordnet, wodurch die Lecture erleichtert wird.

Die Noten verzeichnen die verschiedenen Lesearten, weisen auf Parallelstellen hin und bieten kurze Commentare, wo dies durchaus nothwendig erscheint. Hingegen sind die Quellenangaben in den Text u. z. zwischen Klammern eingeschaltet; die Liste der üblichen Abbreviaturen, wie der benützten Werke, ist am Ende als Anhang beigegeben.

IX 19

תלמוד בבלי

מסכת מכות

BABYLONISCHER TALMUD

TRACTAT MAKKOTH

KRITISCHE EDITION

VON

M. FRIEDMANN.

Verlag von Alfred Hölder, k. k. Hof- und Universitäts-Buchhändler,
Wien, I., Rothenthurmstrasse 15.

Soeben erschienen:

DIE
MAYA-SPRACHEN
DER
POKOM-GRUPPE.

Erster Theil.

Die Sprache der Pokonchi-Indianer.

Von

Dr. med. Otto Stoll,

Dozent der Geographie am eidgenössischen Polytechnikum und an der Universität Zürich.

Preis: M. 10.—.

BOSNIEN
UND
DIE HERZEGOWINA.

Reisebilder und Studien

von

Johann von Asbóth,

Sectionsrath a. D. im Ministerium des kaiserl. Hauses und des Aeussern,
Mitglied des ungar. Reichstages.

Mit 37 ganzseitigen und 175 Text-Illustrationen nach Aufnahmen des
k. k. Oberlieutenants **C. Mienzil** u. A., sowie einer historischen und
drei statistischen Karten und Tabellen.

Preis: geheftet M. 16.—, in Original-Prachtdecke gebunden M. 19.20.

Verlag von Alfred Hölder, k. k. Hof- und Universitäts-Buchhändler,
Wien, I., Rothenthurmstrasse 15.

Bpe. u. c. H.

VERHANDLUNGEN

DES

VII. INTERNATIONALEN

ORIENTALISTEN-CONGRESSES

GEHALTEN IN WIEN IM JAHRE 1886.

ÄGYPTISCH-AFRIKANISCHE SECTION.

WIEN, 1888.

ALFRED HÖLDER

K. K. HOF- UND UNIVERSITÄTS-BUCHHÄNDLER.

I., ROTHENTHURMSTRASSE 16.

Verlag von Alfred Hölder, k. k. Hof- und Universitäts-Buchhändler,
Wien, I., Rothenthurmstrasse 15.

Separat-Abdrücke

aus den

Verhandlungen des VII. internationalen Orientalisten-Congresses.

- Bendal, Cecil, On a newly discovered form of indian character. Preis: M. 1.60.
- Bhagvanlal, Indrajit, Pandit, Ph. D., Hon. M. R. A. S., Two new grants of the Chalukya dynasty. Preis: M. 3.60.
- Bhandarkar, R. G., The Rāmānujīya and the Bhāgavata or Pāñcharātra systems. Preis: M. —.60.
- Ethé, Hermann, Firdausis Yūsuf und Zalikhā. Preis: M. 1.50.
- Grierson, G. A., The mediaeval vernacular Literature of Hindūstān, with special reference to Tul' Si Dās. Preis: M. 4.20.
- Grünert, Dr. Max, Die Alliteration im Alt-Arabischen. Preis: M. 2.20.
- Guidi, Ignazio, Alcune osservazioni di lessicografia Araba. Preis: M. —.50.
- Hommel, Fritz, Die älteste arabische Barlaam-Version. Preis: M. 2.50.
- — Erläuterung zu den von Rev. W. H. Hechler dem Congress vorgelegten Backsteinen aus Telloh in Süd-Babylonien. Preis: M. —.50.
- Hoernle, Dr. R., On the Bakhshālī manuscript. With three photozincographs. Preis: M. 3.20.
- Hunfalvy, P., Der Ursprung des Rumänischen. Preis: M. 2.20.
- Kremer, A. Freiherr von, Ueber das Budget der Einnahmen unter der Regierung des Hārūn Alrasīd. Nach einer neu aufgefundenen Urkunde. Preis: M. 3.—.
- Leland, Charles Godfrey, The Original Gypsies and their language. Preis: M. —.50.
- Lignana, Giacomo, I Nāvagvāh e i Dāṣagvāh del Rīgveda. Preis: M. —.60.
- Müller, D. H., Zur Geschichte der semitischen Zischlaute. Eine sprachvergleichende und schriftgeschichtliche Untersuchung. Preis: M. 1.—.
- Müller, Friedrich, Ueber Jasna XXIX, 1—2. Preis: M. —.50.
- Oppert, Jules, Les inscriptions juridiques de l'Assyrie et de la Chaldée. Preis: M. —.80.
- Roth, R. von, Ueber gewisse Kürzungen des Wortendes im Veda. Preis: M. —.50.
- Schlechta-Wssehrd, Baron O., Uebersetzungsproben aus Firdussi's religiös-romantischem Epos „Jussuf und Suleicha“. Preis: M. 1.20.
- Snoeck Hurgrouje, Dr. C., Arabische Sprichwörter und Redensarten. Preis: M. —.50.
- Straszewski, Dr. M., Professor der Philosophie an der Universität in Krakau, Ueber die Entwicklung der philosophischen Ideen bei den Indern und Chinesen. Preis: M. —.80.
- Vidal Bey, M., Secrétaire général de l'Institut, Notice sur les travaux de l'Institut Égyptien depuis sa fondation. Preis: M. —.90.

Verlag von Alfred Hölder, k. k. Hof- und Universitäts-Buchhändler,
Wien, I., Rothenthurmstrasse 15.

VERHANDLUNGEN
DES
VII. INTERNATIONALEN
ORIENTALISTEN-CONGRESSES.

ÄGYPTISCH-AFRIKANISCHE SECTION.

Druck von Adolf Holzhausen,
k. k. Hof- und Universitäts-Buchdrucker in Wien.

*International congress of Orientalists. 7th,
Vienna, 1886.*

VERHANDLUNGEN
DES
VII. INTERNATIONALEN
ORIENTALISTEN-CONGRESSES

GEHALTEN IN WIEN IM JAHRE 1886.

ÄGYPTISCH-AFRIKANISCHE SECTION.

WIEN, 1888.

ALFRED HÖLDER

K. K. HOF- UND UNIVERSITÄTS-BUCHHÄNDLER.

1., ROTHENTHURMSTRASSE 15.

Altägyptische Untersuchungsacten über Beraubung von Königsgräbern.

Von

Professor Dr. August Eisenlohr.

Vor 14 Jahren hat Heinrich Brugsch in der Wiener Ambraser Sammlung ein Papyrusfragment aufgefunden und es im 14. Jahrgang der ägyptischen Zeitschrift (1876, Taf. I) veröffentlicht und erläutert. Dieses Fragment, welches soeben von Herrn Dr. Ernst Ritter von Bergmann, dem verdienten Custos der hiesigen ägyptischen Sammlung mit anderen demotischen und hieratischen Urkunden herausgegeben und übersetzt wurde (Holzhausen, Wien 1886), ist vom sechsten Jahre *nem mesu* datirt, unter welchem Namen wahrscheinlich Ramses X. zu verstehen ist, dessen erstes Jahr auf der Rückseite des Papyrus Abbott (Taf. VIII) dem 19. Regierungsjahre Ramses IX. gleichgestellt wird. Das erste und zweite Jahr dieses *nem mesu* wird auch anderwärts erwähnt. Das Wiener Fragment enthält ein Register von Schriften, welche in zwei Krügen aufbewahrt waren. In dem einen Krug befanden sich Schriften geschichtlichen Inhalts, Denkwürdigkeiten (𓆎 𓆏 𓆐 𓆑 𓆒 𓆓 𓆔 𓆕 𓆖 𓆗 𓆘 𓆙 𓆚 𓆛 𓆜 𓆝 𓆞 𓆟 𓆠 𓆡 𓆢 𓆣 𓆤 𓆥 𓆦 𓆧 𓆨 𓆩 𓆪 𓆫 𓆬 𓆭 𓆮 𓆯 𓆰 𓆱 𓆲 𓆳 𓆴 𓆵 𓆶 𓆷 𓆸 𓆹 𓆺 𓆻 𓆼 𓆽 𓆾 𓆿 𓇀 𓇁 𓇂 𓇃 𓇄 𓇅 𓇆 𓇇 𓇈 𓇉 𓇊 𓇋 𓇌 𓇍 𓇎 𓇏 𓇐 𓇑 𓇒 𓇓 𓇔 𓇕 𓇖 𓇗 𓇘 𓇙 𓇚 𓇛 𓇜 𓇝 𓇞 𓇟 𓇠 𓇡 𓇢 𓇣 𓇤 𓇥 𓇦 𓇧 𓇨 𓇩 𓇪 𓇫 𓇬 𓇭 𓇮 𓇯 𓇰 𓇱 𓇲 𓇳 𓇴 𓇵 𓇶 𓇷 𓇸 𓇹 𓇺 𓇻 𓇼 𓇽 𓇾 𓇿 𓈀 𓈁 𓈂 𓈃 𓈄 𓈅 𓈆 𓈇 𓈈 𓈉 𓈊 𓈋 𓈌 𓈍 𓈎 𓈏 𓈐 𓈑 𓈒 𓈓 𓈔 𓈕 𓈖 𓈗 𓈘 𓈙 𓈚 𓈛 𓈜 𓈝 𓈞 𓈟 𓈠 𓈡 𓈢 𓈣 𓈤 𓈥 𓈦 𓈧 𓈨 𓈩 𓈪 𓈫 𓈬 𓈭 𓈮 𓈯 𓈰 𓈱 𓈲 𓈳 𓈴 𓈵 𓈶 𓈷 𓈸 𓈹 𓈺 𓈻 𓈼 𓈽 𓈾 𓈿 𓉀 𓉁 𓉂 𓉃 𓉄 𓉅 𓉆 𓉇 𓉈 𓉉 𓉊 𓉋 𓉌 𓉍 𓉎 𓉏 𓉐 𓉑 𓉒 𓉓 𓉔 𓉕 𓉖 𓉗 𓉘 𓉙 𓉚 𓉛 𓉜 𓉝 𓉞 𓉟 𓉠 𓉡 𓉢 𓉣 𓉤 𓉥 𓉦 𓉧 𓉨 𓉩 𓉪 𓉫 𓉬 𓉭 𓉮 𓉯 𓉰 𓉱 𓉲 𓉳 𓉴 𓉵 𓉶 𓉷 𓉸 𓉹 𓉺 𓉻 𓉼 𓉽 𓉾 𓉿 𓊀 𓊁 𓊂 𓊃 𓊄 𓊅 𓊆 𓊇 𓊈 𓊉 𓊊 𓊋 𓊌 𓊍 𓊎 𓊏 𓊐 𓊑 𓊒 𓊓 𓊔 𓊕 𓊖 𓊗 𓊘 𓊙 𓊚 𓊛 𓊜 𓊝 𓊞 𓊟 𓊠 𓊡 𓊢 𓊣 𓊤 𓊥 𓊦 𓊧 𓊨 𓊩 𓊪 𓊫 𓊬 𓊭 𓊮 𓊯 𓊰 𓊱 𓊲 𓊳 𓊴 𓊵 𓊶 𓊷 𓊸 𓊹 𓊺 𓊻 𓊼 𓊽 𓊾 𓊿 𓋀 𓋁 𓋂 𓋃 𓋄 𓋅 𓋆 𓋇 𓋈 𓋉 𓋊 𓋋 𓋌 𓋍 𓋎 𓋏 𓋐 𓋑 𓋒 𓋓 𓋔 𓋕 𓋖 𓋗 𓋘 𓋙 𓋚 𓋛 𓋜 𓋝 𓋞 𓋟 𓋠 𓋡 𓋢 𓋣 𓋤 𓋥 𓋦 𓋧 𓋨 𓋩 𓋪 𓋫 𓋬 𓋭 𓋮 𓋯 𓋰 𓋱 𓋲 𓋳 𓋴 𓋵 𓋶 𓋷 𓋸 𓋹 𓋺 𓋻 𓋼 𓋽 𓋾 𓋿 𓌀 𓌁 𓌂 𓌃 𓌄 𓌅 𓌆 𓌇 𓌈 𓌉 𓌊 𓌋 𓌌 𓌍 𓌎 𓌏 𓌐 𓌑 𓌒 𓌓 𓌔 𓌕 𓌖 𓌗 𓌘 𓌙 𓌚 𓌛 𓌜 𓌝 𓌞 𓌟 𓌠 𓌡 𓌢 𓌣 𓌤 𓌥 𓌦 𓌧 𓌨 𓌩 𓌪 𓌫 𓌬 𓌭 𓌮 𓌯 𓌰 𓌱 𓌲 𓌳 𓌴 𓌵 𓌶 𓌷 𓌸 𓌹 𓌺 𓌻 𓌼 𓌽 𓌾 𓌿 𓍀 𓍁 𓍂 𓍃 𓍄 𓍅 𓍆 𓍇 𓍈 𓍉 𓍊 𓍋 𓍌 𓍍 𓍎 𓍏 𓍐 𓍑 𓍒 𓍓 𓍔 𓍕 𓍖 𓍗 𓍘 𓍙 𓍚 𓍛 𓍜 𓍝 𓍞 𓍟 𓍠 𓍡 𓍢 𓍣 𓍤 𓍥 𓍦 𓍧 𓍨 𓍩 𓍪 𓍫 𓍬 𓍭 𓍮 𓍯 𓍰 𓍱 𓍲 𓍳 𓍴 𓍵 𓍶 𓍷 𓍸 𓍹 𓍺 𓍻 𓍼 𓍽 𓍾 𓍿 𓎀 𓎁 𓎂 𓎃 𓎄 𓎅 𓎆 𓎇 𓎈 𓎉 𓎊 𓎋 𓎌 𓎍 𓎎 𓎏 𓎐 𓎑 𓎒 𓎓 𓎔 𓎕 𓎖 𓎗 𓎘 𓎙 𓎚 𓎛 𓎜 𓎝 𓎞 𓎟 𓎠 𓎡 𓎢 𓎣 𓎤 𓎥 𓎦 𓎧 𓎨 𓎩 𓎪 𓎫 𓎬 𓎭 𓎮 𓎯 𓎰 𓎱 𓎲 𓎳 𓎴 𓎵 𓎶 𓎷 𓎸 𓎹 𓎺 𓎻 𓎼 𓎽 𓎾 𓎿 𓏀 𓏁 𓏂 𓏃 𓏄 𓏅 𓏆 𓏇 𓏈 𓏉 𓏊 𓏋 𓏌 𓏍 𓏎 𓏏 𓏐 𓏑 𓏒 𓏓 𓏔 𓏕 𓏖 𓏗 𓏘 𓏙 𓏚 𓏛 𓏜 𓏝 𓏞 𓏟 𓏠 𓏡 𓏢 𓏣 𓏤 𓏥 𓏦 𓏧 𓏨 𓏩 𓏪 𓏫 𓏬 𓏭 𓏮 𓏯 𓏰 𓏱 𓏲 𓏳 𓏴 𓏵 𓏶 𓏷 𓏸 𓏹 𓏺 𓏻 𓏼 𓏽 𓏾 𓏿 𓐀 𓐁 𓐂 𓐃 𓐄 𓐅 𓐆 𓐇 𓐈 𓐉 𓐊 𓐋 𓐌 𓐍 𓐎 𓐏 𓐐 𓐑 𓐒 𓐓 𓐔 𓐕 𓐖 𓐗 𓐘 𓐙 𓐚 𓐛 𓐜 𓐝 𓐞 𓐟 𓐠 𓐡 𓐢 𓐣 𓐤 𓐥 𓐦 𓐧 𓐨 𓐩 𓐪 𓐫 𓐬 𓐭 𓐮 𓐯 𓐰 𓐱 𓐲 𓐳 𓐴 𓐵 𓐶 𓐷 𓐸 𓐹 𓐺 𓐻 𓐼 𓐽 𓐾 𓐿 𓑀 𓑁 𓑂 𓑃 𓑄 𓑅 𓑆 𓑇 𓑈 𓑉 𓑊 𓑋 𓑌 𓑍 𓑎 𓑏 𓑐 𓑑 𓑒 𓑓 𓑔 𓑕 𓑖 𓑗 𓑘 𓑙 𓑚 𓑛 𓑜 𓑝 𓑞 𓑟 𓑠 𓑡 𓑢 𓑣 𓑤 𓑥 𓑦 𓑧 𓑨 𓑩 𓑪 𓑫 𓑬 𓑭 𓑮 𓑯 𓑰 𓑱 𓑲 𓑳 𓑴 𓑵 𓑶 𓑷 𓑸 𓑹 𓑺 𓑻 𓑼 𓑽 𓑾 𓑿 𓒀 𓒁 𓒂 𓒃 𓒄 𓒅 𓒆 𓒇 𓒈 𓒉 𓒊 𓒋 𓒌 𓒍 𓒎 𓒏 𓒐 𓒑 𓒒 𓒓 𓒔 𓒕 𓒖 𓒗 𓒘 𓒙 𓒚 𓒛 𓒜 𓒝 𓒞 𓒟 𓒠 𓒡 𓒢 𓒣 𓒤 𓒥 𓒦 𓒧 𓒨 𓒩 𓒪 𓒫 𓒬 𓒭 𓒮 𓒯 𓒰 𓒱 𓒲 𓒳 𓒴 𓒵 𓒶 𓒷 𓒸 𓒹 𓒺 𓒻 𓒼 𓒽 𓒾 𓒿 𓓀 𓓁 𓓂 𓓃 𓓄 𓓅 𓓆 𓓇 𓓈 𓓉 𓓊 𓓋 𓓌 𓓍 𓓎 𓓏 𓓐 𓓑 𓓒 𓓓 𓓔 𓓕 𓓖 𓓗 𓓘 𓓙 𓓚 𓓛 𓓜 𓓝 𓓞 𓓟 𓓠 𓓡 𓓢 𓓣 𓓤 𓓥 𓓦 𓓧 𓓨 𓓩 𓓪 𓓫 𓓬 𓓭 𓓮 𓓯 𓓰 𓓱 𓓲 𓓳 𓓴 𓓵 𓓶 𓓷 𓓸 𓓹 𓓺 𓓻 𓓼 𓓽 𓓾 𓓿 𓔀 𓔁 𓔂 𓔃 𓔄 𓔅 𓔆 𓔇 𓔈 𓔉 𓔊 𓔋 𓔌 𓔍 𓔎 𓔏 𓔐 𓔑 𓔒 𓔓 𓔔 𓔕 𓔖 𓔗 𓔘 𓔙 𓔚 𓔛 𓔜 𓔝 𓔞 𓔟 𓔠 𓔡 𓔢 𓔣 𓔤 𓔥 𓔦 𓔧 𓔨 𓔩 𓔪 𓔫 𓔬 𓔭 𓔮 𓔯 𓔰 𓔱 𓔲 𓔳 𓔴 𓔵 𓔶 𓔷 𓔸 𓔹 𓔺 𓔻 𓔼 𓔽 𓔾 𓔿 𓕀 𓕁 𓕂 𓕃 𓕄 𓕅 𓕆 𓕇 𓕈 𓕉 𓕊 𓕋 𓕌 𓕍 𓕎 𓕏 𓕐 𓕑 𓕒 𓕓 𓕔 𓕕 𓕖 𓕗 𓕘 𓕙 𓕚 𓕛 𓕜 𓕝 𓕞 𓕟 𓕠 𓕡 𓕢 𓕣 𓕤 𓕥 𓕦 𓕧 𓕨 𓕩 𓕪 𓕫 𓕬 𓕭 𓕮 𓕯 𓕰 𓕱 𓕲 𓕳 𓕴 𓕵 𓕶 𓕷 𓕸 𓕹 𓕺 𓕻 𓕼 𓕽 𓕾 𓕿 𓖀 𓖁 𓖂 𓖃 𓖄 𓖅 𓖆 𓖇 𓖈 𓖉 𓖊 𓖋 𓖌 𓖍 𓖎 𓖏 𓖐 𓖑 𓖒 𓖓 𓖔 𓖕 𓖖 𓖗 𓖘 𓖙 𓖚 𓖛 𓖜 𓖝 𓖞 𓖟 𓖠 𓖡 𓖢 𓖣 𓖤 𓖥 𓖦 𓖧 𓖨 𓖩 𓖪 𓖫 𓖬 𓖭 𓖮 𓖯 𓖰 𓖱 𓖲 𓖳 𓖴 𓖵 𓖶 𓖷 𓖸 𓖹 𓖺 𓖻 𓖼 𓖽 𓖾 𓖿 𓗀 𓗁 𓗂 𓗃 𓗄 𓗅 𓗆 𓗇 𓗈 𓗉 𓗊 𓗋 𓗌 𓗍 𓗎 𓗏 𓗐 𓗑 𓗒 𓗓 𓗔 𓗕 𓗖 𓗗 𓗘 𓗙 𓗚 𓗛 𓗜 𓗝 𓗞 𓗟 𓗠 𓗡 𓗢 𓗣 𓗤 𓗥 𓗦 𓗧 𓗨 𓗩 𓗪 𓗫 𓗬 𓗭 𓗮 𓗯 𓗰 𓗱 𓗲 𓗳 𓗴 𓗵 𓗶 𓗷 𓗸 𓗹 𓗺 𓗻 𓗼 𓗽 𓗾 𓗿 𓘀 𓘁 𓘂 𓘃 𓘄 𓘅 𓘆 𓘇 𓘈 𓘉 𓘊 𓘋 𓘌 𓘍 𓘎 𓘏 𓘐 𓘑 𓘒 𓘓 𓘔 𓘕 𓘖 𓘗 𓘘 𓘙 𓘚 𓘛 𓘜 𓘝 𓘞 𓘟 𓘠 𓘡 𓘢 𓘣 𓘤 𓘥 𓘦 𓘧 𓘨 𓘩 𓘪 𓘫 𓘬 𓘭 𓘮 𓘯 𓘰 𓘱 𓘲 𓘳 𓘴 𓘵 𓘶 𓘷 𓘸 𓘹 𓘺 𓘻 𓘼 𓘽 𓘾 𓘿 𓙀 𓙁 𓙂 𓙃 𓙄 𓙅 𓙆 𓙇 𓙈 𓙉 𓙊 𓙋 𓙌 𓙍 𓙎 𓙏 𓙐 𓙑 𓙒 𓙓 𓙔 𓙕 𓙖 𓙗 𓙘 𓙙 𓙚 𓙛 𓙜 𓙝 𓙞 𓙟 𓙠 𓙡 𓙢 𓙣 𓙤 𓙥 𓙦 𓙧 𓙨 𓙩 𓙪 𓙫 𓙬 𓙭 𓙮 𓙯 𓙰 𓙱 𓙲 𓙳 𓙴 𓙵 𓙶 𓙷 𓙸 𓙹 𓙺 𓙻 𓙼 𓙽 𓙾 𓙿 𓚀 𓚁 𓚂 𓚃 𓚄 𓚅 𓚆 𓚇 𓚈 𓚉 𓚊 𓚋 𓚌 𓚍 𓚎 𓚏 𓚐 𓚑 𓚒 𓚓 𓚔 𓚕 𓚖 𓚗 𓚘 𓚙 𓚚 𓚛 𓚜 𓚝 𓚞 𓚟 𓚠 𓚡 𓚢 𓚣 𓚤 𓚥 𓚦 𓚧 𓚨 𓚩 𓚪 𓚫 𓚬 𓚭 𓚮 𓚯 𓚰 𓚱 𓚲 𓚳 𓚴 𓚵 𓚶 𓚷 𓚸 𓚹 𓚺 𓚻 𓚼 𓚽 𓚾 𓚿 𓛀 𓛁 𓛂 𓛃 𓛄 𓛅 𓛆 𓛇 𓛈 𓛉 𓛊 𓛋 𓛌 𓛍 𓛎 𓛏 𓛐 𓛑 𓛒 𓛓 𓛔 𓛕 𓛖 𓛗 𓛘 𓛙 𓛚 𓛛 𓛜 𓛝 𓛞 𓛟 𓛠 𓛡 𓛢 𓛣 𓛤 𓛥 𓛦 𓛧 𓛨 𓛩 𓛪 𓛫 𓛬 𓛭 𓛮 𓛯 𓛰 𓛱 𓛲 𓛳 𓛴 𓛵 𓛶 𓛷 𓛸 𓛹 𓛺 𓛻 𓛼 𓛽 𓛾 𓛿 𓜀 𓜁 𓜂 𓜃 𓜄 𓜅 𓜆 𓜇 𓜈 𓜉 𓜊 𓜋 𓜌 𓜍 𓜎 𓜏 𓜐 𓜑 𓜒 𓜓 𓜔 𓜕 𓜖 𓜗 𓜘 𓜙 𓜚 𓜛 𓜜 𓜝 𓜞 𓜟 𓜠 𓜡 𓜢 𓜣 𓜤 𓜥 𓜦 𓜧 𓜨 𓜩 𓜪 𓜫 𓜬 𓜭 𓜮 𓜯 𓜰 𓜱 𓜲 𓜳 𓜴 𓜵 𓜶 𓜷 𓜸 𓜹 𓜺 𓜻 𓜼 𓜽 𓜾 𓜿 𓝀 𓝁 𓝂 𓝃 𓝄 𓝅 𓝆 𓝇 𓝈 𓝉 𓝊 𓝋 𓝌 𓝍 𓝎 𓝏 𓝐 𓝑 𓝒 𓝓 𓝔 𓝕 𓝖 𓝗 𓝘 𓝙 𓝚 𓝛 𓝜 𓝝 𓝞 𓝟 𓝠 𓝡 𓝢 𓝣 𓝤 𓝥 𓝦 𓝧 𓝨 𓝩 𓝪 𓝫 𓝬 𓝭 𓝮 𓝯 𓝰 𓝱 𓝲 𓝳 𓝴 𓝵 𓝶 𓝷 𓝸 𓝹 𓝺 𓝻 𓝼 𓝽 𓝾 𓝿 𓞀 𓞁 𓞂 𓞃 𓞄 𓞅 𓞆 𓞇 𓞈 𓞉 𓞊 𓞋 𓞌 𓞍 𓞎 𓞏 𓞐 𓞑 𓞒 𓞓 𓞔 𓞕 𓞖 𓞗 𓞘 𓞙 𓞚 𓞛 𓞜 𓞝 𓞞 𓞟 𓞠 𓞡 𓞢 𓞣 𓞤 𓞥 𓞦 𓞧 𓞨 𓞩 𓞪 𓞫 𓞬 𓞭 𓞮 𓞯 𓞰 𓞱 𓞲 𓞳 𓞴 𓞵 𓞶 𓞷 𓞸 𓞹 𓞺 𓞻 𓞼 𓞽 𓞾 𓞿 𓟀 𓟁 𓟂 𓟃 𓟄 𓟅 𓟆 𓟇 𓟈 𓟉 𓟊 𓟋 𓟌 𓟍 𓟎 𓟏 𓟐 𓟑 𓟒 𓟓 𓟔 𓟕 𓟖 𓟗 𓟘 𓟙 𓟚 𓟛 𓟜 𓟝 𓟞 𓟟 𓟠 𓟡 𓟢 𓟣 𓟤 𓟥 𓟦 𓟧 𓟨 𓟩 𓟪 𓟫 𓟬 𓟭 𓟮 𓟯 𓟰 𓟱 𓟲 𓟳 𓟴 𓟵 𓟶 𓟷 𓟸 𓟹 𓟺 𓟻 𓟼 𓟽 𓟾 𓟿 𓠀 𓠁 𓠂 𓠃 𓠄 𓠅 𓠆 𓠇 𓠈 𓠉 𓠊 𓠋 𓠌 𓠍 𓠎 𓠏 𓠐 𓠑 𓠒 𓠓 𓠔 𓠕 𓠖 𓠗 𓠘 𓠙 𓠚 𓠛 𓠜 𓠝 𓠞 𓠟 𓠠 𓠡 𓠢 𓠣 𓠤 𓠥 𓠦 𓠧 𓠨 𓠩 𓠪 𓠫 𓠬 𓠭 𓠮 𓠯 𓠰 𓠱 𓠲 𓠳 𓠴 𓠵 𓠶 𓠷 𓠸 𓠹 𓠺 𓠻 𓠼 𓠽 𓠾 𓠿 𓡀 𓡁 𓡂 𓡃 𓡄 𓡅 𓡆 𓡇 𓡈 𓡉 𓡊 𓡋 𓡌 𓡍 𓡎 𓡏 𓡐 𓡑 𓡒 𓡓 𓡔 𓡕 𓡖 𓡗 𓡘 𓡙 𓡚 𓡛 𓡜 𓡝 𓡞 𓡟 𓡠 𓡡 𓡢 𓡣 𓡤 𓡥 𓡦 𓡧 𓡨 𓡩 𓡪 𓡫 𓡬 𓡭 𓡮 𓡯 𓡰 𓡱 𓡲 𓡳 𓡴 𓡵 𓡶 𓡷 𓡸 𓡹 𓡺 𓡻 𓡼 𓡽 𓡾 𓡿 𓢀 𓢁 𓢂 𓢃 𓢄 𓢅 𓢆 𓢇 𓢈 𓢉 𓢊 𓢋 𓢌 𓢍 𓢎 𓢏 𓢐 𓢑 𓢒 𓢓 𓢔 𓢕 𓢖 𓢗 𓢘 𓢙 𓢚 𓢛 𓢜 𓢝 𓢞 𓢟 𓢠 𓢡 𓢢 𓢣 𓢤 𓢥 𓢦 𓢧 𓢨 𓢩 𓢪 𓢫 𓢬 𓢭 𓢮 𓢯 𓢰 𓢱 𓢲 𓢳 𓢴 𓢵 𓢶 𓢷 𓢸 𓢹 𓢺 𓢻 𓢼 𓢽 𓢾 𓢿 𓣀 𓣁 𓣂 𓣃 𓣄 𓣅 𓣆 𓣇 𓣈 𓣉 𓣊 𓣋 𓣌 𓣍 𓣎 𓣏 𓣐 𓣑 𓣒 𓣓 𓣔 𓣕 𓣖 𓣗 𓣘 𓣙 𓣚 𓣛 𓣜 𓣝 𓣞 𓣟 𓣠 𓣡 𓣢 𓣣 𓣤 𓣥 𓣦 𓣧 𓣨 𓣩 𓣪 𓣫 𓣬 𓣭 𓣮 𓣯 𓣰 𓣱 𓣲 𓣳 𓣴 𓣵 𓣶 𓣷 𓣸 𓣹 𓣺 𓣻 𓣼 𓣽 𓣾 𓣿 𓤀 𓤁 𓤂 𓤃 𓤄 𓤅 𓤆 𓤇 𓤈 𓤉 𓤊 𓤋 𓤌 𓤍 𓤎 𓤏 𓤐 𓤑 𓤒 𓤓 𓤔 𓤕 𓤖 𓤗 𓤘 𓤙 𓤚 𓤛 𓤜 𓤝 𓤞 𓤟 𓤠 𓤡 𓤢 𓤣 𓤤 𓤥 𓤦 𓤧 𓤨 𓤩 𓤪 𓤫 𓤬 𓤭 𓤮 𓤯 𓤰 𓤱 𓤲 𓤳 𓤴 𓤵 𓤶 𓤷 𓤸 𓤹 𓤺 𓤻 𓤼 𓤽 𓤾 𓤿 𓥀 𓥁 𓥂 𓥃 𓥄 𓥅 𓥆 𓥇 𓥈 𓥉 𓥊 𓥋 𓥌 𓥍 𓥎 𓥏 𓥐 𓥑 𓥒 𓥓 𓥔 𓥕 𓥖 𓥗 𓥘 𓥙 𓥚 𓥛 𓥜 𓥝 𓥞 𓥟 𓥠 𓥡 𓥢 𓥣 𓥤 𓥥 𓥦 𓥧 𓥨 𓥩 𓥪 𓥫 𓥬 𓥭 𓥮 𓥯 𓥰 𓥱 𓥲 𓥳 𓥴 𓥵 𓥶 𓥷 𓥸 𓥹 𓥺 𓥻 𓥼 𓥽 𓥾 𓥿 𓦀 𓦁 𓦂 𓦃 𓦄 𓦅 𓦆 𓦇 𓦈 𓦉 𓦊 𓦋 𓦌 𓦍 𓦎 𓦏 𓦐 𓦑 𓦒 𓦓 𓦔 𓦕 𓦖 𓦗 𓦘 𓦙 𓦚 𓦛 𓦜 𓦝 𓦞 𓦟 𓦠 𓦡 𓦢 𓦣 𓦤 𓦥 𓦦 𓦧 𓦨 𓦩 𓦪 𓦫 𓦬 𓦭 𓦮 𓦯 𓦰 𓦱 𓦲 𓦳 𓦴 𓦵 𓦶 𓦷 𓦸 𓦹 𓦺 𓦻 𓦼 𓦽 𓦾 𓦿 𓧀 𓧁 𓧂 𓧃 𓧄 𓧅 𓧆 𓧇 𓧈 𓧉 𓧊 𓧋 𓧌 𓧍 𓧎 𓧏 𓧐 𓧑 𓧒 𓧓 𓧔 𓧕 𓧖 𓧗 𓧘 𓧙 𓧚 𓧛 𓧜 𓧝 𓧞 𓧟 𓧠 𓧡 𓧢 𓧣 𓧤 𓧥 𓧦 𓧧 𓧨 𓧩 𓧪 𓧫 𓧬 𓧭 𓧮 𓧯 𓧰 𓧱 𓧲 𓧳 𓧴 𓧵 𓧶 𓧷 𓧸 𓧹 𓧺 𓧻 𓧼 𓧽 𓧾 𓧿 𓨀 𓨁 𓨂 𓨃 𓨄 𓨅 𓨆 𓨇 𓨈 𓨉 𓨊 𓨋 𓨌 𓨍 𓨎 𓨏 𓨐 𓨑 𓨒 𓨓 𓨔 𓨕 𓨖 𓨗 𓨘 𓨙 𓨚 𓨛 𓨜 𓨝 𓨞 𓨟 𓨠 𓨡 𓨢 𓨣 𓨤 𓨥 𓨦 𓨧 𓨨 𓨩 𓨪 𓨫 𓨬 𓨭 𓨮 𓨯 𓨰 𓨱 𓨲 𓨳 𓨴 𓨵 𓨶 𓨷 𓨸 𓨹 𓨺 𓨻 𓨼 𓨽 𓨾 𓨿 𓩀 𓩁 𓩂 𓩃 𓩄 𓩅 𓩆 𓩇 𓩈 𓩉 𓩊 𓩋 𓩌 𓩍 𓩎 𓩏 𓩐 𓩑 𓩒 𓩓 𓩔 𓩕 𓩖 𓩗 𓩘 𓩙 𓩚 𓩛 𓩜 𓩝 𓩞 𓩟 𓩠 𓩡 𓩢 𓩣 𓩤 𓩥 𓩦 𓩧 𓩨 𓩩 𓩪 𓩫 𓩬 𓩭 𓩮 𓩯 𓩰 𓩱 𓩲 𓩳 𓩴 𓩵 𓩶 𓩷 𓩸 𓩹 𓩺 𓩻 𓩼 𓩽 𓩾 𓩿 𓪀 𓪁 𓪂 𓪃 𓪄 𓪅 𓪆 𓪇 𓪈 𓪉 𓪊 𓪋 𓪌 𓪍 𓪎 𓪏 𓪐 𓪑 𓪒 𓪓 𓪔 𓪕 𓪖 𓪗 𓪘 𓪙 𓪚 𓪛 𓪜 𓪝 𓪞 𓪟 𓪠 𓪡 𓪢 𓪣 𓪤 𓪥 𓪦 𓪧 𓪨 𓪩 𓪪 𓪫 𓪬 𓪭 𓪮 𓪯 𓪰 𓪱 𓪲 𓪳 𓪴 𓪵 𓪶 𓪷 𓪸 𓪹 𓪺 𓪻 𓪼 𓪽 𓪾 𓪿 𓫀 𓫁 𓫂 𓫃 𓫄 𓫅 𓫆 𓫇 𓫈 𓫉 𓫊 𓫋 𓫌 𓫍 𓫎 𓫏 𓫐 𓫑 𓫒 𓫓 𓫔 𓫕 𓫖 𓫗 𓫘 𓫙 𓫚 𓫛 𓫜 𓫝 𓫞 𓫟 𓫠 𓫡 𓫢 𓫣 𓫤 𓫥 𓫦 𓫧 𓫨 𓫩 𓫪

A. C. Harris im Februar 1855 in Theben erwarb und der aus einem auf dem Wege zwischen Medinet Abu und Deir el Medinet gelegenen Loch herrühren soll, nicht nur die Denkwürdigkeiten des Königs Rauserma-meramon, nämlich im grossen Papyrus Harris die Annalen Königs Ramses III., sondern auch eine Reihe von Diebstahlsprotokollen enthält, welche sich jetzt sämmtlich im British Museum befinden. Die übrigen noch vorhandenen Diebstahlsprotokolle wie der Papyrus Abbott, der dazu gehörige Papyrus Amhurst, einige andere Papyri des British Museum, die Papyri Vasalli und der Mrs. de Burgh, endlich die Mayer Papyri in Liverpool stammen vielleicht alle aus demselben Funde, welchen Herr Harris nur theilweise erwarb, so dass wir in dem merkwürdigen Wiener Papyrus ein Verzeichniss aller dieser verschiedenen Stücke zu besitzen scheinen. Diese Vermuthung wird dadurch bestätigt, dass einige der Schriftstücke dieselbe Ueberschrift führen, wie sie im Wiener Papyrus angegeben sind.

Indem ich nun beabsichtige Sie mit dem ganzen von mir gesammelten Actenmaterial bekannt zu machen, liegt es ausser meiner Möglichkeit Ihnen eine Uebersetzung oder Erläuterung der einzelnen Actenstücke vorzulegen. Dazu hätte ich bei der flüchtigen Schrift der meisten dieser Stücke einer getreuen Wiedergabe der Originale bedurft. Verschiedentliche Bemühungen, Photographien der einschlagenden Rollen zu erhalten, sind aber gescheitert, so dass sich mein Material auf Handcopien und Durchzeichnungen durch der Schrift unkundige Leute beschränkt, mit denen sich wenig anfangen liess. Nebenbei erfordert das eingehende Studium dieser Schriftstücke einen solchen Aufwand von Zeit und Kraft, wie er mir seither nicht zu Gebote stand. So muss ich mich darauf beschränken, Ihnen eine nicht in's Einzelne gehende Schilderung der betreffenden Urkunden zu geben und mir vorbehalten dieselben in Facsimile zu veröffentlichen, sobald ich selbst eine genaue Wiedergabe derselben besitze.

Schon seit längerer Zeit sind zwei umfangreiche Schriftstücke gerichtlichen Inhalts den Aegyptologen zugänglich ge-

wesen, der eine ist der Papyrus judiciaire des Turiner Museums, welchen Herr Devéria in einer sehr gediegenen Arbeit des *Journal asiatique* 1865—1868 veröffentlicht und commentirt hat. Derselbe enthält mit drei anderen Fragmenten den Papyrus Lee und Rollin, letzterer in der Bibliothèque Nationale zu Paris, das Gerichtsverfahren aus Anlass einer Haremsverschwörung und steht ausserhalb des Rahmens meines Themas. Der andere Papyrus aber, der sogenannte Papyrus Abbott, welcher aus der Sammlung des amerikanischen Consuls Abbott in's British Museum gelangte und auf Kosten desselben veröffentlicht wurde, enthält auf den sieben Tafeln seiner Vorderseite die im 16. Regierungsjahre Ramses IX. angestellte Untersuchung wegen Beraubung von Königsgräbern, auf der achten Rückseite ein wie oben bemerkt vom 19. Regierungsjahre Ramses IX. datirtes Verzeichniss der Diebe. Der Papyrus Abbott wurde zum Gegenstand eingehender Studien gemacht zunächst von dem unlängst verstorbenen verdienstvollen Forscher Dr. Samuel Birch in einem von Herrn Chabas übersetzten Artikel der *Revue archéologique*, Ser. I, Bd. XVI, 1859, dann von Herrn Chabas 1870 im dritten Bande seiner *Mélanges égyptologiques* und fast gleichzeitig von Herrn Maspero im achten Bande der *Mémoires de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, 1871. Auch Prof. Lauth hat 1871 in den Sitzungsberichten der phil.-histor. Classe der königl. bairischen Akademie der Wissenschaften, S. 707 ff. eine Uebersetzung dieser Gerichtsacten gegeben und in neuerer Zeit hat Dr. Erman bei Erörterung des ägyptischen Gerichtsverfahrens (*Aegypt. Zeitschrift* 1879, S. 152 ff.) mehrere Stellen des Papyrus Abbott eingehend besprochen. Unterdessen aber ist der Umfang der zugänglich gemachten ägyptischen Actenstücke wesentlich vermehrt worden. So hat Herr Chabas im Papyrus Amhurst ein sicher zum Papyrus Abbott gehörendes Stück behandelt (*Mélanges égypt.* III b), welches die Untersuchung über die Beraubung des Grabes eines Königs der 13. Dynastie Sebakems auf und seiner Gemalin Nubyas betrifft. Auch der im gleichen Bande der *Mélanges* (S. 189 ff.) von Herrn Chabas erklärte Papyrus Salt enthält die Untersuchung gegen einen Verbrecher

Paneba, dem neben sonstigen Diebstählen, Mord, Verführung und anderen Verbrechen der Raub in einem Königsgrabe vorgeworfen wird. Der Papyrus Anastasi VI aber, dessen Uebersetzung unlängst aus den hinterlassenen Papieren des Herrn Chabas in der *Revue égyptologique* veröffentlicht wurde, erwähnt einen Diebstahl, aber keinen Einbruch in Königsgräber.

Als ich im Jahre 1872 von der Besitzerin der Sammlung Harris gebeten wurde ihr beim Verkauf ihrer werthvollen Manuscripte behilflich zu sein, welche sie aus Alexandrien nach Liverpool gebracht hatte, fand ich Gelegenheit auch das im letzteren Ort befindliche Museum der Free Library zu besichtigen, in welchem sich durch eine grossartige Schenkung des nun verstorbenen Silberschmiedes Mayer neben vielen von Simonides gefälschten Manuscripten auch mehrere sehr werthvolle echte befinden. Darunter entdeckte ich auf zwei beiderseitig beschriebenen Blättern grössten Formats die Untersuchungsacten und Zeugenaussagen über einen Diebstahl in einem Königsgrabe, wie ich dies 1872 in meinem Schriftchen ‚Der grosse Papyrus Harris‘ S. 9 angeführt habe. Meine Zeit war durch das Studium der Sammlung Harris damals sehr in Anspruch genommen, so dass ich mich darauf beschränken musste von den 12 Columnen des Papyrus 5 abzuschreiben, während zwei Damen die Güte hatten zwei ganze Seiten des Papyrus für mich durchzuzeichnen. Diese etwas flüchtig ausgeführte Durchzeichnung genügt nur zu einer oberflächlichen Kenntnissnahme und ist selbst an den Stellen zum genauen Studium nicht ausreichend, wo ich die Durchzeichnung nachträglich mit dem Originale verglich. Ich habe mir deshalb schon öfters Mühe gegeben durch den Vorstand des Museums, Herrn Gatty, eine zuverlässige Photographie der vier Seiten des Papyrus zu bekommen und hatte um die Erlaubniss nachgesucht den Liverpooler Papyrus im British Museum photographiren zu lassen. Leider hat aber vor kurzem Herr Gatty seine Stelle in Liverpool niedergelegt und ist nach London gezogen, so dass ich vor der Hand auf die Erfüllung meines Wunsches verzichten muss. Die gemachten Durchzeichnungen beehre ich mich Ihnen vorzulegen.

Herr Goodwin nahm darauf die Gelegenheit wahr den Papyrus Mayer zu studiren. Er entdeckte neben dem grösseren Mayer Papyrus, welchen er *A* nannte, noch einen kleineren *B* und gab in zwei schätzbaren Artikeln der ägyptischen Zeitschrift 1873, S. 39 ff. und 1874, S. 61 ff. Aufschluss über den Inhalt der beiden Rollen, über die bei der Zeugenvernehmung angewandten Torturen und über mehrere hier zum ersten Mal angetroffene Ausdrücke. Auch er bestimmte den Inhalt des Papyrus *A* (loc. c. 1873, S. 39) als a judicial document containing the examination of witnesses and of certain parties accused of having robbed some royal tombs. Der Papyrus enthält (I recto, Col. I, I verso, Col. IV) das Datum des ersten und zweiten Jahres des *nem mesu*, dessen erstes Jahr auf der Rückseite des Papyrus Abbott dem 19. Jahre Ramses IX. gleichgestellt wird. *Nem mesu* wird deshalb für einen Beinamen Ramses X. gehalten, der anderwärts (z. B. Inscript. in the hieratic and demotic character, British Museum, Pl. II) Ra xeper ma sotep en ra, Ramses xopešf mer amon genannt wird. Der kleine Mayer Papyrus *B* handelt nach Goodwin von einem Streit zwischen verschiedenen Dieben über die Theilung ihres Raubes. Herr Charles Gatty hat in einem kurzen Katalog der Mayer Collection, dessen zweite Auflage 1879 erschienen ist, S. 36 ff. die Ausführungen des Herrn Goodwin wiederholt und dabei angegeben, dass der grössere Papyrus Nr. 184 der Sammlung von Rev. H. Stobbart nach England gebracht wurde. Die Masse der zwei Blätter dieses Papyrus bestimmt er auf 2 engl. Fuss $7\frac{1}{4}$ Zoll zu $16\frac{3}{4}$ Zoll, was 79·4 zu 42·5^{cm} gleichkommt und auf 2 Fuss 1 Zoll zu $16\frac{3}{4}$ Zoll, also auf $63\frac{1}{2}$ zu 42 $\frac{1}{2}$ ^{cm}. Für den kleineren Papyrus Mayer *B* Nr. 185, der aus einem einzigen Blatt besteht, gibt er $18\frac{1}{2}$ auf 11 Zoll, also 47 zu 28^{cm} an.

Die von mir in New Brighton bei Liverpool vorgenommene Prüfung der Papyrussammlung Harris führte mich auf drei weitere Actenstücke über Gräberberaubung, welche in den mir zur Verfügung gestellten Notizbüchern des Herrn Harris als Nr. 1, 2 und 3 bezeichnet werden, die beiden letzten werden auch 498 und 499 genannt. Der wichtigste dieser drei

Papyri ist der mit Nr. 1 bezeichnete.¹⁾ Er ist auf beiden Seiten beschrieben. In den Notizbüchern des Herrn Harris wird seine Länge auf 87 engl. Zoll, also auf 2^m 21 angegeben, während seine Höhe ohne Rand 15 Zoll, d. i. 38^{cm}, mit Rand 17¹/₈ Zoll oder 45·4^{cm} betrug. Dieser Papyrus ist wie der Papyrus magique Harris, welchen Herr Chabas herausgab und übersetzte, als er noch vollständig war, ein Opfer der Schiessbaumwolle-Explosion geworden, welche im October 1870 vor dem Hause des Herrn Harris stattfand. Er ist nicht wie der Papyrus magique in lauter kleine Schnitzel zerfallen, wohl aber ist von der Vorderseite der untere Theil von der 14. bis 18. Zeile abgebrochen, von der umgekehrt geschriebenen Rückseite der obere Theil. Die Fragmente dieses abgebrochenen Stückes sind theils mit den übrigen Papyri der Sammlung Harris durch meine Vermittelung ins British Museum gelangt, theils sind sie noch mit einer Papyrusrolle (Buch II—IV) im Besitze von Frl. Harris. Glücklicherweise existirt von der Vorderseite des damals noch vollständigen Papyrus eine ziemlich gute Durchzeichnung, welche ich seinerzeit dem British Museum übergab. Mit Hilfe derselben liesse sich auch der nur in Fragmenten vorhandene Theil sammt der Rückseite wieder herstellen. Der Papyrus Harris Nr. I hatte auf seiner Vorderseite in acht Columnen 18 + 19 + 19 + 20 + 17 + 17 + 18 + 2, also zusammen 130 Zeilen, auf seiner Rückseite fünf Columnen mit 14, 21, 26, 24 und 11, zusammen 96 Zeilen. Die beiden Seiten gehörten nicht dem nämlichen Actenstücke an. Die Rückseite trug in dem nun abgebrochenen Stücke die Daten vom Jahre 10 oder 12 und vom Jahre 9, die Vorderseite dagegen ist vom Jahre 17, 5 Tybi Königs Ramses IX. datirt, also ein Jahr später, als die sieben ersten Columnen des Papyrus Abbott. Die Vorderseite ist in denselben grossen und kräftigen Zügen geschrieben. wie der Abbottpapyrus. Es heisst (I, 4): Das Protokoll, welches handelt von den

¹⁾ Zur Vermeidung von Verwechslung mit dem grossen Papyrus Ramses III. wird es zweckmässig sein, letzteren, wie ich es schon 1872 gethan habe, den grossen Papyrus Harris zu nennen und nicht Papyrus Harris Nr. I, wie es zeitweise geschehen ist.

Dieben, die gefunden wurden als sie die schönen Gräber beraubten, welches aufnahm der Statthalter Xamuas (derselbe Beamte wie Abbott II, 4 und Papyrus Amhurst, Chabas, pag. 18), der erste Prophet des Amon, Königs der Götter, Amenhotep im Gerichtshaus in der Stadt. Ihr Urtheil, welches sie gaben in der Schrift um es zu lesen (oder um sich ihrer [der Diebe] zu bemächtigen, wie Abbott IV, 10) durch die Hand des Vorgesetzten, des grossen Alten, Schreiber des Bezirkes Unnofer, den Chef der Arbeiter Userxopeš von der Nekropole, den Beamten Kateta des Schliessers (?) Chonsumes von der Nekropole. Darauf das viermal (I, 8. 16; II, 11; III, 16) wiederholte: Die Worte (Aussagen) des at'ai Diebes oder Häschers so und so: und darnach jedes Mal eine Reihe von Eigennamen mit Angabe des Berufes und des Vaters. Hinter den Namen am Schluss jeder Zeile steht eine Zahl, welche wahrscheinlich die Menge (das Gewicht) des von der genannten Person gestohlenen Metalls bezeichnet, wie sich aus den diesen Zahlen zuweilen vorgesetzten Schriftzeichen ergibt. So I, 9 *χomt febu ment* Erz in Barren Pfund 35; II, 13 *nub ket* Gold kat 7. Durch die oben angegebene Ueberschrift wird die Reihe der Eigennamen in vier Abtheilungen zerlegt, von welchen die erste 7, die zweite 12, die dritte 23 und die vierte 3 Eigennamen enthält.

Die Rückseite dieses Papyrus enthält auf fünf Seiten, von welchen nur die vier letzten in ihrem Hauptbestandtheil erhalten sind, Zeugenaussagen in Betreff eines Diebstahls an edlen Metallen. Dies besagte schon die jetzt zerstörte Ueberschrift: Jahr 10 oder 12 Tag der Prüfung (𓂏𓂏𓂏 *sap*) des Zeugen *user* . . . Aus den fünf erhaltenen Zeilen der ersten Seite geht hervor, dass es sich um einen Diebstahl von 2 oder 300 ten Silber und 89 ten, 8 Kilogramm Gold, zusammen Gold und Silber 389 ten handelte. Auf der zweiten und dritten Seite finden sich die wörtlichen Zeugenaussagen der Diebe über den Einbruch in das Haus des Goldes des Königs Rauserm-ameramon, worunter wohl das Grab Ramses II. oder III. zu verstehen ist.

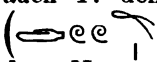
Der Papyrus Harris Nr. II 499 ist ebenfalls auf Vorder- und Rückseite beschrieben. Er hatte eine Länge von $210\frac{3}{4}$ cm auf 45.4 Höhe und bestand auf der Vorderseite aus sieben Columnen von 28, 41, 34, 32, 36, 32 und 17, zusammen 220 Zeilen nebst einigen Randnoten, auf der Rückseite aus neun Columnen mit 36, 15, 25, 25, 32, 30, 30, 30, 28 Zeilen, zusammen 251 Zeilen in ungefähr 45 Paragraphen. Die Schrift des Papyrus ist eine sehr kleine und schwer leserliche. Der Papyrus datirt (I, 1) aus dem ersten Jahre *nem mesu*, also Ramses X., diesen Tag gemacht die Untersuchung das Verhör der grossen Bösewichter wegen des Diebstahls den sie begingen in der Vorrathskammer (*u'ta*). Es folgen die Fragen des Untersuchungsrichters (*t'eta*) und die Antworten der Zeugen. Sechs Verbrecher werden namentlich angeführt (1. Userha, 2. . . . xonsu, 3. Nesuamon, 4. Anixonsu, 5. Amonxau, 6. Hora), welche 10 ten 900 Gramm Silber stahlen und unter sich theilten. Nach der Rückseite des Papyrus fiel der dritte Tag des Verhöres auf den 7. Messori des Jahres 1. Durch rothgeschriebene Worte wird der Anfang jeder neuen Zeugenaussage kenntlich gemacht. Ich möchte bezweifeln, ob ein eingehendes Studium dieser Rolle die Mühe lohnen wird. Die gerichtlichen Proceduren, die Eidaufgabe, Stockschläge zur Erzwingung der Wahrheit sind dieselben, welche uns aus dem grossen Papyrus Mayer bekannt sind. Auch dieser Papyrus hat an seinem unteren Ende durch die Explosion nicht unbedeutend gelitten. Von 32 Zeilen sind 23 vorhanden.

Der dritte der Harris Papyri 498, auch A genannt, hatte eine Länge von $128\frac{1}{4}$ cm auf 43 cm Höhe. Auch er ist beiderseits beschrieben, hat auf der Vorderseite drei Columnen mit 12, 18 und 18, zusammen 48 Zeilen, auf der Rückseite vier Columnen mit 11, 28, 24 und 25 Zeilen, zusammen 88. Die Schrift ist etwas grösser, aber viel lückenhafter als der vorhergenannte Papyrus 499. Er ist vom Jahre 18 datirt, offenbar Ramses IX., ist daher ein Jahr älter als der eben beschriebene. Auch dieser Papyrus ist stark beschädigt worden. Er enthält lange Listen von Eigennamen und ein grosses

Protokoll über das bei den Dieben aufgefundene Gold und Silber.

Als ich mich im Frühjahr 1880 wieder in London aufhielt, machte mich der mir unvergessliche Dr. Sam. Birch auf einige Papyrusrollen des British Museum aufmerksam, gleichfalls Untersuchungsacten über Gräberdiebstähle, welche mir vorher unbekannt geblieben waren. Es sind dies der Papyrus Vasalli und der Papyrus der Mrs. de Burgh. Der Papyrus Vasalli besteht aus drei Blättern, welche beiderseits beschrieben sind, *A*, *B* und *C*. Es sind fünf verschiedene Stücke auf diesen drei Blättern enthalten. Das erste Stück befindet sich auf der Vorderseite von *A* und fasst drei Columnen von 19, 30 und 28 Zeilen. Die Ueberschrift auf Col. I besagt: Im Jahre (die Jahreszahl ist nicht mehr erhalten) unter dem König, dem Herrn beider Länder Raneferka-sotepenra (also Ramses IX.), Sohn des Ra, Herrn der Diademe wie Amon geliebt von Amonra, König der Götter, Mut Chonsu in Ewigkeit. Das Gold, Silber, Kupfer, die Gegenstände, die gefunden wurden; geraubt hatten sie die Arbeiter am guten Orte in Westen von Theben an dem Orte, wo sie niedergelegt waren. Nachdem Anzeige gemacht war an den Commandanten Xaemuas, den Vorstand; den grossen Alten, den Schreiber des Landes Unnofer. Wir finden hier also dieselben Beamten wie im Papyrus Harris Nr. I. Man bemächtigte sich ihrer sammt dem Gold, Silber und Kupfer. Grosse Bösewichter, welche an diesem Tage gefangen wurden: 31.

Die zweite und dritte Columnne dieser Tafel bringt nun in sechs Abschnitten eine Berechnung über das, was an Silber, Gold, Bronze und Kleidern bei verschiedenen namentlich aufgeführten Dieben gefunden wurde. Es sind ähnliche Zusammenrechnungen von Metallen, wie wir sie aus den Schenkungen des grossen Harris kennen. Schon Herr Chabas hat sich derselben zur Ermittlung des Verhältnisses von *ten* und *ket* bedient. Wir lesen II, 15: Gefunden bei dem Diebe, dem grossen Verbrecher, dem Arbeiter Mesu, Sohn des Pen-

tahor von dem Cher in seinem Behältniss (*tena*). Unter den Verbrechern kommen dieselben Namen vor, z. B. *t'etamon* wie im Pap. Harris Nr. I, so dass beide Actenstücke zu dem gleichen Criminalprocess zu gehören scheinen. Es handelt sich dabei um beträchtliche Quantitäten. Col. III, 20 werden erwähnt an Gold und Silber 230 ten 8 ket. — Das zweite Stück des Papyrus Vasalli findet sich auf der Rückseite von A auf einem leer gebliebenen Raume. Es besteht aus einer einzigen grossen Columnne mit 25 Zeilen und ist datirt vom 16. Mechir ohne Jahresangabe. Es behandelt die Empfangnahme (*šop*) des Goldes, Silbers, Kupfers und der Kleider aus der Vorrathskammer (Speicher im oberen Stockwerk). *šaramatā* cf. 1 Anast. XVII, 5, Chabas, Voyage, S. 52 und 70, der es mit 'provisions' übersetzt, und Bondi, Dem hebr.-phönizischen Sprachzweige angehörige Lehnwörter, S. 72). Auch hier folgt eine detaillierte Aufzählung des empfangenen Goldes, Silbers, Kupfers und der Kleidungsstücke. Mit diesem Stücke füllte der Schreiber den Raum aus, welcher von einem grösseren Texte übriggeblieben war und schrieb, um ihn von letzterem zu unterscheiden, zu unterst zu oberst. Dieser grössere Text hat seinen Anfang auf der Rückseite der zweiten Tafel Vasalli B und setzt sich auf der Rückseite von Vasalli A fort. Er hat sieben Columnen, von welchen die vier ersten auf Vasalli B mit 26, 29, 28, 29 Zeilen, die drei letzten auf der Rückseite von Vasalli A mit 29, 29 und 15 Zeilen stehen. Datirt ist er vom Jahre 10 + 2 oder 3, vielleicht auch 17 den 13. Epiphi und führt den Titel: Verzeichniss (*tuu*) der Stadt des Westens beginnend mit dem Hause des Königs Ramenma. Mit diesem Haus des Königs Ramenma ist vielleicht der Tempel Seti I. in Alt-Qurnah gemeint, wo sich der Name des Königs in dieser Anordnung Ramenmät statt Ramāmen findet. Es folgt nun in sieben Columnen ein förmliches Häuserverzeichnis mit nicht weniger als 185 Namen von Hausbesitzern mit Angabe ihres Geschäftes, z. B. das Haus des Priesters Xeraunefer, das Haus des Gendarmen Userhat seany, das Haus des Gen-

darmen Horä u. s. w. Ob dieses Häuserverzeichnis zu den Acten eines der besprochenen Criminalprocesse gehörte, weiss ich nicht. Vielleicht war es von der Polizei, die Nachforschung nach den gestohlenen Gegenständen hielt, benutzt worden, vielleicht ist es aber nur zufällig zu diesen Acten gekommen, welche auf seine Kehrseite geschrieben wurden.

Ein vierter Text findet sich auf der Vorderseite der Tafel Vasalli B 1856 gezeichnet. Er gehört zur Gerichtsverhandlung vom 17. Jahr, 21. Phamenoth Ramses IX. und handelt von in der Nekropole geraubtem Gold und Silber, worüber der bekannte Commandant Xaemuas, der Prophet Bekenamon und noch zwei weitere Beamten Untersuchung führten. Wie in Harris Nr. I folgt ein deutlich geschriebenes Namensverzeichnis der Diebe (?), von welchen die ersten 14 Kaufleute (*juti*) sind. Bei jedem wird wieder die Menge Goldes und Silbers in *ten* und *ket* angegeben und diese Zahlen abtheilungsweise zusammengerechnet. Es heisst Z. 22: Gold und Silber, welches gaben die Räuber an die Leute der Stadt, auf Col. II: zusammen Gold, Silber, Kupfer, gefunden bei (*den Dieben, den grossen Verbrechern des 7er, der Nekropolis. Die Gesamtsumme des gefundenen Goldes und Silbers der zwei ersten Columnen (es sind drei Columnen von 29, 26 und 25 Zeilen vorhanden) scheint 283 ten, also 25 1/2 Kilo betragen zu haben.*

Noch finden wir im British Museum ein drittes Blatt C, Vasalli 1856 beschrieben, welches auf beiden Seiten Zeugenaussagen von verschiedenen Angeklagten enthält. Es ist vom Jahre so und so des *nem mesu*, also Ramses X. datirt. Die Schrift ist ziemlich deutlich, wiewohl klein und erinnert an die von Papyrus Harris 499, welcher auch Zeugenaussagen enthält. Auch hier handelt es sich um Diebstähle edler Metalle, welche durch Einbruch in den Corridor (*set*) des Grabes des Königs Rauserma-meramon vollführt wurden. Es werden zehn Diebe als Einbrecher bezeichnet.

Endlich habe ich einen kleinen Papyrus der Mrs. de Burgh zu erwähnen, der im British Museum befindlich, wie der Papyrus

Vasalli die Zahl 1856 trägt, wohl das Jahr des Ankaufs von seiner ehemaligen Besitzerin. Er ist datirt vom Jahre 2, 23. Mesori, also wohl Ramses X. und beschäftigt sich ebenfalls mit der Untersuchung eines Diebstahles von Gold und Silber, welcher im Hause, wahrscheinlich dem Grabe des Rauserma-meramon, also Ramses II. oder III. begangen wurde. Er besteht aus drei Spalten.

Wenn wir nun die besprochenen Untersuchungsacten über Gräberberaubungen der Zeit nach ordnen, so gehört der Papyrus Salt, welcher nebenher auch die Beraubung eines Königsgrabes erwähnt, nach der begründeten Annahme von Chabas (*Mélanges III a*, p. 189 ff.) der Regierung Seti II. Menephtah an, wie der von anderen Diebereien handelnde Papyrus Anastasi VI. Die Haremsverschwörung des Pap. Devéria in Turin mit den Papyrus Lee und Rollin stammt aus der Zeit Ramses III. Die eigentlichen Untersuchungsacten der Beraubung von Königsgräbern fallen aber mit Ausnahme von Harris 498 verso mit dem Datum des 9., 10. und 12. Jahres in die letzten Regierungsjahre Ramses IX. (Raneferka) und in die ersten Jahre seines Mitregenten und Nachfolgers, so der Papyrus Abbott recto in das 16. Regierungsjahr Ramses IX. mit Erwähnung (Abbott IV, 16) eines früher ergangenen Urtheils vom Jahre 14. In das gleiche Jahr 16 fällt der zum Abbott gehörige Papyrus Amhurst. Dem folgenden 17. Regierungsjahre Ramses IX. gehört an Papyrus Harris Nr. I und der Papyrus Vasalli, dem Jahr 18 der Papyrus Harris Nr. III oder 498. Dem 19. Jahre Ramses IX. und ersten Jahre des *nem mesu*, Ramses X. die Rückseite des Abbott, der Papyrus Harris Nr. II 499 und der grosse Papyrus Mayer. Dem Jahre 2 des *nem mesu* der Papyrus der Mrs. de Burgh, und vom 6. Jahre des *nem mesu* stammt endlich das hier in Wien befindliche Register von Urkunden, die theilweise aus Aufzeichnungen von Regierungshandlungen und theilweise aus den obigen Untersuchungsacten bestanden.

L'usekh $\ominus \Delta \textcircled{\text{X}} \Psi$, collier de mérite pour le choix et l'aménagement des herbes fourragères.

Par

Ollivier Beauregard.

L'Égypte, qui dès les temps lointains de la dix-huitième dynastie — peut-être même auparavant — disposait d'un ordre de récompense pour le mérite civil et le mérite militaire, paraît avoir, vers la même époque, sollicité l'émulation des populations agricoles, par l'octroi de récompenses honorifiques à l'adresse des femmes les plus expertes, dans le choix et l'aménagement des herbes fourragères.

I.

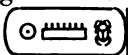

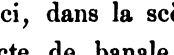
A la page 510 du tome premier, deuxième partie, des Notices descriptives des monuments de l'Égypte et de la Nubie, il est écrit :

,On remarque dans les divers tableaux de ce tombeau — le tombeau n° 15 — 1° une jeune fille offrant deux petits vases suspendus à son petit doigt; 2° dans le groupe suivant, une femme à laquelle on vient de mettre le collier : $\ominus \Delta \textcircled{\text{X}} \Psi$,¹⁾

Champollion a laissé sans interprétation cet ensemble hiéroglyphique : $\ominus \Delta \textcircled{\text{X}} \Psi$, et, dans la collection des planches, on ne trouve point, sous la rubrique du quinzième tombeau, les deux scènes qu'il signale d'ailleurs sans commentaire.

¹⁾ Ce mot est écrit de droite à gauche, $\Psi \textcircled{\text{X}} \Delta \ominus$ dans les Notices descriptives.

C'est du groupe hiéroglyphique : , et de la scène dont il relève que j'entends m'occuper dans cette étude, pour en fixer l'interprétation et déterminer par là le rôle du collier dont il est question.

Il convient tout d'abord de faire observer que cette scène d'investiture du collier , attribué à une femme, fait partie de la décoration murale du tombeau d'un personnage qui s'intitule : l'intendant général, flabellifère Rekhmara, justifié. Personnage considérable, de son vivant grand dignitaire à la cour du roi *Ra-men-kheper*¹⁾ — Toutmès III, dix-huitième dynastie — qui se dit chargé de recevoir les tributs que viennent apporter les délégués des peuples vassaux de l'Égypte et dont le nom : Rekhmara — *rekh*, savant; *ma*, comme; *Ra*, le dieu-soleil — signifie : Aussi savant que le dieu-soleil. Toutes graves et solennelles circonstances, qui excluent absolument l'idée qu'il s'agit ici, dans la scène d'investiture du collier , d'un acte de banale coquetterie de femme à propos d'un colifichet.

Toutefois, comme en fait, nous avons affaire à une femme et que d'ailleurs, dans l'ancienne Égypte, ainsi que dans nos temps modernes, le collier a porté des noms et obéi à des exigences de formes qui variaient et se multipliaient en raison des circonstances auxquelles il devait satisfaire; il importe, pour que nous puissions, en connaissance de cause, assigner sa place à notre collier , que les noms et la signification des colliers dont usa l'Égypte de l'antiquité, nous soient au moins sommairement connus.

II.

Les dames égyptiennes ont, paraît-il, utilisé des parures qui, faites de perles et de pendeloques enfilées à la façon des grains de nos chapelets, pouvaient facultativement se porter en bracelet ou en collier.

¹⁾ *Ra-men-ta*, Soleil stabilisateur du monde, de Champollion.

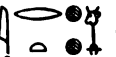

Le nom égyptien de ces sortes de parure à double usage est déterminé par le signe : , anneau.

Ainsi nous connaissons le collier-bracelet :

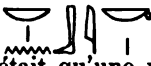
 auau. La racine *au* signifie 'lire' ce qui nous autorise à penser que les dames égyptiennes suspendaient à ce bijou quelque amulette gravé de signes symboliques ou de devises.

Un autre collier-bracelet, le *ant* semble avoir été plus simple encore; sa racine *an* signifie : forme, apparence, et n'indique par son déterminatif qu'un anneau, grand ou petit.

 beb et aussi *beb*, empruntent de leur racine commune *beb* : rond, cercle, et de leur déterminatif , leur valeur fixe de collier.

 ari-xex et *art-xex*, sont plus franchement encore des colliers, et la composition syllabique de ces mots semble même leur interdire de désigner autre chose que des colliers. ou simplement *ari* signifient : gardien ou compagnon et *xex* signifie : cou, gorge ou gosier. Ces mots unis disent littéralement : gardien ou compagnon du cou, c'est-à-dire : collier.

 sabi et aussi *sabu*, copte *ⲥⲁⲃⲱ*, avec leur déterminatif , collier, se présentent dans des conditions analogues. Leur racine *sabeb* signifie : cou, gosier, et le copte *ⲥⲁⲃⲱ* a le sens de : ornement du cou.

Le collier *neb-en-bak*, littéralement : maître de l'épervier, n'était qu'une parure symbolique, il avait la forme d'un épervier aux ailes déployées.

La plupart des autres noms égyptiens du collier désignent plus explicitement le rôle attributif de cette sorte de parure, son emploi circonstanciel, et aussi, parfois, la matière dont il est fait.

Le collier *habnir*, semble, par ces racines, avoir été composé de grains et de pendeloques en bois d'ébène

et avoir servi de parure de deuil. *hab* signifie : deuil, chagrin, et *habni*, ébénier, ébène.

Les colliers *aper* et *aperu-u* font partie, semble-t-il, du menu mobilier funéraire destiné aux momies. *aprer-u* signifie : ornements de momies, et *aper-u*, le contenu des coffrets funéraires.

La racine première ou *aper* a le sens de pourvoir, équiper, munir, et la stèle du roi Piankhi, ligne 88, parlant du trésor royal, dit qu'il est : *aper em xet-neb*, fourni de toutes choses.

C'est encore à l'œuvre funèbre de la momification que paraissent appartenir les colliers : *sahu* et *sah*; car l'expression identique *sahu* a directement la signification : momie, momifier.

Le signe est le déterminatif habituel de tout objet qui a trait au vêtement, et couvrir une momie de bandelettes, c'est de fait, la vêtir.

Le *sah* est aussi le collier d'Ammon-générateur. Ce collier est formé d'une longue bandelette dont les extrémités viennent se croiser sur la poitrine du dieu.

Le collier *mennat* est celui des nourrices et des nourrissons. Le mot *mennat* signifie : mamelles, et *menna* signifie : nourrir, allaiter.

Le signe n'est qu'une partie du collier des nourrices, dont il est le déterminatif ordinaire, mais le mot reçoit aussi assez fréquemment, comme déterminatif, l'image complète du collier, avec attaches et contrepoids.

 mennofer-t est le collier des souhaits obligeants et des belles-promesses. Il est une expression de sentiments gracieux et dévoués. Il est fort probable qu'il a été un présent de fiançailles. Les mots *men*, stable, fondé, établi, et *nofer-t*, bonté, dont il est fait, donnent à l'ensemble de cette

expression la signification de stabilité dans le bonheur, c'est-à-dire bonheur constant. Le collier *mennofer-t* a dû être le bijou ,porte-bonheur' de son temps.

Enfin le collier — le collier sans attribut restrictif — était exprimé dans la langue écrite de l'ancienne Égypte par le mot

  usex.

De la valeur primitive de sa racine, l'*usex* recevait un reflet de l'idée d'ampleur et d'étendue.

Ainsi, accentué du déterminatif , barque,   *usex* signifie : un grand bateau, et   désigne une large salle à colonnes. Les mots   et   répondent à : large, largeur, vaste.

En somme, c'est d'une quinzaine d'expressions, dont la langue de l'ancienne Égypte avait l'usage pour rendre l'idée de collier dans ses diverses acceptions; et c'est à dessein qu'en passant en revue ces expressions variées, je me suis arrêté à chacune d'elles pour en analyser la composition.

Dès à présent, en effet, et sans qu'il soit besoin de les examiner à nouveau, nous pouvons juger que de toutes les dénominations égyptiennes du collier il n'en est qu'une seule qui soit suffisamment indépendante pour pouvoir s'adjoindre, comme complément attributif, le groupe hiéroglyphique   , des Notices descriptives de Champollion.

III.

C'est de l'*usex*   que j'entends parler.

Ce mot désigne tout simplement un collier, et tandis que les autres expressions égyptiennes du collier, affublées par leurs racines de qualités particulières ou d'intentions attributives, spécialisent chacun des colliers qu'elles désignent et ne peuvent, chacune, s'entendre que d'une sorte de collier, l'*usex* entièrement libre, au contraire, peut s'accommoder de toute attribution circonstancielle.

été jugé digne du collier d'or et de l'avoir obtenu jusqu'à sept fois. , dignatus ergo fui auro septies.¹⁾

La stèle C 49 du Musée égyptien du Louvre nous fait connaître un autre Ahmès, surnommé Pensoub, à qui la décoration du collier d'or fut accordée quatre fois par les rois Amasis, Aménophis et Toutmès — de la dix-huitième dynastie — pour le récompenser de ses hauts faits militaires.

La stèle C 213 du même musée est par son ensemble plus affirmative encore de l'institution égyptienne que je signale. L'aire de cette stèle est divisée en deux registres. Sur l'un, un tableau, sur l'autre, un texte. Le texte nous apprend que le roi Sétî Ier a accordé au fonctionnaire Har-Khem la décoration du collier d'or pour reconnaître ses services administratifs et militaires. Le tableau représente le roi Sétî Ier assistant, au balcon de son palais, à la remise du collier d'or faite, par un de ses officiers délégué, à son zélé serviteur Har-Khem.²⁾

M. Paul Pierret, dans les *Mélanges d'archéologie égyptienne et assyrienne*, relate, en l'empruntant à une publication de M. Dümichen, une autre scène d'investiture du collier d'or, et M. Henri Brugsch, dans sa *Grammaire hiéroglyphique*,³⁾ cite une stèle de Boulaq — vestibule n° 26 — qui dénonce un fait analogue : , une couronne⁴⁾ (fut) à mon cou comme fait le roi à (celui) qu'il a distingué.

Chabas — Mélanges, III — consigne la phrase suivante, ici tout particulièrement significative :

il me donna l'or des récompenses.

Le collier d'or qui, le plus souvent, n'est exprimé dans les textes que par le signe symbolique , se composait de pendeloques faites de pierres précieuses, taillées ou allongées

¹) Emmanuel de Rougé, *Mémoire sur l'inscription du tombeau d'Ah-mès, chef des nautonniers*, p. 61.

²⁾ Musée égyptien du Louvre, salle du rez-de-chaussée.

3) Page 18.

4) *Collier* serait le mot propre.

en ovales et aussi d'émaux cloisonnés de couleurs variées. Il se compliquait à l'occasion de plusieurs étages de ces sortes de bijoux. Aux jours de grandes solennités, le roi se parait de ces colliers aux rangs multiples. Ainsi, dans le Conte des deux frères, lorsque le roi sort pour voir les Perséas miraculeux poussés dans une nuit au pied du grand escalier du palais, il s'avance portant sur sa poitrine le grand collier de Khesvet.

Enfin si, de ces textes d'affirmation sans ambages, nous rapprochons le groupe symbolique *hor nub*, Horus d'or, Horus vainqueur, qui est l'expression de la victoire d'Horus sur ses adversaires, nous pouvons nous croire dûment autorisé à affirmer que l'Égypte reconnaissante a, de tout temps, honoré ses plus méritants serviteurs et que l'expression de sa reconnaissance, aussi simple que le devoir, fut tout simplement l'*usex*.

IV.

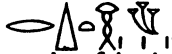
Mais la prospérité de l'Égypte n'a pas été l'œuvre exclusive de la classe militaire.

La suprématie par les armes ne peut s'acquérir, se développer et se maintenir dans une nation qu'à la condition de trouver dans les ressources intellectuelles, agricoles et industrielles de cette nation, l'appoint, sans cesse renouvelé, des lourds subsides, qui sont indispensables à l'équipement, à l'instruction, à l'entretien d'une force armée considérable, toujours prête à entrer en campagne; et nous devons admettre, à moins qu'il soit possible de démontrer que le peuple égyptien n'eût jamais à son service qu'un esprit boiteux, qu'il a su, précisément aux jours de sa plus grande splendeur, directement et indirectement, pour la satisfaction de son intérêt bien entendu, témoigner à tous les agents de sa prospérité une équitable et prévoyante protection.

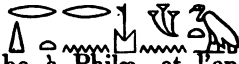
Or, c'est un fait bien avéré que des plus sûrs agents de prospérité qu'ait jamais connus l'Égypte, sans contredit le plus national et le plus libéral a, de tout temps, été la pratique régulière et soutenue de l'agriculture.

L'intelligent appareil de canalisation, dont la vallée du Nil a été pourvue dès les premiers jours de l'existence nationale de l'Égypte, atteste que les Égyptiens de l'antiquité en ont toujours jugé ainsi, et le soin qu'a pris dès l'abord le corps sacerdotal de l'Égypte d'élever dans ses spéculations religieuses et philosophiques, la pratique de l'agriculture à la hauteur d'une suprême et céleste récompense, ne laisse aucun doute sur le caractère d'importance majeure que les gouvernants de l'Égypte n'ont jamais cessé de reconnaître à l'œuvre des champs.

Dans ces conditions, il est assurément fort légitime de croire que l'Égypte a, de tout temps, eu soin d'encourager par des honneurs et de soutenir par des récompenses effectives, les artisans de sa vie quotidienne, à l'égal, au moins, de ses défenseurs éventuels.

C'est la logique du bon sens qui parle ainsi; nous verrons tout à l'heure que la logique des faits civils et religieux est tout aussi positivement affirmative. Mais avant d'aller plus loin il convient de fixer l'interprétation du groupe hiéroglyphique : , attribut du collier dont Champollion signale la remise faite à une femme, d'après les peintures relevées au tombeau de Rekhmara.

V.

Champollion, ai-je dit, n'a pas traduit ce petit texte hiéroglyphique, mais, à la page 111 de son dictionnaire égyptien, on trouve la citation suivante : , empruntée au propylôn de Nectanèbe à Philæ, et l'ensemble en est rendu par : offrande de fleurs à la mère.¹⁾

¹⁾ Je n'ai rencontré ni trouvé, nulle part, car je l'ai cherché, le signe écrit au dictionnaire égyptien de Champollion, ce doit être là une erreur, et je crois que le signe à lire doit être *remp*, croître, pousser, rajeunir, renouveler; dans ce cas nous pourrions compléter cette citation par : offrande de fleurs *nouvelles* à la mère.

Le groupe initial de ce texte : est identique au groupe initial de l'ensemble hiéroglyphique   , recueilli dans le tombeau de Rekhmara, d'où il semblerait résulter que nous devons traduire   par : offrande.

Mais, d'une part, cette interprétation n'est pas donnée au Dictionnaire égyptien, dans les conditions où Champollion présente, le plus ordinairement, ses interprétations, c'est-à-dire comme le résultat d'une analyse raisonnée et appuyée des valeurs coptes correspondantes; d'autre part, nous savons que Champollion n'a ni suivi, ni revu personnellement le travail de transcription du Dictionnaire égyptien, publié sous son nom, et enfin nous constatons dans la traduction de ce même texte une négligence qui atteste bien l'absence regrettable de l'œil du maître.

Ce n'est pas en effet — toute réserve faite pour l'interprétation du groupe , sur laquelle nous reviendrons — offrande de fleurs à la mère que dit réellement le texte hiéroglyphique emprunté au propylôn de Nectanèbe, mais bien : offrande de fleurs à sa mère. Différence en apparence assez légère, mais qui, en raison de la prétention d'être d'essence divine, constamment affichée et affirmée par les rois d'Égypte, constitue dans le sens et la portée de cette citation ainsi traduite, une faute que n'eut point laissé passer Champollion, s'il lui eut été donné de réviser ses écrits et de présider à la publication qui en a été faite.

Il convient d'ailleurs de faire observer ici que les signes et ont fort souvent été confondus et qu'on les trouve, même aux temps anciens, gravés ou écrits l'un pour l'autre.

Dans la Grammaire égyptienne de Champollion, au tableau général de correspondance des caractères hiéroglyphiques linéaires et des caractères hiératiques, donné en addition, figurent, *ad finem*, inscrits sur la même ligne et côte à côte, les deux signes et qui, ainsi présentés, semblent être d'égale valeur, au même titre que les signes et qui occupent de front la ligne supérieure.

Ailleurs, dans la Grammaire égyptienne, page 345, le signe reste sans interprétation.

Cette confusion se rencontre même dans les textes originaux des meilleures époques.

Ainsi, au cours de l'inscription de la stèle du prince de Bachtan, le signe symbolique *hotep* est itérativement écrit et dans cette orthographe de transposition le signe est, deux ou trois fois, remplacé par le signe .

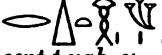
A la ligne 16 de la stèle du roi Piankhi-Mériamen, le graveur a écrit au lieu de dans le membre de phrase :

Auguste Mariette l'a relevé dans le papyrus G. u. n° 8 du Musée de Berlin. Il figure là, dans sa double expression syllabique et phonétique pour rendre la même idée, de sorte que d'une phrase à l'autre les expressions se contrôlent.

C'est dans son *Mémoire sur la mère d'Apis* que Mariette le fait intervenir.

Il s'agit, dans le papyrus de Berlin, de taureaux noirs et blancs comme Apis. Leurs images sont accompagnées de légendes explicatives. On lit au-dessus du premier : , figure cachée d'Osiris qui s'est orné de cornes⁴; et au-dessous du second : , Osiris qui s'est orné de l'oreille du taureau⁵.

Nous avons ainsi, comme expression égyptienne de l'idée : orné, paré, dans la première phrase hiéroglyphique le signe symbolique , et dans la seconde le groupe phonétique , ce dernier donnant la lecture du signe .

Il est ainsi bien certain que l'ensemble hiéroglyphique , que nous tenons de Champollion, doit se lire *er-sept-t-uah u*.

Cette lecture acquise ne nous donne que des mots bien connus à interpréter et cependant j'éprouve quelque embarras à les traduire ici. Non pas, certes, que les témoignages de saine interprétation me fassent défaut, mais, bien au contraire, parce que ces témoignages sont puissants et nombreux et que, de l'un à l'autre, ils se montrent quelque peu ondoyants.

Ainsi, comme nous venons de le voir, Auguste Mariette — *Mère d'Apis* — traduit le signe *sept* et son expression phonétique : *sept par* : orné.

M. Maspero donne à ce même mot le sens de : prudent, et estimant que le signe mis en affixe de son expression phonétique , en augmente l'intensité naturelle, il traduit par : très prudent (Du genre épistolaire, p. 32, note 2).

M. Henri Brugsch — *Grammaire hiéroglyphique*, p. 102 — donne à le sens de : richesses, tandis qu'ailleurs

— Monuments — il traduit ce même signe (verbe) par : protéger.

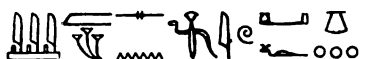
Chabas — Médecine des anciens Égyptiens — dit de la pierre : *anar saptu*, qui entraînait dans cinq formules médicales, qu'on lui croyait la vertu de rendre insensible à la douleur, ce qui attribuerait ici au mot *sapt* le sens de : modérer, calmer, apaiser, et ailleurs, — Mélanges, 1864, p. 143 — il traduit le mot accentué du signe comme déterminatif par : donner, mais avec le sens de : distribuer, car il s'agit là de grains divers à partager aux troupes.

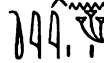

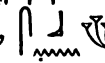

Dans son Vocabulaire hiéroglyphique, M. Paul Pierret donne au mot *sept*, les sens multiples de : munir, préparer, disposer, nantir, fournir, protéger, et lui-même traduit ce mot par : protéger, dans son étude égyptologique : Livre d'honorer Osiris, p. 24.

Enfin je trouve — Journal Asiatique, septembre-octobre 1856, p. 236 — l'observation suivante qu'y consigne le vicomte E. de Rougé, sur le signe , au cours de son Étude sur une stèle égyptienne : *sesput*, dit-il, est la forme composée du terme *sput*, écrit très habituellement avec l'objet triangulaire . On le traduit toujours à merveille en le rapprochant du copte *coṣṭ*, *apparatus*, *suppellex*, *bona quævis*, dit Peyron, et, comme verbe, *instruere*, *reficere*, *preparare*. C'est un mot très important dans les inscriptions.

C'est, en effet, à l'occasion de la rencontre qu'il en fait dans l'inscription de Karnak — Annales de Toutmès III — que le vicomte E. de Rougé parle du signe dans les termes que j'ai rapportés et qu'il nous invite, pour l'interprétation de ce signe et de son expression phonétique *sept*, à faire un choix, suivant les circonstances, entre : *apparatus*, *suppellex*, *bona quævis*, s'il s'agit de notre signe comme substantif, et *instruere*, *reficere*, *preparare*, s'il s'agit de ce même mot comme verbe.

La marge est large, mais elle est bien arrêtée, et je crois n'en pas sortir en donnant au signe du groupe hiéroglyphique

 her-mer-t-f sem-sen-uat-au-mafek,
c'est-à-dire : avec son marais [et] ses herbes plus vertes que
l'airain.¹⁾

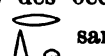

Il convient d'ailleurs de constater que le signe figure dans la composition orthographique des termes les plus spéciaux à l'œuvre des champs; ainsi signifie : terre cultivable; , herbes, , planter, , ouvriers des champs, foin nouveau, broussailles, herbes sèches, expressions où l'emploi, qui est fait du signe , lui donne un air de rusticité qui semble être son bien propre.

En attribuant au groupe hiéroglyphique , des Notices descriptives de Champollion le sens de : ensemble d'herbes, herbes fourragères, je reste donc assurément dans les conditions d'une légitime interprétation.

Sur ces données d'interprétation reprenant à présent la phrase de Champollion, nous avons — avec *usex*, collier de mérite —, une femme à laquelle on vient de mettre le collier de mérite pour le choix et l'aménagement des herbes fourragères'.

Ainsi complétée cette phrase de Champollion nous dénonce un trait des mœurs égyptiennes jusqu'ici resté dans l'ombre, et ajoute un chapitre aux chapitres déjà nombreux des us et coutumes de l'ancienne Égypte. Nous y reviendrons tout à l'heure, mais je dois auparavant en finir avec une objection possible.

J'ai signalé de faciles et fréquentes confusions entre les signes et et je me suis demandé ce qu'il adviendrait de l'ensemble hiéroglyphique emprunté à Champollion, si, au signe sur lequel nous avons compté, il nous fallait, par légitime rectification, substituer le signe .

A ce sujet j'ai déjà fait observer que, Champollion ayant répété dans des occasions variées les groupes hiéroglyphiques et sans modifier en rien le signe , nous de-

¹⁾ J. de Rougé, Textes géographiques d'Edfou, p. 72.

vons croire que c'est bien là le signe qu'il a voulu écrire. Toutefois pour le cas possible d'une confusion, voici, tirée de l'objection elle-même, la juste réponse que j'y peux faire.

Avec le signe substitué au signe , nous aurons, il est vrai, un autre mot et aussi une autre lecture, mais le sens que nous fournira ce nouveau texte ne s'éloignera que fort peu du sens donné par le signe .

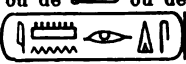
Nous rappelant que le signe permute avec les signes , , ,¹⁾ et que le signe mis à la suite d'un substantif indique l'abstraction et le genre féminin du substantif qu'il suit, nous lisons le groupe hiéroglyphique   *ret*, copte **PHT**, culture, et la phrase de Champollion se comportera alors de la manière suivante : ,une femme à laquelle on vient de mettre le collier de mérite pour la culture herbagère'.

VII.

Mais qu'est-ce que ce collier tout spécial et à quelle circonstance de la vie publique ou privée peut-il exactement répondre chez les Égyptiens de l'antiquité?

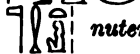

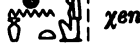
Dans la civilisation raffinée de l'ancienne Égypte, les femmes ont, de tout temps et dans la mesure de leurs facultés physiques, occupé, concurremment avec les hommes, une place fort considérable. Nous savons qu'elles avaient leur part de charges de cour, et quelques-unes même y ont tenu les fonctions de scribe royal. Dans le service journalier des temples on les voit presque aussi nombreuses que les hommes.

Une stèle du Musée de Leide, stèle qui relève des temps lointains de la XIIe dynastie, et qui provient du tombeau d'un personnage de cour nommé Suten-em-Hat, contient une énumé-

¹⁾ Ainsi je trouve dans la grammaire de Champollion p. 79 :   *art*, pot au lait, et aussi   *art-t*, pot au lait. Et dans le mot   *pet-Iois*, notre signe a la valeur de ou de ou de . Il en est de même dans le cartouche de la reine Amnaritis que j'emprunte à Lepsius (Königsb. 617).

ration de fonctionnaires sacerdotaux où chaque titre de prêtre est immédiatement suivi d'un titre correspondant de prêtresse.

Ainsi nous y lisons :

 nuter-hon-u-neb, (vous) tous serviteurs divins.
 ab-u-neb, (vous) tous prêtres.
 nuter-hon-t-u, (vous) servantes divines.
 hes-u, chanteurs.
 hes-t-u, chanteuses.
 χen-nu-u, assistants.
 χen-nu-t-u, assistantes.

Cette énumération est édifiante, et la date de la XIIe dynastie, qui est celle de la stèle de Suten-em-hat, nous dit de quelle grande considération jouissaient les femmes égyptiennes plus de trente siècles avant notre ère.

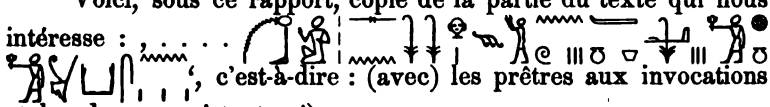
L'admission des femmes égyptiennes aux charges de cour et aux fonctions sacerdotales n'est, toutefois, qu'une des formes de la haute considération qui, de tout temps, entourait la femme égyptienne.

Il ne nous est point revenu, que je sache du moins, d'actes et de contrats, qui nous fassent au juste connaître la condition juridique de la femme égyptienne aux jours du premier empire; mais les inscriptions, les peintures et les tableaux, gravés dans les tombeaux de cette époque, nous représentent la femme légitime comme l'égale de son mari; elle siège à ses côtés et porte le titre de *neb-t-pa*, c'est-à-dire : maîtresse de maison, titre qui la revêt d'une autorité et d'un prestige, bien souvent souverains, même à l'encontre du mari.

Les nombreux contrats démotiques que renferment le British Museum, le Musée de Berlin et aussi le Musée égyptien du Louvre, témoignent que cette condition privilégiée de la femme égyptienne s'est continuée jusqu'aux derniers jours historiques de l'existence de l'ancienne Égypte; tandis que les textes géographiques du temple d'Edfou attestent qu'à la cour comme au

sanctuaire la femme égyptienne avait encore à l'époque ptolémaïque ses avantages honorifiques des siècles passés.

Le discours du roi, présentant à Hor-hut les nomes personnifiés de l'Égypte et les remettant à sa garde avec tout ce qu'ils contiennent et tout ce qui leur appartient, est en effet la constatation qu'à cette époque qui avoisine déjà l'éclosion de l'ère moderne de l'occident, les temples de l'Égypte sont, comme autrefois, pourvus de prêtres et de prêtresses.

Voici, sous ce rapport, copie de la partie du texte qui nous intéresse : c'est-à-dire : (avec) les prêtres aux invocations et les dames assistantes.¹⁾

Ainsi se trouve historiquement affirmée, à toutes les époques de l'existence nationale de l'ancienne Égypte, l'importance sociale de la femme dans le monde de la vallée du Nil; et, si à l'exemple des hommes qui, chargés des travaux de la guerre, recevaient, en conséquence de leurs services spéciaux, des récompenses spéciales, nous trouvons les femmes égyptiennes chargées, elles aussi, et tout spécialement, de missions publiques honorables et honorées, nous ne devons point nous étonner de les voir, elles aussi, distinguées, à l'occasion de leurs bons services, par des récompenses spéciales.

VIII.

Entre autres fonctions publiques dont en Égypte furent chargées les femmes, il en est une qui exigeait d'elles une grande réserve professionnelle, une bonne dose de jugement, l'aptitude à l'observation et quelque connaissance pratique de la culture herbagère.

On sait la place qu'a tenue le culte d'Apis dans les institutions religieuses de l'Égypte. Apis, c'était la personnifica-

¹⁾ Inscriptions et notices recueillies à Edfou (Haute Égypte) pendant la mission scientifique de M. le vicomte E. de Rougé, t. 2. Nomes de la Basse-Égypte. Discours d'offrande du roi devant les nomes de la Basse-Égypte, planche CXLIII.

tion d'Osiris, et Osiris résumait tout le cycle religieux de l'Égypte.¹⁾

Mais le jeune taureau tacheté suivant l'ordonnance, et, à ce titre prédestiné aux fonctions de dieu incarné, n'entrait point d'emblée dans l'exercice de sa charge. Avant de s'offrir en personne à la vénération des fidèles, Apis devait apprendre à se bien tenir, et à savoir au gré des prêtres, témoigner d'une mimique intelligible à tous venants. A cet effet, Apis subissait, paraît-il, un apprentissage de six semaines, et c'est à un collège de femmes qu'était dévolu le soin de cet apprentissage.

Avant de venir à Memphis prendre possession de son sanctuaire-étable, le taureau sacré, dit Diodore, était conduit par les prêtres dans la ville du Nil et remis là aux soins des femmes préposées à son service. Quarante jours durant, Apis était là, en tout et pour tout servi par les femmes commises à cet effet.²⁾

Eh bien! de toute nécessité, les soins à donner au taureau stagiaire, soins d'ailleurs multiples et divers, devaient comprendre, dans une série d'autres obligations, mais en première ligne, la connaissance exacte, et par là le choix raisonné des fourrages destinés à l'alimentation du taureau sacré.

Étudier ses goûts, discerner ses préférences, les gouverner et, au besoin, les établir et les commander, tel devait être, pour le bien de l'œuvre des servantes institutrices d'Apis, le programme à suivre, le but suprême à atteindre.

La fortune de chaque Apis, sinon toute la fortune du culte d'Apis dépendait de l'éducation première du taureau stagiaire.³⁾

¹⁾ Voir Auguste Mariette, *Mère d'Apis*, passim.

²⁾ "Όταν δ' ευρεθῇ, τὰ μὲν πλήθη τοῦ πένθους ἀπολυεται, τῶν δ' ἱερῶν οἷς ἐστὶν ἐπιμελὲς, ἄγουσι τὸν μόσχον το μὲν πρῶτον εἰς Νεῖλου πόλιν, ἐν ᾗ τρέφουσιν αὐτὸν ἐφ' ἡμέρας τετταράκοντα· ἔπειτα εἰς θαλαμηγὸν ναῦν οἴκημα κεγρυσωμένον ἔχουσαν ἐμβιβάζαντες, ὡς θεὸν ἀνάγουσιν εἰς Μέμφιν, εἰς τὸ τοῦ Ἡραίστου τέμενος· ἐν δὲ ταῖς προειρημέναις τετταρακονθ' ἡμέραις μόνον ὁρῶσιν αὐτὸν αἱ γυναῖκες (Diodore, liv. I, p. 261, éd. Bipontine, 1793.)

³⁾ Le culte d'Apis était debout sous la cinquième dynastie, dit Auguste Mariette (*Renseignements sur les soixante-quatre Apis*). Je crois que nous pouvons élever cette affirmation jusqu'à la quatrième dynastie. La rai-

En fonction de dieu, Apis en effet devait rendre des oracles. Il ne parlait pas sans doute; mais par son attitude dédaigneuse ou empressée vis-à-vis de qui lui présentait l'herbe sainte de la consultation, il indiquait aux prêtres de son sanctuaire le sens négatif ou affirmatif de la réponse à faire à la question posée.¹⁾

Sur ses préférences naturelles ou suggérées, il s'agissait donc pour parfaire l'éducation du jeune Apis de l'instruire à dédaigner tel herbage, et à désirer tel autre, et c'était alors l'affaire des servantes d'Apis de savoir correctement distinguer entre tel herbage et tel autre pour qu'ils soient, par division motivée, méthodiquement emmagasinés.

De là, pour les aspirantes à la fonction de servantes d'Apis l'obligation de témoigner d'aptitudes spéciales et, pour le collège des prêtres de Memphis, la nécessité de susciter des aspirantes à la fonction par l'octroi de récompenses et de distinctions honorifiques.

C'est dans ce sentiment de sollicitude spéculative de la part des prêtres de Memphis et d'ambitieuse émulation de la part des femmes égyptiennes que s'offre à mon esprit la scène d'investiture du collier

IX.

Cette planche CLXXXVII est tout entière employée à la représentation des scènes diverses de l'investiture religieuse d'un collier spécial.

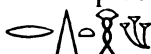
Ce collier se développe, figurant assez exactement une fleur de lotus renversée, dont le calice verticalement tranché sur un seul point de sa circonférence extérieure, étalerait à plat ses pétales étagés en affectant une ligne courbe à la façon de ce dessin: .

Les personnages qui procèdent à la remise de ce collier sont des femmes vêtues d'une robe étroite faite d'étoffe légère. Leur tête est chargée d'une perruque noire à longues et nombreuses mèches roulées en spirales et retombant en arrière et sur leurs épaules.

Les novices se présentent agenouillées, accroupies sur leurs talons à la manière égyptienne, quelquefois isolées, quelquefois deux de front et le plus souvent par groupe de trois.

La remise du collier semble précédée d'ablutions et d'offrandes.

Les derniers registres de notre planche CLXXXVII se terminent à gauche par des chœurs de chanteuses et de musiciennes instrumentistes.

Ainsi que les planches dont les dessins ont été relevés au tombeau de Rekhmara, notre planche CLXXXVII est présentée sous la rubrique *Thèbes-Kourna*. Elle ne porte aucun texte, mais elle se rapporte si évidemment aux indications fournies par Champollion qu'elle semble être dans ses dispositions principales une répétition de la scène dont il parle à propos du collier *er-sept-uah-u* et de la remise qui en est faite à une femme.

X.

Par l'analyse et l'interprétation que nous avons présentées de l'expression égyptienne qui le désigne et le qualifie, nous savons

ce qu'est par lui-même le collier $\Delta \circ \text{X} \text{Y}$, *er-sept-uah-u*, dont parle Champollion. Il est bon maintenant de connaître l'époque où l'institution s'en est produite et le milieu où elle a dû fonctionner.

Cette brève étude à faire nous expliquera, tout à la fois, les motifs qu'a pu avoir Rekhmara de célébrer cette institution à l'égal d'un fait historique et l'importance réelle qu'elle paraît avoir eue de son temps.

Rekhmara, nous le savons, fut un haut dignitaire de la cour de Toutmès III. Il tenait, dans le palais de ce prince, un poste de confiance, il se vante d'avoir été chargé de recevoir les envoyés des princes tributaires de l'Égypte et d'avoir présidé à la réception des tributs par eux apportés.

Suivant l'usage égyptien, Rekhmara, à n'en pas douter, a fait construire son tombeau alors qu'il était encore plein de vie. Il a désigné les sujets divers qui devaient y figurer en peinture, et c'est encore lui qui les y a fait exécuter.

Dans ces conditions il est certain que la scène d'investiture du collier de mérite $\Delta \circ \text{X} \text{Y}$, *er-sept-uah-u* que signale Champollion, relève, comme le roi Toutmès III lui-même, des temps moyens de l'existence de la dix-huitième dynastie.

Or, c'est Ahmès I — Amasis — chef de la dix-huitième dynastie, qui a eu l'heur de reconquérir définitivement la Basse-Égypte sur les Pasteurs, et c'est par là à la dix-huitième dynastie qu'a été dévolu le rôle glorieux de relever la Basse-Égypte de l'état fâcheux où la laissèrent les Pasteurs.

Ce qu'était alors l'état économique de la Basse-Égypte, on le sait assez.

Dans la campagne les canaux s'étaient comblés, le désert s'était avancé, l'agriculture était éteinte.

Dans les villes les édifices étaient détruits ou altérés, et dans l'esprit des populations les lois et la religion s'étaient obli-térées. L'œuvre de vingt siècles d'intelligente et féconde administration avait disparu.

Reprendre et mener à bien cette œuvre complexe et large ne pouvait être le fait ni d'un seul homme, ni d'un seul jour.

Tous les moyens d'action salulaire durent alors être employés. Toutes les bonnes volontés durent être sollicitées et l'émulation pour le bien est un auxiliaire trop sûr et trop puissant pour avoir alors été négligée.

Le tableau recueilli par Champollion dans le tombeau de Rekhmara, témoigne qu'en Égypte, au temps de la dix-huitième dynastie, l'émulation pour le bien avait déjà ses libres concours et ses lauréats.¹⁾

¹⁾ Les deux siècles et demi d'existence qu'a fournis la dix-huitième dynastie, n'ont point suffi à l'accomplissement de sa tâche de réparation. La dix-neuvième dynastie a dû, elle aussi, donner son contingent d'efforts. Ce qui nous est revenu de la littérature de cette époque : l'écrit de Penbesa — Papyrus Anastasi III — le Conte des deux frères, du scribe Ennana, témoignent, à l'endroit de l'agriculture, de préoccupations encore vives en ce sens. C'est à Aménophis III, de la dix-huitième dynastie que le Sérapéum doit sa fondation, mais c'est à Ramessés II, Sésostriis, de la dix-neuvième dynastie que cet Hypogée doit l'extension si considérable que nous lui connaissons.

On the Dispersion of Antiquities.

In connection with certain recent discoveries of Ancient Cemeteries
in Upper Egypt.

By

Amelia B. Edwards, Hon. Ph. D. LL. D. L. H. D.

(Hon: Secretary of The Egypt Exploration Fund.)

I venture on the present occasion to return to a subject which I touched upon very cursorily in a paper submitted to the Congress of Leyden; and I do so, not only because I am profoundly convinced of its importance to the interests of history, but because recent discoveries have so multiplied the sale and purchase of Egyptian antiquities, that every argument which I deemed it necessary to employ three years ago has become in a tenfold degree more forcible and more necessary now. Within the space of these three years, several new and inviolate cemeteries have been brought to light in Upper Egypt at Ekhnîm; at Negada; at Taoud near Erment; at Edfû; and on the verge of the Libyan desert opposite Assûan. Of these, the necropolis of Ekhnîm, the ancient Chemmis, is the richest and most extensive. Like the necropolis of Memphis, it belongs to all periods of Egyptian History. It is found to contain interments as early as the time of the Pyramid builders, and interments of Greek and Roman date. Like the necropolis of Memphis, it also seems to be absolutely inexhaustible. Thousands of mummies have been disinterred during the last two years, and there are apparently thousands and tens of thousands yet to

come. At Assûan, although but a few rock-cut sepulchres have as yet been opened, the results are surprisingly rich. Here again are found mummies of all periods—tombs dating from the Sixth Dynasty, and wholesale interments of the time of Roman occupation. One XIIth Dynasty tomb was found heaped to the roof with a solid conglomerate of Roman mummies, and another contained no less than 60 inscribed stelæ. There seems good reason to suppose that these tombs, which, like the Beni-Hassan grottoes, are ranged in terraces along the face of the cliff, are but the advanced posts, so to speak, of the long sought and hitherto undiscoverable necropolis of Elephantine.

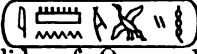
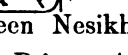
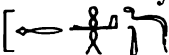
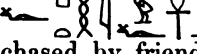
Setting aside, therefore, all that may be found, and all that is being found daily and hourly in other parts of Egypt, it is clear that at Ekhnîm and Assûan alone we behold two mines of incalculable wealth, destined probably to occupy the spades of generations of diggers.

I need scarcely point out that as an inevitable consequence of these discoveries, the antiquity market in Egypt is flooded with objects more or less valuable. These objects (which are of course eagerly purchased by dealers and tourists) are no longer contraband, as in the old days of Mariette-Pasha. According to the wise and liberal régime introduced by my distinguished friend Professor Maspero, the fellâheen are now permitted to dig in places of their own selection, upon the understanding that they divide the result with the Boulak Museum. Thus Boulak is enriched, the work of excavation is encouraged instead of repressed, and the fellah is well content to pursue openly and with profit an occupation which he formerly pursued by stealth. He of course sells his half share of antiquities for what they will fetch on the Nile and in the bazaars of the large towns. Thus, by a variety of channels, a much larger number of objects finds its way to Europe and America than was the case five years ago. Moreover—and this point is important—the legalisation of native digging has dealt a fatal blow to the great manufacturing industry of Thebes. The ingenious Arab who forged every thing except mummies,

finds it less troublesome to deal in real scarabs and Ushabti than to concoct sham ones; and consequently the objects now brought out of the country are mostly genuine.

My object in addressing the members of the Congress upon this subject is to urge the immense importance of obtaining some knowledge of the numerous private collections which are being thus rapidly enriched in Europe and America. Let us not undervalue the importance of such collections because they are obscure and unknown. I venture on the contrary to think that many a lost chapter of Egyptian history might be recovered, at least in part, from the cabinets of wealthy amateurs, most of whom are entirely ignorant of Egyptology, and of the value of their own possessions. I believe that the private collections of Great Britain alone might be counted by many hundreds, and those of the United States of America probably by thousands. I am not in a position to quote statistics as to the number of antiquities annually exported from Egypt by private buyers under the new régime, but we may reasonably conclude, that it is at least twenty times greater than under the old régime, when to sell was a breach of the law, and every purchased object was liable to confiscation. Yet, under that old régime a prodigious trade was carried on by the Arabs of Thebes and Ghîzeh. In 1874, for instance, a European agent resident in Cairo told me that he had that very season successfully passed and shipped no less than eighteen Theban mummies, the contraband property of as many tourists. This is but a single instance; yet doubtless some twenty or thirty other European agents were equally well employed. As for the more portable objects—scarabs, papyri, funerary statuettes, and the like—they may be estimated as having been exported by thousands every year.

I will take the familiar and famous case of the *câche* at Deïr-el-Bahari—a mine which was certainly in full working order for at least 22 years before its discovery in 1881, and which we have good reason to believe was tapped some twenty years earlier still. Now in that same year 1874—the year of

my own visit to Egypt—a very considerable number of important historical objects were sold out of that very *câche* to travellers on the Nile. The alabaster vases of Pinotem II¹⁾ ; the beautiful alabaster vases with painted lids of Queen Nesikhonsu²⁾ ; and the funerary papyrus of Prince Aa-ha-tat-f-Ptah-au-f-ankh³⁾ , called 'the royal son of Rameses', were purchased by friends of my own. I myself bought a fine funerary tablet painted upon sycamore wood, of Nesikhonsu, and various ushabti of Menkheperra, Pinotem II, and Rameses II. All these relics I have described in the *Recueil de Travaux* and the *Leyden Album*; therefore I now need only point to the fact that they were bought and sold in the course of a single week at Thebes, six years before the secret of that vault was betrayed.

We may deduce a moral, and ask ourselves what other treasures from the same source were in like manner bought and sold during the years which preceded and followed 1874. There are some suggestive gaps in the chronological sequence of the hidden royalties of Deir-el-Bahari; and one cannot help suspecting that the successors of Sekenen-Ra (Ta-ää, Tää-a-ää, and Kames, supposed to be the husband of Queen-Aah-hotep) may have completed the series of XVIIth Dynasty princes. From among those of the XVIIIth Dynasty, Amenhotep II, Thothmes II, the popular and venerated Amenhotep III, Queen Hatshepsu, Khou-en-Aten and Horemheb are missing, and from the XIXth Dynasty, Meneptah, Seti II, Amenmeses, Septah and Tauser are absent. Of the XXth Dynasty, Rameses III only has been found. Knowing the pious care with which Her-Hor and his descendants guarded the mortal remains of their illustrious predecessors, who can doubt that all these Pharaohs,

¹⁾ Now in the possession of D. Parrish Esq. Widmore Kent.

²⁾ The property of G. B. Eyre Esq. Lyndhurst.

³⁾ The property of Miss Brocklehurst, Danebridge, Macclesfield; this papyrus is known as the Brocklehurst Papyrus N° I.

and probably their Queens and families, were deposited in places of safety? Perhaps another hidden vault, with its august tenants yet undiscovered and undisturbed, awaits some future explorer. Perhaps the Deïr-el-Bahari *câche* was not large enough to contain them all. Even so, however, we may be perfectly sure that Boulak does not possess all the mummies or more than a tenth part of the miscellaneous relics which that *câche* originally contained. I believe also that many antiquities supposed to have been brought from elsewhere, came in reality from Deir-el-Bahari. But a few weeks ago, Professor Maspero most unexpectedly discovered the mummy of Ramses III in Queen Ahmes-Nefertari's coffin. Can any Egyptologist doubt that the Great Harris Papyrus was buried with Rameses III, or that it was sold to Mr. Harris by the brothers Abd-er-Rasoul out of the Deïr-el-Bahari *câche* in 1855? And this date—the date to which Mr. Harris referred his purchase—carries us back, be it observed, to thirty years ago.

Again, what are we to think of that curious discovery of the mummy of Queen Aah-hotep, lying with all her jewels in her painted mummy-case under a few feet of loose sand near the foot of the hill called Sheykh-Abd-el-Gârneh, in 1859? Her great outer sarcophagus, by the way, was found *in the vault* at Deïr-el-Bahari in 1881. Much has been written upon the singular irreverence which led the Egyptians of the XVIIIth Dynasty to bury a royal personage of such exceptional sanctity in so careless a manner. My own impression is that Queen Aah-hotep had simply been brought thither from the depths of the Her-Hor vault by the owners of the secret, and that her mummy was temporarily buried in the sand till a convenient opportunity should arrive for transporting the plunder to Thebes. I also think that the mystery of the miscellaneous jewels found in her coffin is susceptible of a very simple explanation. No jewels, it will be remembered, were discovered with the Kings and Queens of Deïr-el-Bahari, for the reason no doubt that they had long since been taken out and sold. The famous jewels of Aah-hotep may perhaps have represented the final clearance,

and have been collected from a dozen royal mummy cases. The state axe of Kames was found among them; a sign that Kames himself was once a tenant of that vault.

I have already referred to the large number of mummies which even in Mariette's time were smuggled out of Egypt by private travellers, and I have shown how probable it is that some of those Kings whose mortal remains were not found in the famous *câche* may very possibly be traced by and by to private collections. But what shall we say to the fact that the mummy of Rameses II, recently unbandaged at the Boulak Museum, was actually offered for sale to an American traveller in the year 1880? The American refused to believe in the genuineness of the article, and declined to deal; but the Arab, though no Egyptologist, knew the royal cartouche of the great Sesostris, and but for the fortunate incredulity of that tourist, the hero of Kadesh might at this moment be lying in a glass case in some modern palace in New York.¹⁾

To turn to a later epoch—the tomb of Nekhtanebo II must have been discovered in 1881, for in that year a large number of Ushabti and other funerary relics of this Pharaoh were sold into the hands of dealers and travellers. No one knows where that tomb was found, or what became of the mummy; but the question is one of more than ordinary interest. We have supposed that this Prince—the last native Pharaoh of the last native Dynasty—fled into Ethiopia before the Persian invaders, and there died; but if this were so, his funerary statuettes would not have turned up in Egypt. Could we discover into whose possession that royal mummy has fallen, could we read the inscriptions on his bandages, could we learn the whereabouts of his papyrus and of all else that was buried with him in his tomb, some very important pages would probably be added to the last chapter of the history of the Pharaohs.

¹⁾ I had this anecdote from a fellow traveller of the American in question.

I will not detain the members of this Section with any further recapitulation of the inestimable objects of antiquity which have already been lost to science. I will only entreat them to give some consideration to the main question at issue, and to take counsel together for the framing of some plan of co-operation whereby students of Egyptology may aid each other in the exploration of private and provincial collections. To this end, a few savants might combine to form committees of enquiry and correspondence in three or four European capitals; and not only Egyptologists, but archeologists generally, might be invited to furnish intelligence of the whereabouts of collections containing Egyptian antiquities. Provincial Museums should be visited, and their contents described and catalogued, thus following the excellent example of M. Loret in the '*Recueil de Travaux*'. In the case of private collections, wherever such are known to exist, permission should be sought to visit them, and their contents be reported upon. A chain of enquiries thus started would surely result in many valuable discoveries. In proof of the treasures which may be found in English country houses, I need but cite the priceless Amherst papyrus in the possession of Mr. Tyssen Amherst of Didlington Hall, Norfolk; the important fragment of papyrus belonging to Mr. Hood of Nettleham Hall in the same county; the Brocklehurst papyrus No. 1, made for Prince Aha-tat-f-Ptah-au-f-anekh, in Miss Brocklehurst's collection, Bagstones, Cheshire; the 2nd Brocklehurst papyrus so frequently quoted by M. Naville in his volume of variants in the *Livre des Morts*, a document now in the collection of Mrs. Dent, Sudeley Castle, Gloucestershire; and the great funerary papyrus of Pinotem II, in the possession of Colonel Campbell. To turn to provincial Museums, there is an important fragment of a judicial papyrus of the reign of Rameses IXth in the Liverpool Museum; in the museum at Bristol there are some mummies in good preservation, and several hundred antiquities from Tanis and Naukratis, presented by the Egypt Exploration Fund, of which I am the Honorary Secretary; and in the Museum at Bath there are several funerary stelæ of interest, none

of which are known beyond the walls of that institution. Among these last, I may cite the tablet of one Nebseni, a Scribe, and the tablet of a priest of Ur-Hekau, named Pen-Amen, both interesting from certain peculiarities of nomenclature, and both unknown and untranslated until now.

The tablet of Nebseni is of the period of the XVIIIth Dynasty. The style of the hair and the clothing of the personage represented, the absence of the title of 'Osiris' as applied to the deceased, and the general *cachet* of the tablet, suffice to date it with exactitude. Nebseni and his wife are seated side by side. Two of their children perform funereal rites for them before an altar of offerings, and overhead is sculptured the familiar device of two eyes and a ring. Nebseni is styled 'Scribe of the General' —that is to say he was a military secretary. The name of Nebseni is not uncommon at the time of the XVIIIth Dynasty, and it is to be remembered that the funerary papyrus of a personage of the same name, numbered 9900 of the British Museum, is one of the largest, and perhaps the most beautiful, in existence. The name continued in use down to the time of the XXth Dynasty, and it was the name of the father of Queen Hathor-Hont-Tauï, whose mummy, as well as that of his royal daughter, was found at Deïr el-Bahari. The wife of our Nebseni of Bath is named Fu, 'the jackal'. Of the two daughters of Nebseni and his wife, the elder and taller bears the very singular name of Amenhotep—a name almost exclusively reserved for men. There are I believe but two other instances known of the name of Amenhotep being given to a woman—one found in an inscription at Silsilis dating from the reign of Thothmes I, and another upon a statue at Turin. The second daughter is named Hont-ur; and in the lowest register of the inscription, we find the names of six sons of the deceased. The inscription is of the ordinary kind and according to the usual formula. It runs thus; —

TRANSLATION.

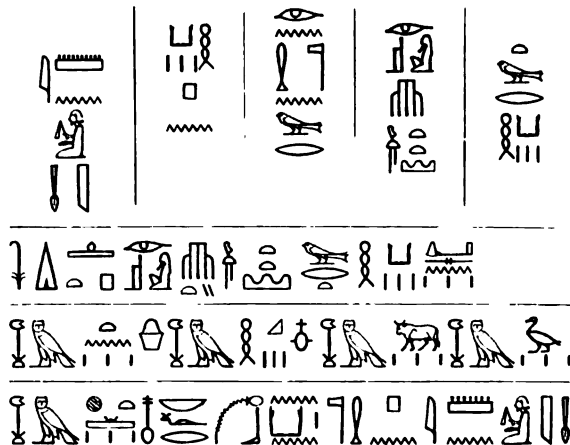
'Nebseni, Scribe of the General. His wife Fu, his daughter Amenhotep; his daughter Hont-ur. Royal oblation to Osiris the Great God; Anup Lord of Abot, Great God of Taser. Give cakes, sepulchral meals, oxen, geese, clothing, incense, oils, all things good and pure, fruits, vegetables, all that upon which a God may live, to the Ka of the Scribe Nebseni, true-voiced. His son Semaut, his son Sen-nefer, his son Amenemhat, his son Amenheb, his son Aahmes, his son Maut-em-Usekht'.¹⁾

The tablet of Pen-Amen dates apparently from the early part of the XIXth Dynasty. The deceased was a priest of Ur-Hekau, sometimes called Urhekat—a somewhat uncommon form of Hathor.²⁾ Clad in the priestly panther skin,

¹⁾ This is properly the name of a woman; perhaps the feminine determinative, , has been accidentally omitted by the sculptor.

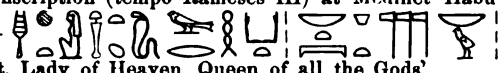
²⁾ 'Urhekau', or 'Urhekat', is represented sometimes with the head of a lioness, under which form she is scarcely to be distinguished from Bast, Sekhet, Menhit, and Tefnut; sometimes with a human head; and sometimes, as in the present tablet, with the head of a serpent crowned with the

Pen-Amen offers a libation to Osiris and Ur-Hekau, in a vase of the shape called 'Nem'. On his feet he wears re-curved sandals. Pen-Amen is not a common name. Lieblein has but one instance of it, from an inscription in the British Museum; and I may mention that I have in my own collection a funerary statuette of one Pen-Amen, possibly the man of the Bath tablet. The inscription upon this tablet is as follows:—

TRANSLATION.

'Osiris dwelling in Amenti; Ur-Hekau; the Osiris, the Divine Prophet of Ur-Hekau, Pen-Amen, true-voiced. Royal Oblation to Osiris dwelling in Amenti, and to Ur-Hekau. May they give thousands of cakes, thousands of libations of beer, thousands of oxen, thousands of geese, thousands of good and pure things to the Ka of the Divine Prophet, Pen-Amen, true-voiced.'

modius. In two stelæ of the XXth Dynasty in the Museum of Boulak, Urhekau is represented with the serpent head, and the modius surmounted by two feathers (see Catalogue Général d'Abydos, Mariette, p. 448). She is also sometimes seen with only the serpent head, and no head-dress (see Mariette, Denderah, vol. III, p. 36.). That Urhekau, besides being a form of Hathor, is actually identical with Bast and Tefnut, seems to be conclusively proved by an inscription (tempo Rameses III) at Medinet Habû, which styles her thus:— i. e. 'Sekhet Bast Urhekot, Lady of Heaven, Queen of all the Gods'.

L'art antique égyptien dans le Musée de Leide.

Par

W. Pleyte

Conservateur au Musée d'antiquités des Pays-Bas.

Les objets que je vais traiter se trouvent dans notre Musée Néerlandais d'antiquités à Leide.

Tous proviennent de tombeaux, monuments que le savant directeur du Musée, M. le Dr. Leemans, a fait connaître dans le grand ouvrage intitulé: *Monuments égyptiens du Musée d'antiquités des Pays-Bas à Leide*.

A l'exception d'un seul, la stèle en albâtre, j'ai choisi neuf objets, tous plus intéressants les uns que les autres; du reste, la seule chose qu'ils aient en commun, c'est qu'ils proviennent tous de dynasties antérieures à la sixième.

1. Je décrirai, premièrement, le sarcophage, marqué L. 1, long de 263, large de 129, haut de 138^{cm}. Il est déjà connu par la publication Leemans; mais j'ai à relever que le tombeau d'où il provient probablement a été décrit dans la publication des *Mastaba*, de feu M. Mariette, par M. Maspero. On y lit, à la page 433, *Saqqarah*. F. 3 T. douteux. Tombeau Catalogue (rien au dossier) *Planches*. Malgré la brièveté de cette notice, je crois pouvoir admettre que c'est bien là le tombeau où a été trouvé notre sarcophage, beau monolithe de granit rose, dans lequel était enfermé un second sarcophage, en pierre calcaire, de dimensions plus petites, que nous possédons aussi dans notre Musée. Le grand sarcophage reproduit la forme d'une de ces maisons des anciens temps, qui se construisaient

en bois, comme nous l'avons tous remarqué, et dont on trouve sur les parois des tombeaux des dessins coloriés avec beaucoup de goût. Il appartenait jadis à , nom que le Dr. Lecmans lit *Sanofré* et que j'ai cru devoir lire *Mennofer*.

L'initiale, quoique bien ciselée, n'est pas commune, Mariette l'a probablement considérée comme une variante d'un signe mieux connu, savoir la figure *xem*. Ce *Xemnofer* était *tai-sab*, juge en chef, Brugsch, Dict., Suppl. 11, 1307.

t'a, gouverneur, stratège.

xerheb, porteur de l'écriture, hiérogrammate; titre d'honneur des Taricheutes ou Paraschistes. Br., Dict., Suppl. 968.

d'Anubis, Seigneur d'Assiout, Sasut Sijout, Lycopolis.

am-ut, qui réside dans le séjour de l'embaumement.

nuter-hon, prêtre, prophète. Nous avons donc là le sarcophage d'un représentant du pouvoir suprême à Lycopolis, à l'époque de l'ancien empire; il cumulait les dignités de chef du jury, de gouverneur, de grand-prêtre, et de prophète.

2. Voici en second lieu une stèle. Cette belle pierre en albâtre rappelle la stèle de Sétenes, de Ferai et de quelques autres de l'ancien empire. Elle a été cassée en trois morceaux, mais est peu endommagée; les figures et les hiéroglyphes sont restés entièrement intacts.

On y voit représentés deux personnages, devant une table à offrandes. L'un présente un profil singulier, et a la tête couverte d'une chevelure frisée en petites boucles, qui sont indiquées par des cercles tracés autour d'un point, comme cela se voit dans les représentations de casques; pourtant, quoique la chevelure soit crépue, la physionomie n'est pas celle d'un nègre. Ce personnage est enveloppé d'une longue tunique, attachée par un nœud, sur l'épaule gauche; la poitrine et le bras droit sont entièrement nus : près du cou, on distingue les clavicules.

Cet homme s'appelait *ab-en-neb*, nom que je traduis par *joie du maître*. C'était un *suten-rex*, de parentage royale.

mer-ha, préposé à la maison du roi.

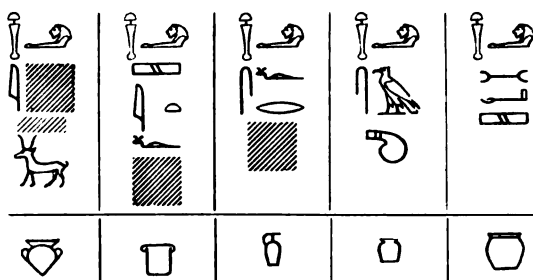

xerp-mater, administrateur des domaines.

Ce dernier mot se rencontre aussi dans le tombeau de *Šeri*, Mastaba, p. 92, de l'époque de Sétenes, où il semble être le titre attaché à une haute fonction; ce titre est écrit . Mais sur la statue de Rahotep, on lit le titre   , ce qui décide la question en faveur de la traduction de *domaine*. Notre *ab-en-neb* était donc un chambellan quelconque; auprès de lui est son assistant, muni du sceptre et du bâton, avec la chevelure de l'époque : son nom n'est pas écrit.

Devant ces deux personnages est placée une table à offrandes, et au dessus sont figurés une oie ou canard rôti, deux vases à vin, accompagnés du mot *arp*, et un bassin surmonté d'un vase à libation, et accompagné du signe . Ce signe détermine dans d'autres exemples les groupes *nini* et *ia*, asperger, purifier. Toutefois, dans les listes d'offrandes qui sont connues, il figure comme déterminant le signe *kbh*, libation, rafraîchir, vase à libation. Derrière la table une série d'offrandes est énumérée. Premièrement on voit une construction en bois, surmontée de deux éperviers, là dessous deux feuilles de lotus, signe ordinaire pour *xa* mille, indiquant une grande quantité. On serait tenté de tenir ceci pour la figure de deux oiseaux sacrés, posés sur leur perchoir, au dessus de leur cage, comme un perroquet devant son auget, et représentant le soleil en qualité de dieu du sud et du nord. Mais cet échafaudage signifie dans les anciens textes des Mastaba, qui mentionnent les offrandes, seulement le mot *atam*, rouge, rougeâtre; ici deux étoffes sont indiquées, l'une fabriquée ou tissée d'un-seul fil , l'autre de deux fils, comme le Dr. Brugsch l'a suffisamment expliqué dans son Dictionnaire, Suppl., p. 173 et 922. On lit ensuite le mot *tep-ha*.

Ce groupe est écrit au dessus de cinq offrandes (Mastaba 79) déterminées par des pots de formes diverses. Ce sont probablement tous des viandes conservées, ou quelque chose de pareil,

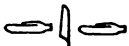

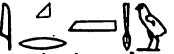
et puisque dans quelques textes *ha* désigne l'épaule d'un animal, par ex. , viande de l'épaule; Mastaba, p. 258, 383, il pourrait signifier ici cette partie du corps de divers animaux. Le texte est trop mutilé pour permettre de décider la question. Il se pourrait donc que signifîât un morceau de l'épaule d'un animal, d'un bœuf; ou bien que ce soit la forme très raccourcie de la désignation de l'essence des huiles qui sont nommées *hatet* dans les listes d'offrandes. *ab*, signifie le baume, comme je l'ai fait remarquer dans mon étude au sujet du cœur, dans la publication que nous avons dédiée au Dr. Leemans. Le signe suivant , un sac (?) ou quelque pièce de viande, se lit dans les listes d'offrandes , peut-être un morceau comme le beefsteak. Au dessus des têtes des animaux, on lit ordinairement *rn* ou *renen*, comme au dessus des animaux entiers, destinés aux offrandes sur les parois des Mastaba. Ce mot pourrait signifier l'animal vierge.¹⁾

Les deux personnages de notre stèle représentent l'individu et son double ou *ka*, qui l'accompagne comme son meilleur ami. *Ab-en-neb* était donc un haut fonctionnaire de royal lignage sous l'ancien empire. Si nous comprenions tout-à-fait en quoi consistait la fonction de *χorpmater*, cela permettrait de préciser son rang.

¹⁾ Pierret, 'Explication'. Abondance. Les têtes d'oie et de canard complètent la série.

3. Mon troisième objet est un groupe, marqué V. 77, haut de 48^{cm}. Deux personnages assis, de style très primitif. Le monument pourrait provenir d'une époque relativement récente; mais ce qui me paraît plaider en faveur de son antiquité, c'est l'irrégularité des hiéroglyphes et le manque de fini de l'ensemble; Mariette a observé cette même grossièreté, dans quelques monuments archaïques, Mastaba, p. 69 et 70.

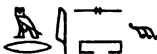
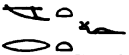
Les personnages sont un homme, coiffé à l'antique, assis à côté d'une femme, vêtue d'une longue robe; près de l'homme on lit *tuta*, il frappe. Auprès de la femme, son épouse, il y a . Le signe initial est grossièrement écrit, et je n'ose donc pas me prononcer sur ce qu'il signifie. Serait-ce un pion à jouer? Alors on pourrait le lire *ab-nt-atef-s*, délice de son père.

A côté de l'homme se tient une femme, debout, plus petite de taille, la main droite étendue vers lui, la gauche tenant un seau à libation. On lit derrière son dos *henen*, un vase et *Aker-ma-χru*. *Aker* (la savante, la justifiée) pourrait être le nom de la fille.

La dédicace porte 'offrande royale à Anubis', le chef de sa montagne, le Seigneur de la terre bien organisée offrandes à l'honorable.

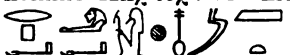
Ce monument, si je l'ai bien classé, est intéressant pour son antiquité et comme échantillon d'un art primitif qui s'y montre.

4. Voici maintenant un groupe de beaucoup plus grande valeur que possède aussi notre Musée. Il est marqué D. 125, et est haut de 71, large de 56^{cm}. C'est une merveille de travail, de même que les statuettes de Rahotep et de son épouse Nefert, de style analogue. Ce sont deux femmes peintes en jaune, à cheveux droits et noirs, placées à côté d'un homme nu, peint en brun jaunâtre, qui porte au cou une marque de distinction, chaînette et cache ou pierre précieuse. La légende nous apprend que c'est une princesse avec son *ka* ou *double*, à côté d'un scribe. Le scribe s'appellait *Xennu*, nom déterminé par un voyageur, avec un bâton et un sac de voyage sur

l'épaule; *xennu* signifie aussi un voyageur. Il était *shet-honka*, titre qui désigne un rang élevé parmi les prêtres qui s'occupaient du service religieux de la nécropole, sous-préposé aux prêtres. La dame auprès de laquelle il est figuré, était de famille royale; c'était une princesse chargée de la surintendance de la parure royale. A. Erman, Aegypten *suten-xakeru-t*. Elle était *xorp-t-sah*, administratrice de la grande hypostyle du palais, et elle était préposée *mer-as-sen*, à la chambre des cheveux, de la chevelure ou coiffure. Son nom est déjà connu. Elle se nommait *Merti-tefes*, celle qui aime son père; elle a vécu sous Snefru et ensuite jusque sous Chafra. Elle était l'épouse du premier, et resta attachée au palais de Xufu. Sous Xafra elle était *amx*, dévouée, attachée à la cour, honorable. Voilà sous vos yeux son portrait bien ciselé à côté de celui de Xennu, son secrétaire.

Il se pourrait que ce fût ce dernier qui a fait exécuter ce monument pour son propre tombeau et que le Mastaba connu d'un Xennu ait contenu notre groupe. Mariette, p. 184.

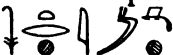

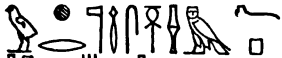

5. Voici encore les photographies de quatre statuettes. Les deux premières, en grès granitique, sont de même modèle et représentent chacune une personne assise sur un siège. Elles sont marquées D. 94, 93, haut 65 et 75^{cm}. Le style général est simple, sans ornements. Entre les jambes, et sur le *senbi* sont ciselés quelques hiéroglyphes , que je ne saurais expliquer que par ,attaché à la demeure des hiérogrammates, le *Pa-anx*. Le nom manque. C'est le pendant de la statue d'Amten, qui se trouve au Musée de Berlin. Leps. Denkm. II, 120 a—e, de même que le suivant;

6. aussi très-ancien, habillé comme un Taricheute ou *xerheb*, avec des épaulettes fort singulières, qui lui descendent sur la poitrine et sur lesquelles on lit, aux extrémités, sur la poitrine *ha-sau-nexen*, ,gardien en chef de Nexen, nommé Anx-tex'. Le même titre se rencontre sous la forme de , l'héritier, chef gardien de Nexen, Nofremat, la belle vérité. Mariette, Monum. divers 20. La ville de

Nexen était très considérable sous les premières dynasties.¹⁾ Le nom de Anx tex est douteux; le second signe paraît être un bouton de fleur; qui me semble valoir le signe e; mais il se pourrait qu'il se prononçât autrement.

7. 8. Les deux autres statuettes, l'une en pierre calcaire, marquée D. 96, haut 82, l'autre en basalte, marquée D. 20, haut 32^{cm}, ne portent point de noms, mais ce sont des échantillons du plus beau style égyptien de la meilleure époque, et en cette qualité elles méritent notre attention.

9. La dernière pièce est une table à offrande ronde, en albâtre, finement ciselée et bien conservée. Elle contient le nom du mort *tufta'*. Ce nom est écrit à côté de sept godets à brûler l'encens.

Il y a encore cinq petits patères dont deux au-dessus et trois au-dessous du signe *hotep*, et où se trouve le nom du personnage, avec ses titres écrits autour du bord et au bas de la table la variante   et . est écrit de deux manières . Le défunt était un des trente grands du Sud, un et de plus un administrateur des *sexem-step* ou un *sexem* du *step*, maître du *step*.

Brugsch traduit *step* dans la combinaison de *step* par : „Anleger des Talismans des Königs“. La variante de *step* paraît être ici *sa*, et il se pourrait que dans *stepsa*, *sa* ne fût que le déterminatif du mot *step*, qui peut alors signifier quelque chose comme talisman. Maître du talisman est une fonction dont je ne saurais déterminer la nature avec précision. Les offrandes sont les connues : l'encens, *ntr-sonter-u*, les sept huiles, dont les noms sont écrits au-dessous des sept godets, *set het*, *haken*, *seft*, *našm*, *tout*, *hatet-aš*, *hatet-tahennu* et ainsi de suite.

Tous ces monuments se distinguent par un réalisme pur, joint à une habileté d'exécution qui savait manier la pierre comme

¹⁾ C'était le nom du quartier de Nexeb où se trouvait le temple d'Eileithya de Uot' ou Buto, l'Elkab de nos jours, chef-lieu du 3e nome de la Haute Égypte.

si c'eût été de l'argile ou de la cire. Ces œuvres ont évidemment derrière elles de longs siècles de tradition artistique pendant lesquels on a appris par une minutieuse observation des modèles et par une longue pratique des outils à dessiner, à modeler et à sculpter ces objets avec une si grande perfection d'imitation. Le basrelief est très peu élevé, et plein d'expression, malgré la stabilité des visages; mais cette stabilité n'est pas de l'immobilité. Ce sont des portraits en quelque sorte idéalisés; ceux qu'ils représentent ne rient pas, ne pleurent pas, ne sont pas sévères non plus; ils sont calmes. C'est ainsi que les Égyptiens se figuraient leurs *ka* ou doubles. L'art du basrelief, puis la statuaire sont parvenus à cette perfection inconnue ailleurs par un effet de respect pour le *ka*; c'était un véritable culte des ancêtres; le tombeau en était le centre, et c'est de là qu'est sortie l'architecture pour se cultiver au point de finir par atteindre au style dorique, dans les tombeaux de Beni-hassan.

Les besoins de ce culte ont poussé à agrandir la place vide, ménagée dans le rocher, premièrement sous la forme de parallépipède; le parallépipède devint bientôt octogone, ensuite il eut seize plans et à la fin on l'orna de cannelures.

L'art égyptien, si remarquable par l'habileté consommée des ouvriers et cependant plus que cela; il s'y trouve un commencement d'idéalisme qui fait que ce n'est plus l'imitation pure et simple de l'art primitif. C'est dans la statuaire surtout, que ce caractère a commencé à se montrer; l'architecture, fille du culte des ancêtres, ne vint qu'après. Les Égyptiens n'ont cependant fait que les premiers pas dans cette voie. Leurs disciples, les Grecs et les Romains, affranchis du formalisme sacré des Égyptiens ont appris d'eux les règles, la science, mais ont su les employer pour faire entrer une nouvelle vie dans leurs œuvres d'art. Leur plastique et leur architecture ont créé des chefs-d'œuvre, comme le Parthenon, et pavé la route aux Rafael et aux Michel Ange, c'est-à-dire, aux artistes moralement cultivés, qui reçoivent leur inspiration d'une religion qui assigne la perfection comme but de l'existence.

Notes de linguistique africaine.

Les Puls.

Par

Th. Grimal de Guiraudon.

Si, depuis une trentaine d'années, et grâce à des travaux surtout anglais et français, la connaissance isolée des langues parlées par les indigènes de l'Afrique occidentale et méridionale¹⁾ a fait des progrès relativement considérables, il faut constater, d'autre part, que l'étude comparative de ces langues est encore, pour ainsi dire, à l'état rudimentaire. Ce n'est pas que de nombreuses classifications n'aient été proposées, que même quelques travaux d'ensemble n'aient été publiés; mais classifications et travaux d'ensemble sont tellement insuffisants qu'aucun d'eux ne peut supporter un examen critique sérieux : faits avec une hâte regrettable, ils ne sauraient répondre aux besoins d'un sujet aussi vaste et aussi complexe, dont nous sommes assurément encore bien loin de posséder tous les éléments.

Il ne suffit pas, en effet, de feuilleter rapidement quelques grammaires et dictionnaires, de comparer entre eux quelques versets de la Bible empruntés à des traductions plus ou moins sûres, pour pouvoir en déduire des liens de parenté entre des idiomes souvent si dissemblables, et conclure de là à des rela-

¹⁾ Je laisse complètement de côté, dans cette notice, les langues de l'Afrique orientale, dont mes loisirs ne m'ont pas encore permis d'aborder l'étude, et dont la connaissance nous a été presque entièrement révélée par des travaux autrichiens, notamment par les remarquables publications de Mr. le Prof. Leo Reinisch, de Vienne.

tions ethnologiques entre les peuples qui les parlent. Un pareil travail exige vingt ou vingt-cinq ans d'études approfondies sur toutes les langues de ce vaste continent, et c'est alors seulement qu'on peut se hasarder à émettre timidement quelques vues d'ensemble : mais, avant de dire comment je comprends ce long travail, comment j'ai commencé à l'exécuter et comment j'espère le mener à bonne fin, je dois exposer, en quelques mots, quelle est, à mes yeux, la valeur scientifique des documents que je possède pour cette étude, en dehors de mes notes personnelles.

Ces documents sont de deux sortes : grammaires et dictionnaires, d'une part; traductions de la Bible, d'autre part.

Les grammaires et dictionnaires ont une valeur essentiellement variable, qui dépend naturellement de la connaissance plus ou moins intime que leurs auteurs avaient de la langue dont chacun d'eux s'est occupé, et aussi de la manière plus ou moins claire dont ils ont conçu et rédigé leurs travaux : quant aux traductions de la Bible, tout en m'associant pleinement à l'esprit de propagande chrétienne qui les inspire, je n'hésite pas à dire qu'elles n'ont aucune valeur scientifique et même qu'elles ne peuvent servir qu'à égarer le linguiste sur les vrais caractères des langues qu'il veut étudier.

Parmi les documents français de la première catégorie, je puis citer ici les travaux publiés par les missionnaires catholiques de la Congrégation du Saint-Esprit et du Saint-Cœur de Marie, ainsi que ceux édités par le général Faidherbe dans divers volumes de l'Annuaire du Sénégal et réimprimés en partie depuis. Les travaux édités par le général Faidherbe sont des abrégés très-secs et quelquefois inexacts, dans l'un desquels on se demande ce que viennent faire les théories de Hæckel; ceux des missionnaires sont, au contraire, toujours très-exacts, bien que parfois un peu diffus : les uns et les autres sont, d'ailleurs, indispensables pour quiconque veut étudier les langues de la côte occidentale d'Afrique, à quoi il faut ajouter les listes de mots recueillies par divers voyageurs, dont l'un mérite, selon moi, une réhabilitation posthume.

En 1832, Douville faisait imprimer à Paris, sous le titre de *Voyage au Congo*, un ouvrage composé de trois volumes et d'un atlas : en Angleterre ou en Allemagne, l'auteur d'un pareil travail eût été récompensé et encouragé. En France, accusé par je ne sais trop qui de n'être jamais allé au Congo et d'avoir recueilli les éléments de son voyage au Brésil, auprès d'un esclave originaire du Congo, le malheureux Douville, abreuvé de chagrins et de déboires, se suicida : naturellement, ses détracteurs abusèrent de ce fait pour conclure que Douville s'était fait justice en se reconnaissant coupable, déduction qui ne semble pas absolument indiscutable ; mais son ouvrage, qui était prêt à paraître, fut néanmoins publié avec une préface infamante, œuvre d'un explorateur en chambre, lequel déclare l'auteur un faussaire. On se demande tout d'abord, si la relation de Douville est réellement apocryphe, pourquoi on l'a publiée quand même : ne valait-il pas mieux, dans ce cas, envoyer toute l'édition au pilon ? D'ailleurs, pour qui connaît les indigènes, pour qui sait combien il est difficile d'obtenir d'eux, dans leur propre pays, des renseignements exacts, est-il admissible qu'un esclave enlevé tout jeune de son pays ait pu fournir assez de documents pour faire la matière de trois volumes ? Aujourd'hui que le Congo commence à être un peu connu, il serait sans doute facile de vérifier l'exactitude de la narration de Douville, et je suis convaincu qu'on arriverait au résultat favorable auquel je suis arrivé moi-même par l'examen du petit appendice linguistique qui termine l'ouvrage. Douville a donné, en effet, un vocabulaire de 110 mots, plus les noms de nombre, en six dialectes appartenant trois par trois à deux familles de langues différentes : or, il est impossible qu'un esclave ait pu se rappeler des mots de six dialectes, dont quatre ou cinq lui ont toujours été inconnus ; il est impossible, d'autre part, que Douville ait inventé un pareil vocabulaire, dont les particularités et même les incorrections prouvent, d'une manière irréfutable, qu'il a été recueilli sur les lieux, en différents endroits et à des époques successives : tout linguiste sérieux serait du même avis que moi. Je regrette de ne pouvoir présenter ici,

faute de place, une comparaison de ce vocabulaire avec les autres travaux linguistiques que nous possédons sur le Congo : mais je crois intéressant de transcrire, d'après ma méthode, qu'on trouvera exposée plus loin, le système de numération des dialectes Bomba, Hó et Sala :

Bomba.	Hó.	Sala.
1. <i>tombi.</i>	<i>tombi.</i>	<i>mombi.</i>
2. <i>ines.</i>	<i>sele.</i>	<i>masele.</i>
3. <i>vyos.</i>	<i>vyos.</i>	<i>vyos.</i>
4. <i>ilas.</i>	<i>leñu.</i>	<i>leñu.</i>
5. <i>kales.</i>	<i>kales.</i>	<i>lukas.</i>
6. <i>kales a tombi, 5 + 1.</i>	<i>kales a tombi.</i>	<i>lukas a mombi.</i>
7. <i>kales a ines, 5 + 2.</i>	<i>kales a sele.</i>	<i>lukas a masele.</i>
8. <i>kales a vyos, 5 + 3.</i>	<i>kales a vyos.</i>	<i>lukas a vyos.</i>
9. <i>kales a ilas, 5 + 4.</i>	<i>kales a leñu.</i>	<i>lukas a leñu.</i>
10. <i>kale a kale, 5 + 5.</i>	<i>kales a kale.</i>	<i>lukas a lukas.</i>
11. <i>kale a kale tombi, 5 + 5 + 1.</i>	<i>kales a kale a tombi.</i>	<i>lukas a lukas a mombi.</i>
12. <i>kale a kale a ines, 5 + 5 + 2.</i>	<i>kales a kale a sele.</i>	<i>lukas a lukas a masele.</i>
15. <i>vyoz kales, 3 × 5.</i>	<i>vyos kales.</i>	<i>vyos lukas.</i>
20. <i>ilas kales, 4 × 5.</i>	<i>leñu kales.</i>	<i>leñu lukas.</i>
21. <i>ilas kales a tombi, (4 × 5) + 1.</i>	<i>leñu kales a tombi.</i>	<i>leñu lukas a mombi.</i>
25. <i>kales kales, 5 × 5.</i>	<i>kales kales.</i>	<i>lukas lukas.</i>
30. <i>señdas.</i>	<i>tugiç.</i>	<i>señdas.</i>
35. <i>a'atus.</i>	<i>ma'atus.</i>	<i>mumu.</i>
40. <i>qu'as.</i>	<i>qu'as.</i>	<i>suñka.</i>
50. <i>betus.</i>	<i>bolas.</i>	<i>betus.</i>
60. <i>lelas.</i>	<i>lelas.</i>	<i>las.</i>
70. <i>lebes.</i>	<i>sumunas.</i>	<i>visas.</i>
80. <i>rimas.</i>	<i>rimas.</i>	<i>rimas.</i>
90. <i>lolokas.</i>	<i>kandas.</i>	<i>kives.</i>

On remarquera que, si le système est purement quinaire jusqu'à 30, à partir de ce nombre les dizaines sont exprimées

par des mots simples, l'intérieur de chaque dizaine continuant à suivre la méthode quinaire, sauf une exception vraiment remarquable : le nombre 35, produit du chiffre symbolique 7 par la base de numération 5, est exprimé par un mot simple. C'est là un phénomène que Douville n'a pu ni inventer ni songer à découvrir au Brésil¹⁾ : il n'a pu le recueillir que sur les lieux, et, pour toutes les raisons que j'ai exposées, ainsi que par suite des comparaisons auxquelles je me suis livré, je considère Douville comme lavé des calomnies qui l'ont poussé à se donner la mort.

Passant maintenant aux documents anglais de la première catégorie, je n'ai que l'embarras du choix pour citer d'excellents travaux, dont les auteurs ont su allier, à une connaissance parfaite de la langue qu'ils traitaient, la clarté et la simplicité si nécessaires en pareil cas : depuis le Manuel Susu de Brunton (1802) jusqu'au Manuel Boondéi de Woodward (1882), c'est une longue série de travaux linguistiques dont plusieurs, comme ceux du Rév. Steere, ont une grande valeur scientifique, et parmi lesquels les plus volumineux ne sont pas toujours les meilleurs.

Cette justice rendue aux auteurs de grammaires et de dictionnaires, je dois justifier l'opinion que j'ai émise au sujet des documents de la deuxième catégorie, c'est-à-dire au sujet des traductions de la Bible, déjà si difficile à traduire et si souvent inintelligible dans nos langues modernes cultivées. En réalité, les langues de l'Afrique dont je m'occupe ici ne sont que des langues parlées et non des langues écrites, quoi qu'on en ait pu dire pour certaines, en s'appuyant sur des assertions erronées et des documents de fantaisie : le vocabulaire de ces langues est aussi limité que le cercle d'idées dans lequel se

¹⁾ Si Douville avait recueilli son vocabulaire au Brésil, il est probable que sa transcription aurait conservé quelque chose de l'orthographe portugaise; au contraire, il transcrit à la française : *talou*, *ouana*, *cugni*, là où Cannecattim transcrit à la portugaise : *latu*, *uana*, *cunhi*. Cependant, l'emploi simultané de *u* et de *ou* ne permet pas de savoir, pour les trois dialectes dont j'ai donné les noms de nombre, si on est en présence du son *ü* et dans quels cas.

meuvent les indigènes qui les parlent. Or, on ne parle pas, pour les besoins ordinaires de la vie, du moins en Afrique, la langue de la Bible, et les traductions africaines du livre sacré sont écrites dans des langues conventionnelles, que peuvent généralement seuls comprendre le traducteur et ceux de ses disciples qui subissent depuis longtemps son influence intellectuelle; ces langues de convention ne peuvent donner qu'une idée absolument fausse de celles parlées par les indigènes, les traducteurs étant obligés de forger, pour leur usage personnel et le plus souvent sans autre règle que leur bon plaisir, des mots et des formes grammaticales qui n'ont jamais existé dans la bouche des noirs. La meilleure preuve de ce que j'avance, c'est que, dans leurs prédications, les missionnaires, tant catholiques que protestants, sont obligés, pour se faire comprendre, de laisser de côté la langue biblique et conventionnelle des traductions, et de se rapprocher le plus possible de la langue parlée, employant ainsi un style clair et précis, mais vulgaire, trivial et souvent même obscène, qui serait peu de mise en Europe en pareille circonstance : c'est là un fait indiscutable, que j'ai eu l'occasion de constater moi-même bien des fois à la côte occidentale d'Afrique.

Je suis loin, assurément, de traiter avec dédain les travaux linguistiques des missionnaires, comme on l'a fait trop souvent avec peu de discernement¹⁾ : j'ai déjà dit qu'un grand

¹⁾ ,On ne peut guère demander une grammaire scientifique du wolof aux missionnaires qui habitent les contrées où cet idiome est parlé. Leurs nombreuses publications sont marquées au coin de la plus complète ignorance des procédés de la science moderne du langage, et ils ne paraissent point se douter de ce que c'est qu'une langue agglutinante.' (La linguistique, par Abel Hovelacque. Paris, 1881.) — On ne peut cependant pas demander aux missionnaires de se faire les apôtres des théories surannées de Schleicher ou de celle de l'école sans Dieu : après tout, ils connaissent les langues dont ils parlent, tandis que leur détracteur n'en connaît aucune.

,He (Rev. Wilson) is entirely a novice in linguistic studies, but he records honestly the information which he has gleaned at first hand. It may prove that his book can be justly charged with defects, such as might be anticipated from one not trained to such subjects, and deprived of the opportunity of advice or reference to kindred works while on the spot. This book

nombre d'entre eux ont rendu de réels services à la connaissance des langues de l'Afrique, et j'ajouterai même qu'il n'est pas un de leurs travaux grammaticaux ou lexicographiques, si informe qu'il puisse paraître au premier abord, dont un observateur judicieux ne parvienne à tirer parti. Catholiques ou protestants, les missionnaires sont obligés d'apprendre à parler couramment les langues des indigènes au milieu desquels ils habitent : mais, tandis que le missionnaire catholique, dont l'enseignement est presque exclusivement oral, peut se contenter de la langue parlée, la seule vraie, le missionnaire protestant est contraint, pour le besoin de ses traductions, de créer d'emblée une langue littéraire qui n'existe nulle part; les règles de la langue parlée ne lui suffisent plus, et il lui faut, quelquefois un peu inconsciemment, en créer de nouvelles. C'est alors qu'il risque de tomber dans l'écueil d'écrire une langue inintelligible pour tous,¹⁾ excepté pour lui et quelques adeptes, et ce danger devient encore plus grand lorsqu'il a l'imprudence de prendre comme professeur ou d'admettre comme collaborateur un lettré indigène plus ou moins teinté de littérature arabe : il écrira dès lors dans une sorte de langue soi-disant savante, où, à côté de la langue indigène plus ou moins torturée et rendue méconnaissable, on retrouvera des mots et des formes arabes corrompus, entremêlés de mots et de formes de sa propre langue à lui.²⁾

must not, therefore, be weighed in the same balance with the works of accomplished linguists — such as Dr. Krapf and Bishop Steere — or some of the celebrated scholars, who have illustrated so nobly the languages of South and West Africa.' (Preface, by Robert Cust, to the *Outline Grammar of the Luganda language*, by Rev. C. T. Wilson. London, 1882.) — Je ne sais quel est l'éminent savant qui trouvera des défauts à ce livre; ce que je sais, c'est que le manuel du Rév. Wilson est tout simplement un petit chef-d'œuvre, pour une première édition surtout, qui peut très bien supporter la comparaison avec les travaux du Dr. Krapf et même avec ceux du Rév. Steere, et qui, en tout cas, est de beaucoup supérieur aux ouvrages lourds et indigestes des R. R. Reichardt, Schlenker et autres.

¹⁾ Cf. l'abbé P. Bouche, *Etude sur la langue Nago* (Bar-le-Duc, 1880), pp. 4, 8—10.

²⁾ C'est grâce à ce fait qu'un missionnaire a pu retrouver des traces de grammaire indo-européenne (?) dans les langues Bantu (Note lue en 1884 ou 1885 par le Dr. R. N. Cust à la 'Royal Asiatic Society of London').

C'est pour ces raisons que je considère les traductions de la Bible comme inutiles au linguiste, et même nuisibles à celui qui veut réellement acquérir la connaissance des langues de l'Afrique : dans un pays où il n'existe pas de littérature écrite, un étranger ne saurait en créer une, et il faut savoir s'en passer; des légendes indigènes et des dialogues usuels sont préférables à toutes les traductions de la Bible.

Il ne faudrait cependant pas croire que les missionnaires ne cherchent pas à éviter, dans la limite du possible, l'écueil que je viens de signaler : la meilleure preuve que je pourrais donner des efforts de certains d'entre eux, pour arriver à un résultat satisfaisant dans ce sens, serait de reproduire ici la très-remarquable préface écrite par le Rév. Steere en tête de son *Manuel Swahili*;¹⁾ faute d'espace, je dois me contenter d'en extraire le passage le plus saillant :

„ on explaining to some of our native friends our wish to make a complete translation of the Bible into their language, one of them, Sheikh 'Abd al 'Aziz, kindly volunteered to translate for me the Arabic Psalter into the best and purest Swahili. I found, before long, that his language was too learned to suit exactly our purpose in making the version;’

* * *

Un long séjour comme officier à la côte occidentale d'Afrique m'avait permis, il y a vingt ans passés, d'apprendre à parler couramment quelques-unes des langues qui y sont usitées, notamment le wolof et le pul²⁾ : mes études linguistiques, interrompues par suite de mon départ du Sénégal, n'ont pu être reprises par moi qu'un peu plus tard, et ce n'est, en définitive, que depuis

¹⁾ A Handbook of the Swahili language, by F. Steere. 3rd edition, London, 1884 (Preface to the first edition)

²⁾ Sauf pour les citations, dans lesquelles je conserve le graphème de l'auteur, je transcris tous les noms et les termes de ma méthode, et comme je les ai entendus prononcer ils doivent être prononcés : on trouvera cependant quelques habituels orthographiés à la française.

ate F. Steere.

ortho-

quelques années que, abandonnant presque entièrement toutes les autres branches de la linguistique, j'ai été amené peu à peu à me vouer exclusivement à l'étude des langues africaines. Le cercle de mes études, limité dans le principe aux langues de la région Sénégalienne, s'est élargi successivement à l'Est et au Sud, et j'arriverai un jour, je l'espère, à avoir minutieusement passé en revue tous les idiomes connus du continent africain. C'est assez dire que les théories générales ou particulières que je puis énoncer ici ne sont données par moi qu'avec la plus extrême réserve; je n'entends en aucune façon poser des principes absolus, ce que je considère comme radicalement impossible pour le moment.

J'ai adopté le système invariable de travailler la plume à la main, étudiant successivement et séparément chaque langue isolée ou chaque groupe de dialectes, sans trop m'inquiéter dans quelle famille on a pu les classer jusqu'à présent : pour chaque langue, je rédige entièrement à nouveau la grammaire et le dictionnaire, en m'aidant de tous les documents que j'ai pu rassembler, en les rectifiant et les complétant, selon le cas, avec mes documents personnels et même avec mes souvenirs, encore beaucoup plus vivaces que je ne l'aurais cru d'abord. J'espère pouvoir prochainement commencer à publier une première série de grammaires et de dictionnaires : si cependant l'aide matérielle qui m'est nécessaire venait à me faire défaut, je n'en continuerais pas moins mes travaux, gardant en manuscrit ce que je ne pourrais faire imprimer. Et alors, lorsque j'aurai épuisé complètement la série générale des langues connues de l'Afrique, mais alors seulement, j'essaierai un travail d'ensemble comparatif, ce qui ne m'empêchera pas, d'ici là, de planter le long de ma route les jalons qui pourront me servir plus tard.

Pour pouvoir effectuer avec plus de facilité le travail comparatif qui sera la conclusion de mon œuvre, j'ai dû me préoccuper d'un système rationnel et uniforme de transcription, et ce n'est qu'après de nombreux tâtonnements sur les langues les plus dissemblables que je suis arrivé à adopter définitivement la méthode que j'emploie aujourd'hui. J'avais, au début,

le choix entre deux alternatives : ou adopter un système de transcription déjà usité, par exemple celui du Prof. Lepsius, ou bien en créer un spécial à mon usage personnel; je me suis arrêté au second parti. Outre que je trouve le système du Prof. Lepsius à la fois trop compliqué et aussi très insuffisant dans certains cas, je lui reproche encore d'avoir adopté des signes diacritiques qui n'ont d'équivalent dans aucune langue de l'Europe, et qui sont, par conséquent, exposés à être mal compris : d'autre part, je n'ai pas tardé à me convaincre que, si j'adoptais un système de transcription déjà employé par d'autres, je risquerais, presque à mon insu, d'étudier d'une manière beaucoup trop superficielle les langues que je trouverais transcrites dans ce système.

J'ai donc constitué de toutes pièces un alphabet que j'ai tâché d'harmoniser de mon mieux, bien que j'ai été contraint de détourner deux lettres (*j*, *ñ*) de la prononciation qu'elles ont dans les langues auxquelles je les ai empruntées.

J'ai adopté, en le complétant, le système des voyelles magyares, les voyelles longues étant, comme en magyar, marquées de l'accent simple ou double, sauf la voyelle *ä*, qui est toujours plutôt longue que brève.

L'emploi des semi-voyelles (*h*), *w* (*ü*), *y*, est suffisamment indiqué ci-après.

Chaque lettre doit être prononcée distinctement et séparément, à l'exception des diphtongues *aw*, *ew*, . . . , *ay*, *ey*, . . . , etc., et des groupes *bw*, *dw*, *gw*, . . . , *by*, *dy*, *gy*, . . . , etc.

Quant à la notation des consonnes, voici les règles que j'ai suivies :

- a) les aspirées sont indiquées par des lettres grecques *β*, *γ*, . . . , ou islandaises *ð*, *þ*;
- b) les chuintantes sont marquées d'un petit *v* placé au-dessus, *č*, *ǰ*, *š*, . . . , etc.;
- c) les emphatiques sont marquées d'un point au-dessous, *ḍ*, *ḥ*, *ṣ*, . . . , etc.

La correspondance en lettres arabes est donnée d'après la prononciation usuelle de ces lettres par les noirs; le *ğ* sera donc plutôt représenté par *γ* dans les langues du Soudan oriental.

Enfin, je dois faire observer que, dans le plus grand nombre des ouvrages publiés sur les langues de l'Afrique, et faute d'une notation appropriée, les sons chuintants *č* (*tch* fr., *tsh* ang., *tsch* all.) et *ǰ* (*dj* fr., *g* ou *j* ang., *dsch* all.) sont trop souvent substitués aux sons mouillés *ty* et *dy*, plus doux et plus corrects.

Ceci posé, voici mon alphabet :

- a á* *a* ordinaire, sans qu'il y ait lieu, pas plus que pour d'autres voyelles, d'établir des distinctions subtiles de prononciation.
- ā ā* *ai* fr. dans braise; *è* fr. dans hypothèse; *ä* all. dans später; *a* ang. dans gate.
- ā* *au* fr. dans cause; *ô* fr. dans pluvieuse; *å* suédois.
- b* *b* ordinaire; ب ar.
- β* *b* aspiré.
- c* *ts* fr.; *z* all.; *c* tchèque; ث ar.
- č* *tch* fr.; *tsch* all.; *tsh* ang.; *č* tchèque; چ ar.
- d* *d* ordinaire; د ar.
- ǰ* *d* emphatique; ض ar., ط ar.
- ð* *th* doux ang.; ð ar.
- e é* *é* fr. dans théorie, espérance.
- f* *f* ordinaire; ف ar.
- g* *g* dur fr. dans garder, gorge, Gustave; *g* all. dans geben, Gift, Gurke; *g* ang. dans give; گ ar.
- γ* *g* aspiré; (ğ ar.).
- ħ* *ħ* arabe; *h* fr. non aspirée; précède toute voyelle non accompagnée d'une consonne ou d'un autre signe; habituellement omis au commencement des mots.
- ع* *ع* arabe; *h* fr. aspirée; ne peut être omis.
- h* *ħ* arabe; *h* all., donc fortement aspirée. Sert quelquefois, après une voyelle, soit devant une consonne, soit à la fin d'un mot, de lettre de prolongation sèche, comme dans l'all. Kuh, Stroh, wohl, stehlen; dans ce cas, c'est une lettre muette.
- ħ* ح arabe; *h* très fortement aspirée, presque gutturale; presque le *ch* all.
- i í* *i* ordinaire.
- j* *dz* fr.

- j* *dj* fr.; *g* ang. dans *gin*, *gentleman*; ج ar. (*dy*).
k *k* ordinaire; ك ar.
l *l* fr. dans *balai*; *l* all. dans *belohnen*; jamais mouillée; ل ar.
m *m* ordinaire, toujours sonore et jamais nasale; م ar.
n *n* ordinaire, toujours sonore et jamais nasale; ن ar.
ñ devant une voyelle, soit au commencement d'un mot, soit après une autre voyelle, c'est un son nasal particulier, ressemblant à *nn* nasillé; après une voyelle, soit à la fin d'un mot, soit devant une consonne autre que *g*, *h*, *k*, *q*, *é*, *χ* ou *x*, c'est l'*n* nasal fr. dans *cran*, *bonté*.
ñ̃ devant une voyelle, soit au commencement d'un mot, soit après une autre voyelle, c'est un son nasal particulier, ressemblant à *ng* nasillé; après une voyelle, soit à la fin d'un mot, soit devant *g*, *h*, *k*, *q*, *é*, *χ* ou *x*, c'est l'*ng* nasal de quelques mots anglais.
o *ó* *o* ordinaire.
ö *ö* *eu* fr. dans *heureux*; *ö* all. dans *Kröte*, *Börse*.
p *p* ordinaire; پ ar.
φ *p* aspiré, un peu comme *pf*.
q ق arabe.
r *r* fr. dans *radis*, *brave*, *misérable*; ne doit jamais être roulé ni dans la gorge ni avec la langue; ر ar.
é ع arabe, sorte de *gr*, le *g* très peu perceptible, l'*r* grassé et roulé dans la gorge.
s *s* dur fr. dans *sauter*, *sortir*; س fr. dans *agaçant*; سى ar. N'a jamais le son du *z* fr.
ʒ *s* emphatique; ص ar.
š *ch* fr.; *sch* all.; *sh* ang.; š tchèque; شى ar.
t *t* ordinaire; ت ar.
ʈ *t* emphatique; ٲ ar.
þ *th* dur ang.; ٲ ar.
u *ú* *ou* fr.; *u* all. et italien.
ü *ü* *u* fr.; *ü* all. et magyar.
v *v* fr.; *w* all. et polonais.
w devant une voyelle, soit au commencement d'un mot, soit après une autre voyelle, c'est le *w* ang. dans *water*,

awake; après une voyelle, soit à la fin d'un mot, soit devant une consonne, cette lettre sert de lettre de prolongation grasse, comme l'*u* all. dans Bau, Augarten; suivant immédiatement une consonne, elle sert à la graisser, expression que les exemples qui vont suivre feront suffisamment comprendre; ɔ ar.

ü même emploi que le *w*, mais avec une résonnance tenant de l'*ü*.

χ χ arabe, plus dur que le *ch* all.

x ks; x fr. dans expérience.

ḡ kch fr.

y devant une voyelle, soit au commencement d'un mot, soit après une autre voyelle, c'est l'*y* fr. dans yole, bayadère, le *j* all. dans Jahr, bejahren; après une voyelle, soit à la fin d'un mot, soit devant une consonne, cette lettre sert de lettre de prolongation mouillée, comme l'*i* all. dans Ei, Bleistift; suivant immédiatement une consonne, elle sert à la mouiller, comme on le verra ci-après; ɥ ar.

z z fr. dans zodiaque, azote; ʒ ar.

ž j fr. dans jamais, ajouter; ž tchèque; ʒ ar.

Pour mieux faire comprendre mon système, je crois devoir donner ici la transcription d'un certain nombre de mots français, allemands et anglais, que j'écris comme on les prononce.

bière	byär	quoi	kwa
boire	bwar	cuir	kivir
buisson	bivisoñ	cuire.	kivir
Dieu	Dyö	lieu	lyö
doigt	dwa	loi	lwa
fiacre	fyakr	luire	livir
foire	fwar	mien, mienne	myeñ, myén
fuite	fviit	moi	mwa
goître	gwatr	agneau	'anyä
gueux, gueuse	gö, góz	noix	nwa
huitième	ivityäm	pied	pye
kiosque	kyosk	poids	pwa

puits	<i>piçi</i>	essuyer	<i>'esüiyé</i>
rien	<i>ryeñ</i>	alliance	<i>'alyañs</i>
roitelet	<i>rwatle</i>	tailleur	<i>táyör</i>
rouage	<i>rwaz, ru'az</i>	niaiserie	<i>nyüzri</i>
ruine	<i>riwin</i>	orgueilleux	<i>'orgöyö, 'orgölyö</i>
sieste	<i>syest</i>	dîme	<i>dihm</i>
soif	<i>swaf</i>	chameau	<i>šamâ</i>
suite	<i>siwit</i>	blau	<i>blaw</i>
chien	<i>šyeñ</i>	Baum	<i>baum</i>
choisir	<i>šwazir</i>	Blei	<i>blay</i>
tien	<i>tyeñ</i>	Hauskleid	<i>hawsklayd</i>
toi	<i>twa</i>	sein	<i>sayn</i>
tu ris	<i>tü ri</i>	Schuh	<i>šuh</i>
tuerie	<i>tühri</i>	Buch	<i>bux</i>
vieillard	<i>vyeyar</i>	Zeitung	<i>caytuñ</i>
voiture	<i>vwatür</i>	aloud	<i>'elawd</i>
zouave	<i>zwav, zu'av</i>	allow	<i>'elaw</i>
jamais	<i>žamä</i>	side	<i>sayd</i>
joie	<i>žwa</i>	pine	<i>payn</i>
juillet	<i>žiwilye</i>	gin	<i>jin</i>
ouate	<i>wat</i>	water	<i>watr</i>
oui	<i>wi</i>	awake	<i>'ewäk</i>
yacht	<i>yaxt</i>	bow	<i>baw</i>
yeux	<i>yö</i>	boy	<i>boy</i>
bayadère	<i>bayadär</i>	hall	<i>hâl</i>
bouteille	<i>butey</i>	king	<i>kiñ</i>
campagne	<i>kañpany</i>	alongside	<i>'aloñsayd</i>
haïr	<i>'a'ir</i>	shake	<i>šäk</i>
huile	<i>iwil</i>	Shakespeare	<i>šäxpir</i>
mille oies	<i>mil wa.</i>	thanks	<i>pañx</i>
mille voix	<i>mil wwa</i>	that	<i>šat</i>

* * *

Dans l'état actuel de nos connaissances, il faut se contenter de classer les langues de l'Afrique en deux grands groupes, dans chacun desquels un sous-classement pourra sans doute être

établi plus tard; mais il serait prématuré de poursuivre en ce moment un but chimérique. D'une part, nous trouvons un groupe de langues qui, toutes, sont reliées entre elles par un lien de parenté grammaticale très-étroit, et que je désigne ici sous le nom générique de langues à préfixes, aucune autre dénomination ne me paraissant leur convenir mieux; d'autre part, nous avons une série de langues isolées ou de familles de dialectes qui n'ont entre elles que peu ou point de parenté grammaticale, et que j'appellerai langues soudaniennes.

Défalcation faite de la zone septentrionale de l'Afrique, où sont parlés à peu près exclusivement des dialectes sémitiques et hamitiques, les langues soudaniennes occupent, au Sud de cette zone, de la Mer Rouge à l'Océan Atlantique, une large étendue de terrain de hauteur variable, mais qui, nulle part, n'atteint l'Équateur.

Le domaine des langues à préfixes, borné au Sud par la zone où sont parlées les langues des Hottentots et des Bushmans, s'étend de là vers le Nord, sur toute la largeur de l'Afrique, jusque vers le quatrième parallèle de latitude septentrionale, mais, et ceci est un détail qui n'a jamais été précisé, en remontant, sur une profondeur variable, le long de la côte de l'Océan Atlantique, avec des intermittences plus ou moins considérables, jusqu'à l'embouchure de la Gambie, que ces langues ne dépassent pas.

Si l'on se rend bien compte, sur une carte, des limites que je viens d'indiquer, on ne sera pas étonné de me voir émettre une hypothèse qui, j'en ai la ferme conviction, sera confirmée tôt ou tard : il me semble naturel de conjecturer que les peuples qui parlent les langues à préfixes sont les plus anciens aborigènes de la plus grande partie de l'Afrique, et qu'ils ont été repoussés vers le Sud et l'Ouest par des envahisseurs venus de l'Est, lesquels, en certains points, ont poussé jusqu'à la mer, séparant ainsi des peuplades originairement voisines les unes des autres. En d'autres termes, excluant de l'ethnographie du Chapitre X de la Genèse seulement les peuples qui parlent les langues à préfixes, ainsi qu'on l'a fait

jusqu'à présent pour tous les nègres de l'Afrique sans distinction, je serais, au contraire, assez disposé à rattacher à la famille de Ham les peuples qui parlent les langues soudaniennes : c'est là une thèse que je reprendrai plus loin.

La grande diversité des langues soudaniennes expliquera suffisamment pourquoi, dans cette brève notice, je ne puis entrer dans aucun détail qui les concerne : il en est autrement pour les langues à préfixes, sur lesquelles je veux m'arrêter un instant, en faisant observer tout d'abord que le nom de langues Bantu, donné jusqu'à ce jour à la plupart de ces langues, ne saurait s'appliquer au groupe entier; ce sera tout simplement un jour le nom d'un sous-groupe, dont l'importance aura considérablement diminué.

On sait quelle est la caractéristique générale des langues à préfixes : chaque thème nominal, pour devenir un substantif doit être précédé d'un préfixe déterminatif de catégorie, qui fait désormais corps avec lui, et dont le changement, assez régulier d'ailleurs, sert à indiquer le pluriel; tous les mots, adjectifs, pronoms et verbes qui, dans une phrase, gouvernent le substantif ou sont gouvernés par lui, règlent leur lettre initiale d'après celle du préfixe de ce dernier. Nous allons voir comment cette règle générale est appliquée dans les deux dialectes les plus septentrionaux du groupe des langues à préfixes, et signaler en même temps quelques particularités intéressantes.

Les Felups et les Filyams font partie de la catégorie de peuplades généralement désignées par les Français sous le nom de Dyolas, nom qui semble n'appartenir en réalité à aucune d'elles et être un sobriquet d'origine mañdiñgo. Les Felups habitent, le long de la mer, le pays plat et sablonneux, entrecoupé de marigots, qui va depuis la basse Gambie, au Nord, jusqu'à Cacheo, au Sud de la Cazamance, sur l'embouchure de laquelle ils se trouvent ainsi à cheval; ils ne s'étendent guère à l'intérieur au-delà d'une dizaine de lieues marines : ils sont relativement peu nombreux, mais il m'est impossible d'évaluer quel peut être à peu près le chiffre de cette population, au

milieu de laquelle je n'ai séjourné que quarante jours, absorbé par des occupations multiples, comme commandant intérimaire du poste français de Carabane, situé sur une île de sable à l'embouchure de la Cazamance. Les Filyams habitent dans l'intérieur, à l'Est et au Sud-Est des Felups, le long de la Cazamance et plutôt sur la rive gauche de ce fleuve, qui s'appelle Kâya dans leur langue;¹⁾ leur domaine est difficile à fixer plus exactement : au milieu de leur pays, sur le fleuve, se trouve l'ancienne factorerie portugaise de Sikiñtyor, depuis longtemps en décadence et abandonnée à elle-même lorsque je l'ai visitée en 1862.

Les Felups et les Filyams parlent deux dialectes très-voisins d'une même langue : le dialecte des Filyams est le dialecte dur, quelque chose comme l'auvergnat par rapport au limousin. Il n'existe aucune grammaire de ces deux dialectes, et nous n'en possédons que deux vocabulaires : l'un, le plus étendu, publié en 1845,²⁾ mais datant en réalité du siècle dernier, et tellement incorrect qu'on a bien de la peine à en tirer quelque chose; l'autre, limité à 260 mots et un peu moins incorrect, publié par le Rév. Kœlle.³⁾ Je n'en avais recueilli moi-même que quelques mots, qui m'ont servi à rectifier une partie de ceux donnés par Kœlle, et qui me suffiront ici.

Les préfixes les plus employés sont :

felup		filyam	
<i>a-</i> (<i>a-n-</i> dev. une voyelle), plur. <i>u-</i> (<i>w-</i>)		<i>a-</i> (<i>a-n-</i> dev. une voyelle), plur. <i>ku-</i> (<i>k-</i>)	
<i>e-</i> ,	<i>si-</i> , <i>su-</i>	<i>e-</i> ,	<i>ši-</i>
<i>fi-</i> , <i>fu-</i> ,	<i>go-</i> , <i>gu-</i>	<i>fu-</i> ,	<i>ku-</i>
<i>ga-</i> ,	<i>gu-</i> , <i>o-</i>	<i>ka-</i> ,	<i>u-</i>

L'accent tonique, excepté pour les êtres animés, repose habituellement sur le préfixe, ce qui conduit à considérer ce

¹⁾ Le nom de Cazamance est la francisation d'une vieille dénomination portugaise, comme celles de toute cette partie de la côte; le São-Gregorio, affluent de la Cazamance, s'appelle aujourd'hui par corruption Soñgrugu.

²⁾ Mémoires de la Société ethnologique de Paris, année 1845, tome II. Ce vocabulaire felup contient un mélange de mots des deux dialectes, mais où le filyam semble dominer.

³⁾ Polyglotta africana, by S. W. Kœlle. London, 1854.

dernier comme inséparable, d'autant plus qu'il participe nécessairement à la signification du mot.

Un même thème, combiné avec différents préfixes, donne des substantifs de signification différente :

felup : *bú-bil* (coton, cotonnier); *gá-bil* (gilet, tricot de coton), plur. *ó-bil*.

filyam : *tí-lay* (soleil); *bá-lay* (jour).

Cependant ces formes ne sont pas très-sûres.

Dans les deux dialectes, le préfixe sing. *a-* (*a-n-* devant une voyelle), qui n'est autre qu'une forme du pronom personnel de la 3e personne, s'applique exclusivement aux êtres humains et à leurs diverses qualifications, comme : ami, homme blanc, esclave, étranger, femme, frère, garçon, homme, médecin, sœur, etc.; le préfixe sing. *e-*, qui semble être un affaiblissement du précédent, s'applique aux êtres animés autres que les êtres humains.

Il n'y a pas de genre : le sexe des animaux s'indique en ajoutant l'un des mots :

felup : *-eyne* (mâle); }
filyam : *-ine* (mâle); } *-are* (femelle).

La combinaison de ce thème avec le préfixe des êtres humains donne :

felup : *an-éyne* (homme); }
filyam : *an-ine* (homme); } *an-áre* (femme).

Le filyam s'est incorporé un certain nombre de mots portugais, mais en les soumettant à la règle générale, c'est-à-dire en les munissant du préfixe de catégorie; lorsque, par hasard, la première syllabe du mot portugais ressemble à un des préfixes usités, c'est cette syllabe elle-même qui, servant de préfixe au singulier, change au pluriel d'après la règle générale :

ka-šapátu, plur. *u-šapátu*, du portug. *sapato* (soulier)
e-gúdyá, *ši-gúdyá*, *agulha* (aiguille)
ká-miša, *ú-miša*, *camisa* (chemise)

Les composés de dépendance se forment en plaçant le substantif déterminatif le premier :

felup : *bunaḡ-buradáb* (jour = soleil-clarté, clarté du soleil).

filyam : *émic-múmel* (pluie = ciel-eau, eau du ciel).

Les seuls pronoms personnels que je connaisse sont les suivants :

felup : 1. sg. *ñíni*, *ndyéni*, *ní*; 3. sing. *na*, *a*, *e*; 3. pl. *u*.

filyam : *ní*, *n-*, *i*; *na*, *a*; *ku*.

Je reconstitue de mon mieux ci-après la série des noms de nombre telle que je me la rappelle, mais en garantissant plutôt le sens général des expressions que la transcription, qui peut être sujette à corrections :

Felup.

Filyam.

1. <i>enor</i> .	<i>dyanor</i> .
2. <i>sigaba</i> .	<i>kukawa</i> .
3. <i>sisadyi</i> .	<i>kufaji</i> .
4. <i>sibareg</i> .	<i>kubaxir</i> .
5. <i>futæg</i> .	<i>futæg</i> .
6. <i>futæg enor</i> .	<i>futæg dyanor</i> , 5 + 1.
7. <i>futæg sigaba</i> .	<i>futæg kukawa</i> , 5 + 2.
8. <i>futæg sisadyi</i> .	<i>futæg kufaji</i> , 5 + 3.
9. <i>futæg sibareg</i> .	<i>futæg kubaxir</i> , 5 + 4.
10. <i>sibañgányen</i> .	<i>šibañkáñen</i> (<i>ká-ñen</i> = bras,
(<i>gá-nyen</i> = bras, main).	main).
	11. <i>šibañkáñen dyanor</i> , 10 + 1.
	12. <i>šibañkáñen du kukawa</i> , 10 + 2.
	20. <i>hukañku</i> .
	30. <i>hukañku šibañkáñen</i> , 20 + 10.
	40. <i>hukañku kukawa</i> , 20 × 2.
	50. <i>hukañku kukawa šibañkáñen</i> ,
	(20 × 2) + 10.
	60. <i>hukañku kufaji</i> , 20 × 3.
	70. <i>hukañku kufaji šibañkáñen</i> ,
	(20 × 3) + 10.
	80. <i>hukañku kubaxir</i> , 20 × 4 (qua-
	tre-vingts).
	90. <i>hukañku kubaxir šibañkáñen</i> ,
	(20 × 4) + 10 (quatre-vingt-
	dix).
	100. <i>heymay</i> .
	1.000. <i>wuli</i> .

Ce système, on le voit, est à la fois quinaire et vigésimal, comme dans les langues yoruba, ibo, grebo.¹⁾

Quant aux verbes, les quelques formes que je possède sont trop incertaines pour que j'en puisse conclure aucune règle : mais il m'a paru utile de donner pour la première fois les quelques détails qui précèdent.

* * *

Parmi les races qui parlent les langues que j'ai appelées soudaniennes, il en est une qui, plus que toutes les autres, a excité la curiosité des savants et qui n'en est pas mieux connue pour cela : c'est la race Pul. Mon but, en parlant ici d'un peuple au milieu duquel j'ai vécu longtemps et dont j'ai conservé le meilleur souvenir, sera de tâcher de rectifier quelques-unes des erreurs les plus grossières répandues encore aujourd'hui sur son compte par des auteurs qui n'ont pas suffisamment contrôlé leurs renseignements et dont certains même ont été indignement mystifiés : je ne m'occupe naturellement pas des simples compilateurs qui ont écrit sur cette race au coin de leur feu, à Londres ou à Grenoble; c'est le métier de ceux-là de se tromper et de tromper les autres.

* * *

Les Puls (sing. *pul-o*,²⁾ plur. *ful-be*) sont répandus sur un grand espace de territoire, depuis l'Adamawa et peut-être même au-delà, à l'Est, jusqu'à la partie de la côte de l'Océan Atlantique comprise entre l'embouchure du fleuve du Sénégal et la colonie anglaise de Sierra-Leone : mais ce n'est pas à dire qu'ils occupent à eux seuls cette vaste étendue de pays, et, tandis que sur les bords de la mer on ne les rencontre qu'isolément ou en petites bandes insignifiantes, d'autre part, même dans les pays du Soudan où ils dominent politiquement, ils ne forment qu'une petite fraction de la population, à laquelle ils

¹⁾ Comparer le français : quatre-vingts, six-vingts, quinze-vingts.

²⁾ J'écris *pul-o*, mais on prononce très-souvent aussi *qul-o*.

s'imposent beaucoup plus par leur audace et leur esprit guerrier que par leur nombre. Les deux agglomérations les plus importantes et les plus compactes de Puls sont le Futa sénégalais, improprement nommé Futa-Toro par la plupart des auteurs, et le Futa-Dyaloñ¹⁾ : si ce dernier pays, qui a été le moins et le plus tard exploré, paraît relativement assez connu, en revanche le premier l'est fort peu dans le monde savant; les auteurs anglais et allemands ont complètement, je dirais presque systématiquement, négligé de consulter les documents officiels français, qui auraient pu les renseigner exactement, et les auteurs français se sont trop souvent fiés aux renseignements qu'ils trouvaient dans des publications étrangères.

Le Futa sénégalais occupe, sur la rive gauche du fleuve du Sénégal, une zone d'environ 72 lieues marines de longueur, sur une largeur variable, mais qui ne va guère au-delà de 15 à 18 lieues marines. Le Futa, annexé à la France depuis 1859,²⁾ mais en réalité connu et visité depuis bien plus longtemps, est divisé en trois provinces : au milieu, le Futa proprement dit ou Futa central, où se trouve la résidence de l'almami électif, qui gouverne tout le pays avec le concours de dix-huit chefs électeurs, sans l'assentiment desquels il ne peut prendre aucune décision importante; à l'Ouest, le Toro ou Futa-Toro, administré, sous les ordres de l'almami, par le Lam-Toro; à l'Est, le Damga ou Futa-Damga, administré, toujours sous les ordres de l'almami, par un chef qui porte le nom d'El-Feki et n'a qu'une autorité le plus souvent nominale, excepté lorsqu'il s'agit de pressurer ses administrés. Chaque province est, ou plutôt était, il y a vingt ans, commandée par un poste fortifié, Podor pour le Toro, Salde pour le Futa et Matam pour le Damga : j'ai commandé pendant longtemps le poste de Matam, et j'ai été pendant un

¹⁾ Le mot Dyaloñ n'est pas un mot pul : c'est le nom de la peuplade mañdiñgo sur une partie de territoire de laquelle les Puls se sont établis et qui habite encore dans leur voisinage.

²⁾ Sur cette annexion, encore aujourd'hui plus platonique que réelle, et d'ailleurs contestée par les indigènes, voir la Revue de France, numéro du 30 sept. 1874, p. 817—818. Le travail auquel je renvoie ici n'a pu être terminé et devait former la première partie d'un travail beaucoup plus étendu.

certain temps commandant en second au poste de Podor, le plus ancien et le plus important des trois, bien que la province qu'il commande soit d'habitude la plus tranquille.

Le Futa sénégalais est séparé du Futa-Dyaloñ par une très-large étendue de terrain, 60 à 80 lieues marines, occupée par des populations mañdiñgos et autres : les deux pays sont à peu près sans aucunes relations, chacun d'eux ayant son al-mami et son gouvernement absolument indépendants l'un de l'autre. Il est donc inexact d'affirmer, comme l'a fait le Rév. Reichardt dans l'introduction de sa Grammaire pul,¹⁾ sur la foi d'un indigène qu'il a rencontré à Sierra-Leone, que le pays situé entre le Haut-Niger et le Sénégal est entièrement occupé par les Puls, et que le siège de leur gouvernement est à Timbo.²⁾ Il est tout aussi inexact de prétendre, comme l'a fait le même auteur, que les Puls établis sur la rive gauche du Sénégal y sont venus du Futa-Dyaloñ (le contraire serait également faux), et que certains d'entre eux s'appelleraient Sisibe³⁾ : tout cela

¹⁾ Grammar of the Fulde language. London, 1876. — Cet ouvrage ne rentre malheureusement pas dans la catégorie de ceux qui brillent par la clarté et la simplicité; l'examen le plus sommaire de ce livre montre, d'ailleurs, de quelle singulière façon le Rév. Reichardt a procédé pour apprendre le pul ou plutôt pour ne pas l'apprendre, car il n'en sait pas le premier mot : son professeur était évidemment un Mañdiñgo lettré, qui, outre qu'il a transporté pour lui dans la grammaire toutes les subtilités de la grammaire arabe, lui a encore transmis tous les vices de prononciation d'un Mañdiñgo qui parle pul, notamment la nasalisation finale, qui n'existe que très rarement en pul : c'est ainsi que, au lieu de *mi* (je), *ndyam* (eau), il transcrit *miñ*, *ndyañ*. Quant aux verbes, c'est un fouillis tel qu'il y a de quoi dérouter parfois celui qui sait le mieux le pul; ex. : *adi*, soi-disant infinitif, au lieu de *adude* (apporter).

²⁾ The extent of land, now occupied by the western Fulbe, between the young Niger on the one hand and the Senegal on the other, is called by the territorial names of Futa Jallo and Futa Toro, with the seat of government at Timbo. (Page XIV.)

³⁾ As this nation became more numerous they had to extend their hitherto observed landmarks, and consequently spread in the direction of the great river Senegal, where a branch of this nation has obtained the name Sisibe. Along with the national and territorial increase went the necessity of electing a second king or Imam. They have since then carried on the government of the Fulbe States conjointly, and they have continued their status quo of their politics until the present day. Timbo is still the seat of

est de la pure fantaisie, et cela prouve qu'il ne faut jamais se fier sans preuves aux racontars d'un indigène auquel on a promis un cadeau, sous peine d'être indignement mystifié; c'est ce qui est arrivé particulièrement à M. Krause, lequel nous a transmis, d'ailleurs avec une parfaite bonne foi, les résultats de la mystification dont il a été la victime, dans une brochure¹⁾ qui a eu un certain retentissement et dont je me vois obligé de relever ici les erreurs les plus saillantes.

M. Krause, donc, est allé à Tripoli, et c'est là qu'il a recueilli les matériaux de son travail, de la bouche d'un Pul soudanais, lequel l'avait gracieusement prié, au cas où il le rencontrerait jamais, de ne pas le reconnaître²⁾ : ce joyeux farceur tenait à s'éviter les reproches si mérités que sa victime ne manquerait pas de lui adresser un jour. Après avoir affirmé sans aucune preuve que les Puls occupent un domaine égal en surface au quart de l'Europe, ce qui est une simple énormité, en ce sens qu'ils seraient en tout cas très-loin d'occuper ce domaine à eux seuls, M. Krause nous raconte le plus sérieusement du monde, page 7, que les Berbers de la Sénégambie parlent arabe³⁾ : or, sauf quelques tribus, les Maures de la rive droite du Sénégal, ou Maures Zénagas, parlent un dialecte berber, dont le général Faidherbe a donné depuis longtemps une grammaire abrégée et un petit vocabulaire,⁴⁾ réim-

their government and the two rulers in power are the Imans Omar and Ibrahim, who are also styled kings.' (Page XVII.) — Or, en 1876, date de la publication de ce livre, les deux almamis en question, absolument inconnus l'un à l'autre, je le répète, s'appelaient Ibrahim-Sawri, pour le Futa-Dyaloŋ, et Abd-ul-Bubakar, pour le Futa sénégalais. Le mot purement arabe Imam est inconnu des Puls, qui disent par corruption almami (el-Imam), mais sans se rendre compte de sa vraie origine : quant au mot roi, il n'existe pas en pul, le mot *lamdo* étant le titre d'un gouverneur subordonné à l'almami.

¹⁾ Ein Beitrag zur Kenntniss der fulischen Sprache in Afrika, von Gottlob Adolf Krause. Leipzig, 1884.

²⁾ „... er nicht mehr zu mir kam, nachdem er mich gebeten, dass ich, wenn ich je nach Ghât oder Sôkotô käme, ja nicht sagen solle er sei mein Freund gewesen“ (p. 24).

³⁾ „... den arabisch sprechenden Berbern der dortigen Gegend.“ — Le Dr. R. N. Cust est tombé en partie dans la même erreur.

⁴⁾ Annuaire du Sénégal et dépendances pour l'année 1856.

primés depuis,¹⁾ le vocabulaire se trouvant encore reproduit dans un autre ouvrage.²⁾ C'était donc une erreur facile à éviter.

Plus loin, page 9, M. Krause, racontant une prétendue origine des Puls, nous apprend qu'un chef arabe, ayant épousé une femme du Toro, en aurait eu quatre fils,³⁾ qui seraient les aïeux des Puls actuels⁴⁾ : cette fable ne supporte pas l'examen, parce que les Puls ne sont assurément pas des métis, même d'arabe et de négresse. Dans cette famille, qui rappelle furieusement la Tour de Babel, le père parlait arabe, la mère wakore (?), et les fils une autre langue (??), ce qui devait rendre l'entente assez difficile, le volaptuk n'étant pas encore inventé : une note placée au bas de la page déclare que le wakore (?) doit être la langue wolof (pourquoi?), et ajoute que les Wakores

¹⁾ Le zénaga des tribus sénégalaises, par L. Faidherbe. Paris, 1877.

²⁾ Comparaison d'un vocabulaire du dialecte des Zenaga avec les vocabulaires correspondants, etc., par Em. Masqueray. Paris, 1879.

³⁾ Peut-être les quatre fils Aymon?

⁴⁾ Il est à remarquer que, dans la légende concernant l'origine des Puls et rapportée, sous des formes différentes, par divers auteurs dont aucun n'a jamais visité les bords du Sénégal, la scène se passe régulièrement dans le Toro, qu'ils semblent considérer comme une contrée mystérieuse et légendaire : or, le Toro n'a rien de mystérieux, et est, au contraire, très-connu ; mais, pas plus dans le Toro que dans le reste du Futa sénégalais, il n'y a de trace de cette légende d'une authenticité plus que douteuse, rien que de ce chef. On pourrait m'objecter que le fait d'avoir été racontée par plusieurs auteurs, bien qu'avec des variantes, semble constituer à cette légende une sorte d'authenticité : mais ces divers récits, quoique puisés en apparence à des sources différentes, ne sont que des reproductions successives d'un seul et même récit primitif. Il y a là un curieux phénomène de suggestion morale, que j'ai eu bien souvent l'occasion d'observer en Afrique, et contre lequel l'Européen en quête de renseignements ne saurait trop se tenir en garde : l'indigène en arrive à avoir raconté ou plutôt répété une histoire qu'il ignorait et qu'on lui a, pour ainsi dire, soufflée inconsciemment ; c'est ainsi que M. Krause a pu, de bonne foi, croire recueillir à nouveau une légende qu'il avait déjà lue, qu'il désirait beaucoup voir confirmer et que son interlocuteur ne lui a répétée que sur sa propre suggestion. Cette observation, que j'ai cru devoir faire ici, ne diminue d'ailleurs en rien la portée de mes critiques, destinées plutôt à rétablir la vérité qu'à faire ressortir la naïveté de M. Krause.

étaient des Mañdiñgos,¹⁾ ce qui n'explique que trop imparfaitement pourquoi ils auraient parlé le wolof et non un dialecte mañdiñgo. C'est ainsi, conclut triomphalement l'auteur, d'après un écrivain pul, que la chose se trouverait écrite dans les livres.²⁾

On croit rêver en lisant un pareil gâchis. Quel est cet écrivain pul? Quels sont ces livres? Y a-t-il donc des livres et des écrivains puls? C'est là une question intéressante, qu'il faut vider une bonne fois sérieusement, en faisant observer tout d'abord que M. Krause n'a vu aucun livre, et qu'il n'en parle que d'après le témoignage plus que suspect de son mystificateur.

Vers 1826, je crois, un farceur, qui n'avait jamais mis les pieds au Sénégal et ne connaissait ce pays que par les racontars de quelque matelot en goguette, publia à Paris une relation de voyage qui n'est qu'une mauvaise et grotesque plaisanterie : c'est dans ce livre que fut lancée, pour la première fois, l'idée de bibliothèques indigènes, que les lettrés cachaient dans les creux des baobabs, et cela dans une contrée de l'intérieur où il n'y a même jamais eu de baobabs. Plus tard, en 1859, le Rév. Reichardt a publié trois documents en langue pul, assez mal transcrits en lettres arabes, documents dont je n'entends nullement contester l'authenticité, mais qui ne sont que des essais isolés, dont l'éditeur n'a pu, en dix-sept et même dix-neuf ans,

¹⁾ Ce qui est la seule affirmation exacte.

²⁾ 'So stand es in den Büchern geschrieben, sagt ein fulischer Schriftsteller.' — Ceci pourrait bien être encore de la suggestion morale; mais alors elle devient impardonnable, aussi bien de la part de celui qui l'exerce que de celui qui la subit. Un soir, il y a une vingtaine d'années, voulant expérimenter jusqu'où pouvait aller la suggestion morale, je m'étais amusé à me faire raconter par un nommé Samba-Dyinda, homme instruit et habituellement sérieux, les choses les plus insensées et les plus bouffonnes, précisément au sujet de l'origine des Puls : le lendemain matin, je le vis arriver tout penaud, et, après bien des circonlocutions, il me dit qu'il regrettait beaucoup de s'être laissé entraîner, la veille, à des mensonges que sa conscience réprouvait, attendu qu'il n'y avait de vrai sur ce sujet que la légende que je raconterai plus loin. Je lui expliquai alors l'expérience que j'avais voulu faire, et il me prouva, par des observations fort justes, qu'il me comprenait parfaitement : seulement, tout en se déclarant mon meilleur ami et mon plus grand admirateur, il me garda toujours une certaine rancune d'avoir fait l'expérience sur lui.

retrouver aucun autre specimen; cela n'est pas suffisant pour conclure à l'existence d'une littérature pul.

Dans un ouvrage linguistique publié en 1861,¹⁾ le Dr. Baikie parle d'une ancienne forme, maintenant éteinte, de la langue pul, qui ne serait encore connue que par des manuscrits conservés dans le Futa-Toro. Un de mes amis m'avait signalé ce fait extraordinaire depuis quelques mois dans une lettre, lorsque, dans le courant de l'année 1864, je fus envoyé à Podor, le poste qui, comme je l'ai déjà dit, commande le Toro. Le résultat de mes premières investigations fut d'apprendre que le Dr. Baikie n'était jamais venu ni dans le Toro ni dans aucune autre partie de notre colonie : il avait sans doute puisé ses renseignements au grand bazar linguistique de Sierra-Leone, ou peut-être même à Hong-Kong. Toujours est-il que j'ai parcouru le Futa sénégalais dans tous les sens, interrogé tous les chefs et tous les lettrés, et que nulle part je n'ai entendu parler de manuscrits en langue pul ancienne ou moderne : je suis donc en droit de traiter de fables tout ce qu'on a raconté à ce sujet. Le titre même de l'ouvrage du Dr. Baikie montre, par l'emploi inconscient du mot *fulfulde*,²⁾ inconnu dans le Futa sénégalais et ailleurs aussi, que l'auteur connaissait fort

¹⁾ Observations on the Hausa and Fulfulde languages, by Dr. William Balfour Baikie. London, 1861.

²⁾ Le mot *fulfulde* ne signifie nullement 'langue pul', comme l'affirme M. Krause (p. 7), par suite d'une étymologie fantaisiste; ce n'est pas d'ailleurs un adjectif, comme l'a pensé le Dr. Barth et comme tend à le faire supposer le Dr. Baikie : c'est, comme sa forme l'indique, une sorte de verbe à l'infinitif, terme barbare et d'ailleurs inusité, que Barth n'a donné que d'après Baikie, et qu'un indigène a forgé d'instinct, à la demande de ce dernier, pour exprimer l'idée de parler pul, absolument comme le serait le mot 'franfranquer' pour exprimer l'idée de parler français. Dans le Futa sénégalais, on dit : *a nani pular?* (comprends-tu le pul? littér. entends-tu en-pul? Comparer le magyar : *ért ɒn magyar-ul?*); *mi nanata* (je ne comprends pas). D'ailleurs, le Dr. Baikie donne lui-même le mot : *wólinde* (langue), d'où on formera : *wólinde Fulbe* (la langue des Puls); au Sénégal : *bolle*, d'où : *bolle Fulbe* (la langue pul), mais jamais, au grand jamais : *bolle fulfulde*. Je pourrais citer beaucoup d'exemples qui montreraient qu'il n'y a pas en pul d'adjectifs correspondant aux noms de peuples ou de villes : on les remplace par les noms de peuples au pluriel ou les noms de villes au singulier.

peu la langue des Puls de l'Ouest, et guère plus celle des Puls de l'Est.

Enfin, renchérissant sur ses devanciers, M. Krause parle de la littérature nationale des Puls, de leurs poètes, de leurs ouvrages religieux et historiques, même d'une grammaire pul écrite en pul, toutes choses qui n'existent que dans son ardente imagination : il parle de livres pul qui se trouveraient dans le royaume de Sokoto; mais il n'a jamais vu ni le royaume en question, ni un seul des livres. Au surplus, ni Barth ni aucun de ceux qui ont parcouru le Soudan ne souffle mot de ces merveilles, et leurs renseignements sont pourtant plus croyables que ceux puisés à Tripoli : d'ailleurs, après l'énumération pompeuse de ces ouvrages fantastiques en pul, M. Krause ajoute que tous ou presque tous sont écrits en arabe;¹⁾ il conviendra donc, avant d'ajouter foi à des affirmations aussi invraisemblables, d'attendre des informations plus sûres et des preuves matérielles.

Chez les Puls du Sénégal, comme d'ailleurs chez toutes les peuplades musulmanes de l'Afrique, il n'y a d'autre langue écrite que l'arabe, que, seuls, quelques individus plus ou moins lettrés, que nous appelons communément des marabouts, savent lire et écrire : ils ne le comprennent pas tous également, quelques-uns même le comprennent à peine; mais ces derniers ont acquis, du moins, l'habitude de pouvoir lire dans leur langue ce qui est écrit en arabe ou écrire en arabe ce qui est dit dans leur langue. Ceci posé, supposons qu'un Dyolof des environs de Saint-Louis veuille adresser une lettre à un Pul de Matam pour lui parler d'un Européen qu'il connaît : il ira trouver un marabout et lui dictera, entre autres, la phrase suivante en wolof : *tubab bile báyña lál* (ce blanc est très-bon); le marabout écrira en arabe plus ou moins correct : هذا أفرنجي راء، مبيع بالتراف (cet Européen est très-bon). Le Pul, en recevant la lettre, ira également la porter à un marabout, qui, après avoir déchiffré à voix basse, lira à haute voix en pul : *tubak ko o*

¹⁾ „Alle diese Bücher oder doch die meisten sind in arabischer Sprache geschrieben“ (p. 22). — Se laisser mystifier, cela passe encore; mais être inconséquent à ce point n'est pas le fait d'un savant sérieux.

módyo nohévi (ce blanc est très-bon). Et de même partout où il y a des marabouts lisant et écrivant l'arabe. Quelquefois, cependant, s'il s'agit d'une communication de Pul à Pul, et surtout si le marabout sait moins écrire l'arabe que le lire, ce dernier transcrira de son mieux le texte pul en caractères arabes, Dieu sait avec quelles incorrections : mais l'alphabet arabe, même modifié, se prête si mal à la transcription du pul,¹⁾ comme d'ailleurs de toutes les langues indigènes, que ces essais sont toujours très-difficiles et le plus souvent parfaitement impossibles à déchiffrer; j'en ai eu quelques-uns entre les mains, et je puis affirmer qu'ils n'ont aucune valeur littéraire.

Que quelques lettrés arabisants de l'intérieur se soient livrés à des tentatives littéraires en pul ou dans toute autre langue, la chose n'a en elle-même rien d'impossible; mais, outre qu'ils ont dû être bien vite rebutés par les difficultés de la transcription en caractères arabes, il est certain que leurs élucubrations, beaucoup trop empreintes d'arabismes, doivent être aussi incompréhensibles pour leurs compatriotes que les traductions de la Bible faites par les missionnaires.

M. Krause revient encore, plus loin, page 23, sur son assertion favorite, à savoir que les Puls possèdent des livres écrits dans leur langue : nous avons vu ce qu'il faut penser d'une pareille affirmation, d'ailleurs démentie par l'auteur lui-même. L'alphabet arabe donné, pages 29—35, pour la transcription du pul, ne saurait être une preuve : les transcriptions faites d'après cet alphabet, où le ح arabe semble représenter le son du *v* français²⁾ (ou de l'*l*, car on ne sait trop), ne seraient certainement comprises que de quelques adeptes ou élèves de celui qui l'a inventé, et c'est une erreur grave que de le donner comme étant généralement employé, même seulement par les Puls de l'Est.

Je ne m'arrêterai pas à discuter les élucubrations grammaticales de M. Krause : ses futurs antérieurs et ses infinitifs

¹⁾ J'ai choisi exprès une phrase relativement facile à transcrire.

²⁾ Je comprendrais une notation dérivée de ف (*f*, notation algérienne), par ex. : ف.

de plus-que-parfait m'ont fait rire aux larmes, et je ne saurais prendre un mot de tout cela au sérieux. Mais le bouquet, c'est que ce savant, qui a la prétention de nous initier aux plus délicates subtilités de la grammaire pul, reproduit en caractères arabes, pages 86—87, une fable pul, dont il n'est pas capable de donner la traduction, et que, d'après son propre aveu, il n'aurait même pas pu lire et transcrire en caractères européens sans l'aide de son professeur d'occasion.

Je reviens maintenant à mes observations purement personnelles sur les Puls.

Les Puls ont la peau assez claire, d'un brun rougeâtre ou marron clair : ils ont les cheveux crépus, mais non laineux comme ceux de certains nègres,¹⁾ et c'est là, selon moi, un détail des plus importants. Leur profil est assez régulier; leur nez est généralement droit, quelquefois même aquilin, jamais épaté; leurs oreilles sont petites et souvent fort bien faites. Ils sont, d'ordinaire, de taille moyenne, mais plutôt petits que grands, très bien faits de corps, sveltes et peu enclins à l'obésité : un grand nombre de femmes de cette race ont des formes vraiment fines et sculpturales, quand la maternité ne les a pas encore déformées.

La plupart des Puls portent deux tresses de cheveux partant des tempes et pendant le long des joues, ce qui, avec leur barbe courte et clairsemée, les fait ressembler d'une manière assez frappante à ces Juifs de Galicie qu'on voit arriver à Vienne avec leurs deux boucles de cheveux tombant également sur les côtes de la figure : je ne fais que noter au passage cette observation, qui n'est pas sans relations avec ce que je dirai plus loin sur l'origine des Puls et de certains nègres soudaniens, ou

¹⁾ Je ne saurais accepter la dénomination de races à cheveux laineux, 'wollhaarige Rassen', adoptée par le Prof. Fr. Müller pour désigner indistinctement tous les nègres de l'Afrique : ceux qui parlent les langues soudanaises ont les cheveux seulement crépus, et l'expression en question ne s'applique avec justesse qu'à ceux qui parlent les langues à préfixes; la confusion vient de ce que ce sont surtout ces derniers qu'on rencontre à peu près partout sur les côtes.

du moins sur mes conjectures à ce sujet; insister davantage m'exposerait à me laisser entraîner dans des considérations trop longues et trop délicates pour trouver place ici.

Dans tous les pays habités par les Puls, aussi bien dans le Futa sénégalais et le Futa-Dyaloñ que dans l'intérieur du Soudan, au témoignage de Barth, on trouve, à côté d'eux et parlant la même langue qu'eux, une race, pour ainsi dire parasite, de noirs que, faute d'un nom générique plus exact, j'appellerai Tukulörs, du nom qu'on leur donne au Sénégal.

Les Tukulörs sont des noirs, et point des métis : leur nez est quelquefois légèrement déprimé, mais l'ensemble de leur visage est assez agréable; ils ont les lèvres beaucoup moins fortes que les autres nègres. Ils sont plutôt grands que petits, généralement bien faits et bien découplés, mais sans avoir la finesse d'attaches qui caractérise les Puls. Les uns et les autres ont l'air intelligent; seulement les Tukulörs joignent à cela un air d'astuce que leurs habitudes sont loin de démentir.

Les Puls et les Tukulörs vivent les uns à côté des autres, sous le même gouvernement, mais sans jamais se confondre : les premiers, ou bien pasteurs et relativement nomades, ou bien, mais plus rarement, cultivateurs et groupés dans de grands villages; les seconds toujours sédentaires, adonnés à la culture, à la pêche et à quelques industries moins répandues, surtout celle de tisserands; il n'y a pas de forgerons parmi ces derniers, ce sont des Maures ambulants qui exercent ce métier avec une adresse vraiment surprenante, en raison du peu d'outils qu'ils possèdent.

Il y a assurément des métis de Puls et de Tukulörs ou d'autres noirs, mais beaucoup moins qu'on pourrait le croire, et, en tout cas, je le répète comme une conviction que j'ai acquise sur les lieux, la masse générale des Puls et des Tukulörs est de race pure, chacune dans son genre. Le général Faidherbe a complètement méconnu cette vérité, bien que l'étymologie qu'il a donnée du mot Tukulör eût dû l'éclairer : il ignorait sans doute l'existence des Tukulörs dans le Futa-Dyaloñ et le Soudan.

„Le pays de Tekrour¹⁾, dit-il, est signalé par les auteurs comme s'étant converti le premier à l'islamisme. Tekrour était sur le Niger, en amont de Tombouctou. Le nom de Tekrour est certainement un nom berbère; les Soudaniens ne pourraient pas le prononcer à cause de la consonne double et des deux *r* successives. Ils diraient Tokoror, ou plutôt Tokolor, à cause de la parenté de l'*l* et de l'*r* qui étaient confondus chez les Égyptiens.

„La population de Tekrour était-elle poul ou non? Ici, je ne puis suivre le récit de l'auteur, et je dois lui substituer le mien, basé sur des traditions que j'ai recueillies moi-même.

La population de Tekrur était formée de noirs, les aïeux de ceux que j'ai signalés comme vivant partout côte à côte avec les Puls : cette population s'étendait au loin, à l'Est et à l'Ouest, et occupait une notable portion du Soudan, ce qui explique pourquoi nous voyons dans nos vieilles cartes géographiques Tekrur ou Soudan. Il est certain que ce nom n'a jamais servi à désigner la race pul, dont il n'est question que postérieurement aux indications qui précèdent, et qui ne pouvait être confondue avec la race tekrur, malgré un voisinage ou même une pénétration datant déjà de fort loin.

Les noirs tekrur vinrent-ils dans le Futa sénégalais en même temps que les Puls, ou bien y avaient-ils précédé ces derniers depuis longtemps? Pour des raisons trop longues à développer ici, j'incline en faveur de la dernière hypothèse, et je considère les noirs tekrur comme ayant été, jusque dans le Toro, les précurseurs des Puls. Quoi qu'il en soit, les Maures du Sénégal appliquèrent à ces noirs, et non à d'autres, le nom de Tekruri, d'où les noirs de notre colonie, et par suite les Français, ont fait Tokoror, Tokolor, Tukulör (Toucouleur). Mais, et c'est ici que je me sépare le plus fortement des opinions émises par le général Faidherbe, nulle part et dans l'esprit d'aucun indigène, le mot Tukulör n'implique l'idée de „Pul croisé de noir“. Les Tukulörs se désignent eux-mêmes par l'expression *al pular*,

¹⁾ Grammaire et vocabulaire de la langue Poul, par le général Faidherbe. 2e édit. Paris, 1882.

que le général Faidherbe¹⁾ traduit audacieusement : *al* (les) *pular* (Toucouleurs), comme si c'était de l'arabe, أَلْ پُلَارْ, mais qui signifie réellement : *al* (non, pour *ala*) *pular* (en-pul), c'est-à-dire, ceux qui, bien que vivant à côté des Puls, ne sont pas eux-mêmes des Puls'.

Et maintenant, laissant à peu près de côté les Tukulörs et réservant pour un travail plus étendu un essai d'histoire générale des Puls, je veux, à mon tour, dire quelques mots sur l'origine si controversée de cette race, d'après les impressions que j'ai pu recueillir pendant mon séjour au Sénégal.

Je regrette de ne pas me rappeler le nom du savant qui faisait descendre les Puls des débris d'une légion romaine égarée dans le désert : il est bon de rire de temps en temps; mais je ne pousserai pas la plaisanterie jusqu'à discuter celle-là.

M. d'Eichthal est allé chercher l'origine des Puls jusque dans l'Archipel Indien et la Polynésie, en se basant sur quelques ressemblances de mots tout à fait fortuites : la vérité est que, dans l'état actuel de nos connaissances, la linguistique ne nous fournit aucun indice pour la solution de ce problème. On a voulu, sans motif d'ailleurs, rattacher la langue pul au groupe des langues nubiennes; mais il a bien fallu renoncer à une hypothèse que rien ne confirmait, du moins au point de vue linguistique : quant au côté ethnologique de la question, j'avoue n'avoir pas une confiance absolue dans les rapprochements opérés au moyen de la comparaison des crânes et des tibias. Je connais, ou plutôt j'ai connu l'individu auquel appartenait de son vivant le crâne qui, depuis une vingtaine d'années, a le plus servi aux savants français à étudier les caractères du crâne des Puls : or, cet individu était, non pas un Pul, mais bien un Tukulör, et encore de race très mêlée, nommé Sire-Diäa.

Quoi qu'il en soit, ma ferme conviction est que les Puls sont venus de l'Est, mais à une époque très-reculée, ce qui expliquerait déjà pourquoi il est difficile, pourquoi même il a été

¹⁾ Loc. cit., p. 95.

impossible jusqu'à présent de découvrir une parenté entre des langues séparées depuis si longtemps, d'autant plus qu'on n'a sans doute pas cherché où il fallait, en admettant que les langues parentes n'aient pas disparu dans le cours des siècles.

Le général Faidherbe semble être le seul qui ait apporté à l'appui de cette hypothèse une preuve matérielle, dont je ne voudrais cependant pas exagérer l'importance, mais qui n'est pas sans avoir une certaine valeur : 'Les Puls', dit-il, 'qui deviennent les maîtres du Soudan depuis leur conversion générale à l'islamisme, y sont peut-être anciennement venus de l'Orient, amenant avec eux le bœuf à bosse (zébu), qui est le même que celui de la Haute-Égypte et de la côte orientale d'Afrique.' J'ajouterai même que, dans mon opinion, ce ne sont pas les seuls indigènes de l'Afrique qui soient venus de l'Orient.

Les Puls, bien que n'ayant aucune littérature écrite, ont cependant une grande quantité de légendes orales, dont la tradition se conserve fidèlement parmi eux : pendant mon séjour dans le Futa sénégalais, j'en avais recueilli par écrit un assez grand nombre, que j'ai malheureusement perdues sans les avoir utilisées; mais l'impression que ces récits m'avaient laissée est toujours restée très-vivace chez moi. J'écarte naturellement toutes les légendes venues par l'islamisme, lesquelles ne sont que des récits du Coran ou des auteurs arabes, plus ou moins adaptés, ou, si l'on veut, travestis à l'usage des indigènes, et ne remontant guère plus haut que la période historique de l'hégire; quant aux autres, celles dont je veux m'occuper ici, elles m'ont paru avoir une origine beaucoup plus reculée et surtout ne pas avoir passé par la transformation musulmane. Ces dernières se composent surtout de récits de l'ancienne histoire du peuple israélite, dans lesquels Moïse joue un grand rôle, et, bien que certains passages soient également transformés, ou mieux assimilés, l'ensemble exhale un parfum biblique et hébraïque qui semble exclure toute influence arabe. Toutefois, cette série à peu près ininterrompue de légendes s'arrête pres-

que brusquement après Salomon, et, si elle reprend pour narrer la vie et les miracles du Christ, les lacunes et les erreurs qui sautent aux yeux démontrent que cette dernière période a été connue, non pas directement, comme la première, mais par des récits venus de loin, en tout cas, j'en ai la conviction, par des récits chrétiens. Pendant toute la première période qui, au point de vue des récits, remonte même au-delà de leur origine telle que je la raconterai tout à l'heure, il semble que les Puls, s'ils n'ont pas eux-mêmes professé la religion juive, ce que je serais plus disposé à affirmer qu'à nier, aient du moins été en contact permanent avec le peuple juif depuis les temps les plus reculés jusqu'à l'époque de Salomon, et que, pendant ce temps, soumis d'une façon ou d'une autre à l'influence israélite, ils aient recueilli directement toutes les légendes qui forment cette partie de l'Ancien Testament.¹⁾ A l'époque de la venue du Christ, au contraire, il semble que les Puls fussent depuis longtemps séparés du peuple juif, dont ils avaient presque perdu le souvenir, et que les événements de cette période ne soient parvenus à leur connaissance que très-affaiblis par la distance.

Je sais bien qu'on m'objectera que, de tout temps, au moins depuis l'Exode, il y a eu des Juifs dans quelques parties de l'Afrique, et même, au dire de certains voyageurs, à Timbuktu : ainsi s'expliqueraient tout naturellement les légendes dont je viens de parler. Mais, d'abord, rien ne prouve que les Puls aient été en contact assez intime avec les rares Juifs de l'Afrique orientale ou même centrale pour s'imprégner aussi bien de l'histoire de ces derniers; tout au plus certains individus auraient-ils pu recueillir quelques légendes juives, mais seulement à titre de curiosité, et non pour les répandre comme articles de foi parmi tous ceux de leur race. D'ailleurs, dans ce cas, pourquoi ces légendes s'arrêteraient-elles brusquement après

¹⁾ Il convient d'observer que les Puls racontent l'histoire de cette période, non comme celle d'un peuple étranger, mais comme la leur propre, tellement l'assimilation a été complète : ils n'ont pas de mot spécial pour désigner le peuple juif, et ils parlent d'Abraham, de Moïse et des autres comme d'individus ayant appartenu à la même race qu'eux ou tout au moins à une race très-voisine.

la mort de Salomon? Et puis, seraient-ce donc des Juifs qui auraient raconté la vie du Christ dans un sens plutôt chrétien? Non! Les légendes bibliques ont certainement été recueillies auprès des Juifs lorsqu'ils étaient encore un peuple fort et puissant, et ce fait peut seul expliquer qu'elles aient survécu avec autant de vitalité à la catastrophe qui a rejeté les Puls vers l'Occident, à une époque et dans des circonstances qui seront peut-être déterminées un jour.

Musulmans très-fanatiqués dans les pratiques extérieures du culte, beaucoup moins cependant que les Tukulörs, les Puls, lorsqu'on les pratique depuis longtemps et qu'on est parvenu à gagner leur confiance, laissent voir bien clairement que le matérialisme grossier du mahométisme ne les a pas entièrement pénétrés, et qu'il y a chez eux un vieux fonds de spiritualisme qui domine encore malgré tout : ils sourient discrètement lorsqu'on leur parle des joies que Mahomet réserve à ses élus dans son paradis, mais sans paraître y attacher grande importance, sans même avoir l'air d'y croire beaucoup, et pour un peu ils diraient volontiers que c'est nous autres, chrétiens, qui avons inventé cela pour décrier Mahomet; ils semblent, sans oser trop l'avouer nettement, avoir une toute autre idée de la vie future. En un mot, ils professent en réalité une sorte de mahométisme judéo-chrétien, l'enveloppe musulmane n'ayant pu parvenir à étouffer de vieilles croyances et ayant même laissé subsister quelques pratiques extérieures purement mosaïques.¹⁾

Mungo-Park avait déjà signalé des faits analogues, dans un passage que je crois intéressant de reproduire ici :

„ je découvris que les nègres possèdent, entre autres, une traduction (arabe) des cinq livres de Moïse, qu'ils appellent Tawreta la Muza J'ai également trouvé une traduction des Psaumes de David (Zabora Davidi) et du livre d'Isaïe (Liñili la Iza),

„Au moyen de ces livres, les nègres qui professent le mahométisme ont pu acquérir la connaissance des événements les

¹⁾ Telles sont, entre autres, les prescriptions du Deutéronome : XXIII, 12—14; XXV, 1—3.

plus remarquables de l'Ancien Testament. Je citerai particulièrement l'histoire des premiers hommes, la mort d'Abel, le déluge, la vie d'Abraham, d'Isaac et de Jacob, l'histoire de Joseph et de ses frères, les hauts faits de Moïse, de David et de Salomon. Plusieurs nègres m'ont raconté couramment toutes ces choses en mandingue, et, comme je m'étonnais qu'ils connussent ces événements, ils s'étonnaient encore bien davantage que j'en eusse aussi connaissance.¹

Absolument ce qui m'arrivait journellement à moi aussi.

L'existence de manuscrits bibliques serait un fait très-important à vérifier, et je ne sache pas qu'il l'ait encore été : quant à moi, je n'ai jamais entendu parler de pareille chose, même chez les Mañdiñgos. Mungo-Park en savait juste assez pour distinguer l'écriture arabe de l'écriture chinoise : aurait-il été victime d'une de ces mystifications auxquelles se laissent facilement entraîner les indigènes ? Je crois prudent de réserver la question, et, cette réserve faite, le reste des observations de Mungo Park, bien que s'appliquant aux Mañdiñgos et non aux Puls, ne fait que corroborer les miennes, en y ajoutant ce fait, que les Mañdiñgos seraient également venus de l'Orient¹) : pour ces derniers, d'ailleurs, la preuve linguistique pourra sans doute être faite un jour. Il y a, dans plusieurs dialectes mañdiñgos, des analogies lexicographiques et grammaticales remarquables avec le magyar et d'autres langues du même groupe : je ne fais que les signaler ici en passant, sans vouloir m'y arrêter autrement ; mais j'espère pouvoir sous peu traiter ce sujet intéressant.

¹) En admettant que les Mañdiñgos et d'autres nègres encore soient venus de l'Orient, je n'entends en aucune façon leur assigner la même origine qu'aux Puls, et surtout je réserve formellement pour ces derniers seuls les comparaisons que j'ai pu indiquer ou laisser soupçonner entre eux et les Juifs, soit au point de vue d'une communauté ou d'un voisinage primitif de race ou d'habitat, soit au point de vue d'une ancienne communauté de religion. Les Mañdiñgos ont très-bien pu apporter les légendes juives de l'Orient sans avoir jamais eu rien de commun avec les Israélites : leur matérialisme grossier et leurs coutumes obscènes, par exemple la danse du *beñ-gala* (phallus), s'opposent, de ce chef, à toute confusion avec les Puls.

Avant d'aller plus loin, je dois faire observer que les Puls, quoique différant du tout au tout des nègres, ne semblent pas avoir la prétention de se séparer d'eux au point de vue ethnographique : ce que je vais dire ici s'applique donc un peu malgré moi, d'une manière assez générale, aux nègres qui, dans le centre ou l'Ouest de l'Afrique, parlent les langues que j'ai appelées soudaniennes, mais à ceux-là seulement, et non aux autres; toutefois, je rappelle les réserves que j'ai faites.

Parmi les légendes qui m'avaient été racontées, aussi bien chez les Puls que chez les autres indigènes, il en est une qui se rattache directement à mon sujet, et qui, toute enfantine qu'elle puisse paraître au premier abord, n'en a pas moins une certaine importance; la voici telle que je me la rappelle :

„Noé, qui était cultivateur, s'enivra un jour avec une boisson fermentée : alors Ham, le plus jeune de ses fils, le tourna en dérision devant ses fils, ses frères et leurs fils. Noé, s'étant réveillé, entra dans une grande colère et saisit une poignée de boue noire, pour la jeter sur Ham, qui prit la fuite, suivi de ses fils. La boue atteignit un des fils de Ham, lequel devint immédiatement nègre, ainsi que l'ont été depuis tous ses descendants : seulement, en se baissant pour éviter la boue, il avait posé les mains par terre, ce qui fit que les paumes de ses mains et les plantes de ses pieds restèrent blanches.“

Donc, les indigènes se rangent eux-mêmes dans la descendance de Ham, contrairement à l'opinion des savants : ceux-ci, arguant de la prétendue absence de la tradition du déluge chez la race noire et du fait que cette race n'est pas expressément nommée dans la Genèse, l'ont rejetée de l'ethnographie de la Bible. Or, s'il est exact d'affirmer que la tradition du déluge n'existe pas chez les nègres qui parlent les langues à préfixes, il est faux de prétendre qu'elle n'existe pas non plus chez les autres : pour moi, je l'ai trouvée chez les Puls, chez les Mañdiñgos, chez les Bambaras, chez les Sereyules, et elle existe certainement encore chez d'autres peuplades de l'intérieur. Il n'y aurait donc rien d'anormal, sauf à régler la question de couleur, à ranger ces races dans la descendance de Ham, telle

qu'elle est indiquée, sommairement et sans doute avec des oublis,¹⁾ dans la Bible, d'autant plus que nul ne sait encore aujourd'hui où sont passés tous les peuples qui la composaient certainement et dont plusieurs ne sont pas cités.²⁾ En tout cas, le nom de Poül est cité dans un passage biblique reproduit par Flav. Josèphe,³⁾ mais malheureusement sans aucune indication précise qui permettrait d'affirmer que ce mot est exactement transcrit, comme l'a supposé Fr. Lenormant.

Au surplus, je ne veux pas pousser plus loin cette recherche, qui exigerait à elle seule un travail complet : il me suffit, pour le moment, d'avoir soulevé la question et d'avoir montré qu'en cessant d'exclure systématiquement certains peuples de l'ethnographie de la Bible on pourrait peut-être arriver à une solution satisfaisante du problème de l'origine de ces peuples.

Je reste donc convaincu, jusqu'à preuve contraire, que les Puls et peut-être aussi certains nègres soudaniens, sinon tous, sont venus de l'Asie, qu'ils ont dû quitter à une époque assez reculée, mais cependant pas avant les temps de Salomon, emportant dans leur migration, du moins les Puls, le trésor de légendes que nous retrouvons chez eux et peut-être même des manuscrits écrits dans quelque langue inconnue, qu'on aurait traduits plus tard en arabe.⁴⁾ Qui sait si les papyrus en écriture 'méroïtique' qui font partie de la collection de S. A. I. et R. Mgr. l'archiduc Rainer⁵⁾ ne nous livreront pas tout d'un coup la clef du mystère?

* * *

¹⁾ Genèse, X, 15—18. La descendance de Phut, fils de Ham et frère de Kena'an, n'est pas donnée. Cf. Phut et Fut-a, en se souvenant bien de ce fait, que les noms de la généalogie biblique sont des noms de peuples, de pays ou de villes, et non des noms d'individus, 'gentes non homines' (St Augustin, De civ. Dei, XVIII, 3) : coïncidence fortuite de mots, c'est possible après tout, mais cependant assez curieuse pour mériter d'être signalée.

²⁾ Sait-on même où sont passées dix des douze tribus d'Israël?

³⁾ V. Fr. Lenormant : Les origines de l'histoire, etc., 2e édit., in-12 (1884), tome II, 2e partie, p. 3.

⁴⁾ Je reste, malgré tout, très-sceptique sur la question des manuscrits.

⁵⁾ Dans le papyrus n° 191 de cette collection, on trouve le nom de 'Samba', qui n'est plus connu en Égypte, du moins je le crois, mais qui,

Je veux enfin, en terminant, présenter une observation qui m'a été suggérée par mes rapports personnels avec les indigènes.

Les missionnaires se donnent le plus grand mal pour enseigner aux enfants de l'Afrique à lire et à écrire leur propre langue transcrite en caractères romains, sans négliger pour cela de leur apprendre le français ou l'anglais, selon le cas, et en agissant ainsi ils rendent les plus grands services à la cause de la civilisation et de l'émancipation intellectuelle de ces races. Les gouvernements coloniaux ne semblent pas avoir compris toute la grandeur et la noblesse de cette tâche, qui entraîne avec elle un résultat pratique indéniable¹⁾ : le gouvernement français, par exemple, entretient des écoles où on enseigne aux enfants le français, mais dont les maîtres croiraient déroger en apprenant pour leur propre compte la langue des indigènes, afin de pouvoir ensuite leur enseigner à la lire et à l'écrire en caractères romains. Il n'y a pas, dans toute la colonie du Sénégal, un seul interprète européen, même pour les traductions arabes, et on est obligé de se contenter d'interprètes indigènes,²⁾ dont la fidélité ne sait pas toujours résister à certaines passions et qui n'ont que trop souvent induit en erreur ceux qu'ils étaient chargés d'éclairer : l'étude des langues indigènes n'est point encouragée parmi les fonctionnaires civils et militaires de la colonie, et il s'est même formé à Paris une société

en revanche, est si commun aujourd'hui dans le Soudan occidental, ainsi que son féminin, Kumba'.

¹⁾ Il serait, en effet, d'une bonne politique d'amener peu à peu à nous ces races par une instruction bien comprise, plutôt que de les laisser exploiter commercialement et de permettre qu'on les empoisonne avec des liquides frelatés à base d'acide sulfurique; j'en parle savamment : il n'est cependant pas indispensable, pour les instruire, de faire lire aux enfants, comme je l'ai vu faire, du Voltaire et du Rousseau, voire même du Montesquieu, dont ils ne comprennent jamais un traître mot, ce dont je ne songe pas d'ailleurs à les plaindre.

²⁾ Absolument illettrés, sauf deux qui peuvent lire et écrire l'arabe, mais nullement le français ou une langue indigène quelconque en caractères romains.

pour encourager la propagation exclusive de la langue française dans les colonies.

C'est une erreur grave de croire qu'on parviendra à remplacer les langues indigènes par le français : les premières subsisteront nécessairement toujours, et, avec le système en vigueur aujourd'hui, il arrivera certainement que le français sera compris par un plus grand nombre d'indigènes, mais aussi que les Français continueront à comprendre de moins en moins ces derniers : ce sera là un résultat déplorable à tous égards. L'adoption du système employé par les missionnaires serait d'ailleurs un excellent moyen d'arriver à détruire ou tout au moins à amoindrir l'influence politico-religieuse des marabouts, auxquels les indigènes auraient de moins en moins besoin de recourir pour les nécessités de leurs correspondances. Deux exemples vont montrer combien la connaissance des langues indigènes est indispensable à tout Européen occupant une fonction quelconque en Afrique.

En 1862, je commandais par intérim le poste de Sedyu, en Cazamance, lorsqu'un traitant mulâtre, pour lequel j'avais à établir les papiers de bord d'un côtre qu'il venait de faire construire, ne trouva rien de plus drôle que de vouloir le baptiser d'un nom indigène : „Buntegat“ (Porta ani) : si je n'avais pas su assez de wolof pour éviter le piège qui m'était tendu, je risquais de compromettre fort la dignité de l'autorité française aux yeux des indigènes, qui goûtent très peu ces plaisanteries obscènes.

Vers la fin de la même année, je venais de prendre le commandement du poste de Matam, lorsqu'un jour, tandis que mon interprète traduisait en pul à un chef de village un ultimatum que j'avais à lui signifier, j'entendis ce dernier grommeler à demi-voix les deux injures les plus graves qu'un Pul puisse adresser à son interlocuteur : „*Solde báma! Aldere yumma!*“ (Partes genitales patris tui! Pudenda matris tuæ!). Grossièrement insulté, sans que d'ailleurs mon interprète m'en eût prévenu, je fis ce que tout autre aurait fait à ma place : comme la vigueur réussit toujours très-bien auprès des indigènes, quand elle est justifiée, le chef s'excusa humblement, et, la chose s'étant

ébruitée, nul n'osa plus risquer une plaisanterie de ce genre devant moi.

Je n'en finirais pas de raconter les ennuis que je m'attirais lorsque j'avais l'audace de ne pas vouloir soutenir les protégés de mon interprète : mais je ne puis assez dire combien la connaissance des langues parlées par les indigènes qui m'entouraient m'a été utile à cette époque et avait contribué à me faire parmi eux un renom de fermeté et de justice, sans compter qu'une fois cela m'a sauvé la vie.

Il serait donc grandement à souhaiter qu'on reprît, dans le sens que j'indique, les essais si fructueux qui avaient été tentés au Sénégal, vers 1820 ou 1825, sous la haute impulsion du baron Roger, et, si on le faisait, l'adoption d'un système rationnel et uniforme de transcription s'imposerait tout d'abord : c'est sur ce vœu que je tiens à m'arrêter.

Ueber den ägyptischen Namen Joseph's.

(Genesis, 41, 45.)

Von

J. Krall.

Neben Herodot haben die auf Aegypten bezüglichen Stellen der Bibel die ägyptologische Forschung in ihren Anfängen mächtig gefördert. Diese trägt sonach nur eine alte Schuld ab, wenn sie ihrerseits zur Erklärung dieser Bibelstellen Beiträge liefert. Der theologischen Forschung bleibt es vorbehalten, die auf neutralem Boden gewonnenen Ergebnisse für ihre Zwecke zu verwerthen.

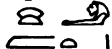
Es soll im folgenden eine neue Auffassung jenes bekannten , welches seit dem Geschichtsschreiber Josephos die Forschung so mannigfach beschäftigt hat, begründet werden. Man hat sich daran gewöhnt, in dem fraglichen Worte die hebräische Umschreibung der ägyptischen Benennung einer von Pharao an Joseph verliehenen Würde zu sehen. Von den aufgestellten Erklärungsversuchen seien zwei namhaft gemacht: nach dem einen läge uns in ein ägyptisches *za p-u nte p-a'-anch*, 'Landpfleger des Bezirkes von der Stätte des Lebens', welches den Titel des Landpflegers des sethroïtischen Nomos darstellen sollte,¹⁾ nach dem anderen der Titel eines ägyptischen Schreibers und Priesters *θt-nt-pr-'anch* vor.²⁾

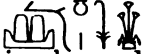
¹⁾ Brugsch, Geschichte Aegyptens, S. 248 u. A. unter Hinweis, dass Pi-'anch eine besondere Bezeichnung des Hauptortes des sethroïtischen Nomos in der heiligen Sprache war.

²⁾ Erman in der Aeg. Z., 1883, S. 59 u. A. 2.

Lassen sich in beiden Fällen die nach den Transcriptionsgesetzen erforderlichen Consonanten zur Noth ausfindig machen, so unterliegen doch beide Erklärungen starken sachlichen Bedenken. In dem ersteren Falle sehen wir, vollends nach den Funden von Naville, nicht ein, warum Joseph zum Landpfleger speciell des sethroitischen Nomos hätte bestellt werden sollen, und selbst dies zugegeben, könnten wir die nach der Genesis von Joseph getroffenen Massregeln nicht mit dem Amte eines solchen Landpflegers für vereinbar ansehen. Noch weniger gilt dies von der verhältnissmässig unbedeutenden Priesterwürde, welche dem zweiten Erklärungsversuche zu Grunde liegt. Dazu kommt die Schwierigkeit, dass Joseph, der bestenfalls nur in sehr mässigem Grade der ägyptischen Sprache kundig sein konnte, gerade ein Amt bekleidet haben sollte, bei dem die Kenntniss ägyptischer Sprache und Literatur Hauptbedingung sein musste.

Jede neue Durchforschung lässt uns die bis ins Einzelne genaue Kenntniss ägyptischer Verhältnisse bei den biblischen Erzählern erkennen und in allen Fällen, in denen man bisher Irrthümer in den einschlägigen Theilen der Bibel erkennen wollte, hat sich vielmehr eine unzureichende Kenntniss des Thatbestandes von Seiten der neueren Forscher herausgestellt.

Zudem erscheint es unzulässig, auf blossen lautlichen Gleichklang hin die Gleichsetzung des hebräischen und ägyptischen Ausdruckes vorzunehmen, es handelt sich vielmehr in erster Reihe darum, die Stellung Joseph's am Hofe Pharao's im Sinne des Erzählers der Genesis zu erfassen, um so aus dem ganzen Zusammenhang heraus die Möglichkeit der richtigen Erklärung der hebräischen Benennung zu gewinnen. Tausende von Inschriften geben uns über den Beamtenschematismus der Thetmôsiden- und Ramessidenzeit willkommenen Aufschluss. Sind die Angaben der Genesis zuverlässig, so muss es gelingen, unter den Hunderten von Aemtern am Hofe Phärao's dasjenige ausfindig zu machen, welchem Joseph's Stellung in den entscheidenden Punkten entsprach. Hier tritt uns einer der Hauptwürdenträger aus der Zeit Amenôthes III. (um 1400 v. Ch.) Ch'a-m-h'a oder, wie

wir nach griechischen Transcriptionsprincipien lieber sagen wollen, Chames¹⁾ entgegen, dessen in Scheich 'Abd el Qurnah befindliches Grab zum Theile von Lepsius²⁾ und Prisse d'Avennes,³⁾ in seinem inschriftlichen Bestande ganz von Victor Loret⁴⁾ publicirt worden ist. Er wird in demselben als ‚Vorsteher der Speicher Ober- und Unterägyptens‘ bezeichnet. Als solcher hatte er mit einem Tributeinnehmer der arabischen Zeit oder einem modernen Finanzminister grosse Aehnlichkeit. ‚Vorsteher der Scheunen Ober- und Unterägyptens‘ nennen auch andere Monumente, einer mit Namen Se-isis kommt auf einer Wiener Stele vor.⁵⁾

Aus einer Reihe von Darstellungen dieses Grabes sind wir über die Thätigkeit von Chames näher unterrichtet. In der einen nimmt Pharao die Verzeichnisse des Ertrages der Ernte des Süd- und Nordlandes für ein bestimmtes Jahr, wir werden gleich sehen welches, in Empfang — — in der anderen werden Belohnungen an die opferwilligen Steuerzahler vertheilt — .

Was diesen Darstellungen erhöhte Bedeutung verleiht, ist der Umstand, dass die Inschriften, welche sie begleiten, über das Wesen der ägyptischen, aus dem Decrete von Rosette bekannten Triakontaëteris in erwünschtester Weise Aufschluss geben. Ich habe an einer anderen Stelle diese Triakontaëteriden mit dem Indictionscyclus der Kaiserzeit in Verbindung gebracht.⁶⁾ Aus den Angaben der griechischen und koptischen Papyrus der erzherzoglichen Sammlung geht der Zusammenhang dieses fünfzehnjährigen Cyclus mit dem Steuerwesen klar hervor. Neben den sonst bekannten Indictionsepochen haben diese Papyrus uns eine neue kennen gelehrt, um den 14. Juni (= 20. Payni ale-

¹⁾ So gebildet nach Analogie von Χαμοῖς = Ch'a-m-uas und Ἀμενέμης = Amn-m-h'a.

²⁾ III L, 76, 77.

³⁾ Monuments, T. XXXIX—XLII.

⁴⁾ Mémoires de la mission archéologique au Caire, Bd. 1, S. 113 ff.

⁵⁾ Nr. 53. Vgl. Recueil de travaux relatifs à la philologie et l'archéologie égyptiennes et assyriennes, VI, 42.

⁶⁾ Mittheilungen aus der Sammlung der Papyrus Erzherzog Rainer, I, S. 12.

xandrinisch). Sie ist durch die Vollendung der Haupternte in Aegypten bedingt, welche ihrerseits von der Nilschwelle abhängt; dem entspricht es, wenn in einem griechischen Papyrus diese ägyptische Indiction geradezu als *Ἰνδικτιῶν Νεῖλου* bezeichnet wird.¹⁾

Zeigt sich die Verwaltung des römischen Kaiserreiches durch ägyptische Einrichtungen der Ptolemäer- und damit mittelbar der pharaonischen Zeit beeinflusst, so lag es nahe, auch für den Steuercyclus, der gleich nach seiner Einführung durch Constantin in den Faijûmer Papyrus auftaucht, nach einem ägyptischen Vorbilde zu suchen. Verschiedene Angaben später, namentlich demotischer Texte, welche freilich einzeln wegen der Unsicherheit in der Lesung des Demotischen anfechtbar sind, liessen uns die Vermuthung als zulässig erscheinen, dass der bisher ganz unerklärliche Cyclus von dreissig Jahren das altägyptische Vorbild des Indictionscyclus darstellt. Diese *τριακονταετηρίς*, deren Halbiring dem Indictionscyclus genau entsprechen würde, erscheint schon in den Texten der Pyramidenkönige Nefercheres²⁾ und Phio³⁾ und begleitet uns bis in die griechisch-römische Zeit, wo die alte Schreibung ‚Fest (Hb) des S(e)t‘ von der kaum blos graphisch verschiedenen *Hbs* demotisch *n-rnp(u)n-hbs* ‚Jahr Hbs‘ abgelöst wird. Dass dieses Fest nicht etwa zur Feier des dreissigsten Regierungsjahres Pharaos, der Tricennalia, stattfand, ersieht man aus dem Umstande, dass eines der ältesten Beispiele im achtzehnten Regierungsjahre des Königs Phio, ein anderes im zweiten des Königs Monthôthes begeben wurde.

Einen Schritt weiter führen uns die erwähnten Inschriften und Darstellungen des Chamesgrabes. Die eine besagt⁴⁾

Z. 1.

¹⁾ a. a. O., S. 28.

²⁾ Flinders Petrie, *A season in Egypt, 1887*, Inschrift aus Elephantine, T. XII, Nr. 311, Z. 1 Z. 2

³⁾ Brugsch, *Matériaux*, S. 70 nach III L, 115 g. Die Inschrift in Hammamât ist vom 27. Epiphi des Jahres 18.

⁴⁾ III L, 77, vgl. Brugsch, *Geschichte Aegyptens*, S. 416.

Aus diesen Angaben tritt uns die Art des Festes deutlich entgegen, es knüpft an die Vollendung der Ernte und damit im Zusammenhang an die Entrichtung der Steuern an, lauter Momente, die wir als charakteristisch für die Ἰνδικτῶν Νεῖλος beobachten konnten. Wie in byzantinischer Zeit fünfzehn solcher, mit der Vollendung der Haupternte im Juni beginnender Steuerjahre zu einem Indictionscyclus vereinigt wurden, so fasste man im Pharaonenreiche dreissig Steuerjahre zu einer Triakontaëteris zusammen. Das erste der dreissig Erntefeste einer solchen Triakontaëteris ward im ganzen Lande besonders festlich begangen — es ist dies das Stfest, nach dem der Cyclus den Namen erhielt. ‚Du bist auf deinem (Sp)-throne an dem Stfeste erschienen wie Gott R'a am Anfang des Jahres‘ heisst es durchsichtig genug in einer Inschrift von Abydos¹⁾ von König Seti I. Ein Rückblick auf die verflossenen dreissig Jahre war bei Erneuerung der Triakontaëteris sehr am Platze. Indem dies auch in unserer Inschrift bezeichnender Weise geschieht, wird es wahrscheinlich, dass das besonders gute Ertragniss des ersten Jahres infolge ‚grossen Nils‘ zu einer Erhöhung der Steueransätze benutzt wurde. Denn eine gründliche Revision der Kataster und der Steuerverhältnisse dürfte bei jeder Erneuerung des Cyclus stattgefunden haben und wohl mit die Ursache seiner Einrichtung gewesen sein.

Daneben liegt es nahe, an die Einrichtung des Jubeljahres zu denken, welche in der chronologischen Ueberlieferung des Alterthums vorläufig so singular dasteht und schwerlich eine ursprünglich jüdische Einrichtung ist:

3 Moses, 25, 9. Du sollt die Posaune lassen blasen durch alles euer Land, am zehnten Tage des siebenten Monats, eben am Tage der Versöhnung.

10. Und ihr sollt das fünfzigste Jahr heiligen und sollt es ein Erlassjahr heissen im Lande, allen, die darinnen wohnen; denn es ist euer Halljahr, da soll ein Jeglicher bei euch wieder zu seiner Habe und zu seinem Geschlecht kommen u. s. w.

¹⁾ Brugsch, Thesaurus, II, S. 213.

Man sieht, auch hier bildet die Zeit der Ernte die Epoche. Der Umstand, dass gerade dreissig Jahre zu einem Cyclus zusammengefasst wurden, ist wohl darauf zurückzuführen, dass die Einrichtung des Jahres von 360, beziehungsweise 365 Tagen auf ein grosses Jahr von zuerst 365 Jahren übertragen wurde. Da gab es Monate von 30 (St-Cyclus), Jahreszeiten von 120 Jahren (Hnti-Periode). Das ‚grosse‘ Jahr von 365 Jahren ist uns in einer späten Inschrift bezeugt. Setzt man statt der Jahre Tetraëteriden, so erhält man in den letzten Fällen Perioden von 480, beziehungsweise 500 (Phönix-Periode) und 1460 Jahren (Sothis-Periode¹). Im Einzelnen bleibt bei der Einrichtung dieses dreissigjährigen Cyclus noch manches dunkel.²) Hoffentlich werden neue Funde sowohl über diese Punkte als auch über den Anschluss des Cyclus an den Indictionscyclus der constantinischen Zeit bald Aufschluss gewähren.

Die Kopten bedienten sich für gewöhnlich zur Bezeichnung des Indictionsjahres des griechischen Lehnwortes **ΙΝΔΙΚΤΙΩΝ**, selten der Umschreibung **ΡΟΜΗ ΜΗΚΙΛΟΣ**³), Jahr des Cyclus, in Faijûmer Urkunden, wie ich an anderer Stelle bemerkt habe,⁴)

¹) Vgl. meine Studien zur Geschichte des alten Aegyptens, I (Sitzungsberichte der Wiener Akademie, phil.-hist. Classe, Bd. 98) S. 10 (842).

²) Die Ausschreibung des Festes fiel in dem 44. Jahre Ramses II. auf den 22. Mechir, Rosellini, M. Culto, T. XXXVI, also etwa Anfang Jänner (auf den Tag der Winterwende(?), welche damals auf den 1. Jänner fiel). Nach den Inschriften von Hammamât fiel die Feier unter Phiops auf den 27. Epiphi und unter Monthôthes (Mnôuhtp) auf den 3. Paophi. Die letztgenannte Inschrift, II L, 149, c und jetzt bei Golenischeff, Epigraphische Resultate einer Reise nach dem Wâdi Hammamât, T. X, Nr. 1, ist aus dem zweiten Regierungsjahre dieses Pharaos. Seine Regierung wäre, wenn diese Wandeljahrdaten auf denselben Tag des festen Jahres sich beziehen — was wahrscheinlich, aber nicht sicher ist — um 280 Jahre nach Phiops anzusetzen, da vom 27. Epiphi bis zum 3. Paophi 70 Tage sind. Vgl. Gensler, Die thebanischen Tafeln, S. VI. Vorausgesetzt nämlich, dass das Wandeljahr bereits zur Zeit Phiops in seiner späteren Gestalt bestand — was mir wenigstens bei dem Umstande, dass die Epagomenen erst in Benihasan erwähnt werden, zweifelhaft ist. Die üblichen chronologischen Systeme widersprechen diesem Ansatz nicht.

³) Mittheilungen, I, 18.

⁴) Recueil de travaux relatifs à la philologie et à l'archéologie égyptiennes et assyriennes, VI, 76, Mittheilungen, I, 17 ff.

des Wortes **cen** (doch wohl nur das altägyptische [Ⓢ] „mal“¹⁾) und sagten beispielshalber im letzteren Falle: **μπχωλε μπκαρ etcen Ⓢ** „zur Zeit der Weinernte der neunten Indiction“.²⁾ Am vollständigsten ist uns die betreffende Formel in dem Papyrus Erzherzog Rainer Nr. 3005 erhalten³⁾

αισει ησοτ ηϋ ηηενιφ ητεσηε ηλαμμι ηπκινλοσ
 ,ich schrieb am 26. Epiphi an der 15. Wiederholung des Jahres des Cyclus‘.

Die Construction ist dieselbe wie im **τμερσαυσε μπε**, der siebente Himmel.

Die bisherigen Erörterungen über die Steuerverwaltung Aegyptens, anknüpfend an die Darstellungen des Grabes des ‚Vorstehers der Scheunen‘ Chames, kommen uns bei der Prüfung jener Verwaltungsmassregeln wohl zu statten, welche im 47. Capitel der Genesis dargestellt werden. Auf Josef wird hier die gesammte Besteuerung Aegyptens zurückgeführt. In den Jahren der Fruchtbarkeit wird das reiche Ernteergebniss Aegyptens (**γεννήματα**⁴⁾) in den Scheunen Pharaos aufgespeichert. Wir müssen nach dem ganzen Zusammenhange annehmen, dass diese **γεννήματα**, sofern sie nicht von den königlichen Ländereien herstammten, freien Eigenthümern von Grund und Boden billig ‚abgekauft‘ wurden. In den Jahren der Noth werden diese freien Grundbesitzer genöthigt, zuerst ihre Edelmetalle an Pharaos abzuliefern, dann ihr Vieh, Pferde, Schafe, Rinder, Esel, endlich ihre Felder zu ‚verkaufen‘. So werden sie zu Leibeigenen Pharaos und zahlen die Steuer, den Fünften.⁵⁾

¹⁾ Vgl. Brugsch, *Matériaux*, S. X und *Aeg. Z.*, 1885, S. 16. Immerhin wird man in dieser im Faijûm erhaltenen Bezeichnungsweise Reste einer alten zu erkennen haben. Auch bei der Triakontaëteris begeht man das erste, zweite, dritte u. s. w. *Sp* derselben.

²⁾ Mittheilungen, I, 23.

³⁾ Mittheilungen, II, 47.

⁴⁾ Dies ist ein technischer Ausdruck der ägyptischen Graecität, vgl. den Wiener Papyrus Nr. 31 bei Wessely, *Die griechischen Papyri der kaiserlichen Sammlungen Wiens*, S. 22.

⁵⁾ Nur proleptisch wird sie schon Genesis 41, 34 erwähnt. Präciser ist hier der Ausdruck der *Septuaginta*.

Auch für diese Frage hat eine Reihe von koptischen Schuld-scheinen der erzherzoglichen Sammlung neue Aufschlüsse gewährt.¹⁾ Das allgemeine Formular, nach welchem diese entworfen sind, lautet:

„Im Namen Gottes.

„Ich, Sohn des, aus dem Orte schreibe an, Sohn des, aus dem Orte Ich habe eine Schuld an Dich. Ich habe von Dir erhalten . . . Goldstücke auf Rechnung von Getreide oder Wein u. s. w. Ich bin bereit Dir dies (die bezeichnete Quantität Getreide oder Wein u. s. w.) zurückzustellen zur Zeit der Ernte der x + 1sten Indiction ohne Widerrede. Geschrieben am . . des Monats der xsten Indiction.“ Folgen die Namen der Zeugen und die Unterschrift des Notars.

Bares Geld hatte der ägyptische Bauer ungemein selten, er zahlt mit dem Ertrage seines Grundstückes seine Schulden ab, sei es an seine Privatgläubiger, sei es an den Hauptgläubiger, den Staat. Die Zeit der Ernte war ja die einzige, wo von dem ägyptischen Bauer etwas zu haben war, und dieser Umstand war für die Einrichtung des Steuerwesens von massgebender Bedeutung.

Auf diesen thatsächlichen Verhältnissen beruht die Erzählung der Genesis. Berücksichtigen wir, dass es Geld in unserem Sinne im alten Aegypten nicht gab, so stellte sich der Sachverhalt folgendermassen. Was der ägyptische Landbauer zur Zeit der Hungersnoth brauchte, war Getreide, welches sonach an die Stelle der geliehenen Goldstücke der Faijûmer Urkunden tritt. Indem er zur Zeit der Ernte nicht das ganze Ergebniss an Pharao abliefern und damit die Schuld abtragen kann, sondern einen Theil zur Saat und zur eigenen Erhaltung zurückbehalten muss, kommt er in ein unauflösliches Schuldverhältniss zu Pharao, welches seinen Ausdruck in einer jährlich zu entrichtenden Steuer findet. Dies ist nach ägyptischer Anschauung die rechtliche Grundlage der Steuer, deren sich der Erzähler der Genesis recht wohl bewusst ist. Die bis ins Einzelne ausgebildete Steuerorganisation Aegyptens musste einem Beobachter, der an die

¹⁾ Vgl. für diese Verhältnisse die oben S. 103, A. 4 angeführten Aufsätze,

freie Gliederung semitischer Stammverbände gewöhnt war, besonders merkwürdig erscheinen.

Die ägyptischen Monumente geben uns vorläufig noch keinen sicheren Aufschluss über die Zeit, wann dieses gewaltige Verwaltungsnetz über Aegypten ausgebreitet wurde. Aber man wird kaum irren, wenn man die Hauptentwicklung desselben in die Zeit zwischen dem sogenannten mittleren und neuen Reiche verlegt. Man hat auf verschiedene Weise den Unterschied des Zustandes Aegyptens vor und nach dem Einfall der Hykschos auszudrücken versucht. Man entlehnte der Geschichte des Mittelalters Bezeichnungen, die auf ägyptische Verhältnisse angewendet, sich freilich so ausnehmen, wie wenn man auf alten Bildern Griechen und Römer in der Tracht des fünfzehnten Jahrhunderts dargestellt findet. Einer der Hauptunterschiede zwischen dem Aegypten vor und nach dem Einfall der Hykschos scheint mir in der gänzlichen Veränderung der Besteuerung zu liegen. An die Stelle von Gaben an die einzelnen grossen Herren, wie sie in der alten patriarchalischen Zeit beliebt und in den Gräbern der Vornehmen so oft dargestellt wurden, tritt in der Zeit nach Vertreibung der Hykschos ein fest organisirtes, unter Aufsicht königlicher Beamten stehendes Besteuerungssystem. Es ist die Zeit der Herrschaft der ‚königlichen‘ Schreiber , der βασιλικοὶ γραμματεῖς der griechischen Urkunden der Ptolemäerzeit, welche Würde in der Zeit der Thetmôsiden und Ramessiden mit Vorliebe von den höchsten Beamten geführt wurde. Die Wirren der Befreiungskriege, daneben gewaltige Confiscationen und vor allem Finanzoperationen nach Art der in der Genesis beschriebenen, welche sich jederzeit und auch in unserem Jahrhunderte wiederholt haben, müssen eine gänzliche Umgestaltung des Verhältnisses Pharao's zu den Landbauern zur Folge gehabt haben.¹⁾

Ausdrücklich werden in der Genesis Ländereien der Priester als von den Massregeln Joseph's nicht betroffen bezeichnet. Mit

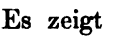
¹⁾ Dem Griechen Herodot, II, 109, erzählten die Aegypter, dass König Sesôstris, auf den mit Vorliebe alle staatlichen Einrichtungen zurückgeführt wurden, auch das Steuersystem Aegyptens begründet habe.

vollem Rechte. Soweit wir die Verhältnisse überschauen, ist der grosse Grundbesitz der Priestercollegien aus Schenkungen Pharaos hervorgegangen, die erst in der Zeit des neuen Reiches gewaltige Dimensionen annehmen. Im alten Reiche hat es wohl überhaupt nur Heiligthümer, aber keine Tempelanlagen gegeben. Dass die Priestercollegien nicht die Güter an Pharaos ‚verkaufen‘ konnten, um sich der Ausdrucksweise der Genesis zu bedienen, der sie ihnen geschenkt hatte, liegt auf der Hand. Ebenso wenig konnte Pharaos von Ländereien, die er geschenkt hatte, Steuern erheben. So erklärt sich die Steuerfreiheit der Priester-güter einfach genug. In der Ptolemäerzeit waren auch die Ländereien der Priestercollegien besteuert. Voraussichtlich sind die ‚bösen‘ Perser von dem alten Grundsatz der Steuerfreiheit der Priestergüter zuerst abgewichen, dies würde die εἰς τοὺς ἑγγυπλίους θεοὺς ἀσέβειαν, deren sie sich nach Diodor, I, 44 schuldig gemacht haben, hinlänglich erklären. Die Ptolemäer hatten keinen Grund und keine Neigung in diesem Punkte zu den Ueberlieferungen der alten Könige zurückzukehren.

Es ist nichts ungewöhnliches am Hofe Pharaos Semiten in hohen Stellungen zu finden, nicht blos lassen sich hiefür aus der hieroglyphischen Literatur Belege beibringen, auch in späteren Zeiten sehen wir Fremde speciell in der Finanzverwaltung verwendet. Es sei an jenen Juden Josephos, der als Generalpächter von Syrien am Hofe des Ptolemaios Philopator eine grosse Rolle gespielt hat, erinnert. In analoger Weise finden wir unter den Arabern zahlreiche Kopten in der Finanzverwaltung verwendet.¹⁾ Dagegen wird man von vornherein kaum mit der Annahme sich befreunden, dass Nichtägypter Zutritt zu den Priesterämtern gehabt hätten.

Unter den Einwirkungen der höheren ägyptischen Cultur wurden diese Fremdlinge rasch zu Aegyptern. Auch bei Joseph wird dies in gebührender Weise in der Bibel hervorgehoben. Er trägt ägyptische Kleidung — ein Byssosgewand — und, wie so viele ägyptische Grosse, das ‚Zeichen des Goldes‘ um den Hals

¹⁾ Mittheilungen, II, 45.

(vgl. Gen. 41, 42: *κλειδὸν χρυσοῦν περὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ*). Er erhält von Pharao Ἀσενέθ,¹⁾ die Tochter Petephre's, des Priesters von Heliopolis, zur Frau, er erhält, wie ich meine, von Pharao einen ägyptischen Namen. Auch das letztere ist nicht auffallend, es lag nahe, den fremd klingenden mit einem dem ägyptischen Ohre geläufigeren Namen zu vertauschen. In Abydos ist uns der Grabstein eines Semiten erhalten, der aus dem Lande T'arbsna stammte, und neben dem heimischen Namen Banumt'na auch den ägyptischen R'a-ms-m-p(r)-r'a mit dem Beinamen Mr-an führte. Der Name, den Joseph von Pharao erhielt, lautet in unserer Ueberlieferung: . Es zeigt sich, dass die uns vorliegende Lesung dieses ägyptischen Namens auch aus dem Hebräischen eine Deutung findet, ein Umstand, der nicht eben für die Correctheit der Ueberlieferung spricht und es annehmen lässt, dass der den Hebräern gänzlich unverständliche Name eine Hebräisirung sich hat gefallen lassen müssen, ein Fall, der nicht ohne Analogien dasteht.

Eine Deutung des Namens aus dem Aegyptischen kann daher nur mit grösster Reserve versucht werden. Halten wir unter den ägyptischen Namen Umschau, so tritt uns eine Reihe von Namen entgegen, welche aus drei Elementen bestehen und in ihrer Bildung unverkennbare Aehnlichkeit mit dem fraglichen Namen aufweisen. Das erste dieser Elemente ist , das zweite ein Gottesname, das dritte bald männlich , bald weiblich .

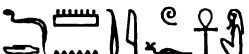
So finden wir einen

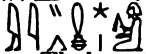
   T'e-hor-efönch

   T'e-phtah-efönch

   T'e-chonsu-efönch

¹⁾ Brugsch, Geschichte Aegyptens, S. 248, erinnert mit Recht an den häufigen Namen Snt, .

 T'e-annub-esônch
 T'e-amon-efônch
 T'e-month-efônch

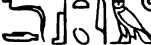
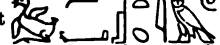

Das vorläufig älteste Beispiel des Vorkommens dieses Namens liefert uns ein hieratischer Papyrus im Turiner Museum,¹⁾ welcher einem Manne mit Namen T'e-chonsu-efônch gehörte. Sein Vater hiess und lebte, wie sein Grab in der Todtenstadt von Theben bezeugt,²⁾ unter Ramses IX.

Häufig wurden diese Namen von Prinzen geführt. Die Mumie eines T'e-phtah-efônch, der sich Priester des Amon und Königssohn des Ramses nennt, ward im Schachte von Deir el-Bahari gefunden,³⁾ als Zeitgenossen Scheschonk I., des Eroberers von Jerusalem, kennen wir den Prinzen T'e-hor-efônch und die Prinzessin T'e-annub-esônch, auf der Pianchistele wird uns der Fürst von Mendes T'e-amon-efônch genannt. Während das erste und letzte Element in dem fraglichen Namen der Genesis in Uebereinstimmung mit den Transcriptionsgesetzen, welche in der Ramessidenzeit für semitische Namen galten,⁴⁾ sich nachweisen lassen, widerstrebt das mittlere Element, in welchem wir einen Gottesnamen zu erwarten haben, vorläufig einer gesicherten Deutung. Unter den vorliegenden Beispielen würde der Gottesname Month am ehesten den geforderten Bedingungen entsprechen, wenn wir eine Verstümmelung des mittleren Bestandtheiles im Sinne der Hebräisirung des Namens und eine

¹⁾ Naville, Einleitung in das Todtenbuch, S. 36.

²⁾ Champollion, Notices, I, 560.

³⁾ Lefébure, Le puits de Deir el-Bahari, S. 9. Naville, Einleitung in das Todtenbuch, S. 68 A. Maspero, Guide au Musée de Boulaq, S. 323, Nr. 5211.

⁴⁾ Fehlerhaft steht einmal statt , welches einer anderen Gruppe von Namen zuzuweisen ist, vgl. Studien zur Geschichte des alten Aegyptens, II, S. 58. Die Variante spricht für die Aussprache des ohne , wie im Koptischen.

Corrumpirung der Aussprache annehmen. Der Name eines ägyptischen Götzen musste als Bestandtheil des Beinamens Joseph's von Anfang an begreiflicherweise bei seinen Stammesgenossen Anstoss erregen.

Danach wäre der Name ägyptisch zu schreiben

פֶּנַח פֶּנַח צ

Te-month-efōnychos.

Wie Joseph einen ägyptischen Namen und eine Aegypterin zur Frau erhält, so stirbt er auch hundertzehn Jahre alt. Das ist das Alter, welches der fromme Aegypter als Belohnung für seinen frommen Wandel auf Erden von Osiris erhoffte¹⁾ und welches nach der Legende auch Joseph, der Vater von Christus erreicht hat. Nicht wie sein Vater Jakob in der Patriarchengruft von Hebron, sondern in einem Sarkophage mumificirt ward er in Aegypten begraben (ἐθάψαν αὐτὸν καὶ ἔθεσαν ἐν τῇ σορῶ ἐν Αἰγύπτῳ).

¹⁾ So schon Goodwin bei Chabas, *Mélanges*, II, 2, S. 231 ff. Vgl. Studien zur Geschichte des alten Aegyptens, I, S. 14 ff., wo auf die 110 Seiten des Papyrus Ebers unter Hinweis auf die Stelle desselben Papyrus, I, 4—8: „So viele Seiten da sind . . . so oft erbarmt sich Ra', welcher spricht: ich behüte ihn vor seinen Feinden“ (d. h. den Krankheiten) aufmerksam gemacht wird.

Inhalt.

	Seite
Altägyptische Untersuchungsacten über Beraubung von Königsgräbern, von August Eisenlohr	1
L'usekh, collier de mérite pour le choix et l'aménagement des herbes fourragères, par Ollivier Beauregard	13
On the Dispersion of Antiquities. In connection with certain recent discoveries of Ancient Cemeteries in Upper Egypt, by Amelia B. Edwards	37
L'art antique égyptien dans le Musée de Leide, par W. Pleyte . . .	47
Notes de linguistique africaine. Les Puls, par Th. Grimal de Guiraudon	55
Ueber den ägyptischen Namen Joseph's (Genesis 41, 45), von J. Krall	97

16

Verlag von Alfred Hölder, k. k. Hof- und Universitäts-Buchhändler
Wien, I., Rothenthurmstrasse 15.

Zeitschrift, Wiener, für die Kunde des Morgenlandes. Herausgegeben und redigirt von G. Bühler, J. Karabacek, D. H. Müller, F. Müller, L. Reinisch, Leitern des Orientalischen Institutes der Universität. Preis eines Bandes von vier Heften M. 10.—

Colizza, Giovanni, Lingua 'Afar nel nord-est dell' Africa. Grammatica, testi e vocabolario. M. 6.—

Müller, Dr. Friedrich, Professor an der Universität, Mitglied der kais. Akademie der Wissenschaften, Mitglied und d. Z. Vice-Präsident der Anthropologischen Gesellschaft in Wien u. s. w., **Grundriss der Sprachwissenschaft.** Drei Bände. M. 47.40.
Gebd. in 5 Halbfranzbände M. 53.40.

Hierans einzeln:

Band I. 1. Abtheilung. Einleitung in die Sprachwissenschaft. M. 3.60.
" I. 2. " Die Sprachen der wollhaarigen Rassen. M. 5.60.
" I. complet M. 9.20, gebd. M. 10.40.

" II. Die Sprachen der schlichthaarigen Rassen. — 1. Abtheilung. Die Sprachen der australischen, der hyperboreischen und der amerikanischen Rasse. M. 9.—, gebd. M. 10.20.

" II. 2. Abtheilung. Die Sprachen der malayischen und der hochasiatischen (mongolischen) Rasse. M. 8.80, gebd. M. 10.—.

" III. Die Sprachen der lockenhaarigen Rassen. — 1. Abtheilung. Die Sprachen der Nuba- und der Dravida-Rasse. M. 5.—.
geb. M. 6.20.

" III. 2. Abtheilung. Die Sprachen der mittelländischen Rasse. M. 15.40, gebd. M. 16.60.

" IV. 1. Abtheilung. Nachträge zum Grundriss aus den Jahren 1877—1887. M. 5.60.

— — **Allgemeine Ethnographie.** Zweite umgearbeitete und bedeutend vermehrte Auflage. In Leinwand gebunden M. 12.—.
Elegant in Leinwand gebunden M. 14.—.

Reinisch, Leo, 'Die Bilin-Sprache. II. Band: Wörterbuch der Bilin-Sprache. Mit Unterstützung der kais. Akademie der Wissenschaften in Wien. M. 20.—.

Schreiber, J., Prêtre de la Congrégation de la Mission dite des Lazaristes fondée par St. Vincent de Paul, **Manuel de la langue tigré, parlée au centre et dans le nord de l'Abyssinie.** M. 6.—.

Winternitz, Dr. M., आपस्तम्बीयं गृह्यसूत्रम्. The *Āpastambīya Grihyasūtra* with extracts from the commentaries of Haradatta and Śandarśanārya. Under the patronage of the Imp. Academy of Vienna. M. 5.—.

Verlag von Alfred Hölder, k. k. Hof- und Universitäts-Buchhändler,
Wien, I., Rothenthurmstrasse 15.

VERHANDLUNGEN
DES
VII. INTERNATIONALEN
ORIENTALISTEN-CONGRESSES

GEHALTEN IN WIEN IM JAHRE 1886.

ARISCHE SECTION.

MIT ZEHN TAFELN.

WIEN, 1888.

ALFRED HÖLDER

K. K. HOF- UND UNIVERSITÄTS-BUCHHÄNDLER.

I. ROTHENTHURMSTRASSE 15.

Verlag von Alfred Hölder, k. k. Hof- und Universitäts-Buchhändler,
Wien, I., Rothenthurmstrasse 15.

Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes.

Herausgegeben und redigirt
von den

Leitern des orientalischen Institutes der Universität in Wien.

I. Band.

Der Zweck dieser neuen Zeitschrift, welche mit Unterstützung des k. k. Ministeriums für Cultus und Unterricht ins Leben gerufen wurde, ist, ein der Pflege der orientalischen Studien ausschliesslich gewidmetes Organ zu schaffen.

Die Zeitschrift enthält:

1. Selbstständige Arbeiten auf dem Gebiete der orientalischen Philologie, Epigraphik, Geschichte und Sprachwissenschaft;
2. Recensionen über wichtigere Werke des In- und Auslandes, insbesondere auch des Orients, sowie kurze Notizen und Miscellen.

Der kritische Theil der Zeitschrift ist eine Fortsetzung der von den Unterzeichneten früher besorgten „*Literarisch-kritischen Beilage zur österreichischen Monatschrift für den Orient*“.

Für beide Theile der Zeitschrift sind, neben Artikeln in deutscher Sprache, englische, französische und italienische zulässig. Auf Indien bezügliche oder für Inder interessante Arbeiten werden, soweit wie thunlich, in englischer Sprache, der *lingua franca* des arischen Orients, veröffentlicht werden.

Mittheilungen für die Zeitschrift beliebe man an das „Orientalische Institut der Wiener Universität“ oder an einen der unterzeichneten Herausgeber, Recensionsexemplare an den Verleger zu senden.

Die Hefte der Zeitschrift werden in der Regel im Januar, April, Juli und October ausgegeben werden.

Der Preis beträgt 6 fl. ö. W. = 10 Mark = 10 Shilling = 12 Francs 50 Centimes für den Band von vier Heften.

Der Verleger:

Alfred Hölder.

Die Herausgeber:

G. Bühler — J. Karabacek — D. H. Müller

F. Müller — L. Reinisch.

Winternitz, Dr. M., आपस्तम्बीय गृह्यसूत्रम्. The Âpastambiya Grihyasûtra with extracts from the commentaries of Haradatta and Sudarśanārya. Under the patronage of the Imp. Academy of Vienna.

fl. 2.50 = M. 5.—.

Verlag von Alfred Hölder, k. k. Hof- und Universitäts-Buchhändler,
Wien, I., Rothenthurmstrasse 15.

VERHANDLUNGEN
DES
VII. INTERNATIONALEN
ORIENTALISTEN-CONGRESSES.

ARISCHE SECTION.

Druck von Adolf Holzhausen,
k. k. Hof- und Universitäts-Buchdrucker in Wien.

*International congress of Orientalists. 17th,
Vienna, 1886.*

VERHANDLUNGEN

DES

VII. INTERNATIONALEN

ORIENTALISTEN-CONGRESSES

GEHALTEN IN WIEN IM JAHRE 1886.

ARISCHE SECTION.

MIT ZEHN TAFELN.

WIEN, 1888.

ALFRED HÖLDER

K. K. HOF- UND UNIVERSITÄTS-BUCHHÄNDLER.

I., ROTHENTHURMSTRASSE 15

Ueber gewisse Kürzungen des Wortendes im Veda.

Von

R. v. Roth.

Unsere Vedenerklärung, die von Friedrich Rosen an gerechnet noch nicht fünfzig Jahre alt ist, wird mit Schwierigkeiten lexikalischer Art noch lange kämpfen. Und wenn hundert Hindernisse geräumt sind, wird gleichwohl stets ein unlösbarer Rest bleiben. Das liegt in der Art einer so alten Litteratur, zum Theil auch in den Mängeln einer jeden Ueberlieferung.

Leichter fand und findet man sich in den grammatischen Besonderheiten des Veda zurecht. Auf diesem Gebiet dürften die Hauptsachen erledigt sein, und eine sorgfältige Beobachtung wird weiter ans Licht ziehen, was noch dunkel scheint. So habe ich im XXVI. Band der Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung, S. 50 ff., auf einen nicht genug benützten Schlüssel hingewiesen, der das Geheimniss mancher unerklärten Form erschliesst, auf ein richtiges Verständniss des Sandhi und seiner Behandlung im Padapāṭha.

Ich erlaube mir heute ein weiteres kleines Hilfsmittel für den Erklärer aufzuzeigen, das in manchen Fällen die Lösung bringt, eine Wohllautsregel nicht grammatischer Art, sondern eher rhetorisch zu nennen. Ihre Wirkung ist in einzelnen Fällen längst bemerkt, aber grammatisch gedeutet worden. Unsern indischen Lehrmeistern ist etwas der Art ganz geläufig gewesen, nur manchmal am falschen Ort angewandt worden und so bei uns in übeln Ruf gekommen. Es ist das bekannte *supo luk*, im

Anschluss an Pāṇini 7, 1, 39, der Commentatoren, womit sie uns in der Regel etwas verblüffen.

Die Thatsache des Abfalls einer Casusendung ist richtig, aber erstens kann dieser Abfall nicht willkürlich eintreten, sondern er muss einen Anlass haben und zweitens ist nicht jeder Fall, in welchem eine Endung fehlt oder zu fehlen scheint, ein Abfall in diesem Sinne z. B. nicht bei Locativen, wie *sadman çarman*, Formen, welche nach Lanman's Zählung in den Texten sogar erheblich zahlreicher sind, als die vollen: *sadmani çarmani*. Fälle dieser Art gehören in einen anderen Zusammenhang. Dagegen versuche ich an etlichen Beispielen jenen wirklichen, grammatisch unberechtigten, Abfall zu zeigen und näher zu bestimmen.

1. Im Rigveda 1, 67, 9 (5) lesen wir:

वि यो वी॒र॒सु रो॒ध॒म॒ह॒त्वि॒तो॒त प्र॒जा उ॒त प्र॒सू॒ष॒न्तः

Man wird den Vers nicht anders verstehen können als: Agni, der mächtig wächst in den Kräutern und in den Kindern im Leibe ihrer Mütter. Wie soll aber *prajā*, oder wie der Padapāṭha will *prajāḥ*, ein Locativ sein? Zugleich ist darauf zu achten, dass das in fünfsilbigen Gliedern sich bewegende Versmass verlangt: *uta prajā u | prasūshu antaḥ*, wie schon Grassmann im Wörterbuch s. v. *uta* richtig gesagt hat, nur dass er mit Unrecht dem Pada folgend *prajāś* annimmt. Durch die uns vom Metrum aufgedrängte Verbesserung, die Ersetzung des zweiten *uta* durch *u* wird der Sinn erst tadellos: die treibende Kraft des Feuers lässt sowohl die Kräuter wachsen als die Leibesfrucht in den Müttern, nicht aber: Kräuter, Frucht und Mütter, wie man verstehen müsste, wenn jenes *uta* berechtigt wäre.

Halten wir also *uta prajā u* (*uta u* wie *uta vā u* 10, 142, 3) als ursprünglichen Wortlaut fest, so drängt sich die Vermuthung auf, dass der Dichter den Gleichklang *prajāsu prasūshu*, obwohl das metrisch gepasst hätte, vermeiden wollte und dem Hörer überliess an *prajā* das *su* aus dem folgenden *prasūshu* zu ergänzen. Den Verfasser des Pada aber treffen wir, wie weiterhin

in ähnlichen Fällen, auf falscher Fährte, wenn er aus dem Hiatus *prajā u* auf ein *prajāh* schliesst.

Stünde dieser Fall ganz vereinzelt, so könnte ein solches rhetorisches Auskunftsmittel, so nahe es liegt, immerhin Bedenken machen, sehen wir uns also nach ähnlichen Vorkommnissen um.

Rr. 8, 11, 1 lautet:

त्वमग्ने व्रतपा असि देव आ मर्त्येष्व । त्वं यज्ञेष्वीदः ॥

Ich übersetze: Du, o Agni, bist Wächter der Ordnung unter den Göttern, unter Sterblichen. Zu übersetzen: als Gott bei den Sterblichen (Ludwig) verbietet das doppelt stehende *ā*. Ich nehme also an, dass hier, wie oben, der Pada falsch auflöse in *devah*, dass vielmehr *deve* zu verstehen, vermutlich auch zu sprechen sei.

Der Commentar zu der Stelle, so wie er in der Ausgabe lautet, sieht etwas confus aus, enthält aber eine Bestätigung unserer Ansicht, wenn er umschreibt: *he agne devo dyotamānas tvam martyeshv ā manushyeshu ca deveshu ca madhye vratapā asi*. Der Herausgeber gibt keine Variante. Ich möchte glauben, dass die Worte *ca deveshu ca* von einem klügeren Leser an den Rand gesetzt wurden, der so erklärte wie wir. Die Ausleger desselben Verses in Vs. 4, 16, Ts. I, 1, 14, 4 bleiben bei dem Nominativ.

Im Vorübergehen nur will ich erwähnen, dass auch 6, 3, 7

वृषा एव ओषधीषु नूनीत्

wahrscheinlich *rukshē*, d. h. *ruksheshu* = *vrksheshu* zu verstehen ist: das Feuer braust in Stämmen und Stauden. Der Padapâṭha hat auch hier *rukshah*.

Auffälliger nach unserem Gefühl ist dieselbe Erscheinung in umgekehrter Folge, die volle Form voranstehend, die gekürzte folgend, wie z. B. 1, 105, 5. 8, 58, 3

त्रिष्व रीचने दिवः

rocane für *rocaneshu*, in den drei Lichträumen des Himmels, oder 1, 81, 1

तमिन्महत्स्वाजिपूतेमर्भे हवामहे स वार्षेषु प्र नो ऽविषत्

ihn rufen wir in grossen und in kleinen Streiten. Hier ist also eines von vier *su* — wenn man metrisch liest — abgeworfen. Den Singular gelten zu lassen ist ja nicht unmöglich, aber nachdem wir die Vorgänge haben, nicht wahrscheinlich.

2. In einem Agni-Liede, 1, 31, 7, lesen wir:

यत्तातृषाण उभयाय जर्जने मयः छणोषि प्रय आ च सूर्ये

Dass Agni selbst dürstend anderen den Durst lösche, was der Wortlaut besagen würde, wenn man mit Padapâṭha *tâtṛshâṇaḥ* voraussetzt, das wäre eine wunderliche Vorstellung. Machen wir aber Gebrauch von unserer bisherigen Erfahrung und verstehen *tâtṛshâṇâya ubhayâya*, so ergibt sich der gute Sinn: der du beiden lechzenden Geschlechtern (Menschen und Thieren) Erquickung schaffest, Labung unserem Gebieter.

3. Die Worte einer Anrede an Agni in 6, 3, 1

यं त्वं मित्रेण वरुण संजोषा देव पासि त्वजसा मर्तमहः

so einfach sie aussehen, machen den Erklärern Schwierigkeit. Ludwig sagt: den du als Varuna eines Beliebigen mit Mitra, o Gott, schüttest den Sterblichen durch Vernichtung der Bedrängniss. Er mutet uns dabei zu, den Agni, der aus der Bedrängniss rettet, als einen Varuna zu betrachten und zwar nicht als eine einfache, sondern als eine im Einklang mit einer zweiten handelnde Person. Das ist eine mystische Unklarheit, und man sieht nicht ein, weshalb Agni das Geschäft nicht in eigener Person sollte besorgen. Grassmann's Uebersetzung: wenn du, o Gott, und Varuna mit Mitra vereint beschirmt durch kräftige That vor Unglück, ist im ersten Pâda der Sache nach richtig, aber aus dem Wortlaut, der vorliegt, nicht zu gewinnen. Er hat das unschuldige ‚und‘ hineingedacht und sich darüber weggesetzt, dass statt *pâsi* doch wohl *pâtha* stehen müsste.

In diesem Fall hat nicht, wie in dem obigen, der Pada allein geirrt, sondern der Fehler ist in den Text selbst hineingekommen, dessen Aufzeichner mit einem *vāruṇa* in dieser Verbindung nichts machen konnte und dafür *vāruṇaḥ* schrieb. In der That also steht ein als ursprünglich vorauszusetzendes *mitréṇa vāruṇa sajóshāḥ* für *mitréṇa vāruṇena sajóshāḥ* (vgl. 4, 39, 6): welchen Sterblichen du, o Gott, im Vereine mit Mitra, mit Varuna schüttest. Die Schlussworte werden weiter unten berührt werden.

4. Längst bemerkt ist die Zusammenstellung *návyasá vácas* mit ganz neuem Spruch, 2, 31, 5. 6, 48, 1. 8, 39, 2, sowie *divítmatá vácas*, 1, 26, 2. Sâyaṇa beruft sich richtig auf seinen Pâpini und fasst *vacas* als *vacasá*. Die sämmtlichen anderen Fälle eines ähnlichen Instrumentals von *as*-Stämmen, welche Lanman, Noun-Inflection, p. 562, mehr oder weniger zweifelnd anführt, und welchen kein zweiter Instrumental, auf *á* auslautend, unmittelbar vorhergeht oder folgt, gehören, wie ich glaube, nicht hieher und ich getraue mir dieselben auf andere Weise zu erklären. Sie bilden für mich also vorläufig noch keine Instanz gegen die Erklärung des Abfalls der Casusendung aus Gründen des Wohllautes.

Dagegen rechne ich in unseren Kreis die unter 3. angeführten Worte: *yám pási tyájasá mártam ánhah*, 6, 3, 1, welchen Sterblichen du behütetest in Verlassenheit, in Noth; also *anhás* für *anhásá*, Instrumental bei Zeit und Ort.

5. Eine weitere Lösung liefert unsere Regel für 6, 4, 5:

तुर्याम् यस्मै आदिशामरातीरत्नो न हृतः पततः परिहृत

Ludwig: wir wollen überwinden deiner Anweisungen Anfeinder, wie ein Renner, der die Sturz bewirkenden auf der Flucht fällt. Mit *hrut* soll ‚der Feind in religiös-moralischem Sinn‘ bezeichnet sein. Den verfolgt man aber wohl nicht mit Ross und Wagen, und in der Metapher fehlt die Hauptsache, nämlich das was übersprungen werden soll. Grassmann: lass schlagen uns die deinen Plänen feind sind, dem Renner gleich die fliehenden Feinde stürzend.

Statt *arātis* verlangt das vorangehende *yas* die Form *arātis*. Das mag ein Versehen sein, begünstigt durch das häufige Vorkommen von *arātis* am Padaschlusse. Lanman, 376. Im Veda haben ja die Reminiscenzen häufig Einfluss, wenn auch keinen so verderblichen wie in der Ueberlieferung des Avesta. Ich nehme an, dass in unserer Stelle das dritte *as* abgeworfen, also für *parihrut* ein *parihrutas* im Sinne des Dichters zu denken sei, und erhalte dadurch den abgerundeten Satz: wir möchten hinwegsetzen über den, der eurer Befehle sich weigert, wie ein Renner (Ross) über die Fallen (Hemmnisse), die den Eilenden fallen. Zu *hrut* vergleiche man 9, 61, 27.

6. Nicht unmittelbar zwingend, aber wie mir scheint durch den richtigen Geschmack geboten, ist die Anwendung unserer Regel in 8, 64, 6:

तस्मै नूनमभिर्बवे वाचा विरूप नित्या ।
वृष्णे चोदस् सुष्टुतिम् ॥

Was darauf führt, ist der Gegensatz zwischen *virūpa* und *nitya*, von welchen jenes die veränderte, wechselnde, dieses die bleibende, bisherige Modulation (*vāc*) oder alte und neue Melodie bezeichnet. Das natürliche Sprechen pflegt als Beigabe zu Cultushandlungen nicht zu genügen. Es vergeht zu rasch und macht nicht den Eindruck des Ungewöhnlichen, Feierlichen. An seine Stelle tritt, wo nicht wirklicher Gesang, doch ein Singsang, der aus pathetischer Declamation sich entwickelt, ähnlich dem sogenannten Recitativ. Davon werden gewisse Formen sich ausgebildet haben, zu deren Handhabung einige Fertigkeit nöthig war. Und dass die vedischen Dichter und Sänger ihre Leistungen für schön hielten, ja überzeugt waren, die Götter hören ihrem Concerte mit Genuss zu, das zeigen viele lobende, fast prahlerische Bezeichnungen.

Ich nehme also an *vācā virūpa nityayā* vertrete ein *vācā virūpayā nityayā*: lass erschallen schönen Preisgesang in verändertem und üblichem Ton, d. h. in alten und neuen Weisen. Der Sammler des Veda musste *virūpa* als Vocativ behandeln,

also unbetont lassen. Und dieser Umstand hat dem Rishi Virûpa zur Ehre der Autorschaft unseres Liedes verholfen, und daraus, dass im vorangehenden Vers der fungierende Priester als Angiras angeredet wird, ist der Virûpa ein Ângirasa geworden.

7. Eine willkommene Hilfe leistet unsere Regel in der auf anderem Weg nicht aufzuklärenden Stelle 5, 52, 9, wo von den Marut gesagt wird:

उत स ते पर॑ष्णामूर्णा वसत मु॒ग्धवः ।
उत प॒त्या रथा॑नामद्रि॑ भिन्द॒न्वोवसा ॥

Bei einem Versuch die Worte zu deuten wird man sich bald überzeugen, dass nicht von dem Flusse Parushnî die Rede sein kann, welchen Sâyaṇa und Nachfolger hier finden. Mir scheinen die sichtbar verwandten Worte in 4, 22, 2:

त्रि॒ये पर॑ष्णीमु॒वमा॑ण॒ ऊर्णा॑ य॒स्याः पर्वा॑णि स॒ख्याय॑ वि॒व्ये

ein helles Licht aufzustecken, indem *parushnîm ūrṇām* unserem *parushnyām* (zu sprechen *parushniyām*) *ūrṇā* entspricht, wie *usha-mānas* dem *vasata* und *çriye* ähnliches aussagt wie *çundhyavas*. Also wird wohl *ūrṇā* für *ūrṇāyām* stehen, eine abgekürzte Form, und wir hätten zu übersetzen: und sich herausputzend hüllen sie sich in das bunte (oder krause) Vliess (d. h. in die flockige Wolke, vgl. 5, 63, 6) und mit den Felgen ihrer Wagen spalten sie wuchtig die Felsen. Dass 1 *vas* nicht wie sonst mit dem Accusativ des Gewandes, sondern mit dem Locativ verbunden wird, kann schwerlich einen Einwand gegen die Erklärung begründen, da dieser Casus sachlich so nahe liegt.

Die parallelen Worte aus 4, 22, 2 übersetze ich: Indra, welcher sich zum Putze das bunte Vliess anzieht, dessen Büschel (Zotten) er seinem Gefolge überbreitet. Zugleich ein Bild von Indra's Grösse, wenn die Flocken seines Vliesses, d. i. einzelne Ballen der Wolke (*parvan* passt mehr für die Wolke als für das Vliess) zureichen, um auch seine Gefolgschaft, die Marut, einzuhüllen.

8. Als letztes Beispiel führe ich die gewaltsamste dieser Kürzungen auf. In diesem Fall bin ich aber keineswegs der

Erfinder, sondern gehe in den Fussstapfen des Commentators, der schon den Abfall der Endung behauptet, freilich den Sinn der Worte verfehlt hat. Sie lauten 1, 187, 7:

यद्दो पितो अजगन्विचस् पर्वतानाम् ।

अवा चित्तो मधो पितो ऽर् भवाय गम्याः ॥

Ich suche zunächst einige Nebenfragen zu erledigen. Das *ado pito*, nach Padapâṭha *adaḥ*, also gegen die Lautregel, ist am ungezwungensten als Sandhi für *adas u* zu fassen, wie z. B. 10, 93, 10 *râyótá* für *râyas uta* steht. Indessen vereinfacht der Atharvan der Paippalâda, wo das ganze Lied vorkommt, die Sache und liest *yad adash pito*. Der Genitiv *parvatânâm* kann nicht von *ajagan* abhängen, sondern gehört zu *adas*, entsprechend etwa dem Gebrauch desselben Casus im Latein bei Ortsadverbien, wie *ubi terrarum*, *eodem loci*. Aehnlich bei dem nächstverwandten adverbialen *idam* in Av. 4, 16, 4 *divâḥ spâçah prá carantîdâm asya* (nämlich *divaḥ*).

Nehmen wir also mit Sâyaṇa an, dass *vivâsya* apocopierte stehe für *vivâsvatâm*, so sagen die Worte: bist du fort in das leuchtende Gebirge gegangen, o Saft, so stelle dich doch zum Trunk uns hier bereit, o süsser Saft. Die Berge sind aber nicht die Wolken, wie Sâyaṇa und Genossen glauben, und der Trank ist nicht der Regen, sondern die Berge sind Berge, die mit ihren Schneegipfeln zu dem Sprecher hertüberstrahlen, und der Trank ist der Soma, der von den Höhen ins Thal herabgebracht wird.

Das ist zugleich ein anschauliches Beispiel dafür, dass wir im Veda nicht immer zwischen Metaphern und gezwungenen Allegorien wandeln und uns mit Mühe durchwinden müssen, sondern dass bei jenen alten Poeten, guten und schlechten, auch eine natürliche Anschauung und gemeinverständliche Redeweise zu Hause ist. Je sicherer wir im genauen Verständniss ihrer Sprache, d. h. ihres Sanskrit, werden, desto menschlicher und vernünftiger werden sie uns erscheinen. Aber für manches Auge liegt der Nebel indischer Schulweisheit noch immer auf jenem

Altertum. Wie viel Ungereimtes würde z. B. vermieden, wenn unsere Uebersetzer sich entschliessen könnten, das eine Wort *vr̥shan* nicht immer mit ‚Stier, stierartig, stierkräftig‘ oder, wo das schlechterdings unmöglich ist, wenigstens mit ‚regnend‘ oder ‚tauend‘ zu übersetzen, wie die Commentare ihnen vorsagen — es kommt sogar ein ‚stierkräftiger Rauch‘ vor — sondern zuzugeben, dass das Wort gar nicht von derjenigen Wurzel *varsh* hergeleitet werden darf, die nur ‚regnen‘ und lediglich nichts anderes bedeutet. Werden jene Hirten ihre Stiere die Regner genannt haben? Hat denn ihre natürliche Function irgend eine augenfällige Aehnlichkeit mit Regen? Ist es dagegen nicht ganz natürlich, dass der Stier, dessen gewaltige Gestalt über Kühe und Kälber sich emporhebt, auch der Hervorragende, Hohe, Grosse genannt werde? Eine Hekatombe ihrer Stiere könnten unsere Uebersetzer opfern, ohne dadurch zu verarmen.

9. Was ich oben zusammengestellt habe, das sind nur Proben, gelegentlich aufgelesen, seit ich auf die Erscheinung zu achten angefangen habe. Es lässt sich erwarten, dass weitere Beispiele derselben und wohl auch anderer Arten gefunden werden. Nach den vorliegenden Fällen kann man etwa folgende Sätze formulieren:

Die Endkürzung findet sich an einem von zwei — oder auch mehreren — benachbarten Wörtern, welche gleiche Schluss-silben haben. Das gekürzte Wort geht dem vollen voran oder folgt ihm. Ersteres mag das häufigere und der Ursprung der Erscheinung sein. Beide Wörter folgen entweder unmittelbar aufeinander oder sind nur durch eine Partikel oder Präposition, selten durch ein bedeutenderes Wort, wie unter 4. in dem Beispiele aus 6, 3, 1, getrennt.

In vereinzeltten Fällen wird gekürzt, wo die Endungen sich nicht vollkommen decken, sondern nur ähnlich sind, wie unter 8., wo vor der Endung *tânâm* die vorangehende *tâm* abgeworfen ist. Unter einen ähnlichen Gesichtspunkt fiele, bei 3., das *mitreṇa varuṇa*. Das genau entsprechende *varuṇe* war unzulässig, weil dadurch der Sinn geändert wurde. Indessen liegt in diesem Fall die Möglichkeit vor, dass die Ueberlieferung

ungenau sei und ursprünglich ein alter Instrumental *váruṇā* gestanden habe.

10. Der nächste Anlass zu dieser Kürzung, die eine wirkliche Verstümmelung ist, liegt in dem Streben nach Vermeidung des Gleichklangs, das ja auch sonst in die Sprache gewaltsam eingreift. Und als mitwirkend ist das jeweilige metrische Bedürfniss zu betrachten.

Suchen wir nach Aehnlichem, so wüsste ich aus den classischen Sprachen nichts beizubringen. Dagegen bietet uns das Deutsche selbst Stoff genug, wenn schon die geschultere Neuzeit diese Lizenz ablehnt, und bald nur noch einige bequeme und eingewurzelte Kanzleiformen, wie die ‚kaiserlich deutsche Reichspost‘ und dergleichen, überleben werden.

Unsere Sprache duldet die Kürzung nur bei unmittelbarer Aufeinanderfolge von Adjectiven oder bei ihrer Verbindung durch ‚und‘. Die Dichter sind bis in unsere Zeit sehr freigebig damit:

In still und feuchten Buchten.

Herden klein und grosser Thiere.

Ein stolz verdriesslich schwerer Mann.

Ein unerwartet ungeheures Schicksal.

Das ungeheuer unerwartete.

Also Kürzung der Endungen *e*, *en*, *er*, *es*. Die ältere Zeit kannte aber nicht blos den Abfall von Casusendungen, sondern ein güt und väterliches Zureden, und Göthe sagt, freilich mehr scherzhaft: gegen inn und äussern Feind setzt er sich zur Wehre; und ein bekannter Arzt in Halle, Michael Alberti, hat eine seiner zahllosen Dissertationen betitelt: *de crimine rugarum* oder von lasterhafter Verursach und Verstellung der Runzeln. Halle 1747. Was uns geschmacklos erscheint, war damals elegante Kürze, und dem Dichter dienten die gekürzten Endungen, eben weil sie in der Sprache des täglichen Lebens nicht üblich waren, bei gehobenem und feierlichem Ausdruck. Die vedischen Poeten aber haben für ihre Kürzungen diesen Anspruch gewiss nicht gemacht.

Der Ursprung des Rumänischen.

Von

P. Hunfalvy.

Wenn ich mir die Freiheit nehme, geehrteste Versammlung, über die Frage: Wo kann die rumänische Sprache entstanden sein? Einiges vorzutragen, so glaube ich damit dem orientalischen Charakter des Congresses keinen Abbruch zu thun. Oesterreich-Ungarn bildet ja nach der allgemeinen Meinung den Uebergang vom Occident zum Orient; und Siebenbürgen, die grösste geographische Unterlage dieser Frage, ist vielleicht den meisten gegenwärtigen Herren ein überaus orientalischer Landstrich.

Noch etwas Anderes muss ich im vorhinein hervorheben. Ich bin nämlich der Meinung, dass es viel leichter sei, im Allgemeinen über den Ursprung der Sprache Behauptungen aufzustellen, gegen welche man kaum etwas Triftiges vorbringen könnte, als den Ursprung nicht nur einer gewissen Sprachenclasse, sondern selbst einer einzelnen Sprache der gewissen Classe zu erklären. Man könnte, denke ich, alle physiologischen und psychologischen Vorbedingungen, welche die Möglichkeit des Sprechens darthun, genau kennen, ohne doch zu wissen, warum z. B. das bekannte *acqua*, im Griechischen *ἄqua*, im Lateinischen *equo*, in den ugrischen Sprachen aber *lov*, *ló*, *lu*, *lav*, und in den türkischen *at* heisst? Warum das sanskritische *apa*, das im Lateinischen *aqua* lautet, im Rumänischen ebenfalls *apa* heisst? sowie das lateinische *equa* im Rumänischen *épa* (*eapa*) lautet. Ich sehe nicht die Entstehungsursache der angeführten

Wörter; ich weiss auch nicht, warum der Lautwechsel in *açva*, *equo* und *ἵππο*, in *aqua* und *apa*, in *equa* und *épa* (*eapa*) entstanden ist. Man sagt: der Gutturallaut kann in einer verwandten Sprache zum Labiallaut werden, was viele Beispiele bestätigen; oder genauer gesagt, die Sprachenfacta sind der Grund jenes abstracten Ausdruckes geworden. Aber ich fühle weder physiologisch noch psychologisch die Nöthigung zu diesem Lautwechsel; und ich wage zu behaupten, dass auch Andere diese Nöthigung nicht fühlen, weil bekanntlich dieselben Sprachen beide, sowohl Gattural- als Labiallaute in grosser Menge anwenden. Ebenso wenig weiss ich einen physiologischen oder psychologischen Grund anzugeben, warum die türkischen Sprachen, denen der *r*-Laut nicht fremd ist, denselben doch im Anlaut vermeiden, so dass sie z. B. das *,rus'* *,urus'* sprechen; weshalb auch im Ungarischen der Russe *,orosz'* heisst, ein in uralten Zeiten dem Türkischen entnommener Ausdruck, denn im Ungarischen ist das *r* auch im Anlaut sehr gebräuchlich.

Diese Vorbemerkung wollte ich deswegen machen, damit ja Niemand wähne, ich werde mit der Frage: Wo kann die rumänische Sprache entstanden sein? auch das Wie und Warum diese Sprache so entstanden ist, wie sie eben ist, erklären; obgleich ich das Warum doch auch ein oder das andere Mal aufzufinden versuchen werde.

Die rumänische Sprache hat zwei Hauptdialecte, den südlichen, transdanubianischen, den man *makedo-rumänisch*, und den nördlichen, cisdanubianischen, den man *dako-rumänisch* nennt. Wo kann nun diese Sprache entstanden sein? Auf diese Frage sind dreierlei Antworten möglich und auch ausgesprochen worden. Nämlich:

1. Die rumänische Sprache ist im Norden der Donau, und zwar in Siebenbürgen entstanden, von woher sie sich dann nach dem Süden in die transdanubianischen Provinzen verbreitet hat.

2. Die rumänische Sprache ist sowohl im Norden, d. h. in Siebenbürgen, wie auch im Süden, auf der Balkanhalbinsel entstanden.

3. Die rumänische Sprache ist im Süden, auf der Balkanhalbinsel entsprungen, und hat sich von daher nach dem Norden in die cisdanubianischen Provinzen, folglich auch nach Siebenbürgen, verbreitet.

Um die dreierlei Antworten richtig beurtheilen zu können, ist eine Kenntniss des Rumänischen beider Dialecte, den Hauptzügen nach, erforderlich, welche ich möglichst kurz andeuten will.

Das Rumänische ist eine romanische Sprache, denn ihr Grundstock ist lateinisch, wie der aller anderen romanischen Sprachen. Es steht am nächsten dem Italienischen, und könnte für einen Dialect desselben angesehen werden, wenn es nicht solche Eigenthümlichkeiten hätte, die es von allen anderen romanischen Sprachen unterscheiden. Es zeigt auch überhaupt einen grösseren Lautschwund, als das Italienische, wobei ich sogleich bemerke, dass ich nur die italienische Schriftsprache mit der rumänischen Schriftsprache vergleichen kann, demnach die mannigfachen Ortsdialecte beider Sprachen ausser Acht lassen muss. Es behaupten aber Sprachgelehrte, wie Emil Picot (*Documents pour servir à l'étude des dialectes roumains, recueillis et publiés par Emil Picot. I. Paris. Extrait de la Revue de Linguistique et de Philologie comparée. T. V., fasc. 3*), dass das Rumänische, verglichen mit dem Italienischen, sehr wenig Dialectverschiedenes aufzeigt. Nach Picot wäre das Makedo-Rumänische bei weitem nicht so abweichend von dem Dako-Rumänischen, wie das Neapolitanische von dem Toskanischen oder von dem Venetianischen. Wenn man dennoch die verschiedenen italienischen Dialecte nur für Mundarten einer und derselben Sprache hält, so dürfen umsomehr die beiden rumänischen Hauptdialecte nur für Mundarten einer Sprache gelten. Ich kann mich auch auf meine eigene Erfahrung berufen. Ich verstehe das im Makedo-Rumänischen Gedruckte nicht mit mehr Schwierigkeit, als die Fritz Reuter'schen Schriften; ich finde demnach zwischen dem Makedo-Rumänischen und dem Dako-Rumänischen keinen grösseren Unterschied, als zwischen dem Fritz Reuter'schen Plattdeutschen und der deutschen Litteratursprache.

Der Wortschatz beider rumänischen Dialecte enthält zuerst eine grosse Menge solcher Ausdrücke, welche der Form und Bedeutung nach, so zu sagen, identisch sind mit den lateinischen Wörtern. Die Beispiele werden immer in der dako-rumänischen Form vorangestellt, worauf die makedo-rumänische folgt.

Dako-Rumänisch	Makedo-Rumänisch	Lateinisch	Deutsch
<i>acu</i>	<i>acu</i>	<i>acus</i>	Nadel
<i>albu</i>	<i>albu</i>	<i>albus</i>	weiss
<i>altu</i>	<i>altu</i>	<i>altus</i>	hoch
<i>amu</i>	<i>amu</i>	<i>habeo</i>	ich habe
<i>arbore</i>	<i>arbore</i>	<i>arbor</i>	der Baum
<i>ardu</i>	<i>ardu</i>	<i>ardeo</i>	ich brenne
<i>ascundu</i>	<i>ascundu</i>	<i>abscondeo</i>	ich verberge
<i>audu</i>	<i>avdu</i>	<i>audio</i>	ich höre
<i>barba</i>	<i>barba</i>	<i>barba</i>	der Bart
<i>bou</i>	<i>bou</i>	<i>bos</i>	der Ochs

u. s. w.

Ein kleiner Unterschied zeigt sich in dieser Kategorie der Wörter, dass der Lautschwund im Dako-Rumänischen noch grösser ist als im Makedo-Rumänischen, z. B.

<i>chiemu</i>	<i>clemu</i>	<i>clamo</i>	ich schreie
<i>chiaie</i>	<i>cliae</i>	<i>clavis</i>	der Schlüssel
<i>muiare</i>	<i>muliare</i>	<i>mulier</i>	das Weib
<i>ochiu</i>	<i>ocliu</i>	<i>oculus</i>	das Auge

u. s. w.

Dann lautet *c* vor *e*, *i* im Dako-Rumänischen *tsch*, im Makedo-Rumänischen *tz*, als:

<i>ține</i>	<i>cine</i>	<i>quis</i>	wer
<i>țe</i>	<i>ce</i>	<i>quid</i>	was
<i>țetate</i>	<i>citare</i>	<i>civitas</i>	die Stadt
<i>țina</i>	<i>cina</i>	<i>coena</i>	das Abendmahl
<i>țingu</i>	<i>cingu</i>	<i>cingo</i>	ich umgürte

u. s. w.

Wegen dieser Aussprache nennen die Dako-Rumänen ihre südlichen Sprachbrüder Tsintsaren, weil sie *tz* und nicht *tsch* sprechen.

Weiter entspricht dem *f*- und *v*-Laut im Makedo-Rumänischen *h* und *j*, als:

<i>ferbu</i>	<i>herbu</i>	<i>ferveo</i>	ich siede
<i>fia</i>	<i>hilia</i>	<i>filia</i>	die Tochter
<i>fiu</i>	<i>hiliu</i>	<i>filius</i>	der Sohn
<i>ficatu</i>	<i>hicatu</i>	<i>ficatus</i>	mit Feigen gestopft
<i>verme</i>	<i>jermu</i>	<i>vermis</i>	der Wurm
<i>vinu</i>	<i>jinu</i>	<i>vinum</i>	der Wein
u. s. w.			

Doch finden wir auch:

<i>ventu</i>	<i>vintu</i>	<i>ventus</i>	der Wind
<i>vina</i>	<i>vina</i>	<i>vena</i>	die Ader
<i>focu</i>	<i>focu</i>	<i>focus</i>	das Feuer
u. s. w.			

Die lateinischen Gatturallaute werden in beiden Dialecten häufig zu Labiallauten, was in der italienischen Schriftsprache nicht vorkommt, als:

<i>apa</i>	<i>apa</i>	<i>aqua</i>	das Wasser
<i>lapte</i>	<i>lapte</i>	<i>lac (lactis)</i>	die Milch
<i>lemnu</i>	<i>lemnu</i>	<i>lignum</i>	das Holz
<i>limba</i>	<i>limba</i>	<i>lingua</i>	die Zunge, Sprache
<i>opto</i>	<i>opto</i>	<i>octo</i>	acht
<i>patru</i>	<i>patru</i>	<i>quatuor</i>	vier

aber:

<i>calu</i>	<i>calu</i>	<i>caballus</i>	das Pferd
<i>cale</i>	<i>cale</i>	<i>callis</i>	der Weg
<i>care</i>	<i>care</i>	<i>qualis</i>	welche
u. s. w.			

Dies letzte Wort zeigt eine Umwandlung des lateinischen *l*-Lautes, der in beiden Dialecten zum *r*-Laut wird, z. B.

<i>čeru</i>	<i>ceru</i>	<i>coelum</i>	der Himmel
<i>gura</i>	<i>gura</i>	<i>gula</i>	der Mund

<i>mascuru</i>	<i>mascuru</i>	<i>masculus</i>	das Männlein
<i>paru</i>	<i>paru</i>	<i>palus</i>	der Pfahl
<i>peru</i>	<i>peru</i>	<i>pilus</i>	das Haar
<i>pureče</i>	<i>purece</i>	<i>pulex</i>	der Floh
<i>sare</i>	<i>sare</i>	<i>sal</i>	das Salz

u. s. w.

Im istrischen Dialecte, einer Abweichung des Makedo-Rumänischen, wird das *n* zu *r*, z. B. *dumineca*, Sonntag, lautet im Istrischen *dumireca*; *farina*, das Mehl, lautet dort *farira*; *lana*, die Wolle, *lara* u. s. w. Aber das lateinische *monumentum*, Grabmal, lautet in beiden Hauptdialecten *mormintu*.

Vor *a* und *e* wird in beiden Dialecten das *e* zu *ea*, *ia*, das *o* zu *oa* gedehnt, oder diphthongisirt. Daher lautet das *video*, *vides*, *videt* im Rumänischen: *vedu*, *vezi*, *veade*. Beispiele:

<i>eapa</i>	<i>iapa</i>	<i>equa</i>	die Stute
<i>dereapta</i>	<i>deriapta</i>	<i>directa</i>	die Rechte
<i>doamna</i>	<i>doamna</i>	<i>domina</i>	die Frau
<i>foame</i>	<i>foamè</i>	<i>fames</i>	der Hunger
<i>oameni</i>	<i>oameni</i>	<i>homines</i>	die Menschen

(aber *omu omu homo* der Mensch)

<i>peatra</i>	<i>kiatra</i>	<i>petra</i>	der Fels
<i>peale</i>	<i>kiale</i>	<i>pellis</i>	das Fell
<i>moara</i>	<i>moara</i>	<i>mola</i>	die Mühle
<i>soare</i>	<i>soare</i>	<i>sol</i>	die Sonne

u. s. w.

Der Wortschatz beider Dialecte enthält aber auch solche lateinische Wörter, deren Bedeutung in beiden Dialecten des Rumänischen eine andere geworden ist, z. B.

<i>barbatu</i>	<i>barbatu</i>	der Mann	<i>barbatus</i>
<i>doru</i>	<i>doru</i>	der Wunsch	<i>dolor</i>
<i>inima</i>	<i>inima</i>	das Herz	<i>anima</i>
<i>sufletu</i>	<i>sufletu</i>	die Seele	<i>subflatus</i>
<i>lucru</i>	<i>lucru</i>	die Arbeit	<i>lucrum</i>
<i>leau</i>	<i>liau</i>	ich nehme	<i>levo</i>
<i>leareaminte</i>	<i>loareaminte</i>	das Aufmerken	<i>animadversio</i>

<i>orbu</i>	<i>orbu</i>	der Blinde	<i>orbus</i>
<i>sarutare</i>	<i>sarutare</i>	das Küssen	<i>salutare</i>

u. s. w.

Natürlich haben beide Dialecte sehr viele Wörter, die nicht lateinischen Ursprunges sind, deren Herkunft wir hier unbeachtet lassen, als:

<i>aruncu</i>	<i>aruncu</i>	ich werfe
<i>belescu</i>	<i>belescu</i>	ich schäle
<i>buza</i>	<i>buza</i>	die Lippe
<i>fečora</i>	<i>ficora</i>	das Mädchen
<i>fečoru</i>	<i>ficoru</i>	der Knabe
<i>folosescu</i>	<i>felisescu</i>	ich nütze
<i>galbenu</i>	<i>galbenu</i>	gelb
<i>graiu</i>	<i>griaiu</i>	die Stimme, das Wort
<i>grasime</i>	<i>gresime</i>	die Fette
<i>hranescu</i>	<i>harnescu</i>	ich nähre
<i>invetiu</i>	<i>invetiu</i>	ich lehre
<i>me invetiu</i>	<i>me invetiu</i>	ich lerne
<i>moaša</i>	<i>moasa</i>	die Alte
<i>padure</i>	<i>padure</i>	der Wald
<i>suta</i>	<i>suta</i>	hundert
<i>trupu</i>	<i>trupu</i>	der Körper
<i>lingura</i>	<i>lingura</i>	der Löffel
<i>mare</i>	<i>mare</i>	gross

u. s. w.

Wir finden endlich Wörter in beiden Dialecten, welche dem Griechischen entnommen sind, wie:

<i>dascalu</i>	<i>dascalu</i>	der Lehrer	διδάσκω
<i>dracu</i>	<i>dracu</i>	der Teufel	δράκων
<i>drumu</i>	<i>drumu</i>	der Weg	δρόμος
<i>ermu</i>	<i>ermu</i>	die Wüste	ἐρημος
<i>lipsa</i>	<i>lipsa</i>	der Mangel	λείψις
<i>lipsescu</i>	<i>lipsescu</i>	ich ermangele	
<i>pedepsa</i>	<i>pedepsa</i>	die Strafe	παίδευσις

u. s. w.

Nun führe ich nur drei Eigenthümlichkeiten an, durch welche sich beide rumänischen Dialecte von den anderen romanischen Sprachen unterscheiden.

In dem Italienischen, wie in allen anderen romanischen Sprachen, hat das lateinische Pronomen demonstrativum *ille, illa* die Rolle des Artikels übernommen, welcher dann mit einigen Präpositionen die Declination bilden musste, nachdem die lateinischen Casusendungen ihre Wirkung verloren hatten. Dieser Artikel steht überall vor dem Nomen. Auch im Rumänischen hat das Pronomen demonstrativum die Rolle des Artikels übernommen, aber dieser wird, sonderbarer Weise, hinten an das Nomen angehängt, wodurch die rumänische Declination sich sehr verschieden von der der anderen romanischen Sprachen gestaltet, wie das Beispiel es zeigt.

Italienisch	Dako-Rumänisch	Makedo-Rumänisch	
<i>il lupo</i>	<i>lupu-lu</i>	<i>lup-lu</i>	der Wolf
<i>del lupo</i>	<i>a lupului</i>	<i>a luplui</i>	
<i>al lupo</i>	<i>a lupului</i>	<i>a luplui</i>	
<i>i lupi</i>	<i>lupi-li, lupii</i>	<i>lupli</i>	die Wölfe
<i>dei lupi</i>	<i>a lupi-loru</i>	<i>a luplor</i>	
<i>ai lupi</i>	<i>a lupiloru</i>	<i>a luplor</i>	
<i>la donna</i>	<i>doamna-a, doamn'a</i>	<i>doamn'u</i>	die Frau
<i>della donna</i>	<i>doamne-ei, doamn'ei</i>	<i>a doamni-li</i>	
<i>alla donna</i>	<i>doamne-ei, doamn'ei</i>	<i>a doamni-li</i>	
<i>le donne</i>	<i>doamne-le</i>	<i>doamni-le</i>	die Frauen
<i>delle donne</i>	<i>doamne-loru</i>	<i>a doamni-lor</i>	
<i>alle donne</i>	<i>doamne-loru</i>	<i>a doamni-lor</i>	

Das *loru, lor* des Rumänischen ist dem pluralen Genitiv und Dativ des Demonstrativums *elu, e'a (ela)* entnommen, das auch dem italienischen *di loro, a loro* entspricht. Uebrigens zeigt die rumänische Declination noch manch Schwankendes, so hieß eine Zeitung im Anfange ‚Gazeta de Transilvania‘, jetzt heisst sie ‚Gazeta Transilvaniei‘. So lautet der Nominativ des Pronomen possessivum im Dako-Rumänischen: *alu meu, a-mea*, der meine, die meine; *ai miei, ale mele*, die meinen. Im Makedo-

Rumänischen: *a-meu, a-mea; a-mei a-mele*. Hier scheint das *a* als Präposition ganz überflüssig; man müsste es als ein *a* prostheticum betrachten.

Auch die Bildung der compositen Zahlwörter weicht von den gewöhnlichen romanischen Zahlwörtern ab. So sagt der Italiener: *undici, dodici, tredici* und so fort bis *sedici*, dann aber *dieci sette, dieci otto, dieci nuovo*. Der Dako-Rumäne sagt: *un-spre-zeče (unum supra decem), doi-spre-zeče, trei-spre-zeče, patru-spre-zeče (quatuor supra decem u. s. w.), optu-spre-zeče, noue-spre-zeče*. Ebenso der Makedo-Rumäne: *un-spre zace, dao-spre-zace, trei-spre-zace, patru-spre-zace*.

Die multiplicirten Zahlwörter werden in dem Italienischen und anderen romanischen Sprachen durch die lateinischen Synthesen ausgedrückt, wie *venti* (20), *trenta* (30), *quaranta* (40); *vingt, trente, quarante* u. s. w. Die rumänische Sprache hat die lateinischen Synthesen aufgelöst, und der Dako-Rumäne sagt: *doue zeči = zwei zehn, trei zeči, patru zeči* u. s. w. Der Makedo-Rumäne sagt: *zinžici* (20, ein dunkles Wort, aber) *trei zaci, patru zaci* u. s. w. Auffallend ist es, dass die rumänische Sprache für hundert das unlateinische (slavische) *suta* in beiden Dialecten aufgenommen hat, während die anderen romanischen Sprachen das lateinische *centum* beibehalten haben.

Endlich weicht die rumänische Sprache in der Bildung des Futurums von ihren romanischen Schwestern ab. Diese haben sich eine neue Synthese des Verbums mit dem Hilfszeitwort *habeo* gebildet: hingegen die rumänische Sprache nahm das Verbum *volo* = ich will, zu dem Infinitiv des Verbums, wie wir an dem folgenden Beispiele sehen.

Italienisch	Dako-Rumänisch	Makedo-Rumänisch
<i>loderò</i>	<i>voliu lauda</i>	<i>voi lavdare</i>
<i>loderai</i>	<i>veri lauda</i>	<i>vrei lavdare</i>
<i>loderà</i>	<i>va lauda</i>	<i>va lavdare</i>
<i>loderemo</i>	<i>vomu lauda</i>	<i>vremu lavdare</i>
<i>loderete</i>	<i>vreti lauda</i>	<i>vreci lavdare</i>
<i>loderanno</i>	<i>voru lauda</i>	<i>voru lavdare.</i>

Um den *r*-Laut in dem rumänischen Hilfswort zu erklären, muss man sich erinnern, dass das lateinische *l* im Rumänischen zu *r* wird. Das lateinische *velle* lautet demnach im Rumänischen *vre* oder *vrere*. Das Präsens dieses Wortes hat im Dako-Rumänischen dreierlei Formen; im Makedo-Rumänischen nur eine.

Dako-Rumänisch.			Makedo-Rumänisch.
<i>vreu</i>	<i>voliu</i>	<i>oiu</i>	<i>voi</i>
<i>vrei</i>	<i>veri, vei</i>	<i>oi</i>	<i>vrei</i>
<i>vre</i>	<i>va</i> ,	<i>o</i>	<i>va</i>
<i>vremu</i>	<i>vomu</i>	<i>omu</i>	<i>vremu</i>
<i>vreti</i>	<i>vreti, veti</i>	<i>eti</i>	<i>vreci</i>
<i>vreu</i>	<i>voru</i>	<i>oru</i>	<i>va</i>

I.

Wo mag nun diese Sprache entstanden sein? Im Norden der Donau, und zwar in dem heutigen Siebenbürgen, dem berühmten alten Goldland, das den Mittelpunkt der gefürchteten dakischen Macht unter Dekebalus bildete, die aber der römische Kaiser Trajanus in den Jahren 101—104 n. Chr. vernichtete und Dakien zur römischen Provinz machte. So lautet die erste Antwort auf die Frage, wo die rumänische Sprache entstanden sein kann. Diese Antwort hatte den Beifall der vorigen Jahrhunderte, und gilt bei Vielen noch jetzt als historisch gut begründet. Wie Gibbon vor einem Jahrhundert in seinem berühmten Werke (*Decline and fall of the Roman Empire*, Chapter XI.), so nahm sie auch Leopold von Ranke in seiner Weltgeschichte (III. Band, I. Abtheilung, Leipzig 1883. Seite 452) als solche an.

Sie stützt sich auf das Zeugniß der Geschichte, dass in Dakien das römische Wesen eine hohe Entwicklung erreichte; was die vielen aufgefundenen und publicirten Inschriften, die Spuren römischer Strassen und die, leider sehr verschleppten Ueberreste römischer Bauten bestätigen. Sie stützt sich aber auch auf das Zeugniß der Gegenwart; denn Siebenbürgen hat eine rumänische Bevölkerung, welche jetzt die Mehrheit der

dortigen Bewohner ausmacht, die demnach von den Colonisten, mit welchen Trajanus das durch den blutigen Eroberungskrieg menschenleer gewordene Land bevölkerte, abstammen können. Mit dieser allgemeinen Auffassung begnügen sich die landläufigen Lehrbücher, wie sich denn auch die bewunderten Gibbon und von Ranke damit begnügten, denen beiden es wohl sehr ferne liegen mochte, in diesem abseits liegenden dunkeln Winkel der Geschichte genauere Forschungen anzustellen.

Die rumänische Geschichtsschreibung, welche seit 1812 (damals erschienen Peter Major's Untersuchungen über das Entstehen des Rumänenthums — das allererste Werk dieser Art) sehr emsig arbeitet, hat aber die allgemeine Auffassung mit einem reichen stofflichen Inhalt ausgestattet. Sie, die rumänische Geschichtsschreibung, weiss, nach Peter Major's Entdeckung, dass die heutigen Walachen oder Rumänen Siebenbürgens, reines römisches Blut sind: soll doch Trajanus die Daker mit Stumpf und Stiel ausgerottet haben. Die neuen Colonisten kamen mit Weib und Kind in's Land; kein einziger heiratete ein barbarisches Weib, wie noch heutzutage, so behauptete Peter Major, der Rumäne sich nur mit einer Rumänin vermählt. Die rumänische Geschichtsschreibung weiss, dass das Christenthum unter den römischen Colonisten sehr begründet war, deswegen bildete sich daselbst eine christliche Hierarchie, so dass natürlicher Weise lateinisches Schriftenthum und lateinische Gelehrsamkeit im alten Dakien fortblühten. Sie weiss, dass diese gebildete römische oder romanisirte Bevölkerung unter der gothischen Herrschaft leidlichen Bestand hatte, auch humanisirte sie die rohen Gothen. Sie weiss es, wenigstens zum Theil, dass diese Bevölkerung mit den Hunnen, den Nachfolgern der Gothen, auf freundschaftlichem Fusse stand, soll doch den Hunnen die romanische Sprache ganz geläufig gewesen sein: zum anderen Theil findet sie zwar, dass die Hunnen eine wahre Teufelsbrut waren. Aber die Romanen, den Unholden ausweichend, zogen sich in die Berge und kamen, sammt ihren Herrschern, jedesmal in ihre früheren Sitze zurück, sobald die barbarischen Horden, die einander ablösten, das Land verlassen hatten. Dies geschah

zumal, behaupten die rumänischen Geschichtsschreiber, um 800 n. Chr., nach dem Verfall des Avarenreiches. Von nun an blieben sie alleinige Inhaber des heutigen Siebenbürgens, und stifteten mehrere Staaten, deren Herrscher Gelou, Men-Marot und Glad waren, als die Magyaren erschienen. Diese mussten demnach jene Herrscher besiegen, als sie das Land in Besitz nehmen wollten, was ihnen aber nur zum Theile gelungen ist. Denn auch nachher hatten sich souveräne rumänische Fürstenthümer erhalten, namentlich das von Fogaras im Süden des Landes, dessen Herrscher, der schwarze Rudolf oder Gaudentius (Rad-Negr) 1290 aus Fogaras auszog und den walachischen Staat, das heutige Romanian begründete. Endlich führt die rumänische Geschichtsschreibung auch Traditionen, z. B. von der Trajan's Wiese, und die allgemeine Ueberzeugung des Volkes von dessen römischer Abstammung als Belege für ihre Behauptungen an.

Der stoffliche Inhalt, mit dem die rumänische Geschichtsschreibung die oben erwähnte allgemeine Auffassung ausstattet, ist wohl glaublich: ist er aber auch geschichtlich?

Die Geschichte muss vorerst den heutigen Rumänen das reine römische Blut absprechen. Trajanus hatte die Daker nicht mit Stumpf und Stiel ausgerottet, obwohl er ihre staatliche Macht für immer gebrochen hat. Dakische Hilfstruppen dienten auch nach Trajan's Tod in den römischen Heeren; und in der eigentlichen dakischen Provinz schlossen sich manche Daker dem römischen Wesen an, was viele Inschriften bezeugen. Eine Mischung der Colonisten mit fremdem Blute war daselbst ebenso allgemein, wie überall in den römischen Provinzen.

Was weiss aber die Geschichte von diesen Colonisten selbst? Sie weiss, dass sie nicht aus Italien stammten, also nichts weniger als Römer waren. Italien konnte zu Trajan's Zeiten keine Colonien abgeben, so sehr entvölkert war es bereits, oder vielmehr so sehr hatten die Latifundien überhand genommen, dass die Landbevölkerung fast nur aus Sklaven bestand. Die nach Dakien versetzte neue Bevölkerung kam zum allergrössten Theile aus Kleinasien, aber auch aus Noricum und Pannonien. Für den Goldbergbau wurden Pirusten aus Dalmatien gepresst. Nur

nach Apulum, wo heute Karlsburg oder Weissenburg liegt, versetzte Decius um 252 Colonisten aus Apulien, und benannte es ‚Nova colonia Apulum‘. Diese Colonisten waren gräcisirte Autochthonen, wenn sie auch schon lateinisch sprachen. Alles dies beweisen zahlreiche Inschriften. Die neue Bevölkerung der dakischen Provinz war ein Mischvolk, wie kaum in einer anderen Provinz des weiten römischen Reiches.

Von den dakischen Colonisten weiss noch die Geschichte dass sie, vor den Einfällen der Gothen, nach Mösien jenseits der Donau versetzt wurden, und dass Aurelianus auch die Militärmacht aus der trajanischen Provinz herauszog. Ob alle oder nicht alle Provincialen diese Provinz verlassen haben, ist eine irrelevante Frage. Gewiss zogen nicht alle fort, aber eben so gewiss ist es, dass durch diesen Exodus das romanische Wesen daselbst geschwächt, das barbarische hingegen sehr verstärkt werden musste.

Was weiss weiter die Geschichte von dem Christenthume im trajanischen Dakien? Gar nichts; denn die aufgefundenen Inschriften geben davon kein Zeugniss. Die Geschichte weiss nur, dass Decius, der sich ‚Restitutor Daciarum‘ nannte, unter allen Imperatoren der heftigste Verfolger der Christen war. Wir müssen demnach annehmen, dass zu seiner Zeit, um 250—252, in Dakien das Christenthum schwerlich so geblüht habe, um eine organisirte Hierarchie zu besitzen. Nach Decius aber beginnt schon der Verfall der Provinz, die sich um 260 der Gothen nicht mehr erwehren konnte. Die Geschichte weiss dann, dass zu den Gothen das Christenthum nicht aus Dakien, sondern aus Kleinasien gelangte, und dass selbst ein Theil der Gothen unter Athanarich die christlichen Gothen vertrieb, was den Zwiespalt unter den Gothen verursachte und den Sieg der Hunnen über sie erleichterte. Als dann Athanarich sich vor den Hunnen nach Siebenbürgen retten wollte, musste er dort Sarmaten verdrängen (*extrusis Sarmatibus*, wie es bei Ammianus Marcellinus XXXI, 4, 12 heisst). Um 370, also nur hundert Jahre nach dem Exodus der Provincialen aus Siebenbürgen, hören wir daselbst nichts mehr von romanischen Einwohnern, so wie auch der Daker

Name schon verschwunden war. In dieser, für das trajanische Dakien so traurigen Zeit, konnte sich daselbst eine christliche Hierarchie oder gar römische Gelehrsamkeit kaum erhalten haben.

Nun erscheint in dem Gesandtschaftsberichte des Priscus das positivste Zeugniß aus dem Jahre 448 über die ehemalige trajanische Provinz. Das sogenannte ungarische Banat zwischen der Donau, der Theiss, der Maros und dem heutigen Hunyader Comitatus von Siebenbürgen hatte mit diesem Comitatus und dessen nördlichen und östlichen Umgebungen den weitaus romanisirtesten Theil der römischen Provinz gebildet. Die griechische Gesandtschaft, nachdem sie die Donau überschritten, durchzog den ganzen Banat bis an die Maros, übersetzte unterhalb oder oberhalb Szegedins die Theiss, um an das Hoflager Attila's zu gelangen.

Nirgends fand Priscus eine Spur des ehemaligen römischen Wesens, er, der lateinisch (er nennt es ausonisch) verstand, Christ war, demnach die etwaigen christlichen Insassen wohl bemerken musste, er hört von einer solchen Bevölkerung des alten Dakiens nichts, dessen Eroberung durch Trajanus und Aufgeben durch Aurelianus ihm nicht unbekannt sein konnten.

Die Hunnenmacht zerfällt, und die Gepiden bleiben als Herren von Siebenbürgen da. Gegen diese knüpft Kaiser Justinianus sowohl mit den Utriguren und Kutriguren am Don und dem Asow'schen Meere, als auch mit den Longobarden in dem heutigen Ungarn Unterhandlungen an — so weit suchte er Verbündete — aber die sehr zahlreichen Nachkommen der dakiischen Provincialen, die, nach der Behauptung der rumänischen Geschichtsschreibung, unter eigenen Herrschern in Siebenbürgen (ob neben oder unter den Gepiden?) leben sollten, und des Kaisers erwünschteste Verbündete hätten sein müssen, diese findet dessen herumspähende Politik nicht. Vielmehr lässt er in dem heutigen Serbien und Bulgarien längst der Donau eine Reihe von Fortificationen errichten gegen das Barbarenland am linken Donauufer. Justinianus und seine politische und militärische Umgebung hatten also keine Kunde von romanischen Einwohnern in dem Barbarenlande.

Nach der Besiegung der Gepiden und dem Abzug der Longobarden aus Pannonien herrschten die Avaren dritthalb hundert Jahre lang in dem heutigen Ungarn, Siebenbürgen und Romanien (Moldau und Walachei). Die vielen Kriege der griechischen Kaiser mit diesen neuen Nachbarn bieten vielfache Gelegenheit, die verschiedenen Völkerschaften des grossen Avarenreiches kennen zu lernen; so erfahren wir, dass neben den Avaren und Bulgaren die Slaven am zahlreichsten waren; wir hören auch von drei Gepidendörfern, gerade in der Gegend, die Priscus durchwandert hatte: aber von romanischen Einwohnern diesseits der Donau hören wir abermals nichts.

Das Avarenreich wird durch Karl des Grossen Armeen vernichtet. Nun sollen, nach der Behauptung der rumänischen Geschichtsschreibung, die Romanen alleinige Besitzer von Siebenbürgen geworden sein, so dass zur Zeit, als die Ungarn oder Magyaren erschienen, daselbst drei rumänische Fürsten: Gelou, Men-Marot und Glad, sowie zwischen der Theiss und der Donau in Ungarn der Bulgarenfürst Zalan geherrscht haben sollen. Die rumänisch-christliche Hierarchie und die lateinische Litteratur hätte sich demnach von 800—900 ganz frei erhalten und entwickelt. Die Ungarn kämpften zwar mit Erfolg gegen die genannten Fürsten, ohne jedoch die Rumänen zu besiegen, die vielmehr ihre Verbündeten wurden und noch lange Zeit hindurch souveräne Fürstenthümer, namentlich das von Fogaras, behielten. Die lateinische Schrift und Kirchensprache hätte unter den Rumänen Siebenbürgens, der Moldau und der Walachei bis zu dem florentinischen Concilium 1439 geherrscht, das, wie bekannt, die Union der orientalischen und occidentalischen Kirchen angenommen hat.

Diese letzteren Behauptungen der rumänischen Geschichtsschreibung unterstützen aber weder die gleichzeitigen griechischen und lateinischen Schriftsteller, noch die allbekannten Begebenheiten. Sie stehen aber auch im Widerspruche mit der Topographie Siebenbürgens, mit dem fremden Zeugniß der magyarschen Sprache und — was noch bedeutungsvoller ist — auch mit dem einheimischen Zeugniß der rumänischen Sprache selbst.

Der Prumer Abt Regino, Liutprand des deutschen Kaisers Gesandter in Constantinopel, die griechischen Kaiser Leo Sapiens und Constantinus Porphyrogenitus (alle vier Genannten sind Berichterstatter über die Kriege mit den erscheinenden Magyaren und deren Niederlassung), erhielten keine Kenntniss von rumänisch-christlichen Fürsten und Einwohnern Siebenbürgens oder von einem bulgarischen Zalan in Ungarn. Der deutsche Kaiser Arnulf, der mährische Fürst Svatopluk, und der mächtige Symeon, Herrscher der Bulgaren jenseits der Donau, mussten die auftretenden Magyaren als Feinde fürchten, und hätten sich gewiss die Mitwirkung der genannten, Gelou, Men-Marot, Glad und des Zalan verschafft, wenn diese historische und nicht erdichtete Persönlichkeiten gewesen wären. Umgekehrt, der anonyme ‚Bela regis Notarius‘, dem wir allein die genannten Persönlichkeiten verdanken, kennt seinerseits weder den Kaiser Arnulf, noch den mährischen Svatopluk, noch den bulgarischen Symeon. Die Erzählung des anonymen Notarius von der magyarischen Occupation des Landes hat nicht mehr historischen Boden als die Helden Ariosto's im Orlando furioso.

Byzantinische Berichte wissen, dass zwei ungarische Stammfürsten, Bolosudes und Gylas — in den ungarischen Chroniken Gyula — um 950 in Constantinopel die Taufe empfangen, und dass sie der Kaiser Constantinus Porphyrogenitus, der bei dem Taufact ihr Pathe war, mit der Patricierwürde auszeichnete. Sie erhielten auch einen Mönch, Hierotheus, den der Patriarch zum Bischof des zu bekehrnden Volkes geweiht hatte, und kehrten in ihre Heimat zurück. Bolosudes ward Apostat, und verlor sein Leben in der berühmten Schlacht bei Augsburg, 955; Gylas oder Gyula, blieb der neuen Religion treu, und lebte als Stammfürst in Siebenbürgen. Seine christliche Enkelin ward Gemalin des Grossfürsten Geisa und Mutter des heiligen Stephans, ersten Königs von Ungarn.

Dieser hatte als christlicher König mit den Stammfürsten zu kämpfen, namentlich auch mit Aechtum, der zwischen der Donau, der Theiss und der Maros, also in dem romanisirtesten Theile der ehemaligen dakischen Provinz, hauste, und aus

Widdin (Bdyn) bulgarische Mönche berufen hatte. Nach seinem Falle setzte Stephan den italienischen Gerhard auf den neuen Bischofsstuhl von Csanád, allwo die bulgarischen Mönche bereits das Christenthum zu pflanzen begonnen hatten.

Weder Gylas oder Gyula, noch Achtum, hatten in ihrem Besitzthum romanische Christen und eine Hierarchie gefunden, sonst hätte jener nicht in Constantinopel die Taufe empfangen und von daher einen Bischof mitnehmen, und Achtum hätte sich nicht nach Widdin um Mönche wenden müssen. Endlich der italienische — nachher auch canonisirte — Gerhard, der seine Mühe mit den heidnischen Schülern so beredt erzählt, hätte gewiss mit Freuden die romanischen Christen in seinem neuen Sprengel begrüsst, mit denen er sich sogar in seiner Muttersprache hätte verständig machen können.

Werfen wir nun einen Blick auf die Topographie Siebenbürgens. Kein einziger dakischer oder romanischer Ortsname tritt uns hier entgegen. In allen andern römischen Provinzen, nicht nur in dem heutigen Deutschland, sondern auch in England, wo die römische oder romanisirte Einwohnerschaft seit mehr als tausend Jahren verschollen ist, haben sich römische Ortsnamen erhalten; in Siebenbürgen finden wir keinen einzigen Ortsnamen aus der Römerzeit. Diese auffällige Erscheinung ist nur dadurch erklärlich, dass in jenen Provinzen die ethnische Umwandlung nur langsam vor sich ging, so dass die schwindende romanische Bevölkerung die Ortsnamen der sich stets mehrenden neuen Bevölkerung überliefern konnte. In Siebenbürgen muss die ethnische Umwandlung überall plötzlich geschehen sein, so dass die Tradition so zu sagen mit einem Male unterbrochen wurde. Selbst in demjenigen Theile vom römischen Pannonien, der zu Ungarn gehört und in dem die römische Herrschaft um ein Jahrhundert früher begonnen und um mehr als zwei Jahrhunderte länger gedauert hat als in Siebenbürgen, selbst hier konnte sich, und zwar jenseits der Donau, nur ein Ortsname, Siscia (Sisek) und nur ein Gauname, Sirmium (Sirmien), erhalten. Es war demnach auch in diesem Theile Pannoniens die ethnische Umwandlung plötzlicher und durchschlagender als anderswo.

Was für Ortsnamen finden wir aber in Siebenbürgen? Lauter slavische; die ungarischen und deutschen Ortsnamen lagern sich gleichsam auf die ältere, slavische, Nomenclatur. Die Ungarn oder Magyaren fanden demnach, als sie das Land occupirten, nur eine slavische Bevölkerung vor; so wie sie auch in Ungarn nur Slaven fanden.

Dieses Factum bestätigt auch die magyarische Sprache. Diese strotzt nämlich von slavischen Wörtern, und zwar zeigt sie in ihrer ganzen geographischen Ausbreitung denselben slavischen Einfluss. Hätte sie ‚im Lande jenseits des Waldes‘ (dies ist die Bedeutung des Erdel, der ungarischen Benennung für Siebenbürgen) nicht eine slavische, sondern eine romanische Bevölkerung vorgefunden, die ja auch gebildeter hätte sein müssen, so würde sie unstreitig dort romanische Ausdrücke, und vielleicht noch in grösserer Menge, angenommen haben. Da aber die Sprache der Szekler, des östlichsten magyarischen Volksstammes in Siebenbürgen, dieselben Slavismen aufweist, welche wir hier in der österreichischen Nachbarschaft, auf der Donauinsel Schütt oder in dem Oedenburger Comitate finden: so steht es ausser allem Zweifel, dass Siebenbürgen, vor der Ankunft der Magyaren, nur eine slavische Bevölkerung hatte.

Aus allem diesen geht aber hervor, dass die romanische Bevölkerung des trajanischen Dakiens, die etwa nach dem Exodus zurückgeblieben war, während der gothischen Stürme verschwand; und dass die Slaven, die vielleicht schon im Avarenreiche die zahlreichste Völkerschaft gebildet hatten, zur Zeit der magyarischen Occupation die alleinigen Bewohner Ungarns und Siebenbürgens waren.

Doch nehmen wir die allgemeine Auffassung und deren stoffliche Ausstattung, wie wir sie gesehen haben, an, wird sie etwa durch die rumänische Sprache unterstützt? Dies führt uns zur Beleuchtung der zweiten Antwort auf die Frage: Wo kann die rumänische Sprache entstanden sein?

II.

Die zweite Antwort lautet so: Die rumänische Sprache ist sowohl in Siebenbürgen als auch im Süden, auf der Balkanhalbinsel, entstanden. Diese Antwort hat Xenopol, Professor der rumänischen Geschichte an der Universität zu Jassy, wenn auch nicht mit klaren Worten, doch mit der Behauptung gegeben, dass der nördliche Rumäne den südlichen, ohne Vorübung oder Vorstudium, nicht verstehen kann (*sans une étude ou une habitude préalable*, Seite 198 des *Une énigme historique. Les Roumains au Moyen-Âge*. Paris, 1885); dass demnach die beiden Hauptdialecte des Rumänischen sich verschieden gebildet haben. Josef Ladislaus Pič drückt sich (in seinem neuesten Werke: *Zur rumänisch-ungarischen Streitfrage*, Leipzig, 1886, Seite 38) über den Ursprung des Rumänischen folgendermassen aus: *Indem wir laut unserer Schlussfolgerung die Dako-Rumänen von den im trajanischen Dakien zurückgebliebenen römischen Colonisten und romanisirten Daken ableiten, die Makedo-Rumänen aber von den nach dem aurelianischen Dakien (nach Mösien) herübergegangenen Colonisten und romanisirten Dakiern, sowie von Bruchstücken romanischer Bevölkerung in Thrakien abstammen lassen: haben wir zugleich eine natürliche Erklärung des einheitlichen Ursprungs der beiden verbrüdereten Völkstämme gegeben. Der Zeitpunkt ihrer Trennung wäre dann allenfalls in der Zeitperiode, wo das trajanische Dakien den Gothen als Beute belassen wurde (270—275), zu suchen; so dass man annehmen müsste, die Dako-Rumänen seien durch den Gotheneinfall in die Gebirge Transsylvaniens verschlagen, die Makedo-Rumänen aber etwa durch die Hunnen- oder Avarenstürme nach dem Pindosgebirge, Epirus und Makedonien, verdrängt worden, wo dann jede Berührung zwischen ihnen aufhören musste*. Pič nimmt also wohl einen einheitlichen Ursprung an, muss aber doch eine verschiedene geschichtliche Entwicklung zugeben, da jede Berührung zwischen den Dako-Rumänen und Makedo-Rumänen, die ungefähr sechs geographische Breitengrade von einander trennen, aufgehört hat. Die unausbleibliche

geschichtliche Entwicklung einverstanden, lautet demnach die zweite Antwort wirklich so: Die rumänische Sprache hat sich sowohl in Siebenbürgen, als auch auf dem Pindosgebirge, in Epirus und Makedonien gebildet. Kann nun die rumänische Sprache selbst diese Antwort mit ihrem untrüglichen Zeugniß unterstützen?

Die Sprache hat in beiden Dialecten eine grosse Menge solcher Wörter, welche der äusseren Form und der Bedeutung nach fast identisch mit den entsprechenden lateinischen Wörtern sind, trotz des grösseren oder geringeren Lautschwundes, selbst trotz der Lautwechsel *tsch* und *tz*, *f* und *v*, *h* und *j*, welche sich in der Mundsprache zeigen konnten, ohne von der Schriftsprache aufgenommen zu werden. Diese Wörter kann man ganz gut als gleiches romanisches Erbtheil sowohl in Siebenbürgen, als auch im Süden, auf der Balkanhalbinsel, ansehen, das sich sowohl hier als da gleicherweise erhalten hat.

Zweifelhaft muss aber erscheinen, dass der Lautwechsel des lateinischen Gutturalen zu dem rumänischen Labialen, des lateinischen *l*-Lautes zu dem rumänischen *r*-Laut, schon um 270 ausgebildet soll gewesen sein, so dass die nach Mösien gezogenen Colonisten sie mit sich hinüber nehmen, und bis auf den Pindos und nach Epirus u. s. w. verpflanzen konnten. Denn diesen Lautwechsel hätte schon die Schrift kaum unbeachtet lassen können, und wir müssten davon in den zahlreichen Inschriften einige Spuren entdecken. Wir finden aber, wenigstens meines Wissens, nirgends *limba* statt *lingua*, nirgends *patru*, *patror* statt *quatuor*, nirgends *care* statt *quale*, nirgends *sóre* (*soare*) statt *sol*, *sole*, nirgends *sare* statt *sal*, *sale* u. s. w.

Noch zweifelhafter muss erscheinen, dass nicht wenig lateinische Wörter in beiden, örtlich so weit von einander entfernten Dialecten, dieselbe neue Bedeutung erhalten konnten, so dass z. B. *dolor* in beiden Dialecten zu *doru* mit der Bedeutung ‚Wunsch‘, oder dass *anima*, *sufflatus*, jenes zu *inima*, dieses zu *sufletu*, in beiden Dialecten mit der Bedeutung ‚Herr‘, ‚Seele‘, hätten werden können.

Viel weniger glaublich ist es auch, dass dieselben nicht-lateinischen Wörter in beide Dialecte mit gleicher Bedeutung

hineingekommen sind. Diese Fremdwörter setzen nämlich dieselbe Umgebung voraus, die wahrlich Niemand in Siebenbürgen und auf der Balkanhalbinsel während der langen Periode von 270—1200 oder auch nur bis 900 anzunehmen wagen dürfte.

Um Anderes unberührt zu lassen, die Bildung des Futurums mit *volo* hat sich gewiss bis 270 nicht gemacht; sie kann erst nachher entstanden sein. Und auch diese hätte sich auf gleiche Weise sowohl in Siebenbürgen als auch in Epirus und in Makedonien u. s. w. entwickelt? Dies ist wohl höchst unglaublich.

Wie wir sahen, ist der postpositive Artikel dasjenige, was das Rumänische am auffälligsten von den andern romanischen Sprachen unterscheidet (*lupu-lu, lup-lu*; italienisch *il lupo*; französisch *le loup* u. s. w.). Wie ist diese Ausdrucksweise in das Rumänische gekommen? etwa durch einen der Sprache innewohnenden Hang dazu, oder durch eine fremde Einwirkung? denn einen dritten Grund dürfte wohl Niemand auffinden.

Einen der Sprache innewohnenden Hang, der sich in beiden Dialecten mit ganz gleicher Wirkung geäußert hätte, kann man darum nicht annehmen, weil wir ihn auch der lateinischen Sprache zuschreiben und dessen Wirkung nicht nur in ihr selbst, sondern auch in den andern romanischen Sprachen bemerken müssten. Da aber dies der Fall nicht ist, so können wir auch einen innewohnenden Hang zur Bildung des postpositiven Artikels der lateinischen Muttersprache nicht andichten. Was aber diese selbst nicht hatte, das konnte sie auch keiner Tochtersprache als Erbtheil überlassen. Das Erscheinen des postpositiven Artikels im Rumänischen muss demnach die Wirkung eines fremden Einflusses sein.

Dass aber sowohl in Siebenbürgen als auch auf der Balkanhalbinsel, deren beider Geschichte von 270 an bis 1200 himmelweit verschieden war, eine und dieselbe fremde Einwirkung hätte stattgefunden, das wird wohl Niemand auch nur denken wollen. Es ist folglich ausser allen Zweifel gestellt, dass die Erscheinung des postpositiven Artikels in dem Rumänischen nicht

sowohl in Siebenbürgen als auch auf der Balkanhalbinsel, sondern entweder nur hier, oder nur dort zu Tage treten konnte, dass demnach das Entstehen der rumänischen Sprache nur Einer Gegend zugeschrieben werden muss. Wo trat nun der postpositive Artikel zu Tage, d. h. wo entstand die rumänische Sprache?

Soweit das rumänische Schriftenthum im Norden der Donau, namentlich in Siebenbürgen — das hierin den Reigen führt — sich zurückdatiren lässt, immer finden wir die kyrillische Schrift in ausschliesslicher Anwendung. Diese Erscheinung intrigirt ungemein die rumänische Geschichtsschreibung, welche die siebenbürgischen Rumänen als unmittelbare Descendenten der trajanischen Colonisten darstellt, die zur Zeit der magyarischen Occupation die alleinige lateinisch gebildete Bevölkerung sollen gewesen sein. Sie waren im Besitze einer römischen — christlichen — Litteratur; sie hatten eine ausgebildete Hierarchie, folglich, behauptet diese Geschichtsschreibung, musste bei ihnen lateinische Sprache und Schrift einheimisch gewesen sein. Freilich fand man im Anfang des XVIII. Jahrhunderts, als man die zur orientalischen Kirche gehörenden Rumänen in den Schooss der römisch-katholischen Kirche ziehen wollte, unter ihren Popen nicht die geringste lateinische Kenntniss und das rumänische Volk so ziemlich des Lesens und Schreibens unkundig; freilich wer damals rumänisch schrieb, bediente sich blos der kyrillischen Schrift; da die lateinische zum Ausdruck der rumänischen Laute damals noch unanwendbar schien.

Diesen Widerspruch zwischen der Wirklichkeit und der fingirten Geschichte trachtete man damit zu beheben, dass man erzählte, die lateinische Wissenschaft und Schrift hätte bis in das XV. Jahrhundert in Siebenbürgen, in der Moldau und Walachei geherrscht und der moldauische Metropolit hätte auch die Union der orientalischen und occidentalischen Kirche auf dem Florentiner Concilium 1439 mit unterschrieben. Allein der Epheser Marcus, der eifrigste Opponent der Union, wusste nach dem plötzlichen Tode des Moldauer Metropoliten auf dessen Sitz einen seiner Anhänger zu bringen. Diesem gelang es in dem Woewoden, in den Bojaren und in dem gesammten Volke einen

solchen Hass gegen die römisch-katholische Kirche anzufachen, dass man alle lateinischen Bücher und Schriften zusammenraffte und verbrannte. Und, um die Union für alle Zeiten unmöglich zu machen, entschloss man sich, die slavische Liturgie in den Gottesdienst, und die slavische Sprache sammt der kyrillischen Schrift in das öffentliche und Privatleben einzuführen. Dem Beispiele der Moldauer folgten die walachischen und siebenbürgischen Rumänen nach. Somit hörte die lateinische Wissenschaft und Bildung unter den Rumänen auf und slavische ‚Finster-
niss‘ und Unwissenheit lagerte sich auf sie.

Wer diese Fabel, die gewiss einzig in ihrer Art ist, erfunden hat, kann ich nicht angeben; sie wurde aber von den ersten Koryphäen der rumänischen Gelehrsamkeit, einem Šinkai, einem Major, nacherzählt und als geschichtliche Wahrheit verbreitet. Heute scheint sie nicht mehr allgemeinen Glauben zu finden, denn der schon erwähnte Jassyer Historiker, Xenopol, glaubt sie nicht. Er sucht vielmehr und findet eine andere historische Lösung des grossen Räthsels. ‚Das Verhältniss, welches zwischen der rumänischen Kirche der Moldau und Walachei und der Kirche der Bulgaren bestanden hat, beweist, dass die Einführung des slovenischen oder bulgarischen Ritus in die rumänische Kirche nur während der Dauer des ersten bulgarischen Reiches (680—1018) und nur bei den Rumänen im Norden der Donau stattgefunden haben kann. Die rumänische Kirche Siebenbürgens war hierarchisch immer der walachischen untergeordnet.‘ So schreibt Xenopol in dem bereits citirten Buche (*les relations qui ont existé entre l'église roumaine tant en Moldavie qu'en Valachie, et celle des Bulgares, prouvent que l'introduction du rite slovène ou bulgare chez les Roumains n'a pu avoir lieu que du temps du premier royaume bulgare [680—1018] et que les Roumains n'ont pu le recevoir qu'au nord du Danube. L'église de Transylvanie a toujours été hiérarchiquement soumise à l'église valaque*, S. 62).

Xenopol gibt sich nun alle mögliche Mühe zu beweisen, dass die Herrschaft der Bulgaren von 680—1018 sich auch im Norden der Donau, über die Walachei, die Moldau und über

Siebenbürgen erstreckt hat, und wir wollen dieses nördliche bulgarische Reich des rumänischen Historikers auch nicht zerstören: nur das bemerken wir, dass Xenopol damit die Resultate der rumänischen Geschichtsschreibung, welche nicht ein bulgarisches Reich, sondern rumänische Herrscher zu dieser Zeit in Siebenbürgen findet, über den Haufen wirft. Wir lassen also dieses nördliche bulgarische Reich bestehen und fragen: waren diese Bulgaren vor 890, nämlich vor dem Erscheinen der Magyaren, Heiden oder Christen? Der Bulgarenfürst im Süden der Donau, d. h. im heutigen Bulgarien, Bogor oder Boris, liess sich zuerst, um 864, taufen. Im August des Jahres 866 schickten die Bulgaren an den Papst Nicolaus I. 106 Fragen, wie sie als Christen ihre Lebensweise einzurichten hätten? Im November desselben Jahres kamen zwei Bischöfe nach Bulgarien, welche die Antwort auf jene Fragen brachten. An und für sich haben diese ein sehr bedeutendes Interesse, indem wir daraus nahezu über das gesammte Leben des bulgarischen Volkes Belehrung entnehmen können. Insbesondere schöpfen wir daraus in unumstösslicher Weise die werthvolle Ueberzeugung, dass das herrschende nicht-slavisches Bulgarenvolk damals mit den unterworfenen Slaven noch nicht verschmolzen war.' (Constant. Jos. Jireček, Geschichte der Bulgaren, Seite 156.) Es ist demnach klar, dass auch die vermeinten nördlichen herrschenden Bulgaren bis 866 weder Christen noch slavisiert sein konnten; dass diese demnach von 680—866 den vermeinten siebenbürgischen Rumänen den slovenischen oder bulgarischen Ritus, demnach die slovenische Kirchensprache, nicht mittheilen konnten.

Die Slavisirung der Bulgaren und das Entstehen der altbulgarischen Litteratur begann erst nach 885, nach dem Ableben des Methodius, dessen Schüler von Svatopluk aus Mähren vertrieben, in dem heutigen Bulgarien Aufnahme und einen Wirkungskreis fanden. Symeon, welcher von 893—927 herrschte, war ein Beförderer der bulgarischen Litteratur; unter ihm muss die Slavisirung der Bulgaren grosse Fortschritte gemacht haben. Aber derselbe Symeon, der zuerst besiegt von den Magyaren, dann im Bündniss mit den Petschenegen Sieger über jene wurde,

konnte doch die Zerstörung des Mährenreiches und die Einnahme Pannoniens durch die Magyaren nicht verhindern. Und als diese Herren des Landes und die feindlichen Petschenegen in der heutigen Moldau und Walachei sesshaft geworden, da war kein Raum mehr einer Einwirkung der vermeinten nördlichen Bulgaren auf die vermeinten nördlichen Rumänen. Die Einführung des slovenischen oder bulgarischen Ritus in die vermeinte rumänische Kirche konnte vor Symeon's Zeit gar nicht geschehen; die Einführung der kyrillischen Schrift aber konnte noch weniger im Anfang der sich bildenden bulgarischen Literatur stattfinden.

Fragen wir doch die Geschichte, welche Völker eine neue Schrift annehmen oder sich aufdrängen lassen? Und sie antwortet uns: Analphabetische Völker, die bis dahin keine Schrift hatten, und Völker, die zu einer neuen Religion bekehrt werden. Ueber die erstern ist es unnöthig auch nur ein Wort zur Erläuterung hinzu zu fügen. Ueber die andern kann bemerkt werden, dass diese sowohl analphabetisch als auch schriftkundig sein können; weiter, dass ihnen zu lieb auch eine eigene Schrift zusammengesetzt werden kann. Ob die Finnen oder Suomen, die Magyaren, die Türken u. s. w. irgend eine Schrift hatten, bevor sie zur christlichen oder zu der mohamedanischen Religion sich bekannten, das weiss ich nicht, aber gewiss ist, dass die Suomen, die Magyaren mit dem Christenthume die lateinische Schrift und die Türken mit dem Islam die arabische Schrift annahmen. Die Perser waren schriftkundig, aber der Islam brachte ihnen doch die arabische Schrift. Zur Bekehrung der Gothen, der Slaven wurden neue Schriften zusammengesetzt; und die Bulgaren nahmen mit dem Christenthume die slavische oder kyrillische Schrift an.

Die Rumänen haben auch die kyrillische Schrift angenommen: waren sie demnach analphabetisch, als sie das thaten? oder verliessen sie erst damals das Heidenthum? denn, dass nicht ihnen zu lieb die kyrillische Schrift erfunden wurde, ist ja allgemein bekannt. In Siebenbürgen hätten wohl, nach dem Exodus der römischen Provincialen, die schwachen Ueberreste

analphabetisch werden und heidnisch bleiben können; allein hätten sie einmal dort das Christenthum angenommen, so wäre die lateinische Schrift zu ihnen gelangt und ihre Sprache hätte keinen postpositiven Artikel.

III.

Die Provinzen im Süden der Donau waren schon im Anfang unserer Aera längst vollständig römisch. Nachdem Trajanus Dakien unterworfen hatte, wurde eine Reihe neuer Städte zu den schon bestehenden gegründet, wie Ulpia Traiana (Arçar Palanka an der Donau), Nicopolis ad Istrum (Nikup) u. s. w. Und nach der Uebersiedelung aus dem trajanischen Dakien wurde Mösien ‚aurelianisches Dakien‘ genannt, und in ‚Ufer-Dakien‘ (Dacia ripensis) und ‚Mittel-Dakien‘ (Dacia mediterranea) getheilt. Weiter lag Dardanien, allwo Naïssus (heute Niš) entstanden war, der Geburtsort des nachherigen Kaisers Constantinus. Sardica (heute Sophia), das seine Blüthe dem Kaiser Aurelius verdankte, lag in Mittel-Dakien.

Das Christenthum verbreitete sich bald in diesen Provinzen; und nachdem Constantinus die neue Religion zur Staatsreligion, und das alte Byzanz zur neuen Residenzstadt ‚Constantinopolis‘ erhoben hatte, musste die Halbinsel eine grosse christliche Provinz und zugleich der Schwerpunkt des römischen Reiches werden, während das ehemalige trajanische Dakien, als Barbarenland, dem römischen Einfluss völlig entzogen blieb. Auf den Bischofssitzen dieser Gegenden sehen wir im IV. Jahrhundert lateinisch schreibende Männer, die wohl auch lateinisch werden gepredigt haben. Das zweite christliche Concilium wird in Sardica abgehalten, 347. Das Verzeichniss der lateinischen Bischöfe (denn die Orientalen oder die griechischen Bischöfe hatten sich in Philippopolis versammelt) zeigt, dass die wichtigsten Städte der thrakischen und dakischen Diöcese durch Bischöfe vertreten waren. Sirmium, das oft der Aufenthaltsort der Kaiser war, sah in seinen Mauern dreimal das Concilium versammelt, 351, 357, 358. Das von der kaiserlichen Autorität unterstützte Christenthum musste also auch unter der Landbevölkerung, den

Thrakern verschiedener Namen, herrschend werden und sie immer mehr und mehr romanisiren.

Nach den Gothen- und Hunnenstürmen, und auch schon zugleich mit ihnen, drangen Slavenscharen aus dem jenseitigen bereits slavisirten Dakien in diese romanisirten Provinzen und wurden als Colonnen sesshaft gemacht. Es erfolgten auch selbstständige Slavenzüge, die das ganze aurelianische Dakien in Besitz nahmen, aber die Oberherrschaft der byzantinischen Kaiser anerkannten, deren Reich sich noch immer bis an die Donau erstreckte.

Durch diese Slaveneinfälle und durch ihre bleibenden Niederlassungen wurde das alteinheimische thrakische Volk, das seit seiner Romanisirung mit Recht thrako-romanisch genannt werden konnte, in die Berge gedrängt, und wo es sitzen blieb, musste es mit den Slaven in vielfache Berührungen kommen, welche eine neue Amalgamisirung veranlassten. Die Städte des Binnenlandes verödeten; ihre Bewohner suchten und fanden Unterkunft in den Seestädten.

Nun kamen um 680 die Bulgaren, eine neue Volksschichte, die sich über die Slaven und Thrako-Romanen ausbreitete und die byzantinische Herrschaft von der Donau weg in sehr enge Grenzen drängte. Aber noch vor dem Entstehen der bulgarischen Macht hatte sich in diesem römischen Reiche eine ethnische Wandlung vollzogen.

Die obere Gesellschaftsschichte auf der Balkanhalbinsel, selbst den südlichen griechischen Theil abgerechnet, war doch nie so ganz lateinisch, wie in Italien. Der lateinischen Sprache und Wissenschaft trat hier die christliche Theologie entgegen, welche sich ausschliesslich in der griechischen Sprache entwickelte und die Geister in übergroßem Maasse beherrschte. Kaiser Justinianus musste zwar das römische Recht in der lateinischen Sprache codificiren lassen, aber seine eigenen Edicte erschienen schon griechisch, sowie seine Regierung, seine Bauten, seine Kriege nur einen griechischen Erzähler (Prokopios) fanden. Zu Phoka's Zeiten (602—610) scheint das lateinische Recht sprechen auch da aufgehört zu haben, wo es bis dahin

gebräuchlich war. Unter Heraklios (610—641) war schon Administration, Rechtspflege, Heeresführung, alles griechisch.

Die regierende und bürgerliche Gesellschaft, obwohl sie griechisch sprach und schrieb, behielt aber doch den römischen Namen und nannte sich Romäer (ῥωμαῖοι), dadurch sich von den eigentlichen Griechen, die man Hellenen nannte, unterscheidend. Und als in späteren Zeiten das alte römische Reich auf die Provinz Thrakien eingeschrumpft war, überlieferte dies den römischen Namen auch den Türken, die es Rum-ili (Rum-Provinz) nannten, woher der heutige Name ‚Rumelien‘.

Aber unter der Schichte der romäischen Gesellschaft, sowie auch unter der Schichte der bereits slavisirten Bulgaren, hatten sich doch zerstreut lebende Ueberreste der thrako-romanischen Bevölkerung erhalten, die man Blaken, Wlachen (βλάχοι, βλάχοι) nannte. Dieser Name war vielleicht schon unter den Slaven aufgekommen, die vor den Bulgaren die Balkanhalbinsel überfluthet hatten, und wurde nachher sowohl von diesen, als auch von den Romäern oder Byzantinern angenommen. Er wird zuerst um 976 erwähnt, taucht aber bald in vielen Gegenden auf. Als Kaiser Basilios Bulgarien erobert hatte, constituirte er 1019 die bulgarische Kirche, die von nun an keinen Patriarchen, aber doch einen Erzbischof in Ochrida haben sollte. Diesem Erzbischof ordnete er alle Walachen ganz Bulgariens unter.

Aber auch anderswo finden wir Walachen. Niketas Choniates, den wir bald noch einmal erwähnen werden, sagt uns, dass zu seiner Zeit Thessalien ‚Gross-Wlachien‘ (μεγάλη Βλαχία) geheissen habe. So war in Alt-Aetolien und Akarnanien ‚Klein-Wlachien‘ (μικρά Βλαχία) und im südöstlichen Epirus ‚Ober-Wlachien‘ (Ἀνωβλαχία). Die Benennung dieser Gross-, Klein- und Ober-Wlachien beweist, dass in diesen Gegenden die Wlachen sehr zahlreich gewesen sein müssen. Sie erscheinen meistens als Hirten, die ein nomadisirendes Leben führen; sie dienen aber auch in den kaiserlichen Heeren und besorgen auf ihren Lastthieren den Tauschhandel zwischen den adriatischen Uferstädten und dem Binnenland.

Diese Walachen oder Wlachen waren wohl seit der Bekehrung der Thrakier, d. h. der Mösier, Bessen u. s. w. Christen,

konnten aber nirgends eine eigene Eparchie bilden und einen eigenen walachischen Clerus haben. Die bulgarischen Walachen verehrten ihr kirchliches Oberhaupt in den Erzbischöfen von Ochrida; ihre Priester waren nur Bulgaren, welche die slovenische Kirchensprache hatten und auch die Messe slovenisch absangen, so wie sie von Methodius einst in Mähren und Pannonien eingeführt wurde. Die Walachen in Thessalien, Aetolien, Akarnanien, in dem Epirus hatten einen griechischen Clerus, dessen Kirchensprache natürlich die griechische war. Alle genannten Walachen insgesamt waren analphabetisch; denn, wenn sie auch eine romanische Volkssprache redeten, so schrieb doch damals keine Seele walachisch. Ihre Schriftkundigen, ihre Priester, schrieben nur bulgarisch, d. h. slovenisch oder griechisch.

Dieser culturelle Zustand wurde auch durch die Entstehung des neuen oder zweiten Bulgarenreiches nicht verändert.

Als Kaiser Isaak Angelos nach dem Tode seiner Gemalin die Tochter des ungarischen Königs Béla III. (Οὐγγρίας ῥήξ Βελάς) heiratete, so erzählt es der oben erwähnte Niketas Choniates, war für die grossen Ausgaben der Hochzeitsfeier kein Geld vorhanden. Der Kaiser liess demnach aus den Provinzen und Städten Steuern eintreiben und machte sich dadurch die in dem Hämus (Balkan) wohnenden Barbaren, die man vordem Mösier genannt hatte, nun aber Vlachen heissen (οἱ Μυσοὶ πρότερον ὠνομάζοντο, νυνὶ δὲ Βλάχοι καλεῖσθονται) und durch unzugängliche Berge geschützt waren, zu grossen Feinden. Und als sie sahen, dass man ihr Vieh wegtrieb, empörten sie sich. Ihre Anführer waren zwei Brüder, Petrus und Asan, aus demselben Volke (ὁμογενεῖς καὶ ταυτόσποροι). Um einen sichtbaren Vorwand zur Empörung zu haben, gingen sie beide zum Kaiser und baten in die Armee aufgenommen zu werden, zur Belohnung aber verlangten sie ein kleines Besitzthum im Hämus, das ihnen durch ein kaiserliches Diplom (διὰ βασιλείου γράμματος) zugesichert werde. Dies wurde ihnen abgeschlagen und als sie darauf ungebührliche Reden führten, gab der Sebastokrator Johann dem Asan einen Backenstreich. Nun hatten sie den Vorwand. Die

Vlachen zeigten aber nicht Lust eine Empörung zu wagen. Da ersannen die Brüder ein sonderbares Mittel, das Volk aufzuregen. Sie bauten ein hölzernes Haus, widmeten es dem heiligen Märtyrer Demetrios von Thessalonika und gaben vor, dass dieser Heilige Thessalonika verlassen und hieher in das Haus gekommen sei; Gott selbst will also die Befreiung der Bulgaren und Vlachen (τοῦ τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Βλάχων γενοῦς). Es fehlte auch nicht an Propheten und Prophetinnen, die mit blutgetränkten Augen und schäumendem Munde das Volk zum Aufstand anfeuerten. Petrus setzte sich eine Krone auf, zog purpurne Schuhe an und zeigte sich dem Volke als Kaiser. — Isaak überraschte sie in ihren Bergen; allein Petrus und Asan entflohen zu den Kumanen in der heutigen Walachei. Der Kaiser durchzog ganz Mösien, verbrannte hie und da die Getreidevorräthe und liess sich von den abbittenden Vlachen zur Rückkehr bewegen.

Nun kamen die Brüder mit kumanischer Hilfe zurück und die Befreiung gelang um so leichter, als damals auch die Franken Constantinopel bedrängten, das sie auch bald einnahmen. Obgleich Asan und Petrus ermordet wurden, folgte doch der dritte Bruder Kalojan (der schöne Johann, auch Joannitzins = Hänschen), als Herrscher (1197—1207) nach und wusste sich mit Hilfe der Kumanen — er selbst hatte eine kumanische Frau — einstweilen zu behaupten. Da aber der lateinische Kaiser Balduin sein freundschaftliches Anerbieten zu einem Bündniss mit dieser stolzen Antwort: Kalojan darf mit den Franken nicht wie ein König mit Freunden, sondern nur wie ein Slave mit seinen Herren verkehren, abgewiesen hatte, wendete sich Kalojan an den Papst Innocenz III., bot sich zur kirchlichen Union mit Rom an, verlangte aber für sich eine Krone und für seinen Erzbischof die Patriarchenwürde. Beides erlangte er und der Cardinal Leo, als päpstlicher Legat, weihte am 7. November 1204 den Erzbischof Vasil zum Primas von Bulgarien und krönte Tags darauf den Kalojan zum König. Der Papst beschwichtigte damit den König von Ungarn, Béla III., der Einwendungen gegen diese Erhebung gemacht hatte, dass Peter und Johannes

Asan von den vorigen Königen abstammen und das Land ihrer Vorfahren nicht erobert, sondern nur wieder in Besitz genommen haben (*de priorum regum prosapia descendentes terram patrum suorum non tam occupare quam reoccupare coeperunt*). Andererseits schmeichelte der Papst dem Kalojan, dass das Volk seines Landes sich rühme vom römischen Blute abzustammen (*populus terrae tuae, qui de sanguine Romano se asserit descendisse*); und Kalojan dankt, dass Gott seine Niedrigkeit an seine Vorfahren erinnerte (*multas agimus gratias omnipotenti Deo, qui respexit humilitatem nostram et reduxit nos ad memoriam sanguinis et patriae nostrae, a qua descendimus*). Was Kinnamos, ebenfalls wie Niketas Choniates, ein gleichzeitiger byzantinischer Historiker, meinte, dass die Walachen Abkömmlinge alter Colonisten aus Italien seien, das war gewiss auch in Italien und am päpstlichen Hofe bekannt und darauf stützte sich das päpstliche Compliment an Kalojan und dessen Danksagung zu Gott.

Aber dies Alles brachte doch keine Aenderung in dem culturellen Zustande der Walachen hervor. In dem neuen bulgarischen Reiche, das unter Johannes Asan II. (1218—1241), der ein Schwager des ungarischen Königs Béla IV. war, die höchste Blüthe erreichte, erhob sich wohl das bulgarische Kirchenwesen und die bulgarische Cultur im Allgemeinen, aber von walachischer Cultur ist keine Rede. Die Bogomilen, die damals eine grosse Rolle in Bulgarien spielten, erzeugten auch eine eigene Litteratur, die aber ebenfalls slavisch war. Die Walachen blieben auch unter den Asaniden dem bulgarischen Clerus, dessen Patriarch nun in Trnovo residirte, unterworfen.

Dasselbe Los hatten die Walachen in Serbien, wo sie auch als Hirten auftraten und von den serbischen Fürsten häufig an Klöster vergabt wurden. Die walachischen Dörfer im Gebirge nannte man Katunen und ihre Richter oder Häuptlinge Knez. Wenn sie eigene Heerden hatten, zahlten sie den Grundherren jährlich von 50 Schafen ein Schaf und ein Lamm, und von 50 Kälbern eines. Für das Weiden fremden Viehes erhielten sie entweder einen Antheil an der Heerde oder monatliche Bezahlung. Die nicht als Hirten verwendet wurden, mussten ihren

Grundbesitzern Heu mähen, Wolle reinigen, Felder hüten, mit einem Worte, gewisse bestimmte Dienste leisten. Das neue entstandene Volk der Walachen hatte demnach, wie wir sahen, im Süden der Balkanhalbinsel, wo das alte Hellenenthum herrschte, griechische Priester, griechische Kirchensprache und eine griechische Liturgie; im Norden aber und in der Mitte der Balkanhalbinsel, soweit sich das Bulgarische und Serbische erstreckte, hatte das Walachenvolk nur bulgarische und serbische Priester, folglich die slovenische Kirchensprache, die beiden, den Bulgaren und Serben gemeinschaftlich war, und eine slovenische Liturgie.

Die Petschenegen und die sie ablösenden Kumanen waren seit dem X. Jahrhundert im Besitze der heutigen Moldau und Walachei. Beide Völker machten häufige Einfälle in die heutige Bulgarei und in das heutige Serbien, die von 1018 an wieder unter der byzantinischen Herrschaft standen. Diese Einfälle geschahen nie ohne Wegschleppung gefangener Einwohner, die auch walachische Hirten und walachische Krieger der byzantinischen Armeen sein konnten. Und walachische Hirten, die freiwillig hinüberzogen, mochten den Kumanen in den mit Weideland reich begabten Gegenden gerne gesehene Ankömmlinge sein. Wir sahen, dass der bulgarisch-walachische Aufstand von 1185 nur mit kumanischer Hilfe zu Stande kam und es ist gewiss, dass sich das zweite Bulgarenreich nur mit dieser Hilfe nicht nur gegen die griechischen, sondern auch gegen die lateinischen Kaiser von Constantinopel behauptete. Durch dieses Eingreifen der Kumanen in die balkanischen Verhältnisse musste die Einwanderung der beweglichen walachischen Hirten in das reiche Weideland im Norden der Donau sehr befördert werden. Und wie die siebenbürgischen Schafhirten, die Mokanen, noch bis in die neueste Zeit im Herbst in die Moldau und Walachei zogen und nachdem sie bei Giurgevo, Kalaraş, Gura Jalomnitza, Braila und Galatz die Donau übersetzten, in der Dobrudža, zwischen Tuldža und Warna zu überwintern pflegten, ebenso konnten die walachischen Hirten im XII. und XIII. Jahrhundert weite Wanderungen mit ihren Heerden, und zwar noch viel leichter, unternehmen, als ja damals die Bevölkerung überall

sehr geringe war und der Pflug die Triften noch nicht aufgeackert hatte.

In Siebenbürgen erwähnt das Diplom des Andreas II. von 1222, welches den deutschen Rittern oder den Brüdern des heiligen Marienspitals in Jerusalem das Burzenland (*terram desertam et inhabitatam de Borza*), das heutige Kronstädter Comitat in Siebenbürgen, zur Vertheidigung gegen die Kumanen der heutigen Walachei übergibt, zum allererstenmal der Walachen, die also schon im Kumanenland oder an dessen Grenze, und zwar mit königlicher Bewilligung wohnten. Denn das genannte Diplom gestattet den Rittern freien tributlosen Durchzug sowohl durch die Sitze der Szekler als auch die der Walachen (*quod nullum tributum debeant solvere, nec populi eorum, cum transierint per terram Siculorum aut per terram Blacorum*). Zwei Jahre darauf, 1224, gab Andreas das berühmte Privilegium den siebenbürgischen Sachsen, die ‚hinterwaldige teutonische Gäste = *hospites Teutonici Ultrasilvani*‘ benannt wurden, in welchem diesen auch ‚der blakische und bissenische Wald zur gemeinschaftlichen Benützung mit den Wlachen und Bissenen übertragen wird‘ (*silvam Blacorum et Bissenorum cum aquis usus communes exercendo cum praedictis scilicet Blacis et Bissenis eisdem contulimus*). Bissenen oder Petschenegen waren schon früher und auch anderswo eingewandert; hier finden wir einige von ihnen in dem concedirten Besitze eines Waldes, in welchen auch Walachen aufgenommen wurden. Der König übergibt nun diesen Wald den Deutschen, ohne die Walachen und Bissenen zu versetzen, wie er es ein Jahr früher mit einer Schenkung an das Kloster Kertz (*de Candela*), in der Nachbarschaft von Cibin, gethan hatte, aus welcher er die Walachen versetzte (*exemtam de Blacis*). Die Walachen wurden sämmtlich, sowie in Serbien, als Eigenthum der Krone betrachtet, mit denen diese frei schaltete, was wir bald genauer erfahren.

Der neuerrichtete Prädicanten-Orden (oder die Dominikaner) hatte sich die Bekehrung der Kumanen zur Aufgabe gemacht. Namentlich war Robertus, Primas von Ungarn, durch die Taufe vieler vornehmer und gemeiner Kumanen berühmt.

Zum päpstlichen Legaten ernannt, errichtete er 1228 das kumanische Bisthum, zu dessen Bischof er den Dominikaner Theodorich ernannte. Die Gläubigen waren die Szekler am Seret, die bekehrten Kumanen und die unter und mit diesen wohnenden Walachen. Die Szekler protestirten aber gegen die Benennung ‚Kumanisches Bisthum‘, die eine Umänderung des früheren Namens war. Theodorich belehrte sie, dass durch die Namensumänderung ihr Verhältniss zum Bisthum keinen Nachtheil erleidet (*quid vobis officit nominis mutatio, eadem manente episcopatus erga vestram nationem ratione et virtute?*). Warum könnten Szekler, Kumanen und Walachen sich in einem Bisthum nicht vertragen, da doch in der Kirche Christi der Wolf neben dem Lamm weiden soll? (*quidni etiam Siculum cum Cumano Vlachoque?*). — Papst Gregor IX. schrieb aber 1234: ‚Wir hören, dass es im kumanischen Bisthume Leute gibt, die sich Vlachen nennen und dem Namen nach wohl Christen sind, aber sonderbare Gebräuche beobachten, die dem Christenthume zuwider laufen. Sie verachten die römische Kirche und nehmen die Sacramente nicht von dem kumanischen Bischof an, sondern suchen griechische Bischöfe auf, ja sie verleiten sogar auch Ungarn, Deutsche und andere Rechtgläubige, dasselbe zu thun‘. Der Papst bevollmächtigt demnach den kumanischen Bischof, einen geeigneten (d. h. der Sprache mächtigen) Vicar zu ernennen, damit die Leute keinen Vorwand haben, sich an schismatische Bischöfe zu wenden. Den König Béla aber, der als ‚rex junior‘ schon 1233 den Titel ‚König von Kumanien = rex Cumaniae‘ angenommen hatte, forderte er auf, die Vlachen zu zwingen, denjenigen Bischof anzuerkennen, den die Kirche bestellt.

Aus diesen Daten erschen wir, dass die Walachen sich wohl zur römischen Kirche bekannten, wenn sie mussten, aber doch lieber schismatische, d. h. orientalische Bischöfe aufsuchten und von diesen die Sacramente annahmen. Die Sprache gab den Vorwand gegen den lateinischen Bischof, der hier kumanischer genannt wird; der Vorwand soll durch einen geeigneten, der Sprache kundigen Vicar benommen werden. Es handelte

sich hier um die slovenische Kirchensprache, denn die schismatischen Bischöfe amtirten eben in der slovenischen Kirchensprache. Uebrigens war wohl die Zehentabgabe, welche die schismatischen Bischöfe nicht beanspruchten, die römisch-katholischen Bischöfe aber überall eintrieben, der Hauptgrund, warum die Walachen den lateinischen Bischof nicht mochten und warum auch Ungarn und Deutsche sich gerne an orientalische Bischöfe hielten.

Der Mongolen-Einfall verheerte auch Siebenbürgen und das Kumanenland. Nach ihrem Rückzug 1242 war die Wiederbevölkerung des Landes die Hauptsorge. König Béla IV. übergab den Johanniterrittern 1247 nicht nur Severin, d. i. die kleine Walachei bis an den Altfluss, sondern auch Kumanien, d. i. die grosse Walachei vom Altfluss und dem siebenbürgischen Gebirge bis an das Meer und an die Donau unter bestimmten Bedingungen, von denen zwei hervorragten: die Vertheidigung und die Bevölkerung des Landes. Diese bedeutende Donation erwähnt in Severin drei Kenezate, von denen zwei in die Schenkung eingerechnet werden, eines aber den Walachen belassen wird, sowie sie es bisher inne hatten (*quam [terram] Vlacis relinquimus, prout iudem hactenus tenuerunt*); in Kumanien erwähnt sie Szeneslaus' Landstrich, der ebenfalls den Walachen verbleibt. Doch behält sich der König die Hälfte aller Einkünfte von Severin, auch von den genannten Kenezaten, die Einkünfte von Kumanien aber übergibt er auf 25 Jahre ganz dem Orden, ausgenommen den Landstrich des Szeneslaus, von dem nur die Hälfte des Einkommens dem Orden gebührt. Hier treffen wir zuerst auf Knezen diesseits der Donau; in Serbien haben wir schon früher solche gesehen. Sie sind Richter oder Häuptlinge der Walachen, deren Wohnort oder Wohnörter ein Kenezat, Knezenbezirk, bildete.

Der Orden übernahm die Verpflichtung, das Land zu bevölkern, nur durfte er keine Einwohner aus des Königs Landen ohne besondere Erlaubniss aufnehmen. (*Curam dabit et operam ad populandum non solum dictas terras nostri regni, et quod rusticos de regno nostro cujuscunque conditionis et nationis ac*

Saxones vel Teutonicos de nostro regno non recipiant, nisi de licentia regia speciali.) Damit war natürlich ausgesprochen, dass die neuen Ansiedler vorzüglich in Bulgarien und Serbien zu suchen seien. Walachische Hirten, bulgarische und serbische Bauern waren demnach willkommene Ansiedler.

In Siebenbürgen war dieselbe Menschenleere. Der siebenbürgische Bischof klagte 1246, dass durch die tatarische Verwüstung (*hostili persecutione Tartarorum*) — so nannte man den Mongoleneinfall — der bischöfliche Sitz Weissenburg und seine hergezählten Besitzungen menschenleer geworden sind. Er bat demnach den König, dass es ihm gestattet sei, durch Privilegien und Freiheiten sich neue Bewohner zu verschaffen. So hören wir 1252, dass der Landstrich Szék (*terra Szék*) seit der Tartarenverwüstung ohne Einwohner sei (*per devastationem Tartarorum vacua*). Dies nur als Beispiele.

Ein merkwürdiges Document des Andreas III. von 1293 lautet folgendermassen: „Auf den Rath unserer Barone sind wir durch die Bedürfnisse der Regierung gezwungen, gesammte Vlach von den Besitzungen der Edelleute und Anderer auf unser königliches Prädium Székes zurückzufordern, selbst wenn es mit Gewalt gegen die Widerstrebenden geschehen müsste (*reduci et etiam compelli redire invitos, si forte nostrae in hac parte non acquiescerent parere jussioni*). Da aber König Ladislaus, unser Vetter (Enkel des Béla IV.), zum Heile seiner Seele, dem Weissenburger Capitel in Siebenbürgen 60 vlachische Familien (*sexaginta mansiones Vlacorum*) auf die Capitulgüter aufzunehmen, und dass sie da verbleiben könnten, gestattet hat, ohne eine königliche Steuer, wie das Fünfzigstel (*quingagesima*) oder Zehnten zahlen zu müssen: so bestätigen wir dem Capitel diese Schenkung von 60 Vlachenfamilien und befehlen, dass kein königlicher Steuereinheber von den besagten Vlach das Fünfzigstel, Zehntel oder sonst eine Gebühr abverlange.“

Dies Document belehrt uns, dass die Krone die Walachen als ihre Hörigen betrachtete, die man nur mit königlicher Erlaubniss auf Privatgüter ansiedeln konnte. Es zeigt uns aber auch die Einkünfte der Krone von den Walachen, nämlich das

Fünzigstel, die quinquagesima, vom Vieh, Schafen und Rindern, was wir schon in Serbien sahen, und den Zehnten von Bienen u. s. w. Das besagte Fünzigstel musste später auch von den Walachen der Edelleute oder andern Besitzern der Krone eingeliefert werden; dies war die Walachensteuer, als Einkunft der Krone in Siebenbürgen, bis in die Mitte des XVI. Jahrhunderts.

Wir beschränken uns auf die wenigen angeführten Daten, denn wir können hier keine Geschichte des walachischen Incolats in Siebenbürgen geben und kehren zu unserem besonderen Gegenstand zurück.

Die einwandernden Walachen brachten, ohne Zweifel, die Sprache, in welcher sie geboren waren; ihre Popen, ob Bulgaren oder Serben, hielten den Gottesdienst nur in der slovenischen Kirchensprache und administrierten die Sacramente in derselben Sprache, und wenn sie etwa schrieben, bedienten sie sich der kyrillischen Schrift. Brachten aber die im XIII. Jahrhundert einwandernden Walachen in ihrer Sprache auch den postpositiven Artikel nach Siebenbürgen mit?

Wir mussten behaupten, dass der postpositive Artikel nur durch fremden Einfluss in die rumänische Sprache kommen konnte. Wo finden wir nun diesen fremden Einfluss? In allen Sprachen der Balkanhalbinsel finden sich philologische Eigenheiten, welche weder griechischen noch romanischen noch slavischen Ursprungs sind. Bloss im Albanesischen scheinen sie ursprünglich zu sein und da diese Sprache auf der Halbinsel die älteste ist, so ist der Schluss berechtigt, dass sie unzweifelhaft aus einem ihr verwandten Elemente stammen, nämlich aus dem alteinheimischen, jetzt verschollenen Thrako-Illyrischen. Das Thrako-Illyrische bildet die Grundlage, durch welche die darüber gelagerten Sprachschichten überall auf gleiche Weise modificirt worden sind.' So urtheilt Constantin Jos. Jireček in seiner 'Geschichte der Bulgaren' (Prag 1876, Seite 114) und man muss ihm beistimmen, wenn er so fortführt: 'Derlei Eigenheiten sind vor Allem die merkwürdige Futurbildung und der dem Nomen hinten angehängte Artikel im Albanesischen, Rumänischen und Bulgarischen' u. s. w. 'Beachtenswerth ist es auch,

dass die Bulgaren bei den Albanesen Škjan (Bulgarien Škje-
nia) und bei den Rumänen ganz ähnlich heissen.‘ An einer an-
dern Stelle (pag. 441) sagt Jireček, dass die bulgarische Sprache
während der Periode des zweiten Bulgarenreiches (1186—1398)
grosse Veränderungen erlitt. Ueberall drängen sich in die slo-
venische Schriftsprache Eigenthümlichkeiten der Volksmundart
ein. Im XIV. Jahrhundert taucht auch der postpositive Arti-
kel sporadisch auf. — Jagić hält den postpositiven Artikel
im Rumänischen aus bestimmten Gründen für älter als den bulga-
rischen und glaubt, dass er der bulgarischen Sprache als ermun-
terndes Vorbild gedient habe. (Ueber die Sprache und Litteratur
der heutigen Bulgaren. Deutsche Rundschau, 1880, Juli, pag. 61.)

Folgendes steht ausser allem Zweifel: dass das Thrako-
Illyrische die Grundlage aller darübergelagerten Sprachschichten
auf der Halbinsel bildet; dass das Albanesische die älteste
Sprache auf derselben ist, und dass wir den postpositiven Arti-
kel im Albanesischen, Rumänischen und in dem Neubulgarischen
vorfinden. Jagić glaubt, dass die Erscheinung des postpositiven
Artikels im Rumänischen älter sei, als in dem Neubulgarischen,
in welchem sie erst im XIV. Jahrhundert sporadisch bemerkt
wird. Schade, dass die rumänische Sprache aus dem XIII. und
XIV. Jahrhundert keine schriftlichen Sprachproben aufweisen
kann: man könnte in diesen Jahrhunderten nur rumänische
Eigennamen aus den serbischen und ungarländischen Urkunden
zusammenstellen, um, wenn möglich, aus diesen auf das Vor-
handensein des postpositiven Artikels zu schliessen. Aber da die
rumänischen Einwanderungen in die nördlichen Donauprovinzen,
also auch nach Siebenbürgen, vor der Bildung der nebulga-
rischen Schriftsprache begonnen hatten, so glaube ich annehmen
zu müssen, dass der postpositive Artikel schon in der Sprache
der ältesten Einwanderer geherrscht habe, weil er sich später,
nach und nach kaum hätte einnisten können, da eine litterarische
Verbindung zwischen den südlichen und nördlichen Rumänen
nie stattgefunden hat und auch in Siebenbürgen erst durch die
Reformation die allerersten walachischen Drucke veranlasst wur-
den, von denen wieder nicht die geringste Kunde zu den süd-

lichen Rumänen im XVI. und XVII. Jahrhundert gelangte. Es drängt sich uns also der Gedanke auf, dass der postpositive Artikel im Rumänischen eine unmittelbare Einwirkung des Thrako-Illyrischen auf die lateinische Volkssprache in der Halbinsel gewesen sei.

Damit wird zugleich das enge Verhältniss zwischen dem Albanesischen und Rumänischen anerkannt, was auch folgendes Factum bestätigt. Die evangelische Stadtpfarrkirche in Kronstadt wurde nach Lucas Jos. Marienburg (Geographie des Grossfürstenthums Siebenbürgen, II. Hermannstadt, 1813, Seite 333) in den Jahren 1383 oder 85—1424 erbauet. Um als Handlanger bei dem weitläufigen Bau sich Brod zu verdienen, kamen viele Arbeiter aus Bulgarien nach Kronstadt und der Magistrat wies ihnen oberhalb der Stadt Wohnplätze an, wo sie dann auch nach der Vollendung des Baues blieben. So bildete sich zum Theil auf Bergen und in Thälern die Vorstadt, die man ungarisch Bolgárszeg, d. h. Bulgarenwinkel, rumänisch aber Schkei nennt. — Wir finden also dieselbe Benennung der Bulgaren auch bei den Kronstädtischen Rumänen. Heute ist die ganze grosse Vorstadt rumänisch, nicht mehr bulgarisch.

Den postpositiven Artikel im Neubulgarischen schreibt man gewöhnlich der Einwirkung des Albanesischen zu und Jagić will den Vorgang der rumänischen Sprache als ermunterndes Beispiel für das Bulgarische ansehen. Mir scheint Beides nicht hinreichend zur Erklärung des postpositiven bulgarischen Artikels. Hätte das Albanesische eine solche Wirkung auf das Bulgarische äussern können: so entsteht die Frage, warum traf dieselbe Wirkung nicht auch das Serbische, das geographisch nicht entfernter lag, als das Bulgarische? Auch das ermunternde Beispiel des Rumänischen kann kaum eine bedeutende Wirkung gehabt haben, da dieses eine zu geringe sociale Stellung in Bulgarien schon im Anfang des XIII. Jahrhunderts behauptete. Sollte etwa die Wirkung des einheimischen Thrako-Illyrischen, die wir für das Thrako-Romanische annehmen, durch das älteste Slavische hindurch, sich auch bei den slavisirten Bulgaren geltend gemacht haben, ohne von der slovenischen Schriftsprache beachtet

worden zu sein? Oder würde man sehr fehl greifen, wenn man eine Neigung zur Bildung dieses Artikels in der ursprünglichen bulgarischen Sprache selbst suchen würde?

Allgemein glaubt man, und es gibt kaum einen historischen Grund dagegen, dass die südlichen Bulgaren Stammverwandte derjenigen Bulgaren waren, die an der mittleren Donau das sogenannte Grossbulgarien bildeten. Grossbulgarien ist wohl längst verschwunden: aber in seinen Landstrichen leben noch heute Mordvinen, ein ugrisches Volk, dessen Sprache wir kennen. Wäre es denn nicht gestattet anzunehmen, dass die Mordvinen Ueberbleibsel der wolgaischen Bulgaren sind, so wie ich aus Sprachgründen (die hier unerörtert bleiben müssen) die Čuvašen (Tschuwaschen) für Ueberreste der alten bekannten Chasaren halte? Nun, die Mordvinensprache hat den postpositiven Artikel, wie ihn das Vogulische und das Ostjakische hat: wie, wenn das eigentliche Bulgarische, das man für eine finno-ugrische Sprache ansieht, etwa eine Mordvinensprache war? Dann wäre der postpositive Artikel natürlich in der alten Bulgarensprache heimisch gewesen, und er wäre, wie das Oel eines ölgetränkten Blattes durch obere ungetränkte Blätter durchschlägt, durch das Kirchlich-Slovenische hindurch in die bulgarische Volkssprache gedrungen, die nun die neubulgarische heisst. Doch dem sei wie ihm wolle: die rumänische Sprache konnte den postpositiven Artikel nur auf der Balkanhalbinsel erlangen, allwo ihre Priester in der slovenischen Kirchensprache erzogen, die kyrillische Schrift allein gebrauchten, wenn sie ja schrieben.

Die rumänische Sprache ist auf der Balkanhalbinsel unter romanisirten christlichen Thrakern entstanden und hat sich unter überwiegend slavischem Einflusse gebildet, was unter der Herrschaft der slavischen Kirchensprache und Schrift ganz natürlich war. Ich erwähne hier mit besonderem Accente die kyrillische Schrift, weil diese den Lauten der Sprache viel besser angepasst ist, als die lateinische angepasst werden kann. — Der griechische Einfluss ist ebenfalls sichtbar. War doch der südliche Theil des

Rumänenthums immer griechischen Eparchien unterordnet; und hat sich doch die slovenische Kirchensprache durch Uebersetzungen griechisch-christlicher Bücher gebildet, was eben mittelst der slovenischen Kirchensprache auch auf das ganze nördliche Rumänische einwirken musste.

Die mit Slavismen getränkten Rumänen, die man bis zu dem Ende des vorigen Jahrhunderts nur Walachen nannte, zogen immer mehr und mehr in die nördlichen Provinzen der Donau; es zogen aber auch Bulgaren und Serben dahin und zwar mehr als Ackers- und Kaufleute, denn als Hirten. Das Hirtenwesen war anfangs überall die Hauptbeschäftigung der Walachen. Das alte Kumanien (die grosse Walachei) nannten die Byzantiner schon im Anfange des XIV. Jahrhunderts ‚Ungrovlachien‘, was seinen politischen Grund hatte; die östlich-nördliche Provinz erhielt, nach dem Verschwinden der Kumanen, den Namen ‚Moldau‘. Sowohl in Ungrovlachien als auch in der Moldau bildeten sich anfangs, unter der Suzeränität der ungarischen Krone, walachische Woiewodschaften, deren Würden, Namen und politische Ordnung einen bulgarischen Anstrich hatten, wie auch ihre politische und Kirchensprache die slovenische blieb. Woewoden, Bojaren, Priester und Mönche sprachen und schrieben slavisch: nur der walachische Bauer sprach walachisch, der aber niemals schrieb, denn er war des Schreibens unkundig. So weit entfernt war man da sich des Römerthums zu rühmen, dass man im XVI. und XVII. Jahrhundert den frohnenden, an die Scholle gebundenen Bauer, ob er Walache oder nicht Walache war, Rumunen und diesen Bauernstand Rumunenschaft (Rumunia) nannte. (Siehe ‚Neuere Erscheinungen der rum. Geschichtsschreibung‘ besprochen von P. H. Wien und Teschen, bei Prochaska, 1886, S. 179—193.)

In Siebenbürgen fanden die einwandernden walachischen Hirten, die Bulgaren und Serben andere Zustände; hier war der gesammte Boden im Besitze von Ungarn, Szeklern und Deutschen, die sich schon zu Ende des XIV. Jahrhunderts als politische Körperschaften fühlten und in der ersten Hälfte des XV. Jahrhunderts eine ähnliche Union bildeten, wie die Schweizer

Cantone im XIV. Jahrhundert, nur dass hier der ungarische König, als Souverän und Ertheiler aller Privilegien und Gerechtsamen, unangefochten blieb. Die einwandernden Walachen, mit Slavismen getränkt, um so mehr die Bulgaren und Serben, konnten mit den vorgefundenen Slaven viel leichter zusammenschmelzen als mit den Ungarn und Szeklern, die einer Sprache waren und sind, oder als mit den Deutschen. Daher nahmen sie auch die slavische Nomenclatur an. Von dem alten berühmten Sarmizegetusa, dem nachher römischen Ulpia Traiana Augusta, waren nur Ruinen übrig, welche die Magyaren ‚Várhely = Burg-Ort‘, die Slaven aber ‚Gredistje‘, d. h. Stadt, russisch Gorodischtsche, nannten. Die Walachen eigneten sich die slavische Benennung zu. Das ungarische Fejér-Vár = Weissenburg, seit Karl's Regierung ‚Karlsburg‘, ward der Sitz des katholischen Bischofs, nachher der Fürsten in Siebenbürgen. Es heisst slavisch Belgrád und diese Benennung nahmen auch die Walachen an, sowie die ersten walachischen Gelehrten, Šinkai, Peter Major u. s. w. ihn beibehielten. Heute nennen freilich die rumänischen Historiker diese Stadt ‚Alba Julia‘.

Die Namen der grossen Flüsse haben ein zähes Leben, sie wandern von Volk zu Volk. Die Namen: Theiss, Maros, Samos, Aluta = Olt fanden die Römer vor; sie behielten sie und sie existiren noch heute. Kleinere Flüsse, deren Ruf nicht über ihre engeren Grenzen gelangt, werden von neueren Bewohnern umgetauft. So entstanden die slavischen Flussnamen: Krasna, Bistritza, Černa, Trnava u. s. w. Die Ungarn taufte einige um, von andern behielten sie die slavischen Namen. Sie umtaufte die Trnava = Dornbach in ‚Küküllő = Kükül-jó‘, was auch Dornbach bedeutet. Die Walachen behielten aber den slavischen Namen und nennen ihn Tirnava. Černa oder Černa voda bedeutet ‚Schwarza‘, ‚Schwarzwasser‘. Wir haben einen grössern Fluss dieses Namens im Szeklerland, den die Slaven Černa-Voda, die Deutschen Schwarzwasser benannten. Die Ungarn umtaufte ihn in ‚Fekete-Ügy‘, d. h. Schwarzwasser; die Walachen behielten auch hier den slavischen Namen. In den allerletzten Zeiten nennen ihn freilich die rumänischen Schriftsteller

‚Valca nigra‘. Einen kleineren Fluss dieses Namens haben wir im Hunyader Comitat. Die Ungarn umtaufen ihn in Eger-tigy, zusammengezogen ‚Egergy‘, d. h. Erlenwasser, weil die Erle schwarz färbt. Die Walachen behielten den slavischen Namen Černa. (Von der Erle ist auch die Bischofsstadt Erlau = Erlenau, ungarisch ‚Eger‘ bekannt.) Die slavischen Flussnamen Krasna, Biala (Bela), Bistritza u. s. w. behielten auch die Ungarn.

Dass die einwandernden Walachen die römischen Traditionen nicht fortsetzen konnten — von denen sie übrigens gar keine Ahnung hatten — liegt auf der Hand. Und doch berufen sich die rumänischen Geschichtsschreiber auf solche Traditionen, was ihnen andere nachschreiben. — Bekanntlich hatte die lateinische Cultur in Mathias Corvinus einen grossen Patron. Damals war es gelehrte Sitte, alles Mögliche von den Römern abzuleiten; man lese nur das erste Buch des Antonii Bonfinii ‚Rerum Ungaricarum decadis primae‘. Bonfinius war von Mathias zum Geschichtsschreiber aufgenommen. Im XVI. Jahrhundert fing man an auch die Inschriften in Siebenbürgen zu bemerken. Die Erinnerung an die römische Herrschaft erwachte und man forschte nach den Localitäten der Begebenheiten, die man damals und im XVII. Jahrhundert leichter aufzufinden glaubte, als heute, wo unsere Kenntniss von allem viel sicherer und genauer ist. Zur Erläuterung des Gesagten soll die Trajan's Wiese oder das Trajan's Feld, die Stelle, auf welcher Dekebalus besiegt worden sein soll, dienen.

Martin Opitz, der schlesische deutsche Dichter, lehrte um 1622 an der Bethlen'schen Akademie in dem siebenbürgischen Weissenburg (Fejér-Vár, Belgrad) und fand in Zalatna solches Behagen, dass er ein Gedicht: ‚Zalatna oder von der Ruhe des Gemüthes‘ schrieb. Darin heisst es:

„Dann Zlato heisst das Gold auf wendisch, da die Stadt,
Zwar kleine, doch nicht arm, davon den Ursprung hat.
Die Römer wussten schon, was hier sei zu erlangen.
.....
Wo will ich aber hin? ich soll von Zlatna schreiben,

Das den Verdruss der Zeit mir kann sowohl vertreiben
 Mit seiner grossen Lust. Ich sucho, was ich will,
 So find' ich da genug, ja mehr noch als zu viel.
 Geliebet dir ein Berg? Hier stehen sie mit Haufen;
 Ein Wasser? Siehe da den schönen Apul laufen;
 Ein schönes, grünes Thal? Geh' auf Trajani Feld;
 In Summa, Zlatna ist wie eine kleine Welt.'

Opitz befand sich auf einer Stelle, die der Goldgruben wegen den Römern wichtig war. Das von Opitz erwähnte Wasser hiess bei den Colonisten Ampela, heute nennt man es Ompoly. Das etwa sechs Stunden Wegs entfernte Karlsburg liegt, wo das römische Apulum war. Opitz hatte vielleicht von diesem keine Kunde, er kennt nur den Fluss Apul. Auch hier sehen wir, dass sich der Flussname erhalten hat, während das Andenken an die Stadt Apulum verschwunden ist, obgleich auf einer Inschrift des Jahres 252 Decius nicht nur als Restitutor Daciarum, sondern auch als Gründer der ‚Nova Colonia Apulum‘ gefeiert wird. Wie sollte sich die Erinnerung an Trajan's Feld erhalten haben?

Im verflossenen Sommer sah ich bei Zalatna die anmuthige Berglehne, die man Trojan nennt, wenn man sagt: mergemu la Trojan = gehen wir auf das Trojan (ein Belustigungsort für Majalese u. s. w. Weder Feld noch Wiese wird dabei miterwähnt. — In dem Ofener ‚Lexicon Valachico-Latino-Hungarico-Germanicum‘ von 1826, das die ausgezeichnetsten siebenbürgischen Rumänen, unter ihnen auch Peter Major, verfasst haben, steht der Artikel ‚Troianu, mit kyrillischen Lettern trojun, pratum amplum, ‚eine weite Wiese‘. Die Verfasser des Lexicons waren voll der römischen Ideen: sie erklärten aber das trojanu weder mit ‚Trajan's Feld‘ noch mit ‚Trajan's Wiese‘. Das Trajan's Feld erscheint demnach nur als eine willkürliche Schöpfung des Dichters, den der Ausdruck trojan oder trojun an den römischen Imperator Traianus erinnerte.

Nun will man Trajan's Wiese in Keresztes bei Torda finden. Der Jassyer Historiker Xenopol erzählt in dem schon citirten Werke (Seite 93), dass man in einem Document von 1176 eine Ebene mit dem ungarischen Namen Keresztes, nicht aber mit dem rumänischen Namen ‚Pratul lui Traian‘ findet, den sie unter

der rumänischen Herrschaft (die sich Xenopol einbildet) geführt hatte (qu'elle portait encore au temps de la domination roumaine); denn, fügt er hinzu, die Ungarn haben mit Bedacht alles magyarisirt (de tous temps les Hongrois se sont efforcés de magyariser tout ce qui les environne). Die Ungarn haben wirklich die Ortsnamen nicht magyarisirt, was hundert und hundert slavische Ortsnamen in Siebenbürgen und Ungarn beweisen. Ich habe auf meiner Reise Keresztes nicht berührt, habe also nicht erfahren, ob das ‚pratul lui Traian‘ auch wirklich im Volksmunde lebt. Aber so viel habe ich erfahren, dass das Wort *prat* (pratum = Wiese) in der Volkssprache nicht existirt, die nur das slavische *lunka* und das magyarische *rit*, *rét* für Wiese kennt. Auch das Ofener Lexicon hat dies Wort nicht; sowie auch das rumänisch-französische Dictionarium des Raoul Pontbrian, welches die Bukarester Schul-Ephorie 1862 der studirenden Jugend empfahl, es nicht hat. Das ‚pratul lui Traian‘ ist nur ein Product der Gelehrsamkeit, die den gelehrten Zopf des XVI. und XVII. Jahrhunderts nicht abgelegt hat. Jetzt paradirt es wohl in den Büchern. Auch das ‚Dictionnaire d'étymologie daco-roumaine. Éléments latins‘ des A. de Cihac (Francfort s./M. 1870, p. 215) nimmt das Wort *prat* auf, begleitet mit den entsprechenden Benennungen aller romanischen Sprachen: allein zum Beweis seiner wirklichen Existenz im Rumänischen führt es nur das gemachte ‚pratul lui Traian‘ und das ‚Cintea pratului‘, eine ebenfalls fabricirte botanische Benennung des ‚*Lathyrus sativus*‘ an.

Wie sich in spätern Zeiten, namentlich in dem XVI. und XVII. Jahrhundert, die Traditionen gebildet haben, so bildete sich durch die ungarische Geschichtsschreibung seit 1746, als der Anonymus regis Belae Notarius in Schwandtner's ‚Scriptores rerum Hungaricarum‘ zum erstenmal erschienen ist, die allgemeine Ueberzeugung des rumänisch schreibenden und lesenden Publicums, dass die Rumänen vor dem Erscheinen der Magyaren alleinige Besitzer Siebenbürgens waren; dass sie auch nach der magyarischen Occupation einige souveräne Fürstenthümer inne hatten; endlich, dass aus einem dieser Fürstenthümer, aus Fogaras, Rad Negr als ein zweiter Aeneas im Jahre 1290 auszog,

um die walachische Woiwodschaft zu gründen. Im Lichte der Geschichte verschwinden alle diese Einbildungen.

Von der andern Seite muss die Geschichte es hervorheben, dass die rumänische Cultur in Siebenbürgen durch den Einfluss der Reformation im XVI. Jahrhundert begonnen und durch die Union mit der römischen Kirche im Anfang des XVIII. Jahrhunderts weiter befördert worden ist. Die Geschichte muss es bekennen und anerkennen, dass die siebenbürgischen calvinischen Fürsten Bethlen und Georg I. Rákóczi die erste walachische Buchdruckerei, natürlich mit kyrillischen Lettern, herstellen und das Neue Testament in's Walachische übersetzen liessen; die Geschichte muss es bekennen und anerkennen, dass dieser Georg Rákóczi um 1642 den Bann der slovenischen Kirchensprache aufhob, indem er befahl, dass der Gottesdienst und andere religiöse Verrichtungen in der walachischen Sprache gehalten und geschehen sollen. In Siebenbürgen entstanden und erwachsen, verbreitete sich die walachische Cultur und Wissenschaft auch nach der Moldau und Walachei. Diesem Umstand sind die zahlreichen magyarischen Ausdrücke, ja sogar magyarische Bildungssilben sowohl an rumänischen als an slavischen Wörtern, zu verdanken, die sich in der rumänischen Schriftsprache vorfinden und noch vorfinden, trotz des gewaltigen Purismus, der das Lateinische und Italienische mit leichter Mühe mit rumänischen Lauten ausdrückt. Aus Siebenbürgen stammen die bedeutenderen rumänischen Gelehrten; siebenbürgische Rumänen haben die ersten Gelehrtschulen in der Walachei und Moldau in's Leben gerufen.

A n h a n g.

I.

Anonymus Belae regis Notarius.

In der kaiserlichen Hofbibliothek befindet sich ein Codex aus dem Ende des XIII. oder dem Anfang des XIV. Jahr-

hunderts, der so beginnt: ‚Incipit prologus in gesta hungarorum. P. dictus magister ac quondam bone memorie gloriosissimi Bele regis hungarie notarius. N. suo dilectissimo amico viro venerabili et arte literalis scientie imbuto salutem et sue petitionis affectum‘. Der Magister, den man kurzweg ‚Anonymus Notarius‘ nennt, hatte als Studirender, wie er in seinem Prologus erzählt, die trojanische Geschichte nach dem Vortrag seiner Lehrer und nach Dares Phrygius verfasst, welche seinem ‚dilectissimus amicus‘ so sehr gefiel, dass dieser ihn aufforderte auch die Geschichte der Ungarn und ihrer edlen Geschlechter zu schreiben. Das that er.

Unser Magister überträgt die ethnographischen, politischen und adeligen Besitzverhältnisse seiner Zeit auf das Ende des IX. Jahrhunderts und macht den Heerführer Árpád zu einem Herrscher, der, wie des Magisters König, Donationen seinen Getreuen ertheilt. Aus Ortsnamen bildet er Geschichten, indem er ihre eponymen Besitzer als Helden des Árpád's darstellt. — Er scheint in der Erlauer Diöcese heimisch gewesen zu sein, denn deren Localverhältnisse kennt er am genauesten.

Weil er die Kumanen, die unmittelbar vor dem Mongoleneinfall Sitze in Ungarn fanden und nachher Hauptstützen der Könige wurden, verherrlicht, so nehme ich an, dass er Notar Bela des IV. war und seine ‚Gesta Hungarorum‘ in den Tagen des Stephan V. und des Ladislaus III. (IV.), also im letzten Viertel des XIII. Jahrhunderts schrieb. (Vergleiche meine ‚Rumänen und ihre Ansprüche.‘ Wien und Teschen, bei Prochaska. 1883. Seite 241—250.)

II.

Die siebenbürgischen Schafhirten.

Der Kronstädter Joseph Franz Trausch erhielt am 19. October 1834 eine Privat-Audienz bei Franz I. Bei dieser Gelegenheit sagte Trausch unter Anderem Sr. Majestät: ‚Eine hier in Wien vernommene Nachricht hat in mir grosse Besorgnisse erregt, die nämlich, dass der jetzige Hospodar der Walachei der

Gesandtschaft Euer Majestät in Constantinopel eine Note zugeschickt habe, deren Inhalt zu Folge derselbe den siebenbürgischen Viehökonomem in Rücksicht des vermöge Tractat zu Ende gegangenen Termins und weil die Bojaren der Walachei ihre Triften zur eigenen nun ausgebreiteter zu betreibenden Wirthschaft behalten wollten, die Benützung der Triften für ihr Vieh in Zukunft nicht mehr gestatten wolle. Geschähe nun dieses wirklich, so müssten die siebenbürgischen Viehökonomem, welche an der Grenze der Walachei wohnen und den grössern Theil des Jahres hindurch ihr Vieh in der Walachei erhalten, besonders die aus dem Kronstädter District, wegen Mangel an eigenen Weiden, den bei weitem grössten Theil ihres Viehes verkaufen, selbst aber zu Grunde gehen, wodurch auch unter unsern übrigen Einwohnern eine grosse Noth entstehen würde.

Sr. M.: ,Es ist mir lieb, dass Sie mir das gesagt haben. Ich werde es mir anmerken und mich erkundigen, dann will ich mich in der Sache schon verwenden'. (Siehe den Bericht über diese Audienz im Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde. Neue Folge. Zwölfter Band, I. Heft. Hermannstadt. 1874. S. 26—36.)

Schon unter dem Fürsten Georg I. Rákóczi wurden in Angelegenheit der in der Walachei weidenden siebenbürgischen Schafhirten Verträge geschlossen. Wie wir sehen, sollte im Jahre 1834 ein solcher Vertrag ablaufen, wurde aber wieder 1835 erneuert. Das siebenbürgische Vieh wanderte auch über die Donau in die Bulgarei. Im Winter 1846/7 waren in Bulgarien 250.000 Stück Schafe, welche im Frühling 332.000 Oka (das Oka zu $2\frac{1}{4}$ Wiener Pfund) Wolle lieferten, wovon 312.000 Oka nach Kronstadt gelangten. — Am 1. Juli 1855 schloss das k. k. Ministerium des Auswärtigen den letzten Vertrag mit der Pforte, welcher im Jahre 1865 ablief. (Vergleiche auch mein oben-erwähntes Werk ,die Rumänen und ihre Ansprüche', S. 192—194.)

I Návagvāḥ e i Dāṣagvāḥ del R̥igveda.

Da

Giacomo Lignana.

Fra gli inni funebri del R̥igveda molto importante è senza dubbio il XIV del X *maṇḍala*. Nelle prime strofe si celebra il Dio dei morti, il Re *Yama*, figlio di *Vivasvat*, che primo raccolse, e riunì assieme gli uomini *Vaivasvatāṃ saṃgámanāṃ jánānāṃ Yamāṃ rājānam*, e primo trovò la via della immortalità, che nello stile patriarcale della prima vita pastorizia è chiamata *gávyūti*, dove poi egli fu seguito dai primi padri *yátrā naḥ pūrve pitārah pareyūḥ*.

Yama è invitato a discendere dalla regione della felicità immortale e sedere assieme coi padri *Āṅgiras*, *Āṅgirobhīḥ pitṛībhiḥ* sul *prastara* prendendo parte al sacrificio funebre, e il Dio viene e si inebbria al sacrificio assieme cogli *Āṅgiras* che sono chiamati *Vairūpa*, cioè figli di *Virūpa* patronimico che il commentatore spiega col seguente predicato *vividharūpa-yuktairvairūpasāmapriyairvā*.

Nella seguente strofa gli *Āṅgiras* sono invocati un'altra volta nel seguente ordine: *Āṅgirasō naḥ pitāro nāvagvāḥ* etc.; quindi si accompagna con preghiere ed augurii il trapassato, affinchè scevro di ogni colpa *hitvāyāvadyām*, e col frutto delle buone opere, che non saranno state solamente quelle comprese nella definizione *śrautasamārtadānaphalam* del commentatore teologo, e con raggianti figura *tanvā suvārcāḥ* ed evitando i due cani di *Sārama* custodi del passo, si ricongiunga con *Yama*, e

gli altri padri nell'alto dei cieli *paramé vyðman* pieno di luce, d'acque e di ogni bellezza *áhobhir adbhir aktúbhír vyàktam*.

Le idee contenute in quest' inno sono in gran parte comuni ai popoli Indo-europei. I morti diventano compagni degli Dei e genii protettori dei superstiti; così nelle opere e i giorni di Esiodo V, 120:

Αὐτὰρ ἐπειδὴ τοῦτο γένος κατὰ γαῖα κάλυψεν
τοὶ μὲν δαίμονές εἰσι Διὸς μεγάλου διὰ βουλὰς
ἐσθλοὶ, ἐπιχθόνιοι φύλακες θνητῶν ἀνθρώπων ·

e nel verso 125:

ἡέρα ἐσσάμενοι πάντῃ φοιτῶντες ἐπ' αἶαν

è indicata un'idea molto affine a quella espressa colla parola *vairūpa* del nostro inno, e che è spiegata da *sāyagācārya* per *vividharūpayukta* cioè multiforme.

Il cielo pieno di luce e di bellezza in cui i padri assieme con *Yama* si inebbriano di felicità *yaména sadhamādam mādanti* è precisamente come l'Olimpo di Omero Odis. VI, verso 46:

τῷ ἓνι τέρπονται μάκαρες θεοὶ ἥματα πάντα

il quale Olimpo non è mai scosso dai venti, nè bagnato dalle piogge, nè coperto di neve, e dove il sereno si distende senza nube alcuna *ἀνέφελος*. È l'isola descritta da Pindaro nella II olimpica, dove spirano sempre le aure oceanine, vi splendono fiori d'oro, coi quali i beati intrecciano alle loro mani, ed ai loro capi monili: Ὅρμυσι τῶν χέρας ἀναπλέκοντι καὶ κεφαλὰς.

Il cerbero poi dei Greci, come già ha dimostrato il Benfey, non è altro che *ṣarvara*, e secondo la forma, che si legge nel nostro inno *ṣabala*, predicato dei cani di *Sārama*.

In mezzo a queste rappresentazioni proethniche intorno alla vita oltremondana che cosa significano i *Nāvagvāh*? Appartengono essi solamente al cielo delle rappresentazioni funebri degli Ariani dell'India, oppure trovano il loro riscontro nelle rappresentazioni degli altri popoli della medesima origine?

A nostro avviso i Návagvāḥ non recorrono isolati nella poesia vedica, ma si collegano colle primitive e comuni rappresentazioni funebri degli altri popoli Ariani e specialmente dei Greci e degli Italici.

Sia che essi debbano considerarsi identici cogli Angiras oppure distinti, non vi ha dubbio, che essi rappresentino, come risulta dall'inno precedente, un gruppo degli Dei Mani; essi abitano con Yama e gli altri padri nell'alto dei cieli, assistono con esso ai sacrifici funebri, e proteggono le generazioni superstiti. In alcuni inni sono poi descritti come compagni di Indra, e prendono parte alle sue imprese, R̥gv. I, 33, 6. Vṛitra e i suoi seguaci assalgono l'esercito di Indra che è detto irreprensibile cioè senza difetto, e i Návagvāḥ si riuniscono e resistono, e i nemici fuggono precipitosamente come *snervati* confessando la propria impotenza:

*áyuyutsann anavadyásya sénām áyātayanta kshitáyo náva-
gvāḥ ||*

*vṛshāyúḍho ná vádhrayo nīrashtāḥ pravádbhir indrāc citá-
yanta āyan ||*

Sāyaṇācārya propone due spiegazioni etimologiche del nome dei Návagvāḥ cioè *navanīyāgatayaḥ*, *stotavyacaritrāḥ* oppure *Āngirasām satramāsīnānām madhye ye navabhirmāsairavāptaphalā utthitās teshām navagvā iti*; cioè da *náva* lodare oppure da *návan* nove. Vedremo in appresso quale debba essere il vero etimo di questo nome. In un'altro inno I, 62, 4, Indra rumoreggiando con grande scroscio assieme coi sette Vīprāḥ, i Návagvāḥ, e i Dāsagvāḥ squarcia la nuvola, cioè il nascondiglio di Vṛitra

*sá sushtúbhā sá stubhā sapta vípraiḥ svarénádrim svaryó
návagvaiḥ ||*

L'apparire dei Dāsagvāḥ assieme coi Návagvāḥ non lascia più alcun dubbio sull'origine etimologica del nome di questi ultimi, che sono i nove, come i primi sono i dieci, e così spiega il sāyaṇācārya senza alcuna esitanza: *ye navabhirmāsaiḥ samāpya gātāste navagvāḥ, ye tu dāṣabhirmāsaiḥ samāpya jagmuste dāṣagvāḥ*.

Con questi dieci Dāṣagvāḥ, e con questi nove Nāvagvāḥ propizii Indra ha trovato il sole, che giaceva nascosto nella tenebra; III, 39, 5,

sūryaṃ viveda tāmasi kshiyāntam.

I Nāvagvāḥ e i Dāṣagvāḥ spremendo il soma celebrano Indra cogli inni V, 29, 12,

*Nāvagvāsaḥ sutāsomāsa indram Daṣagvāso abhy ārcanty
arkatḥ |*

Celebrano Indra gli antichi padri Nāvagvāḥ e i sette Saggi lo eccitano all'opera: VI, 22, 2,

*tām u naḥ pūrve pitāro nāvagvāḥ sapta viprāso abhi vājā-
yantaḥ ||*

La storia dell'aurora si intreccia con quella dei Nāvagvāḥ e dei Dāṣagvāḥ: IV, 51, 4,

*kuvīt sá devīḥ sanāyo návo vā yāmo babhūyād ushaso vo
adyá ||*

yénā nāvagve āngire dāṣagve saptaśye revatī revād ūshá ||

Il che ricorda la connessione già da molti avvertita delle due parole latine *mane* e *manes*.

Le fiamme di Agni quando agitate dal vento consumano le selve sono paragonate pel loro impeto ai Nāvagvāḥ che accompagnano Indra alla battaglia. Nel libro IX, 108, 4 si fa il nome di uno di questi Nāvagvāḥ ed è *Dadhyaṅk* e se ne racconta la impresa *yénā nāvagvo dadhyaṅk aporṇutē* etc. etc. la quale impresa è quella stessa che per solito è attribuita ad Indra, cioè *Dadhyaṅk* apre la porta della caverna dove stanno nascoste le vacche rubate dai Paṇi, il che è spiegato dal commentatore *dvāram aporṇutē 'pācchādayati, vivṛitamakārshīt*.

In quest' inno adunque la impresa, che è compiuta colle forze riunite dei Nāvagvāḥ è attribuita ad uno solo di essi, cioè a *Dadhyaṅk*. Così pure X, 62, 6, i Nāvagvāḥ e i Dāṣagvāḥ vengono riassunti in una sola personalità per mezzo di un super-

lativo *āṅgirastamo*, che sarebbe, se così si potesse dire un' *An-girasissimo*

yé agnéḥ pári jajñiré vírūpāso divás pári ||
návagvo nú dáṣagvo āṅgirastamo sácā devéshu mañhate. ||

nacquero da Agni, nacquero dal cielo i Virūpas; il nono, il decimo, l'Angirasissimo grandeggia fra gli Dei.

Ed anche qui i nomi sono spiegati dal commentatore in relazione col numero dei mesi: *kecana navasu massu karma kṛitvodatishṭhan kecana daṣasu massviti*. Il poeta di quest' inno chiama se stesso *Mānavám*, figlio di Manu, cioè figlio dell' uomo, e le imprese che egli celebra sono quelle degli uomini, i quali, poichè sono diventati immortali *amṛitatvám ānaṣuḥ* assieme con Indra, ed hanno secondo l'ordine fatto uscire il sole nel cielo *ṛitēna sūryam āroḥayan*, hanno dilatata la madre terra *ápṛathayan pṛithivīm mātúrām*, hanno recuperato il tesoro rapito dai Paṇi *udājan pítāro gomáyam*, e compiuto l'anno misero in rotta il demone Vala *ábhīndan parivatsaré valám*.

Dopo tutti questi passi, e i seguenti del Maṇḍ. X, 14, difficilmente può essere ancora dubbiosa la significazione dei *Návagvāḥ* e dei *Daṣagvāḥ*. Essi sono i padri *pítāro* trapassati all'altra vita per quel cammino, che fu prima trovato da Yama, *yamó no gātúm prathamó viveda*, e da lui fu indicato ai molti, che vennero dopo *bahúbhyaḥ pánthām anupaspaṣāṇám*. All'ingresso di quel cammino, che conduce alla vita oltremondana stanno come nella divina comedia di Dante Alighieri le fiere selvaggie, che vorrebbero impedire il fatale andare, i due cani della Sarāmā con quattr'occhi e dalla gaietta pelle *sārameyaú ṣvānau caturakṣaú ṣabālau sādhnā pathá*, oltrepassati i quali si apre ai defunti la contemplazione di Yama e Varuṇa, e deposta ogni colpa, e colle membra raggianti, si uniscono nel supremo dei cieli *páramé vyòman* cogli altri padri e gli Dei, inondati di luce, fra dolci e fresche acque eternamente beati.

Nell'Egitto i defunti si identificano pure con Osiri riposano fra i rami dei sicomori, si uniscono coi raggi del sole, prendono diverse forme, e sono come i Virūpas dell'India secondo

il senso attribuito a questa parola da *Sāyaṇācārya*, e si rinnovano per tutta la eternità *er heh t'et*.

Qualunque però possa essere l'opinione intorno a una possibile connessione preistorica dell'India e dell'Egitto, la quale, considerato il tipo flessivo delle due lingue potrebbe anche non essere solo una ipotesi, importante per ora si è il notare, come le precedenti rappresentazioni Vediche si riscontrino pure fra i popoli, che siamo soliti a chiamare classici.

I numeri nove e dieci sono sacri ai Greci, e la strage che Apollo fa degli Achivi per l'insulto fatto al sacerdote, cui non fu restituita la figlia dura nove giorni. Il. 1, 53,

Ἐννῆμαρ μὲν ἀνὰ στρατὸν ὦχετο κῆλα θεοῖο

e al decimo giorno vien convocata l'assemblea da Achille

τῇ δεκάτῃ δ' ἀγορήνδε καλέσσαιτο λαὸν Ἀχιλλεύς

Nove sono i bovi, che si sacrificano a Poseidon, Od. III, 8,

... καὶ προὔχοντο ἑκάστοθι ἑννέα ταύρους

Iliade VI, 169 Bellerofonte che portava le tavolette dove erano scritte molte cose fatali θυμοφόρα πολλά è ospitato nove giorni dal Re di Licia, che sacrifica nove bovi

Ἐννῆμαρ ξείνισσε καὶ ἑννέα βούς ἱέρειυσεν

e solamente quando al decimo giorno appare l'Aurora delle rosee dita

ἀλλ' ὅτε δὴ δεκάτῃ ἐφάνη ῥοδοδάκτυλος Ἥως

è interrogato dal Re, e mandato al combattimento contro la Chimera.

Eguale importanza hanno questi due numeri sacri nella Teogonia di Esiodo. La stessa distanza che vi ha fra il cielo e la terra vi ha pure fra questa e il Tartaro, il che è espresso per mezzo della imagine della incudine di bronzo che dalla terra nel Tartaro impiegherebbe nove giorni e nove notti nella

caduta per giungere solamente nel decimo giorno al sito:
Teog. 724.

ἐννέα δ' αὖ νύκτας τε καὶ ἡματὶ χάλκεος ἄκμων
ἐκ γαίης κατιῶν δεκάτῃ δ' ἐς Τάρταρον ἵκοι.

L'onda Stigia che nasce dal sacro fiume Oceano bagna
per nove parti la terra, e per una decima il Tartaro. Teog. 789,

..... δεκάτῃ δ' ἐπὶ μοῖρα δέδασται.

Iri la figlia di Thaumante mandata da Giove a riempiere
di questa fredda e celebre acqua del Tartaro un vaso d'oro
afine di procare la veracità del giuramento degli Dei impiega
nove giorni, e siccome anche gli Dei giurano talvolta il falso
restano esclusi per nove anni dal concilio e dalle imbandigioni
celesti e non vi possono di nuovo prender parte che al decimo
anno. Teog. 801, 802, 803,

εἰνάετεσ δὲ θεῶν ἀπομείρεται αἰὲν ἐόντων
οὐδέ ποτ' ἐς βουλὴν ἐπιμίσγεται οὐδ' ἐπὶ δαίτας
ἐννέα πάντ' ἔτεα · δεκάτῳ δ' ἐπὶ μίσγεται αὖτις

Una reminiscenza dei poeti greci sono certamente i versi
di Vergilio, Libro VI, 38, 39.

..... *palus inamabilis unda*
alligat et noviens Styx interfusa coerct,

ma il *sacrificium novendiale* usato anticamente dai Romani, e
più che probabilmente da tutti gli altri Italici dimostra come siano
applicabili anche in questo caso le osservazioni precedenti. La
più antica iscrizione latina che finora possediamo è quella tro-
vata nel 1880 nei pressi del Quirinale. Molto si è discusso in-
torno a questa iscrizione, ma la sua indole funebre a me pare
certa, e una linea, cioè la seguente, si riferisce al sacrificio no-
vendiale:

Dvenos med feced en manom, einom die noine med mano
statod,

cioè Dvenos mi fece pel defunto, e il nono giorno al defunto
ponimi.

Questa prima traduzione proposta dal Dressel a me pare doversi ammettere. I Mani sono i morti, i buoni, e Mano il morto, il buono; *bonum antiqui dicebant Manum*; Varro, de lingua latina VI, 4. Si è voluto negare da taluno il carattere sacrale, e funebre della iscrizione, ma la parola *mano* non può significare che defunto, *noine* suppone le forme *noieno-*, *noينو-* e corrisponde al latino seriore *nono*, e *statod* ha un senso sacrale e solenne, come nella iscrizione sacrale di Velletri *Deve Declune statom*.

Ma quello che più importa è il culto dei *Novensides*. Incerta era presso gli antichi l'origine di questo nome, e di questo culto; per alcuni derivava dai Sabini, e i Novensides doveano essere per Roma Dei nuovi. Questa derivazione etimologica ricorda quella pur menzionata da Śāyaṇācārya nel commento ad un' inno dei Nāvagvāḥ dove si spiega *nava* per *nūtana*. Ma il nome dei Nāvagvāḥ deriva da *nāvan* nove, come pure quello dei Novensidi, e questa etimologia, che si conserva nella maggior parte dei passi che abbiamo citati di Śāyaṇācārya, ci è stata pure conservata da Varrone: *novenarium numerum tradit Varro*, e secondo la citazione di Arnobio, *Novensiles Piso deos esse credit novem in Sabinis apud Trebiam constitutos*.

Non è pure esatto l'attribuire esclusivamente ai Sabini l'origine di questo culto. Esso era commune a tutti gli Italici, e ciò è provato dalla iscrizione arcaica di Pesaro

DEIV. [nov] E. ∫EDE

T. ΓΟΓΑΙΟ. Γ////////

e da quella trovata a S. Benedetto, cioè l'antico Marruvio sulla sponda orientale del lago Fucino, preziosa reliquia del dialetto Italico dei Marsi.

II∫O∫

NOVII∫IIDII

PE∫CO PACRE

Non è forse fuori di luogo il notare, come nelle forme delle iscrizioni di Pesaro, e S. Benedetto manchi la nasale, e

quindi *novesede* coincida con *nāvagva* mentre nel latino abbiamo *novemsides*, oppure *novemsiles*. I Novensili, e i Nāvagvāḥ sono adunque gli Dei Mani, e quindi cadono tutte le combinazioni degli antichi, i quali cercavano nei novensili un sistema di nove divinità, come p. e. le Muse. Novensile e Nāvagva non vuol dire altro, che nato di nove mesi, come *daṣagva* nato di dieci mesi, il che ci è confermato dal *Śatapathabrāhmaṇa* dove si dice: *taṃ te garbhaṃ dadhāmahe daṣame māsi sūtave* aggiungendo il commentario la seguente spiegazione *taṃ tathābhūtaṃ garbhaṃ te tava jaṭhare dhārayāmahe daṣame māsi prasotum*. Quindi il *nāvagva* corrisponde al *garbho navamāsyah* e il *dāṣagvāḥ* al *garbho daṣamāsyah* le quali due parole occorrono pure nello stesso senso al Cap. V. del Vendidad cioè *navamāhya* e *daṣamāhya*.

Sembrerebbe, che agli Itali come agli Ariani dell'India non sarebbero dovuti mancare i decensili. La opinione manifestata da alcuni scrittori antichi, che i Romani non contassero primitivamente che dieci mesi, il che parve confermato dalla parola dicembre, può essere contraddetta, come egualmente quella che ne segue, cioè che ai primi dieci mesi siano poi stati aggiunti altri due, cioè gennaio, e febbraio da Numa o da Tarquinio Prisco. Il passo di Plutarco nella vita di Numa non è certo una valida prova di questa opinione:

τὰ πένθη καθ' ἡλικίας καὶ χρόνους ἔταξεν, οἷον παῖδα μὴ πενθεῖν νεώτερον τριετούς, μηδὲ πρεσβύτερον πλείονας μῆνας ὧν ἐβίωσεν ἐν αὐτῶν μέχρι τῶν δέκα, καὶ περαιτέρω μηδεμίαν ἡλικίαν. — ἐφ' ὅσον (χρόνον καὶ χρηρῶσιν αἱ τῶν ἀποθανόντων γυναῖκες.

Ma se in questo passo di Plutarco non è contenuta la prova che i Romani nei primi tempi contassero solamente dieci mesi, evidente è la connessione del lutto vedovile col presunto periodo dei dieci mesi di gravidanza. Non dovrebbero adunque mancare i *decensili*, e di fatti ci sono menzionati nel *deve declune* dei Volschi.

I Nāvagvāḥ, i Dāṣagvāḥ, i *Novemsides* non sono altro, che quelli nati di nove, o dieci mesi, cioè gli uomini che nella loro evoluzione dalla vita terrestre a quella oltremondana diventano.

Dei *aśvāḥ*, e il numero che è contenuto nel loro nome si riferisce al mese del nascimento, e non già alla consociazione di nove o dieci esseri. Il numero dei *Nāvagvāḥ*, dei *Dāṣagvāḥ* dei *Novensidi* è indefinito, come indefinito è quello di coloro che sono morti dopo aver fatto il bene.

Die Geschichte der classisch-armenischen Schriftsprache.

Von

Dr. Johann Thumajan,

Mitglied der Wiener Mechitharisten-Congregation.

Die Geschichte der classischen Sprachen bezeugt uns eine Thatsache, welche vielleicht am meisten im Armenischen sichtbar ist, dass nämlich der Blüthezeit dieser Sprachen ein Verfall gefolgt ist. Obwohl das Zeitalter der Arsaciden (Arschakunier) in der armenischen Literatursprache oder die mesropianische Sprache (mit dem Zeitalter des Augustus der Römer oder mit der ciceronianischen Sprache vergleichbar), eine sehr kurze Zeit wegen unglückseliger Vorfälle dauerte, so ist es doch ziemlich reich an gediegenen ausgezeichneten Werken. Diese mesropianische Sprache ist in Folge der in späteren Jahrhunderten erlittenen Entstellungen und Alterationen so begraben und verborgen, so unbekannt und in totaler Vergessenheit geblieben, dass sie selbst dann, als man sie in unserem Jahrhundert durch mühsame Ausgrabung zum Vorschein brachte, wie bemerkt wird, ein Gegenstand der Disputation und Opposition geworden ist.

Von Seite der Urheber dieser Entdeckung wurden dann und wann allgemeine Phrasen betreffs dieser Sprache publicirt; ein praktischer Führer war jedoch nicht vorhanden. Mit der Absicht dieser wesentlichen Lücke abzuheffen gab der hochwürdigste Herr Dr. Arsenius Aïdyn, gegenwärtig General-Abt der hiesigen Mechitharisten-Congregation, eine ziemlich ausführliche Grammatik der mesropianischen (classisch alt-armenischen)

Sprache heraus, in welcher der hochgeschätzte Autor verschiedene sprachliche Fragen und Observationen durch geeignete Excurse behandelt. Aus diesen oberwähnten Observationen ist meine Abhandlung entnommen, welche, wie wir wohl hoffen, jedem einzelnen Armenisten, besonders aber sich mit dem Classisch-Armenischen befassenden Orientalisten als ein interessanter und genauer Fingerzeig zum Verständniss der von Jahrhundert zu Jahrhundert erlittenen Umwandlung dieser Sprache und zur Beseitigung vieler Anachronismen in der orientalischen Literatur dient.

Ich erachte es nicht für überflüssig, meine Leser im Vorhinein darauf aufmerksam zu machen, dass diese meine Abhandlung sich mit der classischen armenischen Schriftsprache allein befasst, nicht auch zugleich mit der Geschichte der armenischen Literatur.

Anfangs des V. Jahrhunderts (etwa im Jahre 405), nahm die classische armenische Literatur zu gleicher Zeit mit der Erfindung des vollständigen armenischen Alphabets ihren Anfang; nämlich: es wurde die bis zur Zeit ungeschrieben gebliebene, elegante und mustergiltige Sprache niedergeschrieben. Mesrop der Grosse, der Erfinder dieses Alphabets, und seine zahlreichen Mitarbeiter hinterliessen der Nation durch ihre unermüdliche Thätigkeit einen Reichthum der gediegensten Werke, deren eines erhabener als das andere ist, sammt einer Gradation des schönen Styls vom einfachen bis zum eleganten. Obwohl die Mehrzahl dieser Meister-Werke Uebersetzungen sind (ohne von denen zu reden, welche verloren gegangen, wie es die Geschichte uns überliefert), sind sie dennoch für uns von ungemein grosser Wichtigkeit und von unvergleichlichem Vortheile; insofern der Vergleich dieser Uebersetzungen mit den Urtexten uns genau kennen lehrt den exacten Sinn der armenischen Wörter, die Eigenthümlichkeiten der nationalen Ausdrücke, welche gewöhnlich in den Abweichungen vom Urtexte bemerkbar werden, dann den Geist und den Wortschatz des Armenischen in verschiedenen kleinen Zusätzen und das angeborene Talent des geschickten Uebersetzers und Aehnliches. Unter diesen classischen Werken

und Uebersetzungen sind unter andern zu erwähnen: Die vorzügliche Uebersetzung der Schriften des Alten und Neuen Testaments; Esnik's Schriften; die Uebersetzungen des heiligen Chrysostomus; die Homilien von Severinus (nach dem Armenischen Seberianos, eigentlich Eusebius Emessenus); Chronikon Euseb's von Cäsarea und anderes. Ferner sind noch zu erwähnen die in einfacher und ruhiger Schreibart aus den syrischen Autoren übersetzten Werke, namentlich die vielbändigen echten Schriften Ephrem's des Syrers — nur bei den Armeniern jetzt echt erhalten — nebst dem die in verziertem, üppigem Styl geschriebenen Werke, in welchen die sprachliche Licenz am meisten hervortritt, nämlich: die drei Bücher der Makkabäer, Koriun, Faustus von Byzanz, Agathangelus, einige Theile aus dem Leben der Väter u. s. w.

In diesen ausschliesslich classischen Werken findet man die ausgesuchtesten Wörter, die regelrechte Bildung und den wahren Sinn derselben, grammatische Regeln, die Erhabenheit und den Wortschatz der Sprache in vielen Synonymen und in unzähligen ausschliesslich nationalen Redensarten. Ferner findet man die von den fremden Sprachen ganz und gar unabhängigen Eigentümlichkeiten des Armenischen und insbesondere einen feinen Geschmack des Styls, welchen ausser dieser Periode auffindig machen zu wollen eine vergebliche Mühe ist. Es gibt natürlicherweise eine Abstufung unter diesen Schriften, doch sind sie alle im Wesentlichen gleichartig. Dies ist eben das Kennzeichen des goldenen Zeitalters der classisch alt-armenischen Literatursprache.

Hier schliesst sich vor uns das glückliche mesropianische Zeitalter. In den folgenden unglückseligen Jahren wird die armenische Literatur von anderen Schriftstellern fortgesetzt, aber in zwei Richtungen:

1. Eine Gruppe der Neulinge, welche von Mesrop in ihrer Jugend allein unterrichtet, später aber in allen griechischen Wissenschaften bewandert und unter den Griechen aufgewachsen waren, unternahmen gleich nach dem Tode ihres grossen Lehrers, indem sie nicht alle Genauigkeiten des Griechischen im Arme-

nischen zu finden glaubten, die Mittel zu ersinnen, um das Fehlende mit armenischen Elementen zu vervollständigen. So wurden unermesslich zahlreiche, dem Griechischen nachgemachte, absurde Neuerungen einerseits selbst in den wesentlichen Theilen der Sprache eingeführt, andererseits sehr viel Einheimisches auf die Seite geschoben. Es wurde die Scheidung zwischen den classischen Wörtern und den unclassischen gänzlich beseitigt; man ersetzte echt nationale Redewendungen durch neue, eigenmächtig erfundene; es wurden mit den hellenisch gebildeten Wörtern auch hellenische Formen, sowohl grammatische als sonstige eingeführt. Auf diese Umwandlung nun gestützt, begannen jene Neuerer schriftstellerisch thätig zu sein und somit sind sie Begründer einer sozusagen neuerfundenen Sprache. Diese Transformation ist eben die erste Revolution in der Geschichte der armenischen Sprache. Unter den Schriftstellern sind uns nur der berühmte Moses Chorenensis und David der Philosoph namentlich bekannt, welche ihre Werke in dieser Diction verfassten.

2. Eine zweite Gruppe von Schriftstellern setzte zu gleicher Zeit mit den vorigen die mesropianische Literatur fort. Obwohl diese von den Folgen der ersten Revolution nicht verschont blieben und die Erhabenheit der früheren Classiker nicht erreichten, war ihre Sprache doch ziemlich rein und auch classisch, aber nicht überall. Die berühmtesten dieser Gruppe sind: Elisäus, Lazar von Parb, Mambré, Küt und Johann von Montaguni, welche das fünfte Jahrhundert, den ersten Schauplatz unserer Literatur beschliessen. Bei diesen genannten Schriftstellergruppen bemerkt man noch mehrere Spuren der alten classischen Sprache, besonders betreffs der richtigen Anwendung der Wörter, welche in den nächstfolgenden Jahrhunderten corrumptiert vorkommen.

Nunmehr trat beinahe Stille in der Literatur ein, und die wenigen Schriftsteller dieses Zeitraumes bieten uns die ziemlich gleiche Sprache mit den Vorgängern in ihren einzelnen kleinen Werken. Erst gegen Anfang des VIII. Jahrhunderts fing man wieder an fleissig zu schreiben; in einer Zeit aber, wo sich die vulgär-armenische Sprache aus der classischen allmählich

herausbildete und die alte Schriftsprache nicht mehr eingebornes Eigenthum jedes Einzelnen war, mussten die Schriftsteller entweder auf schwachen Füßen vorwärtsschreiten oder je nach ihrem Talent eine durch eigenmächtig selbsterfundene, ja sogar absurde Redensarten colorirte, dem Griechischen nachgeahmte Sprache benützen, was wirklich in den meisten Werken der damaligen Autoren vorkommt: z. B. bei Johann dem Mamigonier, wahrscheinlich auch in den Stromaten, auf armenisch *Հանգստաբանութիւն*, welche von Mehreren Gregor dem Erleuchter zugeschrieben sind, einerseits, andererseits in den schwülstigen Schriften Johannes des Philosophen und seines Zeitgenossen Theodorus und in dem Buche *ton Cräon*.

Diesen Zeiten folgten einige noch erbärmlichere Jahrhunderte (vom Ende des IX. bis zum XIV. Jahrhundert), in welchen die erhabene Schriftsprache so herabgesunken und je nach Verlauf der Zeit von dem Vulgär-Armenischen so überwältigt wurde, dass sogar manche Werke ganz und gar im Vulgär-Armenischen geschrieben sind. Trotzdem bemerkt man, dass einige Schriftsteller manche Versuche mit mehr oder weniger Erfolg gemacht haben, dem mesropianischen Jahrhundert nachzuahmen. Erwähnenswerth sind unter Anderen Chosrov der Grosse, Ananias und Gregor von Nareg, die Historiker Johann Katholikos und Aristakes von Lastiwert, die Doctoren Ignatius und Sergius, und die beiden Nerses Klajensis und Lampronensis. Aus diesem Zeitraum stammen auch die in der eigenthümlich nationalen Sprachform und Metrik verfassten Kirchenlieder und Hymnen und viele andere originelle Werke und Uebersetzungen.

Während sich die armenische Schriftsprache in diesem Verfall befand, machte eine zweite Revolution im XIV. Jahrhundert Epoche in der Geschichte derselben. Die Wissenschaften des Occidents fassten in diesem Jahrhundert in Armenien Wurzel; die Folge aber war eine nochmalige Transformation in der Sprache; man wollte die Mängel durch Nachahmung einer fremden Sprache wieder ersetzen, wie dies einmal im V. Jahrhundert geschah; nur mit dem Unterschiede, dass sie diessmal nicht mittelst des Griechischen, sondern mittelst

des Lateinischen in Ausführung kam. Wahrlich, diese Umwälzung beseitigte das vulgäre Element aus der Schriftsprache, doch gab sie damit derselben den letzten Gnadenstoss, nämlich die Sprache bekam eine abscheulich unnatürliche Form in der Grammatik und Wortbildung. Zahlreiche Werke, zum grössten Theil Uebersetzungen, wurden in dieser absurden Sprache verbreitet, und haben das Land drei bis vier Jahrhunderte lang so mächtig beherrscht, dass diese allein unter dem Namen **ἱερογlossa** (das heisst Schriftsprache) zu verstehen war. Es dürfte auch bemerkt werden, dass sich eine kleine Anzahl von Schriftstellern bestrebte, diese Barbarei zu vermeiden.

Das ist also die Geschichte des äussersten Verfalls der Schriftsprache. Wie aus dem bisher Gesagten ersichtlich, waren es drei Factoren, welche die literarische Sprache zum Verfall brachten; ein natürlicher Factor, und zwei künstliche, nämlich: Das natürliche Hervorkommen und die allmähliche Verbreitung einer Vulgär-Sprache aus der literarischen im Verlauf der Jahrhunderte, und die beiden künstlich hervorgebrachten obenerwähnten Umwälzungen. Das vulgäre Element, sagten wir, wurde bereits durch den Latinismus beseitigt; es blieben nun die zwei anderen zu beseitigen, damit wir die primitive Reinheit und Eleganz der mesropianischen Sprache erreichen könnten.

Den ersten Schritt in dieser wünschenswerthen Reform machte die eine Schule des grossen Mechithar, des Gründers der beiden Mechitharisten-Congregationen, in der Mitte des verflossenen Jahrhunderts, welche mit Fleiss und Mühe anstrebte, die bei der zweiten Umwälzung hervorgebrachten Entstellungen auszurotten. Es gelang ihr in der That sehr leicht durch vereinte Mitwirkung, indem man die Schriftsprache der vom V. bis zum XIII. Jahrhundert geschriebenen Literatur zum Führer nahm, in der Meinung, durch die einfache Beseitigung der groben, bei der letzten Umwälzung eingeführten Entstellungen die echt classische Sprache erreichen zu können; denn man erkannte die bis zum XIII. Jahrhundert eingeführten Fehler und Barbarismen noch nicht. Diese grosse und sehr nützliche Reform war die erste Reaction, welche den Grund zu einer

neuen, reichen Literatur bei allmähligem Fortschritt legte und sich in einem, aus mit einander fast unvereinbaren Elementen zusammengesetzten Zustande, bisweilen nur den Spuren der wahren mesropianischen Sprache nachahmend, beinahe bis zur Hälfte unseres Jahrhunderts fortpflanzte.

Es war wirklich in dieser Zeit, wo ausser der Uebersetzung der Bibel fast alle anderen ausgezeichneten Werke des goldenen Jahrhunderts noch unbekannt waren, und diejenigen Schriftsteller, welche den sogenannten Erhabenheiten der in den späteren Jahrhunderten geschriebenen Sprache nahe kamen, schon als eminente Armenisten galten, diese Annahme zu entschuldigen. So spurlos war die classische Sprache in dem grossen Strome der eintausendjährigen Alteration verschwunden! Es darf uns daher nicht in Verwunderung setzen, wenn die Nachwelt einige pseudonyme Schriften als echte Werke des Patriarchen Isaak oder des grossen Mesrop oder der Mitarbeiter derselben annahm. Es ist aber jene Unachtsamkeit nicht so leicht zu entschuldigen, nachdem die wunderschönen zahlreichen Werke dieser Classiker in dem ersten Viertel unseres Jahrhunderts allmählich gefunden worden und an das Licht der gelehrten Welt gekommen waren. Also diejenigen, welche nicht nur den einer scharfsichtigen Beobachtung sich selbst augenscheinlich zeigenden Unterschied zwischen einer echt classischen Sprache und einer unclassischen, nicht nur den die erste Hälfte des V. Jahrhunderts von der zweiten desselben und insbesondere von den folgenden Jahrhunderten scheidenden Abgrund nicht erkannten, sondern auch nicht einmal anerkennen wollten, sind wahrhaftig nicht zu entschuldigen.

Es war eben diese Beobachtung der anderen Schule des grossen Mechithar, zu der auch meine Wenigkeit gehört, gewissermassen vorbehalten, welche gegen Ende der ersten Hälfte unseres Jahrhunderts durch scharfsinnige, haarkleine Erforschung und beständige besondere Studien dieselbe zu Tage brachte; sie verbreitete ein neues Licht auf das zur Zeit noch begraben gebliebene Alterthum im Zeitraume einiger Jahre; sie zeigte auch den obenerwähnten tiefen Abgrund und führte die zweite

Reaction der armenischen Schriftsprache glücklich aus: nämlich sie erkannte die reine noch unbekannt gebliebene mesropianische Sprache und wies gründlich die von Jahrhundert zu Jahrhundert stattgefundene Veränderung dieser Sprache nach. Nachdem diese Reform in's Werk gesetzt worden und die Theorie schon vervollständigt war, trat man nun in den practischen Schauplatz ein. Es wurde eine ziemlich grosse Literatur in genauer Nachahmung dieser goldenen Sprache herausgegeben.

Selbstverständlich erfuhr diese Neuerung eine namhafte Opposition von Seite der damaligen im Bereiche des Armenischen vorhandenen Capacitäten, welche sie als aus blossem Neuerungstrieb erfundenes grundloses System ansahen, und auch dagegen als gegen eine unerreichbare und unausführbare Theorie protestirten. Sie meinten, es sei dies nach allgemeiner Auffassung eine vergebliche Anstrengung und eine unnütze, sogar gefährliche Auswählerei, welche einer tausendjährigen ehrwürdigen Literatur Unehre bringe, und den unermesslichen Wortschatz nicht unbedeutend vermindere. Doch erkannte man nach und nach das reale Resultat. Heutzutage, obwohl dieses Unterscheiden eine ziemlich allgemein bekannte, den Eingeweihten leicht zugängliche und einzig beliebte nationale Schönheit ist, ist sie doch kein allgemeines, alleiniges Eigenthum des Armenischen; desswegen ist diese Schriftsprache noch in zwei Richtungen getheilt geblieben; eine ist die genaue Nachahmung der mesropianischen Sprache, und die andere die Zusammenmischung der bis zum XII. Jahrhundert aufgeschriebenen Schriftsprachen; mit anderen Worten, eine eigene Schriftsprache des XIX. Jahrhunderts, aber keineswegs die des Alterthums. Schliesslich ist hier noch als charakteristisch zu bemerken, dass die in späteren Jahrhunderten eingeführten Abweichungen von der Sprache des goldenen Zeitalters so gross und in die innersten Theile der Sprache so tief eingedrungen sind, dass man kaum einige gleichlautende Zeilen in diesen beiden Schriftsprachen hören kann.

Hochgeehrte Zuhörer, ich bin schon zu Ende meines Vortrags. Bevor ich aber schliesse, möchte ich meinerseits einige

Bemerkungen sehr gerne hinzufügen. Man bemerkt wirklich in Europa besonders in diesen letzten Jahren reges Interesse für die armenische Sprache unter den hochgeehrten Linguisten, dessen lebendiger Zeuge diese hohe Versammlung selbst ist, in welcher sich mehrere sehr berühmte Armenisten befinden. Es erscheinen untereinander kleine, wie auch ausführliche Sprachlehren und Lesebücher. In diesen meisten Werken und selbst bei manchen Armenisten bemerkt man einen sprachlichen oder stylistischen Indifferentismus, indem man keinen Unterschied zwischen den Schriftsprachen verschiedener Jahrhunderte macht, und selbst solche Elemente unter dem Namen ‚Sprachlehre der classisch alt-armenischen Schriftsprache‘ und anderes, zusammenstellt, welche wahrlich nicht zusammenstehen dürfen und können, und mit einander thatsächlich disharmoniren. Es schmerzt einen Freund des Classicismus sehr, solches zu hören und zu lesen. Desswegen möchte ich die hochgelehrte Welt Europa's bitten, ihre hochgeschätzte Aufmerksamkeit auf die classisch-armenische Schriftsprache in dieser Richtung zu wenden, und durch ihre erprobte Erfahrung und hohes Wissen diese classische Sprache in jene Höhe emporzuheben, in welcher sich die alten classischen heute befinden.

Ueber die Entwicklung der philosophischen Ideen bei den Indern und Chinesen.

Von

Dr. M. Straszewski,

Professor der Philosophie an der Universität in Krakau.

Ich muss mir vor Allem Verzeihung erbitten und um gütige Nachsicht ersuchen, dass ich es überhaupt wage das soeben genannte Thema zu berühren. Es sind doppelte Ursachen, die mich eigentlich abhalten sollten hier in Ihrer Mitte das Wort zu ergreifen. Als Philosoph sollte ich eigentlich schweigen dort, wo so viele bedeutende Gelehrte über die Ergebnisse und die weiteren Ziele eines grossen Forschungsgebietes vom fachmännischen Standpunkte berathen, zweitens ist die Antwort auf die Fragen, die ich in meinem Vortrage zu berühren beabsichtige, noch so wenig vorbereitet, dass dem, der sich hereinwagt, vielleicht eine starke Dosis philosophischer Waghalsigkeit zugemuthet werden könnte. Allein es ist schon einmal so, die Philosophen sind ein Volk, das bei jeder Gelegenheit mitreden will. Es ist schon gut, wenn sie sich hiebei anstatt auf eigene Speculationen zu berufen, wissenschaftliche Thatsachen zum Ausgangspunkte wählen. Trotz alledem glaube ich jedoch von Ihrer Seite, hochgeehrte Herren, auf grössere Nachsicht rechnen zu dürfen, als dies von Seite mancher Philosophen und Philosophie-Historiker geschehen würde. Die meisten unter denselben haben ja schon längst entschieden, dass die Geschichte der Philosophie eigentlich erst in Griechenland beginne, sie haben sich ihr Urtheil über den Orient bereits gebildet! Sie behaupten, dass von einer Geschichte der Philosophie nur dort die Rede

sein kann, wo sich der menschliche Geist wenigstens theilweise vom Einflusse religiöser Ideen emancipirte und selbstständig zu denken begann. Es kann nun bei den Orientalen keine Philosophie geben, da ihr ganzes Sinnen und Denken unter dem Einflusse der Religion steht. Infolge dessen haben die Philosophie-Historiker dem Vater Thales ein Patent auf die Erfindung einer echt religionsfreien Philosophie ausgestellt, und schreiben mit behaglicher Ruhe ihre dickbündigen Werke über Geschichte der Philosophie ‚von Thales bis zur Gegenwart‘. Wohl wird manchmal zugestanden, dass gewisse Ansätze zum philosophischen Denken auch im Oriente zu finden sind, allein die Möglichkeit einer geschichtlichen Entwicklung wird mit einem blossen Hinweis auf ‚die bekannte Stabilität orientalischer Culturzustände‘ abgefertigt. Solchen Anschauungen brauche ich hier gar nicht entgegenzutreten, es stellen sich mir aber dafür andere Schwierigkeiten in den Weg. Wer mit indischen Sachen so vertraut ist, wie Sie, hochgeehrte Herren, der weiss es am besten wie lückenhaft noch unser Wissen sei, dort wo es sich um Entwicklungsgeschichte indischer Culturzustände handelt. Es bleibt hier noch sehr viel zu thun übrig, es müssen noch gewaltige Anstrengungen von Seite bedeutendster Fachgelehrten gemacht werden, bevor wir einen klaren Ueberblick, sowohl über einzelne Entwicklungsstadien, wie über das Ganze werden gewinnen können. Wenn ich trotzdem den Versuch wage eine Entwicklungsgeschichte philosophischer Ideen bei den Indern zu skizziren, so fühle ich mich dazu durch die grosse Wichtigkeit der Frage, so wie auch durch die Erwägung angespornt, dass, soll eine wissenschaftliche Frage gelöst werden, so muss doch einmal ein Anfang mit ihr gemacht werden. Es ist für die Kenntniss indischer Kultur von höchster Wichtigkeit zu erfahren, wie sich hier die denkende Betrachtung des Weltganzen allmählig entwickelte, es ist aber auch für die Kenntniss der geistigen Geschichte der Menschheit überhaupt nicht gleichgiltig, ob eine Entwicklung philosophischer Bestrebungen, das ist jener Bestrebungen, welche das Ganze der Welt in einheitlichen Gedankenbildern zu umfassen trachten, erst in Griechenland begonnen

und in Europa weiter fortgeführt werde, oder ob es auch einzelnen orientalischen Culturgebieten an solcher Ideenentwicklung nicht gefehlt hat. Und wenn es sich zeigen würde, dass die in Griechenland entstandene europäische Philosophie nur einen einzelnen geschichtlichen Typus repräsentirt, dem andere gegenübergestellt werden können, und wenn sich dann weiter aus der Vergleichung dieser einzelnen Entwicklungsreihen, wichtige allgemeine Gesetze ergeben würden, welche die Welt menschlicher Gedanken beherrschen, würde das nicht einen grossen Fortschritt in der Wissenschaft vom Menschen bedeuten — einen Fortschritt, den wir in dem Falle der Erforschung des Orientes zu danken hätten? Das sind jene Gesichtspunkte, die mich endgiltig bewogen haben, hier jene Ergebnisse ganz kurz und flüchtig zu skizziren, die ich durch langjährige Studien hauptsächlich der indischen Philosophie gewonnen zu haben glaube.

Wer über die Entwicklungsgeschichte indischer Philosophie reden will, der muss vor Allem die Frage nach dem Ursprunge und den Ursachen, welche den Geist der Inder zur denkenden Betrachtung des Weltganzen hinführten, berühren. Aristoteles hat gesagt, dass die Verwunderung den eigentlichen Anfang aller Philosophie bilde. Wenn wir nun die hohe Begabung der arischen Race und hauptsächlich ihre ungemein rege Phantasie in Erwägung ziehen, so wird es uns klar, welchen Grad von Verwunderung in den Geistern arischer Eindringlinge die Grossartigkeit indischer Naturumgebung hervorrufen musste. Wir könnten aus den Hymnen der Rig-veda eine Fülle von Stellen nennen, welche deutlich beweisen mit welcher Innigkeit, mit welcher Lebhaftigkeit und Tiefe die alten Arier alles Schöne und Grosse in der Natur erfassten. Was sie aber vor Allem in Staunen versetzte, das war jene wunderbar schöne Weltordnung, welche ihr lebhafter Geist überall aufzufinden und zu entdecken verstand. Die Bewunderung dieser Weltordnung, des in der Welt sich manifestirenden *ṛtām*, bildete unzweifelhaft den ersten Ansatz zur denkenden Betrachtung der Welt als eines geordneten Ganzen. Dieses rein theoretische Bedürfniss wäre jedoch nie im Stande gewesen eine Philosophie ins Leben zu rufen,

hätten sich nicht andere echt praktische Bedürfnisse zugesellt. Es ist allgemein bekannt, welche Rolle in der Vedareligion die Opfer und Gebete spielten. Durch Opfer und Gebete werden die Götter im Kampfe wider die bösen Geister gekräftigt, Opfer und Gebete bedingen ihren Sieg, also auch die Erhaltung der ganzen Weltordnung.

Das Opfern und Beten wurde hiedurch zum Range einer kosmischen Thätigkeit erhoben, und es musste als eine Aufgabe von höchster Wichtigkeit erscheinen, das Verhältniss zwischen den Opfern und Gebeten einerseits und der Weltordnung andererseits so genau als möglich zu bestimmen. Dies führte nun von selbst zur Betrachtung dieser Weltordnung, das ist zur Philosophie. Der religiöse Glaube braucht ergänzt zu werden, infolge dessen beginnt die Arbeit der Vernunft, und die Philosophie entsteht als ein natürliches Product praktischer religiöser Bedürfnisse und des eine gesetzmässige Ordnung in der Welt ahnenden Denkens.

Die Art und Weise, wie die Philosophie in Indien entstand, drückt sich mit grosser Deutlichkeit in ihrer ganzen Entwicklung aus. Es handelte sich dort um Opfer und Gebete im Verhältnisse zur Weltordnung. Die Hauptrolle spielt hier also das menschliche Wort, die Handlung und der als Quelle beider geltende menschliche Gedanke. Auf diese Weise wird das Wort des Gebetes Brahman zur Hauptgottheit in der Religion, wird der Gedanke zum Hauptprincipe in der Philosophie. Ist in der christlichen Religion das göttliche Wort Fleisch geworden, so ist in der indischen das menschliche Gott geworden. Ihres Gleichen fand diese Denkrichtung erst in der deutschen idealistischen Philosophie des XIX. Jahrhunderts, welche ebenfalls den Gedanken zum Range eines Welturgrundes erhob.

Hätten jedoch die ersten indischen Denker aus der Kaste der Brahmanen nur über das Verhältniss der Opfer und Gebete zur Weltordnung nachgedacht, so würde daraus eine sehr complicirte Liturgik neben einer theologischen Dogmatik entstanden sein, allein eine Entwicklung philosophischer Ideen wäre un-

möglich gewesen. Wo eine Entwicklung stattfinden soll, dort muss ein Ferment vorhanden sein; etwas, was zur Entwicklung anspornt. Solch ein Ferment bildete in Indien der Doppelgegensatz, 1. zwischen der Priester- und Kriegerkaste, 2. zwischen der arischen und nichtarischen Bevölkerung.

Den Königen und Kriegern war die Bürde priesterlicher Ueberlegenheit unbequem, sie trachteten dieselbe abzuschütteln. Aeltere Sanskrittexte liefern uns manchen Beweis, dass um eine solche Emancipation, sowohl auf dem politischen, wie auf dem geistigen Gebiete gekämpft wurde. Die Höfe der Könige waren Schauplätze mancher Wortkämpfe, sie wurden zu Pflanzstätten freier Gedanken. Sogar Brahmanen wurden manchmal von Denkern in fürstlicher Krone belehrt und stellten sich auf die Seite einer mehr heterodoxen Richtung. Der Unterschied lag nicht im Principe, sondern in dessen Deutung: heilige Handlungen und Gebete sind Hauptstützen der Weltordnung, sie wurzeln in menschlichen Gedanken, ja noch tiefer in dem Ich, welches als die Quelle aller Gedanken erscheint. In seinem eigenen ‚Ich‘ also in dem *âtman* findet der Mensch das Urprincip aller Weltordnung. Der Mensch erkennt es, indem er sich von der Welt abwendet und in sich selber vertieft. Durch Opfer und Gebete erreicht man nur eine niedrigere Stufe der Vollkommenheit, zur höheren führt das Erkennen des *âtman*. Der Liturgik und Dogmatik der Brahmanen tritt hier eine kühne Metaphysik entgegen, eine Art rationalistischer Theosophie. Das waren die ersten zur Entwicklung treibenden Motive, als zweites tritt der Glaube an die Seelenwanderung auf. Er ist, meiner Ueberzeugung nach, auf den Einfluss der eingeborenen Race Indiens auf die arische Cultur zurückzuführen. Ich kann mich hier darüber nicht verbreiten, und werde vielleicht wo anders Gelegenheit finden, die Ergebnisse meiner Forschungen über den Seelenwanderungsglauben anzugeben. Hier kann ich nur andeuten, dass dieser Glaube die Frage nach der Emancipation von der ewigen Wiederholung des Lebens in den Vordergrund stellte und zum Nachdenken über Leben und Tod im Verhältnisse zur Weltordnung nöthigte. Zum rationalistischen kam

auf diese Weise noch ein pessimistischer Anstrich, von dem in den früheren vedischen Zeiten keine Spur zu finden ist. Der Pessimismus der indischen Philosophie und späterer indischer Religionen ist nicht, wie dies oft behauptet wird, eine Folge allgemeiner Erschlaffung, er ist eine natürliche Frucht des Seelenwanderungsglaubens in Verbindung mit der metaphysischen Speculation. Wird einmal das *âtman* für das Urprincip der Welt erklärt, und in den Tiefen des menschlichen Bewusstseins dessen reinsten Manifestation gefunden, so wird hiedurch die ganze übrige Wirklichkeit zu einem unerklärlichen Räthsel, sie erscheint als etwas Irrationales, Nichtseinsollendes, als eine Entfremdung des *âtman* von sich selber. Eine transcendente Metaphysik kommt mit logischer Consequenz zum Pessimismus. So war es in Indien, so ist es in der europäischen Philosophie der Gegenwart!

Ueberblicken wir nun die Ergebnisse, zu denen diese ganze geistige Bewegung geführt, so können wir mit grosser Wahrscheinlichkeit behaupten, dass infolge all dieser Kämpfe und Controversen eine Fülle neuer philosophischer Standpunkte gewonnen wurde. Immerwährend wurden neue und abermals neue Wege gesucht und gefunden, welche zur Emancipation von der Herrschaft des Todes führen sollten. Der Geister bemächtigte sich eine gewaltige Unruhe, welche zum rastlosen Forschen und Denken anspornte. Die transcendente *Âtman*-Theorie mit ihrer Welt, als einem blossen Schein, konnte unmöglich Allen einleuchten. Wir finden daher auch Anhänger anderer Schulen: dem auf die Spitze getriebenen idealistischen Monismus, stellen sich realistische Denkrichtungen entgegen. Der Realismus kann materialistisch oder dualistisch sein. Materialistisch ist die Schule des Tschärwâka, der uns an Demokrit und Epikur erinnert, dualistisch dagegen ist die *Sâmkhya*, deren Anfänge wahrscheinlich auch bis in jene Zeiten reichen. Ueber das Alter des *Sâmkhya* wird viel gestritten. Manche hervorragende Gelehrte behaupten, sie sei älter als der Buddhismus und glauben sogar Spuren eines Einflusses des *Sâmkhya* auf den Buddhismus gefunden zu haben. Meiner Meinung nach kann man

das mit Sicherheit nicht behaupten; mir erscheint die Sâmkhya-Schule als gleichzeitig mit dem Buddhismus oder sogar als nachbuddhistisch; wiewohl nicht geläugnet werden kann, dass sich gewisse Anklänge an diese Richtung schon in den älteren Upanischaden und sogar in dem ältesten Denkmal indischer Speculation, in dem Nasadya-Súkta nachweisen lassen. Die Sâmkhya-Philosophie ist, so gut wie der Buddhismus, als eine Reaction gegen die allzu radicale Âtman-Theorie aufzufassen. Der Behauptung, dass die Welt ein blosser Schein sei, stellt das Sâmkhya die These von der wirklichen, selbständigen und ewigen Existenz der Materie neben dem geistigen Principe entgegen, und begründet auf diese Weise eine mehr realistische Richtung der indischen Philosophie. Die Materie ist hier nicht nur etwas wirkliches, sie ist sogar ein schaffendes und gebärendes Princip. Ihre Existenz ist auch für den Geist unumgänglich nothwendig, der Geist gelangt nämlich zur Emancipation, indem er sich als etwas von der Materie verschiedenes erkennt. Der Realismus ist jedoch nicht blos in der Sâmkhya-Schule vertreten, wir finden ihn auch in der Nyaya und Wai-seschika-Philosophie verbunden mit einer atomistischen Weltanschauung. Diese beiden Schulen sind wahrscheinlich jünger als das Sâmkhya, jedoch als allzu jung kann man sie nicht auffassen. Man kann nämlich mit grosser Wahrscheinlichkeit die Behauptung aufstellen, dass, je schroffer irgend eine Richtung den orthodoxen Theorien sich entgegensetzt, desto älter sie sei, desto näher reihet sie sich den buddhistischen Zeiten an. Vermittelnde Richtungen gehören unzweifelhaft späteren Zeiten an.

Als Hauptfrucht dieser grossen und gedankenreichen Epoche gilt die Entstehung neuer Religionsformen, die sich aus philosophischen Schulen herausgebildet haben. Es waren religiöse Bedürfnisse, welche im Anfang die Philosophie in's Leben rufen, diese trägt nun das ihrige zur Ausbildung einer Theologie bei, entfremdet sich ihr dann aber allmähig, geräth mit dem alten Glauben in Kampf und trachtet den alten durch einen neuen Glauben zu ersetzen. So entwickelten sich die Dinge und zwar

nicht bloß in Indien sondern überall, denn dies ist ein grosses Culturgesetz. Zu den bedeutendsten unter diesen neuen Religionsformen gehören der Buddhismus und die Dschaina-Religion. Dass sich dieselben selbständig aus den brahmanischen Philosophen-Schulen entwickelt hatten, darauf brauche ich, nach dem gediegenen und so lehrreichen Vortrage des Herrn Professors Dr. Jacobi hier nicht weiter einzugehen. Ueber den philosophischen Inhalt der Dschaina-Religion werden wir erst dann reden können, nachdem wir über die heiligen Bücher derselben genauere Aufschlüsse als dies bis jetzt geschehen werden erhalten haben.

Der Buddhismus ist nach seiner philosophischen Seite, ebenfalls eine Reaction gegen die brahmanische Weltanschauung und die auf die Spitze getriebene Âtman-Theorie. Er wurde zur Religion, indem er eine philosophische Dogmatik mit einer volkstümlichen, hauptsächlich den eingeborenen Racen Indiens angehörigen Mythologie, verband und zugleich eine sociale Reform unternahm. Philosophisch bildet die Karma-Theorie des Buddhismus einen directen Gegensatz zu der Âtman-Theorie der Upanischaden, wiewohl beide wiederum in ihren pessimistischen Consequenzen zusammentreffen.

Der Buddhismus bildet den Hauptwendepunkt in der Geschichte des indischen Denkens. Im Kampfe mit ihm erstarkt die brahmanische Reaction und es erfolgt ein Zurückgehen auf alte Standpunkte, jedoch verbunden mit einer Assimilirung aller jener Elemente, die sich überhaupt assimiliren liessen. Spuren eines Kampfes und der Reaction manifestiren sich vor Allem im Zustandekommen der ganzen Šutra-Literatur, man sieht hier ganz deutlich das Streben nach genauer Formulirung alter Satzungen gegenüber dem Andränge neuer Ideen. Die Brahmanen haben jedoch rechtzeitig erkannt, dass ein geistiger Kampf nur dann von Erfolg gekrönt sein könne, wenn er nicht bloss Vernichtung, sondern auch Assimilirung und Vermittlung anstrebe. Wir sehen nun in nachbuddhistischen Zeiten, sowohl auf religiösem wie auch auf philosophischem Gebiete, Vermittlungs- und Assimilirungsversuche auftreten. Zu solchen gehört die Yoga

des Patandschali, welcher eine Art Eklekticismus predigt; ähnliche Spuren trägt auch das berühmte Gedicht Bagawát-gita. Allmählig wird die Reaction immer stärker und der Buddhismus verliert in Indien ganz den Boden unter den Füßen. Auf philosophischem Gebiete manifestirt sich der Sieg der Reaction in dem sogenannten Vedanta-System des Badaráyana.

Die Zeit, in welcher Badaráyana wirkte, lässt sich nicht genau bestimmen, wahrscheinlich zwischen 400 und 500 n. Chr. Die ihm zugeschriebenen Brahmaśūtra sind ohne Zweifel das Werk einer ganzen Schule. Man braucht das System nur oberflächlich kennen zu lernen, um zur Ueberzeugung zu gelangen, dass dasselbe eine Frucht der Reaction sei, die womöglich alle Gegensätze in sich aufzunehmen trachtet. Was Hegel von seinem System behauptet hat, dass in ihm nämlich die ganze Geschichte der Philosophie enthalten sei, dasselbe könnten wir dem Vedanta-System nachsagen. Es bildet eine Art von Synkretismus, in welchem alle wichtigsten Denkrichtungen Indiens als aufgehobene Momente erscheinen. Der Vedanta vermittelt so gut zwischen dem Brahman- und Âtman-Begriffe, wie auch zwischen der Werke- und Wissenstheorie, nimmt einiges aus dem Sâmkhya, dem Nyaya, dem Yoga auf, und steht sogar augenscheinlich in einigen Punkten unter dem Einflusse des Buddhismus, nur gegen den Materialismus ist er unbedingt feindlich gesinnt. Das ist jenes System, welches endgiltig den Sieg davontrug, mit ihm hört eigentlich jede weitere Entwicklung indischer Philosophie auf. Trotzdem war das philosophische Leben auch später noch in Indien sehr rege. Der chinesische Pilger Huen-Tsang erzählt, dass zu seiner Zeit eine Menge philosophischer Schulen und Systeme in Indien bestand, die heftig einander bekämpften. Im VIII. und IX. Jahrhunderte tritt noch Samkara auf. Die Schriften desselben beweisen jedoch am besten, dass es damals mit eigentlicher Entwicklung schon vorbei war. Samkara's Ziel war ein dreifaches, wie dies Paul Regnaud in seinen Studien über die Vedanta-Philosophie gezeigt hat: 1. die Doktrin des Vedanta zu popularisiren, 2. dieselbe genauer zusammenzufassen, und 3. womöglich mit ältesten philosophischen

Denkmälern in Einklang zu bringen. Seit den Zeiten Samkara's behielt die Vedanta-Philosophie die Herrschaft über die aufgeklärten Geister Indiens. Dies schloss aber nicht aus, dass daneben eine Menge früher entstandener Richtungen existirte und Anhänger fand. Manche unter ihnen wurden von den Anhängern des Vedanta geduldet, andere heftig bekämpft. Der im XIV. Jahrhunderte lebende Mâdhava-Âtschârya hinterliess uns in seiner Sarwa-Darsana-Samgraha einen Ueberblick über die wichtigsten Systeme Indiens. Er beschreibt und kritisirt 16 derselben, beginnt mit denjenigen, denen er sich am schroffsten entgegenstellt, d. i. mit dem Tschârwaika und Buddhasystem und kommt bis zur Vedanta-Philosophie. Ein neuer Ideenaufschwung beginnt in Indien erst unter dem Einflusse europäischer Cultur.

Wenden wir uns nun jetzt der chinesischen Philosophie zu, so können wir hier ein sehr ähnliches Entwicklungsgesetz constataren. Ihren Ursprung verdankt die denkende Betrachtung des Weltganzen in China ebenfalls gewissen religiösen Bedürfnissen. Die Urreligion des chinesischen Volkes beruhte auf dem Geisterglauben, den wir mit Herrn Taylor ‚Animismus‘ nennen können, die Hauptrolle spielte hier die Wahrsagerkunst, welche bis zum heutigen Tage in China in höchster Verehrung steht, und auf der Beobachtung gewisser Zeichen und Vorgänge in der Aussenwelt begründet ist. Den chinesischen Wahrsagern musste nun viel daran gelegen sein, die in der Welt der Dinge und Vorgänge herrschende Ordnung so genau wie möglich zu erfassen, um auf diesem Wege die Zukunft kennen zu lernen. Dies führte von selbst zur Betrachtung der Welt als eines geordneten Ganzen, also zur Philosophie. Dass diese unsere Behauptung keine philosophische Formel sei, sondern auf Thatsachen beruhe, hiefür liefert uns den besten Beweis das berühmte Buch I-king. Die Grundlage desselben bilden kabbalistische Zeichen, welche der mythische König Fo-hi auf dem Rücken einer Riesenschildkröte gefunden haben soll. Der I-king ist nun in China das Hauptbuch der Wahrsagerkunst, zugleich aber die Grundlage aller Philosophie. Wie in Europa aus der Astrologie die Astronomie,

aus der Alchemie die Chemie, so entwickelte sich in China aus der Wahrsagerei die denkende Betrachtung des Weltganzen, die Philosophie. Wie das zu Stande kam ist nicht schwer zu errathen. Man begann kabbalistische Zeichen auf verschiedene Art zu deuten und zu commentiren. Da die Wahrsagerei mit der Regierungspraxis im innigsten Zusammenhange stand, so knüpfte man daran auch politische und ethische Bemerkungen.

Sind kabbalistische Zeichen als der älteste Bestandtheil des I-king zu betrachten, so bilden dagegen die Combinationen dieser Zeichen und die ersten Commentare, welche dem Kaiser Wu-wang zugeschrieben werden, die zweite Schichte des Buches. Wäre dies in der That so, dann könnten wir den Anfang chinesischer Philosophie in jene Zeiten versetzen, in welchen die zweite Dynastie Schang gestürzt und die dritte Tscheu zur Herrschaft gelangte. Es ist sehr möglich, dass der spätere Begründer der Tscheu-Dynastie Wu-wang im Gefängnisse die Zeichen des I-king zu combiniren und dieselben mit politischen und philosophischen Reflexionen zu bereichern begann. Sollte nun dieser Anfang zu einer Entwicklung führen, so wären auch hier gewisse zu einer solchen Entwicklung treibende Motive unbedingt nothwendig. Wir finden dieselben in einem Gegensatz zwischen der herrschenden Klasse und gewissen volksthümlichen Elementen. Dieser Gegensatz ist schon in den Mythen Chinas ausgeprägt. Fo-hi gilt für den Begründer chinesischer Staats- und Gesellschaftsordnung, dagegen der zweite mythische Kaiser Hwang-ti gilt für den Wohlthäter des Volkes und wird in den Traditionen der herrschenden Klasse für einen Usurpator gehalten. Auf dem Gebiete des religiösen und des speculativen Lebens manifestirt sich derselbe Gegensatz in der Rivalität, einer auf das reale und nächste gerichteten Denkrichtung mit dem mystischen Schamanismus. Die erste dieser Richtungen bleibt bei dem thatsächlichen Dualismus (der himmlischen und irdischen Kräfte) stehen, während die zweite zur mystischen Erfassung des Alleinheitsbegriffes vorzudringen trachtet. In den Zeiten vor Konfucius ist die erste Richtung durch den Kaiser Wu-wang den Begründer der Tscheu-Dynastie und dessen

Lehrer Iuh-tse repräsentirt, die zweite durch Hui-kung (um 720), welcher einen volkstümlichen Communismus gepredigt haben sollte. Den besten Beweis für die Existenz eines philosophisch-religiösen Gegensatzes, und zwar schon in der vorkonfucianischen Epoche, liefert uns das Buch ‚Yin-fu-king‘: ‚Der Weg zur mystischen Einheit‘, dessen Uebersetzung und Commentar wir dem Herrn Philastre verdanken (Annales du Musée Guimet I, 255—318). Die Anhänger der Religion Tao bezeichnen den Kaiser Hwang-ti als den Verfasser dieses Buches. Diese ganze geistige Bewegung erreicht ihren Höhepunkt in der ersten klassischen Epoche chinesischer Philosophie, welche wiederum in der Thätigkeit des Kong-fu-tse einerseits, des Lao-tse andererseits gipfelt. Kong-fu-tse repräsentirt eine auf den Traditionen der herrschenden Race aufgebaute Weltanschauung, dagegen ist Lao-tse Repräsentant einer mystischen auf dem Schamanismus begründeten Richtung, welche dem Realen abgewendet in mystischer Contemplation zur Alleinheit vordringt. Man hatte früher einen Einfluss des Buddhismus auf Lao-tse angenommen, dies ist aber durchaus unwahrscheinlich, da Buddha gewiss jünger ist als Lao-tse, seine Lehre wird ganz verständlich, wenn man sie als eine Philosophie des Schamanismus auffasst. Kein Wunder, dass sie zur Grundlage einer sehr verbreiteten Volksreligion — der Tao-Religion — wurde, welche, wie sich ganz treffend Herr Philastre ausgedrückt hat, der echte und directe Abkömmling der ersten Glaubenssatzungen der chinesischen Race sei. Haben in Indien philosophische Controversen zur Ausbildung neuer Religionen geführt, so geschah dasselbe auch in China. Konfucianismus wird zur Staatsphilosophie und Staatsreligion, die Tao-Lehre zur Volksreligion. (In Indien Brahmanismus — Buddhismus.)

Sowohl Kong-fu-tse wie Lao-tse haben Schüler zurückgelassen, welche die Lehren ihrer Meister zu systematisiren und weiter zu entwickeln begannen. Nun kommt es zwischen den Anhängern beider Denkrichtungen zu erbitterten Kämpfen. Es sind das Zeiten in China, welche stark an die unmittelbar nachbuddhistische Epoche erinnern. Neben diesen zwei Hauptrich-

tungen sehen wir eine Menge anderer, welche ebenfalls durch hervorragende Denker vertreten sind. So z. B. predigt Mih-thi einen auf allgemeiner Liebe beruhenden Communismus und Socialismus, er verbreitete demokratische Ideen und war ein gewaltiger Gegner chinesischer Orthodoxie. China hat auch seinen Tscharwaka, den Iang-tschu nämlich, welcher einen crassen Materialismus und Egoismus lehrte. Hauptsächlich war jedoch der Zeitraum nach Kong-fu-tse und vor dem Sturze der dritten Dynastie mit Controversen zwischen den Anhängern der beiden grossen Meister ausgefüllt. Meng-tseu vertrat mit grossem Erfolge die Lehre des Kong-fu-tse, Tschwang-tseu die seines Gegners. Nach dem Sturze der dritten Dynastie gerieth die Philosophie in Verfall, es kommt nun zu einer Annäherung zwischen der Tao-Richtung und dem Konfucianismus, und damit beginnt eine Epoche eklektischer Vermischung. Im ersten Jahrhundert n. Ch. dringt der Buddhismus nach China ein, der mit der Tao-Religion sehr nahe verwandt ist. Im Kampfe mit ihm erstarkt allmählig die Reaction, ganz ähnlich wie in Indien, wo der Brahmanismus durch den Kampf mit dem Buddhismus zur neuen Blüthe kam. Der Buddhismus scheint nicht nur zur Universal-Religion Asiens bestimmt zu sein, er spielte in den beiden grossen ostasiatischen Culturgebieten noch eine andere Rolle: im Kampfe mit ihm erstarkten auch ältere Denk- und Glaubensrichtungen, und wurden zum neuen Leben geweckt. Wohl gilt dies nur in China vom Konfucianismus, da die Taolehre sich mit dem Buddhismus beinahe gänzlich vermengte. Die Wiedergeburt chinesischer Philosophie beginnt unter der Tang-Dynastie mit Han-jü, einem heftigen Gegner des Buddhismus und erreicht ihren Höhepunkt mit Tschu-hi (1130 bis 1200), welcher neben Kong-fu-tse und Meng-tseu gewiss als der bedeutendste Philosoph Chinas zu betrachten ist. Seine Stellung in der Geschichte der chinesischen Philosophie ist sehr ähnlich der des Badarayana in Indien. Da Tschu-hi ursprünglich ein Anhänger des Buddhismus war, so nimmt er auch manche buddhistische und taoistische Ideen in sein System mit, und trachtet dieselben mit chinesischer Grundansicht zu assimiliren.

Herr Dr. Eitel in seinem vortrefflichen Ueberblicke der philosophischen Literatur Chinas (*Travaux de la IIIe session du Congr. int. des Orientalistes II*, pag. 13) sagt sehr treffend, Tschu-hi's kosmogonische Theorien vom Universum, seine Speculationen über das grosse Absolute, über das männliche und weibliche Princip, über die beiden Zweige der Natur, wurden zum nationalen Glauben Chinas als willkommene Grundlage statt vieler schlechter Vorurtheile. Mit Tschu-hi endet die eigentliche Entwicklung chinesischer Philosophie, in späteren Zeiten ist uns kein selbständiger Denker mehr bekannt, bis zum heutigen Tage betrachten sich alle für Schüler Tschu-hi's.

Ueberblicken wir nun das Ganze so sehen wir, dass so gut in Indien wie in China gewisse religiöse Bedürfnisse die Philosophie (d. i. die denkende Betrachtung des Weltganzen) in's Leben riefen. Hier und dort prägt dieser Ursprung seinen Stempel auf der ganzen weiteren Entwicklung, welche durch gewisse ursprüngliche Gegensätze ermöglicht wird. Der Kampf zwischen Gegensätzen führt der Philosophie neue Kräfte zu. Die Philosophie trägt wiederum das Ihrige bei zur Ausbildung neuer Religionsformen: die Entstehung derselben, das sind Zeiten heftigster Controversen! Im Kampfe mit neuen erstarken nun alte Denkrichtungen, es kommt zu einer eklektischen Annäherung, dann zu einer Reaction und das Zurückgehen auf alte Standpunkte ist mit einer Assimilirung aller Ideen, die nur assimilationsfähig waren, verbunden. Ein philosophischer und religiöser Synkretismus bildet so gut in Indien wie in China das Ende des ganzen Entwicklungsprocesses. Und jetzt, bevor ich zu Ende komme, erlaube ich mir nur noch eine Frage. Hat sich die Philosophie derart nur in Indien und China entwickelt? War es in Europa anders? Ja, wer die europäische Philosophie ohne Vorurtheile betrachtet, der wird in ihr dasselbe Entwicklungsgesetz entdecken. Aus religiösen Bedürfnissen und in Anlehnung auf die Religion entstand sie in Griechenland, entwickelte sich auf Grund gewisser ursprünglicher Gegensätze, trug dann weiter das Ihrige zur Entstehung neuer höherer Religionsformen bei, trachtete die herrschende Religion entweder zu

begründen und zu ergänzen, oder zu verdrängen und durch etwas anderes zu ersetzen, und beschloss jede ihrer grossen Entwicklungsepochen bis an den heutigen Tag mit einer Art Synkretismus, in welchem alle früheren Standpunkte als aufgehobene Momente erscheinen. Wir können hier den Gedanken nicht weiter verfolgen, er ist zu gross und zu umfangreich, um ihn in einigen dürftigen Zeilen zu erschöpfen. Wir constatiren hier nur die Möglichkeit, die Entwicklungsgesetze der Philosophie durch entsprechende Vergleichung indischer, chinesischer und europäischer Entwicklungsreihen auffinden und bestimmen zu können. Wir müssen nur einmal zu glauben aufhören, dass wir Europäer die Einzigen sind, welche eine Philosophie besitzen.

Ueber Jasna XXIX, 1—2.

Von

Friedrich Müller.

Der Text lautet nach Geldner's Ausgabe:

I.

[illegible]

II.

[illegible]

Statt *ahīṣhājā* hat Spiegel in seinen Text *ahīṣhahjā* aufgenommen, wogegen er im Commentar *ahīṣhahjā* für die richtige Leseart hält, Westergaard liest *ahūshujā*, Geldner meint, man müsse nach dem Metrum *hiṣhājā* herstellen.

Statt *tawisća* haben Spiegel und Westergaard *tawisća*, die Leseart von I₂ und K₅ (die beiden werthvollsten Jasna-Handschriften).

Obwohl nun die Huzvaresch-Uebersetzung in *gerēzdā* die dritte Person erblickt (Justi 3. Pers. Imperf. Med.; Spiegel ein Participialperfectum), so zweifle ich dennoch an der Richtigkeit dieser Auffassung und möchte lieber in demselben die erste Person Singul. von *gerēzd-*, einer Weiterbildung von *gerēz-* erblicken.

Die eigentliche Schwierigkeit, um derentwillen ich die Stelle hier behandle, liegt in der zweiten Zeile der ersten Strophe. Dieselbe enthält nämlich, ohne mit dem Vorhergehenden verbunden zu sein, kein deutlich erkennbares Verbum finitum. Spiegel glaubt auch in der That ohne dieses auskommen zu können, indem er aus *ā* ein solches in dem Sinne ‚heran(kommt)‘ supplirt. Er fasst daher *ā mā aēšhemo hazas-čā rēmo āhišhajā darēšcā tā-wišcā* als: ‚gegen mich (kommt) Zorn, Räuber, Argwohn um mich zu verunreinigen (Genitiv von *ahišha-*, von *ā-hiš* = *ā-hi*, im Sinne eines Infinitivs), Leiden und Dieb.‘ Justi, welcher Westergaard's Lesung adoptirt, sucht in *āhušhujā* einen Locativ des Stammes *ā-hušh-u-* ‚Austrocknung‘ und supplirt die Copula, indem er übersetzt: ‚gegen mich (ist) Aēshma in Austrocknung‘ u. s. w.

Dem gegenüber scheint Geldner, welcher aus metrischen Gründen die Lesart *hišhajā* herstellen will, darin ein Verbum finitum, etwa ein Perfectum von *hi-* zu erkennen.

Auffallend ist in zweiter Linie an unserer Stelle die unverhältnissmässig grosse Anzahl der ein- oder bloß zweimal vorkommenden Wörter. *darēš* oder wie Justi liest *dēreš*, kommt bloß hier vor, es wird von Justi auf *darš-*, von Spiegel auf *dēre-*, von Geiger auf *darēz-* bezogen; ebenso *tawiš* (Geldner *tēwiš*), das Justi mit altindisch. *tāju-* zusammenstellt, Geldner wohl mit *tēwišhi-* in Zusammenhang bringen wird. *rēmo* kommt ausser an unserer Stelle noch vor in Jasna XLVIII, 7 (Spiegel XLVII, Justi *paiti-rēmo*) an einer Stelle, aus der sich für die Bedeutung des Wortes wenig gewinnen lässt.¹⁾

¹⁾ Diese Stelle lautet:

nī aēšhemo nī djalām paiti rēmēm paiti ejodūm
joi ā wañhēuš manañho dīdrayzodujē.

‚abgelegt werde der Zorn, vernichtet den Argwohn (?)
die ihr an dem guten Geiste festhalten wollt‘

Wie man sieht, ist mit unserer Stelle, wenn man conservativ vorgehen will, wie es Spiegel und Justi gethan haben, nichts anzufangen, weil nur eine sehr gewaltsame Erklärung herauskommt und — was die Hauptsache ist — die Zeile um zwei Silben zu viel enthält, als sie aus metrischen Gründen haben sollte.

Man wird daher zu dem leidlichen letzten Mittel, der Conjectur seine Zuflucht nehmen müssen. Diesen Weg hat bereits Geldner eingeschlagen, indem er, um die zwei überschüssigen Silben zu eliminiren, die eine an *āhiśhājā*, die andere an *tawiścā* einbringt und demgemäss *hiśhājā*, *təwiścā* liest, wodurch den Anforderungen der Metrik entsprochen wird.

Es möge mir nun hier gestattet sein mich derselben Freiheit, der Conjectur, zu bedienen, um unserer kranken Stelle auf die Beine zu helfen.

Ich suche das Verbum des Satzes nicht in *āhiśhājā*, sondern in dem folgenden *𐬀𐬵𐬭𐬀𐬵𐬀*, welches ich einfach in *𐬀𐬵𐬭𐬀𐬵𐬀* emendire und mit dem vorangehenden *𐬀* verbinde. Die Form *ā-darəštā* ist 3. Pers. Sing. Aor. Med. und stellt sich zum altindischen *ā-dhṛṣ-* ‚angreifen‘. Auf der Verwechslung von *𐬀* und *𐬵* beruhen in unseren Texten manche Varianten, so z. B.:

Jasna XXXXIII (Spiegel XXXXII), 16:

. 𐬵𐬀𐬵𐬭𐬀𐬵𐬀 . 𐬀𐬵𐬭𐬀𐬵𐬀 . 𐬵𐬀𐬵𐬭𐬀𐬵𐬀 . 𐬵𐬀𐬵𐬭𐬀𐬵𐬀
 . 𐬵𐬀𐬵𐬭𐬀𐬵𐬀 . 𐬵𐬀𐬵𐬭𐬀𐬵𐬀 . 𐬵𐬀𐬵𐬭𐬀𐬵𐬀 . 𐬵𐬀𐬵𐬭𐬀𐬵𐬀

Für *ciścā* bieten *S*₁, *K*₁₁, *C*₁ und *L*_{1, 2, 3} die Leseart *ciśtā* und *I*_{1, 6, 7}, *H*₁, *L*₁₃, *B*₂, *S*₂, *Bb*₁ die Leseart *cistā*, welche nach meiner Ansicht die richtige ist. Ich übersetze:

‚Darauf Ahura Mazda wählt sich (*wərəntē* = altind. *vr̥ṇtē*) Zarathuštra selbst den Geist, der in deiner Weisheit (*ciśtā* Local von *ciśti*) der heiligste ist.‘

didrayžodujē (für *didrayžodue*), 2. Pers. Plur., Med. des Desiderativums von *darəz-* oder *draž-*. Man kann *paiti-rəməm* lesen wie Westergaard und Justi oder, wie in *nī aēhəmo nī-djātām*, auch hier *paiti rəməm paiti-əjodum* construiren.

Ist nun *daręštā* als Verbum anerkannt, dann gehören die beiden vorangehenden Ausdrücke zusammen, da sie durch kein *čā* verbunden sind. In einem von beiden, in *āhišhajā* oder in *reṃo*, muss ein Genitiv stecken. So sehr nun *āhišhajā* einem Genitiv gleichsieht, so sehe ich dennoch einen solchen lieber in *reṃo*, indem ich *ṛeṣ* in *ṛeṣ* verändere, welches bekanntlich einsilbig gesprochen werden muss. *āhišhajā* verändere ich mit Anlehnung an Westergaard's Leseart in *ā hušhjā*. Die beiden *ā* gehören zu *daręštā*; statt das Verbum zu wiederholen, ist an der ersten Stelle bloß die es begleitende Präposition gesetzt.

Meine Lesung und Uebersetzung der beiden Strophen stellt sich daher folgendermassen dar:

I.

*χšhmaibjā gēuš urwā gęręždā | kahmāi mā ʒvarozdūm kę mā
tašhaṭ
ā mā aēšhemo hazasčā | zęmo ā hušhjā daręštā tawiščā
noiṭ moi wāstā χšhmaṭ anjo | aʒā moi sāsā wohū wāstrjā.*

II.

*adā tašhā gēuš pęręsaṭ | ašhēm kaʒā toi gawoi ratuš
hjaṭ hīm dātā χšhajanto | hadā wāstrā gaōdājo ʒvaχšho
kēm hoi uštā ahurem | ję dregwodębīs aēšhēmēm wādājoiṭ.*

UEBERSETZUNG.

I.

Zu euch klage ich Seele des Rindes; Wozu habt ihr mich geschaffen, wer hat mich gebildet?

Angegriffen haben mich Zorn, Gewalt, der Erde Trockenheit und Misshandlung¹⁾

Nicht ist mir ein anderer Beschützer ausser euch; daher weiset mir gute Weidekräuter an.⁴

¹⁾ *tawiš* = altind. *tawas*.

II.

Da fragte des Rindes Bildner Ašha: ,Wie soll dem Rinde ein
Ratu werden,
Damit ihr ihm o Mächtige! zugleich mit der Weide beim Vieh-
züchter Kraft gebet?
Wen wünscht ihr¹⁾ für ihn als Herrn, der den Bösen den Zorn
austriebe?‘

¹⁾ *uštā*, 2. Pers. Plur. Präs. von *was-*.

The Rāmānujīya and the Bhāgavata or Pāñcharātra systems.

By

R. G. Bhandarkar.

A work entitled *Arthapañchaka* that has recently fallen under my observation gives a summary, of the doctrines, of the school of Rāmānuja. The whole subject is treated of under five heads viz (I) *Jiva*, *i. e.*, animal spirit or dependent spirit; (II) *Īśvara*, *i. e.*, God; (III) *Upāya*, *i. e.*, the way to God; (IV) *Phala* or *Purushārtha*, *i. e.*, the end of life; and (V) *Virodhinaḥ*, *i. e.*, obstructions to the attainment of God.

(I.) — *Jivas* are of five kinds, viz. (1) *Nitya*, *i. e.*, those who never entered on *Samsāra* or the succession of lives and deaths at all, such as *Garuḍa*, *Vishvakṣena*, and others; (2) *Mukta*, *i. e.*, those who have shaken off the fetters of life and whose sole purpose and joy is attendance (*Kaimkarya*) on God; (3) *Kevala*, *i. e.*, those whose hearts being purified are fixed on the highest truth and who are thus free from the succession of births and deaths; (4) *Mumukshu*, *i. e.*, those who having experienced the misery of life are averse to its enjoyments and have fixed their desire only on the highest end, viz., the attainment of the condition of an attendant on God; and (5) *Baddha*, *i. e.*, those who devoting themselves to the life whether of a god, man, or brute that their previous merits or demerits (*Karman*) have assigned to them, seek only the enjoyments of such a life and are averse to the joys of Brahman.

II. The manifestations of *Īśvara* or God are five; viz., (1) *Para*, *i. e.*, he who lives in *Vaikuṇṭha* and whose presence is

enjoyed by the Nitya and Mukta spirits who dwell near him, who is unbeginning and endless, who wears celestial ornaments, celestial garments, and celestial weapons, who possesses celestial beauty and an endless number of holy attributes, and who is accompanied by Śrī, Bhū, and Līlā; (2) Vyūha, *i. e.*, the forms of Saṁkarshaṇa, Pradyumna, and Aniruddha assumed for the creation, protection, and dissolution of the world; (3) Vibhava, *i. e.*, incarnations such as Rāma and Kṛishṇa for the establishment of Truth, the protection of the good and the destruction of the wicked; (4) Antaryāmin, who has two forms in one of which he dwells in every thing and rules over all, is bodiless, all-pervading, and the store of all good attributes and is called Viṣṇu, Nārāyaṇa, Vāsudeva, &c., and in the other he possesses a body bearing celestial weapons such as a conch-shell and a discus, and celestial ornaments, dwells in the heart of man, is the store of all good attributes, and is known by the names of Hṛishikeśa, Puruṣottama, Vāsudeva, &c.; and (5) Archā, *i. e.*, idols of stone, metal, &c., in which he dwells and allows himself to be worshipped by his devotees. In the Yatindramata-dīpikā to be noticed below and in other places the Vyūhas are given as four, Vāsudeva possessed of the six great attributes being the first, Saṁkarshaṇa possessed of two viz., Jñāna and Bala being the second, Pradyumna having Aśvarya and Virya, the third, and Aniruddha possessed of Śakti and Tejas, the fourth. The first Vyūha is assumed in order that it may serve as an object of devotion, and the other three for the creation &c., of the world. In the present work the Vāsudeva Vyūha is put down as the second form of the Antaryāmin.

III. The Upāyas or ways to God are five, viz. (1) Karma-yoga, (2) Jñānayoga, (3) Bhaktiyoga, (4) Prapattiyoga, and (5) Āchāryābhimānayoga. Under the first comes the whole Vedic sacrificial ritual and the Smārta or domestic ceremonies along with the fasts and observances, by going through which the person is purified. Then by means of Yama, Niyama, &c., mentioned in the Yoga Śāstra, one should concentrate his mind upon himself. This concentration leads to Jñānayoga which con-

sists in fixing the mind on Nārāyaṇa or Vāsudeva described in the Vāsudeva Vyūha, as the person on whom one's own self on which the mental powers have already been concentrated depends. Thus the devotee arrives at God through himself. The Jñānayoga leads to Bhaktiyoga which consists in continuously seeing nothing but God. Prapatti is resorted to by those who cannot avail themselves of or are not equal to the first three methods. It consists in throwing one's self entirely on the mercy of God. There are many details given which need not be reproduced here. The last method, Achāryābhimānayoga, is for one who is unable to follow any of the others, and consists in surrendering oneself to an Âchārya or preceptor and being guided by him in everything. The preceptor goes through all that is necessary to effect his pupil's deliverance, as a mother takes medicine herself to cure an infant.

IV. The Purushārthas are five, viz., (1) Dharma, (2) Artha, (3) Kāma, (4) Kaivalya, and (5) Moksha. The first three do not differ from those ordinarily called by those names, and the last two are the conditions attained by the Kevala and Mukta spirit (I, 3 and 2 above.)

V. The Virodhins are five, viz., (1) Svasvarūpavirodhin, *i. e.*, that which prevents one's own real or spiritual nature from being seen, such as the belief that the body, is the soul; (2) Parasvarūpavirodhin or that which prevents one's approach to the true God, such as devotion to another or false deity or belief in God's incarnation being but human being &c. (3) Upāyavirodhin or that which prevents the true ways from being resorted to, as the belief in ways other than those mentioned above being more efficacious or in the latter being inadequate; (4) Purushārthavirodhin or attachment to other than the true or highest object of life; (5) Prāptivirodhin, *i. e.*, the being connected with a body that one's own Karman has entailed or with other spirits who are so embodied.

At the end of another work the Yatīndramatadīpikā, the author gives a variety of views entertained by different classes of writers belonging to this school. The Sūris admit only one

entity (Tattva); the Rishis divide it into two, Âtman and Anâtman; and the Âchâryas professing to follow the Śruti propound three Tattvas or entities, viz., (1) Bhogya or what is to be enjoyed or suffered; (2) Bhoktri, the enjoyer or sufferer; (3) Niyantri or the ruler and controller. Some Âchâryas teach the system under the four heads of (1) Heya or what is to be shunned, (2) the means of keeping it off, (3) Upâdeya or what is to be sought and secured, and (4) its means. Other teachers (Deśikas) divide the subject into five parts, viz. (1) what is to be attained or got at (Prâpya), (2) he who attains it (Prâptri), (3) the means of attainment (Upâya), (4) the fruits or objects of life (Phala), and (5) obstructions or impediments. These are the five topics or Arthapañchaka described above. Some teachers add one more topic which is called Sambandha (relation), and thus expound six. There is no real difference according to our author between these several views, since the variety is due to the adoption of a different principle of division by each teacher. The true substance of the Vedântas or Upanishads is that there is only one Brahman with the animal spirits and the dead world as its attributes (Chidachidviśiṣṭâdvaitam).

The doctrines of Ramanuja's school here given are the same as the doctrines of an older school, that of the Pâñcharâtras or Bhâgavatas, reduced to a systematic form. In the Nârayanîya section of the Mokshadharmaparvan which forms part of the twelfth or Śântiparvan of the Mahâbhârata, there occurs a text in which the Sâṃkhyayoga, Pâñcharâtra, Vedas or Âraṇyakas, and Pâśupata are mentioned as five distinct systems of religious truth.¹⁾ The Vedas or Âraṇyakas here spoken of are the system afterwards known by the names of Aupanishada and Vedânta. The doctrines of the Pâñcharâtra system are explained in Chapter 339 of the same book. Vâsudeva is the supreme, unborn, eternal and all-pervading soul, the cause of all. From him sprang Saṃkarshaṇa or the soul that animates all bodies, regarded as one, from him Pradyumna, the sum total of all in-

¹⁾ Chap. 349, First Bombay Edition.

telligence (Manas), and from him Aniruddha who represents Ahaṁkāra or egoism, and who created all objects. Narasimha, Rāma, Krishna and others are represented as subsequent incarnations of the supreme Vāsudeva. Bhakti or love and faith is the way of reaching God. The Nārayaṇīya section is older than Rāmānuja, since he refers to it in the passage in his Vedāntabhāṣhya, to be noticed below, and older also than Śaṁkarāchārya who quotes in his Bhāṣhya under II, 1, 1. from Chapters 334 and 339,¹⁾ and 350 and 351.²⁾ In his Vedāntasūtrabhāṣhya Śaṁkarāchārya gives under II, 2, 42 these same doctrines as maintained by the Bhāgavatas and refutes them on the ground that if Jīva or the animating soul is to be considered as created by Vāsudeva, it must be capable of destruction, and hence there can be no such thing as eternal happiness. Then under Sūtra 44 he gives the same doctrines in a modified form. Śaṁkarashāṇa and others are not the animating soul, intelligence, and egoism, independent of Vāsudeva, but they are different Vyūhas or forms of the same Vāsudeva regarded as possessing, certain attributes viz. Jñāna and Aiśvarya, Śakti and Bala, and Vīrya and Tejas, respectively. This too is refuted by Śaṁkarāchārya. In connection with this modified doctrine, the name Pāñcharātra is used as of those who advocated it. Rāmānuja in his Vedāntasūtrabhāṣhya introduces his comments on these Sūtras by the observation, Raising an objection against the authoritativeness or truth of the Pāñcharātra dispensation which was revealed by Bhagavat and which shows the way to the highest bliss, from its being a (separate) system like those of Kapila and others (which have been refuted), he refutes it. The objection that is raised is this. The Bhāgavatas maintain that Śaṁkarashāṇa the animating soul and others were created; but the Śrutis lay down that souls are not created. Then under Sūtra 44 which, however, is 41 in his Bhāṣhya, Rāmānuja says that this objection is based on a misconception of the doctrine of the Bhāgavatas. The correct doctrine is that Vāsudeva the supreme soul assumes these four forms

¹⁾ p. 409, vol. I, Bibl. Ind. Ed.

²⁾ p. 413, *ibid.*

cut of love for those who depend upon him, in order that they may resort to him under those forms. In support of this he quotes a text from the *Paushkarasamhitâ*; and another from the *Sâtvatasamhitâ* is quoted to show that the worship of these four forms is really the worship of the supreme *Vâsudeva*. The supreme *Vâsudeva* is attained by his devotees when they worship him according to their abilities in his *Vibhava* and *Vyûha* manifestations or in his original subtle form. By worshipping the *Vibhavas*, they reach the *Vyûhas*, and through the *Vyûhas* they reach the subtle form. The incarnations *Râma*, *Krishna* and others are *Vibhavas*, the *Vyûhas* are those mentioned above, and the subtle form is the supreme *Brahma(n)* called *Vâsudeva* possessed only of the six attributes, *Jñâna*, *Aiśvarya* etc.

According to *Râmânûja* therefore the *Bhâgavata* doctrine when properly understood is not opposed to the *Śruti* and it is therefore not refuted by the author of the *Vedântasûtras* but pronounced as correct. It will thus appear that the system was known by two names, *Pâncharâtra* and *Bhâgavata*, though *Bâṇa* in his *Harshacharita* speaks of these as two different schools. If they were different, the distinction between them was probably due to one having adopted one form of the doctrine explained above and the other, the other. Under *Sûtra* 45, *Śaṅkarâchârya* accuses the *Pâncharâtras* of treating the *Vedas* with contempt since it is stated in one of their books that *Śaṅḍilya* not having found the way to the highest good in the four *Vedas* had recourse to this *Śâstra*. *Râmânûja* answers this accusation by saying that a similar statement occurs in the *Bhûmavidyâ* (*Chhândogya* Up vii. i.). *Nârada* is represented there as saying that he has studied all the *Vedas* and other branches of learning and still he only knows the *Mantras* and not the *Âtman*. This does not involve the contempt of the *Vedas*, but the object of the statement is simply to extol the *Bhûmavidyâ* or the philosophy of the highest object that is explained further on. Or the sense is that *Nârada* studied all the *Vedas* but was not keen enough to comprehend the nature of the *Âtman* though set forth in those works. Precisely the same interpretation should be laid

on this statement of Śāṇḍilyāś not having found the way to the highest good in the four Vedas, and it should not be construed as involving contempt for the Vedas.

Rāmānuja's system is thus the same as the Pāñcharātra or Bhāgavata. The sacred books of this latter are the Pāñcharātra-saṁhitās three of which, the Paushkara, Sātvata, and Parama are quoted by Rāmānuja in the passage referred to above. The following exist in the library of Jasvantrāo Gopālrao of Pāṭaṇ:

- a) Lakshmi Saṁhitā, Gr. s. 3,350.
- b) Jñānāmṛitasāra Saṁhitā, Gr. s. 1,450.
- c) Paramāgamachūḍāmaṇi Saṁhitā, Gr. s. 12,500.
- d) Paushkara Saṁhitā, Gr. s. 6,350.
- e) Padma Saṁhitā, Gr. s. 9,000.
- f) Vṛiddhabrahma Saṁhitā, Gr. s. 4,533.

The book printed as Nārada-pañcharātra in the Bibliotheca Indica is only one of these that marked b). A copy of c) was purchased by me for the government of Bombay two years ago. Whatever may be the time when these and other Saṁhitās were written and the religion received a definite shape, the root of the Bhāgavata or Pañcharātra system is to be traced to very remote times. Its distinguishing features are as we have seen, the worship of Vāsudeva as the supreme Brahma and the doctrine of Bhakti or faith and Love as the way to salvation. It does not trace all our finite thought and feeling to a principle alien to the soul such as Prakṛiti or Māyā as the Sāṁkhya or Advaita Vedānta does; and look upon freedom from that sort of thought and feeling as Moksha or deliverance. It is a system of popular religion and has not such a meta-physical basis as either of those two has. Vāsudeva was recognised as the supreme deity even in the time of Patañjali, for under Pāṇini iv, 3, 98, the author of the Mahābhāṣya states that the Vāsudeva occurring in the Sūtra is not the name of a Kshattriya, but of Tatrābhagavat, which term is explained by Kaiyaṭa as signifying a certain [form of the] Supreme deity. And since Pāṇini himself directs us in that Sūtra to append the termination *aka* to Vāsudeva in the sense of ,one whose

Bhakti or object of devotion is Vāsudeva', the worship of Vāsudeva is older than that grammarian also. In forming some conception of the origin of this cultus other circumstances than those hitherto mentioned must be taken into consideration. In the Nārāyaṇīya section of the Mahābhārata, the Pāñcharātra is represented as an independent religion professed by the Sātvatas and is also called the Sātvata religion;¹⁾ and Vasu Upa-richara who was follower of that religion is spoken of as worshipping the Supreme God according to the Sātvata manner (vidhi) which was revealed in the beginning by the Sun.²⁾ The religion is stated to be the same as that taught to Arjuna by Bhagavat himself when the armies of the Pāṇḍavas and the Kurus were drawn up in battle-array and Arjuna's heart misgave him.³⁾ Thus the Bhagavadgītā belongs to the literature of Vāsudeva worship. In the Bhāgavata the Sātvatas are represented as calling the highest Brahma(n), Bhagavat and Vāsudeva, and as worshipping and adoring Kṛishṇa in a peculiar way.⁴⁾ Rāmānuja too refers, as we have seen, to the Sātvatasamhitā. Satvat was the name of a descendent of Yadu as we learn from the Purāṇic genealogies, and his race was the race or clan of the Sātvatas. The Sātvatas are mentioned in the Bhāgavata along with the Andhakas and Vṛishṇis which were two of the Yādava tribes.⁵⁾ Vāsudeva himself was a prince of that race, being called Sātvatarshabha and Sātvatapuṅgava.⁶⁾ About the time when Pāṇini flourished or when the Upanishads were written, and even later when Buddhism and Jainism arose, the energies of the Indian mind were directed to religious speculation, and we find a variety of systems coming into vogue. In this intellectual race the Kshatriyas took a much more active part than the Brahmans. In the Chhândogya Upanishad, a prince of the name

¹⁾ Chap. 348, vv. 55, 34, 84.

²⁾ Chap. 335, vv. 19, 24.

³⁾ Chap. 348, v. 8; Chap. 346, v. 11.

⁴⁾ X. 9, 49; XI. 21, 1.

⁵⁾ I. 14, 25; III. 1, 29.

⁶⁾ Bh. XI. 21, 1; I. 9, 32

of Pravāhapa, the son of Jaibala¹⁾ and Aśvapati, king of the Kekaya country,²⁾ appear as teachers of religious truth and Brahmans as learners; and in the former passage it is even stated that the Kshatriyas were the original possessors of that knowledge. Similarly, in the Kaushitakibrāhmanopanishad, we find Ajātasatru, king of Kāśī, explaining the true Brahma (n.) to Bālāki the Gārgya, who had only pretended to teach it to the king, but did not know it really. The same story is told in the Bṛihadāraṇyaka. Buddha was a Kshatriya and belonged to the Śākya clan; so was Mahāvira who belonged to the race of the Jñātrikas. Since then the Kshatriyas were so active at the time in propounding religious doctrines and founding sects and schools, we may very well suppose that a Kshatriya of the name of Vāsudeva belonging to the Yādava, Vṛishṇi, or Sātvata race founded a theistic system as Siddhārtha of the Śākya race and Mahāvira of the Jñātrika race founded atheistic systems. And just as Buddha under the title of 'Bhagavat' is introduced as the teacher in Buddhistic works, so is Vāsudeva as Bhagavat introduced in the Bhagavadgītā and some other parts of the Mahābhārata. That must have been one of his most prominent names, since his followers were in later times called Bhāgavatas. Or perhaps, it is possible that Vāsudeva was a famous prince of the Sātvata race and on his death was deified and worshipped by his clan; and a body of doctrines grew up in connection with that worship, and the religion spread from that clan to other classes of the Indian people. In the course of time other elements got mixed with it. We have seen that Rāmānuja considers Rāma, Kṛishṇa and others to be only Vibhavas or incarnations of Vāsudeva and they are so represented in the Nārāyaṇīya also. This means that the legends and worship of those deified heroes became identified with Vāsudeva; and the traditions about the Vedic Viṣṇu and the Puraṇic Nārāyaṇa who drew out the submerged earth were also in

¹⁾ v. 3.

²⁾ v. 11.

subsequent times referred to him, and thus the various forms of modern Vaishṇavism arose.

It is therefore clear that the Pāñcharātra was a distinct system independent of the Vedas and Upanishads. But during the early centuries of the Christian era, while the country was under the domination of foreigners of the Śāka, Palhava, and Yavana races, the Buddhists had grown powerful. With the restoration of the native dynasties in the fourth century, the influence of Brahmans increased and they then began a fierce conflict with all heretics. These were cried down as scoffers, atheists, nihilists (Vaināśikas), &c. The great Mimāṃsakas, Śābarasvāmin, Maṇḍanamīśra, Kumārila and others, flourished during this period of conflict. They ran down even the Aupanishadas or the holders of the Jñānamārga, *i. e.*, the religion of the Upanishads, as against the Karmamārga or the sacrificial religion. The Bauddhas and Jainas who had no regard for the Vedas whatever met them on independent or rationalistic grounds. But the Aupanishadas fought them on the field of Vedic orthodoxy and succeeded in maintaining their position. There were unquestionably in ancient times several Aupanishada systems; but it was the doctrine of the unreality of the world and the unity of spirit with which the name of Śaṅkarāchārya is connected and which has been characterized by the Mādhyas but Buddhistic nihilism in disguise, that succeeded on the present occasion. And that doctrine was by others considered as subversive of religion and certainty. Śaṅkarāchārya and his followers did not treat tenderly the religious systems that had become popular such as that of the Bhāgavatas or Pāñcharātras and of the Pāsupatas. It was, therefore, Rāmānuja's endeavour to put down the pernicious doctrine of Māyā or unreality, and seek a Vedāntic and philosophic basis for the religion of Bhakti or Love and Faith that had existed from times immemorial; and thus the Pāñcharātra system which was independent of the Vedas before, became in his hands a system of the Vedānta or an Aupanishada system.

On a newly discovered form of Indian character.

By

Cecil Bendall.

(With an alphabetic table traced by the author from the MS., in his possession and a photograph of a portion of the text.)

The MS. forming the chief groundwork of the present essay was purchased by me at Kathmandu, Nepal in November 1884. It has some literary interest as containing a portion of a somewhat rare work, the Cāndra-vyākaraṇa.

[See Note at the end of this paper, on the Candrālaṃkāra.]

Its chief interest, however, is its peculiar writing, which, as far as I can find, has never been noticed in any inscription or book. Its remarkable archaism can of course only be fully shown by an examination of details; but at the first glance, one may single out a predominant feature distinguishing it from the various North Indian alphabets to which in other respects it may be nearest akin.

This is the small triangle with apex uppermost placed at the top of each letter. The use of a wedge-like top with point downwards, in early Indian writing, has often been commented on.¹⁾ Here however the exact reverse is seen; so that, instead of 'nail-headed' or the like, we might call the character 'point-headed' or 'arrow-headed'.

The discovery of a new literary character was in itself of sufficient interest, but it was most curiously illustrated and confirmed during the same journey. For a few weeks later, on

¹⁾ See, for example, Bühler, Remarks on the Horiuzi MSS. (Appendix to *Anecdota Oxoniensia*. Aryan Series. Vol. I. Pt. III. p. 69).

visiting the Calcutta Museum, I observed a figure of Buddha (Bihar. 68), the history of which was unknown, except that it was brought from Bihar, with an inscription of two lines beneath. The inscription was very badly and unevenly carved, insomuch that I failed to make any satisfactory copies, whether by heel-ball or estampage. I subsequently wrote for photographs; but Calcutta is hopelessly behindhand in matters like photography and I only received some imperfect attempts. [These were exhibited to the Congress.] I have not succeeded in making out all that remains of the inscription; but the Buddhist confession (ये धर्माः), in a form slightly varying from its usual text, can be read at the end. This however suffices to show that the character is substantially the same as that of the MS., with just the variations that one usually finds between writing on stone and on leaf. The difference is indeed far less than might have been expected, when we see from the Gurjara plates how considerable was the divergence between the written and engraved forms of letters in the early middle ages.¹⁾ I was at first disposed to consider this as a mere variety of medieval North Indian character; yet there are some remarkable archaisms, and above all several peculiar forms not easy to parallel amongst the alphabets descended from the Southern Aṣoka, which lead one to regard them as survivals of some very early form of writing. At all events, as the two specimens have been found in districts of specially Buddhistic associations, and since both documents are more or less identified with this religion,²⁾ it is not too much to conjecture that this alphabet is one of those given in the well-known list of the Lalita-vistara (ed. Bibl. Ind., p. 143). For corresponding passages in Jain writings see Weber, *Indische Studien* XVI, 400 sqq.

Before entering into more minute palæographical details I will call attention to a few points that tend to place this al-

¹⁾ See *Indian Antiquary* V. 113 and the other places cited by Bühler, *Remarks on the Horiuzi MS.*, p. 65, note 7.

²⁾ One of the chapters of our MS. begins with नमो बुद्धाय, as is generally the case in MSS. of Candragomin.

phabet, in my opinion, in the position of a very remarkable archaic survival.

Dr Bühler in his account of the Horiuzi palm-leaves which share with the two earliest of the Cambridge collection and Dr Hörnle's Bakshālī MS. described in the present volume the honour of being ranked as the earliest written Indian documents, lays some stress on the use of wedge-formed tops in early written characters (*Anecdota Oxon.* [Aryan.] III, p. 68, Appendix). The wedges to which he refers correspond in place and general use to the pointed or triangular heads of strokes already noticed, which however are turned in just the opposite direction, viz. apex uppermost. But besides these may be noticed in the alphabetical table a second and distinct set of marks still more like wedges in form, and slanting downwards towards the right-hand side of several letters: viz., *ga*, *ṇa*, *ṭa*, *ṭha*, *ṇa*, *tha*, *dha*, *la* and *ṣa*.

A third point is the absence of what may be considered as the two distinguishing features of modern North Indian hand, the top-line and — what is of still earlier date — the vertical side-line forming a kind of prop in the letters च च त न ध प म य ख व ष and स. This latter feature is to be observed in quite early Mss. of North Indian origin, as may be seen from the Tables of Letters in my Cambridge Catalogue, or in Dr Bühler's work already cited.

We may now pass to a detailed consideration of the alphabet, in which the forms of *e* initial, *ṭa* and *ṣa* may be noted as amongst the most remarkable and unique forms. The absence of distinction between *ṛi* medial and *ra* conjunct is archaic and noteworthy, especially in a treatise on grammar where it might be expected that the identity of words like *vr̥ita* and *vrata* would lead to serious confusions. The double forms of *u* medial and of *pa* are likewise of importance.

The works chiefly referred to in the following essay are:
Burnell (A. C.) *Elements of South Indian Palaeography*. Ed. 2. London, 1878.
Bühler (J. G.) *Appendix on the Horiuzi Palm-leaves (Anecdota Oxoniensia. Aryan Series. Vol. I. Pt. III).*

Burgess (James) *Archæological Survey of Western India. Vol. IV. (With table of letters forming Plate V.)*

Also my own

Catalogue of Buddhist Sanskrit MSS. at Cambridge. Cambridge, 1883
and

Journey . . in Nepal and Northern India. Ibid. 1886.

Letters.

I. Initial vowels.

- a* The sweeping stroke, similar to the sign for medial *u* in this MS., attached to the bottom of main downstroke, cannot be exactly matched in any alphabet known to me, though several of the alphabets in Burgess's table have an analogous ornamental curve in the corresponding part of the letter.¹⁾
- ā* The length is here marked by the addition of a loop as well as the curve. A similar expedient is adopted in the IVth century Vengi (Burnell, *S. Indian Palæography*, Pl. I).
- i ī* The use of small semicircles for the usual dots or circles is a slight peculiarity, though in general form the letters correspond to the forms cited by Burgess and by Bühler (*Arch. Surv. W. I. Vol. IV.*, p. 81 and Horiuzi *Palm-leaves*, p. 74). The form of the long vowel especially is strikingly similar to that of the Gurjara plates.
- u* is of the ordinary medieval form without the archaic curve to the right.
- [*ū*] I have not succeeded in finding an example of this letter.
- ri, rī* These letters are of course not to be illustrated from the earliest inscriptions. But the archaism of the present MS. is well illustrated by the extreme simplicity of their formation which comes nearest to the *Çārada*, where however the curve distinguishing *ri* from *ra* is turned in the opposite direction. It may however be observed from the

¹⁾ Burgess, *Archæological Survey W. India. Vol. IV. Plate V. nos 10, 12, 14 etc.*

Table of Letters in my Catalogue of the Buddhist Sanskrit MSS. at Cambridge that an analogous form survived in Nepal as late as A. D. 1179. All these forms illustrate of course our introductory remarks on the similarity of *ra* and *ri* throughout in this alphabet, and separate it from the group of alphabets which, beginning with the Horiuzi example, have developed a much more elaborate symbol for this initial sound.

- e This is a very curious form, which I have not exactly paralleled in any inscription. The nearest is the Cera of the Vth century (Burnell, Pl. II), which taken with some the specimens to Burgess's Table (N°s 18, 19, 21, 29) partly illustrates its development from the original triangular form.

II. Simple consonants.

- ka* This letter has the modern appendage at the right hand; which, however, as Bühler shows, begins tolerably early. The flourish in the opposite direction from the bottom of the vertical stroke resembles that already noticed in a initial and may be compared with the Cālukya forms.
- kha* This letter takes a simple form, resembling that of the Kshatrapa and Gupta alphabets (Burgess Table N°s 10, 13, 19 etc.), but distinguished from them and from the modern form by the top of the letter, which is neither rounded nor flat, but pointed.
- ga* is curiously analogous to *kha* in likewise showing a pointed top in contrast to the rounded form of the middle period and the flat form of the later. Here however it may be noted that the angular top occurs in the earliest forms, from which indeed our letter is distinguished by little else than by the addition of determinative side-wedge, already noticed, and the thickenings at the bottoms of each of the component strokes.
- gha* is at first sight somewhat modern in form; but the middle of the three upright strokes of which this letter ordinarily

consists is found quite early of much smaller size than the others, as in the Ajanta inscriptions (Burgess, Table N° 5). The curious twist in the right-hand stroke is always found, throughout the MS. and resembles a similar feature in the *sha* noticed below.

- ia* The main portion of this letter is of a form common to most of the older alphabets that give specimens of it at all: but the characteristic feature of this form is that, instead of the single pendant or downward wedge on the left-hand side to which I called attention in the earliest Nepalese MSS. (*Cambr. Catal.*, p. XLVI; cp. Bühler, *Horiuzi*, p. 78), we find a combination of two wedges, forming a down-turned angle.
- ca* This is the form of the Cave and Gupta inscriptions, plus the surmounting arrow-head. The absence of the modern vertical side-line has been noted above.
- cha* The body of the letter is of the form usual in all the earlier North Indian alphabets: the difference between the two forms given in the table simply consisting in the occasional use of a determinative wedge added to the side of the small vertical top-line instead of the normal arrow-head.
- ja* This letter has been very curiously altered as to the position of its component parts, so that though not essentially different from several of the early forms, it is at first one of the hardest to identify of the letters of this alphabet. All the three originally horizontal members have been turned aslant, and not merely two as in the *Horiuzi ja*. Besides this we get two 'arrow-heads' above, and a hooked end added to the right-hand stroke.
- jha* This curious form apparently arises from the expansion of the wedge, which marks in the *Horiuzi* and early Nepalese the bottom of the main vertical stroke into a flourish similar to that noted above in a initial and *ka*. A hook has been added to the right as in the *Çārada* though differently placed, and the termination of the hook is marked by a wedge as in *pa* below.

- ña* This letter is practically the same as the VI—VIIth century forms. The right-hand appendage however is enlarged and surmounted by an arrow-head and the curve at bottom of the main vertical stroke becomes the long flourish already noticed. This last feature is preserved in the modern Bengali form of *ña*.
- ṭa* This form seems to be quite unique. It may be noted however that the original semicircle like a Roman C was replaced in several of the Southern alphabets by a fanciful wrinkled stroke. But this stroke represents the lower and not the upper segment of the circle. If our letter were turned just upside down, we should get a form not unlike that of the Cera or Western Cālukya, as given by Bunnell. This however is of course a mere analogy. The form probably arose from shapes like the Horiuzi and early Nepalese; the determinative wedge having first given rise to the curling form, and then having been replaced in its turn by another wedge.
- ṭha, ḍha* These are the usual early N. Indian shapes, with the addition in the case of *ṭha* of the determinative wedge at the side, and of the arrow head to the *ḍha*.
- ṇa* affords another good instance of the double determinative wedge. Just as *ṇ* (guttural) was distinguished by this addition from *ha* or the not very dissimilar *da*, so this letter is parted from the dental nasal. There is a considerable resemblance between these two nasals from the Açoka downwards, as may be seen from Dr Burgess's Table, where also we observe that the distinction is made as a rule by the lengthening or twisting of the top of the cerebral letter.
- In the dental group:
- ta, na* have a resemblance which from Gupta times is as troublesome as it is common. *Ta* is in fact nearly identical in form with the modern Nāgarī त, though the left-hand member generally preserves something of the characteristic downward slope.
- thu* This is the ordinary Gupta form, replacing the earlier dotted circle, together with a determinative side-wedge.

da is of the ordinary shape, with arrow-head.

dha differs from *tha* only by its smaller size and less fully circular shape. It is in fact a slight modification of the Aṣoka semicircle that occurs tolerably early.

pa The double form of this letter is, as already observed, remarkable. Just as in ordinary Nāgarī, प and प् assume more simple and archaic forms when compounded with certain other letters, so here in the forms for *pā* and *pī*, we find a distinct survival of the simple 'pot-hook' of the Aṣoka symbol, while the normal form of the character (that used with other vowels) reproduces the next stage of the letter, still archaic, and without the modern top stroke or rounded base. The absence of the supporting vertical line has been noted above (p. 113).

pha The aspirate as in the Horiuzi MS. is marked by an added curve, the exact position of which seems unique, though the general form of the letter is not remarkable, and can be traced in modern Bengali.

ba is more clearly distinguished from *va* and comes nearer the square form of the Aṣoka and early alphabets, than in any of the ancient MSS. hitherto discovered.

bha The general shape agrees with the Nepalese and Horiuzi MSS.; although the open loop, like that in the Nāgarī भ, seems to be a peculiarity. The nearest form that I have found is that of the Samangaḍh plate (VII, 50 in Bühler's Table).

ma Dr Bühler (*Horiuzi MSS.*, p. 82) notes that 'in the literary alphabets the lower half of the ancient *ma* has always been turned sideways'. Here, then, we find for the first time in MSS.¹⁾ at all events, a transitional form, in which the loop is on its way, as it were, from the position immediately below, as seen in all early inscriptions, to that alongside the body of the letter, as hitherto found in MSS.,

¹⁾ The Nandi-nāgarī constitutes, indeed, a slight exception to this. But the loop is very diminutive, and the remainder of the letter square as in ordinary Nāgarī.

in which indeed this loop has always diminished in size and generally passed into a mere round dot. The form with *Virāma*, which I also give in the Table, is still nearer the archaic type.

- ya* As Dr Bühler observes, this a 'test-letter'. From the table in Burgess it will be seen that down to Gupta times, the straight perpendicular line forming the stem of the letter divided the curves tolerably equally. About the beginning of Gupta era however the left-hand curve became much diminished and finally disappeared. The present form is thus not only more archaic than any known MSS., but represents a stage slightly earlier than the Gupta or early Calukya inscriptions (Burnell, Pl. III—V).
- ra* The left-hand member commented on at length by Dr Bühler is here developed, perhaps as a kind of penman's flourish, so much further than in other known alphabets, as to constitute this a unique form.
- la* This letter shows the archaic form of the Gupta Indo-Khera plate (Bühler, p. 83 and Table IV. b. 44) plus the double-wedged top already commented on.
- va* Except that the characteristic arrow-head takes the place of the vertical top-line of the Açoka, this letter preserves the form of the very earliest alphabets. The rounded loop, without side-line, distinguishes it from MSS. hitherto known.
- ça* This form is, I think, quite unique, at all events as regards the dot in the middle. This feature may be compared with the early dotted form of *tha*, where the dot develops in Gupta times into a line. As the occurrence of this letter is rare or doubtful before Gupta times, it may be not too much to suppose a complete parallelism, which would lead us to see in this form a survival of an early form of *ça* coeval with the early *tha*. It may be observed that the dot is distinctly visible in our inscription, where the use of a line would have been equally easy to the engraver and perhaps somewhat clearer to the reader.

- sha* is separated from the ordinary Nagari and kindred forms by the absence of the vertical side-line, while the small nick or twist on the right-hand side distinguishes it from the earliest forms, which, before the introduction of the modern cross-stroke, show a somewhat similar circle on the left.
- sa* This letter nearly agrees with the curious and somewhat isolated form of the Gupta Kuhaon inscription given in the tables of Burgess and of Bühler. To preserve, however, the distinction from *ma* the loop is always level with the body of the letter.
- ha* calls for no special comment, being of simple form commonly occurring in early alphabets of both Northern and Southern India.

III. Medial vowels.

- ā* is denoted by the half down-stroke commonly seen in early alphabets. It may be observed that this half down-stroke does not always commence from a point level with the top of the letter that, in pronunciation, it is immediately to follow, but in the case of conjunct groups it often occurs above the line. See especially the group of *r*-conjuncts in the third division of the table (*rthā*, *ryā*).
- i* The expression of this letter is one of the most ingenious and peculiar features of the alphabet. Instead of adding a curve above the consonant, as was done in most of the early writings, we find simply the characteristic arrow-head or triangle left open, and forming thus a triangle properly so called, the three sides being distinct and clear. In the case of letters such as *ṭa* and *ṇa* that have no arrow-head, the open triangle is formed by adding two lines to the determinative side-wedge. I may add that in my photograph of the inscription the *i* in the word *ni-rodha*, occurring in the Buddhist confession, is extremely

clear: and shows that we are here dealing with no mere penman's device, but an established mode of expressing the vowel.

- ī This sign amounts almost to a doubling of the last, there being an approach as it were to the superposition of a second triangle. In the Maurya we likewise find a doubling of the sign for ī to express ī.
- u This vowel occurs in two quite distinct forms. 1. A small curve turned not to the left, but to the right, and thus resembling the sign for *ri* in Nagari. This form is restricted, as far as I have been able to find, to use with the consonants *ga*, *ta* and *ra* (compound). 2. The flourish turning to the left and attached to the bottom of the letter by a small vertical. This particular form of flourish seems characteristic of the alphabet and has been already noted in *a* and *i* medial, and in *ka*. With regard to the use of form 1 for *gu* and *tu*, it will be seen from Burnell's Tables, Pl. III—VI that in the Cālukya a right-hand curve is generally used for these, while nearly all the remaining consonants, just as in the present alphabet, use a curve turning to the left. The form of *ru* (as an uncompounded syllable) is peculiar.
- ū This letter is denoted by the addition of a small stroke (horizontal except for *rū*) to the *ū* symbol.
- ṛī, ṛī I have noted above in my preliminary observations the very remarkable and archaic feature of the identity of *ṛi* medial with the sign for *ra* suffixed to consonants. For the long vowel, it will be seen that the sign is simply doubled.
- e, ai, o and au are expressed in the manner usual in N. Indian alphabets of the middle ages. For *e* and *ai* the marks are angular instead of rounded, preserving herein the general character of the writing.

IV. Conjunct consonants.

Specimens of these are given in the third division of the table. In groups like *stha*, *shka* we may note that the modern

practice of placing the letters alongside of one another, instead of the first above the second, has not come into use.

R-prefixed is always denoted by an additional arrow-head: generally immediately above; but sometimes slightly to the right of the main consonant.

The above detailed examination will have shown that almost every letter has some peculiarity, while some, as *e* initial, *ja*, *jha*, *ṭa*, *ra*, *ṣa* and *i* medial present forms that may be ranked as unique.

I could have wished that it had been possible to me to publish facsimiles of both MS. and inscription. The former is represented only by the short passage reproduced in the lithograph given below my table of letters; for the latter my copies are hardly adequate, even if I were allowed more than the lithograph that I publish herewith. The foregoing essay may serve as a preliminary study of this new form of Indian writing until more specimens are discovered: and may stimulate search for what is most needed, dated inscriptions and MSS.

My own impression is that the present documents are of about the same period. Even the Horiuzi MSS. are now thought by some Chinese scholars to be of a less early date than was at first stated, and thus we are not bound to assume after all that in the period between the sixth and twelfth centuries A. D., in which, I take it, this writing falls, the difference between the written and the incised character was generally very considerable. And this, if we put aside for a moment the now¹⁾ disputed pedigree of the Horiuzi MSS., is just the conclusion to which we are led by the study of most early MSS. and contemporary inscriptions, especially those from Nepal. In that country this holds good not only for the group of documents of both kinds of the VIII—IXth cent. previously compared by the present writer and re-examined by Dr Bühler in his account of the Horiuzi MSS.,

¹⁾ See the *Athenæum* for July and August 1885, pp. 17, 82, 176.

but also for XI—XIIth century writing, as may be seen from my recently discovered Nepalese inscriptions of this period¹⁾ which are not more archaic than contemporary MSS.

Further remarks on this subject would be premature. We must await fresh discoveries and fit our theories to facts.

Note on the Candrālaṅkāra.

The work of which our MS. is a fragment is the *Candrālaṅkāra*, a brief commentary or *ṭippaṇaka* on the grammatical *sūtras* of Candragomin. At leaf 17^b where²⁾ a section of the work ends we get the following description:

Cāndre vyākaraṇe Candrālaṅkāra-nāmnī ṭippitake shashṭhasyādhyāyasya tritīyaḥ pādaḥ samāptaḥ ||

Ṭippitaku is a slip of the pen, of course, for *ṭippinaka*. *Ṭipinī* is a form for the more usual *ṭippaṇī* that I have met with elsewhere in colophons. It would seem then that the work is a 'small commentary' or collection of adversaria on the *Cāndra-vyākaraṇa*. Professor Kielhorn, who looked through the MS. when I brought it to Vienna expressed an opinion that it was in fact a super-commentary, and this view is borne out by the expression *ṭikā-kṛit* at f. 24^b 10.

Not being a specialist in grammatical literature I hardly feel qualified to give a full account of the contents of the MS. But I have compared it with texts and commentaries of the *Cāndra vyākaraṇa* in the Wright collection at Cambridge, and I now subjoin a list of the authors quoted by our commentator and a few other passages of interest that I have noted.

fol. 7^b 5. *Bhagavān Pāṇiniḥ*.

¹⁾ See my 'Journey . . in Nepal and Northern India', pp. 8, 81.

²⁾ The numeration of the leaves is all lost with the exception of a few pieces of figures, sufficient only to enable me to see that the system of letter-numerals, or *akṣharas* was employed. The above numbering simply records, until the MS. has been thoroughly read, the order of the leaves in the MS. at the time of purchase.

10^a 3. 'Kālāpāḥ', i. e. the followers of the Kālāpa grammar (cf. 33^b 8 quoted below).

10^a 7. *Iti Dhātupradīpaḥ*. This is the commentary on the *Dhātupāṭha* by *Maitreyarakṣita* used by Colebrooke (*Essays*, II, 9, 36 etc.).

10^a 8. *Tathā ca Ṣabdasāgaraḥ*.

13^b fin. *Vṛihaspatir Indram pratipadam ṣabdapārāyaṇam provāca*.

18^b 3. *Iti Pūrṇacandraḥ*. I purchased in Nepal a portion of the *Dhātupārāyaṇa*, a rare work, of this author. I have lent it to Professor Aufrecht at present.

19^b 5. *Catuskaṇṭhaṁ śakam iti siddham avyutpannāny auṇadikāniti Rakṣhitāḥ*.¹⁾

22^a 5—6. *Hariṣcandreṭi rājarṣhir āsīd iti cānukaraṇam iti Puruṣhottamaḥ*.

24^a 4. *Ata eva ṣṇānnuḥ ṣṇāsor lopa ity atra ṣṭikaraṇasya viṣeṣaṇārthatvād iti ṣṇama vidhau Jayādityaḥ*.

33^b 3. *YUSHMA*²⁾ || pūrvva prasiddha ślokānurodhād vakshyamāṇam ihaiva darṣitaṁ ekavishuṣyatvāt | yuvayor āvayor iti jñeyam | tavātra mamātreṭi ca | ekavacanasya te me ity atrāsam-bhavād iti valāditvasya | yadvā na hi yatra yad vihitam tatra tad atidiṣyata iti caturthi dvivacane pi aprasaṅgaḥ dvitīyā caturthiṣhaṣṭhyantayor ity athavā yugavibhaktitvād āsāṇ yugantayor iti Kātyāyana-sūtravat karttavye vibhaktinirdeṣo jñāpakam. Geyē kena vinītau vām iti Raghuh³⁾ | yuvām ity arthe ca prathamāyām | tathātra tritīyāyām | yadvarṇair havarṇāt sa (?) purā nandena bhashitāḥ | ṣrutam te vacas tasyeti | mayā tvayā ity arthe manto 'yam ādeṣaḥ mama tāvan matam adaḥ ṣrūyatām aṅga vām asi [sic] jñātasāro 'pi khalv ekaḥ | ṣandigdhe [sic] kāryavastunīti Maghaḥ⁴⁾ | vām nau dvitva iti Kālāpāḥ ||

34^b 5. *Vakshyamāṇa-vā-ṣabdānuvṛtīyā jāti yatrāna vā dhā (?) iti Rājaṣṛiḥ*.

¹⁾ Compare Colebrooke's *Essays* 11, 38, note.

²⁾ Cf. *Pāṇini* VIII. 1, 20.

³⁾ *Raghu-vaṇca*, XV. 69.

⁴⁾ *Śiṣupālāb*° II. 12.

Cf. 16^b 2. *PHULLA*¹⁾ || *phullavān iti bhavati kta kta vat-vor* (?) *ādeṣatvād iti Rājaçrīḥ*.

Also of the same authority in the plural (honorific?):

33^a 6. *ANYA* || *sūtram idam akṛitraivābhiviyaktigrahaṇam. pūrvasūtre Rājaçrībhiḥ kṛitam.*

PARASYA || *parapadasya vibhakter āmā guṇo vidhīyate Rājaçrībhiḥ.*

34^b 8. *iti Jitāriḥ.*

Durgasiṃha and the *Durga-ṭikā* are thrice mentioned 12^a 10, 33^a 10, and 34^b 10.

Lastly, we have an *udāharaṇa* taken doubtless from the extensive lost literature of the sūtras of Northern Buddhism (34^b 2—3):

Ata eva vyavadhāne pi viparyaye ca pravarttate evam etat Subhūte evam etat | sādhu khalu punas tu Subhūte sādhu | . . [sā]dhu sādhu Subhūte sādhu evam etat Bhagavann evam etat Sugateti Haribhadrāpādāḥ ||

This is doubtless the Haribhadra of the Madhyamaka school mentioned by *Tārānūtha* (Wassiliew, p. 324 [355]).

¹⁾ Cf. *Pāṇini* VIII. II. 55.

On the Bakhshālī Manuscript.

By

Dr. R. Hoernle.

With three photozincographs.

The manuscript which I have the honour, this morning, of placing before you, was found, as you will recollect, in May 1881, near a village called Bakhshālī, lying in the Yusufzāi district of the Peshawer division, at the extreme Northwestern frontier of India. It was dug out by a peasant in a ruined enclosure, where it lay between stones. After the find it was at once forwarded to the Lieutenant Governor of the Panjab who transmitted it to me for examination and eventual publication.

The manuscript is written in Shārada character of a rather ancient type, and on leaves of birch-bark which from age have become dry like tinder and extremely fragile. Unfortunately, probably through the careless handling of the finder, it is now in an excessively mutilated condition, both with regard to the size and the number of the leaves. Their present size, as you observe (see Plate I), is about 6 by $3\frac{1}{2}$ inches; their original size, however, must have been about 7 by $8\frac{1}{4}$ inches. This might have been presumed from the well-known fact that the old birch-bark manuscripts were always written on leaves of a squarish size. But I was enabled to determine the point by a curious fact. The mutilated leaf which contains a portion of the $27\frac{1}{2}$ sūtra, shows at top and bottom the remainders of two large square

figures, such as are used in writing arithmetical notations. These when completed prove that the leaf in its original state must have measured approximately 7 by $8\frac{1}{4}$ inches. The number of the existing leaves is seventy. This can only be a small portion of the whole manuscript. For neither beginning nor end is preserved; nor are some leaves forthcoming which are specifically referred to in the existing fragments.¹⁾ From all appearances, it must have been a large work, perhaps divided in chapters or sections. The existing leaves include only the middle portion of the work or of a division of it. The earliest sūtra that I have found is the 9th; the latest is the 57th. The lateral margins which usually exhibit the numbering of the leaves are broken off. It is thus impossible even to guess what the original number of the leaves may have been.

The leaves of the manuscript, when received by me, were found to be in great confusion. Considering that of each leaf the top and bottom (nearly two thirds of the whole leaf) are lost, thus destroying their connection with one another, it may be imagined that it was no easy task to read and arrange in order the fragments. After much trouble I have read and transcribed the whole, and have even succeeded in arranging in consecutive order a not inconsiderable portion of the leaves containing eighteen sūtras. The latter portion I have also translated in English.

The beginning and end of the manuscript being lost, both the name of the work and of its author are unknown. The subject of the work, however, is arithmetic. It contains a great variety of problems relating to daily life. The following are examples. 'In a carriage, instead of 10 horses, there are yoked 5; the distance traversed by the former was one hundred, how much will the other horses be able to accomplish?' The following is more complicated: 'A certain person travels 5 yojanas on the

¹⁾ Thus at the end of the 10th sūtra, instead of the usual explanation, there is the following note: *evam sūtraṃ | dvitīya patre vivarīṭi*. The leaf referred to is not preserved.

first day, and 3 more on each succeeding day; another who travels 7 yojanas on each day, has a start of 5 days; in what time will they meet? The following is still more complicated: 'Of 3 merchants the first possesses 7 horses, the second 9 ponies, the third 10 camels; each of them gives away 3 animals to be equally distributed among themselves; the result is that the value of their respective properties becomes equal; how much was the value of each merchant's original property, and what was the value of each animal?' The method prescribed in the rules for the solution of these problems is extremely mechanical, and reduces the labour of thinking to a minimum. For example, the last mentioned problem is solved thus: 'Subtract the gift (3) severally from the original quantities (7, 9, 10). Multiply the remainders (4, 6, 7) among themselves (168, 168, 168). Divide each of these products by the corresponding remainder ($\frac{168}{4}$, $\frac{168}{6}$, $\frac{168}{7}$). The results (42, 28, 24) are the values of the 3 classes of animals. Being multiplied with the numbers of the animals originally possessed by the merchants (42 . 7, 28 . 9, 24 . 10), we obtain the values of their original properties (294, 252, 240). The value of the properties of each merchant after the gift is equal (262, 262, 262).' The rules are expressed in very concise language, but are fully explained by means of examples. Generally there are two examples to each rule (or *sūtra*), but sometimes there are many; the 25th *sūtra* has no less than 15 examples. The rules and examples are written in verse; the explanations, solutions and all the rest are in prose. The metre used is the *śhloka*.

The subject-matter is divided in *sūtras*. In each *sūtra* the matter is arranged as follows. First comes the rule, and then the example, introduced by the word *tadā*. Next, the example is repeated in the form of a notation in figures, which is called *sthāpana*. This is followed by the solution which is called *karāṇa*. Finally comes the proof, called *pratyaya*. This arrangement and terminology differ somewhat from those used in the arithmetic of Brahmagupta and Bhāskara. Instead of simply *sūtra*, the latter use the term *karāṇa-sūtra*. The example they call *uddeshaka* or *udāharaṇa*. For *sthāpana* they say *nyāsa*. As a rule they give

no full solution or proof, but the mere answer to the problem. Occasionally a solution is given, but it is not called *karaṇa*.

The system of notation used in the Bakhshālī arithmetic is much the same as that employed in the arithmetical works of Brahmagupta and Bhāskara. There is, however, a very important exception. The sign for the negative quantity is a cross (+). It looks exactly like our modern sign for the positive quantity, but is placed after the number which it qualifies. Thus १२ १+ means 12—7 (i. e. 5). This is a sign which I have not met with in any other Indian arithmetic; nor so far as I have been able to ascertain, is it known in India at all. The sign now used is a dot placed over the number to which it refers. Here, therefore, there appears to be a mark of great antiquity. As to its origin I am unable to suggest any satisfactory explanation. I have been informed by Dr. Thibaut of Benares, that Diophantus in his Greek arithmetic uses the letter ψ (short for $\lambda\epsilon\psi\iota\varsigma$) reversed (thus ϕ), to indicate the negative quantity. There is undoubtedly a slight resemblance between the two signs; but considering that the Hindūs did not get their elements of the arithmetical science from the Greeks, a native origin of the negative sign seems more probable. It is not uncommon in Indian arithmetic to indicate a particular factum by the initial syllable of a word of that import subjoined to the terms which compose it. Thus addition may be indicated by *yu* (short for *yuta*), e. g. ५ १ १^{yu} means 5 + 7 (c. e. 12). In the case of subtraction or the negative quantity *ṛiṇa* would be the indicative word and *ṛi* the indicative syllable. The difficulty is to explain the connection between the letter *ṛi* (ऋ) and the symbol +. The latter very closely resembles the letter *k* (क) in its ancient shape (+) as used in the Ashoka alphabet. The word *kara* or *kaṇīyas* which had once occurred to me, is hardly satisfactory.

A whole number, when it occurs in an arithmetical operation, as may be seen from the above given examples, is indicated by placing the number 1 under it. This, however, is a practice which is still occasionally observed in India. It may be worth noting that the number one is always designated by

the word *rūpa*;¹⁾ thus *sarūpa* or *rūpādhika* 'adding one', *rūpoṇa* 'deducting one'. The only other instance of the use of a symbolic numeral word is the word *rasa* for six which occurs once in an example in sūtra 53.

The following statement, from the first example of the 25th Sūtra, affords a good example of the system of notation employed in the Bakhshālī arithmetic:

$$\left| \begin{array}{cccc} \cdot & \frac{1}{3} & \frac{1}{3} & \frac{1}{3} \\ 1 & \frac{1}{3+} & \frac{1}{3+} & \frac{1}{3+} \end{array} \right| \text{bhā } 32 \quad \text{phalam } 108$$

Here the initial dot is used very much in the same way as we use the letter x to denote the unknown quantity the value of which is sought. The number 1 under the dot is the sign of the whole (in this case, unknown) number. A fraction is denoted by placing one number under the other without any line of separation; thus $\frac{1}{3}$ is $\frac{1}{3}$, i. e. one-third. A mixed number is shown by placing the three numbers under one another; thus $1\frac{1}{3}$ is $1 + \frac{1}{3}$ or $1\frac{1}{3}$, i. e. one and one-third. Hence $\frac{1}{3+}$ means $1 - \frac{1}{3}$ (i. e. $\frac{2}{3}$). Multiplication is usually indicated by placing the numbers side by side; thus $\left[\frac{5}{8} \frac{32}{1} \right]$ *phalam* 20 means $\frac{5}{8} \times 32 = 20$. Similarly $\frac{1}{3} + \frac{1}{3} + \frac{1}{3}$ means $\frac{2}{3} \times \frac{2}{3} \times \frac{2}{3}$ or $(\frac{2}{3})^3$, c. e. $\frac{8}{27}$. *Bhā* is an abbreviation of *bhāga* 'part' and means that the number preceding it is to be divided. Hence $\frac{1}{3} + \frac{1}{3} + \frac{1}{3}$ *bhā* means $\frac{27}{8}$. The whole statement, therefore,

$$\left| \begin{array}{cccc} \cdot & \frac{1}{3} & \frac{1}{3} & \frac{1}{3} \\ 1 & \frac{1}{3+} & \frac{1}{3+} & \frac{1}{3+} \end{array} \right| \text{bhā } 32 \quad \text{phalam } 108$$

means $\frac{27}{8} \times 32 = 108$, and may be thus explained: 'a certain number is found by dividing with $\frac{8}{27}$ and multiplying with 32; that number is 108'.

The dot is also used for another purpose, namely as one of the ten fundamental figures of the decimal system of notation

¹⁾ This word was at first read by me *ūpa*. The reading *rūpa* was suggested to me by Professor A. Weber, and though not so well agreeing with the manuscript characters, is probably the correct one.

or the zero (0 1 2 3 4 5 6 7 8 9). It is still so used in India for both purposes, to indicate the unknown quantity as well as the naught. With us the dot, or rather its substitute the circle (°), has only retained the latter of its two intents, being simply the zero figure, or the 'mark of position' in the decimal system. The Indian usage, however, seems to show, how the zero arose and that it arose in India. The Indian dot, unlike our modern zero, is not properly a numerical figure at all. It is simply a sign to indicate an empty place or a hiatus. This is clearly shown by its name *shūnya* 'empty'. The empty place in an arithmetical statement might or might not be capable of being filled up, according to circumstances. Occurring in a row of figures arranged decimally or according to the 'value of position', the empty place could not be filled up, and the dot therefore signified 'naught', or stood in the place of the zero. Thus the two figures 3 and 7, placed in juxtaposition (37) mean 'thirty seven', but with an 'empty space' interposed between them (3 7), they mean 'three hundred and seven'. To prevent misunderstanding the presence of the 'empty space' was indicated by a dot (3·7), or by what is now the zero (307). On the other hand, occurring in the statement of a problem, the 'empty place' could be filled up, and here the dot which marked its presence, signified a 'something' which was to be discovered and to be put in the empty place. In the course of time, and out of India, the latter signification of the dot was discarded; and the dot thus became simply the sign for 'naught' or the zero, and assumed the value of a proper figure of the decimal system of notation, being the 'mark of position'. In its double signification which still survives in India, we can still discern an indication of that country as its birth place.

Regarding the age of the manuscript am unable to offer a very definite opinion. The composition of a Hindū work on arithmetic, such as that contained in the Bakhshālī MS. seems necessarily to presuppose a country and a period in which Hindū civilisation and Brahmanical learning flourished. Now the country in which Bakhshālī lies and which formed part of the Hindū

kingdom of Kabul, was early lost to Hindū civilisation through the conquests of the Muhammedan rulers of Ghazni, and especially through the celebrated expeditions of Mahmūd, towards the end of the 10th and the beginning of the 11th centuries A. D. In those troublous times it was a common practice for the learned Hindūs to bury their manuscript treasures. Possibly the Bakhshālī MS. may be one of these. In any case it cannot well be placed much later than the 10th century A. D. It is quite possible that it may be somewhat older. The Shārada characters used in it, exhibit in several respects a rather archaic type, and afford some ground for thinking that the manuscript may perhaps go back to the 8th or 9th century. But in the present state of our epigraphical knowledge, arguments of this kind are always somewhat hazardous. The usual form, in which the numeral figures occur in the manuscript are the following:

~ or 0 2 or 3 3 or 3 4 5 6 7 8 9 0

Quite distinct from the question of the age of the manuscript is that of the age of the work contained in it. There is every reason to believe that the Bakhshālī arithmetic is of a very considerably earlier date than the manuscript in which it has come down to us. I am disposed to believe that the composition of the former must be referred to the earliest centuries of our era, and that it may date from the 3^d or 4th century A. D. The arguments making for this conclusion are briefly the following.

In the first place, it appears that the earliest mathematical works of the Hindūs were written in the *Shloka* measure;¹⁾ but from about the end of the 5th century A. D. it became the fashion to use the Ārya measure. Āryabhaṭṭa c. 500 A. D., Varāha Mihira c. 550, Brahmagupta c. 630, all wrote in the latter measure. Not only were new works written in it, but also Shloka works were revised and recast in it. Now the Bakhshālī arith-

¹⁾ See Professor Kern's Introduction to Varāha Mihira.

metic is written in the Shloka measure; and this circumstance carries its composition back to a time anterior to that change of literary fashion in the 5th century A. D.

In the second place, the Bakhshālī arithmetic is written in that peculiar language which used to be called the 'Gāthā dialect', but which is rather the literary form of the ancient Northwestern Prākṛit (or Pāli). It exhibits a strange mixture of what we should now call Sanskrit and Prākṛit forms. As shown by the inscription (e. g., of the Indoscythian kings in Mathurā) of that period, it appears to have been in general use, in Northwestern India, for literary purposes till about the end of the 3^d century A. D., when the proper Sanskrit, hitherto the language of the Brahmanic schools, gradually came into general use also for secular compositions. The older literary language may have lingered on some time longer among the Buddhists and Jains, but this would only have been so in the case of religious, not of secular compositions. Its use, therefore, in the Bakhshālī arithmetic points to a date not later than the 3^d or 4th century A. D. for the composition of that work.

In the third place, in several examples, the two words *dīnāra* and *dramma* occur as denominations of money. These words are the Indian forms of the latin *denarius* and the greek *drachme*. The former, as current in India, was a gold coin, the latter a silver coin. Golden *denarii* were first coined at Rome in 207 B. C. The Indian gold pieces, corresponding in weight to the Roman gold *denarius*, were those coined by the Indoscythian kings, whose line beginning with Kadphises, about the middle of the 1st century B. C., probably extended to about the end of the 3^d century A. D. Roman gold *denarii* themselves, as shown by the numerous finds, were by no means uncommon in India, in the earliest centuries of our era. The gold *dīnārs* most numerous found are those of the Indoscythian kings Kanishka and Huvishka, and of the Roman emperors Trajan, Hadrian and Antonius Pius, all of whom reigned in the 2nd century A. D. The way in which the two terms are used in the Bakhshālī arithmetic seems to indicate that the gold *dīnāra* and the silver

dramma formed the ordinary currency of the day. This circumstance again points to some time within the three first centuries of the Christian era as the date of its composition.

A fourth point, also indicative of antiquity which I have already adverted to, is the peculiar use of the cross (+) as the sign of the negative quantity.

There is another point which may be worth mentioning though I do not know whether it may help in determining the probable date of the work. The year is reckoned in the Bakhshālī arithmetic as consisting of 360 days. Thus in one place the following calculation is given: 'If in $\frac{800}{727}$ of a year 2982 $\frac{486}{727}$ is spent, how much is spent in one day?' Here it is explained that the lower denomination (*adha-ch-cheda*) is 360 days, and the result (*phala*) is given as $\frac{1807}{240}$ (i. e. $\frac{2168400 \cdot 727}{727 \cdot 800 \cdot 360}$).

In connection with this question of the age of the Bakhshālī work, I may note a circumstance which appears to point to a peculiar connection of it with the Brahmasiddhānta of Brahmagupta. There is a curious resemblance between the 50th sūtra of the Bakhshālī arithmetic, or rather with the algebraical example occurring in that sūtra, and the 49th sūtra of the chapter on algebra in the Brahmasiddhānta. In that sūtra, Brahmagupta first quotes a rule in prose, and then adds another version of it in the Ārya measure. Unfortunately the rule is not preserved in the Bakhshālī MS., but as in the case of all other rules, it would have been in the form of a shloka and in the North-western Prākṛit (or 'Gāthā dialect'). Brahmagupta in quoting it, would naturally put it in what he considered correct Sanskrit prose, and would then give his own version of it in his favourite Ārya measure. I believe it is generally admitted that Indian arithmetic and algebra, at least, is of entirely native origin. While siddhānta writers, like Brahmagupta and his predecessor Aryabhata, might have borrowed their astronomical elements from the Greeks or from books founded themselves on Greek science, they took their arithmetic from native Indian sources. Of the Jains it is well known that they possess astronomical books of a very ancient type, showing no traces of western or Greek

influence. In India arithmetic and algebra are usually treated as portions of works on astronomy. In any case it is impossible that the Jains should not have possessed their own treatises on arithmetic when they possessed such on astronomy. The early Buddhists, too, are known to have been proficient in mathematics. The prevalence of Buddhism in Northwestern India, in the early centuries of our era, is a well known fact. That in those early times there were also large Jain communities in those regions is testified by the remnants of Jain sculpture found near Mathurā and elsewhere. From the fact of the general use of the Northwestern Prākṛit (or the 'Gāthā dialect') for literary purposes among the early Buddhists it may reasonably be concluded that its use prevailed also among the Jains between whom and the Buddhists there was so much similarity of manners and customs. There is also a diffusedness in the mode of composition of the Bakhshālī work which reminds one of the similar characteristic observed in Buddhist and Jain literature. All these circumstances put together seem to render it probable that in the Bakhshālī MS. we have preserved to us a fragment of an early Buddhist or Jain work on arithmetic (perhaps a portion of a larger work on astronomy) which may have been one of the sources from which the later Indian astronomers took their arithmetical information. These earlier sources, as we know, were written in the śloka measure, and when they belonged to the Buddhist or Jain literature, must have been composed in the ancient Northwestern Prākṛit. Both these points are characteristics of the Bakhshālī work. I may add that one of the reasons why the earlier works were, as we are told by tradition, revised and rewritten in the Āryā measure by later writers such as Brahmagupta, may have been that in their time the literary form (Gāthā dialect) of the Northwestern Prākṛit had come to be looked upon as a barbarous and ungrammatical jargon as compared with their own classical Sanskrit. In any case the Buddhist or Jain character of the Bakhshālī arithmetic would be a further mark of its high antiquity.

Throughout the Bakhshālī arithmetic the decimal system of notation is employed. This system rests on the principle of

the 'value of position' of the numbers. It is certain that this principle was known in India as early as 500 A. D. There is no good reason why it should not have been discovered there considerably earlier. In fact, if the antiquity of the Bakhshālī arithmetic be admitted on other grounds, it affords evidence of an earlier date of the discovery of that principle. As regards the zero, in its modern sense of a 'mark of position' and one of the ten fundamental figures of the decimal system (0 1 2 3 4 5 6 7 8 9), its discovery is undoubtedly much later than the discovery of the 'value of position'. It is quite certain, however, that the application of the latter principle to numbers in ordinary writing would have been nearly impossible without the employment of some kind of 'mark of position', or some mark to indicate the 'empty place' (*shūnya*). Thus the figure 7 may mean either 'seven' or 'seventy' or 'seven hundred' according as it be or be not supposed to be preceded by one (7 · or 70) or two (7 · · or 700) 'empty places'. Unless the presence of these 'empty places' or the 'position' of the figure 7 be indicated, it would be impossible to read its 'value' correctly. Now what the Indians did, and indeed still do, was simply to use for this purpose the sign which they were in the habit of using for the purpose of indicating *any* empty place or omission whatsoever in a written composition; that is the dot. It seems obvious from the exigencies of writing that the use of the well known dot as the mark of an empty place must have suggested itself to the Indians as soon as they began to employ their discovery of the principle of 'value position' in ordinary writing. In India the use of the dot as a substitute of the zero must have long preceded the discovery of the proper zero, and must have been contemporaneous with the discovery of that principle. There is nothing in the Bakhshālī arithmetic to show that the dot is used as a proper zero, and that it is any thing more than the ordinary 'mark of an empty place'. The employment, therefore, of the decimal system of notation, such as it is, in the Bakhshālī arithmetic is quite consistent with the suggested antiquity of it.

I have already stated that the Bakhshālī arithmetic is written in the so-called 'Gāthā dialect', or in that literary form of the Northwestern Prākṛit, which preceded the employment, in secular composition, of the classical Sanskrit. Its literary form consisted in what may be called (from the Sanskrit point of view) an imperfect sanskritisation of the vernacular Prākṛit. Hence it exhibits at every turn the peculiar characteristics of the underlying vernacular. The following are some specimens of orthographical peculiarities.

Insertion of euphonic consonants: of *m*, in *eka-m-ekatvaṁ*, *bhṛitako-m-ekapaṇḍitaḥ*; of *r*, in *tri-r-āshīti*, *labhate-r-aṣṭau*.

Insertion of *s*: *vibhaktam-s-uttare*, *Kṣiyate-s-traya*. This is a peculiarity not elsewhere known to me, either in Prākṛit or in Pāli.

Doubling of consonants: in compounds, *prathama-d-dhānte*, *eka-s-samkhyā*; in sentences, *yadi-ṣ-ṣaḍbhi*, *ete-s-sama-dhanā*.

Peculiar spellings: *triṁshā* or *triṁsha* for *triṁshat*. The spelling with the guttural nasal before *sh* occurs only in this word; e. g., *chatvālīṁsha* 40. Again *ṛi* for *ri* in *tridine*, *kriyate*, *vimishṛitām*, *kṛiṇāti*; and *ri* for *ṛi* in *riṇam*, *driṣṭaḥ*. Again *katthyatām* for *kathyatām*. Again the *jihvāmūliyo* and the *upadhmāntya* are always used before gutturals and palatals respectively.

Irregular sandhi: *ko so rā°* for *kaḥ sa rā°*, *dvayo kechi* for *dvayaḥ k°*, *dvayo cha* for *dvayash cha*, *dvibhi kri°* for *dvibhiḥ kri°*, *ādyo vi°* for *ādyor vi°*, *vivaritāsti* for *vivaritam asti*.

Confusion of the sibilants: *sh* for *ṣ*, in *shaṣṭi* 60, *māshako*; *ṣ* for *sh*, in *dashāṇṣha*, *viṣodhayet*, *ṣeṣam*; *sh* for *s*, in *sāshyam*, *sāsyatām*; *s* for *sh*, in *esa*, 'this'.

Confusion of *ṛ* and *n*: *utpaṇṇa*.

Elision of a final consonant: *bhājaye*, *kechi* for *bhājayet*, *kechit*.

Interpolation of *r*: *hrīṇaṁ* for *hīnaṁ*.

The following are specimens of etymological and syntactical peculiarities.

Absence of inflection: nom. sing. masc., *esha sā rāshi* for *rā-shih* (s. 50), *gavāṁ viśheṣa kartavyaṁ* for *viśheṣaḥ* (s. 51).

Nom. plur., *sevyā santi* for *sevyāḥ* (s. 53). Acc. plur., *dīnāra dattavān* for *dīnārān* (s. 53).

Peculiar inflection: gen. sing., *gatisya* for *gateḥ* (s. 15);
ātm. for parasm., *ārjayate* for *arjayati* 'he earns' (s. 53);
parasm. for ātm., *vikrīṇāti* for *vikrīṇīte* 'he sells' (s. 54).

Change of gender: masc. for neut., *mūlā* for *mūlāni* (s. 55);
neut. for masc., *vargaṁ* for *vargaḥ* (s. 50); neut. for fem.,
yutiṁ cha kartavyā for *yutiṣh* (s. 50).

Exchange of numbers: plur. for sing., (*bhavet*) *lābhāḥ* for *lābhaḥ* (s. 54).

Exchange of cases: acc. for nom., *dvitīyaṁ pañchadivase rasam ārjayate* for *dvitīyaḥ* (s. 53); acc. for instr., *kṣayaṁ saṁguṇya* for *kṣayeṇa* (s. 27); acc. for loc., *kiṁ kālāṁ* for *kaśmin kāle* (s. 52); instr. for loc., *anena kālena* for *asmin kāle* (s. 53); instr. for nom., *prathamena dattavān* for *prathamō* (s. 53), or *ekena yāti* for *eko* (s. 15); loc. for instr., *prathame dattā* for *prathamena* (s. 53), or *mānave grihitaṁ* for *mānavena* (s. 57); gen. for dat., *dvitīyasya dattā* for *dvitīyāya* (s. 53).

Abnormal concord: incongruent cases, *ayaṁ praṣṭe* for *asmin* (s. 52); incongruent numbers, *esha lābhāḥ* for *lābhaḥ* (s. 54) *rājaputro kechi* for *rājaputrāḥ* (s. 53); incongruent genders, *sā kālāṁ* for *tat kālāṁ* (s. 52), *viśheṣa kartavyaṁ* for *kartavyaḥ* (s. 51), *sā rāshih* for *sa* (s. 50), *kāryaṁ sthitaḥ* for *sthitaṁ* (s. 14).

Peculiar forms: *nivarita* for *nivrita*, *ārja* for *ārjana*, *divad-dha* 'one and one-half', *chatvālīmsha* 40, *pañchāshama* 50th, *chaupañchāshama* 54th, *chaturāshiti* 84, *tri-r-āshiti* 83, etc.

The following extracts may serve as specimens of the text.

Sūtram |

Ādyor viśeṣadviguṇaṁ chayashuddhi vibhājitaṁ |

Rūpādhikaṁ tathā kālaṁ gatisāsyāṁ tadā bhavet |

tadā ||

Dvayāditrichayash chaiva dvichayatryādikottaraḥ |

Dvayo cha bhavate pañthā kena kālena sāsyatām ||

sthāpanaṁ kriyate | eṣāṁ || ā ²₁ || u ³₁ || pa i || dvi || ā ³₁ || u ³₁ || pa i ||

karaṇaṁ || ādyor viśeṣa

. tā dvi 2

.

.

tadā ||

. ||

. ||

|| ā ⁵₁ || u ⁶₁ || pa i || dha i || karaṇaṁ | ādyor viśeṣaṁ

|| ā ¹⁰₁ || u ³₁ || pa i || dha i || adi 5 | 10 viśeṣa 5 | cha-

yashuddhi chayaṁ 6 | 3 shuddhi 3 ādisheṣa 5 dviguṇaṁ 10 utta-

raviśeṣa 3 vibhaktāṁ ¹⁰₃ sarūpaṁ ¹³₃ eṣa padaṁ anena kālena sa-

madhanā bhavanti || pratyayaṁ || rūpoṇakaraṇena phalaṁ || ⁶⁵_{dvi} ||

Aṣṭhādasashamasūtraṁ 18 || ÷ ||

Idāniṁ suvarṇapakṣayaṁ vakṣyāmi yasyedaṁ sūtraṁ |

Sūtraṁ |

Kṣayaṁ saṁguṇya kanakās tadyuti-b-bhājayet tataḥ |

Saṁyutair eva kanakair ekaikasya kṣayo hi saḥ ||

tadā ||

Ekadvitrichatussaṁkhyā suvarṇā māṣakai riṇai |

Ekadvitrichatussaṁkhyai rahitā samabhāgatām ||

sthāpanaṁ kriyate | eṣāṁ || ¹⁺₁ || ²⁺₂ || ³⁺₃ || ⁴⁺₄ || karaṇaṁ || kṣayaṁ

saṁguṇya kanakādibhi kṣayena saṁguṇya jātaṁ | 1 | 4 | 9 | 16 |

tadyuti | eṣa yati 30 kanakā yuti 10 anena bhaktvā labdhaṁ

.

.

10	30	1	pha māse	3
1	1	1		1
10	30	2	pha māse	6
1	1	1		1
10	30	3	pha māse	9
1	1	1		1
10	30	3	pha māse	12
1	1	1		1

tadā ||

Ekadvitrichatussāṁkhyā suvarṇa projjhita ime |

Māsakā dvitṛitāṁ chaiva chatuḥpañchakaraṁśhakaṁ¹⁾ kim kṣa-
yaṁ ||

|| $\frac{1}{1}$ || $\frac{2}{1}$ || $\frac{3}{1}$ || $\frac{4}{1}$ || karaṇaṁ | kṣayaṁ saṅguṇya kanakā esha sthā-
pyate | $\frac{1}{2}$ | $\frac{2}{2}$ | $\frac{3}{2}$ | $\frac{4}{2}$ | -s-tadyuti-b-bhājayeta²⁾ ta-
taḥ harasāsyē kṛite yutaṁ $\frac{163}{60}$ saṁyutaiḥ kanakair bhaktvā tadā
kanakā 10 anena bhaktaṁ jātāṁ $\frac{163}{60}$ esha ekaikasavarṇasya
kṣayaṁ || pratyayaṁ trairāshikena kartavya ||

10	163	1	pha	163
1	60			600
10	163	2	pha	163
1	60			600
10	163	3	pha	163
1	60			600
10	163	4	pha	163
1	60			600

tadā ||

..... |
..... shruṇushva me ||

Krameṇa dvaya māśādi uttare ekahinatāṁ |

Suvarṇaṁ me tu sammishrya katthyatām gaṇakottama ||

sthāpanaṁ || $\frac{4}{5}$ || $\frac{5}{6}$ || $\frac{6}{7}$ || $\frac{7}{8}$ || $\frac{8}{9}$ || $\frac{9}{10}$ || $\frac{1}{2}$ || $\frac{2}{3}$ || $\frac{3}{4}$ || kṣa-
yaṁ saṅguṇya jātāṁ 20 | 30 | 42 | 56 | 72 | 90 | 2 | 6³⁾ eṣāṁ
yuti 330 kanakānaṁ yuti 45 | anena bhaktvā labdhaṁ $\frac{330}{45}$ pañ-
chadash abhāge-sh-chheda kṛiyate phalaṁ 7 she $\frac{1}{3}$ | esha ekaika-
māshakakṣayaṁ | pratyaya trairāshikena $\frac{45}{1}$ | $\frac{330}{1}$ | 1 | phalaṁ $\frac{22}{3}$ |
evaṁ sarveṣāṁ pratyaya kartavya ||

Saptaviṁśatimasūtraṁ 27 || ☞ ||

¹⁾ Read *chatuḥpañchāśhakaṁ kim kṣayaṁ*, metri causa.

²⁾ Read *bhājayet*.

³⁾ Here | 12 | is omitted in the text, by mistake.

Sūtram |

Ahadravyaharāshautā¹⁾ tadvisheṣaṁ vibhājayet |
Yallabdham dviguṇaṁ kālaṁ dattā samadhanā prati |

tadā ||

Tridine āryaye pañcha bhṛitako-m-ekapañḍitaḥ |
Dvitiyaṁ pañchadivase rasam āryayate budhaḥ |
Prathamena dvitīyasya sapta dattāni . . taḥ |
Datvā samadhanā jātā kena kālena katthyatām |

|| $\frac{5}{3}$ rū || $\frac{6}{5}$ rū || . . . m m harāṁshautā tadvisheṣaṁ .

.

anena kālena samadhanā bhavanti || pratyaya trairāshike kriyate

$\frac{3}{1}$	$\frac{5}{1}$	$\frac{30}{1}$	pha 50
$\frac{5}{1}$	$\frac{6}{1}$	$\frac{30}{1}$	pha 36

prathame dvitīyasya-s-sapta dattā | 7 she-
ṣaṁ 43 || 43 | 43 ete samadhanā jātā |

tadā ||

Rājaputro dvayo kechi nṛipati-s-sevya santi vaiḥ |
M-ekāsyāhne dvaya-ṣ-ṣadbhāgā²⁾ dvitīyasya divarddhakaṁ |
Prathamena dvitīyasya dasa dīnāra dattavān |
Kena kālena samatām gaṇayitvā vadāshu me ||

|| $\frac{13}{6}$ || $\frac{3}{2}$ || dattaṁ $\frac{10}{1}$ || karaṇaṁ || aha dravyavisheṣaṁ cha | tatra

.

pratyayaṁ trairāshikena | $\frac{1}{1}$ | $\frac{13}{6}$ | $\frac{30}{1}$ | pha 65 | prathamena dvi-
tīyasya 10 dattā jātā | 55 | $\frac{1}{1}$ | $\frac{3}{2}$ | $\frac{30}{1}$ | pha 45 | 55 || samadhanā
jātā || Sūtraṁ tripañchāshamaḥ sūtrāṁ 53 || ‡ ||

TRANSLATION.

The 18th Sūtra.

Let twice the difference of the two initial terms be divided by the difference of the (two) increments. The result augmented by one shall be the time that determines the progression.

¹⁾ Read *harāṁshautā*.

²⁾ Read *ekāsyāhne dviṣaḍbhāgā*. The error appears to have been noticed by the scribe of the manuscript.

First Example.

A person has an initial (speed) of two and an increment of three, another has an increment of two and an initial (speed) of three. Let it now be determined in what time the two persons will meet in their journey.

The statement is as follows:

N° I, init. term 2, increment 3, period x

N° II, " " 3, " 2, " x .

Solution: the difference of the two initial terms (2 and 3 is 1; the difference of the two increments 3 and 2 is 1; twice the difference of the initial terms 1 is 2, and this, divided by the difference of the increments 1 is $\frac{2}{1}$, and augmented by 1 is $\frac{3}{1}$; this is the period. In this time [3] they meet in their journey which is 15).

Second Example.

(The problem in words is wanting; it would be something to this effect: *A* earns 5 on the first and 6 more on every following day; *B* earns 10 on the first and 3 more on every following day; when will both have earned an equal amount?)

Statement:

N° 1, init. term 5, increment 6, period x , possession x

N° 2, " " 10, " 3, " x , " x .

Solution: 'Let twice the difference of the two initial terms', etc.; the initial terms are 5 and 10, their difference is 5. 'By the difference of the (two) increments'; the increments are 6 and 3; their difference is 3. The difference of the initial terms 5, being doubled, is 10, and divided by the difference of the increments 3, is $\frac{10}{3}$, and augmented by one is $\frac{13}{3}$. This (i. e. $\frac{13}{3}$ or $4\frac{1}{3}$) is the period; in that time the two persons become possessed of the same amount of wealth.

Proof: by the '*rūpoṇa*' method the sum of either progression is found to be 65 (i. e., each of the two persons earns 65 in $4\frac{1}{3}$ days).

The 27th Sūtra.

Now I shall discuss the wastage (in the working) of gold, the rule about which is the following.

Sūtra.

Multiplying severally the parts of gold with the wastage, let the total wastage be divided by the sum of the parts of gold. The result is the wastage of each part (of the whole mass) of gold.

First Example.

Suvarṇas numbering respectively one, two, three, four are subject to a wastage of *māṣakas* numbering respectively one, two, three, four. Irrespective of such wastage they suffer an equal distribution of wastage. (What is the latter?)

The statement is as follows:

Wastage	— 1,	— 2,	— 3,	— 4	<i>māṣaka</i>
Gold	1,	2,	3,	4	<i>suvarṇa</i> .

Solution: 'Multiplying severally the parts of gold with the wastage', etc.; by multiplying with the wastage, the product 1, 4, 9, 16 is obtained; 'let the total wastage', its sum is 30; the sum of the parts of gold is 10; dividing with it, we obtain 3. (This is the wastage of each part, or the average wastage, of the whole mass of gold.)

(Proof by the rule of three is the following:) as the sum of gold 10 is to the total wastage of 30 *māṣakas*, so the sum of gold 4 is to the wastage of 12 *māṣakas*, etc.

Second Example.

There are *suvarṇas* numbering one, two, three, four. There are thrown out the following *māṣakas*: one-half, one-third, one-fourth, one-fifth. What is the (average) wastage (in the whole mass of gold)?

Statement:

quantities of gold,	1,	2,	3,	4	<i>suvarṇas</i>
wastage	$\frac{1}{2}$,	$\frac{1}{3}$,	$\frac{1}{4}$,	$\frac{1}{5}$	<i>māṣakas</i> .

Solution: 'Multiplying severally the parts of gold with the wastage', the products may thus be stated: $\frac{1}{2}$, $\frac{2}{3}$, $\frac{3}{4}$, $\frac{4}{5}$. 'Let

the total wastage be divided'; the division being directed to be made, the total wastage is $\frac{163}{60}$; dividing 'by the sum of the parts of gold'; here the sum of the parts of gold is 10; being divided by this, the result is $\frac{163}{600}$. This is the wastage of each part of the whole mass of gold.

Proof: may be made by the rule of three: as the sum of the parts of gold 10 is to the total wastage of $\frac{163}{60}$ *māṣaka*, so the sum of gold 4 is to the wastage of $\frac{163}{600}$ *māṣaka*, etc.

Third Example.

(The problem in words is only partially preserved, but from its statement in figures and the subsequent explanation, its purport may be thus restored.)

Of gold *māṣakas* numbering respectively five, six, seven, eight, nine, ten, quantities numbering respectively four, five, six, seven, eight, nine, are wasted. Of another metal numbering in order two *māṣaka*, etc. (i. e., two, three, four) also quantities numbering in order one etc. (i. e. one, two, three) are wasted. Mixing the gold with the alloy, O best of arithmeticians, tell me (what is the average wastage of the whole mass of gold)?

Statement:

wastage: — 4, — 5, — 6, — 7, — 8, — 9; — 1, — 2, — 3,
gold: 5, 6, 7, 8, 9, 10; 2, 3, 4.

(Solution:) 'Multiplying severally the parts of gold with the 'wastage', the product is 20, 30, 42, 56, 72, 90, 2, 6, 12; their sum is 330; the sum of the parts of gold is 45; dividing by this we obtain $\frac{330}{45}$; this is reduced by 15 (i. e. $\frac{22}{3}$); the result is 7 leaving $\frac{1}{3}$ (i. e. $7\frac{1}{3}$); that is the wastage of each *māṣaka* (of mixed gold).

Proof: by the rule of three: as the total gold 45 is to the total wastage 330, so 1 *māṣaka* of gold is to $\frac{22}{3}$ parts of wastage. In the same way the proof of all (the other) items is to be made (i. e., $45 : 330 = 5 : \frac{110}{3}$; $45 : 330 = 6 : 44$; $45 : 330 = 7 : \frac{154}{3}$; $45 : 330 = 8 : \frac{176}{3}$; $45 : 330 = 9 : 66$; $45 : 330 = 10 : \frac{220}{3}$).

The 53^d sūtra.

Let the portion given from the daily earnings be divided by the difference of the latter. The quotient, being doubled, is the time (in which), through the gift, their possessions become equal.

First Example.

Let one serving pandit earn five in three days; another learned man earns six in five days. The first gives seven to the second from his earnings; having given it, their possessions become equal; say, in what time (this takes place)?

Statement N° 1, $\frac{5}{3}$ earnings of 1 day, N° 2, $\frac{6}{5}$ earnings of 1 day; gift 7.

Solution: 'Let the portion of the daily earnings be divided by the difference of the latter'; (here the daily earnings are $\frac{5}{3}$ and $\frac{6}{5}$; their difference is $\frac{7}{15}$; the gift is 7; divided by the difference of the daily earnings $\frac{7}{15}$, the result is 15; being doubled, it is 30; this is the time), in which their possessions become equal.

Proof: may be made by the rule of three: $3 : 5 = 30 : 50$ and $5 : 6 = 30 : 36$; 'the first gives seven to the second' 7, remainder 43; hence 43 and 43 are their equal possessions.

Second Example.

Two Rājapūts are the servants of a king. The wages of one per day are two and one-sixth, of the other one and one-half. The first gives to the second ten *dinārs*. Calculate and tell me quickly, in what time there will be equality (in their possessions)?

Statement: daily wages $\frac{13}{6}$ and $\frac{3}{2}$; gift 10.

Solution: 'and the daily earnings'; here (the daily earnings are $\frac{13}{6}$ and $\frac{3}{2}$; their difference is $\frac{5}{6}$; the gift is 10; divided by the difference of the daily earnings $\frac{5}{6}$, the result is 12; being doubled, it is 24. This is the time, in which their possessions become equal).

Proof by the rule of three: $1 : \frac{13}{6} = 24 : 24$; and $1 : \frac{3}{2} = 24 : 36$. The first gives 10 to the second; hence 36 and 36 are their equal possessions.

NOTES.

1. In the text, the italicised words are conjecturally restored portions. The dots signify the number of syllables (*akṣara*) which are wanting in the manuscript. The serpentine lines indicate the lines lost at the top and bottom of the leaves of the manuscript. In the translation the bracketed portions supply lost portions of the manuscript. The latter can, to a great extent, be restored by a comparison of the several examples. Occasionally words are added in brackets to facilitate the understanding of the passage.

2. Sūtra 18. Problems on progression. Two persons advance from the same point. At starting *B* has the advantage over *A*; but afterwards *A* advances at a quicker rate than *B*. Question: when will they have made an equal distance? In other words, that period of the two progressions is to be found, where their sums coincide. The first example is taken from the case of two persons travelling. *B* makes 3 miles on the first day against 2 miles of *A*; but *A* makes 3 miles more on each succeeding day against *B*'s 2 miles. The result is that at the end of the 3^d day they meet, after each has travelled 15 miles. For *A* travels $2 + (2 + 3) + (2 + 3 + 3) = 15$ miles, and *B* $3 + (3 + 2) + (3 + 2 + 2) = 15$ miles. The second example is taken from the case of two traders. At starting *B* has the advantage of possessing 10 *dīnārs* against the 5 of *A*; but in the sequel *A* gains 6 *dīnārs* more on each day against the 3 of *B*. The result is that after $4\frac{1}{3}$ days, they possess an equal amount of *dīnārs*, viz. 65.

3. Sūtra 27. Problems on averages (*samabhāgatā*). Certain quantities of gold suffer loss at different rates. Question: what is the average loss of the whole? The first problem is very concisely expressed; the question is understood; some words, like *kutogatā*, must be supplied to *samabhāgatām*.

1	TTT
2	TTT
3	TTT
4	ITT
5	TTT
6	विमडि
7	शकपुत्र
8	शुनिकं
9	ITT
10	TTT
11	TTT
12	TTT

17	ॐ
18	ॐ
19	ॐ
20	ॐ
21	ॐ
22	ॐ
23	ॐ
24	ॐ
25	ॐ
26	ॐ
27	ॐ
28	ॐ
29	ॐ

1

2

3

4

5

6

7

8

मकु
सुहं
मोन
गुण
मुनि

1

2

3

4

विंसा
मकु
गुण
- १

The original Gypsies and their language.

By

Charles Godfrey Leland.

I read before the Oriental Congress which met in Florence in 1878, a paper in which I said, I believed I had discovered the original stock of the Gypsies of India. This I afterwards repeated more in detail in a book called *The Gypsies*. The statement met with general discredit from the reviews, some of whom said that the evidence given was insufficient, others that I had been hoaxed, while Mr. Mac Ritchie the latest writer on the subject treats it as 'important, if true'.

Having recently re-examined the Hindoo who is my authority, and having more fully studied the subject, I now propose to deal with the objections which have been urged against my assertions.

The facts are briefly these: One day I met in London a very dark man whom I took by the peculiar expression of his eyes to be a gypsy. I spoke to him in Romany and he understood me, but said he was not of the English Roms but a native of Calcutta, and that he made currypounder for a living. I said to him: 'Rakesa tu Romanes?' (canst thou talk the Gypsy tongue) to which he replied, 'I know what you mean. You ask me if I can talk Rom. But that is not Hindustani, it is common Panjabi.' He said this, or something to the effect that it was common or canting, and not correct. Further conversation elicited the story that he himself had been one of the Romani

of India. There were, he said, in his country a great many different kinds of gypsies. A friend of mine who occupied a high position in the police of Bombay says there are at least 150 of these wandering tribes such as Banjari, Nauts or Dom. But my Hindoo, who calls himself *Jan Nano* declared that the Rom were the gypsies of the gypsies.

Impressed with the importance of his story, I persuaded my late friend E. H. Palmer, Professor of Arabic, Persian, and other Oriental languages at Cambridge University, to examine the man. He did this, I think, three times, in Hindustani. Now I would call special attention to the fact that Professor Palmer was as a cross-examiner a man among thousands. He was as clever at finding facts as he was at learning languages. The English government has at its command thousands of men, born in India, perfectly familiar with all its dialects, and yet to the last Professor Palmer remained *par éminence* the government examiner in Hindustani, simply because no one could do the work so well, although he had never been in India.

On this occasion he was very deeply interested, being himself perfectly familiar with the Gypsy tongue, and took all possible pains to elicit the truth. There were no leading questions, the Hindoo had no motive whatever to deceive us; far from being crafty I thought him rather obtuse or simple. Had he any idea that it would gratify me to know that his Roms were allied to our gypsies he would have answered in a way to please me, and Prof. Palmer would have caught him tripping at once. He was examined almost like a prisoner at the bar, in a very critical way at times, at others gently and with humour. Throughout Prof. Palmer was to the very last degree impartial and honest, and if anything *apparently* rather inclined to discredit the man than to believe him. What he drew from him at great length with many details was as follows:

There is in Northern India a tribe of wanderers who are really Hindoos, but who are called by other people Trablous or Syrians, although they are not natives of Syria. They live by stealing, begging, or selling objects, and their women tell

fortunes. Among themselves they are called *Rom*, and their language *Romani*. He knew what the *Ḍoms* were. They were also a kind of gypsies but not the same as the *Rom*. The *Roms* were the most Gypsy of all. Their language was common on the roads more or less among similar vagabonds. They wandered very extensively, I think he said even to Syria and Persia. He told us that the *Rom* word for bread was *manro*. He knew six Indian languages, but this did not occur in any of them.

I would here remark that this man had never been in any part of Europe except England. Every gypsy on the continent calls bread *manro*, as all the gentlemen present may verify for themselves by going to the Cszarda Café in the Prater, and asking any one of the musicians there what it means. In England the only word for it among the *Romany* is *māro*. Now if this man had been attempting to deceive us, how was it that he used the non-English gypsy word which he could not have taken from any of his Indian dialects?

Since writing that sentence I have been informed by Mr. G. A. Grierson, who had made special search for this mysterious word; that in Naghi dialect of Bihari which is the native tongue of the purest tribe of *Ḍoms* or Bihar who are known as *Moghiga Ḍoms*, the word for wheat is *manda* or *mārra*.

'I have not met' he adds, 'this word in any other of the Indian dialects.' This simply confirms and strengthens what Jan Nano told me. I believe I was the first to suggest, in my work on the English gypsies, the connection between the *Romany* and the *Ḍom*, which is however, a subject which will still bear a great deal of investigation.

I do not attach much importance to the fact that Jan Nano understood gypsy words which I put to him, because most of these would be intelligible to a man familiar with six Indian languages. The final conviction of Prof. Palmer was that Jan Nano had simply spoken the truth and that there exists in India a tribe of wanderers, born Hindoos, who from some peculiar incident have received the name of Syrians, though they are really nothing of the kind. They speak a language

very much in common with that of the Gypsies of Europe whom they resemble in all other respects.

The greatest objection of all to what I have stated, is not from any of my reviewers, but from myself. It is simply this — that the Trablous or Romani are not mentioned in either of two very excellent works giving an account of all the vagabond tribes or castes of India, and that an Indian magistrate, an intimate friend of mine, has, despite many inquiries, failed to find them. Yet this objection is after all not worth much. Three or four years ago there was probably not an educated man in all Great Britain who was aware of the existence in that country of the very singular Celtic language known as *Shelta* which is peculiar to tinkers, but which is extensively understood and spoken by most of the confirmed tramps and vagabonds. It is not mentioned in the Slang Dictionary, the English Dialect Society has ignored it, thus far I believe that I am the only man who has collected or published a word or a vocabulary of it. The negative argument that no other authority has ever mentioned *Shelta* would come in with great effect here. It could be said that I have the extraordinary luck of discovering men and tongues unknown to all the critical world. Yet I doubt if I ever took a walk in London; especially in the slums; without meeting men and women who spoke *Shelta*, and I know at this instant of two—I really cannot say promising—little boys who sell groundsel at the Marlboro' Station, who chatter in it fluently. If *Shelta* could exist all unknown in England, surrounded by tens of thousands of scholars who would have been rejoiced to discover it, how much more likely is it that the Trablous of India who are probably really anxious to avoid publicity, have not been discovered by ethnologists?

If there be any who doubt of the existence of Jan Nano or his story, I would say that he is now in London, and may be easily found and re-examined by those desirous of further testing the truth of my assertions. By his aid and at no great expense the English government or any learned and literary

Society might easily enough discover these mysterious wanderers, these *Gipsissimae* or very Gypsies of the Gypsies of India. I do not pretend to say that they are the one stock from which all our European Gypsies came. For in the first place I think it very likely that *Jats* combined with many kinds of Indian wanderers in the great Western migration, and to these came successive waves, one of which may have been, let me say, simply for illustrations sake, of Doms, another of their closely allied Roms, another more or less of Luri or Nuri, another of Banjars, and so forth. Just so in America we see Scandinavians or Slavonians from widely different places coming with their dialects and all settling down into communities of speech and languages. But that the Rom as the master vagabond, and the most accomplished in the art of living on the roads should have eventually leavened the whole lump is very likely. Jan Nano speaks of them as being even today the typical gypsies or the *Kern Zigeuner*.

As Shelta is somewhat mixed with Gypsy, and as the two languages are often spoken by the same persons especially the half-blood Romanys, I will here give a brief account of my discovery of it. Once at Bath, England, I met a tramp who told me that Romany was being supplanted by a kind of language like old Irish, and which was difficult to learn. A year after, in company with Prof. Palmer I met with another vagabond, who told us that the language was called Shelta. He knew about a hundred words of it, which we wrote off at his dictation. This vagabond was a well educated man. Two years after in America I found an Irish half-blood gypsy tinker who spoke Shelta quite perfectly, and also Irish, Gaelic and Welsh. He was absolutely certain that Shelta, while it was pure Celtic was quite separate from the other tongues. Its pronunciation is strongly Gaelic, its words are however generally unlike it, though it has roots in common. My informant who very much enlarged my vocabulary, himself pointed out differences between the terms in Shelta and old Irish. According to his account, the tinkers had from very ancient times always been a closely allied clan,

intermarrying and speaking this peculiar language. Their unity began to break up 'About the time the rail-roads came in'. Since then Shelta has declined. There are very few now living who can speak it perfectly.

It has been very ingeniously suggested that as the tinkers of Great Britain may be the descendants of the old bronze-workers, so their tongue may come down to us from pre-historic times. Discoveries have shown that the early bronze-smiths were nomadic, that they went about from village to village, making and selling new objects, and buying up old and broken ware to melt and re-mould. The bronze-worker's craft was closely connected with that of the jeweller, in most cases both were exercised by nomads. His wares were immensely valuable in those days, out of all proportion to the present worth of such objects. Therefore the bronze-smiths must have travelled in large bands for mutual protection. Nothing is more likely than that they formed in time a community with distinct laws and language. Nor is it improbable that this was transmitted to the tinkers. It takes a long time for men to form a distinct class with a separate tongue. The Celtic tinkers of England are unanimous in claiming for their class or clan a very great antiquity. Now when we find in the same country two nomadic classes of men, pursuing the same calling of working in metal, though separated by a long historical interregnum, we may rationally surmise, that they had a common origin, and a common language.

I have introduced these observations on Shelta in the hope that they will induce some sound Celtic scholar to take up the subject and investigate it thoroughly. Many curious discoveries await the man who will do this. There are still living in Scotland many old families of Tinklers as they are called, who retain many traditions of their ancestors. If these were thoroughly examined much might be learned.

It is a curious fact to which attention has not yet been drawn, that in the language of our English Gypsies there is a great number of Indian, I may say Persian or Sanskrit words

in use, which are not common or else are quite unknown to their brethren on the continent. Such are *Koushto* and *koschko* often pronounced *Chusto* meaning *good*, *nili*, blue, and *pisali* a saddle, to which I could add scores of other terms. This might be an argument that a separate clan, so to speak, of Romanys came to England; but on the other hand it might be alleged with equal truth, that in the most remote and isolated places a language may be preserved, as old Norse is, in Iceland while it grows modern elsewhere. But the reason why I have found so many Hindi words is probably because I have searched closely. Mr. George Borrow asserted that there were only 1200 words in the English Gypsy dialect. I have gathered fully twice as many, and I am sure, that the stock is not yet exhausted. And I am as certain, that as regards every Romany dialect in Europe only the mere surface diggings have as yet been worked. In making my researches I induced an old gypsy who fortunately had always been given to collecting and remembering old words, to aid me as much as he could. To him I read aloud all the Romany words in the vocabulaires of Pott, Richard Liebich, Paspati, Miklosich, Barth-Smart and others, and also quite through two Hindustani dictionaries, with other works. Whenever he recognised a word, or recalled another suggestion by it, I wrote it down. The man was very old and often an expression would flash upon him from the distant past—he would use it inadvertently. The next day it would be quite forgotten. If such a method of eliciting old or half obsolete words could be tried, let us say with half a dozen old Hungarian Roms, it would be possible to obtain remarkable results. If I had simply read an English dictionary to my gypsy I should not have obtained the tenth or twentieth part of what I got by adopting the system of suggestive sounds. I have been assured more than once even by Hungarian gypsies that their language is rapidly decaying and falling into disuse. Now as there is here and there an old Romani chal whò is interested in his peculiar tongue and remembers what others have forgotten, so there have been men like him in the past, and

from these he has learned something in his youth. Let such men be sought for. What is wanted now is the material. Theorists in philology we shall always have, in the proportion of about one hundred to a single collector, just as there are generally so many soldiers to one pioneer. But what the future will want will not be theorists but the facts or materials with which the theorists may work. But as no one ever heard of a pioneer being mentioned in a general's report, so but little account is made at the present day of collectors, unless they happen to be at the same time brilliant theorists or shrewd critics—a not very common combination.

My chief object in making these remarks is that those who have in India opportunities for such researches, or who know those who can make them, will endeavour to find the Trablous, and that having found them they will spare no pains to ascertain who and what they really are. Thanks to the labours of Miklosich we have made a great advance in ascertaining the true elements of their language; and I learn that His Imperial Highness the Archduke Josef is engaged on an extensive work which as it will consist of a comparative grammar of all the known Gypsy dialects with those of India, ancient and modern, may prove the most important contribution ever made to what some call Tsinganology. In this as in many other branches of learning, and in its zeal for philology, Austria is indeed truly distinguished. It was in Austria that Grellmann who first fully developed the theory of the Indian origin of the Gypsies, made his observations, and no country is at present doing so much to successfully develop it. As it is it seems as if the day were not far distant when we shall be able to determine with accuracy of the Rom:

Who he is and whence he came?

What his origin and name?

The Mediæval vernacular Literature of Hindūstān, with special reference to Tul'sī Dās.

By

G. A. Grierson.

In offering the contents of this paper to the consideration of the many scholars of Aryan languages who are assembled at this Congress, I must ask for some forbearance in dealing, in what I know is an inadequate way, with a matter which has hitherto attracted little attention in Europe. I shall be amply repaid if I can arouse any interest in a class of studies which will, I am certain, well repay the labour of us Occidentals, and I can but regret that a more competent guide has not stepped into the position in which I find myself placed, in order to point out the many beauties which await those who will venture further on the track. I shall be quite content if I am considered as one of those notices which we see posted so thickly on the hills round German health-resorts with the words 'schöne Aussicht' printed on them. I would ask my fellow-students and the masters whom we all revere for their learning, to ascend the mountain point with me, and gaze for a short time upon the view.

Fortunately, apologies for dealing with the Neo-Indian vernaculars are not now so necessary as they would have been twenty years ago. At first Oriental scholars devoted themselves to Sanskrit alone, and then under the guidance of Burnouf

attacked Pāli. In later years the classical Prakrits have attracted scholars, and thus the age of the object of our studies has become more and more modern in its character. I now ask my readers to take one more step over the very short gap¹⁾ which separates the latest Prakrit from the earliest Gaudian literature. Hemachandra flourished about 1150 A. D.²⁾ And Chand Bardāi, the first of the Gaudian poets of whom we have at present any certain remains, died in 1193.

It is possible, however, that some Oriental students may still cling to the old love for Sanskrit, and then I must ask to bear with me for the present, promising them rich ore in an appendix to be subsequently published, containing the names of several vernacular commentaries on difficult Sanskrit books,³⁾ and of numerous technical works on such subjects as Grammar, Prosody, Vocabulary,⁴⁾ Composition and the like. The student of inscriptions will also find a productive mine in the literature of Hindūstān, owing to the custom which vernacular poets had of dating their works, and of naming their patrons. Besides this the muse of history, so silent in Sanskrit literature, has been assiduously cultivated by these authors, and we have, still extant, historical works founded on materials which were written so far back as the 9th century.

I therefore venture to put forward claims for attention not only from those scholars who have hitherto devoted themselves to Prakrit literature, but also from those who love to wander in the intricacies of the Naiṣadha or amongst the copper plate grants of the Indian Antiquary.

There is another claim which I would mention, and that is the intrinsic merit of the Gaudian literature. After all that is said, the later Sanskrit and the Prakrit poems are but artificial productions, written in the closet by learned men, for

¹⁾ Much shorter than has been hitherto supposed.

²⁾ He died 1172.

³⁾ For instance, Gumān Ji wrote a commentary of great repute on the Naiṣadha. He lived early in the 18th century.

⁴⁾ For instance, Dayā Rām wrote a useful *Anēkārtha kōśa*.

learned men. But the Gaudian poets wrote for unsparing critics, — the people. Many of them studied nature and wrote what they saw. They found 'tongues in trees', and as they interpreted what they heard, successfully or not, so was their popularity great or small, and so their works lived after them or not. Many works exist, whose authors' names we do not even know. But they have remained living voices in the people's hearts, because they appeal to the sense of the true and of the beautiful.¹⁾

The earliest vernacular poet of whom I have found any mention is one Puṣya (? Paṇḍu, ? Puṣpa) Kavi of Ujain, who, according to the Sib Siṅgh Sarōj, flourished in the year 713 A. D. The Sarōj states categorically that he wrote both in Sanskrit and in the vernacular, and that he is mentioned by Col. Tod in his Rājāsthān. If by vernacular we understand a stage of language later than that of the Prakrits, this seems a most improbable statement, nor can I find that it is borne out by Tod. The only allusion apparently bearing on this point in the Rājāsthān, is a reference (I, 229) to a Puṣya the author of an inscription (translated I, 799). I can find no mention in Tod regarding the language in which he wrote.

The next vernacular poem of which I find any notice is the Khumān Rāy'sā. It was written in honour of Rājā Khumān Siṅgh alias Khumān Rāut Guh'laut of Chitaur in Mēwār, who flourished 830 A. D.²⁾ According to Tod³⁾ this work is the most ancient poetic chronicle of Mēwār, and was written in the 9th century. It gives a history of Khumān Rāut and of his family. It was recast during the reign of Par'tap Siṅgh (Fl. 1575 A. D.), and, as we now have it, carries the narrative down to the wars of that prince with Ak'bar, devoting a great portion to the siege of Chitaur by Alāu'ddīn Khiljī in the

¹⁾ There are numbers of folk-epics, Bārā māsās (songs of the seasons), Kaj'ris and other songs current throughout India, which I have not included in the appendix because I did not know the authors' names.

²⁾ Tod's Rājāsthān, I, 240.

³⁾ Tod, II, 757.

13th century.¹⁾ We may therefore presume that the copies now extant are in a dialect of Mēwārī, not later than the end of the 16th century.

The Sib Siṅgh Sarōj mentions a Kēdar Kabi who attended the court of Alāu'ddīn Ghōrī. He therefore flourished about 1150 A. D., and if any of his works can be found they will probably be the oldest specimens of vernacular literature obtainable. I have never seen any of his writings, and I fear they are lost, unless they have been preserved in the Tod MSS. He is possibly mentioned by Tod, but I have not been able to find his name. Towards the end of the same century, an anonymous poet of Rāj'putānā wrote a bardic chronicle entitled the Kumār Pāl Charitra,²⁾ detailing the line of the descent of the Buddhist Rājā Kumār Pāl of An'hal from Brahmā downwards. The manuscript exists in the Tod collection.

We now come to the time of Prithwī Rāj Chauhān of Dillī, who was born 1159 A. D. and died 1193 A. D. He was not only a valiant hero,³⁾ but was a great patron of literature. If we may believe Sib Siṅgh, the works of two at least of the bards who attended his court have come down to us. These were Ananya Dās, and Chand'r or Chand Bar'dāī. The former, who is the less known of the two was author of a work called the Ananya Jōg, of which I have seen extracts. According to Sib Siṅgh,⁴⁾ he belonged to Chaked'wā, in the district of Gōṇḍa, and was born in 1148 A. D. Chand'r Bar'dāī belonged to the family of an ancient bard entitled Bisāl Dēb Chauhān of Raṇ'thambhōr. He came to Prithwī Rāj's court, and was appointed his minister and poet-laureate (*Kaviçwara*). His poetical works were collected by Amar Siṅgh of Mēwār⁵⁾ in the 17th century. They were not improbably recast and modernized in parts

¹⁾ Tod, I, 214, 264; II, 757.

²⁾ Tod, I, 79, 80 n., 241 n., 256; II, 247 n.

³⁾ For a history of his life and times see Tod, I, 95.

⁴⁾ Sib Siṅgh Sarōj, p. 379. The name of Ananya Dās must be received with caution. I strongly suspect that he was contemporary of another Prithwī Rāj (of Bikanēr) who lived in the 16th century.

⁵⁾ Fl. 1597—1621, see Tod, I, XIII.

at the same time, which has given rise to a theory¹⁾ that the whole is a modern forgery. His principal work is the famous *Prithī Rāj Rāy'sā*, or life of his patron. According to Tod²⁾ it is a universal history of the period in which he wrote, and is in sixty nine books comprising 100,000 stanzas of which Tod has translated 30,000, certainly more than any other European has succeeded in doing. Chand and Prithwī Rāj were both killed in battle fighting against the Muhammadans in the year 1193. Among his descendants were the poets Sūr Das and Śaraṅg Dhar who is said to have written the *Hammīr Rāy'sā*, and the *Hammīr Kābya*.³⁾

A portion of the text has been edited by Mr. Beames,⁴⁾ and another portion edited and translated by Dr. Hoernle. The excessively difficult character of the text has prevented both scholars from making much progress. My own studies of this poet's work have given me a great admiration for its poetic beauty, but I doubt if anyone not perfectly master of the various Rāj'putānā dialects could ever read it with pleasure. They are however of the greatest value to the student of philology, for they are at present the only stepping stone available to European explorers in the chasm between the latest Prakrit and the earliest Gaudian authors. Though we may not possess the actual text of Chand, we have certainly in his writings some of the oldest known specimens of Gaudian literature, abounding in pure Apabhraṃṣa Ṣaurasēnī Prakrit forms.

Contemporary with Chand was the bard Jag'nik (or Jag'nāyak). I am not certain that I have ever seen any of this poet's works. He attended the court of Par'māl (Paramardī) of Mahōbā in Bundēl'khaṇḍ, and chronicled the wars of that prince with Prith'wī Rāj. It is probable that the Ālhā Khaṇḍ, of which

¹⁾ See J. A. S. B. 1886, p. 5. On the Antiquity, Authenticity, and Genuineness of Chand Bar'dāī's epic, the *Prithirāj Rāsau*, by Kavirāj Syāmal Dās.

²⁾ Tod, I, 254.

³⁾ Tod, II, 452 n.

⁴⁾ Cf. Tod, II, 448, 453.

we possess many versions, and which has sometimes been described as a spurious canto of Chand's epic, was originally written by this poet. The *Ālhā Khaṇḍ* is, so far as I am aware, only current in oral versions sung all over Hindūstān by professional singers. As might be expected these versions differ considerably in language, and each is modernized to suit the dialect of its reciter. For a full account of the *Ālhā Khaṇḍ* see *Indian Antiquary*, Vol. III, p. 17—20, 104—108, 174—176.

We have now a gap of a century, and in the year 1300 find flourishing the *Sāraṅg Dhar* already mentioned as a descendant of Chand. He attended the court of the heroic *Rājā Hammīr Dēb* the *Chauhān* of *Ran'thambhōr*, who belonged to the family of *Bisāl Dēb* the ancestor of Chand. Hammīr's dogged valour and heroic death has given rise to innumerable proverbs, and has been celebrated in poetical works in many languages of India. None, however, is so popular as *Sāraṅg Dhar's* three works known as the *Sāraṅg Dhar Paddhati*, the *Hammīr Rāy'sā*, and the *Hammīr Kābya*.¹⁾ I have only seen detached extracts from this poet's works, and hence am unable to say whether these poems were certainly by him or not. What gives rise to doubt is the existence (in the *J. A. S. B.*, Vol. XLVIII [1879] p. 185) of a translation of a '*Hamīr Rāsā*, or *History of Hamīr*, prince of *Ran'thambhōr*' by *Babu Brajanātha Bandhōpādhyāya* of *Jaipur*. According to the introduction of this work, the original was written by one *Jōdh Rāj*²⁾ of *Nim'rānā*. He attended the court of a *Chauhān* prince named *Chand'r Bhān*, a descendant of *Prithwī Rāj*, and was by birth a *Gaur Brāhman*, born at *Bijāwar*.

We now leave the era of the bards, and, emerging from the mists of antiquity, come upon a great revival of literature coincident with the rise of the *Vaishṇava* religion in the commencement of the 15th century. The first name we meet is *Rāmā-*

¹⁾ See *Tod*, II, 452, 447.

²⁾ There was a *Jōdh Kabi* who attended the court of the emperor *Ak'bar*, who may be the same as this author.

nand¹⁾ (fl. 1400 A. D.), whose hymns I have collected as far east as Mithilā, followed by his still more famous disciple the wise and witty weaver Kabīr Dās. In this paper I do not propose to deal with them and other famous reformers in the light of their religious teaching, but only consider them with regard to their influence on the literary history of Hindūstān. Kabīr's principal works are the well known Sākhis and the Sukh Nidhān, which are everywhere known and quoted at the present day. Many of his poems are included in the anthology entitled the Hajārā of Kālidās Tribēdī. According to tradition he was the son of a virgin Brāhman widow. He was exposed by her, and was found on a lotus in Lahar Talāo, a pond near Banāras, by the wife of a Jolāhā, or Musalmān weaver named Nīmā, who, with her husband Nūrī, was there in attendance on a wedding procession. He is said to have lived three hundred years, or from 1149 to 1449 A. D., and, in fact, he flourished about the beginning of the 15th century.²⁾

Leaving now, for a time, the central Hindūstān, made famous by Rāmānand and Kabīr, we find flourishing in the year 1400, one of the most famous of the Vaishṇava poets of Eastern India. Bidyāpat'i Thākur was founder of the school of Master-singers which in after years spread over the whole of Bengal, and his name is, to the present day, a household word from the Karm'nāsā to Calcutta. He has been translated into and imitated in most of the dialects falling between these limits. Little is known of his life.

He was the son of Gaṇ'pat'i Thākur who was the son of Jay Datt' Thākur. The founder of the family was Viṣṇu Ḍarman who lived seven generations before Bidyāpat'i in the village of Bisapī, the modern Bis'phī. This village was given to the poet as a rent free gift by king Sib Singh (then heir apparent) of Sugāonā, in the year 1400 A. D. The deed of endowment is still extant.

¹⁾ See Wilson, Religious sects of the Hindūs, p. 47.

²⁾ For further particulars see Wilson, Religious sects of the Hindūs, p. 73.

Bidyāpat'i was author of many Sanskrit works, the principal of which are the wellknown *Puruṣa Parīkṣā*, the *Durgābhakti Taraṅgiṇī*, the *Dānavākyāvalī*, the *Vivāda Sāra*, and the *Gayā Pattana*, but his chief glory consists in his matchless sonnets (*pada*) in the Maithilī dialect, dealing allegorically with the relations of the soul to God, under the form of the love which *Rādhā* bore to *Krish'n*. These were adopted and recited enthusiastically by the celebrated Hindū reformer *Chaitanya*, who flourished at the beginning of the 16th century (B. 1484 A. D.), and through him became the house-poetry of the Lower Provinces. Numbers of imitators sprung up, many of whom wrote in *Bidyāpat'i*'s name, so that it is now difficult to separate the genuine from the imitations, especially as the former have been altered in the course of ages to suit the *Baṅgālī* idiom and metre.

Bidyāpat'i was a contemporary of the *Baṅgālī* *Chañḍī Dās*, and of *Umāpat'i* and *Jay Dēb*, and was, we know, on terms of intimate friendship with the first.

He was, we have seen, a famous poet in A. D. 1400, and a copy of the *Bhāgavata Purāṇa*, in his handwriting, dated L. S. 349 (A. D. 1456), still exists, so that we can know that the poet lived to a good old age. These are the only two certain dates we have in his life.

The following dates depend upon the dates mentioned in *Ajodhyā Par'sād's* history of *Tir'hut*, as those of the accessions of the various kings. *Ajodhyā Par'sād's* dates are as follows

King <i>Dēva Siṁha</i> (<i>Dēb Siṅgh</i>) came to the throne	A. D. 1385
<i>Çiva Siṁha</i> (<i>Sib Siṅgh</i>)	1446
Two queens reigned	1449—1470
<i>Nara Siṁha Dēva</i> (<i>Nar Siṅgh Dēb</i>)	1470
<i>Dhīra Siṁha</i> (<i>Dhīr Siṅgh</i>)	1471

Now the *Puruṣa Parīkṣa* was according to its colophon written during the life-time of *Dēb Siṅgh*, i. e. before 1446. And the *Durgābhakti Taraṅgiṇī* was written during the reign of *Nar Siṅgh Dēb*, i. e. in the year 1470. We therefore can arrange the dates which we have of *Bidyāpat'i* *Thākur's* life

as follows, writing those which depend upon Ajodhyā Par'sād in italics.

Granted the village of Bisapī, and therefore, already

a learned man	A. D. 1400
Wrote <i>Puruṣa Parīkṣa</i>	before 1446
Wrote the numerous songs dedicated to Sib Siṅgh before	1449
Copied the <i>Bhāgavata Purāṇa</i>	1456
Wrote <i>Durgābhakti Taraṅgiṇī</i>	1470

Assuming the above dates to be correct, he must have been at least 90 years old when he completed his last work.

Rājā Sib Siṅgh, Bidyāpat'i's great patron, was also named Rūp Nārāyan, which seems to have been a general title of many members of the family. He had several wives, of whom the poet has immortalized Lakhimā Thakurāin, Prānabatī, and Mōdabatī.

There is a tradition that the emperor Ak'bar¹) summoned Sib Siṅgh to Dillī for some offence, and that Bidyāpat'i obtained his patron's release by an exhibition of clairvoyance. The emperor locked him up in a wooden box, and sent a number of the courtezans of the town to bathe in the river. When all was over, he released him, and asked him to describe what had occurred, when Bidyāpat'i immediately recited impromptu one of the most charming of his sonnets which has come down to us, describing a beautiful girl at her bath. Astonished at his power the emperor granted his petition to release king Sib Siṅgh. Another legend is that the poet feeling his end approaching, determined to die on the banks of the holy Ganges. On the way he remembered that the stream was the child of the faithful, and summoned it to himself. The obedient flood immediately divided itself into three streams, and spread its waves up to the very spot where Bidyāpat'i was sitting. Joyfully gazing on its sacred waters, he laid himself down and died. A

¹) It is hardly necessary to point out that the real hero of this story (if it is to be believed) cannot have been Ak'bar, who did not come to the throne till 1556 A. D.

Çiva Liṅga sprang up where his funeral pyre had been, and it, and the marks of the river are shown there to the present day. It is close to the town of Bāzīt'pūr, in the Darbhāṅgā District. Such is the fitting legend of the passing away of the great old Master-singer.

Bidyāpat'i's influence on the history of the literature of Eastern Hindūstān has been immense. He was a perfect master of the art of writing the religious love sonnets which have since become, in a much degraded form, the substance of the Vaishṇava bibles. Subsequent authors have never done any thing but, *longo intervallo*, imitate him; but while the founder of the school never dealt with any subject without adorning it with some truly poetical conceit, his imitators have too often turned his quaintness into obscurity, and his passionate love songs into the literature of the brothel.

Leaving Bidyāpat'i and his successors we may now return to the extreme west, where in Mēwār Mīrā Bāī, the one great poetess of Northern India, was pouring forth her impassioned hymns to Krish'n Ran'chhōr. This remarkable woman who flourished in the year 1420 A. D., was the daughter of Rājā Ratiyā Rānā, the Raṭhaur, of Mer'tā, and was married in Sambat 1470 (A. D. 1413) to Rājā Kumbh'karan, son of Mōkal Dēb, of Chitaur.¹⁾ Her husband was killed in Sambat 1534 (A. D. 1469) by his son Ūdā Rānā. Her great work is the Rāg Gōbind, and she also wrote a much admired commentary on the Gīta Gōvinda of Jayadēva. She was devoted to that form of the God Krish'n known as Ran'chhōr, and the tradition is that she worshipped his image with such fervour that it came to life, and the God, descending from his shrine, embraced her, crying 'Welcome Mīrā'. On hearing these words, overcome with rapture, she died in his arms. According to Wilson,²⁾ she was much persecuted by her husband's family, on account of her religious principles. She became the patroness of vagrant Vai-

¹⁾ According to Wilson, Udaipur.

²⁾ Religious sects of the Hindūs, p. 137.

shṇavas, and visited, in pilgrimages, Brindāban and Dwārikā. Previous to leaving the latter place, she visited the temple of her tutelary deity, to take leave of him, when, on the completion of her adorations, the image opened, and, Mirā leaping into the fissure, it closed, and she finally disappeared. Some idea of the popularity of her writings may be gained from the fact that I have collected, from the mouths of the people of Mithilā, songs purporting to be by her.¹⁾

Passing over a number of minor poets, including Nānak (B. 1469, D. 1539 A. D.), who was more remarkable as a religious reformer than as a literary author, we come, after the lapse of more than a century, to Malik Muhammad of Jāyas in Audh, who flourished under Shēr Shāh in the year 1540 A. D. He was the author of the Padmāwat, which is I believe the first poem, and almost the only one, written in a Gaudian vernacular, on an original subject. I do not know a work more deserving of hard study than the Padmāwat. It certainly requires it, for scarcely a line is intelligible to the ordinary scholar, it being couched in the veriest language of the people. But it is well worth any amount of trouble, both for its originality, and for its poetical beauty.

Malik Muhammad was a Musalmān *faqīr* of great sanctity. The Rājā of Amēthī who believed that he owed a son and his general prosperity to the saint was one of his principal devotees. When the poet died he was buried at the gate of the Rājā's fort at Amēthī, where his tomb is still worshipped. He was not a man of great learning, but was famed for his wisdom, and for the fact that he wrote for the people in the people's tongue.

According to the text of the Banāras edition of the Padmāwat (which is very incorrect),²⁾ the poet commenced to write it in A. H. 927 (1520 A. D.); but this is probably a misreading,

¹⁾ Cf. Tod, I, 289; II, 760.

²⁾ My friend Paṇḍit Chhōṭā Rām Tiwāri, Professor of Sanskrit at Ban-
kipur College, has undertaken to translate and to edit a correct text of
this important work for the Bibl. Ind.

for he says in the preface that Shēr Shāh of the Sūr dynasty who came to the throne in A. H. 947 (A. D. 1540) was then the ruling king. 927 is therefore probably incorrect for 947.

The outline of the story of Padmāwat is as follows, — there was a king named Ratan Sēn of Chitaur, who was informed by a parrot of the great beauty of Padminī, daughter of the king of Siṅghal Dīp (Ceylon). He journeyed to Ceylon as a mendicant, married her there, and returned with her to Chitaur. After this one Raghu, a messenger of Alāu'ddīn Khiljī informed that monarch of the great beauty of Padminī. Alāu'ddīn in consequence attacked Chitaur, and imprisoned Ratan Sēn in order to obtain possession of her. He failed, however, in his object for she became *satī* and burnt herself with the dead body of her husband, who had, in the meantime, been killed by Rājā Dēb Pāb of Kambhal'nēr. In the final verses of his work the poet says that it is all an allegory. By Chitaur he means the body of man, by Ratan Sēn the soul, by the parrot the *guru* or spiritual preceptor, by Padminī wisdom, by Raghu Satan, by Alāu'ddīn delusion and so on.

The Story of the Padmāwat is founded on the historical facts of the siege of Chitaur, which is described by Tod (Rājasthān, I, 262 and ff.). The substance is as follows. Lakam'sī the minor king of Chitaur came to the throne A. D. 1275. His uncle Bhīm'sī ruled during his minority. He had espoused Padminī the daughter of Hammīr Sātāk (Chauhān) of Ceylon. Alāu'ddīn besieged the city in order to obtain possession of her, and after a long and fruitless siege he restricted his desire to a mere sight of her extraordinary beauty, and acceded to the proposal of beholding her through the medium of mirrors. Relying on the faith of the Rāj'pūt, he entered Chitaur slightly guarded, and, having gratified his wish, returned. The Rāj'pūt, unwilling to be outdone in confidence, accompanied the king to the fort of the fortress. Here Ālā had an ambush waiting; Bhīm'sī was made prisoner, and his liberty made to depend on the surrender of Padminī. Padminī being informed of this, agreed to give herself up as a ransom for her husband, and, having

provided wherewithal to secure her from dishonour, she designed with two chiefs of her own kin of Ceylon, her uncle Gōrā, and her nephew Bādal, a plan for the liberation of the prince without hazarding her life and fame. She was accompanied into Ālā's camp by a procession of litters, borne by and filled with armed men disguised as handmaids, some of whom returned taking Pādmini and Bhīm'sī with them in disguise. The rest remained in the enemy's camp till the ruse was discovered, when they covered the retreat of their master and were cut down, to a man in doing so. Bhīm'sī and Pādmini escaped into Chitaur, and after an unsuccessful attempt at storming the citadel (in which Gōrā was killed) Alāu'ddīn raised the siege. He returned again to the siege in 1290 (Firishta says 13 years later), and one by one eleven out of twelve of Bhīm'sī's sons were slain. Then, having made arrangements for the escape of Ajaisī, his second son, to continue the family line, the Rānā himself, calling around him his devoted clans, for whom life had no longer any charms, threw open the portals, and carried death into, and met it in the crowded ranks of Ālā. 'But another awful sacrifice preceded this act of self-devotion, in that horrible rite, the *Jōhar*, where the females are immolated to preserve them from pollution or captivity. The funeral pyre was lighted within the great subterranean retreat, in chambers impervious to the light of day, and the defenders of Chitaur beheld in procession the queens, their own wives and daughters, to the number of several thousands. The fair Pādmini closed the throng, which was augmented by whatever of female beauty or youth could be tainted by Tatar lust. They were conveyed to the cavern, and the opening closed upon them, leaving them to find security from dishonour in the devouring element.

'The Tatar conqueror took possession of an inanimate capital, strewed with the bodies of its brave defenders, the smoke yet issuing from the recesses where lay consumed the once fair object of his desire.'

Malik Muhammad has changed the name of the hero from Bhīm'sī to Ratan, the name of the king of Mēwār who ruled at

Chitaur about the time that the poem was written (Tod, I, 309). He has also borrowed part of his story from that of another Padmāwat, the Padmāvati of Udayana and the Ratnāvali. He makes his hero turn a mendicant devotee in order to gain his beloved, and the scene of the burning together of the two queens, though suggested by the terrible real tragedy, seems also to bear marks of the somewhat similar situation in the Ratnāvali. There are also other variations from the accepted story, which it is not necessary to mention here.

From the date of the Padmāwat the literature of Hindūstān became, so to speak, crystallized into two grooves. This was due to the Vaishnava reformations of Rāmānand and Ballabhāchār'j. The first of these, who has been already mentioned, founded the modern worship of Viṣṇu in his incarnation of Rām (Rāma) and the other the worship of the same God in his incarnation of Krish'n (Kriṣṇa). From this date all the great poetical works of the country were devoted to either one or other of these two incarnations, and Malik Muhammad's work stands out as a conspicuous and almost solitary example of what the Hindū mind can do when freed from the trammels of literary and religious custom. It is true that there are examples of didactic, grammatical, and medical works in the long list of authors given in my appendix, but the fact remains that from the middle of the sixteenth century to the present day, all that was great and good in Hindūstān¹⁾ literature was bound by a chain of custom or of impulse or of both to the ever-recurring themes of Rām and Krish'n. Rāmānand has already been dealt with, and his only conspicuous follower was Tul'sī Dās, concerning whom I shall hereafter deal at length. We shall now consider Ballabhāchār'j and his successors and pupils. I shall deal with this reformer at greater length than I have done with Rāmānand both because of his greater importance, and because

¹⁾ I use this word here, as elsewhere, as the adjective corresponding to the substantive 'Hindūstān', and not as meaning the so called Hindūstānī language.

I am able to give some particulars concerning him which have not hitherto been made available to European scholars.

Ballabhāchār'j (Vallabhāchārya) was the celebrated founder of the Rādhā-ballabhī sect.¹⁾ According to Harishchand'r,²⁾ his father's name was Lachhman Bhaṭṭ (a Tailiṅga Brāhman of Madras), and his mother's name was Illamgārū. His father had three sons, Rām Krish'n, Ballabhāchār'j, and Rām Chand'r. Both his brothers were Vaishṇava authors of repute. Lachhman Bhaṭṭ lived at Ajodhyā, and was paying a visit to Banāras when, on the way, near the village of Chaurā in the vicinity of Betiyā in the district of Champāran in Bihār, on Sunday the 11th of the dark half of Baisākh, Sambat 1535 (A. D. 1478) Ballabhāchār'j was born.³⁾ At Banāras he commenced studying under the celebrated Mādh'wāchār'j at the age of 5 years, and remained there till the death of his father, after which he led a wandering life, and visited the court of Krish'n Dēb, king of Bijainagar, apparently the same as Krish'n Rāyalū, who reigned about the year 1520 A. D. Here he overcame the Smārta Brahmins in controversy. (See Wilson, Religious sects of the Hindūs, p. 120). According to Harishchand'r, however, this took place before Sambat 1548 (A. D. 1491) when he was only thirteen years of age. In this year he made a tour to Braj where he studied the Bhāgavata Purāṇa, and subsequently returned to Banāras, preaching Vaishṇava doctrines as he went along. From Banāras he went to Gayā, Jagannāth and the Deckan, spreading his doctrines everywhere. He finished his first tour (technically called his *Digbijai* or conquest of the world) in Sambat 1554 (A. D. 1497) at the age of 19.⁴⁾ He then made Braj his headquarters, and established an image of Shri Nāth at Gōbardhan. From this as his head quarters he made his second mis-

¹⁾ See Wilson, Religious sects of the Hindūs, p. 120.

²⁾ Prasiddh Mahātmāñ kā Jīban Charit'r, II, 28.

³⁾ See the 3^d Khaṇḍ of the Ballabh Digbijai, *sambat 1535 cāke 1440 Baisākh māsa kriṣṇa pakṣa rabibār madhyān*. See also a hymn by Dwārikēs quoted by Harishchand'r l. c.

⁴⁾ This is the date given by Harishchand'r.

sionary tour throughout India. He died in Banāras in Sambat 1587 (A. D. 1530), at the age of 52 years, leaving two sons, Gōpi Nāth and Biṭṭhal Nāth.

He was a voluminous author. His most admired works are a commentary on the Bhāgavata Purāṇa entitled Subōdhanī,¹⁾ the Anubhāṣya, and the Jaiminiya Sūtra Bhāṣya. The latter two are in Sanskrit. Harishchand'r (l. c.) gives a complete list of his works. The authorship of a vernacular work of considerable authority, the Bishnu Pad or stanzas in honour of Viṣṇu, is also attributed to him. Many verses by him are included in the anthology entitled Rāg-sāgarōdbhab of Krishnānand Byās Dēb.

Ballabhāchār'j was succeeded as leader of the Rādhā-balabhī sect by his son Biṭṭhal Nāth of Braj (fl. 1550). Biṭṭhal Nāth had seven sons, all of whom became Gosāīns or leaders of the sect. The descendants of two of these (Gir'dhar and Jadunāth)²⁾ still exist in Gōkul.³⁾ Many of his verses are included in the Rāg-sāgarōdbhab, and he is possibly the same as a Biṭṭhal Kabi mentioned in the Sib Singh Sarōj as an erotic poet.

Ballabhāchār'j had four famous pupils, viz

Sūr Dās
Krish'n Dās
Par'mānand Dās
Kumbhan Dās

and Biṭṭhal Nāth had also four pupils, named

Chatur'bhuja Dās
Chhīt Swāmi
Nand Dās
Gōbind Dās.

The first four may be considered as flourishing in the year 1550, and the second four as flourishing about 1567 A. D.

¹⁾ According to Wilson Subōdhint.

²⁾ See Harishchand'r, II, 36.

³⁾ For further information cf. Wilson, Religious sects of the Hindūs, p. 125, where he is wrongly called Vitala Nāth.

These eight all lived in Braj, and wrote in Braj Bhākhā, and are named the *Ashṭa Chhāp*, or eight acknowledged masters of the literature of that dialect. Wilson and others speak of a work entitled the *Ashṭa Chhāp*, giving the lives of these poets, and I once believed in the existence of such a work myself, but I am at present of opinion that by the term *Ashṭa Chhāp* is simply meant this list, which, so far as I can make out, was first given and so named in some verses of *Sūr Dās* translated hereafter, and next in a work entitled the *Tul'si Shabdārth Prakāś* of *Gopāl Singh* of Braj, whose date I have been unable to fix.

Of these eight I shall here deal with only two, *Krish'n Dās Pay Ahārī*, and *Sūr Dās*. *Krish'n Dās* (fl. 1550) was a graceful and sweet poet, many of whose verses will be found in the *Rāg-sāgarōdbhab*. There is a legend that *Sūr Dās* in his poetry had exhausted all that could possibly be said concerning the God *Krish'n*, and that, hence, when *Krish'n Dās* wrote anything, it was always found to be identical with something which *Sūr Dās* had already written. One day the latter challenged him to produce a single stanza which did not comply with this disagreeable necessity, and he failed to do so. He then promised to bring an original verse next day, and going away, spent the whole night in vain endeavouring to concoct one. In the morning he found a verse mysteriously written upon his pillow, which he took to *Sūr Dās*, who at once identified it as one which had been written by their master *Ballabhāchār'j*. In spite of this legend, which seems to point to a rivalry between the two poets, *Krish'n Dās* is always graceful, and as original as his subject will admit. His best known work is the *Prēm-ras-rās*. His most famous disciples were *Agr' Dās*, *Kēwal Rām*, *Gadādhār*, *Dēbā*, *Kalyān*, *Haṭi Nārāyan*, and *Padum Nāth*. *Agr' Dās* had *Nābhā Dās*, the author of the *Bhakt Mālā*, of whom more anon, for his disciple.

Sūr Dās deserves a more extended notice. He was, with his father *Bābā Rām Dās*, a singer at the court of the Emperor *Ak'bar* (see *Āīnī Ākbarī*, Blochmann's translation, p. 612). He

and Tul'sī Dās are the two great stars in the firmament of North Indian vernacular poetry. Tul'sī was devoted to Rām (*ekānt Rām-sēbak*), while Sūr Dās was devoted to Krish'n (*ekānt Krish'n-sēbak*), and between them they are considered to have exhausted all the possibilities of poetic art.

According to tradition, preserved in the Glosses to the Bhakt Mālā and to the Chaurāsī Bārtā, he was a Sāraswat Brāhman, and his father and mother were beggars who lived at Gaū Ghāṭ or at Dillī. This fact, that books of the authority of the two above works countenance this theory, is typical of the tendency of mediæval Indian authors to trust to tradition, instead of to independent research. Subsequent writers, English and foreign have followed the Bhakt Mālā implicitly, and have all been led wrong in consequence, for we have the very best authority, that of Sūr Dās himself, that he was not a Sāraswat Brāhman, and that his father was not a beggar, and did not live at Gaū Ghāṭ.¹⁾ Sūr Dās wrote a collection of emblematic verses (*drishṭ kūt*) with the accompanying necessary commentary, and in the latter the author gives the following account of himself.²⁾

'The founder of my family was Brahm Rāo³⁾ of the Prath Jagāt⁴⁾ (or first of the Jagāt) clan. From him was descended Bhās Chand.⁵⁾ To him Prithwī Rāj (fl. 1190 A. D.) gave the country of Jwālā. He had four sons, of whom the eldest succeeded him as king (*narēs*). The second was Gun Chand'r,

¹⁾ It must not be forgotten that Priyā Dās, the author of the gloss to the Bhakt Mālā, collected the traditions more than a hundred years after Sūr Dās' death.

²⁾ The late lamented Harishchand'r of Banāras, the greatest, I had almost said the only, critic of Hindūstān was the first to draw attention to this autobiography in his 'Siddh Mahātmāōñ kā Jiban Charit'r (Bankipore, Sahib Prasad Sinha, Khadgbilas Press, 1885).

³⁾ The title Rāw renders it probable that he was either a Rājā, or a Bhāt or panegyrist.

⁴⁾ This clan is not mentioned in the list of clans of Sāraswat Brāhman by Paṇḍit Rādhā Krish'n. Jagāt or Jagatiyā means a panegyrist.

⁵⁾ Or simply Chand if we take *bhau* as equivalent to *huā*, 'was'.

whose son was Sil Chand'r, whose son was Bīr Chand'r. This last used to sport with Hammīr,¹⁾ king of Ran'thambhōr. From him was born Hari Chand'r, who dwelt at Āg'rā. Hari Chand'r's son²⁾ dwelt in Gōp'chal, and had seven sons, viz. 1) Krish'n Chand, 2) Udār Chand, 3) Jurūp Chand, 4) Buddhi Chand, 5) Dēb Chand, 6) (?) Sansrit Chand, and 7) myself Sūraj Chand. My six brothers were killed in battle with the Musalmāns; I alone, Sūraj Chand, blind³⁾ and worthless, remained alive. I was fallen into a well,⁴⁾ and though I called for help, no one saved me. On the seventh day Jadupati (Krish'n) came and pulled me out,⁵⁾ and making himself visible to me, said 'Son, ask what thou desirest, as a boon'. I said, 'Lord, I ask for the boon of perfect devotion, for the destruction of the enemy,⁶⁾ and that, now that I have seen the form of God, mine eyes may never see aught else'. As the Sea of Compassion heard me, he said 'So let it be. Thine enemy will be destroyed by a mighty Brāhman of the Deckan'.⁷⁾ Then named he me Sūraj Dās, Sūr, and Sūr'syām, and disappeared, and thereafter all was darkness to me.⁸⁾ I then went to live in Braj, where the Holy Master (Bīṭṭhal Nāth) entered my name in the Ashṭa Chhāp.⁹⁾ We thus get the following genealogy:

¹⁾ The famous king of Ran'thambhōr who was killed by Alā-u'd-dīn, and for whom a thousand wives became satī. The date of his death was about 1300 A. D.

²⁾ His sons name was probably Rām Chand'r, which he subsequently changed, according to Vaishnava custom to Rām Dās.

³⁾ Either literally or figuratively. Owing to the undoubted fact of his blindness, every blind singing mendicant is now called a Sūr Dās.

⁴⁾ This may either be taken literally (fallen into a dry well [*andhā kūñh*]) or figuratively that he was a sinner.

⁵⁾ Or, taken figuratively, after seven days of internal conflict, I became converted and obtained salvation.

⁶⁾ i. e. his evil passions, or perhaps the Musalmāns.

⁷⁾ i. e. Ballabhāchār'j.

⁸⁾ i. e. he became literally blind.—The fulfilment of his third request, '*duṣarō nā dēkhō rūpa dēkhī Rādhā-Syāma*'.

⁹⁾ The list of the eight great poets of Braj. See Krish'n Dās, above.

Brahm Rāo the Prath Jagāt
 Bhāo Chand'r (fl. 1190 A. D.)
 second son
 Gun Chand'r
 Sil Chand'r
 Bīr Chand'r (fl. 1300 A. D.)
 (?) descendants unknown
 Hari Chand'r (of Āg'rā)
 Rām Chand'r (of Gōp'chal)
 Sūraj Chand (fl. 1550) and six others.

It is evident that he was not of a Brāhman but of a royal stock.¹⁾ According to tradition he was born about Sam. 1540 (1483 A. D.), and was instructed by his father, at Āg'rā in singing, in Persian, and in the vernacular. On his father's death, he took to writing hymns (*bhajan's*) and gained many disciples. At this time he signed his verses Sūr Swāmi, and under that title wrote a poem dealing with the story of Nala and Damayantī.²⁾ He was then in the prime of his youth, and is said to have lived at Gaū Ghāṭ, a village nine *kōs* from Āg'rā on the road to Mathurā. About this time he himself became a disciple of Ballabhāchār'j, and signed his poems with the name of Sūr Dās, Sūr, Sūraj Dās, or, as before, Sur'syām.³⁾ At this time he translated the Bhāgavata Purāṇa into verses in the vernacular, and he also collected his hymns into the compilation entitled the Sūr Sāgar.⁴⁾ In his old age his fame reached the ears of the emperor Ak'bar, who summoned him to his court. He died in Gökul about Sam. 1620 (1563 A. D.).

The above tradition is certainly wrong so far as regards dates, and as regards Sūr Dās' father. For the Āini Akbarī, which was completed in 1596—97 A. D., mentions both Sūr Dās

¹⁾ He calls Bhāo Chand'r's eldest son, *narēs*.

²⁾ No copies of this are known to exist.

³⁾ Also, possibly, Sant Dās.

⁴⁾ Said to contain sixty thousand verses.

and Bābū Rām Dās as (apparently) then alive. Abu'l Faẓl says that Rām Dās came from Gwāliyar, but Budāonī (II, 42) says that he came from Lakh'naū.

Another legend current throughout India concerning Sūr Dās may be mentioned. Subsequently to his becoming blind, during the absence of his amanuensis, Krish'n came himself, and wrote down for him the words which welled forth from the unsuspecting poet's mouth. At length Sūr Dās perceived that the writer was outstripping his tongue and was writing down his thoughts before he had uttered them. Recognising the Antara-jāmī God by this, Sūr Dās seized him by the hand, but Krish'n thrust him away and disappeared. Sūr Dās then uttered a poem still extant, and in my opinion, by far his highest flight, the leading idea of which is that though God may thrust him away, he could not tear himself from the poet's heart.

Regarding Sūr Dās' place in literature, I can only add that he justly holds a high one. He excelled in all styles. He could, if occasion required, be more obscure than the Sphynx, and in the next verse as clear as a ray of light. Other poets may have equalled him in some particular quality, but he combined the highest qualities of all.¹⁾ Natives of India give him the very highest niche of fame, but I believe that the European reader will prefer the nobility of character of all that Tul'sī Dās wrote, to the often too cloying sweetness of the blind bard of Āg'rā.

We shall now anticipate the course of time a little in order to complete the history of this famous group of Braj poets. Krish'n Dās had a pupil, Agr' Dās of Gal'tā, who in turn was preceptor of Nabhā Dās alias Nārāyan Dās of the Deckan, who flourished about 1600 A. D. Under the direction of Agr' Dās he wrote the Bhakt Mālā or 'Legends of the Saints' consisting of 108 verses in Chhappai metre. It is one of the most difficult works in the Braj dialect, and, as we have it now, was avowedly edited, and perhaps rewritten by a (?) disciple of Nabhā

¹⁾ As an anonymous poet of Ak'bar's court says, 'Gaṅg excels in sonnets, and Bīr'bal in the Kabitta metre. Kēsab's meaning is ever profound, but Sūr possess the excellencies of all three'.

Dās entitled Nārāyan Dās, who lived in the reign of Shāh Jahān. Mr. Growse, to whom I am indebted for a portion of the foregoing information, adds 'A single stanza is all that is ordinarily devoted to each personage, who is panegyricized with reference to his most salient characteristics in a style that might be described as of unparalleled obscurity, were it not that each separate portion of the text is followed by a gloss written by one Priyā Dās in the Sambat year 1765 (1712 A. D.), in which confusion is still worse confounded by a series of most disjointed and inexplicit allusions to different legendary events in the saint's life'. Priyā Dās' gloss is in the Kabitta metre. He was followed by Lāl Jī a Kayasth of Kādh'lā, who in Hij'ri 1158 (A. D. 1751), wrote a further commentary entitled Bhakt Urbasī. A few years ago Tul'sī Rām Agar'wālā of Mirāpur translated the Bhakt Mālā into Ūrdū, calling his translation the Bhakt Māl Pradīpan.

The name Nārāyan Dās which Mr. Growse attributes to a disciple of Nābhā Dās, was, according to native writers, really the actual name of Nābhā Dās, the latter being his *nom de guerre*.

Nābhā Dās is possibly the same as a Nārāyan Dās Kabi, mentioned in the Sib Singh Sarōj as born in 1558 A. D., and author of translations of the Hitōpadēṣa, and Rājanīti into the vernacular; and as another Nārāyan Dās, a Vaishṇava author of an undated prosody, describing fifty-two metres, entitled Chhand Sār.

Retracing now our steps, we may take a glance at the brilliant court of the emperor Ak'bar (reigned 1556—1605), and the constellation of poets which shone there. Most of the foregoing poets from Malik Muhammad downwards were contemporaries of this king, who was so celebrated a patron of learning. It may be noted that the reign of the emperor Akbar nearly coincided with that of the English queen Elizabeth, and that the reigns of both these monarchs were signalized by an extraordinary outburst of literary vigour. Nor, indeed, if Tul'sī Dās and Sūr Dās were compared with Shakespeare and Spenser, would the Indian poets be very far behind.

I have noted the following poets as having attended Akbar's court, 1) 'Abdu'r Rahīm Khān'khāna, 2) Abu'l Faiz,

3) Amrit, 4) Karan or Kar'nēs, 5) Gaṅg, 6) Jag'dis, 7) Jagannaḥ, 8) Jagāmag, 9) Jōdh, 10) Jait, 11) Ṭōḍar Mal, 12) Tān Sēn, 13) Nar'hari, 14) Fahīm, 15) Bīr'bal, 16) Manōhar, 17) Mān Rāy, 18) Hōl. Of these many are historical personages. Number 1 was the celebrated son of Bairām Khān, Number 2 was the brother of Abu'l Faḡl. Ṭōḍar Mal was the great finance minister, and Bīr'bal the equally famous minister, general, and wit. Tān Sēn was a court singer and considered the greatest artist of his age.

We now approach the greatest star of Indian poetry, Tul'sī Dās. I much regret that the materials available are so scanty, and it is the more tantalizing to me that I have received information of a very full account of his life, entitled *Gosāiṇ Charit'* by Bēnī Mādhab Dās of Pas'kā who lived in the poet's companionship. I have never been able to obtain a copy of this work though I have long searched for it, and I have been compelled to base my account principally on the enigmatic verses of the Bhakt Mālā aided by the glosses of Priyā Dās and others. The text and literal translations of these will be found in the introduction to Mr. Growse's translation of the Rāmāyan, from which I have freely drawn.

The importance of Tul'sī Dās in the history of India cannot be overrated. Putting the literary merits of his Rāmāyan out of question, the fact of its universal acceptance by all classes from Bhagal'pūr to the Panjāb, and from the Himālaya to the Narmadā is surely worthy of note. 'The book is in every one's hands,¹⁾ from the court to the cottage, and is read or heard, and appreciated alike by every class of the Hindū community, whether high or low, rich or poor, young or old.' It has been interwoven into the life, character, and speech of the Hindū population for more than three hundred years, and is not only loved and admired by them for its poetic beauty, but is revered by them as their scriptures. It is the Bible of a hundred millions of people, and is looked upon by them as as much

¹⁾ Mr. Growse (from whom this quotation is taken) states that the professional Sanskrit Paṇḍits affect to despise Tul'sī Dās' work as an unworthy concession to the illiterate masses, but this has not been my experience.

inspired, as the Bible is considered inspired by the English clergyman. Paṇḍits may talk of the Vēdas and of the Upaniṣads, and a few may even study them. Others may say that they pin their faith on the Purāṇas, but to the vast majority of the people of Hindūstān, learned and unlearned alike, their sole norm of conduct is the so called Tul'sī-krit Rāmāyan. It is indeed fortunate for Hindūstān that this is so, for it has saved the country from the tantric obscenities of Shaivism. Rāmānand was the original saviour of upper India from the fate which has befallen Bengal, but Tul'sī Dās was the great apostle who carried the doctrine east and west, and made it an abiding faith.

The religion he preached was a simple and sublime one, a perfect faith in the name of God; but what is most remarkable in it, in an age of immorality, when the bonds of Hindū society were loosened, and the Mughal empire being consolidated, was its stern morality in every sense of the word. Tul'sī was the great preacher of one's duty towards one's neighbour. Vālmiki praised Bharat's sense of duty, Lachhman's brotherly affection, and Sītā's wifely devotion, but Tul'sī taught them as an example. So too, in an age of licence, no book can be purer in tone than the Rāmāyan. He himself justly exclaims, 'here are no prurient and seductive stories, like snails, frogs, and scum on the pure water of Rām's legend, and therefore the lustful crow and the greedy crane, if they do come, are disappointed'. Other Vaishnava writers, who inculcated the worship of Krish'n, too often debased their muse to harlotry to attract their hearers, but Tul'sī Dās had a nobler trust in his countrymen, and that trust has been amply rewarded.

Tul'sī Dās was a Sar'bariyā Brāhman. He was born early in the 16th century and died at a good old age in 1624 A. D. As the old rhyme says

Sambata sōraha sai asī, Asī Gaṅga kē tīra |
Sāwana sūkālā sattamī, Tulasī tajeu sarīra ||

'On the seventh of the light half of Çrāvaṇa, in Sambat 1680, Tul'sī left his body on the bank of the Ganges at Asī.' Accord-

ing to the Bhakt Sindhu, his father's name was Ātmā Rām, and he was born at Hastināpur, but according to other authorities he was born at Hājipur near Chitrakuṭ. The usual tradition is however, that Rājapur in the district of Bāndā on the banks of the Jamunā has the honour of being his birthplace. As a child he lived at Sūkar'khēt (*vulgo* Sōrōñ¹) where he was first imbued with devotion to Rām. According to Priyā Dās, his wife first persuaded him to exchange an earthly for a divine love, and incited by her remonstrances he left her and went to Banāras, where he spent the greater part of his life, visiting frequently Ajodhyā, Mathurā, Brindāban, Kuruchhēt'r, Prayāg, Purukhōttam'purī, and other holy places. The only other fact in his life about which there is any reasonable certainty (beyond the dates of some of his works) is that he was appointed arbitrator in a land-dispute between two men named Anand Rām and Kanhāy. The deed of arbitration in his handwriting is still in existence, and is dated Sambat 1669 or eleven years before his death. A photograph, transliteration and translation of it is appended to this paper.

A few legends mentioned by Priyā Dās, and given in full by Mr. Growse in the introduction to his translation of the Rāmāyan, may be briefly noted here. A grateful ghost introduced him to Hanumān, through whom he obtained a vision of Rām and Lachhman. He recognized a murderer, who piously uttered the name of Rām, as a saved man, and when challenged to prove his statement, he did so by making the guilty man's offerings accepted by Çiva. Some thieves came to rob him, but his house was guarded by a mysterious watchman, who was no other than Rām himself, and, instead of stealing, the thieves became converted, and pure of heart. He restored a Brāhman to life.²) His fame reached Dillī, where Shāh Jahān was emperor. The monarch called upon him to perform a miracle and to produce the person of Rām, which Tul'sī Dās refusing to do,

¹) Rām., Bā., Dōhā, 37.

²) The following in nearly is Wilson's words.

the king threw him into confinement. He was, however, speedily compelled to release him, for myriads of monkeys having collected about the prison began to demolish it and the adjacent buildings. Shāh Jahān having set the poet at liberty desired him to solicit some favour as a reparation for the indignity he had suffered. Tul'sī Dās accordingly requested him to quit ancient Dillī, which was the abode of Rām; and in compliance with this request, the emperor left it, and founded the new city, thence named Shāh-Jahān-Abād. After this, Tul'sī went to Brindāban, where he had an interview with Nābhā Dās (the author of the *Bhakt Mālā*). There he strenuously advocated the worship of Rām in preference to that of Krish'n, though the latter god appeared in person and assured him that there was no difference between the two. Out of this tissue of childish legends it is perhaps possible to extract a few threads of fact, but till we can find a copy of the *Gosāiṇ Charit'r* there does not appear to be much hope of our being able to do so.

His most famous work is the *Rām-charit-mānas*, 'the Lake of the Gestes of Rām', which he commenced to write in Ajodhyā on Tuesday, the 9th of Chaitra, Sambat 1631 (A. D. 1574—75).¹⁾ It is often incorrectly called the *Rāmāyan*, or the Tul'sī-krit *Rāmāyan*, or (alluding to its metre) the *Chaupāi Rāmāyan*, but according to the 44th *Chaupāi* of the *Bāl Kāṇḍ*, the above is its full and proper name. Two copies of this work are said to have existed in the poet's own handwriting. One of them which was kept at Rājāpur, has disappeared all but the second book. The legend is that the whole copy which existed was stolen, and that the thief being pursued flung the manuscript into the river Jamunā, whence only the second book was rescued. I have photographs of ten pages of this copy, and the marks of water are evident. The other copy exists in Malihābād (so Sib Singh; Growse says in the temple of Sītā Rām, at Banāras), of which only one leaf is missing.

¹⁾ *Rām.*, Bā., Ch. 43.

I am in possession of an accurate literatim copy of so much of the Rājapur MS. as exists. I have also a printed copy of the poem carefully compared with and corrected from a manuscript in the possession of the Mahārāj of Banāras, which was written in Sambat 1704 (A. D. 1647), or only about 24 years after the author's death.

Little as the Rām-charit-mānas is known to European students, still less is known of the poet's other works. Those which I have seen and read are the following:

1) The Gitābalī. This is the story of Rām told in the form of sonnets adapted for singing. There are several incorrect editions of it in print, some of which have commentaries of varying excellence.

2) The Kabittābalī or Kabitta Rāmāyan. It deals with the same subject, and is in the Kabitta metre.

3) The Dōhābalī or Dohā Rāmāyan. As its name imports, it is in the Dōhā metre. It is rather a moral work than an epic poem, and I am not sure that it is not a collection of *dōhās* from his other works by a later hand. I have at any rate been able to identify many of them.

4) The Chhappai Rāmāyan. In the Chhappai metre. I have only seen one incorrect and unintelligible manuscript of this work, from which an edition has been printed.

5) Sat Sai, a collection of emblematic *dōhās*. Written in Sambat 1642 (A. D. 1585).

6) The Panch Ratan, or five jewels, a set of five short poems usually grouped together. They are: a) the Jānakī Maṅgal, b) the Pārbatī Maṅgal, c) the Bairāgya Sandipinī, d) Rām Lālā Kar Nah'chhū, e) the Bar'wē Rāmāyan. The first two of these are songs celebrating the marriages of Sitā and Gaurī respectively. The third is a didactic treatise. The fourth is a song in honour of the Nah'chhū or ceremonial nail-paring of Rām at his wedding, and the fifth a short history of Rām in the Bar'wai metre.

7) The Rām Agyā also called the Rām Sagunābalī is a collection of seven books of seven chapters each, of seven *dōhās* to each chapter. It is a series of omens connected with

the life of Rām. I suspect it is spurious, and partly made up of extracts from the poet's other works. I have met with one very inferior commentary to it.

8) The *San̥kaṭ Mōchan* is a short didactic work. I have only seen it in one vilely printed edition.

9) The *Binay Pattrikā* is a collection of 279 hymns to Rām, much admired, and deservedly so. It has often been printed, and has a very fair commentary by Sib Par'kās.

10) The *Hanumān Bāhuk*, a collection of sonnets in honour of Hanumān, who according to tradition gave him a vision of Rām and Lachhman.

In addition to these, the Sib Siṅgh Sarōj mentions the following:

11) *Rām Salakā*.

12) *The Kuṇḍaliyā Rāmāyan*.

13) *The Kar'kā Rāmāyan*.

14) *The Rōlā Rāmāyan*.

15) *The Jhūl'nā Rāmāyan*.

None of which I have seen. The last four are named after the metres in which they are written.

16) A *Krishnābalī*, in the Braj dialect is also printed and sold in the bazārs. It deals with the life of Krish'n, and I do not believe that it is by the Tul'sī Dās whom we are now considering.

Many of these have been printed, always most incorrectly, and some with commentaries. The best commentary on the *Rām-charit-mānas* is that of Rām Charan Dās. The best on the *Gitābalī* and the *Kabittābalī* are by Baij'nāth. Rām Charan Dās' commentary has been printed by Nawal Kishōr of Lakh'naū, but is now out of print. The other commentaries can be bought in any Indian bazār. All the commentators have a great tendency to avoid difficulties, and to give to simple passages mystical meanings which Tul'sī Dās never intended. They are unfortunately utterly wanting in the critical faculty. Though there are abundant materials for obtaining an absolutely accurate text of at least the *Rām-charit-mānas*, the commentators

have never dreamed of referring to them, but have preferred trusting to their inner consciousness. As an extreme example I may mention one who drew up a scheme of the number of Chaupāis each section of each canto ought to have, in a numerical decreasing order, after the pattern of the steps of a landing stage, because the poem is called a lake (*mānas*). Nothing could be prettier than this idea; and so he hacked and hewed his unfortunate text to fit this Procrustean bed, and then published it with considerable success. It never occurred to him or his readers to see if this was what Tul'sī Dās had written, and if they had done so the ludicrous nature of the theory would have been evident at the first glance.

Regarding Tul'sī Dās' style, he was a master of all varieties, from the simplest flowing narration to the most complex emblematic verses. He wrote always in the old Bais'wārī dialect, and once the peculiarities of this are mastered, his Rām-charit-mānas is delightful and easy reading. In his Gītābalī and Kabittābalī he is more involved, but still readable with pleasure, in his Dohābalī he is sententious, and in his Sat Saī as difficult and obscure as any admirer of the Nalōdaya could wish. The Sat Saī is a veritable *tour de force*, and I am glad that this, almost the oldest specimen¹⁾ of this kind of writing which was brought to perfection fifty years later by Bihārī Lāl (the mine of commentators), is being edited with a commentary by Professor Bihārī Lāl Chaubē in the Bibliotheka Indica. The Binay Pattrikā is again in another style. It is a book of prayers often of the most elevated description, but its difficulties are very unsatisfactorily elucidated by either of the two commentaries of it which I have seen.

Regarding his poetic power, I think it is difficult to speak too highly. His characters live and move with all the dignity of an heroic age. Das'rath, the man of noble resolves, which fate had doomed to be unfruitful; Rām of lofty and unbending rectitude, well contrasted with his loving but impetuous brother

¹⁾ It was written (Sat. I, 21) in Sambat 1642, i. e. A. D. 1585. Bidyā-pati's emblematic verses were written about A. D. 1400.

Lachhman; Sītā the 'perfect woman nobly planned'; and Raban like Das'rath predestined to failure, but fighting with all his demon force against his fate, almost, like Satan in Milton's epic, the protagonist of half the poem, — all these are as vividly before my mind's eye as I write, as any character in the whole range of English literature. Then what a tender devotion there is in Bharat's character, which by its sheer truth overcomes the false schemes of his mother Kaikēyī and her maid. His villains, too, are not one black picture. Each has his own character, and none is without his redeeming virtue.

For sustained and varied dramatic interest I suppose the Rām-charit-mānas is his best work, but there are fine passages in his other poems. What can be more charming than the description of Rām's babyhood and boyhood in the commencement of the Gītābalī, or than the dainty touches of colour given to the conversations of the village women as they watch Rām, Lachhman, and Sītā treading their dreary way during their exile? Again what mastery of words is there in the Sundar Kāṇḍ of the Kabittābalī, in the description of the burning of Laṅkā. We can hear the crackling of the flames and the crash of the falling houses, the turmoil and confusion amongst the men, and the cries of the helpless women as they shriek for water.

Still even Tul'sī Dās was not able to rise altogether superior to the dense cloud which fashion had imposed upon Indian poetry. I must confess that his battle descriptions are often repulsive, and sometimes overstep the border which separates the tragic from the ludicrous. To native minds these are the finest passages which he has written, but I do not think that the cultivated European can ever find much pleasure in them. He was hampered too by the necessity of representing Rām as an incarnation of Viṣṇu, which leads him into what, although only meet adoration to the pious believer, sounds to us *mleṅchhas* as too gross hyperbole.

The reasons for the excellence of this great poet's work are not far to seek. The most important of all was the great modesty of the man. The preface to the Rām-charit-mānas is

one of the most remarkable portions of the book. Kalidāsa may begin his *Raghuvamśa* with a comparison of himself to a dwarf, and of his powers over language to a skiff on the boundless ocean, but from under this modest statement there gleams a consciousness of his own superiority. His modesty is evidently a mock one, and the poet is really saying to himself all the time, 'I shall soon show my readers how learned I am, and what a command I have over all the nine *rasas*'. But (and this is another reason for his superiority), Tul'si never wrote a line in which he did not believe heart and soul. He was full of his theme, the glory and love of his master, and so immeasurably above him did that glory and that love seem, that he was full of humility with regard to himself. As he expresses it; 'My intellect is beggarly, while my ambition is imperial. May good people all pardon my presumption, and listen to my childish babbling, as a father and mother delight to hear the lisping prattle of their little one.' Kalidāsa took Rām as a peg on which to hang his graceful verses, but Tul'si Dās wove wreathes of imperishable fragrance, and humbly laid them at the feet of the God whom he adored. One other point I would urge, which has I believe escaped the notice of even native students of our author. He is, perhaps, the only great Indian poet who took his similes direct from the book of nature, and not from his predecessors. He was so close an observer of concrete things, that many of his truest and simplest passages, are unintelligible to his commentators, who were nothing but learned men, and who went through the beautiful world around them with eyes blinded by their books. Shakespeare, we know, spoke of the white reflection of the willow leaves in the water, and thus puzzled all his editors, who said in their wisdom that willow leaves were green. It was, I think, Charles Lamb who thought of going to the river and seeing if Shakespeare was right, and who thereby swept away a cloud of proposed emendations.¹⁾ So too it has been

¹⁾ The under surface, and therefore the reflection, of the willow leaf is white.

reserved to Mr. Growse to point out that Tul'sī Dās knew far more about nature than his commentators do.

It remains now to point out the necessity there is of printing a correct text of this poet's works. At present, the printed *bazār* editions available are very deficient. The best of them is that by Paṇḍit Rām Jasan, but he, like all the other editors has printed only a modernized copy of the *textus receptus*. I have carefully compared the latter with the original text, and am in a position to state that anything more misleading can hardly be imagined. Tul'sī Dās wrote phonetically the words as they were pronounced at his time, and in an archaic dialect. In the printed books the dialect is altered to the standard of modern Hindī, and the spelling improved (?) according to the rules of Pāṇini. Examples of the modernization of the dialect are the following. Tul'sī Dās uses the short *u* as the termination of the nominative singular, leaving the crude base in *a* for its legitimate purposes in composition, thus following the rules of Apabhraṃṣa Prākṛit. Thus he wrote *kapi-kāṭaku*, an army of monkeys, *prabala-mōha-dalu*, a band of powerful delusions, and so on, but all the modern editions give **kaṭaka*, and **dala*, according to the modern pronunciation. So also modern editors write *prasāda*, favour, for the original *pasāu*, *bhujāṅginī*, snake, for original *bhuaṅginī*, *yajñavalkya* for *jagabaliku*, *bandauñ*, I revere, for *bandau*, *bhakti*, faith, for *bhagati*, and so on. Examples can be gathered in almost every line. Instances of alteration of spelling are equally numerous. One example must suffice. Tul'sī Dās evidently pronounced the name of Rām's father as *Dasarathu*, for that is the way he wrote it, but modern editors write the Sanskrit *Daśaratha*, which is not even the way in which it is pronounced now-adays. But there are other and even greater errors than this in the *textus receptus*. It abounds in *lacunae*. Whole pages are sometimes omitted and minor changes occur in every page. In short, opening the printed edition at random, I count no fewer than 35 variations from the original, some most important ones, in one page of 23 lines.

In conclusion, I here give samples of the true text of the Rām-charit-mānas, founded on the Banāras and Rājāpur MSS. already alluded to, together with photographs of the originals. The footnotes show the readings of the *textus receptus*. I also exhibit my copies of these manuscripts. I hope that these will serve to show the absolute necessity of the publication of an accurate text.

Appendix.

I) SPECIMENS FROM THE RĀMĀYANA.

1) From the Bāl Kāṇḍ (Banāras MS.). [Pl. II. B.]

Chaupāi.

*Kō Shūca*¹⁾ *sama Rāmahi*²⁾ *priya bhāi* ||

Dōhā.

Prathamahi mai kahi Shūca charita

Būjhā maramu tumhāra |³⁾

*Suchi sēwaka tumha*⁴⁾ *Rāma kē*

Rahita sāmasta bikāra || 104 ||⁵⁾

Chaupāi.

*Mai*⁶⁾ *jānā tumhāra guna silā* |

*Kahauñ sunahu*⁷⁾ *aba Raghu-pati-lilā* ||

Sunu muni āju samāgama tōrē |⁸⁾

*Kahi na jāi*⁹⁾ *jasa sukh*¹⁰⁾ *mana mōrē* ||¹¹⁾

Rāma-charita ati amita munisā |

*Kahi na sakahi*¹²⁾ *sata kōṭi ahisā* ||

*Tadapi jathā shruta*¹³⁾ *kahauñ bakhānē* |

Sumiri Girā-pati Prabhu dhanu-pānē ||

¹⁾ *Siva*. — ²⁾ *Rāmahi*. — ³⁾ *Prathama kahē maiñ Siva charita būjhā marama tumhāra* | — ⁴⁾ *tuma*. — ⁵⁾ 112. — ⁶⁾ *maiñ*. — ⁷⁾ *sunahū*. — ⁸⁾ *tōrē*. — ⁹⁾ *jāya*. — ¹⁰⁾ *sukha*. — ¹¹⁾ *mōrē*. — ¹²⁾ *sakahi*. — ¹³⁾ *eruta*.

Sārada dāru-nāri-sama, Svāmī |
Rāmu¹⁾ sūtra-dhara antara-jāmī |
Jehi para kṛipā karahi janū²⁾ jānī |
Kabi-ura ajira nachāwahi³⁾ Bānī |

TRANSLATION.

(Yajñavalkya says to Bharadvāja) 'who, brother, is as dear to Rāma as Çiva is'.

Dōhā 104.

I began by telling thee Çiva's deeds, for well understand I thy secret, that thou art a pure servant of Rāma, free from all variableness.

Chaupāī.

I understood thy character and disposition, listen therefore while I tell thee Raghu-pati's incarnation. Hear, O saint; I cannot tell how happy is my heart at my meeting with thee to-day. Though Rāma's deeds are, Holy saint, beyond measure, and though a hundred times ten million serpent kings could not tell them, still I tell thee the tale as it hath been revealed, after meditating on the Master, bow in hand, the lord of the goddess of eloquence. For Saraswatī is as it were but a puppet, and the Master Rāma, the knower of the heart, the manager who pulleth the strings. When he findeth a true believer, he graciously maketh her to dance in the court-yard of the poet's heart.

2) Conclusion of the Kis'kindhā Kāṇḍ⁴⁾ (Banāras MS.).
 [Pl. II B.]

(The two following extracts are given for the sake of the Colophons.)

Chhand.⁵⁾

(Jō sunata gāwata kahata sa)mujhata parama pada nara pāwai |
Raghu-bīra-pada-pāthōja madhu-kara Dāsa Tulasi gāwai |

¹⁾ Rāma. — ²⁾ karahi jana. — ³⁾ nachāwahi. One edition of text. rec. gives ānī for bānī. — ⁴⁾ These are the names of the kāṇḍas as given in the printed edition. Tul'sī Dās, it will be seen, gave other names. — ⁵⁾ Passages in the Chhand metres are always in highly Sanskritized style, and hence are seldom altered in the printed texts.

Dōhā.

*Bhawa-bhēkha-ja-Raghu-nātha-jasu*¹⁾
Sunahi jē nara aru nāri |
Tinha kara sakala manōratha
Siddha karahi Trisirā-'ri ||²⁾

Sōraṭhā.

*Nīlōtpala tana*³⁾ *syāma*
Kāma kōṭi sōbhā adhika |
*Sunia*⁴⁾ *tāsu guna-grāma*
Jāsu nāma agha-khaga-badhika || 30 ||⁵⁾

Iti Ḥṛī⁶⁾ *-Rāma-charīta-mānasē sakala-kali-kaluṣa-vidhvan-*
*sanē, Visuddha[sic]-santōṣa-sampādinī*⁷⁾ *-nāma chaturthas sōpānaḥ*
samāptaḥ || Ḥubham astu⁸⁾ || *Sambat 1704 samaē, Paukha-skūdi-*
*dwārasi*⁹⁾ *likhitam Raghu Tivāri Kāsyām* ||

TRANSLATION.

Chhand.

That man who heareth, singeth, reciteth, or understandeth
 this lay, gaineth the highest place in heaven. And therefore
 doth Tul'si Dās, like the honey-bee, ever sing the (glory of the)
 lotus feet of Raghu Vira.

Dōhā.

That man or woman who heareth the glory of Raghu Nā-
 tha,—that panacea for the ills of existence, all the desires of
 his heart will Rāma,—the slayer of Triṇiras,¹⁰⁾ fulfil.

¹⁾ *jasa*. — ²⁾ *Tripurā-'ri*. — ³⁾ *tanu*. — ⁴⁾ *Suniya*. — ⁵⁾ System of numbering different from that of the printed text which here has 2. — ⁶⁾ In Sanskrit passages, I transliterate ॥ by ḥ, in Gaudian passages by sh. — ⁷⁾ *vimāla-vairāgya-sampādanō*. — ⁸⁾ *Ḥubham astu* | *Siddhīr astu*. — ⁹⁾ A very interesting form. This date is of course omitted in the printed editions. — ¹⁰⁾ The reading of the *textus receptus*, *Tripurāri*, i. e. Çiva, makes nonsense here.

Sōraṭhā.

List ye then to the tale of his virtues, whose name is the fowler to the (unclean) birds of sin, with his body dark-hued as the blue-lotus, and his beauty greater than that of a myriad loves.

Here endeth the fourth descent (entitled the Bestower of Purity and Continence) into the Lake of the Gestes of Rām, which destroyeth all the defilement of this Kali age. Written on the 12th of the light half of Paukh, Sambat 1704 (at Banāras by Raghu Tiwārī.

3) Conclusion of the Laṅkā Kāṇḍ (Banāras MS.). [Pl. II. B.]

Chhand.

(*Mati-manda Tulasī*) *Dāsa sō Prabhu mōha-basa bisarāyō |*
Yaha Rāwana-ri-charitra pāwana Rāma-pada-rati-prada sadā |
Kāmā-di-hara bigyāna-kara sura-siddha-muni gāwahī mudā ||

Dōhā.

Samara-bijaya Raghu-mani-charita ¹⁾
Sunahī je sadā sujāna ²⁾
Bijaya bibēka bibhūti nita
Tinhahī ³⁾ *dēhī Bhagawāna |*
Yaha Kali-kāla malā-yatana
Mana kari dēkhu bichāra |
Shrī Raghu-nāyaka-nāmu ⁴⁾ *taji*
Nahī kachhu āna adhāra ⁵⁾ *|| 120 ||* ⁶⁾

Iti Ćrī-Rāma-charita-mānasē sakala-kali-kaluṣa-vidhvamsanē,
Vimala-vijāna-sampādinī ⁷⁾ *-nama ṣaṣṭhas sōpānaḥ samāptaḥ* ⁸⁾ *||*
᱕bham astu || Sambat 1704 samas || Māgha-sūdi pratipad likhī-
tan Raghutivārī Kāsyān (?) Tōlā-kasmirē || Ćrī-Rāmō jayati ||
Ćrī-Viṣva-nāthāya namaḥ || Ćrī-Vindumādhavaē (?) sic) namaḥ ||

¹⁾ *Samara-bijaya Raghubīra kē.* — ²⁾ *Charita je sunahī sujāna.* — ³⁾ *Tv nahī.* — ⁴⁾ *-natha-nāma.* — ⁵⁾ *Nāhina āna.* — ⁶⁾ 118. — ⁷⁾ *vimala-jāna-sampādanō.* — ⁸⁾ Printed editions omit all after this.

TRANSLATION.

Chhand.

Dull of soul, O Tul'sī Dās, is he who in his delusion forgetteth such a Lord. Gods, saints, and sages joyfully sing these gestes of the foe of Rāvaṇa. For they are purifying, and ever fill one with devotion to Rāma's feet, the destroyers of fleshly lusts, and causers of true wisdom.

Dōhā.

The wise man who ever listeth to Raghu Mani's deeds and to his victories in the battle, to him doth God give victory, discrimination, and fame for ever. This sinful Kali age is the very abode of impurity, therefore consider thou and understand. If thou desert the name of the holy Raghu Nāyaka, none other refuge wilt thou have.

Here endeth the sixth descent (entitled the Bestower of a Pure Understanding) into the Lake of the Gestes of Rām, which destroyeth all the defilement of this Kali age. Written on the first day of the light half of Māgh, Sambat 1704, at Banāras, Kāshmīrī Ṭōlā (?), by Raghu Tiwāri.

4) From the Ajodhya Kāṇḍ (Rājāpur MS.). [Pl. I.]

Chaupāi.

(Dēhī ku)chālihi kōṭi ka¹⁾ gārī ||
 Jarakī bikhama jara²⁾ lēhi usāsā |
 Kawani³⁾ Rāma binu jīwana-āsā ||
 Bipula⁴⁾ biyōga prajā akulānī |
 Janu⁵⁾ jala-chara-guna sūkhata pānī ||
 Ati bikhāda-basa lōga logāi |⁶⁾
 Gayē mātu pahī⁷⁾ Rāmu⁸⁾ gosāi ||⁹⁾
 Mukhu¹⁰⁾ prasanna chita chau-guna chāū |
 Miṭā sōchu¹¹⁾ janī rākhai¹²⁾ rāū ||

¹⁾ hu. — ²⁾ jwara. — ³⁾ kawana. — ⁴⁾ Bikula. — ⁵⁾ Jimi. — ⁶⁾ lugūī.
 — ⁷⁾ pahā. — ⁸⁾ Rāma. — ⁹⁾ gosāī. — ¹⁰⁾ Mukha. — ¹¹⁾ Ihai sōcha. —
¹²⁾ rākhahī.

Dōhā.

*Nawa gayandu Raghu-bira-manu*¹⁾
*Rāju*²⁾ *alāna samāna* |
*Chhūṭa jāni bana-gawanu*³⁾ *sunī*
*Ura-anandu*⁴⁾ *adhikāna* || 51 ||⁵⁾

Chaupāi.

*Raghu-kula-tilaka jōri doti*⁶⁾ *hāthā* |
*Mudita mātū-pada nāyeu*⁷⁾ *māthā* ||
*Dīnhi*⁸⁾ *asīsa lāi ura līnhē* |
Bhūkhana basana nichhāwari kīnhē ||
*Bāra bāra mukha chumbati*⁹⁾ *mātā* |
*Nayana nēha-jalu*¹⁰⁾ *pulakita gātā* |
Gōda rākhi puni hṛidaya lagāē ||¹¹⁾
*Shrawata*¹²⁾ *prēma-rasa payada suhāē* ||¹³⁾
*Prēmu pramōdu*¹⁴⁾ *na kachhu kahi jāi* |
Raṅka Dhanada-padaui jamu pāi ||
*Sādara sundara badanu*¹⁵⁾ *nīhārī* |
Bōli madhura bachana mahatārī ||
Kakahu, Tāta, janani bali-hārī |
Kabahī lagana muda-maṅgala-kārī ||
*Sukṛita-sīla-sukha-sūca*¹⁶⁾ *suhāi* |
*Janama-lābha kai awadhī*¹⁷⁾ *aghāi* ||

Dōhā.

Jehi chāhata nara-nārī saba
*Ati ārata ehi*¹⁸⁾ *bhātī* |
*Jimi chātaka-chātaki trikhīta*¹⁹⁾
*Bṛiṣṭi sarada-ritu*²⁰⁾ *swāti* || 52 ||²¹⁾

¹⁾ *gayanda Raghu-bansa-mani.* — ²⁾ *Rāja.* — ³⁾ *gawana.* — ⁴⁾ *ānāda.*
— ⁵⁾ 50. — ⁶⁾ *dirau.* — ⁷⁾ *nūyāi.* — ⁸⁾ *Dīnha.* — ⁹⁾ *chūmati.* — ¹⁰⁾ *jala.*
— ¹¹⁾ *lagūi.* — ¹²⁾ *Srawata.* — ¹³⁾ *suhāi.* — ¹⁴⁾ *Prēma-pramōda.* — ¹⁵⁾ *badana.*
— ¹⁶⁾ *sīwa.* — ¹⁷⁾ *Janma-lābha kahi* (or *lahi*) *awadhā.* — ¹⁸⁾ *ihi.* — ¹⁹⁾ *chātaka-chātaka triṣṭa.* — ²⁰⁾ *ritu.* — ²¹⁾ 51.

Chaupāi.

Tāta, jāū bali, bēgi nahāhū ¹⁾
Jō mana bhāwa madhura kachhu khāhū ||
Pitu samīpa taba jāyehū bhāiā |
Bhāi baḍi ²⁾ *bāra jāi bali maiā'* ||
Mātu-bachana suni ³⁾ *ati anukūlā* |
Janu sanēha-sura-taru kē phūlā ||
Sukha-makaranda-bharē Shriyā ⁴⁾ *mūlā* |
Nirakhi Rāma-manu bhawaru ⁵⁾ *na bhūlā* ||
Dharama ⁶⁾ *-dhurīna dharama* ⁷⁾ *-gati jānī* |
Kaheu mātu sana ati mṛidu bānī ||
'Pitā dīnha mohi kānana-rājū |
Jahā saba bhāti mōra baḍa ⁸⁾ *kājū* ||
Āyesu dēhi ⁹⁾ *mudita mana mātā* |
Jēhi ¹⁰⁾ *muda-maṅgala kānana jūtā* ||
Jani sanēha-basa ḍarapasi bhōrē ¹¹⁾
Ānādu amba ¹²⁾ *anugraha tōrē* ¹³⁾

Dōhā.

Barakha ¹⁴⁾ *chāri-dasa bipina basi*
Kari pitu-bachana-pramāna |
Āi ¹⁵⁾ *pāya puni dēkhihau*
Manu ¹⁶⁾ *jani karasi malīna* ¹⁷⁾ || 53 || ¹⁷⁾

Chaupāi.

Bachana binīta madhura Raghubara kē |
Sara sama lagē mātu-ura kara kē ||
Sahamī sūkhi suni sītali ¹⁸⁾ *bānī* |
Jimī jawāsa pare ¹⁹⁾ *pāwasa pānī* ||
Kahī na jāi kachhu hṛdaya-bikhādū |
Manahū mṛigī suni ²⁰⁾ *kēhari-nādū* ||

¹⁾ *anhāhū*. — ²⁾ *bari*. — ³⁾ Here ends leaf 28 of the MS. — ⁴⁾ *Shrī*.
— ⁵⁾ *Rāma-mana bhāwara*. — ⁶⁾ *Dharma*. — ⁷⁾ *dharmā*. — ⁸⁾ *bara*. —
⁹⁾ *Āyanu dēhu*. — ¹⁰⁾ *Jehi*. — ¹¹⁾ *bhōrē*. — ¹²⁾ *Ānāda mātu*. — ¹³⁾ *tōrē*. —
¹⁴⁾ *Barakha*. — ¹⁵⁾ *Āya*. — ¹⁶⁾ *Mana*. — ¹⁷⁾ 52. — ¹⁸⁾ *sītala*. — ¹⁹⁾ *para*. —
²⁰⁾ *janu sahamē kari*.

*Nayana sajala,*¹⁾ *tana*²⁾ *thara thara kāpī* |³⁾
Mājahi khāi mīna janu māpī |⁴⁾
*Dhari dhīraju*⁵⁾ *suta-badanu*⁶⁾ *nihārī* |
*Gadagada*⁷⁾ *bachana kahati mahatūrī* ||
*'Tāta pitahi tumha*⁸⁾ *prāna-piūrē* |
Dēkhi mudita nita charita tumhārē ||
*Rāju*⁹⁾ *dēna kahū*¹⁰⁾ *subha dīna sādā* |
Kaheu jāna bana kehi aparādā ||
Tāta sunāwahu mōhi nidānū |
*Kō dīna-kara-kula bhayeu*¹¹⁾ *kṛisānū* ||

Dōhā.

Nirakhi Rāma-rukha sachiwa-suta.
*Kāranu*¹²⁾ *kaheu bujhāi* |
*Suni prasaṅgu*¹³⁾ *rahi mūka jimi*¹⁴⁾
*Dasā barani nahi*¹⁵⁾ *jāi* || 54 ||¹⁶⁾

Chaupāi.

*Rākhi na sakai*¹⁷⁾ *na kahi saka jāhū* |
Duhū bhāti ura dārūna dāhū ||
*Likhatu sudhā-kara'gā*¹⁸⁾ *likhi Rāhū* |
Bidhi-gati bāma sadā saba kāhū ||
*Dharama*¹⁹⁾ *sanēka ubhaya mati ghērī* |
Bhaṛi gati sāpa chhuchhundari kērī ||
*Rākhauiṅ sutahi karauṅ*²⁰⁾ *anurōdhū* |
*Dharamu*²¹⁾ *jāi aru bandhu-birōdhū* ||
*Kahauṅ jāna bana tau baḍi*²²⁾ *hānī* |
*Saṅkaṭa sōcha bibasa*²³⁾ *bhaṛi rānī* ||
*Bahuri sumujhi tiya-dharamu*²⁴⁾ *sayānī* |
*Rāmu Bharatu doṭi*²⁵⁾ *sutasama jānī* ||

1) *Salila*. — 2) *tanu*. — 3) *kāpī*. — 4) *Mājā manahū mīna kahā byāpī*.
 — 5) *dhīraja*. — 6) *badana*. — 7) *Gadgada*. — 8) *tuma*. — 9) *Rāja*. — 10) *kahā*.
 — 11) *bhayau*. — 12) *kāraṇa*. — 13) *prasaṅga*. — 14) *mūka-gati*. — 15) *nahī*.
 — 16) 53. — 17) *sakahi*. Here ends leaf 29 of MS. — 18) *likhi gā*. — 19) *Dhar-*
ma. — 20) *hōi*. — 21) *Dharma*. — 22) *bari*. — 23) *bikala*. — 24) *dharma*. —
 25) *Rāma Bharata doṭu*.

Sarala subhātī ¹⁾ *Rāma-mahatārī* |
Bōli bachana dhāra dhari bhārī ||
‘Tāta, jāū bali, kinhehu ²⁾ *nīkā* |
Pitu-āyesu ³⁾ *saba dharama ka* ⁴⁾ *ḥikā* ||

Dōhā.

Rāju ⁵⁾ *dēna kahi*, ⁶⁾ *dīnha banu* ⁷⁾ |
Mōhi na sō ⁸⁾ *dukha-lēsa* |
Tumha ⁹⁾ *binu Bharatahi bhū-patihi*
Prajahi prachanḍa kalēsa || 55 || ¹⁰⁾

Chaupāī.

Jauñ ¹¹⁾ *kēwala pitu-āyesu* ¹²⁾ *tātā* |
Tau jani jāhu jāni baḍi mātā || ¹³⁾ |
Jauñ ¹⁴⁾ *pitu-mātu kaheu* ¹⁵⁾ *bana jānā* |
Tau kānana sata Awadha samānā ||
Pitu bana dēwa, mātu bana-dēwī |
Khaga mṛiga charana-sarōruha-sēwī ||
Antahu uchita nṛipahi bana-bāsū |
Baya bilōki hiya hōi ¹⁶⁾ *harāsū* ||
Baḍa ¹⁷⁾ *bhāgī banu*, ¹⁸⁾ *Awadha abhāgī* |
Jō ¹⁹⁾ *Raghu-bansa-tilaka tumha* ²⁰⁾ *tyāgī* ||
Jauñ ²¹⁾ *suta kahauñ saṅga mohi lēhū* |
Tumharē hṛidaya hōi sandēhū ||
Pūta ²²⁾ *parama priya tumha* ²³⁾ *saba-hi kē* |
Prāna prāna kē jiwana jī ke ||
Tē tumha ²⁴⁾ *kahahu mātu bana jāū* |
Mai ²⁵⁾ *sunī bachana baithi pachhitāū* ||

Dōhā.

Ehi ²⁶⁾ *bichāri nahi* ²⁷⁾ *karaū haṭha*.
Jhūṭha sanēhu baḍhāi || ²⁸⁾

¹⁾ *subhāwa*. — ²⁾ *kinheū*. — ³⁾ *āyasu*. — ⁴⁾ *dharma ke*. — ⁵⁾ *Rāja*. —
⁶⁾ *kahā*. — ⁷⁾ *bana*. — ⁸⁾ *mūhi na sōcha*. — ⁹⁾ *Tuma*. — ¹⁰⁾ 54. — ¹¹⁾ *Jau*.
— ¹²⁾ *āyasu*. — ¹³⁾ *jāū bali mātū*. — ¹⁴⁾ *Jau*. — ¹⁵⁾ *kahaiñ*. — ¹⁶⁾ *hōla*. —
¹⁷⁾ *Bara*. — ¹⁸⁾ *bana*. — ¹⁹⁾ *Jau*. — ²⁰⁾ *tuma*. — ²¹⁾ *Jau*. — ²²⁾ *Putra*. —
²³⁾ *tuma*. — ²⁴⁾ *Tuma*. — ²⁵⁾ *Maiñ*. — ²⁶⁾ *Yaha*. — ²⁷⁾ *nahī*. Here ends leaf 30
of the MS. — ²⁸⁾ *sanēha baḥhāi*.

Māni mātu kara¹⁾ nāta bali
Surati bisari jani jāi || 56 ||²⁾

Chaupāi.

Dēwa pitara saba tumhahi gosāi³⁾
Rākhahū⁴⁾ palaka nayana ki nāi ||
Awadhi ambu, priya parijana mīnā |
Tumha⁵⁾ karunā—"kara dharama⁶⁾-dhurīnā ||
Asa bichāri soī karahu upāi |
Saba-hi jiata jēhi⁷⁾ bhēṭahu ai ||
Jāhu sukhēna banahi bali jāi |
Kari anātha jana parijana gāi ||
Saba kara āju sukṛita phala bitā |
Bhayē karālū kālū⁸⁾ biparītā' ||
Bahu-bidhi bilapi charana lapaṭānī |
Parama abhāgini āpuhi jānī ||
Dārūna dusaha dāhū⁹⁾ ura byāpā |
Barani na jāhi¹⁰⁾ bilāpa-kalāpā ||
Rāma uṭhāi mātu ura lāi¹¹⁾
Kahi mṛidu bachana bahuri samujhāi ||¹²⁾

Dōhā.

Samāchāra tehi samaya suni
Sīya uṭhī akulāi |
Jāi sāsū-pada-kamala-juga¹³⁾
Bandi baiṭhi siru¹⁴⁾ nāi || 57 ||¹⁵⁾

Chaupāi.

Dīnhi¹⁶⁾ asīsu sāsū mṛidu bānī |
Ati sukumāri dēkhi akulānī ||
Baiṭhi namita mukha sōchatī Sītā |
Rūpa-rāsi pati-prēma-punītā ||

¹⁾ kē. — ²⁾ 55. — ³⁾ tumahi gosāi. — ⁴⁾ Rākhahu. — ⁵⁾ Tuma. —
⁶⁾ dharmā. — ⁷⁾ jiyata jehi. — ⁸⁾ Bhayē karālā kālā. — ⁹⁾ dāha. — ¹⁰⁾ jāi.
— ¹¹⁾ lāwā. — ¹²⁾ bahuta samujhāwā. — ¹³⁾ paga-kamala-yuga. — ¹⁴⁾ sirā. —
¹⁵⁾ 56. — ¹⁶⁾ Dīnha.

'Chalana chakata bana jīwana-nāthū |¹⁾
 Kehi sukṛitī²⁾ sana hoīhi sāthū ||³⁾
 Kī tanu-prāna, kī kēwala prānā |
 Bidhi karatabu⁴⁾ kachhu jāī⁵⁾ na jānā' ||
 Chāru charana-nakha lekhati dharanī |
 Nūpura mukhara madhura kabi baranī ||
 Manahū prēma-basa binatī karahī |
 'Hamahī Siya-pada jani pariharahī' ||
 Mañju bilōchana mōchati bārī |
 Bōli dēkhi⁶⁾ Rāma-mahatārī ||
 'Tāta sunahu Siya ati sukumārī |
 Sāsu sasura pariṇanahi piārī ||⁷⁾

Dōhā.

Pitā Janaka bhūpāla-mani
 Sasura bhānu-kula-bhānu |
 Pati rawi-kula-kairawa-bipina-
 Bidhu guna-rūpa-nidhānu || 58 ||⁸⁾

Chaupāī.

Maiñi puni putra-badhū priya pāī |
 Rūpa-rāsī guna-sila suhāī ||
 Nayana-putari kari⁹⁾ prīti badhāī ||¹⁰⁾
 Rākheū prāna Jānakīhi lāī ||
 Kalapa-bēli¹¹⁾ jimi bahu bidhi lālī |
 Sīchi sanēha-salila pratipālī ||
 Phūlata phalata bhayeu¹²⁾ bidhi bāmā |
 Jāni na jāī kāha parināmā ||
 Palāga-pīṭha taji gōda hūḍōrā |
 Siya na dīnha¹³⁾ pagu awani kaṭhōrā ||
 Jiana-mūri¹⁴⁾ jimi jogawata¹⁵⁾ rahaū ||¹⁶⁾
 Dīpa-bātī nahi¹⁷⁾ ṭārana kahaū ||¹⁸⁾

1) nāthā. — 2) Kawana sukṛita. — 3) sātha. — 4) karatāba. — 5) jāta.
 — 6) Here ends leaf 31 of MS. — 7) pariṇanahī piyārī. — 8) 57. — 9) iwa.
 — 10) barhāī. — 11) Kalpa-bēli. — 12) bhayē. — 13) dīna. — 14) Jīwana-mūri.
 — 15) jugawati. — 16) raheū. — 17) nahī. — 18) kaheū.

*Sō*¹⁾ *Siya chalana chahati bana sāthā* |
*Ayesu*²⁾ *kāha*³⁾ *hōi Raghu-nāthā* ||
*Chanda*⁴⁾ *-kirana-rasa-rasika chakōrī* |
Rawi-rukha nayana sakai kimi jōrī ||

Dohā.

Kari kēhari nīsi-chara charahī
Duṣṭa jantu bana bhūri |
Bikha-bāṭikā ki sōha suta
*Subhaga sājivani*⁵⁾ *mūri* || 59 ||⁶⁾

Chaupāi.

Bana hita kōlu kirāta-kisōrī |
*Rachī Birañchi bikhaya-sukha*⁷⁾ *-bhōrī* ||
Pāhana-krimi jimi kaṭhina subhāū |
*Tīnahī kalēsu*⁸⁾ *na kānana kāū* ||
Kai tāpasa-tiya kānana jōgū ||⁹⁾
*Jinha*¹⁰⁾ *tapa-hētu tajā saba bhōgū* ||
Siya bana basihi tāta kehi bhātī ||¹¹⁾
Chitra-likhita kapi dēkhi dērātī ||
Sura-sara-subhaga-banaja-bana-chārī |
*Dābara-jōgu*¹²⁾ *ki hansa-kumārī* ||

TRANSLATION.

(The town folk heaped upon) the wicked (Kaikēyī) countless abuse. They burn with a fierce fever, and sob, crying, 'without Rāma, what hope of our life is left'? Distraught at the long banishment were the people like creatures of the deep when the water drieth up. Men and women were overpowered by grief; but the holy Master Rāma went to his mother, with his face suffused with happiness, and fourfold joy in his heart, for he had overcome sorrow, (only now fearing) lest the king should detain him.¹³⁾

¹⁾ *Sō*. — ²⁾ *Āyasu*. — ³⁾ *kāhā*. — ⁴⁾ *Chandra*. — ⁵⁾ *sājivana*. — ⁶⁾ 58.
 — ⁷⁾ *rasa*. — ⁸⁾ *Tīnahī kalēsa*. — ⁹⁾ *yōgū*. — ¹⁰⁾ *Jina*. — ¹¹⁾ *bhātī*. — ¹²⁾ *yōga*.
 — ¹³⁾ The passage is difficult. The *textus receptus* is quite easy, 'fearing only that the king might detain him'. Ram Charan Dās, in his comm., reads *hrīdaya sōcha*.

Dōhā 51.

The soul of the hero of Raghu's race was like a young elephant, with a kingdom for its chain. The sentence of banishment was as it were its loosening, and as he heard of it, great became the joy of his heart.

Chaupāi.

The crown of Raghu's race clasped his hands, and joyfully bowed his head at his mother's feet. She gave him her blessing and then clasped him to her bosom, as she scattered over him gifts of jewels and raiment. Again and again with thrilling limbs doth she kiss his face, as the water of love rushed to her eyes. Then taking him in her lap, she pressed him to her heart, while drops of affection oozed from her comely breasts. None can describe her rapture and her love,—she who seemed like a beggar made rich as Kuvēra. Adoringly gazing on his fair countenance, his mother uttered words full of sweetness. 'Tell me, my darling¹⁾ (and may the blessing of thy mother be upon thee), what hour hath been fixed for the happy and propitious ceremony (of thy coronation), the delightful horizon of piety, amiability and happiness, and the extreme bound of the fruition of my birth,

Dōhā 52.

'For which the people, men and women, all long for anxiously, as a thirsty *chātaka* and his mate long, in the autumn season, for the rainfall of Arcturus.

Chaupāi.

'My darling, haste, with my blessing, and bathe. Then eat thou something sweet in which thy soul delighteth. Afterwards approach thou thy father; I, thy mother, protest that there is too much delay.' Rāma heard his mother's most loving words,

¹⁾ Rām's mother has not yet heard of the sentence of banishment, and is asking what date is fixed for Rām's installation as heir to the throne.

which seemed like flowers of the Paradise-tree of love, brimming over with the honey of happiness, and rooted in prosperity; but, as he gazed upon her, his bee-like soul forgot not its duty. Perfect in virtue, he followed virtue's path, and thus, in tender language did he address his mother. 'The realm which my father hath given me is the forest, where I shall in every way have much work to do. Give thy command, my mother, with a joyful heart, so that I may joyfully and auspiciously depart thereto. Under the influence of thy love, fear thou not causelessly; for my happiness, mother mine, dependeth on thy consent.

Dōhā 53.

'When I shall have dwelt for fourteen years in the woods, and thus made good my father's word, then will I return and again behold thy feet. Let not thy heart be sad.'

Chaupāī.

The dutiful sweet words of Raghu Vara pierced like arrows through his mother's breast. As she heard his chilling speech, she withered in her terror, as the *javāsa* plant droopeth under a shower in the rainy season. Aught of the anguish of her soul I cannot tell. 'Twas e'en as when an elephant shrinketh at the roar of a tiger. Her eyes were filled with tears, and her whole form shivered, as a fish drunk with the scour of a flooded river.¹⁾ Summoning up her courage, Rāma's mother gazed upon her son's face, and thus spake she words broken by her sobs. 'My darling, thou art the beloved of thy father's life-breath, and it ever is his joy to gaze upon thy doings. He hath fixed a lucky day for giving thee his kingdom; for what crime hath he sentenced thee to the forest? My darling let me hear the end. Who hath become the destroying fire of the solar race?'

¹⁾ This is one of the passages which has puzzled commentators who were not observers of nature. It was Mr. Growse who first pointed out that the literal meaning is quite correct. See Translation, II, 30, 80.

Dōhā 54.

After a glance at Rāma's countenance the minister's son explained to her the cause. Like one struck dumb she heard the tale; words cannot tell her state.

Chaupāi.

She cannot hold him back, nor can she tell him 'Go'. In either way was her bosom filled with a fire of agony. 'Twas e'en as if one who would write the word 'Moon', had found that he had written 'Eclipse'. The way of fate seemed ever hostile to all. Two (foes) Duty and Affection had laid siege against her soul. Her fate was like that of the snake and the muskrat.¹⁾ 'If I make my son to stay, and disobey (the king),—my virtuous deeds will be obliterated, and my relations will hate me. If I tell him to depart to the forest, great will be my loss.' In these conflicting thoughts became the queen distraught. And then again discreetly recalled she her wifely duty, and remembered that Rāma and Bharata were both equally her sons. Then in her simple nature did Rāma's mother summon up her courage and slowly speak these words. 'Darling, receive my last blessing,—thou hast done aright. (Obedience to) a father's command is the crown of every duty.

Dōhā 55.

'He said that he would give to thee the kingdom,—he hath given thee the forest;—and that he hath done so is not a cause of a trace of the sorrow in my heart. But without thee, terrible will be the distress of Bharata, of the king and of the people.

Chaupāi.

'Yet, darling, if it be only thy father that biddeth thee to go, then go thou not, but hold thy mother still greater. But if

¹⁾ 'If it swallows the rat, it dies; if it disgorges it, it goes blind; such is the popular belief.' Growse, Trans., ad l.

both father and mother¹⁾ banish thee to the forest, then to thee will the wood be as an hundred Awadhas. The sylvan God will be to thee a father, and the sylvan Goddess a mother. The birds and deer will serve thy lotus feet. In declining years retirement to the forest is meet for a king, but when I think upon thy (tender) age fear fills my heart. Blessed will be the forest, and unblessed will be Awadha, when thou, the crown of Raghu's line, dost leave it. If, son, I say unto thee, "take thou me with thee", and if there be doubt thereat within thy heart,—O, my child, thou art dearest of all to all, breath of our breath, life of our life—and if thou say unto me, "mother, I depart into banishment alone",—when I hear thy words, will I sit at home and lament?

Dōha 56.

'Thinking thus, I will not be perverse (and insist upon my going with thee) with a feigned affection. But remember thou the relation that I bear to thee, and forget me not.²⁾

Chaupāi.

'Be thou guarded, noble boy, by the Gods and all the spirits of thy ancestors, as closely as the eyeball is guarded by its lids. The period of thy banishment is like the sea, and thy beloved ones are its fish. Thou alone art, as it were, the All-Merciful, the Perfect in Justice. Remember this, and so arrange thou thy plans, that when thou returnest, thou mayest find all alive. Go thou in peace to thy banishment, with thy mother's blessing, leaving, the while, the people, thy friends, the whole city bereft of its lord. To-day hath passed away for ever all the fruit of their good deeds, for dreadful Death himself is opposed

¹⁾ Kaikēyī, Rām's step-mother, is considered as his mother; just as Kausalyā considered Bharat (Kaikēyī's child) as her own son.

²⁾ According to the commentators, Kausalyā is purposely made incoherent here. She wants to go with Rām, and tries to explain to him that this is not because, she is afraid of his forgetting her, which is the doubt in his mind to which she refers a few lines further back. At the same time the fear of his forgetting her is present in her mind, and she discloses it here.

to them'. Thus many times lamenting, and clinging to his feet, did she count herself to be the most hapless of women. A cruel unbearable fire pervaded her breast, nor can the tale of her lamentations be told in full. But Rāma arose and took his mother to his bosom, and again and again consoled her with his gentle words.

Dōhā 57.

Just then heard Sītā the tale of what had happened, and rising in agitation, came she and revered with bowed head the lotus feet of Rāma's mother.

Chaupāī.

Her mother blessed her with gentle words, and as she saw her tender frame became yet more distressed. With bended face Sītā, the perfection of the beautiful, pure in her wifely devotion, sitteth in thought. 'The Lord of my life is about to go into banishment, by what good deed can (I earn the claim) to be his companion in his wanderings? Shall I go with him in soul and body, or only in soul?') I know not, for the appointments of God are inscrutable'. She writeth on the dust with her dainty toe-nails, her anklets, the while, giving forth sweet music, like a poet's song. They ring out, as it were, the loving prayer 'May we never leave the feet of Sītā'. Rāma's mother saw the tears flowing from her tender eyes and cried, 'My darling, hearken! Sītā is delicate of form, and dear is she to her husband's parents and his kindred.

Dōhā 58.

'Her father is Janaka, a jewel among kings, and her father-in-law the sun of the Solar race. Her lord is the moon of the lily forest of the sun's offspring, full of virtue and of beauty.

Chaupāī.

'I too have obtained in her a beloved bride for my son, beautiful, virtuous, and charming. My love for her, the apple

¹⁾ i. e. alive or dead.

of mine eye, increaseth ever. And I but remain ¹⁾ alive for Sītā's sake.²⁾ In many varied ways is she charming as the jasmine of paradise, and as I tended her did I water her from the spring of love. But as she beareth blossom and fruit, hath fate become averse, nor doth one know what the end will be. If e'er she left her couch or seat, became my lap her cradle; never hath Sītā put her foot upon the hard earth. Like the root of my life did I nurture her, nor did I e'er e'en ask her but to move aside the wick of a lamp. Yet it is she who wisheth to go to the forest with thee. What is thy command, O Raghu Nātha? Can the hen *chakōr* who delighteth in the nectar of the moon-ray, bear to turn her eyes towards the sun?

Dōhā 59.

'Elephants and lions, demons, and evil beasts wander manifold throughout the forest. O son, can the sweet tree of life bloom in such a poison-garden?

Chaupāi.

'God hath created the forest to be dear to Kōles and to the women of the Kirātas, who scorn a life of ease. Their nature is tough as the stone-worm, nor, to them, is there any hardship in the woods. Or a hermit's wife, who for penance hath abandoned every joy, is fit for the woods. But, darling, how can Sītā dwell in the forest;—she who is terrified if she see but a pictured ape. Is the hen-cygnet, who hath wandered through the sweet lotus forests of the Ganges, fit for dwelling in a swamp?'

¹⁾ i. e. After thy departure.

²⁾ A pun here in the original, on *Prān*, or *Jān*, the first syllable of Jānaki.

II. DEED OF ARBITRATION IN THE HANDWRITING OF TUL'SĪ DĀS,
DATED SAM. 1669 (A. D. 1612), WITH PHOTOGRAPH OF ORIGINAL,¹
TRANSLITERATION, AND TRANSLATION.

I take this opportunity of thanking J. A. Reid Esq. Secretary to Govt. N. W. P. and Audh, and Rājā Shiva Prasād C. S. I., to whom I am indebted for the photographs of the deed and manuscripts accompanying this paper, and for the copies of the Banāras MS., and of the Rājāpur fragment.

I have also to express my acknowledgment to my old friend and teacher Mīr Aulād 'Alī, Professor of Arabic, Persian, and Hindūstānī, at Trinity College, Dublin, for much assistance rendered in transliterating and translating the Persian and Arabic portions of the deed.

(TRANSCRIPTION.)

Çrī-Jānakī-vallabhō vijayatē.

Dviç çaram nābhisaṁdhattē dviṣ sthāpayati nāçrītān | Dvir dadāti na 1
chārthibhyō Rāmō dvir naiva bhāṣatē || 1 || Tulasī jānyō Daça- 2
rathakī dha-
ramu na satya samāna || Rāmu tajō jehi lāgi binu Rāma pari- 3
harē prāna ||
Dharmō jayati nādharmas satyaṁ jayati nāṇṛtaṁ | Kshamā ja- 4
yati na krōdhō
Viṣṇur jayati nāsurāḥ || 1 || 5

Allāhu Akbar.

Chāñ Anud Rām bin Tōdar bin Dēō Rāy wa Kanhāē bin Rām 6
Bhadar bin Tōdar mazkūr
dar kuzūr āmada qarār dādand ki dar mawāzī'i matrūka ki taf- 7
ṣili ā dar Hindwī mazkūr ast
bilmunāṣafa batarāzī i jānibain qarār dādēm. Wa yak ṣad o 8
pinjāh (?) biḡhā zamīn ziyāda (?) qismati munāṣafa khūd²)
dar mauza'i Bhadaīnī Anund Rām mazkūr ba Kanhāē bin Rām 9
Bhadar mazbūr tajwiz namūda

¹) See Plate II, A. — ²) Or (?) az *ḥiṣṣa qismati munāṣafa*.

10 *barī ma'anī rāzī gashta ītirāf šalūḥ shar'ī namūdand banābari ā*
 11 *muhr karda shud*

(Seal) ? *Ṣādullāh bin*

12 *Qismati Anad Rām.*

Qismati Kanhāē.

13 *Bhadainī, do ḥiṣṣa. Lahartārā, Bhadainī, siḥ ḥiṣṣa. Shūpūr*
darōbast. darōbast.

14 *Naipūra, ḥiṣṣa i Tōdar tamām. Nadēsar ḥiṣṣa i Tōdar tamām.*
Chhitūpūra khūrd (?) Ittala'a'alāih
ḥiṣṣa i Tōdar tamām. (illegible)

Srī Paramēswar.

15 *Sambat 1669 samae, Kuār sudi tērasī, bār sub dīnē likhītam pa-*
tra Anand

16 *Rām tathā Kanhaī su(bha)ṇ, ans bībhāg purbamu āgē mai āgya*
dunahu janē bhāg

17 *jē āgya bhai sē pramān mānā. Dunahu janē bīdit ta asilu ans*
Tōḍar Malu

18 *me bhai jeṣṭ bhāg padu hōt. Rā*

19 *Ans Ānand Rām. Maujē Bha- Ans Kanhaī. Maujē Bhadainī*
dainī mai an- mai ans pāeh, tehī

20 *-s pāch, tehī mai ans duī Ānand mau- mai tinī ans Kanhaī. Tathā mau-*
Rāmu. jē Sīpurā.

21 *Tathā Lahar'tārā sagarē u. Ta- Tathā Nades'rī ans Tōḍar Mālu*
thā Chhītu- ka. Hīl(ā)

22 *-purā ans Tōḍar Malu ka. Ta- hujatī nāstī*
thā Naipurā An-

23 *-s Tōḍar Malu ka. Hīl(ā) hu- Likhītam Kanhaī, jē upar likhā,*
jatī nāstī. sē sahī.

24 *Likhītam Anand Rām, jē upar*
likhā, sē sahī.

Here follow the witnesses signatures, ending.

25 *Shahada*

Shahada

26 *bimāfihi Jalāl Makbūlī*

bimāfihi Tāhir ibni Khwāja

27 *bikhattīhi*

Daulatī Qānūngūi.

(TRANSLATION.)

(Sanskrit.) Victory to the husband of Çrī Jānakī.

Two arrows cannot be shot at one time, Two supports cannot be given to one refugee. Twice over benefits are not given to applicants. Rāma does not speak in two ways.

(Old Bais'wārī.) () Tul'sī, Das'rath knew no virtue equal to the truth. He left Rām for it, and without Rām he gave up his life.

(Sanskrit.) Virtue conquers and not vice, truth and not falsehood. Mercy conquers and not anger. Viṣṇu conquers and not the Asuras.

(Persian.) God is great.

As Anand Rām son of Tōdar son of Dēō Rāy, and Kanhāē son of Rām Bhadar son of Tōdar aforesaid appeared before me, and acknowledged that with their mutual consent the inheritance,—villages as detailed in Hindwī, have been equally divided, and the said Anand Rām has given to the said Kanhāē son of Rām Bhadar 150 bīghās of land in village Bhadainī more than his own half share; they are satisfied, and have lawfully made correct acknowledgment. Their seal has been affixed hereto.

Share of Anand Rām.

Share of Kanhāē.

Village Bhadāīnī, 2 shares.

Village of Bhadāīnī, 3 shares.

Village Lahar'tārā, whole.

Village of Shiūpūr, the whole.

Village Naipūra, the whole of Tōdar's share.

Village of Nadēsar, the whole of Tōdar's share.

Village Chhitūpūra the lesser, the whole of Tōdar's share.

(?) I am informed of this (?) (illegible).

(Old Bais'wārī.) To the most high God.

In the Sambat year 1669, on the 13th of the bright half of Kuār, on the auspicious day of the week, was this deed written by Anand Rām and Kanhaī. We both know the order

with regard to the division of property.¹⁾ The order which has been passed that we recognize as authoritative. Both parties recognize the division of Tōdar Mal's share, with due allowance for the elder brother.

Share of Anand Rām. In village Bhadainī, out of five shares, two to Anand Rām. Also the whole of Lahar'tārā. Also Tōdar Mal's share in Chhitupūrā, and in Naipurā. There is no evasion or reservation. Signed, Anand Rām. What is written above is correct.

Share of Kanhaī. In village Bhadainī, out of five shares, three to Kanhaī. Also the village of Sipurā. Also Tōdar Mal's share in Nades'rī. There is no evasion or reservation. Signed, Kanhaī. What is written above is correct.

Witnesses. Rāghab Rām son of Rām Dat. Rām Sēnī son of Udhab. (U)daī Karn son of Jagat Rāy. Jamunī Bhān son of Paramānand. Jānakī Rām son of Śrī Kānt. Kāwalā Rām son of Bāsudēb. Chand Bhān son of Kēsau Dās. Pāṇḍē Haribal-labḥ son of Purusōtam. Bhāwarī son of Kēsau Dās. Jadu Rām son of Nar'harī. Ājodhya son of Lachhī. Sabal son of Bhikham. Rām Chand son of Bāsudīw (sic). Pītāmbar Das'wadhī son of Puran. Rām Rāī Garīb Rāī (?) sons of Makuṭīrī Karn (?). (Arabic.) Witness to whatever is in this Jalāl Maq'būlī, with his own hand.

Witnesses. Rām Sigh son of Uddhab. Jādaū Rāē son of Gahar Rāē. Jagadīs Rāē son of Mahōdadhī. Chakrapānī son of Siwā. Mathurā son of Pīthā. Kāśī Dās son of Bāsudēwa (by the hand of Mathurā). Kharag Bhān son of Gosāi Dās. Rām Dēw son of Bīsa(m)bhar. Śrī Kānt Pāṇḍē son of Rājbaktra (?). Bīṭhāl Dās son of Harihar. Hirā son of Das'rath. Lōhag son of Kīshnā. Man(i) Rām son of Sītal. Kīshn Dat son of Bhag'-wan. Bīnrāban son of Jai. Dhanī Rām son of Madhu Rāē.

(Arabic.) Witness to whatever is in this Ṭahir son of Khwājah Daulatī the Qānūngōī.

¹⁾ The meaning of this passage is not clear.

Two new grants of the Chalukya dynasty.

By

Pandit Bhagvānlāl Indrājī, Ph. D., Hon. M. R. A. S.

The two grants which form the subject of this paper, possess a considerable interest. They are important for fixing the beginning of the Traikūṭaka era which was commonly used on the western coast of India and in the Dekhan up to the eighth century A. D. Moreover, they furnish interesting information regarding the minor kingdoms, which existed during the last mentioned period in Western India as well as regarding an expedition of the Arabs, undertaken shortly before 740 A. D. which reached the district of Nausāri in southern Gujarāt.

The plates, on which grant nro I is written, come from Surat. I owe them to the kindness of Rāo Bahādur Bhīmabhāi Kirpārām, Ass^t Director of Agriculture, who obtained them from Mr. Lalubhāi, a merchant of Surat. They are two in number and measure $10\frac{1}{2}$ inches by $7\frac{1}{2}$. The outer sides are left blank; on the inner sides the lines run breadthwise as on the Valabhī plates. Two rings a plain one and one with a seal attached, held the plates together, passing through the holes in the bottom of the first and in the top of the second. The former has been lost, while the latter remains in its proper position. The seal has the shape of an inverted cone with a round top, $1\frac{1}{2}$ inches in

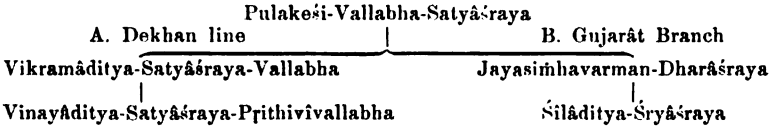
diameter, and closely resembles that of grant A.¹⁾ It bears the inscription *Śrī-Dharāśraya*, the name of the donor's father. Below this is the representation of a flower, resembling a blown lotus. The characters of the grant are very similar to those of Professor Dowson's Gurjara plates from Kaira. The engraver has done his work exceedingly well and the state of preservation is good. The language is pure and correct Sanskrit.

Grant nro II comes from Nausâri. The plates, also two in number, were kindly made over to me for publication by Mr. Sheriarji Dādābhāi Bhārūchā, Ass^t master in the Sir Cavaṣji Jahāngir Mudressa at Nausâri. They measure each 11½ inches by 9½. In the arrangement of the letters and of the rings they resemble grant nro I. The seal shows two human figures, probably, I think, intended to be likenesses of the donor's parents. When I received the plates, they were covered with a thick coating of verdigris and mud, and not a letter could be made out. After a careful cleaning nearly the whole inscription has become readable. Some letters, which have been cut very shallow, are much worn but still recognisable from the traces which remain. A few remain doubtful. The letters resemble in the body of the grant those of the Valabhī grants, which have been derived from Dekhan originals. The royal signature at the end, *Svayam ājñā* shows the northern Nāgarī alphabet of the eighth century. The language is good and pure Sanskrit. The few mistakes, which occur, are probably due to the engraver.

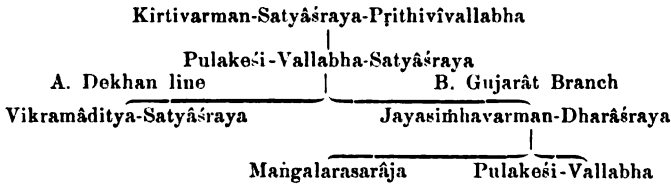
Both grants begin with the *maṅgala*, addressed to Viṣṇu in his boar-incarnation, which is found in nearly all Chalukya inscriptions. Nro II has also a remarkable verse in honour of Vinayāditya-Satyāśraya-Vallabha, the reigning king of the main or Dekhan line of the family. Then follows in both documents the usual description of the Chalukyas, who are stated to belong to the Mānavya *gotra*, to be sons of Hāriti etc. Next comes the genealogy, which comprises both some kings

¹⁾ The grant, which in this paper I call grant A, is that issued by Śrīāśraya-Śilāditya, the donor of grant nro I, in Sāhvat 421. I have published it in the Jour. Bo. Br. Roy. As. Soc. vol. XVI. pp. 1—7.

of the Dekhan or main line and some princes of the Gujarât branch. Grant nro I gives the following names:

Grant nro II somewhat differs, and names the following rulers:

As regards the details of the historical statements, Kīrti-varman receives the usual attributes "performer of a horse-sacrifice" etc. and is called *mahārājādhirāja* and *paramēśvara*. Of his son Pulakeśi grant nro I says that his head was purified by the final both at a Bahusuvarṇaka and a horse-sacrifice, as well as, that he defeated Harshavardhana, the lord of the north. The latter point is noticed also in grant nro II. Pulakeśi's son Vikramāditya (670—680:1, A. D.) is described in grant nro I as the destroyer of the Pallava dynasty, which ruled over Kāñchī and as the conqueror of the Trairājya kingdom, while according to grant nro II he conquered the hereditary (*kramāgata*¹) kingdoms of the Chera, Chola and Pāṇḍya.²) Grant nro II says further that he obtained his kingdom by the help of his excellent and unique horse Chitrakaṇṭha. This statement is rather curious, as in the inscriptions of the Chalukyas of Badāmi, the possession of the steed Chitra-

¹) Possibly *kramāgata* may mean 'situated in a row, one behind the other'.

²) Whether these three kingdoms are the Trairājya, mentioned in grant nro I, or whether there some other kingdom is meant cannot be made out. For in another grant Vikramāditya is described as 'taking to himself his father's glory, which had been obscured by three kings' and also as conquering the Chola, Chera and Kirāta kingdoms.

kaṇṭha is ascribed to Pulakeśi II. Vikramāditya's son, Vinayāditya (680/1—696 A. D.), receives in the genealogical portion of grant I the high titles *mahārājādhirāja*, *paramēśvara* and *bhaṭṭāraka*. For this reason as well as on account of the fact that the second verse in the beginning of the grant (l. 2—3) is addressed to him, there can be no doubt that he was the paramount sovereign to whom the donor owed allegiance. The latter, the *yuvarāja* Śryāśraya-Śilāditya, is described as the son of Vinayāditya's paternal uncle, the illustrious Dharāśraya-Jayasimhavarman and as intent on worshipping his father's lotus-feet. This description of Śilāditya agrees in the main with that, given in grant A, where his title is the same and his father is described in the same manner. Grant A adds, however, that "Jayasimhavarman's prosperity had been augmented by his elder brother, the illustrious Vikramāditya-Satyāśraya-Prithivivallabha and omits Vinayāditya's name. The latter circumstance may be accounted for by the supposition that Vinayāditya was not yet on the throne and that his father Vikramāditya was still reigning as head of the Chalukyas at Badāmi, while Śilāditya governed Gujarāt, subordinate to him, as heir-apparent of Jayasimhavarman. For grant nro I is dated twenty two years later than grant A. The fact that Śilāditya is called *yuvarāja* in both shows that his father was alive during this whole period.

Grant nro II mentions after Vikramāditya, Jayasimhavarman as his younger brother and calls him *paramamāheśvara*, *paramabhaṭṭāraka*, Dharāśraya. The second epithet seems to have been given to him, because he was the founder of the Gujarāt branch of the Chalukyas.

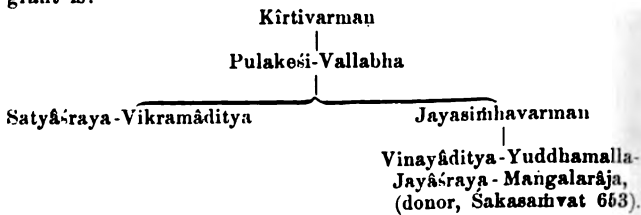
This grant says nothing of Śilāditya, but mentions Maṅgalasarāja as the son of Jayasimhavarman and with royal attributes. One of his attributes "who had obtained his own piece of territory by the prowess of his own arms", shows that in his reign the Gujarāt Chalukyas were high in power. His other epithets are the same as those of his father, save that his own *biruda* was Jayāśraya.

The reason why Śīlāditya Yuvarāja is omitted in the genealogy of this plate, probably is that he died as heir-apparent without becoming king. Maṅgalarasarāja, the other son of Jayasimhavarman, who is mentioned in his stead, is, I have no doubt, the same as Maṅgalarāja, the donor of D^r Bhātū Dāji's Balsār grant, as the latter, too, is called a son of Jayasimhavarman.¹⁾

His successor was his younger brother Pulakeśi, the donor of this grant, who has got the same royal attributes as his predecessors. He is mentioned as having defeated the army of Tājiga. In the description of this army it is said that it had destroyed with its swords the great kings of Saindhava, Ka-chchhella, Saurāshtra, Chāvoṭaka, Maurya, Gurjara and others. After defeating these kings it advanced so far south as Nauasāri, on its way to the conquest of the Dekhan. There Pulakeśi met and vanquished it in a great battle. This victory is said to have earned for him four titles from a king named Vallabhanarendra.

Grant nro I is made by Śīlāditya from his camp at Kusumeśvara near Kârmaṇeya, probably the Kamañijja of another plate and the modern Kâmlej about ten miles from Surat. The object of the grant is a field on the eastern boundary of Osumbhalâ, a village within the limits of the Kârmaṇeya Âhâra. The boundaries of the field are, on the east, the limits of the village of Âlluraka, on the south a *śamî* tree, an ant-hill and the bank of a pond, on the west a tamarind-tree and on the north two ponds, called Mallâvi and Madhuka, and a field of the village-goddess (*gramâdevî*). The donee is a Bra-

¹⁾ Journ. Bo. Br. Roy. As. Soc. vol. XVI, p. 5. The pedigree in the Balsār grant is:

hman of Kârmaṇeya, Dikshita Mâtrīśvara, son of Nanna-svâmin, of the Śaṇḍilya *gotra*, belonging to the community of the hall of the *Chaturvedins* (*châturveidyasûlâśâminya*) and specially studying the Kâṇva *śâkhâ*. The *Dûtaka* of the grant is a military officer Ammagopa and the writer another military officer Chella.

The village granted in grant nro II is Padraka in the Kârmaṇeya district, apparently also Kâmlej. The donee is a Brahman, a native of Banavâsi in North Kânarâ. His name may rather doubtfully be read as Kâñchali and his father's name Govindali. The writer of the grant is the minister for peace and war, a noble named Bappabhaṭṭa, son of the great military officer Haragaṇa. The inscription concludes with the royal signature "our command".

The place of issue is not mentioned in grant nro II, while that of grant nro I is, as already mentioned, a royal camp at Kusumeśvara near Kârmaṇeya. With respect to grant A we learn that the order was given by Śilâditya, "who was living at Navasârikâ" (*navasârikâm adhivasatû*). The latter expression makes it probable that Nausâri was the capital of the Chalukyas of the Gujarât branch. To this conclusion points also the fact that Pulakeśi according to grant nro II gave battle to the invading army of Tâjika near Nausâri, as well as the circumstance that most of the plates have been found there.

The era, used in these grants of the Gujarât Chalukyas which are dated 1) Grant A. *Saṁvatsara* 421, *Mâgha śuddha* 13, 2) Grant nro I *Saṁvatsara* 443, *Śrâvâṇa śuddha* 15 and 3) Grant nro II *Saṁvatsara* 490, *Kârttika śuddha* 15, appears to be the same as that employed by the Gurjaras. I have discussed the subject at length in a paper "on a new Gurjara copper-plate grant",¹⁾ in which I have tried to show that this era begins about Śaka 167, or, 245 A. D., or a little later about 250 A. D. Professor Bhâṇḍârkar does not accept this date, but says:—

¹⁾ Indian Antiquary, vol. XIII, p. 70—81.

"Paṇḍit Bhagvānlāl has recently published a facsimile, transcript, and translation of a grant by Śrīyāśraya Śilāditya, son of Jayasinhavarman the founder of the Gujarāt branch of the early Chālukya dynasty. The date occurring in it is 421. The Paṇḍit also mentions a grant by Vinayāditya Yuddhamalla,¹⁾ the brother of Śrīyāśraya the date of which is Śaka 653. What era the first date refers to is not stated, but it certainly cannot be the Śaka or the Vikrama. It must therefore be the Gupta which was one of those in ordinary use in Gujarāt and which the Valabhī princes themselves are said to have used."

"Paṇḍit Bhagvānlāl, however, in a paper recently published refers Śrīyāśraya's date to an unknown era with 250 A. D. as its initial date. But even thus the interval between the two brothers becomes sixty years, which unquestionably is too long. For Śrīyāśraya's 421 corresponds under the supposition to 671 A. D. and Vinayāditya's 653 Śaka to 731 A. D. The grounds adduced for the supposition of a new era appear to me to be very questionable. Dadda II of the Gūjjara dynasty, whose date is 380, is spoken of in a grant to have protected a prince of Valabhī who had been hard pressed by Harshadeva. This Harshadeva is supposed by the Paṇḍit to be Harshavardhana of Kanoj, the contemporary of Hwan Thsang and Pulakeśi II of the Dekkan. But the Chinese traveller represents the king of Valabhī as the son-in-law of Harshavardhana's son and consequently a friend of the monarch rather than an enemy."

"The second ground on which the supposition of the existence of a new era is based is that in the opening passage of another grant of Śrīyāśraya, Vinayāditya Satyāśraya Vallabha is praised. This Vinayāditya the Paṇḍit identifies with the sovereign of the Dekkan of that name. But I should think it to be more natural to understand him as the brother of Śrīyāśraya, the donor of the grant dated 653 Śaka. For this last is not called Yuvarāja while Śrīyāśraya is, and from this it appears that the latter was his brother's associate in the administration

¹⁾ Professor Bhāṇḍārkar has left out the real name, which is Maingalarāja.

and governed a prince as his Viceroy. It is on this account that the brother's name is mentioned at the beginning of the grant. The title Satyâśraya Vallabha was promiscuously applied to all Chalukya rulers. The date Śaka 653 of Vinayâditya Yuddhamalla of Gujarât also does not harmonize with the supposition that his brother was the contemporary of Vinayâditya of the Dekkan."¹)

These objections do not appear to me very formidable, nor can I agree with Professor Bhāṇḍārkar's own combinations. I have shown in the Gurjara paper that Śryâśraya's latest date has been found to be 443, i. e. $443 + 250 = 693$ A. D. This reduces the interval between the two brothers to thirty-eight years. Grant nro II shows that the date of the Balsâr grant, Śaka 653, i. e. 731 A. D., must fall near the end of Maṅgalarasarāja's reign as his younger brother's grant (II) is dated 490 or $490 + 250 = 740$ A. D. Hence the long interval of 47 years between Saṁvat 443—490 must be assumed to be filled by Maṅgalarasarāja's reign. As to Professor Bhāṇḍārkar's contention that the Vinayâditya with whose praise grant nro I begins, may be Yuddhamalla Maṅgalarāja of the Balsâr grant, whose second name is Vinayâditya, that is refuted by facts. The Dekhan Vinayâditya is distinctly mentioned in the genealogy of grant nro I, l. 12, and it is clearly stated that Śryâśraya was his cousin and contemporary. The Vinayâditya of the Balsâr grant, whom Professor Bhāṇḍārkar takes to be the elder brother and overlord of Śryâśraya, is not even mentioned in the genealogy, though, if he were the overlord, a mention of his name might be expected. But the fact is, I have no doubt, that he was a younger brother of Śryâśraya and hence could not possibly find a place in the genealogy of his elder brother's grant. The circumstances which make this conclusion inevitable, are the following. We have 1) two grants (A. and I) of Śryâśraya, the son of Jayasimhavarman, who in both is called *yuvarāja* or heir-apparent, 2) one grant (Balsâr) of Vinayâdi-

¹) Early History of the Dekkan, p. 102.

tya-Yuddhamalla-Maṅgalarāja-Jayâśraya, another son of the same Jayasimhavarman, who bears the title "king", 3) one grant (II) of Pulakeśi, a third son of Jayasimhavarman, who is likewise "a king" and who mentions his elder brother Maṅgalarasarāja-Jayâśraya as his predecessor (Grant nro II, l. 21). The identity of Maṅgalarasarāja-Jayâśraya with the donor of the Balsâr grant cannot be doubted in spite of the slight difference in one of the two names¹⁾ and the omission of two *birudas*. Hence the relation in which the donor of the Balsâr grant stood to that of grant nro II is perfectly clear. That Śryâśraya was older than both of them, follows from his being Jayasimhavarman's *yuvarāja* for twenty-two years. The title *yuvarāja* is usually given to the eldest son. For this reason alone we should be justified in concluding that Śryâśraya was Jayasimhavarman's eldest son. The fact that he bore this title for a long time, and the circumstance that we find in other inscriptions two other sons of Jayasimhavarman, who are called 'kings' and who omit to mention him, make this conclusion still more probable. They clearly indicate that he died during his father's life-time and never ascended the throne, which was occupied after Jayasimhavarman's death, first by Maṅgala or Maṅgalarasarāja and afterwards by Pulakeśi. If these combinations are correct, Professor Bhāṇḍārkar's supposition that Śryâśraya's dates, Samvat 421 and 443, refer to the Valabhî era, becomes untenable. The Valabhî or Gupta era begins in Śaka 242 and Sam 421 and 443 would correspond to Śaka 663 and 685. Thus Śryâśraya would have reigned as *yuvarāja* from ten to thirty-two years later than his younger brother, Maṅgalarāja, who was a 'king'. This is clearly impossible. Śryâśraya's dates must refer to an era, the beginning of which lies before that of the Valabhî or Gupta *Samvat*. This condition is satisfied by the era of 249—250 A. D., which, as I have shown, occurs also in the Gurjara grants. General

¹⁾ Compare also the name of the western Chalukya king Maṅgalīśa, for which the forms Maṅgalīśvara and Maṅgalarāja occur.

Sir A. Cunningham and Mr. Fleet¹⁾ declare this to be the *Chedisamvat*, the era of the Kulachuris or Haihayas of Tripura. The latter begins, indeed, about the same time. But it remains to be explained, how the era of a dynasty, whose possessions lay far away in Central India, came to be used in Gujarât. The inscriptions of the Kulachuris furnish no assistance for this purpose. They show only late centuries of the *Chedisamvat* and give no information regarding the early history of the family. Some recent discoveries, made in Western India, help us, it seems to me, to a solution of the problem.

If we consider by themselves the facts which the grants from Gujarât reveal, we find that the dates of the era of 249—250 A. D. range between the years 380 and 490. The Gurjara plates show *Sam* 380, 385, 436 and 486,²⁾ those of the Chalukyas *Sam* 421, 443 and 490. The era cannot have been founded by the latter, because the western Chalukyas of the main line of the family, use the *Śaka* era. It is also improbable that the Gurjaras established it. As far as we know, their kingdom was a small one and they were vassals of greater monarchs. Hence it may be reasonably doubted, that among their earlier rulers, there were men powerful enough to found an era. The probability is, that both the Gurjaras and the Chalukyas adopted the era, because they found it prevalent in Gujarât. If we now look out for the source from which they could have derived it, it would seem that the grant of the Traikûṭaka king Dahrasena, which I have recently published,³⁾ furnishes us with an indication. This grant comes from the same part of Gujarât, where those of the Chalukyas and some of the Gurjara plates were found. It is dated in exactly the same manner with the simple notation *Sam* and shows an earlier date the year 207. Hence it is not at all improbable, that the era is the same as that used by the Gurjaras and

¹⁾ Note on my paper 'On a new Gurjara inscription' in the Indian Antiquary, vol. XIII, p. 80.

²⁾ Found on the Kaira, Navsâri and Kâvi plates.

³⁾ Journ. Bo. Br. Roy. As. Soc., vol. XVI, p. 346.

Chalukyas. If that is the case, this era probably owes its origin to the Traikûṭakas. Dahrasena tells us that he offered a horse-sacrifice, and thereby clearly indicates that he was an independent sovereign. The era which he uses, may, therefore, be supposed to be that of his own family. Moreover, we have in D' Bird's grant from Kanheri clear proof that the Traikûṭakas had an era of their own. That document¹⁾ begins with the words, *Traikûṭakânâm pravardhamînaviṣṇujayarâjyasamvatsaraśatadvaye pañchachatvârîṃsaduttare* "in the year 245 of the prosperous and victorious rule of the Traikûṭakas". The question which we have now to consider, is who these Traikûṭakas really were. Their name is evidently derived from Trikûṭa which in the Raghuvamśa and the Râmâyana is mentioned as a considerable town in Aparānta, i. e. the Konkan. The beginning of their era, 249—250 A. D. or about Śakāsamvat 170, falls in the time when Gujarāt and the adjacent provinces were in the hands of the Western Kshatrapas. By the evidence of the coins it appears that the rule of this dynasty was once interrupted by an invader who assumed the titles *râja* and *kshatrapa* and founded an era, distinct from that of the descendants of Chashṭana. This was king Îśvaradatta who probably fought with the Kshatrapas and for a short time deprived them of their power. For his coins which are struck according to the model of those of the Kshatrapas, are dated in the first and second years of his reign. Other kings, bearing names which end in *datta*, have left their records in the caves of Nasik,²⁾ and state that they are Âbhîras by caste. This circumstance permits us to infer that they belong to the Âbhîra dynasty which, probably coming by sea from Sindh, conquered the western coast and made Trikûṭa its capital. Îśvaradatta whom I consider to belong to it, probably attacked and obtained a victory over the Kshatrapas. After he had consolidated his power, he issued his own coins,

¹⁾ Archaeological Survey of W. I., nro 10, p. 57.

²⁾ Archaeological Reports of W. I., vol. IV, p. 103.

has been discovered. So it is probable that they again were defeated by either the Mauryas, or the Chalukyas, or the Gurjara kings. They however seem to have retained in their inscriptions the same era that was prevalent in the time of their reign.

A matter of great historical interest in grant nro II is the mention of Pulakeśi's fight with Tājika's army. The real proper name of the leader of the army is not mentioned. The word Tājika, the first part of the compound *tājikānīka*, the Tājika-army, is commonly used by Indian writers to denote the Arabs, and a number of astronomical works, made according to Arab originals, is still known as Tājaka or Tājika.

The date of Pulakeśi's fight cannot be far distant from that of this grant, *Sam* 490 or about 740 A. D. If we take the year of its occurrence to be 730 A. D., it falls in the time, when Mahommed, son of Kāsim, conquered Sindh and went very far into the interior of India.¹⁾

With respect to the kings which the Tājika-army is said to have conquered (grant II, l. 24), it may be noted that Saindhava is, doubtlessly, the king of Sindh, probably one of the Sumrās of that place.

Kachchhella may be the Kachchva Rajputs or the Kachchha kings known by this name at this time. The Saurāshṭra must be a king of Sorath or Kāthiāvāḍ. It is not certain what king of Kāthiāvāḍ may be meant. But the time is that both of those of Valabhī and of the Jethvas.

The Châvoṭakas appear to be the Châpoṭakas or Châvaḍās, and the date approximates closely to the defeat or death of Jayaśekhharin of Pañchâsar. Jayaśekhharin's son, Vanarāja, is known to have established his kingdom of Aṇahilavāḍ in *Vikramasamvat* 802 or 746 A. D. The traditional Jain stories about the Châvaḍās say that their king of Pañchâsar, Jayaśekhharī, was defeated by the Chalukya king

¹⁾ Vide Elliot's history, vol. I, pp. 432—439, also Sindh Gazetteer, pp. 24—25.

Bhûvaḍ who, as they allege, reigned in Kalyāṇa in *Vikramasamvat* 750 or 696 A. D. But it is still doubtful whether Kalyāṇa was a Chalukya capital at that time. Moreover there is no king of the name of Bhûvaḍ among the hitherto known Chalukya kings, and the history, written by the Jains, is chiefly in praise of the Solaṅkî kings who were the descendants of the Chalukyas, ruling at Kalyāṇa. It is possible that the latter, having themselves obtained the Châvaḍâ kingdom, tried to show that it had been formerly conquered by their ancestors. One account shows that the Châvaḍâs were destroyed by the Arabs about 735 A. D., eleven years before Vanarâja's foundation of the Aṇahilavâḍ kingdom in 746 A. D. The story about Vanarâja that his mother was with child at the time of his father's decease, appears to have been fabricated to explain his name, - witness the parallel instance of the Jain story of the birth at Nâsik of Dvidhaprahâra, the founder of the Châvaḍâ Yâdavas. It is more probable that the Arabs destroyed the Châvaḍâ kingdom and killed the king, and that Vanarâja, as the invasion was a passing raid, immediately afterwards repaired the loss and, after they left, established himself on the throne about 740 A. D.

The Mauryas, we know from the Vâḍû inscription, were ruling in the Konkan about the fifth century,¹⁾ and the Aiholi inscription shows that they continued to rule till at least 610, when their defeat by Pulakeśi II is recorded. But the mention of the Mauryas in our grant shows that they had possessions north of Nausâri in the eighth century. Hence it may be inferred that there was another Maurya state in upper Gujarât. The Gurjaras are probably the Gurjaras of Broach, the latest known of whom Jayabhata, we know, was ruling at least as late as *Samvat* 486 or 736 A. D. or just about the time of this raid.²⁾

¹⁾ Bombay Gazetteer, XIV, p. 373.

²⁾ Indian Antiquary, vol. XIII, p. 76.

Grant nro I.

T r a n s c r i p t.

PLATE I.

1. Om jayatyāvishkṛitāṁ Viṣṇor-vvârâhaṁ-kshobhitârṇṇa-
vam | dakṣiṇonnatadaṁshṭrâgraviśrântabhuvanāṁ vapuḥ || [1]

2. Narasiṁhaviṣṇuastutavimalayaśâ jagati vijayate virâḥ
[] sthirabala-Vinayâdityaḥ Satyâśraya-Va-

3. llabhaḥ śrīmān || [2] svasti Kârmmaṇey'-opakāṇṭha-
Kusumeśvar'-âvâsitavijayaskandhâvârâchchhṛimatām sa-

4. kalabhuvanasaṁstūyamāna-Mānavya-sagotrâṇām Hârî-
tîputrâṇām saptalokamâṭṛibhis saptamâ-

5. ṭṛibhir aharahar abhivarddhitânân-Kârttikeyapariraksha-
ṇaprâptakalyâṇaparamparâṇām bhagavan-Nârâya-

6. ṇa-prasâdasamâsâditavarâhalâñchhanekshaṇakṣhaṇavaśî-
kṛitâśepamahibhṛitâñ¹)-Chalukyânân-k-

7. lam alaṅkarishṇur-bbahuvarṇṇakâśvamedhayâgâva-
bhṛithasṇânapavitṛikṛitâśirâ Nṛiga-Nahusha-Yayâti-

8. Dhundhumârâ[-ra-A]mbarishapratimas sakalottarâpathes-
vara-Śriharshavaraddhana-labdhayuddhapatâkas Satyâśraya-

9. Śri-Pulakeśivallabha-mahârâjas tasya sutas tatpâdâ-
nuddhyâtonivâritaviryavilâṅghitânyâ-

10. laṅghyâribhûpâlabalakḥ Kâñchîpurîśa-Pallavânva-
yapramâthi parigrihitatṛairâjyarâjyaḥ śri-

11. Vikkramâditya-Satyâśraya-Vallabhamahârâjas
tasya putras tachcharaṇânuddhyâtovinayâdyasâdhârâṇarâ-

12. jaguṇâlâṅkṛito Vinayâditya-Satyâśraya-Śriprithi-
vivallabha²)-mahârâjâdhirâjaparamesvarabhaṭṭa-

13. rakas tasya pitṛivyasyânekasamaravijayasamudbhûta-
śuddhakirtteph paramamâhesvarasya Dharâśra-

14. ya-śri-Jayasiṁhavarṇmaṭaph putras tachcharaṇa-
malârâdhanaparo nayapratâpavijrîmbhitânyamahîpâ-

¹) Read °śeṣha°.

²) Read prithivî°.

15. lachakkras sakalakalāpravīṇo ratichaturavilāsiniṇjanama-
nohārirūpalāvanyasaubhāgyasa-

16. meto vidhyādharachakkravarttīva | Śrīśrīśraya-śrī-
Śīlāditya-yuvarājas sarvvān eva rājasāmantavisha-

17. yapatigrāmabhogikamahattarādīn yathāsambaddhyamā-
nakān samājñāpaya-

18. ty astu vas samviditam || mayā mātāpitror ātmanaś cha
puṇyayaśobhivṛiddhaye

PLATE II.

19. Kārmmaṇeyachāturvvidyāśālāsāmānya-Śāṇḍilya-sa-
gotrāddhvaryu-Kāṇva-sa-

20. brahmachāriṇe brāhmaṇa-Naṇṇasvāmi-putra-Dīkshi-
ta-Mātrīśvarāya¹⁾ bhūmichchhidra-

21. nyāyena Kārmmaṇey-a hāravishayāntarggata²⁾ Osum-
bhalā-grāme pūrvvasyām simni kshetraṁ yasya pūrvvataḥ A-

22. llūra-ka-grāmasimā | dakshipataḥ śamīvṛikshavalmika-
taḍākikāpālīḥ pāśchimatombilakāvṛikshau | utta-

23. rato Mallāvi-taḍākāpālī-Madhukām-taḍākikā grāma-
devīkshetrasimā | evam etachchatuḥsimābhya-

24. ntarapratishṭhitam pañchamahāyajñādīkriyotsarppaṇāya
putrapautrānvayabhogyam āchandrārkkārṇṇavakshiti-

25. sthitisamakālinam sarvvadityavisṭīprātibhedikādipari-
hīnam puṇye tithau śrāvaṇapaurṇṇamāsyā-

26. m udakātisarggeṇa pratipāditaṁ | yatosmadvaṇśyair
anyair-vvāgāmibhadranṛpatibhikh kadaligarbbhasāraṁ

27. saṁsāraṁ jalabudbudopāṇ³⁾-cha jīvitam avadhāryya
śīrīshakusumasadrīśāpāyaṇ-cha yauvanam girinadīsa-

28. lilagatvarāṇi chaisvareyyāṇi | prabalapavanāhatāśvattha-
patrachāñchalā cha rājalakshmir iti śaśikararu-

29. chiraṁ sthānu yaśaśchichishubhir ayam asmaddāyo-
numantavyaph pālayitavyaś-cha yo vājñānatimirapaṭalā-

¹⁾ Read Mātrīśvarāya.

²⁾ Read °yāhāra°.

³⁾ Read °dopamaṇ-cha.

30. vṛitamatir āchchhindyād āchchhidyamānaṁ vānumo-
deta | sa pañchabhir-mmahâpâtakais sopapâtakais cha saṁyuktaḥ

31. syād api choktam rishipravekena vikachakuvalayani-
karatarasubhagavapushâ ¹⁾ Satyavatinandanena bhaga-

32. vatâ vedavyâsena Vyâsena | shashṭim varshasahasrâṇi
svargge modati bhûmidah āchchhettâ chānumantâ cha

33. tany eva narake vaset || Vindhyâtavishv atoyâsu śu-
shkâkoṭaravâsinaḥ ²⁾ kṛishṇâhaya hi jâyante bhûmidâ-

34. yaṁ haranti ye || bahubhir-vvasudhâ bhuktâ rājabhiḥ
Sagarâdibhir-yyasya yasya yadâ bhûmis tasya tasya tadâ pha-

35. laṁ || pûrvvadattâṁ dvijâtibhyo yatnâd raksha Yudhi-
shṭhira | mahim mahimatâṁ śreshṭha dānâch-chhreyonupâlanâṁ ||

36. saṁvatsaraśatachatuṣṭaye trichatvârîṁśadadhike srâva-
ṇasuddhapaurṇamâsyâṁ | saṁvatsara 443 śrâvaṇa

37. śudi 15 dûtako balâdhikṛitâ[ta-A]mmagopaḥ likhitañ-
cha balâdhikṛita-Chellene'ti ||

Translation.

Om. Victorious is the boar-manifestation of Vishṇu which agitated the ocean and on the tip of the right raised tusk of which rested the universe. Triumphant in the universe is the illustrious Vinayâditya Satyâśrayavallabha of steady power, a hero of renowned unsullied fame, and like Narasimha in heroism.

Hail! From the victorious camp stationed at Kusumeśvara near Kârmaṇeya.

(There was) the illustrious great king Satyâśraya Pulakeśivallabha adorning the family of the illustrious Chalukyas who belong to the Mânavya *gotra* praised in the whole world, and are the descendants of Hârîti, who were nourished by the seven Mothers, the mothers of the seven worlds, who enjoy a continued succession of prosperity acquired under the protection of Kârttikeya, and by whom all princes were subdued (at the)

¹⁾ Read *nikarasubhagatara*°.

²⁾ Read *ushkako*°.

very moment that they saw the boar-emblem obtained by the favour of divine Nārāyana,—he (Pulakeśi) whose head has been purified by the final bath at the Bahusuvarṇaka and Aśvamedha sacrifices,—who is equal to Nṛiga, Nahusha, Yayāti, Dhundhumāra and Ambarīsha, who has obtained in battle the banner of the illustrious Harshavarddhana, the lord of the whole northern country. His son who meditated on his (father's) feet, (was) the illustrious great king Vikramāditya Satyāśraya Vallabha who by his irresistible valour conquered hostile kings unconquerable by others, (who was) the destroyer of the Pallava dynasty ruling over Kāñchī, who took the Trairājya-kingdom. His son who meditated on his (father's) feet, was the supreme lord and *Bhattāraka*, the great king of kings, the illustrious Vinayāditya Satyāśraya Prithivīvallabha adorned by humility and other unusual royal qualities. The son of his paternal uncle, the illustrious Dharāśraya Jayasimhavarman, a great Śaiva who obtained unsullied fame by victories in numerous battles, (is) the illustrious heir apparent Śryāśraya Śilāditya intent on worshipping his (father's) lotus feet, who has pleased the multitude of other kings by his policy and majesty, (who is) proficient in all the arts, who possesses beauty, loveliness and handsomeness attracting the minds of courtezans clever in amorous sports, and who resembles the emperor of the Vidyādharas (Jīmūtavāhana); (he) addresses (this) order to all royal nobles, *vishayapatīs*, *grāma-bhogikas*, *mahattaras* and others wherever posted; 'Be it known to you that, for the increase of my own and my parents' merit and glory I have given, on a holy day, the fifteenth of Śrāvana, with a libation of water, to Dikshita Mātrīśvara, the son of the Brāhmaṇa Nannasvāmi, a member of the Śāṇḍilya *gotra*, an *adhvaryu*-priest, a *Kāṇva brahmachārin*, a member of the community of the *chāturvedyāsālā* of Kārmaṇeya according to the familiar reasoning of the ground and the sky¹⁾ a field on the eastern boundary of the village of Osumbhalā which is situated in the territory of the Kārmaṇeya district. To the east

¹⁾ See Indian Antiquary, XIII, 80, note 45.

of this (lies) the boundary of the village of Allûraka; to the south the bank of the Valmika pond¹⁾ and a Śamī(-tree); to the west two tamarind trees; to the north the bank of the Mal-lâvi pond and the small Madhuka pond and the boundary of the field granted to the village goddess. This (field) which thus lies within the (above-mentioned) four boundaries (has been granted) for the performance of the five great sacrifices and other ceremonies, is to be enjoyed by sons, grandsons and other heirs, is to remain (with the donee and his family) as long as the moon, the sun, the ocean and the earth last, (and is) exempted from the *ditya*, forced labour, *prâtibhedika* and other rights. Therefore future good kings of our own dynasty or others, believing the world to be as fragile as the inner part of a plantain, life to be comparable a waterbubble, youth as fading as the Śirîsha-flower, dominion as little lasting as the water of a mountain torrent, and royal fortune as tremulous as an Aśva-ttha leaf that is struck by a powerful gust of wind,—and being eager to collect an undying fame as beautiful as the moon's rays, should approve of and maintain this our grant. But he who, his mind being obscured by the veil of ignorance will cancel this or permit it to be cancelled, will be guilty of the five great sins and of the minor sins. And it has been said by the venerable Vyâsa, the arranger of the Vedas, the son of Satyavatî, the chief of sages, whose body is as fine and beautiful as a group of the petals of a blown lotus: 'The giver of land dwells for sixty thousand years in heaven; (but) the confiscator (of a grant), and he who assents (to such confiscation) shall dwell for the same member of years in hell.' 'Those who confiscate a grant of land, are born as black snakes dwelling in the dried up hollows of trees, in the forests of the waterless Vindhya (mountains).' 'The earth has been enjoyed by many kings, commencing with Sagara; to him who for the time being possesses the earth, belongs at that time the reward (of this grant that is now made).' 'O Yudhishtira, best of kings, carefully preserve

¹⁾ (Or an anthill and the bank of a small pond.)

land formerly granted to Brāhmaṇas, the preservation (of a grant) is better than (making) a grant.' On the fifteenth of the bright (fortnight) of Śrāvaṇa in the year four hundred, exceeded by forty three. Samvatsara 443 Śrāvaṇa Śudi 15. The Dūtaka (of this grant) is the military officer Ammagopa. (This has been) written by the military officer Chella.

Grant nro II.

T r a n s c r i p t.

PLATE I.

1. Om Jayaty āviṣkṛitaṁ viṣṇor-vyārāhaṁ kshobhitāṇ-
ṇavaṁ | dakṣiṇonnatadaṁśhṭrāgraviśrāntabhuvaṇaṁ vapuḥ |
2. śrīmatāṁ sakalabhuvanaśmṣṭīyamāna-Mānavya-sago-
trāṇāṁ ¹⁾ saptalokamāṭṛibhis sapta[māṭṛibhi]r abhiva-
3. rddhitā[nāṁ] Kārttikeyaparirakṣaṇaprāptakalyāṇapa-
raṇiparāṇāṁ bhagavan-Nārāyaṇa-prasādasamāsādi-
4. tavarāhalāṁchhanekṣaṇakṣaṇavaśīkṛitāśeshabhūbhṛi-
tāṁ Chalukyānāṁ kulam alāṁkarishṇu[r aśvamedhā]vabhṛita- ²⁾
5. snānapavitṛikṛitagātṛonekanarapatimakuṭa ³⁾ taṭaghaṭita-
maṇigaṇakiraṇasamulla[sita]dyotitachara-
6. ṇakamalayugalaḥ Satyāśraya-Prithivīvallabha ⁴⁾ ma-
hārājādhirājaparamesvaraśrī-Kīrttivarmmarājas tasya
7. sutas tatpādānudhyātaḥ paramadevatāviśeshavad vaiṇda-
nīyatamas sakalāśāstrārthatatvajñāḥ karika-
8. ranishṭhuraprakoshṭhakarakalitaniśitanistṛimśa ⁵⁾ prahāra-
dalitapramukhāgatavairivāraṇakumbhasthalochchhala-
9. tpratyagradhavalanirmmalamuktāphalaparakarakuṁbha-
stabakasamabhyarchchitasamaradharitṛitalaḥ śrīmaduttarāpa-
10. thādhipati-Śrīharshavaraddhana-parājayopalabdhogra-
pratāpaph paramamāheśvaroparanāmā Satyāśra-

¹⁾ The word *Hārīṣṭputrāṇāṁ* has been omitted.

²⁾ Read °vabhṛītha°.

³⁾ Read °mukuta°.

⁴⁾ Read *Prithivī*°.

⁵⁾ Read °nistṛimśa°.

11. yaḥ¹⁾ śrī-Pulakeśivallabhas tasya sutas tatpādānu-
dhyātonekanarapatisāmantamakūṭa²⁾koṭighriṣṭachara-

12. ṇāvindayugalo Meru-Malaya-Mandara-Vimḍhyasamā-
nadhairyyoharahar-abhivarddhamānavarakarituragaratha-

13. padātibalo manojavaika-Chitra ka m ṭhâ khyapravaratu-
raṅgamenopârjjitasvarâjya[h] vijita-Chera-Chola-Pâm-

14. ḍya-kramâgatarâjyatrayaph paramamâheśvaraph para-
mabhaṭṭârakas Satyâśrayaḥ śrī-Vikramâditya-râjas tasyâ-

15. nujo vijitasakalârâtīpakshaś chaturudadhiparyyantamâ-
lâmekhalâyâḥ kshiter-mmaṇḍanabhûto matte-

16. bhakum̐bhamaṇḍalavidâraṇaḥ kesarikiśorair³⁾iva vikra-
maikarasas samastadiṇmaṇḍalaprakhyâtakirtīḥ pa-

17. ramamâheśvaraph paramabhaṭṭâraka-Dharâśrayaḥ śrī-
Jayasiṅghavarmma-râjas tasya sutas tatpādānu-

18. dhyâtas sakalajanamanânaṁda⁴⁾bhûtonekasamarasaṁ-
kaṭapramukhâgatanihataśatrusâmantakulavadhû-

19. prabhâtasamayaruditachchhalodgîyamānavimalanistriṭ-
śapratâpo nijabhujaprabhâvopârjjitasva-

20. kiyabhûbhâgamaṇḍalaph paramamâheśvaraph parama-
bhaṭṭâraka-Jayâśraya-śrī-Maṅgalarasa-râjas tasyânu-

21. jas tatpādapaṁkajârâdhanânudhyâta⁵⁾pratidinam upa-
chīyamānodayaḥ śaīśavâd eva samastagunaṇaṇâ-

22. dhishṭhânabhûtaḥ svayam̐varayaiva⁶⁾râjalakshmyâ sa-
mâsâditavakshasthalo dhavalayaśovitānavimalikritasa-

23. kalajaganmaṇḍalaḥ paramamâheśvaraḥ paramabhaṭṭâ-
rakaḥ Śarajhaḥ sīramudgarodgâriṇi taralataratârataravâridâ-

24. ritodita-Saindhava-Kachchhella-Saurâshṭra-Châ-
voṭaka-Maurya-Gûrjarâdirâje niḥśeshadâkshinâtyakshi-
tipatiji-

1) Read *Satyâśrayâparamâṁdâ*.

2) Read *°mukula°*.

3) Read *°kiśora*.

4) Read *°mana ānanda°*.

5) Read *°nudhyâtaḥ*.

6) Read *svayam̐varayeva*.

25. [gī]shayā Dakṣhiṇāpathapraveś[ābhilāshama]nāḥ ¹⁾
prathamam eva Navasārikā-vishayaprasāadhanāyāgate [tvarita]-

PLATE II.

26. turagakharamukharakhurotkhātadharaṇidhūlidhūsarita-
digantare kuntaprāntanītāntavimardyamānarabhasābhidhāvito-

27. dbhaṭasthūlodaravivaravinirggatāmtraprithutara ²⁾ rudhi-
radhārāraṇjītaka[vacha]bhīshaṇavapushi svāmimahā-

28. sanmānadānagrahaṇanikhkrayikṛita ³⁾svaśirobhir abhi-
mukham āpatitair adayadaśanāgradashṭaushṭhapuṭair ane-

29. kasamarājiravivaravari-⁴⁾karikaṭitāṭahadha-(?)vighaṭana-
viśālitaghanarudhirapaṭalapāṭalitapaṭukṛipānapaṭṭair api mahā

30. yodhair alabdhaparabhāgaiḥ vipakshakshapaṇākshepa-
kshiprakshiptatikshṇakshurapraprahāravilūnavairiśirakhkamala-
galanālair ā-

31. havarasarabhasaromāmchakamchukāchchhādītatanubhir
anekair api narendravṛmḍavṛmḍārakair ajitapūrvvaiḥ vyapaga-
tam asmāka-

32. m-riṇam anena svāmināḥ svaśirahpradānenādya tāvad
ckajanmīyam ity eva mishopajātaparitoshānantaraprahatapaṭupa-

33. ṭaharavapranrittakabandhabaddharāsamāṇḍalike | sa-
maraśirasi vijite Tājikāṇike śauryyānurāgiṇā Śrīvallabha-
nareṇ-

34. dreṇa prasādīkṛitāparanāmachatusṭṭayas tad yathā Da-
kṣhiṇāpathasādhāra-⁵⁾Chaluki[ka]kulālamkāra-Prithivi-
vallabhā⁶⁾[a-A]nivarttakaniva-

35. rttayitr-Avanijanāśraya-Śrī-Pulakeśirājas sarv-
vān evātmīyān asmadvamśajān anyānūś cha yathāsambadhyamā-
nakān visha-

¹⁾ The letters, placed between brackets, are very doubtful. [I believe the correct reading is *abhilāshini*. G. B.]

²⁾ Read °*prithutara*°.

³⁾ Read °*nishkrayikṛita*°.

⁴⁾ Read °*vara*°.

⁵⁾ Read °*sādhaka*°.

⁶⁾ Read *Prithivī*°.

36. yapatigrāmabhogikavāsāvakāyuktaviniyuktakādīn samānudarśayaty astu vaḥ saṁviditaṁ | yathāsmābhir-mmâtāpi-

37. tror ātmanāś cha puṇyayaśobhivṛddhaye balicharuvaiśvadevāgnihoṭrādīkriyotsarppaṇārtthaṁ Vanavāsi-vinirggata-Vatsa-

38. sagotra-Taittirika-sabrahmachāriṇe dvivedabrāhmaṇa-Kāñchaḷe (?) brāhmaṇa-Govindaḷi-sūnune¹⁾ Kārmaṇey'-āhāravishayāmtarggata-

39. Padraka-grāmas sodraṁgas saparikaras sadānapradānakaḷ achāṭabhaṭapṛaveśyo bhūmichhidranyāyenodakātisarggeṇa Mahā-

40. kārṭṭikyāṁ putrapautrānvayabhogyaḥ pūrvvapradattadevabrahmadāyavarjjo dharmmadāyatvena pratipādito yatosyā-

41. grahārasthityā bhuṁjataḥ krishataḥ²⁾ karshayato vā na kaiśchid vighāte sthātavyam āgāmibhadranṛipatibhir asmadvaṁśyair anyair-vvā

42. vidyullolāny anityāny aiśvaryyāṇi tṛṇāgralagnajala-binduchaṁchalam āyur avekshyāsmaddāyonaṁtavyonupālayitavya-

43. ś-cha yāś-chājñānatimirapaṭalāvṛitamatiṛ āchchhiṁdyād āchchhiṁdyamānaṁ³⁾ vānumodeta sa pañchabhir-mmahāpātakais sopapātakai-

44. s-saṁyuktaḥ⁴⁾ syād ity uktaṁ cha bhagavatā vedavyāsenā Vyāsenā | shasṭīr-vvarshasahasrāṇi svargge⁵⁾ tiṣṭhāti bhūmidaḥ āchchhettā chā-

45. numaṁtā cha tāny eva narake vaset || Viṁdhy'-āṭa-vishv atoyāsu śushkakotāravāsinaḥ krishṇāhaya hi jāyaṁte bhūmidāyaṁ

46. haraṁti ye || bahubhir-vvasudhā bhuktā rājabbis Sa-garādibhiḥ yasya yasya yadā bhūmis tasya tasya tadā phalaṁ || svadattāṁ

¹⁾ Read *sūnave*.

²⁾ Read *krishataḥ*.

³⁾ Read *āchchhiṁdyā°*.

⁴⁾ Read *°saṁyuktaḥ*.

⁵⁾ Read *shasṭīm varsha°*.

47. paradattāṁ vā yatnād rakshya¹⁾ Yudhishṭhira | mahin²⁾ mahimatāṁ śreshṭha dānāchchreyonupālanāṁ | yāniha bhuktāni³⁾ purā na-

48. reṁdrair-ddānāni dharmmārtthayaśaskarāṇi nirbhukta-mālyapratimāni tāni ko nāma sādhuḥ punar ādadīta || samvat-saraśa-

49. ta⁴⁾ 490 kârttikaśuddha 15 likhitaṁ chaitan mahāsān-dhiviggrahikaprâptapañchamahâśabdasāmantaśrī-Bappa[bha]-

50. [ti]nâ [mahâ]balâdhikṛita-Haragaṇa-sûnunâ | nyûnâk-sharam adhikâksharaṁ vâ sarvvaṁ pramâṇaṁ || ||

51. svayam ājñâ

Translation.

Victorious in the boar-manifestation of Vishṇu which agitated the ocean and on the raised tip of whose right tusk rested the earth. Adorning the family of the illustrious Chalukyas who belong to the Mānavya *gotra* praised in all the worlds, who have been nourished by the seven mothers, the mothers of the seven worlds, who have obtained an uninterrupted succession of prosperity through the protection of Kârttikeya, by whom all kings have been subdued at the moment they saw the boar-emblem obtained by the favour of the divine Nârāyaṇa, (ruled) the supreme lord and overlord of great kings, the illustrious Kîrtivarmarāja Satyâśraya Pṛithivivallabha, whose body was purified by the final bath at a horse-sacrifice,—whose pair of lotus feet shone and glittered with the rays proceeding from the multitude of jewels set in the surfaces of the crowns of numerous kings. His son who meditated on his (father's) feet,—who was most worthy of being worshipped like some great divinity,—who knew the principles of the meaning of all Śāstras,—who worshipped the surface of the battle-field with flower-bunches, (poured out) from pots, in the shape of multitudes of fresh, white and spotless pearls, issuing from the attacking hostile

¹⁾ Read *raksha*.

²⁾ Read *mahim*.

³⁾ Read *dattāni*.

⁴⁾ The writer has omitted *chatusṭhaye navatyadhike samvat*.

elephants' temples, that were torn by the blows of his sharp word, swung by an arm the forepart of which was as hard as the trunk of an elephant,—who gained dread glory by defeating the illustrious Harshavardhana, the lord of the north,—(was) the great Śaiva, the illustrious Pulakeśivallabha whose other name was Satyāśraya.

His son who meditated on his (father's) feet,—the pair of whose lotus feet was rubbed by the edges of the crowns of numerous kings and vassals,—who was equal in firmness to (the mountains) Meru, Malaya, Maudara and Vindhya,—whose army consisting of excellent elephants, horses, chariots and fortsoldiers was daily increasing,—who obtained his kingdom through his excellent and unique horse, named Chitrakaṇṭha, fleet as the wind,—who conquered the three hereditary kingdoms¹⁾ of Chera, Chola and Pāndya,—(was) the great Śaiva, the great Bhaṭṭāraka, the illustrious king Satyāśraya Vikramāditya.

His younger brother who conquered all the partisans of the enemy,—who was the ornament of the earth that is girt by the belt of the four oceans,—who, like a lion-cub, tore open the rounded temples of rutting elephants,—whose only pleasure was heroism,—whose fame was spread in all directions,—(was) the great Śaiva, the great Bhaṭṭāraka, the illustrious king Dharaśraya-Jayasimhavarman.

His son who meditated on his (father's) feet,—who was the delight of the hearts of all men,—the glory of whose bright sword was proclaimed by songs that assumed the guise of the morning-wail of the noble wives of feudatories and enemies killed, as they came face to face (with him), in the thick of numerous battles,—who gained his own piece of territory by the prowess of his own arms—(was) the great Śaiva, the great Bhaṭṭāraka, the illustrious Jayāśraya-Maṅgalarasarāja.

His younger brother who meditated with respect²⁾ on his (brother's) lotus feet,—whose good fortune is growing every day,

¹⁾ *Kramāgata* may also mean situated one after the other.

²⁾ The word *ārādhanā* is unnecessary here. The usual phrase is *tatpā-dānudhyātāḥ*, for which perhaps the writer of this plate meant to put *tatpā-*

—who is from his very childhood the abode of all good qualities, —whose chest was taken possession by the Goddess of Fortune, as if she were a bride left free in her choice of a husband,—who illumines the whole universe by the country of his brilliant glory —(is) the great Śaiva, the great Bhaṭṭāraka, Śarajha,¹⁾ the illustrious king Pulakeśi, whom the illustrious Vallabhanarendra, taking delight in valour, favoured with the following four other names, 'the ornament of the Chalukika family, the conquerors of Dakṣiṇāpatha (*Dakṣiṇāpathasādhaka-Chaluki[ka]kulālamkāra*)', 'the husband of the earth (*Prithivīvallabha*)', 'the repulser of the non-retiring (*Anivarttanivarttayitri*)', and 'the refuge of men on earth (*Avanijanāśraya*)', when the army of the Tājika,—which vomited forth arrows and *mudgaras*,²⁾—which destroyed by its brightly glittering very sharp swords the prosperous Saindhava, Kachchhella, Saurāshtra, Chāvotaka, Maurya and Gurjjara kings and others—which, wishing (?) to enter the Dakṣiṇāpatha with the desire of conquering all the southern kings, came in the first instance to reduce the Navasārikā-country—which darkened the regions of the sky with dust from the ground, that was dug up by the hard and noisy hoofs of its quick horses,—whose (warriors') bodies were frightful, their coats of mail being coloured by large streams of blood (flowing) from the intestines that issued out of the cavities of the fat bellies of great warriors who rushed furiously to the attack and were completely pierced by the heads of spears,—had been conquered in a battle, in which quadrilles were formed by head-less trunks, dancing to the loud noise of the drums, beaten (by them) after (they felt) the satisfaction produced by the thought 'to day we have paid for one birth our debt to our lord by sacrificing our heads for him', by even countless chiefs of hosts of kings, unconquered before,—who had paid with their heads for the acceptance of

dārādhakāḥ. But again thinking it advisable to use the ordinary form ending in *anudhyātāḥ*, wrote *arāddhanā* and joined the whole incongruously.

¹⁾ Śarajha would appear to be one of the names of the donor.

²⁾ *Mudgara* is a common Sassanian weapon, consisting of a thick iron head with an wooden handle.

great honour and presents (bestowed) by their lord,—who had rushed to the attack,—who had fiercely bitten their lips with their teeth,—whose excellence was not equalled by great warriors, though sharp blades (of the latter) had been reddened by quantities of thick blood that profusely poured forth in consequence of their splitting the—and the haunches of excellent elephants in the van of various battles,—who had cut off the stalk-like necks of the lotus-like heads of their enemies with the blows of sharp daggers that were quickly and disdainfully thrust forward in order to destroy the adversaries,—whose bodies were covered by a coat of mail, as it were, in consequence of the sudden erection of the hair that was produced by the excitement of the fight—

He (king Pulakeśi) addresses the following order to all his *viśhayapatis*, *grāmaḥhojikas*, *vāsāvakas*, *āyuktas*, *vinīyuktakas* and others wherever posted, whether of our own lineage or others: 'Be it known to you that for the increase of our own and our parents' merit and fame we have given as a religious gift, with a libation of water on the great Kārttiki (the full moon day of Kārttika), the village of Padraka, included in the country of the Kārmaṇeya district, to the Brāhmaṇa Kāñchaḷi (?), son of the Brāhmaṇa Govindaḷi, who knows two Vedas, is a student of (the) Taittirīka (*śākhā*), belongs to Vatsa *gotra*, (and originally) came from Vanavāsi, for the performance of the *bali*, *charu*, *vaiśvadeva*, *agnihotra* and other rites. (The village has been granted) according to the reasoning from the familiar instance of the earth and the sky, *sodranga*, *soparikara*, *sadāna-pradānaka*, with the exception of former gifts to gods and Brahmans; is not to be entered by irregular or regular soldiers, is to be enjoyed by (the donee's) sons and grandsons. Therefore while (the donee) enjoys it, cultivates it or causes it to be cultivated in the way (suitable) for an *agrahāra*, no one should come in the way. Future kings of our own lineage and others should sanction this our grant and maintain it, considering that wealth is as little enduring and as transient and as a flash of lightning, and life as evanescent as a drop of water adhering

to the end of a blade of grass. And he who, his mind being obscured by the veil of the darkness of ignorance, will revoke this or abet its revocation, will be guilty of the five great sins and of the minor sins. And it has been said¹⁾ Samvat-sara [four] hundred (plus ninety) 490 Kārttika bright half 15. This has been written by the illustrious, noble Bappabhaṭi, the great minister of peace and war, who has obtained the five great *śabdas*, son of the great military officer Haragaṇa. All is authoritative, whether letters be wanting or in excess.

Our own Command.

¹⁾ The portion left untranslated contains five of the usual imprecatory verses against the resumption of gifts of land.

[illegible]

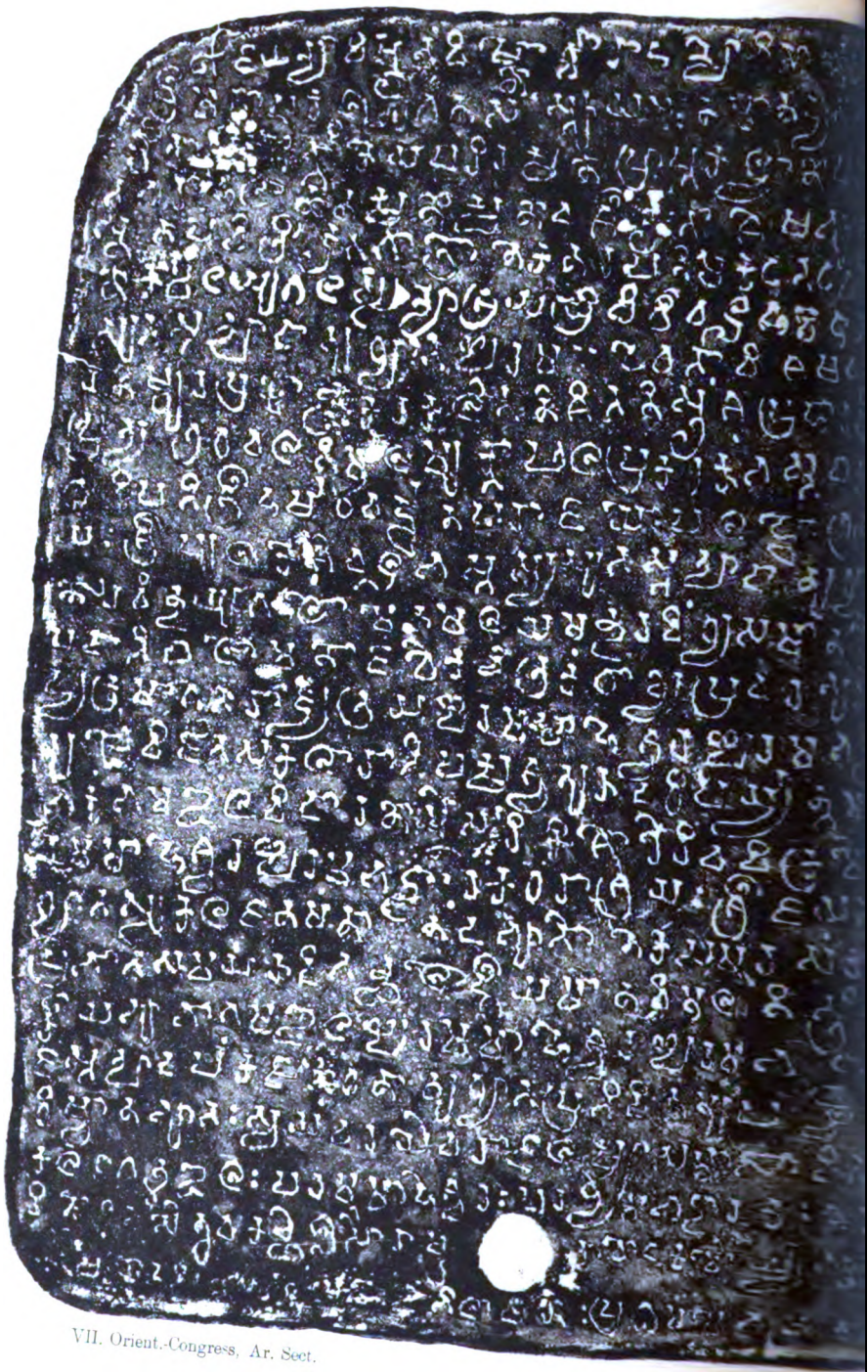
Handwritten text in Devanagari script on a dark, rectangular plate. The text is arranged in approximately 15 horizontal lines. A small circular hole is visible on the left side, about one-third of the way down. The script is dense and appears to be a form of Sanskrit or a related language.

Lithdruck von Jaffé & Albert, Wien.

Handwritten text in Tamil script, likely a religious or philosophical manuscript. The text is arranged in approximately 18 horizontal lines across the page. A circular hole is visible near the top center.

Handwritten text in Devanagari script on a dark, textured surface. The text is arranged in approximately 15 horizontal lines. A circular hole is visible in the upper left corner of the inscription area.

Lichtdruck von Jaffé & Albert, Wien.

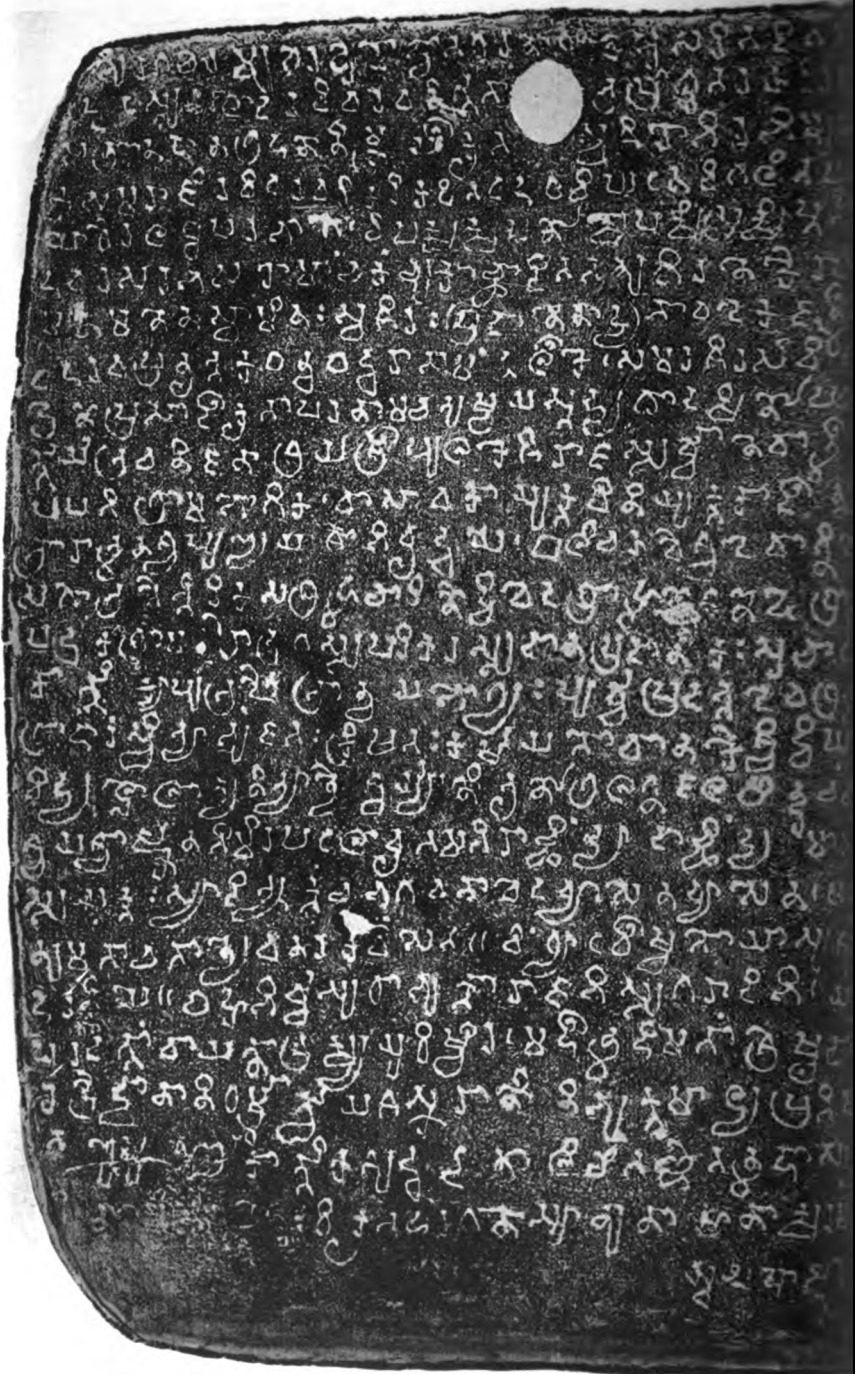

VII. Orient.-Congress, Ar. Sect.

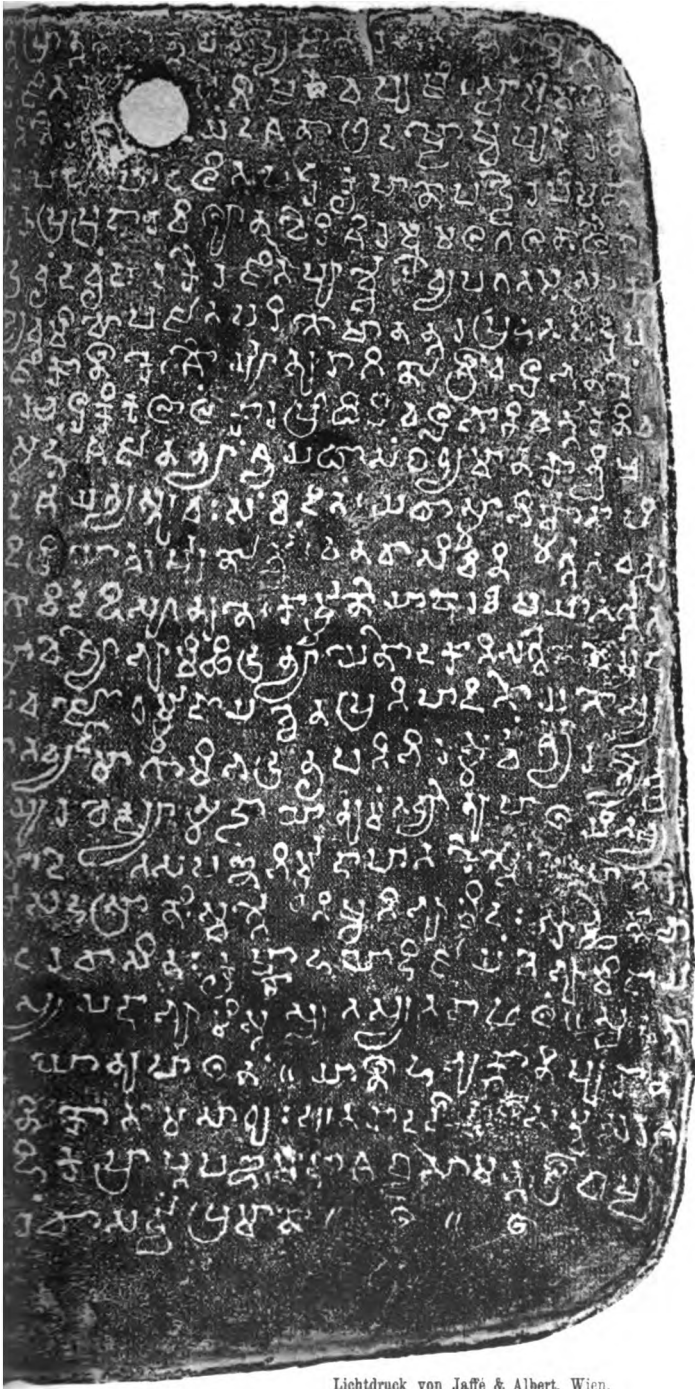
keśi of samvat 490.

Lichtdruck von Jaffé & Albert, Wien.

VII. Orient.-Congress, Ar. Sect.

Lichtdruck von Jaffé & Albert. Wien.

I n h a l t.

Ueber gewisse Kürzungen des Wortendes im Veda, von R. v. Roth	1
Der Ursprung des Rumänischen, von P. Hunfalvy	11
I Návagvāḥ e i Dāṣagvāḥ del Ṛigveda, di G. Lignana	59
Die Geschichte der classisch-armenischen Schriftsprache, von Johann Thumajan	69
Ueber die Entwicklung der philosophischen Ideen bei den Indern und Chinesen, von M. Straszewski	79
Ueber Jasna XXIX, 1—2, von Friedrich Müller	95
The Rāmānujiya and the Bhāgavata or Pāñcharātra, by R. G. Bhāṇ- ḍārkar	101
On a newly discovered form of Indian character (with one plate), by Cecil Bendall	111
On the Bakhshālī Manuscript (with three plates), by R. Hoernle	127
The original Gypsies and their language, by Charles Godfrey Leland . .	149
The Mediæval vernacular Literature of Hindūstān, with special refe- rence to Tul'sī Dās (with two plates), by G. A. Grierson	157
Two new grants of the Chalukya dynasty (with four plates), by Bhag- vānlāl Indrājī	211

X 50

Verlag von Alfred Hölder, k. k. Hof- und Universitäts-Buchhändler,
Wien, I., Rothenthurmstrasse 15.

Müller, Dr. Friedrich, Professor an der Universität, Mitglied der kais. Akademie der Wissenschaften, Mitglied und d. Z. Vice-Präsident der Anthropologischen Gesellschaft in Wien u. s. w., **Grundriss der Sprachwissenschaft**. Drei Bände. fl. 24.40 = M. 47.40.
Gebd. in 5 Halbfranzbände fl. 27.40 = M. 53.40.

Hieraus einzeln:

Band I. 1. Abtheilung. Einleitung in die Sprachwissenschaft. fl. 1.80 = M. 3.60.
" I. 2. " Die Sprachen der wollhaarigen Rassen. fl. 2.80 = M. 5.60.
" I. complet fl. 4.80 = M. 9.20, gebd. fl. 5.40 = M. 10.40.

" II. Die Sprachen der schlichthaarigen Rassen. — 1. Abtheilung. Die Sprachen der australischen, der hyperboreischen und der amerikanischen Rasse. fl. 4.60 = M. 9.—, gebd. fl. 5.20 = M. 10.20.

" II. 2. Abtheilung. Die Sprachen der malayischen und der hochasiatischen (mongolischen) Rasse. fl. 4.40 = M. 8.80, gebd. fl. 5.— = M. 10.—.

" III. Die Sprachen der lockenhaarigen Rassen. — 1. Abtheilung. Die Sprachen der Nuba- und der Dravida-Rasse. fl. 2.60 = M. 5.—, gebd. fl. 3.20 = M. 6.20.

" III. 2. Abtheilung. Die Sprachen der mittelländischen Rasse. fl. 8.— = M. 15.40, gebd. fl. 8.60 = M. 16.60.

" IV. 1. Abtheilung. Nachträge zum Grundriss aus den Jahren 1877—1887. fl. 3.— = M. 5.60.

— — **Allgemeine Ethnographie**. Zweite umgearbeitete und bedeutend vermehrte Auflage. In Leinwand gebunden fl. 6.50 = M. 12.—.
Elegant in Leinwand gebunden fl. 7.50 = M. 14.—.

Adam, Lucien, *La langue chiapanèque*. Observations grammaticales, vocabulaire méthodique, textes inédits, textes rétablis. fl. 4.50 = M. 8.—.

Colizza, Giovanni, *Lingua 'Afar nel nord-est dell' Africa*. Grammatica, testi e vocabolario. fl. 3.— = M. 6.—.

Geitler, Dr. Leopold, *Die albanesischen und slavischen Schriften*. Mit 25 phototypischen Tafeln. fl. 14.— = M. 28.—.

Reinisch, Leo, *Die Bilin-Sprache*. II. Band: Wörterbuch der Bilin-Sprache. Mit Unterstützung der kais. Akademie der Wissenschaften in Wien. fl. 10.— = M. 20.—.

Schreiber, J., Prêtre de la Congrégation de la Mission dite des Lazaristes fondée par St. Vincent de Paul, *Manuel de la langue tigrä, parlée au centre et dans le nord de l'Abysinie*. fl. 3.— = M. 6.—.

Zhishman, Dr. Jos. von, k. k. Hofrath und Professor des Kirchenrechtes an der Wiener Universität, *Das Stifterrecht* (Τὸ πρεσβυτέρων δίκαιον) in der morgenländischen Kirche. fl. 1.40 = M. 2.80.

Verlag von Alfred Hölder, k. k. Hof- und Universitäts-Buchhändler,
Wien, I., Rothenthurmstrasse 15.

Druck von Adolf Holzhausen,
k. k. Hof- und Universitäts-Buchdrucker in Wien.

*International congress of Orientalists.
7th, Vienna, 1886.*

VERHANDLUNGEN

DES

VII. INTERNATIONALEN

ORIENTALISTEN-CONGRESSES

GEHALTEN IN WIEN IM JAHRE 1886.

HOCHASIATISCHE UND MALAYO-POLYNESISCHE SECTION.

WIEN, 1889.

ALFRED HÖLDER

K. K. HOF- UND UNIVERSITÄTS-BUCHHÄNDLER.

I., ROTHENTHURMSTRASSE 15.

Einige Zeugnisse für die Verwandtschaft der ältesten Bevölkerung Vorderasiens mit den Iberern Spaniens, den Vorfahren der Basken.

Von

Ernst Bonnell.

Heinrich Brugsch hat in seiner ‚Geschichte Aegyptens unter den Pharaonen‘, erste deutsche Ausgabe vom Jahre 1877, auf S. 455 bemerkt, dass in den Namen der Mariette'schen Liste der von Thutmes III. besieigten Nordstädte (Vorderasiens), ‚insoweit sie nicht nachweisbar semitischen Ursprungs sind, zugleich der Schlüssel zur Sprache steckt‘. Als ich beim Durchlesen dieser Liste die zwei Namen Atur und Amak fand, welche mit iberischen Namen der pyrenäischen Halbinsel und Aquitaniens übereinstimmen, kam ich auf die Vermuthung, dass ein Theil der ältesten (nichtsemitischen und nichtarischen) Bevölkerung des Euphratgebietes, der südlichen Kaukasusländer und Kleinasiens in Spanien und ins südliche Gallien eingewandert sei. Mit dieser Vermuthung, an der ich festhalte, verbinde ich die Hypothese, dass die Einwanderung der spanischen Iberer sowohl durch Nordafrika als auch durch Südeuropa und über die Inseln des mittelländischen Meeres stattgefunden hat. Zugleich halte ich für noch unwiderlegt die von Wilhelm von Humboldt geführten Beweise, dass die westlichen Iberer einst die ganze pyrenäische Halbinsel und das südliche Gallien bewohnt haben, und dass sie die Vorfahren der Basken sind.

I.

Dass die älteste Bevölkerung Hispaniens aus Vorderasien herstammt, berichten schon einige der alten Schriftsteller. Ich führe nur folgende an. Sallustius sagt in seinem Werke *De bello Jugurthino*, c. 18: Die Bewohner des nordwestlichen Afrika glauben, dass nach dem in Hispanien erfolgten Tode des Herkules die Meder, Perser und Armenier, welche zu seinem Heere gehörten, auf Schiffen nach Afrika hinüberfahren und das an unserem (d. h. am mittelländischen) Meere gelegene Land in Besitz nahmen. Wichtiger ist das von Plinius dem Aelteren in seiner *Historia naturalis* L. III, 8 überlieferte Zeugniß des M. Varro, es seien nach ganz Hispanien gekommen die Iberer und Perser und Phönicier und Celten und Punier; — denn hier sind die Iberer offenbar als das erste der in Hispanien eingewanderten Völker bezeichnet. Noch wichtiger ist es, dass Strabon die kaukasischen Iberer (an den Flüssen Kyros und Araxes) für ein und dasselbe Volk mit den hispanischen Iberern hält, obgleich er die ersteren von den letzteren her in ihr Land eingewandert sein lässt (L. I, c. 3, § 21). Nachdem dann Flavius Josephus die von Thubal abstammenden Tibarener mit den kaukasischen Iberern identificirt hatte, stellte der heilige Hieronymus dieselben den östlichen oder den hispanischen Iberern gleich, und endlich Isidorus machte Thubal geradezu zum Stammvater der pyrenäischen Basken und der anderen Völkerschaften Spaniens.

II.

Die Zeugnisse der alten Schriftsteller werden dadurch bestätigt und verstärkt, dass nicht wenige alte Eigennamen Vorderasiens mit denen Hispaniens (und auch des südlichen Galliens, Thrakiens u. s. w.) ganz oder theilweise übereinstimmen. Ich führe zuerst Namen aus dem Mariette'schen Verzeichniß an. Da ist n. 308, Amak, identisch mit dem Namen der hispanischen Völkerschaft Amaci oder Ἀμαχοί, auf Münzen Aimak, und mit dem ersten Theile des von Gesenius genannten Namens Amac-sura, sed. ep. Afric.; dann n. 221 Atur, ein auch in Aegypten vor-

kommender Name, gleich dem Namen des Flusses Atur (Ἀτούρες, Aturus) in Aquitanien, heute Adour. Die Endung *-ur* haben noch die Namen (n. 322) Thinnur, (n. 347) Thamaqur, (n. 284) Nepiriuriu (Nipur), wie einige im Register des von Fr. Delitzsch verfassten Werkes ‚Wo lag das Paradies?‘ 1881, angegebene, zu denen man die iberischen (spanischen) Namen Astura, Ilaruris, Oztur u. a. und die italischen Anxur, Tibur, Ligur(es) stellen kann. Da *-ur* auch in Flussnamen vorkommt, z. B. in Subur (Fluss in Hisp. Tarr. und in Tingitana) und Arur (= Aar), (wie auch Fr. Delitzsch in seinem Register die zwei Nebenflüsse des Euphrat Sâgûr und Hâbûr [Χαβώρας bei Strab. XVI, 1, 27] und den durch Ninive fließenden Nebenfluss des Tigris Hûsur [Chôser] anführt), so hat Phillips wohl mit Recht vermuthet, dass *ur* im Iberischen ‚Wasser‘ bedeutete, wie jetzt im Baskischen. Als mit *Ur-* anfangende Namen führe ich an: Erstens die von Phillips gesammelten spanischen Namen Urbiaca, Urcesa, Urci (eine gleichnamige Stadt gab es in Nordafrika), Urbona, Urgas, Urium, Urso; dann die von Fr. Delitzsch a. a. O. genannten Namen: Ur St., Uri L., uru-ab, uru-unu St., Urbi V., uru-dugu St., Urdalica St., Urdamanê P., Urtû L., Uruk St., Urazabarna St., uri-ki-aka-Istar St., uri-ki-ara-Mêmê St., ura-maga St., Ursalimma St., uru-si-êb-ba St., Urartû, Uraštu L., Uruttu Fl., wobei nicht die von Fr. Delitzsch auf S. 227 gemachten Bemerkungen zu übergehen sind, dass *uru* vielleicht (auch) ‚Stadt‘ bedeuten mag, und dass die alte Stadt Ur die Hauptstadt der ältesten inschriftlich bekannten babylonischen Könige war. Gleiche Anfänge haben ferner die Namen: (n. 208) Aurma und (n. 293) Aurna mit den iberischen Namen Aurgi und Aurva auf den Kiepert'schen Karten Hispaniens von den Jahren 1864 und 1878; (n. 153) Suka, (n. 204) Sukana und (n. 259) Sukibeki mit den iberischen Namen Succases, Succosa, Succubo bei Phillips, wozu man noch die Namen Succerda, Succaba und Succuba bei Gesenius herbeiziehen kann; (n. 272) Maurmar, (n. 349) Maurika und der chetitische Personname Maurosar bei Brugsch a. a. O. S. 141 mit dem iberischen Personennamen Maurquan bei Phillips, und mit den nordafrikanischen Namen Μαῦροι, Μαυ-

ροῦτοι, Mauretania. Der Endungen wegen darf man auch die chetitischen Namen Thargannas und Rebisuanna (bei Brugsch) und den Namen Mêtênna (bei Delitzsch) mit den iberischen Namen Adcantuannus oder Adcantunnus (bei Cäsar), Atunna und Uprenna (bei Phillips), und mit den Namen Mittunus, Salunus, Mutugenna (bei Schröder) zusammenstellen. Ferner vergleiche ich noch den Flussnamen Ulai (Eulaeos) in Elam mit Ulia in Baetica, Kaldi oder Kaldu (Chaldäer) mit dem hispanischen Stadtnamen Calduba, Salmân mit dem hispanischen Stadtnamen Salmantica, die von Herodot in die Nachbarschaft der Matiener gesetzten Ἀίγυες mit den Ἀίγυες (Liguern) in Gallien, die Rutennu mit den Rutheni ebenfalls in Gallien, Teutamos mit dem Lusitanier Tautamos. — Indem ich nun zu Kleinasien übergehe, citire ich aus Kiepert's ausgezeichnetem Lehrbuche der alten Geographie vom Jahre 1878 die Worte auf S. 73: „Auf eine den arischen und semitischen Einwanderungen vorausgegangene Bevölkerungsschicht weist die ganz Kleinasien umfassende Verbreitung zahlreicher Namen mit Endungen, welche keiner der bezeichneten Sprachen anzugehören scheinen, namentlich die mit den auf alle Vocale folgenden consonantischen Affixen *-nd* und *-ss* gebildeten (*-ανδα*, *-ενδα*, *-ηνδα*, *-ινδα*, *-υνδα*, *-ονδα*, resp. *-δος* und *-ασσα*, *-ησσα*, *-ισσα*, *-υσσα*, *-ωσσα*, resp. *-σος*).“ Beispiele solcher, besonders in Karien, Lykien und auch auf Kypros vorkommenden Namen sind: Ἀλικαρνασσός, Μύλασσα, Τερμησσός, Τρίνησσα, Ἀντισσα, Βολιτσός, Λίβυσσα, Τυτσός, Cnossus; Θρύανδα, Κύλλανδος, Ἀσπενδος, Ἰσινδα oder Ἰσινδος, Ἰσίονδα, Βλάυνδος, Κάλυνδα und viele andere, auch der von Brugsch genannte Name Zaranda einer chetitischen Stadt oder Landschaft. Zu diesen Namen kann man einige hispanische stellen, freilich in geringerer Zahl: Ἀρανδής, Arunda, Ἀσινδον, Carissa, Ceressus, Gerunda, Καρπησσός, Κολένδα, Munda, Νάβρεσσα oder Nabrissa, Οιασώ, Suessetani, Suissatium, Tartassus, Termessus, Τευριασώ, Trigundium. Ich unterlasse es, hier noch eine Menge alter Namen anzuführen, einerseits aus Hellas, Makedonien, Thrakien und Illyrien, welche theils mit Namen in Vorderasien, theils mit Namen in Italien, Hispanien und Nord-

afrika übereinstimmen, andererseits aus Hispanien, welche ebenfalls die Verwandtschaft der dortigen ältesten Bevölkerung mit derjenigen in Italien, im südlichen Gallien und Nordafrika beweisen; und ich führe nur noch einen von Brugsch genannten chetitischen Personennamen Garbitus an, weil dieser sich vollständig aus der heutigen baskischen Sprache erklären lässt; denn im Baskischen heisst *garbi* ‚rein‘ und *garbitu* ‚reinigen‘ oder ‚gereinigt‘. Das halte ich für eine wichtige Entdeckung. Freilich pflegt man zu sagen: ‚eine Schwalbe macht noch nicht den Sommer‘, aber diese eine Schwalbe hat doch in sehr merkwürdiger Weise ihren Flug vom Euphrat her gerade bis zu den Pyrenäen vollbracht, während aus dem geöffneten linguistischen Korbe Vorderasiens schon viele Stimmen so hervorzwitzchern, als wären es auch lauter Zugvögel, die nach dem Baskenlande hinziehen.

III.

Ein drittes Hauptzeugniss für die Abstammung der hispanischen Iberer (als Vorfahren der Basken) aus Vorderasien finde ich in den von mir bis jetzt bemerkten Uebereinstimmungen zwischen der sumerisch-accadischen und der baskischen Sprache. In Betreff der ersteren Sprache ist mir zur Hand der von Herrn Paul Haupt verfasste Aufsatz, der in den Verhandlungen des V. Internationalen Orientalisten-Congresses, II. Th., 1. Abth., S. 249—287 (Berlin 1882) abgedruckt ist. Hier spricht sich derselbe Gelehrte wie Herr Donner dafür aus, dass das Sumerisch-Accadische gewiss nicht eine ural-altaische Sprache ist. In Betreff der baskischen Sprache stütze ich mich besonders auf die von Herrn W. J. van Eys verfassten Werke *Dictionnaire Basque-Français*, Paris-Londres, 1873 und *Grammaire comparée des dialectes Basques*, Paris, 1879. In dem *Essai sur la langue Basque* par François Ribary, traduit du Hongrois par Julien Vinson. Paris 1877, sagt Herr Vinson auf S. X: ‚La langue basque est une langue agglutinante et incorporante, avec des tendances au polysynthétisme. Elle se place par conséquent dans la seconde grande classe morphologique des linguistes, entre les langues

finnoises et celles de l'Amérique'; Herr Fr. Müller hat in seinem *Weltsprachenwerk*, dem *Grundriss der Sprachwissenschaft*, Bd. III, Abth. II, Wien, 1885, die baskische Sprache als erste unter den 'Sprachen der mittelländischen Rasse' zusammengeordnet mit den kaukasischen Sprachen. — Als Uebereinstimmungen zwischen den beiden, also von den arischen, semitischen und ural-altaischen abgesonderten Sprachen hebe ich folgende hervor:

1. Zuerst in Rücksicht auf das, was Herr Paul Haupt auf S. 249—252 von dem Unterschiede der sumerischen und der accadischen Mundart sagt, bemerke ich, dass wie in diesen beiden auch in den baskischen Dialecten die Lautwechsel von *e* in *u*, *b* in *g*, *g* in *d*, *l* in *n* vorkommen. Bei Haupt's Notiz auf S. 251, dass das anlautende sumerische *m* bei der Umwandlung in accadisches *g* zunächst in *v* überging, möchte ich darauf hinweisen, dass bei der Aufnahme lateinischer mit *v* oder *b* anlautender Wörter diese Buchstaben im Baskischen in *m* verwandelt sind, z. B. *vagina* ist verwandelt in *magina*, und wahrscheinlich *baculum* in *makilla*.

2. Die accadische und die baskische Sprache sind agglutinierend, und bei jeder 'kommen Suffixe und Präfixe zur Anwendung' (in der baskischen aber überwiegen die Suffixe).

3. Haupt, S. 253: 'Wenn ein Substantivum mit Pronominalsuffix durch ein Attribut näher bestimmt wird, so tritt das Suffix an das Adjectivum.' — Dem entspricht es, dass im Baskischen der Artikel, der eigentlich ein Pronomen demonstrativum ist, dem attributiven (hinter dem Subst. stehenden) Adjectivum angehängt wird.

4. Beiden Sprachen ist es eigenthümlich, dass ein durch ein besonderes Nomen ausgedrücktes Object auch noch durch ein der Verbalform einverleibtes Pronomen (also doppelt) ausgedrückt wird.

5. Die accadische Sprache hat die vier Vocale *a*, *i*, *u*, *é*; die baskische fünf Vocale *a*, *e*, *o*, *i*, *u* (zu denen später *ü* im Dialecte von Soule hinzugekommen ist); aber beide Sprachen haben keine Diphthonge, da die zusammentreffenden Vocale jeder für sich ausgesprochen werden.

6. Beide Sprachen haben kein *f*.

7. H. 254: ‚Im Accadischen ist im Anlaute das *r* ausserordentlich selten.‘ Dasselbe ist im Iberischen und Baskischen der Fall. (Wird ein mit *r* anfangendes Wort aus einer fremden in die baskische Sprache aufgenommen, so wird das *r* entweder zurückgesetzt oder unter Vorsetzung eines Vocals verdoppelt oder sogar weggelassen.)

8. Im Accadischen sind die Auslaute *k*, *t*, *p* und *s* nicht gestattet, im Baskischen nicht *k*, *p* und *m* (für dieses wird *n* gesetzt).

9. Wie im Accadischen ‚Consonantenverbindungen unerhört sind‘ (Haupt, S. 254), so sind dieselben im Baskischen entsprechend selten, da in manchen Fällen, wenn sie durch Suffigierung entstehen, auslautende Consonanten ausgestossen werden, nämlich *t* vor *k* und *n* vor *k*, *r*, *l*, *t*.

10. Die Bemerkung Haupt's auf S. 256, dass im Accadischen die Wurzel ursprünglich ‚jedenfalls ein einfacher Lautcomplex war‘, macht Bladé in seinen *Études sur l'origine des Basques*, Paris 1869, p. 305 von der baskischen Sprache mit den Worten: ‚Le basque porte des traces aussi nombreuses qu'évidentes d'un ancien état monosyllabique.‘ — Wenn Haupt auf derselben Seite sagt: ‚Die Wurzeln des Accadischen bestehen entweder aus einem Vocal, genauer Spiritus lenis und folgendem Vocal, wie *a* ‚Wasser‘ —; oder aus Vocal mit folgendem Consonanten, wie *ag* ‚messen‘ —; oder Consonanten mit folgendem Vocal, wie *ra* ‚überschwemmen‘ —; oder einem Vocal zwischen zwei Consonanten wie *tor* ‚bestimmen‘ —: so können allen diesen Arten entsprechende Wörter aus der baskischen Sprache angeführt werden, welche man also mit grosser Wahrscheinlichkeit für (ursprüngliche?) Wurzeln halten darf (*i* oder *hi* ‚tu‘, *el* ‚venir‘, *be* ‚bas‘, *gar* ‚flamme‘ etc.).

11. Da sich im Accadischen ‚bis zu einem gewissen Grade‘ eine Art Vocalharmonie nachweisen lässt (Haupt, S. 255), so stelle ich dazu in Parallele die Vocalgleichheit in vielen alten iberischen Namen, deren Zahl freilich durch die in Delitzsch' Register zu findenden übertroffen wird, aber auch viele heutige baskische Wörter haben einerlei Vocale (*alaba* ‚fille‘, *ardanzaka*

,entonnoir', *biribil* ,rond', *buhuru* ,entété', *gorroto* ,rancune', *bedere* ,au moins' u. a.) Dass im Baskischen auch nach Gleichklang der Vocale gestrebt wird, beweist das Verfahren bei der Aufnahme der mit *r* anfangenden Wörter fremder Sprachen; denn es wird bei der Verdoppelung des *r* nicht immer ein *a* vorgesetzt (wie es im Provençalischen geschieht), sondern mit Rücksicht auf den folgenden Vocal bisweilen *e* oder *i*, z. B. das französische *race* ist in *arraza*, aber das lateinische *rex* in *errege* und das französische *risque* oder das italienische *risico* in *hirsiscua* verwandelt.

12. Auf den S. 256—258 spricht Haupt darüber, dass die accadischen Wurzeln zugleich die nominale und die verbale Bedeutung in sich vereinigten, dass aber die Sprache bestrebt war, durch wortbildende Suffixe und Präfixe eine weitere Unterscheidung zwischen Nomen und Verbum herbeizuführen. Von nominalbildenden Suffixen führt er dann das eine sicher nachweisbare an, nämlich *gal* (z. B. *ner* ,herrschen' mit *gal* verbunden, *nergäl*, bedeutet ,Herrscher'). Ebenso sagt van Eys, dass im Baskischen Verbalformen durch hinzugefügtes *pen*, dessen Bedeutung er aber nicht weiss, in Substantiva umgewandelt werden (z. B. *erosi*, *erosten* = *acheter*, *erospen* = *achat*). In derselben Sprache kann man aus jedem Nomen durch Hinzufügung von *tu* ein Verbum machen (z. B. *idor* = *sec*, *idortu* = *sécher*; *nas* = *ensemble*, *nastu* = *mêler*; *itan* = *demande*, *itandu* = *demande*). Vielleicht passt hierher, was Vinson a. a. O. p. XII vom Baskischen sagt: ,Les noms et les verbes ne sont pas traités de deux manières distinctes; ils sont également susceptibles de recevoir les suffixes marquant les rapports de temps et d'espace, dont beaucoup ont conservé entières et leur signification propre et leur forme sonore antique.' Friedrich Müller a. a. O. S. 18—19 hält es für nothwendig, das Verbalthema aufzufassen ,als den Local eines Nominal-Stammes mit indifferenter Bedeutung (Tragen sowohl activ als auch passiv = getragen werden)'. Darf man einen solchen ,Stamm mit indifferenter Bedeutung' nicht vergleichen mit einer ,Wurzel, welche zugleich die nominale und die verbale Bedeutung in sich vereinigt'?

13. Die Reduplication kam im Accadischen viel häufiger und in grösserem Umfange in Anwendung, als im heutigen Baskischen, in welchem sie sich, ausser in mehreren anderen Wörtern, nur noch im sogenannten relativen Superlativ (den van Eys mit ,très' und ,tout' bezeichnet) erhalten hat, z. B. *choil choilla* ,tout fin seul'. Aus dem Register bei Fr. Delitzsch führe ich an: die Eigennamen Gûgu, Harhâs, Hudhud, Hihi, Kipkipi, Karkar; von iberischen Münzlegenden: Eodod, Pilpili, Ootoot (bei Phillips).

14. Wie das accadische Nomen trägt auch das baskische keine Bestimmung des Genus und Casus an sich (d. h. das Baskische hat keine Declination, sondern drückt die sogenannten Casus durch Suffixe aus, sowie nach Haupt 268 auch im Accadischen ,zur Andeutung bestimmter Casusverhältnisse' ,Postpositionen' verwandt werden); der Nominativ und der Accusativ haben in beiden Sprachen keinen besonderen lautlichen Ausdruck.

15. In beiden Sprachen steht das Adjectivum hinter dem Substantivum (aber wie Haupt S. 263 sagt, scheint dies im Accadischen ,erst in verhältnissmässig später Zeit aufgekommen zu sein').

16. In beiden Sprachen werden die durch persönliche Fürwörter ausgedrückten Dative dem Zeitworte einverleibt.

17. Wie die accadische Sprache nur zwei Tempora, Präsens und Präteritum unterscheidet, so scheint dies auch die baskische Sprache zu thun.

18. Als übereinstimmende Wörter habe ich in beiden Sprachen nur folgende ausfindig gemacht: 1. Im Accadischen ,ir (auch *uru?*), im Bask. *iri, uri, hiri* = ville; 2. das Fürwort der zweiten Person, im Accad. *su* als Sing., im Bask. *zu* (ursprünglich Plur.); 3. *ki, kin* = avec; 4. *ra*: nach Haupt S. 262 drückt *ra* als Postposition den Dativ aus, als Verbalwurzel bedeutet es ,gehen', dann ,Gegend, Richtung'; van Eys übersetzt *ra* durch ,vers, pour, de, à' und fügt hinzu, dass es ,la tendance vers' und in vielen ,noms verbaux' (z. B. in *begiratu* ,regarder' von *begi* ,œil') ,une direction vers une chose' anzeigt.

IV.

Da Strabon, welcher dafür zuverlässige Gewährsmänner haben konnte, die hispanischen und die kaukasischen Iberer für ein und dasselbe Volk erklärt hat, so verdienen die heutigen Georgier, welche das einst von den (kaukasischen) Iberern bewohnte Land inne haben, eine besondere Aufmerksamkeit. Die Sprache der Georgier ist mit der der Basken verglichen worden von A. Th. d'Abbadie in (den Prolégomènes zu) dem Werke *Études grammaticales sur la langue Euskarienne*, par A. Th. d'Abbadie et J. Augustin Chaho (Paris, 1836, p. 19—21) in folgender Weise: La langue géorgienne a comme le basque et le finnois un grand nombre de dialectes et quelques autres caractères d'une langue primitive; mais ces affinités avec l'Eskuara sont moins nombreuses que nous ne l'avions cru d'abord. — En effet, la déclinaison géorgienne n'est pas tout à fait simple et unique; les idées abstraites et subordonnées qui, que, ne s'expriment point par des suffixes inhérents au verbe; les trois modes indicatif, impératif et participe, n'ont pas d'analogie avec la conjugaison basque; les accessoires synthétisés du verbe ne suffisent pas à l'expression simultanée de deux régimes; la conjugaison n'est pas comparable à elle-même, et sa composition singulière offre une physionomie erderane et syncopée. Toutefois on y aperçoit encore le souvenir d'une ancienne conjugaison plus régulière. — Parmi les traits communs au géorgien et à l'Eskuara, nous ferons remarquer : L'absence de genres dans les noms et d'accusatifs dans la déclinaison; l'existence des aspirées *kh*, *th* et des cas complexes, dont quelques-uns sont aussi formés chez nous par une combinaison avec le génitif; la confusion des noms substantifs et attributifs, les noms verbaux substitués à l'énonciation si vague d'un ou de plusieurs infinitifs; la numération par 10 et par 20; l'identité des mien, tien, possessifs avec les génitifs du moi, du toi; la formation des noms qualificatifs entés sur des noms déclinés; l'usage simultané de préfixes et de suffixes dont le basque offre quelques exemples, comme *eztudala* (que je n'ai pas), et enfin des dérivatifs géor-

giens qui répondent, quoiqu'en petit nombre, à nos terminatives. Les formatives personnelles du verbe offrent avec le basque une obscure analogie, qui se trouve dans la combinaison du verbe substantif avec le cas modal pour former un futur. Cette exception est la règle générale en basque : le modal géorgien correspond à notre cas en *an*. Les particules ou suffixes d'affirmation dans cette langue sont beaucoup plus variés que dans la nôtre. — Il y a encore d'autres rapports sur lesquels nous voudrions insister. Le nom géorgien précédant le verbe comporte une signification adverbiale, laquelle est d'ailleurs souvent rendue par un nom au cas instrumental. On a déjà vu que des noms au mode indéfini, tels que *egun* jour, *bikar* lendemain, ont été violemment relégués parmi les adverbes, et la terminative adverbiale *ki* se rapproche beaucoup de notre cas en *kin*, dont l'analogue a été nommé instrumental en géorgien. L'*a* final est aussi le signe de l'interrogation, mais cette fonction n'est pas aussi absolue ni aussi généralisée que dans l'Eskuara. Cette voyelle déterminante est remplacée par l'*i* final, qui suivant M. Brosset, est une sorte d'isaphet d'unité, le générateur d'un sens concret et déterminé. Nous avons peine à ne pas voir dans l'un des deux pluriels attribués aux noms géorgiens une grande analogie avec notre mode indéfini. En effet, on ne conçoit pas l'existence ni l'usage simultanément facultatif de deux pluriels dont l'un est certainement quelquefois employé avec le sens du singulier. — En géorgien, quand un nom en régit un autre, celui-ci prend le cas du premier surajouté au génitif qui lui est imposé comme dépendant du premier mot. C'est ce que M. Brosset appelle double rapport : cette forme existe en basque, mais seulement quand on veut rendre la phrase plus certaine, plus positive. Elle a déjà disparu du style vulgaire des Géorgiens; et c'est peut-être encore ici un exemple de la tendance des langues à quitter leurs premières habitudes pour revêtir des formes analytiques. Mais nous soulevons sans la décider cette question délicate. — (Les degrés de comparaison du nom *bon* sont irréguliers dans la plupart des langues indogermaniques. Les formations régulières et irrégulières existent

simultanément dans le géorgien, le basque et dans les différentes branches du groupe ouralien ou finnois.)

Diese Analogien in ihrer Gesamtheit bestätigen die aus Strabon's Angabe zu folgernde Behauptung, dass die Vorfahren der Basken einst im Süden des Kaukasus gerade im Gebiete des heutigen Georgiens gewohnt haben (zumal da einige dieser Analogien auch zwischen dem Accadischen und Baskischen vorkommen). Aber auf noch weitere (frühere) Wohnsitze der kaukasischen Iberer weist dasjenige hin, was Herr Fr. Müller a. a. O. S. 48 von den kaukasischen Sprachen sagt: ‚Charakteristisch ist die Aufnahme des Objects in das Verbum, ähnlich wie wir es im Baskischen gesehen haben. Dem Zahlensystem liegt (mit Ausnahme des Kasikumükischen, des Artschi und des Hürkanischen von den nordkaukasischen und des Suanischen von den südkaukasischen Sprachen, in denen das dekadische System herrscht) die vigesimale Zählmethode zu Grunde.‘ (Die vigesimale Zählmethode haben also von den südkaukasischen Sprachen das Georgische, Mingrelische und Lazische, von den nordkaukasischen Sprachen das Abchasische, Awarische, Kürinische, Udische, Tschetschenzische und Thusch.) Und viel früher hat derselbe grosse Gelehrte in seinem Aufsätze ‚Bemerkungen über die Sprache der Lycier‘ (abgedruckt in den ‚Beiträgen zur vergleichenden Sprachforschung auf dem Gebiete der arischen, celtischen und slawischen Sprachen‘. Herausgegeben von A. Kuhn und A. Schleicher. Bd. III, Berlin 1863, S. 220) gesagt: ‚Wahrscheinlich ist das Lycische ein südlicher Ausläufer des sogenannten kaukasischen Sprachzweiges, als dessen Hauptrepräsentant das Georgische angesehen wird. Gewiss ist das Vigesimalsystem auf den Inschriften nicht zufällig und kann nur auf eine Sprache kaukasischer Abkunft bezogen werden.‘ Später hat dann Hyde Clarke in seinem Aufsätze ‚Ueber die Amazonen im Alterthum‘ (s. Das Ausland, 1870, S. 1214—1216) eine Menge geographischer Namen besonders im Süden des Kaukasus aus dem Georgischen zu erklären versucht, um nachzuweisen, dass die georgische Bevölkerung früher ein weiteres Gebiet inne gehabt habe. Abgesehen hiervon meine ich, dass

man aus dem ganzen Gebiete der kaukasischen Sprache noch einige neue Uebereinstimmungen mit dem Baskischen ausfindig machen kann, durch welche die bisher fast nur aus dem Georgischen entdeckten ergänzt werden. Ich führe aber vorerst die von Herrn Fr. Müller a. a. O. auf den Seiten 16, 174 und 198 gemachten Bemerkungen an, dass das Pronomen reflexivum ‚selbst‘ durch das Wort ‚Haupt‘ ausgedrückt wird, wie im Baskischen (durch *buru*), so in der Sprache der Tschetschenzen und khistischen Thuschethier (durch *khorth*) und im Georgischen (durch *thawi*). Ueber das Tschetschenzische und Thusch nun sagt Fr. Müller a. a. O. auf S. 158, 159: ‚Diese Sprachen zeichnen sich im Gegensatze zu ihren übrigen Verwandten durch einen gewissen Reichthum an Vocalen aus und namentlich das Tschetschenzische bietet Vocalverbindungen, die innerhalb der kaukasischen Sprachen einzig dastehen. — Manche mehrsilbige Wörter bestehen zum grössten Theile aus Vocalen wie z. B. *huouō* ‚durch die Kugel‘, *hueiē* ‚zu der Kugel‘ u. s. w.‘ Damit kann man vergleichen, dass auch die baskische Sprache Wörter hat, welche aus zwei oder mehreren Vocalen bestehen, z. B. *ai* = bouillie, *ao* = bouche (*aua* = la bouche), *ea* = si, *ei* = table de cochon, *eo* = tisser, *eu* = tu, *oa* oder *ua* = vas, *hauei* (nach van Eys aus *hauek* + *i*). Dann auf S. 161: ‚In beiden Sprachen ist der Laut *r* vom Anlaute ausgeschlossen‘ (wie im Baskischen und Spanisch-Iberischen). — Hiernach möchte ich noch eine Vermuthung aussprechen in Betreff des baskischen Zahlwortes *sortsi* = 8. Da das baskische Zahlwort für 9 *bederatsi* offenbar 10 (*tsi*, vielleicht ein altes iberisches Wort? oder das ungarische *tiz*?) — 1 (bask. *bedera*, eigentlich ‚einzig‘?) = 9 bedeutet, so muss *sortsi* 10 (*tsi*) — 2 (*sor*) d. h. = 8 bedeuten; aber in welcher Sprache bedeutet *sor* 2? Wenn dies ein ursprüngliches iberisches Wort war, so möchte ich es wiederfinden in dem heutigen lazischen Zahlwort *dzur* = 2. Ferner das baskische Zahlwort *hamaika* = 11 ist eine Zusammensetzung aus *hama(r)* 10 + *ika* 1. War dieses *ika* einst ein iberisches Zahlwort? oder ist es aus dem heutigen abchas. *aki* = 1 entstanden? oder ist das tscheremissische *ik* = 1 das ursprüngliche Wort?

V.

Den obigen Zeugnissen für die nahe Verwandtschaft der hispanischen Iberer und der Basken mit der ältesten Bevölkerung Vorderasiens, welche zusammengenommen doch wohl schon für einen Beweis gehalten werden dürfen, möchte ich noch einige ins Gebiet der Archäologie gehörende Zeugnisse anreihen, um jene ins Gebiet der Geschichte, Geographie und Linguistik gehörenden noch einigermassen zu verstärken. Es sind die folgenden, in aller Kürze angegebenen, zum Theil nur angedeuteten.

Bei den Tibarenern, welche lange Zeit als ein zahlreiches Volk den östlichen Theil Kleinasiens vom südöstlichen Winkel des Schwarzen Meeres bis nach Kilikien hin bewohnten (also vielleicht mit den Chethitern zusammenhängen), bestand nach dem Zeugnisse des Nymphodoros die Sitte, dass die Frauen, wenn sie Kinder geboren hatten, ihre Männer zu Bette brachten und bedienten. Dieselbe Sitte hatten nach Strabon die hispanischen Iberer und nach Diodor die Einwohner der Insel Corsica, welche Seneca für Stammverwandte der Cantabrer (hispan. Iberer) hält. (Bei den heutigen Basken besteht diese Sitte nicht.) Dieselben Tibarener hatten, wie andere pontische Gebirgsvölker und wie die Thraker, Libyer und hispanischen Iberer, die Gewohnheit sich zu tätowiren.

Auf pisidischen, pamphylishen, lykischen Münzen werden das Dreibein (Triquetra) und auch Ringer, Schleuderer und Kämpfer mit Sichelmessern (diese letzten auch auf ägyptischen Reliefs) dargestellt (s. Zeitschrift für Numismatik von Alfred von Sallet, Bd. V, S. 136, Bd. VI, S. 75 ff.). Ebenso gibt es iberische Münzen mit dem Dreibein, und diese weist Boudard einer der balearischen Inseln zu, deren Einwohner ja als Schleuderer berühmt waren; doch Phillips hat dazu bemerkt, dass auch die Münzen der Stadt Illiberis in Baetica das Dreibein haben (s. Sitzungsber. der Wiener Akad. d. Wiss., phil.-hist. Cl., Bd. 67, 1871, S. 788 sq.). Hierzu füge ich die Notiz Herodots (I, c. 173) hinzu, dass die Lykier sich nach der Mutter benannten; dieselbe Sitte sollen die alten Aegypter und die Etrusker gehabt

haben; Phillips aber hat durch Zusammenstellung etruskischer Eigennamen mit iberischen die Vermuthung nahe gelegt, dass auch die Etrusker mit den hispanischen Iberern verwandt sein mögen.

Schliesslich weise ich auf die vielen in Frankreich, auf der pyrenäischen Halbinsel und in anderen Theilen Europas sowie in Nordafrika und in Vorderasien vorhandenen Steindenkmäler hin, welche beweisen, dass einst in der Steinzeit ein grosses Volk gerade in derselben Weise, wie ich es von den Sumeriern-Accadern und Iberern vermuthete, aus Vorderasien theils in Nordafrika, theils durch Griechenland, Italien und auch durch Mitteleuropa bis in Gallien und Hispanien eingewandert ist. Das müsste allerdings noch ausführlicher besprochen werden. Indessen begnüge ich mich für jetzt damit, nur noch ein besonderes zur Steinzeit gehöriges Zeugnis zu erwähnen, nämlich die vielen Nephrit-Aexte, welche man in Südwest-Deutschland, in der Schweiz, in Frankreich, in Spanien, in Italien bis nach Kalabrien hinunter, in Griechenland, auf der Insel Kreta, in Kleinasien (und namentlich auch in den Ruinen von Troja), in Mesopotamien, in Sibirien bei Krasnojarsk und sogar in Neu-Seeland gefunden hat. Diesen Nephritstein trifft man in keinem einzigen Gebirge Europas an, sondern nur bei Kaschgar in Turkestan, in den sajanischen Bergen und auch auf Neu-Seeland (s. das russische Werk des verstorbenen Grafen A. S. Uwarow „Archäologie Russlands. Die Steinperiode“, Moskau 1881, I, S. 367 ff.). Dieses grosse Volk also, welches aus Asien von Mesopotamien an nach Westen durch die genannten Länder bis nach Hispanien gezogen ist, sind höchst wahrscheinlich die Sumerier-Accader und (oder?) die Iberer gewesen, denen erst nach der Steinzeit andere Völker ebendahin folgten.

Ueber unsere gegenwärtige Kenntniss der Sprachen Oceaniens.

Von

Robert Needham Cust, LL. D.

Honorary Secretary of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland.

— — — — —

In der afrikanischen Abtheilung der im September 1881 zu Berlin abgehaltenen internationalen Orientalisten-Versammlung hatte ich die Ehre, einen Vortrag über ‚Unsere gegenwärtige Kenntniss der Sprachen Afrikas‘ zu halten; und im Laufe des folgenden Jahres gab ich meine beiden Bände über die neueren Sprachen jenes Erdtheiles heraus. Seitdem ist meine Aufmerksamkeit auf Oceanien gelenkt worden, und ich beabsichtige jetzt einen Aufsatz über ‚Unsere gegenwärtige Kenntniss dieser Sprachen‘ zu lesen, dem nächstes Jahr ein Band mit ausführlichen Details, Sprach-Karten und bibliographischen Anhängen folgen soll.

Es ist mein Zweck, die Kenntniss dieses Gegenstandes dadurch zu fördern, dass ich in systematischer Weise dem Publikum den Umfang unseres Wissens und damit auch unserer Unwissenheit vorlege.

Was Afrika anbelangt, so sind in den letzten Jahren ungeheuere Fortschritte gemacht worden. Ich rechne auf ähnliche Fortschritte in Oceanien. — In Berlin erwähnte ich, wie viel die Wissenschaft deutschen Gelehrten zu verdanken hat, sowohl was die Sprachen Ost-Indiens, als auch was die Afrikas anbetrifft. Ohne ihre Hilfe — wo wären wir? Denn Deutschland hat nicht nur die hervorragenden Geister geliefert, welche oft die von unwissenschaftlichen Händen gesammelten Materialien zu

ordnen hatten, sondern deutsche Gelehrte sind auch hiehin und dahin gereist und haben zahlreiche Sammlungen auf dem betreffenden Sprachgebiete zusammengestellt. In Bezug auf die Sprachen Oceaniens liegen die Sachen anders. Zwar haben dieselben hervorragenden Geister die angesammelten Materialien arrangirt, wie mein verehrter Freund Dr. Friedrich Müller und der berühmte Gelehrte H. Conon von der Gabelentz und sein Sohn, mein geschätzter Freund Professor Georg von der Gabelentz, welcher mit Meisterhand den von seinem verstorbenen Vater fallengelassenen Faden wieder aufgenommen hat — auch darf ich bei diesem Namen die Arbeit von Adolf Bernhard Meyer nicht unerwähnt lassen: doch bin ich auf diesem Gebiete wenig anderen Anzeichen deutscher Arbeit begegnet, was um so schlimmer für die Arbeit selbst ist, als die Bearbeitung der Grammatik und des Wörterbuches eben gerade so die Eigenthümlichkeit der Deutschen zu sein scheint, wie die Herstellung von Pflügen und der Schiffsbau die des englischen Volkes ist.

Die Arbeit ist grösstentheils von englischen, französischen und nordamerikanischen Gelehrten gethan worden, mit gelegentlichen Streiflichtern von Holländern wie Van Hasselt, H. G. Geisler, und meinem guten Freunde Professor Kern aus Leiden.

Ein einziges spanisches Buch, auf den Philippinen herausgegeben und sich auf eine Sprache auf den Marianen- oder Ladronen-Inseln beziehend, ist mir zugekommen, und ein russischer Gelehrter hat vielversprechende Werke herausgegeben; sonst hat keine andere Nationalität, so weit meine Kenntniss reicht, zu dieser Arbeit beigetragen.

Was versteht man unter Oceanien? — Es ist jenes Conglomerat oder vielmehr jene grosse Milchstrasse von grossen und kleinen Inseln, welche sich im Stillen Ocean über die anerkannten geographischen Grenzen von Asien und Amerika hinaus hinzieht. Die alten Geographen glaubten, es gäbe einen südlichen Continent, welcher sich um den Südpol erstreckte. Die runde Welt hat sich jedoch jetzt all ihrer Geheimnisse begeben, und wir erkennen jetzt das Bestehen eines fünften Welttheils an, welcher die grossen Inseln Neu-Guinea, Australien

und Neu-Seeland einschliesst, sowie eine unzählige Zahl kleinerer Inseln, die man in Gruppen zusammengefasst hat, und welche sich wie Gurlanden von der Oster-Insel im äussersten Osten bis Tasmanien im Westen erstrecken. Für meine Zwecke bleibt Malaisien in Asien und Madagascar in Afrika; sie liegen ausserhalb meiner Untersuchung. Mögen sie immerhin ethnologische oder philologische Verwandtschaften mit Theilen von Oceanien haben oder nicht, und bei aller Achtung vor dem grossen und epochemachenden Werke W. von Humboldt's nehme ich doch auf diese Verwandtschaft keine Rücksicht, indem ich sie weder bestätige noch verneine, noch sie anders zu gestalten versuche.

Ich theile Oceanien in vier grosse Gebiete ein:

- I. Polynesien.
- II. Melanesien.
- III. Mikronesien.
- IV. Australien.

Vom äussersten Osten anfangend, behandle ich sie in der angegebenen Reihenfolge. Dieselbe ist bequemer und erschöpfender, als die umgekehrte; denn wenn wir uns den Grenzen Asiens nähern, befinden wir uns in einem noch nicht sichergestellten Gebiete, sowohl im Süden von Neu-Guinea her, als im Osten, nach den Philippinen hin. Es ist fraglich, ob wir nicht in ein Gebiet eindringen, welches geographisch ein Theil von Asien ist.

Wir finden in Polynesien, vom Osten anfangend, die Oster-Insel, die Paumotu-Inseln und die berühmte Gruppe der Gesellschafts-Inseln, von denen ein Theil bisweilen die Georg-Inseln genannt wird, deren vornehmste Tahiti, ein französisches Besitztum, ist, sowie die Austral-Inseln. Die ganze Bibel ist in diese Sprache übersetzt, und dieselbe ist auch durch Grammatiken und Wörterbücher zugänglich gemacht worden.

Im Nord-Osten ist die Gruppe der Marquesas-Inseln. Hier spricht man eine Sprache derselben Familie, und wir besitzen hiervon Grammatiken sowie auch Texte. Dem Norden zu, 20 Grad gerade nördlich vom Aequator, kommen wir an die berühmte Gruppe der Sandwich-Inseln, den Schauplatz der Ermordung von Capitän Cook, dem grossen Seefahrer. Hier

besitzen wir volle Kenntniss einer besonderen Schwestersprache, die als das Hawaii bekannt und in welche die ganze Bibel übersetzt ist. Im Norden finden wir auch die Gruppen der Union- und der Ellice-Inseln, wo das Fakaao gesprochen wird. Südwärts, in demselben Breitengrade wie die Gesellschafts-Inseln, kommen wir nacheinander zu den Hervey-Inseln, von welchen Raratonga die vornehmste, den Schiffer- oder Samoa-Inseln, und den Freundschafts-Inseln, unter denen Tonga die grösste ist. Diese drei Gruppen besitzen besondere wenn auch verwandte Sprachen; alle drei sind wissenschaftlich bearbeitet, die ganze Bibel ist in alle drei übersetzt worden. Oestlich von Tonga, südlich von Samoa ist eine kleine Insel, welche Capitän Cook Savage-Insel genannt hat, weil es ihm wegen der Wildheit der Eingeborenen unmöglich war zu landen; ihr wirklicher Name ist Niue. Nach vielen fruchtlosen physischen Versuchen wurde endlich moralischer Einfluss auf diese Insulaner ausgeübt. — Sie haben sich schliesslich gleich den Einwohnern der übrigen Inseln unterworfen, und ein grosser Theil der Bibel ist in ihre Sprache übersetzt worden.

Europäer haben sich auf vielen dieser Inseln angesiedelt, und Consuln verschiedener Mächte residiren daselbst; — aber das Werk der Civilisation ist auf den Sandwichs-Inseln ganz von amerikanischen Missionären, auf den Marquesas- und den beiden kleinen Inseln Wallis und Horne ganz von französischen, und auf den übrigen ganz von englischen geleitet worden. Der Umschwung während der letzten fünfzig Jahre ist erstaunlich gewesen.

Weit nach Süd-Westen sind zwei grosse Inseln, welche Neu-Seeland bilden. Vom sprachwissenschaftlichen Standpunkte gehören auch sie zu Polynesien, weil die Maori-Sprache mit den oben erwähnten Sprachen verwandt ist. Sie ist ausführlich bearbeitet, und die ganze Bibel in dieselbe übersetzt worden.

Aus verschiedenen Gründen, seien es Uebervölkerung oder innere Streitigkeiten oder Stürme, welche die Canoes vor sich hertrieben, hat eine fortwährende Auswanderung nach Westen stattgefunden, und polynesishe Colonien, durch ihre

Sprache deutlich als solche gekennzeichnet, finden sich auf vielen Inseln Melanesiens. Zuweilen trifft man eine Mischsprache an. Allein unsere Kenntniss des melanesischen Sprachgebietes ist noch nicht hinreichend genug, uns in den Stand zu setzen, dass wir auf einer Sprachkarte die genaue Localität solcher polynesischen Eindringlinge verzeichnen könnten. Ich will nur hier auf das Phänomen aufmerksam machen. Futuna, Aniwa, Uvea und Tikopia sind die bemerkenswerthesten der zahlreichen Beispiele. Es ist eine festgestellte Thatsache, für welche es hinreichende Beweise gibt, dass es für alle Sprachformen auf dieser weiten Strecke vom 190. Grad westlicher Länge von Greenwich bis zum 130. Grad östlicher Länge, und vom 20. Grade nördlicher Breite bis zum 50. Grade südlicher Breite eine einzige Muttersprache gegeben hat, und darüber hinaus liegt noch die Frage nach der Verwandtschaft dieser Muttersprache mit den Sprachen Malaisiens in Asien und Melanesiens, Mikronesiens und Australiens in Oceanien.

Jemand, der eine lange persönliche Bekanntschaft mit dieser Sprachfamilie als einem geschriebenen und mündlichen Verkehrsmittel besitzt, hat die folgenden charakteristischen Merkmale derselben verzeichnet:

I. Das Adjectiv folgt dem Substantiv. Es gibt aber kein grammatisches Geschlecht.

II. Die Zahl wird durch einen Wechsel im Artikel angedeutet.

III. Das besitzende Fürwort kommt vor das Substantiv.

IV. Der Nominativ folgt dem Zeitwort.

V. Das Tempus wird durch eine vorausgehende Partikel angedeutet.

VI. Das Passivum wird durch ein Suffix ausgedrückt.

VII. Verstärkung und Fortdauer der Handlung werden durch ein Präfix und durch Reduplication angedeutet.

VIII. Das Causativum wird durch ein Präfix gebildet.

IX. Gegenseitigkeit der Handlung wird durch Präfix und Suffix ausgedrückt und oft zugleich durch Reduplication des Wortes. Jedes Wort schliesst mit einem Vocal.

Die Sprache wird mit grosser grammatischer Genauigkeit gesprochen. Der Wortvorrath reicht hin zum Ausdruck jedes Gedankens. Denjenigen, die eine Schwestersprache sprechen, ist es nicht möglich, miteinander zu verkehren. Es gibt gewöhnlich auch eine Ceremoniensprache für die Häuptlinge. Bestandtheile von dem Namen eines Häuptlings sind während seines Lebens und oft nach seinem Tode aus der Sprache verbannt. Die Rasse, welche diese Inseln bewohnt, ist durch glänzendes, schlichtes und langes Haar und durch helle Kupferfarbe, sowie durch malayische Gesichtszüge ausgezeichnet.

Westlich von Polynesien befindet sich das melanesische Gebiet. Die Fidschi-Gruppe, eine englische Colonie, liegt an der äussersten Ost-Grenze, und eine Inselkette erstreckt sich in einem Halbkreis bis nach der grossen Insel Neu-Guinea, welche ganz mit eingeschlossen ist, bis wir uns in den Inseln von Malaisien oder dem asiatischen Archipel verwickeln. Auch hier ist das Sprachgebiet ungeheuer ausgedehnt, von dem Wendekreise des Steinbocks bis zu dem Aequator in der Breite, und vom 170. Grade östlicher Länge von Greenwich bis zu dem 130. Grade sich erstreckend, gewisse Theile von Australien nicht mitgerechnet, die innerhalb dieser Grenzen liegen.

Glücklicherweise sind die Inselgruppen gut abgegrenzt und deshalb können wir geographisch mit vollkommener Gewissheit und sprachlich mit relativer Gewissheit vorgehen in Folge der Arbeiten mehrerer Missionsgesellschaften und auf Grund des wichtigen Werkes „Die Sprachen von Melanesien“, welches in diesem Jahre von der Oxford University Press veröffentlicht worden ist.

Ich fange mit der Fidschi-Gruppe an. Die grösseren Inseln haben eine Oberfläche so gross wie Wales. Die Bewohner gehören zu der dunkeln Rasse; da sie aber an die helle Rasse angrenzen, hat ihr Blut eine Mischung erfahren. Die Sprache ist gründlich studirt und die ganze Bibel in dieselbe übersetzt worden.

Nördlich davon befindet sich die Insel Rotuma, unter der Oberherrschaft von Fidschi, mit besonderer Sprache; diese ist

bearbeitet und ein Theil der Bibel in sie übersetzt worden. Sie ist eine besondere Sprache.

Westlich kommen wir an die Loyalty-Inseln, welche aus drei grossen Inseln bestehen, die nach und nach unter die Oberherrschaft der französischen Colonie Neu-Caledonien gekommen sind. Die Inseln heissen Maré, Lifu und Wea (Uvea). Die Sprachen dieser Inseln sind so verschieden, dass es nothwendig geworden ist, die Bibel in jede derselben zu übersetzen. In das Lifu ist die ganze Bibel übersetzt worden, und ein grosser Theil derselben in die beiden anderen. Wenn man einen und denselben Vers in den drei verschiedenen Uebersetzungen vergleicht, so überzeugt man sich sogleich, dass die Sprachen ganz von einander verschieden sind, und gerade weil Agenten derselben Missionen alle Inseln bewohnen, kann man nicht an der Nothwendigkeit dieser Uebersetzungen zweifeln.

Weiter nach Westen gruppiren sich die Inseln Neu-Caledonien und die kleine Fichten-Insel. Besondere Sprachen sind vorhanden, aber wir haben hier nicht die Bibel-Uebersetzung als bequemen Führer, da es nicht die Gewohnheit der französischen Katholiken ist, dieses Buch zum Unterricht des Volkes zu benutzen. Es ist eine grosse Bequemlichkeit für sprachwissenschaftliche Zwecke, dasselbe Buch in alle Sprachen übersetzt zu finden, es versieht uns zu gleicher Zeit mit einem Text und einem Mittel, Sprachvergleichen anzustellen. Wir finden, dass es in Neu-Caledonien drei verschiedene Sprachen gibt, das Yehen im Norden, das Duauru an der Südwest-Küste, und eine dritte Sprache unsicheren Namens, aber bestimmten Ortes, und durch eine hinreichende und relativ genaue Wörtersammlung belegt, so dass ich sie hier verzeichnen kann. Eine Wörtersammlung ist für die Fichten-Insel geliefert worden. Ohne Zweifel werden wir bald über die Sprachen dieser beiden Inseln genauere Kenntniss bekommen, denn die französischen Gelehrten haben ihre Aufmerksamkeit jetzt nach dieser Richtung gelenkt. Wenn ich mich von hier aus nördlich wende, befinde ich mich jetzt unter den Neuen Hebriden, die sich über 10 Grad südlicher Breite erstrecken. Indem ich die beiden Inseln Futuna und Aniwa

übergehe, die ich vom sprachlichen Gesichtspunkte zu Polynesien gerechnet habe, fahre ich weiter von Aneiteum nach Tanna, von Eromanga, dem Schauplatz von mehr als einer Mordthat, nach Fate, oder der Sandwich-Insel, wo die Franzosen sich in der letzten Zeit niedergelassen haben: von Nguna oder der Montague-Insel nach der Drei-Hügel-Insel, die als Mai bekannt ist; von den Schäfer-Inseln nach Api; von Paama nach Ambrym; von Mallicolo nach der Pfingst-Insel; von Espiritu Santo nach Oba oder der Leper-Insel, und weiter nach der Maewo- oder Aurora-Insel, der nördlichsten der Gruppe.

Auf einigen dieser Inseln gibt es mehr als eine Sprache, von denen jede der anderen unverständlich ist; auf einigen finden sich polynesische Colonien. Die Eingeborenen sind ungastliche, verrätherische Wilde und Cannibalen, aber dennoch sind alle Inseln von Europäern besucht und ihre Sprachen erlernt worden. Grammatiken, Wörtersammlungen und Texte werden nach und nach bekannt gemacht.

Ich fahre jetzt weiter und komme zu den Banks-Inseln, und weiter von der Merlav-Insel nach Santa Maria, welche zwei Sprachen besitzt, und dann von der grossen Banks-Insel oder Vanua Lava, mit fünf Dialecten, nach der Zuckerhut-Insel, deren Sprache, das Mota, einst die *Lingua franca* des ganzen Gebietes zu sein bestimmt scheint; und endlich von der Saddle- oder der Motlav-Insel nach Rowa und der Bligh-Insel, die auch unter dem Namen Ureparapara und Norbarbar bekannt ist. Von diesem Punkte aus komme ich durch die kleinen Inseln, die als die Torres-Inseln bekannt sind, hindurch nach der Santa-Cruz-Gruppe, wo ich die Santa-Cruz- oder Deni-Insel finde, und weiter nördlich nach der Gruppe der Schwalben-Inseln, von welchen Nifilole die grösste ist. Auf Vanikoro, in der Santa-Cruz-Gruppe, kam am Ende des vorigen Jahrhunderts der unglückliche La Perouse mit seinen beiden Schiffen um, und ihr Los blieb länger als ein Vierteljahrhundert unbekannt. Auf Nikopu, in der Schwalben-Gruppe, fiel im Jahre 1871 der opferwillige und gelehrte Bischof Patterson, und man fand in einem vom Wasser hin und her getriebenen Boote seine Leiche

mit fünf Wunden, dem Zeichen der Rache der Wilden, welche durch die Menschenräuber der benachbarten Colonien in Wuth gebracht worden waren. Nicht ohne vieles Blutvergiessen und den Verlust vieler theueren Menschenleben ist unsere geographische und sprachwissenschaftliche Kenntniss dieses Gebietes erkaufte worden.

Ein wenig nach Westen ab komme ich durch die Salomons-Inseln, vorbei an Ulawa und St. Christoval (mit drei Sprachen), Guadalcanar, Florida (auch unter dem Namen Anudha bekannt), Ysabel (mit zwei Sprachen, von denen die eine Bugotu oder Mahaga genannt wird), und an Gao nach dem Archipel von Neu-Georgien. Dieses war das Gebiet, das im Jahre 1568 von Mendana, dem Neffen des spanischen Vicekönigs von Peru, entdeckt wurde, der, von seiner Gemalin Donna Isabella begleitet, im Jahre 1595 einen zweiten Besuch daselbst abstattete, im Laufe dessen er starb. Er dachte, er hätte die Terra Australis, die so lange von den Alten erträumt worden war, entdeckt, und er gab den Inseln die hochklingenden Namen, welche die einzigen Erinnerungen spanischer Besetzung geblieben sind. Die Sprachen aller dieser Stämme sind jetzt erlernt worden, und Knaben werden jährlich nach den Central-Bildungsanstalten der Zuckerhut-Insel und Norfolk-Insel gebracht, um herangebildet und dann als Keime der Civilisation und Gesandte des Friedens zu den Ihrigen zurückgesandt zu werden. Dies ist die friedliche Methode der Eroberung. Es ist zu hoffen, dass keine europäische Ländergier diese gesegnete Arbeit stören werde.

Meine Reise fortsetzend komme ich an den Bismarck-Archipel und die neuen deutschen Besitzungen, und durch den St. Georgs-Canal zwischen den Inseln von Neu-Britannien und Neu-Irland hindurchsteuernd befinde ich mich bei der Herzog von Yorks-Insel. Hier besteht seit vielen Jahren eine bedeutende Missionsstation, auch sind Grammatiken und Wörterbücher geschrieben und ein Evangelium übersetzt und gedruckt worden — ein Gegenstand von grossem Interesse für Sprachforscher! Ich bin auch in der That von deutschen Gelehrten um Exemplare dieser Werke angegangen worden. Diese Sprache ist mit den

Sprachen der Neuen Hebriden und der Salomon-Inseln verwandt, und gleichwohl sozusagen im Angesicht von Papua und Neu-Guinea.

Ich schliesse Neu-Guinea in Melanesien ein; zu der grossen Insel, in welche sich England, Deutschland und Holland getheilt haben, gehören die kleinen Inseln in der Torres-Strasse, die Murray-Insel und andere, und weiterhin die Aru-Inseln und die Ke-Inseln, die Inseln Salawati, Mysol, Guebi und Waigiou. Hier komme ich an das strittige Gebiet an der Grenze von Malaisien, und Namen werden hier nur pro forma aufgeführt, damit nichts vergessen werde. Ich fühle, dass ich mich jetzt in ein Gebiet der Ungewissheit und der Streitfragen wage. Es ist unmöglich, Neu-Guinea in derselben Ausführlichkeit wie das übrige Melanesien zu behandeln, welches, aus kleinen Inseln bestehend, jahraus jahrein den Missionsschiffen und Missionsagenten, die selbst entweder polynesische oder melanesische Christen waren, zugänglich gewesen ist. Neu-Guinea dagegen ist eine ungeheure Insel, die grösste auf der ganzen Welt, und steht jetzt auf demselben Punkt, den Afrika vor fünfundzwanzig Jahren, ehe die Erforschungsepoche begann, eingenommen hat.

Meiner Methode getreu kann ich keine Sprache auf meiner Liste verzeichnen, wenn ich nicht durch eine selbständige geographische Untersuchung die genaue Localität erforscht habe, wo sie gesprochen wird; wird diese Vorsicht nicht befolgt, so kann eine und dieselbe Sprache zweimal unter einem anderen Namen mit einer sozusagen in den Wolken hängenden Localität aufgeführt werden. Dies ist keine gute sprachwissenschaftliche Geographie.

Ich habe von Berlin erfahren, dass bis jetzt auf der Nordseite der Insel, mit Ausnahme des von einem russischen Reisenden zusammengestellten Vocabulars der Astrolabe-Bay, nichts Sprachliches gesammelt worden ist. Die Holländer haben uns wenig mehr als eine Sprache, Mafor genannt, gegeben, welche aber genau studirt und durch eine Grammatik und die Uebersetzung von einem Theil der Bibel repräsentirt ist.

Die Sprachen der angrenzenden Inseln sind uns nur durch Wörtersammlungen bekannt. Die Sprachen der Inseln Murray

und Saibai sind uns durch die Uebersetzung eines Evangeliums zugänglich, und die Sprache der Darnley-Insel durch eine Wörtersammlung. In dem englischen Theile der Insel finde ich mehr Auskunft. Fünfhundert Meilen der Küste entlang, sagt uns einer, der da wohnt, werden nicht weniger als fünfundzwanzig besondere Sprachen oder Dialecte gesprochen, was auf eine grosse Mischung der Stämme schliessen lässt. Das Motu und die Sprache des Süd-Caps stehen voran; in beiden sind Uebersetzungen eines Evangeliums gemacht und gedruckt worden, welche die Gelehrten in den Stand setzen, sich ein Urtheil über den Charakter der Sprachen zu bilden. Ein urtheilsfähiger Gelehrter in Melanesien sagt uns, dass die Motu-Sprache entschieden melanesisch ist, und dass die Wörtersammlung des Mafor, welches von einem Stamme in so grosser Entfernung wie der nordwestliche Zipfel dieser grossen Insel gesprochen wird und ausserhalb aller und jeder Berührung mit Melanesien steht, einen grossen Theil in Melanesien gebräuchlicher Wörter enthält. Wir müssen im Auge behalten, dass, was dieselbe Mafor-Sprache anbetrifft, ein berühmter deutscher Gelehrter erklärt hat, dass sie von den melanesischen Sprachen gänzlich verschieden sei, während zu gleicher Zeit ein ebenso berühmter holländischer Gelehrter auf der Orientalisten-Versammlung zu Leiden das Gegentheil behauptete und zum Beweise seiner Behauptung Einzelheiten anführte. In Neu-Guinea gibt es unzweifelhaft zwei Rassen, eine schwarze und eine braune. Einige wollten behaupten, dass es einst eine dritte Rasse gegeben habe, von der noch einige Ueberbleibsel sich fänden. Diese Rassen haben sich vermischt und zahllose Varietäten gebildet. Beide Rassen begegnen sich ungefähr in der Länge vom Cap Possession auf der Südküste, aber es ist uns leider absolut nichts von dem Inneren der Insel bekannt. Die Sprachen der westlichen Theile der Insel werden von schwarzen Rassen gesprochen, wie dieselben auch heissen mögen. Das Mafor mit seinen sorgfältig hergestellten Texten ist ihr Repräsentant. Die Sprachen der braunen Rassen sind uns durch die herausgegebenen Texte des Motu, Süd-Cap, der Inseln Murray und Saibai zugänglich.

Hiermit enden wir die Schilderung der melanesischen Sprachen. Die grösste Autorität auf diesem Sprachgebiete, welche dasselbe von der Sprache von Maré im Süden an bis zu dem Mafor im Norden erforscht hat, sagt uns, dass sie nach seiner Meinung gleichartig sind und zu der gemeinsamen Familie von Oceanien einschliesslich Malaisiens gehören. Man gibt zu, dass sie vieles geborgt haben; allein diese geborgten Wörter gehören einer verwandten und nicht einer fremden Sprachfamilie an. Die reine ursprüngliche Essenz dieser Sprachen ist nicht vergiftet durch wirklich fremde Beimischung, die man nicht sogleich auf ihre Quelle zurückführen, und wie einen Flecken auf einem Kleide auswischen könnte.

Die Melanesier werden von einem, der mit ihnen verkehrte, folgendermassen beschrieben: Eine Herkules-Gestalt, schwarze Hautfarbe und wollig-kräuselndes Haar charakterisiren die Eingeborenen. Sie sind ungastlich gegen Fremde, wild und grausam, aber ihr Typus ist durchaus nicht abgeartet. Es wird von allen Seiten zugegeben, dass infolge von Menschenstehlen, europäischen Krankheiten und europäischen geistigen Getränken und den Folgen der Civilisation die Eingeborenen der Inseln südlich von Neu-Guinea einer schnellen Vernichtung entgegengehen.

Diese Sprachen machen einen viel häufigeren Gebrauch von den Consonanten als die malayisch-polynesischen. Sie besitzen einige Consonantenlaute, welche sich in den letzteren nicht finden, und einige derselben können nur schwer in römischer Umschrift wiedergegeben werden. Viele Silben enden mit Consonanten. Es scheint kein Unterschied stattzufinden zwischen dem bestimmten und dem unbestimmten Artikel, ausser vielleicht im Fidschi. Die Substantive werden merkwürdigerweise in zwei Classen eingetheilt, von welchen die eine ein pronominales Affix mit einem Artikel annimmt, während die andere dasselbe nie thut. Der Grund dieses Unterschiedes scheint auf einer näheren oder entfernteren Verbindung zwischen dem Besitzer und dem besessenen Gegenstande zu beruhen. Was mit einer Person in naher Verbindung steht, zum Beispiel seine Gliedmassen, nehmen das pronominale Affix an. Bei einem Dinge, das nur zum

Gebrauch besessen wird, würde dies nicht der Fall sein. Das Geschlecht wird nur für das männliche und weibliche bezeichnet. Viele Wörter werden ohne Unterschied als Substantive, Adjective oder Zeitwörter ohne Wechsel gebraucht, manchmal jedoch wird ein Substantiv durch seine Endung als solches angedeutet. In den meisten Sprachen wird der Plural der Hauptwörter vom Singular nicht unterschieden, doch bedient man sich zu diesem Zwecke eines Zahlwortes oder Präfixes. Die Casus werden durch vorgesetzte Partikeln ausgedrückt. Die Adjective folgen ihren Substantiven. Es gibt wenige Adjective im Motu, ein Substantiv wird meistens durch ein Verbum qualificirt. Die Fürwörter sind zahlreich, und das persönliche Fürwort enthält Singular, Dual, Trial und Plural, und bei den letzten dreien eine einschliessende und eine ausschliessende Form. Beinahe jedes Wort kann in ein Verb dadurch verwandelt werden, dass man die Verbal-Partikeln damit gebraucht. Allen Sprachen ist das Vorsetzen von Partikeln, um Zeit und Modus, bisweilen auch Zahl und Person zu bezeichnen, gemeinsam. In nichts tritt ihr veränderlicher Charakter so sehr hervor als in der Abwechslung dieser Partikeln in den verschiedenen Dialecten, sowie in der allgemeinen Anwendung derselben. Sie besitzen ein Causativum, ein Intensivum oder Frequentativum und eine reciprocale Form. Von den melanesischen kann man nicht auf den ersten Blick wie von den polynesischen Sprachen behaupten, dass sie von einer gemeinsamen Muttersprache abstammen; sie sind im Gegentheil sehr verschieden von einander. Es ist schwer, von der Zahl der Sondersprachen Rechenschaft zu geben; jedoch gibt es in Bezug auf gewisse Einzelheiten eine allgemeine Uebereinstimmung.

Mikronesien erstreckt sich über eine grosse Fläche vom 130. bis zum 180. Grad östlicher Länge, und vom 20. Grad nördlicher Breite bis zu dem Aequator, aber es umfasst nur sehr kleine und unbedeutende Inselgruppen. Bemerkenswerthe Fortschritte sind in der Erlernung von fünf der Sprachen dieser Gruppe von amerikanischen Missionären gemacht worden, welche die Sandwich-Inseln als Basis ihrer Arbeiten erwählt hatten.

Um mich besser verständlich zu machen, fange ich meine Uebersicht von dem Punkte an, wo die Gebiete von Melanesien und Malaisien zusammentreffen und gehe dann nach Osten weiter.

Die unbedeutende Insel Tobi oder Lord North-Insel ist die erste, und weiter hinaus komme ich an die Pellew-Inseln. Oestlich erreiche ich die Ladronen oder Marianen; wir besitzen für die dort gesprochenen Sprachen Wörtersammlungen von Reisenden oder schiffbrüchigen Seeleuten. Auf der bedeutenderen Gruppe der Carolinen wissen wir von sechs Sprachen, von denen vier durch Wörtersammlungen vertreten sind, nämlich das Yap, Mackenzie (auch Uluthi genannt), Ualan und Satawal, und zwei durch Uebersetzungen der Bibel und grammatische Werke, nämlich das Ponape und Kusai; wir wissen aber nichts von ihrem Verhältniss zu einander. Weiterhin kommen wir zu den Mortlock-Inseln, deren Sprache ebenfalls durch eine Bibelübersetzung vertreten ist, und noch weiter östlich erreichen wir die Marshall-Inseln, die auch unter dem Namen Radak und Ralik bekannt sind. Hier finden wir eine Sprache, das Mille, von welcher es eine Wörtersammlung gibt, und eine zweite Sprache, das Ebon, in welche die Bibel übersetzt worden ist. Weiter südlich erreichen wir die Gilbert- oder Kingsmill-Inseln am Aequator. Eine ihrer Sprachen ist durch eine Bibelübersetzung vertreten, sie ist wahrscheinlich identisch mit der Sprache der Wörtersammlung des Tarawan, wovon Reisende berichten. — Hiermit schliesst unsere Kenntniss dieses Gebietes ab.

Man glaubt, dass die Eingeborenen desselben zu einer sehr gemischten Rasse gehören. Die Einwohner der Gilbert-Gruppe belaufen sich auf 50.000 und die der Carolinen auf 30.000. Sie gehören zu derselben Rasse wie die Polynesier und sind sanft und wirthlich gegen Fremde. Bis jetzt sind sie den Uebeln, welche das Auftreten europäischer Civilisation mit sich bringt, dem Menschenstehlen für die Arbeitsmärkte und berausenden Getränken entgangen.

Die Laute in diesen Sprachen sind den malayisch-polynesischen ähnlich. Die Laute *tsch*, *dsch* und *sch* unterscheiden sich von den entsprechenden malayisch-polynesischen mehr der

Potenz als der Natur nach. Die consonantischen Silben sind keineswegs selten. Dann und wann werden auch Doppelconsonanten gebraucht, allein man lässt gern einen leichten Vocalton dazwischen durchhören. Die meisten Wörter haben den Accent auf der vorletzten Silbe. In einigen Sprachen scheint es keinen Artikel zu geben. Im Ponape wird ein solcher, wenn er vorhanden ist, nachgesetzt. In der Sprache der Gilbert-Inseln wird die malayisch-polynesisische Form *te* an Stelle des unbestimmten und bestimmten Artikels gebraucht. Das Geschlecht wird nur für das männliche und weibliche bezeichnet. Die Zahl wird am Substantivum entweder aus dem Sinne errathen, oder durch pronominale Wörter oder Zahlwörter bestimmt. Den Casus erkennt man aus der Stellung des Substantives im Satze oder an Präpositionen. In der Ebon-Sprache nehmen Substantive einer gewissen Classe ein pronominales Affix wie in den melanesischen Sprachen an, und deshalb machen diese den Eindruck, als seien sie inflectirte Sprachen. Die Substantive, welche dieses Affix annehmen, bezeichnen nähere Verwandtschaft wie zwischen Vater und Sohn oder von den Gliedmassen zum Körper. Ich habe noch nicht herausgefunden, ob diese Merkwürdigkeit in irgend einer anderen mikronesischen Sprache vorhanden ist. Viele Wörter können ohne Unterschied als Substantive, Adjective oder Zeitwörter ohne Wechsel gebraucht werden. In einigen Sprachen haben die persönlichen Fürwörter einen Singular, Dual und Plural. In anderen dagegen haben sie keine besondere Form für den Dual, indem das Zahlwort zwei dafür gebraucht wird. In der Ebon-Sprache sind besondere inclusive und exclusive Formen der persönlichen Fürwörter gebräuchlich, die, so weit ich herausfinden kann, in den übrigen mikronesischen Sprachen nicht vorkommen. Die Zeitwörter haben gewöhnlich keine Inflexionen, die Beziehungen der Form, des Modus, der Zeit, der Zahl oder Person auszudrücken, indem solche Unterschiede durch Partikeln bezeichnet werden. Im Ebon sind die Tempora klar unterschieden; aber auch hier wird die einfache Form des Zeitwortes öfters dafür gebraucht. Diese Sprachen besitzen alle causative, intensive und recipro-

cale Formen des Zeitwortes. Sie besitzen auch verbale Ziel-Partikeln. Im Ponape werden viele Ceremoniewörter nur Häuptlingen gegenüber gebraucht, wie im Samoa. Andere werden nur von Priestern während der Ausübung ihres Amtes angewandt. Auch hat man hier die Sitte, Wörter aus der Sprache zu verbannen, die in den Namen der höheren Häuptlinge vorkommen.

Das Gebiet von Australien besitzt Eigenthümlichkeiten, die von den bis jetzt beschriebenen völlig abweichen. Von seinen beiden Unterabtheilungen sind die Eingeborenen von Tasmanien gänzlich verschwunden. Die letzte Vertreterin der Rasse starb im Jahre 1876 und mit ihr starb alles praktische Interesse an den Sprachen der Insel; denn kein Text ist uns übrig geblieben, um uns zu zeigen, was sie waren. Mein Vortrag hat aber auch nur den praktischen Zweck, den Einwohnern dieser Inseln von Nutzen zu sein.

In der anderen Unterabtheilung, Australien selbst, sind dieselben Ursachen vorhanden und werden wahrscheinlich dieselben Resultate herbeiführen. Europäische Civilisation will nun einmal ihren Willen durchsetzen, entweder die Rasse auszurotten oder die Sprache zu vernichten. In Neu-Guinea war unsere Kenntniss der Sprachen unvollständig, weil das Innere des Landes nicht erforscht war; in Australien dagegen ist das ganze Land erforscht und von europäischen Colonisten besiedelt, aber die Eingeborenen sind auf die Seite gedrängt worden. Das Streben der Missionäre dieses Landes ist stets gewesen und ist es noch, das Englische zum Unterrichtsmaterial zu machen, und natürlich kann dies nur ein Resultat haben. Eine lange Liste von nicht weniger als zweiundachtzig verschiedenen Rassen und Sprachen oder von beiden, wird in den Büchern, welche von Australien handeln, aufgeführt; gewöhnlich werden sie in Gebiete eingetheilt, aber die Eingeborenen werden so als nichts gerechnet, dass der Gedanke, eine Sprachkarte herzustellen, wahrscheinlich gar nie zum Ausdruck kommt. Einige Grammatiken und Wörtersammlungen sind in einer oberflächlichen Weise geschrieben worden, und in den gewöhnlichen Büchern über Philologie genügt eine Analyse derselben zur Darstellung der

australischen Sprachen; allein obwohl man gewöhnlich behauptet, dass alle australischen Sprachen einem Muster folgen und denselben Ursprung haben, so ist dies doch noch lange nicht bewiesen. Gerade als wenn man die Sprachen Afrikas als einer Familie gehörig behandeln wollte, wie man es wahrscheinlich im vorigen Jahrhunderte gethan hat. Die Theorie von einer Verbindung dieser typischen Ursprache Australiens — eine Theorie, die man sich gebildet hatte, ehe jede einzelne dieser Sprachen sorgfältig untersucht worden war — mit den typischen Eigenthümlichkeiten der stark ausgebildeten und genau untersuchten dravidischen Sprachfamilie von Südindien, mag man immerhin als verfrüht übergehen. Nur eine Bibelübersetzung in das Narringerri an der Süd-Küste ist erschienen, und sie wird wahrscheinlich die einzige bleiben. Alle bekannten Sprachen Australiens sind agglutinativer Natur, und ihr phonetisches System ist einfach. Sie bedienen sich der Suffixe, besitzen kein relatives Fürwort und kein grammatisches Geschlecht. Der Accent ruht gewöhnlich auf der vorletzten Silbe. Sie haben einen Dual und regelmässige Conjugationen, und machen ausgiebigen Gebrauch von onomatopöischen Ausdrücken. Die Vollkommenheit der Sprache als solcher steht in starkem Gegensatze zur Rohheit der Rasse, aber das ist keine ungewöhnliche Erscheinung. Es wird uns durch eine massgebende Autorität bemerkt, dass die Sprachen im höchsten Grade flectirbar sind (um dieses Wort in einem allgemeinen und nicht in technischem Sinne zu gebrauchen), dass sie auch sehr complicirt und viele der Sätze so gebaut sind, dass eine Uebersetzung unmöglich wird. Es ist sehr zu bedauern, dass das Studium dieser Sprachen so vernachlässigt worden ist. Es ist kein Zweifel, dass die australischen Eingeborenen, gerade auch wie die Buschmänner von Süd-Afrika, die unterste Stufe in der Menschheit einnehmen.

Es ist eine Eigenthümlichkeit der Rassen in einem niederen Zustand der Civilisation auf jeder Insel, in jedem kleinen Districte oder Thal eine verschiedene Form der Sprache zu haben. Die Bedürfnisse hoher Civilisation dagegen zwingen Millionen zur Annahme einer einzigen grossen Hauptsprache. Vor wenigen

Jahren ist es in Melanesien bemerkt worden, dass eine Insel von nicht mehr wie 22 Einwohnern ihre eigene Sprache hatte. Die Sprache von wahrscheinlich ganz Polynesien und Melanesien, gewiss aber von Australien dürfte im nächsten Jahrhunderte ausschliesslich nur englisch sein. Es gibt nur wenig Lebensfähigkeit in jenen armen Sprachen oder in den Rassen, die jetzt diese Sprachen gebrauchen. Sowohl Sprache als Rasse werden noch einige Jahre einen erbärmlichen Kampf um das Dasein zu kämpfen haben, und zwar nach einem unerbittlichen Gesetze überwältigender Verhältnisse. Der Philanthrop und Ethnolog mag es immerhin bedauern, allein die sich ewig umschwingenden Räder des Gesetzes menschlichen Fortschrittes sind unerbittlich.

Es ist nicht meine Absicht, dieses Mal die Namen der Personen zu nennen, die solche vortreffliche Arbeit gethan und das Material geliefert haben, wodurch gegenwärtiger Vortrag möglich geworden ist. In meiner ausführlicheren Arbeit wird der Name jedes Verfassers gegeben werden. Von welchem Theile der Welt auch einst in der Vorzeit die grosse Welle der Bevölkerung von Inselstrand zu Inselstrand sich bewegte, kann man doch gegenwärtig ohne Schwierigkeit die Wanderungen derselben erklären. Man hat gefunden, dass schwache Canoes Reisen von hinreichender Ausdehnung gemacht haben, um zu den entlegensten Inseln im Stillen Ocean zu gelangen. Canoes, mit Personen beider Geschlechter angefüllt, sind auf der See weit von ihrem Ausgangspunkte und vom Winde umhergetrieben aufgefischt worden. Ein Schiff kann die Strecke von Neu-Guinea bis zur äussersten Ostgrenze Polynesiens fahren, ohne länger als vier bis fünf Tage das Land aus den Augen zu verlieren. Im Verlaufe der Zeit kamen auf denselben Meerespfaden die Erforscher des Geheimnisses dieser abgeschiedenen Rassen und unbekannten Sprachen.

Diejenigen, die mir auf meiner langen Reise von Insel zu Insel, von der Oster-Insel an den Thoren der aufgehenden Sonne und beinahe in Fühlung mit Amerika bis zu den Pellew-Inseln an der Grenze von Asien gefolgt sind, müssen bemerkt haben, wie die christlichen Missionen gleich einer Perlenschnur

die ganze Kette entlang zerstreut sind, und wie unsere Kenntniss der Sprachen durch ihre Vermittlung zu Stande gekommen ist. Die Civilisation dieser fernen Gegenden sollte nicht durch die Chassepots der Franzosen, die Krupp'schen Geschütze der Deutschen und die Kriegsschiffe der Engländer zu Stande gebracht werden. Der Handel, die Politik oder die Colonisation würden diesen hilflosen Rassen für die kurze Dauer des ihnen noch übrigen Daseins nichts nützen; vielmehr würden sie ihr Verderben herbeiführen dadurch, dass sie Rum, Schiesspulver und ekelhafte Krankheiten anstatt des Cannibalismus, der Menschenopfer und der Zauberei bringen würden. Aber die guten Absichten Europas und Nord-Amerikas haben der Sache sich bemächtigt und eine Stimme stärker als der Drang des Goldsturmes, des Erdhungers und des Annexionsfiebers hat sich hören lassen. Anstatt Gold zu suchen, haben die Philanthropen etwas besseres als das feinste Gold gegeben, anstatt der weltlichen Herrschaft über die Länder dieser Stämme ist eine Heilsherrschaft über ihre Seelen gegründet worden; anstatt diese entlegenen Inseln einem Reiche dieser Welt zu gewinnen, hat man den Bewohnern der äussersten Punkte der Erde den Eintritt zum Himmelreich erschlossen. Eine Lichtstrasse ist auf dem Wasser zurückgeblieben, den Lauf des Missionsschiffes — ein Licht menschlichen Wissens und ein Licht der göttlichen Gnade — zu bezeichnen. Der grosse Geograph, der grosse Philolog, der grosse Ethnolog, die kühnen Erforscher unbekannter Meere, die furchtlosen Eindringlinge in unbekannte Gebiete, der gutherzige Sammler von Thieren, Pflanzen, Steinen und Seemuscheln, haben alle ohne es zu ahnen ihr Theil beigetragen zu dem einen grossen Zwecke menschlichen Daseins: der Kenntniss von Gottes Absichten mit seinen Geschöpfen und der Pflichten dieser Geschöpfe gegen ihren grossen ihnen nicht mehr unbekannten Schöpfer.

Prolegomena zu einer neuen Ausgabe der nestorianischen Inschrift von Singan fu.

Von

Dr. Joh. Heller, S. J.

Da ich an einer neuen Ausgabe der im Jahre 1625 bei Singan fu¹⁾ entdeckten chinesisch-syrischen Inschrift arbeite, so liegt mir sehr viel daran, alle irgendwie erreichbaren Ergebnisse der orientalischen Wissenschaften, welche zur besseren Erklärung des Gegenstandes dienen können, heranzuziehen und zu verwerthen. Dazu bietet mir der Orientalisten-Congress die denkbar günstigste Gelegenheit. Namentlich ist es mir erwünscht, bei dieser Gelegenheit die Fachgenossen auf meine Ausgabe der Inschrift einigermaßen vorbereiten und eine hie und da ausgesprochene irrige Ansicht, wornach eine neue Ausgabe überflüssig wäre, bekämpfen zu können. Ausserdem möchte ich ein paar schwierige Stellen der Inschrift besprechen und meine Erklärungsversuche Ihrem Gutachten vorlegen. Zum besseren Verständnisse muss ich einige kurze Bemerkungen über die Beschaffenheit der Inschrift vorausschicken.

I.

An der Inschrift unterscheiden wir mehrere Theile; vor allem eine chinesische und eine syrische Inschrift. Der Haupttheil, in chinesischer Sprache, steht auf der vorderen grossen Tafelfläche in 32 von rechts nach links sich folgenden Columnen. Den unteren Rand der vorderen Fläche nimmt eine syrische,

¹⁾ Meine Transscription des Chinesischen ist die des Prof. v. d. Gabelentz.

stellenweise mit chinesischen Charakteren untermischte Inschrift ein, welche aus 25 gleich den chinesischen vertical zu lesenden Zeilen besteht, während die Reihenfolge der Zeilen, den chinesischen Columnen entgegengesetzt, von der linken zur rechten läuft. Die erste und die letzte syrische Zeile stehen am Seitenrande, jene am linken, diese am rechten, noch neben der chinesischen Hauptinschrift. Dieser Theil der syrischen Inschrift gibt, ausser dem Datum der Aufstellung des Denkmals und einer sehr kurzen Angabe des Inhaltes der Hauptinschrift, die Namen und Würden jener Persönlichkeiten, welche auf irgend eine Weise an der Verfertigung und Aufstellung der Inschrift sich theiligt haben. Ein anderer Theil der syrischen Inschrift steht auf den beiden schmalen Seitenflächen der Steinplatte und enthält 70 Namen von Geistlichen und Mönchen, welche zur Zeit der Errichtung des Monumentes in China stationirt waren. Zehn Fälle abgerechnet, stehen bei allen syrischen Namen die chinesischen Namen, welche dieselben Personen unter den Chinesen angenommen hatten.

Auf den syrischen Theil der Inschrift legen die Chinesen keinen Werth; vielfach halten sie die syrische Schrift für Mongolisch oder Sanskrit; auch die dabeistehenden chinesischen Zeichen sind ihnen als Transscriptionen fremder Eigennamen unverständlich und werthlos. Daraus erklärt sich Mehreres. Schon bei der Auffindung des Steines wurde die Schrift auf den Seitenflächen nicht so sorgfältig renovirt wie die Hauptinschrift. Die Tafel wurde dann bei ihrer Aufstellung unter einer Pfeilerkuppel so zwischen die Pfeiler gestellt oder in eine Mauernische hineingertückt, dass zwar die vordere Inschrift bequem zugänglich blieb, die Seiteninschriften aber ganz unsichtbar wurden. Von dieser Nichtbeachtung der syrischen Inschrift seitens der Chinesen kommt es, dass auf den vielen in China cursirenden und bei Antiquitätenhändlern käuflichen Abdrücken die Inschrift des unteren Randes meistens, die Seiteninschriften aber immer fehlen.¹⁾ Endlich erklärt sich aus derselben Ursache ein anderer

¹⁾ Dieses Fehlen der Seiteninschriften ist gemeint, so oft in diesem Vortrage von unvollständigen Abschriften oder Abdrücken die Rede ist.

auffallender Umstand. Im Jahre 1859 liess nämlich ein vornehmer Chinese Namens Han Thai-hoa eine neue Pfeilerkuppel für das Monument bauen und eine Inschrift in grossen Charakteren darauf eingraviren, worin er sein Verdienst um das Denkmal, sowie seinen und seines Freundes Namen verewigen wollte. Diese neue Inschrift nun steht auf der rechten Seitenfläche, theilweise auf der alten Schrift, und bedeckt diese so, dass deren Lesung sehr erschwert ist. Durch Combination ist es mir gelungen, die so verdeckten syrischen Namen alle vollständig zu eruiren; einige chinesische Zeichen bleiben mir unkenntlich, und nur geübte Sinologen könnten vielleicht aus den noch sichtbaren Strichen die ganzen Zeichen errathen.¹⁾

II.

Ich gehe nun über zur Bekämpfung der öfter laut gewordenen Ansicht, dass die Inschrift bereits vollständig und gut publicirt sei und dass sich nichts Neues mehr darüber sagen lasse. Diese Ansicht ist durchaus irrig. Ich will zeigen, dass die Inschrift von Singan fu bis jetzt noch nie vollständig veröffentlicht oder übersetzt worden ist, und dass da, wo eine vollständige Wiedergabe versucht wurde, dieses nicht ohne zahlreiche Unrichtigkeiten in Lesung und Erklärung geschehen ist. Es gilt dies allerdings weniger vom chinesischen Texte, obwohl es auch da noch manche unrichtige Erklärung zu verbessern gibt, wie ich theilweise zeigen werde; desto mehr aber gilt es vom syrischen. Ein Theil dieses letzteren musste gewissermassen zum zweiten Male entdeckt werden. Daher sind die sonst trefflichen Arbeiten Wylies und Pauthiers über die Inschrift noch sehr der Ergänzung und Berichtigung bedürftig, und somit noch immer nicht abschliessend.

Es existiren von der syrisch-chinesischen Inschrift nur zwei vollständige Ausgaben, welche sämtliche Theile sowohl des chinesischen als des syrischen Textes in Originalschrift,

¹⁾ Die meisten dieser grossentheils verdeckten chinesischen Schriftzeichen hat mir nachgehends Herr Tscheng Ki Tong entziffert.

Transscription und Uebersetzung umfassen: Die eine, von P. Athanasius Kircher, S. J., steht in seinem Werke: *China monumentis etc. illustrata*, Amstel. 1667 fol., die andere ist von G. Pauthier, *L'inscription syro-chinoise de Si-ngan-fou, monument nestorien etc.* Paris 1858, gr. 8°; das Syrische der letzteren Ausgabe ist jedoch genau genommen nur eine schlechte Reproduction der Kircher'schen Ausgabe.

Kircher hatte schon früher in seinem *Prodromus Coptus* (Romae 1636) eine lateinische Uebersetzung mitgetheilt und ihr 24 syrische Namen beigefügt, aber theilweise so unrichtig und entstellt, dass Assemani, obwohl mit Unrecht, behauptet, der Herausgeber habe sie geradezu erdichtet. Kircher verstand nicht viel Syrisch, und hatte überdies nach seiner Versicherung eine sehr schlechte, von Nichtkennern der syrischen Schrift verfertigte Copie vor sich.¹⁾ Für die Ausgabe in der *China illustrata* konnte er eine viel bessere und vollständigere Abschrift, welche P. Michael Boym, S. J., im Jahre 1652 nach Rom gebracht hatte,²⁾ benutzen, und darnach die schlimmsten Fehler des *Prodromus Coptus* verbessern, während noch manche Unrichtigkeiten stehen blieben. Einige dieser Unrichtigkeiten berichtigte dann Assemani,³⁾ der dabei noch eine dritte, von P. Philipp Couplet S. J. im Jahre 1680 aus China mitgebrachte, aber unvollständige Abschrift vergleichen konnte.⁴⁾ Mehrere syrische Wörter aber konnte auch der Syrer Assemani nicht entziffern, was Kirchers Klage über Unleserlichkeit mancher Wörter auf den Abschriften bestätigt; Assemani setzte jedoch kurzweg an deren Stelle andere Wörter, ohne uns zu sagen, dass er auf diese nur gerathen habe; denn gelesen hat er sie nicht und kann sie nicht gelesen haben. Mit Kirchers und Assemanis Resultaten musste sich bezüglich der syrischen Inschrift, namentlich jener, welche auf

¹⁾ Früher im Archiv des Professshauses S. J. in Rom, jetzt ohne Zweifel in der Biblioteca Vittorio Emmanuele befindlich.

²⁾ Eigenthum des Museum Kircherianum im Collegium Romanum.

³⁾ B. O. IV, 538—552.

⁴⁾ Befindet sich in der Biblioth. Vatic., cf. Ang. Mai, *Scriptt. vett. Nov. coll. V. app.* 112.

den beiden schmalen Seitenflächen der Steintafel steht, die Kritik bis heute behelfen, und sie konnte keine Fortschritte machen infolge des Umstandes, dass die Seiteninschriften durch die Art der Aufstellung der Tafel unzugänglich geworden waren. Seit der Zeit, da P. Boyms Abschrift gefertigt wurde, hat niemand mehr die genannten Inschriften gesehen; auf keinem der Abdrücke, welche seitdem gemacht und in Umlauf gesetzt worden sind, sind sie zu sehen.

Angeregt durch eine Abhandlung des Professors Edw. S. Salisbury in New Haven¹⁾ richtete die Amerikanisch-Morgenländische Gesellschaft an ihre in China lebenden Mitglieder die Aufforderung, von Sachkundigen die Tafel besichtigen und beschreiben zu lassen und genaue Abdrücke davon einzusenden. Die Aufforderung, welche zunächst an den nordamerikanischen Missionär Dr. Elijah Bridgman gelangte, blieb nicht ganz ohne Erfolg. Auf Bridgmans Zureden übernahm es der ausgezeichnete Sinolog Alexander Wylie, in einer ausführlichen Abhandlung eine neue Uebersetzung und Erklärung der Inschrift zu liefern. Diese fleissige und gründliche Arbeit erschien zuerst in *The North China Herald*, Shangae 1855, und, mit blosser Transscription der chinesischen Wörter, im *Journal* der genannten Gesellschaft;²⁾ zugleich brachte der *Shangae Almanac for 1855* einen Auszug, von Dr. K. L. Biernatzky sehr ungenau ins Deutsche übersetzt.³⁾ So ausgezeichnet Wylies Studie über die chinesische Inschrift ist, ebenso ungenügend ist das, was er über die syrische sagt. Die Umschreibung gibt er nach Kircher, während er in der Uebersetzung Assemani folgt, so dass Text und Uebersetzung nicht immer zusammenstimmen. Er konnte bei seiner Arbeit nur zwei unvollständige Abdrücke benutzen, welche Bridgman von einem Chinesen unter der Hand gekauft hatte.⁴⁾ Nach Singan fu war keiner der protestantischen Missionäre gekommen, die Tafel hatte keiner von ihnen in Augen-

¹⁾ *Journ. Am. Or. Soc.*, III, 399—419.

²⁾ *Ebd.*, V, 275—336.

³⁾ *GGG.* 1855, Stück 161—164 (S. 1601—1631).

⁴⁾ *Journ. Am. Or. Soc.*, V, 260, 278.

schein genommen. Auch Alexander Williamson, welcher im October 1866 das Monument selbst besichtigte, konnte von den Seitenflächen nur mit Schwierigkeit etwas sehen.¹⁾

Die zweite vollständige Ausgabe von Pauthier bezeichnet gleichfalls keinen Fortschritt in der Forschung, eher einen Rückschritt, was den syrischen Text betrifft. Pauthier benützte dabei einen Abdruck der Pariser Nationalbibliothek, welchen er ein Facsimile nennt, eine Bezeichnung, die derselbe nicht verdient; er ist nur nach dem ‚Ectypon‘ Kirchers angefertigt, welcher fälschlich für ein Facsimile gehalten wurde. Das Syrische ist bei Pauthier sowohl im Text als in der Uebersetzung mit allen Fehlern und Missverständnissen, die es seit der ersten Ausgabe verunstalteten, reproducirt; nicht einmal Assemanis wirkliche Correcturen sind berücksichtigt. Um nur Eines zu erwähnen, hatte Kircher auf seinem ‚Ectypon verum et genuinum‘ die syrischen Namen ganz von den dazu gehörigen chinesischen getrennt, und die Namen überhaupt in verkehrter Ordnung aufgeführt, und so die irrige Meinung veranlasst, durch die syrischen Namen seien andere Personen bezeichnet als durch die chinesischen; auf diese Weise brachte man statt der Zahl von 70 Namen 132 Namen von Geistlichen (nämlich 70 syrischen, 62 chinesischen Geistlichen) heraus; und Pauthier hält diesen Irrthum fest.

Merkwürdigerweise verdankt man es den muhammedanischen Rebellen und ihren in der Umgebung von Singan fu angerichteten Verwüstungen, dass jetzt die ganze Inschrift wieder zugänglich ist. Dieselben zerstörten das Buddhistenkloster und den Tempel, wo die nestorianische Tafel aufgestellt war. Frh. v. Richthofen fand 1872 die Tafel umgestürzt, mitten unter Trümmern, aber unversehrt.²⁾ Später wurde sie wieder aufgerichtet und steht jetzt von allen Seiten frei. So fand sie Graf Béla Széchenyi, als er auf seiner asiatischen Reise im Januar 1879 nach Singan fu kam, um die Tafel zu sehen. Derselbe kaufte drei Abdrücke; weil aber

¹⁾ Alexander Williamson, *Journeys in North China etc.* London 1870, I, 380—386; cf. 246. 247.

²⁾ Richthofen, *China*, I, 553.

diese unvollständig waren, ruhte er nicht, bis man ihm auch von den Seiteninschriften, von welchen keine Abdrücke existirten, solche fertigte.¹⁾ Einen dieser vollständigen Abdrücke stellte er mir gütigst zur Verfügung. Ein Blick darauf genügte, um zu erkennen, dass die bisherigen Publicationen manche Lücken und viele Unrichtigkeiten enthalten, die erst jetzt gehoben werden können. Würde ich daher zum Titel der von mir projectirten Ausgabe den Zusatz machen: ‚Erste vollständige und zugleich fehlerfreie Ausgabe‘, so könnte mir nach dem Gesagten niemand mit Recht den Vorwurf der Marktschreierei oder Unbescheidenheit machen.

III.

In der vorletzten Columnne der Hauptinschrift glaube ich einen Irrthum der bisherigen Uebersetzer und Erklärer mit Sicherheit erkannt und verbessert zu haben. Der dort im chinesischen Texte genannte Ningschu ist nicht der Metropolit von China oder Ostasien, wie bisher allgemein angenommen wurde, sondern der im Syrischen genannte Hnānischô', Patriarch der Nestorianer. Das geht aus der Vergleichung beider Texte klar hervor. Was in der genannten Columnne im letzten chinesischen Satze ausgesagt wird, wird in den in derselben Zeile sich unmittelbar anschliessenden syrischen Worten wiederholt, so dass die einen die Uebersetzung der anderen enthalten, nur dass das Datum im Chinesischen nach der chinesischen, im Syrischen nach der seleucidischen Zeitrechnung gegeben ist. Darum ist auch diese syrische Zeile so weit hinaufgerückt, abweichend von dem übrigen syrischen Texte. Im chinesischen Texte heisst es: ‚In des Gross-Thang[-Kaisers] Kientschung 2. Jahre . . . wurde [dieses Monument] errichtet, zur Zeit, als das geistliche Oberhaupt Priester Ningschu die orientalische Christengemeinde (d. h. die Kirche der Ostsyrer) regierte.‘ Die syrischen Worte besagen: ‚In den Tagen des obersten Vaters Mār Hnānischô' des

¹⁾ G. R. v. Kreitner, Im fernen Osten, Wien 1881, 464 ff.

Patriarchen [und] Katholikos, im Jahre 1092 der Griechen, errichtete Jazedbôzed diese Steintafel.'

Chinesisch.	Syrisch.
In des Gross-Thang[-Kaisers] Kientschung 2. Jahre ist [dieses Denkmal] errich- tet worden	Im Jahre 1092 der Griechen hat Jazedbôzed diese Stein- tafel errichtet
zur Zeit, als das geistliche Oberhaupt (Chef der Religion)	in den Tagen des obersten Vaters
Priester Ningschu (Nangscho) die orientalische Christenge- meinde (die Ostsyrer) regierte.	Mār Ḥnānischô' des Patriarchen [und] Katho- likos.

Wenn der chinesische Name des Patriarchen, Ningschu, in der alten Aussprache wirklich Nangscho gelauteet hätte, wie ich nach den mir zugänglichen Hilfsmitteln vermuthe, so wäre der syrische Name des Patriarchen, dem Klange und selbst der Bedeutung nach, so genau als möglich im Chinesischen wiedergegeben. In Bezug auf den Titel ‚Katholikos‘ und die Bezeichnung der Nestorianer als ‚Orientalen‘, ist Folgendes zu erinnern. Bis zum Ende des fünften Jahrhunderts gehörten die Christengemeinden im persischen Reiche zum Patriarchate Antiochia und bildeten den östlichen Theil desselben, im Gegensatze zu dem Occident, d. h. dem in Syrien gelegenen westlichen Theil dieses Patriarchates. Wegen der durch die Kriege zwischen den Persern und Römern so oft behinderten Communication war der Bischof von Seleucia-Ktesiphon der ‚Katholikos‘ oder generalis (procurator) des Patriarchen für den ‚Orient‘. Als der nestorianische Bischof von Seleucia sich von Antiochia losgetrennt und den Patriarchentitel angenommen hatte, behielt er daneben auch noch den eines Katholikos der Orientalen bei; Orientalen ܕܡܪܝܢܐ, ܕܡܪܝܢܐ, hiessen fortan ganz gewöhnlich alle Nestorianer, welche zur Obedienz des Patriarchen von Seleucia-Ktesiphon gehörten.

Die Aufhellung dieses Punktes, die wohl keiner Einrede begegnen wird, gibt mir einen Fingerzeig zur Lösung einer anderen Schwierigkeit, und vielleicht auch zum Verständniss eines ganz räthselhaften Wortes. Die zweite chinesische Zeile und die letzte syrische stehen gleichfalls in einer und derselben Linie unter einander, erstere auffallend weit herunter, letztere viel weiter hinaufgerückt, so dass beide in demselben Verhältnisse zu einander zu stehen scheinen, wie die Texte der eben erklärten Columne. Die chinesische Zeile lautet: **大秦寺僧景淨述**, 'Verfasst von dem Priester der Tathsin-Kirche Kingtsing'. Als Priester der Tathsin-Kirche ist Kingtsing kein Chinese; sein syrischer Name muss also auf der Tafel stehen. Was liegt näher als diesen Namen in der syrischen Zeile zu suchen, die unmittelbar unter dem eben angeführten chinesischen Texte in derselben Linie steht, in den Worten: **ܐܕܡ ܩܝܣܪܐ ܕܩܝܣܪܐ ܕܩܝܣܪܐ** **ܐܕܡ ܩܝܣܪܐ**, 'Adam, Priester und Chorbischof und Fapschi von China'. Es ist kaum zweifelhaft, dass Kingtsing der chinesische Name des Adam ist. Was ist aber **ܐܕܡ ܩܝܣܪܐ** *Fapschi*? Syrisch ist das Wort durchaus nicht; im Persischen ist auch nichts zu finden, was irgendwie auf die Bedeutung des Wortes führen könnte. Es ist ohne Zweifel ein chinesisches Compositum, wodurch eine Würde Adams bezeichnet wird: Fapschi von China. Bei der ersten Silbe hat mir einmal Prof. G. v. d. Gabelentz das Wort **法** *fǎ*, alt *fap* in Erinnerung gebracht. Ungeachtet des Zweifels, welchen derselbe wegen des langen *ā* seiner Conjectur beigelegt hat, glaube ich doch, dass er das Richtige hierin getroffen hat. Wenn aus *çākya* chinesisches *šikja*, *šik* und so das lange *ā* chinesisches kurz *ī* werden kann, so ist auch das Umgekehrte denkbar, dass ein kurzer Buchstabe des chinesischen Wortes bei der Entlehnung gedehnt wird. Die beste Erklärung jedoch liegt darin, dass die Syrer bei Aufnahme von Fremdwörtern auch die kurzen Vocale mit den homogenen Consonanten zu schreiben pflegen, um den Vocallaut genau zu bezeichnen. *Ālaf* bedeutet in unserem Falle keine Länge, sondern den kurzen Laut *ā*, wie z. B. die beiden kurzen *α* und das *ο* des griechischen Wortes *ἐσφματα*, syrisch **ܐܠܐܦ** mit *Ālaf*, resp. *ʿlau*, das kurze *ī* in

φιλόσοφος, Φίλιππος, syrisch ܦܝܠܫܘܫܘܬܐ, ܦܝܠܝܦܦܘܫܘܬܐ mit Jöd geschrieben wird.

Der zweite Theil unseres Compositums ist schwerer zu erklären. Da Adam-Kingsing der Verfasser der Inschrift ist, so dürfte man wohl voraussetzen, dass dies auch in dem dazu gehörigen syrischen Texte angedeutet ist. Darum rathe ich auf **史** *ssî*, was ‚Historiker, Annalist, Archivar‘ bedeutet. **法史** *fap-ssî* wäre dann der Annalist oder Archivar der Kirche von China, nach Analogie von **國史** *Kuok-ssî* ‚Reichsannalist‘, **漢史** *Han-ssî* ‚Geschichtschreiber der Han-Dynastie‘ u. dgl.: ungefähr dasselbe, was in den griechischen Kirchen der *χαρτοφύλαξ*, im Abendlande der *commentariensis*, a *commentariis* war. Prof. v. d. Gabelentz hatte mir brieflich das chinesische Compositum **法士** *fap-ssî* oder **法師** *fap-ssî* ‚Lehrer des Gesetzes oder der Religion‘ zur Vergleichung empfohlen. Allein dieser Titel wäre keine unterscheidende Bezeichnung für den Einen, dem er beigelegt wird; viele von den in der Inschrift genannten Geistlichen werden ‚Religionslehrer‘ in China gewesen sein. Unannehmbar ist auch die Erklärung Kirchers, Assemanis u. A., welche auch Wylie adoptirt hat, dass das fragliche Wort Papaschi zu lesen und als Papst, Oberhaupt, Metropolit von China zu verstehen sei. Denn wäre auch das Wort Papaschi syrisch, was es durchaus nicht ist, und könnte es sonst eine ähnliche Bedeutung haben, so passt diese doch hier nicht. Adam ist ‚Chorbischof und Papaschi‘; die höhere Würde kann doch nicht so an zweiter Stelle genannt werden; und was die Hauptsache ist, der Chorbischof nimmt eine untergeordnete kirchliche Rangstufe ein, steht unter dem Bischöfe und Metropoliten. Da nun Adam Chorbischof ist, so kann er unmöglich das Haupt der Kirche Chinas sein.

IV.

Die neue Ausgabe wird auch dazu beitragen, dass die noch herrschenden Zweifel über die Echtheit des Denkmals aufhören. Da die Inschrift bisher nie vollständig und zugleich fehlerfrei vorlag, fehlte es an dem wichtigsten Mittel zu einem sicheren

Urtheile. Zwar gewinnt in neuester Zeit die Ueberzeugung von der Echtheit immer mehr an Boden; namentlich bei den europäischen und nordamerikanischen Sinologen, welche in China leben oder dort längere Zeit gelebt haben, wie Bridgman, Wells Williams, Williamson, Edkins, Bretschneider, Eitel, Phillips, Yule, u. a., ist die Echtheit schon längst eine völlig ausgemachte Sache, da dieselben nach einer Bemerkung in *The Chinese Repository* ¹⁾ ,nicht genug leichtgläubig waren, um an die Unechtheit der nestorianischen Tafel zu glauben', während bei uns dieser Glaube an eine Fälschung nicht bloß fort dauerte, sondern unter dem Einflusse wirklich oder vermeintlich kompetenter Kritiker zu einem feststehenden Dogma sich ausbilden zu wollen schien. In Stanislas Julien hatte man allerdings eine Autorität ersten Ranges den oben erwähnten Sinologen entgegen zu stellen, freilich nur so lange, bis derselbe, was vielleicht weniger bekannt ist, auf Grund eines ganz unverdächtigen Zeugnisses seine Zweifel aufgab.²⁾

In Deutschland war es ganz vorzüglich K. Fr. Neumann, welcher durch sein von einer Wolke anscheinend vernichtender Beweise getragenes und im Tone vollster Siegesgewissheit ausgesprochenes Verdammungsurtheil ³⁾ auf lange Zeit jenen Forschern imponirte, die nicht in der Lage waren, sich ein selbstständiges Urtheil zu bilden. So ist es erklärlich, wie Rödiger und Gosche in ihren Literaturberichten für die Deutsche Morgenländische Gesellschaft die decisiven Urtheile aussprechen konnten: ,Neumann hat uns nochmals die Unechtheit der syrisch-chinesischen Inschrift von Singan fu bewiesen';⁴⁾ und ,für die vorurtheilslosen Forscher ist die Unechtheit zweifellos entschieden'.⁵⁾ Wie diese Gelehrten durch die ihnen bereits bekannten Publi-

¹⁾ Diese Zeitschrift kommt von ihrem ersten bis zum letzten Jahrgange (1832—1850) häufig auf unsere Inschrift zu sprechen, immer mit unterschiedener Anerkennung ihrer Echtheit, z. B. I, 44. 449—451. XIV, 201 bis 229. XIX, 552—554.

²⁾ *Revue de l'Orient*, Mai 1862, 315; Renan, *Hist. générale des langues sémit.*, 3e édit. (Par. 1863), p. 288—290; St. Julien, *Voyages des pèlerins bouddhiques* III, 535, note.

³⁾ *Jahrb. f. wiss. Kritik*, I (1830), 591—593; *ZDMG.*, 4 (1850), 33—43.

⁴⁾ *ZDMG.*, 5 (1851), 465; vgl. 10 (1856), 696 f. ⁵⁾ *Ebd.*, 14 (1860), 173.

cationen Wylies und Pauthiers in ihrem Verwerfungsurtheile sich nicht irre machen liessen, so haben auch die seither laut gewordenen Stimmen für die Echtheit, obschon ausgehend von Kennern, wie G. Bickell,¹⁾ A. von Gutschmid,²⁾ Th. Nöldeke,³⁾ noch viel zu wenig Beachtung gefunden. Ein Gelehrter der Londoner Times hält noch bis in die allerjüngste Zeit an der alten Fabel fest;⁴⁾ G. Oppert,⁵⁾ Germann⁶⁾ suspendiren noch immer ihr Urtheil. Desgleichen ersehe ich aus dem vom verehrten Congressmitgliede Prof. D. Chwolson mir soeben gütigst geschenkten Hefte über die ‚Syrischen Grabinschriften in Semirjetschie‘, dass auch er noch an der Authenticität zweifelt.⁷⁾

Diese Zweifel sind erklärlich, und werden aufhören, wenn einmal die Inschrift vollständig in ihrer wahren Gestalt Allen zur Einsichtnahme zugänglich ist. Hätte Neumann einen genauen Abdruck vor sich gehabt, so hätte er bei allem Festhalten an seinem Verwerfungsurtheile doch nicht gewagt zu behaupten, dass die Namen auf dem Steine ‚mit den jetzigen syrischen Charakteren, nicht in Estranghelo, welches im achten Jahrhundert im Gebrauche war‘, geschrieben seien. Allen Zweiflern gegenüber kann ich mich auf einen Gelehrten berufen, der uns allen als eine Autorität ersten Ranges gelten muss: auf Prof. Nöldeke. Als dieser auf einem guten Abklatsch unserer Inschrift die schönen Estrangelbuchstaben sah, war er auf der Stelle von der Echtheit überzeugt, denn ‚eine solche syrische Inschrift konnten sie (die Jesuiten) nicht verfertigen; das konnte im 17. Jahrhundert überhaupt Niemand‘.⁸⁾ Die Ausgabe der Inschrift nach einem genauen Abdrucke muss dieselbe Wirkung bei Allen hervorbringen, welche etwas von der Sache verstehen, und ohne anderes Interesse als das der wahren Wissenschaft an den Gegenstand herantreten.

¹⁾ *Conspectus syr. litt.* 61. ²⁾ *ZDMG.*, 34 (1880), 210.

³⁾ *Gesch. d. Perser u. Arab. von Tabari* 118 und 502.

⁴⁾ 1886 January 29th.

⁵⁾ *Der Presbyter Johannes*, 142.

⁶⁾ *Die Kirche der Thomas-Christen*, Gütersloh, 1877, 146.

⁷⁾ *Mémoires de l'Acad. Imp. de St Pétersb.*, VIIe sér., t. 34, N° 4, p. 27.

⁸⁾ Aus einem Briefe N.'s an Ref.

Une page de la littérature impériale de la Chine.

Édits de l'Empereur Shi-tzong-hien (Yong-tcheng).

Par

C. de Harlez.

Le troisième souverain de la dynastie mandchoue, Shi-tzong-Hien, qui régna de 1723 à 1735 sous le nom d'années *Yong-tcheng*, est peut-être celui qui a laissé le plus de traces personnelles dans la littérature chinoise. Bien que Tartare il représentait l'esprit chinois dans ses vues les plus étroites et les plus subjectives, ce qui explique sa conduite à l'égard des Européens et spécialement des missionnaires et des chrétiens. Il s'était donné pour mission de faire revivre le génie chinois en le préservant de toute influence étrangère et de rétablir la vénérable antiquité, qu'il regardait comme le modèle incomparable, destiné à former tous les siècles et que les innovations de son père, l'illustre K'ang-hi, avaient plus ou moins compromise.

Ami et protecteur des arts nationaux et des lettres, il se plaisait à étaler aux yeux de ses sujets les preuves de sa sagesse et de ses talents littéraires, aussi multipliait-il ses édits, ses avertissements et exhortations aux fonctionnaires et au peuple, et il y prodiguait les développements oratoires et les leçons de morale.

On connaît généralement son amplification du *,Saint-Édit' cheng yu* de l'empereur K'ang-hi. Plusieurs traductions en ont été données et le texte a été publié plusieurs fois en Europe.¹⁾ Mais ce qui est beaucoup moins connu et qui mériterait de l'être

¹⁾ Par Milne en 1817 et 1870; par le savant sinologue italien C. Pucini en 1881.

beaucoup d'avantage, c'est le recueil qu'il fit publier de ses édits, décrets, exhortations, avertissements, etc. adressés aux huit bannières, c'est-à-dire aux huit divisions de l'armée tartare qui forme la base de la force militaire du Céleste Empire. Ce recueil qui contient plus de 430 morceaux de genres différents, renferme bien des détails intéressants pour l'histoire, la connaissance des mœurs et usages de la Chine. Il a été écrit en chinois et en mandchou et porte ainsi le double titre de *Shang yu pa ki* et *Dergi hese jakôn gôsa de wasimbuhangge*.¹⁾ Il est divisé en 13 parties correspondant aux 13 années du règne de cet empereur.

Nous ne connaissons personne qui s'en soit jamais occupé.²⁾ Nous en présentons ici quelques extraits qui pourront donner une idée du contenu et de sa valeur.

L'impérial écrivain y témoigne des sentiments les plus élevés et les plus généreux; il est à regretter qu'il ne fût pas en pratique tel qu'il se montrait en théorie, car plus d'un acte de violence et de cruauté ont taché sa mémoire. On remarquera dans ces extraits la singulière contradiction par laquelle Yong-tcheng ou Shi-tzong-hien réproouve et encourage à la fois l'usage de la prière. Toutefois, au premier cas, le motif est évident.

I

Le 29 du 3e mois de la Ve année Yong-tcheng.

DÉCRET SUPRÊME.

Les docteurs et les licenciés qui ont subi leur examen, voulant reconnaître les faveurs que je leur ai accordées, se proposent, dit-on, cette année la 50e de ma longévité,³⁾ d'élever un

¹⁾ Deux appendices considérables contiennent des rapports des fonctionnaires et les décisions impériales y relatives.

²⁾ J'en ai donné la description, l'analyse et quelques extraits dans le *Journal Asiatique* et dans les *Mémoires de la Société des études japonaises*, etc.

³⁾ En 1727. Yong-tcheng était depuis 5 ans sur le trône. Propr. de mes dix-mille ans. Dix-millénaire est un titre propre aux empereurs chinois.

autel dans le temple de la capitale, d'y lire les livres sacrés et réciter des prières.

C'est-là un projet vain et erroné. Dans mes soins pour le bon gouvernement, dans mon zèle pour une administration vigilante de l'empire, en tout ce que j'ai fait, j'ai toujours mis au-dessus de tout, le devoir de suivre les principes de justice. Car tant qu'on s'y conforme, on est toujours d'accord avec la volonté du ciel. Réfléchir à fond, délibérer en soi est un acte plus rapide que l'écho. Si tout ce que je fais est conforme au droit, si scrutant mon cœur, je n'y trouve rien dont je doive rougir, les esprits seront les premiers à en rendre témoignage. Mais ne demandez pas s'il convient ou non de leur adresser des requêtes par des prières. Quand on agit contrairement à la justice, c'est se donner une apparence mensongère que de demander la fortune et de prier pour obtenir des biens. Si l'on sert fidèlement le ciel, il est superflu de prier.¹⁾

Pour moi j'ai toujours eu à cœur de m'observer constamment, de me tenir en garde, craintif (de tout mal). Les docteurs, tous ceux qui étudient régulièrement les livres et cherchent à pénétrer les principes doivent imiter dans leurs actes les saints et les sages du passé. Qu'ils n'imitent donc point les actes vains et faux des gens inférieurs de ce siècle.²⁾

Pour moi j'ai d'autres pensées. Parmi les lettrés qui retournent chez eux (après avoir passé leur examen³⁾), il y en a beaucoup qui sont pauvres, malades et dépourvus de toute provision de voyage. Si on leur donne de l'argent pour subvenir à leurs besoins, ils le dépenseront inutilement et iront à l'encontre de mes intentions. (Je voudrais les secourir) mais en commençant une semblable pratique, il faudra agir prudemment, examiner de près et faire parler les gens pour découvrir leurs dispositions.

¹⁾ Yong-tcheng exagère la doctrine de Kong-fu-tze, qui disait de respecter les esprits tout en les tenant éloignés de soi.

²⁾ Bouddhistes et chrétiens qui prient et font des sacrifices.

³⁾ Ils avaient dû pour cela venir au chef-lieu de province, ou même à la capitale pour le degré supérieur.

Mais empêchez surtout d'élever un autel et d'y faire des lectures et des prières extraordinaires.

J'entends encore dire qu'à l'occasion de la cinquantième année de ma longévité, les gouverneurs généraux (*Tzong-tu*) et les préfets (*Siun fu*) font chercher et acheter les objets nécessaires à des jeux publics.¹⁾ Cela ne doit point se faire.

Les employés inférieurs apportent les objets qui leur viennent de leur endroit natal pour manifester leurs sentiments de respect. Pour moi, je rassemblerai avec soin tous les instruments convenables à ces circonstances, je les donnerai et partagerai entre les mandarins, unissant dans une harmonie parfaite le haut et le bas, le prince et les sujets. Si l'on doit se pourvoir des objets nécessaires, qu'on m'en informe, car j'ai peut-être encore des choses nécessaires à ces jeux (et que je ne connais point), je n'ai pas tout vu.²⁾

Jadis, il y a quelques lustres,³⁾ lorsque j'étais encore prince (Wang), me confiant en les richesses de l'empereur défunt, j'avais acquis une foule d'instruments de jeu. Depuis que je suis assis sur le trône, j'ai été voir tous les instruments, vases, armes, etc. qui depuis longtemps se trouvaient dans le palais dont j'ai hérité;⁴⁾ ce sont tous objets simples et solides; il n'y a réellement rien là d'extraordinaire ni d'inusité, rien que tous ne connaissent. Si on le disait au public on ne croirait pas (que feu l'empereur eût été si modeste et si économe). Ce n'est certainement point à comparer avec ce que j'avais amassé quand j'étais Wang. J'y pense avec honte; quand j'étais héritier présomptif, j'avais, en objets extraordinaires, variés et de grand prix, plus du double de ce que feu l'empereur possédait dans son palais.

Plein de respect pour la haute vertu de l'empereur mon père, vertu si digne de respect, si parfaitement réglée, je dois y penser et la prendre à jamais pour modèle. Et réellement je la suis en mon cœur avec respect et amour.

¹⁾ Mimes, palestres, tirs, etc.

²⁾ Ce qui est au palais impérial.

³⁾ Quelques dizaines d'années.

⁴⁾ Au palais impérial; objets amassés par les premiers Tai t'sing.

On sait que le second fils de feu l'empereur était un être vil et méprisable, qu'il devait être pour tous un avertissement, un mauvais exemple à fuir. Si moi, bien que connaissant ses vices, je m'étais approprié tout ce qu'il avait acquis d'instruments de jeu, lorsque je me serais retrouvé au milieu de mes fils et descendants si sages et si raisonnables, n'eussé-je point eu à essayer leurs reproches?

C'est pourquoi après avoir mûrement réfléchi, j'ai trié et marqué tous les objets qui se trouvent au palais, tant ceux dont j'ai hérité, que ceux dont l'acquisition avait été faite lorsque j'étais Wang. Mais devais-je, en faisant briller la vertu de l'empereur défunt, accroître la honte en mon cœur? Non, sans doute. Les objets que j'ai vus dans la salle du palais sont très-nombreux. Si tous les mandarins voulaient épuiser leurs ressources à en acheter, il y en aurait plus que suffisamment. Mais il ne me convient pas de verser inutilement ces richesses sur le marché pour procurer du profit à des gens de sentiments peu élevés.¹⁾ Aussi, préoccupé uniquement de corriger les fonctionnaires, d'établir les gouverneurs généraux et les préfets dans la droiture et la justice, je veux donner cet argent pour procurer aux gradués les provisions de voyage nécessaires, nourriture et ustensiles. Il n'y aura certainement point de superflu pour acheter en outre des instruments de jeu.

Informez-vous auprès des magistrats supérieurs; ils vous renseigneront sur les faits et gestes des fonctionnaires inférieurs, sur leurs intrigues, leurs complots et leurs rivalités. Il n'y a guère lieu d'en attendre qu'ils apprennent à gouverner fidèlement et à régler convenablement la conduite des fonctionnaires.

A mes yeux, c'est la paix régnant dans le peuple, qui peut seule procurer les avantages de la prospérité et faire connaître les gens de bien, en sorte qu'on n'accorde sa confiance qu'au mérite. Si les gouverneurs et préfets recherchent consciencieusement les fonctionnaires travaillant activement pour le bien de l'État et s'efforçant, par leur bonne administration, d'être

¹⁾ A ces mandarins qui les achèteraient.

utile au peuple, ce sera de beaucoup supérieur à toutes les merveilles inconnues que l'on aurait pu se procurer ici-bas. Faire connaître un homme vertueux, digne d'être mis en fonction c'est plus que gouverner de nombreuses villes et d'acquérir des objets précieux et extraordinaires.

Jadis lorsque le défunt empereur eut atteint la cinquantième année de sa longévité, je lui présentai une supplique et j'insistai plusieurs fois pour qu'il permit d'amener (les Grands) à la cour pour lui présenter nos respectueuses félicitations. Il s'irrita et ne voulut point le permettre expressément. Si maintenant, à l'occasion de mon anniversaire, j'ordonne ce qui a eu la désapprobation du défunt empereur et qu'il refusa malgré mon insistance, je n'aurai certainement plus de paix en mon cœur.

En outre du temps de feu l'empereur, bien loin d'estimer des actes tels que de dresser des autels pour y lire des prières, de faire des sacrifices et des inscriptions, on les avait en mépris. Cependant, pressé par les sollicitations des mandarins, il céda à leurs instances et fit faire ce qu'ils demandaient. C'est qu'il ne connaissait pas bien les motifs secrets de toutes ces gens.¹⁾ Moi, qui ai rempli 40 ans des fonctions à titre de prince impérial, je connais par moi-même tous les mobiles qui font agir les mandarins; je n'ai aucune raison pour faire renouveler ce qui a été fait alors.

Fonctionnaires de la capitale et de l'empire, conformez-vous tous à ma pensée, suivez mes ordres avec respect. Agissez avec fidélité et droiture; évitez les dépenses inutiles. Soyez toujours pleins de zèle.

Ainsi décrété.

¹⁾ Kang-hi s'irrita d'abord, puis céda aux instances, croyant que le dévouement des mandarins était sincère; mais Yong-tcheng, longtemps mandarin lui-même, connaît à fond leur zèle intéressé.

II

Le 10 du 7e mois de la Ve année Yong-tcheng.

DÉCRET SUPRÊME.

Comme je disais dans mon décret du 1 du 7e mois, la justice qui se manifeste dès l'origine et qui agit sous l'impulsion du ciel et de l'homme est plus prompte que l'écho.

Les inondations, sécheresses et autres calamités ou afflictions qui accablent une terre quelconque, proviennent des actes de l'homme. Soit que le gouvernement de l'empire s'affaiblisse et soit négligé, soit que les gouverneurs généraux, préfets et mandarins inférieurs ne remplissent pas bien leurs fonctions, soit que les charges des fonctionnaires de district ou de ville n'aient pas été occupées, soit que quelque part en une cité, en un canton, les gens aient le cœur faux et astucieux et que la doctrine soit pervertie, tout cela arrête la faveur du ciel et attire les désastres et les malheurs. C'est pourquoi, constamment préoccupé d'instruire et d'avertir (les peuples), je n'ai cessé de publier des édits pour rappeler (ces vérités).

Me levant tôt, mangeant tard¹⁾ je me suis toujours exercé à la vigilance; j'ai toujours été pénétré de la crainte (du mal).

Mais le monde est vaste, le peuple très nombreux. La charge de surveiller les magistrats n'appartient qu'aux gouverneurs généraux et aux préfets; le soin de veiller aux intérêts du peuple n'incombe qu'aux chefs de Fou²⁾ et de Hien.³⁾ Si les magistrats des Hien, chacun en son endroit, veillent avec zèle sur les intérêts du peuple comme sur ceux de leurs enfants, s'ils se font une loi de partager leurs plaisirs et leurs peines, de leur tracer la voie et de les rendre meilleurs, s'ils savent considérer leurs maladies et leurs souffrances comme les leurs propres, le peuple respirant à l'aise, sera dans les dispositions les plus favorables et tout sentiment de malveillance, d'opposition disparaîtra.

¹⁾ Phrase stéréotypée que Yong-tcheng répète à chaque instant.

²⁾ Chefs-lieux de départements.

³⁾ Chefs-lieux de canton ou villes de 3e ordre.

Si alors, il survient inopinément une pluie abondante, si l'on prie sincèrement et avec instance pour le salut du peuple,¹⁾ on pourra, à son gré, changer les dispositions du ciel et assurer sa bienveillance.

Ainsi décrété.

III

Le 18 du 6e mois de la VIe année Yong-tcheng.

DÉCRET SUPRÊME.

D'après ce que j'apprends, les officiers qui commandent aux bannières, lorsqu'ils ont à faire un rapport sur une faute commise, se montrent partiaux en faveur du délinquant ou bien exagèrent notablement le délit. En aucun cas, ils ne cherchent ni le juste milieu, ni la vérité. Généralement quand ils dénoncent une faute, ils exagèrent l'accusation et la peine proposée, se disant que le souverain usera d'indulgence et diminuera cette peine.²⁾ Si je le fais, ils s'en vont dire que c'est grâce à eux qu'il en a été ainsi, et s'attribuant l'acte d'indulgence qui vient de moi, ils gagnent pour eux-mêmes la faveur du public.

Si, au contraire, je confirme leur sentence, à dessein excessive, ils disent alors que ma décision dépasse toute mesure par sa sévérité, et ils me rendent odieux au peuple. C'est là une conduite perfide, astucieuse, digne de rebelles, un procédé coupable. Ces officiers se soucient peu d'attacher à mon nom une extrême défaveur, dès qu'ils peuvent acquérir une renommée favorable.

Je ne puis permettre cela. Il n'y a que ce qui est conforme aux lois du royaume et à la saine doctrine qui doive se faire.

Ceux qui administrent les affaires de l'empire et doivent accuser les délinquants ne doivent remplir ces fonctions qu'avec

¹⁾ Dans l'édit précédent, Yong-tcheng affirmait l'inutilité de la prière.

²⁾ En Chine toutes les causes criminelles doivent être révisées à Peking et les sentences de condamnation confirmées par l'empereur.

droiture et fidélité. Si la faute est grave, on ne doit pas la traiter comme légère. Si elle est légère, on ne doit pas l'exagérer dans les rapports.

Depuis six ans que j'occupe le trône ai-je jamais, dans un accès de colère, puni un innocent? Ai-je jamais traité un délinquant avec toute la sévérité de la loi? J'ai toujours, et je m'en réjouis, usé d'une grande indulgence.

D'un autre côté quel coupable ai-je jamais relâché sans lui avoir infligé aucun châtiment?

Pendant ces six années j'ai, bien des fois, rappelé la vérité et averti les magistrats. Malgré cela ils ont agi comme des rebelles et uniquement selon leurs idées personnelles.

Tandis que moi, je n'omettais jamais, par légèreté, de considérer attentivement les affaires, les fonctionnaires me trompaient en tout et partout. Croit-on peut-être que je ne sais pas distinguer le vrai du faux? Est-ce que je ne suis pas capable de diriger les affaires? J'ai, sans discontinuer, exhorté et instruit les magistrats, mais en général ils n'ont point obéi et ne se sont point corrigés.¹⁾

Parler mensongèrement et sans règle c'est une faute qui dépasse les autres. Si la volonté agit de même, alors les actes mettent le trouble et le désordre dans le gouvernement. Il n'y a rien de plus grave que les fautes des magistrats. Je vous en ai déjà avertis dans mes lettres.

Si vous continuez ainsi sans craindre ni changer, comme vous entretenez par là en vos esprits des pensées de perversité, de rébellion et de fourberie, je vous ferai arrêter et punir, selon la loi, sans tarder. Certes je n'usurai pas d'indulgence à votre égard.

¹⁾ C'est là un des traits de la politique interne de la Chine. Dans ce puissant empire, où les lois pénales ont d'excessives rigueurs, l'empereur est censé le père de tous ses sujets. Au lieu d'être sans cesse armé du glaive de la loi, il agit souvent en père; il instruit, avertit, réprimande souvent en pure perte et n'use de rigueurs qu'à la dernière extrémité. De là ses homélies sont souvent prises pour de belles pièces de littérature auxquelles on ne fait nulle attention. Comparez mon opuscule : *L'infanticide en Chine* d'après les documents chinois, Louvain 1885, p. 5.

Ces vices règnent chez les membres des tribunaux criminels et des bannières. Annoncez donc ma décision aux magistrats des bannières et du palais et aux magistrats mandchoux des cours criminelles. Faites la connaître partout et à tout le monde.

Ainsi décrété.

IV

Le 25 du 3e mois de la VIIe année Yong-tcheng.

DÉCRET SUPRÊME.

Comme aux environs de la capitale il n'a point plu selon les besoins de la saison, je me suis examiné moi-même (pour voir si je n'avais point commis quelque faute qui eut pu attirer cette calamité sur le pays). (Mais non.) J'ai fait administrer l'empire convenablement par les magistrats, mon cœur est toujours craintif et vigilant. Les fonctionnaires sont tous remplis de zèle et d'activité dans l'accomplissement de leurs fonctions et se conduisent selon les coutumes et le droit.

Lorsque quelque vice, quelque erreur se montrait, j'avertissais aussitôt par un édit; j'ai tout fait amender et corriger. Jamais il n'a été fait quoi que ce soit qui pût arrêter la bienveillance du ciel. Mais depuis que, le second mois de cette année, j'ai porté un décret amnistiant le dommage fait aux revenus publics (par ceux qui s'en emparent sans droit), les coupables dépourvus d'intelligence n'ont point su se montrer reconnaissants de cette extrême faveur. Bien plus, comme s'ils n'avaient pas été amnistiés, ils n'ont causé que plus de tort. Leurs âmes méchantes, rebelles ont lassé la bienveillance du ciel. C'est pour quoi le ciel a fait paraître un signe extraordinaire aux environs de la capitale.

Considérant ce fait attentivement, je n'ai pu par mes réflexions saisir la vérité.

Le 23 de ce mois, comme j'avais réuni autour de moi les officiers et employés des huit bannières venus pour me présenter

une supplique, j'exposai clairement ma pensée relativement à ces misérables et à la manière de suivre les avertissements du ciel. Je répétei mes avis et mes leçons, et je portai un édit chargeant chacun des officiers des bannières de le publier, de le porter à la connaissance de tous. Aussi le 25 au matin, il survint une pluie abondante et fertilisante qui tomba dans la région entourant la capitale.

Notre devoir est de rechercher quelle est la loi qui fait que le ciel meut l'homme et que l'homme obéit à son impulsion. C'est avec crainte et respect que l'on doit accueillir cette manifestation d'un signe céleste clair et évident.

Les gens de peu d'esprit, se corrigeant avec soin, doivent constamment penser avec crainte et respect à cette manifestation céleste.

Ainsi édicté.

V

Le 21 du 4e mois de l'an VIII Yong-tcheng.

DÉCRET SUPRÊME.

Moi, voulant rendre irréprochable l'administration de l'empire, et établir un ordre parfait dans la gestion des mandarins, j'ai averti, par des édits répétés, les magistrats de tout ordre de remplir leurs fonctions avec fidélité et droiture, de gérer convenablement les affaires et de procurer ainsi le plus grand bien du peuple. Mais les mandarins sont en grand nombre, il y en a des bons et des mauvais, très différents les uns des autres.

Comme ces derniers considéraient mes avertissements et mes édits comme de vaines paroles, et qu'il faut absolument les amener à craindre et s'observer soi-même, sur présentation d'un rapport, tous les actes coupables ont été justement punis et sans indulgence.

Ils ont été ainsi avertis de craindre dans les plus petites choses et de soigner attentivement les plus minces affaires, d'amas-

ser chaque jour et mettre en sûreté les biens amassés,¹⁾ en sorte qu'ils ne se permettent plus de violer les lois et les coutumes réglées.

Aussi les gouverneurs et les préfets suivant dès lors les lois et les ordonnances, surveillant strictement les fonctionnaires, agirent sans hésitation et sans faiblesse. Sous cette active surveillance, on ne pensa plus qu'à faire régner la paix dans le peuple, à punir l'oppression, à encourager le bien. On ne voyait plus de fonctionnaire injuste ou tyrannique. Lorsque j'ai vu que les mandarins de tout ordre, jusqu'aux derniers qui méritent à peine ce titre, remplissaient leurs fonctions avec zèle, qu'ils observaient scrupuleusement les lois et respectaient les droits des cours supérieures, mon cœur en a ressenti une joie bien vive.

Les fautes commises antérieurement et signalées dans des rapports de blâme, étaient extrêmement nombreuses. Cette année, tant en automne qu'en hiver, j'ai porté des édits accordant grâce et pardon avec grande indulgence et ordonné aux mandarins de donner à tous des avertissements et des encouragements publics. Aussi lorsque la sécheresse qui régnait autour de la capitale me détermina à chercher quelle faute avait pu être commise dans le gouvernement de l'État, je ne trouvai rien qui ait pu nous attirer cette calamité. Car malgré le nombre des fautes commises antérieurement, il y avait des raisons bien suffisantes pour user de miséricorde conformément aux usages.

Mais maintenant, surtout après qu'il a été accordé une amnistie générale, il faut veiller à ce que les fonctionnaires prennent la voie de l'amendement et de l'avancement dans la vertu.

Conformément à l'édit de grâce, les mandarins privés de leurs traitements ont été rétablis dans leurs droits; tous ceux qui étaient descendus de grade ou dont la solde avait été diminuée seront réintégrés dans leur rang et traitement antérieurs. (Mais qu'ils veillent à s'amender. Car) s'il est des officiers de cette catégorie qui, après avoir été remis dans leur position, commettent de nouveau des fautes graves, soit en volant les deniers publics

¹⁾ Autre phrase sententieuse.

soit en violant les lois, flétrissez-les en publiant leurs noms dans les affiches¹⁾ et consignait le fait dans les registres.

Ainsi décrété.

VI

Le 14 du 4e mois de l'année VIII Yong-tcheng.

DÉCRET SUPRÊME.

Les mandarins doivent porter les boutons, les pendants et le manteau dont on se servait déjà à l'époque antérieure, d'après le rang de leur fonction actuelle. Il a déjà été porté un décret interdisant de s'en servir autrement et sans droit. Depuis lors il m'a été présenté un rapport constatant que parmi les fonctionnaires de l'armée attachés au secrétariat on fait usage des boutons, pendants et manteaux d'une manière contraire aux droits et devoirs des différents ordres. C'est pourquoi un nouvel édit fut porté afin qu'on n'employât plus ces ornements qu'en observant exactement le rang de chaque fonctionnaire. Cet édit était parfaitement clair. Cependant, à ce que j'entends, les secrétaires de l'armée violent en ce point les règles établies; ils continuent ainsi à s'arroger un rang, un titre et des ornements auxquels ils n'ont point droit. Cela est contraire à toute convenance. Que désormais ces fonctionnaires, tant de la capitale que de la province, se conforment, quant au titre et aux ornements, aux règles de leur grade actuel, et ne s'avisent plus de porter les insignes d'un rang plus élevé. Que les inspecteurs compétents surveillent de près les fonctionnaires de la capitale. Que les magistrats chargés de ce soin surveillent de même les fonctionnaires des provinces.

S'il se commet de nouveaux manquements, outre que les délinquants seront punis par les juges, un châtiment exemplaire

¹⁾ Chaque chef-lieu de divisions territoriales doit avoir au siège de l'autorité, un local où l'on affiche les ordonnances, édits et les décrets concernant les employés. Un fonctionnaire dégradé ou flétri doit dans son nouveau poste s'annoncer comme frappé de cette note infamante. Des registres signalant les fautes et les mérites des fonctionnaires doivent être tenus partout.

sera infligé aux inspecteurs et magistrats qui auront manqué de vigilance à rechercher les coupables.

Ainsi décrété.

VII

Le 14 du 4e mois de l'année VII Yong-tcheng.

DÉCRET SUPRÊME.

Exercer l'infanterie à la chasse¹⁾ est chose excellente. Les soldats doivent étudier et mettre en pratique les règles de la chasse. Il ne suffit pas de les y exercer une fois par an, il faut le faire très souvent. Désormais à l'approche de l'hiver au temps fixé pour la chasse des fantassins, chaque bannière doit s'y exercer deux ou trois fois; les officiers doivent y aller eux-mêmes, et l'on doit me l'annoncer le jour précédent. Les garde-chasse examineront les instruments de pêche et de chasse qui sont dans les magasins de l'armée, les mettront en ordre et les donneront aux soldats. Ils devront en outre leur apprendre à s'en servir et diriger les exercices.

Ainsi décrété.

¹⁾ Les grandes chasses aux animaux sauvages et féroces dans les montagnes, les bois etc. ont toujours été considérées en Chine comme l'image des combats et une excellente préparation à la guerre.

Étymologie, histoire, orthographe du mot Tibet.

Par

M. Léon Feer.

I. Le mot *Bod* (prononcé *Peu*).

On sait assez généralement que le pays de montagnes situé au Nord de l'Inde s'appelle *Bod*.¹⁾

Ce que l'on sait moins, c'est que les indigènes, en prononçant ce nom formé des trois lettres *b*, *o*, *d*, ne font entendre ni un *b*, ni un *o*, ni un *d*. Ils articulent *Peu* (= *Pö*²⁾).

Au premier abord, cela semble étonnant; en y réfléchissant, on trouve la chose assez naturelle. Un *b* initial prononcé *p*, une consonne finale qui ne se fait pas sentir,³⁾ ce sont là des phénomènes ordinaires dans le langage, et il n'est pas nécessaire, pour les rencontrer, d'aller dans les vallées de l'Himâlaya. Quant à la voyelle *o*, si on la prononce brève,⁴⁾ elle se rapproche du son *eu* (= *ö*); nous savons d'ailleurs que, dans la langue de Bod, *o* a souvent la prononciation *eu* (= *ö*), et peut même être remplacé par *e* dans l'écriture.⁵⁾

¹⁾ བོད

²⁾ La transcription allemande a l'avantage de s'éloigner moins de l'orthographe.

³⁾ Les Français qui ne font pas sentir le *t* final de Tibet seraient mal venus à reprocher aux Tibétains de ne pas faire sentir le *d* de Bod.

⁴⁾ En tibétain, toutes les voyelles sont brèves.

⁵⁾ C'est ainsi que le pronom de la 2e personne *khyod* se prononce *khyeu* (= *khyö*), au moins dans certaines provinces, et s'écrit aussi *khyed*.

Les renseignements que nous avons sur la prononciation du mot *Bod* nous venant de personnes¹⁾ qui n'ont jamais résidé que dans la partie orientale du pays, il y a lieu de se demander s'il s'agit ici d'une prononciation locale, provinciale, ou bien d'une prononciation universelle et nationale.

Les informations nous manquent pour résoudre la question. Rappelons du moins que, d'après Samuel Turner, qui visita le Bod central, il y a un siècle, le vrai nom du pays est *Puë* or *Puë Koachim*.²⁾ *Koachim* représente *khava-can* (nive praeditus), traduction exacte du sanscrit *Himavat*. Quant à *Puë*, Turner le traduit par *Nord*. Sans entamer une discussion sur ce point, je crois pouvoir avancer que le *Puë* de Turner ne diffère pas beaucoup du *Peu* des missionnaires français, et conclure que *Peu* (= *Pö*) représente bien la prononciation vulgaire et universelle du mot *Bod* dans le pays qui porte ce nom.

II. Le mot *Tibet* et ses variantes.

Ce pays que les indigènes appellent *Bod*, les Européens le nomment *Tibet*. Seulement, ils ne sont pas bien sûrs de l'orthographe de ce mot, car ils hésitent entre *Tibet* et *Thibet*. Il n'y a peut-être pas de peuple européen chez qui l'on ne rencontre ces deux formes. Cependant, comme l'*h* ne se prononce pas, il est permis de dire que le nom européen du pays de Bod est *Tibet*. Il existe bien aussi une autre forme : *Tubet*, mais elle est récente. Nous en parlerons plus tard.

Ce nom de Tibet était absolument ignoré du peuple de Bod qui, nous assure-t-on, n'en a eu connaissance que par les Européens. Cela doit s'entendre de la partie de ce peuple qui confine aux possessions anglaises, car les habitants de l'extrémité N.-O. du pays en attribuent l'invention aux Musulmans.³⁾

En effet, les Arabes et les peuples qui se servent de leur écriture, les Persans, les Turcs, désignent le pays de Bod par

¹⁾ Renou, Desgodins, missionnaires catholiques français.

²⁾ Embassy etc., p. 305.

³⁾ Glossary of tib. geogr. terms (Journ. of the R. Asiat. Soc. XX, p. 94).

un dissyllabe très semblable au terme européen et composé des consonnes *TBT*.¹⁾ Ils n'éprouvent pas le même embarras que les Européens au sujet de l'*h*, dont la présence changerait pour eux la forme du mot et en ferait un trisyllabe (*Ti-He-BeT*). Aussi n'ont-ils jamais songé à l'y introduire. C'est sur les voyelles à joindre à ces consonnes que le désaccord se produit. On hésite entre *i*, *e*, *u*, *o*. Toutefois la plus grande différence entre le mot asiatique et le terme européen consiste dans le doublement du *b*.²⁾ Les Orientaux prononcent *Tibbat*, *Tibbet*, *Tobbat*, *Tobbet* avec double *b* et grande incertitude dans l'emploi des voyelles.

Les Mongols reproduisent ce nom avec les mêmes consonnes *TBT*.³⁾ L'*h* leur donne encore moins de souci qu'aux Arabes par l'excellente raison que cette lettre manque à leur alphabet. Mais comme ils écrivent les voyelles, on se croit en droit d'attendre d'eux qu'ils nous fassent connaître celles du mot qui nous occupe. Aussi Klaproth a-t-il proposé de l'écrire *Tubet* à l'instar des Mongols.⁴⁾ Malheureusement, il n'y a en mongol qu'un seul et même signe pour *u* et *eu* (*ü* et *ö*). Bien plus! un seul et même signe sert pour *d* et *t*; de sorte que le mot qu'on lit *Tubet* pourrait fort bien se lire *Teubet* ou *Teubed*, ou encore *Tubed*.

On assure que la prononciation véritable est *Tubet*. Soit! Mais les Kalmouks, frères des Mongols, et assez avisés pour distinguer, par l'écriture, les lettres (tant consonnes que voyelles) confondues dans l'alphabet mongol, écrivent ce mot *Teubeud* (= *Tübüd*).⁵⁾ Le grand mongoliste Schmidt transcrit le terme mongol — *Töböt* plus souvent que — *Tübet*. Aussi crois-je pouvoir admettre que la véritable forme mongole est *Teubeut* ou *Teubeud* (*Töböt* ou *Tübüd*) et que la forme actuelle *Tubet* (= *Tübet*) est altérée et corrompue.

¹⁾ تبت.

²⁾ تبت.

³⁾

⁴⁾ Klaproth était tellement épris de la forme mongole que, dans ses ouvrages allemands il écrit *Tübät*, ce qui en est un véritable calque.

⁵⁾

Les Chinois rendent ce mot par une expression qui, si l'on tient compte de l'étrange façon dont ils défigurent les noms étrangers, présente avec le mot Tibet une étonnante analogie : c'est *T'hou-po* ou *Thou-pho*¹⁾ (donné par erreur sous la forme *Thou-fan*). La première syllabe *Thou* est toujours écrite avec une *h* ou un signe qui remplace cette aspirée.

Ces diverses formes du mot Tibet me paraissent ne différer que par des nuances soit de prononciation, soit d'orthographe. Je suis surtout frappé de leur analogie ; et je crois pouvoir affirmer que le nom du pays de Bod est représenté, hors de ce pays, par un mot de deux syllabes, essentiellement composé des trois lettres *t*, *b*, *t*, et à formes multiples, parmi lesquelles la forme européenne Tibet peut sans doute n'être pas la meilleure, mais peut aussi avoir la prétention de n'être pas la plus mauvaise.

On ne s'est pas fait faute d'opposer le mot *Tibet* au mot *Bod* et de le présenter comme un terme barbare absolument étranger à la langue tibétaine. Un peu de réflexion permet cependant d'apercevoir que, cette langue étant monosyllabique et le dissyllabe *Tibet* se décomposant naturellement en deux syllabes *Ti* et *Bet*, la seconde moitié du mot — *Bet* — représente assez exactement le mot *Bod*, pour que la première moitié *Ti* doive être considérée comme un autre mot tibétain, lequel formerait avec *Bod* un composé tibétain devenu Tibet sur des lèvres étrangères. Ce mot représenté par *Ti*, on l'a cherché ; et nous allons donner une idée de ces recherches.

III. Étymologie du mot *Tibet*.

Yid-bod. Georgi est le premier qui, à ma connaissance, ait essayé d'expliquer le mot Tibet. Dans la seconde moitié du mot, il voit, avec raison, le nom même du pays — Bod ; il a seulement le tort de prétendre y découvrir une forme du mot *Buddha*. Dans la syllabe *Ti*, il veut voir le mot tibétain *Yid* (cœur) retourné ; de sorte que Tibet serait pour *Yid-bod*, cœur du Bud-

¹⁾ 吐蕃

dha'.¹⁾ Cette étymologie a eu l'honneur d'obtenir une sorte d'approbation de l'éminent indianiste William Jones qui appelle le Tibet *Pot-yid*, tout en déclarant un instant après les étymologies de Georgi ,fanciful, always ridiculous, and often grossly erroneous'.²⁾ L'interprétation de *Ti* est, en effet, ridicule au plus haut point; celle de Bod est erronée, mais excusable; toute l'explication est de pure fantaisie. Il faut cependant savoir gré à Georgi d'avoir reconnu que la deuxième syllabe de Tibet n'est autre que le mot Bod. C'est là un point acquis dès le début et qui ne sera plus contesté.

Thub-phod. L'étymologie proposée par Schiefner est connue;³⁾ elle est des plus ingénieuses et des plus séduisantes. La syllabe *Ti* pour lui représente le mot *Thub* qui n'est qu'une forme retournée de Bod ou Phod; de sorte que *Thub-phod* (ou *Thub-bod*) serait une reduplication du nom même du pays de Bod. Cette forme *Thub-phod* a le triple avantage de justifier le double *b* arabe, l'*u* mongol, et la présence de l'*h*, qui fait le tourment des Européens; de plus, elle cadre singulièrement bien avec l'expression chinoise *Thou-pho*. Elle a seulement le tort d'être artificielle, trop savamment combinée; elle doit nécessairement disparaître devant une étymologie plus naturelle et plus simple.

Tho-bod. On n'a pas fait assez attention à une phrase de Köppen qui, après avoir cité l'étymologie de Schiefner, ajoute

¹⁾ Georgi ne donne même pas cette interprétation si naturelle (son système étant admis); il rattache le mot *Yid* au phénicien (!) et traduit par ,complètement'; pour lui, *Yid-bod* (ou *Bod-yid*) représente le sanskrit *Samyak-Sambuddha* ,parfait et accompli Buddha' (!!) (Alph. Tib., pp. X—XI; XXII; 14—19). Il est à remarquer que l'expression *Bod-yid* qui sert de base à la longue diatribe de ce fatigant érudit lui est fournie par Bayer, et qu'elle doit être une faute pour *Bod-yul* ,pays de Bod'. Ce serait donc sur une fausse lecture (*yid* pour *yul*) que le P. Georgi aurait construit laborieusement son système d'interprétation du mot Tibet, dépensant en pure perte sa vaine et luxuriante érudition!

²⁾ Asiatic researches, III, p. 10, 11. William Jones ne fait au fond que reproduire l'expression fautive de Bayer; mais, après les commentaires de Georgi sur *Bod-yid*, sa citation prend les apparences d'une adhésion.

³⁾ Mélanges asiatiques de l'Académie des sciences de St Pétersbourg, I, p. 332, 3.

presque négligemment : ,Sollte nicht Tho-bod von Tho (für *mtho*) ,hoch, erhaben' die ursprüngliche Form des Wortes sein.⁽¹⁾ Cette étymologie, jetée, pour ainsi dire, en passant, a de grandes chances d'être la vraie.

Voici, en effet, ce que dit l'abbé Desgodins dans un livre dont la 2e édition a paru en 1885 : ,Le Thibet que les Chinois nomment Si-tsang s'appelle en langue indigène *Peu-yul*. Les profondes vallées qui le sillonnent ont occasionné une division vulgaire de tout le pays en *Teu-peu* (Thibet élevé) et *Mê-peu* (Thibet bas ou inférieur) (*Peu* est le nom propre du Thibet). C'est la première de ces appellations qui a sans doute donné naissance au nom européen de Thibet.⁽²⁾

Le composé écrit *Teu-peu* dans le livre dont il s'agit est orthographié *Theu-peu* dans les Annales de l'Extrême Orient (II, p. 226). Cette variété d'orthographe n'est pas indifférente. Il serait bon de savoir au juste quelle est la manière d'écrire de M. Desgodins. Or, cela est très difficile, parce qu'il ne peut pas, à cause de l'éloignement, surveiller l'impression de ses écrits.

Ce qui est hors de doute c'est que, pour M. Desgodins, le mot *Ti-bet* n'est que l'altération d'un composé tibétain, dont il nous donne la prononciation sous la forme *Teu* (ou *Theu*) *peu*, et qui désigne les hautes régions du pays, l'Oberland tibétain. *Peu* n'étant autre chose que le mot *Bod*, *teu* ou *theu* représente un mot de la langue qui signifie ,haut, élevé', et qui, d'après l'analogie, doit avoir la voyelle *o*, dont nous avons déjà dit que la prononciation est ordinairement *eu* (ou *ö*). Le mot *mth'o*, proposé par Köppen, qui doit se prononcer *theu*, et dont le sens est ,haut, élevé', répond parfaitement à la question et semble justifié par la phrase initiale de la Breve notizia del regno del Thibet dal fra Francesco Orazio della Penna di Billi, disant : ,Questo termine Thibet è una parola corrotta in lingua tartara,

¹⁾ Die lamaische Hierarchie und Kirche, p. 42, note 1.

²⁾ Le Thibet . . par C. H. Desgodins, p. 277. M. C. H. Desgodins est le frère de l'abbé Desgodins qui est au Tibet; et il a composé le livre à l'aide des documents que l'abbé lui a communiqués.

ma in buon linguaggio si deve dire Thobot.¹⁾ *Tho-bod* (= *mtho-bod*) prononcé *Theu-peu* (= Thö-pö) serait donc l'expression qui est devenue chez nous Tibet. La phrase du capucin me paraît un argument très fort en faveur de cette étymologie.

Stod-bod. Cependant on peut proposer une autre explication. La division géographique bien connue du Tibet en grand — moyen, — petit, — est exprimée en tibétain par les mots *stod*, — *var*, — *dman*, — *Bod-stod* est le 'Grand Tibet'. L'adjectif *stod* vient après le substantif dans les Dictionnaires de Csoma et de Schmidt; mais il peut très bien le précéder,²⁾ et *Stod-bod* doit être parfaitement correct. *Stod* signifie 'supérieur'; il traduit le sanskrit *uttara*; comme *mth'o* il s'applique aux régions élevées. Quant à la prononciation, elle ne peut être que *Teu*, comme celle de *Bod* est *Peu*. La différence des deux mots *mtho* et *stod* consiste en ce que celle de *mtho* prend l'*h*, et que celle de *stod* ne la prend pas. On pourrait, à la vérité, soutenir que l'*s* préfixe de *stod* équivaut à une aspiration, et que *thod* serait l'équivalent de *stod*. Mais je n'insiste pas sur ce point. Je prends les mots tels qu'ils sont, et je maintiens la différence de prononciation fondée sur la différence d'orthographe, et par suite la différence de prononciation figurée consistant dans l'absence et la présence de l'*h*. La différence de prononciation doit être fort légère, et il n'y a que les Tibétains qui puissent la faire sentir. Eux seuls aussi pourraient écrire correctement le composé *Teu-peu* ou *Theu-peu*, si toutefois ils s'accordaient entre eux; ce dont il est permis de douter.³⁾

Quoi qu'il en soit, il me semble acquis que le nom du Tibet, écrit *Teu-peu* (ou *Theu-peu*), désigne le 'Bod élevé', et est composé de deux mots dont le second est *Bod* (nom du pays) et le premier un adjectif, soit *mtho*, soit *stod*, mots semblables par la prononciation comme par le sens. On peut donc

¹⁾ Nouveau journal asiat. Janv. 1835.

²⁾ Voir le Dict. de Jaeschke au mot *stod*.

³⁾ L'orthographe et l'explication des noms géographiques du Tibet présentent de grandes difficultés. Il y a plus d'une restitution du nom de Dardjiling; on ne connaît pas bien la véritable orthographe et l'interprétation du nom de Digartchi.

hésiter entre *mtho-bod* et *stod-bod*; mais c'est, à n'en pas douter, un de ces deux composés qui est représenté par notre mot Tibet.

Comment ce terme nous a-t-il été transmis? Comment a-t-il pris sa forme actuelle? C'est ce que nous allons examiner.

VI. Histoire du mot *Tibet* jusqu'en 1630.

On a avancé, sans en donner la preuve rigoureuse, que le mot Tibet nous vient des Arabes et des Persans.¹⁾ On a soutenu de plus, sans en faire davantage la démonstration, que les Arabes tenaient des Chinois le nom du Tibet. Il semble bien difficile d'admettre que le trilittère arabe *TiBBaT* (ou *ToBBaT*) vienne des deux caractères chinois *Thou-po*. Il est néanmoins certain que les Arabes ont eu, par le fait de leurs relations commerciales avec la Chine, des notions sur le Tibet, dès les premiers siècles de l'Islam. Mais c'est là une question qui ne paraît point liée à l'histoire du mot Tibet en Europe.

Il semble qu'on ne tienne pas assez de compte, pour la transmission de ce nom, des relations des voyageurs européens du XIIIe siècle, surtout de celle du plus grand d'entre eux, Marco-Polo. Son influence nous paraît prépondérante, et nous pensons que c'est lui qui a fait connaître le nom du Tibet. La manière dont nous écrivons ce mot suffirait pour le prouver. En effet, si nous tenions le mot Tibet des peuples qui se servent de l'alphabet arabe, nous devrions l'écrire avec deux *b*, ou hésiter sur le doublement du *b*; ce qui n'est pas. Par contre, nous hésitons beaucoup sur l'*h* que les uns écrivent et que les autres n'écrivent pas. D'où cette incertitude peut-elle nous venir, sinon de Marco-Polo, ou, du moins, des manuscrits de sa relation, qui flottent entre ces quatre manières d'orthographier le mot : *TEBET*, *TEBETH*, *THEBET*, *THEBETH*?²⁾ La leçon *Tebet* est

¹⁾ Georgi, *Alph. Tib. X.* — Abel Rémusat : *Recherches sur les langues tartares*, p. 391.

²⁾ L'assertion de Schiefner (*Mél. as. I*, p. 332), répétée par H. de Schlagintweit (*Journ. of the R. As. Soc. XX*, p. 94) que Marco-Polo écrivait *Thebeth*, n'est vraie qu'en partie. *Thebeth* est une des manières d'écrire du

la plus fréquente et aurait dû avoir la préférence. Elle l'a obtenue, mais tardivement : les savants éditeurs modernes de Marco-Polo (Société de Géographie de Paris, Pauthier, Yule) écrivent Tebet. Mais *Thebet* est la leçon qui prédomine dans les manuscrits latins, et c'est sur eux que la plupart des premières impressions du livre de Marco-Polo ont été faites; elle est, par là, entrée dans l'usage et n'en est plus sortie.

La présence de l'*h* dans le mot Tibet ne peut venir que de Marco-Polo; la suite de ce discours le prouvera; mais cette lettre n'a pas réussi à s'imposer d'une manière exclusive. Plusieurs l'ont repoussée dès l'origine; ce sont surtout les orientalistes qui se sont déclarés contre elle. Ils ont pris pour type du mot la forme arabe qui n'admet pas d'aspirée, et ont décidé, croyons-nous, sur ce seul motif, l'exclusion de l'*h*, qui pouvait être établie aussi bien, et avec plus de raison, sur la comparaison des diverses leçons des manuscrits de Marco-Polo.

Mais d'où vient, chez le voyageur vénitien, cette diversité dans la manière d'écrire le mot Tibet? Lui est-elle imputable à lui seul? Ou faut-il accuser ses copistes? Avait-il une orthographe à lui? Il est sans doute impossible de faire à ces questions une réponse décisive. Je voudrais cependant m'y arrêter un instant. Assurément, il faut faire une grande part à la fantaisie des copistes. Mais l'auteur a fort bien pu hésiter au moins entre deux manières d'écrire : Tebet, Thebet, et je m'explique facilement cette hésitation.

Marco-Polo n'a pas visité le Tibet propre; mais il a dû traverser la lisière orientale du pays, voyager chez des populations de langue tibétaine, et, par conséquent, recueillir au passage le nom du Tibet. Indépendamment de cette circonstance, il a certainement vu des Tibétains à la cour de Kubilaï-Khan; le nom du Tibet, prononcé par eux, prononcé également par des Mongols, a dû frapper plus d'une fois ses oreilles. Il a pu aussi l'entendre prononcer par des Persans et des Chinois. Mais

voyageur vénitien (ou de ses copistes); ce n'est pas la seule ni la plus fréquente. — Dans la relation de Rubruquis, on lit deux fois Tebeth et une fois Thebeth.

c'est surtout, pour ne pas dire exclusivement, la prononciation mongole et la prononciation tibétaine qui ont dû attirer son attention, qu'il a dû retenir et chercher à rendre, la première comme étant la plus fréquemment perçue par lui et la plus facile à saisir, la deuxième comme étant la plus exacte et la seule authentique. Or, quand il écrit *Tebet*, il reproduit visiblement la forme mongole; car je ne puis douter que son *Tebet* ne se prononçât Teubeut (= Töböt); ce qui est bien la forme mongole. Si, à côté de *Tebet*, il lui est arrivé d'écrire *Thebet* (prononcé Theubeut = Thöböt), c'est qu'il aura essayé de reproduire une aspiration que les Mongols ne faisaient pas sentir. Et que peut être cette aspiration sinon une émission de voix propre à la langue tibétaine? Si donc les deux formes *Tebet* et *Thebet* sont bien de Marco-Polo, s'il a vraiment hésité entre l'une et l'autre, je verrais dans *Tebet* la forme mongole et dans *Thebet* la forme tibétaine, ne différant l'une de l'autre que par l'aspiration ou la non-aspiration du *t* initial. S'il en était réellement ainsi, l'étymologie *мтно-вод* (expliquée ci-dessus) se trouverait justifiée par cela même. Malheureusement, nous ne pouvons rien affirmer : tout ceci n'est que conjecture. Nous ne connaissons pas la cause exacte des diversités d'orthographe qui se rencontrent dans les manuscrits du voyageur vénitien.

Le moine de Frioul, Oderic, qui visita le Tibet central vingt ou trente ans après l'apparition du livre de Marco-Polo aurait bien dû nous donner le vrai nom du pays. Mais dans quatre copies de sa relation (deux en français, deux en latin), je trouve Thibocht, — Tybot, — Riboth, — Riboch. Les contemporains ont-ils reconnu dans ces quatre termes le *Tebet* de Marco-Polo? Ce qui frappe surtout dans ces quatre leçons (où l'*r* et le *c* sont certainement des fautes de copiste, qui ont mis *r* pour *t* et *c* pour *t*), c'est la substitution constante de *i* à *e* dans la première syllabe. La forme *Tybot* est particulièrement remarquable; j'incline à croire qu'elle est la véritable, les autres n'étant que des altérations. Mais ce qui ressort le plus vivement de ces variantes, c'est la confusion qui régnait au sujet de ce pays et de son nom. Aussi ne doit-on pas s'étonner de voir

dans deux éditions italiennes de Marco-Polo, dont l'une a évidemment servi de modèle à l'autre, le Tibet appelé *Chelet* dans le premier chapitre consacré par l'auteur à la description de ce pays et *Tebeth* dans le second.¹⁾

Les premières impressions du livre de Marco-Polo ont (sans même parler des fautes des éditeurs) varié sur l'orthographe du mot comme les manuscrits eux-mêmes. Mais l'*h* paraît toujours, soit dans la première syllabe, soit dans la deuxième, soit dans toutes les deux. Et comment prononçait-on ce mot écrit si diversement? Nous savons que la prononciation de Marco-Polo devait être Teubet (= Töböt) : peut-être même ne faisait-il pas sentir le *t* final et prononçait-il Teubeu (= Töbö); ce qui se rapprocherait beaucoup de la prononciation tibétaine actuelle Teu-peu (ou Theu-peu). Toutefois, l'*h* finale de Tebeth — Thebeth semble indiquer que l'on faisait sentir le *t* : ce qui, du reste, n'a rien d'étonnant. Il y a une plus grande difficulté sur l'articulation des voyelles. La prononciation *eu* (= *ö*) a dû progressivement, très rapidement peut-être, passer à *é*; et, au lieu de Teubet, on aura prononcé Tébét (avec ou sans *h*, puisque l'*h* ne se prononce pas). De Tébét à Tibét, la transition est assez facile, et l'orthographe de Oderic aurait pu la faciliter. Cette altération s'est-elle produite? Aucun témoignage à nous connu n'autorise à le supposer. D'ailleurs elle n'aurait pu se faire que si ce mot était devenu en quelque sorte populaire, si le pays qui le désigne avait attiré spécialement l'attention : ce qui n'est certainement pas le cas. L'apparition de la forme Tibet date du XVIe siècle et ne procède pas, semble-t-il, des voyageurs du XIIIe et du XIVe. C'est le jésuite portugais Antonio d'Andrada qui l'a introduite dans la langue géographique.

Marco-Polo et Oderic de Frioul n'avaient pu faire imprimer eux-mêmes leurs relations, en corriger les épreuves, s'expliquer sur l'orthographe de leurs noms géographiques. La relation des voyages d'Andrada a été aussitôt imprimée qu'écrite. Nous n'avons vu ni son manuscrit, ni les éditions originales de

¹⁾ Il m'est impossible de donner la date de ces deux éditions. La première n'en a pas; la seconde porte celle de 1267 (!).

ses deux récits. Tous les renseignements s'accordent à le représenter comme ayant écrit Tibet. Seule une version espagnole de son premier récit donne Thibet, la version italienne porte Tibet; et les traductions françaises des deux récits (faites sur l'italien) portent également Tibet. On assure que cette orthographe est celle des éditions portugaises. Nous pouvons en conséquence admettre que telle est l'orthographe de l'auteur. C'est donc Antonio d'Andrada qui aurait inauguré le mot Tibet sous sa forme définitive la plus simple. Avant lui, si je ne me trompe, il est inconnu; depuis lui, il est d'un usage constant.

Le *Tibet* de A. d'Andrada ne diffère du *Tebet* de Marco-Polo que par la première voyelle. Tibet est-il une simple modification de Tebet, et d'Andrada a-t-il reconnu l'identification de son Tibet avec le Tebet du voyageur vénitien? Cela sans doute n'est pas impossible. Mais comme, le premier après Marco-Polo et Oderic de Frioul, il parle du Tibet *de visu*, on doit supposer qu'il s'appuyait sur d'autres autorités que des copies de relations peu d'accord entre elles? D'où a-t-il donc rapporté ce mot Tibet? Du pays qu'il avait visité? ou de l'Inde, son point de départ? Il est difficile d'admettre que le roi et les habitants de Tchabrang lui aient appris à dire Tibet. Il est bien plus croyable qu'il a recueilli ce nom dans l'Inde. Mais alors n'aurait-il pas dû écrire *Tibbet*? Il est possible qu'il ait simplifié de sa propre autorité le nom usité dans l'Inde; il est possible aussi que, tout en l'adoptant, il se soit souvenu du *Livre des merveilles*, rectifiant l'une par l'autre la leçon de Marco-Polo et celle des Hindous.¹⁾

¹⁾ Dans ce sens on peut dire que le mot Tibet nous vient des Arabes et des Persans. — Je n'ai rien dit du mot *Tourāz* ou *Tourāz* donné par le médecin grec du XIe siècle, Syméon, fils de Seth, comme le nom du pays d'où vient le musc. La première édition de son livre est de 1538; elle paraît n'avoir eu aucune influence sur la formation du mot Tibet. Toute discussion sur ce terme, d'ailleurs fort intéressant, est hors de mon sujet, et je m'abstiens d'en parler longuement; il suffit de l'avoir rappelé. Il n'est peut-être pas inutile de remarquer que ce mot est reproduit très inexactement sous la forme *Tovràt* dans *Glossary of Tib. geogr. terms* (*Journ. of the R. As. Soc.* XX, p. 94).

Toujours est-il que, à dater des publications d'Antonio d'Andrada, l'existence et le nom du Tibet sont bien connus en Europe. L'orthographe Tibet, employée par le voyageur qui avait visité le pays, aurait dû être admise sans conteste et faire loi pour tous. Il n'en est rien. On va se partager entre les deux formes Tibet et Thibet. Les uns mettront une *h*, d'autres n'en mettront pas. Je le demande encore, que peut être cette *h*, sinon un souvenir et une trace ineffaçable des variantes de Marco-Polo?

Il n'est pas inutile d'établir par quelques faits saillants, cette incertitude remarquable et d'ailleurs bien connue.

V. Tibet, Thibet, Tubet.

En France, c'est l'omission de l'*h* qui semble devoir l'emporter d'abord. Dans l'*Histoire de la Chine*¹ traduite du latin du P. Martin Martini par l'abbé Lepeletier (Paris, 1692) on lit *Tibet* (II, p. 326 et 345); dans les *Voyages de Mandelslo*², ouvrage imprimé à Amsterdam en 1727 et que je considère comme français, parce qu'il est publié en français, on lit *Tibet* à la colonne 550, mais, sur une des cartes géographiques de l'ouvrage, *Tobbat* ou *Thibet*³. Ce sont surtout du Halde et d'Anville qui paraissent avoir mis à la mode l'emploi de l'*h*. Dans la *Description de la Chine*⁴ de Grosier, on lit *Thibet* dans l'ouvrage et *Tibet* sur la carte. De Guignes, Langlès, Abel Rémusat écrivent *Tibet*;⁵ c'est en général l'orthographe des orientalistes. Aujourd'hui, les missionnaires catholiques (qui s'occupent beaucoup du Tibet) écrivent uniformément *Thibet*; les dictionnaires et les encyclopédies donnent pour la plupart les deux formes simultanément. Littré écrit *Tibet* à l'article *Dalai-Lama*⁶, *Thibet* aux articles *Lama*⁷ et *Lamaïsme*⁸, et derechef *Tibet*, à l'article *Polyandrie*⁹. Dans une carte publiée par la Société de Géographie de Paris en 1881, pour une séance annuelle, l'intitulé porte *Thibet* et la place du pays *Tibet*.

¹) Abel Rémusat qui fait remonter le mot Tibet au chinois *Thou-po* devrait logiquement mettre une *h*. Il n'en met pas parce qu'il prend pour type le terme arabe.

En Italie, les missionnaires capucins du XVIIIe siècle écrivent Thibet; il est à croire qu'ils le font avec connaissance de cause, et non pour obéir à une tradition incertaine. Il est assez étonnant que Georgi, ayant travaillé sur les documents rassemblés par eux, écrive Tibet; est-ce à cause de la forme arabe, ou à cause de l'étymologie qu'il avait découverte et qui n'admet pas d'*h*. Je crois que, aujourd'hui, les Italiens suppriment cette lettre dont l'emploi dans le mot Tibet ne peut se faire qu'en violation de leurs règles orthographiques.

En Allemagne, dans le livre anonyme, intitulé : *Artificia hominum, miranda naturæ* écrit en latin et publié à Francfort sur le Mein en 1655, on trouve Tibet aux pages 1, 8, 1155, *Tebet* à la page 659. L'auteur a-t-il voulu distinguer ainsi les deux régions décrites par Marco-Polo, ou bien le Tibet du jésuite portugais et le Tebet du voyageur vénitien? — Pallas écrit généralement Tybet, quelquefois Tibet : ce qui donne lieu de penser que la leçon *Tybet* n'est pas une sorte de compromis avec le mongol *Tubet*, mais tient à l'emploi si fréquent de l'*y* qui existait alors. Il est à noter que Tybet rappelle le Tybot d'Oderic de Frioul. Aujourd'hui les géographes allemands paraissent avoir adopté l'orthographe Tibet; mais dans les encyclopédies et les dictionnaires on trouve généralement les deux orthographes Tibet, Thibet, presque toujours accrues de la troisième forme Tubet.

En Allemagne, en France, en Italie, on ne distingue pas, dans la prononciation, entre Tibet et Thibet. Il ne peut en être de même en Angleterre où la prononciation de Thibet doit être tout autre que celle de Tibet; et, puisque c'est l'orthographe Tibet qui représente le mieux la prononciation, cette orthographe devrait être celle des Anglais. Nous croyons qu'elle l'est en effet; malgré cela, l'orthographe Thibet se rencontre dans plus d'un livre anglais. Nous citerons comme exemples : *Asiatic researches*, XVII, p. 507; — Gawler, *Sikkim . . . relations through the state of Sikkim with central Asia*, Thibet . . — Harvey, *The adventures of a lady in Tartarie*, Thibet . . . Rennie, *Story of the Bothan war* : enfin Cole, *Catalogue of the objects of Indian*

art exhibited in the south Kensington Museum. Y a-t-il en Angleterre deux manières de prononcer le nom du Tibet, comme il y a deux manières de l'écrire? *Thibet* sonne-t-il de la même façon ou autrement que *Tibet*?

On pourrait facilement étendre ces observations; mais cela n'est pas nécessaire. Il est constant qu'on flotte entre *Tibet* et *Thibet*. Klaproth, par sa malencontreuse tentative de faire prévaloir la forme mongole *Tubet*, est venu augmenter la confusion en introduisant une troisième manière d'écrire. En France, où elle a eu un moment de faveur du vivant de Klaproth (Malte-Brun l'avait accueillie sans toutefois la substituer à *Tibet*), elle est complètement abandonnée aujourd'hui. Ce n'est guères qu'en Allemagne qu'on la conserve et qu'on la cite à côté des formes *Tibet* et *Thibet*.

VI. Quelle orthographe adopter?

Le public écrivant et lisant paraît prendre son parti de cette diversité. Il y a cependant des personnes qu'elle embarrasse. Une orthographe uniforme, si elle n'est pas absolument indispensable, serait pourtant désirable. Nous allons donc chercher quelle est, parmi ces trois formes *Tibet*, *Thibet*, *Tubet*, celle qu'il conviendrait de préférer.

Je crois pouvoir écarter tout d'abord la leçon *Tubet*; c'est la forme mongole actuelle, il est vrai; mais une forme ou plutôt une lecture corrompue. Le mieux, semble-t-il, serait d'y renoncer définitivement. Restent *Thibet* et *Tibet*.

Que font ceux qui écrivent *Thibet*? Ils observent, le sachant ou ne le sachant pas, une tradition qui remonte à Marco-Polo; c'est son orthographe qu'ils sont censés reproduire. Mais cette tradition repose sur une fausse base. *Thebet*, dont *Thibet* n'est ou paraît n'être qu'une légère modification, est seulement, nous l'avons déjà dit, une des manières d'écrire de Marco-Polo et une des moins fréquentes. Son orthographe la plus probable est *Tebet*. C'est donc *Tibet* qu'on devrait écrire si l'on prétend se régler sur lui.

Que font ceux qui écrivent Tibet? Peut-être se proposent-ils de reproduire l'orthographe de d'Andrada; mais c'est fort douteux. Le plus probable est qu'ils prennent pour point de départ la forme arabe. C'est là, il faut bien le dire, une autorité de peu de poids; l'absence d'une *h* dans un mot étranger importé en arabe ne prouve nullement que cette *h* ne doit pas s'y trouver. Toutefois, notre mot Tibet ressemble tellement au mot arabe, et l'uniformité des noms géographiques est tellement désirable, que, selon nous, ceux qui omettent l'*h* par cette raison, sont parfaitement fondés à le faire. Leur erreur serait de croire que la forme arabe est une garantie de correction selon l'étymologie.

Des observations qui précèdent je conclus que si l'on ne s'embarrasse pas de la question étymologique, si l'on s'en tient à l'usage, à la tradition bien comprise, c'est Tibet qu'il faut écrire et non pas Thibet.

Mais si l'on veut tenir compte de l'étymologie, si l'on regarde aux mots tibétains qui nous ont fourni notre mot Tibet, la question change de face. Il est certain que si Tibet n'est qu'une altération de *mtho-bod*, la présence de l'*h* est légitimée, on peut même dire exigée par l'étymologie; si, au contraire, il vient de *Stod-bod*, l'*h* ne s'impose plus étymologiquement et doit être omise. Mais je ne pose pas le cas d'option entre les deux formes; je suppose l'étymologie *mtho-bod* admise, et je demande si, même dans cette hypothèse, nous devons écrire Thibet.

De tous les éléments du composé tibétain *mtho-bod*, l'*h* est celui qu'il nous est le plus difficile de faire sentir dans la prononciation; disons mieux : cela est impossible. Et nous nous obstinerions à conserver cet élément imprononçable dans un nom dont nous ne reproduisons d'ailleurs ni l'orthographe, ni la prononciation! Que nous écrivions Tibet ou Thibet, nous sommes toujours fort éloignés de *mtho-bod* qui est la forme graphique de ce nom et encore plus de *Theu-peu* qui en est la prononciation reconnue. A quoi bon, je le demande, conserver une lettre que nous ne prononçons pas dans un mot défiguré? Thibet est exactement pour nous la même chose que Tibet; personne

en entendant prononcer ce nom, ne se doute qu'il peut s'y trouver une *h*. Evitons donc les complications d'orthographe; laissons de côté cette lettre inutile, rapprochons le plus possible notre manière d'écrire de celle des Orientaux. La simplification et l'unité y gagneront; la langue tibétaine n'en souffrira pas, non plus qu'aucune langue européenne, et la science étymologique ne sera pas lésée.

Appendice.

Pour rendre plus clair ce qui a été dit sur les variations de l'orthographe du mot Tibet avant 1630, je donne la liste des manuscrits et imprimés que *j'ai vus et touchés* avec l'indication de la manière dont ce mot est orthographié dans chacun d'eux.

Manuscrits et imprimés de Marco-Polo, d'Oderic de Frioul, d'Antonio d'Andrada.

Manuscrits.

Marco-Polo.

Paris.

Français (XIV ^e s.)	n° 1116	Tebet
Français (XV ^e s.)	n° 2810	{ Tebet (4 fois) Thebet (1 fois)
Français (XIV ^e s.)	n° 5631	Tebet
Français (XV ^e s.)	n° 5649	Tebet
Italien	n° 434	Tebet
Latin	n° 1616	Thebet
Latin	n° 6244	Tebeth

Stockholm.

Français	Tebet

Würzburg.

Latin M. ch. s. 60	{ Thebeth (2 fois) Tebeth (4 fois)

Prague.

Tchèque (Musæum Regni Bohemiæ) Tebeth.

Oderic de Frioul.

Paris.

Latin n° 2584	Tybot
Latin n° 3195	Thibocht
Français n° 1380 (XV ^e s.)	Riboth
Français n° 2810	Riboch

Prague.

(De moribus hominum universorum.)

Latin (Bibl. des Metrop. Domcapitels) n° 10 Thebet.

Imprimés.

Marco-Polo.

Italie.

Delle maravegliose cose del	{	Chelet
mondo. Roma (sans date)		Tebeth
Delle meraviglie del mondo	{	Chelet
(Venise et Trevisé). 1267 (!)		Tebeth

France.

Description géographique des provinces etc. (Paris 1556) Thebeth

Espagne.

Historia de las Grandezas etc. Çaragoça 1601 Tebeth

Allemagne.

Chorographia Tartariæ (en allemand). Leipzig 1611	Thebeth
Marci Pauli Venet i. . . libri tres (latin). Coloniae branden- burgicæ 1671	Thebeth

Antonio d'Andrada.

Espagne.

Descubrimiento del gran Catayo o Reynos del gran Thibet . . Segovia 1628	Thibet

Italie.

Relatione del novo scoprimento del gran Cataio overo
Regno di Tibet. Roma 1624

Tibet

France.

Relation de la nouvelle decouverte du grand Catay ou
bien du royaume de Tibet . . . Paris 1627

Tibet

Histoire de ce qui s'est passé au royaume du Tibet . .
Paris 1629

Tibet

NOTA. Depuis que ce mémoire est écrit, M. l'abbé Desgodins, dans une communication à la Société de Géographie de Paris, du 18 Mars 1887, a dit que le mot *Tibet* représente le tibétain *Stod-bod* et doit être écrit *Thibet*. Je ne puis que mentionner ce double avis, en ajoutant que j'ai répondu, le 6 Mai suivant, pour soutenir l'orthographe *Tibet*. (Compte-rendu des séances de la Commission centrale, année 1887, p. 174—176 et 267—271.)

Considérations générales sur les études (dites secrètes) de la médecine chinoise, japonaise, indo-chinoise, etc.

Par

Julien Duchâteau,

Orientaliste-Ethnographe, etc., Secrétaire et Trésorier de l'Athénée oriental de Paris, etc.

Quoique la médecine ait toujours été en honneur chez les Chinois et les Japonais, etc., elle est néanmoins encore chargée de tous les préjugés de nos siècles de barbarie. Elle lui croit des rapports avec les astres et les éléments, et la superstition entre pour beaucoup dans la pratique de cette science utile. Il faut l'avouer, surtout les médecins chinois et herboristes possèdent mieux que les Européens (les nôtres) le secret de connaître une maladie plus ou moins grave à l'inspection des pulsations du *pouls*; ils n'ont pas besoin d'interroger les malades pour leur dire ce qu'ils doivent craindre. Les livres de médecine qu'ils étudient, ne sont pourtant que de *simples herbiers contenant les noms et les qualités de certaines plantes*. Les chirurgiens chinois réussissent quelquefois à rétablir quelques *membres disloqués* et à remettre *quelque fracture*; mais dans les cas difficiles et compliqués ils abandonnent ordinairement les malades au hasard : jamais ils ne font d'amputations ni de saignées.

Tout ce qui peut contribuer à conserver ou à rétablir la santé, appartient de droit à tous les connaisseurs chez tous les peuples, il faut être aussi éclairés qu'ils le sont pour en connaître le prix et pratiquer la médecine avec autant de succès pour le public que de gloire pour eux-mêmes pour en bien savoir l'usage.

L'art de docteur n'a rien de si délicat, et tout ensemble de si nécessaire que cette exacte connaissance de la différence des *pulsations du pouls* ou *poulsologie* et qui remonte à la plus haute antiquité dans l'Extrême-Orient et en Orient, puisque Galien, célèbre médecin grec (131—201 av. J.-Chr.), en Grèce nous en découvre la cause par une *poulsomancie* dans son livre *De Pulsibus ad Tyrones*, et nous découvre en même temps celles de presque toutes les maladies comme dans l'Extrême-Orient chez les Chinois, les Japonais, les Coréens, etc. par une *secretopoulsomancie*.

Hippocrate, son maître, le plus grand médecin de l'antiquité, né dans l'île de Cos en 460 av. J.-Chr., ou pour mieux dire celui dit «le Grand-Maitre de toute la médecine», nous fait aussi connaître en plus d'un endroit, combien il est important de s'acquérir cette connaissance de *pulsibus* ou *poulsomancie* pour la maladie à connaître, et que depuis l'antiquité on travaille sur ces principes aux extrémités de l'Orient, au Japon, en Chine, en Corée, etc., et dans l'Indo-Chine, etc., et que ses oracles sont révévés où son nom n'est peut-être pas connu ou peu connu depuis deux siècles, comme si la voix était celle de la *nature* même; et que partout où l'on raisonne bien sur les choses qu'il a traitées, il fallut nécessairement bien raisonner, comme lui le «Grand-Maitre médecin», et aujourd'hui il nous incombe de pouvoir contribuer en quelque chose et à sa gloire et à la vôtre Orientalistes, par le présent que vous pouvez faire au public et nous acquitter en quelque sorte des obligations qu'il vous a et que vous aurez dans nos études de l'orientalisme au bénéfice de la science pour tous. Les autres sciences que les Chinois cultivent avec assez de soin sont l'*arithmétique*, l'*astronomie*, la *géométrie*, la *géographie* et la *physique*. Il paraît qu'ils ont calculé les éclipses depuis plusieurs siècles; mais ils n'ont pas fait dans cette science astronomique autant de progrès qu'ils en auraient pu faire, et s'y sont arrêtés dès les premiers pas. Quant à la géographie, s'ils ont des connaissances sur leur empire, ils les doivent principalement aux missionnaires : sur tous les autres pays, ils étaient encore au XVIIIe siècle de l'ignorance la plus

profonde, ce n'est que depuis la seconde moitié du XIXe siècle qu'ils ont des connaissances élémentaires sur les autres parties du monde, depuis 1850, et ils le doivent aussi aux missionnaires européens et conquérants. Les éléments des mathématiques leur étaient inconnus avant l'arrivée des missionnaires chrétiens, protestants, juifs, etc., et à peine savent-ils aujourd'hui autant de physique qu'on en savait en Europe en l'an 1500 de notre ère européen, depuis Jésus-Christ.

Aujourd'hui, au sujet de la médecine chinoise, la curiosité et la nécessité en Europe, ont à apprendre par l'orientalisme des connaissances de l'Extrême-Orient, lesquelles sont reconnues être extrêmement utiles et nécessaires pour conserver la santé et celles des autres humains qui tombent entre les mains des docteurs-médecins européens et orientaux, et d'ailleurs ces connaissances et études étant belles, curieuses, faciles et presque inconnues européennelement, c'est rendre service à son prochain et aux patries et utile au bien du corps des nationaux de chaque pays, en leur faisant connaître la *secretopoulsomancie* chinoise, etc., c'est-à-dire en leur découvrant les plus secrets que les pulsations du pouls nous tiennent cachées, ou les secrets découverts du *Pulsus humanus*.

Et, en effet, il n'y a rien de plus secret que l'intérieur de l'homme, n'y rien de plus caché, et connaîtra les mouvements du *Pulsus* quiconque voudra acquérir ces connaissances et se servir de certaines règles adoptées et en tirera profit, tout en faisant des études à loisir et ensuite entrer en l'exercice de la médecine même la plus vulgaire et puis toucher plusieurs *pouls* et répéter, lire les règles connues jusqu'à ce que les admirateurs les connaissent bien, alors il n'y aura personne qui puisse sur eux l'emporter; il n'y aura aucune maladie inconnue, n'y altération non découverte, et ils passeront pour des prophètes et de très habiles médecins, si d'ailleurs ils savent appliquer les remèdes convenables aux maladies par eux reconnues.

Ils sauront aussi que, pour donner une assurance aux touches et différences des tons que fait le mouvement du *Pulsus*, il faut avoir la main fort légère, la peau délicate, les esprits

rassis, l'esprit recueilli et quiet et son attention appliquée à cette unique considération. Il faut aussi que celui à qui on prend le *pouls* soit au repos, la main sur un coussin, les bras en liberté; et partant, détourner tout ce qui peut empêcher le repos et l'attention de l'un et de l'autre, de celui qui prend le *pouls*, et de celui à qui on le prend.

De plus, il ne faut pas s'empresser ni se précipiter à prendre le *pouls* et porter aussitôt son jugement, parce que d'un moment à l'autre il peut y avoir du changement, et plusieurs *pouls* ne se produisent pas à l'abord; et puis, pour ne pas errer, et jouer à l'assuré, il sera toujours bien mieux de prendre deux fois le *Pulsus*, et trois fois, s'il se peut, en temps différent, avant que de porter un jugement, et arrêter que c'est telle chose; que si le mal ne le permet pas, ou si les personnes qui appellent ne donnent pas le loisir, il faudra laisser passer quelques intervalles de temps, et après y retourner prendre le *pouls* avec leur loisir, toutefois en comptant au moins 25 *compas* ou mesures du *systole* et *diastole*, à moins que le mal fut d'abord très sensible, sans donner lieu de douter de sa cause ou principe.

Dans un certain traité du *Pulsus* on ne se sert point des termes subtils et usités par les médecins européens, parce que cet ouvrage ne tient quasi rien de l'Europe, et parce que pour le rendre populaire on a évité ces termes exquis et de l'art même de la médecine.

Des principes spéciaux et méthodes dont on se sert pour guérir en Chine, au Japon, etc., les malades dans l'Extrême-Orient, par la science de la médecine chinoise, japonaise, tonkinoise, etc.

Il y a plusieurs sortes de médecins à la Chine.¹⁾

Y-ssée, supérieur des médecins, on peut dire aussi supérieur de la médecine chinoise.

Il est chargé de la direction générale des médecins. Il rassemble les médicaments les plus énergiques employés dans

¹⁾ Tcheou-Li Liv. V.

l'art de guérir ou *To-yo* 雷藥, médicaments vénéneux, les substances amères qui sont employées dans les opérations médicales. D'après le *Chou-king*, un médicament ne peut guérir s'il n'est pas désagréable, et il est certain qu'on emploie des substances vénéneuses dans le traitement des maladies de même qu'en Europe.

Toutes les personnes de l'administration du *Pang* (royaume) qui ont des maladies communes, des maux et des maladies de la tête, ainsi que les blessés viennent à lui pour les blessures. Alors il ordonne aux différents médecins de se partager le traitement de ces affections.

A la fin de l'année ou annuellement, il examine les opérations des médecins, pour régler leurs appointements (*chi* 食). Le premier % correspond à 10 guérisons complètes ou *thsiouen* 全, complet, qui signifie guérison complète, ou à dix traitements complets. Une erreur sur 10 cas est le deuxième %. Ensuite deux erreurs sur 10 cas; trois erreurs sur 10 cas; quatre erreurs sur 10 cas, c'est le dernier degré.

Il y a 5% au dessous du *maximum*. Le % moyen correspond au *Chi*, l'appointement ordinaire. Le supérieur des médecins augmente ou diminue, à partir de ce point, d'après les notes qu'il prend sur les guérisons *thsiouen* et non guérisons.

Le sens de guérison complète par le comm. B au caractère *Thsiouen*, est rejeté par le commentaire *Tching-tseu*. « Le supérieur des médecins », dit-il, « vérifie seulement si le traitement a été fait avec connaissance de la maladie. » Wang-ngan-chi dit de même : « Il y a des maladies incurables; si le médecin le déclare, et que cela soit vrai, le traitement est complet (*thsiouen*). On ne peut exiger qu'il guérisse. » Le comm. D cite une anecdote d'un médecin qui déclara le prince de Tsin incurable. Le prince Tsin dit que c'était un bon médecin et mourut content.

Chi-y, médecins pour les aliments.

« Il est chargé de combiner la préparation régulière des six aliments végétaux, des six genres de boissons, des six mets principaux, des cent mets délicats, des cent assaisonnements,

des huit plats de choix, destinés à l'empereur. Il combine ensemble leurs saveurs. Il règle leurs proportions. Les mets de la table impériale sont préparés régulièrement par l'intendant des mets; le médecin pour les aliments considère ce qui convient aux saisons ainsi qu'à la constitution de l'empereur.

Tsi-y, médecins des maladies simples.

Ils sont chargés de soigner les malaises et les maladies du peuple, plus les deux espèces de maladies *Tsi* et *Ping* sont distinguées par le *Lun-yn*.

Il y a des maladies particulières dans les quatre saisons.

Au printemps, il y a des migraines, des malaises et des maux de tête. En été, il y a des ulcères, des gales. En automne, il y a des fièvres annuelles, des refroidissements. En hiver, il y a des toux, des maladies où la respiration s'élève (catarrhes), étouffements asthmatiques.

Ils soignent et traitent ces maladies par les cinq saveurs, le vinaigre, le vin, le miel, le gingembre, le sel. En effet, le vinaigre représente l'acidité; le vin l'âcreté; le miel la douceur; le gingembre le goût piquant; et le sel le goût salé.

Par les cinq sortes de grains, telles que le chanvre, les deux millets *Cho* et *Tsi*, le blé, le *dolichos*.

Par les cinq substances médicinales telles que les plantes, les arbres, les insectes, les pierres, les grains qui servent à la préparation des médicaments.

Ils examinent, par les cinq sortes d'exhalaisons, par les cinq espèces de sons, par les cinq couleurs, si les malades sont vivants ou morts.

Les exhalaisons proviennent des cinq viscères. Les cinq espèces de sons désignent les cinq notes de la musique chinoise, *Koung*, *Chang*, *Kio*, *Weï*, *Yu*, l'égal, le fort, le clair, le rapide et le faible. Les cinq couleurs, le bleu, le rouge, le jaune, le blanc et le noir.

Ils font un second examen par les changements des neuf orifices du corps. Ils font un troisième examen par les mouvements des neuf réceptacles.

Ils soignent séparément les hommes du peuple qui ont des maladies. S'il y a mort ou fin de vie, alors chaque médecin écrit par quelle cause cela est arrivé, et remet cette note au supérieur des médecins.

Yang-y, médecins des ulcères.

Ils les attaquent par les cinq substances vénéneuses; ils les fortifient par les cinq émanations ou par les cinq sortes des grains; ils les guérissent par les cinq substances médicinales; ils les tempèrent par les cinq saveurs.

Cheou-y, médecins des animaux; ils leur tâtent le pouls.

Teyyacou, médecins principaux des rois (Chine, Corée, Japon).

Les Chinois ce sont les premiers humains de l'Orient en politique, lettrés, civils, commerçants, et jouissent d'une certaine réputation, celle d'exceller en médecine simple. Quelques Européens en font une grande étude de leur médecine, tant vantée par quelques-uns qui n'en ont pas une entière connaissance.

Il faut avouer néanmoins que leur façon de prendre au malade le *pouls*, tirée de quelques erreurs dont l'origine est de ne pas savoir l'anatomie, car cette science est encore aujourd'hui dans l'enfance, cette méthode ancienne est pour eux plus facile, plus universelle, et plus certaine que celle que donnent tous les maîtres-es-sciences et docteurs en médecine et chirurgiens, qui ont écrit jusqu'à présent; d'où vient qu'ils surprennent le monde.

Il faut aussi avouer que leurs grandes expériences sont plus anciennes que celles de toutes autres nations orientales et occidentales, puisqu'ils ont écrit sur ce système, il y a plus de 4500 ans. Aussi ont-ils quelques secrets très merveilleux et de certaines expériences, avec lesquels ils font dans tout leur empire des cures vraiment admirables.

On ne peut aussi nier qu'ils sont de très bons *droguistes*, attendu qu'ils ont de fort bonnes drogues médicinales, qui se réduisent à des *racines*, des *herbes*, des *métaux*, et même certains *excréments*; mais le mélange et la composition ne contente pas

les occidentaux parce qu'il n'y a point de règle ni de diversité de la part du *droguiste chinois*; tout se coupe par le menu, et se cuit, et la première décoction se cuit ainsi que la seconde, et rien de plus. C'est très simple.

Mais cependant aucun sujet du Céleste Empire ne peut nier :

1° Qu'il n'y a eu ni docteur, ni maître, ni école de médecine dans la Chine jusqu'à présent.

2° Que de tous les livres de leur médecine chinoise, il n'y en a aucun qui ait été écrit soit par un maître ou un docteur en médecine qui donne les préceptes ou les règles de bien opérer.

3° Qu'il n'y a aucun de ces livres de médecine chinoise, qui sont sans fin, et qui donne raison de ce qu'il ordonne, étant fondée en principes de physique ou en discours naturel.

4° Que ce qu'ils ordonnent habituellement, n'étant fondé que sur leur dire, ne peut être fort certain, vu que tous les lettrés auteurs de ces livres chinois ont la particularité remarquable de se contredire les uns les autres.

5° Que leurs récipés ¹⁾ ou recettes, étant universels pour toutes sortes de personnes de n'importe quel âge, qualité et tempérament que ce soit, ne peuvent être pour tous efficaces, et également certains.

6° Que la médecine parmi les Chinois étant un métier qui s'apprend dans la boutique d'un *droguiste* n'est pas digne d'être estimée par les occidentaux, comme en effet elle ne l'est pas.

7° Qu'il ne faut pas s'étonner, si ensuite tous les *médecins-droguistes* se hasardent depuis l'antiquité à écrire, et dire puis certifier que la *cannelle*, cette sorte d'épice, écorce odoriférante d'un *arbre d'Amérique*, et les abricots ont du poison, et que le *noyau* des *abricots* tue le monde. Que les *clous* de *girofle* sont humides ainsi que le *poivre*, que le *miel* et la *myrrhe* sont fort tempérés. Et ce qui est plus bizarre que les *femmes* ont le *cœur du côté gauche*, que les humains des deux sexes ont le foie du côté gauche, et que pour bien des choses connues ci-dessus

¹⁾ Mot qui signifie « prenez ». et par lequel un médecin commence son ordonnance (l'ordonnance elle-même).

elles sont passées effectivement à l'état de légendes chez les peuples européens.

Puis pour bien connaître la maladie de son malade qu'en prenant le pouls il faut surtout avoir égard au *vent*, peser son *doigt*, et compasser le *pouls d'autrui* avec sa respiration, etc. Lesquelles choses et autres sans fin on peut lire dans leurs livres de médecine, d'où l'on peut colliger si vraiment la médecine chinoise peut passer en Occident et être bien reçue en Europe; toutefois voici brièvement les principes sur lesquels ils se fondent en leur manière de se traiter.

L'unique et principale intention des médecins-droguistes chinois, dans leurs cures, est de reformer le *pouls*, et le rétablir dans son bon état, ce qu'ils prétendent faire :

1° Par *évacuations* par les moyens de sueurs, vomissements, et, principalement, par une diète rigoureuse, ne donnant aux malades qu'un peu de *riz* pour nourriture et pour boisson de l'*eau de riz*; et quelquefois les faisant *jeûner* souvent l'espace de 8, 10 et 15 jours avec une boisson d'*eau pure*, ou une *eau cuite* avec des *réforts* ou raiforts antiscorbutiques, stimulants et digestifs.

2° Par une *restauration*, tâchant par leurs décoctions de rétablir le pouls principalement, rappeler les esprits, et enfin restituer la chaleur ou l'humide radical.

Il est à noter qu'en Chine les médecins, droguistes et chirurgiens ne se servent nullement de saignées, ce qui est admis en Europe comme eux depuis 30 ans, et qu'ils usent bien peu de purgations, parce qu'ils croient que la chaleur du corps ne se diminue point pour soustraire au corps quelque chose, non plus qu'une eau chaude ne perd pas de sa chaleur pour lui tirer quelque partie de sa quantité. Nous faisons le contraire en Europe pour les malades que nous voyons affaiblis par les purgations trop souvent répétées, mais il est vrai que les malades occidentaux n'ont pas le même sang, ni la même chaleur et la même force du sang asiatique pour supporter bien des variations des saisons et climatologiques.

Maintenant si nous considérons les avantages de l'art médicamenteux et des principes de la médecine chinoise et

japonaise, en nous instruisant par curiosité en qualité d'européens orientalistes-ethnographes, etc., nous remarquons dans l'Extrême-Orient, que les Japonais fondent leur médecine sur ce principe, que tous les maux et douleurs qui se saisissent du corps humain, lui viennent du *Ki*, c'est-à-dire des esprits du *feu*, de l'*eau*, de la *terre*, et de l'*air*, lesquels ou ne peuvent pas sortir, ou ne sont point dans leur lieu naturel; et partant ils ont cherché des issues à ces esprits et déterminé dans toutes les parties du corps certains lieux par où peuvent sortir ces esprits, étant retenus en tel et tel endroit, puis là ils appliquent un petit peloton (ventouse) qu'ils font des feuilles sèches de l'*absinthe silvestre*, auquel ils mettent le feu, et en se consumant va échauffant, et finir par brûler la peau, laquelle étant brûlée, fait *escarre* qui tombe et laisse une ouverture ou plaie par où sort l'*humeur* ou le *Ki*, qui causait une grande douleur sur ce même endroit; quelquefois ils appliqueront 7, 9, 15, 30, 100, 200 et 500 de ces pelotons (ventouses) ou boutons qu'ils appellent le feu, c'est-à-dire *boutons de feu*.

Mais parce que dans les entrailles et les intestins ce dit *Ki* est parfois aussi retenu, et qu'il n'y a point d'issues par où il puisse sortir, en raison de ce qu'il est quelquefois trop profondément pénétré, et que les issues que la nature nous a données ne suffisent pas, alors ils se servent en chirurgie d'une grande aiguille d'argent qui a la pointe émoussée, laquelle ils s'efforcent de rouler avec une rapidité étonnante entre deux doigts et, répétant le mot *pharé*, *pharé*, mot prononcé aussi par les Bohémiens de l'Inde et de l'Égypte, la font entrer peu à peu jusqu'au plus profond intérieur où semble être le *Ki*, lequel alors trouvant issue, sort aussitôt et fait cesser la douleur.

Mais dans les autres usages de leurs médicaments, ils se conforment aux Chinois. En Europe, il suffit d'une feuille de papier brûlante sous un verre pour faire faire ventouse.

D'un autre côté des systématiques orientaux ont des méthodes particulières de traiter les malades et de guérir dans l'Asie extrême chez quelques peuples avec un bien vif intérêt. Chez ces Asiatiques nous remarquons aussi quelques méthodes

de traiter les malades et de guérir dans l'Extrême-Orient. En voici quelques-unes bien particulières à quelques peuples de l'Indo-Chine spécialement connues. Les Malais ou Maloyos, qui sont tous ces peuples qui parlent la langue de Malaca, traitent leurs malades d'une façon bien étrange; car ils tiennent pour chose infaillible que la *chaleur* est amie de la nature, et le seul *froid* son plus cruel ennemi; et partant qu'il faut bien prendre garde de le laisser entrer dans le corps pour y faire les ravages mortels, et dans cette intention pour le chasser c'est pourquoi ils mangent sans cesse une feuille appelée *berle* avec de la chaux et de l'*aréca* (fruit sec de ce nom), et il est certain que tout ce composé avec toutes ses parties désignées est extrêmement chaud et sec; et cependant ils ont toujours ce morceau dans la bouche.

Une autre fois s'ils se trouvent trop échauffés, alors ils se lavent le corps, en jetant des sceaux d'eau froide sur leur tête; et s'ils se trouvent trop en état de débilité, ils se frottent et se couvrent le corps de quelques drogues tempérées qui bouchent les pores du corps, par lesquels sortent les *esprits*, et font entrer le *froid*.

Par contre, ils ont des médecines si chaudes, que d'appliquer une heure sur le viscère situé dans l'hypocondre gauche, entre l'estomac et les fausses côtes (la rate) une écorce d'un certain arbre, c'est assez pour vous griller la rate, et, chose singulière, avec les mêmes douleurs ressenties que si elle était sur les *braises en feu*.

Ils se servent beaucoup d'effrégations pour toutes sortes de douleurs, et pour le dégoût, et pour relever l'appendice charnu, de la forme d'un grain de raisin pendant à l'extrémité du palais, à l'entrée du gosier que nous nommons la *luette*.

Les Timors ont une autre manière de faire, suivant certains principes, pour se guérir, parce que s'ils se sentent avoir *frisson de la fièvre*, ils s'étendent devant un *feu* de leur longueur, et se tournent et grillent d'un côté et d'autre jusques à ce que le froid soit passé, et puis, quand le *chaud* entre dans les pores du corps, ils s'en vont vite au puits, et versent de l'eau sur

leur corps, jusqu'à ce que la chaleur se tempère selon leur force à la supporter.

Les Sumbas sont plus avisés, car pour ne pas tomber malades, et afin que le mal ne leur entre point dans le corps, ils mâchent le *fruit de la palme*, en tirent de l'*huile*, s'en frottent bien, et se rôtiennent volontiers après cela au plus fort de la chaleur du soleil quelquefois deux ou trois heures par jour autant qu'ils peuvent la supporter.

Les Cambodgiens ou Cambojas font encore mieux, parce que s'ils tombent malades, ils sont prévoyants comme en Europe, ils amassent toutes les choses et plantes médicinales qu'ils connaissent, en remplissent ordinairement un grand pot, font cuire le tout avec de l'eau, et ils boivent la décoction; et si après ce breuvage bizarre ils ne se trouvent pas guéris, ils appellent les Talapoins pour conjurer le diable, et le faire mettre hors de la maison et du corps maladif; mais pour cela il leur faut tant de pourceaux, tant d'habits, tant d'argent, tout autant qu'ils demandent, et si le malade ne guérit pas, c'est, disent-ils, pour avoir donné trop peu aux Talapoins ou Talæpois qui ne sont autres que les prêtres païens du royaume de Siam et du Pégu et qui forment une espèce de corporation de moines mendiants dans l'Extrême-Orient.

Il y a dans le Tonkin, Tumkin ou Tong-King, une grande nation de montagnards, laquelle habite un pays fort malsain, ils ne se guérissent pas avec autre chose que de l'eau; s'ils ont *froid*, ils se plongent dans l'eau *chaude*; et s'ils ont *chaud*, dans l'eau *froide*, et en boivent pour le même effet.

Quel contraste, en Europe c'est quelquefois fatal de boire trop froid lorsqu'on a chaud.

Les Cochinchinois sont aussi fort remarquables pour leur système, en ce que se sentant malades de quelque mal que ce soit, ils s'en vont chercher un médecin, et prennent la médecine ordonnée ou le *réciépé*; et s'ils ne se guérissent pas aussitôt, ils s'en vont à un autre médecin, puis encore à un autre, et c'est ainsi qu'ils meurent souvent pour se remplir de diverses médecines.

Il reste beaucoup de curiosités dans ce sens à ajouter et des choses rares trouvées, remarquées, observées et traduites des livres anciens et modernes dans cet Extrême-Orient, mais avec le temps les orientalistes ne permettront plus la brièveté dans l'intérêt général de la science de l'orientalisme et des connaissances humaines pour tous, de l'hygiène et de la santé pour une longue vie.

Observations et quelques façons des droguistes-consultants de médecin de la race jaune de l'Indo-Chine.

Comme les Hottentots, les Touaregs, les Maltais, les Canaques et quelques singes sont *phthiriophages* les Annamites français et cochinchinois, car ils mangent leur propre vermine, et cette nourriture incombe souvent des maladies causées par des désordres très graves dans l'organisme humain et engendre aussi la *phthiriase*, cette maladie pédiculaire très souvent mortelle; puis des fièvres, des douleurs intestinales, la dysenterie, et, pour combattre le mal, ils emploient l'écorce du *Haôfah*, et celle du *Couden*, et tâtent le *pulsus* avant, pendant et après la potion.

1° Le *Haôfah* guérit les coliques et la diarrhée.

2° Le *Couden*, par son écorce, guérit plus spécialement les fièvres.

Ces indigènes préparent ces deux remèdes de cette façon:

1° Par la torréfaction en usage chez eux, ils torréfient très légèrement la *racine*, et au moyen d'un simple morceau de poterie ou d'un autre corps rugueux, la râpant dans une infusion de *thé*; attendu que ce liquide sert en même temps à la détrempier et à *laver* le corps du malade sur lequel ils frottent. La quantité d'infusion de thé qu'emploie l'Annamite ou le Cochinchinois pour cette opération est d'environ 35 à 45 grammes. La quantité de racine dont ils râpent l'écorce du *Haôfah* et celle du *Couden* pour la préparation de la potion peut être évaluée, pour une *racine* un peu plus grosse que le pouce, à 5 centimètres ou 6 de longueur. Le tout est préparé par des *droguistes-consultants* ou sur l'avis des *médecins consultatifs*.

Souvent on répète cette potion 3 ou 4 fois dans l'espace de 24 heures, c'est-à-dire de 6 heures en 6 heures ou de 8 heures en 8 heures, ou de 3 heures en 3 heures pour 4 potions dans le jour ou de 4 heures en 4 heures pour 3 potions du lever au coucher du soleil (pendant 12 heures) seulement.

La récolte de ces racines se fait à partir du mois de mai à novembre inclus, c'est-à-dire aux saisons et époques où ces arbres ne produisent plus aucune fleur et ne rapportent plus de fruits.

L'écorce du bas de la *tige* peut être également employée dans les mêmes circonstances, mais elle a moins d'activité sur les malades que celle de la *racine*. Les *droguistes-consultants* chinois ont aussi la prétention de bien connaître la *diastolique*.

Les Annamites, les Cambodgiens, les Moïs, les Siamois, les Laotiens, les Pégouans surtout, les Tonkinois de même que les *Célestials* de l'empire des Célestes Chinois, possèdent un certain nombre de recettes plus ou moins médicales efficaces. Il est toutefois très malaisé d'en surprendre les secrets et par conséquent d'en prendre une connaissance parfaite, tous ces indigènes comme aussi d'autres Asiatiques, tenant très soigneusement leurs moindres secrets *médicinaux* et *médicaux* hors la portée des étrangers et surtout des Européens.

2° Chez les peuples *sinicos* la *Tomotocie* appliquée en Europe ne se pratique pas par la race jaune comme chez la race blanche, c'est-à-dire l'*opération césarienne* ou *tomotocique* qui consiste à faire l'accouchement laborieux à l'aide d'incision ou l'action de l'*inciderer*. Ils ont horreur de cette application romaine scientifique de 20 siècles pour la délivrance des *Congaïes* (femmes) et sauver le nouveau-né, ils comptent sur la nature, aussi la mortalité est grande à ce sujet, la délivrance naturelle n'étant guère possible pour les *Moutattios*, le Malayo, le Javanais et l'Indien mahométans, comme dit l'Arabe.

Tous ces peuples *indo-chinois* et *sinicos* ont pour médecins locaux assez souvent des *Médicomanes* ainsi que des sorciers-droguistes qui ont la manie de se mêler de médecine; et veulent en toute circonstance conseiller ou administrer des remèdes

comme autrefois en Europe au Moyen-âge, de là la légende *Remèdes de bonne femme*, lesquels cependant ont une certaine efficacité quelquefois dans l'Europe orientale de nos jours et les dits remèdes inscrits aux *Codex*. Mais à la Chine et au Japon, en Corée etc. et en Cochinchine annamite et française la *Médocomanie* existe sur une grande échelle : pour eux, c'est une véritable passion de *médicamenter*, de faire de la *médecine*, ils ont, du reste, l'habitude et l'idée de se croire *médecins*, *droguistes-consultants* et de pouvoir se mêler de *médiciner* sans être en état de soigner méthodiquement, scientifiquement et très convenablement les malades, lesquels finissent de passer de vie à trépas à force des drogues prises en abondance. Le commentaire A. et annamite dit que 舍 *ché*, signifie ôter, enlever la maladie. Le commentaire B. et birman l'interprète par arrêter la maladie. (Tchaou-li, livre XXVIe.)

Dans l'Extrême-Orient et surtout en Chine on compte 30 espèces ou différences de pouls donnant des pulsations diverses pour la *poulsomancie*, l'état et les guérisons des malades :

1° Première espèce ou différence de pouls, qui est le superficiel.

2° Deuxième espèce ou différence de pouls, qui est le profond ou enfoncé.

3° Le lent ou tardif.

4° Le pouls vite et pressé.

5° Le boursofflé ou vide.

6° Le pouls solide et massif.

7° Le gros.

8° Le subtil.

9° Le pouls résonnant.

10° Le lâche ou relâché.

11° Le pouls arrondi.

12° Le raboteux.

13° Le long.

14° Le court.

15° Le grand ou élevé.

- 16° Le petit ou abattu.
- 17° Le bandé ou tendu.
- 18° Le pouls faible.
- 19° Le pétillant.
- 20° Le caché.
- 21° Le précipité.
- 22° Le lié.
- 23° Le pouls enflé.
- 24° Le suffoqué.
- 25° Le raréfié ou évaporé.
- 26° Le pouls dur.
- 27° Le renforcé.
- 28° Le délié.
- 29° L'intermittent ou changeant.
- 30° Le dissipé ou trompeur.

De la connaissance des pulsations adoptées par la médecine chinoise pour connaître l'état de la santé des enfants.

Étude des pulsations à remarquer chez les enfants en bas âge et l'art de la secretopoulsomancie; enfantiné par 26 jugements ou opinions divers.

Les enfants jusqu'à l'âge de trois ans, n'ont point sur le bras de pouls arrêté, sur lequel on puisse former définitivement un jugement, c'est pourquoi il leur faut prendre le pouls entre le pouce et l'index, et de plus bien observer les lignes des doigts, et voir de quelle couleur elles sont dans les *trois ordres* de jointures, et conforme à la couleur, on forme le jugement et découvre l'intérieur de l'être humain.

1° La *couleur violette*, découvre qu'il souffre du froid.

2° La *couleur pourpre*, c'est-à-dire de cette nuance ou *couleur rouge* que les Anciens extrayaient d'un coquillage et dont la *couleur* est aussi d'un *beau rouge foncé*, comme le *pourpre du teint*; est signe d'une maladie dangereuse qui se manifeste par de petites taches rouges sur la peau, ce qu'on nomme vulgairement *avoir le pourpre* en Europe; donc, si le *pouls* est *pourpré* ou de couleur pourpre, il est atteint de la *fièvre*

pourprée, fièvre infantine très dangereuse dans laquelle le corps est couvert de petites taches de *couleur pourpre*, dans l'Extrême-Orient comme en Europe découvre aussi qu'il souffre du froid.

3° La *couleur bleue*, montre que c'est de crainte qu'il souffre.

4° La *couleur blanche* signifie que c'est d'oppression qu'il souffre.

5° La couleur dite incarnate (d'une couleur entre celle de la *cerise* et celle de la *rose* [l'incarnat]) dénote que l'enfant est très pressé et tourmenté.

6° La *couleur noire* dans le *premier ordre* des lignes des jointures des doigts, n'est pas à craindre, malgré que cette *nuance* est celle la plus opposée au blanc.

7° La *couleur noire de jais*, dans le *deuxième ordre* est un indice de toux.

8° La *couleur noire d'ivoire*, comme celle obtenue par la carbonisation des débris de l'ivoire, dans le *troisième ordre* est un mauvais signe, qui déclare que l'enfant est en grand danger de mort.

9° La *couleur noire de fumée*, qui est celle d'une espèce de *sucé* produite par des résines brûlées et qui sert à divers usages dans les arts à la Chine, etc., est aussi un mauvais signe d'une courte maladie dangereuse pour l'enfant.

10° De trois ans en avant, on peut toucher le *pouls* aux petits enfants, et en chaque touche bien observer si au bout de six ou sept battements le compas de l'artère croît ou décroît : s'il croît, c'est la *chaleur* qui prédomine; s'il décroît, c'est la froideur qui domine.

11° Si le *pouls* de l'enfant est chaud, pressé et superficiel, c'est une marque de folie originée d'un lait trop chaud et trop recuit.

12° Si le *pouls* de l'enfant est chaud, très pressé, vite et superficiel, c'est aussi une marque et quelquefois sûrement signe d'obstruction dans les intestins.

13° Le *pouls raréfié* ou *éaporé* est un indice d'une crainte soudaine.

14° Le *pouls bandé*, est un indice de la folie.

15° Le *pouls bandé et très solide* est un indice d'une tendance très certaine à la folie.

16° Le *pouls bandé et résonnant*, montre une douleur de ventre.

17° Le *pouls résonnant et pressé*, dit désunion des esprits.

18° Le *pouls dur et solide*, déclare stipticité du ventre.

19° Le *pouls profond et délié*, découvre du froid.

20° Le *pouls élevé et tantôt abattu* déclare insuffisance des esprits principaux.

21° Le *pouls tantôt abattu, tantôt relâché, tantôt profond, tantôt délié*, est un signe de dégoût et d'indigestion.

22° Le *pouls troublé*, montre que le corps est échauffé, d'où s'ensuivent sueurs, vomissements, dégoûts, abstinences, grattelle ou petite gale (maladie de peau), feu volage.

23° Le *pouls suffoqué*, déclare du vent retenu et caché.

24° Le *pouls lié*, dénonce qu'il va faisant un amas d'humeurs, etc.

25° Le *pouls délié*, découvre une maladie de *singe*, par laquelle l'enfant va se séchant, s'étiolant, tombant en étiisie, souffrant de cet amaigrissement extrême du corps, résultant d'une maladie chronique et par conséquent étique, c'est-à-dire maigre, décharné.

26° Quand on observe par le *pouls* un accroissement de chaleur, ou de refroidissement, si l'enfant n'a pas encore eu le *sarampo*, ce sera un avant-coureur; que s'il l'a eu, on fera un autre jugement conforme au susdit.

Des pulsations du pouls chez les femmes et des règles particulières consistant en sept observations dans la médecine chinoise.

1° Le *pouls* des femmes dans la troisième touche, de quelque côté que ce soit, est toujours plein au contraire des hommes.

2° Le *pouls* des femmes de la main droite, est toujours plus élevé que celui de la main gauche, où le *pouls* est *enflé et superficiel*.

3° Le *pouls* de l'estomac des femmes est *subtil et raboteux*, et celui du *foie* parfois *vite et profond* (cause de sécrétion de bile).

4° Le *pouls* de la femme hors de *maladie* et des *menstrues*, qui est *régulé, droit et profond et gros*, et de celle qui est enceinte.

5° Le *pouls* en la troisième touche *pressé et déréglé* est un indice qu'elle s'est délivrée, ou qu'il y a longtemps qu'elle n'a conçu.

6° De la main gauche le *pouls gros et élevé*, fait découvrir qu'elle est enceinte d'un garçon (enfant mâle), ou genre masculin.

7° De la main droite le *pouls profond et solide*, découvre que c'est un enfant femelle (une fille), ou genre féminin.

De certains termes et notions vulgaires et plus universellement admis de la médecine chinoise et connus pour la secretopoulso-mancie dans l'Extrême-Orient.

On compte 22 termes et notions vulgaires reconnus :

1° Le *pouls* qui, par ses pulsations, se meut, comme fait un serpent en doublant le corps, dénote ventosités en quelque part qu'il soit.

2° Le *pouls* qui comme un geai, en latin *graculus*, se meut avec inquiétude, tantôt d'une façon, tantôt de l'autre, et deçà et delà, découvre une crainte soudaine.

3° Le *pouls* qui se meut comme une *grenouille* hors de l'eau, en sautillant, et s'arrêtant après quelques sauts, déclare un *flegmon* (ulcère du tissu cellulaire) et *chaleur*.

4° Le *pouls* qui se meut comme *poule* et *canard*, vire deçà, vire delà, déclare aussi *chaleur* et *flegme* (humeur aqueuse qu'on rejette en crachant, en vomissant).

5° Le *pouls* qui se meut comme une perdrix qui court un peu et puis s'arrête et se cache tout à coup, est signe de mort infaillible.

6° Le *pouls* qui sonne comme les cordes d'une guitare, plusieurs sons et divers l'un après l'autre, signifie *chaleur*, froid, et *flegme* (jouissant d'un tempérament flegmatique).

7° Le *pouls* qui se meut comme font les moineaux sautillant d'une traînée, et puis pausant un peu, dénote un lymph-

tique par le flegme et cordure dans le ventre, ou immondices, pour mieux dire.

8° Le *pouls* qui se meut comme une queue de cheval qui chasse les mouches, procède de dissipation ou désunion des esprits dans les veines inférieures.

9° Le *pouls* qui se meut à la façon des *fourmis*, et touche le doigt qui pince l'artère, comme elles font le corps, picotant plusieurs à la fois subtilement, et que les maîtres de la médecine appellent *pulsus formitans*, et tel pouls est d'un homme qui s'en va mourant.

10° Le *pouls* qui se produit par des battements interrompus, toutefois égaux, mais sans différence entre la *systole* et la *diastole*, dénote quelque humeur glacée qui s'insinue dans les veines; et si la maladie est grande, c'est un mauvais signe.

11° Le *pouls pétillant* est signe de chaleur.

12° Le *pouls vif et délié* est signe d'un caractère flegmatique.

13° Le *pouls* froid et délié, est signe de froid et de flegme, de la nature du flegmon, nature flegmoneuse.

14° Le *pouls* chaud est signe de chaleur.

15° Si le *pouls* s'en va diminuant et raffinant sensiblement, il dénonce la mort dans moins de huit jours ou dix, à tout rompre.

16° Si le *pouls* va s'engrossant ou s'engrossissant, c'est signe d'accroissement de chaleur, qui est enracinée dans les veines qui sont sous le nombril (dans la petite cavité au milieu du ventre).

17° Si le *pouls* est tantôt froid, tantôt chaud, c'est signe de flegmes et d'un flegmoneux.

18° Si le *pouls* des fébricitants, va et vient aussi bien que la fièvre, et sans sueur, la fièvre ne sera de durée, et son foyer est fixé dans les veines supérieures.

19° L'homme qui vient de dormir et de s'éveiller a le *pouls* élevé et piquant.

20° L'homme qui est à jeun a le pouls vite et pressé.

21° L'homme qui a l'estomac plein de viande a le *pouls* très gros et lâche.

22° La femme qui est enceinte a le *pouls* quiet, chaud et gros.

Il faut observer que ces termes et notions plus universelles et grossières, et proportionnées à la portée de ceux qui ne sont pas beaucoup lettrés et de mémoire, ne contredisent pas et ne dédisent pas les règles de la médecine chinoise, japonaise, etc., mais seulement les confirment, et en déduisent plus plausiblement — *Pulsus pedum*.

Les pronostics de la poulsmancie et de la facéomancie à l'égard des malades, appréciés de la médecine chinoise. La poulsmancie et les poulsmanciens chinois.

Dans la médecine chinoise il y a 24 pronostics pour la poulsmancie ou *pulsibus*, et 27 pronostics pour la facéomancie ou résumé général des prédictions faites principalement aux maladifs en l'art prétendu de deviner, de prédire par l'inspection du pouls, la bonne ou la mauvaise santé.

1° Le premier pronostic de la poulsmancie est celui où le malade qui a le pouls d'un humain sain, est hors de danger, comme au contraire, l'homme sain qui a le pouls d'un humain malade, n'échappera pas à une maladie mortelle.

2° Le pouls qui se montre au dehors et rien au dedans, est mortel.

3° Le pouls qui frappe le doigt qui le touche, de même façon que feraient des grains d'orge ou de riz agités et bouillants dans une marmite de petite grandeur, est sûrement mortel.

4° Le pouls dont les battements viennent tout à coup, et comme en troupe, à la manière d'une volée d'oiseaux ou de pigeons ramiers, ou d'un troupeau de chevaux mongols, est aussi mortel.

5° Le malade qui saigne du nez, doit avoir le pouls subtil et profond; vite, et s'il l'a grand, tiré et nageant, il en mourra.

6° Le pouls qui frappe le doigt et de même que font les gouttes de pluie, qui tombent d'un toit goutte à goutte, une à une, en s'arrêtant un peu, et tournant à couler et tomber, est aussi mortel.

7° Le malade qui d'ordinaire ferme les yeux et a le pouls rare, court, plongé ou nageant, est mortellement dangereux.

8° Le malade qui d'ordinaire a les yeux ouverts et avec cela a le pouls vif, profond et petit, est aussi mortellement frappé.

9° Le malade qui tombe en folie ou frénésie, doit avoir un pouls grand, qui transborde ou regorge, et doit aussi avoir le corps chaud; mais s'il a les pieds glacés et les mains froides, avec le pouls subtil, profond et petit, il en mourra.

10° Le malade de dyssenterie doit avoir le pouls subtil et petit; et que s'il l'a bandé, vite et grand, il n'échappera pas.

11° L'homme gras et obèse doit avoir le pouls petit et subtil, comme un filet de soie, mais alors, s'il est ardent et intermittent, il ne vivra pas longtemps.

12° Le pouls qui donne son coup sanglotant, comme qui tire un sanglot des entrailles, dénote que les esprits vont en défaillant.

13° Le pouls qui frappe le doigt par des battements semblables à ceux des feuilles sèches, qu'une bouffée de vent dissipe çà et là, montre que les esprits du foie vont manquant, et que la personne tombera en défaillance, quand les feuilles tomberont.

14° Le pouls qui frappe avec peine pour être obstrus et obsédé dénote chez le malade que les esprits de la basse région tombent en défaillance, et que le patient mourra lorsque les pruniers perdront leurs feuilles.

15° Le pouls qui frappe le doigt qui le touche, du même ton que feraient des boules de terre grasse encore molles, veut dire que le ventre perd son tempérament.

16° Le pouls qui bat à côté, s'il se trouve à la première touche de l'un ou de l'autre côté, signifie qu'il sort du sang par le nez ou la bouche; s'il se trouve à la deuxième touche, signifie qu'il sort du sang par la voie de l'urine, s'il se trouve à la troisième touche, il signifie qu'il sort du sang par la voie des tumeurs qui se forment autour de l'anus, et qui, ordinairement, laissent échapper du sang et qu'on nomme des *hémorroïdes*; toutefois, il faut bien observer, qu'en ces cas la pulsation doit être toute à côté, et rien au milieu.

17° Le pouls qui donne son coup en travers du bras et de la veine artérielle, marque grand excès d'esprits bilieux, qui causeront la mort quand le blé sera mûr.

18° Le pouls que l'on sent donner son coup tout de même que ferait le contre-coup d'une corde bandée et touchée, découvre que le cœur va perdant son bon tempérament, d'où la mort s'ensuivra au temps de pluie.

19° Le pouls qui représente une fontaine bouillante, est la marque d'une chaleur excessive et ardeur extrême des esprits, est à considérer instantanément comme principes de mort.

20° Le pouls qui frappe le doigt, tout comme ferait un ballon de vent, montre défaut d'esprits, et si avec cela il y a sur le visage une couleur noire ou azur, ou blanchâtre, la mort ne tardera.

21° Le pouls traversé, paraissant et disparaissant, est une marque de défaut de chaleur, d'où la mort s'ensuivra en automne, si ce n'est qu'un mal habituel ou que quelque accident ne la fasse hâter.

22° Le pouls mouvant comme un perdreau qui court un peu, et qui s'arrête et se cache tout à coup, est signe de mort infailliblement.

23° Le pouls mouvant à la façon des petits insectes qui vivent sous terre en société, les *fourmis*, et touche le doigt qui pince le vaisseau qui porte le sang du cœur aux extrémités, l'artériole ou l'artère, comme elles font le corps, picotant plusieurs à la fois subrepticement et subtilement, et que les grands docteurs en médecine appellent avec raison *pulsus formitans*, et tel pouls est d'un homme qui va mourir.

24° Si le pouls s'en va en diminuant et en raffinant très sensiblement, il dénonce pour dans moins de huit jours ou dix jours au plus à tout rompre dans la vie, c'est la mort certaine.

Appréciation de la médecine chinoise des pronostics de la facéomancie à l'égard des malades. La facéomancie et les facéomanciens chinois, ou l'art prétendu de deviner, de prédire par l'inspection de la face humaine l'état d'une bonne ou mauvaise santé.

Les 27 pronostics des prédictions faites sur la face principalement sont considérés dans la médecine de l'Extrême-Orient et primitivement en Chine, et l'Indo-Chine.

1° La face azur et les yeux rouges, ou noirs, ou blanchâtres, est un signe de mort.

2° La face noire et les yeux blancs, ou la face rouge et les yeux azurs, dénoncent la mort au bout de six jours.

3° Paraissant sous les yeux un trait ou une ligne azur, c'est un signe de mort.

4° Les yeux, la bouche, le nez, et les oreilles noirâtres, sont tous signes mortels.

5° La face noire et les yeux azurs, n'est point un signe tout à fait funeste.

6° La face jaune et les yeux azurs, dénoncent la mort au bout de neuf jours.

7° La face rougeâtre et les yeux blanchâtres, au bout de dix-neuf jours annoncent le terme de la vie.

8° La face blanchâtre, et les yeux aussi en même temps, c'est des avant-coureurs de la mort.

9° La face azur et les yeux jaunes est un indice de mort au bout de cinq jours.

10° La face plombée hors de coutume, fourrier de la mort.

11° Les yeux obscurs et troublés plus qu'à l'ordinaire, avec les dents noires, déclarent que le mal n'a point de remède.

12° Les yeux, les joues, et les oreilles rougeâtres, sont autant de marques que la mort s'approche, et si cela ne vient pas de quelque cause accidentelle, qu'elle arrivera au bout de cinq jours.

13° La face en même temps noire et azur est un indice certain de mort.

14° La face noirâtre et la vue de travers, sont des approches de la mort.

15° La face noire et les lèvres azurées, sont des signes mortels; comme au contraire, la face azur et les lèvres noires sont des signes de mort.

16° Si la prunelle des yeux s'est enfoncée, le malade perdra la vie au bout de sept jours.

17° Les ongles azurs, ou noirâtres, ou transparents, et montrant la chair, dénoncent la mort au bout de huit jours.

18° La paume de la main enflée et couvrant les lignes de la main, est un signe véritable de la mort du malade.

19° Le nombril s'enflant et se désenflant presque subitement, certifie soudainement la mort prompte.

20° La langue enflée *ovoïde*, c'est comme un œuf, est celle d'un moribond.

21° Les lèvres enflées et les dents brûlées, sont signes de mort.

22° Les cheveux bien hérissés comme une étoupe, sont livrées de mourant.

23° Le malade étant de naturel très colérique, et ayant les cheveux secs comme une étoupe, s'en va *avoisinant* à la mort.

24° Le cuir chevelu et la peau noire à qui a mal au foie, est un indice mortel.

25° Les yeux noirs à qui le cœur fait mal, dénoncent la mort au bout de quinze ou vingt jours au plus.

26° Les lèvres azurs à qui souffre de l'estomac, avertissent de la mort.

27° Le visage couleur noir ou couleur bleue (azurée) de l'atmosphère, ou très blanchâtres, est un signe précurseur que la mort ne tardera pas à venir pour le malade.

Et nous disons avec Tacite : *Pulsum venerum attingere, tâter le pouls.*

I 19

Inhalt.

	Seite
Einige Zeugnisse für die Verwandtschaft der ältesten Bewohner Vorderasiens mit den Iberern Spaniens, den Vorfahren der Basken, von Ernst Bonnell	1
Ueber unsere gegenwärtige Kenntniss der Sprachen Oceaniens, von Robert Needham Cust, LL. D.	17
Prolegomena zu einer neuen Ausgabe der nestorianischen Inschrift von Singan fu, von Dr. Joh. Heller, S. J.	37
Une page de la littérature impériale de la Chine. Édits de l'Empereur Shi-tzong-hien (Yong-tcheng), par C. de Harlez	49
Étymologie, histoire, orthographe du mot Tibet, par M. Léon Feer . .	63
Considérations générales sur les études (dites secrètes) de la médecine chinoise, japonaise, indo-chinoise, etc., par Julien Duchâteau . .	83

Verlag von Alfred Hölder, k. k. Hof- und Universitäts-Buchhändler,
Wien, I., Rothenthurmstrasse 15.

Zeitschrift, Wiener, für die Kunde des Morgenlandes. Herausgegeben und redigirt von G. Bühler, J. Karabacek, D. H. Müller, F. Müller, L. Reinisch, Leitern des Orientalischen Institutes der Universität. Preis eines Bandes von vier Heften M. 10.—

Colizza, Giovanni, Lingua 'Afar nel nord-est dell' Africa. Grammatica, testi e vocabolario. M. 6.—

Müller, Dr. Friedrich, Professor an der Universität, Mitglied der kais. Akademie der Wissenschaften, Mitglied und d. Z. Vice-Präsident der Anthropologischen Gesellschaft in Wien u. s. w., **Grundriss der Sprachwissenschaft.** Drei Bände. M. 47.40.

(Gebd. in 5 Halbfranzbände M. 53.40.)

Hieraus einzeln:

Band I. 1. Abtheilung. Einleitung in die Sprachwissenschaft. M. 3.60.

— I. 2. Die Sprachen der wollhaarigen Rassen. M. 5.60.

— I. complet M. 9.20, gebd. M. 10.40.

— II. Die Sprachen der schlichthaarigen Rassen. — 1. Abtheilung. Die Sprachen der australischen, der hyperboreischen und der amerikanischen Rasse.

M. 9.—, gebd. M. 10.20.

— II. 2. Abtheilung. Die Sprachen der malayischen und der hochasiatischen (mongolischen) Rasse.

M. 8.80, gebd. M. 10.—

— III. Die Sprachen der lockenhaarigen Rassen. — 1. Abtheilung. Die Sprachen der Nuba- und der Dravida-Rasse.

M. 5.—

geb. M. 6.20.

— III. 2. Abtheilung. Die Sprachen der mittelländischen Rasse.

M. 13.40, gebd. M. 16.60.

— IV. 1. Abtheilung. Nachträge zum Grundriss aus den Jahren 1877—1887.

M. 5.60.

— — **Allgemeine Ethnographie.** Zweite umgearbeitete und bedeutend vermehrte Auflage.

In Leinwand gebunden M. 12.—

Elegant in Leinwand gebunden M. 14.—

Reinisch, Leo, Die Bilin-Sprache. II. Band: Wörterbuch der Bilin-Sprache. Mit Unterstützung der kais. Akademie der Wissenschaften in Wien. M. 20.—

Schreiber, J., Prêtre de la Congrégation de la Mission dite des Lazaristes fondée par St. Vincent de Paul, **Manuel de la langue tigré,** parlée au centre et dans le nord de l'Abyssinie. M. 6.—

Winternitz, Dr. M., आपस्तम्बीयं गृह्यसूत्रम्. The *Āpastambīya Grihyasūtra* with extracts from the commentaries of Haradatta and Sudarśanārya. Under the patronage of the Imp. Academy of Vienna. M. 5.—

Verlag von Alfred Hölder, k. k. Hof- und Universitäts-Buchhändler,
Wien, I., Rothenthurmstrasse 15.

**DO NOT REMOVE
OR
MUTILATE CARD**

PRINTED IN U.S.A.

23-520-002

UNIVERSITY OF MICHIGAN

3 9015 03596 4959

**THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
GRADUATE LIBRARY**

DATE DUE

